

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

Met Bijdragen van de Heeren:

J. VAN DER BAAN; Prof. J. BADON GHILLEN; Mr. BODEL NIJENHUIS; Prof. P. BOSSCHA; J. BOUMAN;
J. BRAKEL; C. W. BRUINVIS; D. BUDDINGH; Prof. P. O. V. D. CHIJS; J. H. VAN DALE; Mr. J. DIRKS;
Dr. J. C. DRABBE; Jhr. RAMMELMAN ELSEVIER; P. FRET; E. GERDES; Ds. B. GLASIUS; Ds. A. F. VAN
GRONINGEN; Mr. W. J. C. VAN HASSELT; Ds. O. G. HELDRING; Prof. A. A. VAN HEUSDEN; Dr. J. J. DE
HOLLANDER; J. HONIG JZN, JR.; Dr. A. H. ISRAËLS; Dr. L. J. F. JANSSEN; J. PH. VAN DER KELLEN;
S. F. KLIJNSMA; Ds. J. C. KOBUS; J. L. DE BRUYN KOPS; C. KRAMM; H. VAN KUYK; W. J. LAGERWEY;
Ds. P. LEENDERTZ, WZN.; Mr. J. VAN LENNEP; J. H. VAN LENNEP; P. A. LEUPE; Dr. L. S. P. MEIJBOOM;
J. F. G. MEIJER; H. MENSINGA; Dr. E. MOLL; Ds. S. I. MULDER; J. W. MULLER; F. NAGTGLAS; Mr. IS. AN.
NIJHOFF; P. NIJHOFF; Ds. H. M. C. VAN OOSTERZEE; J. H. PEETSOLD; Ds. IE. PRINS; J. P. RIETSTAP;
M. ROEST, MZ.; Dr. R. C. RÜMER; G. P. ROOS; G. VAN SANDWIJK; Prof. J. G. DE HOOP SCHEFFER; Dr. C.
H. SCHNEITHER; Dr. G. D. J. SCHOTEL; J. SCOTT; Dr. F. A. SNELLAERT; Dr. H. J. SPIJKER; F. F. C.
STEINMETZ; Mr. J. H. DE STOPPELAAR; Dr. E. B. SWALUË; Mr. H. J. SWAVING; Dr. P. H. TYDEMAN
Mr. L. G. VERNÉE; Dr. A. VAN DER WILLIGEN; *en velen, die nog onbekend wenschen te blijven.*

Viresque acquirit eundo.

~~~~~  
**ELFDE JAARGANG.**

NIEUWE REEKS, 1ste JAARGANG.  
~~~~~

AMSTERDAM, BIJ FREDERIK MULLER.

1861.

Al gaande wint hij krachten.

Gedrukt bij IPENBUUR & VAN SELDAM.

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN,
DIE IETS WETEN, IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

Die 't beter weet, mag het zeggen.

GESCHIEDENIS.

Oproeren in 1678 (A. R.). In den *Catalogus van Nederlandsche Plaatsbeschrijving* van den heer FRED. MULLER staat het bewuste werkje (N°. 2632, f 1,25) als zeldzaam vermeld.

Een uitvoerig verhaal van deze oproeren, over 't veranderen der turf-tonmaat ontstaan, vindt men in den *Holl. Mercurius* van 1678 en in WAGENAARS *Vaderl. Historie*, dl. XIV. bl. 473 vv. Reeds had men de regering van Oostzaandam gedwongen de oude wijze van meten te herstellen; reeds had men door bedreiging met plundering eenige ingezetenen gedwongen tot uitdeeling van wijn, die met tabak vermengd (eene curieuse versnijding!) ingezwolgen werd; reeds hoorde men zeggen, dat het nu de regte tijd was om maar te gelijk alle pachten en accijnsen af te schaffen; reeds maakten rustbewaarders, die de baljuw had aangeworven, voor zoo ver het plunderen der pachters betrof, met de oproerlingen gemeene zaak; reeds was het oproer naar Westzaandam en andere zaanlandsche dorpen overgeslagen, toen twee vendelen staatssoldaten opdaagden, die aan het tumult, dat nu al vier of vijf dagen geduurd had, spoedig een einde maakten en het gemeen dwongen het rustig aan te zien, dat de nieuwe wijze van meten weder ingevoerd werd en eenige muiltelingen naar den Haag gezonden werden, alwaar de mannen meest ter galge, de vrouwen ter geeseling verwezen werden, terwijl aan de geplunderden de geledene schade door de Staten werd vergoed.

CHR.

Oproeren in 1678. Zeldzaam is het boekje *Noord-Hollands Ontrusting* enz. niet. Over dit en den schrijver deelde ik in het artikel *Hendrik Soeteboom*, *Nav.* VIII. bl. 212, een en ander mede, terwijl over die »oproeren» in mijne *Geschiedenis der Zaanlanden* breedvoerig gesproken wordt. In enkele andere werken, o. a. de *Nederl. Jaarboeken*, wordt er kortelijk van gerept, de meeste bewaren er het zwijgen over. De Zaan is voor onze oude historieschrijvers meestal een »onbekend land» gebleven, terwijl de nieuwere het zich niet veel meer aangetrokken hebben, ja zelfs

N. REEKS DL. I.

het oproer in 1813 niet, of met een enkel woord vermelden. H—g.

[C. W. B., die insgelijks naar de *Gesch. der Zaanlanden* verwijst, oordeelt even als H—g, dat *Noord-Hollands Ontrusting*, al komt het niet menigvuldig voor, toch in geen deele een zeldzaam boek te noemen is.]

De twee Ewaldussen (A. R.). Zonder iets naders over de gemelde evangeliepredikers te kunnen mededeelen, meen ik de volgende aanmerking te moeten maken wegens hunnen naam. Ik vond dien vermeld in de oude *Divisie-Kronijk* van 1517, als de twee EWALDEN; doch het komt mij voor, dat daaronder geen eigenaam te verstaan wordt gegeven, maar dat EWALD een attributieve naam of titel is, een oude vorm, die van *wahl*, keuze, afkomt, en dat het *uitverkoren* beteekent, hetzij dit is in betrekking tot den bisschop of meer in het algemeen. N.¹

[EWALD is wel degelijk eigenaam. Met *wahl* is hij niet verwant. Het is eene samenstelling uit *ee* (oudhoogd. *ēwa*, angels. *æwe*) wet, en *wald*, bestuurder. Het laatste (dat in het hoogd. b. v. in *anwalt*, *sachwalt* nog bestaat) herinneren wij ons niet bij nederl. schrijvers gevonden te hebben, maar het werkwoord waar het van afstamt *walden*, *wouden*, (goth. oudsaks. angelsaks. *valdan*, oudhoogd. *waltan*) komt even als *ee* bij onze ouden dikwijls voor. EWALD zal derhalve *handhaver der wet* beteekenen.]

Douwe Aukes (A. R.). Ik heb onder mijne aantekeningen het volgende gevonden, waarvoor ik meen hier een plaatsje te mogen vragen.

»Onder anderen zag men hier de heldhaftigheid van een Vries, dien ik, door 't zwijgen van zijn dapper bedrijf, zijn verdiende lof zou onthouden. Dees' was DOUWE AUKEs, die een Oostindischvaarder, den *Struisvogel* genoemd, voerde, welk schip men ten Oorlog had toegerust. Dees' raakte geduurende den slag wel diep onder de vijanden, en werd zoo fel bevochten, dat zijn matroozen, geen ontzet voorhanden ziende, eerst de moet lieten vallen, en daarna door hunne vrees zoo stout wierden, dat zij hunnen kapitein poogden te dwingen om zich over te geven; maar toen

liep hem zijn moed over. Hij begaf zich naar de kruidkaamer met den londstok in de hand, en riep luidkeels: *Schept moed, mijn kinders, schept moed! Ik zal u den weg wijzen, en als wij de vijanden niet langer kunnen wederstaan, dan zal ik u alle van de gevangenis bevrijden, door middel van den stok, dien ik in de hand hebbe.* Voorts zwoer hij, *het lond in 't kruid te zullen steeken, indien men wijder sprak van 't schip overtegeeven.* Dees kloekmoedigheid, of liever de vreeze van een zekere dood, verschrikte de vijanden, en gaf den zijnen zóóveel harts, dat ze een besluit namen, van zich tot het uiterste en den laatste bloed drupel te verweeren: Ook wisten ze zich van hun geschut zoo wel te bedienen, dat ze twee Engelsche Scheepen in den grond schooten, daaromtrent acht hondert menschen verdronken: en een derde werd zoo gehavent, dat het moest krenge, en genoeg te doen had om zich in de naaste haven van *Engeland* te bergen. Doch anderen schrijven, dat zich twee Engelsche kapiteinen met hunne zwaare scheepen eerst aan beide de zijden van zijn boord leiden, met meening om hem zijne stouthheid te verleeren. Maar dat DOUWE hun dicht bij zich liet komen, zonder te schieten, en daarna eerst den eenen en daarna den anderen de volle laag gaf, met zulk een uitkomst, dat d'eene bij hem zonk, en d'ander de vlucht nam. Dat daarop een derde hem onvoorziens aan boord klampte, enterde, en zoo veel volks op zijn schip wierp, dat zijne matroozen den moed ontzonk, en dat ze 't schip willen overgeven; voorts, dat hij toen den brand in 't kruid dreigde te steeken, en hen, gelijk verhaalt is, door zijne hartigheid tot het betrachten van hunnen plicht opwekte. Daarna stond hem de weg open om uit den drang te raaken, en zich bij 's lands vloot te voegen. Eindelijk begost d'avond te vallen, en 't gevecht eindigde tusschen zeven en acht uren: nadien d'Engelschen de vlucht naamen naar den Noord. Zij werden toen te minder vervolgt, omdat eenigen der Nederlandsche scheepen merklijk waaren beschadigt: en dat men op de koopvaardij-scheepen, voornaamelijk de straatsvaarders, die zeer verstroot waaren, moest passen. Na 't gevecht stond de Kommandeur DE RUITER, ziende op d'ongelijke magt, zelf verwondert over d'uitkomst, en men hoorde hem zeggen, *Als d'almachtige God kloekmoedigheid wil geven, dan verkrijgt men d'overwinning. Dit werk is van God zoo gestierd, zonder dat wij daar reeden van kunnen geven.*"

Men meent dat hij van Sexbierum geboortig was en later te Leeuwarden is gaan wonen, dewijl daar den 13den december 1665 als Burger is ingeschreven: DOUWE AUCKES van Sexbyrum. J. H. B. A.

Joannes Buyesius (A. R.). JOANNES BUYESIUS (JAN BUYES), raadsheer in den provincialen raad te 's Gravenhage, was een der eerste deelhebbers in het plan der bedijking van de Beemster, en heeft als zoodanig op den 14den april 1607, in een in den Haag opgericht gezelschap, een accoord geteekend, waarbij onderling wordt besloten »van de Ed. Heeren Staten van Holland en Westvriesland te verzoeken octrooi om de geheele Beemster te mogen bedijken enz."

Na ontvangen vergunning op den 21sten mei daaraanvolgende, hebben heeren hoofdingelanden op den 9den julij 1607 eene inschrijving van morgentalen geopend, waarvoor ieder verlangde deel te nemen. Op die lijst van hoofdingelanden heeft de heer J. BUYES ingeschreven voor *honderd morgen*.

Tot aan het jaar 1614 nam hij steeds een ijverig en werkzaam aandeel in deze gewigtige onderneming, waarvan hij een verdienstelijk medelid genoemd mag worden.

J. BOUMAN.

Balth. van Bijma (A. R.) kan wel tot het geslacht van BEIJMA behoord hebben, ofschoon de *Geslachtl. van den Frieschen Adel van v. HALMAEL*, dl. II. bl. 34, de zaak in het onbesliste laat, althans niet bewijzen kan, wegens het verschil van spelling. De waarschijnlijkheid pleit er voor, omdat beide VAN B—A schrijven. BALTHASAR, edelman, geb. in de Ommelanden, stierf 6 julij 1658 te Groningen. Hij had in Brazilië met roem gediend en onderscheidde zich vooral bij de verovering van Olinda; toen PICARDT te Coeverden was, was hij gouverneur aldaar.

B.

J. de Buury (A. R.) is DE BUVRY, ook wel DE BUVERI en BEVERY genoemd, en komt als zoodanig voor in BOSSCHA, *Nederl. Heldend. te land*, dl. I. bl. 318, 319. Hij en HAEN, beide destijds kapiteins, bewerkten op eigen gezag, de verovering van Geertruidenberg in 1593. Beide worden, volgens dezelfde bron, vermeld in een destijds vervaardigd *Nieuw liet van Geertruydenberch*.

Het portret, dat hem tien jaren later voorstelt, is uit de *Beschrijvingen van 't Beleg van Ostende* door FLEMING en door HAESTENS. Daar hij in 1604 58 jaren telde, was hij in 1546 geboren. Hij moest om eene ontvangene wonde, d. 9 april 1604, Ostende verlaten en 't commandement overgeven. Hij ging naar Zeeland en komt, mijns wetens, sinds niet meer voor.

B. N.

Hendrik Lijnslager (A. R.). In den *Nederl. Mercurius* voor 1768, bl. 78, leest men:

»Den 28 Februarij 1768 overleed te Utrecht in den ouderdom van omtrent 75 jaren zijn Excell. den Heer HENDRIK LIJNSLAGER, Lui-

tenant Admiraal van Holland en Westvriesland, ressorteerende onder het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit op de Maaze. Op Zaterdag den 5 Maart werd het lijk des morgens ten 9 uren in de oude kerk tot Amsterdam bijgezet, zijnde gedragen door de Bodens van het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit aldaar."

In juni 1765 was de vice-admiraal LIJNSLAGER president van den kriegsraad te Helvoetsluis, belegd om onderzoek te doen naar het ongeluk aan 's lands oorlogschepen 't *Hof Souburg* en de *Pollux* overkomen (*Ned. Mercurius* 1765, bl. 22).

Jan van Nassau (A. R.). Het oude Graafschap Nassau splitste zich bij den dood van Graaf HENDRIK II (de Rijke) in twee deelen, het zuidelijke onder WALRAM IV, het noordelijke (Dillenburg, Beilstein en Siegen) onder OTTO. WALRAMS nakomelingen regeeren nog op dit oogenblik in het tegenwoordige Hertogdom Nassau. Uit OTTO stamden WILLEM de Zwijger en zijne broeders, van welke JAN in de vaderlijke Staten opvolgde. Moeilijk laat zich daarom die uitroep van MARS' verwondering verklaren: »Graaf JAN had dus Staten! Hij regeerde derhalven!" Welzeker, zoo goed en in 't zelfde gebied als zijn overleden vader. Na zijn eigen dood (in 1606) splitste zich dat gebied onder zijn vier zonen (JAN, GEORGE, LODEWIJK JAN en ERNST KASIMIR) in dat van Siegen, Dillenburg, Hadamar en Dietz; terwijl door 't afsterven der vertegenwoordigers dier verschillende lijnen thans al de walramsche erfstaten onder het thans regeerende hertooglijke huis vereenigd zijn.

Nalatenschap van Willem III (A. R.). Waarlijk eene vreemde vraag voor iemand, die de kennis der geschiedenis op prijs schijnt te stellen en die te beoefenen, daar het toch genoegzaam bekend is, dat koning WILLEM zijn bloedverwant den jongen prins van Nassau, den frieschen stadhouder, tot zijnen algemeenen erfgenaam had aangesteld, maar dat de koning van Pruissen, FREDERIK I, op grond van het testament van FREDERIK HENDRIK, zijnen grootvader van moederszijde, niet alleen regt op die nalatenschap beweerde, maar zich die zelfs door zijnen gezant in den Haag trachtte te doen toeëigenen, zich meester van Ling en Meurs maakte, zijn wapen aan het stadhuis te Grave poogde te hechten, dat hem echter belet werd; dat hij heimelijk in het bezit van het markgraafschap van Vlissingen en Veere poogde te geraken; dat hij, zoo ik meen, in 1704 zelf hier te lande kwam, om zijn regt te doen gelden en een gedeelte van den zomer op het lustslot te Dieren doorbragt, en dat het eindelijk jarenlange processen kostte tusschen dien ko-

ning en hunne hoogmogenden, als executeuren van WILLEMS nalatenschap, zoo als zij het vroeger geweest waren van die van FREDERIK HENDRIK. Het zou een lang en niet gemakkelijk zamen te stellen verhaal vorderen, zoo men deze zaak in haar geheel en in al hare bijzonderheden wilde uiteenzetten en zeker veel te uitvoerig voor den *Navorscher*. Om echter eenigzins de weetgierigheid van den vrager te voldoen en misschien ook anderen lezers met de hoegrootheid dier nalatenschap gedeeltelijk althans bekend te maken, deel ik hieronder eene in afschrift onder mij berustende erfscheiding tusschen genoemden koning en den prins van Nassau mede, opgemaakt, zoo ik meen, in 1706, waarvan ik evenwel niet weet of en op welke wijze er gevolg aan is gegeven.

Partage de sa majesté le roy de Prusse.

Revenu après le rabat des charges.

Orange	25000 — " —
Biens de Bourgogne avec le Bourgraviat de Besançon sont affermé à 28000 florins d'Hollande: ils payent au roy de France 20500 livres de France; il en reste 14492 livres, qui sont en argent d'Hollande	10352 — " —
Pays de Cuyck avec ce qui en depend	23995 — " —
Lingue (Lingen).	54136 — " —
Meurs.	13790 — " —
Geertruidenberg et dependances, comme Drimmelen, Waspig avec la pêche et appendances	15390 — " —
Hoge en lage Swaluwe	11850 — " —
Naaldwijk, Honslaarsdijk, Wateringen, 't Opstal, 't Honderland	6490 — " —
Orangepolder.	7049 — " —
's Gravesande avec se qui appartient à la recette de Naaldwig	355 — " —
Montfort	12465 — " —
Peage de Gennep.	25000 — " —
Herstal	2071 — " —
Buren et dependances	14201 — " —
Leerdam et dependances. . . .	5404 — " —
IJsselstein et dep.	17841 — " —
Burense tienden onder Zutphen	100 — " —
	245492 (*)

Le roy de Prusse demande encore un équivalent pour les prétentions de la princesse d'Anhalt ab intestato cedées à luy et une satisfaction raisonnable pour Loo, qui a coûté des millions et ne peut être cédé de sa majesté pour rien.

Pour ne point préjudicier dans ce partage

(*) Is maar 245489.

ni à l'un ni à l'autre parti et pour prévenir toute dispute, il est nécessaire de s'éclaircir des doutes, qui peuvent survenir par les documents et comptes, regardant les terres de la succession d'Orange.

Partage de son Altesse le prince de Nassau.

Revenu après le rabat des charges.

Niervaert	17835 — " —
Ter Veer	— " — (*)
Vlissingen	3849 — " —
Bredevoort	6373 — " —
Willemstadt et dependances	4200 — " —
Vianden	14575 — " —
St. Vith et Butgenbach . .	140 — " —
Doesburg	2313 — " —
Sevenbergen	1101 — " —
Soesdijk	13345 — " —
Comme Loo a coûté des millions le roy en prétendant une satisfaction raisonnable (Loo, Hoogsoeren en Uldermeer).	
Litsen Tol	16471 — " —
Vernehout	543 — " —
Kruijsberg	— " — (*)
Breda	27259 — " —
Brague	14060 — " —
Steenbergen et dependances	24779 — " —
Oosterhout	14302 — " —
Dongen	6357 — " —
Mehrhout en Vorst	2073 — " —
Bourgraefschap d'Anvers .	574 — " —
Grimbergen	— " — (*)
Diest	4318 — " —
Sichem	73 — " —
Warneston et dependances	3739 — " —
La maison à Bruxelles . .	101 — " —
St. Martensdijk et Scherpenisse	2904 — " —
Nord Beveland	7443 — " —
Willem- et Mariapolder annex Prinselandt . . .	7773 — " —
Dieren et appendances, Caldenhoven et Fraterwerden	5282 — " —
Hulsterambacht	19884 — " —
Monster, Poeldijk, ter Heye et la moitié de Loosduinen	2345 — " —
	246185 — " —

Hier moeten dus de oningevulde posten bij opgeteld zijn, want anders sluit de rekening niet, die aldus wordt gerecapituleerd:

Partage du prince 246185

Partage du roy . . 245492

693 fl. que le prince

garde de plus en revenu que le roy.

Men ziet duidelijk, dat deze berekening van de pruisische zijde is opgemaakt, die ik niet weet of is aangenomen.

SAXO SYLVIVS.

(*) Oningevuld.

Een soldaat van prins Willem I (X. bl. 349). De hier genoemde soldaat van de garde van den prins zal waarschijnlijk dezelfde zijn, wiens zelfmoord vermeld wordt in de *Bijvoegsels en Aanmerkingen op de Vaderl. Hist.* van J. WAGENAAR, Amst. 1792, dl. VII. bl. 116, Aanm. m; hierdoor wordt dus het daar gemelde feit bevestigd. L. D. R.

Balthasar Gerards (A. R.). In de *Gazette litteraire de l'Europe*, N^o. X, du 6 juin 1763, moet afgedrukt zijn een zeldzaam Hs., dat een zwitsersche heer gevonden had op een slot, dat aan graaf STARKENBERG in Oostenrijksch Vlaanderen toebehoorde, en waar BALTHASAR GERARDS zich aanbiedt om den prins van Oranje te vermoorden (BJÖRNSTÄL, III. p. 124). Wie zou dien afdruk kunnen verstrekken? H. R.

Laurens van Gorrevod, heer van Montencai. Welke bijzonderheden zijn er bekend omtrent dezen edelman, die door de landvoogdes MARGARETHA in 1508 en volgende in vele belangrijke zaken, haar landvoogdij betreffende, werd gebruikt? VAN MIERIS geeft de afbeelding van een legpenning, ter zijner nagedachtenis vervaardigd. (*Nederl. Vorsten*, dl. I. bl. 400.) †.

H. van Straalen. H. VAN STRAALen vervulde in 1805 onder den raadpensionaris de zoo belangrijke betrekking van secretaris van staat van binnenlandsche zaken (thans zou men zeggen *minister*). Waar kan men iets omtrent 's mans levensloop vinden? S. S. S.

Laurens Bartelsz.

„In 't fluytschip *de Roch*, Anno 1639. LOURENTS BARTELSZ van Bergen in Noorwegen, Bossr. (Bosschieter) f 111 — 12 —: over $\frac{6}{—}$ 9 dagen gagie à 12 Gul: per m^t. verdient m sedert 6^{en} aprilus passato, dat door den Raet als pr. resolutie in Japan getrocken sal blijken, van *Hooghbootsman* door zijn quaet comportement van 24 Gul: pr. m^t. tot Bossr. à 12 gul: is gestelt tot den 15^{en} Octobr f 75 — 12 en voor 1 maent 15 dagen gagie à 24 gul. pr. m^t f 36 —: — verdient sedert 15^{en} October voornoempt tot dato dat door den E. Hr. President FRANCOYS CARON ende den Raet door *zijn goede dienste in de Mortiergieterije van Zijn Keyserlijke Maies^t van Jappan gedaen*, weder van Bossr. tot *Schieman* in zijn voorgaende gagie is geset ende gaet over op 't fluytschip *den Engel* f 111 — 8 —.”

Is er ook iets naders omtrent dezen persoon bekend?

Het schip waarop hij overgaat stond onder de bevelen van den schipper ABEL JANSZ. TASMAN. LABORANTER.

Uitrusting van nederlandsche oorlogs- en koopvaardij-schepen in de 17de en 18de eeuw. Wie verplicht mij met eene opgave der gewone uitrusting en victualie der genoemde schepen? Waaruit bestond de dagelijksche kost aan boord?

J. H. VAN LENNEP.

Legaat van Pieter Mogge (A. R.). Het zou voor een artikel in dit tijdschrift te uitgebreid worden en voor menig een ook minder belangwekkend zijn, om den strijd van het legaat van PIETER MOGGE naauwkeurig te verhalen. De twist over het regt van Zeeland tot oprigting eener hoogeschool, heeft in den ellendigen pruikentijd, dagen waaraan men naauwelijks zonder walging denken kan, veel gerucht gemaakt. Er werd een hevige pen-nenstrijd gevoerd, die onder anderen uitvoerig wordt vermeld in de *Nederl. Jaerboeken* voor 1756, bl. 1188, en in die voor 1768, bl. 918—1093.

Volgens mijne informatiën te Zieriksee, werd aan de oprigting van een armkinderen-huis geen gevolg gegeven, omdat toen deze zaak misschien tot stand zou gekomen zijn, er geene troepen meer ter repartitie der provincie Zeeland stonden en er niet te verwachten was, dat dit in het vervolg zou plaats hebben.

In 1768 of daaromtrent, werd er door de erfgenen van PIETER MOGGE bij transactie afstand gedaan, tegen uitkeering van de helft van de rente van het legaat sedert het overlijden tot den dag van den afstand, en genoeg genomen in de besluiten van het stedelijk bestuur, om een gedeelte der revenuen aan te wenden tot aanmoediging van handel en zeevaart. Men schonk premien volgens een aangenomen maatstaf aan de eerstbinnen-vallende schepen uit zekere buitenlandsche havens.

Mr. PIETER MOGGE van Renesse enz. was een verbazend rijk man. Behalve drie heerlijkheden, uitgebreide vaste goederen en een groot gedeelte der tienden van Staats-Vlaanderen, liet hij na ruim *zestien ton* aan effecten. Hij is nooit gehuwd geweest en maakte bij zijn overlijden een schat aan legaten, meestal van 6000 £ vl., terwijl 2000 £ vl. besteed werden voor zijne prachtige graftombe in de kerk te Dreischor.

Hij woonde te Zieriksee in de Manhuis-straat, in het huis tegenwoordig als de kazerne of liever de barak bekend, doch overleed te 's Gravenhage den 6den november 1756, toen hij als afgevaardigde ter generaliteit de vergaderingen bijwoonde.

Zijne godsdienstige rigting was de *coccejansche*, daar hij, indien ik wel heb, uitdrukkelijk bevolen heeft, dat die rigting aan zijne hoogeschool moest worden vertegenwoordigd.

Hoe de heer van Renesse in 1747, ten tijde van de toenmalige onlusten door het gemeen bij zijne komst te Zieriksee werd mishandeld, wordt door DE KANTER in zijne *Chronijk van Zierikzee* omstandig verhaald.

De tegenwoordige bestemming van het legaat is voor Zieriksee, naar ik zou meenen, vrij wat nuttiger dan eene akademie, die zich daar waarschijnlijk nimmer krachtig zou hebben ontwikkeld, ooit zou geworden zijn. Door tegenspoeden getroffen, was de stad deerlijk vervallen en bezwaard met een' ontzettenden schuldenlast. Tegenwoordig zijn de schulden afgelost, de belastingen gering en de finantiën der stad in een bloeienden staat. De welvaart begint dan ook terug te keeren en daarmede een krachtig ontwikkeld volksleven, dat o. a. door den verbazenden bloei van een departement der Maatschappij van Nijverheid, een der talrijkste in Nederland, bewezen wordt.

Die verandering heeft men grootendeels aan de erfenis van MOGGE te danken; doch de billijkheid eischt er bij te voegen, dat ook de verkoop der zekasch uit een soort van goudmijn bij de stad (zie *Nav. III.* bl. 297) eene bron van rijke inkomsten is geworden.

$\varphi^2 - \varphi$.

Koopen van posten (A. R.). De volgende nota is misschien geen ongeschikt toevoegsel tot de opgave van QUERENDO.

„Ick ondergeschr. beloovē aen de Heer DA-VIT v R..... te sullen betalen, zoo haest als ick Bewindhebber ben verkooren, de somma van tweeduizend ponden Vlaems. Actum in M den 29 mei 1668.

FREDERIK H.....”

$\varphi^2 - \varphi$.

Des gemene lants galey (X. bl. 136 en 201). Het blijkt, dat de straf van op 's lands galei te roeijen, in 1630 weër was ingevoerd, getuige het vonnis op den 27sten september 1630 te Delft tegen LEENDERT ARIENSZ van Vlaerdingen uitgesproken. Hij werd „wegens bedreven moedwille en geweld” gecondemneerd om „gesteld te werden op *des gemene lants galey*, omme daer op te roeijen den tijt van drie jaeren.” — *3e Crimin. boek van Delft*, p. 133.

Mr. J. S.

Geeselen. Mr. J. S. haalt, X. bl. 277, uit de schepenvonnissen te Delft, een voorbeeld aan van de veroordeeling van een' schooljongen, door schepenen, om in de *armenschool* te worden gegeeseld door den rector. In mijne jeugd heb ik meermalen hooren gewagen van het binnen kamers geeselen ten overstaan van heeren schepenen. En op de

plaats van het voormalig Rasphuis te Amsterdam werden de weerspannige tuchtelingen niet zelden met eene *geeseling* gestraft (zie o. a. WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, dl. III. boek IV. st. VIII. bl. 293, der uitgave in 8°). In de *Handvesten van Amsterdam* vindt men, dl. III. bl. 1469, eene keure van 31 januarij 1730, luidende: »Mijne Heere van den Geregte der stad *Amsterdam*, hebben goetgevonden de Keuren in de Jaren 1672 en 1682, in opzigte van de Hoogduitsche Jooden Vlees-Hal geëmaneert, te amplieren, en dien volgende te ordonneeren, dat die geene, die vlees snijden, koopen of verkoopen, direct of indirect, buiten der Supplianten Hal, voor de eerste reys sullen zitten te Water en te Brood de tijd van veertien dagen, en de tweede reyse *publyck sullen werden gegeesselt*." »

De supplianten hier vermeld waren de toenmalige *parnasim* der hoogduitsche joden. Dit bragt welligt C. ROGGE, *Geschiedenis der staatsregeling van het Bataafsche volk*, bl. 148, op het denkbeeld, dat zoodanige geeseling te dier zake in de *synagoge* geschiedde. Hiervan is mij echter niets gebleken. Verwondering moet het baren, dat onder de eerste bemoeijenissen der regering, na het herstel onzer onafhankelijkheid in november 1813, behoorde het herstel der straf van *geeseling* reeds bij *besluit* van 11 december van dat jaar (*Staatsblad* N°. 10), nadat die straf

een poos tijd bij ons had gesluimerd. Zoo veel vermogen oude gewoonten!

9 Januarij.

Zalmvisscherij (A. R.). Indien er niet evenveel van die vischsoort als voorheen gevangen wordt, dan is dit wel toe te schrijven aan de veelvuldigheid der stoombootraderen, die de visschen verjagen. Het is evenwel te betwijfelen of er wel zoo veel minder zalmen gevangen worden, als sommigen schijnen te vermeenen. De zalmvisscherijen zijn toegenomen, maar vangt men in *alle te zamen* niet nagenoeg evenveel als vroeger bij een klein getal toestellen? Dat men minder en dunder zalm hier te lande eet dan vroeger, is toe te schrijven aan den toegenomen uitvoer. In mei 1844 zag ik bij Krimpen aan de Lek een pas gevangen zalm, wegende 22½ ned. ponden, lang 1.25 ned. ellen; een anderen van 40 ℥ , gelijktijdig opgesleept, was nog iets langer. Bij deze gelegenheid verzekerde men, dat in een boerenherberg in de nabijheid, sinds menschen-geheugen, de levensgrootte afbeelding van een zalm aan den muur hangt, zullende dit dier tachtig oude ponden gewogen hebben. In de *Illustr. London News* van 30 juni 1860, p. 619, leest men: »four salmon have been taken off Perth and forwarded to London of the aggregate weight of 190 ℥ ; one fine salmon weighed 53 ℥ ." »

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Utrechtsche oudheden. In het jaar 1368 moet er in de stad Utrecht een merkwaardig stuk van oudheid of godsdienstigen eerbied op den Domtoren te zien zijn geweest, hetwelk in eene *tafel* moet hebben bestaan, die ook wel een houten bord of schilderij kan zijn geweest, omdat, toen heer JAN VAN BLOIS met zijn' broeder GUY die ging zien, hij den koster een, voor dien tijd groot, drinkgeld liet geven; want in de rekening van dit jaar, op blad 74, las ik: »omtrent den fijnen tijt in de 1e weke van maerte gaf JAN BREIE 't utr. den Coster van den doeme, die minē hē en sijn broeder st. martijns toorn opsloet en die tafel toeghede (of vertoonde) daar voor 1 mott. (een mouton) of lam. — Zie C. J. DE LANGE VAN WIJNGAERDEN, *Geschiedenis der stad van der Goude*, bl. 781. Weet iemand hieromtrent iets naders op te geven? H. R.

Chineesch porselein (A. R.). Het is in het oog springende, dat de bedenkingen tegen de hooge oudheid van de voorwerpen in Egypte en elders gevonden, voor zoo verre die ontleend zijn aan de omstandigheid, dat de opschriften, daarop voorkomende, van dichters

zijn uit lateren tijd, zeer zwak, ja in het geheel niet afdoende zijn. Of zouden de chinesche dichters uit het tijdvak der Mings geen regelen uit oudere werken, als waren het hunne eigene ingevingen, hebben kunnen overnemen? MOLIERE zeide: *Je prends mon bien où je le trouve*; waren alleen de chinesche lezers tegen de *plagiarii* gevrijwaard? Iets anders zou het zijn, indien bewijsbaar ware, dat de taal zelve der opschriften van jonger dagteekening was; maar het is te betwijfelen, of men heden ten dage, vooral buiten China, zooveel kennis der chinesche taal bezit, om het onderscheid in beknopte opschriften, bij een in vele opzigten stationnair volk, als dat van China, uit te maken.

H. R.

Zakuurwerk van M. H. Tromp (A. R.). »De waarde van *Notes and Queries*, als middel van gedachtenwisseling, is mij onlangs weder, zeer tot mijn voordeel, gebleken. Ik had in 1835 van iemand, die naar Australië verhuisd was, een klampklokje [*bracket-clock*] ontvangen, met het verzoek, dat ik het zoude aannemen als bewijs van dankbaarheid voor

een' dienst, dien ik in staat was geweest hem te bewijzen. Dit klokje nu kwam mij voor, geene bijzondere waarde te bezitten, ofschoon de bijgaande brief mij te kennen gaf, dat het werk was te zamen gesteld uit de stukken van »'t beroemde horologie van TROMP», eene verklaring, die zonder twijfel ten doel had om een grooter gevoel van verpligting bij mij op te wekken, dan ik tot mijne schaamte moet bekennen op het oogenblik te hebben ondervonden.

Doch het antwoord van φ^2 — φ . aan den *Navorscher*, door uw'berigtgever aangehaald, bewoog mij het oog te slaan op EBORS vraag, die wel reeds in 1854 aan *Notes and Queries* ingezonden, maar tot nu toe nog immer aan mijne opmerkzaamheid ontsnapt was. Met zekere moeite mogt het mij gelukken de australische bezending te vinden, te midden van al den rommelboel van een bergkamer — en ja — op de wijzerplaat lees ik den naam van »BOOTH, *Pontefract*." In het standaardje ontdekte ik spoedig de onderste helft van een schotelvormige kast van segrijn: en het werk, zoo als het voor dit klokje is ingerigt, past volkomen in deze horologiekast. Het inwendige is blijkbaar van uitlandsch makelij, de hoofdveer is nog in volkomen orde, en de sleutels zijn aan 't klokje vastgehangen. De horologieplaat is zeker door BOOTH weggenomen geworden, en de »geschrevene stukken" zijn zoek. Het zal mij veel genoegen doen zoo EBOR dit overblijfsel van den dapperen hollandschen admiraal (want daar houdt hij het toch blijkbaar voor) in oogenschouw wil komen nemen, en ik behoef niet te zeggen, dat alle verdere inlichtingen, die hij in staat is den verwonderden eigenaar te verschaffen, op hoogen prijs zullen worden gesteld. Een blik in des schenkers brief leert mij, dat dit horologie hem vereerd was geworden door GEORGE BOOTH van *Pomfret*, toen deze op het punt stond van te vertrekken." — CHARLES REED, van *Paternoster Row* te Londen, in *Notes and Queries*, 2d. S. X. p. 357.

J. H. VAN LENNEP.

Sloping van Koning-Willems-huis te Alkmaar, in 1857. Hierbij is geene andere merkwaardigheid ontdekt, dan op een der gordingen van het dak het volgende ingesneden versje:

Als gy te bet gaet
Ofte opstaet
Soe byt Godt om genaedt
Van v mysdaet

Dit (*) is syn merick diet gesneden, heeft.

Het bevond zich op een afgeschoten gedeelte van den zolder, hebbende in de zware

(*) Het merk bestaat uit eene ruit met eene andere daar om heen. Uit den top komt een vertikaal streepje en een gebogen streepje naar iederen kant.

deur een zoogenaamd schaftgat. Dewijl het gebouw tot aan de XVIIde eeuw den schouten woning verstrekke, zal daar waarschijnlijk eene tijdelijke bewaarplaats van kwaaddoeners geweest zijn. Overigens is het mijne meening dat de steen met het zoo bekende raadselachtige opschrift (*) in geenerlei verband tot Koning-Willems-huis staat. De muur, waarin hij geplaatst is, werd veel later gebouwd en hij werd toen misschien van elders aangebragt.

C. W. BRUINVIS.

Beleg van Thienen 1646. Bij v. LOON, *Ned. Historiepenningen*, II. bl. 292, komt de afbeelding van eenen penning voor, die, op het beleg van Thienen geslagen, aan ieder bevelhebber en soldaat, deze onderneming bijgevoond hebbende, werd geschonken.

Ik heb een dergelijken looden penning, met een oog er aan om te dragen, voor mij liggen, doch op mijn exemplaar staat, behalve het opschrift: TIENEN, 27 FEB. 1646, dat (zie VAN LOON) boven de afbeelding dier stad in de lucht staat, daaronder nog IVH, en wel met dezelfde verheven gestempelde letters, als er boven staan.

Nu is de vraag, wat moeten deze letters IVH beteekenen of aanduiden, en zijn er zilveren en gouden exemplaren, even zoo geslagen, bekend? Een zilveren exemplaar, zoo als dat bij VAN LOON staat, berust, zoo ik het wel heb, in het kon. muntkabinet te 's Gravenhage, doch bestaan er ook gouden, en waar?

Spoedig een antwoord in den *Navorscher* te vinden, zal zeer aangenaam zijn aan

C. K.

Begravenispenningen (A. R.). Er bestaat een groote zilveren ovale gegraveerde plaat (groot 110 bij 90 strepen) op de begravenis van JOAN BAX. De voorzijde heeft zijn wapen. Op de keerzijde staat: »Ter gedachtenis van den Weledelen gestrengen en Manhaften Heer JOAN BAX, genaamt van Heerentals. In zijn leven nu jongst Gouverneur wegens d'E. gener. Nederl. O. Indis. Comp. van de Caap de goede Hoop, 't Eyland Mauritius en onderhorige plaatsen, Overleden den 29 Junij, Mitsgaders solemnellyck ter aarde bestiedt den Vierden Julij A^o. 1678, aan gemelde Caap de goede Hoop."

Begravenispenningen. In mijne familie is een begravenispenning voorhanden, door de tegenwoordige bezitster gekocht op het »boelhuis" van eenen oom, die er geschreven bescheiden bij bezat, welke echter op de verkooping niet te voorschijn zijn gekomen. De toelichtende aanmerkingen zijn dus aan de

(*) Zie *Nav.* I. bl. 127.

herinneringen der met die bescheiden bekende tegenwoordige bezitster ontleend.

Deze zilveren penning heeft tot op de buitenzijde van den rand juist 8 ned. duimen middellijn. De eigenlijke *rand* is op eene zeer vreemde wijze gevormd. Hij heeft met nog een klein gedeelte van den penningomvang, dat ruw gemaakt is, een ned. duim breedte; dan volgt verder, op het plat van den penning een kring, mede van een ned. duim breedte, zoodat er voor de eigenlijke opschriften 6 duim middellijn overschiet. Op de eene zijde vindt men in den kring een krans van korenaren, door vier korenbloemen afgewisseld. Boven aan het middengedeelte een doodshoofd met twee beenderen, zoo als gewoonlijk gekruisd, en daaronder het opschrift:

Ter gedagtenisse
van
de drie Gesusters
SARA, LAVINA & JOSINA TERWEN.

Gebooren { 18 Septemb. 1667.
 28 May 1676.
 5 Julij 1680.

Gestorven 13 en 14 Junij 1696 binnen
Utrecht.

En op de andere zijde in den kring: *De Terve brengt te samen in mijne schuure.* Matth. XIII v. 24. — Bovenaan in het middengedeelte drie korenschoven, en daaronder het vers:

De doodpijl, 't geen men selden sag,
Trof ons helaes! op eenen dag —,
In aert en liefd, en suivre deugd,
Door een verknogt, tot 's moeders vreugd.
Hou op, o Jeugd! van d'ijdele roem,
Op uw soo ras verslenste bloem,
Uw Zon sal ook eens onder gaen
Waak dan altijd, ons Terwe graen,
Als 't weer verrijst uit 's aardrijks schoot,
Verwagt het leven uit de dood.

De penning weegt 4 lood 7 engels of 7 lood 2 wigtjes ned.

Men veronderstelt dat deze penning met zijn rand op de kunstdraaibank gevormd is, zoo als een klein, rond puntje in het midden van iedere zijde aanduidt. Inschriften en al het overige is vrij goed gegraveerd.

Bovengemelde jonge dochters, alle binnen 24 uren overleden (vandaar twee datums ofschoon er gesproken wordt van »één dag»), zijn achter elkander gelijktijdig begraven, en aan ieder der dragers werd zulk een penning gegeven. W. J. F.

Begrafenispenningen. In mijn bezit is een looden afgietsel van een' begrafenispenning. Aan de eene zijde regts de dood, die zijne regterhand opgeheven houdt, terwijl hij in de linker de zeis naar beneden gekeerd heeft, boven hem het woord *Mors*, tegen hem over Minerva of Bellona, houdende de speer in de linker- en het schild aan de regterhand, boven haar *Virtus*, achter deze beide figuren boom- en heestergewas. Het randschrift luidt: *Mihi non dominaberis*. Aan de andere zijde een grafmonument, waarvoor een schild met eene urn er boven op: het schild is zonder wapen of inscriptie. Tusschen het monument en het schild door, een kleed dat door twee engelen vastgehouden wordt: de eene achter het monument, houdende in de linkerhand een' palmtak, de andere naast het schild, die het kleed met beide handen vasthoudt. Het schild rust op twee brandende fakkels. Verder op den voorgrond een doodshoofd en twee doodsbeenderen, een brandende graflamp en een openliggende strook of rol papier zonder inscriptie; regts naast het monument nog eene urn; achter het geheel boomen.

Zoude men mij ook kunnen opgeven op wiens dood deze penning geslagen is, en welke de ontbrekende inscriptiën zijn?

R. T.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Gedenkschriften van Frank Floriszoon van Arkel (A. R.). In VAN HALLS *Levensbericht*, door Mr. H. J. KOENEN staat, dat gene ze in 't laatst van zijn leven als zijn werk erkende; in VAN HALLS *Verhandeling over den Luim*, lees ik over die *Gedenkschriften* dat zij »op vele plaatsen echt luimig zijn, omdat zij het verstand weten te voldoen, dikwerf het hart streelen, en (de schrijver dus) wezenlijk zijn naam niet had behoeven te verbergen;» als »voorbeelden die alle vereischten van den waren humor hebben» worden er dan ettelijke hoofdstukken uit aangehaald, en geëindigd met de verzekering, dat »scherts, spot, en wat niet al, tot een redelijk goed doel,

door verstand gewijzigd, zich daarin zoodanig vereenigen, dat de schrijver den naam van echt humorist niet onwaardig is.» (Zie VAN HALLS *Gemengde schriften*, (1848) bl. 170.) Kan men veronderstellen, dat v. HALL op dezen toon en in dergelijke uitdrukkingen over zijn eigen werk geschreven hebbe?

V.

Nederlandsche dagbladen (A. R.). In het uitmuntend historisch tafereel, getiteld: *Elizabeth Musch*, van Mr. J. VAN LENNER, wordt gesproken (dl. III. bl. 157) van de courant van JOANNES NAERANUS. Bekend is het, dat door NAERANUS in 1666 eene *Rotterdamsche*

Zee- en Posttijding werd uitgegeven. Van die courant kan toch hier geene sprake zijn, daar men hetgeen te 's Gravenhage voorviel, niet het eerst in een blad zal geplaatst hebben, dat te Rotterdam gedrukt werd; terwijl te dier tijde bij CRISPIJN HOECKWATER in de Pooten te 's Gravenhage eene stadscourant verscheen? — Kan iemand mij ook zeggen, welke courant in genoemd tafereel bedoeld wordt?

Kan iemand mij ook mededeelen, wanneer de (hollandsche) *Leydsche Courant* is overgegaan aan FELIX DE KLOPPER, en hoe lang zij in die familie gebleven is? Zijn er ook nog historische bijzonderheden (behalve die reeds in der tijd in den *Navorscher* vermeld zijn) omtrent deze courant, b. v. uit den franschen tijd bekend?

Wat weet men al zoo te vertellen van de delfsche en dordsche couranten van vroegeren tijd? — Wie waren hare schrijvers en uitgevers? J. v. R.

Journal van de onderneming tegen Tunis in 1535 (A. R.). Betreffende de twee alhier ter sprake gebragte boekjes, bevind ik mij in de gelegenheid een nader berigt te geven.

Het eerst vermelde heeft tot titel: *Comentarium seu potius Diarium, expeditionis tuniceae, a CAROLO V. Imperatore, semper Augusto. Anno M.D.XXXV. susceptae*. JOANNE ETROBIO interprete. *Lovanii excudebat JACOBUS BATIUS An. 1547. Mens. De. cum privilegio Caes. Impensis PETRI PHALESII, ac MARTINI ROTARII, in kl. 8°.*, is ongepagineerd, heeft 68 bladen, waarvan vier de opdracht inhouden van JOANNES BEROTIUS VALENCENAS *S. D. aan »Reverendiss. D. D. GEORGIO DEGMONT (sic) episcopo trajectensi.* — Niets doet in deze uitgave de hand van SCEPPERUS vermoeden. Uit de opdracht blijkt, dat ETROBIUS het verhaal getrouwelijk uit het fransch in het latijn overgebragt heeft.

Het tweede is getiteld: *Rerum à CAROLO V. Caesare Augusto in Africa bello gestarum commentarii, elegantissimis iconibus ad historiam accomodatis illustrati. Authorum Elenchum, e quorum monumentis hoc Opus constat, sequens pagella indicabit. Antverpiae. Apud JOAN. BELLERUM, sub Insigni Falconis, Anno M. D. LV. cum Privilegio in kl. 8°.* — Op de keerzijde van den titel staan de *Contenta* als volgt:

CORNELII SCEPPERI viri Clariss. ad Lectorem Praefatio (10 pp.).

JOANNIS CHRISTOPHORI CALUETI STELLAE ad CAROLUM V. Caesarem Encomium (4 pp.).

Commentarium seu potius Diarium Expeditionis Tunetanae a CAROLO V. Imperatore semper August. Anno 1535 Susceptae, JOANNE ETROBIO autore, *adjecta cum urbis, tum adjacentium ei portuum vera descriptione* (p. 1—70).

PAULI JOH. NOUOCOMENSIS, *Episcopi NUN. REEKS*, Dl. I.

cerini, ex *Historiarum sui temporis libro XXXIII. Fragmentum: declarans, quibus artibus HARIADENUS MITHYLENEUS cognomento BARBARUSSA, regno Tunetensi invaso, MULEASSEM regem legitimū exegerit* (p. 70—96).

EJUSDEM ex *Historiarum sui temporis libro XXXVIII. de CAROLI V. Caesaris in Tunetum expeditione Fragmentum* (p. 98—134).

CAROLI V. Caesaris Aug. *Expeditio in Africam ad Argieram, per NICOLAUM VILLAGAGNONEM, equitem Rhodium, cum ejus urbis pictura* (p. 134—150).

JOANNIS CHRISTOPHORI CALUETI STELLAE de *Aphrodisio expugnato, quod vulgo Africam vocant commentarius, cum ejusdem Aphrodisii vera effigie ac situ* (p. 150—183).

Het boekje is aan eene zijde gepagineerd, heeft buiten de vijf bladen voorrede van SCEPPERUS, en twee dito van het Encomium, 183 bladen, eenen index en het privilegie van tien jaren voor het laatste gedeelte der *Contenta, Datum Bruzellis XV. Cal. Septemb. Anno M.D.LI. geteekend FACNEZ.*

In de opgave van den heer $\frac{J. D.}{L.}$ staat het

jaartal der uitgave te *Antwerpen 1554* vermeld. Ik moet het er voor houden, dat dit de editie in quarto zijn zal, waarvan ik de klein-octavo-uitgave besprak, die in 1555 uitkwam. Wij vinden althans beide uitgaven opgeteekend door BURC. GOTTH. STRUVIUS in zijn *Corpus Historiae Germanicae*, Jenae, 1730, tom. I. in de voor dit werk geplaatste *Bibliotheca scriptorum rerum Germanicarum*, fol. 140, waar wij lezen: »*De Expeditionibus Caesaris Africanis habemus, Rerum à CAROLO V. in Africa bello gestarum A. 1535 & seqq. Commentarios, ex variis scriptoribus in unum congestos, edente CORNELIO SCEPPERO, Antverpiae 1554, 4. & Ibid. 1555, 8.*» Voorts zegt hij, dat men deze verhalen met andere ook vinden kan bij SIMON SCHARDIUS, in het IIde deel van zijn *Opus Historicum*. — Zie bij STRUVIUS, l. c. fol. 34. L. D. R.

Polityck handboexken (A. R.). Door V. D. N. zijn de vragen niet opgelost en er wordt op nieuw vriendelijk aangedrongen op onderzoek naar de eerste, de tweede en de laatste uitgave. In mijn exemplaar van 1650 staat zeer duidelijk gedrukt *de derde editie*, en zoo ook in dat van de *Bibliotheca regia* in den Haag, zoodat de beweerde »onmogelijkheid» voor rekening van V. D. N. moet worden gelaten. Ook in mijn exemplaar van den *Commentariolus*, mede van 1650, staat *editio tertia*. Uit vier exemplaren van het *Handboexken* en even zoo vele van den *Commentariolus* ter gemelde bibliotheek blijkt, behalve het reeds gezegde, dat de vierde editie van de nederlandsche uitgaaf is van 1652 en dat er een exemplaar bestaat, niet alleen zonder plaats

en jaar, maar ook zonder vermelding van (her)druk, zoodat dit waarschijnlijk de eerste zal zijn; dit kan nader onderzocht worden; voorts dat aldàar nog twee drukken zijn van 1650, van den *Commentariolus* vermeld als de tweede en als de derde, met twee andere van 1651 en 1654, waarin geene opgave voorkomt van (her)druk. Er schijnt een zesde druk te zijn van 1669. Eene vergelijking van den inhoud mijner exemplaren heeft tot dusverre geen alles afdoend licht gegeven. De opgaaf, voorkomende aan het einde van het 2de cap. N°. 31, zoowel in de latijnsche uitgaaf van 1650, als in de nederlandsche van dat jaar, in die van 1660, en zelfs in den *sessten* druk, waarschijnlijk van 1674, ofschoon dit jaartal in mijn exemplaar niet is afgedrukt, toont aan dat het werk lang vóór 1647 moet zijn opgesteld, en dat men slaafsch is blijven nadrukken wat daar te lezen staat, ofschoon het een *anachronismus* was geworden. Het kan toch op niemand anders slaan dan op den zoon van FREDERIK HENDRIK, die juist in 1650 als stadhouder overleed! In het 4de cap. is onder N°. 3 in de aanwijzing der opvolging van de stadhouders *vermeerdering* gekomen. Over andere verschillen in den inhoud is misschien nader te handelen en op te geven wateenige oude geschrevene aantekeningen in mijn exemplaar, achter den tekst gevoegd, vermelden over de legerkosten sinds 1632 tot na den vrede. Zonderling mag het heeten, dat in den tekst der *Korte Vertooninge* de dagtekening wordt opgegeven als »xvj Octobris VIC seuenentachtig" (1650) en »sestinden Octobris seshondert sevenentachtig" (1660), en zoo mede in den *sessten* druk; ofschoon in den titel daarvan telkens staat 1587. In den *Commentariolus* heeft de tekst ook CIOIOLXXXVII. PAQUOT schijnt de uitgaaf van den *Commentariolus* van 1649 als de eerste aan te zien, vermeldt er ook twee van 1650, en desgelijks twee van 1659. Volgens hem moeten de uitgaven, na de eerste, *zesentwintig* hoofdstukken bevatten, maar het blijkt dat er in alle, zoo nederlandsche als latijnsche uitgaven, die ik zag, slechts *twaalf* zijn, even als PAQUOT stelt omtrent de eerste uitgaaf; ja al telt men alle later bijgevoegde staatsstukken mede, dan bereikt men het cijfer XXVI nog niet. De opsporing van den eersten druk met het jaar der uitgaaf kan belangrijk geacht worden, om de *retranchements* te beoordeelen, waarvan PAQUOT spreekt. DE WIND vermeldt den *Commentariolus* niet. FOPPENS geeft geen licht.

HORA RUIT.

P. A. van Kooten (A. R.). PIETER ADRIAAN VAN KOOTEN wordt vermeld bij TIDEMAN, *Remonstr. Broederschap*, bl. 93 en 102. Sedert 1775 was hij predikant bij de gere-

formeerde gemeente te Nieuw Hellevoet, doch werd in 1787, op zijn verzoek, uit de bediening bij dat kerkgenootschap ontslagen. In 1791 bij de Broederschap aangenomen, werd hij toen voor vast predikant beroepen te Noordwijk, en in 1794 te Nieuwkoop, doch keerde in 1796 weder naar Noordwijk. Hij werd emeritus 1815 en overleed den 1sten februarij 1828 te Utrecht. V. D. N.

[B. verwijst naar hetzelfde werk.]

Godefridus Udemans (A. R.). In de *Bijlage* M. van JOH. VAN DE VELDE, *Tweehonderdjarige jubelfeest der verlossing van Zierikzee*, 1777, leest men:

»GODEFRIDUS (CORNELIUS) UDEMANS was al in het eind van 1599 Predikant te Haamstede en Burgt, en werd in Julij 1602 te Zierikzee beroepen; dog vermits die van Haamstede niet als door de tusschenkomende magt der Heeren Staten van Zeeland zijn ontslag inwilligden, werd hij eerst den 11den April 1604 in de dienst bevestigd. In den jare 1616 werd hij wegens de kerken van Zeeland met HERMAN FAUKELIUS verkozen tot de vergadering der predikanten uit de Vereenigde Nederlanden, te Amsterdam gehouden, om middelen te beramen ter verkrijging eener Nationale Synodeen ter bewaring der zuivere leer tegen de dwalingen der Remonstranten. In 1607 verzocht Prins MAURITS aan de regering van Zierikzee om de dienst van UDEMANS in 's Gravenhage, welk verzoek werd ingewilligd, hebbende hij die gemeente eenigen tijd met WALEUS en TRIGLAND bediend gehad. In de Zeeuwsche synode te Zierikzee van 9—13 October 1618 gehouden was hij *Assessor*, en werd uit dezelve afgezonden tot de Nationale Synode te Dordrecht, daar hij zich als een getrouw voorstander van de zuivere leer der waarheid betoonde en tot verscheidene gewigtige commissiën is gebruikt en gedeputeerd. In de synode te Goes 14—18 February 1620 deed hij met zijn medeafgezondene rapport van de handelingen der Dordrechtsche synode en werd wegens zijne trouwe dienst aan de kerk betoond bedankt. In 1630 werd hij met G. VOETIUS, H. SWALMIUS en S. EVERWIJN, toen predikanten te Heusden, Dordrecht en Haarlem, door de Algemeene staten naar de stad s'Hertogenbosch gezonden om de ingezetenen aldaar in de Hervormde Godsdienst te onderwijzen. Hij overleed in Januarij 1649, na eene bijkans vijftigjarige getrouwe dienst aan s' Heeren kerk."

Ik heb eenige brieven van dezen godgeleerde in handen gehad, die echter moeielijk te ontcijferen waren, daar hij zeer onduidelijk schreef. Zij waren afkomstig uit de verzameling van den hoogleeraar J. W. TE WATER.

¶²—¶.

F. L. Bianchi (X. bl. 258). FRIEDRICH LOMBARDI BIANCHI was, in het begin dezer eeuw, taalmeester te Dusseldorp. Aldaar gaf hij uit: *Sammlung der berühmtesten deutschen Poesien, in Italienische Verse übersetzt* etc. en *Raccolta delle piu rinomate poesie tedesche in versi Italiani tradotte* etc.

Elken zaterdag verscheen daarvan één vel in 8°, die naderhand in *Heften* werden bijeenverzameld. Ik bezitertwee van, waarin de heerlijkste gedichten van SCHILLER (*Das lied von der Glocke*), GÖTHE, HERDER en anderen voorkomen.

Ik meen dat de heer BIANCHI in 1815 of 1816 hier ter stede onderwijs in de italiaansche taal gaf, en het is zeer waarschijnlijk dat hij zich later naar Groningen heeft begeven, en daar de beste nederlandsche gedichten in zijne moedertaal overgebracht, gelijk hij vroeger in Duitschland heeft gedaan.

S. I. MULDER.

F. L. Bianchi. Onder dezen naam (ik weet niet of 't zijn ware was) heeft zich in 1818 en eenige volgende jaren hier te lande opgehouden een italiaansch balling, volgens zijn zeggen, van het eiland Sardinië. Hij was blijkbaar in de staatkundige woelingen van zijn vaderland betrokken geweest en heeft om de eene of andere reden zijn land moeten verlaten, maar ik althans heb nooit iets daaromtrent van hem te weten kunnen komen, schoon ik eenigen tijd wat italiaansch van hem geleerd heb en hij een mijner gedichten heeft vertaald. Hij scheen eene goede letterkundige opvoeding genoten te hebben en had zich onze taal, beter dan menig ander vreemdeling, eigen gemaakt; te Utrecht, Groningen en elders zocht hij zijn onderhoud met les geven en schrijven. Hij was, meen ik, redacteur van het italiaansche tijdschrift *Il discernatore*, waarvan eenige nummers te Utrecht bij O. J. VAN PADDENBURG in 1819 het licht zagen. Wat er verder van den man is geworden, kan ik niet zeggen. Zoo ik mij niet bedrieg, leerde hij ook de dames het gebruik van zeker breiwerktuig, ter spoedige vervaardiging van kousen en mutsen, alles om des lieven broods wille. SAXO SYLVIVS.

Prof. Wijnaldus Munniks (A. R.). WIJNALDUS MUNNIKS, geleerd geneeskundige, geboren op de Joure in Friesland den 4den december 1744, studeerde in Frankrijk en in de Nederlanden, werd in 1769 aan de leidsche hoogeschool geplaatst en kwam in 1771 in plaats van den beroemden CAMPER te Groningen. Hij overleed 8 september 1806, na tot lid van zeer vele geleerde genootschappen te zijn aangenomen. Zijne medewerking aan den wetenschappelijken arbeid van CAMPER en van de commissie van geneeskundig toezicht heeft hem eenen eer-

vollen naam doen verwerven. Men heeft van MUNNIKS eenige werken, onder andere eene verhandeling, die door de koninklijke maatschappij van geneeskunde te Parijs bekroond is; het is het antwoord op de prijsvraag: *quels sont en France les abus à réformer dans l'éducation physique*, enz. Een berigt omtrent MUNNIKS is in 1812 te Groningen in 8° door zijnen zoon uitgegeven.

K. v. S. N°. 2.

[Ook FRISIUS zond ons een antwoord, waarin hij behalve het hier boven medegedeelde nog meldt, dat MUNNIKS 8 sept. 1806 overleden is.]

Een brief van Pieter de la Rue. Dezer dagen kreeg ik toevallig in handen een geestigen brief van PIETER DE LA RUE, den bekenden schrijver van *Staatkundig, Heldh. en Gelett. Zeeland*, in 1734 aan een ander letterkundige, naar ik vermoed Ds. JAN TE WATER te Zaamslag, gerigt. Over de verhouding van HUYGENS tot CATS sprekende, wordt onder andere gezegd: »dog zoo men op enkele vertelselen agt wil slaan, zou d'heer HUYGENS zelf zijnen elders zoo dikwijls geëerden vriend met dit schimpend grafschrift beluid hebben.

»Hier onder leit een man, een man die in zijn leven
Heeft ik en weet niet hoe, 'k en weet niet wat geschreven,
En des al niet te min, wat dient er meer gezeit,
'T is CATS, de ridder CATS die hier begraven leit.»

En men verhaalt, dat zijn andere goede kennis WESTERBAEN in zijn jonge jaaren den heere CATS eens een zijner gedichten hebbende laten lezen, CATS zou gezegd hebben. »'T gaat al wel, de gedachten zijn goed, maar gij moest het wat uitgebreider gemaakt hebben,» waarop WESTERBAEN een punt dicht zou gepast hebben, waarvan de inhoud was, dat, had hij daar wat dikwijls *ik en weet niet wat en des al niet te min* enz. ingevoegd, het haast zoo groot als zijn *Trouwring* zou geworden zijn. Anderen schrijven dit laatste historietje den zedigen J. DE DEKKER toe, dog tot het een nog t'ander hebbe ik eenig bewijs als van hooren zeggen en omtrent zaaken van dien aard, valle ik doorgaans zeer traag geloovend.

Na CATS, die destijds van letterdieverij scheen beschuldigd te zijn, verdedigd te hebben, gaat DE LA RUE voort:

»Vrij wat meer redenen zouden er zijn om den heer CATS van letterdiefte te beschuldigen, indien men hem kon aantoonen, dat hij omtrent den Britschen DONNE of andere uitlandsche vernuften gehandeld had, zoo als VONDEL (VONDEL dat orakel van Parnas) heeft kunnen goedvinden in zijne jeugd te handelen met zijne *Waarande der dieren* en *Gulden winkel* welke beide werkjes hij opgeeft als eigen maaksel: ondertusschen is het eerstgenoemde niet anders dan eene vrij gemak-

Uniuersiteit van Leyden (15 Decembris a^o. XV^cLXXVIII).

»Belanghende de saecke vande Uniuersiteit van Leyden is geresolueert Dat den ont-fanger CLAES DIRCXSZ vā Montfoort metten eersten reeckeninghe doen ende ouerleuen zal staet vanden *ghoeden gedestineert tot onderhoudenisse vande professoren*, mitsgaders oock *wat de professoren Jaerlicx tot onderhoudt moeten hebben*, en dat mē oock staet maicken zal vande *goeden van abdije van Egmond* ende van *onkosten vant maicken vande Uniuersiteit* reeckeninghe eysschen zal." (*Ibid.* p. 125 v°.)

Prins Maurits aan de akademie te Leiden. Achterheyt van zijner G. graue MAURITS. (7 Januarij a^o. XV^cLXXXV.)

»Upt poinct vant *achterheyt van zijner G. graue MAURITS tot leyden in studijs ghemaect*, Is gheresolueert dat *de crediteurs vandien*, ouermits het groot achterheyt en lasten vanden landen, *als noch pacientie sullen hebben*." (2^e Resolutie-boek van *Veertig-raden van Delft*, p. 66 v°.)

Lawrence Minot, the seafight in the Zwin. In de *Chronological, critical table of English literature* by E. M. COWAN, lector in the *English language and literature at the municipal Gymnasium of Amsterdam*, P. N. VAN KAMPEN, 1849, komt voor LAWRENCE MINOT: »flourished a^o. 1352. The existence of this poet was unknown till the year 1775, when a Manuscript copy of his works was accidentally discovered." Verder worden er »ten poëms on the principal events of the reign of EDWARD III," opgegeven als van hem afkom-

stig, en onder die tien dichtstukken één, dat tot titel heeft: »*the seafight in the Zwin* (1340)." Hoogstwaarschijnlijk bevat dit gedicht belangrijke geschiedkundige bijzonderheden aangaande een' zeeslag voor *Sluis*, waarom-trent niet veel bekend is.

Kan iemand ons aanwijzing geven, waar het (in Engeland?) is te vinden? De heer COWAN toch, bij wien wij in de eerste plaats inlichting zochten, heeft ons vaderland verlaten. Zou er mogelijkheid zijn, om van het gedicht afschrift te bekomen? Iedere teregtwijzing zal ons uitermate welkom zijn.

H. Q. J.

J. H. v. D.

A. R. Falck. In het mengelwerk der *Vaderl. Letteroefeningen* van 1846, bl. 149, komt een niet onaardig gedichtje voor van den gevierden man. Het zal zijn een extempore, vervaardigd aan de theetafel der echtgenoot van den bevelhebber der nederlandsche scheepsmagt voor Algiers in 1816. Deze admiraal en zijne vrouw worden aldaar ten onregte genaamd VAN DER CAPELLEN; zoo heette een andere vriend van FALCK, t. w. de gouverneur generaal van nederlandsch Oostindië, later president curator der utrecht-sche hoogeschool enz. De familie van den admiraal schrijft VAN CAPELLE.

Nederlandsche Westindische Reizen. Bestaat er van de nederlandsche reizen naar Westindië eene soortgelijke verzameling, als het *Beghin ende Voortgangh der Oostindische compagnie* is van de togten der Nederlanders naar de Oost? J. H. VAN LENNEP.

T A A L K U N D E.

Dukdalven (A. R.). Den waren oorsprong van dezen naam vindt men bij S. DE VRIES, in zijne *Historische Kronijck der Kronijcken*, V. bl. 744:

»Hoe seer de gedaghtenis des Hertoghs van Alba by ons in vervloeckingh is, zoo hebben echter de Friesen hem danck te weeten, datse nu soo veel aan waterverwoestingen niet onderworpen zijn. Want by gelegenheid der *Allerheyligen-Vloed* gaf hy, om sulcke onheylen in 't toekomende te verhinderen, een bevel, van langhs geheel Friesland een stevigen en onverbreecklijcken Dijk te leggen tegens de woede der Zee. Al d'Inge-seetene, niemand uytgesonderd, moesten of selver hier aen wercken, of geld geven. D'Eedele wendden voor, datse altijd van sulcke lasten waeren vry geweest: Doch hy vaerdighde haer af met deeze antwoord: *Hael uwe Vrybrieven voor den dagh, en leghe op den Oever tegens de zee aen, als deselve al-*

derverbolgenst is. Indiense dan de Golven konnen afweeren, soo sult ghy vrydom genieten; anders met d'andere moeten arbeyden, of betaelen [ORTENS, PONTANUS, SLICHTENHORST.]."

J. H. VAN LENNEP.

[Wij begrijpen nog niet regt, hoe deze gebeurtenis met de dukdalven in verband staat.]

Canard (A. R.). In den *Dictionnaire de la langue françoise* de PIERRE RICHELTEUL, 2 dln., uitg. van 1732, in 4°. te Amst. leest men: »On dit en proverbe, donner des canards à quelqu'un, quand on lui en fait à croire."

De eerste editie, van 1680, bezit ik niet.

H. R.

Dialect in het land van Kuik (X. bl. 89). Elders dan in het land van Kuik zijn in gebruik: riek (Zuidholl.), roezeboezen, rouwvorsten (Gelderl.), schier, schouw (in: er schouw uitzien en: het gaat er schouw toe,

ook in: schouw weër, Gelderl.), schrok, schutten (Gelderl.), schutskooi (ald. op ieder dorp te vinden), sliert, smelen (Gelderl.), smikkelen, spier (in: geen spier), staal, stueten (eig. stuiten, Gelderl.), talie, timmeren, tunen (eig. tuinen), verdutselen (Gelderl.), verloop, verschrompeld, vinnig, zetten, (in: hij mag mij wel zetten), zeveren (Gelderl.), zomerhuis (ald.), zorg (in: zorg over iets hebben).

Dr. RÖMER.

Hoiemen geschoot (A. R.). Zoo de *hoyemen* van VAN MIERIS en de *haymannen* van SMALLEGANGE hetzelfde zijn, als de zoogenoemde *heyen* of *hyen* in Overijsel, dan zijn 't niet anders dan de andersgenoemde *huis-* of *hofgenooten*, *hofvrijen* van een heeren hof. *Hyen* (later, op ééne enkele plaats in de landrechten van Overijsel, tot *heyen* verbasterd; toen men namelijk de *y* met *ij* begon te verwarren, en deze als *ei* uit te spreken), *hyen* is het oud-duitsch *hiwen* of *hiun*, *hion*, gelijkstaande met het lat. *familiares* en strekte allengs om de afhankelijkingen van een of ander *huis* of *hoef*, de huis-lieden aan te duiden. Ik handel uitvoerig over 't woord, met aanhaling aller daartoe betrekkelijke plaatsaen in een stukje voor de Mededeelingen der *Vereeniging voor Overijsselsch Recht en Geschiedenis* bestemd, en kan dus voor nadere verklaring daarop verwijzen. Dat nu dit *hyen* met verwarring der *y*-klank tot *heyen* en *hayen* en zoo zelfs tot *haymannen* worden kan, laat zich dunkt mij lichtelijk aannemen. In ieder geval, geef ik mijne verklaring voor beter.

VAN VLOTEN.

Kind noch kraai (A. R.). De uitdrukking *kind noch kraai hebben* is bloot alliteratief en moet, gelijk het stafrijm in het algemeen, niet bij het woord opgevat worden. Wil men echter eene verklaring van het woord *kraai*, men denke slechts aan de verweesdheid van hem, wien niet alleen geen kind binnenshuis verheugt, maar wien ook geen kraai het verlatene dak komt bezoeken. *Kraai* in den zin van *haan* op te nemen, is welligt wat ver gezocht. De zin van het spreekwoord zal wel zijn: hij heeft niemand, om van het zijne aan meê te deelen, zelfs den vogel niet, die toch overal is waar iets te eten valt, geen hongerigen kraai.

J. H. VAN LENNEP.

Kind noch kraai. BILDERDIJK in de *Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden*, dl. II. bl. 208 teekent aan, dat voor het woord *kraai* moet gelezen worden *kraet*. Hij laat er op volgen: „Dus lees ik in een overouden op perkament geschreven roman, die juist voor mij ligt:

Want hine heeft kint noch craet,
En sijn goet mi te steruen bestaet,
Leue ik langh' of mine kind.”

BILDERDIJK verwijst spottenderwijze den lezer die het woord *craet* niet te huis kan brengen, naar elders. De zaak is zeer eenvoudig: *craet* is *curaet*. Gehuwde personen, die geene kinderen hadden, en ook wel ongehuwde namen een kind aan, voedden het op en lieten het hun vermogen na: dit werd *curaet* genoemd. De beteekenis van het spreekwoord is dus eenvoudig: *hij heeft noch eigen noch aangenomen kind*.

E. S.

[Ook v. GR. deelde ons BILDERDIJKS verklaring mede, terwijl de heer T. H. BUSER den vrager opmerkzaam maakt op hetgeen over deze spreekwijze gevonden wordt in dr. A. DE JAGERS *N. Archief*, bl. 235. Na vermeld te hebben, dat de aangehaalde regels voorkomen in den roman van *Limborch*, III. 110, en dat BILDERDIJK in zijne *Verkl. Geslachtl.*, II. 128, *kraet* in deze spreekwijze eene zamentrekking noemt van *curatus*, zoodat het beteekenen zou „voogdij van onbejaarde kinderen,” zegt Dr. DE JAGER het volgende: „Het onaannemelijke dezer verklaring deed ik reeds opmerken in mijn *Taalk. Mag.*, III. 108; en ook Mr. VAN DEN BERGH kon er zich niet wel meê vereenigen. Het woord *craet* bleef intusschen nog onopgehelderd. Thans ben ik in staat, mijn vroegeren twijfel aangaande de gegeven uitlegging van *craet* te regtvaardigen, en het woord op voldoende wijze te verklaren. Het kwam mij andermaal voor, in *Der Ystorien Bloeme*. — Men leest aldaar bl. 343:

— Sonder waen

Es hi doen opghestaen

In der ierster haencraet

Die crayt vor die dagheraet.

Blijkbaar is *craet* hier om het rijm voor *kraai* gezegd, hoogd. *krähe*, *chrä*, *chra*, bij ons ook wel *kra*; eene verharding van den uitgang als in *genaet* voor *genade*, *genä*; in *spät* voor *spade*, *spa*, *spaei* en dergelijke. Maar daaruit volgt dan nu ook dat *kint no craet*, 't welk insgelijks als rijmwoord voorkomt, niets anders is dan *kind noch kraai* en dat dus de gewone spreekwijze gehandhaafd blijft.”

Ons dunkt evenwel dat deze redenering van dr. DE JAGER niet veel afdoet. Dat BILDERDIJK den bal misgeslagen heeft, stemmen wij hem toe. Voogdij toch, wat volgens dezen laatste *kraet* zou beteekenen, past in deze spreekwijze niet. Maar vooreerst doet hier de plaats uit *der Ystorien Bloeme* niets ter zake, want *haencraet* is niet om den wille van het rijm bedorven uit *haencraei*, maar een goed, onverminkt woord. Wel hebben wij er bij onze oude schrijvers geen tweede voorbeeld van aangetroffen, maar het angels. *hancrêd* en het oudhoogd. *hanachrat* stellen de zuiverheid van den vorm buiten twijfel. Ten anderen beroept hij zich op *genaet* voor *genade*, dat volgens hem door toevoeging eener *t* uit den samengetrokken vorm *genä* zou zijn ontstaan, en andere woorden van dezelfde soort. Doch *genä* moge eene enkele reis gehoord worden, gewoonlijk zegt men toch (althans in Holland) *genade*, en indien er gedeelten van ons vaderland zijn, waar men *genaet* zegt, dan is dat zeker niet het weinig gebruikelijk *genä* met bijgevoegde *t*, maar het afgekorte *genaet* waarin de *d* zoo als bijna overal aan het einde der woorden, als *t* uitgesproken wordt. Naar ons oordeel blijft het de vraag, wat hier het oorspronkelijke woord is, *kraai* of *kraet*. Is het *kraai*, dan gelooven wij toch de spreekwijze eenigzins anders te moeten verklaren dan de heer VAN LENNEP. Moest zij te kennen geven „hij heeft geene bloedverwanten of vrienden,” dan zou het vreemd zijn, dat wij hier juist den leelijken aasvogel en niet b. v. het huisdier wiens naam met *k* begint, de *kat*, aantreffen. Het is waar, men zegt ook *kind noch kuiken*, doch dit is verbastering uit lateren tijd toen men de juiste beteekenis niet meer vatte. Die beteekenis is, dunkt ons, hij heeft niemand die aanspraak kan maken op zijne nalatenschap (vgl. de plaats uit den *Limborch*), geen kind die regt heeft zich

zijn goed toe te eigenen, zelfs geen kraai die aanspraak kan maken op datgene wat hij zeer zeker zal nalaten, zijn lijk. Daar echter niets ons regt geeft om te onderstellen, dat de dichter van den genoemden ouden roman om den wille van het rijm een woord zoo zeer verknoeid, ja bijna onkenbaar zou gemaakt hebben, terwijl er daarentegen van spreekwoorden en spreekwijzen, in lateren tijd veranderd en bedorven, voorbeelden in menigte voorkomen, achten wij het waarschijnlijker dat *kraat* hier het oorspronkelijke woord is. Wie geeft ons daarvan eene betere verklaring dan die van *BILDERDIJK*?

Spiesglas. Antimoine (A. R.). *Le Dictionnaire Raisonné-universel de Matières médicales par Mr. DE GARSALT, à Paris 1773, Tom. I, heeft p. 332 in voce Antimoine: »On l'appelle en latin antimonium de deux mots qui signifient contre les moines, parceque, dit-on, ils en ont ressenti de mauvais effets; d'autres disent qu'on lui a donné ce nom, parceque l'antimoine n'est jamais seul dans sa mine.»* — 23 April heeft bij zijn schrijven, betreffende den oorsprong van dit woord, meer gevonden, dan bovengenoemde *Dictionnaire* verhaalt; men ziet echter daaruit, dat hetgeen hij vernam ook elders vermeld staat. L. D. R.

Uitgang oijen (A. R.). Over de beteekenis van dezen naamsuitgang is reeds vroeger uitvoerig gehandeld in den IIIden jaargang van dit tijdschrift, bl. 301 en 302. Daar is, mijns inziens, onwederlegbaar aangewezen, dat *ooi*, *oy* of *oyen* als naamsuitgang slechts een andere vorm is van *oog*, *ei* of *ey* en *ö* (in het engelsch en deensch) en dat de oorspronkelijke beteekenis al dezer woorden *eiland* is. Dit strijdt niet tegen de meening van het bestuur, want het hoogduitsche *aue* beteekent ook oorspronkelijk *eiland*; nog hedendaagsche duitsche schrijvers spreken van den *weitverzweigten auenreichen Rhein* tusschen Bazel en Freiburg, vele eilanden in die rivier dragen den naam *Rheinau*, eerst allengs kreeg dit woord de beteekenis van *weiland*, *landouw*, *beemde*. Denzelfden overgang der beteekenis *eiland* in *weiland* vindt men bij het woord *waard* of *weerd* (*uiterwaard*), dat, zoo als uit de oude charters der middeleeuwen blijkt, oudtijds steeds de beteekenis *eiland* had (v. D. BERGH, *Middennederlandsche geographie*, bl. 407). De toedragt der zaak is zeer eenvoudig: toen de loop der groote rivieren nog niet geregeld door dijken was beteugeld, vond men in haren stroom veel meer eilanden dan thans; deze eilanden waren steeds uitmuntende natuurlijke weiden; door indijking, ook om den hoofdstroom voor de scheepvaart te verbeteren, bij den vasten wal gevoegd, verloren zij hun karakter van eilanden, maar bleven steeds *weiland*. Van daar dat bij alle *ooijen*, *auen* en *waarden* de oorspronkelijke beteekenis van dien uitgang hoe langer hoe duisterder werd. PHILOGRAMMATOS.

Vlootje (A. R.). *Vloten* of *vlotten* is hetzelfde als *drijven*, *zwemmen*; nu vermeen ik, dat van ouds in Engeland gebruikelijk was en nog is, de boter in water te zetten of te doen vlotten; van daar *vlotje* of *vlootje*, de naam van het potje waarin de boter ter tafel komt.

V. D. N.

[Nog heden ten dage komt in Frankrijk een schoteltje met water op de tafel, waarin een of meer schijfjes boter drijven.]

Woorden in Zeeland (Zuidbeveland) in gebruik (A. R.). Nu DE MACCABEËR (waartoe al die zonderlinge pseudonymen en lettermerken in den *Navorscher* dienen, begrijp ik niet regt) zijne lijst voltooid heeft, wil ik er eenig nalezing op geven, zoo ter woordverklaring, als tot aanwijzing van woorden, op Schouwen in gebruik. Die welke ik, als op het laatstgenoemde eiland bekend, reeds heb aangewezen in een vroeger stukje (*Zeeuwsche Volks-almanak*, 1846, bl. 135) teken ik met een * bij »Sch»(ouwen). Het is niet kwaad, zoo men weet, dat idiotismen zich verder uitstrekken dan de plaats, die er voor wordt opgegeven; en door die opgave in dit tijdschrift te doen, geef ik de nalezing ten beste waar ook de oogst wordt gevonden. Of de kolommen van den *Navorscher* ereigenlijk de plaats voor zijn, staat ter beoordeeling van de redactie, niet van een' medearbeider.

Aar (spreek niet uit *aer*, als: *mère*, maar *aur*, als het fr. *aune*) en *Utou* (Sch. *Itau*). Het laatste is verbastering van *Hot*, elders in gebruik. Mij valt in wat MARTINET schrijft, *Katech. der Natuur* (dl. II. bl. 80): »In verscheiden Provincien onzes Lands, en zelfs, van hier af tot den Donauw toe, worden zij (de paarden) door de stem hunner Bestierderen alleen geregeerd, te weten op het woord *hot* slaan zij regts, en op dat van *haar* links af. Men leert hun dit al vroeg; dan de afkomst van het overoude gebruik dezer woorden is, algemeen, zooveel ik weet, onbekend.» Weet ook een der lezers van den *Navorscher* het? Is het ook aldus? De paardenmenner plaatst zich, naar oud gebruik, een span paarden leidende, aan de linkerzijde of achter het linker paard. Die zijde heet dus de »bij de handsche», de regter de »van de handsche». Is nu *haar* eene verbastering van *hier*, en *hot* van *gind*? Die beter weet, zegge het.

Aardmuus. Sch. (ook *aerneut*). *Aermuus* op Sch. meest boertend, naar den vorm van den knolwortel.

Aeren. * Sch.

Assie. Sch. Doch zulke verbasterde uitspraakvormen behooren niet in een woordenlijst van idiotismen.

As ter toe. Sch., doch aldaar wordt het achter geplaatst: *zoo kwaad as ter too*.

Bagge. Sch. *Sluitmand*.
Balie. * Sch.
Bangen. Slechts eene veranderde uitspraak.
 Zoo ook op Zuidbeveland *angen* (*handen*) enz.
Bedrief. Hiervoor zegt men in dien zin op Sch. *gedoentetje*.
Beestachtig enz. Sch.
Benne. Sch.
Berrie. * Sch. *Balie*.
Biezen. Sch. 't Is eigenlijk het oude *bizzen*, bepaald van koeien in gebruik.
Bitter. Sch.
Blokkeelhout. * Sch.
Bogt. Sch.
Boord. * Sch.
Brasem, ook op Walcheren.
Daaken. Sch. *daolekjes*, straks, na een wijl.
Dreeve. * Sch.
Dulve. * Sch.
(H)effen. Sch.
El. Sch.
Elder. * Sch.
Falie. Sch.
Footje. * Sch.
Gallerieje. Sch. Zie *Assie*.
Gareelmaker. Sch. *Pars pro toto*. Het: »zadelmaker» staat slechts gelijk met: »gareelmaker», zoo als de »wagenmaker» in de Meijerij »raai (raderen) maker» heet. Gareel- en zadelmaker is eigenlijk in het algemeen: vervaardiger van lederwerk aan paardentuigen enz.
Genan. * Sch.
Glad. Sch.
Goeste. Te Antwerpen zegt men *goesting*, eetlust, en van daar in het algemeen trek, lust.
Gosternokke. Sch.
Gruus. Sch.
Ieval. Sch.
Jong zijn (niet: *geweesst zijn*, zie aant.) * Sch.
Juun. * Sch.
Kagchel. * Sch.
Kappen. Sch.
Keu. * Sch.
Keuze. Sch. *Keus*, verk. van *keurs*, dat vrij zeker met *corps* samenhangt.
Kleppe. Sch.
Koppespinveger. * Sch.
Korrewaegen. Sch.
Kortemaend. * Sch.
Kortrok. Sch.
Kosmis. Sch. Zie *Assie*.
Kripvet. Sch.
Kuieren. Sch.
Kunnen (*Kust*). Sch.
Kurve en *Klapkurve*. Sch. *Kurve* is slechts eene veranderde uitspraak van *korf*. Over de *e* in het Schouwensch achter zelfst. naamw. heb ik het een en ander gezegd t. a. p. bl. 131.
Langen. Sch.
Leeren is in Zuidbeveland niet »ter kerk

gaan», maar »prediken». Van een leeraar sprekende, t. w. eenen uit het eiland, noemt men nooit zijn naam, altijd zijne standplaats, b. v. »Wolferdiek (de predikant van Wolfaartsdijk) komt leeren.»

Likebidder. Sch.

Ligt (*Ligte*). * Sch.

Maeken. Sch. *ik miek, emaeht*.

Maljenier. Sch.

Mantel. * Sch.

Mennen. * Sch. maar aldaar, gelijk ik opmerkte, nooit van personen, altijd van levenloze voorwerpen gebruikelijk.

Minne. * Sch.

Molenaar. * Sch.

Murpel. Sch. Vrij zeker verbastering van *marmel*; het wordt althans nooit gebruikt van gebakken knikkers, die »knikkers», of »hoereknikkers» (zeker ten teeken van verachting) heeten (*).

Muten. * Sch.

Muzekeutels. Sch. Dit woord is ook elders in gebruik, ten minste de verkorting tot het eerste gedeelte.

Naaijer. Sch.

Nikstaart. * Sch. (ook Drenthe.)

Oest. Sch. Zie *Assie*.

Okke is waarschijnlijk hetzelfde als het in Holland gebruikelijke: »ook», dat men bijna als eene verkorting van: »vindt gij dat ook niet?» zou aanzien, b. v.: »het is koud, ook?»

Opreën. Sch.

Opspelen. Sch.

Oude moeije. Sch. Elders noemt men men het »weeuwtes»; het is niet: »overgehouden kropsalade», maar overgehouden kropsalplanten» (†).

Paardewachter. In Schouwen zegt men: * »boonzaaiertje.»

Pee. * Sch. Ook in Holland: »peen.» Hoe komt men er echter aan om de roode zomerpeen in de Meijerij »heete wortelen» te noemen?

Peerebie. Paardenbij (vlieg). Zie *Assie*.

Peperbol. Sch.

Plaete. * Sch.

Plat. Beide Sch.

Poos. * Sch., doch alleen in het meerv. In het enkelv. ook voor »barenswee» (Sch.) en dit leidt tot de afleiding van *poozen*, *quiescere* (KIL.) *Pooze* is bij KIL. *vice*, van het lat. *pau-sa*. Het duidt dus het afwisselende, tusschenpoozende verschijnsel aan.

Priem. Sch.

Putketel. * Sch.

Puut. * Sch.

Puutjes. Sch. Waarschijnlijk eene euphemische verbastering van pootjes.

(*) Ook in Friesland heeten gebakken knikkers *hoeren*. BESTUUR.

(†) Zoo b. v. in Noordholland. BESTUUR.

Reeke. Sch.
Rieve. Sch.
Rik. Sch. Zie *Assie*.
Roodjonk. Sch.
Sampetter. Sch. Zie *Assie*.
Schaele. Sch. * *Scheel*.
Schaelje. Sch. *Schalie*.
Schaeljebietter. Zie *Assie*.
Schanslooper. Sch. doch slechts een bepaald fatsoen van jas heeft dien naam.
Schappelijk. beteekent in Sch. vlijtig.
Schoere. Sch. Zie *Assie*.
Schorte. * Sch.
Schure zal eene drukfout zijn voor *schuve* (schuif), en dan ook * Sch., het is, even als het fransche *tiroir*, van het opentrekken en toeschuiven der lade ontleend.
Smal. * Sch.
Smoutebol. Sch.
Solfer. * Sch. Met veranderde uitspraak het lat. *sulfur*.
Spelerien. Sch. Het is eenvoudig: rijden tot vermaak. *Spelen* was oudtijds vermaak nemen in het algemeen.
Spiën. Sch. Zie *Assie*.
Stremien. * Sch.
Teerling. Sch. *Teerling* of *taarling* is een *cubus*. Van daar hetgeen zich als een *cubus*, op een der oppervlakten gezien, vertoont = een vierkant.
Tinkelkot. Sch.
Tjeken. *Tjoeken.* Sch. * *tieken*. Van kuis, die pas uit den dop komen; zij worden * *tjoeken* als zij grooter worden en hun kost loopen zoeken.
Top. Sch. Ook in dien zin bij KILIAEN.
Tote. Sch. In de beteekenis van mond, indien men zich eenigzins vooruitgestoken lippen voorstelt. Het is iets vooruitstekends, vandaar dat het bij KILIAEN voorkomt als *cornu* en als *capitulum mammae*. In de laatste beteekenis is het met *tet* (fr. *tétin*) verwant, en in het algemeen met *tuit* (het *t'uit'e?*) (*).
Tuin. * Sch. De oude en ware beteekenis: »het omtuinende», niet: »het omtuinde».
Twien. * Sch. Mede de oude beteekenis: »het getwijnde». KILIAEN zegt terecht *filum duplex*, want het komt van »twee» in elkan- der gedraaide draden. *Garen* is ontleend van *gaderen*, bijeenvoegen, en schijnt dus dezelfde beteekenis te hebben. Maar daar men in de Meierij (de bewaarplaats van vele oude woorden en beteekenissen) »garen» zegt van al wat door middel van de naald wordt verwerkt, ook wol enz., komt mij waarschijnlijk voor, dat het bijeennaaien het denkbeeld van dit »gaderen» uitdrukt.

(*) Ook in Friesland is *tuwt* de *mond* met vooruitgestoken lippen, vervolgens de *mond* in het algemeen, en ook *kus*, waarbij de lippen vooruitgestoken worden. Het dier dat bijzonder breede en vooruitstekende lippen heeft, het varken, heet in Noordholland *toet*.

N. REEKS, Dl. I.

BEST.

Uitdoeners. * Sch.

Uitslag. Sch.

Vaete. * Sch.

Vleke. Sch.

Wanken. Sch. *Wanten.* KILIAEN *manica*, vulgo *ganta*. Het is blijkbaar hetzelfde woord met het fransche *gant*, ital. *ganto*, spaansche *guante* (KILIAEN).

Weesje. * Sch.

Wete. * Sch. In het algemeen: officieel aanzeggen, b. v. eene vergadering. Vandaar het in zeeuwsche reglementen honderdmaal voorkomende: »bij overnachtsche wete.»

Wezen. Sch.

H. M. C. v. O.

[Onze geachte medewerker schijnt te twifelen, of stukken over onderwerpen als dit wel in den *Navorscher* passen. Wij gelooven, dat zij juist hier meer dan elders op hunne plaats zijn. Omtrent dialecten zijn velen in staat opmerkingen te maken en mede te deelen, velen vooral die er niet gemakkelijk toe zullen komen, om voor een tijdschrift, uitsluitend aan taalkunde gewijd, iets in te zenden. Aan zulke mannen heeft de *Navorscher* reeds verscheidene belangrijke artikelen over volksdialecten te danken. Daarenboven is nergens een zoo ruime gelegenheid als hier, om van alle zijden bijvoegsels, toelichtingen en teregtwijzingen te ontvangen, en H. M. C. v. O. zal het met ons erkennen, dat bij onderwerpen als deze het streven naar volledigheid wanhopig, het gevaar om zich in de beteekenis van een woord te vergissen groot, en het juist weergeven van die beteekenis dikwijls zeer moeilijk is.]

Fabriek en trafijk (A. R.). Werkelijk beteekent in Nederland het eerste woord eene plaats waar grondstoffen geheel of gedeeltelijk tot handelsartikelen gereed gemaakt worden, en het tweede eene zaak, waar die reeds een of meermalen bewerkte grondstoffen tot volmaking of bruikbaarheid gebragt worden.

Of nu die benamingen geheel juist zijn? dit kan voor het woord *fabriek* wel worden aangenomen, maar het woord *trafijk* wordt in onze taal, wij gelooven het met *†*, zeer zeker verkeerd toegepast; om zulks te bewijzen dient vooraf als nitgemaakt beschouwd te worden, dat beide woorden van latijnschen oorsprong zijn, en uit die taal door de Fransen tot hun eigen gebruik zijn versmeed geworden, om later door ons met een schat van andere woorden te worden overgenomen en in dagelijksch gebruik gebragt. In welk tijdvak en op welke min of meer goede gronden dit laatste geschied zij, moeten wij aan het oordeel van meer kundigen overlaten. Wij bepalen ons, tot staving van ons betoog, bij een uittreksel van BESCHERELLE AINÉ's inderdaad voortreffelijken *Dictionnaire National*, die de beide woorden als volgt beschrijft.

Fabrique (dit artikel nemen wij slechts voor zoo ver over, als zulks tot toelichting der gedane vraag noodzakelijk kan geacht worden).

Fabrique. S. f. (du latin *faber*, *ouvrier*). Dans le sens le plus usuel, Etablissement où

l'on fabrique, manufacture. Fabrique d'étoffes de laine, de soie, de coton. Fabrique de drap, de bas, de chapeaux. Fabrique de quincaillerie, de métier, de coutellerie, de poterie, de verroterie. Une fabrique d'amidon, de produits chimiques. Etablir, monter, acheter, vendre, tenir une fabrique. Les ouvriers, le propriétaire d'une fabrique. Grande, petite fabrique. Les ouvrages qui sortent de la même fabrique. Avoir une fabrique à Lyon, à Paris, à Louviers. Tout porte à croire que les premiers peuples ne connaissaient guère que des ouvriers isolés et peu ou point de fabriques. Une preuve que les anciens n'avaient pas de fabriques d'un produit, c'est le peu d'ustensiles de métal que l'on trouve dans les villes anciennes. La plupart des fabriques sont dépendantes les unes des autres; la prospérité de celle-ci est due au bas prix des produits de celle-là.

En ce sens, il peut s'entendre seulement des constructions. Bâtir une fabrique. Le feu a consumé toute la fabrique, mais on a pu sauver heureusement les matériaux et les produits qu'elle renfermait.

D'autres fois il s'entend du personnel qui compose ce genre d'établissement. Toute la fabrique est en émoi. La fabrique s'est révoltée contre les propriétaires. Toute la fabrique assistait à ce convoi.

Par extension, lieu, ville, pays où l'on fabrique. Etoffe de la fabrique de Lyon, de Louviers, de Sedan, de Rouen. Mais plus souvent, en ce sens, on fait ellipse du mot de fabrique et l'on dit étoffe de Paris, de Lyon etc.

Action de fabriquer. Les fabriques des étoffes de soie, des draps, des chapeaux. S'appliquer, donner tous ses soins à la fabrique d'un produit.

Art de fabriquer. La fabrique des étoffes de soie était inconnue à l'ancienne Europe.

Manière de fabriquer. Drap de belle fabrique, de bonne, de solide fabrique.

Action de construire, en parlant des églises. Fonds destinés à la fabrique d'une église paroissiale.

Temporel, revenu affecté à l'entretien d'une église paroissiale et aux dépenses extérieures du culte. La fabrique de cette église est très-riche. Quêter pour la fabrique. Les recettes, les dépenses d'une fabrique. Les fabriques paroissiales ont été, dans l'origine, administrées par les évêques, les archidiacres et les curés, enfin par quelques notables, élus par une assemblée générale des paroissiens et choisies dans la noblesse, la haute bourgeoisie et les boutiquiers. (DUFEX.)

Trafic (dit artikel, als korter, schrijven wij geheel af).

Trafic. S. M. (du latin *traficium*; fait de *transfacere*, commercer au-delà, au loin.)

Negoce, commerce de marchandises. Bon, grand, riche trafic. Le trafic des cuirs, des porcelaines, des grains, des vins, du blé, etc. Faire un grand trafic en Espagne, en Angleterre etc. Se mettre dans le trafic. Faire trafic de toutes sortes de marchandises.

Fig. Se dit, en mauvaise part, du profit illicite qu'on tire de certaines choses, de toutes les choses honteuses qu'on fait pour de l'argent, et même des choses, honnêtes en elles mêmes, dont on abuse dans le même dessein. Trafic infâme. Trafic illicite. Faire des trafics honteux. Faire trafic de son crédit. Faire trafic des choses saintes. Faire trafic de la louange. St. Bernard ne fut pas de ceux qui regardent les sciences comme un trafic honteux (MASSILLON). L'art des arts, l'honneur du sanctuaire n'est presque plus qu'un trafic honteux d'ambition et de cupidité. (Id.) Déguisements artificieux de la prudence du siècle, coupable trafic de mensonge et de vérité. (Id.) La femme qui fait trafic de ses charmes y perd toujours le bonheur. (BOISTRE.)

Fig. Nous donner le droit romain, c'est mettre en trafic la raison même, et donner aux lois cours de marchandise.

Men ziet uit het aangehaalde, dat voor zoo ver het woord fabriek betreft, onze opvatting en toepassing goeden en gelijkmatigen tred houdt met die der Franschen; wel gebruiken zij het ook in den zin van kerkbouw en kerkbestuur, wat bij ons minder het geval is, terwijl wij het daarentegen toepassen op het bouw- en onderhoudsbeheer onzer steden, zoo als stadsfabriek voor stadswerf of stadstimmeruin. Ook stadsfabriek voor stadsarchitect of opzigter, voorts fabriekambt (voor de kantoren), kamer van fabriekade of fabriekatie (van waar kameraar te Utrecht en elders voor chef van het bouwbeheer), doch die afwijkingen van den meer algemeenen zin van het woord hebben niets vreemds en zijn zelfs niet onjuist, want de kerkfabriek in Frankrijk en de stadsfabriek in Nederland vervaardigt (fabriceert) of herstelt uit grondstoffen als hout, ijzer, lood, enz., alle voorwerpen tot den publieken bouwdienst vereischt, voor zoo ver ze niet bij aanbesteding gemaakt worden. Met het woord fabriek gelooven wij dus te hebben afgedaan. Niet al-zoo met het woord

Trafijk (trafic), waaraan, gelijk wij hier boven zien, de Franschen eene geheel andere beteekenis geven dan wij, het beduidt bij hen handel, meer nog zeehandel, speculatie enz., maar meestal en liever passen zij het toe in minder eervollen zin en nooit, zoo als wij, op zusterinrigtingen van fabrieken, waaraan in den regel geen handel, risico of speculatie verbonden is, terwijl wij, als ware het, bij voorkeur den naam van trafijk plagen te verleen (het begint er wat uit te gaan) aan die

zaken of bedrijven waarop het woord het minst toepasselijk was; trafijk noemde men onze thans verdwenen linnen- en garensbleekerijen, eenmaal het sieraad der haarlemsche duinzoomen, waar nu de meer prozaische huiselijke wasch ten toon gespreid ligt; en toch bestond die industrie enkel in het voor vast loon spoelen, loogen en witbleeken van het fabricaat; evenzoo is het nog tegenwoordig met glanzers, koffijkleurders, hout-, koren- en volmolenaars enz. die, behoudens uitzonderingen, loonwerkers en geen trafijkanten (handel doenden) zijn en op wier bedrijf de naam van fabriek van veel juistere toepassing zoude zijn; immers de houtzager maakt (fabriceert) balken tot planken; de graanmoleenaar tarwe en rogge tot meel, enz. enz. Zal het nu wel noodig zijn meer voorbeelden aan te halen om het zeer oneigenaardige onzer opvatting van het woord »trafijk" te staven? Maar doen wij te gelijker tijd niet beter met ons te onderwerpen aan de usantie, de overlevering, de volkstaal zoo gij wilt, immers waar dwalen wij heen, wanneer wij alle onjuiste, zelfs dwaze benamingen van zaken en standen zouden willen uitpluizen en corrigeren? Bepalen wij ons tot het woord »koopman", dat, op den keper beschouwd, onzin bevat: immers, indien deze »man" letterlijk niet anders deed, dan hetgeen zijn beroepsnaam aanduidt, dan zou het niet lang duren of zijne bergplaats zou volgepropt en zijn geldkist ledig zijn. Hij moet dus noodwendig schier evenveel verkoopen als koopen, en verkrijgt dan evenveel regt op den naam van »verkoopman" of liever om bij zijn patent-aanslag »koop- en verkoopman" getituleerd te worden! Tot zulke dwaasheden voert ons toch het ziften en streven naar de volmaakteit; waarbij wij bovendien altijd zullen optornen tegen de stem van het volk! Of heeft men niet in onze dagen het betere woord »handelaar" aangegeven, en blijft het niet tot de kawi- of hoftaal behooren, zonder de minste afbreuk te kunnen doen aan het bijna onzinnige »koopman", dat door het volksgebruik geijkt, nimmer door ons, navorschers, zal kunnen worden weggecijferd?

De slotsom dezer beschouwing is, dat de nederlandsche toepassing van het woord »trafijk" in de meeste gevallen onjuist en verkeerd is. Wij hopen daarbij, dat ons gevoelen niet door kundiger medearbeiders van dit tijdschrift omvergeworpen zal worden, minder omdat wij eene billijke teregtwijzing zouden vreezen, dan omdat het sujet, waarvan overigens wij de wetenswaardigheid niet willen wegreken, toch nog al droog is.

MARS.

[Wij gelooven niet, waarde MARS! dat gij teregtwijzing behoeft te vreezen omtrent hetgeen gij over trafijk gezegd hebt, want gij hebt uwe stellingen niet alleen uitgesproken, maar ook bewezen. Doch gij hebt er iets

bijgevoegd, waartegen wij ons verplicht achten op te komen. Het streven naar volmaakteit in de taal, zegt gij, voert tot dwaasheden. Waarom? Wij meenen, dat men overal, ook daar, naar volmaakteit streven moet. Als men maar niet voor perfectum aanziet, wat plus quam perfectum is, of, om in goed hollandsch te spreken, als men maar geene vijf pooten aan een schaap zoekt. Ons dunkt het, dat gij daar niet geheel van vrij te spreken zijt. Gij keurt het woord *koopman* af, omdat het slechts een gedeelte uitdrukt van het bedrijf van den man die zoo heet. Doch een naam is geene definitie en kan het niet zijn. Eene historische schilderij kan slechts het gebeurde op één enkel oogenblik voorstellen, slechts een klein gedeelte van de daad. Wil de schilder ons meer te aanschouwen geven, dan maakt hij zich bespottelijk. Even zoo kan een naam slechts ééne eigenschap te kennen geven van het voorwerp dat hem draagt. Daarom is *gouden rijder* een goede naam, al zegt hij alleen wat op de ééne zijde van het muntstuk te zien is. Daarom moogt gij *penningsmeester* heeten, ofschoon gij niet alleen penningen, maar ook stuivers en guldens bewaart, en heeft niemand reden om u op de vingers te tikken, wanneer gij spreekt van *coupons*, zonder er bij te voegen waardoor die snippers zich van andere snippers onderscheiden, of uwe keukenmeid, wanneer zij spreekt van de *koekpan*, waar zij niet alleen paanekoeken, maar ook carbonade en paling in bakt. *Koopman* is ook een goed woord. De man die zoo heet koopt. Dat hij het doet om het gekochte met winst weder te verkoopen, behoeft er niet bijgevoegd te worden. Bij *houtkooper*, *steenkooper*, *kaaskooper*, *paardekooper*, wordt dat ook niet uitgedrukt. Waar zou het heen, indien wij den man niet eenvoudig *drukker* heeten mochten, wien zijn drukken niets baten zou zoo hij niet eerst de letters in orde zette en met inkt bevochtigde, of voor den *jager* eenen anderen naam moesten uitdenken, omdat hij met al zijn jagen geen enkelen haas vangt, maar schieten moet en nog wel goed schieten, zal hij niet platzak te huis komen? Wij voor ons achten het duidelijke woord *koopman* verkiezelijk boven het onbepaalde en algemeene *handelaar*, dat eerst in latere tijd uit Duitschland is overgekomen, en nog niet lang geleden alleen op kooplieden in oude kleeren, beenderen, vellen en dergelijke vieze artikelen werd toegepast.]

Strompelingen en besuijnen (A. R.). Mischien hebben de *strompelingen* en *besuijnen*, waarvan LEEGHWATER gewaagt, veel gelijkheid gehad met de *Strumpfen* en *Socken*, die de hannekemaaiers in plaats van kousen plagen te dragen.

Deze *Strumpfen* werden gemaakt van beddetijk of stevig linnen, en met vele knoepjes op de zijde van het been vastgemaakt; terwijl de zeer korte met leder gezoalde wollen *Socken* alleen den voet bedekten, sluitende tevens het onderste gedeelte der *Strumpfen* zeer juist op de schoenen of holsblokken, die daarmede gedeeltelijk bedekt werden.

Welligt hebben de vrouwen vroeger gemakshalve en om kosten te sparen, zich enkel van *strompelingen* en *besuijnen* bediend, omdat zij die zelve konden maken, en bijgevolg minder schoenen en klompen behoeften te koopen.

J. BOUMAN.

Spreekwijzen voor een slecht uurwerk in gebruik (A. R.). Bij verschil van tijdaanwijzing op verschillende uurwerken of zakhorologiën zegt men in den Haag: *de klok of je horologie*

gaat op den Binkert, zinspelende op de klok van den Binkhorst nabij den Haag, die een tijd lang slecht op gang was.

B. J. A. M.

[„Te Alkmaar loopen,” zegt C. W. B., „de gebrekkige uurwerken gelijk met het *Wildemanshofje*, waarvan het torentje, dat er geen bezat, een jaar geleden is afgebroken.”]

Schevelingen of Scheveningen (A. R.). Scheveningen of, gelijk men ook wel schrijft, Schevelingen, bij anderen ook Scheveringen of Schepeningen en ook Scheperingen gespeld, zoude, volgens sommigen, zijnen naam ontleend hebben van zijne ligging als ingesloten tusschen duinen, en in eene laagte gelegen, welke soortgelijke plaatsen in het hebreuwsch Sch'fela werden genoemd, en welk woord met den nederduitschen uitgang *ing*, in uitspraak, beteekenis en wortelletters geheel overeenkomt met de oude benaming van Schevelingen. Anderen veronderstellen, dat de naam afkomstig is van 's Graven-ingen of 's Graven-landen of velden, in welke beteekenis het woord *ingen* meermalen voorkomt; terwijl 's Graven naar de oude uitspraak dikwijls in 's Greven veranderde, zoo als dit nog in 's Grevelduin-Capelle en andere namen van plaatsen blijktbaar is.

K. v. S. N°. 2.

[De laatste dezer afleidingen is mogelijk. Wij herinneren ons echter niet den vorm 's Graven- of 's Greveningen ergens gevonden te hebben. In 1370 wordt het dorp *Scheveninghe* genoemd. V. D. BERGH, *Middeln. Geogr.*, bl. 242.]

Hij gaat naar Brummen, enz. (A. R.). Ik heb de spreekwijs nooit gehoord. Men deed wel, bij zulke vragen eene opgave te voegen van de beteekenis of den zin van dergelijke spreekwijzen. Wil het zeggen: »hij krijgt onbescheid op zijne vraag om raad (inlichting)?» Dan is de naam *Brummen* zeer zeker eene woordspeling, om het werkwoord *brommen* te vervangen: »Raad vragende krijgt hij gegrom.» Dat onze taal meer dergelijke geestigheden met plaatselijke benamingen heeft, blijkt uit: Duren is eene schoone stad, maar Kortrijk ligt er ook; naar Cuilenburg (den kuil, grafkuil) gaan (begraven worden) enz.

H. M. C. v. O.

Sleepruim (A. R.). Ik dank de redactie voor de gegeven ophelderingen, maar herhaal mijne gedane vraag, of er meer voorbeelden zijn dat de *acasia* bij ons *sleepruim* is genoemd?

†.

Woorden in de Meierij van den Bosch in gebruik (A. R.). Het lijstje, X. bl. 346, heeft eenige onjuistheden.

Beusselke is niet: »een zeer klein boschje,” maar een struikgewas.

Hort. Voor een »wiltje” wordt doorgaans gezegd een lutske.

Krommenerm is niet bepaald een »kraamgeschenk;” maar een bezoek brengen bij iemand, waar het medegenomen geschenk eene welkome tegemoetkoming is, heet: met den krommen erm gaan, d. i. met een gebogen arm, waarop rust hetgeen men medeneemt, om niet met ledige handen te komen. Het geschenkene heet in dat geval dan ook geen krommenerm, welk woord zooveel ik weet, nooit anders gebruikt wordt dan als gedeelte der spreekwijze: met den krommen erm gaan.

Labeuren wordt ook van anderen zwaren arbeid gezegd.

Mik is ook tarwebrood, of in het algemeen alle brood, dat geen grof roggebrood is.

Pruuven (proeven) wordt nooit van bier, altijd van sterken drank gebruikt. In het woord ligt ook het denkbeeld van het nemen eener (in vergelijking met het bier drinken betrekkelijk) kleine hoeveelheid uitgedrukt.

Schort is niet vrouwezak, maar vrouwe-rok.

Opmerking. In het spreken onderscheidt men het geslacht wel degelijk, en zal men nimmer van eene koe zeggen, dat *hij* veel melk geeft. Aangaande personen geldt de opmerking t. a. pl. wel, doch ook niet zonder uitzondering, daar van kleine personen, vooral vrouwen, dikwijls het onz. gesl. gebruikt wordt: »het is een hel spinneke,” zij is een vlug ding.

H. M. C. v. O.

Dgiezak. Wat is de oorzaak van de spelling van dit zonderlinge woord, dat voorkomt in geschriften van de 17de eeuw, en zooveel als *diefzak* schijnt te beteekenen? Waar zaten de *dgiezak* en *diefzak*? Is het ons vestjeszak, of de onderwetsche horlogiezak — met ophanging van het vest en uitsjorring of uitpalming van 't horlogie — boven aan den broek te vinden?

J. H. VAN LENNEP.

[Behalve dit *dgiezak* vindt men *diessak* en *diefzak*. *BILDERDIJK* meende, het was *dijzak*, en hij was niet de eerste die dit meende. In ons exemplaar van *PLANTIJN* vinden wij bij *diefsak* met eene hand uit de 17de eeuw geschreven »diesack legendum, a die, femur.” Toch is het zoo niet. *PLANTIJN* en *KILIAEN* hebben alleen *diefsak*, wat volgens hen een zak is onder het kleed genaaid, die geschikt was om iets te verbergen. De *diefsak* kon op verschillende plaatsen zitten. Bij J. V. KOLM, *Malte Jan Tots boertige vryery* (aangeh. door DE VRIES op *Ware-nar*) lezen wij:

’k Wil oock moye vol-slaghen ruyme en dief-sacken in de mouwen,
Daar ben ick je te leep op, om de munt in te houwen.

Dit waren dus zakken in de mouwen om geld in te bewaren.

In *TENGNAGELS Klucht van Frick in 't Veurhuis* wordt gezegd:

Neemt mijn neusdoeck uyt mijn diessack en dooptse in wat eek.

Die zak, waar de zakdoek in stak, zal wel niet in den mouw gezeten hebben.]

Lip-lap en Lif-laf. Uit het merg van de cocosnoot kan door stampingen persing een melk verkregen worden, die den smaak van amandelmelk heeft en waarmede de oosterlingen ook hun rijst of rijstepap koken, die zij *Lib-lab* noemen. Vandaar ons *lip-lap* en *lif-laf*.

J. H. VAN LENNEP.

Vuisten, Fuisten of Fusten. Ik lees in het verhaal van de eerste reize der nederlanders naar Oostindië, dat de keizer van Java gezegd werd in Jacatra een groote toerusting te maken van *vuisten*, om de hollandsche vloot voor Bantam te overvallen. Is dit eene soort van inlandsche oorlogsschepen?

J. H. VAN LENNEP.

Rens, Steggelen. Vanwaar, dat in de Betuwe voor eerlijk spel *rens*, voor oneerlijk *onrens* gezegd wordt? Ook zegt men van iemand die zich aan oneerlijk kaartspel schuldig maakt, hij *steggelt*. Welke is hiervan de oorsprong?

Het lijkt hier wel een Poolsche Rijksdag. Eene betere verklaring dan de volgende heb ik van het bovenstaande spreekwoord nergens gevonden. Zij staat gedrukt in den *Europischen Mercurius*, zesde stuk, eerste deel, 1695, bl. 9:

„*Polen* had getoond door de treffelyke overwinning, welke het op de Turken behaalde, dat het noch in staat was om 'er, t'elkens als 'er zich de gelegenheid toe aanbood, te behaalen. Het argste is, dat dit Koningryk, of deze Republyk, met zich zelve niet eens is. Het Volk zucht 'er onder het swaarwichtig juk van den Adel: den Adel is 'er gestadig op zyne hoede tegens den aanwas van het Koninglyk gezag: en de Koning heeft alle die jalouzyen en verdeeldheden te boven te komen. Ondertusschen kan er byna niets beslooten worden; vermits de Vergaderingen, waarin de besluiten genomen zouden kunnen werden, naauwelyks beroepen zyn, of de verscheidene factien doen ze onverrichter zaake scheiden: en indien men somtydts gelukkig genoeg is om ze tot de tweede of derde zitting te brengen, is het genoeg, dat een Party daar ietwes voorstelt, hoe nut het ook voor de Natie zou mogen weezen, om d'andere Partyen zich daar tegen te doen stellen, ter oorzaak der onderlinge wantrouwigheden en argwaanen welke onder deze verscheidene Partyen heerschen.”

J. H. VAN LENNEP.

Calembourg. Volgens het *Illustrirtes Familien-Journal* (Bd. XII. N°. 317, S. 398); zoude men het woord *calembourg* eigenlijk *calambur* moeten schrijven, daar men het van

het italiaansche *calamajo burlare*, „met de pen gekheid maken” afleidt.

J. H. VAN LENNEP.

Echtsijver. Onder N°. 1404 komt in den catalogus van den heer BOM van 21 Mei 1860 voor een boek, getiteld: „*Echtsijver en deszelfs Oorzaken*,” in 8°. — Vraag: wat dit woord beteekent en of het meer gebruikelijk is?

[Wij vermoeden, dat het eene niet zeer gelukkige vertaling is van jaloezij.]

Fluijne. In het „*Bewys dat het een Predicant met zijn huysvrouw alleen, niet mogelijk en is, op vijfhondert guldens eerlijck te leven*,” te vinden in AITZEMA, *Saecken van Staet en Oorlogh*, 47e boek, bl. 713, wordt onder de rubriek benoodigdheden opgegeven, onder andere linnen kleedingstukken:

Twee Fluynen 4 guldens.

Aangenaam ware het mij door middel van den *Navorscher* te vernemen, wat *fluynen* zijn.

FRISIUS.

[*Fluijne* beteekent bunsing en kussensloop. In deze beide door KILIAEN opgegevene beteekenissen is het woord nog in het 5de district van Zeeland in gebruik. Zie DE JAGERS *Archief*, II. bl. 162. Waarschijnlijk overtrok men voor verscheidene eenwen de kussens met vellen van bunsings en dergelijke dieren. Later kwam daarvoor fluweel of trijpt in de plaats. Toen men eindelijk linnen sloopen begon te gebruiken, bleef in het zuiden van Nederland die naam bestaan, al paste hij eigenlijk niet meer aan het voorwerp dat hem droeg. In het noorden werd het verdrongen door *sloop*, wat KILIAEN nog slechts als friesch woord kent.]

Meermin. Het woord *meermin* het vrouwelijke zijnde van *meerman*, zoo vraag ik of het woord *min*, dat nu *zoogster* beteekent, oudtijds het vrouwelijke van *man* was? Of zijn alleen de *meerminnen* de echte zeewezen, en de *meermannen* een uitdenksel van lateren tijd om de geschubde dames toch niet zonder wederhelft te laten? Het woord *minnen* voor *zogen* komt nog voor in het schoone, echt natuurlijke spreekwoord: „*De moeder mint het best*.”

J. H. VAN LENNEP.

[*Min* in *meermin* is iets anders dan *min* = *zoogster*. Het laatste (waarvan weder het werkv. *minnen* = *zoogen* is afgeleid) is eene afkorting van *minnemoeder*. De verkorte vorm is echter reeds vrij oud, hij komt voor in den *Prozabijbel* aan MAERLANT toegeschreven, II. f. 26, v^o. b. Want doe Jonathas verslagen wort, doe nam die minne dat kint in haren arm ende weeck voir die vianden.]

Taalzuivering (vervolg van IX. bl. 200). Reeds meer dan een jaar is het geleden, dat wij ons laatste artikel over taalzuivering in dit tijdschrift gaven. Vele aantekeningen, en daaronder zeer belangrijke, waren ons toegezonden, zoovele, dat sommige daarvan vele maanden lang moesten blijven liggen eer zij geplaatst konden worden. Wij oordeelden het om die reden noodig met onze aanteeke-

ningen over taalzuivering niet voort te gaan, eer het van onze medewerkers ontvangene, voor het grootste gedeelte althans, eene plaats had kunnen vinden. Wij meenen nu onzen arbeid te mogen voortzetten. Van tijd tot tijd ontvingen wij van verscheidene onzer medewerkers opmerkingen, zoowel sommige door ons reeds behandelde als andere woorden betreffende. Van die alle zullen wij melding maken. Wij beginnen met het volgende (vgl. IX. bl. 200).

»Mag ik bescheidenlijk vragen: 1°. Kan een verkeerd gebruik worden gewettigd door de langdurigheid?

2°. Is de onderscheiding tusschen *levend* en *levendig* wel zoo »geheel willekeurig en niets meer?» Voorbeelden genoeg pleiten m. i. voor het tegendeel: »De vrouw is verlost van een *levend* kind maar het is zeer zwak, het andere groeit voorspoedig op en is zeer *levendig*.” — »De woordenwisseling was *levendig*.” Dat de klanken door *levende* zamen-sprekers werden geuit, behoefde wel niet te worden gezegd. — »Nog *levendiger* gevoelde ik het gemis, omdat,” enz. — »Met de *levendigste* blijdschap meld ik u,” enz. Van dergelijke onderscheidingen wijze ik nog deze aan: »Hij ging *knorrend* weg, maar is toch niet *knorrig* van aard.” — »De wagen was zoo oud en wrak dat wij al *hobbende* voortreden, de weg zelf was niet *hobbely*.” — »Die vrouw heeft een *bevallig* voorkomen, bij kennismaking mij wel *bevallende*, zal ik den omgang met haar aanknoopen.” Woorden van deze soort op *ig* uitgaande, meen ik dat *adjectieven* zijn, gemaakt van *participia*; andere op *ig* zijn het van *substantiva*: van *tijd*, *tijdig*; *geld*, *geldig*; *luim*, *luimig*.

3°. Kenmerkt deze uitgang het woord niet als *gevolg* van de oorzaak (het woord waaruit het is afgeleid), als iets voortdurends, iteratiefs aanduidende?

4°. Is de leer der terminatiën in onze taal reeds volledig behandeld?

Met betrekking tot *levendig* merk ik nog aan, dat andere talen hetzelfde onderscheid aanwijzen: fr. *vivant*, qui vit, *vif*, plein de vigueur: »mon cheval qui est très *vif* s'est tourné tout à coup, il en a remarqué un dans un fossé. — *Vivant*? — non, mort.” Sp. *Viviente* en *vivo*. Eng. »*live* cattle, levend vee; a *lively* colour, *levendige* kleur;” *lively*, brisk vivacious. L. J.”

Voor het antwoord op de eerste dezer vragen, hoewel het niet moeielijk te geven is; vergunne L. J. ons eenig uitstel. Wij hebben van eenen anderen onzer medewerkers eene vraag ontvangen, die met deze in naauw verband staat. Wij willen dus liever, ten einde nuttelooze herhaling te vermijden, beide te gelijk beantwoorden.

2°. Dat het onderscheid, hetwelk men

maakt tusschen *levend* en *levendig* geheel willekeurig is, meenen wij te hebben aangewezen. Tusschen *hobbend* en *hobbely*, *bevallend* en *bevallig* bestaat inderdaad onderscheid. Maar *hobbely* en *bevallig* en dergelijke woorden kunnen niet met *levendig* op ééne lijn gesteld worden. *Hobbely* is geene afleiding van een deelwoord: het is de stam van het werkwoord *hobbelen* waar de uitgang *ig* achter is gevoegd. *Levendig* daarentegen is het tegenwoordig deelwoord *levend* met den uitgang *ig*. Behalve *levendig* kennen wij nog slechts ééne vorm van deze soort, namelijk *gloeendig*. Wij meenden vroeger, dat dit alleen bij *VONDEL* en in navolging van dezen bij *VOLLENHOVE* voorkwam, en dus een slecht woord was, zoo als er wel meer zijn, door eenen dichter uitgedacht omdat het goede in zijn vers niet paste. De heer G. P. ROOS echter heeft ons medegedeeld, dat het in Vlaanderen en Zeeuwsch Vlaanderen nog gebruikt wordt. Ook in Noordholland meenen wij dat het nog in gebruik is: want *glundig*, wat wij sedert meermalen hoorden, hoewel alleen in overdragtelijken zin (b. v. »wat kijkt hij *glundig*!”) zal wel uit *gloeendig* samengetrokken zijn.

3°. De kracht, welke hier de uitgang *ig* heeft, is eene andere dan L. J. meent. *Levendig* en *gloeendig* zijn de eenige ons bekende woorden waarin *ig* aan een tegenw. deelwoord is gevoegd. Er zijn echter nog andere die er mede vergeleken kunnen worden. Vooreerst *zoodanig* en *dusdanig*, met weglating van het augment uit *zoo gedaan* en *dus gedaan* gevormd. Vervolgens de van *adjectiva* afgeleide, *nattig*, *groenig*, *duffig*, enz. Eindelijk de zoogenoemde onbepaalde telwoorden *sommig* en *eenig*. Dr. BRILL zegt niet, welke de kracht van het achtervoegsel *ig* in dergelijke woorden is. Mogen wij daaruit opmaken, dat hij hier in *ig* eenen uitgang zonder beteekenis ziet? Dr. KERS, *Handleid.*, dl. I. bl. 90 zegt: »Achter *adjectieven* en deelwoorden heeft *ig* eene versterkende kracht, b. v. *goedig*, *eenig*, *sommige*, *levendig*.” Wij kunnen dat niet toestemmen. Integendeel meenen wij, dat *ig* hier of zonder beteekenis is of de beteekenis verzwakt. Het eerste heeft plaats in *eenig* (= aliquis) en *sommig* die in beteekenis niet verschillen van *een* (onbep. lidw.) en *som*, in *zoodanig* hetzelfde als *zoo gedaan*, eindelijk in *eenig* (= unicus) dat met het telwoord *een*, waarvan het afgeleid in beteekenis overeenstemt: immers »hij is mijn eenige zoon” is met andere woorden »ik heb ééne zoon en dat is hij.” Het laatste heeft plaats in *groenig*, dat is groenachtig, een weinig groen, *nattig* dat is een weinig nat. Men zal b. v. bij stortregen van *nat* weer, bij stofregen of dikken mist van *nattig* weer spreken. Vooral kan men dit onderscheid opmerken in Noordhol-

land, waar een aantal dergelijke adjectiva of adverbia in gebruik zijn, die men in andere deelen onzes vaderlands nooit hooren zal, waar men het b. v. op een zoelen lentedag *warmig* noemen, en een herstellende zieke u zeggen zal dat hij *wellig* (vrij wel) is.

4°. Er is over de uitgangen der woorden in onze taal nog al veel geschreven. Het is echter grootendeels vrij gebrekkig. Over eenige weinige bezitten wij voortreffelijke stukken van dr. L. A. TE WINKEL.

Laten wij hier iets bijvoegen over eenige andere adjectiven op *ig*.

„*Nederig*,” merkt onze medewerker H. M. C. v. O. op, „wordt op ontelbare plaatsen, ook bij goede schrijvers, gebruikt voor hetgeen staat tegenover hoog, hetgeen sterk uitkomt: *eene nederige* (eenvoudige) *woning*, in *eenen nederigen* (lagen, niet aanzienlijken) *stand geplaatst zijn*. Vroeger had het woord die beteekenis, zie b. v. *Statenbijbel*, Pred. XII. 4, Ps. CXXXVIII. 6. Doch de beteekenis, die het woord toen mede had (Matth. XI. 29) t. w. *ootmoedig* is thans de algemeen gebruikelijke, en in het tegenwoordige zuivere taalgebruik moet men het, naar mijn bescheiden oordeel, daarvoor houden, dat dit woord, hetwelk eene gemoedsstemming uitdrukt, niet tevens de beteekenis van eenen uitwendigen toestand hebben kan.”

Wij zijn het niet allen deele eens met onzen geachten medewerker. Het adj. *neder* in de beteekenis van laag, vooral de superlativus *nederste* komt bij onze ouden dikwijls voor. Wij herinneren ons evenwel niet *nederig* in die beteekenis bij hen te hebben aangetroffen. Kenden onze ouden *nederig* in den zin van laag niet, zoo als wij meenen maar toch niet durven verzekeren, dan is het een van de vele germanismen onzer Statenvertalers, waarin wij hen niet moeten navolgen. Kenden onze ouden het wel, dan is het toch een woord dat later in onbruik geraakt is en derhalve tot de verouderde behoort. Het is er dan mede gegaan als met *zonderbaar*, dat ook in onbruik is geraakt en later in navolging onzer hoogduitsche naburen weder in de taal opgenomen. Maar al is dit zoo, dan zouden wij toch meenen, dat wij dit *nederig* aan onze naburen moeten overlaten. Want wij bezitten het in eene andere beteekenis: het ook in die van *laag*, *armoedig* te gebruiken veroorzaakt onduidelijkheid en verwarring. *Eene nederige woning* is dus niet goed, wanneer men daarmede eene geringe, slechte woning meent; wil men er echter mede te kennen geven eene geschikte, bruikbare woning, maar die niet opgesierd is en geene vertooning maakt, dan is het goed, want dan kent men eenvoudig, zoo als in honderd andere gevallen, aan het levenlooze voorwerp eene eigenschap toe, die eigenlijk alleen aan

eenen persoon toekomt. Eindelijk merken wij nog op, dat *oodmoedig* (niet *ootmoedig*) en *nederig*, niet geheel hetzelfde beteekenen. *Oodmoedig* geeft te kennen hoe de mensch is, *nederig* hoe de mensch zich voordoet of gedraagt. De oodmoedige is altijd nederig, maar men kan nederig zijn zonder oodmoedig te wezen. Men kan dus spreken van eene *nederige* buiging, zelfs van *nederigen* hoogmoed; men kan het toepassen op de voorwerpen waarvan de mensch zich bedient, b. v. een nederig mutsje, (d. i. waar niet veel linten en strikken aan zijn); maar in al die gevallen zou *oodmoedig* verkeerd gezegd zijn.

Reeds meermalen is er aanmerking gemaakt op het woord *onderhavig*. Toch ontmoeten wij het nog zoo dikwijls, dat wij meenen wel te doen, te herinneren wat SIEGENBEEK er reeds in 1837 van zeide (DE JAGERS *Magazijn*, dl. II. bl. 40): „Het woord heeft meer of min een hoogduitsch aanzien, voor zoo verre in die taal *haben* gezegd wordt voor hetgeen wij *hebben* noemen. Dat voor dit laatste echter bij ons ook *haben* in gebruik was, blijkt uit het zamengestelde *handhaven*, om thans te zwijgen van ons *hadde*, dat uit *habede*, *habde*, of ook uit *havede*, *hafde* gesproten schijnt, gelijk dus ons *heeft* blijkbaar tot het oude *heven* behoort, dat zich mede in het gebruikelijke adjectivum *onderhevig* vertoont. Van dit laatste is dus *onderhavig* niet dan door dialectverskil onderscheiden, en moet derhalve als van dezelfde beteekenis beschouwd worden, gelijk het dus, als zoodanig, ook in het woordenboek van den heer WEILAND wordt opgegeven. Het zegt dan zoo veel als *onderworpen* en heeft derhalve eene lijdende beteekenis, zoodat daarop de berisping niet toepasselijk is, welke ADELUNG, in zijn groot Woordenboek, met regt tegen eene uitdrukking van den hoogduitschen kanselarijstijl *die unterhabende Sache*, d. i. de zaak die ik onder handen heb, inbrengt, dat namelijk daarin een onverschoonbaar misbruik van het bedrijvende deelwoord plaats heeft. Maar wel degelijk past daarop een andere grond van afkeuring, dien de genoemde taalkenner reeds tegen gemelde uitdrukking aanvoert, dat namelijk daarbij eene te harde en ongewone uitlating plaats heeft. Ik zou dan, om die reden vooral, het woord *onderhavig* hoogst ongaarne het burgerregt zien krijgen in eene taal, welker vorming, in allen deele, eenen geest van naauwkeurigheid ademt, veel grooter nog en opmerkelijker dan die, welke zich in de hoogduitsche voordoet.” Zonder ons nu verantwoordelijk te willen stellen voor al wat SIEGENBEEK daar zegt, gelooven wij toch met hem dat *onderhavig* uit het hoogduitsche *unterhabend* ontstaan is. Dit laatste is tegenwoordig deelwoord en heeft dus active beteekenis. De *onderhebbende zaak*, voor de

zaak die ik onder handen heb, is dus even verkeerd als, wat men in dagbladen wel eens leest, een luitenant met zijne onderhebbende manschappen, d. i. met de manschappen die hij onder zich heeft. Van dit *unterhabend* heeft men *onderhavig* gemaakt, maar het woord is daar niet beter door geworden, want de adjectiva op *ig*, van werkwoorden gevormd, hebben ook active beteekenis; *nalatig* is hij die nalaat, *geloovig* is hij die gelooft, *begeerig* is hij die begeert enz. *Onderhavig* zou dus alleen kunnen beteekenen hij die iets onder zich heeft of gewoon of geneigd is iets onder zich te hebben.

Prijzig wordt door SIEGENBEEK in DE JAGERS *Magazijn*, dl. II. bl. 485, „een nieuw woord van slechten stempel” genoemd. Wij zouden het zoo onbepaald niet durven afkeuren. Altoos echter is het een woord dat wij niet noodig hebben. *Prijzig* toch is niet anders dan *duur*.

Strijdig maken voor betwisten, wordt een paar malen door BILDERDIJK gebruikt. Met DE JAGER (*Verhandel.*, bl. 130) houden wij het voor eenen germanismus, die geene navolging verdient.

„*Veelzijdig*,” zegt SIEGENBEEK, *Lijst*, bl. 45, „een woord thans dikwerf bij goede schrijvers voorkomende, verdient, mijns achtens, wel geene onbepaalde afkeuring, maar kan echter niet op allerlei voorwerpen even goed toegepast worden. *Veelzijdige geleerdheid*, *kennis* enz. moge onberispelijk zijn: maar, wanneer een anders net schrijver van een *veelzijdig man* gewaagt, zou ik dit gebruik niet durven verdedigen.”

Wij meenen wat verder te moeten gaan. Kunnen wij ons van een veelzijdig man even moeilijk eene voorstelling maken als van een veelhoekig man, *veelzijdige kennis*, dat is kennis die vele zijden heeft, drukt toch ook niet juist uit wat men er mede te kennen geven wil, velerlei kennis. Zulke uitdrukkingen kunnen wij zonder schade aan onze hoogduitsche burens laten.

Voorradig werd reeds in 1849 door de tweede klasse van het Instituut afgekeurd. Zij zegt er het volgende van: „Men leest sedert eenigen tijd van *voorradige* goederen, *voorradige* waren. Verkeerd! Logisch zou misschien *voorradig* van *voorraad* gevormd kunnen worden, even als *overvloedig* van *overvloed*; maar vooreerst wachte men zich voor het smeden van zoodanige nieuwe woorden, wanneer andere, die reeds bestaan, het denkbeeld even goed en begrijpelijk uitdrukken: „de *voorhanden zijnde*” of „de *in voorraad zijnde goederen*” drukt volkomen uit, wat men wil te kennen geven; en spreekt men van *voorradige* waren, om zijn voorraad van waren aan te duiden, dan is er geen reden, om morgen niet van de *rijkdommige* gedachten, die zijn brein

vervullen, van de *schattige* boeken uit mijne bibliotheek, van de *verzamelinge* oudheden in dat kabinet, voor den *rijkdom* van gedachten, den *schat* van boeken, de *verzameling* van oudheden te gewagen. — Maar ten tweede deugt *voorradig* niet, wat de vorming van het woord betreft. *Daad* maakt wel *dadig*; als bij voorbeeld, *werkdadig*, *liefdadig*; maar *raad* noch de daarvan zamengestelde woorden nemen dien vorm aan, zoo min als *zaad*, *kwaad*, *haat*. Van *raad* komt *raadzaam*, van *beraad*, *beraden*; van *zaad*, *zaadzaam*; van *haat*, *hatelijk*. Geldt het nieuw gesmede woord *voorradig*, dan moet men, zich zelve gelijk blijvende, zeggen: „toen die *onrradige* brand bij den hovenier uitbrak, haastte hij zich al de *huisradige* en *gewadige* voorwerpen te bergen, en vooral de *geheimradige* papieren, die hem waren toevertrouwd; maar een spuitgast, hem eene *hatige* poets willende spelen, spoot juist over de *zadige* planten, die daardoor geheel bedorven werden.”

Wij zijn het met de schrijvers van dit stuk geheel eens wat de conclusie betreft. *Voorradig* deugt niet. Maar op hunne bewijzen valt nog al iets aan te merken. Waarom zou, indien de beteekenis het niet verhindert, de uitgang *ig* niet zoo wel achter *zaad*, *raad*, *kwaad* en *haat*, als achter *daad* gevoegd mogen worden? Slaats men onze oude schrijvers op, dan zal men ook niet vergeefs naar voorbeelden zoeken. Niet alleen *hatig* komt voor, maar ook *geradig*, b. v. *der Minnen Loep*, II. 4172:

Weest troostsamich ende gheradich.

Floris ende Blancefl., vs. 1460.

Dese selen mi ter noot geradich sijn.

Zie ook aldaar vs. 1735 en 2238.

Theophil., vs. 64.

Hi was den aermen ghenadich

Ende daers te doene was gheradich.

Ja zelfs *voorradig* wordt gevonden, doch in eene geheel andere beteekenis, dan die van *in voorraad*, *voor handen*. *Voorraad* namelijk beteekende oudtijds raad dien men te voren neemt, voorafgaand overleg. Vandaar kwam *voorradig*, en hiervan weder *voorradigheid*. Dit laatste komt voor bij MAERLANT, *Sp. Hist.*, (4°) dl. I. bl. 54. Het kind MOZES heeft eene krooft die PHARAO hem op het hoofd gezet heeft, aan stukken geworpen. De priesters zien er een kwaad voorteeken in en willen het kind dooden; maar

Die coninc en liets niet gescien

So dat een wijs[man] proevde mettien,

Wedert hem quam van kintscheden

So van eere *voorradicheden*.

d. i. of hij het uit kinderlijke onnoozelheid of met opzet deed.

Voorradig is dus, wat den vorm betreft, goed. Het is echter eene andere vraag of het

goed is in deze beteekenis. De leden van het instituut waarschuwen tegen het invoeren van nieuwe woorden, waar wij er hebben die goed en duidelijk zijn. Is die waarschuwing in het algemeen noodig, zij is dat, naar ons oordeel, in de eerste plaats ten opzichte van adjectiva. Eene van de grootste oorzaken van taalbederf is die rampzalige zucht, om alles door middel van adjectiva uit te drukken. In plaats van zuivere en duidelijke praepositionale zegswijzen gebruikt men adjectiva, die of in zich zelven met den aard der taal in strijd zijn, of niet beteekenen wat men er mede uit wil drukken en die, zelfs al hebben zij geen van deze gebreken, altoos den stijl zijne losheid en bevalligheid ontnemen. *Voorradig* is er één van. Men moet geen goed hollandsch gewoon zijn, om niet te hooren hoeveel slechter het klinkt dan *in voorraad*. *Overvloedig* wordt door de genoemde schrijvers voor een woord van dezelfde soort gehouden. Bij ons is dat nog zoo zeker niet. *Honigvloedig*, waarmede men in de XVIde eeuw het latijnsche *mellifluus* vertaalde, vormde men niet van *vloed*, maar van *vloeien*, en zoo kan *overvloedig* ook met ingeschovene *d* van *overvloeien* zijn afgeleid. Is dit zoo, dan is het nagenoeg gelijk van beteekenis met *overvloeiende*. Maar laat het van *overvloed* afstammen, het maakt daarom *voorradij* nog niet goed. Wel zou dan *overvloedig*, zoo als het nu dikwijls gebruikt wordt, b. v. »zijn overvloedige rijkdom baat hem niet,» met *voorradij* op ééne lijn staan en evenzeer afkeuring verdienen; maar men vergete niet, dat het eerstgenoemde woord vroeger op eenigzins andere wijze gebruikt werd, b. v. door onze statenvertalers 1 Cor. XV: vs. 58: »So dan, mijne geliefde broeders, zijt stantvastigh, onbeweeglick, alijt *overvloedigh* zijnde in het werck des Heeren.» Komt het van *overvloed*, dan is *overvloedig* in het laatste voorbeeld goed gebruikt, maar in het eerste niet; maar komt het, zoo als wij vermoeden, van *overvloeien*, dan mag men ook van *overvloedigen rijkdom* spreken. *Voorradig* echter, dat zonder eenigen twijfel van *voorraad* komt, zou niet anders kunnen beteekenen dan *voorraad hebbende*, even als onze ouden

voorradij noemden wie *voorraad*, d. i. *overleg*, had. Maar goederen die men in voorraad heeft, mag men geene *voorradij* goederen heeten, indien men ten minste Hollandsch en geen Hoogduitsch wil spreken.

Er worden door de leden van het instituut een paar adjectiva genoemd en geroemd, die wij niet onopgemerkt mogen voorbijgaan. Het zijn *liefdadig* en *werkdadig*. Het laatste komt bij slordige schrijvers veel, bij goede eene enkele maal voor, onder anderen zegt VAN DER PALM van KEMPER, in zijne *Lijkrede*, bl. 42: »Bedrijf en werkdadigheid waren de hoofdstemming van zijnen geest.» Het zou of eene afleiding kunnen zijn van een zelfst. naamw. *werkdad*, dat nooit bestaan heeft, of eene zamenstelling uit *werk* en *dadig*, welk laatste woord ook in onze taal niet bestaat. Een anderen oorsprong kan het niet hebben en het verdient daarom verworpen te worden. Is in *liefdadig* het eerste deel een bijv. naamw., dan zou het moeten beteekenen lief van daad of van daden, even als b. v. *hardnekkig* hard van nek. De beteekenis echter wijst aan, dat dit de oorsprong niet zijn kan. Is dat eerste deel dan het zelfst. naamwoord *lieve*, de oude vorm van *liefde*? Dan is *liefdadig* eene afleiding van een zelfst. naamw. *liefdaad* (d. i. *liefdedaad*), dat bestaan kan hebben, maar van welks bestaan wij toch nooit eenig spoor ontdekt hebben, of het is regtstreeks afgeleid van *lieve doen*, dat is doen wat iemand aangenaam is, gunst bewijzen, weldoen. In de middeleeuwen komt *lieve doen* veel voor; terwijl men in dien zelfden tijd *wel doen* noemde doen hetgeen goed is, vooral dappere oorlogsdaden bedrijven. Wij gelooven echter niet dat onze ouden het woord *liefdadig* reeds kenden, en vermoeden daarom dat het noch het eene noch het andere is, maar eene mislukte nabootsing van *weldadig*. Men wilde daarin ook het beginsel der weldadigheid uitgedrukt hebben, en zoo als het hun gewoonlijk gaat die de taal verbeteren willen, in plaats van het woord te verbeteren bedierf men het.

BESTUURDERS VAN DEN NAVORSCHER.

MENGELINGEN.

De treurwilg (A. R.). De eerste treurwilg, die naar Engeland kwam, werd, in het jaar 1746, van de oevers des Euphraats derwaarts verplant. VERNON, een koopman, bragt ze uit Aleppo naar zijne bezittingen in Middlesex. *Keur van nuttige en aangename mengelingen*, 1823, bl. 391.

J. H. VAN LENNEP.

N. REEKS, Dl. I.

Buitengewone vruchtbaarheid (A. R.). In de kerk te Scheveningen las men op een der zerken, midden in het koor:

Hier rusten onder deezen steen,
Vijf kindren al volmaakt van leen,
Ten eender dragt ook zaam geboren,
Uit KNIERTJE GERBRANDS, kan men hooren.

17 $\frac{2}{28}$ 19. K. v. S. N°. 2.
4

De vlierboom, een voorbehoedmiddel tegen den duivel (A. R.). Mijn geheugen heeft mij geen partjen gespeeld. In VAN DEN BERGHS *Woor-denboek der Nederl. Mythologie*, bl. 330, vind ik als proeve van nog in Gelderland heers- chend bijgeloof opgegeven: »Een *vlierstruik* voor de staldeur geplant, beveiligt het vee tegen betooveren; — en een *vlierstruik* voor de keldervensters, bewaart boter en melk voor betooveren.»

S. V. Pl.

Andrea Alciati (A. R.). Op de mededeelin- gen omtrent ALCIATUS, welke wij hier vin- den, zijn, geloof ik, nog wel eenige nalezingen te doen. Zoo verdiende het wel vermelding, dat onze beroemde landgenoot JANUS SECUN- DUS te Bourges een zijner geliefde kweeke- lingen was, die in zijne gedichten meermalen met de grootste hartelijkheid van hem ge- waagt, gelijk hij ook in de beschrijving zij- ner terugreis naar het vaderland in 1533 met zoo veel woorden zegt: *Anno 1533, mensis Martii die quarto circiter horam septimam, Bi- turigibus excedere coepimus, sodalibus quibus- dam, quos aegre relinquere poteramus, in plate- am comitantibus . . . Nam a doctissimo huma- nissimoque praeceptore D. ALCIATO, familiaque ipsius, ipsi quam simillima, nisi nox et somnus avellere nemo potuisset.* Hieruit blijkt dus, dat ALCIATUS in 1532 Bourges nog niet verlaten had; ook zou men er uit opmaken, dat hij toen veel kinderen had. Overigens valt het moeilijk te gelooven, dat een jongeling als JANUS SECUNDUS behagen zou geschept heb- ben in den huiselijken omgang van een man, die zich aan gierigheid en gulzigheid (zon- derlinge vereeniging van gebreken) overgaf. Wie den dichter uit zijne werken kent, moet van het karakter van ALCIATUS een gunsti- ger denkbeeld koesteren. En hoe deze over zijnen kwekeling dacht, toonde hij, toen hij drie jaren later diens vroegtijdigen dood in een bijschrift betreurde.

Onder de werken, die, als door hem ge- schreven, worden vermeld, trof mij het ge- schrift *De certamine singulari*, hetwelk, zoo als blijkt uit den tijd dat het werd uitgege- ven, 1529, zonder twijfel betrekking had op de uitdaging van FRANS I aan KAREL V. Tot mijne spijt echter zocht ik het te vergeefs in de uitgave zijner werken, welke mij ten dienste stond, Frft. 1617. Mij blijft dus niets over dan er de aandacht op te vestigen.

SAXO SYLVIUS.

Werken over het schaakspel (A. R.). Op de eenigzins kortaf gedane vraag kon het ant- woord ligt te lang worden.

Volgens QUÉRARD, *Litt. Française*, I. 17, bestond de schaakbibliotheek van ALLIEN voor eenige jaren uit de navolgende klassen:

<i>Théorie pratique</i> (ouvrages imprimés)	120.
Poésie	30.
Bibliographie	5.
Morale, philosophie	8.
Origine, invention, histoire	25.
Esprit, éloges, règles	30.
MSS. importants	20.
Sur le problème du cavalier	12.
Sur l'automate	30.
Jeux d'Echecs modifiés	25.
Recueil de jeux, encyclopédies etc.	17.
Traductions imprimées	86.
Traductions manuscrites	26.
Relations (?)	326.
	760.

De steller dezes heeft ter naauwernood een vierde deel van zulk eene bibliotheek kun- nen magtig worden.

B. v. C. kan zijn' weetlust voldoen door het opslaan van de vele bibliographiën, vooral ANTON SCHMID, *Literatur des Schachspiels*, Wien 1847, gr. 8°. 388 bladz. Maar bij ge- breke daarvan kan hij zich behelpen met OETTINGER, *Bibliotheca Shahiludii*, Leipzig 1844, met 269 N^{os}. L. J. N. T. A.

De ooievaar (A. R.). Het is zeker vreemd, dat ooievaars, zoo als bij Keppel, eendrag- telijk in grooten getale nestelen, terwijl zulks in 't algemeen niet het geval is, en zelfs, hoe veel moeite men ook aanwendt, soms niet één paar ooievaars zich wil nestelen op een wel toegerigt nest, ook dan niet, bij tijden, wan- neer op datzelfde nest jaren achteréén zich paren hadden neêrgelaten. De legende, dat de pluimgraaf te Keppel daar een kunstje op weet, is meermalen verhaald, en in zoo verre bevestigd, als hij eens nabij Brummen deze nesten zóó heeft weten te plaatsen of in te rigten, dat ook daarop ooievaars zich kwa- men vestigen. Echter moet ik hier bijvoe- gen, dat de eigenaar van het huis te Baak mij dezen zomer, toen ik hem te Bentheim ont- moette, persoonlijk heeft verzekerd, dat het pretense kunstje als een sprookje is te be- schouwen. EEN REIZIGER.

Ultima Thule (A. R.). De schrijver van het stuk over dit onderwerp in den *Navorscher* is al gissende tot zeer vreemde resultaten ge- raakt; hoe men echter den historischen weg volgende heel wat anders te zien krijgt, kan blijken uit hetgeen een zekere L. er over schrijft in drie artikels in de *Notes and Que- ries* (*), waarvan ik den lezers van dit tijd- schrift eene vertaling aanbied.

I.

Er is in de oude classische geographie eene soort van plaatsnamen, die hunnen oorsprong

(*) Nov. en Dec. 1857 en April 1858.

hebben in mythologie en dichterlijke fictie, en die oorspronkelijk evenmin wezenlijk bestaande plaatsen beteekenen, als de landen door SINDBAD of GULLIVER bereisd. Van dien aard waren, bij voorbeeld, Phaeacia, het land der Lotophagen, der Cyclophen en der Cimmeriers, de rots Scylla en de Charybdis en andere plaatsen in de *Odyssea* genoemd; van dien aard waren verder het eiland Erythea, de rivier Eridanus, het land der Hyperboëers. Maar toen op het gebied der aardrijkskunde al meer en meer ontdekkingen werden gedaan en de vroeger onbekende ruimte met bekende namen vervuld, begon men de oude fabelachtige namen op wezenlijk bestaande plaatsen toe te passen. Zoo werd Corcyra Phaeacia genoemd, de Lotophagen zette men aan de kust van Africa, de Cyclophen vonden eene woonplaats op Sicilië, de Lestrygonen op Sicilië of in Italië, de Scylla en Charybdis werden in de straat van Messina geplaatst, de naam van Erythea toegepast op Cadix, die van Eridanus op den Po.

Tot deze klasse van namen behoort het eiland Thule niet. Het komt niet voor in de grieksche mythologie; onbekend was het aan HOMERUS, aan HESIODUS, aan HECATAEUS en de overige logographen, aan STESICHORUS, PINDARUS en AESCHYLUS. Het eerst hoorden de Grieken er van van PYTHEAS van *Massilia*, die omstreeks den tijd van ALEXANDER den Groote leefde en een verhaal schreef van eene ontdekkingsreis, door hem gedaan in de noordwestelijke zeeën van Europa.

PYTHEAS was zonder twiifel een gedeelte der kusten van Iberia, Gallia en Britannia langs gezeild, maar bij het verhaal zijner reize meende hij (en met andere zeevaarders uit ouden tijd was dit hetzelfde geval), vrijheid te hebben zijne daden wat grooter en mooier te maken en allerlei wonderverhalen te vertellen, die hij zelf bedacht of uit den mond van het volk op de plaatsen waar hij geweest was, vernomen had. POLYBIUS en STRABO beide houden hem voor eenen bedrieger, wiens verhalen volstrekt geen geloof verdienen. POLYBIUS bestreed niet alleen de waarheid van zijne vermeende ontdekkingen, zoo als wij leeren uit eene aanhaling van STRABO (II. 4, 1.), maar in het nog bestaande gedeelte van zijne geschiedboeken komt eene plaats voor, waar hij zegt, dat geheel het noorden van Europa, van Narbo in Gallia tot aan den Tanaïs in Scythia, in zijnen tijd onbekend was, en dat zij die daarover spraken of schreven niet anders deden dan den lieden wat op de mouw spelden (III. 38). STRABO verklaart, dat het berigt, hetwelk PYTHEAS gegeven had omtrent Thule en andere plaatsen ten noorden der Britsche eilanden, klaarblijkelijk een verzinsel was: »zijne beschrijvingen," voegt hij er bij, »van landen

die wij kennen zijn voor het grootste gedeelte fabelachtig, en wij behoeven er niet aan te twiifelen, of zijne beschrijvingen van vergelegene landen verdienen even weinig geloof." (IV. 5. 5.) Eene van die fabelachtige vertellingen, landen betreffende die binnen den kring van der Grieken kennis gelegen waren, is bij toeval bewaard gebleven. PYTHEAS, schijnt het, beweerde, dat indien iemand een stuk ruw ijzer bij den krater van den vulkaan op het eiland Lipari neerlegde, met wat geld er bij, hij den volgenden morgen daarvoor een zwaard of een ander voorwerp dat hij noodig had in de plaats vond. Dit vertelsel was gegrond op de meening der Grieken, dat de Etna en de naburige vuurspuwende bergen de werkplaatsen van VULCANUS waren. Hij beweerde eveneens, dat de zee daaromtrent in kokenden toestand was. (*Schol. APOLLON. RHOD. IV. 761.*) Een zeevaarder, die zulke mirakelen voor waarheid vertellen durfde omtrent een eiland vlak bij Italië en Sicilië, was zeker de man niet om in zijne verhalen van zijne eigene ontdekkingen in het verre noorden bijzonder waarheidslievend te zijn. Op eene andere plaats zegt STRABO, dat men bevonden had, dat PYTHEAS de zeevaarder een extra groot leugenaar was, en dat zij die Britannia en Ierland gezien hebben niets zeggen van Thule, maar alleen vermelden, dat er kleine eilanden in de nabijheid van Britannia gevonden worden (I. 4. 2.). Bij STRABO vinden wij niet overal dezelfde meening omtrent Thule; in de laatstvermelde woorden schijnt hij het bestaan daarvan als een louter verzinsel te beschouwen; maar in het vroeger aangehaalde hoofdstuk ziet hij het voor eene wezenlijk bestaande plaats aan, maar waarvan men niet regt weet hoe verre zij ligt; hij gist, dat het zich onderscheiden zal door al datgeen wat aan de koude noordelijke streken eigen is, die de Grieken uit goede berigten kenden.

De geneigdheid der oude geographen, om verdichtfels uit te denken aangaande vergelegene landen, is aangewezen door POLYBIUS (III. 58) en LUCIANUS drijft er den spot mede in de inleiding van zijne *Vera historia*, waar hij van CTESIAS zegt, dat deze omtrent Indië dingen vertelt, die hij noch zelve gezien noch van anderen gehoord had.

Het berigt door PYTHEAS aangaande Thule gegeven was dit, dat het een eiland was, zes dagen zeilens ten noorden van Britannie, nabij de bevrozene zee, waar aarde, lucht en water niet ieder afzonderlijk gevonden worden, maar eene stof uit die drie zamengesteld, zoo als de *pulmo marinus*; dat men er noch loopen noch varen kon. Hij had die stof op *pulmo marinus* gelijkende gezien, maar de rest van hooren zeggen (STRABO, I. 4. 2; II. 4. 1; PLINIUS, *Hist. Nat.*, II. 77). Hij verzekerde

ook, dat het er zes maanden in het jaar licht en zes maanden donker was, zonder onderscheid van dag of nacht (PLIN. ib). Uit dit bericht schijnt te blijken, dat PYTHEAS niet beweerd, zelve het eiland Thule bezocht te hebben. Van dien grond, die op *pulmo marinus* geleek, kan men hem elders een brokje hebben laten zien. De *πλεῦμων θαλάττιος* of *pulmo marinus* (nog in het Italiaansch *polmone marino* geheeten) is een weekdier, dat in de Middellandsche zee in menigte schijnt te leven. Lord BACON spreekt er van in zijn *Novum Organum* (II. 12.), als van een dier dat bij nacht licht geeft. Vergel. PLINIUS, *Hist. Nat.* XVIII. 65.

TACITUS verhaalt, dat de vloot der Romeinen in den tijd van AGRICOLA voor het eerst Schotland omvoer, en de Orcadische eilanden, tot dien tijd toe onbekend, ontdekte en onderwierp. Thule zag men even in de verte, want de vloot was niet bestemd om verder te gaan en de winter stond voor de deur; maar de zee was taai en de riemen konden er kwalijk door, zelfs door den wind werd zij niet bewogen (*Agric.* 10). Dit bericht, het eenige omtrent Thule van menschen die beweren het zelve gezien te hebben, is met verdichting vermengd, en kan dus niet voor bewijs gelden. Het verre land, dat men voor Thule aanzag, heeft waarschijnlijk evenmin bestaan als Crokers Mountains in de noordelijke zeeën, waar Sir EDWARD PARRY later over heen gezeild is. Van vergelegene zeeën, waar geen schip door kan, hetzij wegens ondiepten (HEROD. II. 102), hetzij wegens het dikke en modderige water, spreken de ouden dikwijls en die praatjes waren waarschijnlijk in omloop gebracht door zeevaarders, om eene reden te kunnen opgeven waarom zij niet verder gegaan waren. Zoo beschrijft PLATO den Atlantischen oceaen als onbevaarbaar wegens den dikken modder, dien hij aan de nabijheid van het eiland Atlantis toeschrijft. (*Tim.* § 6.) De Carthager HAMILCO beweerde, dat de zee aan de andere zijde der kolommen van Hercules niet bevaars kon worden: de oorzaken waren gebrek aan wind, de menigte van zeeplanten en de monsters die er in leefden (AVIENUS, *Ora maritima*, vs. 117—129, vgl. vs. 192, 210, 362 in WERNSDORF'S *Poetae Latini Minores*, vol. V. part. III). De modderigheid der zee buiten de kolommen van Hercules wordt ook door SCYLAX vermeld in zijn *Periplus* (§ 1.). TACITUS zelve beschrijft de noordelijke zee bij de Suiones in Germania als traag en bijna zonder beweging (*pigrum ac prope immotum*, *Germ.* 45). Zelfs de geleerde ARISTOTELES sloeg aan het algemeen verbreide vertelsel geloof. »De wateren buiten de kolommen van Hercules (zegt hij), zijn dik van modder en worden door den wind niet bewogen, als

zijnde in het diepste van de zee" (*Meteorol.* II. 1. § 14).

Volgens PLINIUS was Thule een eiland voorbij Brittannia gelegen, op eenen dag zeilens afstand van de bevrozene zee; in den zomerzonnestilstand was het er geen nacht en in den winter geen dag (*H. N.*, IV. 30). SOLINUS zegt, dat Thule vijf etmalen zeilens van de Orcadische eilanden af ligt; dat gedurende den zomerzonnestilstand het er bijna geen nacht en gedurende den winterzonnestilstand bijna geen dag is; dat het overvloed van vruchten voortbrengt; dat de bewoners in de lente even als het vee in de weide loopen, later in het jaar leven zij van melk en in den winter van gedroogde vruchten: van huwelijk weten zij niet, de vrouwen zijn allen gemeen. Achter dit eiland is de zee zonder beweging en bevrozen (Cap. 22).

Het algemeene gevoelen omtrent Thule, als een veraf gelegen eiland in de noordelijke zee, vinden wij herhaald bij de latere geographen, doch zonder dat zij er iets bijvoegen om het waarschijnlijk te maken. Zoo spreekt MELA van Thule, als tegenover de kust der Belgiërs liggende en door grieksche en latijnsche dichters vermeld. Hij beweert, dat het er in de winternachten licht is en dat het er gedurende de zonnestilstanden geen nacht is (III. 6.). Volgens DIONYSIUS PERIEGETES, vs. 580—586, is Thule een eiland voorbij Brittannia, waar de zon dag en nacht schijnt. AGATHEMERUS, *de Geogr.*, II. 4, verbindt Thule met Groot Scandia (*ἡ μεγάλη Σκανδία*), dat naast den Cimbrischen Chersonnesus ligt. De twee laatste schrijvers schijnen tot de derde eeuw te behooren; MELA schreef onder de eerste CESARS.

ISIDORUS, die in de 7de eeuw schreef, spreekt van Thule als een eiland ten noordwesten van Brittannië, welks naam van de zon afgeleid werd, omdat de zon daar haren zomerzonnestilstand maakt, en dien tijd van het jaar alleen is het er dag. Om dezelfde reden is de zee zonder beweging en bevrozen (*Orig.* XIV. 6. 4). Hoe de naam Thule (*Θούλη*) van de zon is afgeleid, blijkt niet.

Hoewel MELA Thule beschrijft als door grieksche en latijnsche dichters beide vermeld, komt de naam in geen van de grieksche gedichten, die wij nog bezitten, voor, uitgezonderd in dat van DIONYSIUS. Door de latijnsche dichters wordt het nu en dan genoemd, maar alleen in de onbepaalde betekenissen van een afgelegen en onbekend eiland, en nooit met bijvoeging van iets, waaruit blijkt, dat men er eenige kennis van had. Zoo stelt VIRGILIUS, in het begin van zijne *Georgica*, waar hij bezig is AUGUSTUS honig om den mond te smeerden, dezen voor als god der zee: en in deze hoedanigheid als heerschende over Thule aan het uiterste einde

van den oceaen, en eene dochter van TETHYS trouwende:

„An deus immensi venias maris, ac tua nautae
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.”
(*Georg.* I. 29.)

De beroemde verzen van SENECA, die men ondersteld heeft dat eene voorspelling bevatten der ontdekking van Amerika, spreken ook van den verren afstand van Thule:

„Venient annis saecula seris,
Quibus Oceanus vincula rerum
Laxet, et ingens pateat tellus,
Tiphysque novos detegat orbes,
Nec sit terris ultima Thule.”
(*Med.* 374.)

JUVENALIS beschrijft ironisch het doordringen der grieksche en romeinsche letterkunde naar het barbaarsche noorden, zeggende dat de Britten van de Galliërs wel-sprekendheid geleerd hebben, en dat men er op Thule over denkt om eenen rhetor te huren:

„Nunc totus Grajas nostrasque habet orbis Athenas;
Gallia cansidicos docuit facunda Britannos,
De conducendo loquitur jam rhetore Thule.”
(*XV.* 110.)

Dergelijke plaatsen komen ook bij STATIUS voor, die van Thule spreekt als een afgelegen eiland in duisternis gehuld en buiten het bereik der zonnestralen gelegen:

„Si gelidas irem mansurns ad arctos
Vel super Hesperiae vada caligantia Thules,
Aut septemgemini caput haud penetrabile Nili.”
(*Sylv.* III. 5. 19.)

„Forsitan Ausonias ibis fraenare cohortes,
Aut Rheni populos, aut nigrae littora Thules,
Aut Istrum servare latus, metuendaque portae
Limina Caspiae.”
(*ib.* IV. 4. 62.)

„Quantum ultimus orbis
Cesserit, et refluo circumsona gurgite Thule.”
(*ib.* V. 1. 90.)

„Quantusque nigrantem
Fluctibus occiduis fessoque Hyperione Thulen
Intravit mandata gerens.”
(*ib.* V. 2. 54.)

Het resultaat is, dat Thule een naam is door PYTHEAS uitgedacht voor een eiland, dat men zich voorstelde als aan het noordelijk uiteinde van Europa gelegen; dat de poëten het noemden om iets dat ver afgelegen was te kennen te geven; en dat toen men met die streek van de aarde wat meer bekend was geworden, de zeevaarders en geographen het in het een of ander eiland in de noordwestelijke zeeën meenden weer te vinden, doch dat die naam nimmer op eenig bepaald eiland algemeen is toegepast. Er is nooit een eiland noch aan zijne eigene bewoners, noch zelfs aan de Grieken en Romeinen bekend geweest onder den naam van Thule. Alle onderzoekingen van nieuwere geographen of geleerden naar de plaats waar Thule lag, mag men dus veilig houden voor ver-

loren moeite en voor pogingen om iets onbepaalds in iets bepaalds te herscheppen.

II.

POLYBIUS, die omstreeks het jaar 150 vóór CHRISTUS schreef, berigt zijne lezers, dat de wereld, voor zoo verre die in zijnen tijd bekend was, in drie deelen verdeeld werd, met name Asia, Libya of Africa en Europa. De grenzen daarvan waren de Tanaïs (Don), de Nijl en de kolommen van Hercules. Al wat tusschen Tanaïs en Nijl lag was Asia; al wat lag tusschen den Nijl en de kolommen van Hercules was Africa; alles tusschen de kolommen van Hercules en den Tanaïs was Europa. Het land, dat zich uitstrekt van Narbo in Gallia (Narbonne aan de westkust van de golf van Lyon) langs de Middellandsche zee in de rigting der kolommen van Hercules wordt, zegt hij, Iberia geheeten; het gedeelte van hetzelfde land, dat aan de groote zee (de Atlantische) grenst, heeft geen en algemeen naam ontvangen, daar het nog eerst kort geleden ontdekt is; het wordt door groote barbaarsche volken bewoond. Hij merkt vervolgens op, dat, even als tot dien tijd toe nog niemand in staat geweest is te beslissen of hetgeen ten zuiden van het aziatische en afrikaansche Ethiopië ligt, land of zee is, niemand ook weet hoe het land in het noorden tusschen de rivier de Tanaïs en de stad Narbo er uitziet; en verklaart ieder, die het mogt ondernemen dat gedeelte van Europa te beschrijven, ronduit voor eenen bedrieger (*III.* 38).

Deze plaats leert ons duidelijk, welke geographische kennis van Noordeuropa de Grieken en Romeinen, ook de kundigsten onder hen, bezaten omstreeks het midden der tweede eeuw vóór CHRISTUS, vijftig jaren vóór de geboorte van JULIUS CESAR. Geruchten omtrent de eilanden, waar de Pheniciërs het tin van daan haalden, hadden de Grieken in den tijd van HERODOTUS (*III.* 115) wel vernomen, maar iets zekers wisten zij er niet van. PYTHEAS verzekerde, dat hij in Britannia aan wal geweest was (*STRAB.* II. 4. 1.) en de geschiedschrijver TIMAEUS (gestorven 256 vóór CHR.) moet gezegd hebben, dat het tin kwam van het eiland Mictis, zes dagen zeilens van dat land verwijderd (fragm. 32. ed. c. MÜLLER). POLYBIUS maakt melding van de Britannische eilanden en het tin dat daar gevonden wordt (*III.* 57); en zijn vervolger, POSIDONIUS, die geboren was omstreeks 135 vóór CHRISTUS, beweerde, dat het tin kwam van de barbaren die voorbij Lusitanië woonden, zoo wel als van de Cassiterides, en dat het van de Britannische eilanden te Massilia werd aangevoerd (fragm. 48. ed. c. MÜLLER). Men merke op, dat het berigt aangaande de Britannische eilanden aan

ARISTOTELES toegeschreven, niet voorkomt in een van zijne echte werken, maar in het onechte werk *de Mundo*, dat van lateren tijd is (cap. 3, p. 393, ed. BEKKER) (*).

De veldtogten van CAESAR maakten Gallië en Britannië toegankelijk voor de Romeinen; en niet lang daarna breidde hunne kennis zich uit tot het noorden van Germanië en het scandinavische schiereiland, dat zij evenwel voor een eiland hielden. De Germaansche oceaan werd het eerst door DRUSUS bevaren, die 12 jaren vóór CHRISTUS den Rijn uit in zee ging en aan de kust van Friesland landde (TACIT., *Germ.* 34, MERIVALE, *Romans under the Empire*, vol. IV. p. 229). Zestien jaren later (4 na CHRISTUS) liet TIBERIUS eene vloot den Rijn afzakken en in zee gaan met last om de kust oostwaarts te volgen en de Elbe op te zeilen, tot dat hij zijne landtroepen met de vloot in verbinding bragt. Deze onderneming, die in dien tijd bij uitstek moeilijk was, werd gelukkig volbragt en is met lof, zoo als zij verdiende, vermeld door VELLEJUS, die zegt, dat deze vloot naar de Elbe voer door eene zee waar men te voren noch kennis van bezeten noch van gehoord had (II. 106, MERIVALE, ib. p. 309).

STRABO verklaart, dat al het land voorbij de Elbe aan den Oceaan in zijnen tijd onbekend was. »Van niemand,» voegt hij er bij, »weet men dat hij die kust oostwaarts tot aan den mond van de Caspische zee langs gevaren is; de Romeinen zijn niet verder geweest dan de Elbe: en niemand heeft die reize over land gemaakt» (VII. 2. 4).

Men geloofde, dat de Oceaan van Scythië langs het noorden van Germanië en Gallië tot Iberië en de kolommen van Hercules zich uitstreckte; en dat in dezen noordelijken Oceaan verscheidene groote eilanden waren. PLINIUS verhaalt, dat men in zijnen tijd eilanden van zeer groote uitgestrektheid op de hoogte van de kust van Germanië liggende ontdekt had. (»Nam et a Germania immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo,» *H. N.* II. 112). XENOPHON van Lampsacus, een geograaf, wiens leeftijd onbekend is, doch die waarschijnlijk tot den tijd van AUGUSTUS behoort, beweerde, dat op eenen afstand van drie dagen zeilens van de kust van Scythia een verbazend groot eiland lag, Baltia geheeten (PLIN. *N. H.* IV. 27). MELA spreekt van den Codanus Sinus (het Kattegat of het

zuidelijk deel der Oostzee) als eene groote baai voorbij de Albis (Elbe), vol van groote en kleine eilanden (III. 3). Het grootste eiland in deze baai, door de Teutonen bewoond, noemt hij Codanonia (III. 6). Het schiereiland Jutland was ook aan de Romeinen van dien tijd bekend en werd de Cimbrische chersonnesus genoemd. (STRAB. VIII. 2. § 1; PLIN. IV. 37; vgl. ZEUSS, *die Deutschen*, p. 144.)

Een der groote eilanden in dit gedeelte van den noordelijken Oceaan heette Scandia of Scandinavia. Volgens PLINIUS, was Scandinavia het beroemdste eiland in den Codanus Sinus; zijne grootte was onbekend. Het gedeelte er van dat men kende werd bewoond door de Hillevionen, een volk 500 pagi bevattende, die het beschouwden als een ander deel der wereld (ib.). Een ander berigt, door PLINIUS bewaard, beschrijft Scandia als een eiland aan gene zijde van Britannië (IV. 30). AGATHEMERUS vermeldt Scandia als een groot eiland nabij den Cimbrischen Chersonnesus, zich naar het noorden van Germania uitstreckende; en hij verbindt het met het eiland Thule (*de Geogr.* II. 4). Volgens PTOLEMAEUS waren er ten oosten van den Cimbrischen Chersonnesus vier eilanden, Scandia geheeten, namelijk drie kleine en een groot, dat het oostelijkst lag nabij de monden van de rivier Vistula (II. 11, § 33, 34; vgl. VIII. 6, § 4). Tusschen den leeftijd van STRABO dus en dien van PTOLEMAEUS had de geographische kennis zich van de Elbe tot den Weichsel uitgebreid. Men kan hierbij voegen, dat het eiland Scanzia vermeld wordt door JORNANDES (*De reb. Get.*, c. 3), die in de zesde eeuw leefde.

Een ander schrijver, die ook in de zesde eeuw leefde, van het eiland Scandinavia sprekende, geeft er den naam aan van Thule. PROCOPIUS namelijk, in zijne *Geschiedenis van den Gothischen oorlog*, beschrijft den togt der Herulen door Middeneuropa. Hij zegt dat zij, door de Longobarden verslagen, eerst het land der Slaveni (bij den Donau) doortrokken en daarna dat der Varni (Saksen); dat zij toen de Denen overvielen, en hun land doorgetrokken zijnde aan den Oceaan kwamen, en daar scheep gegaan zijnde naar het eiland Thule voeren, waar zij bleven wonen. Over den gang dezer volksverhuizing zie men BUAT, *Hist. anc. des peuples de l'Europe*, t. IX. p. 388, ZEUSS, ib. p. 481.

Bij dit verhaal paste PROCOPIUS, het groote eiland willende aanduiden, dat, naar zijne meening, ten noorden van Germanië lag, daarop de onbepaalde benaming van Thule toe, die wel is waar den Grieken zeer bekend was, maar tot hier toe nooit gebruikt als naam van een werkelijk bestaand land. Hij gaat dan voort, dit eiland te beschrijven.

(*) Van drie meeningen omtrent het op naam van ARISTOTELES gaande werk *περί κόσμου*: 1°. Dat het eene grieksche vertaling is van een latijnsch werk van APULIUS; 2°. dat het een werk is van POSIDONIUS; 3°. dat het een werk is van CHRYSIPPUS, heeft volgens BRANDIS (*Aristoteles*, vol. I, p. 120) SPENGLER het ongegronde bewezen. BRANDIS houdt het er voor, dat en de schrijver van dit werk en de tijd waarin het geschreven is, nog niet met zekerheid zijn aangewezen.

„Thule,” zegt hij, „is een eiland van groote uitgestrektheid, meer dan tien maal zoo groot als Britannia en ligt op eenigen afstand ten noorden daarvan. Het grootste gedeelte van het land is woest, doch in de bebouwde streken wonen dertien groote volken, alle door koningen geregeerd. Omstreeks den zomerzonnestilstand gaat de zon in veertig dagen niet onder, en omstreeks den winterzonnestilstand gaat hij in even langen tijd niet op. Die laatste tijd wordt door de inwoners in treurigheid doorgebracht, daar zij dan niet in staat zijn met elkander te verkeerren. Hoewel ik (voegt PROCOPIUS er bij) zeer wenschte dit eiland te bezoeken en met eigene oogen die verschijnsels te zien, heb ik aan die begeerte nooit kunnen voldoen. Nogtans heb ik ergeloofwaardige berigten over vernomen van inboorlingen van het land, die onze streken bezocht hebben. In den tijd dat de zon niet ondergaat rekenen zij de dagen naar de beweging van de zon om den horizon. In den tijd dat de zon niet opgaat rekenen zij de dagen naar de maan. De laatste vijf dagen van dien donkeren tijd vierden de Thuliten als een groot feest. Deze eilandbewoners vreezen altijd, dat de zon nog eens in het geheel niet weerom zal komen, ofschoon hetzelfde verschijnsel zich ieder jaar herhaalt.

De Scrithifinni, een der volken van Thule, zijn wilden, zij dragen kleederen noch schoeisel, drinken geenen wijn en eten geen plantenvoedsel. Zij bebouwen den grond niet, maar mannen en vrouwen beide gaan op de jagt. Zij leven van de dieren die zij op die wijze magtig worden en dragen beestenvellen voor kleederen. Hunne kinderen worden niet met melk gevoed, maar met het merg van wilde dieren.

De overige Thuliten verschillen weinig van andere menschen. Zij vereeren eene menigte van goden in hemel, aarde en zee, en vooral in bronnen en rivieren, en zij offeren menschen, die zij met wreede martelingen om het leven brengen. Het grootste volk zijn de Gauti, tot wie de Herulen kwamen.” (*Bell. Goth.* II. 15.)

De Scrithifinni, op deze plaats vermeld, worden door andere schrijvers juister Scridifinni geheeten. Zij werden somtijds enkel Finnen genoemd; zij bewoonden een gedeelte van Zweden en Noorwegen. (ZEUSS, *ib.* p. 684.) De Gauti zijn een gothische stam, in dit land wonende, wier naam in het eiland Gothland bewaard gebleven is. Volgens PTOLEMAEUS (*ubi sup.*) bewoonden de Goutae (Γούται) het zuidelijk deel van Scandia: dit volk is zonder twijfel hetzelfde als de Gauti van PROCOPIUS, en dit is een nieuw bewijs, dat Thule bij hem een is met Scandia. (ZEUSS, *ib.* p. 158, 511.) De vermelding van de Scrithifinni, die door andere schrijvers

bepaald in Scandinavia geplaatst worden, leert ons insgelijks wat beteekenis hij aan den ouden fabelachtigen naam Thule geeft.

Op eene andere plaats zegt PROCOPIUS, dat Brittia een eiland is tegenover den mond van den Rijn liggende, tusschen Britannia en Thule (*ib.* IV. p. 20). Het blijkt niet, welk eiland of land PROCOPIUS hier met Brittia meent; maar hij geeft hier waarschijnlijk weer aan Scandinavia den naam van Thule.

Dit tot één maken van Thule met Scandinavia en het toepassen van dien naam op een bepaald en bekend land is iets bijzonders dat wij alleen bij PROCOPIUS aantreffen. OROSIUS, die in de vijfde eeuw schreef, gebruikt dien nog in de oude onbepaalde beteekenis. Hij beschrijft het eiland Thule als op eenen verbazenden afstand, ten noordwesten van de Orcadische eilanden, in het midden van den Oceaan gelegen en naauwelijks aan enkelen bekend.

Wij mogen er bij voegen, dat ISIDORUS den afstand van de monden van den Tanais tot Thule op 1250 mijlen rekende, wat PLINIUS voor loutere gissing verklaart. ISIDORUS van Charax is het, van wien wij hier spreken, een geograaf, die onder de eerste keizers leefde.

In het vorige artikel over Thule merkte ik aan, dat ISIDORUS van Sevilla, de schrijver der *Origines*, beweert, dat het eiland Thule zijnen naam aan de Don ontleende. De afleidingen der ouden zijn dikwijls zeer zonderling, en het is niet gemakkelijk te gissen, hoe die beide namen met elkander in verband staan; misschien wil hij Θούλη wel afleiden van Θού εἰλη.

III.

SILIUS, die in de eerste eeuw van onze jaartelling leefde, zegt van VESPASIANUS, op den krijgstogt van dezen in Britannia zinspelende:

„Hinc pater ignotam donabit vincere Thulen,
Inque Caledonios primus trahet agmine lucos.”

(III. 597.)

Elders gebruikt SILIUS Thule als synoniem voor Britannia. Hij doelt tegelijk op de gewoonte om hun ligchaam met blaauw te kleuren en de strijd wagens der Britten:

„Caerulus haud aliter, quum dimicat, incola Thules
Agmina falcifero circumvenit arcta covino.”

(XVII. 416.)

De volgende verzen van CLAUDIANUS zien op de daden van den ouderen THEODOSIUS in Britannië:

„Quoque magis nimium pugnae inflammaret amorem,
Facta tui numerabat avi, quem littus adustae
Horrescit Libyae, ratibusque impervia Thule.”
(*De tert. cons. Honor.* 51—53.)

„Incaluit Pictorum sanguine Thule.”
(*De quart. cons. Honor.* 32.)

Maar in de volgende verzen heeft Thule weer de algemeenere beteekenis van een verlegen eiland in den noordelijken Oceaan.

„Te quo libet ire sequemur;
Te vel Hyperboreo damnatam sidere Thulen,
Te vel ad incensas Libyae comitabor arenas.”
(*In Rufin.*, II. 233—241.)

„Quod sedem mutare licet, quod cernere Thulen
Lusus, et horrendos quondam penetrare recessus.”
(*In secund. cons. Stilic.* 156.)

„Famaque, nigrantes succincta pavoribus alas,
Secum cuncta trahens, a Gadibus usque Britannum
Terruit Oceanum, et nostro procul axe remotam
Insolito belli tremefecit murmure Thulen.”
(*De bell. Get.* 201—204.)

STEPHANUS van Byzantium, i. v. Θούλη, zegt dat Thule een groot eiland is in de hyperboreische landen, waar in den zomer de dag twintig en de nacht vier uren lang is, en in den winter omgekeerd.

PROBUS, in zijnen commentaar op VIRGILIUS, *Georg.* I. 30, noemt Thule het verste der Orcadische eilanden (vol. II. p. 358, ed. LION). Volgens SERVIUS, op dezelfde plaats, is Thule een eiland in den Oceaan ten noordwesten van Britannîë, nabij de Orcades en Hibernia: op dit eiland zegt men, dat wanneer de zon in den kreeft is, de dag voortduurt zonder dat het nacht wordt. Vele wonderbare dingen worden er van verhaald, door Grieksche en Romeinsche schrijvers beide, onder de eersten door CTESIAS en DIOGENES, en onder de laatsten door SAMMONICUS.

De CTESIAS die hier genoemd wordt, indien de naam niet bedorven is, is een ons onbekend schrijver. SAMMONICUS is SAMMONICUS SERENUS, een geleerd schrijver, die op bevel van CARACALLA werd omgebragt in het jaar 202 (zie SMITH, *Dict. of Anc. Biogr.* op „Serenus.”)

ANTONIUS DIOGENES is de schrijver van τὰ ἐπὶ Θούλῃ ἀπίστα, *de wonderen van de landen benoorden Thule*, in 24 boeken, van welk werk wij den inhoud kennen uit PHOTIUS, *Biblioth. Cod.* 166.

Deze roman, die volgens PHOTIUS zeer onderhoudend was en vol wonderbare historiën op eene smakelijke manier verteld, behoorde tot de klasse der *voyages imaginaires*. DINIAS en zijn zoon DEMOCHARES, zoo wordt verhaald, reizen over de Zwarte en Caspische zee naar de Rhiphaeische bergen en de rivier de Tanaïs, tot dat zij om de strenge koude naar den Scythischen Oceaan trekken. Hier zwerfen zij lang rond en varen eerst naar het oosten, waar zij aan de plaats waar de zon opgaat komen; daarna bezoeken zij het eiland Thule, vanwaar zij hunne verdere uitstapjes naar het noorden ondernemen.

Op Thule ontmoet DINIAS eene aanzienlijke tyrische vrouw met name DERCYLLIS, waar hij verliefd op wordt: hare lotgevallen en die van andere personen worden uitvoerig verhaald, zoodat, zegt PHOTIUS, de eerste 23 boeken weinig of niets omtrent Thule bevatten. In het 24ste boek vond men een verslag van de reis van DINIAS met twee togtgenooten CARMANES en MENISCUS, naar de streken ten noorden van Thule, waar zij menigerlei wonderen vinden en het hun eindelijk gelukt de maan te bereiken. Dit gedeelte der vertelling schijnt overeenkomst te hebben gehad met de *Vera historia* van LUCIANUS en eenige navolgingen van deze uit lateren tijd. DIOGENES doet het voorkomen, alsof deze historie geschreven was op plankjes van cypressenhout in eene kist gesloten, die in een onderaardsch verblijf bij de stad Tyrus door ALEXANDER den grooten gevonden werd. (Zie over dezen roman DUNLOP, *History of fiction*, vol. I. p. 8.)

PHOTIUS verklaart, dat hij niet weet wanneer DIOGENES geleefd heeft, maar gist, dat het niet lang na ALEXANDER geweest zal zijn. Het is echter waarschijnlijker, wat nieuwere critici vermoeden, dat hij tot veel lateren tijd behoorde en in de tweede of derde eeuw na CHRISTUS schreef. De naam Thule ontstond met PYTHEAS en schijnt eerst in den tijd van AUGUSTUS bij grieksche en latijnsche schrijvers in zwang gekomen te zijn.

De hier verzamelde plaatsen betreffende den naam Thule bewijzen, dat toen hij het eerst door den leugenaar PYTHEAS genoemd werd, hij een ver dicht, hoewel geen eigenlijk fabelachtig of mythisch eiland moest aanduiden; dat wil zeggen, hoewel zijn verhaal omtrent dit eiland geheel ver dicht was, wilde hij het toch voor waarheid in omloop brengen. De dichters gebruikten dien naam meestal in eene algemeene beteekenis, voor een afgelegen onbekend eiland in de noordelijke zee; terwijl hij bij den romanschrijver DIOGENES een geheel fabelachtigen zin krijgt, en evenmin een werkelijk bestaand land te kennen geeft als Lilliput en Brobdignac in *Gullivers reizen*. SILIUS en CLAUDIANUS verstaan door Thule een der Britsche eilanden; PROBUS maakt er een van de Orcaden en PROCOPIUS Scandinavië van. Op de romeinsche vloot ten tijde van AGRICOLA meende men zeer van verre, voorbij de noordkust van Schotland Thule te zien; en de schrijvers over aardrijkskunde trachten er eene plaats voor te vinden in de noordelijke zeeën. Maar de naam Thule kreeg nooit in de aardrijkskunde eene bepaalde beteekenis; hij is nooit gebruikt om eenig werkelijk bestaand eiland te kennen te geven, noch door de bewoners daarvan, noch door de geographen.

GESCHIEDENIS.

Wolven in Nederland (A. R.). In het werk van ARKSTÉE, *Nijmegen, de oude hoofdstad der Batavieren*, leest men in eene aantekening op de Windmolenpoort:

„Men mag als een bijzonder oud gebruik aanmerken, dat als 'er een wolf in het Schependom dezer stad gevangen of geschoten en daarvoor de premie bij de stad betaald wordt, zoodane wolf alsdan aan de zijde der molenstraat, onder eene vengster van deze Poort, in eenen ijzeren halsband wordt opgehangen; alsmede, dat, wanneer een keurmeester der varkens, een varken voor goed keurt, en hetzelfde naderhand gortig bevonden wordt, hij niet alleen verplicht is den kooper schadeloos te stellen, maar ook om, als een straf, met een tavelkje aan deze poort te zitten en hetzelfde aldaar in het klein uit te veilen.” K. v. S. N°. 2.

Wilde dieren in Nederland. P. MERULA, *Placaten ende Ordonnantien op 't stuk van de wildernissen* 1605, geeft bl. 53—55, een plakkaat op 't stuk van de wildernisse, dato 27 Maerte 1502, en aldaar onder VII „geen grof wildt in de venen te jaghen (Swijnen of Reeën)” enz.

Op bl. 46 wordt in het plakkaat, aldaar opgegeven, gesproken van *zwarte ende roode beesten* voor zwijnen en herten.

In het plakkaatboek van Utrecht ziet men dat de staten der provincie dikwijls jagten tegen wolven uitschreven. Ik meen mij te herinneren, dat aldaar de wolvenjagt in 1648 het laatst voorkomt.

C. K. v. S.

Heer van Warmond (A. R.). Wie de bedoelde heer van Warmond was, kan ik J. C. K. niet opgeven, maar wel dat in 1634 BROECKHOVEN geen burgemeester van Leiden was. Wel vind ik mr. JACOB VAN BROUCKHOVEN, in de *Beschrijving der stad Leyden*, door ORLERS, als burgemeester in 1620, 1621, 1627, 1628, 1629, 1636 en 1637, doch in 1634 waren burgemeesteren van Leiden mr. CLEMENS VAN BAERSDORP, JAN RIPPERSZ. VAN GROENENDIJK, mr. WILLEM PAEDTS en ADRIAEN JANSZ. VAN STAVEREN.

K. v. S. N°. 2.

Kors Vincent (A. R.). In het *Woordenboek* van J. KOK wordt ook melding gemaakt van KORS VINCENT en zijne erfmaking van eene zekere som gelds aan de school van Leimuiden, alsmede aan die van Rijnzaterwoude en Leiderdorp. Hij was een inboorling van Leimuiden, en gedurende eene reeks van jaren werd 's mans laatste liefdewil gehoorzaamd.

N. REEKS, Dl. I.

Volgens A. J. VAN DER AA leefde KORS VINCENT in het begin der vorige eeuw.

K. v. S. N°. 2.

A. la Pierre (A. R.). Zijn naam was, zoo ik mij niet bedrieg, ABRAHAM JACQUES LA PIERRE. Hij was, vóór het bewandelen der politieke loopbaan, bierbrouwer te Leiden, op de Oude vest. De andere vragen zal mogelijk een ander kunnen beantwoorden.

E. A. P.

S. Jans Heeren of Ridders van Malta in de Nederlanden (A. R.). Wij verwijzen †. naar ROIJJAARDS, *Geschiedenis van het christendom en de christelijke kerk in Nederland, gedurende de middeleeuwen*, dl. II. bl. 233—240.

v. O.

Pest te Zeist (A. R.). Noch in het door den heer J. H. VAN LENNEP aangehaalde werk van LUDOLF SMIDS, *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden*, noch in het *Aanhangsel* tot (sic) hetzelfde wordt melding gemaakt van de *bedoelde pest te Zeist*. Ik heb er de drie verschillende uitgaven van eerstgemeld werk op nagezien. In de twee eerste uitgaven vindt men het dorp als Seist op de letter S, in de derde als Zeist op Z. vermeld. Het artikel bevat niets bijzonders of belangrijks omtrent dit oud en aangenaam dorp, of het moest zijn dat de goede dr. SMIDS het op den 24sten julij 1707 *onder een digte slagregen* ging bezien en te leur gesteld was, vermits de beelden, door SPECHT op een print (sic) van het jaar 1698 verbeeld, voor de lustplaats van wijlen den heer van Odijk niet meer geplaatst vond.

C/4.

Eenvoud onzer voorouders (vgl. X. bl. 185). Als eene tweede proef van den eenvoud onzer voorouders bij openbare acten diene het volgende extract uit de huwelijksaantekeningen te Amsterdam:

„19 Dec. 1596.— WITSEN (JAN CORNELISZ.) oud 26 jaren wonende op de N. Z. Voorburgwal, geadsisteerd met JONAS WITSEN, zijn broeder ter eenre, en MARGRIETE CLAESdr. oud 17 jaren, wonende op de N. Z. Achterburgwal, geadsist. met CLAES FRANS, oud Burgemeester & JOBGEN TONISdr. haar vader en moeder, ter andere zijde.”

Die JAN WITSEN, de bruidegom, was de zoon van den in 1595 overledenen CORNELIS WITSEN, raad en herhaalde malen schepen der stad Amsterdam.

JONAS WITSEN, de broeder en getuige van den bruidegom, was destijds raad, later burgemeester, van genoemde stad.

De bruid MARGRIETE CLAES was de dochter van NICOLAES FRANZ OETGENS VAN WEVEREN, burgemeester, schepen en raad der voormelde stad. Hare moeder wordt in deze acte genoemd JOBGEN TONIS, terwijl zij in de genealogie van de familie WITSEN (*Vaderl. Woordenboek*, 32ste deel, bl. 241), als PIETERTJE LAURENSSE voorkomt. Welligt was JOBGEN TONIS dr. de 2de vrouw van burgemeester VAN WEVEREN, en dus stiefmoeder van de bruid.

Kan men zich eene meer eenvoudige acte voorstellen? — De verloofden werden later de grootouders o. a. van den beroemden burgemeester NICOLAAS WITSEN, ambassadeur der Ver. Nederl. in Engeland. C/4.

Hendrik Lijnslager (A. R., XI. bl. 2). Deel X, bl. 228 wordt onder de zeehelden (Friezen) HENDRIK LIJNSLAGER als vice-admiraal enz. vermeld en op bl. 322 dezelfde naam opgegeven. Volgens de meening van den ondergeteekende is dat een en dezelfde persoon en bij mij bekend als geboren op den 11den october 1680, gehuwd den 28sten november 1717, met jonkvr. ELISABETH JACOBA VAN DEN BLOCQUERY.

Hij bezit de genealogie van de LIJNSLAGERS alsmede de portretten van eenige van hen met hunne vrouwen (in olie verw), benevens eene geteekende kaart, bevattende: »Het esquadier onder 't bevel van zijn Exellentie de Heer HENDRIK LIJNSLAGER, Vice-Admiraal van Holland en West-Vriesland zeylende in 't gezigt van Mallaga in den jare 1748», geteekend door EMANUEL ZUELKE.

»De Batavier gecommandeert door den Vice Admiraal HENDRIK LIJNSLAGER; de Dordregt door den Capt. de Baron VAN WASSENAER; de Damiaten door den Capt. H. REIJNST; de Dolphijn door den Capt. F. WIJS.» B. L. C. VAN DEN HEUVEL.

Heidens in Nederland (A. R.) Uit N. à WASSENAERS *Historisch Verhaal* enz. V. 32 enz. »Men vindt in Duitschland en soms in de Nederlanden een soort van vagabonden, die zich Heidenen noemen, bij de Hoogduitschers *Zigeuners*, bij de Spanjaards *Gittani*, bij de Italianen *Cingari*, in Frankrijk *Égyptiens* geheeten. Volgens het gevoelen van sommigen zijn ze nakomelingen van CHAM, NOACHS zoon, die, wegens den vloek die hun trof, door de gansche wereld moesten dwalen zonder woning of eenige bezitting. Vele zijn er die zeggen, dat zij uit Assyrië of Persië gesproten zijn. Maar de ondervinding heeft geleerd, dat het niet anders als een deel landloopers en het schuim van fielten en bedriegers zijn, niet uit het Oosten of afgezonderde gebergten gesproten, maar in de omliggende provinciën bijeen gerot en in bijzondere

kwartieren vergaderd, en eene versierde taal onderling gebruikende uit alle talen zamen geraapt, om hun vergadering wat crediet te geven; zich dan op alle jaarmarkten, bijzonder op de dorpen vertoonen, in vuile, smokerige hutten schuilen, hunne pas geborene kinderen met een smeersel besmeren om getaand en uitlandsch te schijnen. Eenige geven dan voor, — om 't ligt geloovig volk te bedriegen, — dat zij *Chiromantici* zijn, die uit de strepen in de hand de toekomst kunnen voorspellen, waardoor zij hun 't geld en 't verstand ontsnuiten (sic). Hierdoor weten zij zoo veel bijeen te krijgen, dat zij een lui en lekker leven leiden en verder zich te geneeren door listige praktijken, dieverijen, leugens en ongeregtigheden. — Zulk eene compagnie (zegt WASSENAER) is mij in den jare 1596 bij Utrecht ontmoet, waarbij zich een fraai man te paard gevoegd had, zoo als zij zeiden, hun conducteur. Hij sprak zeer goed Grieksch met mij (*); toen ik hem vroeg: wat dit voor een gezelschap was, dat hij bij zich had, en wat zij in deze landen deden? gaf hij ten antwoord: dat hij er mede te Utrecht geweest was, om aldaar van de Dom-heeren een jaarlijksch pensioen te ontvangen, dat hun toegelegd was, 't welk zij nu eenige jaren hadden laten staan, maar nu met elkander uit Egypte overgekomen zijnde, hadden zij het geligt en reisden nu weder naar huis. — Ik denk dat de devote Dom-heeren, in 't geheel geene kennis dragende van deze bedriegers, de vorigen geloof gegeven hebben, dat zij uit het geslacht diergene waren, die den vlugtenden JOSEPH, met MARIA en het kindje JEZUS niet ontvangen, en daarvoor dien vloek over zich gekregen hadden, dat zij door alle landen wandelen moesten, zonder een vast verblijf te hebben. 't Had beter geweest, dat zij zulke luiaards uit hunne streken verdreven of tot den arbeid gedwongen en hun eigen armen die aalmoezen gegund hadden. Gelijk men gezien heeft in het jaar 1562 te Amsterdam, dat de Raad aldaar zulke goede orde op de lediggangers gesteld had, dat, als die van het oude en vrome geslacht der REALEN, die zeer goed arms zijn, hunne aalmoezen in de boogen van de stad (?), daar de armen toen hunne zitplaats om Gods wil vergund werd, bragten, er niemand was die ze ontvangen

(*) VAN WASSENAER bezong in die taal het beleg van Haarlem, zoo ook dat van Straalsond in 1628, achter het 15de deel van zijn *Historisch Verhaal* met de latijnsche vertaling. In zijn *Twe-eijghen-brieff aen den doorl. Mauritz prince van Orangien* enz., vóór het 3de deel van zijn *Hist. Verhaal* maakt hij gewag van de in 't Grieksch en Latijn, door hem voor eenige jaren beschreven vrome daden van den voorzigtigen prins WILLEM van Nassau. Get. Amst. 1 dec. 1622. Is dat werk ook bekend?

wilde, alzoó zij zich alle aan 't werk be-
geven hadden dat zij hun eigen brood aten."

Een schepen van Delft in 1299 (A. R.). Ik geloof, dat hier BILDERDIJK en mr. J. S., ieder voor een gedeelte, gelijk hebben. De zaak was deze: de baljuw ALOUD wilde over zekere misdaad met de schepenen van Dordrecht te regt zitten; deze stonden hem dat toe onder eenige voorwaarden, zoo, dat op de privilegiën der stad geen inbreuk werd gemaakt. Maar eer het vonnis uitgesproken was, kwam 's graven gunsteling WOLFAERT VAN BORSELEN te Dordrecht en eischte »der scepene taeflen" (STOKE VI. 319). Hetzij men daardoor verstaan moet de processtukken, zoo als HUYDECOPER meent, hetzij de lijst van de namen der misdadigers, zoo als b. v. de schrijver der *Cronike van Hollant, Zeelant ende Vrieslant* het opvat, in ieder geval eischte hij iets, waarop hij volgens die van Dordrecht geen regt had. Zij beriepen zich, om dit te bewijzen, op een geschreven stuk, een handvest hun door koning WILLEM gegeven. Naar Delft ontboden om zich over dit verzet voor den graaf te verantwoorden, zeiden zij, dat zij aan ALOUD verklaard hadden, dat de regtspraak over misdaden, die binnen de stad Dordrecht gepleegd waren, aan schepenen toekwam, waarop ALOUD hun toevoegde, »dits gheloghen."

Doe begonden de lude te callen,
Daert de Grave selve ane hoerde,
Dat hi sprake onhovesche woerde:
Wilde hi so dat lant berechten?

»De lude" zijn hier niet alleen de afgevaardigden van Dordrecht, maar ook anderen die tegenwoordig waren. Zij ergerden zich zoo aan die onbeschofte (onhovesche) taal van ALOUD, dat zij het zelfs hier, in tegenwoordigheid van den graaf, te kennen gaven en vraagden of hij meende op die manier het land waar hij baljuw over was (Zuidholland) te besturen, hen die zich tegen hem op hunne privilegiën beroepen hadden, voor leugenaars uit te maken, om zoo doende hen van hunne regten te berooven? MELIS STROKE gaat voort:

Ja, sprac hi, ic wil vechten
Enen camp, jehens wien dat es.

Dit »ja" ziet, dunkt mij, op het vorige gezegde van ALOUD: »dits geloghen." Hij houdt staande wat hij gezegd heeft en daagt ieder, wie het zij, ter kamp, die het tegendeel durft beweren. Daarop zegt een schepen van Delft:

sijts ghewes,
Hier ne vecht gijs ghenen camp.
Dat waer ons te zwaren scamp.
Soude al onser poerten recht
Staen aen eens mans gevecht,
So mocht onse recht wel argen.
Dat haer es huden, dats onse marghen.

De schepen van Delft spreekt hier over twee punten. Eerst, ziende op het privilegie van 1246, verbiedt hij, en hij heeft er regt op, het houden van een tweegevecht binnen zijne stad. »Hier," zegt hij, »zult gij over deze zaak niet vechten." Maar het volgende heeft geene betrekking op de plaats van het tweegevecht, maar op dat tweegevecht zelf. Het werd niet door ALOUD voorgesteld om uit te maken, of de stad Dordrecht regt had des graven ambtenaar die »tafelen" te weigeren of niet, maar om zich te zuiveren van den leugen en de gemeene handelwijze die men hem verweet. Doch wat zou het gevolg geweest zijn indien de baljuw overwinnaar ware gebleven? Geen ander dan dit, het zou dan beseft zijn, dat hij waarheid had gesproken, dat de schepenen van Dordrecht hem niet slechts behoudens het regt der stede, maar onvoorwaardelijk toegelaten hadden zich met deze zaak te bemoeien: wat men nu toegelaten had moest men later weêr toelaten, en het voorregt der stad, al was het beschreven en bezegeld, beteekende dan niets meer. Dit ziet de schepen van Delft duidelijk in, en wat in dit geval met Dordrecht gebeuren zou past hij dadelijk op zijne eigene stad toe. Nadat hij gezegd heeft, dat het houden van een tweegevecht te dezer plaatse eene verkrachting van het privilegie van 1246, dus een inbreuk op de regten der stad zou zijn, gaat hij voort: »zou geheel het regt, zouden alle vrijheden en voorregten van onze stad (*) afhankelijk zijn van één enkel tweegevecht? Dan zouden wij ze spoedig voor een groot deel kwijt zijn. Ik zeg onze stad, want al wordt er hier over een regt, niet van ons maar van die van Dordrecht, gehandeld, wat hun van daag gebeurt kan morgen ons lot zijn."

P. LEENDERTZ, WSZ.

Taurinus (A. R.). JAKOBUS TAURINUS, een vaderlandsch godgeleerde, bekleedde omstreeks 1616 het leeraarsambt onder de hervormden, maar was zeer ingenomen met de gevoelens der remonstranten, en werd niet te min door het bestuur van Utrecht, waar hij stond, zeer op prijs gesteld, dewijl dit toenmaals geenszins instemde met de gereformeerde heethoofden. Hij had zich reeds gunstig onderscheiden in de geleerde wereld, en maakte zijnen naam later bekend door zijnen strijd met den amsterdamschen predikant JAKOBUS TRIGLANDIUS, die in 1615 een boekje schreef onder den titel van *den regt gematigden Christen*, waaruit zijn haat tegen de remonstranten duidelijk bleek. Hij beweerde daarin, dat de kerk de punten van geschil niet mogt dulden, en verweet nog buitendien aan de remonstrantsche leeraars, dat zij zich

(*) Onser poerten zal hier wel enkelvoud zijn.

met bedrog zochten te regtvaardigen. Tegen dit geschrift vatte TAURINUS de pen op, zond in 1616 een werkje in het licht over de *Onderlinge Verdraagzaamheid* en zeide in de voorrede, dat men naar zijn oordeel zich te Amsterdam door eenen verkeerden ijver te veel liet medeslepen en daardoor inderdaad den grond tot twist en scheuring legde; vervolgens wederlegde hij de stellingen van TRIGLANDIUS, en drong eindelijk ten sterksten aan op onderlinge christelijke verdraagzaamheid, waarbij hij zich op een aantal bijbelplaatsen en bekende voorbeelden beriep. De amsterdamsche wethouders waren echter zoodanig gebelgd over den inhoud van dit werk, dat zij het verboden en doorden schout deden ophalen; hetzelfde lot onderging aldaar ook het tweede deel, ofschoon TAURINUS zich openbaar en met nadruk verdedigde, en daarbij ook verwezen had naar het besluit der staten van Holland en Westfriesland nopens de kerkelijke geschillen. Nadat de engelsche gezant DUDLEY CARLETON, in oktober 1617, in de vergadering der algemeene staten eene redevoering had gehouden, waarin de verdraagzaamheid afgekeurd, het houden van eene algemeene synode aangeprezen en de remonstranten veroordeeld werden, en deze redevoering in druk verschenen was, gaf TAURINUS een boekje, onder den titel van *Weegschaal*, in het licht, zonder evenwel zijn naam daarvoor te plaatsen, waarin CARLETON zonder aanzien des persoons wederlegd werd, hetgeen deze zoo euvel opnam, dat hij het geschrift wist te doen verbieden en premien van f 1000 en f 600 deed uitloven voor ieder, die den schrijver of den drukker zoude weten aan te wijzen; tevens werd den drukker volledige vergiffenis toegezegd, zoo hij binnen 14 dagen den schrijver zoude genoemd hebben. Dit plakkaat was uit naam van de algemeene staten afgekondigd, ofschoon Holland, Utrecht en Overijsel zich uit alle magt daartegen verzet hadden. TAURINUS bleef in Utrecht tot den zomer van 1618, maar toen dwongen de omstandigheden hem, maatregelen voor zijne veiligheid te nemen. Nadat hij eenige dagen te Gouda doorgebracht had, en vervolgens naar Utrecht teruggekeerd was, liep er een gerucht, dat de predikant Uitenbogaart gevangen genomen was, en men wederom onderzoek deed naar den schrijver van de *Weegschaal*, weshalve TAURINUS des nachts naar Bommel en van daar naar Antwerpen vertrok. Te Antwerpen, waar hij Uitenbogaart vond, werd hij ongesteld en stierf aldaar, in den ouderdom van 42 jaren. Hij was, op aandrang van CARLETON, voor het geregt gedaagd, maar niet verschenen, hebbende hij schriftelijk aan de staten van Utrecht gemeld, dat hij niets misdreven en slechts volgens

zijne innigste overtuiging en zijn geweten gehandeld had, weshalve hij het geheel overbodig achtte, onder welke voorwaarden ook, zich voor het geregt te verantwoorden. Vóór zijn dood zond hij aan zijne vrouw een schriftelijk bevel, om uit zijn naam openlijk te verklaren, dat hij alleen de schrijver van de *Weegschaal* was, zonder dat iemand daarvan ook slechts het minste had geweten, zoodat deswege ook niemand lastig konde gevallen worden. K. v. S. N°. 2.

Jacobus Taurinus. Hij was geboren 1576 of 1577 te ?, werd beroepen in 't Woud 1600, te Delfshaven 1601, te Utrecht 1605, schreef aldaar de *Weegschaal*. In 1616 werd op zijn hoofd een prijs van f 1000 gezet. Hij verliet het land 1618 (elders wordt, ten onregte, gezegd 1619) en overleed den 22sten september 1618, in zijn 42ste jaar. Zie VOET, *Kerkel. register van Utrecht*, bl. 8; VAN CATTENBURCH, *Biblioth. script. rem.*, p. 127 sqq.; TIDEMAN, *Remonst. broederschap*, bl. 252.

B.

Huldtooneel in Noordholland (A. R.). Zie hierover BEVERWIJK, *Beschrijving van Dordrecht* en LAMS, *Handvesten van Kennemerland*, zoo mede VAN DER AA, *Aardrijksk. Woordenboek*. K. v. S. N°. 2.

J. H. Appellius (A. R.). Ik heb aangeteekend, dat eene allerwelsprekendste hulde aan JEAN HENRI APPELIUS bij zijne ter aarde bestelling te Scheveningen gebracht werd den 16 april 1828 door mr. HENDRIK VAN ROYEN; zij is geboekt *Konst- en Letterbode*, 1828, N°. 47, dl. II. bl. 313—316 en bestaat ook afzonderlijk. APPELIUS was ('t geen bij SIEGENBEEK ook niet te lezen staat) te Leiden den 21 oktober 1786, na openlijke verdediging zijner dissertatie *ad Statuta Zelandiae anni 1495* (zijnde een doorgaande commentarie daarop, 89 blz. in 4°. groot), meester in de regten geworden. B.

Naturalisatie ten tijde van de republiek der Vereenigde Nederlanden. Gaarne wist ik het eene en andere omtrent de *naturalisatie ten tijde van de republiek der Vereenigde Nederlanden*. DE GROOTS *Inleiding* geeft niet veel lights, en VAN ZURK, *Codex Batavus* is hieromtrent al heel schraal. †.

Evert van Lennep. Wijlen JAC. KONING noemt in zijne lijst van *Baljuwen van Naarden en Gooiland*, *Drosten van Muiden en Kasteleins van het slot te Muiden*, op het jaar 1500 EVERT VAN LENNEP. Hoe kwam die geldersche edelman in die dagen aan die betrekking? Of moet het jaartal ook soms 1508 zijn? Dit komt mij zeer aannemelijk voor. In 1508 was het Muider slot in de magt van

KAREL VAN GELRE. De VAN LENNEPS behoorden tot de edelen, welke dien hertog volgden en dienden. Het is dus niet te verwonderen, dat KAREL tot kastelein van het slot van Muiden een uit dat geslacht aanstelde.

C/4.

Casanova in Holland. Deze beruchte avonturier vertoefde ook in Holland en toont dikwerf ook daar een scherp opmerker geweest te zijn. Onder de namen van personen, met welke hij in de jaren 1758 en 1759 hier te lande in aanraking kwam, zijn aan te wijzen, b. v. PELS en BOAZ (BOAS) CALCOEN, M. d'O— (handel drijvende op de Oostzee), CORNELIS RIGERBOOS. De heer (LESTEVENON) VAN BERKENRODE was destijds onze gezant te Parijs en de heer D'AFFRI fransch gezant in den Haag. Heeft zich iemand genoeg met dien tijd bekend gemaakt, om eenige ophelderingen te kunnen geven, met aanwijzing van dwalingen of met bevestiging van het verstrekte?

H. R.

Cornelis Cruys. Wat was deze grondlegger van het russische zeewezen: een Noor, uit Stavanger in Noorwegen, of een Nederlander? Stamt de nog bestaande amsterdamsche familie CRUYS van hem af?

J. H. VAN LENNEP.

Generaals van de republiek der Vereenigde Nederlanden. In 1789 had de republiek der Vereenigde Nederlanden zes (!) generaals (behalve den kapitein generaal, zijnde Z. D. H. de prins erfstadhouder). Die generaals waren voor de cavalerie C. graaf VAN RECHTEREN, voor de infanterie B. baron LEWE VAN ADUARD, H. graaf D'ENVIE, Y. M. graaf DE MAILLEBOIS, B. ONDERWATER en de vorst VAN NASSAU USINGEN. Wie kan mij de levensbijzonderheden van die zes zoo hoog geplaatste krijgshelden mededeelen? Er waren destijds nog 31 luit.-generaals en 57 generaals-majoor.

†.

[Voor een gedeelte heeft de volgende vraag van eenen anderen medewerker op hetzelfde onderwerp betrekking.]

Onderwater. In onze jeugd hoorden wij nu en dan nog wel eens een toen reeds verouderd partijliedjen neuriën, dat aanving met:

„ONDERWATER moest marcheeren,
Waren d'ordres van de heeren,
Om te trekken naar het Loo
Kreeg het commando
Oh! Oh!
Om te trekken naar het Loo.”

„ONDERWATER kloek van moed
Voor het lieve Oranje bloed,” enz.

Het overige is ons ontschoten; wie geeft het ons en voegt er kortelijk bij (zonder ons naar de *Vervolgen* op WAGENAAR te verwij-

zen), wie de heeren in kwestie waren en wat „ONDERWATER” op het Loo te maken had?

MARS.

Dankerts, notaris te Amsterdam. Wie was de amsterdamsche notaris DANKERTS, uit wiens zak de bekende beschuldiging tegen OLDENBARNEVELD was gevallen? wat is meer omtrent hem bekend? — Was mr. FREDRIK DANKERTS, in 1686 schepen te Amsterdam, zijn bloedverwant?

S. S. S.

Fransche gezanten bij de Bataafsche Republiek. Wie waren gedurende het tienjarig bestaan der Bataafsche Republiek (van 19 januarij 1795 — 29 april 1805), behalve DE LA CROIX en SEMONVILLE, gezanten van Frankrijk bij die Republiek? Bestaan er van hen *mémoires* of *négociations*, zoo als wij die o. a. van D'AUBERTY, van D'ESTRADES, van DE GUICHE, van D'AVAUX en van zoo vele anderen bezitten? Wat is er van DE LA CROIX geworden?

9 Januarij.

De predikant van Pijnaecker door vrouwen van Delfshaven belet te preken. 3de Crimin. boek van Delft, p. 195 v°.

„Alsoo LYSBETH LOURENS, huysvrouw van DIRCK CORNELISZ BOUFTGER, backer op Delfshaven, jegenwoordich alhier gevangen bekent, dat sy op Sondach den xij deser maent Julij, den predikant van Pijnaecker die op Delfshaven gecomen was om te predicken, heeft helpen *weeren* ende *resisteren* dat hy den predickstoel niet en heeft connen betreden om dat hy (zoo sij seyt) *onwettelicken* quam om op ten stoel te gaen, ende zy sulcx heeft gedaen door last van de heele gemeente. Dat zy gevangen mede bekent opten vooren geroerden sonnendach den voorseyden predikant gevraecht te hebben door wiens last hy daer gecomen was, den predikant daer op antwoorden, dat hy last hadde van zijn classe, zy daer op weder zeyde, dat hy wel dencken kon dat hy niet onwettelick behoorde te comen predicken, dat zy mede bekent als de twee predicanten van Delft ten huysen van JACOB CLAESZ NANNING waren met andere vrouwen daer mede present geweest te sijn, daer onder andere woorden, soo by informatie gebleecken is, geseyt is, dat *indien wy wisten dat ghy luyden vande heeren van Delft quaemt wy wierpen u inde haven*, hoe-wel sy ontkent tselve geseyt ofte hooren seggen te hebben, Ende alsoo alle tselve doen is tegen de bevelen van hooge overicheyt by aenschryven Iterativelyck gedaen, als mede tegen de Heeren Magistraten van dese Stadt, anders niet medebrengende als commotie beroerte, ende onruste op Delfshaven, andere ten exemple niet ongestraft en behoort te blijven,” enz. — Deze heftige dame werd

door hh. schepenen gecondemneerd »te compareren in beslooten camere ende te doen honorable amende, Godt almachtich ende myn Heeren van Gerechten inden name vande Justitie met gebogen knien en gevouwen handen biddende om vergiffenis, verclarende alle tselve haer van harten leet te wesen, en belovende haer voortaan daer van te wachten, condemnerende haer mede inde costen van hare gevangenisse en mijse van Justitie. Actum den xxv^{en} July 1636." Twee harer complicen, ANNA ROBBRECHTS, bijgenaamd »ENGELSE ANNA" en MARIJTG EVERTS, beide wonende op Delfshaven, kregen zwaarder straffen. ENGELSCH E ANNA werd voor twaalf jaren buiten de jurisdictie van Delft en Delfshaven gebannen, terwijl MARIJTG EVERTS »dese Stadt, vryheit van dien als mede Delfshaven" ontzegd werd en expresselijk verboden daar »sonder expres consent op peyne van meerder straffe niet weder te comen." Buitendien moesten beide nog *amende honorable* doen, gelijk LYSBETH LOURENS.

Mr. J. S.

Ziel en ligchaam aan den duivel verkocht. In het 4de *Crimin.* boek van Delft vind ik, dat een zekere SYMON KLEY »syn selven op een afschrickelijke, goddelose en detestable manier met siel en Lichaem eeuwig aan den duivel voor een some van f 5500 hadde overgegeven, luydende 't briefje (dat bij hem gevonden was) van woort tot woort a. v.: *Ik SYMON CORNELIS KLEY vercope mijn selven met lijf en ziel aen den duivel eeuwig voor vijftig hondert gd en was ondert: SIMON KLEY, onder de voorz. teickeningh stont: 't geld bij den brieffe ofte in plaets des brieffs geld, 1681 febr.* ende in margine stont: *dit naer veertig jaren levens sult gij hebben, ik terstont geld.*" Een en ander werd ontdekt, toen hij gevat was geworden na het plegen van een afschuwelijken moord op een meisje van omtrent 16 jaren oud, dat hij met een mes den keel, tot op de wervelbeenderen van den hals toe, had afgesneden. — Hij werd op het schavot, voor het raadhuis opgerigt, gebragt »en daer op een rad ofte kruys door den scherpregher levendig geraebraekt, en daer naer het hoofd vant Lichaem afgehouden, ende het vsz hoofd op een ysere pen en het lichaem op een rat buiten op het Galgevelt gestelt andere ten exempel. Gepronuncieert den 6^{en} Augusti 1681, present alle de Schepenen." Mr. J. S.

Oude spelen. Bij RABELAIS, liv. I. ch. 22, p. m. 24, worden tweehonderd soorten van kaartspelen, dobbelspelen, schaakspel enz. opgenoemd, en liv. V. ch. 21, p. m. 314, vijftien soorten van dansen, waaronder men niets vindt, dat op de thans gebruikelijke gelijkt, zelfs niet op een galop, en waarin de

zoogenaamde *française* ook niet herkenbaar is. Onder de spelen herkende ik er niet meer dan een dozijn thans nog in gebruik. In 1668 verscheen eene *Maison académique des jeux*, welke ik niet bezit noch gezien heb; maar in den herdruk (naar het schijnt) van 1739, onder den titel *Académie universelle des jeux* (tusschen beide valt nog eene uitgaaf van 1717) treft men wel een vijftigtal nu onbekende, althans min gebruikelijke spelen aan, doch niets dat meer licht geeft omtrent die bij RABELAIS bedoeld, dan men bij het doorloopen der titels van deze laatsten dadelijk zien kan. Wie mag hieromtrent iets naders kunnen bijbrengen, en wie kent oudere verzamelingen, waarin verscheidene soorten van kaartspel, of spelen van anderen aard beschreven worden? H. R.

De boekdrukkunst te Dordrecht uitgevonden. Weet iemand ook op te geven, wat aanleiding heeft gegeven tot de overlevering, dat de boekdrukkunst te Dordrecht is uitgevonden? Dr. SCHOTEL.

Over het Rassemblement te Varel en Emmerik.

»Waarde vriend!

Zeër dikwijls heb ik gedacht aan die menschen, welke in 1795 met groote drift naar Emmerick zijn gegaan in vertrouwen, dat zij onder geleide van den jongen Prins van Oranje, binnen korten tijd, in hun Vaderland zouden terugkomen, en 't zelve bevrijden van de invasie der Franschen. — Dit deedt mij gedurig informeren naar den staat en toestand van dezelve, doch zelden vernam ik er iets van, dat eenige zekerheid had, dan thans heb ik toevallig gelegenheid gekregen, om U van dezelve, althans van een deel van hun, een waarachtig bericht te geven, zijnde 't mij medegedeeld door iemand, die zelfs oor en oog getuigen is geweest van 't geen ik vervolgens zal melden, zijnde die persoon bij mij zoo geloofwaardig, dat ik niet de minste twijffel heb aan 't geen ik van hem heb gehoord, en nu zal opgeven.

Onze Hollanders, van verlangen brandende om bij prins F. te zijn, waren ongemeen blijde, dat zij te Emmerick vonden een Rotterdammer J. ROEDOLF en een Amsterdammer MOSSEL genaamd, die zij voor zeer ijverige voorstanders van 't huis van Oranje hielden en zig als zodanig ook aanstelden. — ROEDOLF deedt zijne land- en stadgenooten dien dienst, dat hij ze bij den Hr. MOSSEL bragt, die hun zeer vriendelijk ontving en hunnen waan om met hem en de jonge Prins in Holland te komen, niet weinig versterkte. Zij beloofden deze lieden hiertoe dienstbaar te zijn, en gaven nader adres aan een Hollandschen overste BRET of BREET, die zig te Essen

eene keiserlijke vrijstad, omtrent 12 uren van Emmerik gelegen, ophield; — op dat de Holl. reisigers zig niet mogten laten aftrekken op hunnen weg, kregen zij de sterkste versekeringen, dat deze de regte man was, die hun zoude voorthelpen en den weg baa- nen om bij 't corps te komen, dat met de Prins aan 't hoofd in Holland zoude intrek- ken — zij gingen dan blijmoedig naar Essen, en lieten zig niet afraden, zelfs vond de waarschouwing van een braaf Pruissisch of- ficier, die eenige onderweg aantroffen geen- en ingang, zij waren zoo ingenomen door de be- rigten van ROEDOLF en MOSSEL, dat zij geen rust hadden, voor dat zij te Essen waren. Daar komende gingen zij zig bekend maken bij den overste BRET. Deze ontving hen niet alleen zeer vriendelijk, maar verzekerde, dat hij door de Prins van Oranje was aange- steld om hun voor hem aan te nemen. Hij versterkte hun in dit gevoelen, door hun niet alleen te toonen een Pourtrait van den Prins, maar ook door hun de montering te laten zien, zijnde ligt blaau met zwart fluweele kleppen en opslagen maar met *oranje lussen*. Hij maakte hun wijs dat hij ze, ja wel in *Engelsche Soldij* aannam, maar dat dit slegs een praetext was, dat zij voor den Prins van Oranje waren. — De goede Hollanders op alle die versekeringen gerust, gingen op zijne order in verscheide corpsen, ieder groot 150 man sterk en geleidt van 3 Fransche emigran- ten officieren naar Stadt (Stade), ofschoon deze plaats bijna 72 uren van Essen af is, leiden zij dezen weg, blijde en welgemoed, te voet af, doch daar komende vonden zij geen Prins van Oranje maar wel den overste LATOUR die hun aannam, men zeide zij moesten eerst voltallig zijn en de exercitie verstaan, dan was 't eerst tijd om te denken aan de Holl. optogt, zij leerden dus ijverig exerceren op de Fransche wijze, en bleven tot in October 1795 te Stadt, dagelijks hoopende, dat men wel- haast naar Holland zoude gaan, doch toen kwam de overste LATOUR bij hen, hun te kennen gevende, dat het corps naar Engeland diende te gaan, om (bij) den ouden prins van Oranje te zijn. Hij deed 't volk de sterkste beloften, ja bezwoer hun met eede, dat zij gerust moesten zijn, dat hij ze zoude brengen bij hunnen geliefden Vorst, zoo dat zij als lam- meren zig op den 15 October 1795 lieten bren- gen naar boort en de Engelsche vloot, die voor Glukstad op stroom lag, bestaande de vloot uit 30 Transportschepen, 5 Fregatten en 4 Kotters, want behalven 't corps groot 1400 man, bestaande meestal uit braave Holland- sche Prinsgezinden, gingen noch scheep 4 Duitsche Regimenten, 2 Regimenten hussa- ren, 't Regiment van JORK, de jagers van LO- WENSTEIN en noch een Regiment van HAR- TING. — De reis naar Engeland was droevig,

de vloot werd met eenen geweldigen storm- wind belopen, die tevens ook een tegenwind was, zoo dat een schip met Hussaren verging, zonder dat er iemand van te regt kwam en veele schepen zeer ontramponeerd werden, echter na wel 14 dagen in de Noordzee gela- veerd te hebben, kwam de vloot voor de stad Tiele (?) te anker, daar zij 14 dagen opgoeden wind gewagt hebbende, zonder dat iemand van 't volk aan de wal mogt komen naar Port- mouth zeilde. Naulijks was men daar geko- men, of de overste LATOUR ging met zijne familie aan land en kwam niet terug, heb- bende de overste LATOUR, zoo men vernomen had, dat voor ieder man 15 guinies ontfan- gen heeft een enorme somme, daar hij 1400 menschen, Hollanders behalve die der Duit- sche Regimenten, die hij ook aanbragt, le- verde, hebbende slegs bij 't Engagement 4 Fransche kroonen handgeld gegeven, waar- mede de Hollanders zeer vergenoegd waren, alleen begerende onder den Prins van Oranje te dienen, 't geen zij vast stelden, dat nu plaats had — maar laat ons zien wat nu verder met de ingescheepte troepes gebeurde zij varen van Portsmouth naar Dorke (Dornock). Hier wende men voor dat deze stad klein was, men hen noch niet kon aan land brengen, la- tende de overste LATOUR hun door de officiers zeggen, dat aan de wal eene nieuwe Barak voor hun getimmerd werd, dus lieten zij zig al wederom, met de uiterste gewilligheid op groote transportschepen brengen. Daar eeni- gen tijd gelegen hebbende moesten zij de re- vue passeren voor den Koning van Engeland, die aldaar eene Armee van bijna 30 duizend man inspecteerde, de Hollanders begrepen nu wel wat er gaande was, en dat zij naar de West-Indiën moesten, doch daar zij vernam- men dat de Prins van Oranje ook bij de revue was, vatten zij eenige hoop van verlossing op. Eenige weinige kregen gelegenheid om den Prins, uit aller naam te begroeten smeekten hem om redding, doch deze was zeer aange- daan over 't lot van deze zijne vrienden, sloeg zijne handen in een en zeide lieve menschen gij zijt deerlijk bedrogen; ik kan u niet hel- pen, gij moet naar de West-Indien, maar doe mij 't plaisier, dat gij getrouw den Koning van Engeland dient. Ik hoope in 't vervolg u daarvoor te beloonen. — Er was dan niet op als weldra naar boord te gaan, gaande op Paasdag van den jaare 1796 de vloot in zee, bestaande uit honderd en ses schepen. — Na ses weken wierpen zij 't anker in de West- Indien, op de rhee van de stad Barba (Bar- bados), van waar zij na agt dagen toevens met de gansche vloot stevenden naar 't Fran- sche eiland Martinique, 'twelk met weinig verlies veroverd werd, dus gingen zij naar St. Lucie, 't ging daar zoo gemakkelijk niet als te Martinique. In den eersten aanval werden

van eene Compagnie van 't eerste Bataljon welke meest uit Hollanders bestond 14 man van geblesseerd en men moest 14 dagen 't zelve attaqueren eer men 't kon meester worden. — Maar zoo ras 't in de magt der Engelschen was, werden 3000 mannen waaronder veel Hollanders naar 't eiland Grenada afgezonden, waar voor de Engelschen reets 10 weken gelegen hadden, zonder 't zelve te kunnen bemagtigen, en wel 7000 mannen verlooren hadden. Aangenaam was dus voor hun de aankomst van nieuw volk, 't welk wel haast een storm moest doen op 't hooge fort, leggende bij den berg Noel, en door wel 300 stukken Canon gedefendeerd werd. — Zij klommen den ganschen nagt op handen en voeten van agteren den berg op, zonder eenige verkwikking te kunnen ontvangen; doch daar de bezetting hun door dien ontoeganklijken weg niet gewagt had, veroverden zij 't fort met genoegzaam geen verlies van manschap. — Vervolgens werd 't Regiment, waar in de meeste Hollanders waren aldaar in bezetting gelegd, moettende rontom 't eiland patrouiljeren om de vlugtende en rebelierende Negers op te zoeken, van welke zij er veele gevangen binnen bragten, die gedeeltelijk geexecuteerd werden. — 't Leed niet lang of zij wierden afgezonden naar de Hoofstad van 't Eiland St. George genaamd, alwaar zij gebleven zijn, tot den 17 Maart 1798, wanneer de man die dit berigt ons gegeven heeft, als *invalide* naar Engeland is vertrokken, berigtende, dat [van] het corps van 1400 mannen, waartoe hij had behoort, geen 100 mannen meer in leven was, zijnde daar de meeste van 't volk gelijk ook van andere Regimenten gestorven, zoo dat op den 24sten Febr. 1798 de weinige overgeblevene manschap van dat corps is ingelijfd in 't 60ste Engelsche regiment."

Eenige toelichting of opheldering zoude bij dezen brief zeer wenschelijk zijn, wij gevoelen het zonder er aan te kunnen voldoen; slechts kunnen wij er van melden, dat hij onder de papieren van mijn vader gevonden werd.

Het droevig lot van de uitgewekene oranjegezinde Nederlanders, zoover wij konden nagaan weinig bekend, leeren wij er uit kennen en het smart ons te zien, hoe deze ongelukkigen, schandelijk misleid, zelfs bij den prins, voor wien zij zich opgeofferd hadden, geene redding konden bekomen, een bewijs hoe weinig deze bij de engelsche regering vermogt. De minder juist gespelde eigennamen hebben wij verduidelijkt; in het opschrift is ons evenwel duister gebleven waar om er van Varel is melding gemaakt, daar deze plaats in het stuk in 't geheel niet werd genoemd; welke plaats er mede bedoeld wordt is ons ook onbekend. C. K. v. S.

Stichting der »Heilige kruis-kapel» te Delft in 't jaar 1446. Archief van Delft, Lade »roerende het geestelick."

»In nomine dñi Amen Nouerint Universi hoc presens publicum Instrumentum visuri seu Audituri Quod Anno a natiuitate Eiusdem millesimo Quadringentesimo sexto Indiccioni nona secundum stilum Curiae Traiecteñ mensis marcij die Quinta decima hora nonarum vel quasi Pontificatus Sanctissimi In xpo patris ac dñi nri dñi EUGENII diuina prouidencia pape Quarti Anno Sextodecimo In mei notarii publici subscripti et testium infrascriptorum presencia personaliter constitutus Strenuus vir GERARDUS filius dñi GERARDI DE EGMONDA militis naturalis Traiecteñ dyoñ Compos per gratiam Ihu cristii mentis Rationis pariter et intellectus suorum Considerans quod nichil sit cercius morte eiusque hora nichil incercius horā mortis sue piis operibus cupiens preuenire operando dum dies est motus doctrina Saluatoris ne nocte mortis superueniente in qua nemo operari potest eius pia ac bona voluntas debito suo fine frustretur et opus Intentum remaneat incompletum pia mentis deuotione ac Intentione excitatus laudes diuinas et cultum Dei ampliare volens matura et sana deliberacione prehabita In honorem Dei omnipotentis et gloriose Beate semper virgīs Marie ac omnium Sanctorum generaliter Specialiter autē Sancte Crucis Quoddam officium perpetuum de propriis suis bonis sibi a deo collatis pro suorum omnium benefactorum anime sue animarumque parentū suorum et amicorum salute fundauit et erexit deseruiendum in quadā Capella In opido delff iuxta portā vulgariter nominatam die ketelpoirt per dei gratiam erigenda seu construenda pro cuius Capelle erectione et edificacione ducentas libras hollan tradidit dedit et assignauit semel tantum Cui quidem Officio et ad Rectoris eiusdem sustentacionem Octo libras hollan monete currentis In perpetuis Redditibus dedit tradidit et assignauit Recipiēdos ānuatī de et ex domo sua in delff stante ad plateam nominatā die Oude delff a parte Australi domus et domicidij (*sic*) BALDEWINI filii HEYMANNI Saluo tamen quod gener suus HEYNRICUS DE NYEWEVELD aut uxor eius filia fūdatoris possit si velit dictas Octo libras ānuas super domum suā ut premittitur assignatas de Consensu ac voluntate Burgimgrōr. Conciliariorum Diciorum et Sapientum opidi delff pro tempore existentium et non alterius In alios equiuales redditus ānuos ad sūmā octo librarum hollan commutare seu transferre Insuper prefatus GERARDUS DE EGMONDA fūdator Jus presentandi seu conferendi dicti Officij quociens ipsum vacare contigerit sibi reseruauit et

reservat Sane post mortem eius voluit Idem GERARDUS DE EGMONDA Jus patronatus dicti Officij apud Burgimgrōs seu Rectores opidi delff predicti pro tempore existentes in perpetuū permanere Qui Idipsum Officiū Quociēscunque vacauerit nemini conferent nisi actualiter sacerdoti probo et honesto aut clerico honesto qui infra ānū proximū a tempore Collacionis huiusmodi Officij sibi faciente cōputādo se faciet in presbiterum et debet facere ordinari Insuper Rector dicti Officij pro tempore erit astrictus ad celebrandum per se uel alium in dicta Capella die et hora semper tocies quotiens contigat aliquem maleficū seu maleficā ad mortem condēpnatum seu dāpnatā ad locum ubi plectendus seu plectenda erit extra duci In qua quidē missa tenebitur specialem facere meōriā illius dāpnati seu dāpnatae nec nō animae ipsius fūdatoris et animarum parentum suorum et Benefactorum pro ipsis fideliter dñm exorando Super quibus omnibus et singulis sepe dictus fūdator GERARDUS filius naturalis dñi GERARDI DE EGMONDA militis a me notario publico subscripto sibi pecijt fieri in meliori forma unū pub^{cū} Instrumentum aut si opus fuerit plura publica Instrā Acta fuerunt hec In domo habitationis eiusdem fūdatoris tot Altenae prope delff In Camera sua ibidē Sub Anno Indiccionis mense die hora et Pontificatu quibus supra presentibus discretis viris et honestis dñs HUGONE MOL et GIJSBERTO JACOBI presbiteris perpetuis vicariis Ecclesie Stī Ypoliti in delff LUBBRANDO ALLAERDI et GHARBRANDO JACOBI laicis Opidanis delff Testibus prefate Traiectē dyoc ad premissa vocatis specialiter et Rogatis.

(Signum Notarii.)

Et ego NICOLAUS MARTINUS clericus Traiectē dyoc pub^{cus} Imperiali auctoritate et Ordinaria admissione notarius Quia premissi Officij fūdacon dotacon juris patronatus assignacon Officiacon disposicioni circa huiusmodi Officiaciones Aliisque omnibus et singulis dum sic ut premittitur agerentur et fierent una cū prenomatis testibus presens Interfui eaque sic fieri vidi et audiui Ideo hoc presens pub^{cū} Instrū manu mea propria conscriptū exinde confeci Quod signo et nomine meis solitis et consuetis signavi Rogatus et Requisitus In testimonium et fidē omnium et singulorum premissorum."

BLEYSWIJCK en BOTTET maken in hunne beschrijvingen van Delft geene melding van bovenstaand stuk. Eerstgenoemde alleen, p. 295 seq. over de »Heilige Geest-kerk» sprekende, schijnt het bestaan van eene tweede kerk nevens de pas vermelde te hebben vermoed, daar hij p. 296 zegt: »ten ware dit een by-sondere en nieuwe Capelle nevens den andere is geweest," enz. Hetgeen hij verder van de H. Geest-kerk verhaalt, komt N. REEKS, Dl. I.

mij voor, volgens de getuigenis der latijnsche acte van fundatie, veeleer op de kerk, in 't bijzonder (*specialiter*) ter eere van het *Heilig Kruis* gesticht, te moeten worden teruggebragt, zoo men niet liever wil aannemen, dat en H. Geest- en H. Kruis-Kerk eene en dezelfde stichting waren onder verschillende namen bekend: één gebouw met afzonderlijke »Officia" voor het H. Kruis en voor den H. Geest, hetgeen niet onwaarschijnlijk is; altijd echter met dien verstande, dat de kerk dan *oorspronkelijk* »in honorem Sancte Crucis" is gefundeerd geworden. De bepaling der notariële acte van stichting: »Insuper Rector dicti Officij," cet. bewijst althans, dat de mis voor de ter dood veroordeelden in de kerk van het H. Kruis moest gecelebreerd worden; of dit in later tijd veranderd is en BLEYSWIJCKS verhaal dus even goed geloof verdient, kan ik niet beslissen.

Omtrent heer GERRIT VAN EGMOND en zijn' natuurlijken zoon van denzelfden naam, kan ik niet veel nieuws mededeelen. De vader was ridder (*miles*), en wanneer hij dezelfde heer GERRIT VAN EGMOND is, die p. xcii der *Delflandsche Oudheden* vermeld wordt, hetgeen chronologisch niet onwaarschijnlijk is, dan was hij tevens heer van Wateringen en hoogheemraad van Delfland. Ongetwijfeld was hij vermaagschapt aan het beroemde geslacht der heeren van Egmond, wier stamhuis voor het rijkste onder den hollandschen adel gehouden werd. Van den zoon, die in de bijgaande schepenbrieven alleen genoemd wordt »GERIJT heren GERIJTSOON VAN EGMONDE," is mij niets naders gebleken; de acte zegt, dat hij een vroom man was, die gedachtig aan het onzekere stervensuur en bewogen door de leer des Verlossers, enz. de kerk ter eere van het Heilige Kruis stichtte. De notaris noemt hem *filius naturalis*, dat in 't Nederlandsch *speelkind* of *bastaard* zou moeten heeten; maar de delfsche schepenen vermelden hem alleen als hēn GERIJTS soon. Hij woonde op het huis Altena, ten westen van Delft, op geringen afstand der stad gelegen, weshalve het slot in 1573 door die van Delft verbrand en verwoest werd, uit vrees, dat de Spanjaarden, die toen ter tijde telkens strooptogten tot in de onmiddellijke nabijheid der stad ondernamen, zich daar nestelen zouden. Op de plaats der voormalige hui- zinge staat nu een boerenhofstede: den loop der vroegere pachten van het huis Altena kan men nog nagaan (*). Vergel. ook BLEYSWIJCK, p. 37. De getuigen bij het opmaken der acte van fundatie, enz., bijzonderlijk (*spe-*

(*) In een acte van het jaar 1652 komt voor: de *baster Egmonds-polder*, in de nabijheid van het huis Altena. Zeker is deze naar GERRIT, bastaard van EGMOND, 266 genoemd.

cialiter) uitgenoodigd en verzocht, waren: de vroede en eerbare mannen HUGO MOL en GIJSBRECHT JACOBSZ., priesters en levenslange vicarissen of kapellaans van de St. Hypolituskkerk te Delft, LUBBRAND ALLAERTSZ. en GERBRAND JACOBSZ., leeken en poorters van Delft. Het geslacht MOL hoort te Delft te huis, getuige onder anderen de *Molslaan* en *Molssteeg*, waarover BLEYSWIJCK, p. 673. Onder de schepenen van de jaren 1347, 1357 komt voor JAN MOL DIRKSZ., en in 1387 JAN MOL VOPPENNZ. Zie BOITET, p. 98, 99 en 102. Over LUBBRAND ALLAERTSZ. en GERBRAND JACOBSZ., die herhaalde malen in de schepenbank zaten (eerstgenoemde was in 1437 burgemeester), raadplege men denzelfden schrijver l. l.

Van den laatstgemelde dezer beide *wereldlijke* getuigen van aanzien vind ik nog gewag gemaakt bij BLEYSWIJCK, p. 164, waar hij onder de kerkmeesters der Oude kerk voorkomt; zie hem ook p. 172. Ten slotte zij hier nog bijgevoegd, dat op een strookje papier, ter aanduiding van den inhoud der acte, waarop het bevestigd is, geschreven staat: »Dit is dat Instrumēt vand prouen bij der ketelpoort Inder capellen dair bij gelegen die GERIJT hēn GHERIJTS zoen gemaect heeft» (*). Wat lager lees ik: »In sint Annē cappelle» (†). BLEYSWIJCK, p. 296, bekend van deze kapel niets te weten; mij komt het echter voor, dat de kapel bij de Ketelpoort gelegen, hoogstwaarschijnlijk zoowel Heilige Kruis-, Heilige Geest-, als St. Anna-kapel genoemd werd, naar de verschillende »prouen» of vaste gefundeerde liefdegaven daaraan besproken. Mr. J. S.

Indeeling van 't kompas. Zoo als men weet, wordt de gebruikelijke verdeeling der kompasroos in 32 windstreken aan de Hollanders toegeschreven. Wanneer en door wien

(*) In een der drie schepenbrieven lees ik het volgende: »Wij POUWELS POUWELS soon ende JAN GIJSBRECHTS soon Scepenen In delft oironden dat CLAES DAMAES soon heeft bewijst ende opgedragen voir ons in vollen gerecht den burgemeysteren der stede van delft tot behoef der seluer stede van delft, Alle dese Renten In allen manieren ende voirwairden als dese doirsteken brien Inhouden welke Renten voirsz CLAES voirser bij consent ende goetduncken der vroetscap ende Rijeheit van delft bewijst ende opgedragen heeft als voirser staet voir al sulke achte pont tsiaers als GERIJT HEREN GERIJTS soon VAN EGMONDE der stede van delft voirn gemaect ende besproken hadde op sin huys ende erue," enz. — »Ende GERIJT voirser gemaect ende gegeuen heeft om misse daarmede te doen doen In een Cappelle die de stede voirn sal doen maken int zuytende bij der ketelpoort," enz. »Int jair ons heren m/c/c/c/c zeuen ende viertich Tsdinxdages na onser vrouwen dach natiuitas." (Gezegeld met de zegels der voorn. schepenen.)

(†) In het 2de *Memoriaalboek van H.H. Burgemeesteren* wordt de St. Anna-kapel ook genoemd »den berg van Calvaria." Zij is, zoo als uit hetzelfde register blijkt, in den jare 1579 voor afbraak verkocht.

is zij in zwang gekomen? Is zij werkelijk van Prins MAURITS? In de journalen der togten van BARENTSZ, DE RIJP en HEEMSKERK spreekt men b. v. nog van "Z. O. en Z.Z.O. en nog wel zoo Z." waar men bij ons zoude zeggen Z. O. ten Zuiden. Dus, in hunnen tijd, was de thans gebruikelijke indeeling nog niet bekend.

J. H. VAN LENNEP.

Broederschap van de Roos in de Nederlanden. In eenige nummers van de *Revue Britannique* van het jaar 1859 komt voor een historisch romantisch stuk, getiteld *Les aventures de Sir Anyas*. Daarin wordt een verhaal gegeven van den oorsprong in 1586 van *la glorieuse confrérie de la Rose, qui, zoo staat er, »se rendit si fameuse en Angleterre, et si redoutable en Irlande et dans les Pays-Bas, en Espagne et dans les deux Amériques.*" Wat is er *historisch* bekend van de verschrikkingen, die gemelde broederschap in de Nederlanden, waar zij in het jaar harer stichting door zekeren COFFIN zou zijn overgebracht, heeft veroorzaakt?

R. R. K.

Regten van den adel in het graafschap Zutphen. Welke regten had de adel in de 17de eeuw in het graafschap Zutphen; zijn er nog bewijzen, dat adellijke regten aldaar door bijzondere personen werden uitgeoefend; zoo ja, waarin bestaan die regten en waar zijn die bewijzen te vinden? R^o.

Moniteur 1813. Is het waar, dat in het jaar 1813, uitsluitend voor Nederland bestemd, de fransche *Moniteur* gedrukt is met de *valsche tijding van Napoleons dood*: dat velen zich verheugden, maar meer voorzigtigen tot kalmte en het bedwingen dier vreugde aanrieden: dat het verspreiden dezer valsche tijding in verband zoude hebben gestaan met een plan tot opstand? Wie weet er meer van? Is er nog ergens een exemplaar van zoo'n *Moniteur* aanwezig?

C. K. v. S.

Omwenteling van 1813. De opstand tegen de fransche heerschappij in november 1813 was reeds eenigen tijd te voren beraamd en had in de gedachten des volks wortel geschoten.

G. K. VAN HOGENDORP had reeds in 1812 zijn ontwerp van grondwet voor ons land ontworpen, een bewijs dat, toen reeds, deze kundige en wakkere vaderlander de grens der napoleontische dwingelandij begon te zien.

De werken echter, die de geschiedenis der herstelling van Nederland in 1813 voor ons bewaard hebben, melden ons de omwenteling

ling zelve, zonder evenwel te gewagen op welk eene wijze de afwerping van het fransche juk werd voorbereid, of hoe reeds, eenige maanden vroeger, de gemoederen tot gisting gebragt zijnde, zich eenigen hier en daar tegen der Franschen schrikbewind durfden verzetten.

Reeds in het begin van het jaar 1813 openbaarde zich een geest van tegenstand, vooral in de maand april: de maat was eindelijk vol, en eenige kloeke mannen uit het volk durfden toen reeds hunne handen naar den dwingeland uitstrekken en zijne trawanten dreigen.

Zij stonden echter op zich zelve, het ontbrak hun aan geschikte hoofden, minder edele beginselen kwamen in het spel, slecht volk sloot zich aan, zoo als b. v. in Leiden, de zinnen werden door drank opgewonden en plundering, zoo niet doodslag, zouden de gevolgen hebben kunnen worden dezer kwalijk doordachte handeling; daar deze mischien, met wat meer overleg, de afschudding van het fransche juk, reeds een half jaar vroeger had kunnen doen plaats hebben, of bij een tijdig bedwingen der zich te vroeg geopenbaard hebbende vrijheidszucht, de slagtoffers dezer opschuddingen redden.

Het gelijktijdig plaats hebben dier bewegingen doet ons, wij gelooven niet zonder eenigen grond, vermoeden dat hier meer achter stak dan eene volksbeweging tegen de zoo gehate fransche conscriptie en dat deze beweging als een mislukte of ontijdige opstand te beschouwen is.

Wat is hiervan waar? De geschiedenis, zoo als die nu nog tot ons gekomen is, stipt slechts even die eerste krachtontwikkeling der natie aan. Zie o. a. H. BOSSCHA, *Geschied der Nederl. Omwenteling*, 1 dl. inleiding, blz. 67, 68, 69. »Reeds in het begin van het jaar 1813 werd hier en daar gemompeld van een plan om de handen in een te slaan — of toen reeds werkelijk eene vereeniging van edele handhavers der vrijheid tot stand gekomen zij, is ons niet duidelijk gebleken.»

Welke bronnen hebben wij uit dien tijd? Couranten? Deze waren echter, door de fransche censuur geheel misvormd, in advertentiebladen ontaard. De brieven werden toen, uit angst voor de zoo zeer gevreesde fransche inquisitie, met de grootste behoedzaamheid geschreven, een algemeen wantrouwen heerschte door het geheele land; dus ook deze, al kwamen zij tot ons over, zouden ons niet bevredigen, daar de schrijvers hun hart niet durfden blootleggen.

Hetgeen na dien tijd te boek gesteld, of door tijdgenooten of ooggetuigen verhaald werd, blijft ons over. Wij zeiden reeds, dat de schrijvers die de omwenteling, welke Ne-

derlands herstelling ten gevolge had, beschreven, zich slechts bepaalden tot hetgeen die omwenteling regtstreeks betreft, en dat zij den ongelukkigen die, door zich vroeger reeds tegen de onderdrukkers te verzetten, den dood vonden, niet eenige regels als graf-schrift hebben gegund.

Slechts J. HONIG behandelt in zijne *Geschiedenis der Zaanlanden*, hoofdstuk XVI, uitvoerig het oproer te Zaandam in 1813; ook hij deelt ons gevoelens en beschouwt den opstand te Zaandam, als in verband te zijn geweest met dien van andere plaatsen. Hij stelt ons den opstand aldaar zoo aanschouwelijk voor, dat wij met weemoed nederzien op de slagtoffers, die door de wraak der Franschen vielen.

Door wie werd deze opstand ontworpen, waarom is hij mislukt? Had de slavernij des keizers de natie reeds zoo zeer ontzenuwd, dat zij toen nog niet aan het verbreken harer boeijen durfde denken?

Vele tijdgenooten zijn niet meer, maar nu de dood nog niet allen heeft opgeroepen, die toen leefden en hun hart voor de vrijheid des vaderlands voelden kloppen of het geveer tegen den onderdrukker gedragen hebben, zoo vertrouwen wij, niet vruchteloos eene snaar te hebben aangeraakt, wier klank het neêrlandsch bloed nog, na bijna eene halve eeuw, sneller doet vloeijen, en wij eindigen met den wensch, dat deze weinige regels te weeg zullen mogen brengen, dat al hetgeen er nog bij sommigen van de laatste maanden der overheersching, of wat de omwenteling voorafging, bekend is, voor de geschiedenis bewaard zal mogen blijven.

C. K. v. S.

Kosten van het leger in 1761. Een zeldzaam voorkomend militair jaarboekje van anno 1761 stelt ons in staat, een blik te werpen in de huishouding en inrigting van het defensiewezen te lande ten tijde der minderjarigheid van WILLEM V. Minder gelukkig zijn wij met de eindcijfers van het toenmalige oorlogsbudget. Wie zegt ons dan wat in 1761 het leger aan den staat der Nederlanden (de Generaliteit) kostte; wat elke provincie tot de hoofdsom bijdroeg en of er ook subsidie van buiten (Oostenrijk, Engeland) inkam voor het onderhoud der garnizoenen van het Barrièretractaat, Namen, Doornik, Yperen enz.? Eene spoedige beantwoording dezer vragen zou ons de gelegenheid aan de hand doen, om ons krijgswezen van 1761 en 1861 in onderlinge vergelijking te brengen en daaruit later welligt eenige wetenswaardige bijzonderheden te kunnen mededeelen.

MARS.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Abraham Titsingh (A. R.). ABRAHAM TITSINGH was waarschijnlijk een zoon of kleinzoon van JOHANNES TITSINGH van Dockum, die in 1667 zijne proef als chirurgijn heeft gedaan, zoo als blijkt uit het Gilden-boek op dat jaar bl. 131.

ABRAHAM TITSINGH zelve deed zijne proef den 16den januarij 1711.

Een PETRUS TITSINGH werd den 26sten april 1653 te Amsterdam tot apothecar bevorderd. — Welligt was hij een broeder van gemelden JOHANNES. C+C+C.

Pierre le Jolle (A. R.). De vraag naar PIERRE LE JOLLE, den schrijver van de in 1666 uitgekomen *Description de la ville d'Amsterdam en vers burlesques*, bleef tot dusverre onbeantwoord; ik vond dezer dagen in de *Boeken van het Apothecars-gild te Amsterdam*:

ETIENNE LE JOLLE wordt 17 julij 1685 apothecarsleerling; 27 sept. 1689 mr. apothecar.

ETIENNE LE JOLLE, junior, wordt 15 april 1710 apothecarsleerling, 1718 mr. apothecar en 8 november van dat jaar poorter.

PIERRE LE JOLLE begint zijn apothecarsleerlingsjaren onder zijnen vader ETIENNE LE JOLLE den ouden, 3 Maart 1716, en

JOHANNES LE JOLLE doet zijne proef als apothecar 1729 en wordt poorter 6 sept. van dat jaar.

Ik vermoed dat ETIENNE LE JOLLE de oude een zoon zal geweest zijn van PIERRE, den geestigen dichter van de beschrijving van Amsterdam in de XVIIde eeuw. — Dat een der zoons van gemelden ETIENNE mede PIERRE was genaamd, versterkt dat vermoeden.

PIERRE LE JOLLE zal vermoedelijk een fransche *refugié* zijn geweest, en dan zal de ijverige amsterdamsche stadsarchivaris wel inlichtingen daaromtrent kunnen geven.

C+C+C.

Hollandsche boeken vertaald (A. R.). Onder den titel van *The Manse of Mastland* is nu onlangs door den M. A. THOMAS KEIGHTLEY bij BELL en DALDY te Londen eene vertaling in 't licht gegeven van de bekende *Pastorij van Mastland*, prijs 9 shillings (f 5.40).

J. H. VAN LENNEP.

Jan van der Veen (A. R.). Gaarne voldoe ik aan 't verzoek van den heer D. te D. (eventer?) om eene opgave te doen van 't werkje van J. V. D. VEEN, getiteld: *Raadtselen uytgebeelt met zinrijke uytleggingen* enz. daar achter is bij gevoeght, *zijn Gulden & Yseren Eeuw, als mede een Nikkers-Praatje, nopen de de quade Procedures van Engelant. Te Deventer bij JAN COLOMP, Boeckdrucker woonende*

in de Pol-straet, Anno 1653. in langwerp. 12°. fraai en zeldzaam exemplaar. Het is opgedragen aan »Burgemeesteren, Schepenen & raedt der oude vermaerde Anze & Coopstadt Deventer." In deze opdracht geeft hij o. a. te kennen, dat dit zijne laatste pennevrucht zal zijn, »te meer alzo mijn keersse in de pijp brandet." Het bevat 162 raadse-len, met de uytlegginge, alles op rijm. Voor de curiositeit willen wij de *Toe-gift op de Raedselen* afschrijven:

Een Huysman soo ick heb verstaen,
Sprak op een tijt een Raads-heer aan,
En seyde goeden-dagh mijn Heere,
Den Raads-heer sey, wat's u begeere?

Boer. Ghy zijt een Raads-heer soo 'k versta,
Den Raads-heer wéer die seyde ja.

Boer. Zijt ghy dan Raads-heer? soo wildt raden
Wat heb ik in mijn sak geladen?

't Is wit of bont of swart of graeuw,
't Is levende en 't can seggen maauw.

Nu Raads-heer raad eens wat is datte?
Boer sey de Raads-heer 't is een katte.

Ghy hebbet schier by-na gevat,
Sey doe de Boer, dan 't scheelt noch wat,

Doch soo veel niet als wijn en water,
Neen 't is geen kat maar 't is een kater.

Wilt ghy al mé voor Raads-heer gaan?
En cunt geen boere raadsels ra'en,

Des wilt met Huysluy eerst verkeerren,
En 't raden van de boeren leeren.

J. C. K.

Eerste druk van Orlers, »Beschrijvinge der Stad Leyden" (A. R.). Of die druk zeldzaam is kan ik niet zeggen, doch ik bezit een exemplaar van dien druk.

W. J. C. v. H.

Hopperus (A. R.). Uit de *Botanische Zeitung*, N°. 44, 2 November 1860, neem ik het volgende over, en wel onvertaald, omdat ik het niet waag enkele plaatsnamen, die mij voorkomen niet juist gespeld te zijn, op eigen gezag te veranderen.

»Diesem JOACHIMUS HOPPERUS widmete DODONAEUS das ganze Buch (*Florum et Coronariarum odoratarumque nonnullarum herbarum historia*) und nennt ihn in dem Dedicationssschreiben seinen Verwandten und ihm von der Jünglingszeit her Befreundeten; waren sie doch, wie wir aus der Biographie von R. DODOENS, von dr. VAN MEERBEECK sehen, Vettern, HOPPER aber stand in grossem Ansehen und Graden bei König PHILIPP in Spanien, bei welchem er als königlicher Rath und Requetenmeister in Spanien längere Zeit war, und der ihm das dominium Dalem bij Gorkum schenkte, das besondere Jagdrecht in Gesterland, und an demselben Tage, wo er seinen Bruder JUAN D'AUSTRIA zum Ritter schlug, auch HOPPER zum Ritter

erhob, wie HOYNCK VAN PAPENDRECHT in den *Analect. Belg.* meldet und auch DODOENS durch die dem HOPPER gegebenen Titel angiebt." — HOPPER had tot echtgenoot CHRISTINA BERTOLF.
D. J. C.

J. A. Werdenhagen (A. R.). JOHANN AUGUST WERDENHAGEN, een zeer schrander man en hooggeleerd regtskenner, maar overigens, naar het schijnt, een vrij onrustige geest, werd den 1sten augustus 1581 te Helmstadt geboren. Hij studeerde aldaar, zoo mede te Jena, Altorf, Tübingen, Straatsburg en Heidelberg. Nadat hij conrector te Soltwebel, onderwijzer van twee adellijke heeren geweest en door het brunswijksche hof tot onderscheidene zendingen gebruikt was, werd hij in 1616 als professor der moraal te Helmstadt aangesteld. Daar hij de als kettersch veroordeelde leerstellingen van zijnen voorganger DANIEL HOFMANN weder poogde op te warmen en zich ook zeer scherp tegen het brunswijksche hofministerie uittiet, werd hij reeds in het tweede jaar daarna afgezet. Kort daarna benoemde men hem tot stiftssyndicus te Maagdenburg, maar hier geraakte hij met de domheeren in onmin, omdat hij den aartsbisschop in het bijleggen der geschillen met de stad tot raadsman gediend had, en haalde zich ook allerlei onaangenaamheden op den hals, door zich in de twisten der predikanten te mengen. Dit alles bewoog hem in 1626 zijn ambt neder te leggen, doch bekleedde hij bij den aartsbisschoppelijken administrator twee jaren lang den post van geheimen raad, en werd door hem ook als gezant aan de nedersaksische kreitsvergadering gebruikt. In 1627 deed hij vruchteloos aanzoek om het syndicaatsambt te Hamburg, week naar Leiden, waar hij omtrent zes jaren doorbragt, verscheidene betrekkingen, welke hem aan de universiteiten opgedragen werden, van de hand wees, en zich daarentegen dien tijd tot het opstellen van velerlei geschriften ten nutte maakte. In 1632 werd hij geheime raad des aartsbisschops van Bremen, in 1634 bekleedde hij een soortgelijken post te Maagdenburg en bij den hertog van Brunswijk. In het volgende jaar zond hem de raad van Maagdenburg naar de samenkomst te Luneburg, als ook naar Denemarken en aan de Hanzesteden. Op verlangen van den keizerlijken gezant hield hij te Hamburg een mondgesprek met den gezant van Zweden, betreffende het herstel van den vrede, en stelde daarna zijn schriftelijk advies aan den keizer op, wien zulks zoozeer beviel, dat hij niet alleen de verdere bezorging dezer gewigtige aangelegenheid aan hem opdroeg, maar hem ook in den rijksadelstand verhief en hem in 1637 tot zijnen gewonen gezant bij de Hanzeste-

den benoemde. Meestal hield hij zich in die hoedanigheid te Lubeck op, leed in het laatste gedeelte zijns levens zeer aan het podagra en graveel en stierf te Ratzeburg op den 26sten december 1652. Behalve zijne kunde wordt ook zijne vroomheid zeer geroemd, maar hij schijnt daarin een geestdrijver geweest te zijn, die naar de stelsels van THEOPHRASTUS PARACELUS en JACOB BÖHM overhelde. Onder zijne talrijke godgeleerde, historische, staat- en regtskundige werken willen wij slechts de volgende opnoemen: *Synopsis in Bodini libros de republica; Psychologia Jacobi Brehmi explicata; Opus de rebus publicis hanseaticis earumque confederatione; Epitome de arcanis rerum publicarum; Systema ethices methodicum*. Hij heeft ook eene grieksche en latijnsche uitgaaf der *Characteres* van THEOPHRASTUS, vergezeld van noten, bezorgd, en eene latijnsche geschiedenis van Maagdenburg in manuscript nagelaten.

K. v. S. N°. 2.

Cuno (A. R.). Van hem bestaat een goed gegraveerd portret, C. A. ARSTENIUS *ad vivum pinxit*, C. F. MARSTÜTLERS *sculpsit*, omringd door kenteekenen, die CUNO als een koopman, die kunst en wetenschap beoefende, doen kennen. Aan zijne linkerzijde een inktkoker en koopmansboeken met een (zijn) koopmansteeken en het jaartal 1746, en de woorden *Cassa, Banco*: op een afhangend blad, *Hic opus hic labor est*. VERGIL: Aan zijne regter zijde een schild, waarop de letters J. C. Eene slang kronkelt zich door deze letters heen, of houdt ze te zamen, benevens een geopenden passer, op den knop van dezen eene duif, op een lint om het schild: VERGIL: *Deus nobis haec otia fecit*. Een zestal boeken, waaronder een blad muziek, dragen de namen van: MILTON, TASSO, HOMERUS, HORATIUS en CAUNITZ; achter hem eene schrijftafel, waarop een geopend boek, op den achtergrond een horologie en de spreuk: *Conesse? mentem*. Onder het portret een vers van F. VAN STEENWIJK.

Juste Cand[ide] Cauté.

„Oprechtheid, ware Trouw, voorzigtig koopbeleid, Taalkennis, Tekenkunst, bij 't zoet der Zanggodinnen Verknocht aan Zedekunde in CUNOOS vlugge zinnen Erlangen, in zijn beeld voor hem de onsterfelijkheid.”

K.

Babioles littéraires et critiques en prose et en vers (A. R.). „*Babioles littéraires* (par DE BAR). Hambourg 1760, in 12°. Seconde édition augmentée sous le titre: *Babioles littéraires et critiques en prose et en vers*. Hambourg. BOHN, 1761 à 1764, 5 vol. in 8°.” (BARBIER, *Diction. des Anonymes et pseudonymes*, n°. 1610.)

D. te D.

Le compère Matthieu (A. R.). Het ontbreekt niet aan wijsgeerig-critische historieschrijvers of wereldbeschouwers, die den ondergang en val van rijken en monarchijen liefst en soms absoluut aan zulke oorzaken toeschrijven, die het meest in overeenstemming zijn met de rigting van hunnen geest en met hun privé staatkundige of godsdienstige overtuiging. Bij deze is het de tirannij en het satrapenleven der vorsten, bij gene de weelde, de goddeloosheid, de overmoed van het volk! Maar wie de beschuldiging ook geldt, nooit komt de wet van actie en reactie in aanmerking, en altijd is Nemesis in 't spel! Zoo hebben wij, leerlingen in de school der beoordeelende wereldgeschiedenis, ons dan ook maar neêr te leggen bij het eenmaal geijkt gevoelen, dat Rome reeds ten val neigde in de eerste eeuw onzer christelijke jaartelling, de eeuw der twaalf Caesars; dat een volk, waaronder PETRONIUSSEN en MARTIALISSEN hekelschriften geven, zoo als wij ze kennen, en daarvoor gretige lezers vinden op den oever van den afgrond staat! En toch moesten NERVA en TRAJANUS, HADRIANUS en de ANTONIJNEN nog komen en bloeide het romeinsche rijk onder hun meestal verstandig en gelukkig beheer in al de grootheid eener ongeëvenaarde wereldheerschappij nog gedurende ongeveer twee eeuwen, mogt het al de zedelijke kracht ontberen, die het meer stoische tijdperk der SCIPIOOS zoo bij uitstek kenmerkte.

Zoo met Rome, zoo met de oude fransche monarchij! even stellig, even peremptoir geven ons de historieschrijvers al naar mate van hunne lievelingskleur de oorzaken aan, die de groote fransche omwenteling *per se* ten gevolge moesten hebben. — De monarchalen — behoeft het gezegd te worden? — zetten nooit iemand anders voorop dan VOLTAIRE en de encyclopedisten, die eeuwige encyclopedisten! de liberalen — wie twijfelt er aan? — den regent en zijn DUBOIS, LODEWIJK XV en zijn liefjes. — Maar als wij, die geen scherpzinnigheid genoeg bezitten om uit deze twee meeningen eene gelukkige keuze te doen, dan de gelijktijdige geschiedenis van Engeland openslaan, vinden wij dan niet dezelfde ware of vermeende bouwstoffen voor eene staatsomwenteling? Wat toch waren de GEORGES van Hannover-Celle? wat hun staatsdienaars, wat onder hun regering de engelsche tooneelen romanschrijvers en andere bellettristen: waren dat stoïcijnen of geloovigen bij uitnemmenheid? Niemand die enigzins gemeenzaam is met de staatkundige figuren van dien tijd of met de werken en levenswijze der toenmalige schrijvers, zou die vraag bevestigend durven beantwoorden en niet veeleer met ons moeten erkennen dat — de verhouding tusschen de zwaarmoedigheid van den

engelschen volksaard en de aangeboren lichtzinnigheid der fransche natie in billijke rekening gebragt — de som van corrupties en verkeerdheden van allerlei soort, gedurende de achttiende eeuw, onder beide die volken zoo tamelijk pari stond, en dat woestheid, omkoopbaarheid en zwelgerij alles behalve vreemde zaken waren onder de staatsdienaars, parlamentsleden en fraaije geesten, die wij in de londonsche clubs en tavernen van dien tijd kunnen bijeenvinden: en onverminderd al dat bederf, al dat zedelijk kwaad, is Engeland zonder stoornis, zonder door de wraakgodin verontrust te worden in ongekende grootheid en magt toegenomen, het huis van Brunswijk troont er nog in vrouwelijke linie, verheerlijkt door de liefde en den bijna afgodischen eerbied van het volk, dat, in wilskracht en industrie ongeëvenaard, nog bij den dag, zou men zeggen, overmoediger en brutaler wordt, terwijl Frankrijk zijne wedergeboorte niet heeft verkregen, dan nadat de engel des verderfs er drie jaren achtereen, en die elk voor een eeuw van gruwelen kunnen gelden, over gewoed had, en nadat de noodlottige BOURBONS, mannen en vrouwen zonder onderscheid, deels onthoofd, deels gevlugt of voor schelm weggejaagd, de plaats in het einde voor een soort van OCTAVIANUS geruimd hadden.

Indien wij op grond dezer beschouwing niet gehouden willen zijn, om op het gebied der geschiedenis, uitkomsten en oorzaken in correct, of liever stereotiep verband te brengen, en het waarom en het daarom der gebeurtenissen veeleer houden voor een onopgelost en ook onoplosbaar vraagstuk, waarvan de sleutel voor ons onbereikbaar is en blijven zal, zoolang hij ons niet van boven gegeven wordt, willen wij ook niet geacht worden enkele teekenen des tijds onvoorwaardelijk weg te cijferen en stemmen, onder ons voorbehoud, gewillig toe, dat het tijdperk van PHILIPS van Orleans, van LODEWIJK den welbeminde en van PIRON wel een lesje verdiende, en dat het toenmalig Frankrijk den stal van AUGIAS gelijk, een van goede bezems voorzienen HERCULES zeer wel gebruiken kon (trouwens de halfgod zou er nu ook wel wederom wat te vegen vinden). Immers waar afvallige monniken, zoo als DULAURENS (waarover zoo aanstonds op het verlangen van H. R. iets meer) boeken schreven, die men thans naar den achterhoek van een gesloten boekenkast verwijst, en die toen met naam van drukker en uitgever willigen cours hadden, dan ja, wordt het moeielijk te ontveinzen, dat de vrucht rijp en alligt aan 't rotten was.

DULAURENS (HENRI-JOSEPH), geboren te Douai in 1719, overleden bij Mentz in 1797, mag als een der meestbedroevende toonbeel-

den beschouwd worden van de verkeerde werking van ouderlijken dwang: zoon van een regiments-chirurgijn-majoor, wiens vroegtijdig overlijden hem aan de zorg van eene wat al te vrome moeder overliet, werd hij al dadelijk door haar voor het klooster bestemd, zonder met de rigting van zijn geest of met de neigingen van zijn hart in 't minste vergelijk te komen. Op zijn zestiende jaar, en toen reeds met meer dan aan zijnen leeftijd eigene kennis begaafd, trad hij in het klooster der reguliere kanunniken der H. drievuldigheid (een orde belast met het loskopen van christenslaven in de barbarij-sche staten), om er na een driejarig noviciaat zijne gelofte te doen.... gelofte! voor zulk een geest als DULAURENS! Ook was er zijn leven een leven van bittere onaangenaamheid, waarvan trouwens zijn plaagziek en onrustig karakter en de wetenschappelijke meerderheid, die hij zijnen meesters en confraters gestadig deed gevoelen, de voornaamste oorzaken waren. Toen het eindelijk niet langer kon, verzocht hij om de trinitarissen te mogen verlaten en bij de monniken van Cluny over te gaan, en daar deze weigerden hem in hunne orde op te nemen (de faam was hem waarschijnlijk reeds voorafgegaan), liet hij een geregtelijk protest tegen deze weigering opmaken, en zocht een toevlugt te Parijs, om er zich geheel aan de letteren te wijden. — Van dat tijdstip af begint de serie van zijne, op zijn zachtst genomen, zonderlinge pennevruchten, die wel geheel en den geest en den stijl der eeuw kenmerkten, maar in vinding, vlugheid en vernuft, verre beneden soortgelijken »humor» van VOLTAIRE en DIDEROT geplaatst behooren te worden; ook maakten zijn letterkundige producten lang dien opgang niet, welken hij er zich van had voorgesteld, of als de zoogenaamde philosophische vertellingen en dubbelzinnige rijmpjes en boutades van zijne geestverwanten.

De »Compère Matthieu», het meest beruchte, maar noch niet het ergerlijkste zijner werken, is het vreemdste mengelmoes van vervelend schoolsch pedantismus en zedeloosheid wat men zich bedenken kan: theologie, philosophie, letterkunde, hier en daar doorregen met een' enkelen vernuftigen zet, maar meestal met gesprekken en voorstellingen van het gemeenste kaliber. De *Candide* van VOLTAIRE, waaraan DULAURENS bepaald gedacht heeft bij het opstellen van zijn *Compère*, is er een voorbeeld van kieschheid bij, en het werk mag eerder beschouwd worden als eene ongelukkige navolging van den *Pantagruel* van RABELAIS, waarvan het werkelijk door platheid en morsigheid iets weg heeft, maar vooral door gelijke pretensie op het hekelen en verbeteren der zeden! »Casti-

gat ridendo mores», zoo als de hoffelijke BRANTOME en de goede pastoor van Meudon het ook meenden, hebbende deze laatste ons bij het in 't licht zenden van zijn *Pargantua* wel uitdrukkelijk aanbevolen »de briser l'os pour en sucer la moëlle».

DULAURENS had, waarom weten wij niet, een' geweldigen hekel aan de Jezuiten, hij had die paters zoodanig »en gripe» dat zijne scherpe pen ze op leven en dood vervolgde; immers toen in augustus 1761 het parlement het beruchte gewijsde tegen die orde uitsprak, nam hij de gelegenheid waar om er het zijne bij te voegen, door een hekelschrift (*Jesuitiques*), dat erg en ergerlijk genoeg was om de politie gaande te maken, zoodat hij reeds den dag na de uitgave zijn biesen moest pakken en naar Amsterdam vertrok, alwaar hij hoopte, dat zijne papieren kinderen rijkelijk zouden betaald worden. Eerlang verscheen dan ook in die stad een tweede druk van zijn »*Jesuitiques*» met een schat van bijvoegsels en koddige aanmerkingen, wij spreken hier slechts van hooren zeggen, daar het schotschrift, bij de talloze boeken die wij gezien en de vele catalogussen die wij doorsnuffeld hebben, ons nooit onder de oogen gekomen is, waaruit wij wagen af te leiden, dat de zoo ellendig gehavende paters de exemplaren van het schandschrift successivelijk zullen opgekocht en vernietigd hebben.

Dat DULAURENS de amsterdamsche boekverkoopers niet zoo scheutig vond als hij wel dacht, blijkt daaruit, dat hij met hen in onmin geraakte en na een nog al gerekt verblijf die stad verliet en voor goed zijn zwervend en avontuurlijk leven begon. Indien hij gedurende zijn verblijf ten onzent in aanraking kwam met sommige letterkundigen en geleerden, is zulks niet te verwonderen van een man van zijne vlugheid en belezeneheid, ook niet en minder nog, dat hij in een protestantsch land niet die mate van minachting ondervond, welke in zijne qualiteit van weggeloopten en afvalligen kloostergeestelijke in R. C. landen stellig zijn deel zou zijn geweest.

Het verblijf van DULAURENS hier terstede mag niet, zoo als H. R. meent, tot de eerste helft der achttiende eeuw teruggebragt worden: in 1719 geboren, is het niet waarschijnlijk dat DULAURENS reeds in 1731 ons land bezocht heeft. — Het moet van 1761 tot 1763 of 1764 geweest zijn. — Na Amsterdam verlaten te hebben, bezocht hij den Haag en maakte er, zoo als overal elders, kennissen. Waren deze van de respectabelste soort? wij weten het niet, maar twijfelen er aan. Vervolgens hield hij zich in Luikerland op en toen te Frankfort en te Mentz, waar hij eindelijk, men vergeve ons de uitdrukking, in

de fuik liep; immers in de laatste pleisterplaats van zijne veelbewogen en armelijke omdolingen werd hij wegens het schrijven en uitgeven van goddelooze boeken bij het geestelijk tribunaal dier stad aangeklaagd (wij zijn niet genoeg op de hoogte van de regterlijke magt en bevoegdheid van die dagen, om het ons duidelijk te maken, hoe zulk een vonnis door zulk een regtbank van kracht kon zijn, het had in ieder geval wel wat van de inquisitie!) en door hetzelfde tot levenslange opsluiting verwezen, die hij in een tuchtklooster van arme broeders, in den omtrek der stad gelegen, onderging. De datum van het vonnis luidt bepaald 30 augustus 1767, de ongelukkige was toen nog in de kracht des levens, en vermits hij eerst dertig jaren later overleden is (1797), zoo kunnen wij ons voorstellen hoe zulk een woelgeest tot werkeloosheid gedoemd, met het verlede te worstelen heeft gehad, en hoeveelmalen hij het akelig dilemma overwogen moet hebben, of hij zijne vrome moeder, of zijne al te vrome moeder hem zoo diep rampzalig had gemaakt!

De opera omnia van DULAURENS, in druk en herdruk of in onuitgegeven handschrift, beslaan eene lange lijst. Behalve den *Compère Matthieu*, dat, zullen wij maar zeggen, zijn meesterstuk is, gaf hij (van chronologische orde is hier geen spraak) 1°. de *Jesuitiques*, eerst te Parijs en naderhand te Amsterdam gedrukt, en waaraan onze overgrootvaders zijne persoonlijke kennismaking te danken hadden, 2°. *Le Balai*, 3°. *La chandelle d'Arras*, twee dichtstukken vlug van versificatie, maar vervelend en hier en daar gemeen, men vindt ze nog in ons land; op auctiën van oud goedje komen ze niet zelden voor. 4°. *L'Arétin moderne* in gemeenen stijl, bij veel ergerlijks een schat van vlug vertelde aardige bijzonderheden en anecdotes op zijne reizen bijeen verzameld, bevattende 5°. *L'évangile de la raison*, 6°. *Les abus dans les Cérémonies religieuses*, 7°. *L'antipapisme relevé*, 8°. *Je suis pucelle, histoire véritable*, deze drie laatste alle gedrukt in 1767. — 9°. *La vérité* aan JEAN JACQUES ROUSSEAU opgedragen! 10°. *Lubies théologiques*; de titels dezer werken wijzen, dunkt ons, genoegzaam waar ze heen willen om verderen commentaar te behoeven, ze zijn alle vergeten en verdwenen. Onder den in druk verschenen letterarbeid van DULAURENS maakt 11°. *Imirce, ou la fille de la nature*, een loffelijke uitzondering, de berigtgeversmerken daarbij op, dat dit werk, belangrijk van inhoud en fijn van opmerking, aan geleerden van geheel andere rigting, dan die waaraan DULAURENS zich had overgegeven, toegeschreven werd. — 12°. *L'observateur des Spectacles*, een soort van

tijdschrift vol van allerlei curieuse anecdotes. — In handschrift bestaan nog van hem 13°. *Dictionnaire d'esprit*, een corpus delicti bij zijn proces te Mentz, we mogen dus wel aannemen dat de inhoud niet zeer édifiant zal geweest zijn. — 14°. *La Thérésiade*. Nog meer andere werken van gelijk gehalte werden te regt of ten onregte aan hem toegeschreven; maar onze lijst is al mooi vol, we stappen er dus overheen met de vraag, hoe groot toch wel het getal boekdeelen zou geweest zijn, dat ons zulk een veelschrijver zou geschonken hebben, indien hij niet in de kracht zijns levens gevaarloos ware gemaakt? Overigens ontbrak DULAURENS, naar ons bescheiden oordeel, aan de fransche omwenteling, het paradijs voor afvallige priesters en monniken. Twintig jaren later geboren, of door zijn noodlot niet naar Mariaborn (het tuchtklooster) gedreven, hadden wij hem ontwijfelbaar in de nationale conventie aan de zijde zien zitten van CHABOT, van DUQUESNOY, van ROUX, van BILLAUD-VARENNE, van FOUCHÉ en van twintig andere onwaardige renegaten, die zonder te verblikken of te blozen, het »de dood» over den ongelukkigen LODEWIJK uitspraken.

Zoo H. R. nieuwsgierig mogt zijn naar de bronnen, waaruit wij deze gegevens geput hebben, dan melden wij hem dat die zijn: 1°. Voor zoo ver de geest en strekking van DULAURENS' letterarbeid aangaat, de lectuur van de meest beruchte zijner producten, waarop wij ons trouwens niet te verhoovaardigen hebben, en 2°. wat het biographische gedeelte, de data, en de volledige lijst zijner werken betreft, de *Dictionnaire universel* (Paris, MAME frères 1810) en de *Biographie nouvelle des contemporains* van ARNAULT, enz. (Paris, librairie historique 1822) die hem beide nog al zoo hard niet vallen, hem meer als een ongelukkig dan wel als een slecht mensch voorstellen en hem in allen gevalle genoeg kundigheden en vernuft toeschrijven, om het te bejammeren, dat hij in zulk een bedroevenswaardig genre vervallen is.

En hiermede stappen wij van DULAURENS af, zijnen *Compère Matthieu* meer een kennis onzer jeugd en al zoo omtrent dertig jaren vergeten, dachten wij niet terug te zullen vinden, althans niet zijn kennismaking te hernieuwen in het zedige gezelschap van den Navorscher, doch wij vermoeden dat H. R. eenstemmig met ons aan de les van PAULUS denkt, »onderzoekt alle dingen en behoudt het goede.» MARS.

Willem Meerman en van Sonhoven (A. R.). Op de vraag van H. R., wie VAN SONHOVEN was, zie men TIDEMAN, *Remonstr. Broeder-*

schap, bl. 87 en 370. Hij schreef ook een *Kort verhaal van het beleg en ontzet der stad Leyden*, bij eene verklaring van Ps. 66: 10—12. Van 1700—1739 was hij remonstr. predikant te Leiden.

Omlandsreisje. Avontuurlijk romantogtje (A. R.). Over de vraag omtrent den zalm vindt men in OUDENHOVEN, *Beschrijvinge van Zuyt-Holland*, bl. 28, »dat de Dienstboden in haer Huyr plachten te bedingen, datse maer tweemaal in de Weeck Salm wilden eten.»

***.

J. J. Björnstahts reizen zijn in het Nederlandsch, naar eene hoogduitsche vertaling uit het zweedsch, vertaald uitgekomen in en na 1778. In het voorbericht van 't VIde deel wordt een VIIde en laatste aangekondigd, dat echter onuitgegeven schijnt te zijn gebleven. Deze reizen bevatten zulk een' schat van bijzonderheden, ook ons vaderland betreffende, dat het te veel zou zijn, omtrent eene reeks van punten afzonderlijke vragen voor te stellen of mededeelingen te doen. Bijeengesteld (vooral uit deel V) moge hier 't volgende eene plaats vinden. »Nimwegen zendt jaarlijks een' witten met witten peper gevulden handschoen aan Luik tegen kersmis door een gezant. — Te N. is een stadsboekbewaarder die eene wedde trekt, maar geene boekerij. — Eene tielsche melkvrouw zeide dat wij wat schielijker zouden drinken, opdat ons glas niet te zeer zou slijten. Een persoon, die ons de melkvrouw wees, wilde eene fooi hebben voor hij den mond had opengedaan (!). Bij Rotterdam ligt een schouwburg op vreemd gemeenteg gebied, want de burgemeesters willen er geen in de stad hebben. Aan het genootschap aldaar van proefondervindelijke natuurkunde heeft iemand, die tot zijn' dood onbekend wil blijven, een geschenk van f 250,000 gemaakt. Een kruidkenner bezit er eene verzameling van 500 grassoorten, alle in de Nederlanden gevonden. De Joden mogen in geene andere plaatsen wonen, dan die toegemaakt kunnen worden; wanneer een der haagsche sluitboomen vergaat, moeten de Joden dien weêr bekostigen. — Bij den Haag is eene menagerie die wel voorzien is. De koning der wouwen schreeuwt op eene bijzondere wijze als een leeuw. — Een elpenbeenen stuk in 't kabinet van HEMSTERHUIS, is van GIRARDIN? 't verbeeldt Frankrijk onder de gestalte van mevr. DE MONTESPAN. Het is eene MINERVA met het borstbeeld van LODEWIJK XIV op de borst. — *Antithèses des faits de Jésus Christ et du Pape mises en vers français*, 1583 (zie VOGT, *Libr. rar.*, p. 36). Een haagsche kok, KUIPER genaamd, wordt leeraar in de wiskunde te Leiden. De boekver-

N. REEKS, Dl. I.

kooper NEAULME bezat brieven van ROUSSEAU. WILLEM I, geb. 24 Aug. 1772, op hetzelfde uur van denzelfden dag (der maand) waarop COLIGNY omgebragt werd. — Het was eenen SCHIOPPIUS voorbehouden *de Scalligero hypobolimaeo* te schrijven. — Door welke wonderlijke omwenteling moet het veroorzaakt zijn, dat men in Europa versteen-de krokodillen ontdekt. Wij zagen ook een' versteenenden zeeappel (*Echinites*), welken men omstreeks Groningen uit de zoogenaamde Hünenbedden bekomen heeft. In alles wat de politie betreft is de stad Amsterdam volkomen onafhankelijk en haar hoofd-officier beteekent meer dan in Londen de lordmajor. Een Italiaan, de heer GAUDIO van Napels, zit in de gevangenis, dewijl hij tegen de geestelijkheid (hier te lande) geschreven heeft. Hij is tot 30 jarige gevangenis veroordeeld; voorheen heeft hij te Göttingen als lector gestaan, heeft over HORATIUS geschreven (1760); men zegt dat zijne hersenen gekrenkt zijn. Gebeden der Joden te Amsterdam bij 't opgaan der maan; deze planeet beschouwd als een zinnebeeld van de opstanding des ligchaams. Eene conchylic, overal met hebreuwsche en syrische, ook rabbijnsche letters geteekend. Czar PETER heette te Zaandam *groote Piet*. Hier leefde (1774) eene vrouw, die, toen zij 7 of 8 jaren was, door den vorst op de armen gedragen is. De fransche consul (CLAIRON) bezat (1774) vele verboden boeken, welke hij verborgen heeft door voor elk stuk in denzelfden band eenig ander werk te laten innaaien (Amst.). Negerkinderen wit geboren, alleen de nagels en lippen zwart. Europeërs rood geboren worden blank. Dat de Karaïben 's morgens hunne bedden verkoopen, en des avonds er met tranen om smeecken, is maar een inval van ROUSSEAU. Toen LODEWIJK XIV door Utrecht reed, verhaalde men hem, dat er overal onderaardsche gewelven (de zoogenaamde kluizen langs de grachten) waren; hij gaf het paard de sporen. »Allons nous en bien vite car ces souterrains peuvent être remplis de poudre, qui pourroit faire sauter toute la ville en l'air.» Iemand die de schurft heeft bespeurt niet het minste van den electrischen slag der sidderalen. Als deze visch (!) den slag mededeelt verliest hij zijne kracht, maar de magneet geeft hem die weder. VAN GOENS (de professor) heeft zijn titel van roomsch keizerlijken hofraad laten varen toen hij lid werd der utrechtische vroedschap. De franschen noemen Gouda *Tergau* (!) (in 1363 noemden zij 't *à la Gode*). Op een geschilderd glas, door PHILIPS II geschonken, heet hij clementissimus et religiosissimus princeps. Op een ander, door den burgemeester van Delft vereerd, wordt de koning een loos vorst genoemd. MACPHER-

SON, zeide ons, twee hss. van OSSIAN'S gedichten gezien te hebben, een op perkament, het andere op papier; schrift het angelsaksische, deels met vergulde letters en fraaie prenten in miniatuur. De beroemde BAUDIUS plag alle dagen eenen roes te drinken. ARMINIUS ontmoette hem te Leiden en vroeg »quo tendis?» »per latam viam in coelum» (een wijnhuis »de Hemel» op de Breedstraat). Naderhand vond ARMINIUS hem op straat liggen, en zeide: »Dedecus academiae!» antwoord: »Pestis Ecclesiae!» LODEWIJK XIV liet al de *acta cameralia* uit Spiers wegvoeren. RIBEAUPIERRE, alias RAPPOLTSTEIN, alias RUBISPOLIS. Wij zagen te Mentz den geslachtboom van den vrijheer DALBERG, die met den tijd van CHRISTUS begint, en de familie bewaart nog een' hebreuwschen brief, welke den dood des Verlossers betreft.

Het zou wel de moeite beloonen, dat een kenner der zweedsche taal (b. v. mr. G. J. D. N.) het oorspronkelijke eens met de vertaling kon vergelijken en vele onnaauwkeurige of duistere plaatsen ophelderen.

H. R.

Jan Adolfs Deze schreef een werkje, getiteld: *Waare oorspronk des Satans*, waarin hij beweerde dat er geene duivelen zijn, dan alleen de begeerte der menschen, die eerst goed waren, maar bedorven, en daarom *satans* genaamd zijn. Zoo staat er in M. GARGONS *Walchersche Arcadia*, 2de druk, dl. I. bl. 180 en 181, in not. Wie kan eenige berigten omtrent JAN ADOLFS mededeelen?

J. C. K.

Handschrift van Johannes Uytenbogaert. In de *Bibliotheca Gockingana sive catalogus librorum* HENRICI GOCKINGA, welke bibliotheek in juni 1773 te Utrecht is verkocht, lees ik op bl. 28:

N°. 389. J. UTENBOGAERDT, *Over 't Ampt en de Autoriteit ener hoge christelijke Overheit in kerkelyke zaken*. Hage 1610. *Met de eighant van den Autheur*.

Uit de aantekening in den voor mij liggenden catalogus blijkt, dat dit exemplaar voor 8 gulden 15 stuivers werd verkocht. Wie was de kooper van dat handschrift? En waar mag het op dit oogenblik schuilen?

Een ieder die hieromtrent eenig narigt kan geven zal zeer verplichten

H. C. ROGGE.

Abraham Kemp. Zijn er ook levensbijzonderheden bekend van ABRAHAM KEMP, notaris te Gorcum, auteur van het *Leven der doortuchtige Heeren VAN ARKEL*, enz.?

Dr. SCHOTEL.

Adr. Havermans en Adam Huygen. Zijn er ook levensbijzonderheden bekend van de geschiedschrijvers ADRIAAN HAVERMANS en ADAM HUYGEN? Zie DE WIND, *Bibl. van geschiedschrijvers*, st. V, bl. 2 van de *Naamlijst*.
Dr. SCHOTEL.

Verantwoording van Dirck Cornhert (10 Septembris a^o. xv^olxxxiiij). »Nopende het point vande vergaedinghe der kerckendienaeren ende verantwoordinghe (*) van DIRCK CORNHERT vant *boucxken* dat hij onlancx teghens den *cathecismum* heeft vuytgegeheuen, Is den ghedeputeerden deser stadt last gegheuen dat zij hoorende den voorslaeghen vanden Edelen en ghedeputeerden vanden anderen steden, daer up sullen helpen aduyseren soe zij ten meesten vordernisse vande religie, ruste vrede en eendracht vanden lande beuinden sullen te behooren.» (2^e. *Resolutieboek d. Veertigraden van Delft*, p. 46 v°.)

Francina Baane. Wie kan mij omtrent deze beminde van BELLAMY, te Vlissingen wonende, en die hij zoo liefelijk bezingt onder den naam van FILLIS, eenige berigten mededeelen, om te kunnen plaatsen onder haar portret, dat mij onlangs ter hand kwam?

J. C. K.

Bellamys Roosje. Lang heb ik in 't denkbeeld verkeerd, dat de zoo bekende romance van BELLAMY, getiteld *Rosje*, een verzonnen verhaal behelsde, ontleend uit HEEMSKERKS *Batav. Arcadia* of uit de *Walchersche* van M. GARGON; doch nu lees ik in den *Konst- en Letterbode* voor 1818, I. 368, 't volgende berigt uit Middelburg, den 10 April. »HELENA POELMAN overleed op heden in deze stad, in den ouderdom van 101 jaren en 6 maanden. Zij is niet gehuwd geweest, was tot haar 50ste jaar dienstbaar, maar vond daarna op zich zelve wonende, met handwerk haar bestaan. In haar 99ste jaar stikte zij nog twee dekens; zij behield tot het laatste oogenblik hares levens het volle gebruik van hare verstandelijke vermogens. Men verzekert, dat zij in hare jeugd het ongelukkig geval heeft bijgewoond, waarvan de dichter BELLAMY gewag maakt in zijne zoo fraaije romance, getiteld: *Rosje*, uitgegeven in de *Proeven van 't vernuft, den smaak en 't hart*.»

Steunt die verzekering op goede gronden?

J. C. K.

(*) Tot de commissie, voor welke DIRCK VOLCKERTSZ CORNHERT zich moest verantwoorden, werd van wege de stad Delft afgevaardigd de pensionaris mr. GERBIESEN.

Verspreide gedichten van Daniel Heinsius. In de geschiedenis onzer poëzij komt aan DANIEL HEINSIUS eene zeer belangrijke plaats toe, veel belangrijker dan hem tot nu toe gegeven is. Met het begin der 17de eeuw begint ook een nieuw tijdvak van de geschiedenis onzer poëzij. Het begint van HOOFT en HEINSIUS; beide staan verre boven al hunne voorgangers, beider invloed op latere dichters is groot geweest. HOOFT evenwel werd buiten onze provinciën weinig of niet gekend, want OPITZ heeft het sonnet van HOOFT, dat hij vertaalde, waarschijnlijk uit den *Bloemhof der Nederl. jeugd* gekend en misschien niet eens geweten wie de dichter was; maar HEINSIUS vond in Vlaanderen in ZEVECOTIUS, „den prins der belgische dichters,” zoo als WILLEMS hem noemt, en in Duitschland in OPITZ bewonderaars en navolgers.

Van zijne *Nederduitsche Poemata* bestaan verscheidene uitgaven, de eerste Amst. bij WILLEM JANSSEN, 1616, kl. 4°., de laatste en volledigste Amst. J. J. SCHIPPERS, 1650, kl. 8°. Er zijn echter nog verscheidene kleine gedichten van HEINSIUS, die in geene der uitgaven van de *Ned. Poemata* gevonden worden. Mij zijn de volgende bekend.

I.

Op de vertalinge van de wercken van GUILLAUME DE SALUSTE, Heere van Barias, gedaen door ZACHARIAS HEYNS.

Laet ander al den tijd van haer veel-jarigh leven
Tot sotte Poësy, tot dertelheyd begeven,
HEYNS blijft ghy by dit werck, het schepsel van de Locht,
Van aerderijck en zee, by BARTAS voortgebrocht.
De grooten God heeft meer gemaect in seven dagen,
Als yemand seggen kan, ja vatten ofte dragen.
Al waer 't dat ghy niet meer gaeft als een Weeck, soo
weet,

Dat ghy noch maend, noch jaer, soo wel en hebt besteed.

Vóór »BARTAS Wercken door ZACHARIAS HEYNS» (1621?)

II.

Op de oversettinghe van het vermaert werk van WILLEM DE BARTAS, gedaen bij den wel-geboren ende gestrengen Baron van *Asperen*.

Het Aerdtrijck, Zee, en Locht, haer inhoud ende palen
Heeft BARTAS in zijn spraek soo konstich af gaen malen,
Dat ieder meynt dat hij het Aerdtrijck, Zee, de Locht
Tot Vranerijcks eer alleen heeft voor den dach ghebrocht.
Dit soo vermaert een werck in al zijn volle leden
Is met den selven glans, en al zijn aerdigheden
Naer Nederlandt vervoert, en cierecliek ver stelt,
Ghelijck een groot ghebou, van onsen grooten helt.
Laet ander' THETIS soon vrij met ULYSSES menghen,
AENEAS met zijn volck tot aen den Tyber brenghen
Ick stell' hem boven al, die d' Aerde, Zee, en Locht
De Fransman heeft ontzet, en in ons landt ghebrocht.

Vóór »Vertalinghe van de eerste Weeck der *Scheppinghe des Werrelts*, ghedaen in 't Françoys, bij G. DE SALLUSTE, Heere van Barias,

door WESSEL VAN DEN BOETSELER." 's Gravenhage 1622, 4°.

III.

Aen de onwinbaere Maegt van Leyden.

Die goet en vaderlant en aengeboden Staten
Om God en om den naem van vryheyt heeft verlaten,
Went sich voor al tot V; V groote konigin (*sic*)
Van Nederlantsche trouw neemt hy tot ziin begin.
Ontfangt dan vry dit werck, het welck tot uwer eeren
Geschreven, vwen naem en eere sal vermeerden.
En denckt, dat niemant meer de vryheyt en betracht
Als die den Spaignaert kent, en daerom hem veracht.

Vóór »IACOBI ZEVECOTI *Beleghe van Leyden. Treurspel*." Leyd. ELZEVIER. 1626. 4°.

IV.

Op Zuyt-Hollandt uytghegeven met sijne Steden, Plaetsen, Geslachten, ende Keuren door Mr. JACOB VANDER EYCK.

Al wat de mensch betracht, alleen begaeft met reden,
Jae Wetten, die hy maeckt in Landen ende Steden,
Vergaen, gelijck hy selfs: staen onder tijts gebiet,
En sterven oock haer doot, geslachten gaen te niet.
En Adel vol van moet, mach vry sijn Wapens schrijven
In vensters, of op steen, end' in het hout doen drijven,
Doen houwen inde Kereck. De doot die komt oock daer,
Tot midden in het Koor, tot onder het Ontaer.
Sluyt vry de Keuren op, en laet die wel bewaren,
Voor outheyt, en gewelt van dagen ende jaren,
Of schrijven in Metael, als Roomen heeft gedaen:
Sy sullen even-wel oock door den tijt vergaen.
Zuyt-Hollandt heeft dit oock gevreesd: maer nu gevonden
Een hulpe voor de doot, den tijt, end' hare wonden:
Die haer van bey bevrijt, betoont dat hy recht leeft,
Die Keuren, Adel, Landt, het leven weder geeft.

Vóór »Corte Beschrijvinghe Mitsgaders *Hantvesten, Privilegien, Costumen ende Ordonnantien van den Lande van Zuyt-Hollandt*." Dordr. 1628. 4°. (De opdracht is geteekend J. VANDER EYCK.)

V.

Aen den Welgeleerden ende Geestigen
JOHAN BODECHERUS BENNINGH,
op zijn
Goude Munt-goddin.

Het is gelijck ghy segt, de mens seer groot van weerde
Hant aen gheschildert slijck, aen eenen klomp van eerde:
Dit is zijn hoop, zijn deel, zijn erffenis, zijn lot,
Dit is soo langh hy leeft op eerden zijnen God.
Den hemel scheidt hy quijt, die laet hy voor verstanden
Die uyt hem sijn geteelt, en door zijn krachten branden,
Zy blijven daer zy sijn, haer hert is by haer goet:
Van daer komt haeren waen, van daer komt haeren
moet:

Veel mijlen van het dijn, o BODECHEER, gelegen
Tot midden in de locht door wijsheyt opgestegen.
Hy doet nochtans oock wat die naer zijn eerde draeft,
Want hy sich selver straft en levende begraeft.

Vóór »J. BODECHERUS BENNINGHS *Leydsche Oorlof-daghen of Nederduytsche Gedichten*." Amst. bij JACOB AERTSZ. COLOM. 1630. 4°.

VI.

Op de Nederlantsche Tijt-cortingen van den Eerweerden ende Geleerden Heer JACOB REYVO.

Gelijk Apollo, moe van zijnen gulden wagen
Te slepen door de lucht, zijn sackel om te dragen,
Gaet zijn yvooren hier wat nemen byder hant,
En als het Sonnen-licht doet blincken zijn verstant:
Soo sietmen insgelijks, dat REVII gedachten
Die dringen door de locht, niet anders en betrachten,
Dan Hemel ende Godt, gaen spelen, maer met aert.
Selfs als hy sich vermaect, maect zijnen naem vermaert.

Vóór »JAC. REVII Overijsselsche Sangen
en dichten», 2de druk. Leyden 1634. 4°. (*)

VII.

Op de Nederlantsche Dichten van den
E: Achtbaeren, Hoochgeleerden Heer ADRI-
ANUS HOFFERUS, Rentmeester-Generaal van
Beöosterschedl. Olor inter anseres (†).

HOFFER, heylig van gedachten,
Hoog van sinnen, en gemoet,
Leerend' eer, en goet verachten,
Vol van eer, rontom int goet,
Wilt sich met een gans gaen paeren,
Die meest by de modder blijft,
Sijnd' een swaen, die opgevaeren
Boven in de wolken drijft:
Daer de gans, ver buyten reden,
En van allen geest berooft,
Dom, en traeg van lijf, en leden,
Blaest, en alle sanck verdooft.
Doch de swaen eer sy gaet derven
Phoebe licht, begint haer liet,
HOFFER sincht om niet te sterven,
Dat en leert de swaen hem niet.

Vóór »Nederduytsche Poëmata van ADRIA-
NUS HOFFERUS *Zirizaeus*, Rentmeester Gene-
rael over de Graeffelycke Domeynen van Zee-
land Beöoster Schelde.» 't Amsterdam, by
BROER JANSZ, woonende op den Nieuwezijds
Achter-burgh wal, in de silvere Kan. 1635. 4°.

VIII.

De wijsheyt heeft als noch de mannen toe-gekomen
Natura, sijnd' een vrouw, heeft dat niet wel genomen,
Haer selfs gewent, gekeert, en voort-gebracht een beelt
Dat tovert met de geest, en met de wijsheyt speelt.
Dat Clio met haer volck, en Charis doet verhuysen,
De vierde Charis selfs, de tiende van de Muysen.
Die van Cupido niet, van Venus niet en houwt
Omdat sy Pallas is, en haren maechdom trouwt,
Die soect al watter is, vint watter is verloren,
Jae tot int Oosten toe daer Phoebus wort geboren,
Waer van het alderminst, waer van het aldermeest,
Is meerder als men seght, en minder als de geest.

Overgeschreven uit eene ms. verzameling
in 4°. van verschillende gedichten, brieven,
aanteekeningen enz., geschreven met de hand
van A. BUCHELIUS, berustende in het Archief
der provincie Utrecht. Onder het gedicht
heeft BUCHELIUS het volgende geschreven:
Scribebat haec illustris vir in Aug. 1637
cum tempus falleret in castro Ouden-Geynio,
ubi cum suis inviseret equitem PLOSIUM
AMSTELIUM ejus loci dominum, qui ad me
postea misit. A. B.

(*) De eerste druk is Deventer 1630, 4°.

(†) Op den titel van het boek staat Anser strepit inter
olores.

Het is gedrukt in JOH. VAN BEVERWIJCK,
*Van de Wtmentheyt des Vrouwelicken ge-
slachts*, 1e. dr. Dord. 1639, 2e. dr. ald. 1643,
kl. 8°. vóór het 2e. boek onder andere verzen
op A. M. VAN SCHURMAN.

IX.

Op de treffelijke Victorie van den man-
haftigen TROMP.

Don SPEK was in het ruim met Spangien afgekomen,
En hadd' het woeste veld van Nereus ingenomen,
Hij stond al op het land. Het was met ons gedaan:
Wie zoud' hem tegen zijn? Wie kond' hem tegen staan?
De Zee was Don te klein: ons mannen waren dwergen,
De schepen min als niet, zijn Gallioenen, bergen:
Den blixem van de zee, bewust van wind en vloed,
De mannelike TROMP, heeft hem aldaar ontmoet,
Met ingeboren Dons, raphandige gezellen,
Die altijd op de zee de pijpen aardig stellen.

Don KEERTEKOE, Don JAAP, Don HOUTEBEEN was
daar,

Don BANKER en Don VIJG, met Don DEMANGELAAR,
SCHOEMAKER met Don HEINST, gewoon op zee te dans-
sen:

Don LAPPER, met Don HOEN, Don LAM, Don GILLIS
JANSSEN:

Don WATERDRINKER zelfs, die als een dapper held
Heeft zijnen naam veel Dons in 't vechten bij gesteld.
Don SPEK was haast bedacht, en is voor eerst gaan strijken
Voor twelleff van dit slag, en daar na gants gaan wijken;
Geloopen en gevluht, geschuilt in Engeland:
Daar naar gejaagt, vervolgt, verzopen of gestrand.
D'OQUENDO, van gemoed gebroken en van lenden,
Heeft qualik eenen Don tot bode konnen zenden.
Maat, hangt dit aan de vlag, en plakt dit voor de mast,
Dat Spangien is van TROMP met zulke Dons verrast.
TROMP ne trompe pas.

Bloemkrans van Verscheiden Gedichten,
Amst. 1659, bl. 57.

X.

Op de wercken van J. TRIGLANDIUS.

Die langh den Amstel heeft geleert,
En nu den schoonen Rijn vereert,
Met Reden, Wijsheijt en verstant,
Die hier de Jengt wort ingeplant,
Daer gans Europa wort geschaeft,
Met Deucht en Wetenschap begaeft,
Wort hier getoont. Hier staet gemaelt,
En voor den klaren dagh gehaelt
Al wat men van hem hebben kan
Geest ende Wesen van een Man.

Dit stukje is mij verscheidene jaren gele-
den medegedeeld door Ds. J. C. KOBUS. Het
moet staan vóór het 1ste deel der werken
van TRIGLAND, naast zijne afbeelding.

XI.

Het volgende lied, in verscheidene onzer
liedeboeken te vinden, wordt door LE
FRANCO VAN BERKHEY aan DAN. HEINSIUS
toegeschreven. Het gezag van dien niet zeer
naauwkeurigen veelschrijver is echter voor
mij niet voldoende, en het gedicht zelve ver-
schilt naar mijn oordeel te veel van de ma-
nier van HEINSIUS, om het alleen op dien
grond voor het zijne te erkennen. Ik geef
den tekst zoo als die gevonden wordt bij
mr. LE JEUNE, *Nederl. Volkszangen*, bl. 249.

Ik heb een les gekregen
 Van Bacchus' zoete kind:
 Geen fluitjes uittevegen
 Als daar men smaak in vind.
 Fluitjes wil ik zonder plengen,
 Glaasjes wil ik zonder dorst,
 En 't is een borst
 Die zonder dorst
 Weet een glaasje voorttebrengen
 In één teugje ongemorst.

Tsa bazen vol van vreugde
 Vrienden van 't edle nat,
 Drie glaasjes zijn drie teugen,
 Drie maakt een klaverblad.
 Het blaadje wil ik met een steeltje
 't Steeltje wil ik zonder meer.

Vier is het al,
 Hier houd ik stal,
 En ik zweer bij Bacchus' keeltje
 Dat ik niet meer drinken zal.

Doch tot een zoet besluitje
 Van deze vrolijkheid,
 Breng 'k u een minnelijk fluitje
 De juffers toegewijd.

'k Wil het naar mijn keeltje stieren
 'k Laat het naar mijn hartje gaan.
 Uit is de fluit,
 'k Zing overluid,
 'k Wil nu Venus' kusjes vieren
 Bacchus' lessen hebben uit.

Geheel daarentegen in de manier van HEINSIUS zijn vier gedichten, in den *Bloemhof van de Nederl. Jeught* (Amst. 1610) en in de uitgave der *Emblemata Amatoria* van 1619 te vinden. De *Bloemhof* is een liedeboek, dat liederen, sonnetten en andere gedichten, van verschillende dichters, meestal met de voorletters van den naam of met een spreuk geteekend, bevat. Op den titel volgen zes onpagineerde bladzijden. Op de eerste vier staat: *Epithalamium*, *Bruyloftdicht*, beginnende: o Ghy schoonste der Goddinnen. Op de overige twee staan *Trouddicht* en *Lofdicht* aan J. D. (d. i. JANUS DOUSA), het laatste onderteekend D. H. Beide zijn van DAN. HEINSIUS. De rest van het werkje is gepagineerd. Nu vindt men op bl. 1, dus terstond achter de twee gedichten van HEINSIUS, *Lentes-Claech-Gedicht*. De overige drie staan verder op in het boekje, namelijk op bl. 9 *Cupidos School-ganck*, bl. 10 *Epigramma*, bl. 40 *Elegie* of *Clacht-dicht*. — Het andere werkje dat ik noemde heeft tot titel: *Afbeelding van Minne, met de Spiegel van de Doorluchtige Vrouwen op een nyeu Oversyen en Verbeetert door THEOCRITUM A GANDA*. Met noch veel *Schone Poetichse* (sic) *Ghedichten Seer vermaeckelyck voor alle Liefhebbers, Tot Leyden by HARMAN VAN WESTERHUYSEN, An°. 1619*. Het houdt in *Aen de Joncvrouwen van Hollandt, Het Ambacht van Cupido, Emblemata Amatoria, Ex persona sponsi, Elegie ofte Nacht-clachte, Het sterf-huys van Cupido, Bruylof-liedt, Adonis doot, Trou-dicht, Lofdicht* aan J. D., *Pastorael, Spiegel vande doorl. Vrouwen met Voorreden*, alle van DA-

NIEL HEINSIUS, eindelijk de vier genoemde gedichten en *de Jacht van Cupido*. Dit laatste is van VONDEL, zoo als blijkt uit den derden druk van den *Nieuwen Lusthof* (1607), waarin het met zijnen naam voorkomt.

Zijn nu de vier overige stukken van HEINSIUS of niet? Wie kan daaromtrent iets zekers mededeelen?

Beide, de uitgave der *Emblemata* van 1619 en de *Bloemhof* zijn zeldzaam. Ik schrijf daarom hier het tweede en derde dezer gedichten af.

CUPIDOS SCHOOLGANCK.

Laest als ick int Bosch ginck dralen,
 Om den soeten Voghel-sanck
 Op miin beste t' achterhalen
 Met mijn boersche Harder sanc,
 Quam die moeder van de min
 Met een dobbel loose sin,
 Met een soete valsche reden
 Haren soon by my besteden.

Alles wat ghy wilt bedinghen,
 Seyde zy, is u ghejont,
 Soo ghy mijn kleyn Kindt leert singhen
 T' gheen ghy op die Flayte cond't
 T' was al wel: ick leerde t' Kint,
 T' gheen men hedendaechs noch vint,
 Van die Goden, van haer leven,
 In ons Harder boeck beschreven.

Hoe dat Pan op seven Biesen
 Onghelick met Was bepleekt,
 Die verscheyden toon elck bliesen,
 Een nieuw deuntjen heeft verweckt,
 Hoe dat Aristaeus street
 Met Lyaco, tot sijn leet,
 Of de gifte van die Bijen
 Meer dan wijn ons mocht verblijen.

Maer dit en mocht al niet baten,
 T' boefken ginck sijn oude ganck,
 Woudmen hem wat leeren praten,
 T' speelde strax een ander ranc.
 Altiit had hy in den mont,
 Hoe de liefde het hert doorwont.
 Altiit had hy yet te spreekken
 Van sijns moeders loose treecken.

In de plaets van op te segghen
 Sijne lesse, quam hy my
 Selfs een minne les voorlegghen
 Dies hy van sijn les was vry:
 Nu en weet ick anders niet
 Als van t' soete min verdriet,
 Nu heb ick het al vergheten
 Dat ick eertijts plach te weten.

Vaert dan wel o Velt goddinnen,
 Vaert dan wel o soet gheslacht.
 Coridon wil gaen beginnen
 T' gheen hy noyt en hadd' ghedacht.
 T' is al wat ick singh of baer,
 Galathea voor en naer:
 In ons strenghe minnaers wetten
 Heeft een kindt my connen setten.

EPIGRAMMA.

Eens heb ick ghesien het dier,
 Dat my wentelt in het vier,
 Dat my wentelt in den gloet
 Daer ick levend sterven moet.

Looser dier ick noyt en sach,
Van manieren, van ghewach;
Waer ick loop, waer ick wil gaen,
t' Dier comt altijd voor my staen.

Schoonder dier en isser niet,
So ghy 't wel te deegh besiet:
Salich die dit dier vernam
Doen dit Dier ter werelt quam.

Salich die dit dier eerst vont,
Sonder dat hy was ghewont:
Salich waer den Goden Godt
Was hy noyt van 't dier bespot.

Al die Goden saghen ras,
Doent noch niet volmaect en was,
Doent noch toonde vreught noch pijn,
Dat het haer verderf sou zijn.

Selfs heeft Jupiter gheseyt
Eer hy was van 't dier verleyt
Laet ons t' half volwrachte dier
Weer gaen werpen in sijn vyer.

T' vyer dat heeft eerst voortghebracht
T' dier dat met de Goden lacht.
Wt dit dier so comt het vyer,
Wt dit vyer so comt het dier.

T' dier dat is het wesen soet
Van een maechdelijk ghemoet,
T' is een bitter soete pijn
Als het vyer by t' Dier moet zijn.

De andere twee gedichten zijn te lang om over te nemen. In het eerste komt de dichter voor als wonende te Leiden, terwijl zijn meisje te Amsterdam woont. De *Elegie* bevat, onder andere, de volgende regels:

Ghy Leyda, zijt de zee die wech-spoelt mijne ruste,
Die al met duynen stopt mijn herte vol onluste,
So dat des levens gheest sich niet verspreyden can:
Ick drooch, ick teere nyd, en moet seer haest hier van.
Dan sult ghy niet meer sien u Minnaer, o ghy schoone:
Dan sal dit aerden Vat (dit lijf) daer ick in woone,
(Want mijnen geest u mint en niet mijn lichaem teer,)
Der wormen spijsen zijn, en ghy sult mijn niet meer,
Ghy wrede baren, dus afspoelen ende slijten:
En ghy o Duynen hooch (o sorghe) die doet splijten
Mijn herte, sult niet meer de aders stoppen soo,
Wanneer ick ligghen sal ghestreckt op het stroo:
Dan sult ghy weten eerst, wat ghy al hebt verloren.
Men kennet eerst den vrient, wanneer hy is ontboren.

Dan sult ghy segghen eerst: Ach mocht nu weder comen
Het leven, dat my is in uwe doot ontnomen,
o Philomuse weert (ghy edel soet verstant)
Ick soude nu terstont u bieden mijne hant,
U bieden mijne minn', u bieden mijne trouwe;
Maer sonder vrucht sal zijn, o Leyda, uwen rouwe:
Want die eens gaet van hier, niet keeret wederom:
Het Coren wast niet meer dat met het Zeyssen crom
Des doots is afghemayt, maer bloeyt int hemelsch Eden.
Om hooghe is het gout, dat men slijck acht beneden:
Om hooghe mint men dien, die men hier heeft ghehaet.
Daerom mint die u mint, eer dat het is te laet.
Dat ghy hier nae sout doen, doet nu, wilt nu beginnen.
*Terwijl den vrient noch leeft, moetmen den vrient be-
minnen.*

Men ziet, de dichter kan niet van over-
drevene nederigheid beschuldigd worden.
Dat HEINSIUS aan dat euvel niet mank ging,
is bekend.

P. LEENDERTZ WZ.

KUNSTGESCHIEDENIS.

J. Sibille (A. R.). GIJSBERT JANSZ. SIBILLE leefde in de eerste helft der 17de eeuw en was burgemeester in zijne geboorteplaats Weesp.

Niet alleen, dat men op het raadhuis te Weesp vele schilderijen van hem heeft, maar in de regentenkamer van het St. Bartholomeusgasthuis wordt een groot schilderstuk van hem gevonden, voorstellende een gebouw van barmhartigheid, met het jaartal 1647.

SIBILLE (bij IMMERZEEL GIJSBERT SEBILLE genoemd) schijnt echter weinig bekend te zijn, en het is niet bekend of buiten Weesp stukken van hem gevonden worden; zijne stukken zijn evenwel niet onverdienstelijk en de opmerking van kenners wel waardig.

K. v. S. N°. 2.

Meindert Hobbema (A. R.). Over deze vraag moet zich zeker de heer C. KRAMM meest verwonderen, die in zijn te regt geprezen werk over de *Levens en werken der Holl. en Vlaamsche kunstschilders* een belangrijk artikel heeft geleverd, HOBBEEMA betreffende, waarbij zijne onzekere, maar tevens vermoedelijke geboorteplaats in vele bijzonderheden wordt aangetoond, zoodat DR. daarheen te

verwijzen de eenige weg is, om hem alle inlichtingen, die te geven zijn en waarop hij schijnt prijs te stellen, te verschaffen.

V. D. N.

De schilder S. van Son. Welligt kan het volgende den heer VAN LENNEP voldoen.

VAN SON (JORIS, ou GEORGE) peintre d'Anvers, né en 1622, se fit une réputation par ses tableaux de fleurs et de fruits. Son fils JEAN montra dans le même genre une grande supériorité. Les principales cours de l'Europe se disputaient ses ouvrages. Il se rendit à Londres, où il fut reçu de la manière la plus distinguée, et où il peignit une quantité innombrable de tableaux de toutes les dimensions, sans pouvoir satisfaire aux demandes qu'on lui adressait de toutes parts.

Personne ne l'a égalé pour peindre les raisins et les pêches. Il mourut en 1703.

VAN EMDE.

Anna van Egmont (A. R.). In de verzameling portretten, uitgegeven door SOETENS en zoon, te 's Gravenhage in 1839, kan J. C. K. het portret van ANNA VAN EGMONT vinden.

K. v. S. N°. 2.

Portret van Petrus Dathenus (A. R.). In mijne verzameling komt een slecht gesteedrukt portret van hem voor door T. C., zoo ik meen uit een werk van WITSEN GEYSBEEK, waar maar één of twee afleveringen van zijn verschenen, waarin hij de portretten van eenige beroemde nederlandsche mannen met een beknopt levensbericht wilde in 't licht zenden. In F. MÜLLERS *Cat. van portretten*, N°. 1242, komt hij voor met *Midasooren*, uit ANDRIESEN, *Aanmerkingen op DATHEENS psalmen*. Of er van zijn praalgraf eene afbeelding bestaat, is mij onbekend.

J. C. K.

Portret van Petrus Dathenus. Hij is niet te Elburg gestorven, maar te Elbing, in Oost-pruisen, waar men dus dat grafgesteente te zoeken heeft.

S. S.

Gerard Geldenhauer. GERARD GELDENHAUER, ook wel GERARDUS NEOMAGUS genaamd, was kloostergeestelijke te Nijmegen, is aldaar in 1483 geboren, en overleed te Marburg aan de pest den 10den januarij 1542.

Gaarne wenschte ik te weten of er van hem een portret bestaat?

K. v. S. N°. 2.

J. P. Duyveveld of J. B. Duuveveld. In het jaar 1786 zou te Amsterdam een graveur of stempelsnijder van dien naam geleefd hebben. Is dit zoo, wil dan iemand mij iets omtrent hem mededeelen?

D.

C.

Onbekend portret van de hand van J. HOUBRAKEN, in 1735 gesneden. Hij was toen oud 37 jaren. De afgebeelde schijnt iets verder in leeftijd gevorderd. Het is een geharnast krijgsman met paruik, in medaillon, rustend op een voetstuk, waarop een zwart kleed en eenige kogels (zijn die de weg tot zijnen dood geweest?), van boven vaandels, pieken, eereloof; onderaan zijn wapen, voorts een degen en bevelstaf. 't Gekwarteleerd wapen is gedekt met eene vorstelijke? kroon en bestaat, 1 en 4, uit acht halve ruiten van goud en sabel, de scherpe punten naar binnen. 2 en 3 uit eene galei op zilveren veld. Aan den voet geen naam van teekenaar of schilder, maar regts J. HOUBRAKEN, *sculp.* Amst. 1735.

Geheel en al in den vorm van de *Illustrious Heads of Great Britain* van BIRCH, in 1747—1752 gesneden, doch niet tot dit werk behoorende.

't Is een jeugdig, schoon gelaat. De proefdruk ligt voor mij. De schrijvers over HOUBRAKEN zwijgen alle van dit portret.

B. N.

Portret van Rombertus Ulenburgh. Bestaat er ook een portret van ROMBERTUS ULEN-

BURGH of UIJLENBURGH, in 1584 burgemeester van Leeuwarden, en die op het hof te Delft tegenwoordig was toen »een Bourgoingnon den prince moordadelicken schoot met eene Buxe geladen met drie looden»? Wij zouden er wat voor over hebben om dat merkwaardige exemplaar van zenuwsterkte eens onder 't oog te krijgen. Ons dunkt dat die figuur er uit moet zien als uit steen gebeiteld of uit ijzerhout gesneden!

Zijn er onder de lezers van dit tijdschrift, die NIJHOFFS *Bijdragen voor de vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* niet kennen, dat zij zich haasten om het tweede deel van dat voortreffelijke werk in te zien: zij zullen er een door den heer DELPRAT medegedeelden brief van den ijskouden ULENBURCH of UIJLENBURGH in vinden, en zich na de lecturegeenszins verwonderen, dat onze nieuwsgierigheid naar de gelaatstrekken van dien »voorvader» in hooge mate is opgewekt.

MARS.

Gravure van Leon. da Vinci. Ik bezit eene gravure, 15 duim breed en 9 duim hoog, van LEONARD DA VINCI (de naam staat links beneden aan den rand, doch daar de gravure aan dien rand een weinig beschadigd is, kan men alleen VINCI lezen. Voor het overige is zij gaaf). Zij is op koper gesneden en de schaduwen los op de plaat aangebragt met inkt en breed. Twee mannen dragen eenen stervende of doode of gewonde, met het hoofd achterover gebogen en het gelaat omhoog (de neus is met eenen enkelen driehoek aangebragt). Hier achter staat een persoon met de regterhand in de zijde en het gelaat van den gedragene sterk aanstarende (door zijne kleeding — afhangenden mantel en korte broek — komt deze mij voor een doctor te zijn), er loopen nog twee andere personaadjes bij en achter den (zoo het schijnt) doctor staan nog twee mannen in gesprek met elkander.

Wat mag dit wel voorstellen? Of zou het slechts eene invallende compositie van DA VINCI geweest zijn?

pp.

AR. de Chves. In een hoogst zeldzaam exempl. van eene der beide uitgaven van MIGUEL (DANIEL LEVI) DE BARRIOS' *Imperio de Dios en la Harmonia del mundo*, in het laatst van 1699 of 't begin van 1700 te Amsterdam (bij wien?) in 4°. verschenen, komt eene plaat voor, AR. (ineengetrokken) *de Chves qins* (sic) *Chr. v. Hagen sulq* (sic). Deze fraaije plaat stelt voor (het portret?) des dichters als iemand die op een guitarre speelt, ten voeten uit en zittende. Boven zijn hoofd leest men: *Con Cithara mi enigma explicare y exemplos a mi oreja aplicare*. Met den regtervoet treedt hij op eene draak, uit wier muil schijnen voort te komen de regels:

Memoria Voluntad y Entendimiento,
dan a Miguel la voz, y a mi el tormento.

Aan zijne regterzijde staat BELLONA, met
eene vaan in hare linkerhand, waarop men
leest:

Quien como Dios significa
el que sus obras publica.

In de regterhand houdt zij een zwaard, dat
zij steekt door een' lauwerkran, welken een
uit de wolken nederdalend knaapje in de lin-
kerhand houdt. Aan den regterarm van dit
knaapje is met eenige banden een in tweeën
gevouwen lint bevestigd, waarop te lezen is:

Mas fuerte que la Parca es en mibraço
el Amor con la voz que todo enlazo.

Met de regterhand neemt het een' Mercu-
rius-staf aan, welken de dienaar der goden,
als een jeugdigen knaap voorgesteld, hem
toereikt. In de linkerhand houdt MERCURIUS
eene fluit, waaruit voortkomt:

Vna linea da al Sol en cada verso,
y en su musica el alma al Universo.

De plaat is aan hare 4 zijden omgeven,
aan iedere zijde een regel, van het volgende
versje:

De la Harmonia del Mundo.
Cantando el triumpho Miguel,
psia al Dragon de la envidia,
Que intenta glossar sus pies.

„Chr. v. Hagen” is waarschijnlijk dezelfde,
die KRAMM, *levens en werken* enz. dl. II. bl. 629,
CHRISTIAAN HAGEN noemt, hoewel hij dan, in
strijd met het beweren van NAGLER, lang na
1683 gearbeid heeft. Maar wie is AR. de
Chves? Wordt van deze plaat ergens mel-
ding gemaakt? De heer KRAMM schijnt haar
niet te kennen.

M. ROEST MZ.

Portret van Hendrik, graaf van Brederode.
Wie is HENDRIK VAN BREDERODE, heer van
Vianen, Ameide enz.? Burghgravius Heri-
ditarius Trajecti ad Rhenum en Legionis
Tribunus. Ik lees deze woorden, met nog

meer titels, onder het portret van iemand
van omtrent dertig jaren, in harnas, met
bijzonder breede en lange pruik. Het ovaal
is omgeven door de gewone zinnebeelden,
met de spreuk van BREDERODE. ADRIAAN
HANNEMAN heeft het origineel geschilderd en
P. HOLSTEYN de gravure vervaardigd, welke
wegens het sprekende van het portret en de
heerlijke uitvoering, zijn meesterstuk kan
genoemd worden.

D. F.

Onbekende schilderij. Onlangs eene boe-
renherberg binnentredende, viel mijn oog
op eene groote schilderij, in de schaduw van
eene kast half verborgen. Bij nadere be-
schouwing meende ik daarin eenige kunst-
waarde te zien, en wenschte zoo mogelijk
door een van de medewerkers van den *Na-
vorscher* te worden ingelicht, wat hiervan zij,
ten einde het stuk uit zijn onaanzienlijk lo-
gement naar een beter passende verblijf-
plaats te doen verhuizen.

Het is op doek geschilderd en naar gis-
sing 12 ned. palmen breed, bij 8 hoog, gevat
in breede zwarte (ebbenhouten?) lijst en vrij
goed geconditionneerd, ofschoon het aan de
randen en hoeken wel eenige restauratie be-
hoefde.

Het stelt voor DEMOCRIET en HERACLIET,
in levensgrootte beelden ten halven lijve,
zittende bij een aardkloot, ter linkerzijde een
opengeslagen boek. De karakteristieke phy-
sionomien zijn in mijn oog meesterlijk ge-
penseeld, om van de draperiën en de klee-
ding niet te spreken. Nu is de vraag, of het
ook bekend is, dat een onzer voormalige
schilders der beroemde hollandsche school
dat onderwerp behandeld heeft, en zoo ja, of
dat stuk ook is zoek geraakt? Naam of merk
van den schilder heb ik bij de naauwkeurig-
ste beschouwing niet kunnen ontwaren.

M. O. Z.

T A A L K U N D E.

Doodendans, Danse macabre (A. R.). In
1849 schreef baron DE REIFFENBERG, in den
Bulletin du Bibliophile Belge, t. VI. p. 334, het
volgende: Ces philosophiques représenta-
tions de la grande et finale ronde de la mort,
tourbillonnant sur les débris du monde et
emportant toutes les fortunes et toutes les
conditions, tiennent une place distinguée
dans les bibliothèques des amateurs instruits
qui, malgré les recherches des hommes les
plus compétents, résumées en dernier lieu
par ce bon GABRIEL PEIGNOT que nous ve-
nons de perdre, ne sont pas cependant d'ac-
cord sur le sens du mot *Macabre*. L'auteur
de l'ouvrage intitulé *Visits to the monasteries
of the Levant*, vient d'en donner une expli-

cation bien simple, et qui, par conséquent,
risque fort de n'être pas adoptée.

Il tire le nom de *Macabre* de celui de
MACAIRE, fondateur des tristes retraites où
se réfugièrent une partie des cénobites de
l'Afrique, et dont les disciples paraissent les
acteurs naturels de ce chœur formidable et
sinistre (*Revue Britannique*, juillet 1849, éd.
de Brux., p. 63.). *Danse macabre*, c'est-à-dire
danse sépulcrale et symbolique, imaginée par
le génie profondément ascétique de ST.-
MACAIRE.

.. ELSEVIER.

[Er is na PEIGNOT over de doodendansen en den oor-
sprong van den franschen naam daarvan, *danse macabre*,
veel geschreven. *The dance of death* by FRANCIS
DOUCE. London, 1833, 8°. — *Essai sur les poèmes et*

les images de la danse des morts, par HIPPOLYTE FORTOUL, Paris, s. d. 18°. — *Essai historique, philosophique etc. sur la danse des morts*, par E. H. LANGLOIS. Rouen 1851. 2 vol. 8°. — *La danse des morts, disputations et recherches — sur les divers monuments de ce genre qui existent ou qui ont existé, tant en France qu'à l'étranger, accompagnées de la danse macabre etc.* par GEORGES KASTNER, Paris 1852. 4°.]

Exodus XV: vs. 3 en 4 (vgl. X. bl. 329). Ofschoon wij door bijzondere omstandigheden de eerste twee N^{os}. van den Navorscher niet hebben ingezien, waarin over *lui seul vaut une armée* wordt gehandeld, meenen wij toch S. J. omtrent zijne, onzes inziens, verkeerde lezing en opvatting van de door hem geciteerde verzen (*Exod. XV: 3 en 4*):

יהוה איש מלחמה
יהוה שמו כרכבת

te moeten antwoorden, dat wij nergens hoegeenaamd grond voor zoodanige opvatting en lezing kunnen vinden.

In de eerste plaats behoort het woord *מרכבת* tot een volgend vers, zoodat het nimmer bij een voorgaand kan worden ingelascht (*). Dit strijdt immers geheel en al met de regelen der hebreuwsche taal. Doch die lezing en opvatting zou evenmin kunnen opgaan, ook al stond het woord *מרכבת* alléén, wat echter mede niet het geval is, daar het direct in verbinding (in *סמיכה*, *status constructus*) staat met het woord *פרעה* (†), luidende het vers aldus:

מרכבת פרעה וחילו ירה כים
ומכחר שלשיו מכעו כים כוף (§)

Indien nu voorts de woorden *מרכבת* en *שמו* bij elkander werden gevoegd, zou niet alleen de parallelie in vers 4 vervallen, maar dan tevens ligt mogelijk eene onwaarheid kunnen worden. Want bijna alle joodsche schriftgeleerden zijn het eens, dat PHARAO zelf niet in de zee is gestort, wat min of meer uit de woorden in c. XIV: 28 *לא נשאר בהם ער אחר* is op te maken, als wij de woorden vertalen met: *er is van hen geen overgebleven op één na*; nl. *לא נשאר בהם*, *er is van hen overgebleven geen*: — *אחר* (עוד) *op één na, + één*.

Wat nu de „eenvoudige uitdrukking“: (tegenover het „verheven denkbeeld“, dat de Eeuwige een man des strijds, d. i. de regte

(*) Wij meenen, dat het ALEXANDER moeielijk vallen zal dit te bewijzen. BESTUUR.

(†) S. J. zal dit toestemmen, mits ALEXANDER hem bewijst dat de schrijver van *Exodus* bij zijne letters vocalen schreef. BESTUUR.

(§) In een werk van ROBERT LOWTH (*de Sacra poesi hebraeorum*, Oxford 1763), waarin *Exod. XV: 1—19* en 21 onder de (*שיר*) *Odae Hebrae tertius character* worden gerangschikt, vinden wij dit vers aldus vertaald:

Pharonis currus copiasque in mare dejecit
Et in mari rubro demersi electi ejus duces.
N. REEKS, Dl. I.

oorlogsheld is) *Jehova is Zijn naam* zou kunnen beteekenen, willen wij trachten S. J. te verklaren.

Er staat יהוה איש מלחמה
יהוה שמו

Ons dunkt in de eerste plaats, dat de korte uitdrukking: „*Jehova is Zijn naam*“, bij eene goede opvatting niet minder, maar veeleer meer verheven is dan die van: „*Jehova is een man des krijgs*.“

In de tweede plaats dient, naar ons gevoelen, daartoe de herhaling (*repetition*) van het woord יהוה om, gelijk dit bij de meeste hebreuwsche dichtstukken geschiedt, de uitdrukking door eene wedergeving (*redondance*) te versterken, hetgeen in het hebreuwsch *כפילת הענין* wordt genoemd (zie daarover den *Commentaar* van MENDELSON, op *Gen. IV: 23 en 24*).

De „eenvoudige uitdrukking“ יהוה שמו schijnt voorts te moeten strekken om op de eenigermate harde uitdrukking van יהוה איש מלחמה eene zachte te doen volgen, en wel omdat, hoezeer ook het Opperwezen in den bijbel onder verschillende benamingen wordt aangewezen, toch aangenomen is, dat de naam van אלהים God als *Regter* — in de *מרת הדין* — (vergel. *Exod. XXI: 6*, alwaar *אנקלוס האלהים* met *דיניא* goddelijke regters en *Exod. XX. 17*, waar *אלהים* met *דיינא* vertaalt) en die van יהוה God als de *Albarmhartige* — in de *מרת הרחמים* — aanduidt. (Zie hieromtrent den *Commentaar* van MENDELSON, op *Gen. II: 1*. In *Exod. XXXIV: 6*, bij de zoogenaamde *שלוש עשרי מדות* *dertien eigenschappen* toonen de woorden יהוה יהוה אל: „*de Eeuwige, de Eeuwige, God, de Albarmhartige en de Algoedertierene* enz. dit genoegzaam aan.)

De *Commentaar* van JARCHI, op het onderwerpelijk vers, versterkt ons geheel in onze meening. Deze stipt immers op יהוה שמו „*de Eeuwige is Zijn naam*“ aan: מלחמתו לא כגלי יין אלף בשמו הוא נלחם כמו שאמר ואנכי נא אליך נלחם ה' נגלות:

dat wil zeggen: „Niet met wapentuig voert Hij krijg, maar met Zijn naam, zoo als geschreven staat (*Samuel I: 17, 45*): „En ik kom tot U in naam van den Eeuwige Zebaoth,” of volgens anderen: אף נלחם הוא נלחם: „Zelfs ten tijde Hij krijg voert en wrake neemt over hen, die Hem vijandig zijn, past hij zijne eigenschap toe, om zich over Zijne schepselen te ontfemen, enz.”

Omtrent deze uitlegging zijn het dus alle schrijvers, die ik daarover heb kunnen raadplegen, volkomen eens, en in geene der verschillende door mij ingeziene bijbelvertalingen en verklaringen, waarvan ik nog eenige

zal noemen, heb ik den minsten grond voor eene andere opvatting kunnen vinden. Immers vertaalt LUTHER het vers met: *Der Herr ist der rechte Kriegermann, Herr ist Sein Name*. Eene fransche vertaling luidt: *l'Eternel est un vaillant guerrier, Son nom est l'Eternel*. In eenen engelschen bijbel lezen wij: *The Lord is a man of war, The Lord is his name*, en VAN HAMELSVELDT heeft: *Jehova is een krijgsheld, Jehova is zijn naam*."

In eene 4°. *Biblia Hebraica* van EVERARDUS VAN DER HOOGHT, door SEBASTIAN SCHMIDT in het latijn overgezet (Leipzig 1740), is het vers met *Jehova (est) vir belli, Jehova (est merito) nomen Ejus*; en in een 8°. idem van PAGNINI (bij RAVLENGIEN, in Leiden of Antwerpen, 1613) luidt de interlineaire vertaling: *Dominis vir belli, Dominis nomen ejus*."

In een in ons bezit zijnde *Biblia Testamenti Veteris* van DAVID CLODIUS (Frankfort a/M., 1677), met latijnsche kanttekeningen van een' ons onbekenden geleerde voorzien, wordt aan het vers deze zin gegeven: »MOZES herhaalt het woord *Jova*, om dien krijgsman duidelijker aan te wijzen: *Jova*, wiens *Ik zal zijn*, die ik ben, zoo groot een oorlogslast op zich heeft genomen, Hij is niet alleen *aanvoerder*, waarom hij *Gen. XLIX: 24, אכיר יעקב* wordt genoemd, maar verrigt ook het werk van *soldaat*, gelijk voorzegt was in hoofdst. XIV: 14:

Bij geen enkele dezer schrijvers of commentaristen schijnt alzoo het denkbeeld te zijn opgekomen, dat bij de *ware* lezing de parallelie niet in haar regt komt, gelijk S. J. vermeent (*).

Mogt S. J. evenwel nog niet overtuigd zijn, dan verwijzen wij hem naar den *Commentaar* van MENDELSSOHN, op *Exod. XV: 1*, waarin eene zoo voortreffelijke uiteenzetting der hebreuwsche dichtkunst wordt gegeven.

Hoe S. J. er bij komt MIRJAM als de dichteres van een door *Mozes en gansch Israël* gezongen lied te noemen, begrijpen wij niet. Onzes inziens kan haar alleen het autherschap van vers 21 worden toegekend.

ALEXANDER.

Kop (X. bl. 147). Op bl. 147 wordt verzekerd, dat *kop* van menschen gezegd, in Holland tot de onbeschaafde uitdrukkingen behoort. Maar in den beschaafden toon hoort men in Holland toch dikwerf zeggen, *dat is een schrandere kop, daar zit een kop op enz.*, wanneer men van een schrandere menschen spreekt? †.

[Er is onderscheid tusschen *hoofd* en *kop*. Het laatste beteekent niet het geheele hoofd, maar alleen het bovenste gedeelte, den *schedel*, de *hersenkas*. Zoo wordt in den

(*) Wie in aanmerking neemt op welk standpunt de kritiek van het O. T. toen stond, zal dat zeer natuurlijk vinden.

BESTUUR.

Prozabijbel aan MAERLANT toegeschreven II. f. 74. v. b. gezegd: »Doe die knapen ghingen ende soudense [nam. Athalia] begraven, doe en vonden si niet van haren lichaem dan *die cop van den hofde* ende handen ende voeten." Het is dus niet vreemd, dat men den schranderen man *eenen schranderen kop* noemt of zegt *dat er een kop op zit*. In lateren tijd is men begonnen *kop* van het geheele hoofd te gebruiken, doch alleen waar men van dieren sprak. *Kop* van menschenhoofd is eene onbeschaafde uitdrukking. Bij de Franschen is het zoo niet, die ieder hoofd, ook dat van den mensch, *tête* noemen, wat eigenlijk alleen den schedel beteekent.]

»Bezaansschoot aan" en »Splice the main brace" (A. R.). Het komt den ondergeteekende voor, dat deze op koopvaardijsschepen gebruikelijke term, waarmede een borrel of oorlam wordt bedoeld, daardoor ontstaan is: dat wanneer de bezaansschoot moet worden aangehaald, hetgeen plaats vindt bij het schralen van den wind of bij koersverandering, er dan in den regel te gelijk aan boord der schepen, *veel* ander werk *moet* verrigt worden, als: leizeils bergen, aanbrassen enz. enz. Om dit nu spoedig gedaan te krijgen, wordt als opwekkingsmiddel, onder de benaming van »bezaansschoot aan" doorgaande onder het verrigten der werkzaamheden, soms ook direct daarna, aan de scheepsequipage per man een borrel uitgedeeld.

»Splice the main brace", gebruikelijk op de engelsche oorlogschepen, is naar het gevoelen van den ondergeteekende ook opdergelijke wijze ontstaan, alleenlijk met dit verschil: oorlogschepen zijn zwaar, koopvaardijsschepen ligt bemand; bezaansschoot aan, leizeils bergen, aanbrassen enz. geven op een oorlogschip, dat *zwaar* bemand is *geen* aanleiding tot noodzakelijke opwekking, tot buitengewone vlugheid; maar breekt de groote bras, iets, dat op een oorlogsschip in den regel niet gebeuren kan noch mag, en moet die groote bras gesplitst worden, dan denkt men aan slecht weêr, algemeen groote drukte aan boord, en hoe zwaar een oorlogschip dan ook bemand is, vindt ieder man zijn werk, en om dat werk vlug te doen plaats hebben, is onder de benaming van »splice the main brace" het geven van een borrel, dunkt mij, te verklaren.

H. BOONDERS.

Kapot (A. R.). Noch het bestuur van den *Navorscher*, noch de heer ROOS hebben die vraag eigenlijk beantwoord. Iets naders daarover zal dus misschien niet onwelkom zijn. Het behoort niet tot de zeldzaamheden, dat een woord twee zeer uit een loopende beteekenissen heeft. Men denke slechts aan het holl. *pijn*, verwant met het gr. *πόνος* en *pijn* van het lat. *pinus*, *viool* (zekere bloem) verwant met het lat. *bellus* en *viool* (vedel), volg. WEILAND een onomatope, volg. BILDERDIJK van het holl. *fool*, gr. *φύλη* (zie *Gestacht*).

der Ned. Naamw.) gevormd. Zoo hebben de woorden *malie*, *hoop*, *monster*, *pink*, enz. dubbele beteekenis. In het fr. heeft men *crêpe* voor floers en struif, *poêle* voor koekepan en sluijer. Het duitsche *meissel* wordt voor *beitel* en *wiek*, *reif* voor *hoepel*, *ijzel* en *rijp* gebezigd.

Het fr. *capote*, waarvan ons *kapot* of *kappot* (KIL. *kappoote*), is ongetwijfeld afgeleid van het lat. *caput*. Eertijds verstond men daaronder een *kap*, later, toen de *kap* tot mantel verlengd werd, bleef de naam behouden en tegenwoordig geeft men dien zelfs aan een overjas *zonder kap*, inzonderheid aan dien der soldaten.

In het kaartspel zegt men van den speler, die geen trek gemaakt heeft *nil est capot*, "welke uitdrukking, zoo als een bejaard Franschman mij verhaalt, haar oorsprong vindt in het vroeger in Frankrijk bestaan hebbend gebruik, om den verliezer der partij eene muts of *kap* op te zetten. Of dergelijke gewoonte ook bij ons is in zwang geweest, is mij onbekend. Dit intusschen mag men aannemen, dat *capot* de beteekenis van *triste*, *abattu* aan het kaartspel ontleend heeft, en dat ook daaruit, zoo als het bestuur van den *Navorscher* teregt aanmerkt, het in ons gemeene leven gebruikte *hij is kapot* (dood), *de tafel is kapot*," ontstaan is.

D. H. DE CASTRO, MZ.

[*Pijn* houden wij voor uit het latijn overgenomen (poëna); er bestaat geene verwantschap tusschen *bellus* en *viool*, lat. *viola*, dat waarschijnlijk met het grieksche *ζω* samenhangt. *Kapot* (kledingstuk) is het fransche *capot* of *cappot*, door middel van den uitgang *ot* afgeleid van *cappe*, ital. *cappa*. Dat dit van *caput* afstamt is mogelijk.]

Woorden in Zuidbeveland in gebruik (A. R., XI. bl. 15).

Beestje. Het beestje komt bij hem op = hij wordt toornig.

Bogert, boomgaard. Ik geef den bogert op = ik geef het raadsel op, ik kan het niet raden.

Breemen. Het breemt = het is ruig weder, vriest een weinig.

Diesendag, dingsdag.

Inholken = te goed doen, vooral ironisch, b. v. ik zal je eens inholken = nu, je kunt begrijpen dat ik zoo iets voor je doen zal!

Jagen, (van een mensch) schielijk ademen; (van eenen kagchel) snorren. Vandaar *Jager*, klep van den haard.

Klakkerdoes, proppeschieter.

Toog, toonbank.

DE MACCABEËR.

Woorden in Zeeland (Zuidbeveland) in gebruik. DE MACCABEËR geeft ons eene belangrijke lijst van die woorden, welke bijzonder aan Zuidbeveland eigen zijn; het ware te wenschen dat zijn voorbeeld veel navolging vond, opdat wij eens zouden kunnen beko-

men een woordenboek der onderscheidene taaleigens van ons land. *Kuieren* voor *wandelen* is echter niet uitsluitend zuidbevelandsch, men gebruikt het ook als zoodanig elders, zelfs in Amsterdam hoort men vaak zeggen *kuieren gaan*. *Kunnen* heeft ook elders tot imperf. *kost*. — *Hij kost dat niet doen* is bij velen eene gemeenzame uitdrukking. *Balie* voor *leuning*; *bedrijf* voor *boerenhuishouding*, *bonk* voor *groot stuk*, *heffen* voor *ten doop houden*, *kostelijk* voor *opperbest*, *janken* voor *weenen*, *kappen* voor *hakken* (*houtkappen*) (*), *korf* voor *mand*, enz. zijn ook op andere plaatsen van ons vaderland gebruikelijk.

9 Januarij.

Woorden in Zeeland (Zuidbeveland) in gebruik. *Gareelmaker* (bl. 16). Ook in de provincie Utrecht wordt, of werd immers vroeger de *wagenmaker*, *rademaker* genoemd. Ik vind in een HS. van de XVIIde eeuw vermeld BALTUS DE LEEUW, *Rademaker der stad Utrecht*, hetgeen wel *wagenmaker* zal beduiden.

C+C+C.

3.

Woorden in Zeeland (Zuidbeveland) in gebruik. H. M. C. v. O. zegt (XI. bl. 15) niet regt te begrijpen, waartoe die *pseudonymen* en *lettermerken*, die onze medearbeiders gebruiken, dienen. Zij dienen om *anonym* te blijven en om zich niet soms door een artikel eene eindeloze correspondentie en lastige visites van leegloopers op den hals te halen.

S. S. S.

Cordelière (A. R.). Dit woord komt klaarblijkelijk af van het woord *corde*, een snoer of touw, even gelijk de naam der *fratres minores* der orde van *St. Franciscus* die »Cordeliers" genaamd werden, dewijl de heilige en even zoo de monniken zijner orde, hunne pij met een gordel of snoer omgordden.

H. R.

Chiltern hundreds (A. R.). *Chiltren* is, volgens BAILEY, een vlek (town) in Buckinghamshire, den naam ontleenend uit het angelsaks., het zij op de koude luchtstreek of op den kleigrond doelende. De *hundreds* zijn de honderd huisgezinnen, weder in *tithings* (tientallen) verdeeld, waarvan de *hundred penny* geheven werd door de *tithing-men*. Zie ald. op die w.w. Of nu de *Chiltern-hundreds* in verband staan met den naam der plaats of wel met huisgezinnen op vette kleigronden gevestigd en uit dien hoofde tot een hooger tax aangeslagen, weet ik niet en kan daarom het eigenlijke der vraag niet beantwoorden, maar denkelijk zal het in BLACKSTONE, WOOD of de *Statutes at ...* (?) te vinden zijn.

L. J.

(*) Is van daar niet de benaming van *kappertjes-kool*, *kool*, die gewoonlijk *gekapt*, *gehakt* wordt voorgezet?

S *

Spreekwijzen voor een slecht uurwerk in gebruik (A. R., XI. bl. 19). Met *slecht uurwerk* wordt zeker bedoeld een *onjuist loopend uurwerk*, want een uurwerk of horologie kan opperbest zijn, maar tijdelijk slecht loopen. In Amsterdam zeide men tot voor weinige jaren in zoodanig geval: *de klok of je horologie loopt gelijk met de Raampoort, of met de Weteringpoort*. Die beide poorten, evenmin als de *Zaagmolenspoort* hadden uurwerken, zoo als de *Haarlemmer-*, *Leidsche-*, *Utrechtsche-*, *Weesper-* en *Muiderpoort*. Thans zijn al die poorten, met uitzondering slechts van de *Muider-* en *Leidschepoort*, welke laatste ook op de nominatie staat, in barrières veranderd, behalve de *Haarlemmerpoort*, welke *Willemspoort* is geworden, en met een uurwerk is voorzien. †.

Academie, Universiteit (A. R.). Het onderscheid is zeer kennelijk en uit den oorsprong der woorden af te leiden. De eerste naam is uit het grieksch en draagt dien van een' voor openbare wandeling openstaanden tuin van zekeren ACADEMOS te Athene, waar PLATO het eerst eene vereeniging van wijsgeeren vormde. *Voyage d'Anacharsis* (ed. 1789.) t. II. ch. VII. en *Atlas* pl. 6. Deze academie noemde men in later' tijd *de oude*, toen, bij voortgaanden lust tot onderzoek en verschil van meeningen, andere ontstonden, onder de leiding van ARCESILAUS en van CARNEADES. Dikwijls verwisselt men dien naam met *school*, b. v. die van ZENO, van EPICURUS en van vele hedendaagschen, en past dien ook toe op de beoefenaars en toongevers in de vakken der schoone kunsten. Vraagt men, bepaaldelijk ten onzent, naar het onderscheidend kenmerk van *academiën*, *maatschappijen* en *genootschappen* (deze laatste geheel iets anders dan *venootschappen*, in betrekking tot industrie en handelsregt), dan komt het mij voor, dat men de *academiën* beschouwt als meer regtstreeks door den staat beschermde en ondersteunde en daardoor wederkeerig er aan ten dienste staande en verpligte lichamen, de andere als geheel vrije, zich in meer of minder uitgebreiden werkkring bewegende.

Waardoor *maatschappijen*, in onzen tijd opgericht, zich van *genootschappen* onderscheiden? Ik vraag of het misschien daarin gelegen is, dat eene geldelijke bijdrage genoegzaam is, om lid der eerstgenoemde te worden, maar voor de laatstgenoemde eene verkiezing bij stemming vereischt wordt. Wanneer er eens eene *processie* naar eene *Minerva*, *Themis*, *Apollo* of een nog op te rigten standbeeld van een *prins der Rederijkers* werd uitgeschreven, zoude er vermoedelijk nog al vrij wat over den voorrang te doen vallen en deze of gene op den voet

getrapte terug gewezen worden met *waarom waagdet gij er u bij?* — Overdragtelijk heeft men zeker leerboek *Académie des Jeux* genoemd.

Van geheel anderen aard waren en zijn de *Universiteiten*, waar, van regeringswege, een uitgebreider en dieper *onderwijs* wordt gegeven en *graden* worden toegekend in alle de vakken van wetenschap, waarvoor zij opgericht zijn en *universele* kundigheden te verkrijgen zijn bij *lessen* gevende, bezoldigde, van staatswege daartoe geroepene *hoogleeraren*, bij uitsluiting tot dien titel geregtigd, terwijl die van *professor* kortheids halve in den dagelijkschen spreekstijl wordt gebezigd en, in navolging van onze naburen, door allerlei *onderwijzers* van eenig beroep (*profession*), somtijds winderig genoeg, wordt uitgebazuind. In de middeleeuwen werden de universiteiten van Parijs gesticht door KAREL de groote, van Bononie, van Padua, van Salamanca, van rondom bezocht als de beroemde zetels der *universele* geleerdheid van dien tijd. *Universiteiten*, waar de studenten onder het opzigt der leeraars hetzelfde gebouw met hen bewonen, verdienen om die reden nog meer misschien dien naam. — Reeds te veel voor een onderwerp dat in de beschrijving van elke *academie* en *hoogeschool* behandeld is. — Is het niet onjuist dat jonge lieden, die zich naar de laatstgenoemde begeben, gezegd worden naar de *academie* te gaan? L. J.

Meester voor den naam van Regtsdoctoren (A. R.). Ik begin mijn antwoord met wederkeerig het bewijs te verlangen dat de *titel* van *meester* aan chirurgijns gegeven is of wordt. Wel eens hoort men over *apothekers* sprekende, zeggen dat zij, bij dat beroep, ook wat *meesteren*, en dan geeft dit daarvoor gesmeede werkwoord te kennen, dat zij, naar de kunde die zij uit de recepten hebben opgedaan, zich veroorloven geneeskundigen raad te geven. In onze taal heeft het woord meester velerlei beteekenis, *schrijfmeester*, *meester-schoenmaker* (in den tijd althans der gilden) en duidt iemand aan die de vereischte kundigheid in zijn vak bezit, of gerekend wordt er in uit te munten; zoo noemden de broeders van JOSEPH hem *meester-droomer*, of opperdroomer, meester der droomers. *Gen. XXXVII. v. 19.* — *Meester* is dan ook van zeer verschillend gehalte en de steller der vraag zal slechts het *Ned. en Lat. Woordenb.* van HOOGSTRATEN behoeven op te slaan, om er het onderscheid uit te zien tuschen *dominus*, *herus*, *faber*, *fabricator*, *praeceptor*, *doctor*, *magister*; enz. Aan onze hoogeschoolen worden somtijds de tot *doctor* in eene der faculteiten promoverenden tevens *magistri artium*. Uit de *Statuten* kan men

misschien nagaan of, waarom en wanneer, in verband met laatstgenoemden *titel*, die van meester op de *Juris utr. doctores* is toegepast? Zeker is het, dat het gebruik ten minste honderd jaren oud is. De door zijne *Werken* en het daarin voorkomend prentje van den *vreeselijken vraat* wel bekende mr. AERNOUT VAN OVERBEEKE, te Amsterdam, geb. 1632, woonde als *advocaat* te 's Gravenhage en vertrok naar O. I. in 1668. (Zie *Bouwstoffen v. d. Ned. Letterk.* 2de st. bl. 44.) Het gebruik heeft blijven voortduren, en men hechtte er nog al, wel eens te belagchelijk, aan. In mijne jeugd heeft men mij verhaald van eene mevrouw van het oude geslacht VAN ASSENDELFT, die tegen hare dienstboden over haar' zoon sprekende, niet dien naam gebruikte, maar gewoon was b. v. te zeggen: »vraag het aan *heer en meester*." De edellieden lieten vóór 1795 den *titel* van *doctor* aan de *personnes de robe* (naar de fransche onderscheiding van *personnes de cour*, *d'épée* en *de robe*) over. »Onze zoons promoveren niet," antwoordde eene barones VAN W. aan de echtgenoot van den president van een der hoogste staatscollegien, wier zoon dat eerstdaags doen zoude en gemeenzaam akademievriend van den haren was. De *advocaten* hadden, uit hoofde van hunnen *titel*, toegang, zonder uitnoodiging, tot de *cercles* (recepties, *soirées*) aan het stadhoudershof. — Dat men in de opschriften der vereeringsdichten, naar oude gewoonte achter *inaugurale dissertatiën* geplaatst, het J. U. D., dat bij de latijnsche stond, bij de nederlandsche met *meester in de beide regten* verwisselde, zoude ik uit verscheidene, van de jaren 1781, 1787, 1804 kunnen aanwijzen. Kan een ander medewerker van den *Navorscher* iets mededeelen aangaande de *Theol.* en de *Med. Doctores*? L. J.

[Ten onregte twijfelt L. J. er aan, dat de naam van *meester* in vroegeren tijd vooral aan de chirurgijns werd gegeven. Wij zouden zonder moeite een honderdtal voorbeelden van *meester* in die beteekenis en van *meesteren* voor eenen zieke onder behandeling hebben of onder behandeling van den geneesheer zijn (men gebruikte het in die beide beteekenissen) kunnen verzamelen, maar de volgende vier regels die HUYGENS (*Korenbl.*, Amst. 1672, boek XII. n°. 33) den chirurgijn in den mond legt, zijn voldoende:

Een smith heet meester Wilm, een snijder meester Cent,
Een beul heet meester Dirck, een raadsheer meester Steven;
Elck moet bey naem en konst op 't meesterschap toe geven:

Maer, of ghy, sonder bey, den *meester* soght, ik ben 't.

Den oorsprong van dezen *titel* moeten wij zonder twijfel hierin zoeken, dat de chirurgijns, even als verschillende soorten van ambachtslieden in onze steden een gild uitmaakten. Soms ook, misschien wegens het kleine getal menschen dat zich met die neringen bezig hield, waren er twee in een gild vereenigd. Te Amsterdam bevatte hetzelfde gild de chirurgijns en — de klompenmakers! Bij verschillende ambachtslieden ging de naam van *mees-*

ter in dien van *baas* over, in de spreektaal namelijk, want zij bleven schrijven Mr. timmerman, Mr. metselaar, enz. Bij de chirurgijns had dat geene plaats, hen bleef men meester noemen. Nog heet in de noordhollandsche dorpen de geneesheer, die geen med. doctor is, *de meester*, terwijl men den onderwijzer (die elders meestal met dezen naam genoemd wordt) *den schoolmeester* heet. Ook *meesteren* is daar in beide bovengenoemde beteekenissen nog in gebruik.]

Delft. Wijlen prof. N. G. VAN KAMPEN zegt in zijne *Staat- en Aardrijkskundige Beschrijving der Nederlanden*, bl. 333, dat Delft in den zeeuwschen *tongval* (*) *sloot* of *gracht* is. Maar in Zuidholland heeft men de stad Delft, in Noordholland het dorp Assendelft. In Vriesland Delfzijl. Treft men dien naam ook nog elders aan?

9 Januarij.

[Van *delven* komt *delve* in Zeeland, met de gewone verandering van *e* in *u*, uitgesproken *dulve*, d. i. gracht. Delft heette ook oorspronkelijk *Delf*. Later heeft men daar eene *t* achtergevoegd, iets wat ook met eenige andere woorden geschied is. Een bewoner van Delft heet *Delvenaar*, en wat tot Delft behoort of van Delft komt *delfsch*. Die beide woorden, zoo als enkele malen geschiedt, met *t* te schrijven is verkeerd, de afleiding en de uitspraak beide protesteren er tegen.]

Tijdstip. Daar de geslachten van zamen-gestelde woorden bepaald worden naar het geslacht van het enkelvoudige, wat is de reden, dat genoegzaam allen *tijdstip* onzijdig maken?

Hybridisch. Van waar dit woord, en wie heeft het in onze taal ingevoerd?

J. H. VAN LENNEP.

Spelling. *E en ee*; *o en oo*. Waartoe is het noodig dat de spelling der *e* en *ee* zich blijft regelen naar den historischen oorsprong der woorden, gebrekkig slechts nog voortlevend in de uitspraak in enkele provinciën? Waarom schrijft men niet *spreeken* zoowel als *kweeken*, terwijl welligt alleen de Zeeuw hier verschil in de uitspraak doet hooren? En dit verschil, het zal even goed bewaard blijven in de levende taal, als het maar diep zich geworteld heeft. Geen Nederlander toch zal in *bol* en *vol*, in *hol* en *zwol* denzelfden klank doen hooren.

Wat zou er dus tegen zijn als norma aan te nemen, de *e*, waar ze niet toonloos is, dubbel te schrijven: *steelen* zoowel als *heelen*, *beedelen* zoowel als *bedeelen*.

En kan de *o* niet den regel van *a en u* volgen; waarom niet *stoten* zoowel als *gegoten*, *belonen* zoowel als *wonen*?

Zeker zou het eerste voordeel zijn, de opheffing van hoogst moeilijke en niet zelden

(*) Is *tongval* niet eigenlijk *pronuntiatio* en *taaleigen dialect*? Het laatste wordt hier bedoeld.

willekeurige regels, waarvan men reeds —
ieder op zijne wijze — begint af te wijken.
C. J. J. V.

Fabrykant, fabrijkant, fabriekant, fabri-
kant. Dezer dagen in handen krijsende de
Handelingen der 83ste Algemeene Verga-
dering van de Nederlandsche Maatschappij
ter Bevordering van Nijverheid, vind ik
aldaar overal van *fabrieken* gesproken, ter-
wijl in de naamlijst der leden herhaalde
malen *fabrikant* wordt gelezen. — Dit laatste
komt mij onjuist voor, men spreekt toch bij
ons niet van een *fabrik* en van *fabrikken*. —
Dit een en ander gaf mij aanleiding om te
vragen hoe de juiste spelling is. *Fabriek*
staat in het Hand-Woordenboek bij H. MAR-
TIN EN C^o. in 1828 uitgegeven, maar dan
luidt, volgens mijn inzien, de uitspraak als
fabreik. In het Woordenboek, bij K. FUHR in
1848 uitgekomen, staat *fabriek*. †.

Scharbier. In eene keure der stad Amster-
dam van 30 november 1581 leest men, art. 15.
»Item, de gene, die hier ter Stede ofte hare
Vryheit bier tappen sullen, en sullen voorts
aen geen *scharbier* mogen tallen ofte uyt-
slyten, noch de gene die *scharbier* tappen
en voortaan geen *bier* tappen ofte uyt-
slyten.» Was *scharbier* dan geen *bier* en van
waar die benaming? Men ziet dat in de
XVIde eeuw de woorden *voorts-aen* en
voortaan afwisselend werden gebruikt.

C/4.

De naamsoorsprong en het wapen der Sak-
sen. Volgens ENGELHUSIUS, aangehaald in
de *Antiquitates Belgicae* of *Nederlandsche*
Oudtheden (t' Amsterdam by JACOB VAN
ROYEN, 1701), schijnt men op goede gronden
te kunnen aannemen, dat de Saksen hunnen
naam ontleend hebben van hun wapentuig
seax of *seaxe*. Immers hij zegt:

Quippe brevis gladius apud illos Saxa vocatur,
Unde sibi Saxo nomen traxisse putatur.

Dat is:

De naam der Saksen meent men vrij gewis te weten,
Dat komt van 't korte zwaard, bij hen een *Zeis* geheeten.

»'t Zelve werd mede aangeteekent van
GOTHOFRIDUS VITERBIENSIS, part. 15. be-
neffens dit oud Hoogduits rijm, dat voor
500 jaaren gemaakt is

Von den Mezzeren also wahsin [?]
Wurden sie geheizen Sachsîn.

En in 't oude Fries:

Nimmet oure Saxen.

Dat is: *trekt uwe messen of houwens.* (L.
c., bl. 87.)

»Als JUSTUS LIPSIUS van den oorspronk
des naams der *Saxen* redenkavelt, zo keurt
hy niet alleen zulks voor goed, maar zeid

ook dat het werktuig, waar mede men hier
te lande het gras afmaait, geheeten worden
saissen; en de korte swaerden, die d'oude
Saxen eertijds plegen te dragen, die zy *Seaxen*
noemden, waren krom op de wijs van een
saissen, hebbende de snee op d'omgekeerde
buitenste zijde, gelijk men zien mach in 't
schild van den ouden *Oost Saxen* koning
ERKINWIJN, die drie van deze korte kromme
Zwaerden of *Seaxen* van zilver in een rood
veld voerde." (L. c., bl. 89.)

De schrijver schijnt de mogelijkheid niet
aan te nemen, dat het volk ook zijnen naam
aan het wapentuig kan gegeven hebben.
Hoe dit zij, het is merkwaardig, dat in de
duitsche oproeren van —48 de zeis weder
eene rol gespeeld heeft en, bevestigd op een
langen stok, het volkswapen geweest is der
opgestane landlieden of *Zensen-männer*.

WODAN, zegt dezelfde schrijver, dien we
hierboven aanhaalden, werd afgebeeld, hou-
dende in de regterhand een krom zwaard,
dat onder de oude *Saksen* een *seax* of *seaxe*
plagt genoemd te worden (L. c., bl. 139).

Tusschen twee haakjes: vanwaar die af-
beeldingen der noordsche goden? Volgens
het brein van den een of anderen oudheid-
kenner, of naar bestaande beschrijvingen?

J. H. VAN LENNEP.

[GRIMM, *Gesch. der deutsche Sprache*, 2te Ausg. 424,
zegt er het volgende van: »WIDUKIND 1, 6, 7 die schöne
sage von den Sachsen und Thuringen berichtend und einer
zusammenkunft beider völker gedenkend, wobei diese
unbewafnet, jene mit waffen auftraten, sagt ausdrücklich:
erat autem illis diebus Saxonibus magnorum cultellorum
usus, quibus usque hodie Angli utuntur morem gentis
antiquae sectantes. Mit diesen schwertern überfielen und
schlugen sie ihre feinde nieder. Fuerunt autem et qui hoc
facinore nomen illis inditum tradant: cultelli enim nostra
lingua sahs dicuntur, ideoque saxones nuncupatos, quia
cutellis tantam multitudinem fudissent. NENNIUS *Hist.*
Brit., cap. 46, legt dem HENGIST die worte in den mund:
quando clamavero ad vos et dixerò «eu Saxones, nimit
eure Saxas!» Cultellos vestros ex ficionibus vestris educite,
et in illos irruite et fortiter contra illos resistite! Im
Annolied heiszt es aber:

ein Duringin duo der siddi was
daz si mihhili mezzir hiezîn sahs,
der die rekkîn manigiz druogin,
damidi si die Duringe sluogin
mit untrûwin ceinir sprâchin,
die ci vridin si gelobit havitin:
von den mezzerin alsô wahsin
wurdin si geheizin Sahsin.

GOTTFRIED VON VITERBO bei PISTOR. 253b. hat die
verse:

ipse brevis gladius apud illos saxo vocatur,
unde sibi Saxo nomen peperisse notatur,

wobei nur der deutsche unterschied zwischen *sahs* und
Sahso verwischt wird. Es ist noch bis in spätere zeit bei
Sachsen und Westfalen der gebrauch geblieben, dasz die
männer zu gericht mit messern erschienen und sie in die
erde niedersteckten (*Rechtsalt.*, S. 771).

Dies alles erscheint bedeutsamer, wenn zweierlei an-
deres damit in bezug treten wird.

An die spitze des ost-sächsischen stamms in Britannien,
germanisch belgischer küste gegenüber, stellen die ags.

genealogien den Seaxneát, Voden's sohn und göttlichen helden; derselbe Saxnót wird in der *abrenuntiation* neben Vóðan und Thunar als dritter gott aufgestellt, dem scandinavischen glauben aber ist er unter solchem namen fremd. Dieser würde altn. Saxnaut, ahd. Sahsnôz, goth. Sahsanauts auszudrücken sein und schwerträger, gott des leuchtenden schwerts, kriegsgott bedeuten. Heissen nach ihm seine kriegsgenossen, alle männer des volks, dem er heilig ist, Sahson, Sachsen, so hat diese auslegung sicher den vorzug vor der spielenden sage, die den namen erst auf eine besondere waffenthat des volks, zur zeit in welcher es ihn längst geführt haben musz, ziehen will.

Mit solchen stammsagen scheint aber die wahl der ältesten zeichen auf schild und fahne in verbindung zu stehen, wie vorhin das welfische wappen der Chatten bestätigte, und jenen Sahsnót mag auch das schwert im sächsischen von frühster zeit her ankündigen. „Der herzog von Sahsen ist des chuniges marschalch und sol dem chunige sin schwert tragen,“ sagt der Schwabenspiegel cap. 31; dies recht des schwertvortragens flieszt nicht aus der marschallswürde, noch ist durch sie das schwert ins wappen der Sachsen eingeführt, sondern eben weil es von jeher darin war, pflegten es auch die könige sich durch den herzog von Sachsen vortragen zu lassen. Der erz-schenke und erztruchsess, welche becher und schüssel vortragen, nahmen diese zeichen darum nicht in ihren schild auf; wol aber gieng das angestammte sächsische schwert hernach auch mit dem erbamt auf die askanischen und meiszischen kurfürsten über.

Das bisher aus dem namen der Sachsen allein gewonnene ergebnis ihres hohen alters und ihrer frühesten anwesenheit mitten auf deutschem boden wird sich aber durch betrachtung der Cherusken zur gewisheit erheben. Cherusken sind mir nichts als Sachsen mit gleich altem andern, dennoch vollkommen einstimmigen namen.

Denn wie Sahso auf sahs und den schwertgott, leitet Cherusk geradezu auf ein wort, das schwert und einen gott des schwerts bezeichnet. *Cheru* ist fränkische schreibung des alts. *heru*, goth. *hairus*, ags. *heoro*, altn. *hiðrr*, die wiederum dem lith. *kardas* gleichen. Das kurze, aus CLAUDIANS scansion ersichtliche *e* wahrt DIO CASSIUS in *Χέρουσκοι*, tadelhaft scheint STRABONS *Χηρούσκοι*. Da nun aber die ableitung *sk* nur an personen und persönlich gedachte sachen tritt (*man*, *man-*

nisks, *thiuda*, *thiudisks*); so folgt, dasz ein goth. *hair-visks* so wenig als heute *schwertisch* von *schwert* gebildet werden könne, es sei denn auf einen personificierten Hairus zurückführbar, der als gott des volks ahnherr ward; der name *Cherusk* nöthigt also unmittelbar von einem göttlichen Cheru auszugehn, dem wir schon im bairischen kriegsgott Ero oder Er begegneten.“

De saks was een groot mes of zwaard, geen zeis. De laatste heet ohd. *segansa* of *segisna*.

Gelijk de Saksen en Cherusken zoo hadden ook waarschijnlijk de Franken en Longobarden hunnen naam naar de wapenen die zij in den krijg gebruikten.]

Hurrah. Dit woord is zuiver slavonisch en wordt gebruikt van de kusten van Dalmatië tot de Behringsstraat, om eene roemrijke of heldhaftige daad aan te duiden en te verheerlijken. De oorsprong van dit woord ligt in het denkbeeld, dat ieder man die op eene roemrijke wijze sterft regelregt naar den hemel gaat — *Ha-ray* (het paradijs), — waarom de strijders dit woord elkander toeroepen om zich op te winden, even als de Turken „*Allah*“ uitroepen, om door het denkbeeld aan den hemel en de onmiddellijke belooning hunner dapperheid het aardsche te doen vergeten.

Oude geuzen. Mr. J. VAN LENNEP gebruikt in zijne uitgave van VONDEL het woord *Oude Geus* meermalen, b. v. dl. I. bl. 651, sprekende van vreemdelingen, die zich te Amsterdam hadden gevestigd, zegt hij: „op wie de Amsterdammer *pur sang*, en hoe veel te meer de *Oude Geus* uit de hoogte nederzag.“ Vindt men dat woord ook elders, in den zin waarin VAN LENNEP het gebruikt, gebezigd? Vgl. dl. I. bl. 657. Θ.

AANKONDIGING VAN BOEKEN.

Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren. Uit vroegere opstellen bijeenverzameld en herzien door R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, dl. I. st. I. Amsterdam, FREDERIK MULLER, 1860. f 2.90.

Vele onzer lezers zullen zich deze opstellen herinneren, en zeker zal het hun genoe-gen doen dat de schrijver besloten heeft ze tot eenen bundel te vereenigen. Dit stuk bevat: *de Adel, Hendrik van Brederode en Willem van Oranje in 1566 en 1567, Nicolaas de Hammes en Jacob van Wesenbeke, de publicist van den nederlandschen opstand.* Het eerste is vroeger geplaatst geweest in den *Gids* van 1846, het tweede in den *Gids* van 1845, het derde in VAN VLOTEN, *de Nederlanden onder Philips II*, het vierde in den *Konst- en Letterbode* van 1859. Men weet dat de schrijver uit bronnen geput heeft die vroeger of niet bekend waren of niet geacht werden, dat hij vooral de belgische archiven en de italiaan-sche en spaansche schrijvers over de geschie-

denis van den opstand tegen Spanje geraad-pleegd heeft. Ten gevolge daarvan verschilt hij in de voorstelling en beoordeeling der feiten aanmerkelijk van onze vroegere schrijvers over dit tijdvak die tot geschrevene stukken geen toegang hadden, van de gedrukte werken slechts die gebruikten, wier schrijvers jegens de opgestane gewesten gunstig gezind zijn, of zoo zij eens het oog sloegen in STRADA, het deden met groot wantrouwen, en daarom dikwijls tot dwaling moesten vervallen. Aangaande de herziening die deze stukken hebben ondergaan, merkt de schrijver het volgende op: „Niet altoos heb ik bedenkingen beantwoord, wanneer die tegen slechts vlugtiglijk aangestipte bijzonderheden gerigt waren, zoo dikwijls ik de overtuiging had, dat de ontwikkeling van hetgeen ik omtrent die bijzonderheden vermeldde, overvloedig zou zijn tot wederlegging der gemaakte bedenkingen. Ten tweede: ik stel er eenigen prijs op mij zelven en mijne studiën, zoo als

ik ben en zoo als zij zijn terug te geven. Ik heb dus bij dezen herdruk alleen gewijzigd, wat ik, tijdens ik die opstellen schreef, beter had kunnen, moeten of behooren te weten. Waar anderen uit latere ontdekkingen mijne gevoels hebben wederlegd, heb ik of de vroegere beweringen stilzwijgend weggelaten, of waar de wederlegging bepaaldelijk tegen het door mij geschrevene was gerigt, dat geschrevene laten staan, omdat het de aanleiding tot en de kracht van hunne bedenkingen uitmaakte. Nog minder heb ik mij veroorloofd opstellen, b. v. van 1843, 1845 of 1846, te verrijken met hetgeen anderen uit oorkonden voor mij ontoegankelijk, in 1850 of later hebben aan den dag gebragt." Het volgende stuk, waarmede dit deel compleet is, zal o. a. *Andries Bouelette* en de *Eerste Statenvergadering* bevatten.

Nederlandsch Dicht en Ondicht der XIXde eeuw. Bijeenverzameld en gerangschikt door Dr. J. VAN VLOTEN. I. Ook onder den titel: Bloemlezing uit de Nederlandsche dichters der XIXde eeuw; voor hooger en middelbaar onderwijs, voor rederijkers, en allen die in de vaderlandsche poëzy belang stellen. Eerste deel. Deventer, A. TER GUNNE, 1861. f 3,60.

Op 574 bladzijden vindt men hier gedichten van BILDERDIJK, K. W. BILDERDIJK, KINKER, LOOTS, HELMERS, SIMONS, STRICK VAN LINSCHOTEN, LOOSJES, VAN WALRÉ, OCKERSE, P. MOENS, STARINGH, VAN HALL, WISELIUS, KEMPER, TEN BRINK, VAN HEYNINGEN BOSCH, DEN BEER, SCHENK, VAN DER HULST, VAN LOGHEM, B. KLIJN, H. H. KLIJN, WITSSEN GEYSBEEK, ARNTZENIUS, IMMERZEEL, SPANDAW, VAN DE KASTELE, BOUSQUET en VOSMAER. Er is dus veel en velerlei, vrij wat goeds en ook wat middelmatig. Enkele stukken zijn hier voor het eerst gedrukt. De meeste echter heeft de verzamelaar uit de uitgegevene werken der gemelde dichters genomen. De boekverkoopers die het kopijrecht daarvan bezitten hebben hem, op zijn verzoek, daartoe in staat gesteld, slechts één uitgezonderd, en daaraan is het te wijten, dat wij hier van TOLLENS wel, zoo als van elk der overige dichters, een beknopt levensbericht vinden, maar aan het einde daarvan geene verzen — slechts eene klagt over den „onhandelbaren stokbewaarder van TOLLENS Muze", van wien geene vergunning te verkrijgen is om een paar versjes van dien dichter over te nemen. Nog een deel poëzij en een of twee deelen proza zullen dit eerste deel der *Bloemlezing* volgen.

Van het *Spreekwoordenboek der nederlandsche taal* van den heer P. J. HARREBOMÉE zijn de 6de en 7de aflevering van het 2de deel verschenen, bevattende vel 16—21 en 1½ vel *Nalezing* (25 cents het vel). Zij loopen van *schade tot tolk*. De inrigting van het werk mogen wij bij onze lezers bekend on-

derstellen. De *Nalezing* bevat eene aanvulling van de lijst van spreekwoordenverzamelingen, opgave van overgeslagene spreekwoorden, en bedenkingen den verzamelaar medegedeeld, op zijne verklaring van sommige spreekwoorden in de vroegere afleveringen van zijn werk.

Onder den titel van *Jan Davids Boekeraam* heeft de heer J. H. VAN LENNEP ondernomen, eene reeks van volksboeken te geven. Het eerste, waarvan wij twee afleveringen kunnen aankondigen, is het *Boek van den zeeman*. Aan goede volksboeken hebben wij gebrek, groot gebrek. Het meeste, wat in den laatsten tijd onder dien naam is uitgekomen, is voor het volk niet geschikt: het is of te deftig of te laf, of te geleerd of te onnoozel, het handelt over onderwerpen waar het volk geen belang in stelt, of is de stof goed gekozen, dan is de vorm ongeschikt. De heer VAN LENNEP toont, dat hij begrijpt hoe een volksboek wezen moet. *Bontekoes reize*, door hem zelven beschreven, want deze bevatten de twee afleveringen die voor ons liggen, is gedurende bijna twee eeuwen een goed en geliefd volksboek geweest, en zij bezit alle eigenschappen die noodig zijn om het te blijven. Wij twijfelen niet, of zoo als wij het hier hebben, in de spelling van onzen tijd, met eene duidelijke letter, op goed stevig papier gedrukt, in twee kolommen, klein 4°, niet deftig of sierlijk, maar eenvoudig, stevig en goedkoop (35 cents elke aflevering van vijf vellen), zal het boek onzen zeeman welkom zijn. Het laatste vel is een bijblad, dat korte mededeelingen van verschillenden aard, anecdoten, enz. bevat.

Calendrier Belge. Fêtes religieuses et civiles, usages, croyances et pratiques populaires des Belges anciens et modernes. Par le Baron de REINEBERG-DÜRINGSFELD. 1e. livraison. Bruxelles, FERD. CLAASSEN, Zutphen, P. B. PLANTENGA. 1860. (f —, 65.)

Wij weten niet of er reeds meer dan deze eerste aflevering in het licht is. Zij moet door elf andere gevolgd worden, die even als deze elke eene maand omvatten. De titel wijst vrij naauwkeurig den inhoud aan. Het is eene lijst van de kerkelijke en burgerlijke feestdagen in België, met vermelding hoe die dagen in verschillende gedeelten van dat land worden gevierd en doorgebragt. Alle volksgewoonten en volksvermaken, volksmeeningen en overleveringen, aan bepaalde dagen van het jaar verbonden, die de schrijver door vlijtig onderzoek en geholpen door vele belgische geleerden heeft leeren kennen, worden hier beschreven en van verscheidene de oorsprong aangewezen. In deze aflevering is o. a. over den nieuwjaarsdag, drie koningen en kopermaandag veel bijeen gebragt.

GESCHIEDENIS.

Jan van Nassau (vgl. A. R., XI. bl. 3). Wij bedanken V. gaarne voor de spoedige beantwoording onzer vraag over JAN VAN NASSAU, maar zijn door dat antwoord toch niet veel verder gekomen. JANS mannelijk oir is niet uitgestorven (zoo als V. ons abusivelijk zegt), vermits het nageslacht van zijn' zoon ERNST KASIMIR de reeks uitmaakt onzer latere stadhouders en koningen tot op den huidigen dag. De algeheele afstand van beheeren van bezit in Duitschland door ons oranje-nassau-dietzsche huis ten behoeve der Walrammers behoort derhalve tot een veel later tijdperk, en wel, zoo wij gelooven, tot het onze. Immers WILLEM V had in het Dietzsche nog een soort van rijksbestierder of minister, en zelfs koning WILLEM I gebruikte er voor de restauratie den bekenden heer VON GAGERN, zijnen vriend, maar niet altijd goed gehoor verkrijgenden raadsman; het komt er dus op aan, en dat was het hoofddoel onzer vraag, om het juiste tijdstip te vernemen wanneer ons huis van ORANJE zijne staatkundige en financiële belangen in het hertogdom Nassau voor goed aan den noordelijken tak heeft overgedragen.

Wat onzen uitroep betreft, of graaf JAN regeerde, deze gelieve V. zich te verklaren door dat wij meenden, dat onze Zwijger (zonderling sobriquet voor een vorst van erkende gemakkelijheid en gemeenzaamheid in den omgang met groot en klein!) als de oudste zoon van WILLEM den ouden of den rijken (zeker in kinderen?) deze in de regering van het ottosche of zuidelijke Nassau moest opvolgen, en vermits dit niet geschied is, vallen wij als van zelve in eene nieuwe vraag, namelijk: waar, hoe en wanneer heeft zich dan die schuinsche erfopvolging geschikt? want van een »passe droit» heeft het toch wel iets weg.

Wij verwachten nu wel, dat een onzer welwillende en goed geïnformeerde medewerkers ook deze nieuwe questie zal toelichten, onder toediening van een »coup de patte» voor onze onbedrevenheid; doch wij aanvaardden in allen oodmoed elken veeg uit de pan, wanneer wij er maar door aan de waarheid komen en niet bij elk historisch detail naar onze loodzware folianten verwezen worden, om daaruit, na er tot ergernis van vrouw en kinderen de halve theetafel mede bedekt te hebben, al of niet die kleine bijzonderheden te vinden, die wij of niet kenden, of misschien slechts vergeten zijn.

Alvorens van JAN VAN NASSAU af te stappen, zouden wij nu op onze beurt aan V. onze verwondering kunnen betuigen, dat hij niet wist dat er van de siegenschene, dillenburg-N. REEKS, Dl. I.

sche, hadamarsche en dietzsche lijnen slechts drie zijn uitgestorven. Wij doen het niet, omdat wij te zeer overtuigd zijn, dat hij het wel wist en zich alleen aan eene kleine onachtzaamheid heeft schuldig gemaakt. Trouwens wanneer de beste en meest gereputeerde schrijvers omtrent namen, jaartallen en huiselijke feiten niet altijd in de volkomenste overeenstemming zijn, dan mag ook een enkel bokje ons navorschers niet al te euvel geduid worden, inzonderheid niet, bij het beoefenen en behandelen der levensgeschiedenis van een vorstenhuis, dat circa acht honderd bekende leden telt, en waarin overigens de vruchtbaarheid zoo buitengemeen groot was, dat er huisvaders onder liepen (zie graaf JAN, het voorwerp dezer discussie), die 22 kinderen verwekten, eene progenituur, die ons in een biographisch doolhof brengt, waaruit wij niet geraken zonder de meeste omzigtigheid en het taaiste geduld.

Ons tijdschrift blijve overigens zijne roeping getrouw en vervulle duurzaam zijne titelspreuk: »Indocti discant» enz.; het blijve de geduldige vraagbaak voor »niet wetenden», en den »veelwetenden» blijve het aanbevolen om den schat hunner kennis zonder brommen voor de eersten open te leggen. Immers hadden wij onze domme vraag over de nalatenschap van WILLEM III niet gedaan, dan was SAXO SYLVIVS vermoedelijk nooit op de gedachte gekomen om ons den zoo belangrijken inventaris van die nalatenschap mede te deelen, voor welke hoogst curieuse bijdrage, die ons althans nooit onder de oogen kwam, hem menig lezer, wij twijfelen er niet aan, met ons zeer dankbaar zal zijn.

MARS.

[Met hetgeen MARS zegt komt niet ten volle overeen wat W. G. te D. mededeelt, dat namelijk volgens de traktaten van 1815, de deutsche eigendommen tot het hertogdom Nassau vereenigd zijn, hebbende onze koning daarvoor het groothertogdom Luxemburg bekomen.]

Nalatenschap van Willem III (vgl. A. R., XI. bl. 3). In vrouwelijke linie hadden verscheidene deutsche vorsten, waaronder de keurvorst van Brandenburg, aanspraak op die erfenis. Wie waren zij en op welke aanhuwelijking waren hunne regten gegrond?

Het waren de vier zusters van WILLEM II, kinderen van FREDERIK HENDRIK en AMALIA VAN SOLMS.

1. LOUISE HENRIETTE, gehuwd met den keurvorst van Brandenburg, van wien de bovengenoemde keurvorst een zoon was, makende aanspraak op de erfenis, krachtens testament van zijn' grootvader FREDERIK HENDRIK.

2. ALBERTINA AGNES, gehuwd met WILHELM FREDRIK, van Nassau Dietz, grootmoeder van JOHAN WILLEM FRISO.

3. HENRIETTE CATHARINA, gehuwd met den vorst van Anhalt Dessau. Zij leefde nog bij den dood van WILLEM III, en stierf 1708.

4. MARIA, gehuwd met den paltzgraaf, vorst van Zimmeren. Hiervan geene kinderen.

JOHAN WILLEM FRISO werd bij testament van WILLEM III de erfenis toebedeeld. Zijne ouders, HENDRIK CASIMIR en HENRIETTE AMALIA van Anhalt Dessau, waren zusters kinderen van 2 en 3 bovengenoemd.

In 1732 verstond zich FREDERIK WILHELM, 2de koning van Pruissen, met prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, omtrent de deeling der goederen van Oranje.

Zie tafelen van HUBNER 256 en 259.

W. G. te D.

Prins Willem I, de zwijger. Wanneer is de mode ontstaan om onzen braven prins WILLEM I bij zijn' bijnaam te noemen?

Vele onzer tegenwoordige historieschrijvers spreken, tot vervelens toe, van *den Zwijger*, *den grooten Zwijger*. Deze bijnaam werd hem door de *Spanjaarden* en *roomschgezinde Belgen* toegeworpen, die niet achter zijne geheimen konden komen, en voor wier verraderlijke aanslagen hij steeds op zijne hoede wezen moest. De buitenlanders, vooral Franschen en Belgen, noemen hem bij voorkeur bij dien bijnaam: maar waarom de Hollanders, die zijne nagedachtenis steeds zullen vereeren, den vreemdeling ook hierin moeten navolgen, is ons onverklaarbaar.

»Hij was zeer openhartig en spraeksam, daer het paste, maer maakte andersints niet veel woorden te vergeefs, soo dat hij doorgaens stilswijgende was, waerom sommige hem WILLEM de Swijger hebben genoemd.»

Leven van WILLEM I, dl. III. bl. 709.

Wij doen dus hier de vraag, wie van onze nieuwere geschiedschrijvers het eerst den naam van *Zwijger*, in plaats van dien van *prins WILLEM I* heeft ingevoerd? Wij beschouwen dezen bijnaam als eene vreemde plant, die buiten den hollandschen tuin moet gebragt worden.

K.

[De vraag naar den oorsprong van dezen bijnaam is reeds *Nav.* V. bl. 331 gedaan. In een antwoord daarop, VI. bl. 151, zegt C.: »Wij meenen dat deze uitdrukking op den duur begon gebruikt te worden in de laatste jaren onzer vereeniging met België, en bepaald nadat door de uitgave der *Correspondance de la Maison d'Orange Nassau*, de daden van den onvergetelijken WILLEM I meer ter spraak zijn gebragt.»]

De Pinto en prins Willem III (vgl. A. R.). Hetgeen de heer VAN LENNEP meent gelezen te hebben omtrent het geven van geld door den eersten aan den laatstgenoemden, ter be-

kostiging van zijn' inval in Engeland, zal zijn hetgeen voorkomt in de *Geschiedenis der Joden in Nederland*, door mr. H. J. KOENEN. De prins namelijk ontving bij die gelegenheid niet van DE PINTO, maar van den haagschen Israëliet LOPEZ SUASSO, geheel belangeloos en zonder bewijs de aanzienlijke som van twee millioen guldens, om ze hem terug te geven als hij slaagde, terwijl in het tegenovergestelde geval de gever zou achten, dat ze voor hem verloren was (*ald.* bl. 208). Maar ruim een halve eeuw later, ten tijde van het beleg van Bergen op Zoom in 1748, verstrekke de rijke en aanzienlijke amsterdamsche Israëliet ISAAC DE PINTO, uit eigen middelen en die van eenige zijner geloofsgenooten zeer aanzienlijke geldsommen aan den staat, tegen lage rente, waardoor hij aan het land een' uitstekenden dienst heeft be-
wezen (*ald.* bl. 212).

C. J.

Balthasar van Bijma (vgl. A. R.). Het portret is uit J. PICARDTS *Antiquiteiten van Drenthe*. Ik heb hem nergens gevonden dan onder den naam van VAN BEYMA, op het friesch adellijk geslacht van dien naam. Zie VAN HALMAEL en HETTEMA, *Handboek van den frieschen adel*, dl. II. bl. 34. Hij had in Brazilië met roem gediend en zich vooral bij de verovering van Olinda of Fernambucq (1630) onderscheiden. Geboren omstreeks 1590 à 1600, overleed hij te Groningen den 6den julij 1658.

B. N.

J. de Buvry (vgl. A. R.), een der commandanten van Ostende, en wel in april 1604. Zie 't werk van P. FLEMING, *Oostende-Beleggheringhe*, 1621, bl. 509 en elders, en J. BOSSCHA, *Neêrl. heldendaden te land*, dl. I. bl. 318 vv., die hem den verdienden lof geeft, van in het beleg van Geertruidenberg (1593) door prins MAURITS, door het vermeesteren van een ravelijn, te samen met kapitein HAEN volbragt, de verovering der plaats bewerkt te hebben. HAEN is JEAN of JOHAN DE HAEN, later gouverneur van Lillo, wiens dochter CONSTANTINA in 1621 door C. VAN QUEBORENS fraaije gravure vereeuwigd is. DE BUVRY werd geboren 1546. De tijd van zijn overlijden is ons niet gebleken.

B. N.

Dirk van der Does (vgl. A. R.), advokaat voor het hof van Holland, en later commies van de staten van Holland en Westfriesland, leefde in het begin der XVIIde eeuw. Hij was gehuwd met MARIA VAN BERCKEL, ADRIAANSdr. en een zoon van SIMON VAN DER DOES, schout van 's Gravenhage. Deze DIRK was derhalve de broeder van ISBRAND VAN DER DOES, SIMONSZ. vermeld in den *Navorscher*, X. bl. 339.

E.

Willem de Blau (vgl. A. R.). De vrager zal welligt in de *Resolutiën van Holland*, die gedrukt zijn, en waarbij secrete *Resolutiën* in handschrift behooren, opheldering vinden omtrent zijne eerste vraag.

Palidanus (vgl. A. R.). Voortgezette navorsching heeft mij doen ontdekken, dat de bedoelde vermelding te vinden is in de gedrukte *Resolutiën van Hollandt*, in dato 21 september 1600, bl. 325, houdende: »Op het versoek van GERRIT ANDRIESZ. HAEGHDOORN, Secretaris van het Oost-eynde van het Vlielandt; gesien de Brieven van Creatie, bij BARNARDUS TEN BROECK, Dr. Medicinae tot Enckhuysen, alias PALIDANUS (PALUDANUS) verheert (*sic*) van het Notariaetschap, voor den Suppliant in Januarij laetstleden; hebbende de Staten verstaen, dat den voornoemden PALIDANUS door de autorisatie FERRANDUM ARMADIS (AMADI van Padua), Commissaris van den Keyser, hem verleent, niet en vermogh eenige Brieven van Notariaetschap te verleen en tegens het gebruyck deser Landen, geduyrende den Oorloge, ende de autoriteyt van de Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, hebbende de Souveraine autoriteyt als Hooge Overigheyt derselver Landen, die naer voorgaende examinatie van den Hove verleene Brieven van Creatie van het Notariesschap; daerop by denselven Hove Brieven van admissie verleent worden tot de exercitie van 't selve Notariaetschap; en is daerom geordonneert te schrijven, aen de voornoemden PALIDANUS, dat hij wil desisteren omme eenige vordere Brieven van Notariaetschap te verleen teghens de autoriteyt publijcq van den Lande, alsoo deselve andersints van egeene waarde sullen ghehouden worden.

»Hebben niettemin de Staten geconsenteert, dat den Suppliant bij den Hove zal worden ge-examineert, ende daerop behoorlycke Brieven van Creatie verleent sullen worden sonder eenigh reguard te nemen op de voorsz Brieven van PALIDANUS, die niettemin voor dese reyse den Suppliant sullen strecken voor Brieven van recommandatie.» *Commissaris des Keyzers* is eene vrije vertaling voor *Comes Palatinus*.

HORA RUIT.

Carel Reiniersz (vgl. A. R.). VALENTIJN geeft geen licht omtrent den familienaam, echter kan men bij hem bijzonderheden vinden, die tot opsporing zouden kunnen leiden. Over zijne vrouw, die in 1634 heet geboren te zijn, had hij als gevader ten doop gestaan, en daar hij in 1653 ontsliep, moet zijne vrouw jong gehuwd zijn, en kan hij zijns zoons geboorte niet lang overleefd hebben. De spelling is daar RIJNERSZ, zoowel als REINERSZ,

IV. bl. 297. Bij gelegenheid van deze en meer andere nasporingen moge de algemeene aandacht gevestigd worden op de *Archieven der Weeskamers*, welke lang veelal geheim werden gehouden en, naar men verzekert, eene overgrootte menigte van bescheiden, brieven, registers, enz. zonder geldelijk belang, maar van onschatbare waarde voor de geschiedenis, vooral ook van O. I. aangelegenheden, bevatten. Na de opruiming dezer instellingen moet het niet bezwaarlijk vallen toegang te verkrijgen tot deze pape-rassenverzamelingen.

Heer Jan van Ostende in 1428 (vgl. A. R.). In de stamlijst der heeren van Sevenberghen bij GOUTHOEVEN, bl. 147, leest men:

»Heer GHEERIT van Stryen, heere van Sevenbergen genoemt by een hantvest vanden jare 1412... hielt seer getrouwelijc de partije van Vrou IACOBA van Beyeren, als wettighe Gravinne van Hollant, jegens tgewelt van Hertoghe PHILIPS van Bourgoegne, den welken over sulcx de stede en slot van Sevenbergen belegherde An. 1426. ten lesten moeste Heer GHEERIT sijn slot opgeven, en het stedeken wert gewonnen, en hy gevangen genomen met Heer JAN VANDEN OOSTENDE, Ridder uyt Zeelant, en werden ghevoert opt Casteel ofte Slot te Rijssel in Walsvlaenderen, en saten daer tien jarē, tot nade doot van Vrou IACOBA sijn Lantsvrouwe, dat hy An. 1437. los gelaten wert, hebbende moeten beloven, nemmermeer de wapenen te dragen jegens Hertoghe PHILIPS, noch tegen den Lande van Hollant. En t'zedert dien tijt is Sevenbergen onbemuert blijven liggen. Ick bevinde dat daer na desen Heer GHEERIT soo veel als balling binnen Keyzersweert aenden Rhijn, nu seer out geworden zijnde, overleden is, hebbende veel ongemacx geleden An. 1452.»

Nog leest men bij denzelfden, bl. 453:

..... heer GERIT van Stryen, ende werde met heer JAN VANDEN OOSTENDE, Ridder uyt Zeelant (na de overgave van de stad en 't huis Zevenbergen) ghevangen genomen en gevoert opt casteel te Rijssel in Vlaenderen, daer sy tsamē saten tien jaren, tot na de doot van Vrou IACOBA, doe sy los gelaten werden, hebbende eerst moeten eet doen dat sy Hertoghe PHILIPS van Bourgon-gien noch den lande van Hollant nemmermeer schade doen soudē, ende de heer van Sevenberghen sterf onlangs daer aen in armoede te Keyzerswaert opden Rijn.»

SMALLEGANGE noemt OOSTENDE onder de »Edele en voortreffelijke geslachten in Zuytbeveland.» Zie zijne *Beschrijv. van de Zeel. Adel*.

»Dit geslachte,» zegt TE WATER in zijn *Hoogadel. Zeel.* bl. 119, »vind men vermelt

in alle registers of lysten, der Edelen van Zeeland, hier te vooren geallegeert (*), tot den jaere 1500 inclus. Het is gekomen van het Geslachte genaemd DE VRIESE, in Holland ook bekendt, en naer het Ambocht van Oostende, in Zuidt Beveland, naderhant genaemd DE VRIESE van Oostende, en dan OOSTENDE alleene."

Men zie voorts over dit geslacht TE WATER, t. l. a. pl., en de *Voorreede* van dat werk op bl. 58, 59, 120, en de aldaar aangehaalde schrijvers; GOUTH., bl. 115, 120, 158, 159, 174, 182, 202, 282, 422, 556; BUTKENS, *Troph.*, tom. II. p. 44; LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray*, part. III. p. 903, 970; DE ROUCK, *Herauld.*, bl. 297 en eld.; VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, bl. 826, 859, 881, 974, 1077, 1317, en op de bij TE WATER a. bl.; SCHOTEL, *Abdy van Rynsburg*, bl. 22, 24, 59, 60, 120, 198; *Kron. v. h. Hist. Gen. te Utr.*, VIII. bl. 344, 345; DE HERCKENRODE, *Collect. de Tombes etc.* p. 699, 700, 703; SMALLEGANGE, *Chron. van Zeel.*, bl. 683, 693, 703, 718, 723, 725, 738 en elders; FERWERDA en *Woordenb.* door KOK, in de staml. van *Abbenbroek*, *Baenst*, *Berkenroede*, *Boschuysen*, enz.; VAN BEVERWYCK, *Dordr.*, bl. 306.

In 1428 was er oorlog tusschen hertog PHILIPS VAN BOURGONDIE en het Sticht. Zie GOUTH. bl. 455; WAGENAAR, *Vad. Hist.*, dl. III. bl. 496; BURMAN, *Utr. Jaarb.*, dl. I., op de jaren 1427 en 1428; BALEN, *Dordr.*, bl. 773; VOSSIUS, *Jaarb.*, bl. 680 seq.

Onder de »Ridderen en Schilt-knapen die in Hollant en Zeelant waren, ten tijde" van genoemden hertog, noemt GOUTHOEVEN, bl. 480, ook *Heer WILLEM DE VRIESE VANDEN OOSTENDE, met heer IAN ende PIETER VANDEN OOSTENDE, ghebroeders, heeren WILLEMS sone*.

Een JOHAN VAN TYEL was in 1416 te Utrecht ouderman van de oudewantsniders, en in 1428 ouderman van de botterluden (BURMAN, *Utr. Jaarb.*, dl. I.).

LAMBRECHT DIE VRIESE, ridder, burger van Utrecht, wordt in 1297 vermeld. Zie *Kron. v. h. Hist. Gen. te Utr.*, V. bl. 208; ook VII. 74, VIII. 115.

Te Dordrecht komen THIELEMAN en LAMBRECHT DE VRIESE, tusschen 1284 en 1287, voor, de eerste als schepen of raad, de andere als burgemeester (SMITS en SCHOTEL, *Beschr. van Dordr.*, dl. II. bl. 17); WOLBRAND DE VRIESE, *Haren* (Heeren) TIELMAN en HEYNRIC DIE VRIESE, als tresoriers, tusschen 1293 en 1312; JAN DIE VRIESE, *Haren* DIDERIXSOEN en HEINRIC DIE VRIESE, *Heeren* HEINRICX VRIESEN *sone*, als schepenen, tusschen 1339 en 1364. Zie lijst van schepenen en tresor.

(*) Men vindt die registers of lijsten bij GOUTHOEVEN, S. VAN LEEUWEN, VAN DER HOUVE, BOXHORN, KOK.

bij BEVERWYCK en BALEN, en laatstgenoemden op bl. 155, 294, 1049, 1070, 1075, 1175. Naar een der leden van dit geslacht werd eene der straten van Dordrecht *Heer Heinrichs Vriezen-Straat* genoemd. Uit de genealogie van DE VRIESE VAN OSTENDE, door dr. SCHOTEL aangehaald in zijne *Beschr. van de Abdy van Rijnsburg*, bl. 198, zal kunnen blijken, of dit geslacht onderscheiden was van dat van DE VRIESE te Dordrecht.

Nog treft men bij BALEN, onder den magistraat van Dordrecht in de XVde eeuw, en in de *Geslachtboomen*, twee geslachten van den naam DE VRIES, door hem ook wel DE VRIESE genoemd, aan. Het eene voerde *gevierendeeld*, 1 en 4 van *zilver*, met een *molenrad van keel*; 2 en 3 van *goud*, met *vijf sabelen ruiten*, 3 en 2 (ALBLAS?); het andere, mede *gevierendeeld van zilver en goud*, 1 en 4 *beladen met een zandlooper van*...; 2 en 3 met een *klimmenden leeuw van keel*. Zie BALEN, bl. 256 seq., 324 seq., 347 (*Wapenkaart*), 362, 365—372, 384 enz.; voorts bl. 964, 994, 1051, 1076, 1077, 1209, 1266, 1268, 1280, 1284; ook bl. 358 en 1238.

Ook spreekt SMALLEGANGE in zijne *Beschr. v. d. Zeel. Adel*, van een geslacht DE VRIESE, »allesins groot in de Regeering van Zeeland," 't welk voerde *van sabel*, met *eene lelie en een menschenhart van zilver*, *geplaatst en pal, acosté van twee zespuntige sterren van goud*. Uit dit geslacht, of uit een der voorgaande, zullen ook gesproken zijn CLAES DE VRIESE, outfanger generael van Hollant, en CATHARINA DE VRIESE, tweede vrouw van HENDRIK VAN DER DOES, schout van Leyden. Zie GOUTH., bl. 151, 169; LE CARPENTIER en anderen, in de *Staml. van ASSENDELFT en v. d. DOES*. M^o.

Nederlandsche edelen onthoofd. Voor eenigen tijd was ik in de gelegenheid om in zeker partikulier archief eene oude viciëuse, maar *oorspronkelijke* lijst te zien van de nederlandsche edelen, die bij vonnis van den raad der beroerten, dd. 28 mei 1568, tot de doodstraf veroordeeld, den 1sten, 2den en 5den junij daarna ter dood gebragt werden.

Le giustitia que sã Ex^{ca} mando ferre el primer dia Junj en brucell.

Primerament.

GEISBRECHT, } freres del Signore de Ba-
THEODORI, } tenbourg.

MONS^ñOR PIETRO DANDELOOTT.

MONS^ñOR AUTAN KOCK.

MONS^ñOR PHILIPS DE WINGELE.

MONS^ñOR JOHAN DE BLOIS TERLANO.

MONS^ñOR PHILIPS TRIST DE GANTT.

MONS^ñOR BARTHOLOME DE LA VAL.

MONS^ñOR ARTUS DE BATTSON.

HERMAN GABLU FRIESI.

BRUNO FRIESI.
 Monseñor FREIMON POLETIER.
 Monseñor CONSTANTIN BRUESELL.
 Monseñor WATREBAIRE.
 Monseñor PHILIPS WATREBAIRE. } freres.
 Monseñor LOIJS CARLIR.
 Monseñor JOHAN VINANT.
 Monseñor JACOB ELPENDAM.

Actij desemme Joir de Juni.

Monseñor DE VILLIERS.
 Monseñor DE DEHU.

GEISBRECHT, } frères del Signore de Ba-
 THEODORI, } tenbourg.

M. PIETRO DANDELOOTT.
 M. AUTAN KOCK.

M. PHILIPS DE WINGELE.
 M. JOHAN DE BLOIS TERLANO.

M. PHILIPS TRIST DE GANTT.
 M. BARTHOLOME DE LA VAL.

M. ARTUS DE BATTSON.

HERMAN GABLU FRIESI.

BRUNO FRIESI.

M. FREIMAN POLETIER.
 M. CONSTANTIN BRUESELL.
 M. WATREBAIRE,
 M. PHILIPS WATREBAIRE, } frères.
 M. LOIJS CARLIR.
 M. JOHAN VINANT.
 M. JACOB ELPENDAM.

Den 2den Junij het vonnis ten uitvoer gebragt aan:

M. DE VILLIERS.

M. DE DEHU.

M. el baillu dengien.

Volgens HOOFT is op denzelfden dag ook nog ter dood gebragt zeker leeraar, genaamd CORNELIS DE MEEN.

Den 5den junij het doodvonnis te voltrekken aan:

M. le comte D'EGMONT.
 M. " " DE HORNES. v. K.

Napoleon I in Holland (vgl. A. R.). Men weet dat het vooral aankomt op bestemming van den reiszijzer en te doen zien, dat de overtocht over het Zwin niet op den 3den october, maar op den 24sten september heeft plaats gehad. Sinds het bijgebragte de na-

Monseñor el baillu dengien.

Actij Sabbato il V^e di de Juni.

Monseñor conte DEGMOND.
 Monseñor conte DE HORNES.

Tot beter verstand van sommige zeer gebrekkig gespelde namen, hebben wij de vorrenstaande namen vergeleken met de opgaven, te vinden bij HOOFT en WAGENAAR, en navolgende overeenkomst of verschil gevonden.

Eerstelijk:

Volgens WAGENAAR: GIJSBRECHT en JAN van Batenburg; volgens CHALMOT: GIJSBRECHT en DIDERIK van Batenburg.

Volgens HOOFT: PIETER D'ANDELOT.

Volgens HOOFT en WAGENAAR: MAXIMILIAN VAN BLOIS gezegd DE KOK.

Volgens HOOFT: PHILIPS VAN WINGELEN.

Volgens WAGENAAR: JAN VAN BLOIS VAN TRESLONG.

Volgens HOOFT: PHILIPS TRIEST VAN GENT.

Volgens HOOFT: BARTOLOMEUS DE LA VALLE, een Italiaan.

Volgens HOOFT: ARTUS DE BOUDECHON, kamerling des heeren van Brederode.

Volgens HOOFT en WAGENAAR: HARTMAN GALAMA, friesch edelman.

Volgens HOOFT en WAGENAAR: SJOERT BEIMA, friesch edelman.

Volgens HOOFT: FERMIN PELTIER.

Volgens HOOFT: CONSTANTIN DE BRUNSELE.

Volgens HOOFT: PIETER en PHILIPS D'AALTS.

Volgens HOOFT: LOUIS CARLIER.

Volgens HOOFT: JEAN D'EMEAU.

Volgens HOOFT en WAGENAAR: JACOB VAN ELPENDAM.

Volgens HOOFT: JAN VAN MONTIGNI, heer van Villers.

Volgens HOOFT en WAGENAAR: de heer van Huij.

Volgens HOOFT: QUINTUS BENOIST, bailjuw van Engien.

vorsching voortgezet zijnde, is gebleken, dat de dagbladen deze berigten inhielden:

»Paris; le 19 sept. S. M. est partie aujourd'hui de Compiègne pour aller visiter les côtes et la Hollande.» — »S. M. est arrivée le 19 sept. à 9 heures et demie du soir à Boulogne sur mer (p. a.) après avoir visité les bâtimens du port (elle) s'est embarquée et est allée en rade. Pendant que S. M. était à bord de la flotille, elle a fait donner la Chasse aux bâtimens Anglais, qui étaient en croisière devant Boulogne; cette station a sur le champ pris le large et regagné les côtes d'Angleterre.» — »Nous savons qu'il y avait soixante dix voiles dans le port de

Boulogne." — "S. M. en partant d'Ostende ne voulant pas faire le tour par l'Ecluse, s'est jettée, pour passer le Swin, dans un bateau pêcheur, avec le duc de Vicence son grand écuyer, le comte LOBAU, l'un de ses aides de camp et deux chasseurs de sa garde. Deux pauvres pêcheurs menaient la barque qui, avec tout son grément, valait 150 florins. C'était tout leur bien. La traversée a duré une demi-heure. S. M. est arrivée au fort Oranje dans l'île de Cadzand, où l'attendaient le préfet et sa suite. On a allumé un grand feu parce qu'il faisait froid et que l'empereur s'était mouillé. Les pêcheurs auxquels on demandait ce qu'ils voulaient pour leur passage ont demandé un florin par passager. S. M. alors les a fait appeler, leur a fait donner cent Napoléons et trois cent fr. de pension leur vie durant. Il est difficile de se peindre la joie de ces pauvres gens qui étaient bien loin de se douter qu'ils avaient reçu dans leur barque." — "Paris (le 21 oct.) on voit ici sur la publication d'une feuille périodique le Décret suivant: A bord du Charlemagne le 26 septembre 1811, NAPOLEON etc. — "Flessingue 28 sept. Hier matin nous avons eu le bonheur de contempler les traits héroïques de S. M. — (elle) a inspecté les ouvrages — (et) a accordé à un pilote de notre ville PIERRE THOMAS la légion d'honneur et une pension de 3,000 fr. la vie durant, pour les services qu'il a rendus à l'Escadre de l'Escaut." — "Le 4 à deux heures du matin S. M. est partie d'Anvers pour aller visiter le Willemstadt et l'île de Goeree." (Men ziet alweder dat aan een overtocht over het Zwin op den derden oktober niet wel te denken valt.) — "L. L. M. M. son parties de Gorcum le 6 oct. à neuf heures du matin" etc. — "Utr. le 7 oct. Hier après midi vers 4 heures cette ville eut le bonheur de voir arriver dans les murs ses augustes Souverains" etc. — "Amst. le 9 oct. Aujourd'hui, l'heureux jour où L. L. M. M. devaient honorer de leur présence la troisième ville de l'Empire, vers les deux heures et demie L. L. M. M. firent leur entrée solennelle." — "Amst. le 13 oct. A une heure S. M. a donné audience. — Une affluence prodigieuse s'était portée hier au Théâtre hollandais. A huit heures et demie L. L. M. M. sont entrées dans leur loge." — "15 oct. S. M. a quitté ce matin cette ville pour faire une tournée dans la Nordhollande et visiter le Helder. — On nous mande de Zaandam sous la date du 13. Hier après midi à deux heures et demie environ, nous avons été surpris à l'improviste par l'arrivée de L. L. M. M., qui se sont rendues à la Chaumière célèbre habitée jadis par le Czar PIERRE-LE-GRAND ... et après avoir passé une demi-heure dans notre Commune, elles sont retournées

à leur Yachts." — "Helder le 17 oct. *Avanthier* à 5 heures de l'après midi nous reçûmes ... l'Empereur (qui) se porta sur la digue le long de la mer vers le Nieuwe-Diep et retourna, après l'avoir inspecté, à l'édifice de l'administration des Dignes (*Landshuis*) et donna ensuite audience. (*Overnachting*.) Hier à 6 heures du matin S. M. visita les forts et les batteries, se porta dans une péniche vers le Nieuwe Diep et visita ensuite tous les vaisseaux de la flotte qui appareillèrent et exécutèrent différentes manœuvres, tandis que la péniche de S. M. accompagnée de plusieurs Yachts cingla vers l'île de Texel, où l'Empereur inspecta les ouvrages. S. M. retourna le soir au Helder (*herhaalde overnachting*). L'Empereur visita aujourd'hui encore une fois les ouvrages ... et fit sonder en sa présence les passes (*zeegaten*). A midi l'Empereur nous quitta." — "Harlem le 17 oct. S. M. l'Impératrice a daigné favoriser notre ville de sa présence. S. M. est repartie à quatre heures pour Amsterdam. Nous n'osions plus nous flatter de l'arrivée de S. M. l'Empereur, cependant l'attente fut réalisée à sept heures et demie" etc. — "Muiden le 21 oct. Aujourd'hui vers les neuf heures du matin nous avons eu le bonheur de voir arriver dans nos murs S. M. l'Empereur. Ensuite S. M. est partie pour Naarden, mais vers midi nous avons eu l'avantage de revoir notre auguste Souverain, retournant à Amsterdam." — "Amsterdam 22 oct. (Messe de de Paër à la Cour.) Hier il y avait spectacle gratis et feu d'artifice. On avait préparé vers le pont de l'Amstel une tente élégamment décorée pour recevoir L. L. M. M. A neuf heures l'Empereur et l'Impératrice sont arrivés dans les magnifiques voitures du sacre. 25 oct. Ce matin à sept heures nous avons eu le regret de voir partir S. M. l'Empereur, qui deux heures après a été suivi par l'Impératrice. La garde d'honneur a eu l'honneur d'escorter L. L. M. M. jusqu'à Harlem"

(Leemte in de voorhandene dagbladen; zie in de vorige bijdrage den gevolgden weg.)

"Le 29 (oct.) S. M. est revenue au Château du Loo par Deventer. Le 30 L. L. M. M. sont parties pour Nimègue. Elles ont passé par Arnhem." — "Arnhem 30 oct. Les habitans de cette ville ont joui du bonheur de voir L. L. M. M.; mais l'attente qu'elles s'arrêteraient quelque temps ici a été frustrée puisqu'elles n'ont fait que passer la ville. Cependant la garde nationale était placée en haye, etc. L. L. M. M. ont reçu à relais au delà du Rhin les complimens que le préfet, le maire de la ville et le commandant de la place leur ont faits" etc. — "Nimègue le 1^r. novembre à sept heures du matin. S. M. l'Empereur est parti pour Grave, etc. A neuf heures du matin (y) a visité les fortifications" etc. —

»Paris le 11 nov. L. L. M. M. sont descendues à St. Cloud.»
HORA RUIT.

Willem IJsbrandtsz. Bontekoe. In zijne *Liedekens van Bontekoe* zegt POTGIETER:

»WILLEM IJSBRANDTSZOOM BONTEKOE, in 1587 te Hoorn geboren, heette eigenlijk DECKER, maar werd (daar zijn vader een herberg hield, *de Bontekoe* genoemd) in zijne jeugd meestal »WILLEM uit *de Bontekoe*» geheeten, en behield later dien naam. »Eene woning bij het Hoofd,» zegt de Heer C. A. ABBING in zijne *Beknopte Geschiedenis der stad Hoorn*, enz. (Te Hoorn, bij gebr. VERMANDE, 1839) »»vertoont nog in den gevel zijn sprekend wapen.»

Doch VAN DER AA zegt (in zijn *Biogr. Woordenb. der Nederl.*, dl. II. st. 2, bl. 865, op het woord):

»BONTEKOE (CORNELIS), eigenlijk DECKER, maar naar het uithangbord van zijns vaders huis BONTEKOE genaamd, geboren te Alkmaar in 1647, was doctor in de medicijnen enz.» en voegt er dan bij in eene noot:

»Dit huis met »*de Bontekoe*» staat aan de zuidzijde van het verdronken oord, te Alkmaar; een straatje daarnaast heet het *Bontekoesteegje*.»

Dus beide te Alkmaar en te Hoorn woonden familiën (of de naamgenooten verwanten waren, blijkt niet), eigenlijk DECKER geheeten, maar ook beide, zonderling genoeg, om de uithangborden der kroegen van hunnen stamvader, *Bontekoe* genoemd.

Is het zoo niet? Zonder gekheid, wie heeft gelijk?

J. H. VAN LENNEP.

[Uit de aangehaalde woorden van V. D. AA blijkt niet dat de Bontekoe te Alkmaar een kroeg was.]

Nederlandsche zeehelden (vgl. A. R.). Eenige opmerkingen betreffende de *Lijst van Nederlandsche zeehelden en zeelieden, die in 's lands dienst voor het vaderland zijn gesneuveld of gestorven*. Opgenomen in de *Verhandelingen en berigten van het Zeewezen*, 1859, 2de Afd. N°. 1.

WEMMER VAN BERCHEM kwam niet om, toen een gedeelte van zijn schip in de lucht vloog. Hij overleed den 30sten mei 1653 en werd te Doesburg begraven, waar hem, een paar jaren geleden, een gedenksteen werd opgericht.

PIETER BOTH vertrok met zijne schepen in de maand november 1614 van Batavia, hij bleef met zijn schip vermoedelijk in de daaraanvolgende maand (december). Er is geen bewijs dat hij aan den voet van den berg, die zijn naam draagt, is begraven.

JACQUES DE COLENAER van Antwerpen was oppercommies of oppercoopman.

JAN CARSTENSZ van Embden, commandeur, sneuvelde niet tegen de Nieuwgui-

neërs op Nieuwguinea in 1623. Hij kwam in 1628 uit Indië terug, keerde weder naar Indië, voerde het bevel aldaar over eenige schepen en kwam daarna in 1635 andermaal terug; hij verzocht zijn ontslag uit den dienst der O. I. C., dat hem onder dankbetuiging en aanbidding eener gratificatie verleend werd.

HENRI GLABBEK VAN DER DOES, luit. ter zee, is, na gewond te zijn, op eigen verzoek afgemaakt, ten einde niet levend in handen der vijanden te geraken.

CORNELIS HOUTMAN OF DE HOUTMAN is niet gesneuveld voor Atjeen (beter Atjih), maar aan wal vermoord.

HENDRIK JANSZ. bl. 19 en LANGE HENDRIK bl. 22, zijn een en dezelfde persoon.

KRANENBURG was geen zeeofficier, maar luitenant der marine (officier der zeesoldaten of mariniers).

PIETER VAN MIDDELLANDT sneuvelde niet voor Palermo in 1676, maar sprong in een vlag van waanzin over boord.

G. H. VAN NOUHUYS, luitenant ter zee, is niet bij Bali gesneuveld, maar ten gevolge van vermoedenis gestorven.

De admiraal FRANS HEYNDRICKSZ. WITTEK van Middelburg is niet in de Moluccos, maar bij Manilha gesneuveld.

De luitenant ter zee FLORESTEYN is niet voor Sinkel gesneuveld, maar gewond. Hij overleed als kommandant van de Suriname in O. I. in 1851.

De kapitein ADRIAAN AKKERSLOOT sneuvelde niet in onzen dienst. Hij was met zoveel anderen in dienst der Denen overgegaan.

Bij sommige der opgegevene data, bestaat verschil met mijne gehouden aantekeningen.

LABORANTER.

Barend Heynck, Barents-eilanden. JACOBUS REVIUS deelt in zijn *Daventria Illustrata*, L. B. 1650 (1651), 4°. bl. 537 mede, dat zijn oom BERNARDUS HEYINGUS, van Deventer geboortig, het bevel gehad heeft over het schip genaamd *Mauritius*, hetwelk met de eerste hollandsche vloot naar Oostindië vertrok. Op de terugreis plotseling overleden den 26sten juni 1595, heeft men het lijk tusschen twee kleine eilandjes laten zinken, die naar hem *Barents-eilanden* genoemd zijn.

REVIUS verwijst voor de waarheid van zijn verhaal naar JO. IS. PONTANUS, *Hist. urb. Amst.*, l. 11, c. xxiv. De nederduitsche uitgave van dit werk, Amst. bij JODOCUS HONDIUS, 1614, 4°. bl. 193a, noemt hem BARENT HEYNCK *Comis op Mauritius*, en geeft zijn onverziene dood aan. Bladz. 192 zien wij op het kaartje de beide kleine eilandjes aangegeven.

Is er iets meer aangaande hem bekend en hebben die eilandjes lang na hem dien naam gedragen?

L. D. R.

Hendrik Leonard Pasch von Krinen is, volgens *J. J. BJÖRNSTÄHLS Reize*, dl. II. bl. 187, in mei 1772 in Pruisen van hollandsche ouders geboren; hij reisde naar de Levant, om aldaar geleerde ontdekkingen te doen; nam daarna als kapitein dienst op de russische vloot in de Middellandsche zee, maar, nu zulke voortreffelijke ontdekkingen gedaan hebbende, nam hij afscheid, om niet verplicht te zijn, zijne uitvindingen aan Rusland over te laten. Is er meer omtrent dezen persoon bekend?

H. R.

Een oranjeklant op den Haarlemerdijk. Wij lieten ons in vroegere jaren op de mouw spelen, dat er anno 1787 op den Haarlemmerdijk in een hoogduitsche apotheek een volbloed oranjeklant woonde, die gedurende de politieke crisis tot uithangbord gekozen had een' dwars over den vijzel liggenden kees of patriot, gereed om er door den oranjeman te worden ingestampt, en, alsof de zaak nog explicatie behoefde, met het onderstaande vers:

Der nicht ist furs orangehaus,
Der stampf ich seine Seele heraus.

(Voor de spelling staan wij niet in.) Zijn wij met die anecdote werkelijk bij den neus genomen, of begingen onze grootvaders inderdaad zulke staatsburgerlijke dwaasheden?

MARS.

Lijsten van officieren (vgl. A. R.).
Liste des Officiers Hollandoise Brevette (sic)
par *S. M. T. C. Louis XVI* 1789.

3 Collonels.

VAN CITTERS, VAN DE POL, PINEDA.

4 Lieutenant-Collonels.

AMADRUS, NAHUIS, POOSEN, POUPART.

4 Majoor.

MACHEK, STERNBACH, MONTLION, ARNOLDI.

Légion Française Etrangère of Légion Batave 1790.

Generalissimus der Bataven SULLIART DE LEEFDAL.

Charges bij 't Legion.

Cavallerie jagers te paard.

Collonel en Chef.	J. C. MASCHECK
Lt. Coll. en 1e.	B. H. DE ROOK
idem en 2e.	BRUNO KIP
	C. LEMKER
	B. H. VAN DER WIJK
	J. MASCHECK
	W. E. VAN DOMSLER
Capitains.	P. J. DE GREGOIRE
	E. BROUW.
	C. HOYNCK VAN PAPENDRECHT.
	L. GODAR.

28 Capitains.

GILQUIN, BONHOMME, CLARION, RIETVELD, DOSAAS, NICOLSON, CHATEAUVIEUX, ROEST, VAN DER HOEVEN, VERSLUIS, VAN BOECOP, NEEF, SCHUTTERS, JAUSSAND, F. RINEDA, GILLOT, KIP, COEHORN, ROKUS, BRUCE, N. WAUTHIER, DERIK, RUYSCH, HEYDEN, CASTELVERT, DE LA MONTAGNE, DE LANDRIEUX, D'EYSUSIE.

37 Lieutenants.

D. WINTER, RANITS, STEP, HALKEST, BLANC, PERSIN, SCHOT, J. PITCAIRN, VAN DE POL, HERMAND, GEUKEMA, BOOGMANS, POLIS, BRONKHORST, DU BOIS, PATERNOSTER, VAN HASSELT, F. LAMBRECHT, C. PITCAIRN, OVERHEITH, BRACONIER, P. PAPENDRECHT, VAN HALLEM, J. LAMBRECHTS, E. DOMPSELAAR, GODEFROI, DEMOULIN, G. HALKET, BRUCH, LA FEBURE, MULKHUISEN, SOLK, SCHUTTER, VAN DOMPSELAAR, MACHECK, BERTHOLD, LEMKES, KRAFT.

45 Sous-Lieutenants.

JAMENS, VAN DOCKUM, VERHORST, KEHER, CHASSÉ, DU BOIS, DU VAL, DU QUAY, PAX, PATERNOSTRE, GONETZ, JAUSSAUD, FAVAUGE, SELS, DEVENNE, ELSOPH, D. GROOT, V. SCHUTTER, VERSVELD, ZWILDENS, LE JEUNE, WOLF, VESTERODE, HEUTZ, KLAASSENS, VAN HALLEM, LAMBRECHTS, DU MOULIN, NERATIUS, VAN DIEREN, DU PONT, VAN DEN BERGH, BROUX, COLART, LAATS, PAPENDRECHT, WAUTHIER, V. D. KRIK, BOON, VIGNIER, DIEBS, DODIER, DESIMBART, LA FONTAINE.

20 à 400 Livres; Solde.

SEBIS, CONRAAT, SIERA, WALTER, DU BOIS, GROS, HASELAAR, WIJNANTS, VAN RIET, DE LA FONTAINE, BROMANS, SEIS, WOLF, EMMERMANS, BLANKAART, BREEPOELS.

Total 141.

Welke charges voorheen in onse dienst bekleed.

Majoor van de dragonders van BYLAND.
Ritm. en adjudant van de gardes du corps.
Ritmeester van FAMARS.
Luitenant van VAN DER HOOP.
Idem van THUIL.
Idem en piquer van de drag. van BYLAND.
Cornet van THUIL.
Vaandrig van de dragonders van H. KASSEL.

Eerste Luitenants.	{	P. VAN HARDENBURG.	
		H. A. FAX	Vaandrig van LEEFDAL.
		L. LINAI.	
		J. MACPHERSON	
		M. A. BIERMAN	Vaandrig van ONDERWATER.
		H. ZWILDENS	Idem van WESTERLOO.
		LAMBREGTS	Idem van BYLAND.
		BREPOELS.	
		N. STOIKE.	
		T. S. LAATS	Cadet van STOKKEM.
Tweede Luitenants.	{	DU BOIS (C. M. J.).	
		DU BOIS (JOSEPH).	Ligte cavall. van RATHE.
		E. J. SCHADDE VAN WES- TRUM.	
		OTTO HOLSTEIJN VAN ROOKHUISEN.	
		N. MOLENAAR.	
		B. KAMPS.	

Infanterie 1ste bataillon.

Charges bij het Legion.		Welke charges voorheen in onse dienst be- kleed.
Lt. Coll. en Chef.	BONHOMME	Capitein van de infanterie van BYLAND.
Lt. Coll. en 2de.	H. DE PINEDA	Idem van GRENIER.
Capiteins.	J. NICOLSON	Idem van DUNDAS.
	C. J. VAN PERSIJN	
	N. J. STEP.	Luitenant van HOLSTEIN GOTTORP.
	P. L. HEIMANT.	
Eerste Luitenants.	A. DE WOLF VAN WEL- TARUDE.	
	J. DU MOULIN.	
	H. HEUTZ.	
	J. S. FAVAUGE.	
Tweede Luitenants.	J. A. NERATIUS.	
	J. J. DE MOULIN	Vaandrig van HARDENBROEK.
	J. VAN DEN BERGH	Sergeant van GRENIER.
	J. A. GROSS.	
Luit. en Adjdt.	J. KRAGER	Sergeant van SOMMERLATTE.
Lt. en Kwartierm.	J. A. GROSS.	

2de bataillon.

Lt.Col.enCommdt.	J. G. RIETVELD	Capitein van BIJLAND, infanterie.
Lt. Col. en 2de.	C. W. D. GILLOT	Idem van RANDWIJK.
Capitains.	S. F. BRUCE	Idem van DUNDAS.
	F. E. HOYNCK VAN PAPEN- DRECHT	Luitenant van 't legion SALM.
	F. G. L. LAMBREGTS	Idem van BYLAND, infanterie.
	J. C. VAN HASSELT	Idem van 't regiment van den erfprins.
	P. D. C. LE FUBUR DE TER- BEKEN	Luitenant van BYLAND, infanterie.
Eerste Luitenants.	... LAMBREGTS	Luitenant en adjdt. van BYLAND, infanterie.
	J. H. VERSVELT	Luitenant van ONDERWATER.
	W. C. DU VAL	Vaandrig van Gelderland.
	J. B. LAMBREGTS	Idem van BYLAND, infanterie.
Tweede Luitenants.	LE GRAND.	
	PAX	Cadet d'artillerie.
VELTGEN.		
Luit. en adjudant.	L. J. DU BOIS.	

3de bataillon infanterie.

Lt.Col.enCommdt.	H. J. A. GILQUIN.	Capitein van SALM.
Idem en 2de.	T. VAN BOECOP.	Idem van GRENIER.
N. REEKS, Dl. I.		

Kapiteins.	{ J. E. BRONKHORST	Luitenant van BYLAND, infanterie.
	{ SCHOT	Luitenant van DUNDAS.
	{ S. PITCAIRN	Idem.
	{ VERSVELT	Idem van d'artillerie.
Eerste Luitenants.	{ J. GODEFROY	Luitenant van ONDERWATER.
	{ BRUCH	Luitenant van DOPF.
	{ A. SELS	Vaandrig van HARDENBROEK.
	{ DE GROOT	Cadet DUNDAS.
Tweede Luitenants.	{ H. HELAAR.	
	{ MENER.	
	{ SEBIS.	
	{ HUBERT.	
Luit. en Adjdt.	VAN COLNEN.	
Lt. en Kwartierm.	J. WOLFF.	
4de bataillon.		
Nationale garde soldée.		
Lt.Col. en Commdt.	DAANDELS	Verdeediger van Hattem.
Lt. Col. en 2de.	HAARSMAN.	
Capitains.	{ A. N. BOOGMANS	Onderluitenant van d'artillerie.
	{ DAMENS	Vaandrig en adjudant van GRENIER.
	{ VONK.	
	{ CRAS.	
Eerste Luitenants.	{ LIJCKLEMA A NIJHOLT.	
	{ DINANT.	
	{ L. S. BOOGMANS	Cadet en daarna ter koop gevaren.
	{ WALTER.	
Tweede Luitenants.	{ BROMANS.	
	{ VAN RIET.	
	{ BOELLART	Hollandsch cadet van d'artillerie.
	{ VAN DER SCHROEF.	
Adjudant.	ZEBIS	Gewezen sergeant en batt. kleermaker van LEEFDAL.
Bataillon jagers te voet.		
Lt.Col. en Commdt.	KRAFF.	
Idem en 2de.	WINTER.	
Capitains.	{ D. H. CHASSE	Vaandrig van MÖNSTER.
	{ R. J. BLANC	Luitenant van DUNDAS.
	{ CH. PITCAIRN	Idem.
	{ KEHR.	
Eerste Luitenants.	{ KRAFT.	
	{ G. ELSHOF	Vaandrig van DUNDAS.
	{ RIEMSDIJK	Uit Thiel bij de Utrechtsche patriotten.
	{ EMMERMANS.	
Tweede Luitenants.	{ BOSCH.	
	{ LINCLAIR.	
	{ NOBEL.	
	{ BOELLART	Hollandsch Vaandrig van HARDENBROEK.
Adjudant.	BATAILLE.	
Kwartiermeester.	KALHE.	
Artillerie 2 compagniën.		
1e comp. Commdt.	D. OVERHEIDT	Gecasseerde 1e Luitenant der artillerie.
2e comp.	MARTUCHEWITZ	Horologiemaker te Deventer.
Eerste Luitenants.	{ VAN DER KIECKEN.	
	{ OVERHEIDT	Cadet der artillerie.
Tweede Luitenants.	{ VAN DIEREN.	
	{ HOEVENAAR.	
Adjudant.	J. WILMENSEN.	
50 Werkers of Pionniers.		
Capt. en Commdt.	DE ROLLER	Een gebanne burger van Zutphen.
Luitenant.	VAN PADDENBURG	Apothecar van Gouda.

Adj. Genl. met rang van Lt. Col. c. CLARION, Capt. Commandant van GRENIER.

Kwartiermeester Generl. met rang van Lt. Col., DIRIKS.

Het geheele corps bestaat uit 2444 man, waarvan de cavallerie uitmaakt:

4 Escadrons, ieder van 100 man.

De Infanterie 4 bataillons, ieder van 400 man.

200 Artilleristen.

50 Werkers.

Ieder Infanteriebataillon heeft 4 veldstukken, en daarenboven het geheele corps 12 stukken 12 ponders in reserve.

Opmerkelijke vonnissen te Leiden in het slot der 17de en in de 18de eeuw. Op het 's Gravenstein of huis van arrest te Leiden, bezat de cipier in 1830 een paar folio boekdeelen, waarin hij en zijne voorgangers in der tijd de vonnissen der gedetineerden aanteeekenden: ter linkerzijde de ingekomen misdadigers, ter regterzijde hun vonnis of ontslag. De misdaden ontbraken er alle. Deze zoude men op de vierschaar der regtbank moeten naslaan.

De eerste bundel loopt van april 1682 tot januarij 1798; de tweede van toen tot den jare 1830. Wij willen uit het eerste deel eenige *opmerkelijke* vonnissen mededeelen naar in 1830 gemaakte uittreksels. In den aanvang der 18de eeuw (1699—1713) werden de aanteekeningen zeer slordig gehouden. Van 1740 tot 1780 was evenrediglijk het aantal der gedetineerden minder. De namen heb ik hier meestal niet aangeteekend. Als de sekse niet is aangegeven, zijn de veroordeelden van het mannelijk geslacht.

<i>Dagteekening.</i>	<i>Vonnis.</i>	<i>Aanmerkingen.</i>
21 sept. 1683. } 5 juni 1714. }	Destijds, en meermalen, voor 25 jaren uit Rijnland gebannen.	De kortere bannissementen zijn door mij niet aangeteekend.
24 april 1684.	Gegeeseld, gebrandmerkt en voor 50 jaren gebannen uit Holland en Westfriesland.	
30 dec. 1684.	Eene vrouw veroordeeld tot geeseling en uitbanning voor 25 jaren uit Holl. en Westfriesl. doch van het eerste verschoond om hare zwangerschap.	
25 aug. 1685.	Veroordeelden met den strop om den hals, de justitie aan te zien en dan tot geeseling, brandmerk en uitbanning voor 30 jaren uit Holland en Westfriesland.	
Denzelfden dag.	5 <i>heidinnen</i> gevonnisd, sommige wel met name doch zonder woonplaats aangeduid, eene van Hattum, eene uit Keulen: veroordeeld tot geeseling, brandmerk, strop om den hals en uitbanning voor 25 jaren uit Holl. en Westfriesl.	'Twee van haar zwan-ger zijnde, van de geeseling en brandmerk ontheven.
21 sept. 1685.	Weder <i>heydinnen</i> , en nog iets later <i>zoogenaamde heydinnen</i> gevonnisd.	
20 nov. 1686.	Geeseling en bannissement uit Holl. en Westfriesl. voor 25 jaren.	
9 april 1686.	Eene vrouw gevonnisd om acht dagen op water en brood te zitten, en te Rijnsaterwoude in de kerk den dominé en de ouderlingen te bidden om vergiffenis.	De misdaad is even- min hier als elders ver- meld.
29 juli 1687. } 20 juli 1697. }	Geeseling en 30 jaren bannissement uit Holl. en Westfriesland.	Dit naderhand nog meermalen.
10 febr. 1687.	Geeseling, twee brandmerken en bannissement uit Holl. en Westfriesland voor zijn leven.	Zie ook dec. 1734. De gewone doodstraf met de koord heb ik voorbijgegaan.
30 juli 1697.	Een Bosschenaar veroordeeld, om op het schavot zwart te worden geradbraakt, nadat hij eerst half gewurgd was, van onder op, en buiten op een rad gezet.	Hier waren twee knep- pels aan te pas gekomen.
.... oct. 1698.	Twee echtelieden veroordeeld tot eenige dagen op water en brood, en het huwelijk gedissolveerd of voor nul verklaard.	

<i>Dagteekening.</i>	<i>Vonnis.</i>	<i>Aanmerkingen.</i>
In 1712 en vroeger.	Enkele keeren ontslagen, onder handtasting van te zullen wederkeeren als het noodig is.	Dit meermalen, geheel de 18de eeuw door. Van 1700 tot 1716 werden de bannissementen er door den cipier niet bij aangeteekend.
1713.	Geeseling met het mes (<i>corpus delicti</i> ?) boven zijn hoofd.	
Nov. 1715.	D. LUBBERS (eene vrouw) te pronk gestaan, met de roede om haar hals.	
21 nov. 1715.	J. LOS, levendig geradbraakt, eerst de regterhand afgekapt en toen in zijn aangezicht geworpen met hetzelfde mes, daar hij den moord meê gedaan heeft; toen het hoofd afgekapt en het buiten op het rad gezet.	
29 aug. 1716.	} Twee supplianten, gehangen binnen en buiten, dat is: hier (vóór 's Gravestein) op 't schavot en op het galgeveld.	Er waren ook enkele ophangingen alleen binnen (in 1742).
31 dec. 1717.		
31 dec. 1717.	Een ander suppliant, behalve geeseling, brandmerk met den strop om den hals, ook nog eene levenslange banning uit Holland en Westfriesland.	
27 aug. 1717.	Eene geeseling binnenskamers en 34 jaren, (d. i. het derde eener eeuw) uitbanning van uit Leiden en Rijnland.	
30 aug. 1718.	JOSEPH FRANÇOIS DE LAMBERTI, van Bergen op Zoom, kapitein in dienst van Z. Keiz. Maj. (van Duitschland), tot betaling van honderd ducats; ontslagen onder borgtogt.	Dit is de eerste wiens qualiteit in dit boek vermeld is. Dit is ook de eerste straf van boete.
1719.	Geeseling met strop om den hals, en levenslang bannissement.	
Maart 1719.	Naar Delft in St. Joris gebracht, door dat hij geen verstand had.	St. Joris is de naam van het dolhuis aldaar. Zie VAN BLEISWIJCK, <i>Beschr. van Delft</i> , 1667, bl. 434—436.
Nov. 1719.	Geeseling en brandmerk met een <i>pot</i> boven zijn hoofd, dewijl hij in zijn gevangeniskamer had brand gesticht.	
29 juni 1720.	Geeseling met het gloeiend zwaard kruiselings over den rug gebrandmerkt en levenslang gebannen.	
29 juni 1720.	Eene vrouw met »roeijen» (roeden) om haar hals te pronk gestaan.	Ook in 1715 en 1724.
4 oct. 1721.	Eerst onder de galg, met een strop om den hals te pronk gestaan, en, nadat een of twee anderen gegeeseld waren, is hij gegeeseld en gebrandmerkt en toen weder onder de galg gezet, en een wijl tijds daarna wederom aan den paal strengelijk met roeden gegeeseld, het gloeiend zwaard kruislings over den rug en een snede in de koon, en daarop ontslagen.	Deze kwam in dit gesticht voor de <i>vierde</i> reis, dus erge recidive. Van twee geeselingen na elkander, zie nog een bewijs in 1782.
2 oct. 1722.	Geeseling, snede in de koon en 30 jaren bannissement.	Hetzelfde vonnis (zonder 't bannissement) nog eens in 1724.
24 juni 1725.	Een die zich in zijne kamer verhangen had, is drie dagen daarna met eene horde naar de galg gesleept.	Een ander verhing zich in den jare 1733.
18 aug. 1725.	Levend geradbraakt en 't hoofd op een' staak gezet.	
19 juli 1725.	Een uitgebroken.	Eenig geval in deze eeuw, althans het eenige dat aangeteekend is.

<i>Dagteekening.</i>	<i>Vonnis.</i>	<i>Aanmerkingen.</i>
Decemb. 1725.	Confinement voor tien jaren.	Vroeger zeer zeldzaam een confinement; altijd zware lijfstraf.
20 april 1729. 2 aug. 1727.	Vijftig jaren bannissement. Geeseling met het mes boven 't hoofd (zie boven 1713), voorts het gloeiend zwaard kruislings over den rug, en een snee in de koon, neêr gaande van de lel van het regteroor tot beneden op de kin. Voorts gebannen voor honderd jaren en één dag, op poene van de galg.	De langdurigheid van zijn bannissement was een enig voorbeeld. Hij kwam in het huis voor de tweede reis.
Mei 1728.	Eene vrouw gebonden op een kruis, met een touwtje ten deele geworgd, kruiswijs met acht slagen met een ijzeren koevoet geradbraakt en het hoofd afgehouden, en op een pen gesteld en, na een uur vertoevens, er afgenomen, met het lijk gekist en 's nacht stil begraven.	Eenig voorbeeld.
25 maart 1729.	Twee gehangen; voorts buiten (d. i. op 't galgeveld) gehangen ten spijs voor de vogelen.	En ten afschrik voor anderen: zoo als er bij een dergelijk vonnis, in julij 1741 gevelde, wordt bijgevoegd.
1729.	Eene vrouw, ten eeuwigen dage uit Rijnland gebannen. In 1734 weder over drie vrouwen hetzelfde vonnis.	
Dec. 1731. 5 maart 1732.	Geeseling binnenskamers, en eeuwig bannissement. Hier ontslagen, om te Rotterdam te worden opgehangen.	Misschien om de zonde, in dit jaar in Nederland op vele plaatsen gepleegd.
Nov. 1732.	Eene geeseling met een mes boven het hoofd en bannissement (zie ten deele 1713 en 1727).	
April 1733.	Geeseling binnenskamers en nog tien jaren boven zijn bannissement (uit Leiden?), gebannen uit Holland (sic) en Rijnland, Haag en Haag-Am-bacht.	
Junij 1733.	Geeseling en snede door de regterkoon, en 25 jaren bannissement uit de zoo evengemelde vier districten.	
Januarij 1734. Maart 1734.	Geeseling binnenskamers en 50 jaren gebannen. Geeseling, snede door de koon en 50jarig bannissement.	Die snede komt nog voor in 1748.
Decemb. 1734.	Geeseling met strop om den hals, twee brandmerken en 30jarig bannissement uit Holland en Westfriesland.	Die twee brandmerken kwamen vroeger nog eenmaal voor (10 febr. 1687).
Decemb. 1734. Junij 1736.	't Zelfde, maar met levenslang bannissement. Een paar vrouwen strenge geeseling en brandmerk, en eeuwige uitbanning uit Holl. en Westfriesland.	Dit nog eens in 1738.
Julij 1737.	Ten deele geworgd (zie mei 1728) en met een ijzeren koevoet geradbraakt, (eodem anno) en ge-blakerd; voorts naar buiten op een rad gesteld.	Die blakering, eenig voorbeeld.
Febr. 1739.	Verwijzing naar St. Joris te Delft, als zijnde voor innocent verklaard, hebbende hij vier maanden te voren daarom in de gevangenis reeds twee wakers gekregen.	Zie ook maart 1719.
1745.	Een buiten gehangen, ten spijs voor de vogelen des hemels.	Zie 25 maart 1729.
24 nov. 1745.	Van 24 nov. 1745 tot april 1748 zat eene vrouw in dit huis, die daarna zonder straf te on-dergaan, ontslagen is. Het scheen dus dat zij on-schuldig was, maar zij had 865 dagen gezeten. Misschien dat dit zitten in allen gevalle voor strafs genoeg gerekend werd.	

<i>Dagteekening.</i>	<i>Vonnis.</i>	<i>Aanmerkingen.</i>
Februarij 1746.	Onder de galg met strop om den hals ten toon gesteld, geeseling, brandmerk en 30jarige uitbanning.	
Junij 1746.	Hetzelfde en levenslang bannissement.	
11 mei 1754.	Twee personen voor 20 jaren geconfineerd, buiten accès.	De geconfineerden voor geruimen tijd, werden dan later (misschien om ruimte in 't gebouw te erlangen), in het werkhuis geplaatst.
Decemb. 1764.	Eene geldboete (destijds zeldzaam) van f 300, en bij onvermogen gebannen.	
22 oct. 1774.	Geeseling met strop, brandmerk, confinement voor 25 jaren, voorts daarna eeuwig bannissement.	Hij kreeg successive-lijk 10 jaren afslag. Nagenoeg het eerste voorbeeld van strafvermindering.
6 maart 1779.	Van een dergelijk vonnis wordt successievelijk 21 jaren afslag verleend.	Dit en 't vorig vonnis toont, dat men het vonnis te zwaar oordeelde.
27 febr. 1779.	Acht dagen op water en brood, voorts voor eenen zekeren tijd geconfineerd, om (daarna) naar Neêrlands Indië te varen.	Eenig voorbeeld.
14 sept. 1782.	Met den strop om den hals onder de galg gesteld, tot dat zijn vader (bij gelijktijdig vonnis) met de koord gestraft is, vervolgens gegeeseld, gebrandteekend (sic) en wederom gegeeseld, geconfineerd voor 70 jaren, en voorts levenslang gebannen. — Later kreeg hij 40 jaren afslag (2 malen 20 jaren), en, na 13 jaren gezeten te hebben, nog afslag van de overige 17 jaren, als wordende 21 maart 1795 (na de omwending van zaken) ontslagen.	Van twee geeselingen aan een persoon, zie hier boven, 4 oct. 1721.
	De uitdrukking van geeseling verschilt meer-malen. Soms alleen geeseling, soms op het bankje leggen, soms binnenskamers geeselen.	Men had medelijden met den langen duur.
	De straf van water en brood, die weleer meest van 8 dagen was (zie 27 febr. 1779), komt in 1787 en 1789 van langer duur voor, namelijk van 6 weken, 4 weken en drie maanden.	
1790.	Confinement voor 8 jaren; — deze kreeg in 1796 afslag, voorts later in bannissement veranderd.	
9 jan. 1796.	Geeseling met roeden om den hals (zie 1715 en 1720), voorts 8 dagen confinement met water en brood.	
11 junij 1796.	Publieke geeseling, met het dubbele zwaard gebrandteekend, voorts confinement van 60 jaren. Kort daarna in het werkhuis geplaatst. Hij bekwam successievelijk 18 jaren afslag, en in 1810 finaal ontslag (dus met een afslag van 30 jaren).	
	Met Januarij 1798 eindigt dit eerste deel.	
Men ziet, dat de straffen in de tweede helft dezer eeuw veel zachter werden, behalve in 1782 en 1796. De misdadigers werden niet minder talrijk. Want de ligte straffen dezer tweede helft der 18de eeuw, zijn, kortheidshalve, niet door mij aangeteekend.		

B.

Admiraal Bing (A. R.). GEORGE BYNG, burggraaf TORRINGTON, stamde van een oud geslacht in het graafschap Kent af, en was de oudste zoon van JOHN BYNG, Esq., van Wrotham in Kent, en van PHILADELPHIA, dochter van ... JOHNSON, van Loans, in Surrey. Hij was de laatste admiraal van Groot-brittanje; werd in 1715 (14 nov.) baronet; in 1721 pair van Grootbrittanje, onder den titel van burggraaf TORRINGTON, in Devon-, en baron BYNG, van Southill, in Bedfordshire; en in 1725 ridder van de bath-orde gemaakt.

Hij stierf in januarij of juni 1733, in zeventigjarigen ouderdom, de hoogste waardigheden bij de zeemagt bekleedende, in zijn huis in de admiraliteit, en werd te Southill begraven. Uit zijn huwelijk met MARGARETHA, dochter van JAKOB MASTER, van East Langden, in het graafschap Kent, Esq., sproten vijftien kinderen, elf zoons en vier dochters. Zie *Saml. von merkwürd. Lebensbeschreib. grostenth. aus der britann. Biograph. übersetzt* (en door SIEGM. JAC. BAUMGARTEN uitgegeven). Halle 1754. Th. II. p. 574—636; waar meer over des admiraals geslacht en verrigtingen te vinden is. Vgl. COLLINS *Pee-rage of Engl.*, Vol. IV; *The British Compendium or Rudiments of Honour*, Vol. I. p. 343; BURCHETS *Naval Hist.*; *The British Plutarch*, Vol. XI. p. 60—84, enz.

M^o.

De uitgaande manifesten der O. I. Comp. (vgl. A. R.) In de *Hist. phil. et polit. p. RAYNAL*, liv. II, vindt men iets daarover in een *tableau: état des navires expédiés*; maar de opgave loopt alleen over de jaren 1720—29. In het *avertissement* vóór de uitgave van 1731 zegt hij wel: «les secours que j'ai reçus de toutes parts m'ont mis heureusement en état de donner à mon ouvrage toute l'exactitude dont il était susceptible. La plupart des détails qu'il renferme ont été tirés de pièces originales. Ceux qui n'ont pas une base aussi solide ont pour appui le témoignage des hommes les plus éclairés de toutes les nations. Plusieurs des tableaux m'ont été envoyés avec la preuve de leur fidélité. J'ai fait dresser les autres sur des matériaux d'une autorité également incontestable.» Niettegenstaande deze grootspraak begrijpt men genoeg, dat het bewind der O. I. Comp. niet veel licht, vooral aan den vreemdeling, heeft gegeven; 't gene hij mededeelt is zoo schraal, dat ik

'T Keyzerrijk van Japan trekt.

Lakens. (donkere coleuren).
Carsayen.
Spiegels, Elephantstanden.
Schoon root Coraal.
Spaans Leer.
Sappan hout.
Rogge Vellen.
Cambodische noten, Rottangh.
Herte vellen. Alluyn. Peper.
Nagelen.
Sandel en Ebbenhout.
Guinees Lijnwaat gebleekt.
Gedrukte Salpicador.
Matthaphons. Salempouris.
Mouris. Paracallon.
Zuyker. Zijde van allerley waarden.
Voorts al wat China uytgeeft.

twijfel of heeren redacteuren van den *Navorscher* wel reden zouden vinden om deze aanwijzing te plaatsen; maar de bekende on-toegankelijkheid tot de zaken der O. I. Comp. in dien tijd herinnert mij eene bijzonderheid, waaromtrent ik gaarne wilde weten of mijn geheugen mij geheel misleidt, of liever, of de opgave al of niet waar was, die ik hier laat volgen. Op eene boekverkoop, omstreeks 1795, te 's Gravenhage, weet ik zeer stellig een glazen kastje op een voetstuk te hebben gezien, waarin, goed ingebonden, kaarten (gegraveerde of geteekende?) van Oostindië, »waarvan slechts 17 exemplaren, d. i. alleen voor de bewindhebbers, bestonden.» Ik durf niet zeggen, of de verkooper dit mondeling zeide, of dat het op den catalogus er bij stond. Deze zal welligt nog ergens voorhanden zijn, want de verkoop was belangrijk, zoo als SCHEURLEER, THIERRY en MENSING en BAKHUIJZEN er doorgaans hadden; de bedoelde moet bij een der twee eerstgenoemde gehouden zijn. Het kastje staat mij nog voor de oogen, maar ik was te novice om het te durven openen of om het belang van die kaarten in te zien.

L. J.

De uitgaande manifesten der O. I. Comp. Ofschoon ik geen toegang heb tot het archief der compagnie, geloof ik echter ten deele in staat te zijn aan den wensch van MARS te voldoen, door hem »*De opgave, wat koopmanschappen meest in alle quartieren van Indië connen verteerd worden* etc.» mede te deelen; door mij reeds aangehaald onder N°. 3 van den inhoud eens boeks, in de eerste helft der XVIIde eeuw geschreven, afkomstig van een der scheepsgezagvoerders der O. I. Comp. (*Nav. VIII. bl. 283*).

Deze opgave bevat, onder den titel van: *Memorie wat Coopmanschappen meest in alle quartieren van India connen verteerd worden en wat dezelve weder uitgeven*, het volgende:

Japan geeft uit.

Ongemunt Silver in goede abundantie.
Coper.
IJzer.
Campher, doch slecht in quantiteit.
Lakwerk.

China trekt.

Realen van achten.
 Ongemunt Japans Silver.
 Witte en Roode Lakenen.
 Specerijen doch meest Peper.
 Sandelhout en Oliphants tanden.
 Fijne Catoene Lijnwaden.
 Alamber.
 Barnsteen. Rou poetsioeke.
 Catsia. Benjemijn.
 Myrre.
 Loot in abundantie.
 Rosomala.

Cambodia trekt.

Allerhande fijne Lijnwaden en andere Catoene Kleedingh.
 Silver.
 Specerijen doch weynigh.

"T Koningrijk Siam trekt.

Cust Kleedren en Lijnwaat in Abondantie.
 Silver. Root Coper, rou en gefineert.
 Sandel hout. Nagelen. Foulj.
 Campher.
 Lakens, root, zwart, groen, blaauw.
 Carsajen in diverse Couleur.
 Spiegel en Verrekijkers.
 Chineese Manufacturen.

"T Rijk Persia trekt.

Contchenille.
 Slechte lakens.
 Carsayen.
 Barnsteen Rou en opgemaakt.
 Coper van Japan en Specerijen.
 Candij Suiker en Gember.
 Gomma lacca. Cardamon.
 Caneel van Chylon. Anijs.
 Radix China. Thee. Taback, van Guseratte.
 Sappanhout. Fijn Tin en Staal.
 Ebbenhout.
 Kennepe Lijnwathen.

Sunda tusschen Persia en Suratte trekt.

Vermilloen, Quiksilver, Tin, Loot, Peper, Schilpadshoorn, Cayuyn, Kaneel, Barnsteen, Saffraen, Cardamon, Gomma lacca, Suyker, Indigo, Porcelain, Radix China, Foely, Nooten, Lange Peper, Coraal, Allerley Fruyten uyt Persia.

Suratte trekt.

Nagelen, Nooten, Foely, Tin, Loot, Copergroff, Aquelhout, Peper, Caneel, Campher van Japan, Sapanhout, Solpher, Oliphantstan-

China geeft uit.

Muscus.
 Zijde en allerh. Zijde Manufacturen.
 Goud draat.
 Allerhande Cleynigheden als: Spiegeltjes, Naalden, Waaijers, Kammen, slecht Coraal, dat al op Soloo en Timor verteert wort.
 Radix China.
 Suiker in abundantie.
 Gember. Alluyn. Speaulter.
 Porceleyn.

Cambodia geeft uit.

Cenecijn (?).
 Gomma Lakka. Gitte Gomma.
 Versch. drogerijen in overvloed.
 Coninixnootjes (die in Japan verteeren) om olie van te maken, daar de vrouwen haar hoofd mede smeerden.
 Elephants tanden.
 Buffel hoorns. Herte Vellen in overvloed.
 Rijs in abundantie.
 Allerly Vet.
 Arrak Apy.

Siam geeft uit.

Loot. Tin. Salpeter.
 Sapanhout in abundantie.
 Gout. Hertevellen en Bockevellen.
 Rijs in abundantie.
 Gomma lacca. Eenige gesteenten.
 Gitte Gomma.
 Aquelhout. Reynooster hoorns.
 Oliphants tanden.
 Clapper Olie en Cudde bulter.
 Allerley Cayaten houtwerk.
 Vogel vellekens en Vogel nestjens.

Persia geeft uit.

Rosenwater en Amandelen.
 Rosynen. Cismusdadels.
 Groote Nooten en Cleyne.
 Saffraan en Alluyn,
 Goude lakenen.
 Fluweel. Rouwe Zijde.
 Sulphur. Peerlen.
 Meewortelen en Robarber.
 Ormushout en Roode aerde.
 Andere drogerijen.

Sunda geeft uit.

Allerhande Cleederen.
 Catoene Lijnwaden.
 Roue en Floszijde.
 Salpeter.
 Boter in abundantie.
 Tarwe, Rijst, etc.

Suratte geeft uit.

Allerley Cleederen en fijne Lijnwaden tot den Inlandschen handel.
 Salpeter, Indigo, Poetsjoek, Alcatijven, Ca-

- den, Schilpad, Coraal, Barnsteen, Saffraen, Chineesche Zijden, Gomma lacca, Suyker, Commyn, Aluyn, Terpenteyn, Amphioen, Sal amoniak, Salpeter, Harpuys, Radix China, Sandelhout, Quickzilver, Vermillioen, Lakenen in geen groote quantit. Curieuse opgemaakte Juweelen.
- De Cust van Coromandel trekt.
- Solphier, Nagelen, Nooten, Foely, Sandelhout, Speauter, Tin, Loot, Vermillioen, Quikzilver, Alluyn, Nooten en Nagelen die ingepokelt zijn, Muscus, Gomma lacca, Gout, Benyuin, Chineese manufacturen van zijde gemaakt.
- Porceleyn en allerley soorten van Nederl. Zaaijen.
- Malabar trekt.
- Loot, Tin, Spiater, Nagelen, Nooten, Foely, Cattoen, Amphioen, Yser, Roode Lak, Soethout, Eenige grove Porcelen.
- De Molucksche Eylanden trekken.
- Cleederen uyt Suratte, Rijst, Sago, Realen van achten.
- Ambono.
- Cleederen en fijne stoffen uyt China.
- Fijne Lijnwaden.
- Realen van achten.
- De Eylanden Tymoer [en] Solor trekken.
- Kustkleederen en allerley Kramerijen [die] van China comen alsof het Neurenbergerwaren zijn.
- Stofgout voor den Koning.
- Baly.
- Trekt.
- Custkleederen, Lijnwaden en andere Manufacturen uyt China en realen van achten.
- Bantham ofte Java.
- Trekt.
- Custkleederen, Lijnwaden en andere waren uyt China, Realen van achten principaal.
- Sumatra.
- Cleederen van de Kust.
- Swart in abundantie.
- Realen van achten.
- Achin.
- Trekt.
- Realen van achten, Japons ongemunt Zilver, Amphioen, Catoen, Nagelen, Nooten, Foely, Loot, Schilpadhoorn, Posseleyn in groote schotels.
- Malacca.
- Realen van achten.
- Tin uit de naburige plaatsen.
- Het Roode Meer en Moga.
- Trekken.
- Nooten, Foly, Nagelen, Peper, Champher, Lakwerken, Ebbenhout, Chineesche Manuf., hoe kostelijker hoe beter, Allerley soort van welriekend hout, als Sandel en Culumbucq etc. Voorts alle nootwendigheden voor den mensch.
- N. REEKS, Dl. I.
- Coromandel geeft uit.
- Allerley fijne Lijnwaden die doorgaans in India verteerd worden.
- Boscruyt in abondantie, Zeyldoek, Diamanten, Robijnen, Spinellen (?), Agaat, Peerlen, Indigo, Amphioen en andere Kleynigheden.
- Malabar geeft uit.
- Cardamon en Was.
- Bengale geeft uyt.
- Gember, Suyker, Catoene Cleederen en allerley Lijnwaden.
- De Molucos geeft uyt.
- Nagelen en niets anders.
- Ambona.
- Nagelen en niets anders.
- Tymoer en Soloos geven uyt.
- Sandelhout en niets anders.
- Geeft uyt.
- Ryst en provisie tot nootdrift en anders niet.
- Geven uyt.
- Peper, Soyer, Candysuyker.
- Peper in quantiteit.
- Gout in menigte en rijkelyk te bekomen.
- Geeft uit.
- Peper in quantiteit.
- Zwavel en Campher.
- Gout met weynig avance.
- Geven uyt.
- Ducaten in abundantie.
- Indigo, Amber de grix, Mirrhe, Bloetcoraal, Eenige gesteenten, zoo in de Sattagobsche eylanden vallen.

Het Eyland Silon.

Trekt.

Silver, Gout na waarde, Behoeftigheden voor
't lijf, zoo van China, Coromandel als Su-
ratto.

Geeft uyt.

Caneel fijn in abundantie, Gember, Peper,
Saphir en andere Steenen, Ivoor in abun-
dantie en allerley lyftogt.

Manar omtrent Silon.

Realen van Achten en Gout.

Paerlen in goede quantit.

Pegu.

Peper, Nagelen, Nooten, Loot, Tin, Coper,
Speauter, Quickzilver, Sandelhout, Radix
China, Tobacq, Goede Paerlen, Rood
Scharlaken, Fijne Porseleinen en vergulde
Spiegeltjes.

Robijnen.
Suykeren.
Wasch.
Gingous.
Cassu en lange Peper.
Lack.

Makassar.

Trekt.

Allerhande Kustkleederen en fijne Suratte
als andere Lijnwaden, Chineesche Stoffen
en Manufacturen, Realen van achten en
Gout.

Geeft uyt.

Rijst in abundantie, Paarden, Slaven, Buf-
fels, Bokken en andere vivres, Allerley
Specerijen die uyt Ambona en Banda wor-
den aangebragt die zoo by ons: Engelsche,
Deenen en Portugeesche worden opge-
kocht.

Wingerla bij Goa.

Tin, Campher, Radix China, Alluyn.

Peper, Cardamon, Amfoen.

Tonkin.

Japans ongemaaft Zilver, Swavel, fijne lijn-
waden, Sarassen, Chits, Lakenen, Spie-
gels, Zoo Vergulde verzilverde als Copere,
Jacquans, Biobis, Japanse Casjens, Zijde
Stoffen uyt China die goed zijn, Paarlen,
Barnsteen, Peper, Nagelen, Nooten, IJsere
pannen, Poetsiok, Aluyn en andere Kley-
nigheden die door Chineesen en Portugee-
sen, uyt China en Maccau hier aangebragt
wert. Overigens nog fijne lijnwaden.

Sijde rou, in groote quantit. en redelyk van
prys.
Zijde Stukwerken.
Canneel, de grofste is de beste.
Cardamon, Anijs, Rijs en andere Eetenswa-
ren.

Letterlijk overgeschreven door

NAUTICUS.

Gouverneurs van Ceylon (vgl. A. R.). Door
de volgende opgave van al de gouverneurs,
met vermelding der dagteekening van den
aanvang van hun bestuur, welke, voor zoo
ver mij bewust is, alleen wordt aangetroffen
in »*The Ceylon Almanac and Annual Register*,»
die wordt uitgegeven te Colombo bij WILLI-
AM SKEEN, Government printer, zal J. C. K.
zijne vraag beantwoord vinden.

WILLEM JACOB SZ KOSTER, 13 maart 1640.
JAN THYSSEN, 21 augustus 1640.
JOAN MAATZUYKER, 24 mei 1646.
JACOB VAN KITTENSTEIN, 25 febr. 1650.
ADRIAAN VAN DER MEIJDE, 11 oct. 1653.
Idem, 12 mei 1656.
RIJKLOF VAN GOENS, 12 mei 1663.
JACOB HUSTAART, 27 december 1663.
RIJKLOF VAN GOENS, 19 november 1664.
LAURENS VAN PEIL, 3 december 1680.
THOMAS VAN RHEE, 10 januarij 1693.
PAULUS VAN RHOO, 29 januarij 1695.
GERRIT DE HEERE, 22 februarij 1697.
De leden van den raad, 26 november 1702.
Mr. CORNELIS JOHANNES SIMONSZ, 11 mei
1703.

HENDRIK BECKER, 22 december 1707.
MR. ISAAC AUGUSTIN RUMPH, 7 dec. 1716.
ARNOLD MOLL, 11 juni 1723.
JOHANNES HERTENBERG, 12 januarij 1724.
JAN PAULUS SCHAGEN, 19 oktober 1725.
PETRUS VUIJST, 16 september 1726.
STEPHANUS VERSLUIJS, 27 aug. 1729.
GUALTERUS WOUTERSZ, 25 aug. 1732.
JACOB CHRISTIAAN PIELAAT, 21 dec. 1732.
DIDERIC VAN DOMBURG, 21 januarij 1734.
JAN MACCARRA, 7 juni 1736.
GUSTAFF WILLEM baron VAN IMHOFF, 23
juli 1736.
WILLEM MAURITS BRUININCK, 12 maart
1740.
DANIEL OVERBEEK, 3 januarij 1742.
JULIUS VALENTIJN STEIN VAN GOLLNESSE,
11 mei 1743.
GERARD VAN VREELAND, 6 maart 1751.
JACOB DE JONG, 26 februarij 1751.
JOAN GIDEON LOTEN, 30 september 1752.
JAN SCHREUDER, 17 maart 1757.
LUBBERT JAN baron VAN ECK, 11 novem-
ber 1762.
ANTHONY MOOLJAART, 13 mei 1765.

IMAN WILLEM FALCK, 9 augustus 1765.

WILLEM JACOB VAN DE GRAAFF, 7 februari 1785.

JOAN GERARD VAN ANGELBEEK, 1793.

De laatstgenoemde geeft op den 16den februari 1796 Colombo over aan de Engelschen. M. A. v. D. K.

Uitrusting van ned. oorlogs- en koopvaardij-schepen in de 17de en 18de eeuw (vgl. XI. bl. 5). Reeds in den achtsten jaarg. bl. 283 heb ik een inventaris van een schip uit de 17de eeuw medegedeeld, waaruit de heer VAN LENNEP de uitrusting van een koopvaardij- of oorlogschip te dien tijde konde opmaken; maar ik wil mij gaarne de moeite getroosten, uit het aldaar aangehaalde boek ook nog den inventaris mede te deelen, van hetzelfde schip, »zoodanig hetzelfde aan Equipage, Victualie en andersints noch bevonden en aan den schipper REIJNDERT ENGELBERCHTS bij forma van transport in Aug. 1643 uit last van M. LE MAIRE overgedragen hebben," daar deze nog uitvoeriger is dan de vorige.

Aan Victualie.

1 Silveren Schaef, 2 Leggers Arracq, 3 vaten Vlijs, 3 dito Speck, 4 halve aen Oly, $\frac{1}{2}$ aen Traen, $\frac{1}{2}$ legger Azijn, $\frac{1}{2}$ dito Spaense wijn, $\frac{1}{2}$ Vat boter, $\frac{1}{2}$ picol was, $2\frac{1}{2}$ picol Suyker, $4\frac{1}{2}$ Swaer touw, 5 Swaere Ankers, 1 Nieuw met een out Kabeltouw met een werpanker. Een ent waent van 20 vaem. Dubbele Seylen behalve de besaen en blindt en bovenblindt en een out en een half Sleet stel. 2 Balen Canefas, 1 Vat Teer, $\frac{1}{2}$ rol Kluerduck (?), $\frac{1}{2}$ vat pick.

Crijchs Amunitie en Constapels gereedsch.

16 Ysere Gotelingen van 8 £, 2 Metalen Stucken van 6 £, 2 Metalen Stucken van 4 £, 1 Steenstuk, 16 Musquetten, 2 Donderbossen. 16 Sabels. 14 Braetspitten. 255 Kochels van 8 £. 20 dito van 6 £. 18 dito van 5 £. 40 dito van 4 £. 100 Kneppels. 56 Bout Grenaten. 6 Coevoeten. 10 Coopere lepels van 8 £. 1 dito van 6 £. 1 dito van 5 £. 1 dito van 4 £. 14 Bandeliers. $\frac{1}{2}$ Vaatje musquets Koogels. 4 Koopere Cruytmaten. 2 Blick trechters. 28 Kookers van 8 £. 10 dito van 5 £. 6 dito van 4 £. 2 dito van 6 £. 2 Kopere Schaelen met noch 6 £ gewicht en 1600 £ Kruyt. 1 Dommekracht.

Botteliers ende Cocx Gereetschappen.

4 Ketels daeronder 2 stukken zijn. 1 Kopere Pot.

Hier volgt wat andere rommelingh.

2 Vlaggen met een Geusen. 1 Wimpel. Een partij Spijkers. Een $\frac{1}{2}$ huyl pompleer. 2 stel Kaerten. Een partij Schanscleden. 14 van Seylgaren.

Stuermans Gereetschap.

3 Nachtglazen. 2 Peylcompassen. 3 Nieuwe

lootlynen. 5 looden zoo kleyn als groot. 6 Compassen. 2 Lantarens. 1 Oosterlavië.

Anno 1644. 6 Maert geloost aen Comptoir 28230 Catty (?) Tin bestaende in 600 groote stukken wegende 34640 £.

18 Canasters Radix China. 56 Canasters Aluyn. 125 Balen Campher. 5 Kisten Japans Schuyt Silver. 5 Kisten Aquel hout. $8\frac{1}{2}$ picol dito.

Gelost aan het comptoir Suratte.

153 Kisten Japans Schuyt Gelt. 386 Stucks Tin bestaende in 16909 £. 10 Kisten Hollands Gelt.

Aen het Jacht Valkenburgh gelost.

575 Zakken Peper.

In Camron gelost 19 tot 24 May.

Alle het Tin op 13 £ te Corsanders a Corde. 29 Canasters Radix China. 47 Canasters Thee. 87 Balen Porcelyn. 4 Packen Hennepe lijnwaeten. 75 Kisten Suyker. 106 Sakken Cardamon.

NAUTICUS.

Kluizenaars in Nederland (vgl. A. R.). Het kluizenaarsleven hier te lande moet zeker moeielijk vol te houden zijn geweest, indien men daaronder verstaat een leven in eene volkomene afzondering, uit vromen zin of uit menschenschuwheid, of tot boetedoening, in eenig bosch, winter en zomer, dewijl de koude luchtstreek zich daartegen verheft, zoo niet geheel verzet. Er leven huisgezinnen in schamele hutten op de heidevelden, half onder den grond, en men moet het gelooven, omdat men het ziet; toch zijn het huisgezinnen; maar van zoodanig leven door een boeteling of menschenvliedder is het bewijs nog te leveren. Zeker zal daaromtrent, al ware 't bewezen, dat er een heremiet onder Rijenburg gehuisd heeft in deze eeuw, iets meer bij te brengen zijn, om de heremieten als inheemsch op onzen bodem te beschouwen. Ik herinner mij als knaap in de bedoelde streek te zijn gebragt, om den heremiet te zoeken. Ik werd er toe gedreven door de zucht naar dat phantazijspel, hetwelk bij kinderen niet het minst levend is, en ik werd er heen geleid door naaste betrekkingen; geen heremiet was er echter te vinden; het zal meer dan veertig jaren geleden zijn of omstreeks het jaar 1818 zijn geweest. Of ik er een heremitage zag? Ik meen 't wel, doch kan 't niet stellig verklaren; het zeggen was: de heremiet, was verdwenen. Ik meen dat mijne betrekkingen er over spraken, alsof het eene poterij was geweest van iemand, die den aanleg, waar thans een seminarie geplaatst is, aantrekkelijk wilde maken. Het ware intusschen niet onaardig, nu eenmaal 't punt ter sprake is gebragt, tot helderheid te zien brengen, of daar een heremiet gewoond heeft, en zoo ja wie hij was, hoe lang hij er huisde, wat van hem geworden is.

J. B. J. S.

Wilde dieren in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 33). Welligt vindt MARS het een of ander, op zijne vraag betrekkelijk, in de *Geschiedkundige aantekeningen over het Jagtwezen, sedert de vroegste tijden; met eenige aanmerkingen en afbeeldingen*. Amsterdam, L. VAN DER VINNE. 1840.

Het door hem bedoelde werkje van den baron SLOET is uitgekomen te Arnhem, bij I. A. NIJHOFF, 1848. * * *

Wilde dieren in Nederland. Op het koninklijk lustslot, »het Loo" nabij Apeldoorn, bevindt zich eene schilderij, voorstellende een wilde zwijnenjagt, in 't Soerensche bosch, ten tijde van prins WILLEM III, die daarbij tegenwoordig was, zoo als blijkt uit het gelijkend portret van een der ruiters.

Dit zal zeker het laatste wilde zwijn niet geweest zijn, dat aldaar geschoten is — en zou men hiervan wel notitie hebben gehouden? — of men moest ieder volgend zwijn wel voor 't laatste houden, en dat was al zeer moeilijk, de uitgebreidheid van dat bosch in aanmerking genomen. M. O. Z.

Wolven in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 33). Onder alle reverentie voor den oom van L. J. mag men vragen, of buiten het gezigt van dien verhaler een bewijs is bij te brengen, dat in 1740 zoo in de nabijheid van Utrecht een wolf (geen weerwolf, maar ook geen hond, die aan den weg lag te slapen) zich zou hebben vertoond? Wat zal het beteekenen, uit de omstandigheid, dat slecht volk de boschaanplantingen onder de Bilt en Zeist onveilig kan hebben gemaakt, te besluiten tot het aanwezen van een wolf? of hebben roovers of landloopers gewoonlijk wolven in hun gevolg? * * *

[Wij gelooven dat het door L. J. gezegde (X. bl. 200) anders verstaan moet worden.]

Zalmvisscherij (vgl. A. R., XI. bl. 6). De stoom heeft dan ook maar alles gedaan! Ik heb iemand gekend, die in een buitengewoon regenachtig jaar in ernst beweerde, dat de schuld lag aan den veelvuldigen stoom, die uit de *stoomketels* der spoorwagens naar boven steeg en in regen weder nederdaalde. — Nu hebben de stoombooten den zalm verjaagd. Ik geloof gaarne dat de stoombooten veel hebben bijgedragen om den overvloed van die vischsoort te verminderen. Maar dit lost mijne vraag (X. Vr. 269, bl. 230) niet op. Want in mijne jeugd, en ik ben digter bij de

zeventig dan bij de zestig, heb ik reeds hooren klagen, dat de zalm zoo verminderde, en toen reeds behoefde men de boden waarlijk niet te huren op voorwaarde dat zij niet te veel zalm te eten zouden krijgen. De stoombooten bestonden toen nog niet. De meerdere uitvoer heeft zeker zeer veel invloed op den binnenlandschen prijs van den zalm. Maar ik heb de tijden beleefd, dat die uitvoer nog zeer gering was, ja naar Engeland geheel verboden, en toch was er in ons land niet die overvloed, waarvan LEEGWATER, *Kleyn Chronykje* (aangehaald X. bl. 375), gewag maakt. Lang vóór dat de stoombooten bekend waren, was er geen zalm meer in het Y of de Zuiderzee. †.

Zalmvisscherij. Het berigt, *Nav. X.* bl. 376, overgenomen uit de *Revue des deux Mondes*, oct. 1855, p. 321, waarin beweerd wordt dat de zalm geheel uit de Zuiderzee zou verdwenen zijn, is bezijden de waarheid. Gedurende mijn verblijf in mijne aan deze zee gelegene woonplaats werd mij een paar malen een in haar gevangen zalm te koop geboden. De smaak was zeer goed, maar in vetheid evenaarde hij geenszins den in onze rivieren gevangen, terwijl de kleur ook merklijk bleeker was. Men schrijft dit hier toe aan den invloed van het zeewater en aan den aard van het voedsel. Uit informatiën, die ik omtrent dit onderwerp bij eenen visscher nam, bleek mij, dat er gedurende de laatste twintig jaren ten minste *veertig* zalmen in de Zuiderzee gevangen zijn, deels digt bij den wal, deels verder in zee. De man gaf slechts dit getal op, om niet van overdrijving beschuldigd te worden, maar ik geloof dat men er gerustelijk een tiental bij kan voegen. Deze zalmen waren verschillend van grootte en zwaarte. Enkele wogen slechts 3 pond, zoo als een nog ditzelfde jaar 1860 gevangen, andere 14 à 15, één bijna 20. Oude lieden verklaren echter, dat de vangst in vroeger tijd veel aanzienlijker was, hetgeen te begrijpelijker is, wanneer men mag aannemen, dat de zalm, oorspronkelijk een *zeevisch*, door onderscheidene oorzaken de rivieren is opgedreven en nu bij tijd en wijle van daar af dwaalt. MOLHUIJSEN.

Verzorging van weezen bij de ouden. Mag ik den vrager verwijzen naar *Voyage d'ANACHARSIS en Grèce* (édit. 1789), T. II. p. 216, en naar mijne *Nasporingen omtrent de armoede en bedelarij*, bl. 9, 10 en 19—21? L. J.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Het Oude hof in den Haag (vgl. A. R.). Bij de belangstelling die onlangs zelfs door de wetgevende magt getoond is voor dit, om zijne oudheid, zoo merkwaardige gebouw,

wordt het niet overbodig geacht een paar opmerkingen, ook in antwoord op de vraag hieromtrent gedaan, mede te deelen.

Bij de bedoelde vraag wordt vermeld het

gevoelen van den heer BILDERDIJK, dat het Oude hof of de zoogenaamde zaal (de Loterij-zaal) op het Binnenhof is gebouwd van cederhout, aangevoerd uit Palestina.

Een deskundige, die het bedoelde houtwerk nog dezer dagen onderzocht, vermeende dat het eikenhout was, althans stellig geen cederhout.

Nopens den oorspronkelijken bouw van dit hof wordt het volgende gemeld door BALEN, in zijne *Beschrijving van Dordrecht*, bl. 715: »In het jaar 1249 deed Graaf WILLEM, Roomsche Koning, in den Haag een Koningshof bouwen van Ierlandsch hout, waaraan geen wormen en spinnen, zoo als men zegd, durven genaken.»

VAN LEEUWEN, in zijn *Bat. Illust.*, zegt bl. 1287, in navolging van GOUTHOEVEN: »Koning WILLEM van Rome, Graaf van Holland, deed omtrent 1250, drie jaren nadat hij tot Roomsche Koning was verkoren, in den Haag timmeren het paleis alsook de groote zaal met de kamers daaraan.»

Nopens het Ierlandsche hout zij opgemerkt, dat in de *Nieuwe natuur-, geschied- en handelskundige Zak- en Reisatlas* van G. BRENDER A BRANDIS, op bl. 154b voorkomt: »Onder de zeldzaamheden (in Engeland) rekent men het verwulfsel van de parlamentszaal te Westminster, zijnde dezelve van Iersch hout beschoten, aan hetwelk geen spinnen komen, schoon de muren en hoeken der zaal dikwijls met spinnenwebben voorzien zijn.»

Om weder tot ons Oude hof terug te keeren, aldaar heeft in het jaar 1290 plaats gehad de instelling der orde van *St. Jacob* door graaf FLORIS V van Holland.

Mogt het aangevoerde tot nader onderzoek en opheldering aanleiding geven, dan zoude zulks den inzender aangenaam zijn.

M. A. v. D. K.

Huwelijkspenningen (vgl. A. R.)

1624. 28 jan.	50 j. PAULUS VANBERESTEIJN en VOLCKERA NICOLAASdr. (*)	Zie VAN LOON, <i>Ned. Hist. penn.</i> dl. II. bl. 162.
1698.	25 j. VOLKERT VAN HALM en ADRIANA VAN PIJLSWEERT, geheel gegraveerd.	Zie Cat. n. c. KIST, N ^o . 626.
1712. 18 maart.	25 j. ARNOLDUS WITTEBOL VEDERMAN en SUSANNA SPRONGH, door J. VAN DISHOEKE, met ingesneden namen.	Aanwezig bij J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK.
1744. 19 nov.	25 j. SAMUEL VERHULST en ELISABETH KINCKHUIJSEN, door M. HOLTZHEIJ, met ingesneden namen.	idem.
1745. 15 sept.	25 j. ANDRÉ AMSINCQ en ANNA MARTHA VAN DER HULST, te 's Gravenhage, door M. HOLTZHEIJ.	idem.
1756. 10 juni.	25 j. PIETER DE HAAN en CATRINA VINCK, te Dordrecht, geheel gegraveerd.	A. DE HAAN, te Alblasserdam.
1758. 18 jan.	25 j. Mr. JACOBUS ARDINOIS en JUDITH DUTILH (*).	J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK.

(*) Verbetering en aanvulling der opgave in dl. X. bl. 320, waaromtrent ook vermelding verdient, dat de aldaar opgegevene huwelijkspenningen van J. BARDELO, 1721, en L. DE NEUFVILLE, 1727, reeds in den *Navorscher*, dl. VII. bl. 165, waren opgenomen.

Facies Batava. Bij GRONOVIVS, *Antiq. Gr.*, III, komt een masker (persona) voor, waarop toepasselijk scheen het epigram van MARTIALIS,

Sum figuli lusus, rufi persona Batavi.
Quae tu derides, haec timet ora puer.

En daarbij is gevoegd een stuk van een werktuig, waaromtrent GRONOVIVS geene opheldering wist te geven. Wie kan het eene en andere nader toelichten? A. L. T. A.

Gildekleeden (vgl. A. R.). In de stedelijke verzameling op het raadhuis te Nijmegen heeft men een geborduurd kleed van het schippersgild te Nijmegen, van blaauw damast, waarop een kogge, tusschen eene madonna en St. Joris, en vier schilden met een anker in kleuren en goud geborduurd.

K. v. S. N°. 2.

Hazen-aas. Op een ronde speelkaart uit een oud spel, waarschijnlijk van het einde der XVde of het begin der XVIde eeuw, is afgebeeld een haas, zittende. Daar om heen een lint, waarop:

AVE MI DRINT MĒ VIN
DAEROM MOT IC EN LEFUS SIN.

Wat bij ons schoppen, klaveren, harten en ruiten zijn, zijn daar hazen, papegaaien, anjelijs en akeleien. Men vraagt naar de uitlegging van het bovenschrijf, dat de hazen-aas (is aas van haas?) versiert.

Als toelichting diene het volgende versje:

Die grosse Herr'n und ihre Gaest',
Die heben mich auf bis zu allerletzt;
Bei allen Tractamenten
Da thun si mich anwenden;
Auf mich, da trinken sie den rhein'schen Wein,
Ach, bin ich nicht ein armes Haeselein.

J. H. VAN LENNEP.

[Aas zal wel het latijnsche *as* zijn.]

1764. 18 aug.	25 j. ANTHONIJ VAN DEN BERGH en SUSANNA LUBBELEIJ, door HOLTZHEIJ.	Aanwezig bij J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK.
1804. 28 febr.	25 j. A. CLEIJNDERT en Y. TAANMAN, door LAGEMAN, met ingesneden namen.	idem.
1845. 18 aug.	25 j. JOHAN FREDERIK BRODHAAG en JOHANNA CAROLINA MUNTER, te Grissée (eiland Java).	idem.
1856. 27 april.	50 j. Dr. FLOR. JAC. VAN MAANEN en MARG. MART. VAN DER MEERSCH.	idem. J. A. S. v. N.

Huwelijkspenningen. In mijn bezit zijn twee exemplaren (een gouden en een zilveren) van eenen penning op het 50jarig huwelijk van JOHAN VAN NISPEN en DIGNA VAN DER GRACHT, getrouwd 29 october 1652, van het jaar 1702, met opschrift en wapens. Het opschrift luidt als volgt:

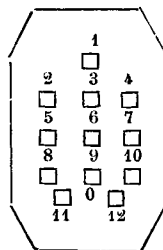
„Godt heeft gegeven aen dit paar
In echt te leven vijftig jaer,

gegeven tot gedagtenis den 29 October 1702.”
L. J. VAN TOULON VAN DER KOOG.

Belooningsmedaille van Breda. Hoe komt het, dat men de belooningsmedaille met de zinspreuk: *invicti animi pr.*, aan de krijgslieden geschonken, die in 1590 Breda door middel van het turfschip verrasten, zoo dikwerf en in het zilver en in het koper aantreft, daar het toch bekend is dat de vereerde penning van goud was geslagen? Zie VAN GOOR, VAN LOON, enz. Om van geene andere voorbeelden te spreken, vind ik eene *zilveren* belooningsmedaille vermeld op den catalogus der verzameling van wijlen professor KIST te Leiden, onder N°. 230; men treft er ook zulke aan, die, met eenen krans omgeven en met eenen ring voorzien, toonen dat zij gedragen zijn, maar door wie? Is het ook bekend of er nog exemplaren van dien penning in goud bestaan? Men vermeent dat, althans in de laatste 50 jaren, geene exemplaren daarvan in eenigen catalogus van muntverkoopingen voorkwamen.

π.

Een eigenaardig munt- of gedenkstuk.

Het stuk is van verzilverd koper. De vakjes, die, ter aanduiding der opschriften, gemakshalve genummerd zijn, zijn uitgeslagen en dus eenigzins verheven. Op deze vakjes is gegraveerd het navolgende:

N°. 1. A Sir JOHN ROBISON. 1839. (Alles omgeven door eenig bloemwerk.)

N°. 2. Een olifant, omgeven door zon, maan en sterren, waarboven: Double.

N°. 3. B.C. (in elkander), waarboven eene kroon.

N°. 4. Als 2.

N°. 5. Vive le roi et la patrie.

N°. 6. Als 3.

N°. 7. Als 5.

N°. 8. Een vliegend insect tusschen A. C, waarboven: Double.

N°. 9. Een ster tusschen C. F., waarboven: Double.

N°. 10. Een ridderkruis tusschen J. P., waarboven: Double.

N°. 11 en 12. BOURGOUIN à Paris.

Al het schrift is omgekeerd of zoogenaamd spiegelschrift en bestaat uit kapitaleromeinsche letters, doch zoo klein geschreven, dat men het door een sterkwerkenden loup moet zien. Men verlangt door middel van dit tijdschrift, den oorsprong, de beteekenis en het doel te kennen van dit stuk, dat zich bevindt in de indische munt- en penningverzameling van den heer J. S. VAN COEVORDEN, oud-sekretaris der residentie Soerabaya, thans met verlof te Amsterdam.

Apameesch muntstuk (vgl. A. R.). Ik vind eene afbeelding van bedoeld muntstuk op eene losse plaat, waarvan mij de oorsprong niet juist bekend is, doch die ik gis dat te huis behoort in een of ander folio werk over joodsche of bijbelsche oudheden uit de 17de eeuw.

Het is eene grieksch-romeinsche medaille, groot brons, en heeft op de voorzijde de buste van PHILIPPUS ARABS, *den Vader*, met het omschrift: *αυτοκρατωρ καισαρ ιουλιος φιλιππος αυγουστος*.

Keerzijde komt geheel overeen met de in den *Navorscher* beschrevene, met het omschrift: *Επι μαρκου αυρηλιου αλεξανδρου*, en op het exergue: B. APXI. APAMEΩN.

Op dezelfde plaat bevindt zich nog eene dergelijke met de buste van SEPTIMIUS SEVERUS. Omschrift: *αυτοκρατωρ καισαρ σεπτιμιος σεουερος περτιναξ*.

Keerzijde. Nagenoeg dezelfde voorstelling, behalve dat de twee uit het schip getredene personen eene andere handbeweging maken, het schip of de kist geheel vierkant is, en de vrouw vooraan zit.

Op de zijde der kist staat niet ΝΩΕ, maar ΝΗΤΩΝ.

Het omschrift kan ik niet herstellen, letterlijk heet het: ΕΗΙΑ.ΤΩΝ. .ΟΘΕΤΟΥΑΠΤΕΜΑΤ. In de exergue: ΑΡΧΑΙΩΝ. Ν.

Apameesch muntstuk. L. BATISSIER (*Histoire de l'art monumental*, Paris 1845) spreekt (p. 345) van: »medailles antiques, frappées à Apamée en Phrygie, à partir du règne Septime Sévère, sur lesquelles à été figuré le

déluge de Deucalion, et qui nous offrent exactement les mêmes peintures des catacombes relatives à Noé." Zoo als men ziet maakt hij geen melding van de duif, noch van de letters ΝΩΕ, waarop hier alles aankomt, want uit de voorstelling zelve zal natuurlijk moeielijk vallen op te maken of met den persoon, op de penningen afgebeeld, DEUCALION of NOACH wordt bedoeld. CHR.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Journal van de onderneming tegen Tunis in 1535 (vgl. A. R., XI. bl. 9). Op bl. 9 liet ik onvermeld, dat van het door SCEPPERUS bezorgde werkje, waarvan STRUVIUS eene 4°. en eene 8°. uitgave aangeeft, er eene editie in 8°. van 1554 mede bij JOAN. BELLERUS staat, waaraan die van 1555 in alles, tot in de *Erratula* gelijk is. L. D. R.

Kruistogten-bul (vgl. A. R.). Vermoedelijk zal het *Bullarium magnum Romanum* van CHERUBINI en anderen (Luxemburg 1727, in f^o.) met vrucht kunnen worden nageslagen. QUARENDO zal niet toelaten, dat een ander dan hij zelve in de tien folianten een kruistogt opene ter najaging van zijn niet geheel bestemd punt van onderzoek.

Pieter van Bleiswijk (vgl. A. R.). Even als zijn naamgenoot (vader?) REIJER VAN BLEISWIJK, wiens kostbare bibliotheek (waarin o. a. een compleet exemplaar van het zeldzame werk van DE BRY) in 1770 te 's Gravenhage verkocht is, bezat hij eene uitgebreide verzameling, die ook aldaar na zijn overlijden is verkocht. Of er staatspapieren waren, zoude de catalogus kunnen aanwijzen. L. J.

Pseudonymen. Frank de Vrij (vgl. A. R.). In de *Politieke Koemarkt*, tot de vlugschriften behorende, tegen den invloed van Frankrijk na 1781 geschreven, zegt de fransche handlanger:

»indien gij niet en waart in deze grove py
'k hielt u voor FRANK EN VRY."

en luidt het antwoord:

»indien ik dit eens was, wat had gij tegen mij."

JOH. LE FRANK VAN BERKHEY was algemeen als de schrijver bekend. L. J.

De Oude van den Binnenamstel (A. R.). In een der vorige nummers van den *Navorscher* wordt eene vraag gevonden, betrekkelijk zeker weekblaadje: *De Oude van den Binnenamstel*. Daar niemand, zoo het schijnt, daarentrent berigten weet te geven, wil ik meê-

deelen, wat ik weet. Voor mij ligt een volledig exemplaar van het weekblad. Of er vele complete bestaan, durf ik niet beslissen, maar ik vermoed het niet. Een blad, waarvan welijks een afzonderlijk nummer het licht ziet, heeft weinig kans om bewaard te blijven. De titel luidt, aldus: *De oude van den Binnen-Amstel, of beschouwing van de zeden, gebruiken, enz. der hoofdstad*. Te Amsterdam, bij BEIJERINCK en WILLEMSZ., 1819. Deze titel geeft reeds ten deele antwoord op de gedane vragen. Het is een weekblad in den trant van den *Spectator*; het heeft volstrekt geene politieke strekking. Het zijn beschouwingen van de toenmalige zeden en gebruiken in Amsterdam, vertoogen, nu eens ernstig, dan luimig, van zedekundigen inhoud; de gebeurtenissen van den dag worden er in besproken, ook wel personen van den dag, wier beeld zeker indertijd gemakkelijk werd herkend. Er zijn twee en vijftig nummers van verschenen, die te zamen een boekdeel van 416 bladzijden vormen. In mijn exemplaar is op den titel door eene mij bekende hand geschreven: door N. SWART. De schrijver had enkele, hem zelve onbekende medewerkers. Het blaadje vond gretig aftrek, en dit gaf aanleiding, dat er weldra meer dan een navolger optrad, en gelijk dat dikwijls gaat, navolger in eenen slechten zin. De *Oude* zelf zegt er in zijn laatste nummer van: »Meer anderen sloegen hunne kraampjes op, maar sloten ze ook spoedig weer. Slechts wie wind verkocht en nog het een en ander prikkelends, dat ouderwetsche lieden vergift zouden noemen, hield zich, onder een of meer firma's staande." Dat was een van de groote redenen, waarom *de Oude* zijn werk staakte. Ook nu nog zal men menig nummer met genoegen lezen; bij andere zou men moeten weten, op welke zaken en personen wordt gedomd, om den inhoud regt te waarden. De anonymiteit des schrijvers schijnt wel bewaard te zijn, maar ik zie geene reden, waarom men hem thans niet noemen zou, en ik geloof met zekerheid te weten, dat mijn titelblad mij niet bedriegt.

Daniel de Zouter (vgl. A. R.). Onder de boeken mijns vaders vind ik: *Breydel voor d'onghebondene Tonghe: welcker fenijn, alle Landen van Europa, van Asia ende van Aphrica besmet. Ghemaect in vijftien Predicationen, door DANIEL SOUTERIUS, dienaar des Goddelijcken Woords tot Haarlem.* Tot Rotterdam, Bij JAN VAN WAESBERGHEN. An. 1623, 12°. 320 bladz., waarachter *Appendix de juramento, contra Anabaptistas*, 9 pag. Vóór de eerste predikatie en achter de »voor-reden» bevindt zich een »plakaat tegen het vloeken door de regering van Rotterdam den xiii^{en} novembris XVI^c een en twintich, ter peuye ghepubliceert.» CORNELIUS LIXA.

[Het zal den vrager zonder twijfel aangenaam zijn het boek, welks titel *Nav.* X. bl. 17 met een paar woorden genoemd is, hier wat breder beschreven te vinden.]

Björnsthls Reizen. In het berigt vóór het VIIde deel der hollandsche vertaling, wordt gewaagd van een VIIde deel, dat volgen zou. Is dit in 't licht verschenen of niet?

H. R.

Haagsche Mercurius (vgl. A. R.). De *Hollandsche Spectator*, Amst. dl. XI. bl. 228, noemt als schrijver »DOUDINS, een der luiden van 't gansche land, die den meesten geest gehad hebben, en die treffelijke gaaf het schandelijkst hebben misbruikt.»

Ik ken van H. DOEDIJNS *Haegse Mercurius* eene uitgave, te 's Gravenhage gedrukt bij GILLIS VAN LIMBURG, voor den auteur, 1698, in 4°, aanvangende 7 aug. 1697, eindigende 9 sept. 1699. Daarachter nog twee nummers: N°. 1 maandag 12 juni 1730, N°. 2 maandag 19 juni 1730. Op het geheel is een register. Voorts eene uitgave, Amst. bij de *Erven J. RATELBAND en Comp.*, 1735. Tweede druk, 2 dln. in kl. 8°, waarvan het 2de deel in twee stukken verdeeld is, aanvangende en eindigende als boven, zonder bijvoeging der twee gemelde nummers.

Achter deze uitgave, doch vóór den bladwijzer, vindt men nog de volgende stukjes, met doorgaande paginering:

Uittreksel uit een brief, geschreven door een voornaam Heer uit Keulen, aan een Heer tot Utrecht, Behelzende eenige aanmerkingen op de Haagsche Mercurius. Uit het Hoogduits vertaalt. Anno 1698.

Antwoord hierop, geteekend: *Uit mijn Boek-kamer.* Utrecht 22 December 1698.
1 Januarij 1699.

Mercurius in den Rouw, of 't Zamenspraak tusschen de Geest van CATO en MAECENAS, Over het Goede en Quade der Mercuren. Anno 1699. Uit de voorrede blijkt, dat de hooge overigheid de schrijvers van de respectieve *Mercuren* verboden heeft met hunnen ijver voort te gaan.

De onverwinnelijke Haagsche Mercurius verdedigd.

'T waare Lof van de Zegepralende Haagsche Mercurius.

De *Hollandze Haagsche Mercurius Leugenachtige tijdingen* enz. Moordadige toelagen D. JOH. FRIEDE MAYERN, in Hamburg. Na de copye gedrukt in Hamburg. Bij FREDRIK CONRAD GREFLINGER, boekdrukker in de Nieuwstad; aan 't einde: t'Amsterdam, bij PIETER SCEPÉRUS, Boekverkoper, op den Dam Op de ruggezijde staat: 't *Hoogwijds oordeel van de Haagsche Mercurius, over de Zondagsche Tytelprint* (vignet) MDCLXXXVIII.

Bij deze uitgave is doorgaans gevoegd:

Nieuwe oprechte Haegse Mercur, compleet, behelsende satyrique, politique en academische reflexien, door Mr. C. V. B. Tweede druk. t'Utrecht, Bij ARNOLDUS LOBEDANIUS, 1745, kl. 8°, bevattende dertig nummers, aanvangende 25 mei 1699, eindigende 4 september 1699. Een bladwijzer is aan dezen *Mercur* toegevoegd.

L. D. R.

Bijnkershoek (*Mr. Cornelis van*) leefde, n. f. van 1673 tot 1743. Hij was alzo ongeveer 26 jaren oud, toen de *Nieuwe oprechte Haegsche Mercur* verscheen (N°. 1, 25 Mey 1699). Dit heden niet minder dan voorheen opmerkelijk tijdschrift werd na N°. 30 (4 sept.) door de »Hooge Overigheydt» verboden. De slotwoorden van het artikel der *Biogr. Univ.* (1812) luiden: »Il rédigeait en 1699 en Hollandais une feuille périodique intitulée *Nouveau Mercure de la Haye*; elle fut bientôt supprimée comme trop satirique.» In 1745, na 's mans overlijden, verscheen een tweede druk in kl. 8°. te Utrecht (bij ARNOLD LOBEDANIUS), met opgave op den titel: »door Mr. C. v. B.» en met eene voorrede zonder dagteekening en zonder naam van den schrijver, doch welke uit dezelfde pen als de *Mercur* schijnt voortgevloeid te zijn en blijken draagt van reeds kort na 't verbod te zijn uitgekomen. Waarschijnlijk is er dadelijk een herdruk uitgekomen met de bedoelde voorrede, zoodat de tweede druk van 1745 eigenlijk zou zijn de derde? Of kwam er geen herdruk uit tusschen 1699 en 1745? Maar wanneer zag die voorrede dan het licht? Is er geen onderscheid tusschen het oorspronkelijke en den nadruk? Zijn er meer aanwijzingen, behalve de gemelde, omtrent het auteurschap, en zijn er, behalve de opgave van het verschijningsverbod in de voorrede, geene andere omtrent de bijzonderheden daarvan, zoo als b. v. wie de bedoelde »Hooge Overigheydt» was?

Men leest in de bedoelde *Biographie*, dat BIJNKERSHOEK »avait fait des recherches très étendues sur les droits, lois, décrets, usages, coutumes, etc. des diverses provinces de la Hollande et il s'en était composé, pour son

utilité particulière, un corps de droit hollandais et zélandais qui n'a pas vu le jour." Is deze regtsverzameling nog in hs. aanwezig?
H. R.

Nederlandsche dagbladen (vgl. A. R., XI. bl. 8). Omtrent de Leidsche courant van FELIX DE KLOPPER vervoegde zich J. v. R. tot onzen medearbeider jhr. w. i. c. RAMMELMAN ELSEVIER, archivaris te Leiden, indien deze niet uit zich zelve een antwoord inzendt. Toen FELIX DE KLOPPER, 25 oktober 1726, zijn 25jarige huwelijk, met zijn huisgezin en met zijne geassocieerden en officianten van de Leidsche courant, herdacht (hij had zulks met zijne familie en vrienden twee dagen vroeger gedaan), zaten o. a. aan den disch, tegenover den zilveren bruidegom, de heer w. VAN MAANEN, deelgenoot van de courant, en regts van den heer VAN MAANEN, Monsr. FERNANDEZ, vertaler van Spaansch, Portugees en Italiaansch en Monsr. JOH. MICHEL SCHUTZ, secretaris van het comptoir, en links DIRK LAKEMAN, directeur van de drukkerij en IZAK SELOOS, een der drukkers. In 1719 (9 dec.) kreeg FELIX DE KLOPPER verlof om de Leidsche courant driemaal in de week uit te geven. Of hij reeds vroeger die courant één- of tweemaal 's weeks had uitgegeven, is mij niet bekend.

C+C+C.
3

Oudste dagbladen (vgl. A. R.). Bij de reeds van vele zijden ingekomen berichten over oude nederlandsche dagbladen, kan ik nog voegen wat mij bij het doorbladeren van GRAESSE'S *Allgemeine Literaturgeschichte* voorkwam. Hij vermeldt namelijk, dat zich op de bibliotheek te Dresden twee nummers bevinden van oude 's gravenhaagsche couranten, beide van 1656; het eene met den titel *Advysen* en het onderschrift: *in 's Gravenhage voor den autheur by CALAMINUS ende men vercoopse by HENR. HONDIUS*; het andere getiteld: *Vrijdaegse Posttijdingen uyt 's Gravenhage*. Beide op een half vel in kwarto formaat gedrukt. Deze zijn dus nog ouder dan die door den heer VAN DEN BERGH in zijne *'s Gravenhaagsche Bijzonderheden* vermeld worden.

P. Q.

Een onbekend Hollandsch schrijver. In het jaar 1858 is te Posen een poolsch werk verschenen onder dezen titel:

Wiadomość o krwawej a strasznej rzeczi w mieście Moskiewie, i okropny a zalosny koniec DYMITRA, wielkiego kniecia i cara Moskiewskiego, przez Hollendra naonczas w Moskwie bawia cego, w jezyku Angielskim napisana i wydana w Londynie roku 1607. A teras na jezyk Polski przelożona i pomnożona dodatkami wyjetemi ze zbiorow kornickich. Poznan. ZUPANSKI. 60 bl. 4°.

N. REEKS, Dl. I.

Dat is:

Verhaal van de bloedige en vreeselijke gebeurtenissen in de stad Moskou, en schrikkelijk en beklagelijk uiteinde van DEMETRIUS, grootvorst van Moskou, door een Hollander, toen te Moskou woonachtig, in de engelsche taal geschreven en uitgegeven te Londen in het jaar 1607. En nu in de poolsche taal uitgegeven en met een toegift van bijlagen voorzien.

Wie was die Hollander en is zijn werk hier bekend?
P. Q.

Coningsby (vgl. A. R.). In mijn exemplaar van dezen roman van 1844 ligt een hs., waarvan de inhoud volgt met eenige verkortingen, zonder uitlating van namen: Coningsby, L^d. LINCOLN of G. SIDNEY SMYTHE Esq. M. P. of L^d. LITTLETON. Rigby, Rt. Hon. T. WILSON CROKER. Taper, CHS. ROSS Esq. Tadpole, AL. PRINGLE M. P. L^d. Monmouth, L^d. HERTFORD. The Duke, Duke of RUTLAND, L^d. Henry Sidney, L^d. JOHN MANNERS. Lady Colonna, Lady STRACHAN. Princ. Lucretia, Miss ZICHY, L^d. Eskdale, L^d. LANDSDOWNE of L^d. LINDSAY (onduidelijk). Lucien Gay, TH. HOOK. M. Ormsby, Q. DICK M. P. L^d. Vere, L^d. EDW. HOWARD. Oswald Milbank, Hon. W. E. GLADSTONE. M. P. Boots al. Christopher, P. BORTHWICK M. P. The Dutchess, the Dutch. of BUCKINGHAM CHANDOS. L^d. Fittsbooby, L^d. CL. HAMILTON of L^d. HARRINGTON. Earwig, Sir G. CLERK, Bart. M. P. L^d. Rambrook, L^d. ROSSLYN. Thom. Chudleigh, AUG. OBRIEN M. P. Lord Eveningham, Ct. of CARDIGAN of Ct. of CLARENDON. Lady Everingham, Lady CARDIGAN of Lady CLARENDON. Lady Theresa, Lady A. MAUNERS. Eustace Lyle, AMBR. L. PHILLIPS Esq. Marquis de Beaumanoir, Marq. de (sic) GRANBY. M. Melton, Hon. JAMES McDONALD. Mr. G. O. A. Head, J. A. ROEBUCK M. P. M. Milbank (onl.), PHILLIPS M. P. Edith, Miss MCTAVISH, Jaarter Scharp, J. BRIGHT M. P. Ambass. of Russia, Prince LEININGEN of Prince LIEVEN. Ambassadrice of R., Princess L. Grand due, the Czarovitch (thans ALEX II). Lady St. Julians, Lady JERSEY. L^d. Gavenstock, L^d. PALMERSTON of Lord FALLINGTON. Lady G., Lady P. Villebecque, M. LAPORTE. Flora, Mlle. A. D. (sic). M. Gay Flourey, Sir CH. SLINGSBY of Sir CH. SHAKERLEY. M^{rs}. Gay Flourey, Mme. MOUNTJOY MARTIN. Sidonia, Bⁿ. A. DE ROTHSCHILD (van Napels). M. Donald Mac Farlane, Mme. M. (sic). M. Gingerley Browne, Capt. LAYARD M. P. M. Juggens, Sir F. BOOTH. Sir Babt. Plaid, Sir EARDLEY WILMOT. Hon. Alb. de Courey, Hon. ALBERIC WILLOUGHBY. Stella, Mlle. L. F. (sic). Sir Joseph Wallinger, Sir WILL. COURTENAY of Sir WILL. CLOY. Dutchess G., Duchesse DE GRAMMONT. Le Comte M., Le Cte MOLÉ. La Baronne S. D. R—D, La Bar. de S. DE ROTH-

SCHILD. Le Duc D—s, Le duc DECAZES. Le Bon. de H—t, Le Bon. DE HUMBOLDT. La Princ. de Petit Paix, La Princesse (onigevuld). La Comtesse de C. de E., La Comtesse DE CASTELLANE. M. Cassilis, GEORGE WORRELL, Esq. (onduidelijk). Conterton, CHARLES MILLS Esq. Le Duc d'Agincourt, The Duke of BUCKINGHAM CHANDOS. Ermengarde, Mad. DE P. (sic). Clotilde, Mlle. C. A....

Vraag: of iemand deze lijst kan aanvullen of verbeteren, met opgave van nadere bekende omstandigheden, die aanleiding geven tot bevestiging of tot betwisting van de juistheid der beweerde typen; als ook of iemand bezit: *The Key of Sybil*? HORA RUIT.

Cyclici en Logographen. Welke overschotten bestaan er der *Cyclici*, en welke der *Logographen*? en waar te vinden? pp.

Brieven van Lodewijk XIV, tien deelen in f^o. in hs. (kopij) gaf FLEISCHMAN ten geschenke aan CATHARINA II. Hij had die in de XVIIIde eeuw het eerst bij den gezant des landgraven van Darmstad te Parijs, den heer BÖHMER gezien. Deze had ook heimelijk voor zich zelven een afschrift daarvan genomen, toen hij ze voor den grave HOYM, koninklijk poolschen gezant te Parijs, die deze brieven van den heer PORTAIL, eersten president van het parlement en schoonzoon van den heer ROSE, secretaris van LODEWIJK XIV, bekomen had, had laten afschrijven. De heer FLEISCHMAN had toen een uittreksel uit deze brieven gemaakt en naderhand, toen de heer BÖHMER stierf, schreef hij naar Parijs, en kreeg alle tien deelen tot een geschenk. Men plag tot een spreekwoord te zeggen, dat LODEWIJK XIV nooit beter sprak, dan wanneer ROSE voorzeide, en nooit beter schreef, dan

wanneer ROSE de pen voerde. De brieven zijn meesterstukken van stijl enz. Men meent dat de ontwerpen of het oorspronkelijke van den heer ROSE, waarin de koning dikwijls met eigen hand iets geschreven heeft, insgelijks voor eigen rekening van den graaf HOYM naar Dresden gezonden zijn. Deze brieven kunnen ook voor onze geschiedenis zeer belangrijk zijn. Bestaat daarvan hier te lande eenig exemplaar? H. R.

Joh. de Witt, Elementa curvarum linearum. Heeft dit werk uit een wetenschappelijk oogpunt eenige waarde gehad en behouden? H. R.

Vreet, vogel, of sterf! Er bestaat onder dien titel een berucht boek, naar men beweert, hetwelk te Straatsburg in 1726 zou gedrukt zijn (in 8°). De schrijver wordt gezegd WEISLINGER te heeten en te ijveren tegen de hervorming, of althans tegen de Lutherschen. Is dit boek bekend? en zoo ja, waar is het hier te lande te vinden? H. R.

P. van der Aa's »Versameling der Aanmerkelijkste Reys-togten door onse Hollanders gedaan. In het *Na-berigt* tot het XXVIIIste deel zijner *Naauwkeurige Versameling der Gedenkwaardigste Zee en Land-Reysen*, zegt de boekhandelaar PIETER VAN DER AA, dat hij nog wenscht uit te geven »eene voortreffelijke Versameling van de Aanmerkelijkste Reys-Togten door onse Hollanders gedaan, zedert het Jaar 1583 en soo voort tot op desen tegenwoordigen tijd (1707).» Heeft hij dien wensch ooit kunnen ten uitvoer brengen? J. H. VAN LENNEP.

T A A L K U N D E.

Drie man en een roskam. Ik heb nooit geweten, waar dit spreekwoord of gezegde zijn oorsprong heeft gevonden of wel, wat dit mogt beteekenen, maar nu las ik in een te Frankfort a/M in 1860 uitgekomen en voor vrienden van navorschen" hoogst belangrijk werk (getiteld: *Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit*, von ABRAHAM TENDLAU), ad N°. 1029, het volgende:

»Drei Mann un e Roskopp!»

D. h. Wenige, Z. B.: »Waren viel Leut' da?» — »Ja, drei Mann un e Roskopp!» — Das Sprichwort beruht aber auf einer Sage, die in den *Máase-Buch* (*), N°. 184. Seite 73, b. (Frankfurt a/M. 1683. 4°.) also erzählt wird:

»Es geschach (geschah, vgl. *Nibel*. 3270)

(*) *Historie-boek*, waarvan de schrijver echter onbekend is gebleven.

einmal auf ein Zeit dass der Herzig (Herzog) vun Lutringn welchr genamt (benamt) war Gutfrido vun Lyon (! GOTTFRIED BOUILLON) mit ein grosz Volk wolt nach Jeruscholajim (Jerusalem) zihn um mit die (den) Türken Milchomoh (Krieg) zu haltn. Also hat er vil hörn sagn vun die (den) Chochmaus (Künsten) vun Raschi (*) als dass im (ihm) die Ummaus (um moth), biblisch: Völker, Stämme, *Genes. XXV: 15*, hier: die nichtjüdischen Stämme, wie *Gogim* sowol vr (vor, für) ein Chochom, (Weisen) haltn als die Jehudim aach. Den (denn) er war vr (vor) ein Nowi (Prophet) gehalten gleich aach der Emes (die Wahrheit) gewesen is. Also schikt der Herzig nach Raschi das er bei (zu) im kumn solt den

(*) Raschi, Rschi, initialen van *Rabbi SCHALOMO JARCHI*, of van *Rabbi SCHALOMO JIZCHAK*.

(denn) er wolt ein Eizoh (einen Rath) vun im nemn abr Raschi wolt nit bei ihm kumn. Wiedas der Herzig sach (sah) dass Raschi nit bei im kumn wolt so vrdris es dem Herzig gar ser, als dass ein Jehude an im maureid solt sein (sich gegen ihn empören, ihm ungehorsam sein sollte). Also macht sich der Herzig auf mit al sein Volk un' ziht bis nach Wärms (Worms) un' ging vr (vor) Raschi sein Haus. Da fand der Herzig al die Türn (Thüren) ofn (offen) un' die Sephorim (hebräische Bücher) lagn auf den (dem) Tisch ofn, aber er sach kein Mensch in Haus. Da hebt der Herzig an un ruft mit haucher (hoher, lauter) Stim Schelaumau (SALOMO) Schelaumau wu bistu. Da entwrt (entwert, antwortet) im Raschi was begert der Her. Da sagt der Herzig Schelaumau wu bistu. Da entwrt Raschi da bin ich mein Her. Aso oft als im der Her ruft, also oft gab im Raschi Entwrt (Antwort, Antwort), abr er sach Nimant nit, welchs der Herzig mächtig drübr vrwundrt war, un' ging widr araus (heraus). Da kam einr vun Raschi sein Talmidim (Schülern). Aso frägt er im (ihn) wonthinn (hinen) Raschi. Da entwrt im der Talmid ja er is mein Meinstr (Meister). Da sagt der Herzig sag dein Meinstr dass er zu mir kumt. Ich schwör bei meinem Haubt dass er kein Schadn vun mir antfangn (empfangen) sol. Wie nun Raschi das hört da ging er bei dem Herzig un' fil im zu Fus, abr der Herzig hebt im widr auf, un' sagt itzundrt (jetzt) hab ich Dein Chochmoh (deine Kunst) gesehen, nun wol ich Dir mein Beger (Begehr) sagn warum dass ich hie her bei Dir bin gekumn. Mein Beger is dass Du mir solst ratn auf ein grosse Sach die ich vor hab zu tu (thun). Ich hab an bereit ein gross mächtig Volk zu Fus un' zu Pferd, un' mein Sin is dass ich Jeruscholajim wil bezwingn, den ich bin vrsichrt an Got (habe die Zuversicht auf Gott) ich wer (werde) die Türkn wol beikumn, dass sie Kein Milchomoh (Krieg) wern men (mehr, altd. me) könn halten. Derhalbn bit ich Dich lasz mich Dein Rath hörn, un' sag mir frei araus Du bdarfst Dich nit zu förchtn, al sagstu (ebenso....) mir gut oder bös, den wie Du mir ratst, wil ich Dir folg, den ich weiss dass Du ein halbr Nowi (Prophet) bist, als dass Du einm den Emes (die Wahrheit) kanst sagen wie es einm gen kan in der Milchomoh (im krieg). Derhalbn bit ich Dich Du werst mir den Emes sagn ob ich die Milchomoh gewin'n wer oder nit.

Da sprach Raschi mit wenk (wenig, althd. wenac) Wortn mein Her ich will Euch die Warheit sagn Ir wert in Anfang gross Glück habn, un' Ir wert Jeruscholajim bezwingn, un' Ir wert drei Tag da inn (inen) könign (König sein, vergl. das engl. *to king*, zum König machen), abr an virdn Tag da wern sich die Jischmoeilim (Ismaelieten, Türken)

widr versaml'n un' wern Dich widr heraus treibn, un' Ir wert musn fluchten, un' Euar (euer) meinst Volk wert Euch derschlagen wern, un' die Euch wern überbleibn die wern untrwegn sterbn, un' Ir wert widr in die Stat kumn mit drei man un' ein Rosskopf. Derhalbn magt Ir nun tun wie Ihr wölt, nun hat Ir mein Meinug (Meinung) wol gehört.

Wie nun der Herzig die Red vun Raschi hört tät es im gar bang, un' sagt widr Raschi es mag wol sein dass Du magst war habn, un' es mag mir geschehn wie Du mir sagst. Abr Das sag ich Dir zu, wen ich wer widr kumn mit vir Man so will ich dein Fleisch die Klowim (Hunden, hebr.) zu esn gebn, un' wil al die Jehudim in mein Land lasn meimis sein (umbringen).

Un' also ziht der Herzog (bis jetzt immer Herzig, mit einem *Jod* (·), nun auf einmal: Herzog, mit einem *Vau* (·)) awek (hinweg, vergl. engl. *away*) mit al sein Reiter abr es ging im gleich (wie) Raschi gesagt hat, un' er kam widr in Wärms mit drei Man un' drei Pferd un' er un' sein Pferd is der vird (vierte) gewesen. Das hat wol vir Jahr gewärt, den er war wol vir Jahr in der Milchomoh gewesen, aso lang hat die Milchomoh gewärt. Da er nun nahnt (nahe) bei Wärms war, gedacht er die Red vun Raschi wie er im gesagt hat, er solt mit drei Pferd widerkumn, un' er kam nun mit vir Pferd widr, un' sein Deioh (Meinung, Absicht) war Chas wescholaum (Gott behüt!) gar bös dass er Raschi Chas wescholaum wolt meimis sein (umbringen), den er hat es vorheisn (verheissen) wen er widr mit vir Pferd wert kumn, aso wil er Raschi sein Fleisch die Klowim zu esn gebn. Abr Hk''bh (Hakkodausch boruch hu, der Heilige gelobt sei Er) vorstört (verstört, zerstört) die Gedankn vun die Reschoim (Bösen), den wie der Herzig zu Wärms wolt in das Tor anein reitn, aso falt ein Balkn miteisre Spitzn wie sie gemeinlich an die Torn von die Mekaumaus (Oertern, *mekomōth*) pflegen zu habn un' beschäas Hamilchomoh (in Kriegeszeiten) last man sie arab (herab) ausnwenik (aussenwendig, auswendig) vor das Tor, aso falt das selbigmalt die Balkn von sich selbst arab. Da war eben der Hrzik (mit *Koph* (ך) und ohne *Ajin* (י), bisher mit *Gimel* (י)) mit drei Man nach Wärms kumn un' der virde Man is nit mit dem Hrzik in der Stat kumn, den der Balkn schlug seinm Ros den Kopf ab, da musz der Man der drauf geritn hat hausn bleibn. Da derschrak der Herzig gar ser un' bekent dass im Raschi recht Nevius (*Nebioth*, Prophezeiung) hat gesagt, als das er nit mit vir Pferd widr in die Stat anein kumn wert, un' der Herzig wolt zu Raschi gen e (ehe) er in sein Haus wolt intretn, un' wolt sich neign un' bukn kegn (gegen) im, un' wolt sich um sein Nevius bedankn.

Wie er nun in Raschi sein Haus kam, da lag er noch in den Oraun (Sarg) dass man im noch nit hat zu Kewuroh (Begräbniss) gtan. Wie nu der Herzig hört dasz Raschi gestorbn war da trauerte er gar ser auf Raschi wie bilch (billig) war Aweilaus (Trauer) auf ein sölchen Man zu treibn. Unsr Her Got sal uns sein Sechus (Verdienst) genisn lasn im kol Jisroeil omein (mit ganz Israel Amen)."

Weet mij iemand nu ook een andere bron te noemen, waaruit het genoemde spreekwoord: *Drie man en een roskam* (roskop) te vinden is?

ALEXANDER.

[Ons volk zegt: *anderhalf man en een paardekop*, en houdt het er voor dat die spreekwijze oorspronkelijk eene aardigheid van UILENSPIEGEL is. In het bekende volksboek, waarin het leven en de daden vanden beroemden persoon verhaald worden, lezen wij: "Als UILENSPIEGEL, nog een kind zijnde, alleen in huis was, kwam daar een man aan het huis gereden, dewelke niemand zien de, riep: Is er niemand in? UILENSPIEGEL antwoordde: ja, anderhalve man en een paardekop: want gij zijt met het halve lijf in huis en met het hoofd van het paard, en ik ben een heel man." De *Uilenspiegel* is, gelijk men weet, uit het hoogduitsch vertaald.]

Meester voor den naam van Regtsdoctoren (vgl. A. R., IX. bl. 60). Ofschoon ik hierop geen antwoord heb, wil ik echter een paar aantekeningen ten beste geven.

Het praedicaat van *Meester*, *Maitre* komt alreede in de middeleeuwen voor, was niet bepaald den regtsdoctor eigen, maar is bij versterf op hem blijven kleven. Bij *mr. GERARD VAN LOON*, *Beschryving der aloude regeeringwijze van Holland*, en anderen, vindt men daar bewijzen van. JOH. HUBNER, in zijn *Algem. Woordenb. der Wetenschappen*, Leyden 1734, geeft in voce de algemeene en bijzondere beteekenis aan, zoo ook HOOGSTRATEN, in zijn *Groot Algem. Woordenboek*, dl. VII. bl. 175, en de *Navorscher*, dl. IX. bl. 134a.

Hoe den doctoren in de medicijnen in de 16de eeuw dit praedicaat toegevoegd werd, ziet men b. v. in de *Bijvoegsels en Aanmerkingen op WAGENAAR*, dl. X. bl. 130, waar wij lezen: "Meester PETRUS FORESTUS ende *Mr. CORNELIS BUSENNIUS*, doctoren in de medicijnen der stede van Delft." In de 18de heeft men hier nog bewijzen van: achter de dissertatie van VOLKERT VROLO, bevorderd tot doctor in de geneeskunde te Utrecht, den 17den juni 1757, hebben de aldaar te vinden gelegenheidsverzen tot opschrift: "bij zijne bevordering tot *Meester* in de geneeskunde."

De bekende schrijver van de *Vertraute Briefe*, Germanien 1818, steekt den draak met de voorliefde in Nederland voor deze benaming. "Mr. d. i. *Meester*, *Meister* der beide Rechten vor seinen Namen setzen zu können, gibt (sic, voor giebt) in Holland ein weit grösseres Ansehen, als ein *von* in Deutschland," schrijft hij Th. I. S. 34, en Th. II. S. 7, "Da Sie erstaunlich viel auf ein *Mr.* vor ihrem Namen halten." L. D. R.

Talon rouge (vgl. A. R.). Daar de bijdrage van * * * niet door meer antwoorden gevolgd is, zoo moge, onder dankbetuiging aan * * *, de aandacht nogmaals op de vraag gevestigd worden. De gravin DE GENLIS bevestigt het feit; zij geeft er eene nadere bepaling aan, doch heldert den oorsprong niet op. Zonder in staat te zijn bewijspplaatsen bij te brengen, meen ik ook, dat de *talons rouges* ouder zijn dan de *carosses*, en dus ook ouder dan de *Carosses du Roi*. Aan het gebruik moge geen schriftelijk gebod of verbod zijn verbonden geweest, vanwaar de oorsprong dezer *étiquette*? en waarom ook juist de *roode* kleur, in plaats van elke andere?

Dukdalven (vgl. A. R. XI. bl. 13). De menschlievende daad, in dit artikel aan den hertog van Alba toegeschreven, heeft geen historisch gezag en niet de minste betrekking op de *dukdalven*, maar moet toegekend worden aan GASPARD DE ROBLES, heer van Bilij, in 1574 stadhouder van Friesland, geboortig uit Portugal. De geduchte vlooden van 1570 en 1572, — de eerste bekend onder den naam van *Allerheiligenvloed*, hadden de dijken vreeselijk geteisterd. De herstelling ging langzaam voort, dewijl zich velen daaraan onttrokken. Wilde men nog grooter verwoestingen voorkomen, dan moesten er andere maatregelen genomen worden. Hier toe besloot de spaansche stadhouder, die het behoud van Friesland ter harte nam. Toen goede woorden niet baatten, om hen ter herstelling en verbetering der zeedijken op te wekken, moest hij strengere middelen in het werk stellen. Hij liet eene galg oprigten, met de bedreiging, daaraan allen te zullen laten opknoopen, die onwillig waren zijne bevelen te gehoorzamen. Nu daagden eenige landlieden op, en vertoonden hem zeer oude brieven, waarin hun vrijstelling werd toegezegd van alle dijkschutting. ROBLES nam die brieven in zijne handen, smet ze met verontwaardiging in den stroom en riep, in gebroken nederduitsch: "Der drif den brif. Ken ze dijck, goed, anders moet ij boer dijck." Dit maakte indruk. Met vereenigde krachten werden handen aan 't werk geslagen en in 1576 waren de dijken hersteld, en werden later op algemeene kosten onderhouden. Gedurende eene overstroming bezigde hij zijne bevelhebbers zoo wel als de schuitvoerders, ook dikwijls met dwang jegens de onwilligen, om de noodlijdenden te hulp te komen, en stelde zich daarbij aan menig levensgevaar bloot. Omtrent dit een en ander bestaat er nog een spreekwoord: *Dat dij ezels neat wijtte, dat sille dij foxen hjar wol sizze*. "Dat de ezels niet weten, zullen de vossen hun wel zeggen." *Ezels* noemde men de boeren, die de dijken niet wilden onderhouden. De *vossen* zijn degenen die de hulp van ROBLES inrie-

pen, die de privilegiën der ezels in zee wierp, om hen te doen zien, hoe deze onvermogen waren de gaten in de dijken te vullen. Nu moesten de boeren aan 't werk en de dijken herstellen, en zoo leerden de *vossen* aan de *ezels* hoe men dijken moest maken. Ook wist de stadhouder bij ALBA te bewerken, dat Friesland één jaar van alle belastingen werd vrijgesteld. De dankbare Friezen hebben ter vereering zijner nagedachtenis, even buiten Harlingen, een steenen gedenkzuil voor hem opgericht, bekend onder den naam van den *steenen man*, ten jare 1774 door KAREL GEORG, graaf van Wassenaer Twickel, destijds dijkgraaf, van nieuws opgericht. Zie *Tegenw. staat van Friesland*, dl. I. bl. 72; HOOFT, *Nederl. hist.*, dl. I. bl. 218; VAN KAMPEN, *Vaderl. karakterkunde*, dl. I. bl. 218; P. C. SCHELTEMA, *Verzameling van spreekwoorden*, enz. dl. I. bl. 52, 60, dl. II. bl. 27, 28. J. C. K.

Quekenoot (vgl. VI. bl. 54). Aangaande den oorsprong van dit woord, dat bij onze oude schrijvers eenige malen voorkomt, heerscht nog al verschil.

HUYDECOPER (op MELIS STOKE, dl. II. bl. 555) houdt het voor eene samenstelling van *quek*, beest, en *noot* voor genoot, en geeft er dus de beteekenis aan van beest, medebeest.

Dr. DE JAGER (*Verscheidenh.*, bl. 289—297) is het aangaande het eerste deel der samenstelling met HUYDECOPER eens, het laatste deel houdt hij voor *hoot*, d. i. *hoofd*.

Dr. J. H. HALBERTSMA (DE JAGER, *Nieuw Archief*, bl. 240—242) ziet er eene afleiding in van het werkwoord *queken*, d. i. kwaken, snateren, met den uitgang *ôd*. Volgens hem is *quekenoot* dus »niet anders dan een verstandeloze babbelaar en beuzelaar.»

Bij deze drie verklaringen van het woord *quekenoot*, kunnen wij thans eene vierde voegen. In het onlangs uitgekomen nummer van den *Taalgids* (dl. II. bl. 309—311) zegt dr. H. KERN het volgende:

»De afkomst van dit zamengesteld zelfstandig naamwoord ligt zoo dicht voor de hand, dat ik het overbodig zou geacht hebben de afleiding er van mede te deelen, had ik niet op bl. 111 (t. w. van den *Taalgids*) gelezen, dat *queekenoot* doorging voor eene contractie van *quecken*hoofd! Waarlijk, zóó ver behoeft men niet te zoeken. Het zamengestelde *queckenoot* ontleedt zich als van zelf in *quecke*, levend, en *noot*, een woord dat men in bijna alle oudere en in enkele nieuwe Deutsche dialecten terugvindt. Het Oud-hoogduitsch bezit *nôz*, het Ags. *neât*, het Oud-noordsch *naut*, en het Zweedsch *nôt*, alle in den zin van »vee», of meer bepaaldelijk van »hoornvee, rundvee, jukvee.» We mogen veilig aannemen, dat ook het Mnl. *queckenoot* deze meer beperkte beteekenis zal gehad hebben. Bij-

aldien het iemand eenigzins mocht bevreemden, dat in *queckenoot* een adjectief »quecke» voorhanden is, zonder dat men ziet, waartoe het eigenlijk dient, dan verwijs ik hem naar de woorden *quicca fē*, d. i. »levend vee» in den 67sten Oud-nederlandschen of Karolingischen psalm vs. 11.»

Ik heb op de bovengemelde plaats van den *Navorscher* het gevoel van dr. DE JAGER tot het mijne gemaakt en vind nog geene reden om het te laten varen.

HUYDECOPER kende slechts ééne plaats waar het woord voorkomt, die uit den *Ferguut* namelijk, waar men leest:

Die dorpre versprac sinen sone,
Ja, seit hi, quaet hoerensone,
Wildi wesen ridders genoet?
Gaet, ende hoet u queeckenoot.

Hij zag *u* voor bezittelijk voornaamwoord aan. Hadde hij de andere plaatsen gekend waar wij *queckenoot* vinden, hij zou begrepen hebben dat dit een scheldwoord is, aan FERGUUT toegevoegd, dat wij derhalve *u* als persoonlijk voornaamwoord moeten opvatten en er een komma achter zetten. Verstaan wij de plaats zoo, dan geeft *medebeest* hier geen goeden zin: althans wie een ander daarvoor scheldt maakt zich zelven geen compliment.

Het gevoel van dr. HALBERTSMA heb ik, *Nav.* VI. bl. 154, reeds weerlegd.

Dr. KERN houdt de door dr. DE JAGER gegevene verklaring voor ver gezocht. Ten onregte evenwel: zij is niet zoo verre gezocht als de zijne. Want *noot* = vee is een woord dat bij onze oude schrijvers niet voorkomt. Dit nu is wel geen stellig bewijs dat ons volk het in de middeleeuwen niet gebruikte: want bijna in elk oudnederlandsch werk dat aan het licht komt, treft men enkele woorden aan die men vroeger nog niet als tot onze oude taal behoorend kende. Maar het tegendeel is ook niet bewezen. Dat *noot* bij sommige andere volken van duitschen stam in gebruik was en is, bewijst nog niet, maakt het zelfs nog niet waarschijnlijk, dat men het in de XIIIde en XIVde eeuw ook hier te lande gebruikte.

Het eerste deel van *queeckenoot* houdt dr. KERN voor het bijv. naamw. *quik* in de beteekenis van levend. Zeker is dit de oudste beteekenis van het woord en *quicca fē* (= levend vee) in de *Karolingische Psalmen* toont dat het in ouden tijd bij ons zoo gebruikt werd. Maar dat in de XIIIde en XIVde eeuw het woord deze beteekenis nog had, moet alweder bewezen worden. KILIAAN geeft als eerste beteekenis *vivus vividus*, als tweede *levis*, *alacca*, *agilis*. Doch golden beide in KILIAENS dagen nog? De laatste zonder twijfel, want wij vinden er tot in de XVIIde eeuw voorbeelden van. Maar de eerste? Ik geloof het niet. Op alle plaatsen

toch van onze schrijvers uit de XIIIde, XIVde of XVde eeuw, waar ik *quic* ontmoet heb, is het vlug, rap, nergens levend. Nemen wij daarbij in aanmerking, dat men bij die schrijvers de woorden *levend* en *levendig* zeer dikwijls aantreft, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat deze woorden toen reeds het oude *quick* hadden verdrongen en dit laatste in zijne eigenlijke beteekenis verouderd was. De afleidingen en samenstellingen bevestigen dit vermoeden. *Kwikzilver* en *kwikzand* zijn bewegelijk, vlug zilver en zand. *Quicken* heet wel bij KILIAEN *vivere et moveri*, maar van de eerste beteekenis is weer geen voorbeeld aan te wijzen. *Verkwikken*, dat wij in het Hoogduitsch voor levend maken, in het leven teruggeroepen vinden (b. v. KÖNIGSHOVEN, *Chronik*, c. V. § XV, Dirre sant Materne was der uitwen sun, der unser here *erkickete*. — Also wart sant Materne *erkicket* einmal von Got selber das ander mal mit sant Peter stab) heeft in onze taal alleen de beteekenis waarin wij het nog bezigen. VAN DER SCHUREN en PLANTIJN kennen geene andere.

Waarlijk, zoo verre behoef men niet te zoeken, zeg ik op mijne beurt. Wij behoeven niet met dr. KERN onze toevlugt te nemen tot woorden, waarvan het eerste slechts in verwante talen te vinden is, het andere in de beteekenis die wij hier noodig hebben, misschien in de XIIIde eeuw reeds verouderd was. *Quik* = vee en *hoofd* daarentegen, waaruit, naar het gevoelen van dr. DE JAGER, *Queckenoot* is zamengesteld, zijn bekende woorden. Het eerste komt bij onze ouden niet zelden voor. Dr. DE JAGER heeft er t. l. a. pl. eenige voorbeelden van verzameld, en er zijn er meer te vinden. Uit *hoofd* werd in dien tijd dikwijls de *f* weggelaten. Een vijftal voorbeelden heeft dr. DE JAGER daarvan gegeven, en dat getal zou gemakkelijk te verdubbelen zijn. De aphaeresis der *h* kan men nog in menig gedeelte van ons land opmerken, en wie bewezen wil zien dat men in vroegeren tijd die letter evenveel onregtaandeed, leze slechts een paar bladzijden van MAERLANTS *Spiegel historiael*. Maar vooral waar, zoo als in *quekenhoot*, het tweede deel eener samenstelling met deze letter aanvangt, loopt zij groot gevaar om of door de voorgaande letter geassimileerd of weggelaten te worden. Zelfs de Amsterdammers, anders in dit opzigt de eerlijkste lieden ter wereld, spreken van *meneer*, *boteram* en *bakkes*. Misschien acht iemand het onwaarschijnlijk dat *hoofd* zoo van twee zijner drie consonanten beroofd zou zijn. Toch is dit geschied, en niet alleen hier, maar ook in een ander woord, insgelijks een scheldwoord, namelijk *malloot*. Dit is, zoo als ik reeds vroeger in den *Navorscher* t. a. p. deed opmerken, ontstaan uit *malhoofd*, juist als *quekenoot* uit *quekenhoofd*. Zelfs is het woord *hoofd* nog

wel erger mishandeld, het heeft er ook zijne derde consonant wel eens bij ingeschoten, zoodat alleen de klank *o* overbleef. Bij MAERLANT, *Spieg. Hist.* (8°. uitg.), dl. IV. bl. 260, lezen wij in de beschrijving van een hof dat koning ARTHUR hield:

Die coninginne also wale
Die festerde met haren vrouwen,
Daer men wonder af mochte scouwen
Van edelen vrouwen ende van schouwen
Van *obanden* ende van cronen,
Van paremente menigertiere
Sonderlinge van meneger maniere.

»*Obanden* voor *oorbanden*, zoo het schijnt,» zeggen de uitgevers. Doch de *r* en de overige vloeibare letters houden gewoonlijk stand voor de *b*. De verhemelteletters daarentegen gaan voor de *b* zeker ligt verloren. De *obanden* die hier te gelijk met de kroonen genoemd worden, zijn dan ook niets anders dan *hoofdbanden*, diademen. *Oorband* is mij nooit voorgekomen dan als synoniem van *oorveeg*, en deze zullen op ARTHURS feest denkelijk wel niet uitgedeeld zijn.

Dat *quekenoot* inderdaad *quekenhoofd* is, blijkt nog duidelijker, als wij acht geven op een paar plaatsen, waar wij het geschreven vinden *queken hoot*. Zij zijn beide door dr. DE JAGER vermeld. De eene is uit den *Catoen*. Men leest daar vs. 119—122 (volgens JONCKBLOET):

Hijs dulre dan een *quekenoot*
Die hoopt op ander mans doot:
Want alle liede, jonc ende out,
Sijn haers lijfs onghewout.

De oude druk spelt daar *quekenhoot*. Dezelfde spelling vinden wij bij L. GOETMAN, *Spyegel der jonghers*, vs. 291:

Ten is geen heere van macht so groot
Die gheen vrienden te doen en heeft:
Hi is veel gecker dan een *queken hoot*
Die den eenen om den andren gheeft.

Indien *noot* vroeger een nederlandsch woord geweest is, waar geen bewijs voor is, kan *quekenoot* even als *quicca fē* hebben bestaan. Het kan dan tot de volkstaal behoord hebben met de collective beteekenis van levend vee. Maar in de beteekenis van levend beest moge het dan door den eenen of anderen dichter gebezigd zijn, het nederlandsche volk der middeleeuwen had in zijne gewone spreektaal zulke deftige en omslagtige uitdrukkingen niet. Vooral deugen deze niet voor scheldwoorden. Maar *quekenhoofd*, beestekop, is een scheldnaam geheel in den geest van het volk. Het hoofd beschouwt het als den zetel van kennis, verstand, oordeel, daarom heet het den verstandige een *schranderen kop*, den onkundige een *leeg hoofd*. Eenen botterik geeft het den titel van *domkop*, eenen dwaas dien van *malloot* (malhoofd). In denzelfden zin als voor eenige eeuwen *quekenhoofd*, gebruikt het nog *ossekop* en *kalfskop*,

en *schapekop*, *ezelskop* en *apekop* behooren zelfs tot de allergewoonste scheldwoorden. Merken wij bovendien op, dat meermalen in plaats van den persoon zelf (en in de grammatica is een dier ook somtijds persoon), iets genoemd wordt wat hem eigen is, hetzij de eene of andere hoedanigheid die hem in bijzondere mate toegekend wordt, hetzij zijn ligchaam of een deel daarvan, hetzij iets anders.

Het eerste zien wij in de titels, uwe majesteit, uwe hoogheid, uw edele (d. i. uwe edelheid), enz. In *der Minnen loep* schrijft HERO aan LEANDER (II. vs. 329):

Ik bidde dijnre waerder *manheit*
Dat goede antwoorde worde my
Ende dat LEANDER die bode sy.

Van het lijf, ligchaam, van den persoon voordien persoon zelf heeft GRIMM, *Gramm.* IV. 297, uit hoogduitsche schrijvers een aantal voorbeelden gegeven. Hij voegt er twee bij uit den *Floris ende Blancefloer*, doch ten onregte.

Des soudn wi hebben gheleest te sochter,
Dan oft Blancefloer bleve te wive
Emmermeer te dien live,

ald. vs. 1323—1325, het beteekent, »dat zou ons aangenamer geweest zijn dan indien BLANCEFLOER altijd zoo lang gij leeftdet uwe vrouw gebleven ware." Ook vs. 3444 beteekent *lijf* niet ligchaam, maar leven. Maar in

Hi die heeft bi haren live
Gewonnen nu een kint,

Huon. v. Bourdeaux (*Werken der Maatsch. van Letterk.*, N. Reeks, dl. V.), bl. 300, vs. 42, staat *bi haren live* voor *bi haer*.

Van de ligchaamsdeelen is het inzonderheid het hoofd, dat in plaats van den persoon genoemd wordt. Behalve in *ezelskop*, *apekop* en dergelijke, die geheel hetzelfde beteekenen als *ezel*, *aap*, vinden wij er een voorbeeld van in *manshoofd* voor *man*. DIRC PORTER gebruikt het, *der Minnen loep*, IV. 231.

Wanneer dat dan een wonder valt,
Dat si [t. w. de vrouwen] worden also ghestalt,
Dat si quade verboden dinghen
Voert setten, ende sonderlinghen
Mannen te verraden ende te moerden,
So spreek alle man van dien woerden.
Dat doet die mare veel wijder gaen
Dan oft een *manhoift* hadde ghedaen.

In Noordholland gebruikt men het nog.

Tot hetgeen iemand bijzonder eigen is behoort vooral zijn naam. Ook deze wordt meermalen genoemd in plaats van den persoon zelf. Zoo b.v. *der Minnen loep*, I. 2149.

Ende gonden him *der Goden namen*
Dat hy behouden weder quame.

Der goden namen zijn hier de goden. In hetzelfde boek, vs. 3176, zegt de dichter,

Noch prisic bet een *vrouwen naem*
Die zedich waer ende goederhande enz.

Even als hier vinden wij *vrouwennaam* voor vrouw in de *Fragmenten eener oude keur der stad Leiden*, gedrukt in de *Verslagen en berigten der Vereen. voor oude nederl. letterk.*, Vde jaarg. bl. 40 en 42.

»Item wat *vrouwennaam* in die kerc stonde of sate om misse te horen voir die vorste pylaern, verbuerde xii β."

»Item so en sel ghien *vrouwennaem* visch vercopen binnen der vrijhede van Leyden, bi xi β, ten wair dat hoir tgherecht oirlof gave."

Ook in het hoogduitsch vinden wij er voorbeelden van, o. a. in het *Ordensbuch der Brüder vom deutschen Hause St. Marien zu Jerusalem*, naar een hs. der XIIIde eeuw, uitgegeven door O. T. H. SCHÖNHUTT, Heilbron 1847. »Wie man zu des huses dienste *wibesnamen* entpfah. Über daz setze wir daz man dikein *wibesnamen* zu dises ordenes voller geselleschaft entpfah. wand daz ofte geschit daz menlicher mut von wiplicher heimlichkeit schedeliche wirt erweichet. Unt idoch so man ettelichen dinest der siechen in den spitalen unt ouch des vihes mit *wibesnamen* baz dan mit *mannesnamen* berichtet. So sie erloubet daz men zu ogenantem dineste *wibesnamen* zu halpswestern entpfah — dieselben sol men doch nicht dann mit des lantcommendurs urloubes entpfahen. Unt so sie entpfangen sin so sol man in uzewendic der wonunge der brudern bereiten ir wonunge. wande die kuscheit des begatenen mannes der mit dem *wibesnamen* wonet, ob sie nichte behalden wird, doch ist sie nicht sichir unt mag ouch die lenge nicht one ergerunge bliben."

Laat ik hier bijvoegen dat deze voorbeelden ons de verklaring geven van het oudhoogd. woord *dienamo*, persona ministri. GRAFF, II. 1082 en V. 88, vraagt twijfelend of het *diu-namo* is. Mij dunkt er kan hieromtrent geen twijfel bestaan; *dienamo* is zamengesteld uit *dio*, dienaar, en *namo*, naam, en gelijk *vrouwennaam* en *wibesname* vrouwspersoon en *mannesname* manspersoon beteekent, even zoo beteekent *dienamo* den persoon des dienaars (personam ministri), den dienaar zelven.

P. LEENDERTZ, WSZ.

MENGELINGEN.

Dodaars, *Dodo* of *Walgvogel* (vgl. A. R.). Het zonderlinge verschijnsel, dat er (volgens de *Schipvaart der Hollanders onder VAN NECK* en WARWIJCK) op het eiland Mauritius vol-

strekt geen viervoetige dieren, maar wel, met uitzondering van alle andere plaatsen ter wereld, dodaarzen gevonden werden, doet mij de vraag opperen of de dodaars ook wel-

ligt kan behoord hebben tot een vogelgeslacht uit een vroeger tijdperk der aarde? De tortelduiven en grauwe papegaaien, die men op Mauritius aantrof, kunnen zich best door overvlucht op het eiland gevestigd hebben, maar de dodaars, een vleugelloos dier, kon dit niet. Duidt de plantengroei aldaar, als van kokos- en palmetboomen, en duiden de monsterachtige schildpadden, waarvan er een met vier man op zijn schaal voortliep, ook niet op een voorwereldlijk tijdperk?

J. H. VAN LENNEP.

Kerkzegels van buitenlandsche gereformeerde gemeenten (vgl. A. R.). Aan eene attestatie afgegeven te Uplerwaard (Oosfriesland), bevindt zich een zegel in was, voorstellende een altaar, waarop een brandend hart. Op het front een medaillon, waarin een kraaijende haan (en profiel) — aan de regter zijde van het altaar op den grond een bijbel — aan de linker een tegen het altaar leunend anker. Alles in de stralen eener achter het altaar verborgen zon. Onderschrift: Joh. 9 v. 5. Randschrift: Uplerwarder Kirchen Siegel.

CORNELIUS LIXA.

De mol (A. R.). De tuinbaas van den heer J. H. VAN LENNEP heeft waarschijnlijk gelijk, de mol moet wel om de vier uren »en campagne», zijne geslachtsdrift zoo wel als zijne gulzigheid dwingen hem daartoe, want na tien uren onthoudens sterft het dier van honger. Zoo verzekert A. TOUSSENEL in zijn *Zoologie passionnelle* (Paris Librairie phalanstérienne 1853) een der zonderlingste producten van de moderne fransche drukpers, waarvan wij de lectuur aan sommige medewerkers en lezers van dit tijdschrift wel kunnen aanbevelen, aan sommige, omdat men daarbij, ter liefde van veel praktische natuurkennis en onmiskenbare geestigheid, tegen vrij wat dwaasheid en overdrijving heeft op te tornen.

TOUSSENEL, die het aangaanden mol noch met BUFFON, noch met FLORENS eens is, maar ieder naar GEOFFROY-SAINT-HILAIRE verwijst, die wat meer van dat ondeugende dier wenschte te weten, maakt er voor eigen rekening een portret van, dat inderdaad monsterachtig is.

»La taupe», zegt hij onder meer, »remue la tête et le sol pulvérisé jaillit soudain dans l'air comme l'onde amère des événements du cachelot.»

»La mâchoire de la taupe est armée de quarante quatre dents redoutables, son groin, indice d'une sensualité orageuse a pris des proportions si démesurées qu'il a presque complètement obstrué le sens de la vue.»

»Son estomac est une fournaise toujours ardente où les aliments les plus indigestes se tordent instantanément, se fondent et disparaissent.»

»Sa faim est de la rage, son amour de l'épilepsie. L'existence de la taupe est une orgie continue, ses accès de rage d'estomac le prennent trois ou quatre fois par jour (dus om de vier uren, zoo als de tuinbaas juist heeft opgemerkt) elle meurt d'inanition après dix heures d'abstinence.»

»La taupe s'élance sur sa proie d'un bond prodigieux, la saisit sous le ventre, lui plonge son long museau dans les entrailles, élargit la plaie avec les mains, pour se noyer tout entière dans le sang de sa victime, pour jouir par tous ses pores. Chacun de ses meurtres est pour elle l'occasion d'une extase voluptueuse, une taupe affamée sauta un jour à la gorge d'une jeune fille et lui perça le sein (!) avant qu'on eut le temps d'accourir à son aide.»

Zoo veel vraatzucht en bloeddorst zou men het mollige diertje niet aanzeggen, wanneer wij het dood in onze tuinpaden vinden liggen en het meer met medelijden dan met afgrijzen vermijden, maar helaas de poezelige knager schijnt in slechte hoedanigheden van alle markten te huis te zijn, immers

»La taupe», zegt TOUSSENEL verder, »est le vase d'impureté dont il est fait mention dans l'écriture sainte, prenez parties égales de BARBE-BLEUE et de LOUIS XV, de MESSALINE et de (wij schrijven den laatsten naam niet af) broyez le tout dans un mortier, chauffez et distillez, vous obtiendrez la taupe.»

Men ziet uit die staaltjes, dat de mol in TOUSSENEL niet alleen zijn biograaf, maar ook zijn MARTIALIS heeft gevonden. Het door ons medegedeelde is overigens lang nog niet alles, en ook niet het ergste, doch het gegevene zal genoegzaam zijn om den heer J. H. VAN LENNEP in de gelegenheid te stellen op zijne beurt aan den tuinbaas een fraai boekje van den alsnu ontmaskerden boosdoener open te leggen.

MARS.

De mol. Mijn tuinman verzekerde mij onlangs, dat de mol om de drie uren werkte, en wel te 6, 9, 12, 3, 6 ure.

J. D.

L.

De mol. Waar vele mollen bij malkander zijn, gebeurt het niet zelden, dat men op sommige regenachtige en winderige dagen, wanneer de boer zegt: »Het is goed mollenweer», schier op elk uur van den dag eenige van die wroeters bezig vindt; terwijl daarentegen soms dagen voorbij gaan, zonder dat zij iets schijnen te verrigten. Bovendien zijn er ook die bijna uitsluitend des nachts werkzaam zijn, en zich op den dag stilhouden. Ik geloof daarom niet, dat zij op gezette uren werken; ofschoon ik bij ondervinding weet, dat over het algemeen de beste tijd om mollen te vangen is 's morgens ten 8, 's middags ten 12, 's namiddags ten 4, en 's avonds ten 8 ure.

J. BOUMAN.

GESCHIEDENIS.

Uitrusting van nederlandsche oorlogs- en koopvaardij-schepen in de 17de en 18de eeuw (vgl. XI. bl. 5 en 83). Het weinige, wat wij er met eene eerste greep uit onze boekenkast van weten, willen wij gaarne mededeelen. Wij putten het uit JOHAN TJASSENS, *Zee-politie der Vereenichde Nederlanden* enz., in s'Gravenhage bij JOHAN VEELIJ, Boeckverkooper inde Gortstraet, anno 1652.

Wanneer wij de aanprijzende voorrede, de introductie van L. AITZEMA, de latijnsche en hollandsche lofverzen van THEOD. GRASWINCKEL, HERM. VAN ZUYLEN VAN NIEVELT en HENRICUS BRUNO, die het werk voorafgaan, moeten gelooven, dan is JOHAN TJASSENS waarlijk een groot man geweest, niet omdat hij, als 't u belieft, niet minder of meer was dan »Heer van Garshuysen ende Suydthorn met die respectieve anexen, vanwege de Provincie der Stadt Groeningen ende Omme-landen, inde vergaderingh der Ho. Mog. Heeren Staten Generael, eerste gecommiteerde en oud Burgemeester van Groeningen,» maar omdat hij een meesterstuk als de *Zee-politie der Vereenichde Nederlanden* geschreven heeft. Wij voor ons, die het boek meermalen hebben doorgeloopt om er iets in te zoeken wat ons de huishoudelijke geschiedenis dier dagen eenigzins op kon helderen, bekennen het werk doorgaans onvoldaan en onder schouderophalen over de pufferige naïveteit onzer voorvaders ter zijde te hebben gelegd, en zij alleen, die eens goed willen weten hoe Janmaat in de XVIIde eeuw gehangen, gekielhaald, gelaarsd, met het mes door de handen gestoken en beboet werd, zullen er gereede klokspijs in vinden. Over de uitrusting en de victualie, waarom het hier te doen is, geeft de groote TJASSENS ons de twee volgende fraai geschreven kapitels:

»t Thiende Capittel.

Welkes geschiedt (het bouwen en iken der schepen), werden die schepen versien met Stucken Geschut van metael ende ijser, van verscheyden soorten, ende groote, met Kogels, Grenaden, en andere Vuyrwerken; Pulver, dat welcke wie, ende wel heeft gevonden, verhaelt POLYDORUS VERGILIUS, *de rer. invent.*, lib. 2, cap. II, ende wat daer aen meer is hoorende. Groote ende kleyne Steenen, om sich daervan in alle voorvallen te mogen in zee dienen; daer toe mede Musquetten, welcke swaerder zijn mogen, als die gene, welcke te lande werden gebruycket. Als dewelcke men daer niet lange heeft te dragen, ende op geen forquet te houden, als men die losset. Picquen doch meest al halve, Hellebaerden en dier gelijcke. daer toe noch Olijve, om die selve af te schoonen; ende wat meer van nooden tot gieten ende anders, te N. REEKS, Dl. I.

doen hebben, dat tot die Saecken alsoo meer noodich wesen mach. Hierbij moeten wesen kisten tot bewaer van Kogels, Grenaden ende andere IJserwerck in Specie van handt-braseletten, ende dier gelijcke werdende gebruyct tot straffen van Quaetdoenders; ook ladders aen 't schip, tonnen die met water werden gevullet ende andere sulcke saecken meer."

»Volget de monture, ende wapeninge nae 't Placcaet vanden Jaere 1632 en reglement vanden Jaere 1636, in 't begin aldaer te sien onder Num. 2.

Ende daernaec ook manninge van die selve, waer af placcaet van den Jaere 1629."

(Heerlijke stijl en constructie: 't is of men FRANS BALTENSZ leest, en toch bloeide toen J. v. VONDEL!)

»t Elfde Capitel.

Victualie. hier eerst voorbij gaende alle placcaten, ordonnantien, ende reglementen op 't stuck van Kooren, en Greijnen in deze landen gheemaneert, de welcke die vermaerde GRASWINCKEL, met seer geleerde aanmerkingen in 't Jaer 1651 tot nut ende dienst vanden lande heeft beschreven. Soo is dat moet werden hier besorget inkoop van alle eet, ende drinckwaeren, dat daer van genoeg sij voor die reysen, als goet Broodt, ende Kase, ende Boter, daer toe wel gesouten Vleesch, ende Speck, gedroochde Visch; ende wat meer van Kaersen, ende anders daer toe behooret; Gelijk oock Bier (*), ende versch water, hetwelcke hoe het best mach werden geconserveert, is in eenige gedruckte Boecken te vinden,

dese eet ende drinck-waeren, worden bij gewichte, mate, en stucken aen 't scheepsvolck uytgedeelt. Soo nochtans dat aen Siecken, ende die weder aen het genesen zijn, eenige Scheeps delicatessen wert gegeven."

»Hoe dat het Victualeren sij ghereguleert, siet placcaet vanden 30 december 1636, pag. 7 ende 8, onder voornoemde numm. 2 (†)."

(*) Men ziet dat er toen van jenever nog geen sprake was; maar dat tabak en brandewijn toen reeds verbruikt werden, kan blijken uit het 66ste artikel van den bekenden *Artickelsbrief*, luidende als volgt:

»66. Niemand sal vermogen te scheepe eenigen Taback oft Brandewijn te brengen omme die te verkoopen, op verbeurte van deselve ende daerenboven naer gelegenheid gestraft te worden, ende sal op soodanige schulden geen regard ghenomen werden, 't appliceren een vierde paert ten profijte vanden Provoost, ende reste voor 't landt."

(De zachtheid en onbepaaldheid, die in dit artikel doorstralen, doen ons denken dat er een schat van brandewijn en tabak ongestraft over de valreep kwam.)

(†) Deze noot, waarvan de inhoud eigenlijk het meest voldoet aan de door den heer VAN LENNEP gedane vraag, mogen wij niet achter houden.

»Extract uit de resolutien van hun h. m. de dato 30 decr. 1636. Generale Lijste vande Victualie diemen op

»In deze landen sijn al die nootwendigheden tot uytrustinghe van de schepen te vinden. Jae in sulcke overvloet, dat de inwoonders de overvloet, aen anderen brengen; gelijk BENTIVOGLIO d. cap. hetzelfde verhaelt.»

(Hoe treffend wordt BENTIVOGLIO bij deze scheepslijst aangehaald!)

»Nevens de voorige saecken tot die Schepen noodich, sijn oock tot VERMAAK, met het Schilderen van dien, in eenige schepen wel mede gebruyckt tapetten ofte diergelijke; daer bij gedaen mogen werden die verscheydene kostelijke Scheeps-vlagge, beteykenende van die natie, admirael, van raet te houden, te samen vechten, en af te trekken, met diergelijke andere meer.»

Zouden wij nu niet in ééne moeite door een lijstje geven van de schaden, die tegen over bovenstaande baten en »scheepsdelicatessen» ten laste van het zeevolk kwamen? Ze sijn te vinden in den aanlokkelijken *Articelsbrief* van 66 nommers, verordonneert in den Hage den 24 Julij 1636, get. door BERN. CONDEERS VAN HELPEN, gecontrasigneerd door CORNELIS MUSCH, wien dus een deel van de eer van dat werk toekomt.

»14.... maer so wie nae besetter wacht schep komt sonder so lang verlof vanden Capiteijn expresselick te hebben, sal boven arbitrale correctie (voorden mast?) veerthien

een Schip van Hondert en thien hoofden (bij de ontluijing onzer oorlogsmarine reeds een kloek schip te noemen) moet hebben *ter maent*: Ende welken volgende alle de Capiteynen vande vloot hun sullen hebben te reguleren, ende meerder ofte minder Volk naer advenant.
2250 W hart-broot a 5 W ijder hooft ter weeck.
40 sacken weeck-broot.

450 W kaas is 1 W voor ijder hooft ter weeck.
5 tonnen Vleesch is 1 $\frac{1}{4}$ W ijder man daechs, ende twee daegen sweeckes (was dit varkens- of rundvleesch?).
400 W Stock-visch daermen haringh voert, anders moet men hebben 700 W .
4 tonnen Haringh ter maent.
1 $\frac{1}{4}$ " Boter " "
5 $\frac{1}{2}$ " smaltinnen Gort " "
2 $\frac{1}{2}$ " Boonen of Grauwe erten ter maent.
1 $\frac{1}{2}$ " wit sout } ter maent.
1 $\frac{1}{2}$ oxhooft azijn }
35 tonnen bier bij de winter ende 42 tonnen somers.
4 vadem Branhout bij de winter ende somers drie vadem.

Voor de Capiteijn ofte Cajuit.

1 $\frac{1}{4}$ oxhooft francewijn ter maent.
4 stoop spaense wijn. " "
2 " Brandewijn. " "
2 halfvaten Goet bier " "
1 ham ende somers een stuck gerooekt vleisch daerbij.
1 $\frac{1}{4}$ hollandsche booter voor 4 maenden.
2 W suycker ter maent.
2 tonnen witte beschuyt voor de reys.
Comijne, ende Groene Kaes nae behooren.
1 Crujtdoos gestoffeert.
3 stoop olij voor de reys.
Mosterzaet nae behooren.»

Onder genot van dat regime voeren toen M. H. TROMP, JAN EVERTSZ, VAN GALEN, REGENMORTER en andere later veel voorkomende officieren.

dagen inde ijsers zitten, alwie sonder 'savonts aen boord te keeren den geheelen nacht aen landt blijft, sal metter daet gekield werden.»

»21. Niemandt zal hem vervorderen naer dat de wacht opgheslagen ende beset is, eenige vreemde spraecke te spreeken noch houden, noch vier-teecken te doen, enz. enz. op pene van den Lijve.»

»22. Item niemandt en sal hem vervorderen op te blijven naer dat de wacht opgheslagen is, maer terstond te gaene daer hij gelogeed is, op verbeurte van te sitten in de boeijen vier dagen te water en te broodt.»

»27. Item niemant en sal vervorderen, van sijn wacht te gaen voor datter een ander in sijn plaetse sal gekomen sijn, op pene van drie reysen onder den kiel doorgetrocken te worden, ende geleerst te worden van alle het schips-volck.»

»28. Item Soo wie op sijn wacht slapende bevonden wordt, sal drie reysen gekielt worden, ende geleerst van alle het schip-volck.»

Nu wij met den stijl dezer kielhaals- en leersbepalingen bekend sijn, kunnen wij de overige »items» wat bekorten.

29. Die sijn quartier verslaapt, 1e reis discretionaire correctie, 2e reis door al het volk gelaarsd, 3e reis kielhalen.

30. Met de boot uitvaren en niet thuis komen, driemaal van de ra vallen en door de geheele equipaadje gelaarsd.

31. In commissie zijnde en niet in tijds terug, drie maal van de ra vallen en door de geheele equipaadje gelaarsd.

38. Slaan met de vuist, stok of koord, in alles als boven.

39. Is te mooi om niet letterlijk te worden overgeschreven.

»Soo yemandt binnen scheeps-boort eenigh mes trocke met eenen evelen moede (sonder nochtans smerte te doen) sal met een mes deur de handt aan de mast gesteecken worden, ende daer aen blijven tot dat hij 't selve deur trekt.»

Deze laatste operatie zal waarschijnlijk wel niet »sonder smerte» hebben kunnen gedaan worden. Hoe het ook zij, onze »Erntfeste, wijze voorsienige» voorouders mogen zich onder de schaduw hunner draconische straffen lekker en gerust bevonden hebben, en zelfs Janmaat, vrolijk en jolig als hij overal en altijd pleegt te zijn, moge het problematieke evenwigt der voor- en nadeelen van sijn stand in opgeruimde lijdelijkheid aanvaard hebben, wij voor ons, wat zenuwachtiger van complexie, kunnen geen terugblik werpen op den maatschappelijken toestand van die dagen, geene bladzijde van DAMHOUTERS, TJASSENS en consorten opslaan, of het is alsof het bedreigende mes van art. 39 ons door de eigen hand vlijmt!

Mogen wij nu, om TJASSENS' roem in een' nog helderder dag te brengen, tot besluit

eenige regels van zijn lofdichter afschrijven?

„Ghij leert, niet hoe men 't schip moet naer een haven

stieren,
Niet hoemen mijsden moet een onderzeese clip,
Oft hoe men 't wilde weer can temmen met een schip.
Dat is te laech voor u (!), dat can een bootsman leeren,
Die maer een Jaer of ses te schepe wil verkeren,
Maer ghij wijst grondelijck, als met de vingers aen
Dat oock kan in de zee een Policij bestaen.” enz.

H. VAN ZUYLEN VAN NIEVELT.

Wij vergaten te vermelden dat het taback rooken, toen „taback drincken” genoemd, reeds in 1636 officiëel moet zijn getolereerd, zoo als blijkt uit den teneur van onzen meergemelden artikelsbrief in § 45, luidende:

„Oock sal niemant hem vervorderen ergens Taback te drincken, ofte bij avont met licht ofte lonten in 't cabelruym te gaen, op peyne van bij den krijchraet over gestraft te worden nae behooren, maer sal het taback drincken *moeten* geschieden tusschen de groote ende focke-mast, ofte daer 't sal worden gheordonneert, op pene als voren.”

MARS.

De twee Ewaldussen (vgl. A. R., XI. bl. 1). Over deze zie men: PICCARDT, *Beschr. vnn Drenthe*, Amst. 1660, bl. 112; OPMEER, *Martelaarsboek*, Antw. 1702, dl. I. bl. 40; SCHOTANUS, *Gesch. van Friesland*, bl. 59; MIRAEUS, *Leven van WILLEBRORDUS*, Antw. 1613, bl. 23; VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, dl. V. bl. 279.

C. P. L.

Evert van Lennep (vgl. XI. bl. 36). De gissing van C/4, zoo wel als zijne verwondering een Geldersch Edelman in 1500 als kastelein op 't slot te Muyden te zien, zijn natuurlijk, 't was echter niet KAREL VAN GELRE, die hem tot slotvoogd had aangesteld: 't was de abdis van Elten, als vrouwe van Naardingerland. Zie het deswegens aangeteekende in mijne beschrijving van 't slot te Muyden: *Merkw. Kasteelen*, dl. II. bl. 74, en voorts SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.*

J. VAN LENNEP.

Jonker Fransen Oorlog. Uittreksels, genomen uit een register van het jaar 1481 en volgende jaren, bevattende o. a.: „Rekenynge ende bewijsinge vander wapeninge en Reductie van Rotterdame en Woerden,” enz. beginnende december 1483 en loopende tot mei 1490. (*Archief van Delft*.)

„Ander wtgeue gedaen vanden ballingen en knechten die binnē der stede vander Goude mitter Iusticie gerecht zijn geweest zynt dat Joncher FRANS Rotterdame In nam die oirloge gedueren.”

„Item eerst GERYT HUYGEN TRAPTENBOOM en HUUCH GERYTSSOEN TRAPTENBOOM sijn

zoon, en LAMBRECHT DIRCX Z ONBEHOUWEN de welke Inden *slach voir die Lecke* gevangen worden ende gebrocht van Dordrecht en lagen ter Goude geuangen xlij dagen, elcx gerekē tot vyf grō sdaechs van moncoste coemt xv £ xv β, *den meester vanden zwaerde*, betaelt na ouder gewoente van elcken man te Rechten vj scilden en vij stuuers sdaechs van dachgelt ende was daer vier dagen mitten examineren ende anders, coemt van wedden ende dachgelden vande voirsz. drie man te Rechten xiiij £ en noch om die gevangen tot Dordrecht te halen, van knechten loon sciphuyre en andre oncosten v £ facit te samē xxxiiij £ xv β.

Item enen genoemt CLAES SCÊMELPĒNYNCK gevangen binnen der stede vander Goude comen van Woerden om *verraet en verspien* wesen een *oosterlinck* twelcke drie poirters bedroech mit vele condicien en logentalen, die drie werff mitten voirsz poortren ter *banck* geleyt worde, en den seluen lach gevangē xxxv dagen, by gebreke vanden meester vanden zwaerde, en oick die belastinge vanden poirtren tot v grō sdaechs, Item van die personen ter *banck* te leggen vande Justicie te doen en den voirsz meestre ter Goude geweest coste te samen xvij £ x β vj d.

Item en also Inde maendt van october a°. lxxxvij een dachuaert bescreuē was Inden Hage om Rekeny te doen vanden omeslach die loop gehad hadde Inden Iaere lxxxvij up welke bescreuē dachuaert IAN HEYNRIXSOEN mede bescreuen was In persone te comen doen Rekenen Inden naem en van wegen der stede vander Goude, aldaer JAN HEYNRIXSOEN mede was upte voirsz Rekenen mitten andren gecomiteerde vanden lande soe lange en ter tijt dat Joncker FRANS VAN BREDERODE mit zijn hulpren der stede van Rotterdame In nam en becrachte de stede en ter stondt naden seluen In nemē van Rotterdame die gedeputeerde wesen upte voirsz Rekenen sceyden so haestelicken uter Hage elcx tot hoirluyder woenstede Soe dat JAN HEYNRIXSOEN Int huyswaert Reysende tusschen Leyden ende Goude omtrēt Wensveen gevangē worde van ballingē en vianden deser landen die hem mit groter wretheyt en ongenade brochten tot Rotterdam daer Joncker FRANS voirsz was aldair zy hem of dwongē ende of scatteden negen hondert Rinsgulden of anders Indien hy hem seluen niet gecoft en hadde, men soude hem zijn leden gebroken hebben en by auentoir mit hem gedaen hebben dat zy deden mit JANNES de clerck saliger gedachten Ende om totten voirsz Rentsoen te comen so most hy an steeck penū geuen meester MAIRTIN en andre personen die by Joncker FRANS waren, en noch mit dat hem benomē was wt sinen asack an gelde als hy gevangen werde tsamen behaluē Rentsoen voirsz c xxi

R. gulden zijn abijten ende andere saicken niet gerekent Ende want JAN HEYNRICKXZ voirsz ter voirsz dachuaert In persone voirsz was en Int slants dienst alsoe gevangen en gescat worde als voirsz is, Soe heeft IAN HEYNRICKXZ den staten vanden lande een supplicatie (*) ouergegeue upten vⁿ dach In augusto a^o xc om vanden gemenen lande van sijnen scaden en vangenisse geremboursseert te wesen up welke supplicatie byden staten geantwoordt wordt datmē die scade stellen en verclaren soude Inde Rekenin vander Goude, diemen doen soude vande Reductie van Rotterdamē, — en alsoe IAN HEYNRICKXZ voirsz veel bouē sinen staet en Rijedom gerentsoent en gescat worde en dat sonderlinge om dat hy Int slants dienst was, Soe heeft hy om dese voirsz penn haestelicke te veruallen moeten vercopen enē oude Rentē brieff van vier ponden grotē tsiaers los Rentē, oick alle sijn suluer en Juwelen en dat mier is sijn *neringe van traperie* moetē latē gemaret dat hy omtrēt xc pont grōt hadde an laken of an gelde, dair hy mit wyf en kinderen de cost mede wan, gelijk zijn gebueren, — welke schade hy stelt tot moderacie vanden staten vanden lande.”

»Rekeninck ende bewijs vanden twee hue-de scepen, enz. die gelast waren naeden affscheyden vanden belegge van Montfoerde van dat gemeen lants wegen vuyt te reyden mitten anderen bercken van Dordrecht Delff ende Leyden en dat mit volck van wapen tot beschermenisse vanden coopman upt water binnen slants beghinnen upten eersten dach van october a^o xc,” enz.

»Wtgeuen.”

»Eerst alsoe byden staten vanden gemeenē lande ouerdragen ende geordoneert was Int affscheyden vanden belegge van Montfoerde datmen noch voerd an onderhouden soude die vijf *bercken* ofte *huede scepen* die Inde voergaen maenden upt water gedient hadden om den coopman binnen slants te beschermen voerden vijanden vander Sluys Ingaen upten eersten dach van october anno tneghentich Soe wardt die stede vander Goude gelast toe te maicken ende tonderhouden twee *barcken* gelijk die steden van Dordrecht Delff en Leyden, Te weten Int meeste scip genoemt *den beer* geordoneert vijff en veertich man, ende tminste huedescip veertich man tsamen gerekent en geordoneert upten voern twee scepen voerde dubbelde payē mitten *quartiermeesters bosseschieters pypers bōmeslagers* tgetal van xcix payen behaluen Die

twee *capiteynen* en twee *scippers* upten voersz twee scepen elcke paye geordoneert ende betaillt tot vj grōn sdaichs ende die twee capiteynē en twee scippers geordonneert en betaillt tsamē xvj payen sdaichs bedragen tsamen gerekent als voeren hondert vijftien payen sdaichs tonderhouden Coemt voerde maendt van October tot xxxi dagen die sōme van v^cxxxiiij £ xv §.”

Daar er veel van den *tauwe takel en gewant* vergaen was,” moest er ook veel worden aangeschaft, vernieuwd en betaald, »van alderhande percelen van *tauwe takel en gewant hout plancken bosbancken* (*) *yserwerck bussen Riemē boemen pompen ghieters keerssen potten pannen scotellen tairlingē totten bussen proppen huyer van ketelen* en andere cleyne pertien tsamen bedragen cxxxvj £ xij §.”

Op den 1sten october 1491 moest mijnheer de stadhouder op bevel van de staten »tot Goedereede gaen leggen,” met eenigen van den raad van Holland. Het schip »den beer” moest »gestoffeert en ter wapenē toegemaict worden mitten *scipper, vennoet en bootsman* zonder meer,” behalve nog drie man, die ten koste van het gemeene land zouden gehouden worden.

Uittreksel van een rekening van 1490, bevattende opgave van »Wtgeue en betalinge vanden twee geleyde scepen en tvolck van wapenen.”

»Item alsoe die stede vander Goude gelast en beuolen was Inde maendt van Junio voirsz om te copen en toe te maken twee *bercken* oft *groete hueden* met volck van wapenē gestoffeert om den coopman te veylegen mit meer andere scepen, so sandt die stede vander Goude haestelic tot Inden stede van Dordr. horen tresorier mit twee scippers die aldaer coften, twee scepē, dat een om lxxxix £ grōn vlaems en dat ander om lxxvij £ grōn. en de selue geputeerden (sic) Reysden haestelicken voirt tot Middelburch In zeelant en coften daer totter voirsz twee sceppen xxxvj *serpētinē* en xvij *hagebussen* tsamen om xxix £ iij § gr. vlm ende die iij gedeputeerde waren wt omde voirsz commissie te doen vijē dagen verteert van *montcost wijncoep wagenhuer sciphuer* tsamē, ij £ xij § vij d. comt In als vande twee scepen van de *engienē* ende anders In ponden van x £ gr die sōme van xi^clxxxvj £ xiiij §.”

Voirt soe heeft die stede vander Goude die voirsz scepē doen toe maken ter oerloge dienē van *scottylgē* en anders en betaelt van *houte plancken* tsamē xxxiiij £ x §.

(*) De supplicatie, welke eindigt met de woorden: »Ende de suppliant sal oetmoedelicke voer u bidden,” is onder de losse stukken, die bij het register behooren, voorhanden.

(*) Wat »bosbancken” zijn, weet ik niet; evenmin kan ik de »tairlingen totten bussen” verklaren (†).

(†) Over *tairlingen* zie men *Nav.* VIII. bl. 2 en 121.

Van alderhande *yserwerck* en *spikerē* totter toemakenge dienē vij £ xij §.

Van vj *tymmerluyden* an dachgeldē en arbeytsloē de twee scepen toe te maken en tȳmeren iij £ xvij §.

Van *wacht* en *sciphuer* tvoirsz hout tot Dordr. te halen en ter Goude te brengen, mit *sagē* en *slepē*. ij £ xiiij §.

Van ij^cxxxvj ellen *Canefaes* daermē of maicte *groete* en *cleynē focken gerdinen* en *besainen* (*) mit *cleynē touwe* en *gewant* totten *seylen* en oic van arbeytsloen de voirsz *seylen* te maken tsamen xxxv £ x § vij d.

Item gecoeft upte voirsz twee scepen v^clx pont *cruyts* rome cxij £.

Van duyssent *pijen* upte voirsz twee scepē gedaen om viij £ x §.

Van ij^clxx pont *loets* om vij £ ij §.

Van twee duyssent *tairlingē* om v £.

Van vij^c *proppen* totten voirsz *enginen* upte scepē om ij £ ij §.

Noch hebben die stede vander Goude betaelt alderhande *cleynē percelen*, upten voirsz als *pōpē gieters potten ketelen houten scotelen kaerssen couwen* en anders In als xij £ xij §.

Item na dat die voirsz twee scepen van als voirsz toe gemaect waren en gestoffeert mith volck van wapenē, enen sekeren tijt van dagē up twater geweest hebben mit noch twee scepē van Delft, worden van Ioncker FRANS en sijn hulpren genomen soe dat die voirsz twee scepen ofter bleuen xij man gevangē en xv verslagē oft ouer boert geworpē *saliger memorien*, Ende binnē drey dagē na werde Joncher FRANS voirs gevangen en geslagen Soe dat een scip voirsz weder gecregē worde en van slantswegē weder rome der stede vander Goude geleueert dat beroeft en ydel gemaict was vanden Ruthern en noch een *ander* scip van Middelboerch om weder rome die twee toe te maken, en volck van wapenen daer Inne up te setten, tegen de vianden, Soe dat de stede vander Goude, anderwerf tot Dordr haestelic dede toe maken, die twee scepē van als dat daer Inne gebrocht van *plancken hout yserwerck arbeytsloen bussen ankeren cabelen focken gerdinen besonen* en alderhande *touwe gewant* *cleynē percelē* van als ter oirlogē dienē tsamē gerekent en bet. tot Dordrecht de sōme van cxxx £.

Item alsoe Inde voirsz nemȳge vanden twee eersten scepen, die Joncher FRANS voirsz genomē hadde xij personen, mit een cappiteyn gevangen worden ende ter Sluys gebrocht worden, die sōmegen vj weken x we-

(*) Zie de afbeelding van een schip uit de XVde eeuw bij HOFDIJK, *Schets van de geschiedenis der Nederlanden*, bl. 61. De "gerdinen" zullen waarschijnlijk de zeilen geweest zijn van den grooten mast, gelijk die van de beide andere masten hier ook genoemd worden. Het grootzeil = *gordijn*, lat. *velum*.

ken deen meer ende dander min ter Sluys gevangen lagen, en bysonder den eenen cappiteyn, met ij knechten die gevangen bleuen tot nouember toe, welke gevangen knechten men hoir loopende soudye heeft moeten betalen daer mede gerekent en betaelt tsamē excvij £ x §.

Item en noch so waren uten voirsz twee scepen mit een ander scip, Inden slach van Joncher FRANS, doen hy geslagen en gevangen worde, xxxvij man, die elcx toe gebrocht waren en geassigneert upte stede vander goude, vyf Rinsgulden gelijc andere knechten voir horen *boyt peningen* comt tsamē exc £.

Noch heeft die stede vander Goude, by ordinancien vanden *hertoge van Sassen*, ende den staten van den landen, benolen en gelast heeft geweest Inde maent van meye voirsz datse altijt scicken en onderhouden soude een of meer gedeputeerde na dat noet waren uter voirsz stede byden hertogen van Sassen, mitten anderen gedeputeerde vanden landen, om te helpen Raden en te beleyden tstück vander oirloge en *beleggē* van *Montfoerde*, als die stede vander Goude gedaen heeft gedurende de maenden van meye Junio Julio augusto en septembri, tot *Oudewater* voir *Montfoerde tSchoenhout* en daert van noeden was als blijct by een Rekenm̄ perticulier onder signet der stede vander Goude, ouer geleuert op dese Rekenm̄ bedragen tsamen iijc £." Mr. J. S.

Bastaarden van Nassau (vgl. A. R.). Eenige bijzonderheden dienaangaande ontleen ik aan eene genealogie in hs. uit het midden der vorige eeuw, en hier en daar tot in onze eeuw voortgezet.

De reeds gemelde LODEWIJK VAN NASSAU wordt daar genoemd »heer van Beverweert, Laleck, Odijck, gouverneur van Bergen op Zoom, en daarnaer van 's Hertogenbosch" (gest. 1665). Zijne vrouw was ELISABETH VAN HORN, dochter van WILLEM VAN HORN, heer van Kessel.

Eene levensbeschrijving van den uit dit huwelijk geborenen WILLEM VAN NASSAU, heer van Odijck, is te vinden in KOKS *Vaderl. Woordenb.* in voce Odijck. De genealogie der bastaarden uit prins MAURITS vind ik voortgezet tot in het laatst der vorige en het begin der XIXde eeuw. MAURITS LODEWIJK III, heer van Laleck, grave van Nassau, nl. was eerst gehuwd met eene gravin van SLIPPENBACH, bij welke hij twee dochters had, en is later hertrouwd met ELISABETH CROMMELIN, die hem twee dochters en een' zoon schonk, welke laatste uit zijn eerste huwelijk met eene CROESE eene dochter, en uit een tweede huwelijk een' zoon LODEWIJK had. Die dochter trouwde met RECHTBENDER, terwijl de zoon in 1794 ongehuwd stierf.

Een andere tak van dat geslacht stierf uit met WIGBOLD ADRIAAN, graaf van Nassau, heer van Woudenberg, na den dood zijns broeders (WILLEM LODEWIJK, graaf van Nassau, heer van Bergen, die ongehuwd stierf) ook graaf van Bergen, die bij HESTER VAN FOREEST alleen eene dochter ADRIANA PETRONELLA, gravin van Nassau, verwekte, welke de vrouw werd van JOACHIM ERNST baron MULART, heer van de Leemkule. De zuster van WILLEM LODEWIJK en WIGBOLD ADRIAAN heette; zij was geboren in 1726, huwde met FREDERIK CHRISTOFFEL graaf VAN DEGENFELD SCHAUWENBURG, ordinaris ambassadeur te Weenen en overleed in 1808.

De andere takken der bastaarden van Nassau uit MAURITS stierven reeds vroeger uit.

De vrouw van WILLEM FREDERIK, graaf van Nassau, heer van Zuylestein, wordt MARIA VAN WRACHT genoemd.

In een hs. van denzelfden schrijver komt eene genealogie voor van de familie NASSAU COUROY, basterd, waarvan de eerste was ALEXANDER, heer van Couroy (met die heerlijkheid begiftigd door zijn broeder RENATUS, prins van Oranje), page bij KAREL V en gehuwd met MARIA VAN BRONCKHORST en BATENBURG. ALEXANDERS vader was HENDRIK graaf van Dillenburg-Nassau-Vianden, door zijne vrouw prins van Oranje. RENATUS VAN NASSAU, heer van Couroy, gehuwd met CATHARINA VAN NAMEN en A. VAN NASSAU, vrouw van DENYS VAN MARBUYS, waren kinderen van ALEXANDER en MARIA. Als kinderen van RENATUS worden opgegeven ALEXANDER, heer van Couroy, WILLEMINA, die jong overleden is, ANNA, chanoinesse van Andenne, CATHARINA, chanoinesse te Munster, en MARGARETHA, eveneens chanoinesse te Munster.

Deze laatstgenoemde ALEXANDER had bij ADRIANA VAN SARCRÉ EN WARLONG: 1. MAXIMILIAAN VAN NASSAU, heer van Couroy, baron van Warlong, die bij MARIA D'ARCHIS verwekte: 1. een zoon JOSEPHUS IGNATIUS VAN NASSAU, heer van Couroy en door den koning van Spanje in 1693 baron van Warlong, 2. PHILIPS, 3. CAREL, beide ongehuwd overleden, 4. ISABELLA, chanoinesse te Munster en later vrouw van WARE GLIJMES (sic), 5. ANNA, vrouw van LANCELOT D'IVE (sic?) 6. MARIA FLORENTINA.

JOSEPHUS IGNATIUS was grootvader van WILLEM VAN NASSAU, grave van Couroy, baron van Warlong, kamerheer van prins CAROL te Brussel in 1755. NASSAU-LALECK is waarschijnlijk overgegaan in het geslacht VAN SPAEN-LALECK.

D. te D.

Dochters van Willem van Nassau (vgl. A. R.). In eene ms. genealogie vind ik deze

eenigzins anders opgegeven, zonder daarom te beweren, dat deze opgave beter is.

Bij WALPURG VAN EGMOND:

ELISABETH VAN NASSAUW DILLENBURGH.

Bij JOHANNA VAN STOLBERGH: ELISABETH, jong gestorven; MAGDALENA, vrouwe van HERMANNUS, grave van Nevenaer; MARIA VAN NASSAUW DILLENBURG, vrouwe van GUILIELMUS grave VAN DEN BERGH; ANNA VAN NASSAUW DILLENBURG, vrouwe van ALBERTUS grave VAN NASSAUW-WEILBURG; ISABELLA VAN NASSAUW DILLENBURG, vrouwe van CONRADUS grave VAN SOLMS; CATHARINA VAN NASSAUW DILLENBURG, vrouwe van GUNTHERUS grave VAN SCHWARTZENBURG, en MAGDALENA VAN NASSAUW DILLENBURG, vrouwe van WOLFGANGUS grave VAN HOHENLOHE.

D. te D.

Jakob Verheyden. Wie kan mij zeggen, waar en wanneer deze stoute beklimmer en veroveraar (16 juli 1646) van de moluksche bergvesting Capaha is geboren, en welke de naam was zijner met TOELOE CABESIE gehuwde en bij die verovering gesneuvelde dochter?

S. J.

Nieuwe hollandsche edelen in 1619. VAN KAMPEN zegt in zijne *Verkorte Geschiedenis der Nederlanden*, (3de druk, dl. I. bl. 473), dat door prins MAURITS twee *nieuwe edelen*, MARQUETTE en SOMMELSDIJK, in de ridderchap van Holland werden gedrongen (sic). Wat verstaat hij door *nieuwe edelen*? Toch niet dat de heeren van Sommeldijk en van Marquette, door den prins tot den adel werden verheven? — Daartoe bezat prins MAURITS geene bevoegdheid. WAGENAAR zegt dan ook dat die heeren (zijnde de bekende FRANÇOIS VAN AERSSEN, heer van Sommeldijk en DANIEL DE HARTAING, heer van Heemskerk, gezegd Marquette), die hij *buitengebooren* (hij meent buiten de provincie Holland geboren) noemt, eenigen tijd geleden *genaturaliseerd* (sic) waren. Maar was het geslacht VAN AERSSEN van adel? En waar behoorde het *als zoodanig* t'huis? De vader van FRANÇOIS voornd., CORNELIS VAN AERSSEN, was volgens FERWERDA, in 1543 te Antwerpen geboren en in 1582 pensionaris van Brussel. Dit bewijst ten hoogsten *patriciaat*, maar nog geen *adel*. Waar vindt men dat geslacht vóór 1619 onder den adel vermeld? Wanneer is Sommeldijk van Zeeland, waartoe het vroeger behoorde, tot Holland overgegaan?

S. S. S.

François van Aerssen, heer van Sommeldijk. SCHELTEMA zegt, dat FRANÇOIS VAN AERSSEN naar het oordeel van velen een der kwaamste en naar dat van anderen een der

gevaarlijkste mannen is geweest, die het vaderland gediend hebben. Bestaat er eene onpartijdige levensschets van dien zoo veel besprokenen staatsman? Zoo neen, dan zou het wel de moeite waardig zijn te trachten er eene zamen te stellen. Ik bedoel hier geen lofrede, zoo als wij er op zoovele onzer staatslieden, op DE WITT, op SLINGELAND, ja op wien niet? bezitten, — maar een onpartijdig oordeel over de handelingen, de gedragingen en het karakter van den man, zeker iets moeilijker zamen te stellen dan eene lofrede. VAN AERSSSEN leefde en handelde in een zeer bewogen tijdvak. In 1572 geboren, stierf hij in 1641, en trad reeds jong op het staatstoo- neel, dat hij niet verliet dan bij zijn overlij- den. S. S. S.

Amelis van den Bouckhorst, heer van Wim- menum. De zweedsche resident of commis- saris APPELBOM spreekt in zijne karakter- schets van eenige nederlandsche staatslieden, die omstreeks 1650 leefden, te vinden bij prof. VREEDE, *Inleiding tot eene geschiedenis der Nederl. Diplomatie*, dl. II. 2de gedeelte, bl. 140 der bijlagen, zeer ongunstig over ge- noemden VAN DEN BOUCKHORST, en zegt van hem, dat hij als uiterst gierig werd beschouwd, als iemand, *qui donis placatur*, en een van de zoodanigen *qui credunt sibi omnia licere, modo habeant favorem principis*. Geheel anders is het oordeel van J. SCHELTEMA over dien staatsman. SCHELTEMA roemt zijne onbaat- zuchtigheid en verhaalt dat VAN DEN BOUCK- HORST een kostbaar juweel, hem door koning KAREL II aangeboden, edelmoedig weigerde, (*Staatkundig Nederl.*, dl. I. bl. 149). Wat is hier waarheid? Het is voor den geschied- schrijver niet onverschillig een juist oordeel over de vermaarde mannen van eenig be- langrijk tijdperk te kennen. VAN DEN BOUCK- HORST behoorde tot hen, die veel bijbragten tot het tot stand komen van den vrede van Munster in 1648. Of hij zich daardoor de gunst van den prins wel verwierf, valt nog al te betwijfelen. S. S. S.

Jacob Benckes of Binckes. DE JONGE, *Ge- schied. van het Nederl. Zeewezen*, zegt dl. III. 2de stuk, bl. 345, dat de beroemde kapitein en commandeur ter zee JACOB BINCKES of BENCKES van frieschen oorsprong was, een zoon van BINKE BINCKES, die met de burge- meesterlijke waardigheid te Stavoren is be- kleed geweest, dat hij te Koudum werd gebo- ren, doch dat zijn geboortjaar niet met ze- kerheid bekend is. Zou een friesche navor- scher dat jaar niet kunnen opsporen en me- deelen? Het zal in de eerste helft der XVIIde eeuw zijn. †.

Gezegde van Cornelis Tromp, 7 juni 1673. In BRANDT, *Leven van de Ruiter*, op bl. 801, (4de druk) leest men, dat CORNELIS TROMP, toen hij op den vermaarden 7den juni 1673, het schip van DE RUYTER tot zijne hulp zag opdagen, zou gezegd hebben: „*Mannen daar is Bestevaar, die komt ons helpen. Ik zal hem ook niet verlaten zoo lang als ik adem kan schep- pen*,” zoo als dit gezegde ook wordt overge- nomen door J. C. DE JONGE, *Geschied. van het Nederl. Zeewezen* (dl. III. 2de stuk, bl. 339). Maar in een dezer dagen uitgekomen *Geschie- denis van Nederland, leesboek voor de Volks- school*, wordt het gezegde van TROMP opgege- ven als volgt: „*Mannen! daar is bestevadr, die komt ons helpen; nu zal ik hem ook niet verlaten zoo lang ik adem haal*.” Het woordje *nu* is niet zonder beteekenis, na de kort te voren plaats gehad hebbende verzoening tusschen DE RUY- TER en TROMP, en zou een schaduw werpen op het anders zoo opene en ronde karakter van den laatste, alsof hij, zonder die verzoen- ing, ja alsof hij, indien DE RUYTER hem niet te hulp ware gekomen, dien in het gevaar zou verlaten hebben. Het woordje *nu* zal het eenige beteekenis hebben, drukt een van beide uit. Nu vraag ik of ook elders dat gezeg- de van TROMP, met de bijvoeging van dat *nu* voorkomt? Anders maak ik er de gebruikers van dat schoolboek opmerkzaam op. De jeugd moet zoo min mogelijk door verkeerde voor- stellingen worden misleid. C+C+C.

3.

Memorien van Strickland. Zijn er memorien of politique geschriften bekend van mr. STRICKLAND, in het midden der XVIIde eeuw resident van het engelsche parlement te 's Gravenhage? S. S. S.

Cornelis Cruys (vgl. XI. bl. 37) was van Amsterdam afkomstig en aldaar onderrequi- pagemeester. Hij overleed 17 juni 1727 in zeventigjarigen ouderdom en werd te Am- sterdam begraven.

Jean Cohorne of Cohorte. Het door jhr. J. W. VAN SYPESTEYN aangevoerde (*Het leven van Menno baron van Coehoorn*. Leeuwarden. 1860. bl. 68), vooral ook met het oog op de weigering aan den keurvorst van Branden- burg (bl. 8), acht ik genoegzaam, om onzen waardigen MENNO VAN COEHOORN vrij te plei- ten van de blaam, door ALLENT en anderen op hem geworpen, alshad hij in 1675 verraad willen plegen aan de zaak zijns vaderlands. Toch doet het mij leed, dat wij den JEAN COHORNE of COHORTE, van wien DE CHAMILLY in zijn schrijven van 10 maart 1675 gewaagt, die, uit ontevredenheid over zijne niet-be- vordering, het nederlandsche leger verliet, om aan LODEWIJK XIV zijne diensten aan

te bieden, en met wien onze MENNO verward wordt, niet iets nader hebben leeren kennen. Konden we hem zijne bepaalde plaats aanwijzen, zoo zou het pleit voor MENNO zijn voldongen. Dat te bevorderen, mag ons niet onverschillig zijn, daar het de eer van een' trouwen landgenoot geldt. Waarschijnlijk zal COHORNES naam, als die eens officiers van minderen rang, wel niet in onze krijgsgeschiedenis voorkomen. Maar hij was, gelijk DE CHAMILLY meldt, gehuwd en vader van 7 of 8 kinderen. En zou nu niet iets omtrent hem zijn te vinden in de resolutie-, trouw- of doopboeken van deze of gene onzer grensvestingen? Daar lagen toch veelal onze vreemdenlegioenen. Zoo trof ik te Zutphen in 1668 *Lunenburgers*, in 1674 *Holsteiners*, in 1746 *Hessen* aan. In Maastricht lagen oudtijds *Waldeckers*; in Nijmegen en Namen *Saksen*. Zoo was 't ook elders. En JEAN (misschien JOHANN) COHORNE vertaadt slechts een' vreemden loondienaar, die daarenboven voor den meestbiedende veil was.

S. J.

Ridders van de orde van den Olifant in de Nederlanden. De zweedsche commissaris APPELBOM zegt in zijne *Karakterschets van de Gezanten te 's Hage, omstreeks 1650* (te vinden bij prof. VREEDE, *Inleiding tot de Nederl. Diplomatie*, II de stuk, 2de gedeelte, bl. 136 der bijlagen), dat de deensche ambassadeur D'ULFELD destijds verscheidene personen tot *Ridders van de orde van den Olifant* benoemde, en „*qu'il embellit cet État (de Nederlanden) avec des Éléphants précieux.*” Zijn de namen van die tot ridders benoemde personen ook bekend?

S. S. S.

Onderwater (vgl. XI. bl. 37a). Het bedoelde *Liedjen* (van negen vierregelige coupletjens) is te vinden in *De Vrolijke Prinsman*, zingende alderhande nieuwe liederen op deesetegenwoordige tijd toepasselijk, en eenige andere meer. 2e druk. Te Amsteldam, bij s. en w. KOENE. 1789. Het moet gedicht zijn na Maart 1786, toen (zoo als blijkt uit de *N. Ned. Jaarboeken*, 1786) het dragen van alles wat oranje gekleurd was, ten strengste verboden werd, daar het vijfde coupletjen luidt:

Moet ik dan Oranje haten
Op ordre van de HH. Staten,
Mag nu mijn vrouw en kind
Dragen geen Oranje-lint.

T'en zij men dit eerst op 't verbod (op doodstraf) van 't volgende jaar (8 maart 1787) van 't dragen van oranje wilde toepassen; in dat geval zou het trekken naar het Loo van (den majoor B.) ONDERWATER, nog bepaalder van het bewaken van 't Loo, in den loop van dat jaar, op last der Staten van Gelderland door het uit Holland (Rotterdam) geweken

bataljon mariniers van SALM (zie *Vervoly op WAGENAAR*, dl. X. bl. 141) verstaan kunnen worden. Met deze gissing gelieve de weetgierige vrager het voorloopig voor lief te nemen. Ik voeg daar de aantekening bij, dat zich in denzelfden *Prinsman* (bl. 6) een weërklank op deze rijmen vindt, den hertog van Brunswijk, als Pruisisch veldheer geldende, evenzeer van negen coupletten, van welke het eerste luidt:

De hertog moet gaan marcheeren,
Verwacht de orders van de Heeren,
Om naar Amsterdam te gaan,
't Is met de Patriotten gedaan.

V.

Oranje-boven. »Saturdag den 18 April 1795 heeft een vrouwspersoon, 71 jaren oud, te Utrecht, wegens het roepen van *oranje boven* en het maken van oproerige bewegingen, een uur op het schavot te pronk moeten zitten met roeden om den hals en bordjes op den rug en de borst, waarop met groote letters staat: *Rustverstoorder*, en is dezelve vervolgens voor *twalf jaaren in het tuchthuis* geconfineerd, zijnde met de voorsz. bordjes opgeschikt derwaards geleid.

Ook heeft een noodwaaker wegens bovengemelde misdaad, in de vierschaar zijne sententie ontvangen, zes jaren in het tuchthuis en vervolgens zes jaren gebannen.” *Utrechtsche Courant*, n°. 47.

Weet iemand hieromtrent iets meer mede te deelen?

H. R.

[Misschien valt hieromtrent niet veel meer mede te deelen. Het is bekend, hoe streng men in dien tijd was jegens allen, die van hunne gehechtheid aan den prins blijken gaven. H. R. zie b. v. het voorgaande artikel.]

Paaschtafel. Wie den *paaschdag* van eenig jaar kent, kan met weinig moeite den dag eener gebeurtenis vinden, waarvan de tijd hem alleen onder de benaming der kerkelijke feest- of zondagen is medegedeeld. Maar aan de kennis van den *paaschdag* ontbreekt het velen, en de bestaande *paaschtafels* wemelen dikwerf van fouten, omdat ze alleen bij berekening, en niet uit de geschiedenis zelve zijn opgemaakt. Die van BALTHAZAR HUYDECOOPER b. v., die wij in zijne *Aantekeningen* op de *Rijmkronijk* van MELIS STOKES vinden (dl. I. bl. 331—345), heeft bij mij geen het minste vertrouwen meer, sedert ik haar op onwaarheden heb betrapt. Die beschuldiging is wel hard, en moet velen teleurstelling baren, die in goed geloof op haar afgingen. Maar ik wil haar staven door de hier volgende opgaven, door mij ontleend aan het *doopregister* mijner gemeente, waarin ik van 1661—1692 de bijzonderheid vond, dat meermalen zoowel de oude kerkelijke tijdsbepaling als de burgerlijke tijdrekening naast elkander staan. In 1665, 1672, 1678, 1681, 1682, 1688 en 1689

komen op den paaschdag zelven doopelingen voor. In de overige jaren moest ik soms van *domin. Judica* vooruit, of van de zondagen na paschen, *Quasimodo*, enz., ja eens zelfs van *domin. Trinit.* terug tellen. Doch ik had dan ook het genoeg, dat geen enkel jaar mij verlegen liet. Gaarne geef ik den uitslag ten beste van ieder, die er eenig belang in mogt stellen. Maar tevens vraag ik: waar ik eene paaschtafel kan vinden, die een geheelen *cyclus paschalis* van 532 jaren omvat en, door overeenstemming met het door mij langs historischen weg verkregene, den stempel der waarheid draagt. Ik plaats er, tot verdere bepaling van de juiste overeenstemming van berekening en historie, de herinnering naast van den paaschdag in de laatste jaren, die door ons zelven zijn beleefd.

1661. April 17.	1839. Maart 31.
1662. — 9.	1840. April 19.
1663. Maart 25.	1841. — 11.
1664. April 13.	1842. Maart 27.
1665. — 5.	1843. April 16.
1666. — 25.	1844. — 7.
1667. — 10.	1845. Maart 23.
1668. — 1.	1846. April 12.
1669. — 21.	1847. — 4.
1670. — 6.	1848. — 23.
1671. Maart 29.	1849. — 8.
1672. April 17.	1850. Maart 31.
1673. — 2.	1851. April 20.
1674. Maart 25.	1852. — 11.
1675. April 14.	1853. Maart 27.
1676. — 5.	1854. April 16.
1677. — 18.	1855. — 8.
1678. — 10.	1856. Maart 23.
1679. — 2.	1857. April 12.
1680. — 21.	1858. — 4.
1681. — 6.	1859. — 24.
1682. Maart 29.	1860. — 8.
1683. April 18.	1861. Maart 31.
1684. — 2.	Terwijl de paaschdag ons verder te wachten staat in
1685. — 22.	
1686. — 14.	1862. April 20.
1687. Maart 30.	1863. — 5.
1688. April 18.	1864. Maart 27.
1689. — 10.	1865. April 16.
1690. Maart 26.	1866. — 1.
1691. April 15.	1867. — 21.
1692. — 6.	enz. enz.

S. J.

Heerlijkheid Oudijk. Prins MAURITS VAN NASSAU schreef den 26sten augustus aan de regering van Utrecht, dat de heerlijkheid Oudijk aan zijnen broeder (PHILIP WILLEM) als graaf van Buren toekwam. (Men zie den brief, gevoegd onder het *oud-letterschrift*, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in 1818, pl. XII.) In den *Tegenv. staat van Utrecht*, dl. II. bl. 336, wordt ge-

N. REEKS, Dl. I.

zegd, dat die heerlijkheid leenroerig is aan den huize van Vianen, hetwelk haar ter leen houdt van het vorstendom Gelre. Hoe zit dit in elkander? †.

De doopvont in de hoofdkerk te Breda (vgl. A. R.). Het burgerregt van Londen zoude door koning KAREL II van Engeland aan de inwoners van Breda geschonken zijn, uit erkentelijkheid voor de gastvrije ontvangst in het jaar 1660 in die stad, waar hij zijn verblijf heeft gehouden, genoten. Zulks is mij meermalen te Breda verhaald, zonder dat ik het ergens vermeld heb gevonden. Moge dit den heer VAN LENNEP op het spoor brengen.

W. G. te D.

Titulaturen. De titulaturen zijn in de laatste jaren meer toe- dan afgenomen. Nog in de XVIIde eeuw schreef de raadpensionaris DE WITT aan den luit.-admiraal DE RUYTER niet anders dan met den titel van *weledel gestrenge heer*, een titel die nu mildelijk wordt uitgedeeld. Thans zou men een *luit.-admiraal* niet anders dan met den titel van *excellentie* begroeten. Dat men de huisvrouw van HUGO DE GROOT, vóór dat hij ambassadeur was, slechts *mevrouw* noemde, is bekend. In mijne jeugd was de titel van predikantsvrouwen, tot in Amsterdam toe, slechts *jufvrouw*. Kom nu eens met uw *jufvrouw* aan! Gij dient de vrouw van een kantoorbediende, welstaanshalve, wel *mevrouw* te noemen. Ik heb een kassiersbriefje van de vorige eeuw gezien, luidende: *Sr. N. gelieve te betalen*. Dat *Sr.*, *Sieur*, was nog vóór eene halve eeuw in gebruik, en iets meer dan *baas*, waarmede *werkbazen*, b. v. mrs. timmerlieden, metselaars, loodgieters enz. werden begroet. Eene geschiedenis der titulaturen in ons land zou niet onaardig zijn. Maar daartoe wordt de inzage van verschillende brieven uit verschillende tijdperken vereischt, waartoe niet ieder gelegenheid heeft. Door dit artikel wenscht men er de aandacht op te vestigen. Ieder, hiertoe in staat, brenge eene bijdrage: ik gaf de mijne in den titel van DE RUYTER, hem in officiële brieven door den raadpensionaris DE WITT gegeven, ik voeg er nog eene bijdrage bij. Dezelfde DE WITT, in 1655 aan zijn' wijnkooper schrijvende, begint den brief: *Monsr. Ouseel, V. L. missive*, enz.

†.

Doopboeken (vgl. A. R.). In de *Wiener Kirchenzeitung*, 1860. N°. 4. S. 53, komt een opstel voor onder den titel van: *das Lob des Ulmer Münsters* (als er noch den Katholiken gehörte), en aanvangende: »Unter den neun verschiedenen Vorzügen, welche FABRI seiner Ulmer Pfarrkirche (dem Münster) beilegt," enz. Hij verhaalt daarin onder ande-

ren, dat er dagelijks door elkander 4 of 5 kinderen werden gedoopt, »und gleich darauf eingeschrieben (*notantur et inscribuntur*).» De redactie laat daarop onmiddellijk volgen: »also damals schon Pfarrbücher!»

Dat woord van verwondering trekt mijne aandacht, in verband tot de opmerking, die gemaakt is, dat de doopboeken der roomschen vóór het doordringen der kerkhervorming hier te lande ontbreken. En ik geef daarom in bedenking, of ze wel bestaan hebben. Misschien was het houden van doopboeken oudtijds eene uitzondering. En dan is het geen wonder, dat wij die hier te lande eerst beginnen aan te treffen, sedert de geestelijkheid de trouw of ontrouw aan de kerk begon te controleren.

Hebben de doopboeken der protestanten niet eigenlijk dezelfde beteekenis?

Op de vraag: welke FABRI hier boven wordt bedoeld, en op welken tijd alzoo de uitgedrukte verwondering betrekking heeft? kan ik slechts de gissing ten antwoord geven, dat we aan den zwitserschen reiziger naar het beloofde land mogen denken, die in de XVde eeuw te Ulm aan het hoofd van een klooster heeft gestaan. S. J.

Zonderlinge toelating tot de uitoefening van het beroep van chirurgijn te Amsterdam. In het *Chirurgijns-gilde-Boek*, beginnende 1597 te Amsterdam, leest men fol. 66:

»Mr. JAN LENTINGH heeft syn proef gedaen den 24 Augusti 1620 en het gilde gerechtigheyt voldaan. Proef-Mr. was ISACK LAMBERTSZ BARREVELT, Overluyde waeren Mr. ISACK DUM, Mr. MATYS EVERTSZ. CALCOEN, Mr. DIRCK JANSEN RYTING en DIRCK JANSEN VIS. — Op conditie als volgt. Als dat de voornoemde Mr. JAN LENTINGH geen swaare off periculuese patients sal mogen onder hande neemen off te onderwinde te cureren sonder overstaen ofte te rade te gaen met een ofte twee chirurgyns van de oudste ofte voornaemste van 't Chirurgyns gilde en by al dien voornoemde LENTINGH contrarie bevonde werde sal verbeuren een Amende tot discretie van de Overluyde als dan ter tyt in regering synde sonder tegen spreekken soo menich mael als contrarie bevonden wordt en by waarheyt belooft dit accoord stricktelyck te onderhouden. In kennisse der waarheyt met myn hant onderteekent. In Amsterdam dato Als Boven.»

(get.) »Mr. JAN LENTING.»

Het bovenstaande uittreksel strekke tevens aan L. J. tot bewijs (gelijk door hem, bl. 60, wordt verlangd), dat de titel van *Meester* eertijds aan de chirurgijns werd gegeven. In mijne jeugd was het zeer gebruikelijk om, indien men een chirurgijn noodig had, te zeggen, ik zal den *meester* laten ko-

men. Maar nu vraag ik het bewijs van L. J. van zijn beweren, dat elk advocaat, uit hoofde van zijnen titel, toegang zonder uitnoodiging tot de *cercles* aan het stadhoudelijke hof had. Dus *jure suo*.

C+C+C.

Verblijf van keizer Frederik in 1182 te Maintz. OUDEGHERST verhaalt in zijne *Chroniques de Flandres*, ch. 84, dat keizer FREDERIK in 1182 het pinksterfeest te Maintz vierde en aldaar door een aantal rijksvorsten werd begroet. Wat is hiervan bij andere oude schrijvers te boek gesteld. ☉.

Tunnel onder den Euphraat. In het *Leven van APOLLONIUS van Tyane*, door PHILOSTRATUS, I. 39, wordt gewaagd van zulk een onderriviergang (*σπηρυγας*, cuniculus). Is daaromtrent iets meer bekend? H. R.

Oude spelen (vgl. XI. bl. 38). Ik kan H. R. geen licht geven omtrent de bij RABELAIS genoemde spelen, want ik bezit zijne werken niet en kan ze dus niet inzien. Zeer vele lezers van den *Navorscher* zullen wel met mij in hetzelfde geval zijn. Mij dunkt, H. R. zou wel gedaan hebben, indien hij uit het hier te lande niet veel voorkomende boek de lijst had overgenomen. De hollandsche vertaling komt, geloof ik, nog minder voor; maar al ware dit zoo niet, dan zou de mededeeling der lijst zoo als die in het oorspronkelijke werk gevonden wordt, daarom toch niet nutteloos zijn. Want de hollandsche vertaler heeft te dezer plaatse iets anders gedaan dan vertalen. Hij heeft een groot aantal spelen, die hij waarschijnlijk niet kende, weggelaten en daarvoor eenige andere, die hij wel kende, in de plaats gesteld. Terwijl RABELAIS er 215 noemt, noemt de vertaler er slechts 154. Ik geloof dat het velen aangenaam zal zijn te weten, welke spelen van verschillenden aard hier te lande in de 17de eeuw in gebruik waren, en deel daarom uit de hollandsche vertaling de lijst mede, zoo als ik die vind bij HOFFMANN, *Horae Belgicae*, p. VI. S. 184—188, een boek dat ook niet in ieders handen is.

1. Van den vloed.
2. Van den vorsten of derde zoeken.
3. Van de vlugt of sakjagen.
4. Van 't pand-rooven.
5. Van 't troeven.
6. Van 't piketten.
7. Van ten honderden uit.
8. Van der haagen.
9. Van 't rampen.
10. Van 't schuiven.
11. Van 't pas-dijsen.
12. Van ten een en dertigen uit.
13. Van twee en twee.
14. Van ten driehonderden uit.

15. Van de verlorene.
16. Van de verweesene.
17. Van de vermorste kaart.
18. Van d' onvernoegde.
19. Van 't landsknegten.
20. Van de kockock.
21. Van diese heeft, spreek.
22. Van op en af.
23. Van pijke delje.
24. Van schoon Bely.
25. Van kikkermik.
26. Van ik denk.
27. Van doe dit, doe dat.
28. Van ka, ka, volgme na.
29. Van de dwerl loop of wildjagen.
30. Van 't osje.
31. Van die wint verliest.
32. Van wiege wage.
33. Van draije wy.
34. Van Amerol.
35. Van hïp hap.
36. Van wie vint, die wint.
37. Van dammen.
38. Van schaken.
39. Van Reintje de vos.
40. Van moertje, moertje.
41. Van 't koeytje.
42. Van blanke bestemoer.
43. Van Jan springt hoger als Trijn.
44. Van drie teerlingen.
45. Van tafeltje rond-om.
46. Van knik knak knelis.
47. Van 't bikkelen.
48. Van houd op en houd an.
49. Van tiktakken.
50. Van 't ganseberd.
51. Van uileberd.
52. Van wie wil 't robje vangen.
53. Van 't vrouwtje.
54. Van 't spookertje.
55. Van eerst ik, ik andert.
56. Van met steekers te werpen.
57. Van de sleuteltjes.
58. Van goeman.
59. Van eeven of oneeven.
60. Van kruis of munt.
61. Van 't martertje.
62. Van vogeltje vet.
63. Van kloot schieten.
64. Van 't schoenlappertje.
65. Van den uyl.
66. Van d' hond na 't haasje.
67. Van lanterluyen.
68. Van verkentje gaat voor.
69. Van 't aaxtertje.
70. Van den toethoorn.
71. Van adieu.
72. Van de nieuwe neepjes.
73. Van Ulenspiegel in de byenkorf.
74. Van 't paardje te beslaan.
75. Van 't schrobbelen.
76. Van waar sal die man staan?
77. Van handslag.
78. Van stomme bevaard.
79. Van in 't touwtje te springen.
80. Van 't speetje te wenden.
81. Van over de steen te trekken.
82. Van den sak te dragen.
83. Van 't rammelaartje.
84. Van even uit even in.
85. Van val, vïggje, val.
86. Van heerom danst in 't hemd.
87. Van wie zal ik gooije.
88. Van 't vosje villen.
89. Van versche ton.
90. Van haver verkopen.
91. Van doove koolen opblasen.
92. Van vraag en antwoord.
93. Van leeft het manneken of ist dood?
94. Van d'yzers uit den oven.
95. Van den boosen boerman.
96. Van 't afbossen.
97. Van den gebulden hoveling.
98. Van den gevonden heilig.
99. Van de mey te planten.
100. Van pimpampet.
101. Van 't hoepelen.
102. Van 't pinken.
103. Van de quinkert.
104. Van de rol.
105. Van hol of bol.
106. Van 't Duinkerkertje.
107. Van Spinloo.
108. Van balslaan.
109. Van kaatsen.
110. Van kolven.
111. Van 't kooten.
112. Van knikkeren.
113. Van 't kegelen.
114. Van 't palet.
115. Van 't rinket.
116. Van 't schriksetten.
117. Van 't tolsetten.
118. Van den tol te slaan.
119. Van schoppen.
120. Van schijven.
121. Van trokken.
122. Van klossen.
123. Van negenkuyt.
124. Van kritsen.
125. Van heeven.
126. Van ik zat en ik zat.
127. Van straatjen over.
128. Van de derden zoeken.
129. Van 't molenaarje.
130. Van den windbol.
131. Van blindpot.
132. Van paardje sta vast.
133. Van steentje veerder.
134. Van neus in aars.
135. Van Frankvoort een huysje bet voort.
136. Van kapmonik.
137. Van ik visch, ik visch.
138. Van suikeroompje.

139. Van moet ik inje landje treden?
140. Van 't begraasen.
141. Van beuijtelen.
142. Van springen.
143. Van rij schenkelen.
144. Van 't hinkelen.
145. Van man, man, ik ben opje blokhuis.
146. Van schuilewink.
147. Van mollemollemol.
148. Van souteroute.
149. Van 't zoeltje.
150. Van alle ambachten.
151. Van toffeltje geit.
152. Van strootje trekken.
153. Van tuimel in de peperzak.
154. Van 't knippen.

ALIQUIS.

Het schaakspel in Nederland. Bevatten onze oude keuren of andere verordeningen iets omtrent het schaakspel tot verbod of verlof? Buitenslands was dit wel het geval. Zie b. v. NANNING, *Monum. Monast.* 280, en *Monum. Boica*, VII. 238.

COLONNA.

Whist (vgl. A. R.). Van het boekje van HOYLE bezit ik eene fransche vertaling, van 't jaar 1765, en eene portugesche, Lisboa 1768, vermeerderd met kansberekeningen. Men mag daaruit opmaken, dat het oorspronkelijk engelsche niet lang te voren het licht zal hebben gezien. Den schrijver van het *Genie du Whist*, die het niet eens is met HOYLE, op wiens wetboek, even als op alle andere, nog al aan-

merkingen zijn te maken, kan ik niet aanwijzen, maar wel dat het spel reeds vroeger bekend was. IN. STRUTT, *The sports and pastimes of the people of England* (London 1833), p. 335, zegt: »*whist*, or as it was formerly written *whisk*, is a game now hold in high estimation. At the commencement of last century it was a favorite pastime with clergymen, according to SWIFT! Waar bij dezen te vinden, zegt hij niet, maar SWIFT overleed 1745, oud 78 jaren. SEWEL, *Dict.* (ed. 1708) vermeldt het nog niet. BAILEY (ed. 1766) »a well known game at cards." Verder zegt STRUTT: »Whist in its present state of improvement may properly be considered as a modern game, and was not, says the hon. DAINES BURLINGTON, played upon principles till about fifty years ago, when it was much studied by a set of gentleman who frequented the Crown coffeehouse in Bedford-row. Mr. BURLINGTON's paper on card playing was published in the *Archaeologia*, and the author says that the first mention he finds of the game of *whist* is in *The beaux stratagem*, a comedy by G. FARQUHAR, publ. A. D. 1707. He also thinks that whist may have originated from the old game of *trump*. COTGRAVE explains the French word *triomphe* in this manner: the game called ruff, or trump; also the ruff or trump in it." Wie van *trump* meer wil weten, »a game at the latter end of the sixteenth century very common among the lower classes of people," zie STRUTT, p. 333.

L. J.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Werken over gekkenfeesten en gekkenorden (vgl. XI. bl. 12). Toen ik deze vraag inzonderd, had ik v. SPAENS werkje niet bij de hand, en bedacht te laat, dat daarin ook de bronnen waren opgegeven, die de schrijver gebruikt had. De vraag was intusschen reeds geplaatst, en er blijft dus niets over dan zelf de lijst zoo veel mogelijk aan te vullen. Behalve de reeds genoemde werken, haalt v. SPAEN nog aan: VON STEINEN, *Westphal. Geschichte*; MARIOT, *Hist. de Rheims*; PARRY, *Hist. de Chalon*; *Mémoires de M. DU BELLAI*; DESLYONS *Traité singuliers et nouveaux contre le Paganisme du Roi boit*; *Apologie du banquet sacré de la veille du roi*; DOUTREMAN, *Hist. de Valenciennes*; *Mercure de France*, Avril 1725; SIEBENKEES, *Neues Jurist. Magazin*, t. V. p. 548, enz.

Voorts kan ik hier nog eenige bijvoegen, die v. SPAEN niet opgeeft, als C. F. FLOGEL, *Geschichte der komischen Litteratur*, 1784, 4 Thle.; *Historie van alle ridderlijke en krijgsoorders*, door ADR. SCHOONEBEEK, Amst. 1697, 2 dln.; *Le moyen-âge et la renaissance*, Paris, 1850, 5 v. 4°.

Wat tot aanvulling dezer lijst kan dienen, zal steeds welkom zijn aan D. te D.

Werken over gekkenfeesten en gekkenorden. D. te D. vraagt naar meer bronnen over dit onderwerp. Een der beste is een werk getiteld: *Monnaies inconnues des évêques des innocens, des fous et de quelques autres associations singulières du même temps, recueillies et décrites par M. M. J. RIGOLLOT d'Amiens, avec des notes, et une introduction sur les espèces de plomb, le personnage de fou et les rébus dans le moyen-âge*, par M. C. L., Paris, 1837, CLVI et 220 pp., met 46 platen.

Van dit werk wordt eene verbeterde en vermeerderde uitgave door DE MARSY thans bewerkt, volgens het stukje getiteld: *Plombs des fêtes des innocents, intéressant la ville d'Aire*, par JULES ROGER. *Revue de la Num. Belg.*, 3e Serie, IV. p. 258—269.

J. D.

L.

De verkeerde wereld (vgl. A. R.). In de *Wiener Kirchenzeitung* van 1860, N°. 16, S. 243, 244 staat: »Es ist lange nicht mehr die

verkehrte Handlungsweise, die den europäischen Gesellschaften einzig und ausschliessend zur Last fällt; ihre Augen sind schalkhaft geworden, und sie sind bis in ihre Gedanken und bis in das Mark ihres Lebens geschädigt. Es is der — Hochmuth, — es ist die — Lust, — es ist — die Furie der Habsucht, welche alle Zwecke und Interessen der Gesellschaft verschoben, und Spitze und Fuss der gesellschaftlichen Pyramide verwechselnd, dieselbe auf den Kopf gestellt, und eine Art von *verkehrter Welt*, wie man sie auf Bilderbogen zur Ergötzung der Kinder sonst darstellte, theilweise zur Erscheinung gebracht hat." Zoo zie ik, dat zelfs in Oostenrijk de idee onzer kinderprent »de verkeerde wereld," en misschien ook onze prent zelve, voorheen (sonst) bekend was. Wie kan mij iets meer van die prent, in hare verschillende wijzigingen, vertellen? En waar, en wanneer, en bij wien, vinden wij de eerste sporen der idee eener *verkeerde wereld*. De (36) beeldjes, die ik mij uit mijne jeugd herinner, droegen een nederlandsch, geen vreemd karakter, b. v. het kind met den valhoed, dat zijne moeder aan een leiband leert loopen; en de schooljongen, die tegen zijnen meester de plak opheft. Enkele uitdrukkingen uit de oudheid, gelijk de *homo perversus* van CICERO, kunnen hier niet baten. De *verkeerde wereld* is eene *zamenhangende* gedachte. 'k Zou, daar ook Oostenrijk in het spel is, wel gissen, dat we, even als bij de *floskaartjes*, met onze gedachten naar eeneder vlaamsche rederijkerskamers moesten. De *Violieren* van Antwerpen b. v. verstonden zich vooral op het *schilderen*.

S. J.

Francina Baane (vgl. XI. bl. 50). Ten antwoord aan J. C. K. dient, dat FRANCINA BAA-NE de dochter was van een' scheepskapitein, die, na verschillende voordeelige reizen naar de Oostindiën gedaan te hebben, zich met der woon te Vlissingen vestigde. Zij wordt als eene schoone maagd beschreven, die, behalve door hare gestalte, ook door voortreffelijkheid van verstand, deugdzaamheid van hart en beminnelijkheid van omgang uitmuntte. BELLAMY ontvlamde voor haar in eene reine liefde, toen hij in die stad nog als bakkersknecht diende. Haar hoogere stand was echter een hinderpaal voor de vervulling zijner wenschen. Hare ouders verboden haar aan zijne bede gehoor te geven, ja dwongen haar zelfs in 1780, hare hand aan een' ander minnaar te beloven. Toen echter het bruiloftsfeest met dezen weldra zou gevierd worden, stortte de bruijom in eene hevige ziekte, die hem ten grave bragt. Na diens dood hervatte BELLAMY, die intusschen de academische loopbaan was ingetreden, zijn aanzoek, en wel met dien uitslag, dat hij, zoo als uit zijne

gedichten blijkt, nog in 1780, de belijdenis harer genegenheid van haar verwierf. Op nieuw dwarsboomden de moeder en hare familiebetrekkingen, ook na den dood haars echtgenoots, hunne liefde. De beminnelijke FRANCINA had daardoor een bitter leed; en in 1781 nam BELLAMY het besluit, om zijne vurige liefde aan haar geluk en hare rust ten offer te brengen, en naar Amerika te gaan, om daar om de banier der vrijheid te strijden. Door een' boezemvriend van dit wanhopig besluit afgebragt zijnde, werd hunne liefde hartelijker, onder wederzijdsche beloften van eeuwige trouw. Den 11den maart 1786 scheidde hen, helaas! de dood, eer nog het huwelijk hen verbonden had. BELLAMY bezweek op dien dag, en FRANCINA betreurde haren geliefde geheel haar leven. Zij stierf ongehuwd, in 80jarigen ouderdom, te Goes, den 17den oktober 1837, den roem nalatende, dat zij eene vrome, zedige en verstandige vrouw is geweest, die meer dan eene halve eeuw de nagedachtenis haars beroemden zielsvriends heeft vereerd.

J. H. P.

Cuno (vgl. A. R., XI. bl. 45). Op deze vraag is nog wel eene nalezing te geven. De naam des graveurs van zijn portret is MARSTAT-TERS, die zelfs in NAGLERS *Künstler-Lexicon* te vergeefs gezocht wordt.

Aan zijne regterzijde is een schild, waarop de letters J. C. C. (niet J. C.). Onder de schrijvers, wier werken vóór hem liggen, is ook nog BOILEAU. De spreuk (!) *Conesse ? mentem* is geene spreuk. Er staat: *Connossementen*, en daar naast: *Bank* Wissels, wat ieder koopman verstaat. Boven STEENWIJKS vers staat duidelijk op mijn exemplaar,

Juste Candide Cante,

welke lofspraak op de voorletters van zijnen naam doelt. Het is in 4°.

Hij was geboren te Berlijn en woonde althans ook eenen tijd lang te Amsterdam, alwaar in 1765 van hem, JOAN CHRISTIAAN CUNO, een treurspel in proza verscheen, naar het italiaansch van METASTASIO gevolgd, onder den naam van *Isaak of de afschaduwing des Heilands*.

Ook zijne echtgenoot schijnt eene talentrijke vrouw geweest te zijn. Althans er is een portret van haar, met bevallig uiterlijk, en eene pen in hare hand houdende, in 8° formaat.

Dit portret is van vele allegoriën omringd, die en op handel en waakzaamheid, en op auteurschap, dichtkunde en nijverheid doelen. Onderschrift van het portret:

à Madame E. Cuno.

Aan den voet J. C. C. *inv. et delin.* J. PUNT *sculpsit.*

Ik weet niet of dit portret vóór het treurspel staat. De naam CUNO was kort geleden nog in Amsterdam aanwezig. MARIA ELISABETH CUNO was aldaar in december 1852 bekend als vrouw van W. POEL.

Nadat het bovenstaande geschreven was, vind ik hem ook in VAN HARDERWIJKS *Woordenboek* vermeld als nederlandsch dichter. De graveur van hier boven heet daar ten onregte MASTALLERS. B. N.

Abraham Titsingh (vgl. XI. bl. 44, r. 4 v. b.). T. a. p. staat dat JOHANNES TITSINGH van Dockum, in 1667 zijne proef als chirurgijn heeft gedaan, voeg achter *chirurgijn* de woorden »te Amsterdam." Hij en ABRAHAM TITSINGH waren chirurgijns te Amsterdam. Zoo als het er nu staat zou men kunnen vermoeden, dat zij het te Dockum waren. Het is mij bij het stellen van het antwoord ontgaan. C+C+C.

Anagrammen (vgl. A. R.). Onder de dichtwerken van mr. A. VAN OVERBEKE (die, hetzij in het voorbijgaan gezegd, eene plaats verdient onder de vraten en veeleeters) vindt men het volgende anagram:

MARTINUS TROMPIUS.
Tu promptus in mari es.

C. P. L.

Tautogrammatische verzen (vgl. A. R.). Op den catalogus der *Bibliotheca Buloviana* komt onder N°. 23398b voor:

»*Papa pariens, porcus pugnans per P. Porcium poëtam* (J. LEONEM). *Priapus periclitans et Papasinus*. Sine loco 1690, in 4°. (Tous les mots de ce poëme commencent par la lettre P.)"

Het eerste stuk *Papa pariens* ligt vóór mij. Het is bijna geheel proza. Het wordt ook gevonden in *Das A. B. C. cum notis variorum* (vgl. Nav. V. bl. 217).

Porcus pugnans is genoeg bekend; het komt in alle uitgaven der *Nugae venales* voor.

Het derde stukje *Priapus periclitans et Papasinus* is mij onbekend.

Zouden deze drie stukjes alle van denzelfden schrijver, en dus van JOHANNES PLACENTIVS zijn? Wie is echter die J. LEO, die in bovengenoemden catalogus wordt genoemd? C. P. L.

Brieven van Abelard en Heloise. Waar is te verkrijgen eene uitgave der brieven van HELOISE en ABELARD, de oorspronkelijke namelijk en geene vertaling, en een levensbericht dezer personen? pp.

Reis van J. S. Wurffbain naar Oostindië. JAN SIGISMUND WURFFBAIN, geboren te Neurenberg in 1613, bragt eenige jaren in onze

oostindische bezittingen door en klom op tot den rang van *opperkoopman* bij de O. I. Compagnie. De *Biographie Universelle* zegt, dat er ook in het hollandsch een werk over Indië van WURFFBAIN bestaat. Wie kan de *bibliotheek* opgeven waarin een exemplaar van dat werk voorkomt? In het duitsch werd het in 1686 in 4°. uitgegeven. †.

Leven van Esopus. Vóór mij ligt een boekje, getiteld: *Hier begint het Leven van ESOPUS, het welck is seer genoeghlyck te lesen, met schoone Historien ende Figueren*. Amst. by OTTO BARENTSZ SMIENT, 1664, in 12°. Op bl. 32 beginnen de *Fabulen van ESOPUS*, nu eerst getranslateert uijt 't Latijn in Fransoys, ende daer na in Nederduytsch, met de *Moralisatien van den selven*. Welke is de latijnsche en de fransche titel van dit werkje, en door wien is het in onze taal overgebracht? Welke waarde moet ik er aan toekennen? C. P. L.

[OTTO BARENTSZ. SMIENT was een dier amsterdamsche boekverkoopers die vooral volksboeken uitgaven. Het *Leven van ESOPUS* behoort ook tot onze volksliteratuur. Wij bezitten er eene latere uitgave van. De titel is: 't *Vermeerdert wonderlijk leven van den spitsvindigen en oubolligen ESOPUS*. Nieuwelijks uit de *Latijnsche tale overgeset, gelijk oock al de Fabulen, juist volgens de gene, die in alle Latijnse Scholen geleerd werden*. Waer by oock gevoeght is, 't verhaal des bloedigen Oorlogs tusschen de Muysen en Kick-vorschen: Uit het Grieks van den beroemden Poët HOMERUS. Amst. by GIJSBERT DE GROOT KEUR, z. j. In de voorrede zegt de auteur: »Het heeft mij menigmael gedeert, dat den vernuftigen en vermaeckelijcken AESOPUS voortijds soo een gebreeckelijcken en kinderlijcken Oversetter in onse Tael gehad heeft, waer door ick dan bewogen ben geworden, den rechten Latijnschen AESOPUS bij de hant te nemen, om in 't Neerlandsch over te brengen, met byvoegingh van eenige dingen, die ik van dien Gauwert by andere Latijnsche Schrijvers geleesen had." Het Latijn, waarvan dit boekje eene vertaling is, meenen wij C. P. L. wel te kunnen aanwijzen. De aesopische fabelen waren in vroegere eeuwen eene zeer gezochte lectuur. Van de latijnsche vertaling daarvan bezitten wij eene uitgave in 16°. *Aesopi Phrygis et aliorum fabulae, iconibus illustratae*. Antv. ex officina CHR. PLANTINI, 1565. Een zeer uitvoerig leven van AESOPUS gaat vooraf. Het hollandsche *Leven van AESOPUS* schijnt hiervan eene vertaling te zijn, maar er is inderdaad het eene en andere tusschengevoegd, wat men in het latijnsche niet vindt. Het bij DE GROOT KEUR uitgegevene boekje is dus de nieuwe, het bij SMIENT uitgegevene de oude vertaling van hetzelfde werk. Bij ons beginnen de fabelen op bl. 58.]

Geschriften vermoedelijk van Coornhert afkomstig. In 1612 verschenen te Gouda, bij J. TOURNAY, twee pamfletten, getiteld: *Vreeden of onderwijs tot eendracht, vrede ende liefde, in dese tijden hoochnoodig en Verclarinche van de uyterlijcke ende innerlijcke religie*. Ik heb van deze stukken meer dan een exemplaar gezien, waarop een oude hand had geschreven: D. V. COORNHERT. In de f^o.-uitgave van 1630 der werken van COORNHERT komen deze geschriften niet voor. Dit is echter

geen bewijs dat hij er oorspronkelijk de schrijver niet van is. Er worden in die uitgave meer geschriften gemist, die toch door hem opgesteld en afzonderlijk in het licht verschenen zijn. Kan iemand ook nog bewijzen aanvoeren voor mijne meening, dat deze pamfletten aan COORNHERT moeten toegekend worden?

H. C. ROGGE.

Vindiciae contra Tyrannos (vgl. A. R.). J. G. EICHHORN, *Litterär-geschichte*, bl. 813, noemt eene uitgave te Soloduri (Soleurre) 1577. De Edimburgsche van 1579 is volgens NICERON te Bazel in het licht verschenen. Bestaat de door EICHHORN aangehaalde uitgave?

C. P. L.

Verskillende uitgaven van Coenraad Vorstius' werken. Tractatus theologicus de Deo etc. Hiervan zijn mij twee verschillende uitgaven bekend, beide in 1610 te Steinf. bij TH. CAESAR, in 4°. uitgegeven. SANDIUS (*Bibl. Anti-trin.*) spreekt van een uitgave te Hannover 1610, PAQUOT (*Mémoires*) van eene in 1616 aldaar.

Apologetica exegesis sive plenior declaratio etc. Ik ken alleen eene uitgave van 1611 in 4°. te Leiden bij J. PAATS. SANDIUS en PAQUOT geven eene uitgave op van 1610 te Hannover, en spreken ook van eene mij onbekende nederduitsche vertaling.

Catalogus errorum S. Lubberti etc. In de *Bibl. vannederl. pamfl.* vind ik onder N°. 1014 eene uitgave vermeld van 1612. PAQUOT geeft op Steinf. 1611.

Scholia ἀλεξικα ad commentarios S. Lubberti etc. Vóór mij ligt eene uitgave van 1614, in 4°. te Gouda, bij A. BURIER. SANDIUS noemt twee andere editiën, ééne van 1611 te Steinfurt, en ééne van 1614 te Leiden.

Nu is de vraag: bestaan die uitgaven werkelijk, welke door PAQUOT en SANDIUS worden opgegeven, of zijn zij onnaauwkeurig in hunne opgaven?

H. C. ROGGE.

Mr. A. Koerbach (vgl. A. R.). Bij al het over dezen reeds gegevene, kan ik nog vermelden dat in het zeldzaam voorkomende *Nieuwe Hoornse Speelwerk*, tweede druk, Hoorn 1732, bl. 365, een gedicht gevonden wordt: *Aen den gevangen KOERBACH over sijn Godloos Worden-boeck, of Bloem-hof vol alderhande lieffelijckheidt sonder verdriet.*

C. P. L.

Turnbull de Mikker. Onlangs kwam ik in het bezit van twee portretjes; het eene met omschrift: »WILLEM GEORGE FREDERIK, geb. den 18 Februarij in 't jaar 1774.»

Onder het portretje leest men:

Prins GEORGE, tweede zoon der deugdenrijkste echt
En jongste erfgenaam van Nassauws erlijk recht!

TURNBULL DE MIKKER.

Het andere draagt tot omschrift:

»FREDERICA LOUIZA WILHELMINA, geb. den 28 November in 't jaar 1770.»

En tot onderschrift:

De luister, eer en roem van Neerlands maagdenstoet
Veradeld door de deugd als telg uit Nassauws bloed.

TURNBULL DE MIKKER.

Beide portretjes zijn gekroond met het wapen van Oranje-Nassau, gegraveerd door J. C. VISSER in 1785, en uitgegeven door W. COERTZE.

Gaarne wenschte ik te weten:

1. Wie TURNBULL DE MIKKER was, of is het mogelijk een pseudonym?
2. Of de portretjes eenige zeldzaamheid bezitten?

FRISIUS.

Dirck Adriaensen Kemp. In 1581 verscheen een klein boekje, getiteld: *Tsamenspraeken van de predestinatie enz. Eerst ghemaect int Lat. door SEB. CASTELLION... in nederl. tale overgh. te weten die drie eerste door DIRCK ADRIAENSEN KEMP, en het laatste d. COORNHERT.* Wie was deze KEMP?

PIET.

Biographie (vgl. A. R.). Ter rectificatie van hetgeen door V. D. N. nopens het cimier van het wapen van KORTEBRANT wordt vermeld, zij opgemerkt, dat het cimier is een ten halven lijve uit den helm klimmende leeuw van lazuur, getongd van keel, zoo als blijkt uit de wapens bij de familie VAN OUDDORP KORTEBRANT voorhanden.

Ouderdom van manuscripten. Wie kan en wil mij zeggen, hoe en op welke wijze men den ouderdom van eenig manuscript bepalen kan, vooral door middel van de daarvoor geplaatste kalenders?

C. P. L.

Misvatting van Wagenaar. WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, dl. VIII. bl. 71, schrijft: »De Roomschegezinden hadden eene *sierlijke* kerk verzogt.» Volgens HOOFT, *Ned. Historiën*, B. XXII. bl. 81: »dat zij *sierlijk* eene kerk verzocht hadden.» Uit de *Vaderl. Letteroef.*, dl. I. 1805, bl. 207.

J. D.

L.

A. B. Strabbe. Mijne vraag naar levensbijzonderheden van ARNOLDUS BASTIAAN STRABBE is tot nu toe onbeantwoord gebleven: toch zou ik die gaarne kennen en ook de titels der talrijke werken, welke door hem zijn in het licht gegeven. Mij is bekend dat hij in 1802 te Amsterdam nog in leven was en destijds fungeerde als eerste secretaris van het wiskundig genootschap, onder de zinspreuk: *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven.*

S. F. K.

Nederlandsche wiskundigen. Het zou mij aangenaam zijn beknopte biographiën te ontvangen, van de hierna te noemen wiskunstenaars, wier namen ik vruchteloos in de door mij geraadpleegde biographische woordenboeken gezocht heb. Het zijn van:

a. ISAAK HILDERNISSE, die in de 17e eeuw in Zeeland leefde, zoo als in WITSEN GEYSBEEKS *Woordenboek der Zamenleving*, op het woord *Zandenburg*, is vermeld.

b. J. J. KRANTZ, overleden te Maastricht. Zie o. a. over hem de *Differentiaal-, integraal en variatie-rekening* door J. DE GELDER, Voorrede, bl. xxxiii.

c. JURJEN UITTERDIJK was in 1810 onderwijzer in de wiskunde aan het koninklijk kadetten-instituut voor de marine te Rotterdam. Hij heeft o. a. geschreven eene *Inleiding tot de Kegelsneden* (Rotterdam 1810), en is eenige jaren geleden te Steenwijk overleden.

d. JACOBUS NIEUWENHUIS was in 1822 hoogleeraar en in 1833 rector magnificus aan de hoogeschool te Leiden. Van hem ziet het licht een *Wiskundig Leerboek* in twee deelen (Zutphen, 1803 en 1805). S. F. K.

Hendrik Jansz. Prins (vgl. A. R.), (vgl. KONING, *Gesch. van het slot te Muiden*, bl. 134).

Van hem is in het licht verscheen:

Medenblicker Scharre-zoodtje, ghevangen en ontweijdt van verscheijden Visschers: over-goten met een Sanghers-sausjen door Mr. H. J. PRINS, *Organist en Voorsanger binnen Medenblick*. Tot *Medenblick*, voor Mr. HENDRICK JANSZ. PRINS Anno 1650, 16°. langwerpig formaat.

De tweede druk is *t' Enchuysen* by JAN DIRKSZ. KUIJPER, *Boeckdrucker in de Packthuijn-straat*, 1676.

De derde in klein 8°. bij J. GORTER te Medenblik 1766, in twee deeltjes.

De meeste gedichten in dezen bundel voorkomende, zijn van C. P. RHIJNENBURGH, raad, schepen en heelmeeester te Medemblik, met de spreuk: *'t Is noijt te deghen*.

Van PRINS zelven wordt er slechts één gevonden. Verder komen er voor van J. KOS, A. H. (ANNEKEN HOOGWANT?), G. S. Dr. en C. P. In mijn exemplaar (1ste druk) wordt het *Kerslied* op bl. 40 toegeschreven aan ADOLPH DE BACKER; de *Moedschepping* op bl. 130 aan D. C. NOLSIUS, en de liederen over het *Hooglied*, bl. 71—129 en bl. 141—173 aan D. C. POSTHUMUS, waarschijnlijk denzelfden van wien men drie stukjes vindt vóór de *Stichtelycke Gesangen* van CORNELIS MAERTSZ., Hoorn, 1661. — Verder verwijs ik C/4 naar hetgeen door G. v. O. over PRINS en zijn boeksen gezegd wordt in de *Algemeene Konst- en Letterbode*, 1850, dl. II. en 1851, dl. I. C. P. L.

Hugo de Groot. In de *Resolutien van Hollandt*, bl. 307 leest men:

»Den 13 September 1600. Is geaccordeert Dom. HUGO GROTIUS de somme van drie hondert ponden, voor de Dedicatie van zijn Boeck, geïntituleert *Syntagma Aratheorium Opus*.”

H. R.

[H. GROTII *Syntagma Arateorum* is uitgegeven 1600 ex. officina Plantiniana ap. Ch. Raphelengium, 4°.]

Glossenlied op het Ave Maria. In een oud latijnsch getijdeboek, met vele keurige miniaturen versierd, vind ik het navolgende oud hollandsche gedicht:

- Lieve vrouwe vol alder eeren,
Der menschen troost, der ingelen lof,
Daer God in daelde na sijn begeren,
Neemt mij alle mijn sonden of.
- 5 *Maria*, dinen soeten name
Vervaert den viant tot alder tijt.
Bescermt, vrouwe, minen lichame
Voer alder booser vianden nijt.
- Gracie* wrochte God in dij
10 Doen hi aen u nam menschelike vorme.
Also waerlijc gheeft gracie mij
In allen stride, in allen storme.
- Plena* bestu vol heilicheden
Ende van alder scriftueren slot.
- 15 Helpt mij vrouwe in allen steden
Ghesont te dienen minen God.
- Dominus* heeft u dat ghegeven,
Dat dijn bede es ghehoort.
Behoet mij, vrouwe, dat mijn leven
20 In dueghd ende eeren moet wassen voort.
- Tecum* is blijscap sonder rouwe.
Dinen name es hoghe ghebenedijt.
Also waerlijc helpt mij vrouwe
Vredelijc te leven sonder nijt.
- 25 *Benedicta tu* alle vrouwen te boven,
Mantel der drieveuldicheit.
Helpt mij vrouwe in allen hoven
Eerlijc te wesen in sedicheit.
- In mulieribus* voer al
30 Dat nemmermeer mach sijn geboren,
Helpt mij als ic sterven sal,
Dat mijn siele niet en blive verloren.
- Et benedictus* is dinen sueten name
In alder salegher lieden mont.
- 35 Bescermt vrouwe minen lichame
Voer verraders tot alder stont.
- Fructus* hebdi ghedragen so
Dat wij eijghendoms sijn vrij
Ende alle choor der enghelen vro.
- 40 O weerde vrouwe siet tot mij!
Ventris bestu vol alder genaden
Ende olie der ontfermherticheit.
Also waerlijc helpt mij raden
Te leven in gherechticheit.
- 45 *Tui* sijn alle godlike gaven,
Die wy begheeren tonser noot.
Behoet ons voer der hellen plagen
Inde ure van onser doot.
- Amen, dat moet iver sijn,
50 Dat wij hier vrolic, gesont, met eeren
Hier leyden moet dleven mijn
Ende voert met u moet regneren.
Amen.

Is dit gedicht ergens gedrukt en heeft het eenige waarde? De verkortingen heb ik achterwege gelaten. C. P. L.

[Het gedicht is hetzelfde als het door HOFFMANN V. FALLERSLEBEN in zijne *Horae Belgicae*, p. I. (2e Ausg.) ondern^e. 510 vermeldde. Het wordt, zegt hij, gevonden in het groote hultemische handschrift en in een hs. van het Koninkl. Instit. te Amsterdam. De gedichten uit het eerstgenoemde handsch. zijn alle uitgegeven. Men zie de lijst in *SERRURES Vaderl. Museum*, 3e dl. bl. 144 en vlgg. Het hier medegedeelde komt mij voor te zijn n°. 87 van die lijst. Is dit zoo, dan is het gedrukt in ANGILLIS, *Geeselijke gedichten*, bl. 67—69. Wij bezitten dit werk niet en zeker zijn er hier te lande zeer weinigen die het bezitten. Wij plaatsen het gedicht daarom zoo als het ons door onzen medewerker C. P. L. toegezonden is. De tekst is niet geheel zuiver. Er zijn verscheidene fouten tegen de regels der declinatie in. Bovendien zal men in vs. 1 voor *Lieve* moeten lezen *Ave*; vs. 14 voor *slot*, *tslot*; vs. 30 voor *nemmermeer*, *emmermeer*; vs. 49 voor *iver*, *immer*; vs. 50 voor *wy*, *ic*.]

Vraag naar een utrechtschen hoogleeraar. »t Overvliegend vernuft eenes Latijnschen Dichters, begreep het niet quaaelijk, toen het aardig verzierde, hoe een nachtuil op de Domkerk t'Utrecht zittende, en 't schor geluid hoorende van de Latijnsche Poëzij, van dien vermaarden Professor, over 't afsterven van MARIA, Koninginne van Groot Britanje, gezegender gedagtenisse, van boven neder, en zich te berste viel." Deze woorden in J. BRANDTS *Verantwoording van de historie der reformatie van wijlen zijn vader G. BRANDT, tegens de beschuldigingen van JAK. LEIDEKKER*, enz. bl. 16, wekten mijnen lust, om, door middel van den *Navorscher*, te ontdekken wie die vermaarde professor geweest is. J. C. K.

Anecdota van Stephanus Curcellaeus. CAT-TENBURGH (*Bibl. remonstr.*, p. 50 sq.) geeft van STEPHANUS CURCELLAEUS de volgende »Anecdota" op:

Introductio ad chronologiam.

Notae breves in FR. BURGERSDICH Metaphysica (usque ad cap. XXIII. § 4).

Astronomiae et geographiae encomium.

Tractatus Gallicus de quaestione praedestinationis. (M. S. a filia ipsius, virgine MARIA CURCELLAEA, asservatur.)

SANDIUS (*Bibl. Anti-trinit.*, p. 111) geeft dezelfde op, en voegt er bij wat hier tusschen () is gezet.

Waar zijn die mss. gebleven? H. C. R.

Simon Tyssot de Patot. In het jaar 1727 zag te 's Gravenhage een werk in 2 deelen in 12°, het licht, getiteld: *Lettres choisies de Mr. SIMON TYSSOT DE PATOT, écrites depuis sa jeunesse jusqu'à un âge fort avancé, à différentes personnes et sur toutes sortes de sujets*. Dit werk, als bijdrage tot de kennis van den toestand van het gezellig leven en van de onderwerpen, omstreeks 1680—1720 aan de orde van den dag, is nog niet van belang ontbloot, te meer omdat wij zoo weinig dergelijke *littérature légère*, gelijk de Franschen, bezitten, die ons een blik kunnen doen wer-
N. REEKS, DL. I.

pen zoowel in de huizen en harten der geregeerd wordenden, als die der regenten.

Eene vlugtige lectuur dier brieven deed ons zien, dat de familie TYSSOT (II. 265) in Frankrijk te huis behoorde en de leer van CALVIJN beleed. Des brieven-schrijvers grootvader, ANTOINE TYSSOT, had niet minder dan 28 kinderen (I. 239), die echter meestal jong stierven of zonder kinderen na te laten, zoodat zijn vader alleen overbleef. Deze was waarschijnlijk een krijgsman, gelijk vele latere leden der familie TYSSOT DE PATOT. De zoon meldt althans dat zijn vader uit Genève, als kapitein van eene compagnie van 100 man, in dienst van Venetië vertrok (II. 266). De eerste brieven van deze verzameling (I. 6, 8) geven ons te kennen, dat de familie TYSSOT in 1664 om den godsdienst te Rouaan, zoo niet vervolgd, althans veront-rust werd; dat de vader van SIMON TYSSOT destijds in Holland bezig was voor zich en de zijnen eene schuilplaats te bereiden. Hij meldt ons, dat men Rouaan den 24sten april 1664 verliet, beschrijft hunnen zeetogt naar Rotterdam en eerste vestiging te Delft.

Wanneer of waar de ouders van SIMON TYSSOT, den schrijver der brieven, stierven, is ons niet gebleken, maar zijne moeder leefde lang (II. 232, tot in 1713?), en zij en zijne zuster hielden zich soms te Leeuwarden op. De laatste schijnt daar zelfs gewoond te hebben en gehuwd te zijn geweest met M. DE FRAIQUIN. Welligt was het ook eene andere zuster. Dit verblijf vooral gaf waarschijnlijk aanleiding dat SIMON TYSSOT herhaaldelijk, althans meer dan eens (I. 54, 369—378) Friesland bezocht. In zijne vacantedagen maakte hij toch bijna jaarlijks uitstapjes naar de omstreken van zijne woonplaats Deventer (II. 117—130), alwaar, zoo als blijkt uit den titel van zijne *Lettres*, SIMON TYSSOT »professeur ordinaire en mathématiques dans l'Ecole illustre" was. Wanneer hij zulks werd is ons niet gebleken, daar TYSSOT de jaar- of dagteekening in zijne brieven niet vermeld heeft, hetgeen den inhoud er van en minder aange-naam ter lectuur en lastig voor het gebruik maakt. Trouwens diepe studie zoeken men er niet in, »sommige zijn zelfs zeer triviaal", echt fransch geschreven, maar er heerscht toch een slag in om over de meest uiteen loopende onderwerpen los en boeiend te schrijven. Soms loopen er wel goede denkbeelden onder, waaruit blijkt dat de luchtige fransche professor den pruikentijd van zijne eeuw vooruit was, vooral in het minder hangen aan de letter van den bijbel en steile geloofs-begrippen. Ook van zijne kennis in meet- en natuurkunde geven zij goede getuigenis. Oorspronkelijk was dit SIMON TYSSOTS vak niet geweest. Op zijn 20ste jaar toch reeds gehuwd met een, even als hij zelf fatsoenlijk,

maar onbemiddeld meisje, »ANNA PHILIPPE de la maison de BELLI et de madame d'ALEWIJN» (I. 12, 13), welk huwelijk met een tal van kinderen gezegend werd, was TISSOT eerst voornemens om in dienst te treden, maar zijne vrouw weerhield hem hiervan (I. 24). Men hield daarop, tot kostwinning, een pensioonaat te Delft, later te Heusden en 's Hertogenbosch (I. 20). Inmiddels legde TYSSOT zich met zooveel ijver op meet- en natuurkundige studiën toe, dat hij tot buitengewoon hoogleeraar aan de illustre school van Deventer beroepen werd (I. 33—37). Later (I. 470) gewoon hoogleeraar aldaar geworden, trachtte hij wel in dezelfde betrekking, na den dood van VAN DER BYE, te Amsterdam geplaatst te worden (I. 488), of wierp wel eens een oog op Franeker (II. 53), maar het gelukte niet, en SIMON TYSSOT is waarschijnlijk in hoogen ouderdom te Deventer overleden, nadat hij meer dan 25 jaren met zijne eerste vrouw (I. 296) en nog eenige jaren met zijne tweede vrouw was gehuwd geweest. Deze tweede echtgenoot was eene zweedsche dame, eene dochter van »ISAAC BEC, Commissaire du roi de Suède», en was aan aanzienlijke geslachten hier te lande en in Zweden verwant (II. 312, 317, 327, 371, 373, 375, 382, 390, 562). Zijne kinderen en broeders schijnen meest den militairen stand te hebben gekozen. Zijn' broeder vinden wij in 1688 als vaandrig en luitenant bij de garde van koning WILLEM (I. 351). Zijn oudste zoon was luitenant bij de karabiniers van den graaf van ALBEMARLE (I. 468, table). Zijn jongste zoon moest, om een duel, »en règle» zeggen de brieven, het vaderland verlaten; ging in dienst der o. i. compagnie naar Ceilon, en klom aldaar tot hooge rangen op. De brieven, die deze aan zijnen vader schreef, schijnen niet onbelangrijk voor de kennis van Ceilon en van de vestiging der o. i. compagnie aldaar te zijn geweest (zie II. 341, 393, 405, 482). SIMON TYSSOTS broeder sneuvelde als kolonel bij Malplaquet, den 11den sept. 1709 (II. 72). Een neef, JAN TYSSOT, kocht eene luitnantsplaats voor f 3400 bij de friesche troepen (II. 380), een verre neef stierf als gouverneur van Suriname (I. 239) enz. enz.

SIMON TYSSOT DE PATOT maakte ook gedichten. Te oordeelen naar de proefjes, in de *Lettres choisies* verstrooid te vinden, ging hem de gebonden stijl even vlug van de hand als het proza. Zie b. v. de beschrijving der drie friesche gratiën (I. 373—374). Er moet door hem eene verzameling van zijne gedichten, even als van zijne brieven, en waarschijnlijk eerder dan deze, zijn uitgegeven. Wie kan ze ons doen geworden, en wie kan meer levensbijzonderheden van SIMON TYSSOT DE PATOT mededeelen?

J. D.
—
L

Phosphorus Austriacus. Wie is de schrijver van het volgende werkje: PHOSPHORI AUSTRIACI de gente Austriaca libri tres, in quibus gentis illius prima origo, magnitudo, imperium, ac virtus asseritur et probatur. His praemittitur Methodus legendi historias: et adjicitur Appendix de nobilitate, ac officio Curialium. Lovanii apud Haeredes COENESTENII 1665, in 16°.?

C. P. L.

Fransche vertaling van Gerard Brandts *Historie der reformatie*. Is ook bekend wie de vertaler is geweest van G. BRANDTS *Historie der reformatie* in het fransch? De *Histoire abrégée de la reformation des Pais-Bas* verscheen in 1726, in 3 deelen, te 's Gravenhage.

PIET.

H. v. G. en Christiaan Tomas. In den catalogus eener uiterst zeldzame verzameling van hollandsche bijbels enz. in 1857 door F. MULLER uitgegeven, lees ik op bl. 60: *Discordia concors ofte eendrachtige oneenicheyt aller ghenoomden Christenen* enz. Overg. uyt de lat. tale door H. v. G. 1620, 8°. Aan het eind wordt gelezen: *Geschr. by my CHRISTIAEN TOMAS*. Wie kan mij dien H. v. G. ontcijferen en dien CHR. TOMAS te huis brengen?

PIET.

Kortenhoeff. Wie kan mij omtrent dezen hoogleeraar, a°. 1800—1804, aan de academie te Utrecht, inlichtingen geven?

C. P.

A. J. van Blijdensinne. Onder de onuitgegevene gedichten van HOOFT is een sonnet aan dezen. Het kan niet jonger zijn dan 1608, waarschijnlijk echter is het nog eenige jaren ouder. BLIJDENSINNE, blijkt er uit, moet OVIDIUS vertaald of in den trant van OVIDIUS gedicht hebben. Wat is er van hem bekend?

P. L. Wsz.

Vreet, vogel, of sterf! (XI. bl. 90). Het bedoelde boek ligt vóór mij. De titel luidt aldus: *Frisz Vogel, oder Stirb! Das ist: Ein, wegen dem wichtigen Glaubens-Articul desz Christenthums, von der wahren Kirchen, mit allen uncatholischen Prädicanten, scharff vorgenommes Examen und Tortur, worinnen sie (Krafft deren unwidersprechlichen Zeugnissen der Heil. Schrift, desz Heil. Augustini, desz Luthers, und Augspurgischen Confession) endlich aus Noth getrunken, bekennen müssen: Dasz Gott ein Lügner sey, und Christus ein falscher Prophet, folglich mit der wahrer Meszias, oder aber: Dasz die Römisch-Catholische Kirch und deroselben Lehre, allein wahr, unfehlbar, und seeligmachend seye. In zwey Theil ordentlich abgetheilt, mit einer, an gehörigem Orte, einverleibten Lebensbeschreibung Lutheri und Me-*

tanchtonis, nebst beygefügetem gründlichen Bericht von der ißters umgegossenen Augspurgischen Confession, Samt einer weiltläufig ausgeführten, sehr merckwürdigen Vorred, von der Uncatholischen Einigkeit wider uns, und dero-selben Uneinigkeit wider sich selbst etc. Noch verschiedenen unrichtigen Nachdrucken, von dem Authore mit vilem nöthigen Zusatz, einigen raren Kupffern, und kurzem Anhang dise Edition betreffend, verbessert und corrigirt. Zum Nutz der Catholischen, und Heyl der Uncatholischen herausgegeben durch JOANNEM NICOLAUM WEISLINGER, Püttlingensem Germano-Lotharingum, S. S. Theol. Polem. Studiosus. Augspurg u. Grätz, Verlegts Philipp, Martin und Johann Veith seel. Erben, 1728.

Het is gedrukt in klein octavo, opgedragen aan ARMAND GASTON, prins van Rohan, kardinaal en vorst-bisschop van Straatsburg, wiens beeldtenis achter den titel staat, en uitgegeven met approbatie van den bisschop van Spiers, dd. 16 november 1719 en met privilegie van keizer KAREL VI, dd. 9 Februarij 1727. De voorrede heeft meer dan 460 bladzijden; het boek zelf 618 bladzijden, behalve het register. — Na den langen, vervelenden titel uitgeschreven te hebben, lust het mij niet den inhoud van het boek te ontleden. Dat met den *vogel* LUTHER bedoeld

wordt, laat zich begrijpen. Behalve het reeds vermelde portret en een titelplaat, zijn er zes plaatjes in: 1°. Afbeelding van twee munten, in 1521 ter eere van LUTHER geslagen, beide met zijn borstbeeld, waarvan het eerste met het omschrift: *D. MARTINUS LUTHERUS, Beatus venter qui te portavit*, het tweede: *Haereticus si dignus erit Lutherus in ullis, et Christianus dignus criminis huius erit*. 2°. »Ein Bauer zu Werdt bey Nürnberg wohlgestieffelt, mit einem ziemlichen Brodmesser umgürtet, und einen braffen Dreschflegel in der Hand haltend" en in dat costuum een predikatie over den vrijen wil houdende. 3°. LUTHER in het midden van zijne familie (vrouw en zes kinderen). 4°. en 5°. Twee scherpe spotprenten door LUTHER in 1545 tegen den paus uitgegeven. 6°. Beeldtenis van LUTHER met het symbool van den H. Geest boven zijn hoofd en met een' nimbus omgeven, zoo als zijne vereerders dat deden plaatsen vóór de uitgaaf zijner leerredenen, die in 1523 te Straatsburg verscheen.

Waar het boek te vinden is, vraagt H. R. Een exemplaar zal voorkomen op den catalogus van eene verzameling van boeken, die D. V. binnen kort te Arnhem zal verkocht worden.

I. A. N.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Persijn (Reinier). Waar kan men omtrent dezen schilder en diens geslacht inlichtingen vinden? C. P.

Portret door C. Bisschop. Aan inzender dezes is bekend eene schilderij, voorstellende een rijk gekleed man in huiscostuum, met zinnebeeldig bijwerk. In weerwil van alle nasporingen is het nog niet gelukt te ontdekken, wie deze persoon geweest kan zijn. Van het portret zelf, dat ten voeten uit in levensgrootte geschilderd is, is geen andere oorsprong aan te wijzen, dan dat het hoogstvermoedelijk gediend heeft als schoorsteenstuk op het huis te Katwijk.

De persoon in kwestie is in zittende houding, gekleed in een' rooden kamerjapon, en daaronder een wambuis van gebrocheerde stof. Aan de eene zijde staat een engeltje of geniusje, dat door zijne trekken, de kleur van zijn haar, enz., kennelijk een oostindischen type vertoont. Het staat bij eene aardglobe, heeft in de eene hand een dieplood, en wijst met de andere op eene opengeslagen kaart van Oostindië. Aan de andere zijde staat een ander geniusje, zijnde blond en blank van kleur, omhangen met een gouden snoer, versierd met zeeschelpen, en waaraan eene soort van medaille hangt. Dit geniusje wijst op

eene kaart van den Alblasserwaard. Een derde, in de lucht zwevend geniusje houdt een zwaard, waarschijnlijk als zinnebeeld eener regterlijke bediening. Op den achtergrond is eene zee met een aantal schepen zichtbaar, terwijl aan den regterbovenhoek der schilderij een vliegende adelaar een wapen in zijn bek draagt, zijnde eene gouden ster op een veld van keel.

Zoo als blijkt uit een opschrift op de schilderij zelve, is het portret geschilderd door CORN. BISSCHOP of BUSSCHOP in 1671, hebbende de persoon, die er op voorgesteld wordt, toen den ouderdom van negen en veertig jaren bereikt. Hij moet dus omstreeks 1622 geboren zijn. Wie eenige inlichting hieromtrent kan verschaffen, zal aan inzender dezes een grooten dienst bewijzen.

CORN. BISSCHOP (geb. te Dordrecht in 1630, gest. in 1674) was een zeer verdienstelijk schilder uit de school van REMBRANDT. Voormelde schilderij is, naar het oordeel van kenners, meesterlijk van behandeling en van een krachtig coloriet. Zoowel de innerlijke waarde van het stuk zelve, als de talrijke accessoires, die op een zeer werkzaam en nuttig leven schijnen te wijzen, doen eene verklaring van dit raadselachtige portret niet van belang ontbloot achten.

F. A.

Pieter van Veen (vgl. A. R.). Wie weet te zeggen, wanneer deze schilder en pensionaris van den Hage overleden is?

Etrurische Athleet. MONTFAUCON, III. 2. p. 268, gewaagt van een zoodanig beeld, dat ten zijnen tijde zich hier te lande bevond, zonder er eene afbeelding van te geven. Bij hem staat: »*envoie d'Hollande*» (bij den hollandschen gezant). Op het linkerbeen staat eene inscriptie met oskische letters. Is dit beeld nog voorhanden en, zoo ja, waar?

Onbekend portret door J. Houbraken (vgl. XI. bl. 55). Het beschreven wapen, rustende op een ontbloot zwaard, gekruist met een' bevelhebberstaf, is dat van JOHN CAMPBELL, hertog van Argyle, die onder anderen zich bij den slag van Ramilies 1706 en de belegering van Meenen onderscheidde. Hij was ook bij de inneming van het fort Plassendaal en bij de belegering van Ostende 1708 tegenwoordig, even als bij den slag van Audenaarde, en later bij de inneming van Rijssel, en verder bij Gent en Brugge. In 1709 heeft hij bijzonder uitgemunt bij de belegering van Doornik. — Het blijkt niet dat hij zich langer hier te lande heeft opgehouden. Waar-

schijnlijk is hij in 1711, toen de Engelschen vrede met LODERWIK XIV maakten, weder naar Engeland vertrokken. Hij werd in 1680 geboren, en overleed in 1743, zonder mannelijke nakomelingen.

I. G. I. A.

Onbekend portret door J. Houbraken. Het wapen onder het portret toont aan, dat de voorgestelde persoon een graaf of hertog van Argyle is. Het wapen is met een gravenkroon gedekt en toch vermoed ik, dat het portret den eersten hertog voorstelt, JOHN CAMPBELL, tweeden graaf van Argyle, die in 1701 tot hertog verheven werd, in 1706 te Ramilies, in 1708 te Malplaquet streed en in 1743 overleed. Ik bezit hetzelfde portret avant la lettre, en kan dus niet meer dan deze conjectuur geven.

B. N. vergeve mij eene kleine opmerking. Uit zijne onheraldische beschrijving van het wapen zal niemand kunnen opmaken, hoe het geblazoneerd is. Zijne acht halve ruiten van goud en sabel, de scherpe punten naar binnen heeten in de termen van het blazen: gironné de 8 pièces de sable et d'or. (Vergelijk de laatste uitgaaf van NIEUWENHUIS *Woordenboek*, i. v. *giron*.) J. v. V.

T A A L K U N D E.

Spreekwijzen voor een slecht uurwerk in gebruik (vgl. A. R., XI. bl. 60). Te Rotterdam is de spreekwijze bekend voor een slecht loopend uurwerk: »Het gaat op de Hofpoort.» Dit sierlijk poortje, in 18. afgebroken, bezat geen uurwerk; de leeuwen die daarop lagen, versieren thans de nieuwe brug aan de oude haven.

L. D. R.

Onder Jan (vgl. A. R.). In de fransche taal komt dit woord ook voor in spellen. De *Grammaire des Grammaires*, par GIRAULT DUVIVIER, zegt er van: »Quelle que soit l'origine de ce mot, il est écrit ainsi dans le traité du trictrac, dans le dictionnaire de l'Académie, et dans celui de Trévoux.» RICHELLET geeft niet meer licht. Misschien is dit wel bij andere fransche taalkundigen te vinden.

Galaten VI: vs. 11. De heer T. J. BUCKTON van Lichfield schrijft in *Notes and Queries* (2de serie, IV. bl. 482): »De aangehaalde tekst heeft tot groot verschil van gevoelen onder de bijbelverklaarders aanleiding gegeven; maar hij behoort vertaald te worden [niet, zoo als de nederlandsche statenvertaling het doet, met »ziet hoe grooten brief ik u geschreven heb met mijne hand,» maar:] »Ziet met hoe groote letterteekens enz.» PAULUS be-

doelt hier de hoofd- of unciale letters, waarin de beste en oudste handschriften van de grieksche *Septuaginta* en van het *nieuwe Testament* geschreven zijn, en die van de kleine of loopende letters, waarvan de slaven zich bedienden, wel degelijk moesten onderscheiden worden. Zie LEWIS, *Rome*, dl. I. bl. 86. Zoo schreef CATO de *Oudere* geschiedenissen voor zijnen zoon *μεγάλους γράμμασι*, in groot schrift (PLUTARCHUS, *Cato de Censor*, hoofdst. XX). Een schrift in grieksche hoofdletters had een deftiger en waardiger aanzien en was ook beter leesbaar voor de Galaten, dan de loopende hand, die met hare menigvuldige zamentrekkingen zelfs nu den beoefenaar van het grieksch in verlegenheid brengt.»

J. H. VAN LENNEP.

[De heer J. BUCKTON is niet de eerste die deze verklaring geeft. De meeste oude uitleggers hebben de ware betekenis van het woord wel gekend, maar zij waren er hier mede verlegen en hebben er daarom, de eene dit, de andere dat van gemaakt. VISSERING vertaalt: »Ziet met hoe groote letters ik u met eigene hand schrijf,» en voegt er in de aantekening bij: »De apostel had, naar zijne gewoonte (*Rom.* XVI: 22), dezen brief een ander in de pen gegeven, maar het slot (vs. 11—18) schreef hij zelf, en dat met groote letters, misschien opdat zijn schrift des te meer in het oog zou vallen. (De gewone overzetting: »Ziet hoe groot eenen brief» enz. is ontaalkundig.)» Ook wij meenen, dat niet, zoo als BUCKTON schijnt te onderstellen, de geheele brief, maar alleen het laatste gedeelte door PAULUS zelven met kapitale letters geschreven is.

Het woord *ἔγραψα* laat beide verklaringen toe. Maar wij kunnen ons niet voorstellen, waarom PAULUS dezen brief in kapitale letters geschreven zou hebben. Het is toch niet te denken, dat de Galatiërs zulke brekebeenen in het lezen zullen geweest zijn, dat zij moeite hadden eenen brief in gewoon schrift te ontfijferen. Bovendien nam een brief, zoo lang als deze, in groote letters vrij wat meer perkament, dan wanneer hij met gewone letter geschreven was en het perkament was toen te duur om er zoo roekeloos mede om te gaan. Eindelijk zou dit gezegd van PAULUS, indien het op den geheelen brief zag, hier op eene zeer ongeschikte plaats staan, of men moet hetgeen er verder volgt als een postscriptum beschouwen, iets bevattende wat de schrijver vergeten had in den brief zelven op te nemen. Maar dit gaat hier niet aan: immers in de volgende verzen vinden wij niet iets nieuws, maar hetzelfde wat PAULUS reeds vroeger gezegd had, nu echter wat duidelijker en scherper uitgedrukt. Verstaan wij daarentegen *ἔγραψα* enkel van hetgeen volgt, dan is alles duidelijk. PAULUS heeft, volgens zijne gewoonte, den brief gedictieerd: hij is af. Maar opdat zijne vermaning tegen de dwaalleeraars een zoo sterk mogelijken indruk op de Galatiërs zou maken, herhaalt hij die in weinige woorden met eigene hand in kapitale letters geschreven. En nog is dit hem niet genoeg. Hij maakt er hen ook nog opmerkzaam op. Zij moeten wel in aanmerking nemen, dat hij iets doet wat hij anders niet gewoon is te doen, dat hij namelijk er met eigene hand eenige regels bijschrijft, en dat nog wel met kapitale letters, een bewijs dat het eene zaak betrof van het grootste belang.]

Tuischen, bartasaan, enz. Ik heb een oud schriftuur voor mij liggen, »de Statuten van Batavia, verzameld op last van ANTHONIE VAN DIEMEN, Gouverneur-Generaal ende Raden van India, in 't jaer 1642, waarin eenige rare woorden voorkomen, van welke ik en mijne vrienden de juiste beteekenis niet weten, waarom ik zoo vrij ben uw tijdschrift te hulp te roepen.

Zoo vind ik eene keur op 't dobbelen en thuyssen; wat is *thuyssen*? een soort van spel; ja, maar welk?

»Bij de burgerlijke wacht sullen de officieren gewapend worden met een *bartasaan*,» die door de Ed. Comp. ten gebruike werd verstrekt en dan ook 's Compagnies eigendom bleef. Wat is een *bartisaen*?

Welk onderscheid is er tusschen *musquet* en *roer*, beide vuurwapenen?

Onder het hoofdstuk *Militie* lees ik: »Die bevonden sal werden op sijn schildwacht geslaepen te hebben, sal voor d'eerste reys dry mael gewipt; en voor de tweede mael gearquebus^t werden.» Welke is de straf van wippen?

Welke is de koopwaar *maldivie*, toenmaals onderhevig aan licent?

Wat is *gommelack* en wat is *caiolack*? ook handelswaren?

Onder het hoofdstuk van *Verbooden handel* lees ik onder *Verbeurte van verdiende gagien en maandgelden*. Wat verschil is hier tusschen?

»Met welke poenaliteit oock gemuliteert sullen worden» enz. Wat is de juiste vertaling van *gemuliteert*?

Onder het hoofdstuk *Bosschenderije* zie ik speciaal genoemd het *vasteren der thuynen*. Wat is *vasteren* meer bepaald?

Ten slotte wordt bepaald, dat indien bij genoemde bepalingen in sommige quaestien niet voorzien is, men zal te volgen hebben »de rechten, statuyten en costuymen in de vereenichde Nederlanden gebruycqt en daer deselve mede sullen comen te deficieren, geuseert en achtervolgt worden de beschreven *keyzerlijke rechten*, voor sooveel die met de gelegenth^t van dese landen overeen comen.» Van welken keizer zijn die regten afkomstig?

Nog lees ik in het »*Journal van 't schip de Tijger*, gevoerd door Capiteyn EPHRAÏM TURNER, varende ten dienste van d'Ed. Hn. Directeuren der Surinaamsche Societ^t» (in 't journal wordt later het schip genoemd »de Goude tijger,» en 't kantoor »d'Edle West Indische Comp^e.») »van voor Vlissingen tot Loango Board», waar zij handelden, *lorredrayer* als soort van zeevaartuig, »dat door seylen en royen voortgestuwd werd.»

Is dit woord *lorredraaier* de naam van een vaartuig van bijzonderen bouw, dan heeft die naam wellicht betrekking op den handel, die met genoemd vaartuig gedreven werd, zoo als wij nu wel eens den titel van smokkelaar aan een vaartuig geven.

Wat is de bepaalde bedoeling van 't woord *travaed*, dat onder verschillende spellingen in genoemd journal veel voorkomt, zoo als »hadden een *travaet*, *travaed* met groote rege, *travaetige lucht*.»

Onder de koopwaren noemt men *baftas*, *broules*, *spaense nepten*. Ik ken die waren niet en verzoek vriendelijk dat de *Navorscher* mij omtrent bovengenoemde thans rare woorden de noodige inlichting wil geven.

S. A.

[*Gemuliteerd* is eene vergissing van den schrijver of van den lezer. *Gemulcteerde* (zoo moet het zijn) komt van het latijnsche *mulcta*, d. i. geldboete. *Tuischen* is dobbelen: jouer aux dés ou à autre jeu de hasard, zegt PLANTIJN. *Bartasaan* of *partisaen* is pick.]

Kattegat. Om taalkundige redenen wensch ik te weten de afleiding van den geographischen naam *Kattegat*. Is er iemand die deze kan opgeven? pp.

Pink = vijf. Bestaat er ééne taal, die, gelijk de onze, voor den vijfden of kleinen vinger een eigenaardigen, niet omschreven, naam heeft? Is de overeenkomst van het woord *pink* met het sanskritsche *pandscha*, perzisch *pankan*, grieksch *πέντε*, latijnsch *quinque* (oscisch *pinpe*) niet zeer merkwaardig?

J. H. VAN LENNEP.

[Ons dunkt de overeenkomst in klank van *pink* en sanskr. *pandscha* is te groot, om ze voor verwant te houden.]

Empérière. Dit woord komt voor in den zin van *impératrice*, bij NICOLAY (*Les navigations, pérégrinations et voyages, faits en la Turquie*, par NICOLAS DE), 1576, II. 13, p. 90. Bij RICHELET vind ik dit woord niet vermeld. Komt het elders als een gebruikelijk oud fransch woord voor? Nog andere woorden vond ik in het fransch aangewend, hoewel die anders zelden voorkomen, zoo als: *la clanche* (voor klink) en *ouées* (voor schapen) *Gaz. des trib.* 1842, p. 1298. Het woord *millone* schijnt wel eene *plaisanterie*, althans zoo het zal beteekenen het wijtje van den *papillon*. H. R.

Sprunking glass (vgl. A. R.). Kan *sprunking* ook eene verbastering zijn van *pronk*, of uit denzelfden wortel stammen?

Besuijnen (vgl. A. R., XI. bl. 19). Uit eene passage in een verhaal van M. P. ROSMADE, in den *Tijdspiegel* dezes jaars, bl. 147, schijnt mij te blijken dat *besuin* op onze zeedorpen nog in de beteekenis van vrouwenmuts gebruikt wordt. Maar is het iedere vrouwenmuts of eene bijzondere soort daarvan, en is het woord op al onze hollandsche zeedorpen bekend? ALIQUIS.

Spelling. *E en ee, o en oo* (vgl. XI. bl. 61). Inderdaad een vreemde voorslag van C. J. J. V. zoo veel maanden nadat reeds de tweede uitgave van TE WINKELS *Nederl. Spelling, onder beknopte regels gebracht* (Leiden, NOOTHOVEN VAN GOOR), het licht heeft gezien. Is hem dat boekje niet onder de oogen gekomen? hij haaste zich dan er kennis mede te maken. Hij zal er voor de enkele en dubbele vocaal-spelling den eenig juiste grondslag, dien der taal-geschiedenis en ontwikkeling, in aangewezen vinden. Het eenigste zwak van het boekje is zich, in de practijk, wat te streng aan de Siegenbeeksche regels te binden; vergelijk daaromtrent mijne eigene aankondiging in den *Kunst- en Letterbode*, 1859, bl. 123 volg. VAN VLOTEN.

Fabrikant enz. (vgl. XI. bl. 62). †. bedriegt zich, wanneer hij de spelling van dit woord met *i*, in plaats van *ij* of *ie* „onjuist” acht. Die *ij* of *ie* toch spruiten uit den gesloten lettergreep voort, waarin zij voorkomen. De eerste dagteekent uit een tijd, toen men de oorspronkelijke uitspraak (als *ii*) nog niet geheel verloren, en er de Brabantsche (als *ei*) voor in de plaats gesteld had. Thans, nu die gewijzigde uitspraak algemeen is aangenomen, wordt daardoor als van zelf de *ie* als het klankteeken aangegeven dat de *ij* in *fabriek* vervangen moet. In den open lettergreep van *fabrikant* echter was evenmin vroeger een *ij* als thans een *ie* noodig, maar wordt

laatstgemelde allernatuurlijkst weder door de enkele *i* vervangen; daarvoor een *y* (dat slechts een ander teeken voor dezelfde letter is) te stellen, is geheel onnoodig, en zou een onzinnige nieuwigheid zijn. Een *ie* zouden zij er slechts verlangen kunnen, die thans zelfs woorden als *krietieke* op deze wanstaltige wijs beginnen te spellen. Waar de *i* of toonloos is (gelijk in *weinig*, *eenig* en dergelijke) of hoogstens den halven toon heeft als in den uitgang *isch*, vervange men haar toch niet met *ie*, gelijk sommigen dat (de hemel weet waarom!) thans doen. VAN VLOTEN.

Stamboek (A. R.). In hoeverre men zou kunnen aantoonen dat dit woord geheel in denzelfden zin gebruikt werd als het woord *album*, laat ik daar; zeker is het, dat het werd opgevat als *lijst zijner vrienden*, „*généalogie*, *liste de ses parens*”; vermits het woord *vrienden* voorheen werd opgevat als beteekenende *magen*. Alzoo is de overdragtelijke zin *album amicorum*, al zijn die *amici* niet *alle magen*, duidelijk genoeg.

Orberen (vgl. A. R.). Dat *orberen*, *nuttigen*, *door eten opmaken*, beteekent, lag in mijne vraag opgesloten. Maar ik wenschte te weten waar het woord *orberen* van afkomt. V. O.

[*Orberen* meenen wij dat komt van het subst. *oorber*, d. i. *nut*. en dit subst. is zamengesteld uit het voorzetsel *oor* (goth. *us*) dat *uit* beteekent, en *bor* van het werkwoord *beren*, *bar*, *geboren*, d. i. te voorschijn komen en te voorschijn brengen, waarvan nu nog slechts het verl. deelwoord in de bepaalde beteekenis van „ter wereld gekomen” in gebruik is. Wil V. O. over het werkwoord *beren* en zijne afleidingen meer weten, dan leze hij het belangrijke stuk daarover door dr. L. A. TE WINKEL in DE JAGERS *Archief*; dl. II. bl. 137 en verv. geplaatst. Aangaande den oorsprong van het werkwoord *orberen* verschillen wij echter van dezen geleerde. Hij houdt het namelijk voor eene afleiding van het adj. *oorbaar*. Wij daarentegen leiden het af van het subst. *oorbor* en wel om deze redenen.

1°. De oudste vorm van het subst. was *oorbor* (eigenlijk *orbor*). Dit blijkt uit het oudhoogd. en middelhoogd. waarin het woord *urbor* luidt. Bij ons ging de *o* van den tweeden lettergreep later in *a* over. Reeds bij onze oude schrijvers worden beide vormen gevonden. Het werkwoord echter vindt men, voor zoo verre ons bekend is, bij hen altijd *orboren* geschreven. Eerst in lateren tijd werd de *o* somtijds door *a* vervangen. KILIAEN heeft *orboren* en *orbaren*. Ook NOOFT gebruikt beide. Niet lang daarna sprak en schreef men reeds *orberen*. *Orboren* was dus de oorspronkelijke vorm van het woord, en dit moet daarom komen van het subst. *oorbor*, niet van het adj. *oorbaar* dat men nergens met *o* geschreven vindt.

2°. Het adject. *oorbaar* is naar ons oordeel geene zamenvoeging van *oor* en *baar*, maar heeft eenen anderen oorsprong. Merken wij in de eerste plaats op, dat bij onze ouden die het genoemde subst. en verbum zeer dikwijls gebruiken, geen adj. *oorbaar* voorkomt. Dit is zeker nog geen stellig bewijs dat zij het woord niet kenden; maar wat meer bewijst is, dat KILIAEN, bij wien wij *oorbaar* (subst.), *orbaren* en *oorbaarlick* vinden, geen adject. *oorbaar* opgeeft. Wij erkennen, dat het ontbreken van een woord bij KILIAEN op zich zelve ook nog niet bewijst, dat hij het niet kende: maar even weinig als een natuurkundig

woordenboekschrijver (en wij weten dat KILLAEN dit was), *dankbaarlijk* zal opgeven en *dankbaar* weglaten, indien hij dit woord kent, zal hij *oorbaarlijk* opteekenen en *oorbaar* niet, indien het laatste gebruik is. Wij gelooven dus te mogen aannemen, dat KIL. nog geen adject. *oorbaar* kende. Zelfs HOOFT kende het nog niet. Wij besluiten dit weder niet hieruit, dat hij *oorbaar* of *oorber* (substant.) en *oorbaren* wel, maar het adj. *oorbaar* niet gebruikt; maar vooreerst, waar hij een adjectivum noodig heeft, gebruikt hij niet *oorbaar*, maar *oorbaarlijk*, en ten anderen, wat nog meer bewijst, wij vinden bij hem een substant. *oorbaarlykheit*. Had HOOFT *oorbaar* als adject. gekend, hij zou buiten allen twijfel zoo niet geschreven hebben, want „eene oorbaarlyke maatiging” zou dan even slecht geklonken hebben als b. v. „een zachtelijke regen” of „eene scherpelijke koude,” en *orbertlykheid* zou dan niet beter geweest zijn dan *vromelykheid* of *strengelykheid*, woorden die denkelijk nog nooit iemand gebruikt heeft. Toch begon men reeds in HOOFTS leeftijd een adjectivum *oorbaar* in te voeren. In den Statenbijbel vinden wij het o. a. 1 Cor. X. 23 en 2 Cor. XII. 1 (*). Hoe men er toe kwam? Men liet zich door de *a*, die voor de *o* in de plaats getreden was, bedriegen. *Oorbaarlijk* hield men voor een woord van dezelfde soort met *achtbaarlijk* en dergelijke, een adverbium van een adject. gevormd, en *oorbaar* had zulk eene verleidelijke overeenkomst met de adjectiva op *baar*, dat het niet te verwonderen is, dat men het in de 17^e eeuw, toen men er den oorsprong niet meer van kende, voor een lid van dezelfde familie aanzag.]

Nuf (vgl. A. R.). Volgens HALMA, *Woor-denboek der Nederd. en Fransche talen*, 1729, beteekent dit woord iets geheel anders dan

men er thans onder verstaat. Het zou zijn een onnoozel vrouwmensch, *une lambine*, *une lendore*; nufachtig = talmachtig *lanternier*. In het fransch, volgens de hedendaagsche opvatting, schijnt men geen beter woord te hebben dan *mijaurée* (zie BOISTE in v.). De engelsche of hoogduitsche wordequivalenten schijnen nog moeilijker te vinden te zijn. Wie weet ze? A. L. T. A.

Deren. Dezer dagen las ik in een pas uitgekomen *Leesboek voor de volksschool*, door een *leermeester* aan de stads-tusschenscholen te Amsterdam, en dus nog al enig gezag hebbende, bij het verhaal van den moord der gebroeders DE WITT, het volgende: „*Hunne lijken werden op afschuwelijke wijze mishandeld, maar dit deerde de bedrivers meer dan de dooden.*” *Deerde* staat hier klaarblijkelijk in de beteekenis van *schade doen*, *benadeelen*, (in de schatting van het nageslacht) niet in die van *bedroeven*, *leed doen*. — Is dit goed? Is dit naauwkeurig? Men leere mij. Zoo niet, *principiis obsta!* Onze taal wordt door courantiers en vertalers dagelijks reeds genoeg bedorven en verknoeid. Het geldt hier een boek voor de school. ☉.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Pauw (vgl. A. R.) Onze ijverige en naauwkeurige medearbeider V. D. N. maakte mij op bl. 361 van den tienden jaargang opmerkzaam op eene drukfout, voorkomende op bl. 278, r. 29 v. b., alwaar staat dat LOURENS SPIEGEL in de laatste helft der XVde eeuw (1580?) is getrouwd met LIJSBETH PAUW. De redactie van dit tijdschrift had reeds op den omslag van november (N°. XI) dezelfde opmerking gemaakt. Ik heb haar, zoo ik wel heb (ik houd van mijne artikels geen afschriften), geantwoord, dat de XVde eeuw goed was, doch 1580 foutief. Het moet zijn 1480, of wellicht iets vroeger, want OTTO PAUW, de vader van LIJSBETH PAUW, wordt vermeld als schepen te Tuyl in 1444, en haar broeder NICOLAAS in 1497. C/4.

[Wij hebben de ons door C/4. medegedeelde verbetering op den omslag van het januarijnummer vermeld.]

Geslacht van Altena (vgl. A. R.). Van het geslacht van dien naam is bij herhaling in den *Navorcher* melding gemaakt, zie dl. II. bl. 215, III. bl. 273, en nu laatst dl. X. bl. 329, alwaar onderscheidene bronnen worden opgenoemd, waar echter, indien het oude ge-

slacht wordt bedoeld, de heeren VAN ALTENA, gekomen uit de graven van TEISTERBAND, en reeds in de XIIde eeuw overgegaan in dat der graven VAN DER MARK en gedeeltelijk in de heeren van Heusden, nog kan worden bijgevoegd en geraadpleegd TESSCHENMAKER, *Annales Cliviae*, HAMELMAN, *Opera genealog.*, en HUBNER, *Tabellen* over de graven VAN CLEEF, TEISTERBAND en VAN DER MARK.

V. D. N.

Geslacht Schuyt (vgl. X. bl. 37, 269 en 336). In een *Naam- en Wapenboek der Edel Achth. Heeren Schepenen der hoofdstad's Hertogenbosch*, beginnende met 1629, komen o. a. voor: Jonkh. PIETER SCHUYL VAN WALHORN, schepen in 1647.

Jonkh. WILLEM SCHUYL VAN WALHORN, 1671, overl. 12 nov. 1713.

Jonkh. JACOB SCHUYL VAN WALHORN, 1680, overl. 13 Aug. 1698.

Hun wapen was: de gueules à la bande d'or, accompagné de six merlettes du même, trois en chef et trois en pointe, rangées en orle.

FLORENTIUS SCHULIUS, schepen in 1657. Zijn wapen was: Ecartelé: au 1e et au 4me de gueules à trois merlettes d'or, au 2me et 3me aussi de gueules au lion rampant d'argent.

K. v. S. N°. 2.

(*) Op de eerste dezer twee plaatsen heeft de bijbel van Deux Aes, *orbaerlick*, de vertaling naar CASTELLIO, *nut*: op de tweede leest men in beide *profitelick*.

Geslacht Hagen (vgl. A. R.). In de *Smidsdochter van Naarden*, door ERNESTINE VAN BEIJEREN, wordt MARGARETHA, zuster van P. C. HOOF, voorgesteld als te zijn gehuwd geweest met JACOB SIMONZ. DE RIJK, aanvoerder der Watergeuzen.

Het schijnt dat deze romanschrijfster zich niet geïnformeerd heeft omtrent de bloedverwantschap der hoofdpersonen van haren historischen roman. M. O. Z.

Elisabeth Spiegel. WAGENAAR zegt, *Amsterdam*, st. XI. bl. 212, dat eene van de zusters van den dichter HENDRICK LAURENSZ. SPIEGEL huwde met HERMAN RODENBURG, die in 't jaar 1578 tot raad der stad werd verkoren. WITSEN GEYSBEEK daarentegen zegt in zijn *Anth. Biogr. Crit. Woordenboek*, dl. V. bl. 173, dat de aldaar door hem vermelde dichter THEODOOR RODENBURGH een kleinzoon van HENDRICK LAURENS SPIEGEL is geweest. Daar THEODOOR door sommigen als kleinzoon van HERMAN RODENBURG wordt genoemd, zou de dichter SPIEGEL geen grootvader maar oudoom van THEODOOR zijn geweest. Was ELISABETH ook soms de dochter van SPIEGEL en geen zuster, en was zij ook soms niet met den grootvader maar met den vader van THEODOOR gehuwd? Over de familie, of liever familiën SPIEGEL wordt in dit tijdschrift gehandeld IXden jaarg. bl. 234, 354, Xden jaarg. bl. 46, 136, 203, 278.

R. A. O.

Willem Duysendaelder. Men weet dat de grootvader van WILLEM HILDERDIJK van moederszijde WILLEM DUYSENDAELDER was genaamd. Reeds vroeger komt de naam van DUYSENDAELDER te Amsterdam voor. In het proefboek van het chirurgijns-gild, beginnende 1597, leest men bl. 72: »WILLEM DUYSENDAELDER heeft zijn proef gedaan.»

C+C+C.

Johannes Klopstok. De naam KLOPSTOK komt ook in Amsterdam voor. Ik vond in de boeken van het apothecars-gild, op 1728 JOHANNES KLOPSTOK, die zijne proef als meesterknecht heeft gedaan en in 1737 apothecar werd, wordende hij den 27sten september van dat jaar poorter der stad. Of hij bloedverwant van den beroemden FRIDRICH GOTTLIEB KLOPSTOCK was, is mij niet gebleken.

C+C+C.

De halve arend in friesche geslachtwapens. In de friesche geslachtwapens komt veelvuldig een halve arend voor. Mij werd medegedeeld dat dit gebruik afkomstig is van een regt door CHARLEMAGNE, toegekend aan allen die in Friesland *eigenerfden*, dus vrije Friezen waren.

Kan iemand mij den tekst van bedoeld charter opgeven, en daar het waarschijnlijk in het Latijn zal gesteld zijn, eene vertaling daarbij leveren. Hij zoude mij hiermede bijzonder verplichten. MENNO.

Wapen van van der Dussen (vgl. A. R.). Dat de genealogiën bij FERWERDA hier en daar onnaauwkeurig zijn, lijdt zeker geene tegenspraak, doch men weet dat de verzamelaar die plaatste zoo als ze hem werden ingezonden, waarschijnlijk veelal door een of ander lid der familie. Wat echter het wapen van VAN DER DUSSEN betreft, verneem ik dat C/4. in dwaling verkeert, als hij zegt dat de oude familie het St. Andrieskruis voerde, en dat mr. CORNELIS VAN DER DUSSEN dit quarteleerde. Ik zie dit nergens bevestigd, noch in de *wapenkaart* van Delft, noch in een geschreven alphabetisch register der vroedschap, met fraaie geteekende wapens. In beide wordt alleen als zijn wapen voorgesteld de drie vogels met den visch; ook FERWERDA, terwijl hij de aanleiding tot die vermeerdering van het wapen vermeldt, zegt het niet; veeleer bestaat er reden te veronderstellen dat het wapen van dezen tak van dit geslacht was de *hond* van *silver* op *keel*, hetwelk eerst in 1583 vermeerderd schijnt gevoerd te zijn door JACOB HAGENSZ. VAN DER DUSSEN, heer van Harencarspel, enz. enz.; en in 1604 op nieuw vermeerderd door EWOUT JACOBZ. VAN DER DUSSEN, ridder, extraord. ambassadeur bij den koning van Engeland, welke wijzigingen in het wapen zich dan ook bij de genoemde personen ligtelijk laten verklaren. Meer vreemd schijnt het, dat sommigen van dit geslacht en dezen tak het primitive wapen en de latere vermeerderingen geheel hebben laten varen, en al de laatste toevoeging, die wellicht het aannemen van het wapen van een anderen tak (der heeren VAN DUSSEN) zal geweest zijn, het St. Andrieskruis hebben behouden, zoo als in 1665 mr. EWOUTSZ. VAN DER DUSSEN, terwijl zijn vader en broeder en anderen het volle wapen voerden, zoo ook in 1680 mr. DIRK DIRKZ. VAN DER DUSSEN, wiens vader ook het volle wapen voerde. Sedert dien tijd schijnen alle de leden van dit geslacht tot op den laatsten tijd, en nog, alleen het St. Andrieskruis te hebben gevoerd.

Eene andere aanmerking op het door C/4. vermelde is, dat JAN JACOB VAN DER DUSSEN, bij FERWERDA, 6de generatie, die stierf in 1494, geen burgemeester te Delft kan geweest zijn in 1519; dit was denkelijk de zoon van dezen JACOB, bij FERWERDA 7de generatie. Beide echter worden en op de *wapenkaart*, en bij mij in het register, en ook, naar ik meen, op de lijsten der regering in de *Beschrijving van Delft*, genoemd JAN JACOB BRUNSZ, in

deze laatste ook JAN JACOB BRUIJSZ SMA-LINGH en JACOB JAN BRUIJSZ VAN DER DUSSEN, hetgeen zich evenmin laat verklaren, dewijl in de genealogie tot dien tijd van geen met name BRUNO wordt gewag gemaakt; doch daar het geslacht VAN DER DUSSEN niet is uitgestorven, kan welligt een en ander ten genoeg van C/4 nog worden opgehelderd.

Mr. CORNELIS ARENTSZ. VAN DER DUSSEN IN DE SPIEGEL: zóó wordt de burgemeester en raad van Delft in 1518 in het geschreven register genoemd. V. D. N.

Wapen van M. A. de Ruyter (vgl. A. R.). Hoe 9 Januarij deze vraag zoo heeft kunnen stellen, als zij X. bl. 290 voorkomt, is mij een raadsel. Waarschijnlijk heeft hij nooit de geschiedenis van onzen grooten zeeheld naauwkeurig gelezen, anders had hij de vraag, hoe DE RUYTER aan zijn wapenschild kwam, zich zelve kunnen beantwoorden. Ook hierop is van toepassing wat onlangs een der medewerkers van den *Navorscher* schreef: „Velen willen wel iets weten, maar geven zich de moeite niet de bronnen, die voor de hand liggen, te raadplegen.”

Doch dit daargelaten. DE RUYTER bewam zijn wapen bij diploma van den 1sten augustus 1660, van FREDERIK III, koning van Denemarken (zie BRANDT, *Leven van MICHEL DE RUYTER*, waar bl. 214, de vertaling uit het latijn van den geheelen adelbrief voorkomt). Het middenschild is een toevoegsel van lateren tijd (volgens denzelfden schrijver), 25 februarij 1680, door KAREL II van Spanje geschonken. Dezelfde vorst verleende, bij diploma van 5 augustus 1676, ongeveer vier maanden na den dood van DE RUYTER, aan hem en zijne nakomelingen, den titel van hertog, welke door zijnen zoon ENGEL, als te weidsch, werd van de hand gewezen, en op diens verzoek veranderd werd in den titel van baron, welken hij verkreeg bij diploma van 4 november 1678, zoo voor zich als voor zijne nakomelingschap.

Ofschoon M. A. DE RUYTER nooit den titel van hertog heeft gevoerd, is hem die evenwel na zijn dood toegekend, en is hij zóó genoemd met de overige waardigheden door hem bekleed, o. a. in de uitnodigingsbrieven tot zijne begrafenis, op zijn praalgraf, enz.

De eigenlijke vraag van 9 Januarij wat de beteekenis is van het door hem genoemd hoofdkwartier, een kruis van zilver op een veld van keel, laat zich slechts bij gissing beantwoorden, en ik geef mijn gevoelen, dat dit ontleend kan zijn aan de deensche vlag, voor beter.

Hoewel het niet op zijn grafgesteente is uitgehouwen, was het wapen van M. A. DE RUYTER nog versierd met een helmteeken, zijnde een uitkomend geharnast man, een zilveren REEKS, Dl. I.

veren zwaard met gouden gevest zwaaiende (vergel. den *Adelbrief* van 1 aug. 1660). Eene volledige beschrijving der wapens van MICHEL ADRIAANSZ., ENGEL en CORNELIS VEDASTE DE RUYTER vindt men in het *Armorial général* van J. B. RIETSTAP, bl. 910 en 911.

MENNO.

[Dat hetgeen H. G. P. in zijn ons gezonden antwoord vermoedt waarheid is, blijkt uit het hierboven door MENNO medegedeelde.]

Wapen van M. A. de Ruyter. Hoewel in den adelbrief, door FREDERIK III, koning van Denemarken in 1660 aan DE RUYTER verleend (zie BRANDT, *Leven van DE RUYTER*, bl. 215), gesproken wordt van zijn oud geslachtswapen, zoo kan men dit, bij de bekende afkomst van den man, die ook geene adellijke voorouders noodig had om onder de edelste Nederlanders te kunnen worden gerekend, waarschijnlijk wel voor een formulier houden. De verschillende kwartieren van het wapen zijn, naar ik meen, met uitzondering van het schip en het kanon, ontleend aan het wapen van Denemarken, met wijziging van kleuren en metaal. In dat wapen vindt men den geharnasten ruiter wegens Ditmarsen en een gouden kruis in een blaauw veld wegens Delmenhorst. De geharnaste ruiter schijnt ook wel te slaan op den naam van den admiraal, doch dit kan toeval zijn, even als de orde van ST. MICHEL, die LODEWIJK XIV in 1666 aan MICHEL DE RUYTER vereerde en die tot devies had, *Immensi tremor Oceani*.

φ²—φ.

Familiewapen (vgl. X. bl. 101, 312). Het vermoeden van φ²—φ., dat het wapen, in de hervormde kerk te Sas van Gent opgehangen en door den heer F. CALAND omschreven, zoude zijn van H. W. VON COTZHAUSEN, verdient, onzes inziens, nadere bevestiging.

In het *Armorial général* van J. B. RIETSTAP, komt het wapen van COTZHAUSEN (baron de l'Empire van 17 maart 1811) in geen deele overeen met het beschrevene.

Indien het niet van eenen anderen tak COTZHAUSEN of van den veerschen burgemeester NEBBENS is, geef ik in bedenking of het ook betrekking kan hebben op het geslacht SALBERT.

In eene genealogie in hs. van het geslacht VAN ECK VAN PANTHALEON vind ik onder de kwartieren van HENDRIK baron DES VILLATES, gouverneur van Namen enz., gehuwd met eene jonkvrouw VAN ECK VAN PANTHALEON, een wapen met de pen geteekend en de kleuren daarnevens omschreven, behoorende aan het geslacht SALBERT, zijnde in zilver een wassenaar van azuur, vergezeld van 3 wilde zwijnskoppen, 2 en 1. Behalve den hermelijnen rand zijn de figuren dezelfde, en is het mogelijk dat een jonger tak dezen tegelijk

met de verwisseling der kleuren, als brisure heeft aangenomen.

Zoo alle deze gissingen onjuist zijn, zoude het dan een wapen kunnen wezen aan een engelsch geslacht behoorende? Wilde zwijns-koppen, hermelijn en als helmteeken een gewapende arm zijn in Engeland zeer menigvuldig in gebruik, meer dan elders.

De inzender van de vraag zoude mij bijzonder kunnen verplichten met de afteekening, zoo mogelijk in kleuren, van bedoeld wapenschild (onder couvert aan de redactie toe te zenden), daar ik mij van zijne beschrijving van een geplooiden hermelijnen rand of liggende op een hermelijnen mantel, in verband met de rangschikking der figuren, geen juist denkbeeld kan maken. MENNO.

Geslacht Craeyvanger (vgl. A. R.). Deze familie schijnt te Utrecht sinds lang zekeren rang bekleed te hebben. De grootvader van den heer W. CRAEYVANGER, controleur der directe belastingen te Groningen, was, naar ik meen, de raadsheer van dien naam in het voormalig hof van Utrecht. Wie behalve gemelde heer (de vrouwelijke leden der familie daargelaten) dien naam, in verschillende spel-lingen, hier te lande voeren, zouden moeite kunnen hebben hun regt daartoe te bewijzen in zooverre als dit regt afhankelijk mogt zijn van een behoorlijk bewijs van afstamming uit de bedoelde oude familie. Bij VALENTIJN, *Beschr. van Oost-Indiën*, dl. IV. bl. 79, komt op het jaar 1691 een NIKOLAUS KREYVANGER voor; of deze tot de familie behoorde, mogen anderen uitmaken.

Geslacht Hogendorp (vgl. A. R.). Wie heeft ooit beweerd dat dit geslacht zou behooren tot de oud-adellijken van Holland? Zeker komt de naam niet voor bij KOK, *Vaderl. Woordenb.* op het woord *Adel* (hollandsche), in of vóór 1620 bekend.

Audenberrevelt. Voor eenige jaren heb ik afschrift genomen van eene notariële acte, waaruit blijkt, dat GERRIT VAN AUDENBERREVELT, van Amersfoort, in juni 1577 gekwetst werd door een utrechtsch burger, CORNELIS VAN DUEVERDEN genaamd. De verwonde leefde nog op den 28sten juni; de kwetsure dwong hem toen te Utrecht het bed te houden, en hij zeide aan den notaris HERWAERDEN »verradelijk gequetst te zijn

door gemelden persoon, die gesocht had hem om te brengen.”

Zou iemand kunnen opgeven in welke familiebetrekking de raadpensionaris tot dezen GERRIT kan hebben gestaan, en welke de afloop was der zaak? HORA RUIT.

Geslacht de Peyster (vgl. A. R.). Van WELEVELD (*Handboek van den Nederl. Adel*, bl. 8, uitg. van 1848) zegt: »Doordien de Kroonen eerst in den jare 1817 voor de onderscheidene adellijke titels zijn bepaald geworden, is daaruit voortgevloeid, dat men op de Wapenschilden in de Diplomata vóór dien tijd afgegeven, geene Nederlandsche Kroonen heeft kunnen stellen, waarom eenige Leden van een Geslacht de Nederl. Ridderkroon op hunne Wapenschilden voeren, terwijl anderen van hetzelfde geslacht geen of andere Kroonen voeren.” Daarnu WILLEM NICOLAAS DE PESTERS VAN KATTENBROEK reeds in 1814 is geadmitteerd in de ridderschap der provincie Utrecht, zoo voert dit geslacht eene gravenkroon, hetgeen echter weinig of niets beteekent. De meening, dat er eenig verband bestaat tusschen de familie DE PEYSTER en DE PESTERS, schijnt mij geheel ongegrond. De laatste heeft namelijk eerst later DE PESTERS geschreven. Vroeger schreef zij slechts PESTERS, zoo als blijkt uit de wapenkaart van »de Raden bij zijne Hoogheijt als Erfstadhouder der provincie van Utrecht volgens het Reglement gearresteert den 16 April 1674, van tijd tot tijd aengesteld.” Daarop komt in den jare 1700 voor mr. N. PESTERS, die hetzelfde wapen (zie X. bl. 360) voerde, met dit onderscheid, dat de schildpad kruipt op een terras van sinopel, hetgeen echter bij het opnemen in den adelstand veranderd zal zijn (?). CONCHA.

Focke Ukena van Brockum. Wie kan iets mededeelen omtrent de voorouders en verdere genealogie van FOCKE UKENA VAN BROCKUM (cfr. KLOPP, *Geschichte von Ostfriesland*, Bd. 1. *Abschnitt über FOCKE UKENA*), den oostfrieschen volksheld? Hij voerde dikwijls oorlog met den bisschop van Munster, en bouwde den Fockenburg bij Leer, in Oostfriesland. Zijn wapen was een klimmende leeuw. Hij is te Appingadam, in Groningen, begraven, zijnde daar gestorven den 29sten augustus 1435. X.

MENGELINGEN.

Schedel van Kamphuysen. In de *Amsterdamsche Courant* van woensdag 25 juli 1860 wordt, naar een uit de *Groninger Courant* overgenomen berigt, gelezen, dat op den 19den

dier maand op de nieuwe begraafplaats te Dokkum plegtig ter aarde is besteld de schedel van DIRK RAFELSZ. KAMPHUYSEN, die op het raadhuis van genoemde stad be-

waard werd. Vermits het wel niet algemeen bekend zal zijn, hoe die schedel aan eene zoo vreemde bewaarplaats gekomen is, en eenige mededeeling omtrent de lotgevallen van dit overblijfsel des vromen mans in den *Navor-scher* niet misplaatst zal zijn, bied ik den lezers van het tijdschrift de volgende aantee-ning aan.

KAMPHUYSEN, die in 1586 te Gorinchem het levenslicht aanschouwde en van 1615 tot 1618 predikant te Vleuten is geweest, werd, na de veroordeeling der remonstranten in de dordsche kerkvergadering, door eene utrechtsche synode van den heiligen dienst ontzet, en heeft daarna met zijne echtgenoot, ANNEKE ALENDORP, die hem overleefde, in verschillende streken binnen en buiten ons vaderland omgezworven, totdat hij eindelijk eene veilige schuilplaats te Dokkum vond, waar hij een' vlashandel opzette, die hem zóóveel voordeel aanbragt, dat hij de kom-mervolle tijden, welke hij had doorgewor-steld, in een onbezorgd bestaan kon zien ein-digen. Hij overleed in éénnveertigjarigen ouderdom te Dokkum op den 19 — oude stijl 9 — juli 1627. (De steller van het artikel KAMPHUIZEN in het *Alg. Noodw. Woordenb. der Zamenleving*, dat sinds dertig jaren te Am-sterdam bij DIEDERICH'S uitkomt en nog niet voltooid is, heeft het berigt van KOK, *Vaderl. Woordenb.* — zie het art. — met zoodanige slordige bekorting nageschreven, dat hij van »'s mans huis en graf" gewaagt, zonder de plaats te vermelden, waar die te vinden zijn, en de lezer in den waan wordt gebragt, dat hij ze misschien te Harlingen zou moeten zoeken.) Op het oude kerkhof te Dokkum ten noordwesten van de kerk ter aarde besteld, is de rustplaats van KAMPHUYSEN gedurende langen tijd kenbaar geweest aan eene graf-zerk, die, behalve den naam en den sterfdag des dichters, de spreuk droeg, *Mortuus Vivo*, welke zerk in 1722 vernieuwd, en, honderd jaren later, nog eenmaal door een' nieuwen en fraaiere lijksteen vervangen is.

Inmiddels heeft het hoofd van den afge-storvene, terwijl zijn ligchaam daar rustig liggen bleef, in den loop van twee eeuwen eene zonderlinge wandeling door het land gemaakt, bestemd, naar het scheen, om tot een sprekend zinnebeeld van den afwisselen-den levensgang des armen zwervers te ver-strekken. Ditmaal was het echter geen ver-volgwoede, maar hoogachting, die aan den schedel te beurt viel. Er woonde in het mid-den der 17e eeuw te Amsterdam op het Wa-ter zekere boekverkooper JACOB COLOM, uitgever van KAMPHUYSEN'S *Stichtelijke Rij-men*, die, ettelijke jaren na diens overlijden, op den niet zeer kieschen inval kwam, om het hoofd van den dichter te gaan stelen en ten blijke van de innige genegenheid, welke

hij hem had toegedragen, als eene reliqui te bewaren. Dit voornemen is, met omkoop-ing van den doodgraver, in de stilte van den nacht werkelijk uitgevoerd. COLOM nam den schedel met zich en liet dien aan zijne erfge-namen achter, onder welke erfgenamen in opvolgend geslacht geweest is, de heer JAN VAN EIJK — niet, gelijk uit het door hem uit-gegeven Vraagboekje blijkt, VAN EICK — in het begin der tegenwoordige eeuw predikant te Loosduinen. Na het overlijden van dezen ging het bekkeneel, bij publieke veiling, met eenige mineraliën in eigendom over aan mr. P. S. SCHULL, destijds advokaat en notaris te Dordrecht, die ten jare 1823 het besluit nam, om het bezit daarvan aan te bieden aan de stedelijke regering van Dokkum. De rege-ring dit geschenk aannemende, is het welbe-waarde hoofd, na beurtelings in Zuid- en Noordholland rondgedoold te hebben, einde-lijk wederom op frieschen bodem terugge-keerd.

Nadat ik, langen tijd geleden, deze zeld-zame geschiedenis gelezen had in de *Letter-en Geschiedkundige Verzameling* van wijlen den hoogleeraar mr. J. W. DE CRANE, was het zeer natuurlijk, dat, toen ik mij later voor eenige dagen te Dokkum bevond, het verlan-gen in mij oprees, om dit merkwaardig over-blijfsel in oogenschouw te nemen, en mij, zoo mogelijk, van de identiteit van den aldaar aanwezigen schedel met het hoofd van KAMP-HUYSEN te overtuigen. Want de historie-schrijver SCHOTANUS had in zijne *Beschryvin-g van Frieslandt* (zie DE CRANE, bl. 41, 42) verhaald, dat »de doodgraver, die het geld voor de verlangde opgraving van het lijk — wel verdienen wilde, niet zeker wist, of het KAMPHUYSENS of eens anderen daarnaast be-gravenen, hoofd was." En zoo zou het der-halve kunnen zijn, dat, wanneer de doodgra-ver COLOM, COLOM zijnen erfgenamen, de erf-genamen mr. SCHULL en mr. SCHULL den Dokkumers eene kool gestoofd hadden, alle illusiën, welke de aanschouwing van dit bek-keneel verwekken moest, ganschelijk ver-dwenen, terwijl de plegtigheid, die op den 19den juli 1860 heeft plaats gehad, bij gemis van volkomene zekerheid, eene bespottelijke zaak zou worden. Bij mijn bezoek op het raadhuis kwam weldra de doos, waarin de heer SCHULL het hoofd gesloten had, uit de kast van een bovenvertrek te voorschijn, en bevond ik mij derhalve in de aangename ge-legenheid, om onder andere documenten, ook den brief te lezen, waarin SOPHIA BARBARA VAN DER VOORT te Naaldwijk, destijds eigenaresse van het hoofd, den 28sten nov. 1744 dit vreemd geval aan eene vriendin verhaalde (zie DE CRANE, bl. 44). Volgens deze be-scheiden was het nu wel buiten bedenking, dat COLOM en al de opvolgende bezitters de-

zen schedel werkelijk voor dien van KAMP-HUYSEN gehouden hebben, en bovendien is het zeer vermoedelijk, dat de doodgraver, om zich voor alle verdenking van onregtzinnige ingenomenheid met den begraven ketter te vrijwaren, het als twijfelachtig opgegeven heeft, wiens hoofd hij eigenlijk had weggenomen, en dat hij zijne superieuren in het denkbeeld heeft gebragt, dat hij zich tot deze — toch onbetamende — handeling alleen om des voordeels wil had laten verleiden. Want dat die roof en grafschennis, gelijk mejufvrouw VAN DER VOORT schreef, »met vergunning» zou geschied zijn, acht ik uitermate onwaarschijnlijk, en zal alleen beweerd zijn, om de berispelijke daad van COLOM eenigzins te vernissen. Bij het onderzoek der aanwezige papieren bleek mij al spoedig, dat er voor de identiteit van den schedel, die zich in een uitmuntend geconserveerden staat bevond, geene zoodanige afdoende bewijzen bestonden, dat ieder twijfel onmogelijk werd gemaakt. Doch het viel mij toch evenzeer in het oog, dat het hoofd bijzonder klein en smal van vorm was, hetgeen met de voorstelling, die op de beste portretten van den dichter waargenomen wordt, volkomen overeenstemt. Ook de ongeschonden toestand van tanden en kiezen, zoowel in de boven- als in de benedenkaak, bewees, dat de man, die eenmaal met dezen mond gesproken had, wel geen hooger en ouderdom bij zijn overlijden bereikt kon hebben, dan KAMPHUYSEN bezat, toen hij stierf. Aldus met zooveel zekerheid als in dergelijke gevallen verlangd kon worden, aan de echtheid geloovende, gaf ik den heer wethouder, die mij vergezelde, in bedanking, om den schedel, — »de beenderen», waarvan DE CRANE melding maakt, bestonden slechts in eenige losse beentjes, die tot de binnendeelen van het hoofd behooren — onder een gesloten stulp, en de daarbij zijnde bescheiden in eene lijst achter glas te plaatsen, en het een met het ander in eene der vergaderkamers van het raadhuis ten toon te stellen, waardoor, mijns inziens, aan de bedoeling van wijlen mr. SCHULL het best voldaan, en de eer van KAMPHUYSEN, zoowel als de lof der verdraagzaamheid van de dokkumer regering in de 17e eeuw, het meest bevorderd zoude worden. Nog beter is dit echter thans geschied. De wensch namelijk om aan den laatsten gedenksteen, die 's mans graf bedekt heeft en door de vereenigde doopsgezinde en remonstrantsche gemeente, ter vereering zijner nagedachtenis, in 1823 daarop gelegd was, wederom eene bestemming te geven, sedert de herschepping van het oude kerkhof in eene marktplaats ten jare 1854, de noodzakelijkheid had doen geboren worden, om dien steen van daar weg te nemen en doelloos elders te bewaren, heeft

ten gevolge gehad, dat het hoofd van KAMPHUYSEN thans niet meer op het raadhuis aanwezig, maar, in een looden kistje gesloten, op de nieuwe begraafplaats aan de aarde weder toevertrouwd en door genoemden steen gedekt is. Bij deze begraaving, waartoe men zeer voegzaam den verjaardag van 's dichters afsterven — 19 julij — uitgekozen had, heeft de heer H. HUSSEM, leeraar der vereenigde christelijke gemeente te Dokkum, eenige welgepaste dichtregelen voorgedragen, waarin hij zegt:

— Te minder willen wij aan deze hulde hechten,
Die slechts het stoff'lijk deel van zulk een brave geldt.
Wie zou een lauwerkrans ooit om een doodshoofd
vlechten,
Om 't even wat de faam ons van den man vermeldt,
Wien 't eens heeft toebehoord? Neen ruste in de aarde
En keere vrij tot stof, al wat uit stof is weêr!
Wat slechts uit stof bestaat heeft voor ons hart geen
waarde.
Daal dan deez' schedel vrij weêr in den grafkuil neêr!
Daár hoort het stof te huis. —

Den lezer, die over KAMPHUYSENS verblijft en graf te Dokkum uitvoeriger narigt verlangen mogt, verwijzen wij naar het aangehaalde werkje van DE CRANE (Leeuwarden bij EEKHOF 1841), terwijl er eenige bijzonderheden uit zijn overgenomen door CHONIA, *Het beeld van Dirk Rafelsz. Kamphuyzen in de lijst van zijn tijd*, dl. II. bl. 326—328 ('s Hertogenbosch, bij gebr. MULLER, 1853).

L. PROES.

Cloppenburch. Op eene kaart van de doorgespoelde en afgesloten meeroevers in 't westeinde van Aalsmeer, van M. BOLSTRA, welke gevonden wordt in den *Atlas van het hoogheemraadschap van Rijnland*, vindt men nabij den hoek van Burgerveen, even boven de rijdsrecht, een punt dat genoemd wordt *Cloppenburch* of *Clappenburch*. Kan iemand mij ook zeggen wat dit geweest is? De naam doet denken aan een burg, kasteel of huis, doch alle nasporingen deswegens zijn tot dusverre vruchteloos geweest. S. F.

Graafschap Biche (vgl. A. R.). Bitsch of Biche is een graafschap, palende in het oosten en noorden aan Tweebruggen, in het westen aan het graafschap Sarwerden en in het zuiden aan den Elsas. Hertog FREDERIK II van Lotharingen gaf het in 1297 aan graaf EVERAARD van Tweebruggen in leen, bij wiens nakomelingen het ongeveer drie eeuwen gebleven is, als wanneer graaf JACOB de laatste van zijnen stam overleden en graaf PHILIPS van Hanau, die zijne dochter in huwelijk had, daarmede beleend is. Doch de leenheer heeft het naderhand weder bemagtigd. De hoofdstad is Bitsch met een sterk bergslot, dat de Franschen na den vrede van Rastad

hebben moeten slechten. Zie HUBNER, *Couranten-Tolk* en HOOGSTRATEN, *Woordenboek*.
 $\varphi^2 - \varphi$.

Klokgelei (vgl. A. R.). Deze eerbied voor het klokgelei is afkomstig van het gebruik der R. C. kerk, om de nieuwe klokken te wijden en te doopen; somtijds werden zij ook gezalfd. — R. R. K. kan deswegens naslaan de *Batavia Sacra*, dl. II. bl. 527, en de *Cérémonies Religieuses par l'abbé BANNIER*. * *.

Mnemotechnie (vgl. A. R.). 't Is reeds ettelijke jaren geleden, maar wij jongens bevonden er ons het best bij, wilden we onze lessen spoedig van buiten kennen, de vragen en antwoorden beurtelings met de hand te bedekken, en zoo de woorden of volzinnen achter elkaar op te lezen. Doch mijnheer DE MACCABEËR zal hiermede niet voldaan zijn; trouwens geloof ik, dat het geheugen zoowel als het verstand en 't genie gaven Gods zijn, en de bewuste Corsikaan nooit bij magte zal geweest zijn, om ieder, wien hij maar wilde, zijn *onbegrijpelijk* geheugen te kunnen mededeelen. — 't Geheugen is een ding, dat al zeer elastiek is, vooral als daarbij onze eigen belangen, 't zij van financiëlen of morelen aard in 't spel komen; voor schooljongens in 't algemeen is 't al een zeer lastig artikel. M. O. Z.

Mnemotechnie. Men heeft verschillende methoden uitgevonden om plaatsen, en andere om getallen gemakkelijker te kunnen onthouden. Sommigen bedienen zich, om het een en ander vaster in het geheugen te prenten, van aanschouwelijke zaken, welke zij op de eene of andere wijze met de zaken, welke men zich moet herinneren, in verband brengen; anderen wenden zinnebeelden aan, dikwijls willekeurig gekozen; anderen eindelijk gebruiken getallen. In allen gevalle is die methode de beste, waarin zooveel mogelijk op eene natuurlijke verbinding van gedachten gelet wordt; de mnemoniek is anders slechts eene aardigheid en eene soort van machinerie, die iemands natuurlijk geheugen bederft en hem ongeschikt maakt, om iets op eene andere wijze dan door mnemoniek te onthouden. In dit opzigt was de methode van den heer A. DE MONTRY, die ook hier te lande opgang heeft zoeken te maken, zeer berispelijk; gelukkig heeft hij zeer weinig bijval gevonden. Over het algemeen is de mnemoniek of mnemotechniek moeilijk door iemand aan anderen te leeren. Ieder moet zich in de redeneerkunde oefenen en dan voor zich zelven eene methode vormen, door middel van welke hij het best woorden, getallen en zaken onthouden kan. De ouden waren met de mnemoniek bekend. Volgens sommigen is zij uit het Oosten in Griekenland

overgekomen; anderen noemen den dichter SIMONIDES als den uitvinder. Ten tijde van CICERO was deze kunst vrij algemeen onder de Romeinen; men vergelijkte CICERO, *de Orat.* l. II. c. 86, sqq.; *Auct. ad Herenn.*, l. III. c. 16, sqq.; QUINTILIANUS, *Instit. Orator.*, l. X. c. 1. Na den leeftijd van QUINTILIANUS kwam zij weder in verval; maar CONRADUS CELTES in de 15de en SCHENKEL in de 16de eeuw bragten haar weder in zwang. In latere tijden hebben vele geleerden er zich mede bezig gehouden. Over de mnemoniek bij de ouden zie men C. MORGENSTERN, *Commentatio de arte veterum mnemonica*, Dorpat, 1835, fol. Men vindt bijna alle de geschriften over de mnemoniek, die van de oudste tijden tot op den jare 1825 zijn in het licht gekomen, opgegeven bij AIMÉ PARIS, *Exposition et pratique des procédés mnemotechniques*, Paris, 1825, 12°. Goede werken over deze kunst zijn het laatstgenoemde en die van KÄSTNER, VON ARETIN en FEINAIGLE. K. v. S. N°. 2.

Deridder Melton (vgl. A. R.). Het komt ons voor, dat er geene oorspronkelijk engelsche uitgaaf van dit werk bestaat. Althans de uitgever in zijn *aan den Leser*, zegt: »dat hij d' *eige aantekeningen en brieven* (van den heer MELTON) heeft doen *vertaalen*, in behoorlijke *order* stellen, en aldus aan onze landsgenooten mededeelen.» Al hetwelk het denkbeeld van eene vertaling naar een engelsch *drukwerk* uitsluit. De nederlandsche tekst schijnt alzoo voor de eenige, of althans voor de eerste, die gedrukt werd, te houden te zijn.

Wat des ridders geloofwaardigheid betreft, de uitgever beroept zich op drie of vier »Mannen van Letteren», die hem getuigenis gegeven hadden, »dat er tot nog toe weinig reisbeschrijvingen 't licht gezien hadden, die netter en naauwkeuriger van de verhandelde zaaken spreken (en) dat MELTON twee jaaren in der *Staten Nederlanden* had doorgebracht.» Hij was dus een, ook hier te lande, bekend persoon. Het zoude ons wel wenschelijk voorkomen, dat iemand, die gelegenheid had tot opstellen en inzenden van een artikel voor de *Notes and Queries* zich daartoe verledigde. Geen onzer heeft die gelegenheid ook bij gebreke van genoegzame kennis der engelsche taal. Voor hem, die tot het inwinnen van levensberigten lust gevoelt en het werk van MELTON niet mogt bezitten, teekenen wij aan, dat de voornaam is EDWARD, dat de reizen aanvingen 1660 en eindigden 1677, loopende over Malta, Egypte, Persië, Turkije, de kaap de Goede Hoop en de beide Indiën met Noord-Amerika en ook St. Helena aandoende.

Wij kunnen niet instemmen met hen, die *geene verklaring wetende te geven* van iets dat hun ongelooflijk voorkomt, zich behelpen

met te zeggen: »het is gelogen!» Dit is niet *ophelderen door navorsching*, maar zich *onbeheindig van eene zaak trachten af te maken*. De toepassing van zoodanig beslissingsbeginsel op vele verhalen, in de gewijde of ongewijde schriften, hakt de knopen door, in de plaats van die te ontwikkelen.

Deze reizen verschenen *slechts 25 jaren* na hun besluit; velen destijds in Nederland konden nagaan, als tijdgenooten, of de reiziger hun (onbeschaamd) eene tastbare onwaarheid verhaalde. Hij wijst geen weinig bekenden, voor de meesten ontoegankelijken oord in Azië aan, als de plaats, waar de kunst zou vertoond zijn, maar ons Batavia! Hij laat den tijd niet in het onbestemde, maar wijst aan de maand december van het jaar 1676 (JOAN MAATSUIKER was toen nog gouverneur generaal). Het was wat veel gewaagd voor het goed gevolg der uitgave van de *Reizen*, met zulk een duidelijk verzinsel voor den dag te komen, indien evenveel oostindievaarders als het getal getuigen der *kunstvertooning* door MELTON en VALENTIJN aangeduid, konden uitroepen: »dat is gelogen!» De reiziger maakte *aanteekeningen* en schreef *brieven*. Het is niet zeker, dat hij zelf die ter uitgaaf heeft bestemd gehad; maar de uitgever moest toch weten, wat hij van het publiek te wachten had, bij zulk een »t is gelogen!» — De *aanteekenaar* wilde toch niet zich zelf, de *briefschrijver* niet zijne correspondenten, *juist bij zijne op handen terugkomst*, bedriegen! voor een verzinsel of *canard* is het al te grof; en dan VALENTIJN! onze *welbekende domine* VALENTIJN! Die was een *tijdgenoot*, ofschoon iets jonger dan MELTON. Hij heeft twee reizen naar Oostindië gemaakt, en de laatste maal vertrok hij in 1705, *drie jaren* na de uitgaaf van het werk van MELTON. Hij bleef in de kolonie telkens gedurende *negen jaren* en ving in 1724 aan, zijn meesterwerk te laten drukken. Hij haalt MELTON aan (V. 54), doch niet als zijn' eenigen berigtgever. Is het te denken, dat een ernstig man als die zendeling was, die ook te Batavia, waar de kunst wordt verzekerd *vertoond* te zijn geworden, meermalen vertoefde, geen onderzoek zal hebben gedaan? Zou hij, in geval de leugen zóó duidelijk was, niet veeleer hebben geschreven, dat MELTON zulk een geval verhaalde, maar dat bij onderzoek gebleken was, dat hij het geval had verzonnen, dat niemand te Batavia daarvan iets wist? Zou hij zich veel liever ook hebben gewaagd aan: »t is gelogen!» Men kan voorzeker anders niet dan de meening van VALENTIJN beamen; maar de vraag is eenvoudig: »of het *goochelstuk* vertoond is of niet?» MELTON en anderen verhalen nog meer ongelooflijke dingen en het gaat in redelijkheid niet aan, daarbij zich te bepalen tot eene *eenvoudige loochening*. VALENTIJN

was zeker verre van den leugen »duidelijk' te vinden, evenmin als HESSE. Reeds bij PHILOSTRATES (in *Vita Apoll. Thyan.*, p. m. II. 29) kan men vermeld vinden, dat in Indië vele oefeningen gezien worden van kunstmakers (*orchestridae*), vol van stoutmoedigheid, niet zonder gevaar en waartoe veel kunst behoort. Voorbeelden van *ongelooflijke* en toch *kwalijk loochenbare* feiten bij te brengen (uit en buiten Indië, maar vooral in Indië en ook in onzen leeftijd) zou ons te ver leiden; voor heden zien wij althans daarvan af. Alleen teekenen wij aan, van *twee geloofwaardige* personen twee soortgelijke feiten vernomen te hebben, als die vervat in den droom van den gouverneur-generaal MAATSUIKER, dd. 11 Februarij 1662, vermeld bij VALENTIJN, IV. fol. 302. RAVISIUS TEXTOR in zijne *Officina* (IV. 17 inf.), zegt: »Arnuphis, aegyptius philosophus, arte magica, daemonum prestigiis, in aëra se sublimabat, tempore M. ANTONINI principis." Zal men zeggen: *duidelijke leugen*? Evenwel sluit dit verhaal de mogelijkheid van een toestel als een luchtballon (of zoogenaamde *vurige wagen*) niet uit. Daaraan kon ook gedacht worden in het geval van SIMON onder NERO en bij de zooveel oudere luchtvaart van DAE DALUS, met de mislukte van zijn zoonkje.

Zóódanige opheldering zou ons toch *aanmemelijker* voorkomen, dan bij deze en andere wonderverhalen, hetzij men die met JULIUS OBSEQUENS, *prodigia*, of met anderen *miracula* noeme, kortweg uit te roepen: »Logens!»

Die letterlijk aan een *verhaal van een goochelstuk* gelooft, bedriegt zich zeker; maar die eenvoudig de goocheltoeren van PINETTI, ROBERT HOUDIN et *tutti quanti* gaat loochenen, omdat hij het *verhaal* daarvan, het verhaal van hetgene ten aanschouwe van duizenden *vertoond* is, ongelooflijk vindt, handelt even als de vreemdeling in de natuurkunde, die de *magneetnaaldwerkingen* of die der *electrographie* wilde betwisten, zoolang hij geen kans ziet zich die te verklaren.

Wie zag niet in zijn leven goochelstukken, misschien minder verbazend dan het hier bedoelde, maar dan ook minder onverklaarbaar en die toch voor negen honderd negentig der duizend toeschouwers *even onverklaarbaar* bleven?

In het vóór ons liggende exemplaar van MELTON ontbreekt p. 468 de *prent*, maar wij meenen, dat er toch wel degelijk eene prent van bestaat en VALENTIJN zegt dit ook.

J. B. en J. S.

Vader Cats en zijn warm roggebrood. In de *Nalezingen* van VAN WIJN, dl. II. bl. 367, op WAGENAARS *Vaderl. Hist.*, vindt men eene opheldering, hoe CATS in eene *harangue* aan CROMWELL er toe komen kon te zeggen, dat

men zulke naburen was, dat men een roggebrood warm uit Holland in Engeland kon brengen, en voegt er bij: »of het door CATS aangehaalde met proeven bevestigd zij, kan ik niet zeggen." Aangenomen dat men in CATS' tijd ook al in vier en twintig uren naar Engeland kon oversteken (?), dan nog liep er denklijk wel wat dichterlijke vrijheid onder de magtspreuk, en schijnt het voorbeeld van CATOOS versehe vijgen uit Carthago te Rome overgebragt, aannemelijker te gelooven.

Intusschen moge de vraag, door VAN WIJN in het midden gelaten, ofschoon onder opmerking, »dat de eerwaardige, dat de deugdrijke, dat de kundige Grijsaard, dat 's lands Gezant, in eene openbare redenvoeringe, zulks zo maar loslijk en zonder genoegzaamen grond, zou hebben gezegd," thans hier ter beantwoording voorgesteld zijn. J. B.

[Er zijn hier twee vragen te beantwoorden, vooreerst hoe veel tijds onze schepen in het midden der XVIIde eeuw, bij de gunstigste gelegenheid, noodig hadden om naar Engeland over te steken, ten tweeden hoe lang men een roggebrood warm kan houden. Op die laatste vraag op zich zelven verlangt de *Navorscher* geen antwoord. Wie het weten wil beproeve het en zeker zal hij menige huismoeder genoeg doen, wanneer hij het resultaat van zijn onderzoek in de eerstvolgende uitgave van *Aaltje de keukenmeid* mededeelt. Wel willen wij op die vraag, in verband met de eerste, het antwoord hooren; wij stellen er eenig belang in om te weten of CATS hier waarheid gesproken heeft of niet. Want is er overdrijving in dit gezegde, dan is het inderdaad opmerkelijk, dat een man als CATS, bij eene openbare redevoering, die hij als gezant uitsprak, zoo onbeschaamd gelogen heeft, immers bij anderen moge men dit eene dichterlijke vrijheid noemen, bij hem kan het niet anders dan leugen heeten. Bevat het gezegde daarentegen waarheid, dan is het weder een bewijs hoe CATS bij voorkeur aan allerlei kleinigheden uit het dagelijksche leven zijne aandacht schonk en die overal, niet altijd met even veel goeden smaak, wist te pas te brengen.]

Volksgeloof. De zeelt (vgl. A. R.). Wanneer de visschen schubben verliezen, vormen zich op de onthloote plaats geene nieuwe, maar eene slijmachtige stof, eenige overeenkomst hebbende met die welke de schubhuid van de zeelt overdekt. Van dáár welligt het sprookje dat vermeld wordt. * *

De druiven en de maan. Toen ik onlangs aan een' tuinman de opmerking maakte, dat de druiven in het Westland dit jaar door het gebrek aan zon wel zouden mislukken, antwoordde deze: »Maar zij hebben de maan!" Heeft de maneschijn werkelijk een gunstigen invloed op 't gedijen der druiven?

J. H. VAN LENNEP.

De salamander in 't vuur (vgl. A. R.). (Vgl. *Het oorslag*, Nav. IX. bl. 352, 381). In *The Autobiography of* BENVENUTO CELLINI geeft ons de beroemde kunstenaar het navolgende voorval uit zijn leven:

»Toen ik omstreeks vijf jaren oud was ge-

beurde het, dat mijn vader zich in een klein vertrekje bevond, waar men juist gewasschen had en een goed vuur brandde. Met eene vedel aan den schouder zong en speelde hij bij den gloed, daar het toen verschrikkelijk koud was. Maar, in het vuur kijkende, bespeurde hij een klein diertje, dat op eene hagedis geleek, en springlevendig zich vermeide in de heetste vlammen. Terstond begrijpende wat het was, riep hij mijne zuster, en nadat hij ons het beest gewezen had, gaf hij mij eene oorveeg. Ik begon te huilen, doch hij, mij door zijne liefkozingen troostende, zeide: »Mijn lieve kind, ik geef u geen klap om iets, dat gij misdaan hebt, maar alleen opdat het u heugen moge, dat de kleine hagedis, die gij in het vuur ziet, een salamander is, een schepsel, dat niemand, voor zoo ver ik weet, ooit vroeger aanschouwd heeft." Zoo sprekende omhelsde hij mij en gaf mij een zakduitje." Uit eene mededeeling van JOHN PAVIN PHILLIPS, in *Notes and Queries*, 2d S., III. p. 446.

J. H. VAN LENNEP.

Huizen in de Tichelstraat te Amsterdam (vgl. A. R.). In het boekje van JOANNES AURELIUS, getiteld: *Amsterdam*, en in 1856 uitgegeven, leest men:

»Er was toen met de bleekmand geld te verdienen. Zekere vrouw had daarmede zoo veel overgewonnen, dat zij in het midden der XVIIde eeuw vijf huizen in de Tichelstraat liet bouwen, en den oorsprong van haren rijkdom, de bleekmand, in de gevels deed uithouwen. Zij staan er nog, hoewel gedeeltelijk vertimmerd; in drie van de vijf kan men nog de bleekmand in den gevel zien."

E. A. P.

Magito (vgl. A. R.). Van hem bestaat een geëtt portret, waaronder het navolgende te lezen is, waardoor ons die persoon meer bekend wordt.

St. PIETER MAGITO,
vermaard Hollandsch Koord-Dansser
Geboore in 's Hage 1708.

Hij die verwonderlijk, zijn lichaam draajde en wrong,
Oud Twee en Tachtig Jaar, nog op de Koorde sprong
Met Vaandel, Klomp en Schaats; die in zijn Trommelslag
Vol Kunst, geen weederga in gansch Europa zag:
Die matig leefde grijs van kruin dien roem geniet:
Is MAGITO wiens beeld men in dees Prent beziet.

R. JELGERHUIS *Omnia fecit* 1760.

C. K. v. S.

Het eiland St. Borondon. »Aan de regterzijde van de *Canarische Eilanden*, doch wel 100 mijlen daarvandaan, wordt dikwijls een eiland waargenomen, dat de lieden aldaar St. Borondon noemen, zeggende dat het een zeer lustig oord is, vol boomen en lijftogt, en bovendien door Christenen bewoond, doch en

kunnen niet te weten komen van wat natie of tale. De Spanjaarden van Canariën zijn er meer dan eene reize op afgevaren, maar en hebben 't nooit kunnen vinden, zoodat eenigen meenen, dat het spokerij is, ofte, dat men het maar bepaalde dagen zien kan: terwijl anderen weder beweerden, dat het slechts klein en altoos met wolken overdekt is, en dat de kracht van het water de schepen er van afdrijft. Bij slot van rekening echter wordt steeds voor waarachtig gehouden, dat het eiland er leit." Zoo leest men in het *Inwerp tot de eerste Reize der Nederlanders naar Oost-Indië, voor de Compagnie van Verre*. Vraag: kan hier van *luchtspiegeling* sprake zijn? Maar op 100 mijlen afstands westelijk van de Canarische eilanden ligt geen eiland!

J. H. VAN LENNEP.

Dubbele kometen. Het volgende is in mijne vertaling van ULES populaire sterrekunde (*De wonderen van den sterrenhemel*, Leiden bij A. W. SIJTHOFF, 1860), bl. 321, getrouw overgezet. Na vermelding dat »de komeet van BIELA den 29 December 1845 voor de oogen der waarnemers in twee afzonderlijke, schoon bij elkander blijvende kometen gespleten is," gaat de schrijver voort: »Reeds onze Grieksche schrijvers maken melding van zulke splitsingen en verdubbelingen van kometen, maar de ongeloovige wetenschap dreef den spot met die berigten."

Vruchteloos heb ik gezocht te weten te komen, welke die »Grieksche schrijvers" zijn en waar zij het aangehaalde vermelden.

Aanwijzing door middel van den *Navorscher*, of ook in afzonderlijk berigt, zal mij hoogst welkom zijn.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Een oculist in 1538. Voor geneeskundigen is misschien de volgende post uit de rekening der stad Middelburg over 1538 niet onbelangrijk.

»Bet. bij ord van de wet JACOB in die Zoutkete, over een gelach dat geschonken is geweest die pastoor van Rosendale en die *Meester die den prelaats oogen opengedaen heeft*, alwaer bij waren eenige van die wet $\text{£}—18—$ $\varphi^2—\varphi$.

Oudezijds narrem te Amsterdam. Waar was de Oude zijds narrem te Amsterdam? Men vindt in het *Chirurgijns-gilde-Boek* aldaar, duidelijk en leesbaar geschreven, dat in 1595 CLAES CLAESSE KIST, mr. chirurgijn, in de oude zijds *Narrem* woonde, en dat ten zijnen huize brand ontstond, waardoor het oude gildeboek verbrandde. C+C+C.

[Men weet dat de Amsterdammers van vroegeren tijd voor verscheidene woorden, die met eenen klinker beginnen, eene *n* lieten hooren. Zou hier nu *narrem* ook misschien staan voor *arm*, en de woning van bovengenoem-

den chirurgijn gestaan hebben in de *Oudezijds armsteeg*, die van de *Oudezijds voorburgwal* naar de *Warmoesstraat* loopt?]

Eene merkwaardige schaakpartij. In het *Handwoordenboek der mythologie*, door J. L. TERWEN, bewerkt naar 't hoogduitsch, leest men op het woord *Isis*, dat HERMES met de maan eene schaakpartij speelde en haar het zeventigste deel van haar licht afwon, waaruit hij vijf dagen maakte, die hij bij de 360 voegde enz.

Op welken grond berust de vermelding, dat eene schaakpartij daarbij in het spel zou geweest zijn?

H. R.

Langdurige bediening van het predikambt in eene gemeente door leden van eene familie. DS. JOANNES VAN HASSELT werd in 1698 predikant te Hillegom, en bekleedde dat ambt tot februarij 1749, dus 51 jaren, toen hij emeritus werd en opgevolgd door zijnen eenigen zoon, ds. ARENDT VAN HASSELT, die tot aan zijn overlijden, hetwelk den 26sten december 1791 voorviel, het predikambt in gezegde gemeente vervulde. Te zamen waren zij alzoo aldaar gedurende meer dan 93 jaren onafgebroken werkzaam. DS. ARENDT VAN HASSELT ontving verscheidene beroepen naar elders, maar hij maakte openlijk, als ik wel heb in de *Boekzaal*, bekend, dat hij niet voornemens was zijne geboorteplaats te verlaten, en alzoo verzocht niet verder in aanmerking te komen. Zijn er meer zoodanige voorbeelden?

GEEN PREDIKANT.

Zegelwas. Het is mij uit oude rekeningen gebleken, dat het zegelwas, eertijds gebezigd voor het bezegelen van brieven en charters, bestond uit was, harst en eene verwstof; b. v. voor groen het bekende spaanschgroen. Wordt gevraagd: kent men de juiste verhouding dier bestanddeelen? Welke verwstoffen gebruikte men voor de andere kleuren, rood, bruin en geel?

Majoor K.

West-Rheenen (vgl. A. R.). †. vraagt waar West-Rheenen lag. Wij vermoeden dat er geene plaats heeft bestaan die West-Rheenen werd genaamd, en dat Rheenen hier Rhijn, Rijn beteekent. En dan is West-Rheenen West-Rijn. MELIS STOKES spreekt, boek I. vs. 875, van zijn *Kronijk*, in het leven van graaf ARNOUD, van Bergen in Noordholland, als bij Westen-rine gelegen. Die rijnuutwatering schijnt even als de Egge verzand te zijn.

C+C+C.

3.

Woonhuis van Jan Wagenaar. Woonde JAN WAGENAAR op de Heerengracht bij de Hartenstraat, LL 170, en zoo niet, waar woonde hij dan?

MARS.

GESCHIEDENIS.

Fransche gezanten bij de Bataafsche Republiek (vgl. XI. bl. 37). Wij houden ons overtuigd, dat onder de medewerkers van dit tijdschrift vele zijn, die de vragen van 9 Januarij met kennis van zaken en dus zeer voldoende zouden kunnen oplossen. Niet zoo zeker zijn wij, dat zij er lust toe gevoelen! Of zouden anders lange lijsten van onafgedane questien sommige jaargangen van dit maandwerk ontsieren? Wij gelooven derhalve den vrager te moeten aanraden, zich zelven te helpen en onze politieke literatuur van die dagen te raadplegen. Wel zijn de op koffijzakkenpapier gedrukte geschriften uit dat veel bewogen tijdperk legio en lang niet fraai of aanlokkelijk, maar er is toch hier en daar wel wat tot zijne bevrediging in te vinden, speciaal in de dagverhalen der handelingen van de nationale, constituerende, wetgevende en vertegenwoordigende vergaderingen, die het bataafsche volk zich van 1795 tot 1805 successievelijk gegeven heeft. Dat er evenwel moed en geduld toe behoort om een paar baliemanden stofferige kwartijnen, zoo wat van 1000 à 1400 paginaas per deel, te doorsnuffelen, zal 9 Januarij wel ondervinden wanneer hij die taak mogt willen aangaan; intusschen zijn wij gaarne bereid om op hoop van betere en degelijker bijdrage over het onderwerp, hem het weinige aan te bieden, wat wij zonder te veel inspanning en te herhaald schommelen in onze boekenkast gemakkelijk kunnen geven.

Wat is er van LA CROIX geworden? CHARLES DE LA CROIX DE CONSTANT, fransch gezant te 's Gravenhage in 1797 en 1798, is in november 1805 als prefect van de Gironde te Bordeaux overleden, met eene allergunstigste reputatie als mensch en administrateur. Die korte vraag is hiermede kortelijk beantwoord; we kunnen evenwel over dien nog algematigden bergman wel iets meer zeggen. LA CROIX begon zijne staatkundige loopbaan als lid van de nationale conventie, en dat hij in die vergadering niet tot de »moeraspadden» behoorde, maar veeleer op de helling van den berg zat, blijkt genoeg uit zijn votum in het proces van LODEWIJK XVI, — de dood, zonder schorsing van het vonnis, zonder beroep op het volk! Wij kunnen ons voorstellen, dat een volkstribuun in zulke bewogene en hartstogtelijke tijden aan zijne opgewondene overtuiging getrouw het »schuldig» over een gevallen vorst uitspreekt; maar wanneer hem dan zijn menschelijk gevoel niet toeroept, »Laat de tijd of de natie het overige doen!» dan kunnen wij zulk een man noch beminnen, noch hoogachten, al ware zijne verdere carrière nog zoo onberispelijk, nog zoo verdienstelijk! En het is evenwel eene waarheid,

dat leden als LA CROIX, en veel erger dan hij, ten tijde van het keizerrijk zeer gezien en geëerd waren. Zoo luchthartig en spoedig vergetend is het fransche volk, dat onder BONAPARTE de jongelingschap niet goed meer wist, dat vóór twaalf of vijftien jaren een koning, eene koningin, eene koninklijke zuster onder den valbijl gebleven waren, en met hen honderdtallen van de treffelijksten uit den lande! dat er nog BOURBONS op de wereld bestonden, of dat er eenige roem bestaan had of bestaan kon buiten de napoleontische veldslagen en veroveringen.

Toen de beruchte nationale conventie, na een driejarig bestaan, moede en verschrikt van zich zelven, zich in een raad der ouden en een raad der vijf honderd oploste, ging LA CROIX tot den eersten over, maar werd spoedig daarop minister van buitenlandsche zaken. In juli 1797 evenwel in die betrekking door TALLEYRAND vervangen, verkreeg hij het gezantschap naar Holland, dat eigenlijk meer als een proconsulaat, dan wel als eene ambassade te beschouwen was, en dat hij als proconsul goede diensten doen kon, was ten tijde van de conventie door zijne binnenlandsche missiën bewezen: immers toen verstond hij de kunst, om overal waar hij zich vertoonde, het evenwigt tusschen ultrajacobinisme en reactie of patriottische rekkelijkheid te herstellen of te behouden. Ook vallen hem de antirevolutionaire biographen, zoo als LOUIS PRUDHOMME, BAPTISTIN DES MOUSSIÈRES en anderen nog al niet te lastig over te ver gedreven radicalisme; alleen verwijt men hem, dat hij als minister van buitenlandsche zaken (1796—1797) den ambassadeurs van Spanje en Pruisen eene invitatie zond voor het verjaarfest van LODEWIJKS dood: eene uitnoodiging overigens, die van zijn standpunt (zoo dunkt ons althans) meer onbeleefd dan wel inconsequent te achten was.

Wat LA CROIX hier te lande in zijne qualiteit heeft uitgevoerd, durven wij, al voelden wij er ons toe in staat, niet in den breede bespreken. Het patriotten-tijdvak, hoezeer reeds twee derden eener eeuw achter den rug, is toch nog te versch, om er, aangenomen dat wij eene bepaalde politieke kleur aankleefden, beoordeelend in door te dringen. De mannen, die in die stormachtige dagen het roer van staat in handen hadden en beurtelings te lijnen te loefwaarts stuurden, zijn ja, waarschijnlijk wel tot den laatsten man uit het land der levenden verdwenen, maar hunne asch is nog niet koud genoeg om ze aan onze kritiek te onderwerpen, vooral niet in dit onpartijdige maandschrift, dat als bij uitsluiting aan de

letteren gewijd, zoo teregt elk staatkundig debat uit zijne kolommen verbant. 9 Januarij doorsnuffele derhalve het dagverhaal der handelingen onzer veelnamige landsvergaderingen, hij zal er wel iets omtrent LA CROIX in vinden, daar vooral in die onstuimige dagen de fransche ambassadeur door de voorvechters (of roervinken, zoo als BILDERDIJK ze noemt) van al de verschillende staatspartijen om strijd naar de oogen gezien en gecourtiseerd werd, en hij derhalve even als in onze dagen lord STRATFORD DE RADCLIFFE, te Constantinopel, »la pluie et le beau temps» aangaf.

LOMBARD DE LANGRES, de opvolger van LA CROIX, verhaalt van hem, dat de haagsche revolutie van den 12den juni 1798 zijns ondanks tot stand kwam, en dat hij volstrekt de dupe van die »coup d'état» was. Wanneer men nu die beide diplomaten in hun openbaar leven wat van naderbij beschouwd, dan moet het inderdaad bevreemden, dat niet liever de eerste dan wel de tweede in »'t ootje» kon genomen worden, serieus als LA CROIX was, en kinderachtig lichtzinnig als wij LOMBARD uit zijn gedenkschriften leeren kennen. En toch het was zoo; de stoutmoedige DAENDELS nam »VAN LANGEN»(*), in het bijzijn van LA CROIX gevangen: daarop volgden wel protesten, nota's enz., dan de slag was geslagen en LA CROIX vertrok.

In Frankrijk terug gekomen, was LA CROIX een der leden uit de voormalige conventie, die kans hadden om bij de periodieke aftreding der directeuren tot het vijfmanschap te worden verkoren; doch toen reeds begon het directoriaal bestuur te wankelen, en naauwlijks een jaar later of BONAPARTE zette met het consulschap den voet in den stijfgeugel der alleenheersching: de onverbiddelijkste democraten, de fierste republikeinen schaarden zich niet om, maar onder den gebieder en dongen om strijd naar voordeelige betrekkingen. LA CROIX verkreeg de prefectuur van de Monden van de Rhone, om, zoo als wij zeiden, als prefect van Bordeaux te sterven. Te Marseille liet hij door het aanleggen van nuttige openbare werken een eervollen naam na, en inderdaad, wie met ons eene lievelingsstudie gemaakt heeft van de nationale conventie en hare 750 leden, zal moeten erkennen, dat CHARLES DE LA CROIX (niet te verwarren met zijn in gezelschap van DANTON geëxecuteerden naamgenoot J. B. DE

(*) STEPHANUS JACOBUS VAN LANGEN (met VREEDE, FIJNJE, WILDRIK en FOKKER), lid van het uitvoerend bewind, van den 22sten januari tot den 12den juni 1798, op dien laatsten dag door DAENDELS c. s. op de gevangenschap gebragt, in staat van beschuldiging gesteld over eene zaak van f 450,000 oostind. remisen, die niet helder was, doch eenige maanden later begrepen in de algemeene amnestie, die, volgens LOMBARD, door een pijp tabak tot stand kwam.

LA CROIX) uit den grooten hoop, deels hatelijke, deels verachtelijke mannen, waaruit die vergadering bij honderdtallen bestond, niet tot de ergste mag gerekend worden, althans zoo wij ons oordeel over zijne medewerking in LODEWIJKS martelaarschap willen opschorten en aan de hoogste regtbank overlaten.

De opvolger van LA CROIX was VINCENT LOMBARD, volgens de zonderlinge gewoonte van dien tijd naar zijne geboorteplaats LOMBARD DE LANGRES genaamd. Kinderachtiger politieke hekspringer kan men zich, dunkt ons, niet voorstellen. Hoe TALLEYRAND zulk een joligen jongen tot extraordinaris-*envoyé* heeft kunnen kiezen, valt ons moeilijk te verklaren, en toch was de oud-bisschop van Autun de man niet om zich in menschen te bedriegen of eene bepaald verkeerde keus te doen. Ook valt het niet te ontkennen, dat even te voren de bekwame LA CROIX zich en door zijne eigene betaalsheeren en door DAENDELS, respectivelijk, om den tuin liet leiden, terwijl het LOMBARD, zoo als hij zelf vertelt, door en met een glaasje schnick, gelukte om volkomen zijn zin te krijgen. Ook in de diplomatie schijnt derhalve het spreekwoord waarheid te behelzen, dat de gekken de kaart krijgen. — Dat LOMBARD ook hier te lande serieus genoeg is opgenomen, gelooven wij, al blijft het ons verwonderen, niet te moeten betwijfelen, daar zelfs BILDERDIJK of de uitgevers van zijn werk, dat de *Geschiedenis des vaderlands* genoemd wordt, niet geaarzeld hebben geheele tiraden van TALLEYRANDS protégé in hun boek als »pièces à l'appui» over te nemen, hetgeen ons niet belet om het diep te betreuren, dat het lot der volken van het ja of neen van zulke diplomatische zotskappen moet afhangen. Wij beroepen ons daarbij op de medewerkers en lezers van dit tijdschrift, die met de gedenkschriften van LOMBARD (*) bekend zijn, terwijl wij de anderen uitnoodigen om zich dat werk aan te schaffen, wanneer ze eens willen weten, hoe een ambassadeur van de fransche republiek er uitzag ten tijde van het vijfmanschap van BARRAS, REWBELL, LAREVEILLÈRE-LEPEAUX, TREILHARD en MERLIN VAN DOUAY. Een klein schetsje van zijn uiterlijk in reiscostuum geeft hij zelf:

»Een politiemuts op, een blaauw sluitjasje aan, een sleepsabel op zij — vijf voet zeven duim — dertig jaren — goed voorkomen zoo als men voorgaf — niet door podagra gekweld — had ik inderdaad niet veel van een raadsheer. Een paar knevels er bij en ik had SOUWAROFF kunnen inslikken!»

Zoo kwam die vreemdsoortige afgezant in

(*) *Mémoires anecdotiques pour servir à l'histoire de la Révolution française, par LOMBARD DE LANGRES, ancien Ambassadeur en Hollande et membre de la Cour de Cassation sous le directoire. Deux vol. Paris, LADVOCAT, 1823.*

den Haag. Hij zou Holland in rust brengen, het hoofd van VAN LANGEN op den romp houden of onder het werk bezwijken: dat had hij aan BARRAS beloofd en, lieve hemel! hij slaagde volkomen.

Wij kunnen LOMBARD in zijn haagsche besognes niet op den voet volgen: groote beslommering in de eerste dagen na zijne aankomst, kennismaking met reactionnairs, behouders en jacobijnen, met de eersten over dag, met de laatsten sluipswijze omstreeks middernacht! Intusschen verliep de eene dag vóór, de andere na, zonder dat de zaken veel vorderden, de opgewondenheid was groot en het stond met de in verzekerde bewaring zittende directeurs en volksrepresentanten (*) lang niet goed — en toch het conflict moest een einde hebben, maar hoe? VAN DER GOES (†) en zijne vrienden organiseerden een monster-maaltijd (het ei van COLUMBUS was terug gevonden), geheel den Haag zou present zijn, behalve de vreemde ambassadeurs, die niets met de zaak te stellen hadden(?), en de ultra's onder de beschreven vaders, immers het was hem meer om het centrum te doen, dát moest bewerkt worden. Hoe LOMBARD de eerste geïnviteerde van het feest was, behoeven wij niet te zeggen, evenmin dat hij er orchestmeester wezen zoude. Intusschen ging het er in 't begin vrij stijfjes naar toe; maar de gezant wist er een kunstje op: »de Hollanders (wij laten hem hier zelve spreken) hebben de gewoonte van aan het dessert te rooken en ik wist dat het hun eene wezenlijke opoffering was om er zich van te onthouden. — Waarom rookt men niet? vroeg ik aan den voorzitter van het uitvoerend bewind, naast wien ik geplaatst was. — Men vreest, burger afgezaant, dat de tabaksdamp u hinderen zoude. — Volstrekt niet, ik rook ook, en illico verzocht ik de gasten of zij mij wilden vergunnen om een pijp aan te steken en of zij lust hadden mijn voorbeeld te volgen. — Een daverend handgeklap volgde op dat welkome voorstel. Komforen en gansche bundels pijpen overdekten weldra den disch, wolken van rook vervulden eerlang de zaal die buitengemeen groot was (welke zaal bedoelde hij?); men klinkt te midden van den tabaksdamp zonder elkander te herkennen; allen galmen, en ik even luidruchtig als de rest, een »leve de fransche gezant!» uit. De walm was intusschen zoo dik geworden, dat verscheidene fransche offi-

ciers, anders groote rookers, de stiklucht niet langer konden verduren en de zaal verlaten moesten; de vensters werden geopend en de rookwolken vonden een uitweg, men begon elkander wederom eenigzins te herkennen; de madera ging rond; de tongen werden los; ik sprak met warmte en op den toon, dien het vóórkomen van een ongeluk eischt en die den storm wil doen bedaren; — het centrum begreep mij, het beloofde alles; een glas jenever (schenick!) bezegelde onze eeden!

»Goed zoo! zeide mij de president-directeur, die mij ter zijde trok, maak van dit gunstig oogenblik gebruik, verwijder u en rigt eene nota aan het bewind, waarbij gij op eene algemeene amnestie voor alle omwentelings-delicten aandringt, die van »VAN LANGEN» zal er onder begrepen zijn; zend mij het geschrift nog dezen nacht, en morgen dien ik eene boodschap bij de kamers in ten geleide uwer nota, waarvan ik de uitvoering krachtig ondersteunen zal.» Ik kwam te huis met een vol gemoed, schreef voor de vuist weg en een uur later was mijne nota verzonden."

Nu volgt die nota; kwaad is het stuk niet, maar voor een uur werks toch lang geen »herculeus labor». Wij schrijven het niet af en vertalen het niet, de meer belangstellende lezer kan het in het dagverhaal der handelingen van de toenmalige vergaderingen (dl. IX) terugvinden.

»Het bewind hield woord," vervolgt LOMBARD, »op de mededeeling mijner nota aan de kamers volgde de algemeene amnestie, VAN LANGEN was er onder begrepen en werd in vrijheid gesteld en niet een enkele droppel bloed werd vergoten! De herinnering aan het welgelukken mijner bemiddeling is mij altijd zoet geweest."

Nu moeten wij er bijvoegen, dat wij bij het doorbladeren der in die zaak gevoerde debatten niet hebben kunnen bemerken, dat het zoo grif en zoo spoedig tot de gewenschte conclusie kwam als LOMBARD ons wel zoude willen doen gelooven (*). Onder de mannen van die dagen, welke staatkundige opinie ze ook overigens aankleefden, waren er nog velen, die voor krasse, strenge maatregelen gestemd waren: de teergevoeligheid van onzen tijd bestond nog niet; een paar staaltjes daarvan wenschten wij wel te mogen aanhalen. — Er was in de maand Maart van het jaar dat wij bespreken en dus gedurende het ultra-democratisch regime, eene discussie bij de kamers aanhangig over de toe te passen straf in cas van iedere eventuele fraude.

(*) Die representanten waren: VISSER, P. V. AMSTEL, V. LEEUWEN, BOSCH, VONK, RANT, V. ROSENFELDT-CATEAU, V. D. HOEVEN, OCKERSE, DE BERE en DE LEMON. (Zie *Dagverhaal der handel van de Wetgev. Vergadering*, Junij 1798. dl. IX.)

(†) Toen minister van buitenlandsche zaken, vroeger gezant in Spanje en Denemarken; LOMBARD spreekt met lof en eerbied van dien staatsman.

(*) De nota van LOMBARD was van 1° november 1798. Eerst op den 12den december daaraanvolgende deed APPELIUS rapport in de 1ste kamer (nu 2de) over de amnestie en gaf in bedenking of V. LANGEN en FIJNJE er wel onder behoorden begrepen te worden.

de voordragt was om er *f* 6,000 boete op te stellen en die bepaling vond nog al ondersteuning; dan de representant FLOH (*) was van gevoelen, dat het voorstel tegen het zuivere beginsel van gelijkheid regtstreeks aandruischte: dat een fabrikant, die *f* 100,000 bezat (de wet was tegen de fabrikanten gerigt), door die boete niet veel lijden zoude, terwijl anderen, die weinig of niets bezaten, er volkomen door in 't ongereede zouden komen, — het raisonnement, men moet het erkennen, was logisch genoeg, — hij dan opineerde voor eene lijfstraf, „bij voorbeeld: een *streng* geeseling en een brandmerk *daarenboven!*” Men ziet hieruit dat de toenmalige burgers lang geen gemakkelijke heeren waren. Of de boete van *f* 6,000, dan wel de strenge geeseling later in het strafwetboek als poenaliteit is opgenomen, hebben wij geen lust gevoeld in onzen bestoven berigtgever verder te onderzoeken.

Eenige maanden later, almede bij de behandeling van het lijfstraffelijk wetboek kwam de pijnbank ter sprake — er was veel vóór, veel tegen. Onder de meer kleinzeerige representanten was er een (VAN GALEN, wiens levensberigt ons niet onwelkom zoude zijn), die in zijn nog al welsprekenden speech betoogde, dat die wijze van convictie even onzinnig als barbaarsch was en mitsdien behoorde te worden afgeschaft; — een andere M. C. v. H. . . , die er in zijne betrekking van procureur van de gemeente, die hem had afgevaardigd, iets van konde weten, opineerde „dat vermits hij voor 't moment geen beter overtuigingsmiddel kon aanwijzen (zonderling advies voor een doorkundig regtsgeleerde!), de pijnbank even goed blijven als verdwijnen kon, dat hij overigens ook niet tegen de afschaffing was, maar toch in het midden moest brengen, dat het instrument in kwestie meer een bullebak en (wel bekome u de maaltijd!) lang zoo pijnlijk niet was als men wel dacht!” Wij gaven deze beide kleine aanhalingen, om te doen uitkomen, dat onze ouden toch nog aan den hardvochtigen kant waren en dat bij den toen heerschenden geest het hoofd van VAN LANGEN werkelijk aan een zijden draadje hing en mitsdien de tusschenkomst van het fransche directoire (†) en de monsternaaltijd van LOMBARD geen overtollige

(*) J. H. FLOH, representant van Hengelo en predikant, later vaste secretaris bij verschillende kamers.

(†) De fransche directeurs wilden voor alles aan Europa het voorbeeld niet gegeven zien van een ambtgenoot in staat van beschuldiging, of met het zwaard der wet bedreigd, het was voor hen een kwestie van eigen lijfsbehoud, vandaar de spoed en het dringende van LOMBARD'S commissie. Ware het een vraagstuk op gewoon judicieel of administratief gebied geweest, wij gelooven niet dat BARRAS en zijne confraters veel water zouden vuil gemaakt hebben over een hollandschen hals minder of meer.

zaken te noemen waren. Deze hulpmiddelen, gevoegd bij de meer bezadigde denkwijze der meerderheid onzer afgevaardigden, hebben onze historiebladeren zuiver kunnen houden van eene politieke executie te meer, en al hebben wij ons het verwijt te doen van bij elke staatkundige kentering de Franschen op den voet te volgen, om het woord naäpen niet te gebruiken, toch bleven, Gode zij dank, onze omwentelingen steeds „stormen in een glas water,” terwijl de hunne helaas nooit anders dan stormen in een bloedzee zijn! Moge dat onderscheid gehandhaafd worden door ons, door onze kinderen en door onze nakomelingen tot in het verst verwijderde geslacht!

Nog een oogenblik moeten wij tot LOMBARD terugkeeren: de verkregen amnestie was zijn diplomatisch proefstuk en tevens zijn diplomatische zwanenzang, na dien tijd viel er voor hem niet veel te verrigten en bepaalde hij zich tot min of meer juiste opmerkingen over de zeden en gewoonten van ons land. Wij zullen er een bloemlezing uit houden: — op het afvuren van een geweer in 't Haagsche bosch staat zware gevangenisstraf — op het raken van een nachtegaal de dood! (*) — De huisdieren dragen een zakje onder den staart, opdat hunne uitwerpselen den grond niet zouden bezoedelen; — tolgaarders zijn er niet, de Hollanders zijn te eerlijk en steken het verschuldigde tolgeld in een bus die ongeschonden wordt opgehaald; — de tapperijen hebben alle groote uithangborden, waarop te lezen staat „vri vin”, dat wil zeggen, onvervalschte wijn (vrai vin!); — de visschersmeisjes nemen zoodra ze huwbaar zijn een, twee tot zes vrijers en leven er successivelijk in volle vrijheid mede en trouwen nooit vóórdat een hunner den echt onvermijdelijk gemaakt heeft; — de bierbrouwerijen zijn meerendeels verdwenen, sinds dat BOERHAAVE betoogd heeft dat het bier den steen of het graveel veroorzaakt; — de nachthuizen hebben een staatkundig doel (?), men werft er het zeevolk; — de executies zijn er zeldzaam, ze maken het volk bang!! (mocht de man waarheid gesproken hebben!), van de sententie tot de uitvoering slechts een ommezien, de schuldige heeft zijn vonnis naauwelijks gehoord of heeft opgehouden te leven. — Ons dunkt dat we genoeg gegeven hebben om op de hoogte te komen van LOMBARD'S oordeel en doorzigt. — Eerlang naar Frankrijk teruggeroepen, stond daar de 18de brumaire voor de deur, en het nieuwe consulaire bewind wist zijne regterlijke en diplomatische begaafdheden niet te

(*) Aan hem medegedeeld door LEWE, president van de kamer der afgevaardigden. (Zie *Mém.* dl. I. p. 298 noot.)

schatten, of LOMBARD heeft om andere redenen het openbare leven verlaten, althans naauwelijks den mannelijken leeftijd ingetreden, verdwijnt hij van het tooneel, om zich geheel aan de letterkunde te wijden, die hij dan ook tot aan zijn dood, waarvan ons het juiste tijdstip onbekend is, beoefende; maar dan nog welke letterkunde beoefende hij? Om den gewezen raadsheer in het hof van cassatie (*), den ephemeren vredestitel en afgezant al verder te kenschetsen, noemen wij slechts den titel van een zijner pennevruchten: »Bertha of de gedenkwaardige sch...t (fransch: *pet*). Parijs 1807"! De lijst van het overige, waaronder evenwel het aardige tooneelstukje: »De molenaar van Sanssouci", is te vinden in de »Biographie Nouvelle des Contemporains," en nu vragen wij, of wij LOMBARD DE LANGRES te hard zijn gevallen? Staatslieden uit de school van TALLEYRAND en PALMERSTON, d. i. ledig van hoofd of ledig van hart, die de ernstigste zaken schertsend behandelen en te veel laten zien en hooren dat zij het menschedom als een verachtelijk poppenspel beschouwen, hebben geen regt op onze bewondering en evenmin op onze toejuicing.

Wij hebben voor ons met DE LA CROIX en met LOMBARD afgedaan, en zien nu met liefde naar betere en degelijker berigten omtrent die mannen, hunne voorgangers of opvolgers uit. Duurt het wat lang of komen ze niet, dan willen wij ten behoeve van den vrager de onafgedane ambassadeurs, SÉMONVILLE er onder begrepen, wel eens naar ons zwakke vermogen in behandeling nemen.

MARS.

Willem IJzbrantsz. Bontekoe (vgl. XI. bl. 71). Wie gelijk heeft? POTGIETER zoo wel als VAN DER AA. Het artikel bij laatstgenoemde over CORNELIS BONTEKOE (DECKER) is van mij afkomstig. Tot toelichting dient, dat deze niet geboren werd in eene herberg; sedert onheugelijke en tot voor korte jaren was de *Bontekoe* eene grutterij.

C. W. B.

Generaals van de republiek der vereenigde Nederlanden (vgl. XI. bl. 37). KAREL WILLEM, vorst van Nassau-Usingen, werd geboren den 9den november 1735. In welk jaar hij in nederlandschen dienst trad en wat hij alhier verrigt heeft, is mij onbekend. In 1797 volgde hij HENDRIK LODEWIJK KAREL ALBERT, laatsten vorst van Nassau-Saarbruck, ook in dat vorstendom op, en overleed 6 jaren

(*) Na te Parijs in de regten gestudeerd te hebben, verkreeg hij die betrekking door den invloed van BARRAS. Waarlijk een mooi begin voor zulk een jong mensch, hij zat in het hof toen hij bij de directeurs geroepen werd, een etmaal later zat hij in zijn reisfourgon.

later, den 17den mei 1803, de regering nalatende aan zijnen broeder FREDERIK AUGUST, met wien in 1816 de linie Nassau-Usingen uitstierf. Hij was in 1760 in het huwelijk getreden met CAROLINA FELICITÉ, gravin van Leiningen-Heidesheim (geboren 1734, overleden 1810), en had bij haar twee dochters, CAROLINA POLYXENA, gehuwd in 1786 met FREDERIK van Hessen-Cassel, en LOUISA HENRIETTA CAROLINA, die ongetrouwd is gebleven.

2.

Pitt (vgl. A. R.). Mij zijn in dienst der oostind. comp. bekend:

LAURENS PIT, de oude, van Bremen, gehuwd met de dochter van den kapitein VOEGEL, op Banda, 1641—1678.

LAURENS PIT, de jonge, buitengewoon raad van Indië, 1698.

ARNOLDUS PIT, onderkoopman, 1674.

CHRISTIAEN PIT, fiscaal, 1704.

MAERTEN PIT, raad van Indië, 1683.

JOHAN PIT, directeur in Bengalen, 1685.

JACOB JORISZ. PIT, buitengewoon raad van Indië, 1678.

RIJKLOF PIT, diaken te Batavia, 1691.

LABORANTER.

Lijsten van officieren (vgl. XI. bl. 72). Wij vinden t. a. p. eene in ons oog allerbelangrijkste lijst van de officieren, waaruit het bataafsche legioen was zamengesteld. Vele hunner namen komen nog na 1815 op onze officiële ranglijsten voor. Zijn het identiek dezelfde personen, wat trouwens niet denkelijk is, of slechts aanverwanten of descendenten? Dat enkele der uitgewekenen het ver genoeg op de militaire loopbaan bragten, is bekend. DAENDELS, CHASSÉ, MARTUSCHWITZ, BONHOMME en BRUCE klommen op tot den rang van luitenant-generaal, maar ook een niet gering getal andere namen van de gegevene lijst behooren tot de geschiedenis van ons krijgswezen, POUPART, ARNOLDI, MASCHECK, VAN DER WIJCK, HOYNCK VAN PAPENDRECHT, LAMBREGTS (wij hebben in onze schooltijd een generaal en retraite van dien naam in de nabuurschap van Venlo gekend), BREPOELS, DE MOULIN, DU MOULIN, DU BOIS, GILQUIN, DE FAVAUGE, VAN BOECOP, BOELLART, SELS, CLARION en anderen, moeten allen, of althans meerendeels, in den bataafschen tijd, onder LODEWIJK, of gedurende het keizerrijk, tot hooger rangen zijn opgeklommen dan die, welke zij bij de formatie van het vreemdenlegioen bekleedden. Wie onzer medewerkers geeft levensberigten omtrent een of meer dezer mannen, die toch allen in minderen of meerderen graad een werkzaam aandeel gehad hebben in de gebeurtenissen van dat veel bewogen tijdperk? MARS.

Een oranjeblant op den Haarlemmerdijk (vgl. XI. bl. 72). Men vraagt: Begingen onze grootvaders inderdaad zulke staatsburgerlijke dwaasheden? Kan hierop de volgende mededeeling nog dienen, dat in mijn bezit is een tulpglas op vierkanten voet, waarop gegraveerd is een keeshond, die den regter achterpoot oplichtende, tegen een' oranjeboom p..., terwijl aan de ommezijde staat: *Eeuwig Kees*. Naar men mij verzekert, zijn er slechts drie zulke glazen geweest, welke hun bestaan te danken hebben aan drie hevige patriotten, die bij hunne bijeenkomsten daaruit dronken.

D. H.

Jan Bart (vgl. A. R.). Het volgende heb ik in der tijd uit de trouwboeken der groote kerk te Vlissingen omtrent eene familie BART getrokken.

1602—1604. JACOB BART, van Duynkerken, j. g. met MAEYKEN PIETERS, j. d. van Vlissingen, wonende in de Backersgang.

1620 Julio. JACOB JANSZ. BART, j. g. varende man, met MAEYKEN ADRIAENS, beyde van Vlissingen.

1631, 26 Julio. WILLEM BART, van Calis, j. g. varende man, met GOELKE? CLAES, j. d. van Vlissingen.

1673, 7 October. JACOB BART, wed. van ELISABET CORNELIS, varende man, met SARA JANS, j. d. beyde van Vlissingen.

1676, 26 Sept. JACOB JANSZ. BART, j. m. met JACOMYNTJE WYNANTS, j. d. beyde van Vlissingen.

In een fransch werk las ik dat de vader van JAN BART genaamd was CORNELIS, en zijne moeder CATHARINA JANSSENS.

JAN BART huwde eerst NICOLE GONTIER, later MARIA JACOBA PUGGHE. Bij zijne eerste vrouw had hij een zoon, FRANÇOIS, bij de tweede JEAN LOUIS en IGNACE.

LABORANTER.

Strijders bij Waterloo (vgl. A. R.). In den vorigen jaargang werd door mij gevraagd, welke contingenten van eenige kleine duitse staten te Waterloo medegestreden hadden. Toevallig zie ik mij in de gelegenheid gesteld die vraag ook weder te kunnen beantwoorden. Ik vind namelijk vermeld op bl. 627 der *Geschiedenis van den grooten wereldstrijd in de jaren 1813, 1814 en 1815*, door JOHANN SPORSCHIL, naar het hoogduitsch bewerkt en met aantekeningen voorzien door J. J. ABBINK. Amst., G. J. A. BEIJERINCK, 1847, dl. II, dat het noordduitsche legercorps (bondscorps), hetwelk, onder bevel van den generaal HAKE (vroeger onder graaf KLEIST VON NOLLENDORF), slechts aan den vestingoorlog in Frankrijk deel genomen heeft, bestond uit 12,000 Keurhessen, uit de thuringsche brigade, of de contingenten van Weimar, Gotha,

Anhalt, Schwarzburg, Waldeck, Lippe en Oldenburg, alsmede uit het groothertogelijk mecklenburgsche contingent.

De bij deze opsomming niet genoemde contingenten zullen waarschijnlijk wel daaronder begrepen kunnen worden, b. v. die van Reuss-Lobenstein, Reuss-Ebersdorf, Saksen-Meiningen, Saksen-Hildburghausen en Frankfort, naar welke contingenten ik ook inlichtingen vroeg. De in 1815 aan eenige Zwitsers verleende medaille werd hun niet voor oorlogsfeiten geschonken, maar ter belooning hunner trouw aan LODEWIJK XVIII enz. enz.

J. H. VAN GEUNS.

Van Riebeek (vgl. A. R.). Er schijnt sprake geweest te zijn om tot opperhoofd aan de Kaap, in plaats van RIEBEEK, te benoemen MATHIJS PROOT; waarom dat geen plaats heeft gehad kan ik niet opgeven (*).

Het historisch genootschap te Utrecht heeft het voornemen het journaal van zijn verblijf aan de Kaap uit te geven (1652—1662). Hij was gouverneur van Malacca 1662—1665. Ik weet niet dat hij in 1666 in Holland is geweest; het laatst dat mij bekend is, is hij op de vloot van WOLLEBRAND GELEYNS, *de jonge*, in 1648 te huis gevaren als koopman. Van 1666—1677 was hij secretaris der hooge regering, van 1668—1693 of 1694 te Batavia president van huwelijks- en kleine zaken.

Als groot winkelier komt hij nog voor in 1703.

Het overige melde u M. A. v. D. K., ofschoon mijne aantekeningen in eenige datums verschillen, als het overlijden van den gouverneur-generaal VAN RIEBEEK, den 16den november 1713; het overlijden van ELIZABETH VAN OOSTEN, den 18den mei 1714. enz.

LABORANTER.

De uitgaande manifesten van de oostind. compagnie (vgl. A. R., XI. bl. 79). Twee onzer medewerkers hebben zich welwillend gehaast om iets over dit onderwerp te zeggen, doch wat wij zochten hebben zij ons niet gegeven. De eerste vooral heeft ons, hoe goed gemeend ook, een slechten raad gegeven, met ons naar RAYNAL te verwijzen! — Positive renseignements moet men bij de Franschen in 't algemeen en bij den declamatorischen abt in 't bijzonder niet zoeken; de Franschen hebben een onoverkomelijken afschuw van lijsten, staten en getallen, en zijn ze ondanks hun aangeboren weêrzin nu en dan verplicht om er gebruik van te maken, dan is oppassen de boodschap, want op een of meer nullen zien ze niet! om de eenvoudige reden dat de

(*) *Kronijk van het hist. genootsch. te Utrecht*, 1856, afzonderl. druk, bl. 2.

relative grootheid of geringheid der cijfers hen in het minste niet boeijen kan en zoo wel schrijvers als lezers er bij hen met de meest mogelijke onverschilligheid over heen loopen; RAYNAL, in één woord, kan ons dan alleen te pas komen, wanneer wij, de eentoonigheid zat van op eigen grond gekweekte indische oppositie, hetzelfde thema voor 't minst wat melodieuzer verlangen te hooren klinken.

Onze tweede berigtgever, NAUTICUS, heeft de zeer lezenswaardige tafels medegedeeld van hetgeen onze verschillende indische nederzettingen trokken en teruggaven. Dan die opgaven, waarvan men het meerendeel ook bij VALENTIJN en anderen terugvindt, lagen niet zoo zeer in onze bedoeling. Immers, wanneer er sprake is van de geschiedenis onzer oostind. compagnie, hebben wij wel degelijk een onderscheid te maken tusschen haren handel *op* Indië en haren handel *in* Indië. Dat de eerste betrekkelijk zeer gering en de tweede gedurende meer dan een eeuw kolossaal te noemen was, weten wij, maar wij weten niet wat Europa in ruil gaf voor het veelsoortig oostersch product, dat de retour-schepen aanvoerden, en kunnen ons daarvan alleen vergewissen door het onder de oogen krijgen van uitgaande cargalijsten, die wij ons niet herinneren ooit in druk te hebben gezien en die waarschijnlijk nergens anders dan in het archief der oostind. compagnie zullen te vinden zijn, waarom het ons leed doet dat wij, toen die verzameling hier ter stede gezolderd was, wel de gelegenheid, maar niet den lust hadden om in ons zelven die données te verkrijgen, welke wij nu van anderen moeten inroepen.

De door NAUTICUS afgeschreven lijst der goederen, welke onze verschillende indische kantoren trokken, is plus minus 200 nummers groot en wat vindt men daarop van europe-schen oorsprong? Lakens, carsaaien, spiegels, verrekijkers en niet veel meer; de overgrootte meerderheid, zeggen wij maar het geheel, bestond dus uit voortbrengselen van het zoo kwistig beweldadigde Indië zelve en het raadsel blijft onopgelost, wat toch onze compagnieschepen, buiten krijgsvoorraad en kalfsvellen! (*) wel aan boord hadden, wanneer ze de reë van Texel of de monden van de Maas verlieten. Maar vooruit kunnen wij

(*) We noemen hier kalfsvellen, omdat wij ons daarbij herinnerden, in onze jeugd te Enkhuizen een gezin gekend te hebben, waarvan de ouders tot de welgestelde klasse behoorden: — welgesteld ter zake dat zij de leverantie hadden van de „trommelvellen”, let wel, niet voor de oostind. compagnie „en bloc”, maar voor de „Camer Enckhuysen” alleen. — Toenmaals reeds vraagden wij ons zelven met een glimlach af, of de compagnie dan trommelvellen at, en zoo niet, of ze dan het artikel wel voor den naasten prijs had.

gerust de conclusie nemen, dat de westersche volksvlucht in het handelsverkeer van dien tijd een akelige rol speelde.

Onder het doorbladeren van oudere en nieuwere werken over Indië, die ons het gezochte spoor zouden kunnen aanwijzen, viel toevallig ons oog op de cargalijst der retour-vloot van 1661 — juist twee eeuwen achter ons! en zeker het bloeiendste tijdperk onzer wereldberoemde compagnie. Dat bracht ons op het denkbeeld om haar eens in een enkel punt van vergelijking te brengen met onze meer nederige en op zijn best in 't buitenland gekende handelmaatschappij. — Wat vinden wij?

De retourvloot van 1661 bestond uit slechts negen schepen: zeven er van waren tegelijk onder den commandeur ANDRIES FRISIUS in het vaderland aangekomen, de beide andere volgden met „grover waren” een paar maanden later. De lading dezer vloot werd bij aankomst op ongeveer zes miljoenen gewaardeerd en had (een klein winstje een zoet winstje!) negentien en een halve tonne gouds gekost, ook was de uitdeeling van dat jaar 25 per cent en de actiën rezen van 405 tot 438 en 450 per cent. — De aangevoerde goederen bestonden, als naar gewoonte, voor 't meerendeel niet wat de waarde, maar wat de tonnenlast betrof uit peper: vier miljoen vijf maal honderd veertig duizend oude amsterdamsche ponden, als 't u belieft. Nogmaals vragen wij: was peper toen een voedingsmiddel of wel eene specerij? Dat er evenwel om tot eene waarde te komen van zestig tonnen gouds (waaronder het voordeeltje van vier miljoen!) kostbaarder goederen aan boord moesten zijn, spreekt van zelve, ook bestond de lading buiten de 1135 last peper, 155 last sapanhout tot stouwing en 87 last japansche staafkoper tot ballast, nog uit ongeveer 800 lasten (de schepen hielden dooreen genomen niet meer dan 240 à 250 last) meer kostbare producten: specerijen, indigo, suiker, katoen lijnwaden (88,600 stukken), garens, perziansche zijde, gember, lakken en wat niet al? Ook vinden wij er 11,530 stuks japansche porseleinen, zoodat reeds voor twee eeuwen de toevoer van dat luxe-artikel in vollen gang was en dat het er voor gehouden kan worden dat het japansche fabrikaat lang vóór het chinesche, waarvan toen nog geen sprake was, bij ons is aan de markt gekomen en mitsdien dat van hetgeen in onze dagen van dat goed nog overgebleven mogt zijn, het kostbaarste en meest gezochte, ook het oudste is. — Onder de veelsoortige andere fijne waren, die ANDRIES FRISIUS onder zijn geleide had, merken wij op 22,000 amsterdamsche ponden „cauwe di Mocka”: hebben wij daardoor koffij te verstaan? Wij zouden het wel durven aannemen, omdat de invoer

van dat langzaam vergif te dier tijd begon te animeren (*) en ook mad. DE SEVIGNÉ er wat later haar eigenaardig woordje van zegt. — Java leverde toen nog geen enkel koffijstekje op, en eerlang zal de ned. handelmaatschappij ons op een enkelen voormiddag 57,790,875 amsterdamsche ponden van die pernicieuse boon aanbieden, als het halfjarige product van dat onuitputtelijke eiland!

In verhouding tot de toenmalige waarde van het geld, mag een vlootje van negen middelbare schepen, dat voor zes miljoenen koopmansgoederen aanbrengt, niet gering geacht worden; maar men bedenke wel dat dan ook die kostbare retouren de wangunst van geheel Europa opwekten, speciaal die van Engeland. En kon het wel anders, daar de britsche compagnies schepen toen zeldzaam anders dan met peper en salpeter »pour tout potage» den Theems opvoeren? Maar hoe mooi dat alles ook nu voor ons klinkt, de slotsom der geheele handelsbeweging van Indië tot het moederland was in 1661 toch slechts een kapitaal van zes miljoen en eene vloot van 9 schepen, terwijl de enkele maand januarij van 1861 niet minder dan 35 schepen, metende 21,224 tonnen (of 600 tonnen voor elk schip), in onze zeegaten uit Java heeft zien binnen loopen met eene geldswaarde van ruim veertien miljoen aan boord; en wilden wij nu de rekening van eene enkele maand over het geheele jaar slaan, wij kwamen op eene vloot van 420 fraaije barken en fregatten, aanbrengende een kapitaal van 108 miljoen gulden! Dan dierekening zoude mank gaan, daar de najaars- en voorjaarsmaanden die van den sterksten aanvoer zijn. Intuschen mag toch voor zeker aangenomen worden dat onze handelsbeweging (die van particulieren met de taak der nederl. handelmaatschappij te zamen gevat) over 1861 niet veel minder dan drie honderd scheepsladingen en een som van honderd en twintig miljoen gulden bedragen zal, en nu komen wij tot de vergelijkende cijfers.

1661.	9 schepen	2,135 last,	waarde f	6,000,000.
1861.	300 "	90,000 "	" "	120,000,000.

En hoe dan nog moesten die gevierde resultaten door onze voorouders behaald worden? Door gedurig vechten met Portugezen en Engelschen, met indische volkeren van de meest verschillende tint en geaardheid, door oorlogsgeweld van elke soort en misschien enkele malen door roof en door moord! terwijl nog daarenboven het onmetelijke Azië en al de eilanden zonder tal, die de indische zee van den stillen oceaan afscheiden, cijnsbaar moesten gemaakt worden om de retourladingen te volmaken, alsof niet het manifest van elke retourvloot blijken droeg van in alle wa-

teren te zijn opgemaakt, in de Sundagroep, in de Molukkos, in Japan, in Achterindië, in Bengalen, op de oevers van de Hooglij, in Choramandel, op Ceilon, in de golf van Perzië, in de Roode zee, en waar niet al?

Even opmerkelijk als het zoo zeer in 't oog loopende en voor ons voordeelige onderscheid der cijfers mag het onderscheid der producten geacht worden. — Zonderling, het was Nederland en Oostindië in 1661, even als het nog Nederland en Oostindië in 1861 is, en een schier algeheele ommekeer van laadgoederen is daar. Van suiker, die nu meer dan de halve watervverplaatsing van elk schip veroorzaakt, was toen slechts eene geringe hoeveelheid aan boord. Van koffij was naauwelijks sprake, evenmin van tin, terwijl de kostbare indigo, die nu als de vierde in rang onder onze invoerartikelen plaats neemt, toen nog in betrekkelijk geringe quantiteit aan de verschillende loges moest bijeen gebragt worden. De peper, de kaneel, de nagelen (*), de foelie en het japansche staafkoper zijn als hoofdartikelen verdwenen. De massa van katoenen lijnwaden, die toen in alle hoeken van Indië werden opgekocht en tot den rijkdom der retouren niet weinig bijbragten, zijn spoorloos uit onze magazijnen verdwenen, en het is nu op zijne beurt Indië, dat diezelfde weefsels meestal onder dezelfde benamingen van de westersche industrie ontvangt. Katoenen garens en perziaansche zijde, toen zoo weldadig en belangrijk voor ons fabriekwezen, komen nimmer door direkten toevoer meer tot ons, en zoo zien wij dat het karakter van den oostindischen handel geheel is afgeweken of gedeeltelijk omgekeerd. Maar is het daarom verergerd? dat zij verre. En wanneer wij nu sinds ongeveer het derde eener eeuw onzen indischen handel zoozeer hebben zien bloeien, dat we uit het enkele Java met Banca en de Moluksche eilanden twintig maal meer schats weten te halen, dan onze voorvaders uit geheel het oosten; dat we driehonderd en meer van de heerlijkste driemasters in maar tijdelijk afgebroken heen- en weervaart houden, zonder in die oorden (†) een

(*) Om te doen zien hoezeer de nagelen in die dagen tot de hoofdproducten behoorden, nemen wij een bericht over uit den *Holl. Mercurius* van julij 1657. »De bewinthebbers hadden in deze maand verkocht aan verscheijden kooplieden alle de nagelen, bestaande in 3,000 quartelen, voor 70 stuivers 't pont, beloopende omtrent 38 tonnen gouds — de kaneel op hoop van succes in Ceijlon begost te rijzen — ook hebben verscheijden Cameren groote quantiteit peper verkocht, die 17¼, ½ en 18 golt (waarschijnlijk stuivers) — actien 380.»

(†) Het is even opmerkelijk als gelukkig, dat juist onze voornaamste productieplaatsen Java, Banda en de speerijeilanden in schier volkomen rust zijn, sedert de diepogorosche oorlog, en mitsdien sedert dertig jaren, en zoo er al dóór gevochten moet worden, dan is het op Sumatra, Borneo, Celebes, Timor enz., waar wel eenigo krijgsroem, maar weinig koopmansgoed te halen is.

(*) Te Venetië reeds in 1615. — Te Marseille 1654.

schot te doen of eenig geweld te plegen, en zonder eenig ander gevaar, dan dat waarmede oostersche mekkagangers en westersche doctrinairen ons in een min of meer ver verwijderd tijdstip zouden bedreigen; dan waarlijk behoeven wij onze voorouders niet te benijden, en dan ook behoorde slechts een enkel gevoel, dat van dankbaarheid, ons te bezielen, en moesten alle liefhebbers van vaderland en volkswelvaart de handen in een slaan, om dien ongeëvenaarden toestand te bestendigen, zoo lang althans als de wisselvalligheid van alle aardse dingen het zou komen te gedoogen, en vooral om toe te zien, dat niet in eigen boezem eene school van staathuishoudkundige sloopers worde opgekweekt, die homogene met hare fransche geestverwanten van 1789 en 1793 het »perissent les colonies plus tôt qu'un prince», in het vaandel voert, en zoo gaarne ter liefde van een stelsel het gebouw omver zoude smijten, dat nog in volle kracht op zijne grondslagen staat, maar dat toch onvermijdelijk aan het waggelen zal gaan, wanneer eenmaal het vereenigd geweld van oostersch fanatisme en westersch radicalisme er op begint te beuken. Hoe onmogelijk ons zulk eene monsterachtige alliantie ook toeschijne, de geschiedenis der overzeesche nederzettingen toont er meer dan een enkel voorbeeld van aan, en wat een mekkaganger voor den Koran doet, doet met niet minder onverzettelijkheid de econoom voor zijn troetelstelsel, ook wanneer hij het batig slot veel sneller naar Indië zag terugkeeren, als het er van daan gekomen is, en zelf wanneer hij in verbrande dessaas, verwoeste kof-fijvelden en vertrapte paddyakkers de eerste vrucht van zijne theoriën te aanschouwen kwam, — ook dan nog, wij zijn er zeker van, zou hij zijn verwoestingswerk vergoelijken met UILENSPIEGELS liefkoosd troostwoord, »na regen komt zonneschijn.»

MARS.

[Mogen wij onzen geachten medewerker doen opmerken, dat hij in het laatste gedeelte van zijn artikel een onderwerp aanroert, dat wij in ons tijdschrift niet gaarne behandeld zien. Aangaande politieke questien, en daartoe behoort tegenwoordig die over het cultuurstelsel in Indië, bewaart de *Navorscher* liefst het stilzwijgen.]

Hooge of vrije heerlijkheden. In den *Tegenwoordigen staat der Nederlanden* wordt in dat deel, hetwelk over het tegenwoordig Noordholland, en bepaaldelijk over Westfriesland, Kennemerland enz. handelt, bij herhaling (b. v. bl. 433, 474 enz.) gesproken van *hooge of vrije heerlijkheden*, alsof *vrije heerlijkheid* en *hooge heerlijkheid* synoniem waren. Waar-aan is dit toe te schrijven? Waren die *hooge heerlijkheden* in dat gedeelte van Holland tevens *vrije heerlijkheden*? Of liever was wel ééne dier *hooge heerlijkheden* eene *vrije heerlijkheid*, in den waren zin van dat woord?

N. REEKS, Dl. I.

Waren zij niet alle leenroerig? En heeft het woord *vrije* in dat deel van den *Tegenwoordigen staat* niet eene geheel andere beteekenis, die aan den schrijver schijnt te zijn ontgaan?

$$\frac{C+C+C.}{3.}$$

Belegging van Alkmaar. In de stadsrekening van Alkmaar over 1573, het jaar der belegering, komen de volgende posten voor:

»CORNELIS SIMONSZ. KANNEGIETER van arbijsloon van sekere cloten te gieten ende van de tinnen dalers te gieten, mitsgaders van tin bij hem daertoe geleverd blijkende bij specificatie betaelt bij ord^e en quit^e dd. 23 Oct. f 84: 15: —

LOBBRANT JACOBSZ. COREN van verscootten pen van boden die in t beleg in ende uyt de stede gecomen sijn en missive in en uitgebrocht hebben, blijkende bij specificatie dato als voorn. f 151: 19: —

De gorters 60 lasten rogge gemalen tot onderhoud der arme burgerij.

Het bakken van 40 lasten daarvan.

MAERTEN PIETERSZ (de stadstimmerman VAN DER MEY) van dat hij in t beleg met missiven an de gouverneur SONOX en de Staten gerijst heeft om succoers ende ontset te verzoeken betaelt by ord. en quit. f 20: —: —

Noch aen MAERTEN PIETERSZ. van dat hij als capitijn die burgerie in 't beleg in goede order gestelt ende onderhouden heeft, betaelt f 10: —: —.

CORNELIS LOURISZ. en SIJMEN GARBRANTSZ. goudsmeden van dat zij die tinnen munte int belegge gestempelt ende geslagen hebben, betaelt f 9: —: —

De jaarrekening sloot met een schadelijk saldo van f 147,693: 1: 2, waarvan van den lande te goed was f 118,390: 18: 9. In mindering hiervan ontving de stad, volgens de lootcedullen van 16 en 17 Mei 1584, f 85,503: 9: 9, aan landen, tienden en pachten, eertijds door de abdij van Egmond, de reguliers te Blokker en de monniken van St. Pietersdal bezeten, terwijl het overige van tijd tot tijd in geld werd afgedaan, het laatst op 17 Febr. 1596.

C. W. B.

Staatjes van gedwongen trouw gedurende de fransche overheersching. I. Zitting van den municipalen raad te Alkmaar van 18 januarij 1813.

De maire stelt voor, het voorbeeld te volgen der goede stad Parijs, welke 500 uitgeruste ruiters heeft aangeboden, om ten spoedigste de verliezen van het leger te herstellen, en heeft daarom van den onderprefect reeds verlof verzocht den raad bijeen te roepen. Deze bedankt voor de attentie, wil gaarne tot het beoogde doel medewerken en zijne gevoelens aan den voet des troons brengen,

en magtigt den maire, om den keizer mededeeling der beraadslaging te doen en den wensch uit te drukken, dat de stad, naarmate harer middelen, moge bijdragen tot de ligting en uitrusting van eene compagnie vrijwillige jagers te paard in het arrondissement.

II. Aanschrijving van den prefect van het departement der Zuiderzee aan de onderprefecten.

De prefect enz., gezien de confidentiële brieven van den minister van binnenlandsche zaken van den 3den en 12den oct. 1813, betrekkelijk het onderwerp der zittingen van den senaat van den 4den en 12den (den 4den werd, onder het presidium der keizerin, een protest opgemaakt tegen den afstand van Guadeloupe door Engeland aan Zweden, en tegen den afval van BERNADOTTE), magtigt de municipale raden van Haarlem, Hoorn, Zaan- dam, Enkhuizen, Alkmaar, Weesp, Amers- foort en Utrecht, te vergaderen tot het inzen- den van een adres van aanhankelijkheid en betoon van verontwaardiging, enz.

Een conceptadres vergezelde deze aan- schrijving, hetwelk, op het voorstel der mai- res, natuurlijk werd goedgekeurd (te Alk- maar den 21sten oct.).

III. Toen in 1811 de kennisgeving ge- geschiedde, dat de keizer zijne nieuwe departe- menten zoude bezoeken, werd tevens gelast, dat men onverwijld schikkingen te maken had tot illuminatie en vreugdebedrijven, »met waarschuwing dat het naauwkeurigst toe- voorzigt zal worden gehouden, om diegenen, welke daartoe niet zullen hebben medege- werkt, te ontdekken.»

NAPOLÉON passeerde den 17den oktober Alkmaar, naar Haarlem gaande, en vertoef- de er zoo kort mogelijk. Onder de voor die gelegenheid verordende policiebepalingen komt ook voor, dat de schuiten, onder brug- gen liggende, waarover Z. M. zoude rijden, moesten verwijderd worden. C. W. B.

Diamantslijperijen te Amsterdam. De am- sterdamsche diamantslijperijen — zoo las ik dezer dagen — zijn wereldberoemd. Dit is volkomen waar, maar brengt mij tot de vraag, of er ook zijn, die weten, hoe deze tak van nij- verheid juist in ons land zoo zeer tot ontwik- keling kwam en of men ook kan nagaan, wel- ke de oorzaak is, dat die industrie voorname- lijk, ja bijna uitsluitend, door amsterdamsche Israëlieten wordt gedreven. Zijn soms de eerste fabrieken met handmolens door hen ingevoerd, of wel die met raderen, door paar- den getrokken, door hen uitgevonden? Elke bijdrage daaromtrent zal dankbaar aange- nommen worden door MOLITOR.

Kapitein Cruyck. De kapitein CORNELIS ADRIAENSZ CRUYCK wordt opgegeven als te

zijn gesneuveld in den driedaagschen zeeslag tegen de Engelschen bij Portland, 1653. Zie VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek der Neder- landen*, en de aldaar aangehaalde bronnen.

Daar er nu in de maand julij van hetzelfde jaar 1653 een kapitein CRUYCK en twee an- deren, de kapiteinen CORNELIS LOURENSSEN en JAN GIDEONZ VERBURGH worden uitgewis- seld tegen de engelsche kapiteinen APPLETON MARTIN en SEAMAN, volgens het schrijven van NICOLAES STELLINGWERFF aan het be- stuur der stad Medemblik, dd. 17 julij 1653, wordt gevraagd, of het zeker is, dat de kapi- tein CRUYCK van den *Struisvogel* gesneuveld is, of wel dat er nog een kapitein van dien naam bekend is? LABORANTER.

Sir Bernard de Gomme, hollandsch inge- nieur, vroeger in dienst der staten van Hol- land, en die met prins RUPERT in Engeland kwam, waar hij door KAREL I tot ridder werd geslagen, werd onder de regeringen van KAREL II en JACOBUS II benoemd tot hoofdingenieur, kwartiermeester-generaal en inspecteur der artillerie. Hij is de maker van de plannen der veldslagen bij Naseby, Mar- stonmoor en Newbury.

Men vindt zijn portret in olieverw vóór eene verzameling van plans der veldslagen van den prins van Oranje, FREDERIK HEN- DRIK, 1625—1645, berustende in de bibli- otheek van GEORGE III, N^o. CII. 21. (*Illust. London News* 1856, jan. p. 22.)

Is er ook iets meer van dezen nederland- schen ingenieur bekend?

LABORANTER.

Was Willem van Nassau een zwijger, of was hij het niet? (vgl. A. R.; XI. bl. 66).

„Dit's vader WILLEMS beeldt, verlosser van ons landt.
Wat hebt gij staal gekeert op 't punt van uw verstandt!
Wat hebt gij leeds beleefd! een werelt vol verloops;
De twist van Paapsch, van Geux, van Luthersch, en van Doopsch.
Uw deucht, uw moedt, uw list, uw zorgh, uw goet, en bloet
Verdreef met God het juk van 't lichaam en't gemoedt.”
G. B.(RANDT.)

De beoefenaar der geschiedenis beleefd in- derdaad gouden dagen — hetzij historische studiën zijn belangeloos stokpaardje zijn, waarop hij met innige genoegdoening zijne kamer rondrijdt, of wel dat zijne onderzoeken, uitpluizingen en nalezingen het ver- krijgen van wat honorarium of wel van wat letterkundige reputatie, ten doel hebben — onverschillig! de geest onzes tijds, dien wij, wat ons zelven betreft, onder voorbeding van uitzonderingen in de toepassing, zegenen en bewonderen, heeft voor allen eensklaps en al- lerwege bronnen doen ontspringen, waarvan ja! het bestaan vermoed, welligt helaas be- kend was, maar die door de bekrompene in-

zigten van vorsten, magistraten en particulieren tot op den nog verschen ommekeer van denkbelden, stelselmatig bedekt bleven. Waren die bronnen in hunne schatting doozen van Pandora, die ellende en kwaad van elk slag over de wereld verspreiden zouden, modderputten in stede van heldere waterstralen? Wij weten het niet bepaald, maar mogen het vooronderstellen, daar in den regel geen welboring mogelijk is zonder voorafgaande opruiming van afwijkende en veelal stinkende stoffen: eene opruiming, die onze overvoorzigtige vaders — gelukkig niet ons — afkeerig heeft gemaakt om het werk te aanvaarden en door te zetten. Neen, wij hebben kracht en moed en lust gehad om ons los te rukken van het ons tot wee wordens toe voorgehouden toonbeeld der wijsheid onzer voorzaten; wij hebben, op 't gevaar af van geliefde illusiën als rook te zien verdwijnen, van eenmaal opgevatte en met zorg gekoesterde stellingen als onhoudbaar te moeten opgeven, van onze historische vriendjes en favorieten eenige veertjes te zien verliezen en onze antipathiën goedschikskwaadschiks eenigermate te moeten rehabiliteren, toch niet geaarzeld om de waarheid, toen zich de gelukkige gelegenheid aanbood om haar te leeren kennen, althans te onderzoeken, aan het licht te brengen, den mond der bron van draf te zuiveren om ons te laven aan het heldere cristallijn, zoo lang helaas! hierdoor slaperigheid, daar door domheid of onkunde, ginds door opzettelijke moedwil voor het oog verborgen gehouden.

Alle reacties hebben, zonderling genoeg, iets koortsachtigs, iets hollonds, iets epidemisch. Elke omwenteling in den godsdienst, in de staatkunde, in de wetenschap of in de letterkunde draaft hard van stal naar de tegenovergestelde rigting van hetgeen zij omver smeedt: hoe harder zij draaft, hoe meer mededraavers en volgelingen, alsof de geschiedenis der schapen van Panurge ook op den mensch van onvermijdelijke toepassing was. Niet altijd evenwel werkt dat volgen en staartmaken ongunstig, dat zij verre, het heeft onmiskenbare lichtpunten, waaronder wij, vooral bij het onderwerp dat wij wenschten te behandelen, grootelijks hebben te waarderen het gelijktijdig openen en toegankelijk maken van het westelijk europesche archief. Immers als door een tooverslag ontgrendeld door vorsten en bewindsmannen van de meest verschillende beginselen, liggen daar de onder het stof der eeuwen en der verlatenheid verborgene schatten voor ons in ontelbare oorkonden van de vroegste tijden af te Madrid, te Simancas, te Parijs en Besançon, te Dresden en te Cassel, te Brussel en 's Gravenhage ter zijde gelegd, en kunnen, om ons

meer bepaald met de onderzoekers onzer eigene geschiedenis bezig te houden, mannen als GACHARD en GROEN VAN PRINSTERER (*), met den bewonderenswaardigen moed en volharding die hen kenschetst, weken, maanden, jaren zwoegen, schiften en afschrijven, om ons ten gevalle het verledene toe te lichten en 's lands geschiedenis, het drama en de acteurs, aan ons vernieuwd en meer gemakkelijk gemaakt oordeel te onderwerpen. — En ja, wij hebben het erkend, dat elk menschelijk werk zijne schaduwzijde heeft en uit den aard onvolmaakt is; wij geven toe, dat het aan 't licht brengen van de meest geheime, meest huiselijke mededeelingen omtrent feiten en personen en de betere waardering van drijfveeren der waarommen en daarommen (te dikwijls helaas persoonlijk en beuzelachtig) onze veeljarige convictiën wel wat pijnlijk kunnen aandoen. Doch de liefhebber van zijn vaderland mag niet verblind, de beoefenaar der geschiedenis niet partijdig zijn, beide hebben licht en waarheid te zoeken — waarheid en licht alleen en met cordate offering van vastgehouden denkbelden over gebeurtenissen en figuren, al hebben zij die nog zoo getroeteld en lief gehad, en mogen wij dan ook niet langer al de instrumenten onzer bevrijding onvoorwaardelijk in bescherming houden: den beeldstormers, den belgischen boschgeuzen, onzen watergeuzen (de goeden niet te na gesproken) heeft de onpartijdige historische critiek reeds voor lang regt laten wedervaren. Maar we kunnen ook nu gerust onze sympathie opzeggen aan een goed deel der verbonden edelen, ook buiten BREDERODE (†), SONOY, LUMEY (§) en VAN DEN BERG, ja, hoeveel het ons ook koste, HOORNE en EGMOND (***) zelfs kunnen de plaats niet behouden, die zij als martelaarstypen in onze gedenkrollen, welligt ook in ons gemoed, inhielden. Of heeft niet kort voor zijnen dood de voortreffelijke DE BROUCKÈRE, de zoo diep betreurde burgemeester van Brussel, verklaard, zijne stem te moeten onthouden aan de oprigting van een standbeeld ter eere van den quasi volksvriend, die niets voor de vrijheid van het volk gedaan had? En inderdaad,

(*) Wij vergeten SCHOTEL niet en even min de NIJHOFFS met hun talrijke geleerde medewerkers.

(†) „Presque toujours ivre” (J. H. MOTHLEY, fran-sche vertaling).

„Entretient un commerce incestueux avec ses soeurs” (GACHARD, naar het berigt van fray LORENCO DE VILLAVICENTIO).

(§) „Cousin DE BREDERODE, digne descendant du fameux sanglier des Ardennes. Homme brave jusqu'à en être téméraire, mais profondément dépravé, licencieux et sanguinaire” (MOTHLEY, a. b.).

(**) HOORNE „sombre, courageux, mécontent, honnête, impopulaire.”

EGMOND „costume magnifique, traits d'une délicatesse presque féminine” (MOTHLEY, a. b.).

wanneer wij aan de hand van GACHARD de laatste levensjaren van den ijdel en maar toch beklagenswaardigen EGMOND nagaan, wat vinden we dan? Ontevredenheid, op geldzucht en vermeende terugzetting gegrond; afgodischen eerbied, satraapsche vleierij voor PHILIPS, maar geen schijn of schaduw van genegenheid voor burgerlijke of godsdienstige vrijheid, waarvan hij veeleer een afschuw had en dien afschuw aan meer dan een hervormer met zwaard en koord heeft doen gevoelen. — Maar, hoe talrijk en hoe hoog geplaatst de historische figuren ook zijn mogen, die wij van het voetstuk hebben af te ligten, waarop verblind enthousiasme ze vroeger gezet had, het kan de goede zaak geen afbreuk doen, want ook dan, wanneer men naast ORANJE geen vier andere NASSOUWERS, geen ALDEGONDE, geen DOUZA of VAN DER WERFF te noemen had, dan zoude WILLEM, zoo als wij hem hoe langer hoe meer en hoe beter in zijne voortreffelijke hoedanigheden leeren kennen, alleen in staat zijn om ons bevrijdingstijdperk te adelen en glorierijk te maken, omdat hij alleen de vuurproef kan doorstaan; omdat hij al zijnen tijdgenooten, zijne geheele eeuw in gezond verstand, in gematigdheid, in verlichting, in echte liberaliteit ver vooruit was en mitsdien de eenige onder allen, bekwaam om een vertrappt volk te leiden en te beschermen.

Elk land heeft zijne historische speelpop, zijnen held bij uitnemendheid, zijnen grooten man »*quand même*», wiens stéréotypelofdoorgaans tot »*tic*» en tot afgodischen eerbied overslaat. Geef den Franschen bij de honderden boekdeelen, die NAPOLEONS leven en bedrijf vermelden, er nog honderden nieuwe over den gevierden heerscher bij, en zij zullen ze, onverzadigd en onverzadelijk als zij zijn, gretig verslinden en toch nimmer willen erkennen dat zij, op den keizer beschouwd, niets anders gelezen hebben dan de geschiedenis van den verwoester van Europa — van den moordenaar van ENGHEN! En wanneer dan een groot volk bijna goddelijke eer bewijst aan een' man, wiens overigens onmiskenbare glorie zoo zwart is bevestigd geworden, is het dan vreemd, dat wij, nietig, vergeten en veelmaals verguisd volkshoopje als wij zijn, onze dankbare hulde bestendigen aan een' vorst, die van bloedschuld vrij, door een leven van onrust, van geplaagdheid, van zelfopoffering en altijd met het zwaard van DAMOCLES boven zijn hoofd, de grondlegger onzer emancipatie geworden is, om voor die afmattende taak, toen het te laat en het schot van BALTHAZAR GHERAERDTS gevallen was, den eernaam van vader des vaderlands te verkrijgen, dien hem zijne ondankbare landskinderen hadden moeten toewijden, toen hij hulpeloos en schier als man alleen tegenover het

spaansch geweld en de reactie van het zuiden stond! — Neen, wij gelooven dat hoeveel malen het leven van den doorluchtigen vorst is beschreven geworden, hoe veelzijdig en tegenstrijdig tevens zijn karakter en de drijfveeren zijner handelingen beoordeeld zijn, — wij voor ons gelooven dat zijne beeldtenis nog slechts gedoodverwd is en naar eene bekwame hand uitziend om de gelijkenis te volmaken. We willen geen geflatteerd portret, geen ideaal aanschouwen, wij wenschen van WILLEM geen vlekkeloos wezen gemaakt te hebben, we moeten een mensch voor ons zien met de leemten en gebreken, eigen aan onze broze en feilbare natuur, maar bij hem al die leemten en gebreken, zoo rijkelijk overschaduwd door edele en voortreffelijke hoedanigheden als maar weinige (welligt geene) historische figuren onder zijne tijdgenooten in zich vereenigden! — Ingenomen als we met ORANJE altijd waren, zou niets ons liever zijn dan zijne onafgewerkte beeldtenis te kunnen voltooien. Doch goede wil vervangt geene kracht, en zoo blijven wij steeds uitzien naar eene even onbevooroordeelde als fiksche pen, die ons WILLEM teruggeeft in goed en in kwaad — als afvallige, als veldheer, als staatsman, als bevrijder en eindelijk als huisvader en zwijger. Deze laatste, te regt of ten onregte op hem toegepaste, zielshoedanigheid is intusschen, bij wijze van proeve, het doel onzer tegenwoordige beschouwing, naar aanleiding voornamelijk van een in N°. 3 van dit tijdschrift opgeworpene vraag, wanneer WILLEM aan dien bijnaam gekomen was en op welke waarschijnlijke gronden hij dien van zijne tijdgenooten of van de nakomelingschap verkregen heeft. Wel zien wij geene kans om ook dat enkele vraagstuk tot ieders bevrediging op te lossen, maar toch kunnen wij door het aanbrengen van eenige nieuwe bouwstoffen de questie wel iets verder tot eene gewenschte solutie brengen.

Wat is een zwijger? is dat iemand die nooit spreekt dan in de onvermijdelijkste toestanden, maar die voor het overige met wenken en hoofdschudden al een heel eind ver komt en bepaald doorgaans zwijgt en zwijgen moet om de alles afdoende reden, dat er niet eene enkele gedachte — ijdele of verstandige — in zijn brein gehuisvest is? Wij gelooven ja, ook zonder het gezag van MONTAIGNE, die dat slag van zwijgers niet onopgemerkt gelaten heeft: »*A combien de sottes âmes en mon temps a servi une mine froide et taciturne (*) de titre de prudence et de capacité,*»

(*) Taciturne (du Latin *taciturnus* fait de *tacere*, se taire) qui parle habituellement peu, vieillard morne et taciturne. — Synonyme comparatif: taciturne, silencieux, le silencieux garde le silence, le taciturne garde un silence obstiné, le silencieux n'aime pas à discourir,

zegt hij, en inderdaad het zwijgen uit natuurlijken aanleg, het subjective zwijgen moge in billijkheid den zwijger niet bepaald als domheid of slechtheid aanrekenbaar zijn, het blijft toch doorgaans eene dubbelzinnige, veelmaals terugstootende, zielsgesteldheid, die wel niets ten nadeele, maar ook niets ten gunste van zijne geestvermogens uitwijst. — Dan alleen wordt zwijgen eene onwaardeerbare hoedanigheid, die tot deugd kan aangroeijen, wanneer ze synoniem is met omzigtigheid of met discretie, met den vasten wil om niet noodeloos te kwetsen of te beleedigen, met den tact om slechts datgene los te laten wat niet in strijd is met het gezond verstand of met de eischen van een regelmatig zelfbehoud . . . Zou nu onze WILLEM tot de zwijgers van MONTAIGNE behooren? Wie denkt er aan? Zelfs zijne ergste vijanden zetten hem niet zoo ver terug . . . Maar of hij onder de tweede betere en edeler soort te rangschikken zij, dat is door de hem vijandige geschiedschrijvers veelmaals ontkend, terwijl zijne bevriende berigtgevers en levensbeschrijvers het vraagstuk nog tamelijk problematiek gelaten hebben en ons omtrent 's prinszen al of niet zwijgen de meest uiteenloopende gevoelens hebben medegedeeld, zoodat er werkelijk nieuwere en latere gegevens vereischt werden om in dat pleit tot eene billijke conclusie te komen . . . Die gegevens zijn gevonden, ze liggen voor ons: en de vermeende taciturnus vertoont zich aan ons oog als de welsprekendste en tevens spraakzaamste man van zijn tijd, waarvoor wij hem, wat ons zelf betreft, steeds gehouden hebben, ook toen die meening nog gewaagd kon heeten. Dat zij het niet was, verlangen wij onder gebruikmaking van GACHARDS vruchtbare ontdekkingen nader te staven en zullen daartoe ook andere onverwerpelijke getuigenissen inroepen, hoe smartelijk het ons ook valle bewijsstukken te moeten bijbrengen in een geding, dat in ons gemoed reeds vóór lang zoo gunstig beslist was.

Simancas, onwedersprekelijk de rijkste en onuitputtelijkste placer door den even gelukkigen als onvermoeiden GACHARD bearbeid, is toch niet het eenige historische goudveld door hem onderzocht; ook elders heeft hij gewerkt en rijke schatten ingezameld, en,

le taciturne y repugne (BESCHERELLE ainé). Men ziet hieruit dat de Franschen den superlativus op onzen WILLEM hebben toegepast: waren ze op den gelukkigen inval gekomen om hem GUILLAUME le silencieux te noemen, ze zouden nader aan de waarheid gekomen zijn. Doch er staat tegenover, dat vóór drie eeuwen die fijne taalnuances, dat gezift zullen we maar zeggen, niet in zwang was en ook niet in zwang kon zijn, in een tijdperk dat de Franschen genoeg bezig hield met het naken van stropen, het gieten van kogels en het aanzetten der strijdzwaarden.

in het belang van ons onderwerp, niet de minste in de bibliotheek van Atrecht (Arras). Hij vond er een handschrift, getiteld, »Commencement de l'histoire des troubles des Pays-Bas advenuz soubz le gouvernement de madame la duchesse de Parme», en in dat handschrift eene karakterschets van onzen WILLEM, zeker door geene vriendenhand geschreven, en toch in den aanhef der vlelendste lofreden gelijk. Het stuk is in de *Correspondance de GUILLAUME le taciturne*, geheel overgenomen, en daar het werk niet algemeen verspreid is, zoo meenen wij onzen lezers die het niet bezitten een goeden dienst te doen met op onze beurt het portret in den oud-franschen tekst terug te geven.

»A la vérité (zegt de onbekend gebleven schrijver) c'estoit un personnage de merveilleux jugement, lequel tenoit sur tous aultres table magnifique et sumptueuse, où les petits compaignons estoient toujours bien venus, aussi bien que le plus grand. Jamais parole arrogante ou indiscrete ne sortoit de sa bouche, par colere, ni autrement; mêmes, quand aucuns de ses domestiques lui faisoient faulte, se contentoit de les admonester gracieusement, sans user de menaces. Il estoit d'une éloquence admirable, avec laquelle il mettoit en évidence les conceptions sublimes de son esprit et faisoit plier les aultres seigneurs de la court, ainsi que bon lui sembloit. Sy estoit singulièrement aimé et bien voulu de la commune, pour une gracieuse façon de faire qu'il avoit de saluer, caresser et airaisonner privément et familièrement tout le monde. Au demeurant, d'ung naturel timide et craintif (*). . . . Voila pourquoi on disoit à la court ung commun proverbe: Le conseil du prince d'Orange et l'exécution du comte d'Egmont.»

»Ledit prince parloit tousjours froidement et sans colere: sa contenance estait humble et gracieuse, meslée d'une bien séante gravité, et avoit la parole tant attréante, qu'il tournoit aisément ceulx quy l'escoutoient à suivre ses opinions.»

»Quand au fait de la religion, il s'y comportoit si dextrement, que les plus fins n'y sçavoient rien cognoistre: les catholiques le réputoient catholique, et les luthériens luthérien, car il assistoit journellement à la messe avec sa femme et sa fille, qui suivoyent l'hérésie de LUTHER sans faire samblant d'estre mal content. Il trouvoit mauvaise la sévérité de nos théologiens, en tant qu'ils voloient garder exactement les anciennes constitutions et cérémonies de l'Eglise, sans céder ung seul point à leurs adversaires; blasmoit les calvinistes comme gens sédi-

(*) Op dat »d'ung naturel timide et craintif» wenschen wij later terug te komen.

tieulz et sans repos, et néanmoins avoit en horreur le placart de l'Empereur qui les condempnoit à la mort, estimant, ainsy que faisoient alors beaucoup de catholiques, que c'estoit chose cruelle de faire mourir ung homme, pour seulement avoir soustenu une opinion, jasoit qu'elle fût erronée; disant qu'en choses qui touchoient nostre conscience, la cognoissance et punition devoit estre réservée a Dieu; alléguant la sentence que certain grossier (lompert) d'Allemagne allégua quelquefois à l'empereur CHARLES cinquième: »Sire servés-vous des corps, sans vous soucier des âmes.»

Tot hiertoe is de karakterschets, naar ons gevoelen, zoo vleierend, dat het eenige moeite kost om te gelooven dat ze door een vijandige hand geschreven is; want zelfs 'sprinsen zoo helder verklaarde vrijzinnigheid op 't stuk van den godsdienst (door anderen rekbaarheid genoemd of nog te noemen) wordt tot onze verbazing door den schrijver in gematigde termen en zonder bitsheid of verwijt terug gegeven. Wij zouden dan ook aan een ondergeschoven stuk gaan denken, maar gelukkig vonden wij de keerzijde der medaille, en wat volgt is genoeg van afkeurend gehalte om ons de geloofwaardigheid van het overige te waarborgen.

»Brief, qu'il l'eust volu croire, l'on eust estably une espèce de religion qu'il fantastiquoit en son esprit, demie catholique et demie luthérienne, pour donner contentement aux uns et aux aultres, qu'il estimoit estre le vray moyen pour appaiser les troubles de la crestienté. Mais si vous le considérés, d'après son inconstance au fait de la religion, avecq ses aultres comportements, discours et lettres missives qu'il at escript à diverses personnes, et spécialement au ducq d'ANJOU (*), vous trouverés qu'il estoit du nombre de ceulx qui pensent que la religion chrestienne soit une invention politique, pour contenir le peuple en office par voie de Dieu, non plus ni moins que les cérémonies, divinations et superstitions que NUMA POMILIUS introduisit à Rome pour adoucir le

(*) De schrijver bedoelt waarschijnlijk niets anders dan den beruchten brief van ORANJE aan ANJOU, waarvan WAGENAAR zegt:

»De prins zendt zijne verdediging, in verscheide taalen overgezegt, aan de voornaamste hoofden van 't christenrijk. Hij voegde er een brief bij, door de Spanjaards verspreid, als ware hij door den Prins aan ANJOU geschreven, en door hen onderschept, vervattende »eenige vermaaningen aan den Hertoge, om herwaards te komen, onder verzekering dat de voornaamste steden t'zijnen believen zouden staan en dat hij 't met den godsdienst naar willekeur zou kunnen schikken» (uit HOOFT), doch alles zoo lomp verzierd, dat het elk in 't oog loopen moest. Evenwel neemt men, dat de brief door den raadsheer ASSONVILLE was opgesteld, die, is dit zo, veelligt alleen beoogd heeft, 't gemeen, welk toch den grootsten hoop maakt, te verblinden.»

rude naturel des premiers Romains; couvrants leur impiété du nom spécieux de politique. Ce monstrueux et détestable genre d'hommes, qui sont en grand nombre pour le jour d'huy, ont premièrement abandonné la religion catholique, comme trop sévère et rigide, pour embrasser celle de CALVIN, pour estre beaucoup plus libre et complaisant aux désirs de la chair; de calvinistes sont devenus neutralistes, et de neutralistes athéistes, qui est le souverain degré de toute impiété.»

Hier zien wij dus des schrijvers hoffelijken, verstandigen en inderdaad beminnenswaardigen WILLEM in 't einde veranderen in een soort van encyclopedist. D'ALEMBERT, HELVETIUS of HOLBACH zouden niet anders gekarakteriseerd kunnen worden. Intusschen kunnen wij dit gedeelte van het biographisch bericht slechts voor notificatie aannemen, daar we niet op ons genomen hebben om ORANJES godsdienstige beginselen ook slechts zijdelings in behandeling te nemen, al is het dat wij voor ons zelve niet aarzelen om uit het gegevene den wortel te trekken, dat hij een afschuw had van de koppige dweepziekte der monniken en kettermeesters, maar ook evenzeer afkeerig was van de stugge doordrijverij der hugenooten; dat hij in den heiligen middenweg alleen het heil van volk en regering zoeken wilde, al moest dat edele droombeeld bij hem schipbreuk lijden op de onverzettelikheden der ultra's in voor- of achterwaartschen zin, gelijk het op die klip schipbreuk geleden heeft door alle tijden heen, terwijl hij overigens op het gebied der dogmatiek een vreemdeling was en ook een vreemdeling wilde blijven. Wat wij in het handschrift te zoeken hadden, hebben wij er rijkelijk en boven verwachting in gevonden, wij hebben er WILLEM als een even welbespraakt als spraakzaam mensch in leeren kennen, en zouden dan nu van het kostbare document afscheid kunnen nemen, waren we niet op dat »naturel timide et craintif....» gestuit, want waarlijk bedeesheid en vreesachtigheid zijn noch gelukkige, noch aanbevelenswaardige hoedanigheden voor iemand, die eene gevaarvolle rol als die van WILLEM op het wereldtooneel te vervullen had. Hoe onwaarschijnlijk echter deze zijne vermeende geaardheid ook moge zijn, we kunnen er niet losjes over heen loopen, we hebben het handschrift met gretigheid te baat genomen, toen het ons ORANJE als eene buitengemeen kwistig bedeelde natuur terug gaf, toen de schrijver zijns ondanks 's prinsen lofredenaar was, wij mogen dus zonder inconsequentie de schaduwzijde van het beeld niet met stilzwijgen voorbij gaan. Zóó willen wij voor onzen held niet pleiten, zóó wenschen wij ook door anderen de geschiedenis niet

behandeld te zien. Een levensbericht kan en behoort geene doorgaande lofrede te zijn, en zoo vinden wij dan ook in WILLEMS huise-lijk leven wel hier en daar een stipje, dat naar zwakheid zweemt.

Fray LORENÇO DE VILLAVICENTIO (*), een subaltern maar zeer kwaadaardig medespe-ler in ons bevrijdingsdrama, verhaalt van den prins, dat zijne tweede gemalin, ANNA van Saksen (we weten het ook van elders), hem behandelde als een neger, en hem toeduwde dat zij, hertogin van Saksen, wel goed was geweest een graaf van Nassau te huwen, die haar knecht had kunnen zijn! En als wij dan bij dat bericht niet te gelijk vernemen, dat de verguisde vorst het katijve en later over-spelige vrouwspersoon bestrafte naar ver-dienste en zoo als het de ruwe zeden van dien tijd gedoogden, dan mogen wij aan SO-CRATES en XANTIPPE denken. Toch bewon-deren wij die toegeevenheid niet, al is het dat wij die bij niet weinig groote mannen, zelfs bij de stoutmoedigste krijgshelden, terug vin-den. En toch, als wij het openbare leven van ORANJE nagaan, van zijn vertrek naar het oord der ballingschap, tot op den dag van het even welgemikt als noodlottig pistoolschot (22 april 1567 tot 10 julij 1584), een tijdperk van zeventien jaren; — als wij de ontberin-gen, de verongelijkingen en de gevaren opsom-men, die voor hem dat tijdperk tot eene lange passie maken; — als wij hem zien te midden van opgewondene of muitende volksdrom-men te Brussel, te Gend, te Antwerpen, en waar niet al? — wanneer wij hem, ongeluk-kig in den oorlog als hij altijd was, aan aller-lei ongemak en lijfsgevaar blootgesteld we-ten; — als wij hem, door den zwartgalligen Castilliaan vogelvrij verklaard, aan sluip-moordenaars zien prijs gegeven, om eerst gemist, daarna deerlijk door het aangezigt ge-schoten, en eindelijk voor goed in 't hart ge-troffen te worden; — als wij ons willen herin-neren, hoe jammerlijk hij, zonder eene enkele verpoozing, te tobben had, eensdeels met de niet altijd even loffelijke handelingen zijner instrumenten, en anderdeels met de karig-

(*) LORENÇO DE VILLAVICENTIO, augustijner monnik en doctor in de h. godgeleerdheid, geboren te Xeres de la Frontera, verbleef gedurende acht jaren in de Nederlan-den (1558—1566), en verzamelde er een aantal portret-ten van de mannen van den dag, alle, zonder onderscheid, met de zwartste en satyriekste kleuren gemaald. LOREN-ÇO was half spion, half DIOGENES, maar booser en ge-vaarlijker dan de atheensche cynicus. PHILIPS had hem gaarne, gedurende het verblijf van ALVA hier te lande, als verklikker gebruikt, doch ALVA (naderhand ook REQUESENS) verzette er zich tegen.... Verbeelden wij ons een wezen dat ALVA vrees kon inboezemen, moet dat niet een halve duivel geweest zijn? Het is wederom de onvermoeide GACHARD, die ons de kennismaking met die even zonderlinge als hatelijke figuur bezorgd heeft.

heid (*), met de kleingeestigheid, met den onwil onzer voorzaten, die hunne onafhanke-lijkheid zoo zuinig doenlijk erlangen wilden, en nog niet wisten hoeveel geld de vrijheid kost, — dan inderdaad hebben wij ons afte vragen, of de bedeesdheid en de vreesachtig-heid, waarvan het handschrift gewaagt, zelfs den geringsten graad van waarschijnlijkheid hebben. Immers wanneer men met eene be-trekkelijk viciëuse organisatie de dingen doen kan, die WILLEM gedaan heeft, dan worden, dunkt ons, onversaagdheid en stoutmoedig-heid onnutte, overbodige deugden; wanneer werkelijk schuwheid en vrees bestaanbaar konden zijn met de eindelooze beproevingen en gevaren, die gedurende zeventien avon-tuurlijke jaren ORANJES deel zijn geweest; wanneer hij die diep verborgen knagers in-derdaad te bevechten had, dan heeft hij eene bovenmenselijke zelfbeheersching ontwik-keld, waarvan men het evenbeeld in geene enkele geschiedrol weder vinden kan.

Halen wij ons in den regel prins WILLEM niet voor den geest, zoo als MIEREVELT (†)

(*) Den 20sten augustus 1580 schreef hij uit Sas van Gend aan de staten van Utrecht:

„Edele, erentfeste, eerbare, welgeleerde, wijze, discrete, lieve besundere!.... Soo vele is 't dat wij ulieden noch eenmaal moeten waerschouwen, zoo verre als in dese saecke geen en anderen raidt en worde geraempt ende naergevolcht dat het naer menschelijke wijs onmoogelijk is dat het lange dueren sal..... ende, in 't aensien van dijen, hoe wel dat het ons zeer swaerlijck ende verdrietelijck sij geweest dat onzen lieve neve den Grave WILLEM VAN NASSAU (zoon van JAN, voor Coevorden gekwetst 13 aug. 1580) sulck ongeluck hebbe gehad als wij vuyt uwe brieven verstaen, niettemin wij vertroosten ons daerinne, dat ghijlieden ende een yegenlijken daer-vuyt sult cunnen mercken dat het gansch huys van Nas-sau is geheelijck ten dienste van dese landen en dat geen verlies van vrienden, kinders, maghen ende broeders ons daeraff sal cunnen aftrecken, alleenlijck moeten wij dat seggen, dat wij wel wilden dat onse diensten van sommi-gen een weynigh beter erkend mochten worden, (ymmers soo veele als het aengaet het vertronwen) ende insonder-heyte in saecken die het welvaren des vaderlants belan-ghen, waerom wij gaerne soud en sien, ofte dat men an-deren ofte beteren raidt verschafteden.... ofte dat men ons ende degheenen die het welvaeren des vaderlants van herte meynen wat meer geloof (geloof?) wilde toestellen.” Kan teleurstelling en stille droefheid zich in gematigder en edeler termen uitdrukken?

(†) VAN MANDER en WEIJERMAN geven 1568 aan als het geboortjaar van MICHEL MIEREVELT. Die kunste-naar had dus slechts den ouderdom van zestien jaren be-reikt, toen de prins vermoord werd, en moet hem kort te voren geportretteerd hebben, of schilderde hij reeds op nog vroegeren leeftijd?... We hebben zeven verschillende en daaronder vier foei-leelijke portretten van WILLEM voor ons liggen, drie er van zijn respectvelijk door HOUBRA-KEN, TANJÉ en PHILIPS naar MIEREVELT gegraveerd; de twee eerste gelijken op elkander; het derde in krijgs-mansgewaad heeft weinig of bijna niets van de beide an-dere weg. Wanneer kan MIEREVELT dat stuk vervaardigd hebben? En wie zegt ons vooral iets omtrent het affreus portret met het onderschrift: „WILLEM I, prins van Oranje, stichter der Leidse academie,” zwart als een schoorsteenveger van facie, het ligchaam zoo zeer mis-

hem ons terug geeft, zwaar getabbaard, gedeckt door eene calot, die slechts de vroege rimpels van zijn voorhoofd zichtbaar laat, ernstig en, naar onzen dunk, noch schoon, noch innemend van gelaat, en althans veel ouder dan hij werkelijk was? Is dat wel juist? WILLEM had immers ook eene jeugd gehad, eene lagchende, weelderige, schitterende jeugd; ook op hem was het »il faut que jeunesse se passe» in minder of meerder prijzenswaardigen graad van toepassing geweest. Of weten wij, niet dat hij van praal en goed gedekte tafels hield, en zelfs van »een goeden duitschen dronk», gelijk het ons door den omzigtigen en schroomvalligen WAGENAAR bevestigd wordt, door WAGENAAR, die zijne pen te zwak (denkelijk ook te gebonden) achtte om breed uit te weiden over ORANJES goede of gebrekkelijke hoedanigheden. Maar ook dan wanneer de rigting van diens huiselijke levenswijze nog meer aan aangeboren lust, dan wel aan de zeden zijner eeuw of aan zijn verheven maatschappelijk standpunt behoorde toegeschreven te worden, dan nog zou die levenswijze op onze appreciatie van 's prinsen geaardheid van slechts luttelen invloed zijn. We hadden die anders weinig afdoende bijzonderheden noodig, omdat ze ons van lieverlede brengen in het gezelschap van zijne bloedverwanten, vrienden en dischgenooten, waaronder er helaas zoo vele te noemen zijn wier matigheid, discretie en gezond verstand alles te wenschen overliet. HOHENLOHE, SCHWARTZBURGH, VAN DEN BERG en NIEUWENAAR, zijne zwagers (*), BREDERODE, zijne »sentinelle perdue», AERSCHOT (†), zijn even domme als ijdele mededinger, en de massa der edelen van den tweeden rang, die zijne dagelijksche omgeving uitmaakten, konden, is 't een wonder? zijn vertrouwen noch verdienen, noch verkrijgen. Edelman van den echten stempel als hij was, den adel der ziel ver-

teekend, dat de tabbaard als over een romp zonder armen schijnt heengeworpen te zijn, is over het geheel niet veel anders dan eene karikatuur.

(*) Dat viertal van 's prinsen schoonbroeders had, erg genoeg, niet veel te beduiden. GROEN VAN PRINSTERER schrijft dan ook, dat ze hem meer tot overlast dan nuttig waren. Graaf JAN VAN NASSAU meldt van zijn zwager GUNTHER VAN SCHWARTZBURGH: »Il a la santé assez bonne, aime a se faire du bien, a boire, a se trouver en bonne société, il ne lui manque rien, si ce n'est d'être bien payé par les états.»

Fray LORENÇO DE VILLAVICENTIO zegt, dat de graaf VAN NIEUWENAAR er op pocht, dat hij aan God noch aan den duivel gelooft, wanneer hij dronken is! Daar wij niet weten of de monnik HERMAN of ADOLF VAN NIEUWENAAR bedoelt, zoo zou 't kunnen wezen dat althans één van 's prinsen zwagers voor kaarschoon te houden was. Maar zoo veel is toch zeker, dat het er met de matigheid onzer voorouders en bevrijders bitter uitzag.

(†) Ook ALVA en REQUESENS beklagen zich successievelijk bij PHILIPS, dat ze met AERSCHOT, onbekwaam, ijdel en babbelaar als hij is, volstrekt geen weg weten.

eenigende met den adel der geboorte, kan hij de zotteklap, de veelal profane taal zijner gasten geduld hebben, — gedeeld heeft hij die zeker niet, of zou hij, meent men, als het gezelschap in niet meer nuchteren toestand den godsdienst en de staatkunde, 's menschen hoogste belangen, geestelijke en stoffelijke, onder het rondgaan van den beker in behandeling nam, dan deel aan den woordenstrijd genomen hebben? Wij kennen WILLEM niet, of hij heeft gezwezen, of wel zoo zacht en ontwijkend mogelijk over die discussies is heengegleden. Veeleer houden wij ons overtuigd, dat zijn bijnaam van den tijd dier politieke drinkgelagen dagteekent, dat hij dien aan zijne teleurgestelde tafelvrienden te danken had, dat zij het »taciturne» hebben rondgedragen om toen door gelijktijdige brief- en boekschrijvers successievelijk opgenomen, nageschreven en geijkt te worden; maar wenschen wij het voor eene overvloedige uitkrammerij te mogen houden, om al de binnen- en buitenlandsche schrijvers op te sommen, die WILLEM VAN ORANJE sinds drie eeuwen »taciturnus, taciturne» en swijger of zwijger noemden, waaruit dan volgt dat het niet GACHARD, THEODORE JUSTE of andere belgische auteurs zijn, aan wie wij die uitduiding meer bepaald verschuldigd zijn, — die hoogstverdienstelijke mannen hebben teruggegeven wat ze in oudere gedrukte werken of handschriften gevonden hebben, en zijn overigens alligt ook aangetrokken geworden door den klank van het woord, dat, hoe somber ook, toch iets welluidends heeft. Wat er ook van zij, we hebben ons over den zoo averegts toegestapten bijnaam noch te verontrusten, noch te ergeren: want al moeten, om consequent te zijn, de ultra-catholieke en ultra-monarchale berigtgevers ORANJE steeds zoo zwart en somber en terugstootend mogelijk blijven afschilderen, de redelijke en onpartijdige schrijvers in het buitenland, en ze zijn vele en voortreffelijke, zullen hem bij het behandelen van zijn leven en bedrijf wel zwijger blijven noemen, maar innig overtuigd zijn dat hij het niet was.

Wij gevoelen ons zeergelukkig dat we niet alle de bewijsstukken in ons pleit over ORANJES vermeend zwijgen aan zuidnederlandsche geleerden te danken hebben, en dat wij het niet minst merkwaardige document in onzen eigenen boezem hebben kunnen vinden. We hebben het aan den heer DELPRAT te danken: hij gaf ons in het tweede deel van NIJHOFFS onschatbaar tijdschrift voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde eenen brief van ROMBERTUS UILENBURGH of UYLENBURGH (die »wijze, discrete, lieve besundere,» is origineel genoeg om zijnen naam onder alle spellingen in geheugen te houden), burgemeester van Leeuwarden, die voor-

bestemd was om juist op den 10den julij 1584 een goed deel van den voormiddag tot op den nanoen aan het hof van den rampzaligen vorst door te brengen en mitsdien schier ooggetuige te zijn van Spanjes laaghartigen triomf. Wat de zoo kwistig met bezadigdheid bedeelde Fries op het hof te doen had, kunnen wij hem zelf laten verhalen. Het rapport, dat hij over zijn wedervaren aan zijne principalen of lastgevers schreef, is even duidelijk als curieus, en al vonden wij in dat stuk niet het door ons gezochte en alles afdoende bewijs voor 's prinsen innemende spraakzaamheid, dan nog zou het verdienen gedrukt, herdrukt en nogmaals gedrukt te worden, om ons te overtuigen dat de zoo overmatig geprezen koelzinnigheid en deftigheid onzer voorouders zich eigenlijk in stugheid en gevoelloosheid oplost.

»Alsoo ick (schrijft ULENBURGH of UYLENBURGH) onderschreven bij den Magistraat der Steede Leeuwarden van wegen deselve Staat ende mede als procuratie hebbende vande andere Steeden van Vriesland ben gecommiteerd geweest, omme mij te transporteeren volgens mijne brieven van Credentie. — Alsoo belangende 't getal der drie rekenmeesteren op den Lantsdag binnen Franeker gehouden bijden voorsz Steeden genomineert, controversie gemaect worde, en die van de platte landen weygerden met meer dan twee der steede rekenmeesteren te besoigneren. — Ick ben den 30 Junij (*) 's morgens omtrent elf uren naar overleveringe van mijne brieven van Credentie voorsz. sijne Excellentie eerbiedelijcken hebbe gegroet van wege de voorsz. Steeden ende nae behoorlijke recommandatie van voorsz. Steeden, sijne Excellentie de voorsz. saeke getouchéerd, continueerende de geheele gelegenheid van deselve questie, waerop Sijne Exc. verscheyden redenen heeft gebruyckt ende gevraeght hebbende of deeze reekeninge generael of speciaal van seeckere ontvanck alleen waere, ende voerts meer circumstancien ende mede van de tegenwoordige gelegenheyd ende standt der Steeden, heeft mij nae dat de trompet langt hadde geblasen om 't eeten, driemaal verscheydelyck belastet (verzocht?) ende insonderheyt de leste male, vermits ick sijne excellentie daeraff bedanckt ende verclaerde van uyt mijn herberge, daer ick eerst gecomen ende 't eeten verwacht werde, niet geerne te blijven, seer hart gebeden dat ick doch daer solde blijven 't eeten, sulx dat ick niet heb durven weggaen, ende alleen aen de tafel vermits daer geen andere gasten en waren tegens sijne Exc. over heb moeten sitten, hebbende sijn F(urstelijcke) excell. verscheydene propoosten onder het eeten tegens

mij gebruyckt, soo van de politique staet van Vrieslandt in't generael ende mede van eenige plaetsen specialijcken, soo oock vande Ecclesiastique stant, op alle de welcken, soo veel ik daeraff kennisse hadde hebbe geandwoort, en ten leste siende de maeltijd opgenomen te sullen worden opgestaen ende mij gevoecht aen de eene sijde, waer naer sijne Exc. aen de tafel met de prinsesse sijne suster de Gravinne VAN SCHWARTZENBURGH (*), sijn twee eldste dochters (†) en het alderjonghste (§) de handen gewasschen hebbende oock is opgestaen. Ende siende de Coronel MORGEN (MORGAN) sampt eenige andere nae 't eeten in 't sael om hem aen te spreekken getreeden te sijn mij weder heeft geroepen ende tegens mij alleen verclaerd, dat soo veel de voersz. saecke van de Reeckm^r. concerneerde hij deselve gedachte datelijcken met de geassocieerde rechtsgeleerde te verhandelen. Ende nadat hij noch van seeckere andere saecken met mij gesproken hadde, beloofde sijn Exc. mij metten eersten soo geringe doenlijck te expedieeren. Waarmede ik oorloff voor die tijt hebbe genomen, ende mij weder voechde aen de eene sijde, om sijn Exc^{ie}. en den Jonckeren beter pas te gunnen. Ende is sijne Exc^{ie} van mij kerende terstondt begroet van wege die voorn. Coronel, waeraff scheydende sijne Exc^{ie}. voortgaende uyt het portael van 't voorsz. Saal, alsoo d' Engelse Capitein ofte ritmeester WILLEMS (WILLIAMS) hem wilde aenspreec-

(*) CATHARINA VAN NASSAU, geb. 1529, huwt 1560 GUNTHER of GUSTAAF VAN SCHWARTZENBURGH. — (Zij was toen weduwe, GUNTHER was in mei overleden. GROEN VAN PRINSTERER.)

(†) MARIA, uit zijn huwelijk met ANNA VAN EGMONDBUREN, huwt HOHENLOHE. ANNA, uit zijn huwelijk met ANNA VAN SAXEN, huwt LODEWIJK WILLEM VAN NASSAU. Zij waren 's prinsen oudste dochters.

(§) EMILIA SECUNDA, uit zijn huwelijk met CHARLOTTE VAN BOURBON, toen naauwelijks twee jaren oud! Wij gelooven bepaald dat de burgemeester van Leeuwarden met ORANJES talrijke dochters in de war was en wij zouden toch gaarne zeker weten, welke personen aan het laatste middagmaal van WILLEM hebben deel genomen. — Wie helpt ons? want wij dachten in «RAMAERS» geslachtstafel van het huis van NASSAU wat verder te komen, doch daar vonden wij helaas als de jongste dochter die wij zochten, zekere «RENATA», getr. 1582, obiit 1605! en alzoo een dertiende echt kind, terwijl wij er altijd slechts twaalf hebben kunnen tellen. LOUISE DE COLIGNY huwde eerst op den 12den april 1583 met WILLEM: hoe zou zij dan reeds in 1582 aan eene RENATA gekomen zijn? Zulk een «Art de verifier les dates» is veel eer een «Art de brouiller les dates». WILLEMS JUSTINUS VAN NASSAU staat niet op zijn folio, maar op dat van MAURITS. — Indien de geschied- en levensbeschrijvers, compilateurs, enz. wat naauwkeuriger met namen, jaartallen en cijfers in 't algemeen wilden omgaan, dan zouden lezers zoo als wij, die niet lezen om te lezen, maar om te leeren, niet zoo dikwijls op het dwaalspoor gebragt worden, en dit tijdschrift zou bij lange na zoo veel kleine, dikwijls futiele, renseignements niet te geven hebben.

(*) 10 julij N. S.
N. REEKS, Dl. I.

ken, deur een Bourgoignon moorddadelijken met eene Buxe geladen met drie looden geschooten ende terstondt daernae deser werelt standtvastelijk overleden. — Waer deur ick siende, dat geen gelegenheyt was om meer inde voorsz saecke te mogen doen, ofte oock om in de voorz stucken te recouvreren van daer ben vertrocken !”

En zoo heeft ons dan het zoeken en snuffelen in bestoven kanselarijstukken, die overigens voor 's lands algemeene geschiedenis geene of slechts geringe waarde zouden hebben, den laatsten dag van een der merkwaardigste mannen zijner eeuw bijna geheel terug gegeven. Zoo zien wij dan den onvergetelijken WILLEM in al zijne werkzaamheid, in al zijne huiselijkheid; zoo zien wij den vermeenden zwijger voor ons, alsof we in wezenlijkheid bij hem waren; we zien hem bedreigd door Europaas magtigsten alleenheerscher, den koning van Spanje en der Indiën, geplaagd en gewantrouwd door den magistraat van het volk, waarvan hij de verdediging en de bevrijding ten koste van zijne rust en zijn levensgeluk op zich genomen had; wij zien hem onder eene opeenstapeling van staats- en familiezorgen, waarvan de omvang duizelig maakt, oud, gerimpeld en gebukt voor zijn tijd, de laatste uren van zijn leven onafgebroken toewijden aan belangen van lokalen aard, of die op dat pas althans voor 't behoud van 't lieve vaderland nog al niet van overwegend belang konden geacht worden. — Het vraagstuk van het getal rekenmeesters op den landdag van Franeker toe te laten — twee of drie! — kan toen in Friesland eene „question brulante” geweest zijn; wij kunnen het niet tegenspreken, maar van ons standpunt is het zoo microscopisch, ULENBURGH vergeve het ons, dat wij het onder een weemoedig schouderophalen moeten betreuren, dat zulk eene beuzeling ORANJES zwanenzang moest zijn . . . En toch wij lezen het „voor 't eeten”, „onder 't eeten”, „nae 't eeten”, altijd die rekenmeesters, en nog moet dat ellendige rekenmeesterschap, wij zijn er zeker van, in 's prins verduisterd brein gespeeld hebben, toen het driedubbele lood zijn hart vaneen scheurde! Zoodra 't schelmstuk boven verwachting gelukt was, „vertrock” ULENBURGH „van daer, Siende dat geen gelegenheyt was om meer in de voorsz. saecke te doen, ofte oock om de voorsz. stucken te recouvreren”, maar zonder een wanhoopskreet, zonder een enkel troostwoord, zonder een enkel beklag! Zijn brief heeft niets meer, niets anders; zijn „stucken” kan hij niet recouvreren (eigenlijk staat er recouren), dat is zijn verdriet, dat is zijne teleurstelling; niet de schier onder zijn oog gepleegde moord, niet het verlies van den man, dien men straks „vader des va-

derlands” zal gaan noemen, niet de rouw van kinderen, echtgenoot en zusters, niet het plotselinge wee dat 's vorsten huis in zijn bijzijn had getroffen. — Weinige minuten te voren had de stugge Fries — 't is maar zeer tegen zijn zin, vermits hij „'t eeten in de herberge bestelt had” — aan 's prinsens disch gezeten en had hij den eenigen man, die 't veege land voor ondergang bewaren kon, ook als huisvader in al zijne minzaamheid, in al zijne veelzijdige verdiensten zien schitteren. En toen diezelfde man daar badend in zijn bloed op den portaaltrap lag, vond ULENBURGH niet een enkelen traan gevoelde hij geen schijn of schaduw van schrik of van zielsspijt. Zoo bedaard was onze „lieve besunder”, zoo bedaard helaas waren onze breed uitgemeten voorouders. En wanneer zóó in den regel het gestel, de geaardheid, de ziens- en denkwijze waren van de fatsoenlijke, deftige, verstandige en brave figuren uit onzen reformatie- en bevrijdingstijd, dan hebben wij ons ook minder te verwonderen over het hangen, branden, stelen en moorden, dat in die treurige periode helaas weinig minder dan dagelijksch werk was; dan wordt het gespuis, dat in grooter of kleiner getal in de rijen van vriend en vijand gedood en gebruikt werd, verklaarbaar; dan zijn wezens als VARGAS (*), HESSELS, BLASERE, NOIRCARMES (†), TITELMAN (§), ROMERO, LUMEY, SONOY en zoo veel anderen onmisbare acteurs, zonder wier krachtadige medewerking het bloedige drama niet kon worden afgespeeld. Waar bij de beteren het menschelijk gevoel zoo weinig ontwikkeld was, kon van dat gevoel bij de slechteren geen sprake zijn, gelijk er dan ook in die ijzeren eeuw geen schaduw van was, behoudens de weinige gunstige uitzonderingen, die men met de lantaarn te zoeken en als fenomenen te beschouwen heeft. Behoeft het gezegd te worden, dat WILLEM VAN ORANJE in ons oog de eenige heldere ster in dien stikdonkeren nacht is; dat zijn verzoenend beeld alleen ons niet met minachtende vrees op ons voorgelacht doet terug zien, dat bij al zijn moed, volharding en gepreenteerde vroomheid te weinig onze sympathie opwekt om niet innig verheugd en dankbaar voor God te wezen, dat hij het ons heeft willen geven, niet de tijdgenooten van dat geslacht, maar gelijk het ons liever is, er slechts de naneven van te zijn!

Wij hebben, zoo veel in ons was, het ver-

(*) „Il accomplissait l'oeuvre sanglante du duc d'ALBE avec une activité presque surnaturelle et une gaieté qui eut fait honte à un démon.” (MOTHLEY, fr. vert.)

(†) „Infame, qui devait attirer sur son nom une haine éternelle.” (MOTHLEY, a. b.)

(§) „Sorte de démon grotesque et terrible.” (MOTHLEY, a. b.)

meende zwijgen van ORANJE met de kracht-dadige hulp van een paar latere documenten toegelicht. We hebben den zwijger op den laatsten dag zijns levens drie uren achter-een (*) beleefdheidshalve zien wijden aan eene beuzelquestie en »verscheydene propoosten» zien houden met een' stuggen patriot, die, ondanks 's prinsen voorkomendheid, toch nog niet op zijn gemak scheen te zijn! Moet er meer wezen, wordt er ander en beter bewijs geëischt, dan, dunkt ons, mag het pleit wel opgegeven worden... Doch wij vleien ons veeleer dat het geacht kan worden met vlag en wimpel gewonnen te zijn... Mogten nu maar niet archiven, charterkamers en kanselarijen, ware doozen van Pandora zoo als wij ze noemden en onuitputtelijk als ze schijnen te zijn, nieuw leed en nieuwe teleurstelling over ons uitspreiden om ons met den uitstekenden dunk, dien wij steeds van den edelen WILLEM hadden, schipbreuk te doen lijden op nog ongekende latere gegevens, aan te brengen, niet door zijne erfvijanden, maar door onpartijdige geleerden, die zonder verdenking van oneerlijkheid het kwade zoo wel als het goede behooren openbaar te maken, al moest dan ook hunne zoo

wel als onze laatste historische illusie daar-door verloren gaan Maar onze geest moge op het gebied der geschiedenis de waarheid meer liefhebben dan schroomen, toch kan ons hart niet zonder weêrzin het denkbeeld verdragen, dat ook op ORANJE nog eenmaal CESARS veege smartkreet: »en ook gij BRUTUS!» van toepassing zou kunnen zijn.

MARS.

Geboorteplaats van Jacob van Heemskerk. In den *Navorscher*, 1860, bl. 373, lees ik: »JACOB VAN HEEMSKERK, admiraal, geboren te Hoorn (niet te Amsterdam) 13 maart 1567, gesn. voor Gibraltar 8 mei 1607.» De datum van geboorte en overlijden komt overeen met den gedenksteen te Amsterdam in de Oude Kerk, zie WAGENAAR, *Amsterd.*, dl. II. bl. 102, maar daár, gelijk ook bij HOOGSTRATEN en KOK, wordt hij Amsterdammer genoemd. De oudste doopboeken, te Hoorn bevaard, zijn van 1579, Noorder- en Oosterkerk, 1674, enz. geen enkel tot 1567 opklimmende. Welken grond had 9 Januarij om HEEMSKERK voor Hoorn te vindiceren?

C. A. A.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Chineesch porselein (vgl. A. R., XI. bl. 6). Niet vermeld is het werk van HENRY G. BOHN, *Guide to the knowledge of pottery, porcelain and other objects of vertu. With an introductory essay on pottery and porcelain and an engraved list of marks and monograms*. London 1857, 8°. Met gekleurde platen. (Catal. M. NIJHOFF, N°. 9319, f 7,50.)

J. D.

L.

Porselein. Hoewel het navolgende zeer weinig zal voldoen aan hetgeen MARS over het porselein vraagt, zoo heb ik het evenwel niet achter willen houden, ten einde hem aan te toonen, dat hij, wil hij tot zijn doel geraken, de archiven der oostind. compagnie, thans te 's Gravenhage berustende, zal dienen te raadplegen.

Het blijkt daaruit onder anderen, dat het porselein reeds vroeg een tak van uitvoer voor de compagnie is geweest en, zoo ik wel heb, het allermeeest naar de West van Indiën, ofschoon het ook toen reeds naar Holland werd uitgevoerd. Zoo leest men in een' brief van den heer PUTMANS uit China, van den 14den october 1632 aan de bewindhebbers ter Kamer Amsterdam geschreven (†). »'t Fijn

(*) ULENBURGH schrijft dat hij omstreeks »elf uren» op 't hof kwam en WAGENAAR (dl. VII) zegt: »ten twee uren omtrent, stondt de prins op van de tafel.»

(†) *Kronijk Hist. Genootschap*, gevestigd te Utrecht 1853, bl. 32, afz. dr.

porceleyn hebben mede tot noch toe niet vernomen, wat beloften men hun gedaen heeft van alles wel te betaalen ende wat monsters hun ter hant gestelt werden en helpt; sullen echter niet naerlaten alle deligentie om 't selve te becomen aen te wenden.»

Naar Bengalen, Perzië en Mocha werden vooral grovere soorten verzonden. Zoo schrijft JOHAN CARSTENSZ in zijn rapport over Mocha 1634 (*), over de artikelen die aldaar vertierd kunnen worden: »Porceleyn van China grof goet, meest groote ende cleyne commen om serbeth ende cauwa (koffij) uit te drincken, met rechte opgaende randen, dat goede avance geeft.»

Uit het voorenstaande blijkt, dat de monsters van hier werden opgegeven, en dit wordt bevestigd »door het contract aangegaan met CORNELIS PRONK, tot het maken van modellen en teekeningen voor het te fabriceren chineesch porceleyn, om naer Indiën gesonden te worden, tegen f 1200 's jaers.» (*Resol.* van de zeventienen van den 31sten aug. 1734.)

Ik lees in een eisch van chinesche haringbakjes voor het jaar 1751, dat er moesten gezonden worden 200 dubbele en 300 enkele, met deze bepaling: »Het schilderwerk van beyde dese laatste word overgelaten aen de

(*) *Kronijk Hist. Genootschap*, gevestigd te Utrecht 1854, bl. 10, afz. dr.

fantasie der chineesen, exept dat in de haringbakjes een haring moet worden geschilderd." (*Resol.* 25 sept. 1751.)

Dat de vervoeren van porselein in deze jaren belangrijk waren, zien wij uit de onderstaande carga van twee schepen, die in het jaar 1734 te Texel aankwamen.

»Anno 1734. Carga ofte ladinge van twee schepen, te weten *Leyduyn* en *Voorduyt* voor de kamer Amsterdam. Zijnde den 4 januarij 1734 van Canton in China vertrokken en op den 27 augustus 1734 behouden in Texel gearriveert.

80,010 Paren Coffygoed divers.
300,833 Paren Theegoed divers.
29,553 Paren Chocolaatgoed divers.
45,600 Ps. Tafelborden divers.
1,683 Ps. Chocolaatkannetjes divers.
579 Nesten Commen met en zonder scho-
tels divers.
2,386 Theeservisen divers.
1,562 Tafelservisen divers.
1,996 Fruytschalen divers.
1,127 Kasstellen divers.
203 Nesten Coffykannen divers.
2,715 Ps. Trekpotten divers.
281 Nesten Kommen.
4,498 Paren Kommen en Onderkommen.
155 Nesten Suykerpotten divers.
1,658 Ps. Rozewaterflesjes divers.
187 Ps. Langwerpige Kamerpotten di-
vers.
312,870 Catties Thee boey.
112,094 Catties Thee congo.
41,625 Catties Chauson thee.
19,089 Catties Thee peco.
16,015 Catties Thee Singelo.
11,331 Catties Thee bing.
2,946 Catties Hysant thee.
11,047 Catties Radix China.
440 Catties Rhabarber.
80,462 Catties Spialuter. LABORANTER.

Een eigenaardig munt- of gedenkstuk (vgl. XI. bl. 87). Zou dit stuk wel een munt- of gedenkstuk zijn? Zou het niet een plaatje kunnen zijn waarop merken waren ingeslagen, merken nog op gouden, zilveren, tinnen en andere, vooral metalen voorwerpen ingestempeld, om de vervaardigers aan te duiden? Zoo bezit ik een rond geel koperen plaatje, dat men aan de goud- en zilversmeden van Amsterdam toekent (beschreven in de *Revue de la Numism. Belge*, 3e série, III. p. 85, N°. 41), de eene zijde daarvan vertoont 14 à 16 ook ingeslagen merken, zoo als een kroon, hamers, lelie, bel, helmen, schaar enz. Met die merken kwam het uithangbord dikwerf overeen.

J. D.
L.

Belooningsmedaille van Breda 1590 (vgl. XI. bl. 86). Men vraagt: Is het ook bekend of er

nog exemplaren van in goud bestaan? VAN LOON, *Nederl. Historiepenningen*, dl. I. bl. 409, maakt van de schenking daarvan gewag. Wij verwijzen den vrager naar den catalogus van het kabinet van wijlen dr. MUNNICKS VAN CLEEF, N°. 870, dat in februarij dezes jaars te Amsterdam verkocht werd, en alwaar die penning in goud, 30 gram. wegende, voorkwam.

Maar ook de andere penning op de verassing van Breda in 1590, als *legpenning* bij VAN LOON, dl. I. bl. 408 (vis à vis den eigenlijken belooningspenning, zoo als blijkt uit het opschrift: *Invicti animi praemium*) afgebeeld, schijnt als belooningspenning gediend te hebben. Althans de heer DE COSTER deed een gouden exemplaar daarvan, voorzien van een oog en de overblijfsels van een gouden keten, in de *Revue de la Numismatique Belge*, 3e série, t. IV. pl. XV. N°. 2, afbeelden en gaf eene notice daarover bl. 355—358, onder den titel van *Medaille decorative offerte par les états de Hollande au Capitaine LOGIER*. Het werd te Brussel den 22sten september 1860, onder N°. 511, verkocht.

LOGIER was een der hophlieden en deze gedenkpenning was van hem, volgens familieoverlevering, afkomstig.

Een gegraveerde zilveren penning op deze verovering van Breda berust in het koninkl. kabinet te 's Gravenhage: zie de beschrijving in den *Konst- en Letterbode* 1859, bl. 244.

DE COSTER t. a. p. roemt zeer eene »notice historique publiée dans les *Memoires de la Société d'Emulation de Cambrai* en 1850, par CH. AIMÉ LEFEBVRE, sur la téméraire expedition de Breda en 1590." J. D.

L.

Prijspenning van een landbouwkundig genootschap (vgl. A. R.). De penning in de vraag uit hoofde van de landelijke voorstelling en het omschrift; *Societas secunda sub titulo: abundans messis spes seminantis*, aan een in 1773 opgericht landbouwkundig genootschap, bij provisie zou een notaris zeggen, toegewezen en waaromtrent aldaar ophelderingen zijn gevraagd, blijkt ons nu geslagen te zijn door de *Algemeene amsterdamsehe levendige prebende of lijfrente societeit*, in dat jaar aldaar opgericht.

Wie kan omtrent die societeit nog iets mededeelen? J. D.

L.

Apameesch muntstuk (vgl. A. R., XI. bl. 86). GRASSE, *Lehrbuch der Literärgeschichte*, I. 1. S. 28, beschrijft, volgens EKHEL, *Doctrina nummor.*, pars. I. V. III. p. 132, het muntstuk aldus: een op het water drijvende kast, waarin een man en eene vrouw, en boven op een vogel, naar wien een andere vogel komt vliegen met een takje in den bek. Opschrift:

NO. Is deze beschrijving goed, dan zouden wij niet aan DEUCALION, maar aan NOACH moeten denken.

Penningen van 1813. In mijn bezit is een penning (het metaal is tin), middellijn 36 ned. strepen. Voorzijde: Twee handen in een gestrengeld, hierboven ORANJE BOVEN! en daaronder ONE AND ALL. Keerzijde: In een' krans VIRESCQUE — ACQVIRIT — EUNDO. Dit opschrift is ontleend aan de *Aeneis* van VIRGILIUS, liber IV, vers 175. Deze penning staat bekend als »Draagpenning bij de eerste tijding der omwenteling in Engeland gedragen.» Is dit zoo?

Verder bestaat er nog een penning (niet in mijn bezit en dien ik daarom gaarne wenschte te verkrijgen), vermeld in APPELS *Repertorium*, etc. dl. IV. bl. 412, N°. 1510. Hij wordt aldaar beschreven: Voorzijde: »Die offene See mit der aufgehenden Sonne, und in der Ferne ein Schiff mit gespannten Segeln. — Oben bläst ein fliegender Genius in die Posaune, und hält einen Kranz in der linken Hand. — Überschrift: WISDOM VIRTUE & PATRIOTISM. — Keerzijde: Zwischen zwei Lorberzweigen: ORANGE-BOVEN. Auf der Bandschleife, womit beide Zweige gebunden sind, steht 1813.» Deze penning is ook van tin, en heeft eene middellijn van ongeveer 38 nederl. strepen. Heeft deze voor dezelfde gelegenheid gediend?

Het zonderlinge dezer penningen is, dat op den eersten drie talen vertegenwoordigd zijn in de opschriften, Hollandsch, Engelsch en Latijn, en dat op den tweeden, het woord ORANJE in de engelsche taal is overgebracht als ORANGE, terwijl het hollandsche woord BOVEN aldaar behouden is.

Hoe is het mogelijk dat in Engeland penningen ter eere van onze omwenteling gedragen zijn? Wie er iets meer van weet die deele zulks mede of wijze mij aan waar ik omtrent deze penningen iets vinden kan.

J. H. VAN GEUNS.

Hendrik Bernard Martini. Hun gouden bruiloft, op den 4den april 1774, vierden mr. HENDRIK BERNARD MARTINI (destijds oud-president en oudste raad van 's Hertogenbosch, geboren den 20sten julij 1693, schepen geworden den 8sten oktober 1718) en vrouwe ANNA MARIA EMILIA VAN SCHAGEN (geboren den 19den oktober 1694), ook door het laten slaan van eenen fraaijen gedenkpenning.

Men vraagt meer levensbijzonderheden van dit echtpaar en opgave van de kleuren van den leeuw en de duif (?), in het wapen van de familie MARTINI voorkomende.

J. D.
L.

Gedenkpenning op het gevangen nemen te ...? in het jaar 1776 en het in vrijheid stellen te 's Gravenhage in het jaar 1777 van ...?

Voor eenigen tijd zond ons de heer J. H. VAN GELDER te Velp, ten behoeve van het *Vervolg* op VAN LOON, met zijne ons reeds meermalen gebleken welwillendheid, een' fraai gegraveerden zilveren penning van gewone grootte, dien hij niet kon te huis brengen. Ook de daarop gevolgde nasporingen te 's Gravenhage, hetzij in de papieren van het hof van Holland of van de gevangenpoort gedaan, zijn tot nog toe vruchteloos geweest om de vraag op te lossen, *wie de persoon en de zaak waren, die aanleiding tot het vervaardigen van het curieuse stuk gaven?* Alleen heeft men gevonden, dat er in de op den penning voorkomende jaren 1776—1777 een conflict tusschen het hof van Holland en de stad Amsterdam bestond over eenen dief; doch onze held op den penning ziet er al te fatsoenlijk uit, hij draagt toch de *driepunt* op zijn hoofd, als kenteeke van een fatsoenlijk man in zijnen tijd, ergo kan hij geen dief zijn! Wij roepen daarom de hulp van den *Navorscher* in: welligt zijn er couranten of blaauwboekjes van 1776—1777, die opheldering geven. De volgende beschrijving van den penning kan medehelpen om die op te sporen. *Voorzijde:* Het onderste gedeelte van eene gevangenis of toren, waarin voor een getralied groot venster een gevangene in klagende en bijstand inroepende houding. In het verschieft een dorp, waarop bliksemstralen neërschieten. *Omschrift:* Gearresteerd en na 's HAGEN gebragt; den XXII May A°. 1776.

Keerzijde: Het vlak of veld daarvan wordt door eene zuil, waarboven een lauwerkrans in twee deelen gescheiden: *links*, treden twee mannen in het costuum van die dagen eene gevangenis, waarvan zij de deur openlaten, binnen en reiken den zittenden gevangene een papier, de acte van invrijheidstelling, toe: *rechts*, eene straat, waarin twee mannen eenen derde die met ontbloot hoofd en de driepunt in de hand hen nadert, verwelkomen.

Omschrift: Ontslage, en in Vryheyd gesteld; den 1 Maart A°. 1777.

J. D.
L.

Gedenkpenning ter eere van Jan Ingenhousz. H. KLUYSKENS in zijn werk *Des hommes célèbres dans les sciences et les arts et des médailles qui consacrent leur souvenir*, tome II. p. 62, beschrijft aldus een penning of medaillon ter eere van JAN INGENHOUSZ, geboren te Breda 1730, overleden te Londen 7 september 1799 en bekend door vele geschriften over de genees- en heelkunde (v. D. AA, dl. I. bl. 21—24). »Clichet en bronze, de 9 centimètres, presentant le buste à droite

avec l'inscription: J. INGENHOUSZ Cons. Aul. et Archiat. Caes. Reg. Soc. Lond. etc. socius. 1779. In den Catalogue WELZL DE WELLENHEIM, nr. 13980 wordt daarvan ook melding gemaakt, maar geen jaargetal van het vervaardigen aangegeven. RUDOLPHI bezat het stuk niet, en het is dus ook niet in zijne verzameling, thans te Berlijn voorhanden, te vinden, zoo als de medaillons van P. CAMPER onder n°. LXXIII en P. NIEUWLAND onder n°. CCLXXXVI in zijne *Numismata viro- rum de rebus medicis et physicis meritorum* (Berolini 1829) vermeld.

Wie kan het ten behoeve van het *Vervolg* op VAN LOON aanwijzen aan

J. D.
L.

Papieren gedenkpenning ter eere van Pieter Adr. van der Werff (1774?). Onlangs kwam ons de afdruk van eene in koper gegraveerde folio-plaat onder de oogen, waaromtrent wij door den *Navorscher* gaarne spoedig nadere bescheiden wenschten te bekomen.

De plaat, zonder adres, handteekening of merk van uitgever of graveur, maar vrij kennelijk uit de laatste helft der XVIIIde eeuw, bevat, zoo als het schijnt, het ontwerp van eenen grooten gedenkpenning ter eere van PIETER ADRIAANSZ VAN DER WERFF, den burgemeester van Leiden, bij het beleg in 1574. Wij gissen, dat het tweede eeuwfeest der verlossing van Leiden in 1774, ook door het slaan van gedenkpenningen zoo luisterrijk gevierd, aanleiding tot het graveren van deze plaat, die men een papieren gedenkpenning zoude kunnen noemen, gegeven heeft. De plaat bevat toch het ontwerp van eenen penning, doch het stuk zelf zal wel nooit gestempeld of gegraveerd zijn, althans wij hebben het nergens gezien of vermeld gevonden.

Voorzijde: Een geopend op palmtakken rustend boek, waarin men leest:

PETRUS	NAT. LEIDAE
ADRIANI	1529
WERFIUS	DENATUS
	1604.

Een met een lauwerkrans versierd zwaard ligt op een door eene heldere zon bestraald boek. Daaronder op een wimpel leest men:

IN 'T BOEK DER HELDEN VEREEUWIGD.

Het opschrift luidt: ZIJN DAADEN DOORSTRAALEN ALS EEN LICHT ZON.

Keerzijde: De vrijheidsspeer met hoed en lauwerkransen: het wapen van Leiden (waaronder het jaartal MDLXXIV) is aan het benedeneinde daarvan geplaatst. Eene heldere zon verdrijft zwarte wolken, waartusschen men leest: DOOR P. A. V. D. WERFF.

Opschrift: DEUGDZAME DAADEN KUNNEN NIET VERDUISTERD BLYVEN.

Zinspelen deze omschriften op eene aanranding van de nagedachtenis van P. A. V. D. WERFF en behoort die plaat tot een gedrukt werk?

J. D.
L.

Belooningspenning der staten van Drenthe 1789. In de *Nieuwe Nederl. Jaerboeken* van juni 1789, bl. 800, leest men: „Assen. Ter voldoening van eene Resolutie op den 29 Maart 1789 genomen (zie t. a. p. bl. 801—02), zyn aan de daar in vermelde Heeren (den commandant R. T. VAN KRUISSEN, de officieren J. WOLDRINGH, H. BULTHUIS, F. A. CASSA en C. P. DE GROOT, allen in het regiment van den heer gen. baron LEWE VAN ADUARD) op den 9 dezer maand Juny, de daartoe vervaardigde Eerpenningen of Medailles overhandigd, met een Extract der Resolutie en bygevoegde verklaring van Z. D. H., hoe het hem aangenaam zyn zoude, dat dezelve ter gedachtenis door de genoemde HH. Officieren wierden gedragen. Deze Medailles zyn aan de eene zyde voorzien met het borstbeeld van den Heer Erfstadhouder en het opschrift: *Vigilantiae praemium*. M.D.CC.LXXXVIII en M.D.CC.LXXXVIII, en aan de andere zyde met het opschrift: *Munificentia ordin.(um) Drent.(hiae)* 1789. hangende aan een Orange lint.” Wie kan dien penning, ten behoeve van het *Vervolg* van VAN LOON, aanwijzen aan

J. D.
L.

Gedenkpenning op het overlijden van Joost van Hemert, voornaam handelaar in Kopenhagen, in 1775 geslagen. Dit zeldzame stuk is afgebeeld in het werk: *Beskrivelse over Danske Mynter og Medailler i den Kongelige Samling*. Kiöbenhavn 1791, groot folio, bl. 785. De in Kopenhagen (1760—1794) levende stempelsnijder JOHANNES EPHRAIM BAUERT vervaardigde dezen penning. Dit en andere aanduidingen doen vermoeden, dat JOOST VAN HEMERT in Kopenhagen is overleden. De voorzijde van den penning stelt een grafteeken voor, waarop eene urne geplaatst is. Daartegen leunt de beeldtenis en *profil* van den overledene, met een lauwerkrans omgeven. Ter rechterzijde is zijn gekwarteleerd wapen, zonder aanduiding der kleuren, overschaduwd door een palmboom en geplaatst op een anker en merkuriusstaf. Voor het monument zit een treurend kind. Regts een viergod met arm en roeispaan.

Opschrift: VT INTAMINATIS FULGEAT HONORIBUS.

In de afsnede: *Ereptus d.(ie)* XV Jun.(ii) MD.CCLXXV. J. E. BAUERT, f.(ecit).

De keerzijde bevat alleen dit opschrift: *Memoriae parentis optimi JUST VON HEMERT, nat(i) XXII Jun(ii) MDCXCVI, quod ampliss(imam) faciens mercaturam candoris per*

totam vitam illaesi exemplum sibi relinqueret Haeredes Pii in Dania, Gallia et Belgio. J. E. BAUERT, f(ecit.)

JOOST VAN HEMERT, geboren den 22sten juni 1696, overleden te Kopenhagen? den 15den juni 1775, dreef, zoo als blijkt uit het opschrift van den penning, eenen zeer uitgebreiden handel, waarin hij zich gedurende zijn geheele leven door ongekreukte eerlijk-

heid of goede trouw onderscheidde. Zijne erfgenamen in Denemarken, Frankrijk en de Nederlanden lieten uit eerbied en erkentelijkheid dezen penning slaan.

Men vraagt meer levensbijzonderheden van JOOST VAN HEMERT, alsmede eene heraldische beschrijving van zijn wapen.

J. D.
L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

J. Ph. Scabailje (vgl. VIII. 262; XI. 19). In SCHIJN en MAATSCHOEN, *Geschiedenis der Mennonieten*, dl. II, wordt eene uitvoerige opgaafe gevonden der geschriften van JAN PHILIPSZ. SCHABALJE, maar van zijn leven weten de schrijvers weinig of niets te zeggen. Ik deel daarom het volgende mede:

Hij werd geboren te Amsterdam en vond daar met zijn broeder PIETER een molen uit, om boekweit te rollen en tot wit meel te malen. Veel geld hiermede gewonnen en veel neiging tot de studie hebbende, begaf hij zich in stilte naar Alkmaar, waar hij, ten tijde van HANS DE RIES, tot leeraar der waterlandsche doopschgezinden verkoren werd. Toen hij het predikambt eenigen tijd bediend had, werd hij verdacht in al te naauwe betrekking te staan tot zijne dienstmeid, hetgeen spoedig na zijn huwelijk met haar waarheid bleek te zijn. Hij geraakte hierdoor van zijne bediening en hield zich vervolgens bezig met boeken schrijven en verhuisde weder naar Amsterdam, waar hij, wegens den achteruitgang zijner financiën, door zijne geloofsge-nooten tot ziekentrooster werd aangesteld. Hij overleed omtrent het jaar 1650, naar gissing 70 jaren oud zijnde. Zijn lijk werd naar Alkmaar vervoerd en daar begraven.

C. W. B.

Wis-, natuur- en sterrekundigen vóór Christus' geboorte (vgl. A. R.). In het *Journal des Savans* zal men wel iets kunnen vinden, inzonderheid wat betreft de bewerkingen, geleverd door BIOT, laatstelijk in den jaargang van 1859.

A. de Solesme, vlaamsch boekdrukker te Norwich in Engeland (vgl. A. R.). Van dezen naam is bij de oostindische compagnie bekend DAVID DE SOLEME of SOLESME; in de resolutiën der vergadering van 17en van den 19 augustus 1630, leest men:

„DAVID DE SOLEME, quartiermeester van 't regiment van Graaf ERNST, aengenomen voor Commandeur over alle de Soldaten.”

„Hij heeft vervaerdigt van Lood een geheel bataille off leger, zoo van Cavallerie als Infanterie, biedt dit de vergadering aen om naer Indien gesonden te worden en dienstig

voor een present voor den Coning van Siam. Geresolveert om hem te seggen, dat hy dit op zijn pericul mede mag nemen om aen den Gouverneur Generael en raden te verthoonen en daerover in rade te handelen, als die dit geschickt achten voor den Coning van Siam, off anders ten dienste van de compagnie goetvinden.”

Bij VALENTIJN, *O. en N. Oost-Indiën*, dl. IV. st. I. fol. 413b, komt hij voor als kapitein 1636, hij schrijft zijn naam SOLEMNE.

LABORANTER.

Anecdota van Phil. a Limborch en Adrian. a Cattenburgh. CATTENBURGH geeft in zijne *Bibl. script. remonstr.* op, als *Anecdota van LIMBORCH*: 1°. *Liber, qui complectitur saevas et imprudentes nonnullorum Protestantium sententias de poenis Haereticorum.* Ik vermoed dat hij hetzelfde bedoelt, dat in den catal. der remonstr. bibl. te Amsterdam, op bl. 18, als N°. 127 onder de Mss. voorkomt. 2°. *Libellus de ratione concionandi.* Waar is dit laatste gebleven?

Voorts noemt CATTENBURGH onder zijne eigene *Anecdota*: 1°. *Compendium theologiae christ. ejusque spicilegii.* 2°. *Spicilegium ad Lib. VI et VII. Theologiae christ. Ph. a Limborch.*

Zijn deze stukken verloren geraakt?

H. C. R.

Mr. Pieter van Bleiswijk (vgl. A. R., XI. bl. 87). De raadpensionaris PIETER VAN BLEISWIJK was geen zoon van REIJER VAN BLEISWIJK, gelijk L. J. schijnt te vermoeden, immers vraagt, maar een zoon van dr. ABRAHAM VAN BLEISWIJK, 1740 burgemeester enz. te Delft, en van MARIA GRIBIUS. De echtgenoot van den raadpensionaris, GEERTRUY ANTONIA VAN BLEISWIJK, was eene dochter van GUILJAM VAN BLEISWIJK, mede (1752) burgemeester van Delft, en van HILLEGONDA MACHTILDA VAN TIL. — L. J. heeft alzoo mijne vraag naar de nagelatene papieren van den raadpensionaris niet beantwoord. Als de boekverzameling van REIJER VAN BLEISWIJK in 1770 is verkocht, konden de papieren van PIETER er wel niet bij zijn, die eerst in 1790 overleed.

S. S. S.

Adr. Havermans en Adam Huygen (vgl. XI. bl. 50). HAVERMANS, die de geschiedenis van Brabant in 't kort beschreef, was griffier in zijne geboorteplaats Breda en stierf 1653.

De doesburgsche burgemeester ADAM HUYGEN beschreef deze stad, waar hij ook geboren was, in een werk, dat in 1753 door C. W. VONK uitgegeven werd. Hij overleed 1681.

CHR.

Naamlijst van de nederlandsche hoogleeraren. Bij KOK (*Vaderl. Woordenboek op het woord »Academiën»*), komt deze alphabetisch voor. Wie kan die tot op onzen tijd aanvullen?

H. R.

C. Nozeman. In de *Verhandelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leyden*, dl. II. st. I. (1814), komt op bl. 185 vlg. een stuk voor, getiteld: *Bedenkingen over den zoogenaamden Cimbrischen vloed* door CORNELIUS NOZEMAN. Wie was die NOZEMAN? Het kan toch geen der remonstrantsche predikanten zijn, want die waren toen reeds lang overleden.

PIET.

Bibliotheek van Karel den Groote. Bestaan er nog boeken of werken uit deze afkomstig? Ik doe deze vraag naar aanleiding van hetgeen ik lees bij VAN WIJN, *Historische Avondstonden*, dl. I. bl. 187 en 188.

C. P. L.

Wie de adeldom der menschheid huldigt. In welk tijdschrift is, misschien 25 jaren geleden, een gedicht opgenomen, aldus aanvangende:

Wie de adeldom der menschheid huldigt,
Haar waarde en schoon zijn' krachten wijdt
Volbreng den plicht, aan haar verschuldigd,
En gord zich aan ten heiligen strijd.

't Is getiteld *Opwekking*, en draagt geen naam des makers, die een voorlooper was van de zaak der »afschaffing» hier te lande.

V. M.

E. W. Hight over het kweesten. ERNST WILLEM HIGHT schreef eene verhandeling over het *kweesten* (de nachtelijke vrijadjes op Texel); is dit stuk in eenigen bundel of afzonderlijk verschenen en bevat het ook niet van elders bekende bijzonderheden.

C. W. B.

Hessel Gerritsz. Is van dezen bekenden kaartenmaker uit het begin der XVIIde eeuw, ook in druk uitgegeven een werk, waarin onder anderen voorkomt *Eene beschrijving van de Canibales Caribes off wilde Eylanden*, A°. 1627, waarvan hij zegt:

»In de beschryving van de wilde eylanden is voornemelyck gevolcht de anteyckening ende memorie van RINKE PIETERS van Amelant, Stierman by JOCHEM GYSEN, met 't schip

de Cat, Anno 1617 by de *West-Indische Comp.* uytgesonden om de genoemde eylanden te besichtigen.»

»Daar by syn geleesen de journaalen ende waargenomen de mondelinge verclaaringen van den Admiraal PIETER PIETERSZ HEYN, van LAURENS SYMONSZ van Gracht, schipper op 't schip *de Pynas*, ende van LAMBERT LUBBERTZ van der Schelling, Stierman by schipper WILLEM JOOSTEN op 't jacht *de Sparuwer*, beyde in de vloot van den Admiraal PIETER PIETERSZ HEYN.»

»Oock de journaalen van CLAAS HARRICZS BOONSTOPPEL, Stierman, ende THUENIS CORNELISZ van Huyswaard, beyde onder 't commandement van SYMON SYMONSZ, op de reyse naar Buenayre.»

»Item een Engelsche beschryving geuonden by de pampieren van den Adm. PAULS VAN CAARDEN, op 't huys van de Oost-Indische Compagnie, als oock verscheyden andre journaalen, als sonderling meede de uyttrecksels van JOANNES DE LAAT, die hy uyt veel journaalen heeft in een boeck voor de Compagnie laten schryven. Ende om de reeden te voltoeyen is daar by wylen yet genoomen uyt de Zeekaart A°. 1621, geschreven door den Alferes MIGUEL DE RAMIRES, uyt wie de voorgestelde distantien syn ouer gesett.»

»Alle te saamen tot een doorgaande reeden gebragt naat best dat men heeft connen bessen, in Nouember A°. 1627 door

HESEL GERRITSZ.»

Reeds in de maand maart 1619 komt hij voor als »Caertenmaecker» der oostindische Comp. »Den persoon van HESSEL GERRITSZ toegeseyd indien hy de vereenichde Comp. wel ende getrouwelyck dient volgens den eed die men hem sal afnemen, dat men hem sonder pregnante reden (off wettelyck) niet en sal verlaeten, maer als Caertenmaecker continueren.»

(Extr. uit de resolutiën der 17 van den 18 maart 1619.)

Hij was dit nog in 1629, volgens mijne aantekeningen, maar zoo men eenige bijzonderheden omtrent hem en zijne uitgegevene kaarten en werken mogt kunnen mededeelen, zal men hiermede eenen dienst bewijzen aan

LABORANTER.

Verhandeling over de tolerantie in 1769 verschenen. In 1769 zag te Leeuwarden het licht eene *Verhandeling over de tolerantie of verdraagzaamheid in het stuk van de godsdienst, door een liefhebber der ware regtzinnigheid*. De schrijver blijkt tot de gereformeerde kerk te behooren, doch verklaart, »dat de verdraagzaamheid omtrent de Remonstranten en Remonstrantsche gevoelens plaats moet grijpen.» Ik stel er veel belang in, den naam van dien schrijver te weten te komen.

JANUS.

Bernard Busschhof, gedicht over de verkiezing en de geschriften daar tegen. B. BUSSCHOF, predikant te Utrecht, gestorven 1639, gaf, toen hij nog te Oijen stond, een gedicht tegen de Remonstranten uit over Gods verkiezing. (Zie VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, dl. II. bl. 1649 vv.) Waar en wanneer verscheen dit gedicht, en is het meermalen herdrukt? Ook moeten er onderscheidene geschriften tegen uitgekomen zijn. Wie kan mij die opgeven? JANUS.

Gedichten van H., W. en P. de Groot. Wanneer verscheen de eerste uitgave van de *Overgeblevene rijmstukken* van HUGO, WILLEM en PIETER DE GROOT? Eene tweede uitgave zag in 1731 te Rotterdam het licht. Wie was de uitgever, van wien er ook enkele gedichten in voorkomen? JANUS.

[Wij meenen, doch zijn er niet zeker van, dat de eerste uitgave van 1722 is. Maar dit weten wij, dat de tweede uitgave niets is dan een boekverkoopersbedrog. Voor de overgeschotene exemplaren van den eersten druk is een nieuwe titel gezet. Den uitgever kennen wij niet, doch het titelvignet met het bovenschrijf, „Door de VOOR- na de Bove- STAD”, doet ons vermoeden, dat het dezelfde A. VOORSTAD is, die het werk van een lofdicht voorzien heeft.]

Eloge historique de Jean le Clerc. Onlangs eenige werken naslaande over J. LE CLERC, vond ik ook geciteerd: *Eloge historique de JEAN LE CLERC*, Amst. 1736, 8°. Wie is de schrijver van dat werkje? Is het oorspronkelijk in het Fransch geschreven of vertaald? JANUS.

J. Larenus. De middelburgsche predikant G. APOLLONIUS gaf in 1642 een werk uit, getiteld *Jus majestatis circa sacra*. Een ongenoemde schreef hiertegen: *Grallae seu vere puerilis cothurnus sapientiae* etc. Fran. 1646. APOLLONIUS deed hierop een jaar later in het licht verschijnen: *Grallopaeus detectus, sive epist. respons. ad J. LARENUM*; waarop de ongenoemde weder uitgaf: *Grallator furens* etc. Fran. 1647. (Zie VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, dl. I. bl. 330 volg.) Nu zou ik gaarne weten, 1°. of J. LARENUS werkelijk de schrijver der *Grallae* en van den *Grallator* is geweest? 2°. welke de volledige titel is van den *Grallator furens*? 3°. wat die LARENUS nog meer geschreven heeft, hetgeen tot aanvulling zou kunnen dienen van de onvolledige lijst zijner geschriften, die voorkomt in GLASIUS, *Godgel. Nederland*, dl. II. bl. 348.

H. C. R.

Mattheus du Bois. In VAN DER AA *Biogr. Woordenboek* mis ik MATTHEUS DU BOIS. Hij schreef *Godts wonder-werk voor en in de wedergeboorte*, waarvan in 1680 te Amsterdam een derde druk verscheen. Het is mij onbekend N. REEKS, Dl. I.

waar en wanneer de vroegere uitgaven het licht zagen. In hetzelfde jaar heeft hij uitgegeven: *Annotatien van veelderley christel. sin en geestryke spreuken* enz. Wie kan mij meer van dezen man mededeelen?

H. C. R.

Wederlegginge van C. Streso's derde bericht aan de gemeente van 's Gravenhage. Bekend is het twistgeschrijf tusschen PASSCHIER DE FYNE en den haagschen predikant CASPAR STRESO (zie J. VAN VLOTEN, *Paschier de Fijne*, bl. 307, volg.). De laatste gaf in 1642 in 't licht een *Derde bericht aen de gemeynthe van 's Gravenhage*. Hiertegen verscheen nog in hetzelfde jaareene *Wederlegginge van het Derde bericht aen de gemeente van 's Gravenhage*, in 8°. met het drukkersmerk van den amsterdamschen uitgever M. J. BRANDT op den titel. Wie was de schrijver hiervan? PASSCHIER zeker niet, hij schreef tegen STRESO's *Derde bericht* zijn *Veenboers bescheyt*.

H. C. R.

Verdediging van David Joris tegen Coornhert. Is de schrijver ook bekend van het volgende boek: *Verantwoordinghe ende onpartijdich onderscheyt, gedaen teghen D. V. CORNHERTS Kleyn Munster, wtghegheven teghen DAVID JORISSENS Wonderboek ende meer andere synder gheschriften, ghestelt in een t'saemensprekinghe van drie personen*. Zonder jaartal en plaats van uitgave, 600 bladz. 8°.

H. C. R.

Jelle Hotzes (Gellius Snenanus). Van dezen man schijnt weinig bekend. Ik weet wat GLASIUS van hem zegt in zijn *Biogr. Woordenboek van Nederl. godgeleerden*, en zijne werken heb ik gezien. Doch wie kan mij dat artikel van GLASIUS aanvullen, onder anderen met zijn geboorte- en sterfjaar en andere levensbijzonderheden? FRISIUS.

Cornelis Wiggertz. Is ook bekend wanneer hij geboren werd, of hij gehuwd is geweest en kinderen naliet, die het predikambt hebben vervuld? Ik vind daarvan niets in dl. II van ROGGES *C. J. Coolhaes* en de aldaar aangehaalde werken. Ook zou ik gaarne weten, gedurende welke jaren hij predikant te Bolsward en te Harlingen is geweest. FRISIUS.

Isaac Pontanus. Ik zou gaarne weten in welk jaar en op welken datum geboren en gestorven is ISAAC PONTANUS, die voor korten tijd hoogleeraar bij de Remonstranten was; voorts of hij gehuwd is geweest, kinderen heeft nagelaten en of zijne ouders ook bekend zijn. Het *Biogr. Woordenboek* van VAN DER AA is nog zoo ver niet, en bij GLASIUS (*Godgel. Nederland*) zocht ik hem vruchteloos.

C³.

T A A L K U N D E.

Exodus XV: 3, 4 (vgl. XI. bl. 57). Of-
schoon ik er ALEXANDER voor dank, dat hij
tot hoofdzaak heeft gemaakt, wat bij mijn
vragen naar *Lui seul vaut une armée* slechts
bijzaak scheen, doet het mij toch zientwege
leed, dat zijne welgemeende poging om mij
van dwaling te overtuigen tot hiertoe is mis-
lukt. Van het noodzakelijke dier mislukking
wil ik gaarne rekenschap geven, door mede-
deeling van de gronden mijner opvatting.
'k Vang daartoe evenwel aan met het slot
zijner gevoerde tegenspraak.

ALEXANDER begrijpt niet, hoe ik er bij
kom om MIRJAM de dichteres te noemen van
een door MOZES en gansch Israël gezongen
lied. Zijns inziens kan haar alleen het au-
teurschap van vers 21 worden toegekend.

Al zij het lied, dat wij *Exod.* XV: 1—18
vinden, MOZES ten volle waardig, ik acht
het toch eene dwaling, hem op grond van
vers 1 voor den dichter daarvan te verkla-
ren. Immers dáár staat niets meer, dan dat
MOZES en de kinderen Israëls het lied, dat nu
volgt, tot JHOVAHS eere hebben gezongen;
en dat kan onmogelijk beteekenen, dat MOZES
en gansch Israël 't hebben vervaardigd. Geen
lied welt uit het gemoed van onderschei-
dene personen op. 't Is de gedachte, 't is
de ontboezeming der gewaarwordingen van
slechts éenen. En 't moet eerst overgestort
worden in de ziel van anderen, om hen te
doen nazingen wat de dichter heeft voorge-
zongen. Voor het auteurschap moet dus een
ander bewijs worden bijgebracht, dan men in
vers 1 meent te vinden, en dat als ongeldig
moet worden ter zijde gelegd.

'k Weêrspreek het niet, dat reeds in oude
tijden MOZES voor den dichter werd gehou-
den. JOSEPHUS zegt het in zijne *Joodsche
Oudheden*, II. 7. (MARTINETS vertaling dl. I.
bl. 196); en de *Openbaring* van JOHANNES
(XV: 3) schijnt er op te doelen. En als die
meening ook nu nog wordt gekoesterd, dan
blijkt wel de oudheid en vastheid van dat
volksgevoelen, maar nog geenszins de waar-
heid er van.

'k Betwijfel ook geenszins het gezag dier
schrijvers als getrouwe tolken van de volks-
meening. Maar ik bestrijd die volksmeening
zelve; en kom op voor een veel ouder gezag,
voor dat namelijk van den schrijver van het
geschiedverhaal. En die schrijver nu zegt
ons verder (vers 21), dat MIRJAM, aan het
hoofd der vrouwen gaande, *aanhief*; terwijl
de woorden, waarmede zij dat deed, juist
den aanvang van het lied aanwijzen. Mogt
iemand meenen, dat ik te onregte aan *וַתִּשְׁבַּח*
de beteekenis van *aanheffen* toeken, en dat
wij veeleer hier op den *beurtzang* worden

gewezen, dan wijs ik eenvoudig op *Job* III:
2. en andere plaatsen, die geen anderen zin
gedoogen dan van den *aanhief* van een lied,
of de uitstorting van 't gevoel in een lied; 'k
zou bijna zeggen, met het oog op de eerste be-
teekenis van *וַתִּשְׁבַּח*, beantwoording aan de in-
nerlijke beweging des gemoeds met een lied.
Waarlijk, indien niet eenmaal de meening
bestond, dat MOZES de dichter van het lied
zij geweest, ik geloof dat, in onze dagen,
niemand dat lied aan iemand anders dan aan
MIRJAM zou toekennen.

Hoe duidelijk zou alles zijn, wanneer het
lied, dat wel een deel zal hebben uitgemaakt
van het voor ons verloren gegane *Boek van
JHOVAHS oorlogen* (*Numer.* XXI: 14) niet
ter verkeerde plaatse ware ingelascht. Voor
mij zelve toch ben ik overtuigd, dat wij op
Exod. XIV: 31 moeten laten volgen XV:
19—21, om eerst dan XV: 1—18 op te ne-
men. Aan den tekst van het geschiedverhaal
pleeg ik daarmede geen geweld. 'k Verleg
alleen het blad, dat voor de invoeging be-
stemd was.

Voorts wensch ik in aanmerking te heb-
ben genomen, dat in het geschiedverhaal
(vers 20) MIRJAM *הַנְּבִיאָה* de dichteres, de pro-
fetes wordt genoemd, welke naam haar,
zoo ver ik mij kan herinneren, nergens an-
ders wordt gegeven, zelfs niet *Numer.* XII:
1, 2, waar zij toch, even als AÄRON, zoo ern-
stig vraagt, of de Heer dan alleen door mo-
zes, en niet ook door *hen* spreekt? Waartoe
dan bij 't verhaal van Israëls verlossing, en
bij inlassching van het heerlijk verlossings-
lied, dat bijvoegsel van *dichteres*, als dat
woord daar niet iets meer beteekent dan eene
aanduiding van de waarlijk van elders wel
bekende zuster van MOZES en AÄRON? 'k Ge-
loof zelfs op de aanwijzende *וַ* te mogen
drukken, die, mijns bedunkens, nergens
doelloos staat.

Of ik de eerste zou moeten heeten, die open-
lijk durf verklaren te gelooven, dat niet MOZES
maar MIRJAM het lied hebbe vervaardigd,
weet ik niet. Maar ik geloof, dat reeds VAN DER
PALM tot dezelfde overtuiging is gekomen.
Hij zegt nog wel aan 't hoofd van *Exod.* XV:
»Het lied van MOZES en het volk, met den
tusschenzang van MIRJAM en de vrouwen,
vs. 1—21;» en bij vs. 21: »Wat hier MIRJAM
wordt in den mond gelegd, was de tusschen-
zang, waardoor het lied van tijd tot tijd werd
afgebroken.» Maar bij *Micha* VI: 4 teekent hij
reeds aan: »Van MIRJAM wordt hier inzon-
derheid melding gemaakt uit hoofde van ha-
ren beroemden lofzang op den doortogt door
de roode zee, en de verdelging der Egyptena-
ren, *Exod.* XV.» Het verschil, dat in deze aan-

teekeningen gevonden wordt, is ligt verklaarbaar uit het vroegere en latere van 's mans arbeid. Overigens komt het mij voor, dat zelfs VAN DER PALM nog geene juiste voorstelling had van de schoone afwisseling der reien in dit lied. Immers dat »van tijd tot tijd afbreken» is veel te onbepaald, om er eenige betekenis aan te hechten. En voor dien tusschenzang, waarvan ALEXANDER het auteurschap nog wel aan MIRJAM wil toekennen, vind ik voor mij nergens in het lied eene gepaste plaats. Ik kan daaromtrent nu en hier geen rekenschap geven. Wordt mij het leven nog wat verlengd en eenige rust van velen arbeid vergund, dan ben ik zeer geneigd om mijne gedachten over het vormelijke der hebreuwsche poëzij in geschrift te brengen en openbaar te maken. Tot zoolang, indien dat gebeuren mogt, hebbe ook ALEXANDER geduld, en bevredige hij zich voorshands met de vertaling en in-deeling van het lied, die ik aan mijn tegenwoordig opstel zal hechten.

En nu de hoofdzaak, waarop het tusschen ALEXANDER en mij eigenlijk aankomt. De vele moeite, die ALEXANDER zich, met lofwaardige belangstelling, heeft gegeven om mijne opvatting voor onaannemelijk en ongegrond te verklaren, heeft bij mij geene andere vrucht opgeleverd dan de versterkte overtuiging, dat ik met mijne opvatting nog alleen sta, en, mogt ik later bijval vinden, groote kans heb op het genoegen der prioriteit.

Blijkbaar staat ALEXANDER op een standpunt, waarop hij aan den masoretischen tekst der heilige schrift, zoo als wij dien nu hebben, het gezag der feilloosheid toekent. Hij houdt dus vast aan de klank- en leesteekeken, die wij gewoonlijk in de gedrukte uitgaven der heilige boeken aantreffen. Ik zeg gewoonlijk, want er bestaan immers uitzonderingen genoeg; en de hebreuwsche bijbels van 1566 te Antwerpen, 1610 te Hanau, 1701 te Amsterdam, 1750 te Oxford, 1814 te Philadelphia, en waarschijnlijk nog wel andere, zijn *zonder* punten gedrukt. Maar indien die klank- en leesteekeken van de gewijde schrijvers zelven waren, wie waagde 't dan toch, zóó zeer de schendige hand te slaan aan hunnen arbeid, dat hij ze wegliefte? En waarom, opdat ik ook dit vrage, missen dan de geschreven rollen, die in de synagogen gebruikt worden, de klankteekens? En hoe komt het dan eindelijk, dat de oudste bekende vertalingen meermalen 't blijk geven van geheel uiteenloopende lezingen, die op verschil van vocalisatie uitloopen, of die aantoonen, dat soms de slotletter van vroeger woord tot later woord, het slotwoord van vroeger vers tot later vers, ja zelfs het slotvers van vroeger hoofdstuk tot later hoofdstuk is getrokken geworden? Laten wij toch ons zelven niet misleiden, maar liever erken-

nen, dat de loffelijke arbeid der Masoreten, al ware 't ook slechts den afschrijvers te wijten, niet van alle feilen is vrij gebleven.

Onder die feilen reken ik nu ook de gewone plaatsing en lezing van het woord מרכבת.

ALEXANDER merkt op, dat het gezegde woord tot een volgend vers behoort en bovendien in den staat van verbinding staat. Maar op wat gronden berust zijne opmerking? Op geene andere dan de gewone lezing en den regel der hebreuwsche taal, die niet toelaat, dat een woord uit een volgend vers tot een vroeger worde getrokken. Ten aanzien van dien regel, aan de westerse talen geheel vreemd, geef ik ALEXANDER ten volste gelijk, mits we 't maar eens kunnen worden over de *ware* lezing, die, gelijk hij bespeurd zal hebben, in mijne schatting niet volstrekt van de masoretische afhangt. Ik zou dien regel echter maar wat anders uitdrukken. Ik zou zeggen: in de hebreuwsche poëzij is elke versregel, of althans ieder vers, een volledige zin, die eene bepaalde gedachte omvat. Overgangen van het eene vers in het andere zijn er onbekend. Wij mogen, ook in het schrijven, geen vers sluiten alvorens de daarin uitgedrukte gedachte geheel is uitgedrukt. Juist daarom beweert ik, dat מרכבת tot de voorafgaande woorden behoort, en niet tot de volgende.

Maar welke gedachte ligt er dan in den betwisten versregel?

Wij moeten een terugslag verkrijgen op het voorafgegane

יהוה איש מלחמה

En dien verkrijgen wij in geen deele, wanneer wij, ons houdende aan den masoretischen tekst, het sluitteeken achter שמו plaatsen; maar wel, als wij dat sluitteeken achter מרכבת verzetten. Eerst dan, ik moet volharden in 't geen ik gezegd heb, komt de parallelie in haar regt; eerst dan, zeg ik nu met andere woorden daarbij, vindt de gedachte, in den eersten versregel van het distichon uitgedrukt, haren geheelen terugslag in den tweeden; eerst dan omvat die tweede versregel het geheele denkbeeld, dat der zangster voor den geest stond. Wil ik der dichteres geen onregt, en den aard der hebreuwsche poëzij geen geweld aandoen, dan moet ik dus wel de plaatsing van het sluitteeken achter שמו als gebrekkig verwerpen; ik moet מרכבת tot het voorafgaande trekken. En nu ben ik tevens verplicht tot verandering der klankstippen. 't Woord keert uit den staat der verbinding tot dien der zelfstandigheid terug. Ik mag niet langer מַרְכָּבָת, ik moet מִרְכָּבָה lezen.

ALEXANDER zal mij het regt daartoe betwisten, omdat de masoretische tekst het woord in den staat der verbinding plaatst.

Maar wat doe ik anders, dan eene poging tot verbetering van de in mijn oog bedorven klankstippen? Ik denk slechts den bestaanden weg; stel mij eenen tekst zonder klankstippen voor; en wie zou mij nu bewijzen dat ik geen מִרְכָּבָה lezen kan en lezen mag? Zelfs ALEXANDER niet. Ik eerbiedig toch de consonanten; en doe alzoo vrij wat minder dan ALEXANDER zelf, die (*Nav.* XI. bl. 90-92), en in mijn oog met volkomen juistheid, in het volksgezegde: *Drie man en een roskam*, zoowel den laatsten medeklinker als den laatsten klinker verwerpt, om *roskam* in *roskop* te kunnen herstellen. Heeft nu ALEXANDER zooveel eerbied voor een oud volksgezegde, dat hij de herstelling daarvan vraagt, dan heb ik, dunkt mij, niet minder regt, waar eerbied voor de heilige schrift mij dwingt de herstelling te vragen van eene lezing, die reeds te lang aan bederf heeft geleden.

Maar ALEXANDER zegt mij, dat, indien מִרְכָּבָה bij שָׁמוּ wierde gevoegd, niet alleen de parallelie in vs. 4 zou vervallen, maar dan tevens ligt mogelijk eene onwaarheid zou kunnen worden.

Ten aanzien van het eerste vergist ALEXANDER zich. De parallelie lijdt bij mijne lezing niet in het minste schade. Het tegendeel zelfs is waar: zij komt meer in hare zuiverheid uit, als, met voorbijgang van die krijgswagens, PHAR'OH en zijne legerbende in het eerste lid tegen over de keur van zijne lijfstrawanten in het tweede lid van het distichon staat. Bovendien zou, bij het behoud der krijgswagens, het eerste lid een toonslag te veel hebben; want nergens komen in MIRJAMS lied verzen van vijf toonslagen voor. Zelfs de dichtvorm gebiedt ons dus het woord מִרְכָּבָה van daar te verwijderen.

Ten aanzien van het tweede moet ik opmerken, dat wij met het voorzigtig uitgedrukte »ligt mogelijk» van ALEXANDER niet tot zekerheid komen. Er staat reeds terstond een *ander* »ligt mogelijk» tegen over. En ik meen, dat dat *andere* »ligt mogelijk» vrij wat meer geldt dan de door ALEXANDER gemaakte bedenking. ALEXANDER spreekt verder dan ook niet dan zeer weifelend. Nergens toont hij eenige vastheid voor zich zelven, nergens eenige zelfstandigheid. 't Is slechts: »bijna alle», »min of meer», »als wij». En er volgt uit zijn waarlijk al te bescheiden schrijven, dat er ook enkele joodsche schriftgeleerden zijn moeten, die *niet* gelooven dat PHAR'OH zelf in de Roode zee zij omgekomen; dat er uit *Exod.* XV: 28 niets valt op te maken, wat de meening van zijne redding tot waarheid verheft; en dat de laatste woorden van dat vers ook in dezen zin kunnen worden opgevat: *er is volstrekt geen enkele van hen overgebleven*.

Maar mijns bedunkens is de zaak zeer een-

voudig. Wij hebben niet te vragen, wat joodsche en andere uitleggers gedacht hebben van de redding of het omkomen van PHAR'OH; maar wij hebben te vragen, wat MIRJAM in haar lied heeft uitgedrukt. En al ware het zelfs, dat zij daarin iets gezegd hadde, wat door de geschiedenis niet werd gestaafd; al ware het, dat zij in dichterlijke opgewondenheid den ondergang des vijands te volkomen had beschouwd; — dan zou dat ons alleen regt geven om te verklaren dat zij door hare verrukking misleid was geworden; maar nog geenszins om de uitdrukking van haar gevoel anders te verstaan, dan hare woorden medebrengen. Maar ik zie hier nog niets van dwaling of zelfmisleiding. MIRJAM laat PHAR'OH omkomen. Zoo doet ook de geschiedschrijver in vs. 19. En dat dit de volksmeening bleef, zien wij b. v. *Ps.* CXXXVI: 15; terwijl in *Ps.* CVI: 11 uitdrukkelijk staat: *Niet één hunner bleef over*. En daar althans is geene mogelijkheid om te lezen: *geen hunner* — op één na. Zoodanige schriftuitleggers, die *Exod.* XIV: 28 gaarne in dien zin zouden willen verklaren, mogen toezien, dat zij niet met de heilige schrift zelve in tegenspraak komen.

Eindelijk vat ALEXANDER het met bijzondere uitvoerigheid op tegen de titels van »eenvoudige uitdrukking» en »verheven denkbeeld», door mij geheel of ten deele gebezigd bij de betuiging, dat eerst dan de parallelie in haar regt komt, als wij מִרְכָּבָה tot het voorafgaande trekken. Heb ik mij misschien te kort uitgedrukt, toen ik schreef: »Wat beteekent toch — het eenvoudige: JHOVAH is zijn naam? Of zou ALEXANDER vermoeden dat ik in ligtzinnigheid het woord »eenvoudig» had gebruikt van den naam, die ook voor mij eene volheid inhoudt? Dan hebbe hij de goedheid, het door mij geschrevene (*Nav.* X., bl. 329) nog eens te lezen. 'k Heb slechts willen zeggen, dat de parallelie tegenover: *man des strijds* eene uitdrukking eischt van gelijken aard, maar die niet ligt in het JHOVAH is zijn naam, dat elders, b. v. *Jerem.* XXXIII: 2, teregt alleen en in volle kracht staat; terwijl aan dien eisch voldaan is, zoodra wij er מִרְכָּבָה, dat, gelijk ik straks zeide, in den volgenden versregel te veel is, bij lezen, en dus het sluitteeken verplaatsen.

Op het verder door ALEXANDER geschrevene ga ik niet in, want ik zie daarin geen voordeel voor de beslissing der zaak. Ik dank hem nog slechts voor zijne gedane verwijzingen naar de commentaren en vertalingen van JARCHI, MENDELSSOHN, LUTHER, VAN HAMELVELDT, enz. enz.; en geef daarmede de zaak aan het oordeel van anderen over onder vernieuwde betuiging van mijn verlangen om te ontdekken, waar het als een

gezegde der oudheid voorgestelde, *Lui seul vaut une armée*, in de oudheid zelve voorkomt.

Ik heb evenwel nog eene belofte te vervullen, hierboven door mij gedaan. 'k Verbind aan dit opstel mijne vertaling van het geheele lied, afgedeeld zoo als ik meen dat de dichtvorm, waarover ik voorschands niet spreken kan, het medebrengt. Ten aanzien van den tekst wil ik niet verzwijgen, dat ik nog driemaal van de lezing der Masorethen afwijk. In vers 8 namelijk neem ik tusschen **נַעֲרֹם מִים** de makkaph weg; in vers 11 plaats ik tusschen het tweede **מִי כַמְכָה** de makkaph even zeer, als die tusschen het eerste staat; en in vers 18 lees ik voor **תִּקְרָשׁ**, al wederom alleen met verplaatsing van een enkel stipje, **מִקְרָשׁ**, omdat de dichteres bezingt *wat de Heer* hedt gedaan, en niet *van waar* Hij 't heeft gedaan. Overigens merk ik aan, dat de gebruikelijke versverdeeling kant noch wal raakt. Zij kan alleen bij sommige verzen behouden worden. Wat belangrijken invloed eene algemeen juistere verdeeling heeft, kan aan ieder bij vergelijking blijken. Ik plaats bij mijne vertaling de nummers zoo als ik meen dat ze behooren.

MIRJAMS VERLOSSINGSLIED.

Koor.

1. Zingen zal ik Jhovah, want hoog heeft Hij zich verheven;
Ros en ruiter heeft Hij gestort in de zee.

Eerste Rei.

2. Mijn roem en lied is Jah,
Want tot verlossing was Hij mij.
2. Deze is mijn God, en prijzen zal ik Hem;
Mijns vaders God, Hem maak ik daarom groot.
4. Jhovah is man des strijds;
Jhovah — zijn naam een oorlogswagendrom:

Tweede Rei.

5. PHAR'ON en zijne legerbende wierp Hij in zee ter neer;
De keur van zijne lijftrawanten ging in 't meer Souph te grond.
6. De watergolven overdekten hen;
Weg zonken ze in de diepten, als een steen.

Eerste Rei.

7. Uw regterhand, o Eeuw'ge! heeft zich groot getoond
in magt.
Uw regterhand, o Eeuw'ge! heeft den hater neergevuld,
En in de grootheid uwer magt uw vijanden vernield.
8. Gij liet uw gramschap los, en zij verteerde hen als stroo;
En door het snuiven van uw' toorn liep hoog het water op.

Tweede Rei.

9. 't Afstroomend water stond als opgedamd;
De vloed verstijfde in 't midden van de zee.
10. De vijand sprak: vervolgen, achterhalen,
Buitnaken zal ik, en mijn moed zich aan hen koelen,
Mijn zwaard ontblooten, en mijn hand zich aan hen slaan.
11. Gij bliest met uwen aëm, — de zee bestolp hen;
Zij plompten weg als lood in diepe wat'ren.

Eerste Rei.

12. Wie is als Gij, o Eeuwige! onder de goden?
Wie is als Gij verheven onder het Heil'ge? —
Groot in roemrijke daden, wond'ren verrichtend!
13. Uw regter strektet Ge uit, — en de aard verzwoelg hen.
Neer boogt Ge U in uw gunst, — dit volk ontbondt Ge;
Gij bragt het in uw kracht ter uwer heil'ge weide.

Tweede Rei.

14. Hooren de volken dat, — sidderen zullen ze;
Angst overvalt Philisteaas bewoners.
15. Vervaard staan dan de vorsten van Edoom;
De magt'gen van Moaab bevangt een sidd'ring;
't Versaagt al wat er wone in Klna'an.
16. Schrik overvall' hen en ontsteltenis!
Dat door uw groote kracht ze als steen verstijven!

Eerste Rei.

17. Zoolang uw volk daarhenen trekt, o Eeuw'ge!
Zoolang het trekt, dit volk, houdt Gij het vrij.
18. Gij leidt en plant hen op 't gebergte uws eigendoms,
Den oord, dien Ge, Eeuwige! U ter woning maaktet.

Koor.

19. Heer! een heiligdom hebben uw handen gesticht.
De Eeuw'ge zal Koning zijn altijd en eeuwig!

S. J.

Te voeteling *lopen* (vgl. IX. bl. 364) wordt door mr. J.S. als opstelten *lopen* voorgesteld. In Friesland zegt men nog *op hoosvoetelingen* *lopen*, en brengt dit 's winters in praktijk, wanneer door de gladheid der straten het *lopen* op klompen zeer bemoeielijkt wordt. Men neemt dan deze in de hand en gaat op sokken *lopen*, eene wel koude, doch tevens zekender wandeling. M. O. Z.

[Is de in Friesland gebruikelijke spreekwijze door M. O. Z. vermeld, die ook wij daar menigmaal hoorden, ontstaan uit eene vermenging van *op hoosvoeten* en *hoosvoeteling*? Het eerste, dat men ook in Friesland nog wel hoort, beteekent: „op met kousen (hozen) bekleede voeten.” Het tweede is een bijwoord met den uitgang *ling*. In Holland zeide men vroeger *kousvoeteling*, wat o. a. voorkomt in het lied van „Adelijn” (te vinden in het zeer zeldzame *Oudt Haarlems Liedt-boeck*, bl. 75b, en met eenige verandering in W. D. HOOFDS *Jan Saly*).

Neemt jou toffeltjes in jou handt
Kousvoeteling maeckt so soeten gang.

Of is *hoosvoeteling* misschien de oude naam van den kous met lederen zool, die in de genoemde provincie op het platte land nog veel gedragen wordt? *Voeteling* is, zegt KILIAEN, *pedule, solea caligae*.]

Koopman, *handelaar* (vgl. XI. bl. 19). Indien wij den strijd over de woorden *koopman* en *handelaar* niet zoo vervelend vonden, dan zouden wij nog geen kamp geven en ons wel bereid durven verklaren om nog eens den handschoen voor het laatste op te nemen, niet omdat wij die benaming mooi of perfect goed vinden, maar omdat die onzer tegenpartij ons als een wanklank in de ooren suist. Wij zien dan van het woord af, al was het overigens ook alleen om hh. bestuurderen stilzwijgend ons compliment te maken over de geestige wijze waarop zij ons hebben gereputeerd. MARS.

[Het spijt ons, dat onze geachte medewerker nog zoo welgewapend reeds het strijdperk verlaat. Want is de *Navorscher* geen strijdschrift, het is toch wenschelijk dat de onderwerpen, die er in behandeld worden, zooveel mogelijk tot helderheid worden gebracht. En wij vreezen niet tegen MARS den strijd vol te houden tot dat een onzer zich gewonnen geeft, omdat wij overtuigd zijn, dat het hem, even als ons, alleen om waarheid te doen is.]

Kop (vgl. X. bl. 147; XI. bl. 58). Dat *kop* in Holland niet altijd eene onbeschaafde uitdrukking is, blijkt uit de gewoonte, om, wanneer men van de bemanning van schip of plantaadje spreekt, te zeggen, bemand met zoo of zoo veel *koppen*.

Hybridisch (vgl. XI. bl. 61). Kan het volgende den heer VAN LENNEP van dienst zijn?

Hybridisch { grieksch ὑβρις.
latijnsch mixtus.
fransch métis, mélange.
hollandsch gemengd en de synonymen van dat woord.

In de dierkunde. Bastaard of gemengd ras. Een muilezel is een hybridische viervoeter.

In de taalkunde. Bastaardwoord, uit twee verschillende talen zamengesteld. Cholera-morbus, bureaucratie zijn hybridische woorden.

In de wijsbegeerte. Elke redenering uit meer dan drie stellingen bestaande, of die de tusschenvoeging van eene vierde propositie vereischt, is eene hybridische redenering.

Voor meer, want het is er niet mede uit, moeten wij, korthedshalve, naar BESCHERELLE *ainé* verwijzen.

De vraag, wie het woord in onze taal heeft ingevoerd, zal vrij wat moeilijker te beantwoorden zijn. »De man is op 't kerkhof,» dat wil zeggen, hij zal wel niet te vinden zijn, en waartoe ook? vreemde woorden, vooral hybridische, worden, naar ons gevoelen, niet ingevoerd of officieel toegelaten: ze worden ingesmokkeld en verkrijgen dan cours, niet minder gemakkelijk dan de belgische centen. Wie zijn de smokkelaars? Ik, gij, hij, zij, en dus wij allen, ieder onzer leest in eene vreemde taal een woord dat hem bevalt, dat hem voorkomt de ware uitdrukking der gedachte te bevatten, hij eigent het zich toe, schrijft het en het wordt gedrukt. Recensenten, philologen, gemoedelijke taalzuiveraars vallen op hem aan, en te regt, maar het kwaad is gedaan, de steen is geworpen, het gif is verspreid, het woord heeft post gevat en de beste, prijszenswaardigste pogingen der taalvrienden reduceren zich tot het werk der Danaïden. Lijdelijk moeten zij aanzien, dat bij elk onhollandsch woord, door hen op den index geplaatst, een of meer andere uit den vreemde over de grenzen indringen. Trouwens, evenmin als rivieren in hunne oorspronkelijke beddingen te houden zijn, kunnen talen sta-

tionnair blijven; even grillig als de stroomen van den hun aangewezen weg afwijken, even grillig verkrijgen woorden andere beteekenissen of worden op zaken en toestanden toegepast, waartoe ze aanvankelijk niet geschapen schenen. Wij gebruikten zoo even het woord *smokkelen*, wie denkt daarbij niet aan douanekantoren, grensjagers en contrabande? en toch vinden wij het tegenwoordig onder de pen van onze meest gereputeerde letterkundigen, in zaken waarbij APOLLO wel, maar MERCUUR in de verste verte niet geïnteresseerd is. Aan zulke onregelmatigheden en afwijkingen is, in welke taal ook, geen einde; en hoezeer wij vooraf weten deswege door bestuurderen van dit tijdschrift, warme philologen als zij zijn, op den vinger te worden getikt, blijven wij toch liefst het gevoelen aankleven, dat het weren van bastaardwoorden den moriaan gewasschen en het trekken van een gezondheidsordon om de moederspraak eene weinig succes belovende zaak is.

MARS.

Krepeeren voor doodgaan. Van waar dit woord?

J. H. VAN LENNEP.

Platje. Van waar het woord *platje*, als benaming voor een' olijken guit?

†.

Verhandelingen. Men hoort thans meermalen eene *redevoering* eene *verhandeling* noemen. Men zegt *prof. N. N. zal morgen verhandelen*, wanneer *prof. N. N.* als redeenaar, of liever als spreker zal optreden. Vroeger werd *verhandeling* gebruikt voor *daad*, *feit*. De titel van het *Kleyn Chronykjen ofte eenige notabele verhandeligen, gedaen door JAN ADRIAENSZ. LEEGWATER*, wijst het aan. In dat geschrift wordt niet gehandeld over *redevoeringen*, door LEEGHWATER uitgesproken, maar over werken door hem tot stand gebracht, of daden door hem gepleegd. Wanneer is men het eerst begonnen het woord *verhandeling*, oneigenaardig genoeg, in plaats van *rede*, *redevoering* te gebruiken? *Handelen*, verschilt hemelsbreed van *praten*. Wij erkennen, *verhandeling* voor *daad*, voor *feit*, is ook niet juist, *handeling* zou voldoende zijn.

C/4.

Koning (vgl. X. bl. 20). T. a. p. wordt door het bestuur het woord *koning* van *kunnen* afgeleid. Vergelijk daarover echter dr. TE WINKEL in het *Nieuw Nederl. Taalmagazijn*, dl. IV. bl. 209, waarin men de juistere afleiding (van oudn. *kon.* ags. *cyne*) en tevens de juiste verklaring van verschillende andere titels, als *vorst*, *hertog*, *graaf*, *heer*, enz. vinden zal.

Ds.

[Wij hebben geene gelegenheid het aangehaalde werk na te slaan. Maar Ds. heeft gelijk. *Koning* met ééne *n* kan geene afleiding zijn van *kunnen*.]

Bullik en rivisk. Dat deze pisces marini, anno 1248, circa Delf ex flumine retibus abstracti sunt, wordt verzekerd het geval te zijn geweest, bij den grooten zeevloed in gemeld jaar. Zie het vervolg op de *Annales Egmundani* bij PERTZ, *Monumenta Germaniae hist.*, XVI. p. 478. Welke waren die vischsoorten? H. R.

[*Bullik* is *bolk*, kabeljaauw.]

Congres (XI. bl. 345). De geëerde redactie verwijt mij, dat ik naar den bekenden weg zou hebben gevraagd. Dit zou ik werkelijk hebben gedaan indien ik had gevraagd, zoo als de redactie vermeent, of men eene zamenkomst van letterkundigen of nijverheidsmannen een *congres* kan noemen. Schoon het reeds meer dan vijftig jaren geleden is, dat ik Latijn begon te leeren, heb ik er nog wel zoo veel van onthouden, om te weten dat het woord *congressus* voor zamenkomst wordt gebezigd. Maar ik vroeg, of het wel goed is om van een *letterkundig*-, een *nijverheids*-, een *landhuishoudkundig*-, een *statistiek-congres* te spreken. Ik ken een *congres van letterkundigen*, van *nijverheidsmannen*, van *landhuishoudkundigen*, van *statistici*. Maar een *congres*, dat b. v. *statistiek* is, dat kan ik niet goed rijmen, en daarom, begon ik mijne vraag met de vraag wat de eigenlijke beteekenis is van *congres*. Is nu de beteekenis *zamenkomst*, *quod ajo*, dan is m. i. de benaming van *letterkundige*-, *nijverheids*-, *landhuishoudkundige*-, van *statistieke-zamenkomst*, maar vooral van *handels-congres* (*handels-zamenkomst*), dat eigenlijk *de beurs* is, al heel ondoelmatig. — Daar ik nu toch aan het vragen ben, vraag ik of *landhuishoudkunde* wel eene goede vertaling van *Economie rurale* is? †.

[Het doet ons leed dat †. ons verkeerd heeft begrepen. Wij meenden niet, dat hij zijn Latijn zoo zeer had vergeten, dat hij niet meer weten zou wat *congressus* beteekent. Het tegendeel is ons te goed bekend. Wij beweerden, dat hij naar den bekenden weg vroegde, juist omdat wij overtuigd waren dat hij de beteekenis van *congressus* zeer goed kent. Het blijkt nu dat wij ongelijk hadden; dat zijne vraag niet *congres* betreft, maar de adjectiva die daar wel eens bijgevoegd worden. Wij hebben daarom trent *Nav.* VIII. bl. 342 iets gezegd.]

Zoet. *Zoet* voor *begeerig* wordt door HOOFT meermalen gebruikt. Ik vond *zoet op poëzy*, voor *belust*, *verliefd op poëzy*, in het *Leven van J. v. VONDEL*, bl. 87 in 4°. Zijn er meer voorbeelden van het gebruik van dat woord in dien zin? *Zoet op vruchten* zou tot dubbelzinnige uitlegging aanleiding kunnen geven. †.

Wrocht. In het *Leven van J. van VONDEL*, de bekende uitgave in 4°, leest men bl. 72, dat VONDELS kleinzoon in 1677 bij een schoenmaker *wrocht* voor *werkte*, in dienst was. Het is de verleden tijd van het werkwoord *wer-*

ken. HOOFT gebruikt er het woord *wrocht* voor. — Is de verbuiging *wrocht*, waarvan het zelfstandig naamwoord *gewrocht* nog in gebruik is, niet nog taalkundig aan te bevelen? †

[Op *wrocht* is niets aan te merken. Maar het is verouderd, alleen in poëzij komt het nog nu en dan voor. Verouderde woorden nieuw leven te geven is wel eens beproefd, maar zelden gelukt. Kunnen wij ze zonder eenige schade missen, dan zien wij ook geene reden om ze terug te wenschen. Dit is hier het geval. *Wrocht* en *werkte* zijn geheel hetzelfde. Het eene is een onregelmatig, het andere een regelmatig praeteritum van *werken*. *Wracht* is oudere vorm. De werkwoorden met korte *i* of *e*, door twee consonanten gevolgd, hadden oorspronkelijk in het enkelvoud van den verleden tijd *a*.]

Majesteit. Dit woord was als titel voor vorsten onbekend tot KAREL V, die zich boven de overige vorsten willende stellen, beval dat men hem met den titel van *Majesteit* zoude begroeten en aanspreken. Niet lange echter is deze titel bijzonder aan de keizers eigen gebleven, maar weldra door alle vorsten aangenomen.

Werken over Bargoensch of zoogenaamde dieventaal. Van de zoogenaamde dieventaal zijn vele woorden bekend, maar er bestaat, voor zoo veel bekend is, tot heden geene volledige verzameling van deze in de nederlandse taal.

Vocabulairen worden gevonden in de volgende werken:

1. *Histori oft Pracktijke der dieven.* Te Utrecht, bij de wedue van EDRAS SNELLAE (zonder jaartal).

2. ADR. VAN DE VENNE, *Taferèel van de Belacchende Werelt in deszelfs gelukkige eeuw*, etc. 's Gravenhage 1635.

3. *Cartouche of de gestrafte booswicht, uit het fransch in nederduitsche vaerzen nagevolgt.* Amsterdam 1731.

4. *Het Belgisch museum voor 1841.*

Deze zijn alle eensluidend en bevatten niet meer dan ruim anderhalf honderd woorden, met uitzondering echter van het werkje onder N°. 3 vermeld, hetwelk mede inhoudt eene woordenlijst bargoensch-hollandsch, en eene hollandsch-bargoensch — de derde, met de andere boeken overeenstemmende lijst, wordt daar genoemd bargoensch en oud-duitsch.

Bovendien vindt men eenige bargoensche woorden in het verhaal: *een bidders oproer* (*Verhalen* van mr. NEPVEU, dl. I. Utrecht 1852); in een werkje: *Mijn verblijf in de gemeenschappelijke en afgezonderde gevangenis* (medegedeeld door mr. NIEUWENHUIS, Utrecht 1858); verspreid in het werk, *de verborgenheden van Amsterdam*, en eindelijk eenige der woorden van het argot of de fransche dieventaal in de *Mystères de Paris*

voorkomende, in het bargoens of hollandsche dieventaal overgebracht, in den *Kunst- en Letterbode* van 1844.

Nog is, doch ook slechts de titel bekend van twee werkjes, als:

Der fielen, rabauwen, bedelaren (of der schalcken) vocabulair, ook de beveysde manieren der bedelaren ofte bedelaressen daar menich Mensche deur bedrogen wort, die worden hier geleert, etc. Te Haarlem, bij VINCENT CASTELEYN, 1613, en *Legende der dieven ofte historye van de snoode practijcgen ende de behendige listicheden der dieven. Overgezet uit het frans. Hierachter is nog hygevoeght Gielers vocabulair haeltael.* Leyden 1640.

In dit laatste zal vermoedelijk dezelfde woordenlijst gevonden worden, welke voor-

komt in de werken hiervoor onder N°. 1, 2 en 4 opgenoemd.

Gaarne wenschte ik te weten, of er behalve de bovengenoemden ook nog andere werken in de nederlandsche taal bestaan, welke eenig licht nopens het bargoens of dieventaal verspreiden, en mogt iemand in het bezit van deze of van de twee laatstgenoemde werken zijn, of ter zake dezès eenige opheldering kunnen en willen geven, zoo wordt hij beleefdelijk uitgenoodigd te willen opgeven, welke bronnen nopens dit onderwerp nog kunnen worden geraadpleegd, en om, tot een bepaald einde, de betreffende werkjes voor een' korten tijd, ter leen te willen afstaan.

V. te U.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Spiegel (vgl. IX. bl. 234, 354; X. bl. 46, 136, 203, 278; XI. bl. 120). Wie kan mij den naam, den geboorte- en sterfdag opgeven der kinderen van JAN LAURENSZ. SPIEGEL, broeder van den dichter HENDRIK LAURENSZON? ALIQUIS.

Sommelsdijck. De beruchte PIETER YVON, leerling en opvolger van LABADIE, was getrouwd met eene jufvrouw SOMMELSDIJK, vrouwe van Wiewert in Friesland (zie o. a. *Biogr. Universelle*). Wat is er omtrent die familie SOMMELSDIJK meer bekend? †.

[Zie VAN BERKUM, *de Labadie en de Labadisten*.]

Het geslacht Ouder-Amstel (vgl. A. R.). Dezer dagen vond ik: »JACOB VAN OUDER-AMSTEL, had tot vrouw HAESJE RUYSCHE, dochter van HEYMAN RUYSCHE, die in 1461 Burgemeester te Amsterdam was.

JACOB VAN OUDER-AMSTEL en HAESJE RUYSCHE hadden de volgende 4 kinderen.

1. HYMEN JACOBSZ. VAN OUDER-AMSTEL, 1517 Schepen en Raad, 1528 Burgemeester, te Amsterdam, 1531 Ambagtsheer, 1534 Hoofd-officier, getrouwd met ENGELTJE CORTEN.

2. JACOB VAN OUDER-AMSTEL JACOBSZ.

3. DUYFJE en 4. CATHARINA VAN OUDER-AMSTEL."

Voornoemde HEYMEN zal de door C/4. (IX. bl. 330) bedoelde kastelein van het slot te Muiden zijn geweest. Hij werd in 1529 door de regering van de stad Amsterdam met de toen pas aangekochte heerlijkheid Amstelveen, Sloten, Sloterdijk en Osdorp verlijd. Zie WAGENAAR, *Amsterdam*, dl. II. bl. 507.

S. S. S.

Familie Pauw (vgl. A. R.). Van eene zeer geëerde en bekwame hand bekwam ik dezer

dagen de opmerking, 1°. dat MICHIEL PAUW, die in 1615 huwde met HILLEGONDA SPIEGEL, geen zoon is geweest van den raadpensionaris ADRIAAN PAUW, zoo als de heer KOENEN t. a. pl. opgeeft, maar van den amsterdamschen burgemeester REINIER PAUW, en alzoo een broeder van genoemden raadpensionaris, en 2°. dat PIETER PAUW, die GEERTRUY SPIEGEL tot vrouw had, niet behoorde tot de familie van MICHIEL voornoemd. Het eerste was mij reeds spoedig, na het schrijven van het in den Xden jaargang, bl. 278, geplaatste artikel gebleken. Het tweede kan ik niet beoordeelen, ook dit nam ik op het gezag van den heer KOENEN geloovig aan. Mijne opgave omtrent den graad van verwantschap tusschen de echtgenooten van genoemde PIETER PAUW en MICHIEL PAUW, waarom het te doen was, en waarover de vraag alleen liep, blijft in haar geheel. Die beide heeren PAUW mogen dan onderling geen bloedverwanten zijn geweest, zij waren toch aanverwanten door hunne vrouwen, en GERTRUI SPIEGEL, echtgenoot van PIETER PAUW, blijft oudtante van HILLEGONDA SPIEGEL, echtgenoot van MICHIEL PAUW, nu niet meer ADRIAANS-, maar REINIERSZON. — Den naam des vaders van PIETER PAUW, die met GEERTRUI SPIEGEL huwde, vond ik ook in een M. S. genealogie van hare familie, even als bij WAGENAAR, als ADRIAAN vermeld, en hem zelve opgegeven als in 1586 schepen te Amsterdam en later rentmeester te Alkmaar. Van hem noemt die genealogie drie zonen, PIETER, ADRIAAN en JAN. WAGENAAR heeft echter ongelijk, door PIETER PAUW, die met GEERTRUI SPIEGEL huwde, een zoon van den beroemden amsterdamschen koopman ADRIAAN PAUW, over wien de monographie van den heer KOENEN handelt, te noemen (*Amsterd.*, XIde St. in 8°. bl. 205).

C/4.

GESCHIEDENIS.

Gaspar de Robles, heer van Bily, stadhouder van Friesland (vgl. XI. bl. 92). Bij 'tgeen wij reeds van dezen Portugees hebben medege- deeld, zouden wij gaarne zien, dat ook de vol- gende edele trek vermeld werd. De kundige geneesheer JACOB VAN CRONENBURG, een man van vromen en deugdzamen wandel, van ve- len bemind, stond ook in hooge achting bij ROBLES, die hem dikwijls aan zijne tafel noodigde. Op zekeren dag dat dit gebeurd was en hij dankende zijn' gastheer verliet, werd hij, op een' wagen, tusschen Arum en Har- lingen, door losbandige waalsche soldaten aangerand en van een hunner doodgescho- ten. Naauwlijks kwam deze treurige tijding den stadhouder ter ooren, of hij, woedend van gramschap, steeg aanstonds te paard om den moordenaar te achterhalen en te vangen. Dit gelukte en wel gekneveld voerde men den booswicht naar Harlingen, waar hij loon naar werken ontving. Zie J. A. DE CHALMOT, *Biogr. Woordenboek*, dl. VIII. bl. 90.

J. C. K.

Nieuwe hollandsche edelen in 1619 (vgl. XI. bl. 102). In het jaar 1805 is Sommelsdijk bij Zuidholland gevoegd. K. v. S. N°. 2.

Cornelis Cruys (vgl. XI. bl. 103). Nu er weder van dien beroemden Nederlander sprake is, ben ik zoo vrij om nog eens te her- inneren mijne vraag, *Nav. VIII. bl. 199*, aan- gaande het graf van den admiraal. Hij over- leed den 27sten junij 1727, op zijn 70sten ge- boortedag. Zijne weduwe CATHARINA VOOGT verhuisde weldra naar Holland en volvoerde zijn' last om zijn lijk te Amsterdam te doen begraven. Waar? $\varphi^2 - \varphi$.

Oranje boven (vgl. XI. bl. 104). Een soort- gelijk geval moet zich in 1795 te Amsterdam mede hebben voorgedaan.

Paaschtafel (vgl. XI. bl. 104). Een paasch- tafel over het jaar 1 tot 2000 van onze tijd- rekening, en wel, van het jaar 1585 af, naar den ouden en naar den nieuwen stijl bere- kend, komt voor in *l'Art de vérifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques et autres anciens monuments, depuis la nais- sance de notre Seigneur, par un religieux de la congrégation de St. Maur*, t. I. p. 109—241, der uitgaaf in 8°. (Paris 1818). Men vindt ze ook, van het jaar 696 tot 1581, in het voortreffelijk boekje van A. KLUIT, *Primae lineae collegii diplomatico-historico-politici* (Lugd. Bat. 1780). De berekening van S. J. over de jaren 1661—1692 en wat hij ten aanzien der laatstverloopen jaren herinnert, N. REEKS, Dl. I.

stemt met de opgaven in het eerstgenoemde werk volkomen overeen. I. A. N.

Heerlijkheid Oudijk (vgl. XI. bl. 105). In het geldersche leenregister komt de plaats voor onder de namen van Odeck en Odijk. Zij werd in 1330 door graaf REINALD verpand aan HUBERT van Vianen, ridder, voor »500 pond kleine penningen, waarvan 16 een tor- noischen groten maken." In 1429 werd REI- NOLD, zoon van WALRAVEN en JOHANNA, heer en vrouw van Brederode, Vianen en Amei- den, beleend met alles wat zij van den hertog van Gelre ter leen plagen te houden. In het genoemde leenregister staat hierbij aangetee- kend: *Die heeren van Vianen holden dit ten onversterflicken erfleen, losbaer als boven*. De betrekking tusschen Vianen en Odijk meenen wij hiermede opgehelderd te hebben. Maar hoe prins MAURITS zeggen kon, dat de laatst- genoemde heerlijkheid aan zijnen broeder, als graaf van Buren, toekwam, blijft mij duister. Immers Odijk bleef in het geslacht van BRE- DERODE. Toen een latere WALRAVEN, zoon van heer FLORIS, in 1619 kinderloos overle- den was, liet hij het leen na aan zijn' broeder, WOLTER VAN BREDERODE, heer van Cloetin- gen. Eerst in 1687 kwam Odijk door huwe- lijk aan het graaflijk huis van der Lippe en den 1sten februarij 1726 werden er, door op- dragt van den graaf van Hompesch, de staten van Holland en Westfriesland mede beleend. I. A. N.

Bevolking van Amsterdam. Bestaat er een werk of geschrift, waaruit men den staat der bevolking van Amsterdam gedurende de laatste vier eeuwen zou kunnen opmaken? Hoe groot was b. v. de bevolking dier plaats in de XVIde eeuw, bij den aanvang der re- formatie? †.

Koning Lodewijk en zijn hond. Ook in het jaar 1809 werd ons vaderland, en bijzonder de provinciën Zuidholland en Gelderland, door zware overstromingen bezocht. LODE- WIJK NAPOLEON, gelijk nog onlangs zijn door- luchtige opvolger uit het huis van Oranje- Nassau, ging op de plek de schade opnemen en helpen waar hij helpen kon. Nabij Tiel was den vorst een meesterlooze hond, zoo ik mij niet bedrieg, een fik, nageloopten, dien de koning uit barmhartigheid tot zich nam, tot herinnering Tiel noemde en op het Loo bij zich behield. Zoo heeft mijn vader mij dik- maals verhaald. J. H. VAN LENNEP.

Een natuuronderzoeker te Akersloot. In GA- NOT, *Leerboek der Natuurkunde*, vertaald door 21

VAN DER BURG, worden op bl. 622 eenige waarnemingen medegedeeld, omtrent de declinatie der magneetnaald, o. a. in de jaren 1652, 1660, 1681 en 1700 te Akersloot. Wie heeft zich in dat dorp op die wijze verdienstelijk gemaakt?

C. W. B.

De benaming onderdaan gedurende de republiek der Vereenigde Nederlanden. Hoe veel eerbied en ontzag de burgers voor hunne stedelijke regenten gedurende de republiek hadden, blijkt onder anderen hieruit, dat de dichter JAN VOS de opdracht van zijn gedicht op den *Vrede met Spanje* aan ANDRIES BICKER, raad en oudburgemeester te Amsterdam, onderteekende: »Uw' Eedelheids plichtschuldighsten onderdaan." En toch beroemt zich vos in diezelfde opdracht »in een landt te zijn geboren daar BICKER der vrijheid, het waardtste naast de Vrede, een Tempel heeft helpen bouwen." Wat had men in 1648 een vreemdsoortig denkbeeld van vrijheid, toen de burgers zich *onderdanen* van hunne stedelijke regenten noemden! Was het te verwonderen, dat die regenten, vooral nadat zij de regeringsambten schier erfelijk in hunne familiën hadden weten te bezorgen, uit de hoogte op die burgers nederzagen, en dat er eene aristocratie ontstond, bijna gelijkende aan die van Venetië, eene aristocratie, die van tijd tot tijd alleen werd bedwongen door de prins van Oranje en de graven van Nassau. En die tijden zouden sommige onzer tijdgenooten terug wenschen! Zou het mogelijk zijn?

C+C+C.

3.

Bever in Nederland. Wanneer waren er in de Nederlanden bevers? Uit de veelvuldige plaatsen, die, vooral in België, naar dat dier hunnen naam dragen, zou men moeten opmaken, dat zij eertijds zeer talrijk in de Nederlanden waren. In Noordnederland heeft men b. v. Beverwijk, Beverweerd, Casticum, enz.

†.

De ridder Rodenburch als diplomaat. In het dagboek van W. DE GROOT, uitgegeven door mr. H. VOLLENHOVEN, onder den titel, *Broeders gevangnisse*, wordt herhaalde malen (bl. 110, 111, 137, 140, 163, 168) melding gemaakt van den ridder RODENBURGH, als onzen gewezen agent in Spanje en (in 1620) gezant van Z. M. den koning van Denemarken. WITSEN GEYSBEEK vermeldt hem als dichter en over zijn geslacht is onlangs in de *Dietsche Warande* gehandeld. Zijn er ook bijzonderheden omtrent zijne diplomatieke loopbaan, vooral in Spanje, bekend?

†.

Ds. van der Waeijen, Ds. Thilenus en jufvrouw Veth. Men weet, hoe in 1676 en 1677 hevige twisten tusschen Coccejanen en Voetianen de middelburgsche gemeente verscheurden, hoe de staatkunde als gewoonlijk er niet vreemd aan bleef, hoe WILLEM III er zich mede bemoeide en hoe de welsprekende en geleerde JOHANNES VAN DER WAEIJEN, later professor te Franeker, omdat hij het beroep van MOMMA had helpen bevorderen van zijn dienst werd ontzet en uit Zeeland gebannen. Men heeft dikwijls weinig gelegenheid, om bij dergelijke tooneelen eens achter de schermen te zien, en daarom is het misschien niet onbelangrijk mede te deelen wat M. MICHELZON in den *Sleutel op de Burleske Notulen van de Staten van Zeeland*, ms. te dien opzichte mededeelt.

Te dier tijde woonde in de Singelstraat te Middelburg eene schoone en zeer vermogende dame, zekere juffer VETH. Ds. JOH. THILENUS, die vele familiebetrekkingen in Middelburg had en tot de zoogenoemde prinsgezinde partij behoorde, scheen naar de hand te willen staan van die dame, toen VAN DER WAEIJEN hem voorkwam en den »vetten brok", zoo als MICHELZON zegt, voor den mond wegsnapte. Dat hieruit groote verwijdering ontstond, laat zich vermoeden, en de haat van THILENUS en de zijnen gaf tot de vervolging aanleiding, waaraan VAN DER WAEIJEN later bloot stond, en die dezen waarschijnlijk minder zwaar viel, omdat hij door het vermogen zijner vrouw ook zonder betrekking onafhankelijk leven kon.

φ²—φ.

Brandmerk op de wang (vgl. A. R.). Bij hetgeen hieromtrent reeds medegedeeld is, wil ik alleen nog voegen, dat in de *Nieuwe keure van Zeelandt*, gegeven door aartshertog PHILIPS in 1495 in cap. IV, art. 11 gelezen wordt:

»Item waert by alsoo dat iemand voor eenige vierschare een valschen eedt dede voor schulde of anders/ ende met drie wetachtige manspersonen/ die men niet wraken en mag, betuyget wordt ter vierschare/ daer die eedt gedaen ware, die sal dengenen die hy sijn gelt oft goed ontswoeren heeft/ wedergeven sijn ontswoeren geld, ende men sal hem slotelen met eenen gloeyenden yser in sijn kake." Zie SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland*, bl. 357.

φ²—φ.

Hondenslager (vgl. A. R.). Ook in Friesland kan men in eenige steden en dorpen dien functionaris iederen zondag zien paraderen, ofschoon hij meer jongens dan wel honden slaat, ik wil zeggen verjaagt, want slaan is immers verboden.

M. O. Z.

Sigaren (vgl. A. R.). Ten opzichte van het oorspronkelijke gebruik daarvan door de wilden van America, lees ik in de „*Schipvaart van LERIUS*” (zie VAN DER AA, *Naaukeurige Versameling der Zee- en Land-Reysen*, dl. XV. bl. 104) het volgende;

„Onder alle kruiden, welke in America wassen, is 't voornaamste dat, aan 't welk de *Tuppin Imbae* [of oorspronkelijke bewoners van Brazilië, vanwaar het fransche *Topinambour* voor aardpeer] den naam van *Petum* geven. De bladeren zijn aan die van de *Walwortelen* (*Consolida maior*) gelijk. Deze Wilden achten 't zeer hoog wegens zyne groote deugden en krachten. Wanneer ze 't ingezameld hebben, hangen ze 't met bossen in hunne hutten op, en droogen 't. Dan nemen ze vier of vijf der bladeren, winden ze in een ander groot blad, 't welk ze aan 't eene eind in 't vuur aansteken, waarna zij den rook in den mond trekken, zoodat ze in 't lijf komt. En schoon de smook door de neusgaten en den mond ten deele weêr uitgaat, zoo worden echter de gebruikers daarvan vol, en bekomen er zooveel kracht door, dat ze zich drie of vier dagen van eten kunnen onthouden, wanneer ze ten oorlog trekken of gebrek aan spijs hebben.”

Deze reis van JOHANNES LERIUS valt in 1556.

Zijn tijdgenoot, HIERONYMUS BENZO, schrijft een tiental jaren vroeger:

„In 't eiland Hispaniola, gelijk ook in vele andere eilanden der Nieuwe Wereld, wassen eenige struiken of boompjes, tamelijk groot en lang, en van gedaante bijna als waterriet. Dit gewas heeft de bladeren als noteboomen of wat grooter, en de Inboorlingen schatten het zeer hoog. Zoowel de slaven als de vrijen poten deze plant met vlijt voort. Deze boompjes zijn eerst uit Africa van de Spanjaarden derwaarts vervoerd. Wanneer nu de bladeren rijp worden, nemen de planters die zeer zorgvuldig af, binden ze tot bosjens, en hangen ze in den rook des schoorsteens, totdat ze droog zijn. En als ze het kruid gebruiken willen, zoo nemen ze een blad van een roggehalm, gelijk die bij hun te land groeijen, en wikkelen het in een blad van dit kruid, in de gestalte van een pijp of rond riet. Daarna houden ze 't aan 't eene eind over 't vuur, steken 't andere in den mond, en trekken al zoo den rook in de keel. En als ze nu eindelijk den mond, de keel en hun gantsche hoofd met dezen damp hebben vervuld, worden ze zoo dol en vol, dat ze daarheen vallen gelijk onvernunftige beesten, en gantsch zinneloos daarneêr liggen, even alsof ze dood waren. Sommigen onder hen trekken dezen smook zoo begeerig in, dat ze plotseling daarhenen tuimelen, even alsof een popelsij hen getroffen, of de dood hun de ziel ontveldigd had.

Dus liggen ze een geheelen dag en nacht, als doof en van al hunne zinnen beroofd. Anderen halen den dampalleen tot zoolang in zich op, totdat ze duizelig worden en niet meer gaan kunnen. 't Is mij dikmaal gebeurd, toen ik door de landschappen Guatimala en Nicaragua toog, dat ik, bij geval in een Indiaansch huis komende, waar dit kruid, in 't Mexicaansch *tabacco* genoemd, gebruikt werd, stond, zoo haast my die stinkende reuk in den neus vloog, vandaar wegvlieden moest.”

Hoe komt BENZO er aan om den tabak voor te stellen, als uit Africa door de Spanjaarden in America overgebracht?

Wat nu het gebruik van sigaren ten onzent betreft, het schijnt, dat het zich uit Spanje over Europa verspreid heeft na den spaansch-engelsch-franschen krijg in 1808.

J. H. VAN LENNEP.

Wolven in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 33, 84). In 1608 correspondeerden de burgemeesteren en raad van Groningen met den drost der Oldampten over het houden van eene wolvenjagt, gelijktijdig met de Drenthenaren, zoo als blijkt uit twee missives, hiertoe betrekkelijk, in afschrift in het archief van genoemde stad berustende. Meer opmerkelijk is het, dat zich eene eeuw later nog wolven in het zeer nabij de stad gelegen Gooregt vertoonden, zoo als blijkt uit eene stadsresolutie dd. 10 mei 1708, in haar geheel luidende:

„Geproponeert sijnde, dat sich wolven onthielden in t' Goregt, dewelke reeds veel schade hadden gedaan, hebben de H. Heeren Borgemesteren ende Raad de Amptman gelast, om een praemium van hondert gldens te stellen, voor die geene, die een wolf aldaar sal koomen te vangen en deselve levendigh of doot opbrengen, sullende dese penningen naderhand tot laste van de gesamentlijke ingesetenen van t' Goregt worden gebracht.”

B—s.

Zalmvisserij (vgl. A. R., XI. bl. 6, 84). Dat de stoombooten alleen de oorzaak zouden zijn, dat de zalm hier te lande minder overvloedig op de tafels wordt aangetroffen, is niet beweerd. Het verhaal omtrent de voorwaarden door dienstboden bij verhuring gesteld is al zeer oud (vgl. XI. bl. 49). De vrager †. (X. bl. 230) kan iets lezenswaardigs vinden in de *Revue des Deux Mondes*, 15 Janvier 1861, p. 309, waar de bedoelde vermindering ook aan de kunst-overdrijving en kwalijkberekende begeerlijkheid onzer visschers wordt toegeschreven, terwijl dien ten gevolge te weinig zalmen de rivieren hoog genoeg kunnen opklimmen tot behoorlijke kuitwerping. De voornaamste uitingen van het gevoelen van J. J. BAUDE (t. a. pl.) mogen

hier aldus volgen: »Les Hollandais gagneraient peut être beaucoup à tolérer des montées de saumons suffisantes pour peupler et le Rhin et ses affluens. L'exagération de leur système tend à l'appauvrissement des eaux qu'ils exploitent. La générosité leur serait plus profitable que la jalousie. Si leur esprit calculateur les amenait à cette conclusion, il suffirait d'organiser les éclosions artificielles dans les ruisseaux des Vosges pour rétablir le saumon dans tout le cours de la Moselle (NB.) Nos soins profiteraient à d'anciens compatriotes (NB.). Ce ne serait pas un grand mal. — FORTUNAT, qui écrivait au Vme siècle, célèbre les moissons et les pampres d'Andernach; mais il met fort au dessus les pêches adjacentes et il montre le roi SIGEBERT dirigeant, du haut des tours de son château, la manoeuvre de filets chargés de saumons. J'ai récemment voulu sur son témoignage et sur d'autres moins anciens, vérifier à Andernach quelques faits relatifs à cette pêche; elle y est presque aussi oubliée que les rois d'Austrasie. La pénurie de ce bassin est l'effet du degré de perfection auquel arrivent les pêcheries hollandaises; elles interceptent si bien les passages de la Meuse, du Rhin, du Leck, de l'IJssel, qu'à peine leur échappe-t-il le nombre de saumons strictement nécessaire pour repeupler le fleuve par leur froi.» Op p. 340 vindt men óók gewag gemaakt van soortgelijke oorzaken als vroeger (XI. bl. 6) aangeduid. Ook over gerookten zalm zie men *Revue des Deux Mondes*, p. 327. Daarbij is te herinneren aan eene hoogduitsche dame, die vóór ongeveer 25 jaren aan hare kinderen, te Amsterdam gevestigd, den hamburger gerookten zalm boven den hollandschen aanpree en bij hare terugkomst te Hamburg tot proef, eene bezending naar Amsterdam willende doen, tot hare verbazing in den hamburger vischwinkel vernam, dat de voorraad uitgeput zijnde, aan hare bestelling niet kon voldaan worden vóór een hollandsch schip eene nieuwe lading had aangebragt (*). De zalm, in den IJssel bij Hasselt enz. gevangen, evenaart niet dien van de Maas enz. OFBAUDE er in zal slagen om onze visschers te beduiden, dat zij de kip dooden, die gouden eieren legt? Hoe de organisatie door hem bedoeld tot stand te brengen? Vroeger werd de uit- en doorvoer van visch door de gemeentelijke magistraten hier te lande bemoeielijkt. Wat de anecdote betreft van vermeerderden regen door het weder nederdalen van stoom, deze is even aardig als die voor eenige jaren verspreid, bij gelegenheid eener ligte aardbeving

(*) Een Hollander, die te Londen zijn wapen te snijden had gegeven, was zeer verwonderd te Amsterdam bij een graveur komende, daar zijn uit Londen overgezonden wapenafdruk terug te vinden.

in den omtrek van nu wijlen den Haarlemmermeer, welke schok zou veroorzaakt zijn door het slaan van de snoeken en baarzen met hunne staarten op den meerbodem, ten gevolge van hun woedenden angst bij de aanstalten tot droogmaling. In de *Utrechtsche Courant* van 2 Sept. 1860 leest men, dat »de zalmvangst in dat jaar bij Woudrichem zeer gering was geweest, en dat men hoopte op eene gunstigere houtingteelt.» Wat is dit voor eene teelt?

Le comte de St. Germain. Deze beruchte persoon heeft in Nederland (den Haag) verblijf gehouden. Volgens eene dépêche van den saksischen gezant (KANDERBACH) 9 maart 1760, had de fransche gezant (D'AFFRY) 't volgende verzekerd: »Ce qu'il y a de certain c'est qu'un Membre des États Généraux m'a dit, qu'il a vu cet homme extraordinaire dans la maison de son père, lorsqu'il était encore enfant et qu'il l'a vu à peu près tel qu'il est aujourd'hui. Cependant il a l'air leste et dégagé comme un homme de trente ans.» De graaf BENTINCK VAN RHOON deed hem, na een aanzoek tot uitlevering van wege het fransche gouvernement, bij tijds naar Londen vertrekken. Zie *Revue Germanique*, 1860, p. 694, en *Mém. de Casanova*, II. chap. 33. Wat is hieromtrent meer bekend, of in onze archiven te vinden? H. R.

Admiraal Bing (vgl. A. R., XI. bl. 78). M^o. had de vriendelijkheid mijne vraag te beantwoorden, doch daar ik de door hem aangehaalde werken niet bezit en ook niet kan bekomen, zou hij mij verplichten iets meer omtrent des admiraals verrigtingen en geslacht mede te deelen. Welk wapen voerde de familie BING? Ik bezit noch COLLINS *Peerage of Engl.*, noch de *Rudiments of Honour*. †.

Verzorging der weezen bij de ouden (vgl. A. R., XI. bl. 84). Indien de heer L. J. ons den naam van den uitgever zijns werks had opgegeven, dan hadden wij die »Nasporingen omtrent de armoede en bedelarij» gaarne eens geraadpleegd, want het renvooi naar BARTHELEMY heeft ons bitter weinig gebaat, immers ANACHARSIS spreekt alleen van soldatenjongens, die ten koste van het volk tot op hun twintigste jaar verzorgd werden... om dan ook soldaat te worden; een maatregel, in 't voorbijgaan gezegd, die meer weg had van eene kweekerij, dan wel van belangeloze liefdadigheid. — In maatschappijen waar de slavernij tot de vaste instellingen behoorde, kon er van proletariërs in groot getal uit den aard der zaak geen sprake zijn: de slavenkinderen, ook dan wanneer zij ouderloos waren, behoefde het gemeenebest

zich niet aan te trekken, vermits zij het kapitaal, of liever de coupons hunner meesters uitmaakten, maar buiten de slaven enz. moeten er toch te Jerusalem, te Athene, te Rome nog een niet onaanzienlijk getal weeskinderen van beider kunne aanwezig zijn geweest, achter gelaten door vrije maar verarmde burgers. Waar bleven dan de weesmeisjes, waar de jongens, wier vaders noch soldaat, noch in den oorlog omgekomen waren? Immers noch de Joden, noch de attische Grieken waren zoo buitengemeen krijgshaftig, en veeleer geneigd om te huis te blijven of om op de markt praatjes te maken. Onvoldaan als we zijn, zouden wij nog gaarne vernemen of er in de geschiedenis der oude relatief beschaafde volkeren indices te vinden zijn, waaruit met zekerheid te vernemen, of althans te vermoeden zoude zijn, dat ze hunne weezen huisvesten in daartoe door de publieke weldadigheid aangewezen verblijven; en wanneer die aanwijzing mogt uitblijven, waarvoor wij vreezen, omdat wij er voor ons zelven nooit iets bepaalds over hebben kunnen vinden, mogen wij dan vragen, wanneer en waar na de invoering van het christendom, meer speciaal in ons noordwestelijk Europa, het eerst melding gemaakt wordt van een weeshuis of van eene inrigting die er naar zweemt?

MARS.

Hendrik Nobbe. Wie was HENDRIK NOBBE, die van den 15den maart 1798 tot den 12den juni 1798 maire der stad Amsterdam is geweest?
S.S.S.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Beker van Duc d'Alf's uitleiding. »Den 26 Julij 1781 is te Franeker, ten huize van den Apotheker VAN REES, door een aanzienlijk gezelschap het tweehonderdjarig feest gevierd der afzwering van koning FILIPS met een rustige dronk uit denzelfden glazen kelk, welke de Heeren Staten generaal toen ter tijde gebruikt hebben, en het gezelschap door den Ed. Heer JAN DE VICQ THOLEN, in wiens geslacht de kelk over de honderd jaren geweest is, bezorgd is geworden en de eenigste is die in de republiek, volgens den Heer VAN ALKEMADE, *Nederl. Dischplegtigheden*, is overgebleven.»

Het bovenstaande wordt verhaald in den *Nederl. Mercurius* 1781, bl. 61, en in VAN ALKEMADE, dl. II. bl. 512, vindt men den beker afgebeeld. Bestaat hij nog, of is hij reeds den weg van alle glas gegaan? p^2-p .

Grafzerk van Heinsius te Vianen. Mr. w. J. VAN HARN verhaalt in zijn in 1851 uitgegeven werkje: *Vlugtige blik op het oude en hedendaagsche Vianen*, bl. 31, dat DANIEL HEINSIUS den avond van zijn leven te Vianen heeft gesleten. Hij meent diens zoon NICOLAAS. Maar hij voegt er bij »dat hij (HEINSIUS) in de kerk te Vianen is begraven, hetwelk blijkt uit de grafzerk.» Bestaat die grafzerk nog? en zoo ja, wat staat er op te lezen? $C/4$.

Vaantje. Een vaantje noemde men nog in 't begin der vorige eeuw een zeker soort van muntstukje. Wat was het voor een muntstukje? $\dagger$.

Raadselachtige fransche (?) legpenningen, afgebeeld bij J. DE FONTENAY, Nouvelle Etude des jetons, Autun 1850.

I. (p. 32. 1.) Een hoog opgeschoten lelie,

waarop uit eene wolk dikke regendroppelen of welligt hagel komt vallen. Omschrift: *Lac. supervm. genvs. argvit.* In de afsnede: 1683.

II. (p. 34. 2.) Een altaar of piedestal, waarop 8 leliën, in een schild geplaatst, zijn uitgehouwen. Een vogel (arend?) zit op het voetstuk gereed om op te vliegen:

Quid non pro munere tanto.

In de afsnede: 1708.

III—IV. (p. 66.) *Voorzijde.* Eene hand komt uit de wolken en slaat een hydra met een knods. Omschrift: *Perrvrit Hercvlevs labor.* In de afsnede: *Traiect. capt.* 1674.

Keerzijde. Een jonge tamboer, vergezeld van een Suisse met een hellebaard, wenkt een man, die in de deur van een barbierswinkel staat, en zegt tot hem de woorden van het omschrift: *Marche. a. moy. la. violette.*

In plaats van deze keerzijde is soms nog eene andere keerzijde, die niet minder vreemd is. Een landschap: op den achtergrond eene stad; op den voorgrond, onder eenen boom, een slapende man die door eene vrouw met eene bloem in de opgeheven linkerhand wordt wakker geschud. Zij zegt tot hem de woorden van het omschrift: *O. Thoma. reveille. toy.*

Deze vier penningen zijn ook afgebeeld in het *Manuel de l'amateur de jetons par J. DE FONTENAY*. Paris 1854, p. 42 en 58.

Waarschijnlijk zijn N°. III en IV spotpenningen van het jaar 1674 of daaromtrent, zoo als blijkt uit hetgeen in de afsnede te vinden is; maar dit, *Traject.(vm) Capt.(vm)* 1674, *Utrecht ingenomen*, is onjuist. Utrecht gaf zich reeds in 1672 (26 juni) bij verdrag over, en Maastricht (op de fransche penningen van die dagen steeds *Trajectum ad Mosam* genoemd) deed zulks den 30sten juni 1673.

Ophelderingen worden gevraagd door

J. D.
L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

P. C. Hoofts Brief van Menelaus. Van dit gedicht bestaan afzonderlijke uitgaven. Ik bezit er eene van 1617 en de koninklijke bibliotheek moet er eene van 1615 bevatten. Dr. SCHOTEL, *Avondst.*, bl. 107, noemt eene Amsterd. 1608. 4°. Bestaat deze laatste uitgave inderdaad? Ik heb er nooit een exemplaar van kunnen vinden en de brief zelfve schijnt mij toe meer overeenkomst te hebben met de latere gedichten van HOOFT dan met die van 1608.

P. LEENDERTZ, WSZ.

Gedenkschriften van Frank Floriszoon van Arkel (vgl. A. R., XI. bl. 8).

Kopijbrief. Amsterd^m 26 febr. 1830.

Vir amice!

Het onderwerp enz.

Den heer C. G. B.

te G.

(get.) M. C. VAN HALL.

„PS. Uw eige luimige schrijfrant bewijst mij, dat gij een liefhebber van luimige schriften zijt—daarom beveele ik UEd. de leezing van FRANK FLORISZ. VAN ARKEL, uit het mengelwerk van de drie laatste nummers van den *Recensent der Recensenten*. Ik wenschte wel eens te kunnen ontdekken, wie daarvan schrijver is. Het schijnt een man van geest en wetenschap, die zich onder een nederig masker verbergt.”

Zóó schreef mij, 31 jaren geleden, die waardige man.

C. G. B.

Dirck Adriaense Kemp (vgl. XI. bl. 111). Het is bekend, dat CATS te Zierikzee ter school lag bij eenen DIRCK KEMP,

een man gansch kluchtig in manieren.

Hij liet sich al te veel of al te luttel vieren;
Nu deftig als een Prins in zijn geduchte magt,
Dan weder als een Kint en uitermaten sagt:
Als iemand tot een Ampt of eere werd verheven,
Die onder zijn beleyt eens was gewoon te leven,
Dan was hij gansch vernooft en hield sich als vereert,
Hij seyde, dat hij weet, dat heb ick hem geleerd!

(82 jarig leven). Maar kende deze Latijn genoeg, om een werk van CASTELLIO te vertalen.

Charles Burney (vgl. A. R.). Over BURNLEY en zijne werken vindt men in SCHILLINGS *Lexicon* het volgende: „C. BURNLEY geb. 1727 zu Worchester, nach Andern 1726 zu Shrewsbury, Organist zu London und Doctor der Musik, studierte die Musik unter ARNE, und erwarb sich hauptsächlich einen Ruf, als er das Intermezzo „Alfred“ in London auf die Bühne brachte. 1760 wurde er Organist in Swaffham in Norfolk. Seine Compositionen für das Clavier machten in England Aufsehen, und brachten ihm die Mittel, (NB. NB! Tempora mutantur!!) seine Kenntnisse im

Auslande zu erweitern. Er unternahm von 1770 mehrere Reisen durch Frankreich, Italien, Deutschland und die Niederlande, schrieb bei seiner Rückkehr Tagebücher über seine musikalischen Erfahrungen, und gab auch eine Geschichte der Musik in 3 Quartbänden heraus. Unter seinen kleinen Schriften zeichnen sich besonders Memoiren über HÄNDEL und METASTASIO aus.” — Deze werken komen nog genoeg voor, althans vertalingen in de hoogduitsche taal; zoo vind ik bijv. in het *Antiq. Verzeichniss*, N°. X. van R. ZEUNE (v. MECKLENBURG), Berlin 1860:

BURNLEY, *Abhandlung über die Musik der Alten*, mit Musik, 4°. Leipzig 1781 (antiq. 25 Sgr.), en op den „Catalogus“ van E. WEINGART in Erfurt, N°. 157:

BURNLEY, *Nachricht von G. F. Händels Lebensumstände*, mit Kupf. 4°. Berlin 1785, (ant. 25 Sgr.).

BURNLEY, *Tagebuch seiner music. Reisen durch Flandern, die Niederl. u. am Rhein bis Wien*, 8°. Hamburg 1773, (ant. 16 Sgr.).

BURNLEY, *Tagebuch etc. d. Frankreich u. Italien*, 8°. (ut supra).

BURNLEY, *Tagebuch etc. d. Böhmen, Sachsen, Brandenburg u. Holland*, 8°. (ut supra).

Op eenen anderen catalogus, die mij op dit oogenblik niet ter hand komt, meen ik nog meer werken of uitgaven vermeld gezien te hebben. — Zelf heb ik in handen gehad eene, mij welwillend ter leen verstrekte, vrij curieuse hollandsche vertaling (naar het hoogduitsch zoo ik meen) van die reizen, door den welbekenden groningschen organist J. W. LUSTIG. Daaruit heb ik gezien, dat de werken van den heer BURNLEY in ieder geval zeer pedant zijn; de beschouwingen rusten dikwijls op slechte d. i. onhoudbare gronden; de maatstaf van beoordeeling is vooral dikwijls gekozen naar dien van de behandeling, door zijnen eigen lieven persoon ondervonden, enz. Zoo levert daarin menig gedeelte een punt van overeenstemming op met — en herinnert onwillekeurig de nederlandsche muzikale litteratuur van deze dagen. In de bovengenoemde uitgave en bewerking door LUSTIG is, in de aanmerkingen van zijne hand, uitvoerige kritiek van dien aard voorhanden. — Tot mijn leedwezen heb ik destijds verzuimd, tijd en plaats dier uitgave aan te teekenen. Wil de vrager zijn naam en adres opgeven, dan wil ik wel, door tusschenkomst van het bestuur, dat werk voor hem ter leen vragen.

De engelsche oorspronkelijke uitgaven ken ik niet.

W. J. F.

A. B. Strabbe (vgl. A. R., XI. bl. 111). De vraag van S. F. K. naar levensbijzonderhe-

den van ARNOLDUS BASTIAAN STRABBE tot nu toe onbeantwoord gebleven zijnde, wil ik beproeven hem daarop eenig antwoord te geven, namelijk voor zoover het bijzonderheden betreft, die meer bepaald op zijne vorming tot mathematicus betrekking hebben.

Prof. N. G. V. KAMPEN vermeldt in zijne *Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden* alleen den naam van A. B. STRABBE, onder andere wiskundigen met lof. Uit het werk echter van STRABBE zelf, *Inleiding tot de Mathematische Wetenschappen of gemeenzame leerwijze der Arithmetica en Algebra*, dl. I. blijkt, dat hij in leven mathematicus en stads-wijnroeijer te Amsterdam geweest is. Zijn sterfjaar is mij onbekend. In de voorrede voor bovengenoemd werk zegt STRABBE, na vooraf over het nut en de letterteekens der algebra en de verschillende schrijvers over die wetenschap uitgeweid te hebben, dat hij, uit het werkje van PIETER VENEMA, vervaardigd uit de algebra van A. DE GRAAF, en de rekenboeken van W. BARTJENS en M. WILKENS, voornamelijk smaak voor de algebra bekomen had. Hij noemt dit schoolboek echter een beknopt, doch zeer verward samenstel, waarin noch behoorlijke orde, noch eene geschikte leerwijze te vinden is. Zelf, bij gebrek aan beter, dit gebrekkelijk leerstelsel gevolgd hebbende, deed er zich later op het alleronverwachst eene gelegenheid voor hem ter verbetering op, en wel hierdoor, dat hij in kennis kwam met wijlen den kundigen heer PIETER KARMAN, destijds burgemeester van de Rijk. »Een gesprek, dat wij, zegt hij, ten zijnen huize, van 5 tot 11 ure 's avonds met ZE. hadden, was de kiem der verdere ontluiking onze kunstvermogens, en bepaalde voortaan onze studien, waartoe hij ons de beste, zoo Fransche als Engelsche werken opgaf, met aanwijzing hoedanig wij daarvan gebruik behoorden te maken.»

Die hulp had zuik een' invloed, dat hij later in het vak der wiskunde als auteur te voorschijn treden en, behalve de vertaling der *Eléments d'Algèbre* van den beroemden CLAIRAUT, ook de *Inleiding tot de Mathematische Wetenschappen* in het licht kon brengen.

In het jaar 1770 een werk, ten titel voerende, *Oefenschool der Mathematische Wetenschappen*, bij stukjes van tijd tot tijd uitgegeven hebbende, gaf dit de geboorte aan den eersten druk zijner *Inleiding tot de Mathematische Wetenschappen, of gemeenzame leerwijze tot de Arithmetica en Algebra*, 2 dln., welke in 1772 het licht zag. Dit werk had ten doel den jongen oefenaren een beknopt en zakelijk ontwerp eener gemeenzame opleiding tot de wiskunde voor te dragen, en hen, langs een' gemakkelijken weg, tot hooger kennis op te leiden. Dat dit doel bereikt werd en het werk gezocht was, blijkt uit den 3den druk in 1820

bij de erven H. GARTMAN, te Amsterdam uitgekomen.

Ten slotte is mij nog bekend zijn werk, getiteld *Vernieuwd licht des Koophandels of grondig onderwijs in de Koopmansrekenkunst*, later geheel omgewerkt en naar het tegenwoordig gebruik ingerigt door H. G. WITLAGE JR., 2 deelen, 's Gravenhage, 1840.

Of er nog meer door STRABBE geschreven is, weet ik niet; welligt dat anderen, na deze opgave, aanvullen wat aan deze ontbreekt.

J. H. P.

Vreet vogel, of sterf (vgl. XI. bl. 90 en 114). Van dit boek, waarvan door I. A. N. t. l. a. p. de originele uitgave is vermeld, bestaat eene vertaling in het nederlandsch, getiteld: *Vreet vogel, ofte sterf, dat is: dringende Hoofdvragen over de waare Kerk, aan alle Predikanten ter beantwoording overgegeven enz. enz. Uit het Hoogh-Duits vertaelt door een Rooms-Katholijk Priester*. Te Antwerpen, bij J. en B. JOURET, 1741, 2 banden, kl. 8°., in den eersten band, de voorrede, bevattende, 443 bladz. De tweede band, het boek zelve bevattende, 587 bladz. en daarna de bladwijzer; de *approbatie*, hierin voorkomende, zijnde van den bisschop van Augsburg, is gedagteekend 22 december 1727, waarop volgt eene verklaring van de titelplaat, door een' goed vriend van den schrijver vervaardigd; voorts de *opdragt*, geteekend Straatsburg, 1 maart 1722, daarna de *approbatie* van den bisschop van Spiers, en eene apologie van den schrijver. Zie over dit boek BJÖRNSTAHL, *Reizen*, dl. V. bl. 95; SCHOTEL, *Kerkel. Dordrecht*, dl. I. bl. 410.

V. D. N.

Simon Tyssot de Patot (vgl. XI. bl. 113). Het weinige dat ik van hem aangeteekend vond deel ik gaarne mede. Volgens het omschrift van zijn portret, noemde hij zich S. TYSSOT SR. DE PATOT, geboren in 1655. In 1706 benoemde men hem te Deventer tot hoogleeraar in de wiskunde, en gaf hij eene *Oratio of Disputatio*, waarin hij mathematisch trachtte te betoogen, *Quapropter fieri nequaquam possit, ut homo eodem temporis puncto, pluribus quam uno suorum sensuum utatur aequae perfecte ac natura illos concedere potest*. Hij was een deïstisch en sceptisch wijsgeer, die zijne gevoelens openbaarde in twee werken, waarvan het eerste naamloos is uitgegeven, onder den titel: *Voyages et aventures de JACQUES MASSÉ*, te Bordeaux in 1704, 8°. te Keulen in 1710, en te Rouaan in 1734, in 't engelsch vertaald, Londen 1733. Het wordt door J. F. REIMMANNUS in *Hist. univ. Atheismi*, p. 558, genoemd *liber atheisticus et scandalosus*, als bevattende de schandelijkste spotterijen met de leer van het evangelie. Het andere werk, met zijn' naam, is getiteld: *Lettres choisies*, 's Gravenhage 1727. De inhoud van

beide wordt kortelijk door A. YPEY opgegeven in zijne *Kerkel. geschiedenis der XVIIIde eeuw*, dl. II. bl. 61 enz. In de *Fable des Abeilles*, welke in 't eerste werk voorkomt en een ellendig samenweefsel is van de kwaadaardigste uitvallen, legt hij zijn' haat tegen den christelijken godsdienst zoo duidelijk aan den dag, dat de lezing elk christen met verontwaardiging vervult. In het tweede werk redeneert hij meer tegen de leer van 't evangelie, vooral tegen de algemeene opstanding der dooden. Dit werd door de regering van Deventer, op aansporing van den kerkeraad, zoo hoog opgenomen, dat men hem van zijn' post ontzette, tot tijd en wijle hij zijne stellingen zou herroepen; hetgeen, voor zoo ver wij weten, nooit geschied is. Men had hem reeds vroeger verdacht gehouden, zoo als blijkt uit het verbod van curatoren, om de oratie, die hij als rector magn. in 1722 reeds gereed had, uit te spreken. Zij is echter gedrukt in het *Journal littéraire de l'année 1722*, tom. XIII. part. 1. Onder zijn portret leest men:

Voici par le bel art d'une peinture fine
Le fidèle portrait de Monsieur DE PATOT,
Dans son superbe habit, à peser chaque mot;
Il n'a rien que d'humain, à le voir à sa mine,
Mais si l'on examine avec soin ses écrits,
On y verra regner une flamme divine,
Qui lui fait prendre place au rang des beaux esprits.

DU MONT.

Zie 't 2de Eeuwfeest van 't Athen. te Deventer, bl. 103, en 't *Beknopt Biogr. Woordenboek*, in voce.

Het portret, met eene zeer lange krulpruik en toga, is geteekend of gegraveerd door C. L. DUFLOS, 8°. in ovaal. J. C. K.

Simon Tyssot de Patot. Deze TYSSOT, of zoo als veelal geschreven staat, TISSOT, heeft een geruimen tijd van zijn leven te Deventer doorgebracht. Hij was aldaar reeds in 1681 fransche schoolmeester. Dat blijkt uit de hem op den 8sten november van dat jaar en den 14den van het volgende gedane aanmaning van den schoolraad, om zich van een bekwaam ondermeester te voorzien, ten einde »de studenten t Gymnasium alhier frequenterende door de Latynsche tale in het Frans te kunnen instrueren» en uit zijne destijds ingebragte klagt, dat een uit Frankrijk om de religie verdreven bontwerker met zijne huisvrouw hem zeer benadeelden, doordien de laatste zich bezig hield met meisjes in de fransche taal en eenige manufacturen te onderwijzen. Hij was dat nog in 1689. Den 7den augustus van dat jaar werd bij dien schoolraad behandeld een verzoek »van de meester van de fransche schole SIMON TISSOT DE PATOT, om aengesteld te worden tot Professor honorarius in mathesi.» Het werd aan de stadsregering verzonden, met de overweging, of het niet dienstig zijn zou »'t Tractaet van Fortificatie door dien selven opgesteld aen

iemandt de mathesis wel verstaende te senden,» dat waarschijnlijk als bewijs van bekwaamheid bij zijn verzoek gevoegd was. Alhoewel het niet bepaald staat aangeteekend, moet hij toch buitengewoon hoogleeraar geworden zijn. Immers den 16den januarij 1700 vind ik dat *de professor TISSOT DE PATOT* verzocht »als ordinarius professor in de mathesis des weeks op de ordinaire vier dagen mede neffens andere professoren publiek te mogen lesen,» waarop hem werd geantwoord, dat hij moest aantoonen, dat het op andere academiën of universiteiten gebruikelijk was, dat professoren dit in het duitsch over de mathesis deden, terwijl hij middelerwijl in het lezen op zijne reeds ordinaire dagen zou continueren. Maar hij is toch gewoon hoogleeraar geworden en wel in 1706. Immers doelt daarop het besluit van den magistraat van den 5den februarij van dat jaar, dat het jaar traktement voor hem zou loopen van den dag van zijn beroep af. Of en wanneer hij te Deventer overleden is, heb ik niet gevonden. De Handelingen van den schoolraad en de Besluiten der stedelijke regering vermelden verder niets van hem. Verscheidene jaren vóór zijne *Lettres choisies* had hij uitgegeven *Voyages et aventures de JACQUES MASSÉ*, een werk dat meermalen herdrukt werd en volgens sommigen de schandelijkste spotternijen met de leer van het evangelie zou bevatten. De heer COLLOT D'ESCURY, *Holl. roem in kunsten en wetenschappen*, dl. V. bl. 189, zegt, dat de verzorgers van het athenaeum ter zake van zijne deïstische of atheïstische gevoelens, hem de eer van het rectoraat niet gegund hebben, hoewel zijne oratie reeds lang gereed was. Welligt was dit het stuk, waarvan de titel (VAN ECK en BOSSCHA, *Het tweede Eeuwfeest van het Athenaeum Illustre te Deventer*, 16 febr. 1830, bl. 105) aldus wordt opgegeven: *Oratio sive disputatio quo S. TISSOT DE PATOT, Math. Prof. mathematicae demonstrare contendit quapropter fieri nequaquam possit, ut homo eodem temporis puncto, pluribus quam uno suorum sensuum utatur aequae perfectae ac natura illos concedere potest*. Zijne denkbeelden en welligt ook zijne *Lettres choisies* hebben hem zijne betrekking doen verliezen. De regering schreef hem daarover en vond goed (29 jan. 1727) zijne antwoorden te stellen in handen van de heeren ouderlingen van den raad, om deze in den kerkenraad te brengen. Den 24sten april daaropvolgende hoorde men hem daarover, met het gevolg, dat hij voorloopig werd gesuspendeerd van de bediening van zijn ambt als professor matheseos in de illustre schole. Niettemin schijnt er nog sprake geweest te zijn van herstel, althans werd bij raadsbesluit van den 5den mei 1727 goed gevonden de heeren presidenten en curatoren, nevens den secretaris DUMBAR te committeren »tot het maken van een opstel der

te doene recantatie van den gewesenen professor TYSSOT." Het blijkt niet dat dit eenig gevolg heeft gehad.

Men kan verder over hem naslaan de aangehaalde *Feestrede* en YPEY en DERMOUT, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk*, dl. III. bl. 349.
C. J.

Nederlandsche wiskundigen (vgl. XI. bl. 112). De hoogleeraar JACOBUS NIEUWENHUIS, door S. F. K. bedoeld, is den 7 april 1857 in zijn 80ste levensjaar overleden. Een levensbericht van dezen voortreffelijken man kan hij vinden in de *Handelingen van de Jaarlijksche algemeene vergadering van de maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden* gehouden 18 Junij 1857. *Levensberigten*, bl. 162—176, die hij van het een of ander lid van die maatschappij wel ter inzage zal kunnen krijgen.
C. J.

Isaac Hildernisse. Deze wiskunstenaar was van eene zeer bekende, destijds te Veere gevestigde familie. In 1679 liet de burgemeester KIEN van Veere door hem vervaardigen een platten grond van het kasteel Sandenburg, welke werd opgenomen in den *Tegenw. staat van Zeeland*, dl. II. bl. 241. Ik heb overigens in Veere niets van hem vermeld gevonden. Tot zijne betrekkingen behoorde waarschijnlijk ABRAHAM HILDERNISSE, in 1682 schipper te Veere, vermeld in het *Dagboek van ANTHONY MARINISSEN*, door mij geplaatst achter het *Zeeuwsch jaarboekje en Middelb. Naamwijzer* 1859. φ^2 — φ .

Kortenhoeff (vgl. XI. bl. 114). Het verlangen van C. P. naar inlichtingen omtrent dezen, als hoogleeraar aan de utrechtische akademie, a^o. 1800—1804, zal wel onbevredigd moeten blijven, vermits er nooit een hoogleeraar van dien naam te Utrecht heeft bestaan. Doch de nederduitsche hervormde gemeente aldaar telt onder hare predikanten van vroeger' tijd HUBERTUS VAN KORTENHOEF, die in 1760 bij haar het leeraarambt aanvaardde, en in 1804, op tachtigjarigen leeftijd, als emeritus, overleed. Zijn naam is daarna blijven voortleven in wijlen den amsterdamschen predikant JAN KORTENHOEF SMITH. Eerstgenoemde, grootvader van den laatste, heeft onder de vier oudste leeraren te Utrecht behoord, in wier boezem de hoogleeraren G. BONNET en H. ROYAARDS hunne bezwaren meenden te moeten uitstorten over de onregtzinnigheid van hunnen ambtgenoot HERINGA. Door dezen wordt in VAN KORTENHOEF, even als in de drie overige predikanten, HINLOPEN, SEGGAAR en WOLTERBEEK, groote lijks geroemd de geest der wijsheid, gematigdheid en liefde, waarmede deze splinterige zaak door hen behandeld werd. Zie *Vervolg* N. REEKS, Dl. I.

der Afgeperste Verdediging van JODOCUS HERINGA ELZ., bl. 82, benevens de *Brieven van BONNET en ROYAARDS*, betreffende dit geschil in 1803 en 1804 te Utrecht uitgegeven.
L. PROES.

Vraag naar een utrechtschen hoogleeraar (vgl. XI. bl. 113). Kan ook MELCHIOR LEIDEKKER bedoeld zijn, die van 26 april 1678 tot 6 januarij 1721 hoogleeraar te Utrecht was en die o. a. uitgaf: *Lijkrede op koning WILLIAM III?* Onder zijne werken bij v. ABCOUDE en ARRENBURG *Naamlijst enz.* wordt wel van geene lijkrede op koningin MARIA gewag gemaakt, doch misschien verscheen deze niet in het licht. Evenmin toch wordt daar vermeld de redevoering van LEIDEKKER op den watersnood van 1682, door B. REYNIERSSEN, raad en apotheker te Vlissingen uit het latijn vertaald, uitgegeven bij HORTHEMELS te Middelburg, zie DE LA RUE, *Gelett. Zeeland*, 2e dr. bl. 227. φ^2 — φ .

Vraag naar een utrechtschen hoogleeraar. De vermaarde professor, in deze vraag bedoeld, is de geleerde literator JOHANNES GEORGIUS GRAEVIUS geweest, die, ten jare 1661 van Deventer gekomen, het hoogleeraarambt te Utrecht aanvaardde en den 11den januarij 1703 aldaar overleed. Destijds was het houden van latijnsche akademische redevoeringen veel meer in zwang, dan in onze dagen, nu het schier uitsluitend aan den aanvang der ambtsbediening en het nederleggen van het rectoraat verbonden is. Zoo heeft dan ook GRAEVIUS feestredenen uitgesproken: in 1666 na den zeeslag met de Engelschen; in 1674, na het vertrek van de Franschen uit Utrecht; in 1675, bij den herstelden bloei der utrechtische hoogeschool, en in 1689, ter eere van WILLEM III, bij diens verheffing tot koning van Grootbritannië. De gemalin van WILLEM, MARIA van Engeland, op den 7 januarij 1695 in drieëndertigjarigen ouderdom overleden zijnde, werd GRAEVIUS haar lijk- en lofredenaar, gelijk hij dit later ook van den koning zelf is geweest, na het afsterven van dezen, ten jare 1702.
L. PROES.

Pieter van Bleiswijk (vgl. A. R.; XI. bl. 87 en 151). Behalve de door S. S. S. opgenoemde schrijvers kan ook WAGENAAR, *Vaderl. Hist. en Onmiddelijk Vervolg*, maar vooral het *Vervolg* op dat werk worden opgeslagen, alwaar in dl. XXIV. bl. 14—17 iets over zijn karakter voorkomt. Ook bij VAN KAMPEN, *Vaderl. Karakterkunde*, dl. II. bl. 690—693, wordt zijn karakter besproken. Zijne aanzienlijke bibliotheek werd na zijn overlijden (hij stierf den 29sten augustus 1790, oud zijnde 66 jaren), den 7den november 1791 en volgende dagen te 's Gravenhage verkocht en heeft de belangrijke som van

f 38,000 opgebracht. In den catalogus dezer verzameling vindt men bl. 143—148 *Manuscripten* betreffende de *nederl. geschiedenis*, *secrete* en andere *resolutiën*, enz. enz. te zamen 92 nummers uitmakende, die alle afzonderlijk, waarschijnlijk aan diversen, zijn verkocht, en naar de prijzen te oordeelen, veel belangrijks moeten bevat hebben; o. a. vele uittrekselen, ook indices van de *Resolutiën* van Holland en andere; *Staten van Oorlog*, benevens petitiën van 1595—1746, copie van een oud boekje, gevonden in de *Generaliteits Rekenkamer* van 1586—1668, *Ordonnantie* op de munt van 1520, *Register* van mr. FLORIS OEM VAN WIJNGAARDEN van 1513—1518, *Memoriaalboek* van het hof van Holland ten tijde van mr. AERNOULT SANDELIJN van 1513—1600, *Stukken* betreffende JACOB en JAN PESTERS, *Artikelen en Responsiven* enz. in de zaak van FREDERIK MULLER, alias JACO, *Acta* van de provinciale synode van Zeeland 1591, *Procedures* over de bruggen te Overschie van de stad Delft, contra Rotterdam, enz. Bl. 149—159 van den catalogus bevat eene verzameling van gedrukte stukken, secrete en andere resolutiën, *Staatspapieren* van n°. 93—182, en bl. 155—157, *Politique Tractaten* van n°. 183—207. Het schijnt dat van de prijzen ook gedrukte lijsten zijn uitgegeven. Zie *Konst- en Letterbode* 1791, dl. VII. bl. 162 en 172.

V. D. N.

Brieven van Abelard en Heloise (vgl. XI. bl. 110). Vier brieven van ABELARD aan HELOÏZE en drie van HELOÏZE aan hem zijn afzonderlijk uitgegeven door RICH. RAWLINSON te Londen in 1718 en door GERVAISE te Parijs in 1723 in het latijn en fransch; terwijl deze correspondentie, vooral ABELARDS brief *de historia calamitatum suarum* de voorname bron is, waaruit beider lotgevallen te kennen zijn. Overigens verwijzen wij den vrager naar een opstel van prof. JACOBI te Berlijn, getiteld: *Abaelard und Heloïze, ein Vortrag am 23 Febr. 1850 im wissensch. Verein gehalten*, Berl. 1850; terwijl prof. W. MOLL een lezenswaardig stuk hieromtrent leverde in het *Maandschrift voor den beschaafden stand*, uitgegeven door de *ringsvergadering van Amsterdam*, jaargang 1850. M.

Haagsche Mercurius (vgl. A. R.; XI. bl. 88). Dat van dezen Mercurius mr. H. DOEDYNS de schrijver is geweest tot aan zijn overlijden, denklijk in 1699 voorgevallen, kan niet twijfelachtig zijn, volgens het op den titel gestelde en het *vers* op mr. H. DOEDYNS, voor den *Haagschen Mercurius*, uitgave's Gravenhage bij G. VAN LIMBURG 1698 in 4°. en waarvan reeds breedvoerig is melding gemaakt in den *Navorscher* 1855, *Bijbl.* bl.

lxxvi, lxxvii en cxlvii, doch ook dat die niet moet worden verward met anderegelijktijdig uitgekomen Mercuriussen, waarvan in den *Haagschen* gesproken wordt, o. a. dl. I, n°. 37, 59; dl. II, n°. 14, 26, 99.

V. D. N.

Uitgave der zee- en land-reizen van Pieter v. d. Aa (vgl. XI. bl. 90). De *»voortreffelijke Versameling van de Aanmerkelijkste Reys-Togten door onse Hollanders gedaan, sedert het Jaar 1583 en soo voort tot op desen tegenwoordigen tijd»* (1707) is in den steek gebleven — zelfs het 28ste deel zijner »naauwkeurige verzameling» enz. schijnt niet algemeen te zijn, en dat werk komt niet zelden voor in slechts 27 deelen. VAN DER AA zal, dunkt ons, wat veel hebben moeten tobben om de hollandsche scheepsjournalen te verzamelen. TASMANS ontdekkingen zijn reeds meer dan twee eeuwen oud, en nu eerst zijn wij aan de zorg en ijver van den heer JACOB SWART zijn reis-journaal verschuldigd. MARS.

Frans Baltensz (vgl. A. R.). Zijn er van den uitgever FRANS BALTENSZ (1648) nog meer werken dan de *Samaritane* bekend? †.

Mijnheer van Soll (vgl. A. R.). In mijne jeugd heb ik nooit anders hooren zingen dan:

Mijnheer GORDON is een brave kapitein, enz.

Dat hij zulk een volkslied wel waardig geweest is, blijkt uit het volgende vers:

Op de afbeelding van O. D. GORDON,
Colonel Commandant van 't Genootschap:
Pro Patria et Libertate, te Utrecht.

Wierdt de Edele Batavier ten allen tijd geroemd,
Om dat hij 't Wapentuig heldhaftig dorst hanteeren,
Daar Rome om deeze deugd, schoon zij hem had ge-
doemd,
Verheugd was toen hij haar zijn vriendschap wou ver-
eeren;
Wie zou dan voor GORDON, die in des Bisschops Stad,
Het blinkend heldenstaal aan 's Burgers heup mogt hec-
ten,

En, met dien fieren drom, den vijand tegen trad,
Voor dees roemruchte daad geen eerlaurieren vlechten?

Dichter mij onbekend. I. G. I. A.

De geest van Jan Tamboer (vgl. A. R.). *De geest van Jan Tamboer* behoort tot onze volksboeken. Hoe VAN DER SPIEGEL het voor iets overstaanbaars kon houden, weet ik niet. Misschien heeft hij het niet gekend. Het is eenvoudig eene anecdotenverzameling. De vrager W. M. Z. (s. DE WIND) is reeds overleden. Het spijt mij, dat hij niet heeft medegedeeld, welk beroemd man hij voor den schrijver hield. ALIQUIS.

Bernard Busschop, gedicht over de verkiezing en de geschriften daartegen (vgl. XI. bl. 153).

EEN LOF-SANG DES HEEREN.

Op de Wijse van den 103 Psalm: *Mijn ziele etc.*

Geloof zy God die my heeft uytverkoren,
Ter zaligheyd! eer dat ik was geboren,
Ja eer de grond des Werelds was geleyd:
Niet uyt mijn geloof of [mijn]-werken verheven,
Die ik bedrijven soude in dit leven,
Maar alleen uyt zijn goedertierenheyd.

Geloof zy God die na zijn Raed bestendig,
My heeft getrokken door zijn Geest inwendig,
En uytterlijk geroepen door zijn Woord:
Mijn blind verstand en mijn verdorven sinnen,
Heeft hy verligt door zijnen Geest van binnen,
En sal het meer verlichten voort en voort.

Mijn boosen wil die in voorleden stonden,
Een dienstknecht was, en slave van de sonden,
Heeft hy verlost van dese slaverny:
Also dat ik nu ganschlijk ben genegen
Om steeds te wandelen in des Heeren wegen,
Maer aen de macht eylaes ontbreekt het my.

Geloof zy God die door zijn Geest Almagtig,
En Godlijk Woord werkende t'saem eendragtig,
Een vast geloof geplant heeft in mijn hert,
Een sulck geloof en sekerlijk vertrouwen,
Hetwelck door kruys of ander zwaer benouwen
Sontijds gezwakt dog niet gebroken wert.

Wie sal de Uytverkoorne Gods verleyden?
Wie sal my van de liefde Christi scheyden?
Wie sal my trekken uyt sijn sterke hand?
Duyvel noch Dood, noch doodelijke sonden,
Sal oyt so sterk of magtig zijn bevonden,
Datse my nemen sal dit seker pand.

De goede God die in my heeft begonnen
Het goede werck, sal voort genade jonnen,
En sal het werk volbrengen tot den end.
Tot aen het end van dit elendig leven
Sal God de Heer my het volharden geven,
En met zijn Geest my altijd zijn ontrent.

O eenig God, Drievuldig in Persoonen,
God Vader, Soon, en heyl'gen Geest, wilt woonen
In my, en mijns herten lof nemen aen:
Een kleynen lof, ten aensien der weldaden,
Die gy o Heer, vol goedheyt en genaden,
Ontallijk veel, my dag'lijks hebt gedaen.

Doch noyt en sal met sterffelijke tongen
Al sulken lof u Heere zijn gesongen,
Als wel u goedheyt toe-behooren sal,
Maer als ik sal tot u zijn opgenomen,
En by 't gesang der Engelen sal komen,
Sal ik u loven Heer, met bly geschal.

Ik ben begonnen met voor den vrager en wie er meer belang in mogten stellen, het lied uit te schrijven, want het komt niet veel meer voor. Toch werd het volgens BRANDT »meenigmalen herdrukt en van duizenden gesongen.» Het schijnt in den beginne in afzonderlijke afdrukken verspreid te zijn, hoewel er mij nooit een onder de oogen is gekomen. Maar ook het liedboek van BUSSCHOP, een boekje in klein breed formaat, met den titel, *Nieuwe Lof-sangen en Geestelijke Liedkens*, waarin het (bij mij bl. 57—59) voorkomt, is dikwijls gedrukt. Wijlen mijn vriend NIEUWENHUIZEN bezat eene uitgave van

1694. Mijn exemplaar is van 1748, Amst. bij GIJSBERT DE GROOT KEUR. Op bl. 96 begint eene *Nieuwe vermeerdering van den sesden druk*, en bl. 121 eene *Nieuwe vermeerdering van den laetsten druk*. De druk, hier de laatste genoemd, zal waarschijnlijk nog wel bij het leven van den dichter of kort na zijnen dood verschenen zijn.

Het kan ons niet verwonderen, dat het lied zoo algemeen gelezen en gezongen werd. Het jaar van den eersten druk van BUSSCHOP'S *Lofzangen* is mij onbekend; maar er komt daarin (in het boekje zelf, niet in de vermeerderingen) een lied voor, dat van 1625 zijn moet. De eerste uitgave valt dus vermoedelijk in of na dit jaar. Maar het lied over de verkiezing werd volgens BRANDT (*Hist. der Ref.*, dl. II. bl. 321) reeds in 1615 uitgegeven, dus zoo het schijnt afzonderlijk. De twee partijen stonden toen op het scherpste tegen elkander over: elke van beide hoopte de overwinning te behalen. In zulk een tijd zond BUSSCHOP zijn lied in het licht, een lied door en door contraremonstrantsch. Men begrijpt dat het aan deze partij welkom was, en dat er duizenden waren die op de zeer bekende wijze liever dit lied zongen dan den CIIIden psalm, die niets bevatte wat de volgers van ARMINIUS aanstoot gaf. Deze laatsten verzwegen ook niet, dat zij er gansch niet mede waren ingenomen. »De remonstranten misprezen 't,» zegt BRANDT t. a. p., »met naemen om dat vijfde vers, dat se hun wel dikwijls in openbaeren druk tegenwierpen (siet UITENBOGAERT, *Bericht op het naerder advijs*, gedrukt 1615, p. 33. Het *Antidotum*, gedrukt 1619, p. 88, 89, en d'*Aenmerkingen op BUSSCHOP'S Lofsang*, gedrukt 1620), be-
weerende, dat men met te seggen, dat selfs geen doodelijke sonden een uitverkoorne uit CHRISTUS handt kan trekken, gelegentheit gaf om te lichter tot soodaenige sonden te vervallen, en sich selven daer in sorglooselijk te koesteren. Dan BUSSCHOP socht sedert sijn schrijven met dese uitlegging, daer ik den leser van laet oordeelen, te verschoonen. De doodelijke sonden, souden, seide hij, een uitverkoren rechtgelovig kindt Godts niet t'eenemael van sijn Godt afscheiden, om dat de doodelijke sonde in de gelovige kinderen Godts geen plaets heeft. Ook seide hij, dat de gereformeerde Theologanten de sonde onderscheiden in doodelijke en vergeeffelijke; en doodelijke sonden noemen de sonden die van d'ongelovigen, en vergeeffelijke, de sonden die van de gelovigen worden gedaen. Voorts dat men in dit onderscheidt der sonden meer moest letten op de personen die sondigen, dan op de sonden selfs; dewijle alle sonden selfs de minste begeerlijkheit tegens Gods wet, sijns oordeels, doodelijk was. Doch dat de sonde in de gelovigen de doot na haeren

aerdt niet werkte, geschiedde door Godts barmhertigheid, waer door hij de gelovigen verschoont."

De vrager zal uit deze plaats van BRANDT reeds eenige werkjes hebben leeren kennen, waarin BUSSCHOF'S lied vermeld en niet gunstig beoordeeld wordt. Hij zal ze misschien op de in dergelijke stukken rijke bibliotheek der remonstrantsche gemeente te Amsterdam kunnen vinden. Behalve de door BRANDT vermelde kan ik er hem nog een noemen, namelijk den *Gepredestineerden dief* van SLATIUS. De dief, wien een contraremonstrantsch predikant in de gevangenis bezoekt om hem tot bekeering te brengen, maar die, zich beroepende op de leerstukken van de praedestinatatie en de verkiezing, beweert dat hij noch reden heeft tot berouw, noch behoefte aan bekeering, zegt o. a.:

»Predicant, ick songhe liever dat het door de kamer klonck, eenen schoonen Lof-sangh, welke BARNARDUS BISSCHOP, Predicant eertijds tot Oyen in Gelderlandt ende nu tot Uytrecht, gemaect heeft.

Predicant. Heeft die man den Lof-sangh ghemaect, soo moetse goet zijn: want is een Predicant die suyver in de leer is. Laetse eens horen.

Dief. Luystert wel toe: de wijse sal gaen op den CIII Psalm, ende ghy sult er in horen kort ende eenvoudelick den ganschen regel van mijn geloof, daer ick noch by leven en sterven wil. »Geloofte zij God" enz.

Cypier. Houdt doch op, ick en magh al dit disputeren en singhen niet langer hooren. Is dat een Lof-sangh des Heeren? 't Is een recht galgen-liedeken om van een hoop ondeugende rabouwen ghesongen te worden: ende soo is u leere en geloof mede.

Dief. Cypier, ghij moget laken soo ghy wilt, ick houdet voor eenen heerlijcken Lof-sangh; ende soo ick sterven moet, hope ick denselven op de galgeleer te singen, in plaats van »uyt den diepten o Heere." Ende wat wilt ghy doch berispen, daer ghy geen verstandt van hebt? De Predicant die 't ghemaect heeft, is van de suyvere Contra-Remonstranten, nu onlangs uyt een slecht dorpken in de stede Uytrecht beroepen; daer heeft hij oock dien selfden lofsangh verantwoordt ende soo verdedicht, datse by de suyvere kercke aldaer voor schriftmatigh is opgenomen."

De liederen van BUSSCHOF zijn voor stichtelijke liederen van dien tijd vrij goed. Sommige zouden, met kleine omwerking, zelfs nu nog bruikbaar wezen, kwam niet de streng calvinistische rigting van den dichter bijna overal zoo sterk uit en bedierf hij niet bijna elk zijner stukken door on gepast en smake-loos gebruikte bijbelsche uitdrukkingen en beelden. Een der beste is zijn »Witte zwaan

die van te voren" enz., dat in vele latere liederboeken overgenomen is. P. L., Wsz.

J. B. Brikkenaar. In den *Tegenwoordigen Staat van Holland* wordt gewag gemaakt van JOANNES BAPTISTA BRIKKENAAR, toenmaals R. C. Pastoor te Oudorp, »wiens naam en agting wij gedenken, om zijne beroemde kundigheid in de kwaalen der oogen, en getrouwheid in het melden en behandelen van derzelver genezingen." Uit eene advertentie in de *Haarl. Courant* van 31 october 1724 blijkt, dat hij deze kundigheid van zijnen vader en oom had opgedaan, geregeld zitting hield voor lijders van elders en ook operatiën verrichtte. Wegens het ontstaan eener vacature als pastoor te Alkmaar, welk ambt ten behoeve van een jeugdig priester, door het drijven van sommigen, van den nuncius te Brussel als werd afgeperst, geraakte BRIKKENAAR in vele onaangenaamheden. Men hield hem voor een tegenstander van den nieuw benoemde en voordien schrijver van een gedicht, getiteld: *Ontzwagtelde val van Heli of wolf in de schaapskooi*, waartegen bij de Wed. LA PLAT te Mechelen verscheen: *De vermomde wolf in het schaapsvel, ontdekt en ten toon gesteld of korte wederlegging van de zoogenaamde geestige en zinrijke val van Eli*, door zeker waanwijs en jammerlijk poët in het licht gegeven, en waarin de Hooge Overigheid, benevens verscheidene particuliere ten hoogsten zijn gelederd. BRIKKENAAR schreef tegen dit vuilaardig stuk eene *Verdediging*, gedrukt bij SIMON VAN HOOLWERF te Alkmaar, 2 blz. in f^o., welke beantwoord werd door een *Onderzoek der verdediging van JAN BAPTIST BRIKKENAAR*, enz. *Te Franiker gedrukt voor den Auteur*, 15 bln. in 4°. Eindelijk kwam nog uit een *Volkome bejegert der Alkmaarsche Kerkzaake, voorgevallen in den jaare 1740. Waar in het faamroovend boekje genaamt: Onderzoek der Verdediging, en eenige andere Geschriften, wederlegt, en de eer van eenige eerwaardige en deftige mannen wordt verdedigt door JONAS LEEKMAN. Tot Gendtt, bij DOMINICUS VANDER WEEN, 1741. 184 blz. in 4°.*

BRIKKENAAR moet in 1739 een lofdicht gemaakt hebben op het *Kersfeest* van JAN BENT. C. W. B.

Daniel Tilenus. Gaarne vernam ik eenige levensbijzonderheden van den hoogleeraar DANIEL TILENUS, die in 1563 werd geboren, en te Parijs in 1633 stierf. Verwijzingen naar bronnen, waar een en ander over hem te vinden is, zullen mij zeer welkom zijn.

C³.

Deurhofs Job. Den 7den maart 1741 werden door het gerecht te Amsterdam al de exemplaren van dit werk (in gr. 8°.), ter drukkerij

van CH. PETERSEN zich bevindende, in beslag genomen; men was in het IIde Dl. tot aan cap 9:16 gevorderd, 34 bladen. Het gevolg dezer zaak en het pleidooi van mr. NOORDKERK zal nader kunnen besproken worden, volgens bescheiden, die, meerendeels in hs., weinig bekend schijnen. Er waren afgedrukte bladen heimelijk van de drukkerij vóór de inbeslagneming weggekomen en deze verspreiding gaf tot de vervolging in regten aanleiding. Kan echter door eenig Navorscher een exemplaar van het werk zelf ter inzage worden verstrekt, of aangewezen waar dit zou aan te treffen zijn? HORA RUIT.

Valentijn (François). Het levensberigt in de *Biographie Universelle* (Paris Dl. XLVII) laat nog al wat te wenschen over. Waar vindt men meer van hem beschreven? Is zijn geboortejaar niet stellig te bepalen? Was hij niet van Fransche afkomst? Waar en wanneer is hij ontslapen? H. R.

Jakob Bensadde. De boeken der kronijken van de oorlogen welken de Franschen met *The-rezia* — gevoerd hebben (enz.) te Amsterdam bij ARENT VAN HUYSTEEN, kl. 8°. 109 bladz. In welk jaar verscheen dit kurieus boekje en wat is er meer van bekend? Welke is des schrijvers ware naam, en is het wel waar wat de titel vermeldt, dat het boek zou zijn vertaald? H. R.

Theologische Curiositeiten. Onder dezen titel verscheen in 1824 te Amst. bij VAN KESTEREN een klein boekje, 96 blz., waarin menige opmerkelijke punten ter sprake gebragt worden. Wie is de schrijver? Hij schijnt te Leiden gestudeerd en te Oud-Barendrecht te huis behoord te hebben. H. R.

A. de Wees, drukker van Vondels werken. Wie kan mij helpen aan enkele levensbijzonderheden van A(BR.) DE WEES, den bezorger van den fraaien druk van VONDELS werken? De duur en de aanvang van zijn leven, de juiste jaren gedurende welke hij werkte en uitgaf? — Vragers dezes bezit een fraai door C. VISSCHER geteekend portret van hem. Is er in de prachuitgave van VONDEL door VAN LENNEP, eene plaats waar hij van hem in 't bijzonder spreekt? B.

J. D. Wie was J. D., die te Leiden in 1718 bij DIRK HAAK, een dichtstukje uitgaf, getiteld: *„Veeneryk en Veenman, twistende, wie voor de schoonste te houden zy, eene bruine of eene blonde. Herderkout”* en een ander getiteld: *„Raad aan Amaril, zich in het huuwelyk willende begeben?”* †.

Vondels grafscript op Jan van Amstel. Voor eenigen tijd werd mij door een vriend een afschrift van het genoemde vers medegedeeld, met de bijvoeging, dat dit op de zerk van VAN AMSTEL in de kerk te Schijndel uitgehouwen stond. Ik antwoordde hem daarop, dat het gedicht, zoo als het mij daar gegeven werd, bezwaarlijk met die overtredingen der versmaatkunde door VONDEL kon geschreven zijn. Later vond ik echter nagenoeg dezelfde lezing in MARTINETS *Zeemans Handboek*, bl. 14. Men oordeele:

Hier rust d'eer der Amstel heeren,
Die Turken won en ook den Sweed,
Hielp met kragt de Funen keeren
En GUSTAVUS zeemagt sleet.
TROMP de hand boodt twee paar dagen
In den slagh met Brittenland,
Zwaar gewond, maar nooit verslagen,
Streed voor d'eer van 't Vaderland.
Looft dien vroomen zeebeschermer (*),
Schrijft zijn naam in eeuwig marmer.

Hoe verheugd was ik nu, toen ik in VAN DER AA's *Biographisch Woordenboek*, op het woord, mijne gissing bewaarheid zag. Daar leest men;

Hier rust de eer der Aemstelheeren
JAN VAN AEMSTEL, die den Zweet
Holp met kracht te Funen keeren,
En GUSTAVUS zeemagt sleet;
TROMP de hant bood twee paar daeghen,
In den slagh met Brittenlant;
Zwaer gewond maer nooit verslaeghen
Streed voor d'eer van 't Vaderlant.
Looft dien trouwen zeebeschermer!
Houwt zijn naem op eenewigh marmer.

Nu is mijne vraag: staat de gewijzigde en bedorvene lezing, die ook bij MARTINET gevonden wordt, misschien op de grafzerk, en hebben welligt de Schijndelaars, achtende dat VONDEL niet genoeg gezegd had, de gewraakte veranderingen ook van „de Funen,” op den eersteen voor hun dorpgenoot uit doen houden? J. H. VAN LENNEP.

C. A. Bogaert. Zekere CORNELIS ADRIAENSZ BOOGAERT gaf in 1635 te Amst. bij MICHIEL COLYN in het licht: *Merck-teycken om te komen tot kennisse van de ware ende valsche religie* enz. in 4°. (2 dln.). In het exemplaar dat voor mij ligt, loopt de paginering door, ofschoon het Iste dl. op den titel voert: „tweeden druck” en het 2de dl. een afzonderlijk titelblad heeft, waaronder alleen gelezen wordt: „Ghedrukt in 't jaer o. H. 1633.”

Wie was de schrijver? Schreef hij nog meer? H. C. R.

D. Wijttjenbach. Wie was DANIEL WYTTENBACH, die in 1747 te Frankfort a/M. uitgaf: *Tentamen theologiae dogm.*? TR.

(*) Mijn afschrift heeft:

„Roem den vromen zeebeschermer
Schrijft zijn naam in eeuwig mermer.”

J. L. Frey. Waar kan ik vinden de werken die door JOH. LUDOV. FREY zijn uitgegeven, die in het midden der 18de eeuw prof. te Basel was? TR.

De Historie van Stenner-Hincke. In den jare 1761 verscheen te Amsterdam bij JOANNES KANNEWET, een boekje in kl. 12°. getiteld: »*De Historie van Sleumer-Hincke, ofte een kluchtige vertelling van een Westpheelchen Bueren Soons Voyagie naar Hollant, met de Greszwade; voorts van syn Lantlaup, Hellen-vaurt, und Jufferen Hijlick. Vermeerdert met TEWESKEN KINDERBEHR en LUKEVENTS vertellingen.*» Ik meen eens te hebben gehoord, dat dit werkje betrekking op eene gebeurte-

nis had en door een voornaam heer was zaamgesteld. Het is in het plat-westphaalsch duitsch dialect geschreven. Ik bezit reeds bijna veertig jaren een exemplaar van dat curieuse werkje. Kan mij ook iemand het geval opgeven, waar het betrekking toe heeft? †.

Pour un point Martin perdait son ame. Welke schrijver heeft het eerst dit gezegde gebezigd? †.

Leven van Vondel door Brandt. Wanneer is het leven van VONDEL door BRANDT het eerst met den naam van dezen in het licht gekomen? Er bestaan uitgaven zonder naam. †.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Philip Angels, Het lof der schilderkunst. Vergeefs heb ik tot nog toe dit boek gezocht; wie wil mij aanwijzen waar zich een exemplaar bevindt, of nog liever mij voor korten tijd een exemplaar ter lezing afstaan? Het schijnt uitgegeven te zijn in 1642; zijn er ook meer drukken dan van dat jaar?

C. VOSMAER.

Romein de Hooghe (vgl. A. R.). Volgens twee handteekeningen bij mij aanwezig, schreef hij zijn naam voluit; de eene is van 1640 en de andere van 1648.

Zoo teekenden ook hunne namen voluit, JOHANNES DE HOOGE zonder *h* en PAUL DE HOOGE in dezelfde jaren.

LABORANTER.

Portret van F. Aerssen (vgl. A. R.). Vra-ger zou zich kunnen wenden tot de familie te Zwol. Waarop berust de bewering dat het portret bij WAGENAAR niet den bedoelden persoon betreft?

Portret van koning Willem I. De onderne-ming der Engelschen en Russen in 1799, om door eene geduchte krijgsmagt prins WILLEM V in zijn stadhouderschap te herstellen, mislukte. Ter goeder ure, naar ik meen. De partijwoede had nog niet uitgebloed; men verwachtte nog te veel heil van de fraai klinkende namen *vrijheid, gelijkheid en broe-derschap*. Negentien bange jaren waren er noodig, om 't nederlandsche volk grievend te doen gevoelen, welke wrange vruchten dat drietal uit Frankrijk had aangebragt. De gedachtenis aan den prins van ORANJE bleef intusschen in veler harten levendig. En na diens dood, in 1806, ging die genegenheid over op zijn zoon WILLEM FREDERIK, erfprins van ORANJE. In dat gevoel vond ik mij versterkt door een fraai gegraveerd portret in

4°., doch zonder onderschrift, 't welk mij on-langs in handen kwam. Ik meende er koning WILLEM I der Nederlanden in te herkennen, naar 't portret dat van hem in 1813 of 14 het licht zag. Om zekerheid te erlangen, zond ik het naar den heer C. KRAMM te Utrecht, van wiens dienstvaardigheid ik meermalen de bewijzen mogt smaken, en die mijne verwach-ting ook nu niet te leur stelde. Weldra berigtte hij mij het volgende: »Dit portret van WILLEM I is zeer zeldzaam, en wordt ge-noemd: *WILLEM met den mantel*. Het werd in 1808 bij de Oranje-partij als ware 't onder-hands geleverd en in hunne binnenkamers opgehangen. Het is gegraveerd door W. VAN SENUS.» Ter halver lijve; blootshoofds; links van voren; met eene wrat op de linker-wang; mannelijke leeftijd; witte das met strik; gewikkeld in eenen mantel waarop eene groote orde-ster, in 't midden een adelaar, met het opschrift *sum cuique*; de linkerhand even zichtbaar; eene zee in 't verschiet. Onder sommige exemplaren, leest men dit bijschrift:

»De mantel teekent den bewolkten luister,
Oranje's ster alleen glimt in het duister.
Voor 't oog der ziel spreke in 't verschiet de zee
En Holland in het hart verzoet al 't wee.»

Zijn er nog meer bijzonderheden omtrent dit merkwaardig portret bekend? Zou men ook kunnen uitvorschen wie de maker van 't bijschrift is? Wie de schilder of teekenaar?

J. C. K.

Portret van Gerard Geldenhauer (vgl. XI. bl. 55.). Er bestaat van hem een portretje in mijne verzameling, in 24°. Borstbeeld, regts in profil, in pelsrok, met zeer langen baard. Goed uitgevoerd; doch zonder namen van schilder of graveur.

J. C. K.

Portret van Vredenberg. Ik bezit een portret in ovaal 12°., regts en van voren, met kuif,

gewone kleeding, zwarten rok en jabot. Naar H. W. CASPARI, door J. W. CASPARI. Met het onderschrift: *Societatis ad artium liberalium culturam, cui symbolum est: V. W. fundator*. De stichter van V. W. is, zoo ik mij niet bedriege, VREDENBERG, tooneelspeler aan den amsterdamschen schouwburg. Ik had hieromtrent gaarne meer zekerheid. J. C. K.

[CASPER VREDENBERG heeft zelve zijn leven beschreven onder den naam van GASPARD MONT-DE-PAIX. Den juiststen titel van het boek herinneren wij ons niet. Vóór omtrent dertig jaren was hij kastelein op den hoek van de schans naast de leidsche poort. Of hij dat tot het einde van zijn leven gebleven is, weten wij niet.]

Gibbons, een hollandsch schilder. »GIBBONS to whose graceful fancy and delicate touch, many of our palaces, colleges and churches owe their finest decorations, was a Dutchman» lees ik in MACAULAY, *The history of England* (vol. I. p. 406—407): wie is deze hollandsche schilder, die niet vermeld wordt bij VAN DER AA in zijn *Biogr. Woordenboek*?

LABORANTER.

Portretten van minder bekende personen. Meermalen is het moeielijk, om den maatschappelijken stand en de verdiensten, vooral van buitenlandsche personen, wier portretten alleen het naamsonderschrift bevatten, op te sporen. Ondanks het zoeken in onderscheidene biographische werken, bleven mij onbekend de volgende.

JOH. CHRIST. STAHLSCHEIDT, geb. te Freudenberg, in het vorstendom Nassau-Siegen, den 3den Maart 1740. L. PORTMAN, *sculpsit*. 1804. 8°.

.... KANNIESSER. Borstbeeld van voren; regts, in ovaal, met 4 regelig latijnsch vers van C. E. WITTEKIND: *Hanc monstrat faciem KANNIESSERUS amicam, etc.* STEIN pinx. J. C. G. FRITSCH sc. 8°.

Mlle DUTEY. Borstbeeld in ovaal, van voren, met ontblooten boezem en zinnebeeldig bijwerk, als parende duijjes, lauwerkrans, kroon, enz. *Peint en miniature par L'AINÉ; gravé par LE BEAU*, 4°. (waarschijnlijk eene fransche tooneelspeelster).

Mme DE FOUGERET. Goede nieuwere gravure, zonder naam van graveur, borstbeeld van voren. Ongetwijfeld tot een fransch boekwerk behoorende. 8°.

SIDONIA VAN BORCKE. Borstbeeld van voren, regts. Gez. von MOST; gest. v. AUGUSTE HÜSSNER, kl. 8°.

ANDREAS GREUHM. Borstbeeld regts van een bejaard man, met mantel en bef. Lithogr. bij SOETENS *et fils*. 8°.

HOORN. Borstbeeld van een jongman, met groote paruik, in romeinsche kleeding. (Deze kan toch niet die zijn, welke FRED. MÜLLER in zijnen *Catal. van nederl. portr.* vermeldt, sub n°. 2556^a?). Het is eene slechte lithogr. v. SOETENS. 8°.

Ook is het mij niet gelukt te ontdekken de namen van de personen, voorgesteld door de volgende afbeeldingen:

1°. Borstbeeld van voren, in ovaal, van een' man van middelbare jaren, met een' buitengewoon langen, fraaien baard en zeer innemend gelaat; hebbende een kapje tot hoofdedksel, wijders met een' eenigzins opstaanden geplooiden kraag en een gouden keten om den hals. *Dessiné et gravé d'après le portrait original qui est à la bibliothèque de Bâle, par AMBROISE TARDIEU*. Welligt is het iemand uit de dagen der hervorming. Het portret heeft veel overeenkomst met dat van JAN WILLEMSZ, voorkomende in de *Verzam. van de Afbeeld. der Doopsgez. leeraren, Amst.* 1743, uitgezonderd dat laatstgenoemde minder vriendelijk ziet en natuurlijk geen gouden keten draagt.

2°. Borstbeeld van voren, in ovaal, van iemand uit de vorige eeuw, waaronder alleen het symbolum: *Et sibi et aliis*. TISCHBEIN pinxit. BAUSE *sculpsit* 1766. 8°.

3°. Borstbeeld regts in ovalen bladerenkrans, waarboven de spreuk: *Deus scutum meum*, van onderen een wapen (drie rozen) ter weërszijden waarvan: 1691, Ætat. 72. Slechte duitsche grav. zonder naam van graveur, in 4°.

Elke aanwijzing over de door bovengenoemde portretten voorgestelde personen zal mij hoogst aangenaam zijn.

B—s.

Misbruikte portretten. Vele verzamelaars zullen wel bekend zijn met de talrijke portretten, welke men aantreft in het *Tooneel der beroemder Hertogen, Princen, Graven ende Krygshelden van t' Christenrijck*, enz. Delf, 1617, en in het *Tooneel der Koningen*, enz. Arnhem, 1615, twee werken van N. DE CLERC, die thans schaars voorkomen.

Over het stoute misbruik, dat met de oorspronkelijke koperplaten naderhand is gepleegd, heb ik mij niet genoeg kunnen verwonderen. Door het latijnsch randschrift, benevens het onderschrift af te snijden, heeft een later bezitter niet alleen de aanduiding van den voorgestelden persoon er geheel aan benomen, maar zelfs in de plaats van het uitgeschrabde sterfjaar een' geheel anderen naam doen graveren, of afzonderlijk er boven gedrukt. Aldus verminkt, een weinig opgegraveerd en herdoopt in oudtestamentsche personen, zijn ze welligt bestemd geworden tot versiering van een werk over de oude israëlitische geschiedenis — mij tot nu toe nog niet onder de oogen gekomen.

Mijne afdrukken op zwaar papier, aan de keerzijde onbedrukt, zijn afkomstig uit de verzameling van 11000 portretten, nagelaten door mr. A. BOXMAN en in 1856 te Leiden verkocht.

Van de meeste ben ik de ware benamin-

gen te weten gekomen. Enkele, oorspronkelijk niet in bovengenoemde werken te vinden, noch door vergelijking met andere ontdekt, bleven mij onbekend. Die mij hiermede teregt kan helpen, zal mij, door zulks te

doen, eenen aangenamen dienst bewijzen. Misschien zijn sommige te vinden in het *Princelyck Cabinet*, enz. van N. DE CLERC, Delf. 1625, hetwelk ik niet bezit.

Voor mij liggen:

1. ABDON,	zijnde oorspronkelijk	JACQUES DE CHABANNES, Seigneur de la Palisse.
2. ABIA,	" "	FREDERIK I, koning van Denemarken.
3. AHASIA,	" "	HENDRIK VII, koning van Engeland.
4. AMASIA,	" "	SEBASTIANUS VENERIUS, doge van Venetië.
5. AMON,	" "	LODEWIJK XII, koning van Frankrijk.
6. ANTIGONUS,	" "	FREDERIK II, koning van Denemarken.
7. ANTIOCHUS EPIPHANES,	" "	JOHANNES II, koning van Zweden.
8. ARSAMES,	" "	STEPHANUS BATHOR, koning van Polen.
9. ARTAXERXES LONGIMANUS,	" "	AMURAD II? sultan van Turkije.
10. ARTAXERXES MNEMON,	" "	AMURAD III, " " "
11. ASSA,	" "	JOHANNES III, koning van Portugal.
12. ATHNIEL (sic),	" "	KAREL III, hertog van Lotharingen.
13. BARAK,	" "	FERDINAND CORTEZ.
14. CAMBYSES,	" "	DEMETRIUS, grootvorst van Moscovien.
15. CASSANDER,	" "	LAZARUS VON SCHWENDI.
16. CHILON,	" "	COSMOS DE MEDICIS, de oude.
17. CLEOBULUS,	" "	JOHN TALBOT.
18. CYRUS,	" "	ACHMED I, sultan.
19. DARIUS HYSTASPIS,	" "	FEODOOR, grootvorst van Moscovie.
20. DARIUS NOTHUS,	" "	TOMON BEY.
21. DARIUS ULTIMUS,	" "	IBRAHIM? sultan.
22. DAVID,	" "	CHRISTIAAN III, koning van Denemarken.
23. DEMETRIUS SOTER,	" "	OCTAVIUS FARNESE.
24. EBSAN,	" "	SIGISM. AUGUST II, koning van Polen.
25. ELON,	" "	? ?
26. EVILMERODACH,	" "	NIKOLAAS ESDRIN, graaf SERINI.
27. ESAIAS,	" "	AUGUSTINUS BARBADICUS.
28. GIDEON,	" "	FRANS SFORTIA.
29. HISKIA,	" "	ANDREAS DORIA.
30. HOSEA,	" "	CHRISTIERN II, koning van Denemarken.
31. JADDUA,	" "	? ?
32. JAIR,	" "	MAXIM. VAN EGMOND, graaf van Buren.
33. JARAM,	" "	LODEWIJK, hertog van Orleans, † 1407.
34. JEREMIAS,	" "	AMERICUS VESPUCCIUS.
35. JEPHTA,	" "	? ?
36. JOAS,	" "	JAKOB II, koning van Schotland.
37. JOSIAS,	" "	HENDRIK VIII, koning van Engeland.
38. JOTHAM,	" "	KAREL, aartshertog van Oostenrijk, † 1590.
39. NEBUCADNESAR,	" "	sultan SOLIMAN II?
40. PERIANDER,	" "	ANTHONIUS DE LEIVA.
41. PTOLEMEUS LAGUS,	" "	ERNST, graaf van Mannsfeld?
42. PTOLEMEUS PHILADELPHUS,	" "	FREDERIK III, paltsgraaf.
43. PTOLEMEUS PHILOPATER,	" "	SIGISMUND, aartshertog v. Oostenrijk, † 1497.
44. REHABEAM,	" "	FRANC. GONZAGA.
45. SALOMON,	" "	FREDERIK II, koning van Napels.
46. SAMSON,	" "	GONSALVO HERNANDEZ DE CORDOUA.
47. SAUL,	" "	BASILUS, grootvorst van Moscovien.
48. THALES,	" "	FERDIN. MAGELLAEN.
49. THOLA,	" "	EMANUEL I, koning van Portugal.
50. VSIA,	" "	ERIC XIV, koning van Zweden.
51. XERXES,	" "	KAREL IX, " " "

Behalve deze, bevinden zich onder de mijne nog twee, van welke de later bijgedrukte namen insgelijks afgeknipt zijn. Het eene portret is dat van MICHAEL, woywode van Walachije, het andere van een onbeken-

de, regts, in een ruim kleed of toga, de oogen ten hemel gericht, met den regterarm leunende. De binnenzijde van zijne kleeding, als ook van het hoofddekseel is gebloemd. B—s.

Reinier Persijn (vgl. XI. bl. 115). REINIER VAN PERSIJN, geboren te Amsterdam, heeft, na onderwijs in de graveerkunst ontvangen te hebben van C. BLOEMAERT en T. MATHAM, Italië bezocht en is aldaar behulpzaam geweest aan het in plaat brengen van de galerij van JUSTINIANI. In het vaderland terug gekomen, is hij met de rijke erfgenaam van DIRK CRABETH in den echt getreden. Hij bloeide omtrent het jaar 1640.

Omtrent het geslacht van PERSIJN, zie C. P. *Oud Holl. Kronijk* van VAN GOUDHOEVEN, *Batavia Illustr.* van VAN LEEUWEN,

Beschrijving van Amsterdam van COMMELIN en *Vaderl. Woordenb.* van KOK.

K. v. S. N°. 2.

[Het door FRISIUS medegedeelde komt hiermede overeen.]

Nederlandsche stadsarchitecten. Wie geeft in volgorde de namen der stadsarchitecten, die sinds de reformatie aan het hoofd van ons bouwbeheer gestaan hebben, en meldt welke voornamen werken onder hun toezigt of volgens hunne plannen zijn opgericht? MARS.

T A A L K U N D E.

Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik. Taalkundige aanmerkingen, aantekeningen en mededeelingen, naar aanleiding van het geschrevene in *Nav.* X. bl. 252, 318, 346, 377 en XI. bl. 15 enz. — Aangemoedigd door de noot van het Bestuur (*Nav.* XI. bl. 17), geef ik 't een en ander, vooral ook uit westelijk Zeeuwsch Vlaanderen, ten beste. Men houde in 't oog, dat de Saltzburgers onder Groede, de Walen sedert 1604, vooral de réfugiés uit Frankrijk, doch boven alles de noordnederlandsche kantonnementen van 1830—1839 geen geringen invloed op ons volksdialect uitoefenden, en men zich in Aardenburg enz. menig woord van vroeger, zuiver van oorsprong en schoon van beteekenis, thans schaamt. Daar ik de taalkunde slechts als dilettant beoefen, en men hier vele werken niet bekomen kan en openbare bibliotheken mist, roep ik voor mijn opstel eenige verschooning in.

I.

Woorden, die dezer landstreek bijzonder eigen schijnen, misschien later te vermeerderen, want ook mijne omgeving en lectuur deed mij veel ouds vergeten.

Astrant, fr. *assurant*. (Oostel. Zeeland in de beteekenis van: *stout*.)

Bekaaid, verkeerd. CATS heeft het meer malen.

Blare. Eigennaam die men eener koe geeft. De koeien en paarden onzer landbouwers hebben alle eigene namen, waar zij tamelijk wel naar luisteren. Wij hebben het spreekwoord: »Er zijn meer koeien die blare heeten," d. i. er zijn nog meer personen van dien naam. 't Koetje blare vindt men ook vermeld in 't oudvlaamsch liedje van de meisjes van Kieldrecht (*).

Garre, reet, kier. De deure staat op 'n jarre, = de deur staat aan.

Gesmieë. In 't Neerl. heeft men smijdig goud. In Zvl. is gesmieë, lijmig, gebonden,

(*) Over de beteekenis van *blaer* zie men de woordenlijst op den *Lekenspiegel*. BESTUUR.

N. REEKS, Dl. I.

stijf gekookt, b. v. gort, rijst, geldersche hutspot, enz.

Joe, u (triviaal Holl. jou).

Keppe, liefje. Soms van een kind, soms van eene bijzit.

Ketzen, jagen. Denklijk Hoogd.

Kruik en *pulle* worden hier onderscheiden. De kruik is het cylindervormige kort gehalsde vat, inhoudende een kan meer of min (fr. *cruche*). De pulle is de dik gebuikte kruik, inhoudende een stoop (zes kan) meer of min. Men heeft ook pulletjes, kleine dik gebuikte kruikjes van aarde, porselein enz.

Kumen. Mokken, koppig zijn.

Muushondje (muishondje), wezel.

Rek, droogrek. Holl. rak (*), van latwerk waarop men linnen droogt.

Slier (zelfst. naamw.), *slieren* (werkw.). I is op slier gewist, noe i oud ook van slieren. Hij is op den slier (aan den rol, aan 't pierenwaaien) geweest; hij houdt er ook van). 't Werkw. heeft ook de beteekenis van glijden. Uitslieren is uitglijden.

Tumen. Dit wordt gezegd van een' dollen hond en soms overdrachtelijk van een boos mensch. Men houdt een' dollen hond niet voor gevaarlijk als hij zijn *tumen* niet heeft; men gelooft dat hij die krijgt met het opkomen van den vloed tot het begin der ebbe. De *tumen* zijn dus het tijdperk van woede: vlaggen, buien.

Tuusliggers (†) (te huis liggers), commensalen.

Utsepot. Den eelen utsepot (de geheele hutspot) is eene verwarde verzameling van voorwerpen.

Verdijen (§). Ik wil niet, ik verdij het. Ik denk dat het is vermaledijden, vervloeken.

Wettebojen of *garnizéren* (fr. *guarnisaires*), bewaarders van in beslag genomen goederen, wetsboden, bedienden der wet.

(*) In Holland zegt men meestal *rek*, in Friesland *rak*.

(†) Ook in Friesland.

(§) Ook in Holland.

BESTUUR.

BESTUUR.

BESTUUR.

23

II.

Nalezing der lijsten, vroeger ingezonden.

Aar. West Zeeuwschvlaamsch *ér*. Het tegenovergestelde is *juut*. De paarden besturende naar een van beide zijden, zegt men: *êrom! juuts om!*

Aardmuus. Zvl. *erremuus*. De aarde heet hier even als in 't hoogd. *Erde. Errepel* of *erdappel* (Erdapfel.)

Aeren noemt men in Zvl. zeer eigenaardig bloedtrekken.

Afsjn. Fr. *enfin*, Zvl. *ansjn*.

As ter toe. Als tot daar aan toe. Zoo veel maar immer mogelijk, en dgl. De paarden hadden een zware vracht, ze mogten (moesten) trekken as ter toe!

Bagge. Zvl. Eene hooge mand die men met riemen, even als een randsel, op den rug draagt, of hooge manden, ter weerszijden van een ezel hangende.

Balje. Zvl. Breed hek, balie.

Bedreef. In Zvl. plekje, gedoetje (waarop iets gedaan wordt).

Ben (Ik). De eerste persoon enkelv. tegenw. tijd van 't werkw. *zijn*, heet hier: ik *zün* (ik zijn), en de Zeeuwen bespotten wel eens de Hollanders met het gezegde: »ik ben, die ik ben, maar ik ben toch geen vischben.»

Benne. Zvl. Mand zonder ooren of hengel.

Biezen. Zvl. Hard loopen, doch alleen van koeien. As 't eene koetje biest eft 't andere zun sterretje op! Als de eene koe biest heft de andere den staart op (om mede te loopen).

Blaeten. Zvl. blêten. Statenbijbel, *bleeten* en *gebleet* der kudden.

Blokkeelhout. Zvl. Faceel (fr. facelle en facine).

Bogt, omheining der mestvaalt in Zvl., ook afgeschutte plaats voor 't vee. *Schuddebogt* is de plaats waar de politie loslopend vee zet. Men noemt dit *schutten* (beschutten). Werkw. *bogten* en *inbogten*, in 't naauw drijven.

Bogt, overdragtelijk = kerkbank. Het woord schijnt eene kromte, vooral eene vernauwing aan te duiden, de bogt van Frankrijk, de bogt van Guinée.

Boord (*), plank in de kast.

»En op het eerste booretje
Een rokje met een koordetje.»

Vlissings Snaakje.

Bostwering. Het muurwerk van den zolder tot aan het dak in een huis van ééne verdieping.

Buk sta bie. Zvl. *Buuk sta bi*. Buik sta bij! volop eten.

Buze. In Zvl. niet alleen kagchelpijp, maar alle pijpen: *pottebuze* (aarden buis), *izeren* (ijzeren) *buze*, *houten buze* (hanggoot).

Dreeve (laan). Zvl. de hoofdweg naar eene

hofstede. Van *drijven*, dus drijfweg voor het vee. Ook drijfregt over eigen wegen. Sommige hofsteden worden verhuurd met het regt der wegen van vrije rede (rid), dreve en weide (grasetting).

Dulve. Zvl. reê. De kant der dulve: *reêkant*. Het hooi op de zijden der dulven groeiende noemt men *kanthooi* of *reêkanten*.

Ege. Zvl. *Eegde*. Het werk dat men er mede doet heet *slechten* (Holl. egge en eggen).

Falie was de regenmantel onzer grootmoeders, een vierkant stuk laken of andere zwarte stof, bij mingegoeden ook wel gebruikt om over eene baar en doorkist te leggen, ook rouwteeken. Het netjes vouwen bij het bergen dezer voorwerpen gaf den naam aan het *falievouwen*, voor beuzelwerk, ook overdragtelijk schijnheilig vleien.

Fleuke. In Zvl. slet, ook vod, lor. *Fleuken* en *sleuken* = lorren en lappen.

Foije. Zvl. *Voije* (fr. *Foyer*) de haard.

Geleijersgoed. Zvl. *Gelejerwerk*. Gemeen porselein en best aardewerk.

Gerridon. Hier de stoof of stoel waarin ketel en komfoor staan. Fr. *guerridon*.

Glad en gaal, glad en egaal (egaal is in Zvl. in gebruik voor gelijk, fr. *égal*).

Goeste is fr. *goût*, smaak. In Zvl. ook soms in gebruik voor lust.

Gruus is gruis, in Zvl. zemelen, fijn gestooten steen en kolen, enz. (gruis en puin). 't Zvl. heeft ook *gruselementen*, iets in gruselementen gooien.

Guus afkelven. De kinderen schoonmaken. Zvl. *Kuus en kelf*. Zuiver en schoon of kuisch, werkw. *Kuussen* (kuischen, schoonmaken).

Julen is niets anders dan huilen. *Gejuul* en *gejank*. 't Laatste van janken, eene der phasen van het schreien en snikken.

Kagchel en *kagchelen* is hier *kachtel* en *kagchelen*.

Kappe. Zvl. bonte vrouwemuts, kap.

Keuren, bevinden. Hoe keur je het? Hoe vindt gij het?

Keuze (Zvl.) *Keus*. Oudholl. *Keurs*.

»JUPIJN zwoer bij de keurs van FALLAS,
Dat was zijn ordinaire vlock.»

FOCKENBROCH.

Kisteel. Zvl. *risteel* of *rosteel*, paardenruif.

Klad. Zvl. »de klad is er in,» er is niets meer aan te verdienen.

Klakke. In Zvl. steeds een lederen muts. *Pet* een hooge muts en *mutse* een lage muts.

Klis (drop). Hier kent men *Kaliesjes drop*. *Accolissie* is zoethout.

Kokkel. Zvl. lief kindje, werkw. *kokkelen*, liefkozen, zelfst. naamw. *kokkelinge*.

Kokkienen. Zvl. *Suikerspek* (naar een vierkanten vorm der stukken droog spek denk ik), fr. *coquinje* en *cocagne*.

Koppekrammen. Zvl. *Koppespinnen*. In hollandsche borstelwerkerstaal heet de kop-

(*) In Friesland *bord*.

pespinner zoo, in tegenstelling van den raagbol van anderen vorm.

Korrewaegen. Zvl. *Kruwagen* (kruiwagen), oudtijds *cordewaegen*.

Labeuren. Niet alleen ploegen, maar al het landbouwerswerk (fr. labourer).

Langen of rekken. Hier mede in gebruik. Het laatste is iets aanreiken.

Likebidder, noodiger ter begrafenis. *Te like gaan*, ter begrafenis gaan.

Maljenier. Zvl.

Melken. In Zvl. ook langzaam iets bijeenzamelen. *Uutmelken*, op het billard den bal van 't kruis slag op slag in den hoekzak maken.

Missand (hindernis) is, mits men *mishand* schrijve, een zeer goed neêrlandsch woord. *Mishanden* is hinderlijk zijn in de uitvoering van iets, of in 't werk. Dat ik een zweer aan den vinger heb is een heel *mishand* om te schrijven, dat ik eksteroogen heb is een heel *mishand* om te gaan. »Da(t) mis'an(d) ni(et)» is eene zvl. uitdrukking voor: dat is niets, dat komt er niet op aan.

Murpel. Zvl. *merbel*, Holl. *marmer*. Men heeft hier *gruusollen* (gruishollen), onverglaasde knikkers, *blinkers* (blinkerts), verglaasde knikkers, *merbels* (alikkassen), *bolleketten*, groote knikkers of ballen van marmer, klei, enz.

Muten. Ruïen der vogelen. *Mute* is ook kooi, enz.

Notoor is niets anders dan fr. *notoir*, kenmerklijk.

Olie breulie. Zvl. *oelje broelje*. Van overtollige dingen zegt men: »Wat scheelt mij den oelje broelje.»

Opperen. 't Is het werk des oppermans. De opperman heet in 't Vl. *knape*, *metzersknap*.

Opreeën. Dit reeën, reeden is zeer goed nederlandsch. In Zvl. zegt men er voor *opkuussen* (opkuischen zie *kuussen* en *kelven*).

Ormannetje (klein normandisch paard). In Zvl. *Norman*.

Per fors. In Zvl. ook in gebruik voor: met geweld, fr. *par force* (jagt).

Poskop. Gehakte varkenskop. Zou 't ook moeten wezen *perskop*? De persplank en 't persijzer der kleedermakers heeten in Zvl. *posijzer* en *posplanke*.

Puut. Hola MACCABEËR! Puut is puit.

De puit is naakt gelijk een pier,
't En is nogthans een vrolijk dier!

CATS.

Het is zeer goed nederlandsch, maar *puutjes* voor kinderhandjes (*)? Ja — wanneer ze koud zijn, zegt men in Zvl. »de handjes of voetjes zijn zoo koud als een puut,» en inderdaad een kikvorsch is koud op 't gevoel.

Reeke is reeks.

(*) Waarschijnlijk voor *pootjes*.

BESTUUR.

Sampetter. Zvl. *garde sjampetter*, fr. *garde champêtre* (veldwachter).

Schadeloos. Zvl. *schaëloos*. Holl. *schaadelijk*. »Het vee loopt schaeloos rond» (onbeheerd).

Schaelje. Zvl. *schalje* van *schalie*, lei. *Schaeljebiter* is hier een glasblazer of kolenbrander, of hoe de kever of tor anders heeten moge. In 't fransch *cerf volant*.

Schanslooper. Zeer goede naam voor den langen naauwen overjas der schildwachten of schansloopers.

Schobberdebonk (*Loopen op*) is in Zvl. (*) wat men in Holland klaploopen noemt.

Schoenlapper, zwarte bes. Hier echter als zoodanig niet bekend, doch vandaar welligt elders de benaming van schoenlappers-podding.

Schopstoel. In Zvl. een bedrijf waar men dagelijks kan uit- en afgezet worden, 't welk men dan *wegschoppen* noemt.

Schumen, is in Zvl. 't holl. *schuimen* in tafelschuimer.

Slag aan den bak. Is dit geen scheepsterm der baksgasten?

Stuur is sleur.

Solfer. Zvl. *Sulfer* van *sulphur*, doch van waar nu het gezegde hier: iemand iets opsulferen, voor iemand iets opdringen, aanpraten? Ik denk van het »gemelk» der vlaamsche »sulferboeren», hier gevreesd als in Holland de kooplui in lucifers en pijpendopjes.

Staessens. Zvl. sokken. Vl. stazen.

Stansie, Fr. *distance*, afstand.

Stik (stuk) *sta vast*. Term in gebruik bij 't verhuren van land om vlas te zaaien. Men kan op tweederlei wijze accorderen, op St. Jans beraad of stik sta vast. Valt in 't eerste geval het gezaaide tegen, dan laat men het met al den arbeid aan den eigenaar en betaalt geen huur; stik sta vast is onveranderlijk en men betaalt dan ook bij min gunstigen stand den huur.

Stremien is borduurpapier en vergiettest.

Temes (†), reeds bij CATS zeef, fr. *tamise*.

Tote. Hier is de bedreiging in gebruik: »Ik za(l) je een taat vo(or) je tote geven,» een slag op 't gezicht. Het fransch heeft *tater* voor slaan. Het *totelokken* op de zeeuwsche eilanden is zoete koek uit elkanders mond eten. *Tote* is mond, men zegt: »het kinds tote waschen.» *Teute* is ook een dodje, dat kleine kinderen in den mond krijgen. *Tuit* is de monding van sommige potten en kannen.

Twien is getwijnd garen.

Verweezen is in Zvl. het erfdeel van een kind bepalen.

Veurk is in Zvl. *schaapmakke*.

(*) In Holland insgelijks bekend.

(†) Ook in Friesland en Noordholland.

Vrommes is niet anders dan vrouwmensch, in *Zvl.* in goeden zin in gebruik.

Vurket, fr. *fourchet*.

Wege (*Te*), op weg, voornemens, van meening. »De student te wege» is de titel van een vlaamsch blijspel.

Behalven *aeren*, *bangen*, *daaken*, *galerie*, *genan*, *naeijen*, *nikstaart*, *okke*, *oude moeije*, *peerebie*, *poos*, *putketel*, *schaele*, *schoere*, *schorte*, *smal*, *smoutebol*, *tjieken* en *vaete*, komen al de door den MACCABEËR en de heeren CALLENFELS en H. M. C. VAN OOSTERZEE opgegevene woorden ook in westelijk Zeeuwschvlaanderen (*Zvl.*) of op zijne grens (*gr.*) voor.

Wij kennen een werkwoord *daken*, overeenkomende met raken of dragen; b. v. wanneer men terugwerking ondervond bij het spijkeren van een plank, zegt men de plank *daakt* niet.

Smoutebol is hier *reuzel-* (*vl. smout-*) *koek*. *Tjieken* worden wel eens *tjieppjes* en *tjoeken*, doch gewoonlijk op zijn oudnederlandsch *kiekens* genoemd.

III.

Woorden in het *Glossarium op Reinaert de Vos*, door J. F. WILLEMS, 2e druk, Gent, F. en E. GYSELYNCK, 1850, als verouderd opgegeven, maar nog in gebruik in westelijk Zeeuwschvlaanderen of aldaar langs de vlaamsche grens.

Achterbacs, achter rug, vs. 4249. *Achterbanks*, *Zvl.*

Bachten, *Achter*, vs. 1290 en 2901. *Zvl.* grens.

Bake, verkensvleesch, hesp, 117, 1517, 2127. *Bakenspek*, *Zvl.* = *ruggespek* in tegenstelling van *buukspek*. *Hespe*, *Zvl.* grens is ham.

Balch, huid, romp, 2821. *Zvl. balg* gemeen voor buik. »Den balg vullen,» iemand den mond open houden, hem om niet den kost moeten geven.

Baren, gebaren, bewegen, 2404. In *Zvl.* is gebaren nog in gebruik, b. v. »Ik heb het u wel verteld, doch gebaart er niet van;» vertel het niet verder.

Bate staen (*In*), goed doen, 192. *Zvl.* spreekwijze »voor schade en bate.» Eene koe wordt soms bij gebrek aan voeder, aan een ander, voor eenigen tijd, voor schade en bate gegeven.

Bedocht, bedacht, 84. Volgens 't *zvl.* maakt *CATS* geen fout om 't rijm. Wij hebben brengen, gebrogt; denken, gedogt; mogen, gemogt of gemeugen, enz.

Beloken, besloten, donker, 335, 1169, 2271. In *VI.* in gebruik in *beloken Paschen*, fr. *Paques closes*. Verl. deelw. van het werkwoord beluiken (*zvl.* beluken). Zelfst. naamw. *beluuk* (beluik), de planken eener schuur.

Berechten, berichten, uitleggen, 5536. *Zvl.* de sacramenten den stervenden toedienen. Dit werk heet ook »de *berichting*.»

Beride, loop, 3555. In *Zvl.* en *VI.* heetten op het laatst der vorige eeuw de veldwachters, 's heerendienaars en dgl. *berijders*.

Beriet (zie *Beraden*). *Beraden* is in *Zvl.* ongelijkvloeiend, *beraden*, *beried*: even zoo *braden*, *bried*; *bakken*, *biek*. (De beide laatste heeft ook de statenoverzetting des bijbels).

Bernen, branden, 303, 1506. Ook *zvl.* grens.

Berijt, beloop, 7706. Zie *Beride*.

Beseken, bezeiken, 75. *Zvl.* onder de mindere klassen.

Binnen, in, 1795. Op de *zvl.* grens heeft men »binst den dag,» gedurende den dag, dus in (op) den dag.

Blare, blein, 2494. *Zvl.* nog in gebruik (*).

Blouven, slaen, 251, 1584, 1827. *Zvl.* heeft het in een anderen zin: *blouwen* is smokkelen, sluiken.

Dinken, dunken, 126, 198, 1099. *Zvl.* *Dünken* = denken.

Dossen, stooten, 6331. In *Zvl.* in gebruik voor dorschen en voor op den rug slaan.

Dou, vocht, 7072. *Zvl.* voor dauw; au, aau en aauw zijn hier alle ou. De eerste tafel van PRINSEN is voor onze kleinen letterlijk onbruikbaar! (†)

Eeke, eikenboom, 651. *Zvl.* grens en *VI.* van daar *Eec-loo*, de plaats der eiken.

Flume, stroom, 2645, thans in *Zvl.* voor 't holl. fluim, taai speeksel in tering enz.

Geducht, ontzag, 6582. *Geducht* in *Zvl.* nog voor ontzaggelijk.

Geerde, staef, stok. Variant 1680 vs. 2. *Garde* in *Zvl.* nog zeldzaam voor roe (fr. *gard*).

Haenbale, kruisbalk, 1617. *Zvl.* *hanebalken*. Ik meen ook in Holland bekend (§).

Hage, heg, 42, 1053, 1679, 2424, 3159. In *Zvl.* algemeen bekend. Het spijbelen der schoolknapen heet hier: »achter d'age loopen.»

Castien, vermanen, onderrichten, 489. In *Zvl.* *kastiën*, *kastijden*.

Catijf, zie *Keitijf*.

Keitijf, ongelukkige, en als scheldwoord: boef, 640, 838, 2805, 3572, 4672, 5291, 6283, 6937. *Katief*, *Zvl.* Een jeugdig pretentius meisje, ook wel *vuul* (vuil) *katief* genoemd. »Van erremoe en kativigheid,» is een bekend

(*) Ook in Holland.

BESTUUR.

(†) De eerste, ja ook de tweede tafel van PRINSEN zijn hier letterlijk onbruikbaar; want vraagt men naar de betekenis der figuur sleë, 't kind antwoordt *ijsbak*. Hoeveel schrapjes? *drieje*. Ho en hu zijn *wou* en *juut*: de bij is *bieje*, dauw en paauw, *dou* en *pou*. De 2e tafel krijgt hier (gezwegen van het verlengen der meesten met *en*) 'n *benoude* voor laffe, 'n *eegde* voor egge, *juun* voor uien en *lekenden* voor lekke; terwijl *deze en gene* hier of onbekend, of niet verstaanbaar zijn.

(§) In Holland bekend even als *garde*. BESTUUR.

gezegde: iemand is omgekomen van »armoe-
de en katyvigheid," d. i. van gebrek.

Crayeren, uitroepen, 45. In Zvl. heet de oproeper bij openbare verkooping nog *crieerder* en het werk dat hij doet is *crieren*. (In den franschen tijd: *crieur public*.)

Lanc (*Over*), lang daarna, 547. In Zvl. be-
teekent het lang geleden.

Lanken, lenden, 875. In Zvl. »i schoot den
haas in z'n lanken", hij schoot den haas in
zijne lenden). Ook wel de zijde.

Letten, vertragen, 1318, 1954. Zvl. grens.
Wachten. Ook heeft men het gezegde: »'n
letje wachten" (*) voor een oogenblik (een
beetje wachten).

Liebaert, leeuw, bl. 292. In Zvl. nog als
familienaam bekend.

Lijcteken, waarteeken, 2298. In Zvl. het
teeken waar eene wonde was.

Line, koorde, 1490, 3150. In Zvl. nog in
twee beteekenissen voorkomende, namelijk:
tuinierslijn om de paden enz. regt te trekken
en leizeel van touw om de paarden te bestu-
ren, de laatste onderscheiden in: *ienkel line*
(enkele lijn), *dobbel line* (dubbelde lijn) en
kruustline (kruislijn), ook *kruustuug* (kruis-
tuig) genoemd.

Lucht, licht, 7571. Zvl. grens de lucht =
het licht. Van de brandende lamp, zegt men:
»Briengt de lucht" = breng het licht!

Mare maken, bekend maken, 238. Zvl.
grens, *de mare laten*, tijding zenden. Zvl. *de*
wete doen, laten weten.

Messe, meersche, 7482. Maaigrasveld dat
's winters onder water staat. Zvl. grens en
Vlaanderen.

Misquame, kwade toeval, 5392. In Zvl.
nog in gebruik in 't gezegde: »er is geen mis-
kwaam an," het is niet beschadigd, ook: het
komt er minder op aan, er is minder aan ver-
beurd!

Mul, zand, aerde, 7108. Zvl. ook overdrag-
telijk voor een hoop kleine kinderen in huis;
vandaar welligt ook het werkwoord *mullen*
voor eten, zoo dit niet van *smullen* is.

Muten, ruiven, 4619. Zvl. nog in gebruik.
In Vl. de vogelkooi, *mute*.

Nemare, maer, 447, 3740. In Zvl. *neemaar*.
Neemaar, *neemeer*, soms hetzelfde als *jammaar*
(ja-maar), eene twijfelende of ontkennende
of voorwaardelijke uitdrukking.

Plateel, schotel, 7495. Zvl. grens.

Pine, werk, moeite, 1970. Zvl. nog in den
zin van moeite. »Da's de pine wêrd!" (†) Dat
is de moeite waard.

Pude, puiën, kikvorschen, 2305. Zvl. puut.

Quene, oude vrouw, 767, 6322. Var. 734
vs. 1. Zvl. een onvruchtbaar vrouwelijk dier,
bijzonder konijn.

(*) Dit *letje* zal wel verkleinwoord van *lettel*, *luttel*
zijn. BESTUUR.

(†) Dezelfde spreekwijze in Holland. BESTUUR.

Rent, rund, 1522. Zvl.

Ric, rug, 3580. Zvl. (vooral Cadzand).

Ruge, ruige, ruwe, 3537, 6831. Zvl. (*)

Rumen, verlaten, 887. Zvl.

Scade, schaduw, 3167. Zvl. schade.

Scitte, drek, 6668. Zvl. (gemeen) *schiitte*.

Scuvuut, schavuit, 2593. Zvl. *Schavuut*,
schuifuit, katuil.

Sekerhede, borg, 4902, 5040. Zvl. *zeker-*
heid, in den zin van verband, hypotheek.

Simmincle, apen, bl. 292. Zvl. *Scherre-*
mienkel. Vl. *Schomminkel*, een mager voor-
werp, aldus noemt CATS ook Freund Hain:
»een mager scherminkel."

Stallicht, waskaers, 303. In Zvl. *stalkérse*
= dwaallicht.

Stik, stuk, 1117. Zvl. *stik*. »*Stikken* en
brokken."

Suucbeen, zuigbeen, 7530, 7566. Zvl. *zu-*
gebeentje, hapje, bonheurtje, buitenkansje
endg.

Swaerde, huid, 1507, 7501. Zvl. *zwêrd*.
(Holl. zwoord.)

Tas, schuer, bl. 289. In Zvl. een hoop
vruchten in de schuur getast: »den tas."

Tee, teen, var. 774 vs. 1. Zvl.

Tuun, tuin, doolhof, 1910. In Zvl. *tuun*,
de omheining der tuinen, hoven, boomgaar-
den enz. van rijs gevlochten. Van planken
aan staken gespijkerd, wordt zij *vermaak* of
afmaak geheeten. Werkw. *vermaken*, *afmaken*
voor afsluiten, omheinen.

Twint, beetje, 2017. Zvl. grens: 'n *twiin*.
Zvl. 'n *bitje*.

Verbi, voorby, 4879. Zvl.

Verpinet, afgemat, 867. Zvl. het werkw.
verpinnen voor kniezen en dg.

Verscuut, schuw gemaakt, bl. 290. Zvl.
verschuut.

Vleeschsmout, vet, 379. Zvl. grens: *Smout*
= reuzel of vet.

Vorst, dwarsbalk, 3151. In Zvl. de *vust*,
vustpannen, vorstdakpannen (†).

Wale, wel, 180, 462, 3868. Zvl. grens.

Weder, ram, bl. 288. In Zvl. in gebruik
voor hamel.

Wes, wat, 3741, 6065, 6493. Zvl. grens.

Wet, (wat heilig zy), 1151. In Zvl. is de
wet, de justitie.

IV.

Aanteekeningen op aanteekeningen op CATS,
door WITSEN GEIJSBEEK in 1828 te Amst. bij
gebrs. DIEDERICH in 2 deelen uitgegeven.

1e dl. bl. 608. *Trip*, in Zeeuwschvlaande-
ren *tripe*, een rap, eenigzins malicieus vrouw-
tje of meisje.

(*) Ook Friesland.

BESTUUR.

(†) In Holland is de *vorst* de kant, die door de twee te-
gen elkander aanliggende zijden van het dak gevormd
wordt. De pannen, die daarop liggen en in vorm van de
overige dakpannen verschillen, heeten *vorstpannen*.

BESTUUR.

Meeps, ald. aant. 20 en *Meepsheijt*, is in Zvl. nog in gebruik als »een meepse appel,” een appel die bijna »buukziek”, overrijp is. De mispel moet meeps zijn. 't Is opmerkelijk, dat men hier, wat men elders een rotten mispel noemt, een meepsen heet, en inderdaad een eetbare mispel is niet rot. Een rotte mispel smaakt muf of zuur, een meepse is wel-smakend.

Bedot, ald. aant. 22. Zvl.

Muyt, ald. aant. 24. Zvl. (Zie hierboven).

Lavey, ald. (25). Zvl.

Falivouwen (26). Zvl.

Deluw (ald. 35). Zvl. grens, *géluw*.

Quetteren (ald. 40). Zvl. *Quetteren* en *snetteren* (snateren).

Pijzel (ald. 46), thans in Zvl. afgesloten graanzolder boven de schuur, in tegenstelling van een graanzolder boven huis of pakhuis.

Ammelakens (47). Zvl. grens nog in gebruik.

Krevel (48). Zvl. grens.

Woyr (50), heet in Zvl. *ruit*.

Hoyr (52). »Zijne hoirs of nakomers” is nog dikwijls eene stipulatie in Zvl. of Vl. actestukken.

Rocht (53) voor raakte, nog in Zvl.

Vout (56), in Zvl. een kamertje boven den kelder, fr. *voute*.

Queern (57), Zvl. kwern, handmolen.

Derrink (62), nog in Zvl.

2e deel, bl. 624, aantekening 4. *Vleken* in Zvl. *Vleiken*.

Ald. (23e aant.) *Resteert* in Zvl. voor: schiet over. G. P. ROOS.

Bezaanschoot aan, splice the main breeze (vgl. A. R., XI. bl. 58). Ik geloof, dat de persoon, die t. l. a. pl. den oorsprong van deze gezegden trachtte te verklaren, zich vergiste; mogelijk kan 'tzelfde gezegd worden van de verklaring, die ik er aan geef. Men oordeele dus, wie van ons tweeën 't naast bij de waarheid schijnt te zijn. Men geeft aan boord nimmer een borrel (oorlam, bezaanschoot-aan) als opwekkingsmiddel; wel *soms* als een *soort* van belooning. Wie op die zaak denkt zal 't, evenmin als ik, rationeel noemen, om janmaat, die zich zijne verplichting aan land bewust is, die daarvoor zijn bedongen loon krijgt, die weet, dat elk pligtverzuim gestraft kan worden, aan zulk een middel tot opwekking te gewinnen. Men weet toch, hoe gaauw er van eene gewoonte eene wet gemaakt wordt. In ouden tijd geloof ik, dat zoo iets nog minder te pas kwam, omdat 't schenken van jenever toen eene onbekende geschiedenis mogt heeten, hetgeen niet gezegd kan worden van andere opwekkingsmiddelen, met name bijv. het onderzoek naar de taaiheid van den hennep (waartoe, onbegrijpelijk genoeg, de keus op janmaats billen schijnt te

zijn gevallen). Men weet, dat men thans nog niet volkomen met die proeven aan het eind is, ten minste aan boord van den *man of war*, waar ik vertrouw, dat men van het door uw' uitlegger bedoelde opwekkingsmiddel geen hoog denkbeeld ooit gehad heeft noch heeft. Waar ze dan aan ontleend zijn? Ja, dat weet ik ook zoo precies niet. Wat ik wel weet is, dat de *bezaanschoot* en de *main brace* heel op 't *achterschip* varen, en dat de *oorlam* op dat deel van 't *schip* wordt *uitgereikt*, namelijk ter koopvaardij (en de eerste zeelui waren slechts kooplui), dat het *aanhalen* van den bezaanschoot dikwijls, zoo niet meestal plaats heeft zonder dat daarop volgen, of meêgepaard gaan *vele andere werkzaamheden aan de zeilen*, of wat dies meer zij. Het *bezaanschoot aan* (op den borrel doelende) is dus niet anders dan eene persiflage, parodie, hekelterm, of hoe men 't noemen wil van janmaat (die 't land heeft aan dat *dikwijls aanhalen* van den bezaanschoot), in voege als janmaat onder het uitzingen, terwijl hij trekt, aan een stuurman een lof toezwaait, waarop deze volstrekt geen aanspraak kan maken, bijv.: De stuurman is zoo'n goeje man! enz.

Wie 't beter meent te weten moge het zeggen. Mij zal 't altijd lief zijn.

NEPTUNUS.

Fluïne (vgl. XI. bl. 21). In Zeeuwschvlaanderen (Vl. grens) kent men de *vussen* (vossen) en *fluwinen*, als wezels en bunsings.

G. P. ROOS.

Besuynen (vgl. A. R., XI. bl. 19 en 118). *Besuynen*, door LEEGWATER bedoeld, kunnen geen vrouwemutsen geweest, daar hij verhaalt dat zij aan de voeten werden gedragen. C/4.

Onder Jan (vgl. A. R., XI. bl. 116). BESCHERELLE AINÉ omschrijft het woord »*Jan*” als volgt:

»*Jan* s. m. Jeu. Les deux tables du jeu de trictrac. Le petit jan est celle dans laquelle on range la pile des dames en commençant la partie, l'autre est le grand jan.

Il est aussi synonyme de plein et signifie les douze dames abattues deux à deux et remplissant l'un des côtés du trictrac.

Faire de son petit jan, son grand Jan, remplir toutes les cases de l'une des deux tables.

Faire son jan de retour, revenir dans son propre jeu, après avoir passé toutes ses dames dans le jeu de l'adversaire. — En être au jan de retour. — Il fait son jan de retour.

Jan de courtes chausses. Se dit, quand dans le jan de retour, le jeu est tellement disposé qu'un coup de dés peut mettre hors d'état de remplir.

Jan de mézées. Coup qui se fait quand,

du commencement d'une partie, on se saisit de son coin de repos sans avoir aucune autre dame abattue dans tout son jeu.

Jan qui ne peut. Celui qui se fait lorsque les nombres des points qu'on amène tombent sur une dame découverte de l'adversaire et que les cages forment les passages.

Jan de deux tables. Coup par lequel un joueur qui n'a que deux dames abattues vient abattre les deux coins.

Jan de trois coups ou Jan de six tables. Se dit d'une position telle, qu'en commençant la partie on peut mettre en trois coups une dame sur chacune des six premières flèches.

Jan de recompense. Se dit lorsque le passage est ouvert et qu'il y a une case vide pour passer à une dame seule et la battre.

Jan de rencontre. Se dit du second coup de la partie quand il est semblable au premier."

Moge het vraagstuk hiermede geacht worden boven Jan te zijn!

MARS.

Op de proppen komen (vgl. A. R.). Wat is proppen? Gelijk de heer v. LENNEP zelf reeds heeft aangewezen, is het zeer waarschijnlijk ontleend van het engelsche *prop*, stut, *prop-ped*, gestut; vandaar dan ook dat het zeggen: »hij is vroeg op de proppen" dat men dikwerf hoort, beteekenen zal, hij is vroeg op de stutten, op de stelten, of op de beenen; zoo ook: »hij komt, of hij is daarmede altijd op de proppen", hij steunt daar altijd op, of hij houdt dat altijd staande.

V. D. N.

Tuischen, bartasaen enz. (vgl. XI. bl. 117). Van de woorden uit oude hollandsche werken, wier verklaring S. A. vraagt, kan ik de volgende opgeven:

Lorredraaijer. In alle oudere werken, die over de westkust van Afrika en de vaart daarop handelen, wordt deze naam gegeven aan zulke schepen, die zonder door de westind. compagnie uitgerust te zijn, het waagden binnen de grenzen van haar octrooi handel te drijven. Ook meen ik, dat in het algemeen in het hollandsch der zestiende en zeventiende eeuw dus genoemd werden alle schepen, die smokkelden of een verboden handel dreven. De afleiding van dit woord is mij echter onbekend.

Travaet is de hollandsche vorm van het portugesche woord *travado*. Dus heeten de stormbuien, die aan de kust van Guinea tegen het begin en einde van den regentijd in mei en october voorkomen, gewoonlijk drie à vier uur duren, met het hevigste onweder gepaard gaan en door haar plotseling opsteken voor de scheepvaart zeer gevaarlijk zijn. Zij worden ook *tornadas* genoemd. Beide

portugesche benamingen zouden door *wervelwind* vertaald kunnen worden.

Vasteren der thuyenen. Dit werkwoord beteekent *vernietelen*, *verwoesten* van het latijnsche *vastare*, in het fransch *dévaster* van *devastare*.

Maldivie zal wel eene waar aanduiden die in de *Maldivische eilanden* gevonden wordt.

De keyzerlijke rechten kunnen alleen van keizer KAREL V dagteekenen.

Wippen eindelijk is de bekende oude straf van het hangen aan een wipgalg, in het fransch *l'estrapade*.

PHILOGRAMMATOS.

Dgiezak (vgl. XI. bl. 20). Dgiezack (dies-sack) zou, volgens A. C. OUDEMANS, *Woordenboek op de gedichten van G. AZ. BREDERO*, Leiden 1857, beteekenen: »Geheime zak om er in te stoppen wat men verborgen wilde houden." — *Lucelle*, bl. 30. »Gij hebt altoos snoeperij in jou diessack." $\varphi^2 - \varphi$.

't Bord van Frank van Borselen. Volgens de plaat bij KOK (*Vad. Woordenb.* III. 818) speelde hij trictrac te Rupelmonde, toen hem zijn doodvonnis gewierd. Waarop berust het berigt, dat zijn spel op het *verkeerbord* was? »Bord" en *tabula* beteekenen ook wel 't schaakbord.

H. R.

Ploegrister. Welk is de afleiding van het woord *rister*?

[Overgenomen uit het *Magazijn voor landbouw en kruidkunde* op verzoek van den redacteur.]

Troef, tarokkaarten. Bij het lezen in een deeltje der *Curiosités* en wel de *Curiosités de l'histoire des arts* par P. L. JACOB (Paris, A. DELAHAYS, 1858) dat, naar mijn inzien, zeer de aandacht verdient, vooral om zijne opgave van bronnen, of *bibliographie*, en bijzonder ook ten opzichte der tarokkaarten, trof mij het gepaste van den term: *atout* = troef; maar rees de vraag bij mij op: hoe komen wij aan den naam: *troef*? — Wie wil mij dit mededeelen?

W. J. F.

Spreekwoord — *Juega el sol antes que amanezca. Hij verspeelt de zon eer zij is opgekomen.* Men zegt, dat dit spaansche spreekwoord zijnen oorsprong te danken heeft aan de speelzucht van eenen spaanschen ruiter LEQUIZANO. Bij de verovering van Peru viel hem de gouden zon uit de Inca's tempel ten deel, doch in den nacht, die op den dag volgde waarop zulks geschiedde, verspeelde hij die weder. Zijn er meer dergelijke in de *spaansche taal*?

J. D.

L.

Venedie. In sommige steden van ons vaderland vindt men buurten, die den naam van

Venedie (spreek uit Venédie) dragen. Van waar die benaming? Kan tot opheldering ook dienen, dat, zooveel ik weet, die buurt altijd aan een water ligt? G. V. J.

Running-a-muck. In een artikel in de *Revue des deux mondes* van 15 maart 1861 over de *shikarees* van RALPH GREENALL, waarin de jagtavonturen van zekeren kapitein SHAKESPEARE worden verhaald, leest men van een maleier: »qui.... commence.... une des ces courses effrénées et sanglantes auprès desquelles la promenade d'un lion déchaîné n'a que de médiocres inconvéniens c'est ce qu'en anglais nous appelons un *running-a-muck*." — En nu voegt de schrijver er in eene noot bij: »Mot à mot: courir à la façon d'un *Mohawk*. Le nom de cette terrible tribu sauvage a été donné proverbialement, comme on sait, aux enfans perdus, aux désespérés du crime et du meurtre." —

Als ik nu in de *Beknopte Maleische spraak-kunst* van dr. P. P. ROORDA VAN EYSINGA lees, of liever in het *Maleisch en Nederduitsch woordenboek*, dat er bijbehoort, dat *amokh* in die taal *verwoed moorden* beteekent, zou ik meenen, dat de franschman het *nog al* mis heeft. $\varphi^2 - \varphi$.

Lager wal. Hij is aan *lager wal* zegt men van iemand, wiens financiële zaken niet best staan. De spreekwijze is ontleend aan de scheepvaart. Wat is *lager wal*? Staat het tegen *opper* over? †.

[*Lager wal* is die van de beide wallen, naar welke het vaartuig, aan zich zelf overgelaten, door de kracht van den stroom heen zou drijven.]

Loeren. »Denk-je, dat de winter doorgaat," zei de schipper: »hij loert een beetje." Wat is hier *loeren*? J. H. VAN LENNEP.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Afstammelingen van Claudius Civilis. In de *Lantaarn* van AMURATH-EFFENDI (VAN WOENSEL) voor 1792 leest men p. 7, dat ettelijke edellui hier te lande beweren van CLAUDIUS CIVILIS af te stammen. Is het bekend, welke adellijke geslachten zoo iets beweerden? H. R.

Wapens van Oost- en West-Stellingwerf. Wie kan inlichtingen geven betreffende den oorsprong en de beteekenis der wapens van de voormalige grietenijen Oost- en Weststellingwerf?

In oorspronkelijke bescheiden vinden wij dienaangaande aangeteekend.

a. *Ooststellingwerf.* Het wapen bestaat in een veld van azuur (blauw) met een viervoetigen griffioen met klauwen en uitgestrekte vleugelen, den pijlstaart omhoog. De regter achterpoot houdt een zwarten cirkel met gouden rand, waarin weder twee driehoeken van goud. De griffioen ter linker zijde gekeerd.

b. *Weststellingwerf.* Het wapen bestaat in een veld van zilver, beladen met een griffioen van keel, het hoofd achterwaarts draaiende, houdende tusschen de voor- en achterpooten een bal van keel, beladen met een vijfpuntige ster van zilver. Het schild is gedeckt met een gouden kroon.

Uit de vorenstaande opgaven blijkt duidelijk, dat het wapen der beide grietenijen bewijzen draagt van vroegere vereeniging.

S. F. K.

Familiewapens (vgl. X. bl. 101, 312; XI. bl. 121). Ik geloof, dat de t. l. a. p. geuite gissing van MENNO, als zoude dit wapen tot een

engelsch (of liever schotsch) geslacht behooren, waar is. Althans, uit de opgave van den heer F. CALAND, wien ik echter in bedenking geef, of de door hem aangeduide kleuren wel allezins juist zijn, houd ik het er voor, dat dit wapen moet zijn van een lid der uitgebreide schotsche familie GORDON, wier stamwapen is azuur, met drie zwijnshoofden van goud, 2 en 1. De chef van den oudsten tak dier familie, zijnde GORDON, hertog van Gordon, voert dit wapen: gevierendeeld, 1°. de drie zwijnshoofden, als boven, voor GORDON; 2°. goud, met drie leeuwenhoofden van keel, voor BADENOCH; 3°. goud, met 3 wassende manen van keel, omringd met een dubbel gebloemen rand, voor SEATON; 4°. azuur met drie cinquefeuilles van zilver voor FRASER. De spreuk is: ANIMO non astutia.

Een tweede tak der familie GORDON, namelijk GORDON, Graaf van Aboyn, voert tot wapen: de zwijnshoofden van GORDON, omringd met de wassende manen van SEATON.

GORDON, graaf van Aberdeen, voert insgelijks dezelfde zwijnshoofden, doch zonder de manen.

GORDON, burggraaf Kenmure, voert alleen het stamwapen.

Het komt mij dus niet onwaarschijnlijk voor, dat het wapen in kwestie is van een lid van een' mij onbekenden tak dier familie.

Misschien zoude de heer F. CALAND voldoende inlichtingen kunnen bekomen bij den heer GORDON, hypotheekbewaarder te Alkmaar, wiens overgrootvader, zoo ik mij niet vergis, in der tijd met een schotsch regiment in Staatsvlaanderen gelegen heeft.

I. G. I. A.

De Ruyters zusters en broeders. Volgens BRANDT, had M. ADR. DE RUYTER 4 broeders en 7 zusters. Van zijne zuster LUCRETIA maakte de groote zeeheld melding in zijn testament van 2 januarij 1676 (zie Dr. P. SCHELTENA, *Oud en Nieuw*, bl. 3). Vindt men elders geene melding gemaakt van de overige broeders en zusters van dien beroemden man?

C/4.

Wapen van M. A. de Ruyter (vgl. A. R., XI. bl. 121). Ik betuig mijnen dank aan onze medewerkers MENNO en $\varphi^2 - \varphi$. voor hun gegeven antwoord op mijne vraag. Ik trek mij het scherp en bitter verwijt, mij door eerstgenoemde bij den aanvang van zijn antwoord gedaan, niet aan, als onverdiend en onjuist. Ik had BRANDT, *Leven van de Ruyter*, en bepaaldelijk de aangehaalde plaats (bl. 215 van den 4den druk) met aandacht gelezen, en zou haast kunnen vragen of MENNO er wel die aandacht aan heeft besteed. Die plaats heeft juist aanleiding tot het doen mijner vraag gegeven. Daar leest men toch in den bekenden adelbrief van 1660: »dat Koning FREDERIK III van Denemarken, ten behoeve van den door hem verheven edelman MICHEL DE RUYTER en van zijne wettige erfgenamen, zyn (DE RUYTERS) *oude schild en geslachtswapen* zoodanig *vergroot* heeft, dat dezelve voortaan een open, vrijen en adellijken gekroonden helm mogen voeren." Het was dus slechts eene vergrooing van een reeds bestaand wapenschild, geen begiftiging met een nieuw schild, en nu vroeg ik niet, hoe DE RUYTER aan zijnen adellijken titel kwam, dit had mij o. a. BRANDT geleerd, maar hoe hij aan dat door koning FREDERIK III, genoemd *oud schild en geslachtswapen*, en bepaaldelijk aan het hoofdquartier, een kruis van zilver op een veld van keel, was gekomen, hij die gezegd wordt uit zeer geringe ouders geboren te zijn. Had ik gevraagd, hoe DE RUYTER aan zijnen adellijken titel was gekomen, het verwijt van MENNO ware welligt wat mij betreft niet ongegrond geweest. Maar indien eens na verloop van jaren iemand vroeg, hoe b. v. de in 1815 tot den adelstand verheven, nu kinderloos overleden, wel bekende heer WILLEM HENDRIK JACOB VAN WESTRENE VAN TIELLANDT aan zijn bij VAN WELEVELD (*Handboek*, bl. 194) omschreven wapenschild was gekomen, en men alsdan antwoordde, wel dat wapenschild is in zijn diploma van verheffing van 15 April 1815 hem toegekend, zou dit antwoord al zeer onvoldoende zijn, want de niet tot den adel behoorende voorouders van dien heer, voerden dat wapen even zoo. En zoo is het geval met de meeste tot den adel verhevene familiën. De gissing van MENNO, dat het kruis in het wapen van DE RUYTER zou zijn ontleend aan de deensche vlag, is niet onaannemelijk, maar blijft N. REEKS, Dl. I.

toch altijd slechts eene gissing. De adelbrief spreekt er geen woord van, hetgeen toch nog al eigenaardig zou zijn geweest in den mond van den koning van Denemarken, zoo deze aan een vreemdeling het regt had geschonken, om de deensche vlag in zijn wapen te mogen voeren. Den geharnasten ruyter houd ik voor eene zinspeling op DE RUYTERS naam, voor een zoogenaamd sprekend wapen. De overige quartieren, het schip, het kanon en de kogels, acht ik zinnebeelden aan het bedrijf ontleend.

En nu nog een woord over het door MENNO aangehaald gezegde van den geestigen medewerker van den Navorscher, dat »velen wel iets willen weten, maar zich de moeite niet willen geven om de bronnen die voor de hand liggen, te raadplegen." Dat gezegde moet met voorzigtigheid, *cum grano salis*, worden toegepast. Niet elke navorscher, niet ieder die iets weten wil, is in staat de bronnen te raadplegen. Stand, woonplaats, gebrek aan boekerijen enz., zijn hiervan vaak de oorzaak. Wat ik soms niet dan met moeite en veel tijdverlies kan opsporen, kan welligt een ander met gemak en in een oogenblik aanwijzen. Daarom vraag ik. Daartoe dient de *Navorscher*. Daarvoor werd dit tijdschrift opgerigt. Daarom draagt het tot motto:

»Indocti discant et ament meminisse periti."

Mijne vraag was daarenboven niet zoo maar uit de lucht gegrepen. BRANDT toch zegt bl. 4, dat zeker deensch geslachtsrekenaar beweerde, dat de moeder van M. A. DE RUYTER, wier familienaam deze aannam, uit het zeer edel geslacht van REUTHER, dat in Denemarken en andere noordsche landen zijn verblijf hield, was gesproten. En nu had mijne vraag ingewikkeld ten doel, om te ontdekken of soms dat geslacht REUTHER een kruis tot wapen heeft gevoerd, waardoor het gezegde van den deenschen genealogist zou worden bevestigd en tevens zou blijken dat DE RUYTER niet slechts den familienaam van zijne moeder, maar ook haar familiewapen had aangenomen. Liggen nu de bronnen ter beantwoording mijner vraag maar zoo voor de hand? MENNO leere ze mij kennen.

9 Januarij.

—

Een geadelde Rietveld (vgl. A. R.). Van het geslacht RIETVELD vindt men JOHAN en GIJSBERT VAN RIETVELD, in 1368 als getuigen bij het huwelijk van BRUYNING SPRUYT en ELISABETH VAN ASSENDELFT, zie VAN LEEUWEN, *Bat. III.*, 1205, 1248, 1503.

Heer GHIJSBRECHT VAN RIETVELT, proost van Friesland, wordt als raad van het hof van Holland vermeld op de jaren 1438, 1440 en 1442.

Mr. JAN VAN RIETVELT, insgelijks als raad van het hof vermeld op het jaar 1481, ook

hetzelfde jaar als procureur-generaal. Van 1467 tot 1469 was hij dijkgraaf van Rijnland; het wapen van zijn geslacht, dat alseene stichtsche familie wordt vermeld, was van goud met eene faas van keel, en in den rechter bovenhoek een staf met vijf punten, van sabel.

Zie over hem GOUDHOEVEN, *Kronijk*, en

aanteekeningen op het hof van Holland enz. bij mij. V. D. N.

Ce sera moi, Nassau! Is het ook bekend, door welken vorst uit het huis NASSAU en bij welke gelegenheid de spreuk: *ce sera moi, Nassau!* is aangenomen, of wel het eerst gebezigd? †.

MENGELINGEN.

De steenen onzer heidevelden (vgl. A. R.). Van goudhoudende steenen, hier te lande gevonden, is mij niets bekend; maar vóór bijna veertig jaren zag ik in het kabinet van zeldzaamheden van wijlen den heer KLINKENBERG te Utrecht, een' hollen doorgeslagen keisteent, ter grootte van een middelmatigen meloen, maar van ovalen vorm, waarin al de binnenzijden fraai gekristalliseerd waren; de kleur als ametist; de eigenaar gaf mij op, dat die steen op den Amersfoortschen berg gevonden was.

Zeeziekte bij dieren (vgl. A. R.). Als ijverig lezer van den *Navorscher* vond ik eene vraag door O. gesteld, die ik bevestigend meen te kunnen beantwoorden door de mededeeling van het volgende voorval. In 1825 eene reize door Frankrijk doende, bevond ik mij den 21sten april te Havre en zoude mij van daar naar Caen begeven. Ik moest ten dien einde van Havre naar Honfleur oversteken, welke overvaart toenmaals met een zeer klein stoombootje geschiedde. De Seine vloeit tusschen die beide plaatsen in de zee en de overtocht vereischte bij stil weder, wanneer ik mij niet bedrieg, een groot halfuur. Toen ik de reize zoude aanvaarden woei er een stevige zuidwestewind en was er springvloed. Er waren met mij slechts weinig passagiers aan boord. De zee was hol en zeer onstuimig. Om derhalve niet zeeziek te worden had ik mij midden op de boot op een hoop touwen neergevleid en zag ik met belangstelling rond naar hetgeen gebeurde. Een klein kwartier na ons vertrek van Havre werden eenige dames zeeziek, en met bevreesding zag ik, dat een fraaie jagthond, die zich ook op de boot bevond, angstig en met den staart tusschen de beenen rondsloop. Nadat dit een poosje geduurd had, hield hij voor mijne voeten stil en raakte zoodanig aan 't braken, dat ik genoodzaakt werd mijne oogen af te wenden, om niet ook misselijk of zeeziek te worden. De angstige houding, waarin de hond gedurende den overtocht bleef, deed mij gelooven dat niet overlading der maag, maar wel degelijk zeeziekte de oorzaak daarvan was. OBSERVATOR.

De automaat schaakspeler (vgl. A. R.). Wie hieromtrent iets wil lezen, kan dit vinden in de *Gedenkschriften van een goochelaar*, door ROBERT HOUDIN (Zutphen, VAN SOMEREN). Uittreksels uit het fransche werk zijn vóór de genoemde uitgave reeds geleverd in den *Huisvriend* en nog een paar andere tijdschriften. M. O. Z.

[Het ons door MENNO medegedeelde komt overeen met hetgeen X. bl. 363 aangeeekend is.]

Buitengewone vruchtbaarheid (vgl. A. R.). KLAAS JAN ERIKS, de eerste leeraar der doopsgezinden te Barsingerhorn, overleed den 15den april 1683, in den ouderdom van 86 jaren, na met zijne vrouw 63 jaren gehuwd te zijn geweest. Bij zijnen dood had hij 10 kinderen, 80 kleinkinderen en 188 achterkleinkinderen, te zamen 278. Te Barsingerhorn hoort men omtrent hem nog het volgende versje:

Nooit is er uit zijn huis een doode weggedragen;
Hij heeft geen kist betaald in al zijn levensdagen.
Hij was het eerste lijk, hij was de eerste doode,
Dien men ter aarde droeg, van al zijn huisgenooten.

C. W. B.

Hubrechtsdag (vgl. A. R.). In den *Almanach de Gotha* vindt men drie kalenders. In geen van dezen wordt die dag op den 3den november gesteld, maar in één daarvan (de zoogenaamde *Cal. Réformé*) vindt men den dag aangewezen (althans jaargang 1860) op den 20sten maart. NORKS *Festcalender*, 1847, plaatst het feest op den 3den november. Het feest kan ook op een' anderen dag dan één der gemelde hier te lande gevierd zijn geworden. Waar kan men iets vinden omtrent de grondslagen der inrigting van den zoo even bedoelden *Cal. Réformé*? H. R.

Het eiland St. Borondon (vgl. XI. bl. 127). De heer J. H. VAN LENNEP zal over dit mythischische dwaaleiland der middeleeuwsche geographie de meest volledige inlichtingen vinden in A. VON HUMBOLDT, *Kritische Untersuchungen über die historische Entwicklung der geographischen Kenntnisse von der Neuen Welt*. Th. I. S. 403—410, en in de overige in het register op dit werk aangehaalde plaatsen. PHILOGRAMMATOS.

Stalen pennen (vgl. A. R.). Onder de nagelaten goederen van wijlen HESSEL VLASBLUM, van Dokkum, boekhouder aan boord van het oostind. compagnieschip *Rheenen*, den 10den december 1672 overleden, komt voor *Een coopere schrijffpen*: deze wordt, in één koop, met 1 *koocker met pennemes* en 1 *duymstock*, gekocht voor de som van *twee gulden zeven stuivers*, door SEBASTIAAN PITTAVIN van Ambona.

Het blijkt hieruit dat men reeds sedert lang pennen van metaal, hetzij dan van koper of staal, vervaardigde.

LABORANTER.

Zwarte verw een behoedmiddel tegen koude. In de beschrijvingen van M. CLURES noord-pooltocht 1850—53 vind ik gewag gemaakt van de aanwending van zwarte verw tegen de snerpande koude. Door daarmede het gelaat te bestrijken zouden zijne togtgenooten niet geringe verligting tegen den invloed daarvan ondervonden hebben.

Met de natuurkundige wetenschap weet ik dit feit intusschen niet overeen te brengen. Donkere kleuren toch zijn de *beste*, lichte de *slechtste* warmtegeleiders. Zoo behoudt dedoor het witte sneeuwkleed bedekte plant hare natuurlijke warmte, d. i. zij is voor vorst bewaard; zoo wordt de ruwe zwarte ijzeren plaat in de zon spoediger warm, dan de glad gepolijste of wit geschilderde, gelijk zij die warmte ook des te spoediger verliest. Het gelaat, met eene zwarte stof bedekt, zal zijne natuurlijke warmte 's winters even spoedig verliezen als het de warmte 's zomers zal opnemen. Op wetenschappelijken grond meen ik dus aan de *witkleurige* bedekking boven de zwarte de voorkeur te moeten geven.

Wie wil mij hieromtrent beter inlichten?

D.

C.

Blijnaghel op het Buitenhof te 's Gravenhage. Kan men mij ook eenige bijzonderheden, afmetingen en de tegenwoordige ligplaats van dien *nagel* — mij slechts uit de *Charter Kroonijk* van jhr. M. VANDER HOUVEN, 2e. boek f°. 129, bekend — aanwijzen of mededeelen?

Majoor K. .

„*Een land, vloeiende van melk en honig*” (*Exodus*, III, 8 en op verscheidene andere plaatsen). Dat dit niet slechts een hebreuwsch ideaal was van een buitengewoon vruchtbaar land, bewijst de volgende plaats van OVIDIUS (*Metam.* I, v. 111, 112):

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant,
Flavaque de viridi stellabant ilice mella.

De gouden-eeuw-mensch bloeide in altoos vruchtb're streken,

Waar 't melkrivieren vloede en volle nectarbeken,
En gulden honig uit het eikegroen kwam lekken.

Dat, voor het overige, de bijbelsche uitdrukking geen oostersche grootspraak was, bewijst het volgende gezegde van den geleerden LEPSIUS, medegedeeld in *Das Pfennig-Magazin*, neue Folge, vierter Jahrgang, S. 408: Wanneer in den bijbel Palaestina „het land” genoemd wordt, „vloeiende van melk en honig,” dan moet men dit zoo verstaan, dat aldaar de koeien de melk, gelijk der honigraten de honig, van zelve uitloopt.”

J. H. VAN LENNEP.

Overleveringen omtrent den zondvloed. W. M. N. schrijft in *Notes and Queries* (XI, 284):

„Ik heb ergens gelezen, dat het ontstaan dezer gebeurtenis door zeker volk bleef toegeschreven worden aan het openen van een waterflesch door den zoon van het hoofd eens stams, welks naam mij thans ontschoten is. Eene dergelijke overlevering wordt medegedeeld door WASHINGTON IRVING, in zijn *Life of Columbus*, en wel daar, waar hij over den godsdienst handelt der inwoners van Hayti.”

Iemand van de redactie merkt daarop aan, dat het bovenstaande vraagpunt met bekwaamheid is besproken geworden in JACOB BRYANTS *New System of Ancient Mythology*, en dat men diens onderzoek overgenomen kan vinden in den zevenden druk der *Encyclopaedia Britannica* op het woord *Deluge*. De indische lezingen der algemeene overlevering omtrent den zondvloed treft men aan in de *Quarterly Review*, vol. xlv, p. 26—29. In zijne *Conquest of Mexico*, vol. iii, p. 378, doet de heer PRESCOTT opmerken, dat geene overlevering zich meer onder de volken heeft verbreid, dan die van een' zondvloed. Deze was, onder welken vorm dan ook, eene als waar aangenomene gebeurtenis, zoowel bij het beschaafde volk der oude wereld, als bij de barbaren van het nieuwe werelddeel. De Azteken verbonden aan dit verhaal eenige bijzondere omstandigheden van een' meer bepaalden inhoud, die den verhalen van het oosten tamelijk nabij kwamen. Zij geloofden, namelijk, dat twee personen den zondvloed hadden overleefd, een man, genaamd coxcoc, en zijne vrouw. Hunne hoofden worden op oude afbeeldingen voorgesteld, tegelijk met een op het water drijvend vaartuig, aan den voet van een berg. Ook ziet men het afbeeldsel van eene duif met het hieroglyphische zinnebeeld van talen in haren mond, welke talen zij aan de stomgeborene kinderen van coxcoc uitdeelt. Het naburige volk van Michuacan, dat dezelfde hooge vlakten der Andes bewoont, had nog eene nadere overlevering, dat het schip, waarin TERPI, hun NOACH, zich redde, met verschillende soorten van dieren en vogels was bevrucht. Na eenigen tijd werd een gier uit het vaartuig gelaten, maar deze bleef

zich vergasten aan de lijken der reuzen, die bij het vallen van het water, op het drooge voor den dag waren gekomen. Toen werd het kleine kolibrietje, *huitzitzilin*, uitgezonden, en het keerde weder met een twijgje in den bek. De overeenkomst van beide deze verhalen met de hebreuwsche en chaldeeuwsche geschiedenissen is in het oog vallend."

De mededeeling van soortgelijke overleveringen omtrent dezelfde wereldgebeurtenis bij andere volken zoude mij verplichten. Ik wijs daarbij op mijne vraag betreffende het *muntstuk van Apamea, waarop NOACH en de ark*.

J. H. VAN LENNEP.

Katersteeg te Amsterdam. De steeg, die tusschen de Heisteeg en Beulingsloot in ligt, heet, volgens het bordje dat er aan staat, Dubbelde-worststeeg, en die welke tusschen de Beulingstraat en het Koningsplein in ligt Katersteeg. Bij WAGENAAR heeten zij even zoo. Maar op eene kaart van dezen tijd draagt de eerste den naam van Katersteeg, de tweede dien van Spelonksteeg. Ik vraag nu, welke van die twee Katerstegen heeft de oudste brieven; welke heeft zich later dezen naam aangematigd?

EEN AMSTERDAMMER.

Zonneboog. ADRIANUS in Siciliam navigavit, in qua Aetnam montem conscendit, ut solis ortum videret, arcus specie, ut dicitur, varium. Zoo leest men bij AEL. SPARTIANUS in *ADR.* p. 9. (CASAUBONI).

Wat is er omtrent zoodanig verschijnsel bekend?

H. R.

Vuurverkrijging bij vroegere volken. Bij THEOPHRASTUS vinden we eene opgave om vuur te verkrijgen, door wrijving van laurier- en klimphout.

Heden ten dage gelukt dat niet meer: ook de wijze waarop, volgens de overlevering, de Batavieren het deden, namelijk door een pijnappel in een conisch gat sterk te draaien, geeft wel verkoling, maar geen ontvlaming.

Kan iemand mij de juiste wijze ook opgeven, hoe men vroeger alzoo vuur verkreeg?

Dr. L. C. LEVOIR.

Nederlandsche Rivier-Geographie. Is het te midden der ontzettende waterrampen, die onze geldersche waarden dezer dagen in zoo ongekende hevigheid geteisterd hebben, niet ons eerste werk geweest om de kaart van het vaderland voor ons uit te spreiden, om de punten te zoeken waar stroom en ijsgang het werk der verwoesting begonnen zijn? En is het dan vreemd, dat wij in onze slechts oppervlakkige geographische en hydrographische kennis eindelijk door het turen op die

kaart geheel in de war geraken, niet de minste klaarheid kunnende vinden in het verband der watermassaas, waaruit zich bij ons te lande Rijn en Maas deltaas vormen, en in de namen die wij aan al die vertakkingen, te regt of ten onregte, gemeend hebben te moeten geven? Immers, zoo als nu de hollandsche rivieren, die in groote meerderheid niets anders dan Rijnarmen zijn, op onze kaarten staan aangewezen en genaamd worden, zoude ons een herdoop van die wateren eene allerwenschelijkste zaak toeschijnen.

Waarom? Dat wenschten wij wel in korte trekken door middel van dit tijdschrift bekend te stellen, natuurlijk niet om ons gevoelen, waarvan wij de gewaagdheid voorop erkennen, in vollen ernst tegen dat van erkende specialiteiten in het vak over te stellen, maar meer en voornamelijk om te beproeven, of er onder de medewerkers of toevallige lezers van dit maandwerk ook iemand te vinden is, die, toegerust met grondige kennis der zaak, lust zoude gevoelen om ons duidelijk en in populairen stijl aan het verstand te brengen, of onze riviergeographie al of niet verbetering behoeft, en of in 't laatste geval onze bezwaren en aanmerkingen als onbekookt te beschouwen zijn, aan welk oordeel wij ons dan in alle nederigheid zullen onderwerpen, daar het ons alleen te doen is om onderrigt te worden en om onze (ons dunkt onschuldige) nieuwsgierigheid te voldoen.

Wat zijn rivieren? Zijn dat bij uitsluiting slechts zoodanige wateren, die aan hunnen oorsprong door bergdruip tot beken gevormd, in hunnen vlietenden voortgang andere beken, en al dieper en dieper bedding gravende later magtiger affluënten opnemen, om daarmede vereenigd en al lager afdalend, gaande weg breede en diepe waterstroomen te vormen, die zich door eigen drang langs lagere landen een weg naar zee banen, meestal onder het grillig vormen van deltaas en lagunen, vóórdat zich hare golven met die van den oceaan vereenigen?

In dat geval hebben wij in ons land slechts drie rivieren te tellen, den Rijn, de Maas, de Schelde! en deze laatste nog wenschen wij buiten onze beschouwing te houden, omdat zij bij hare uitmondingen meer tot de geschiedenis der zee behoort en bovendien, naar ons oordeel, juist die natuurlijke en consequente bijnamen bekomen heeft, welke onze beide andere hoofd-rivieren missen. De Schelde vormt tegenover Bath twee armen, waarvan de sterkste links van dat fort in vorstelijke breedte onder den naam van Westerschelde, tusschen Staatsvlaanderen, Zuidbeveland en Walcheren naar zee stroomt, en of die arm nu nog "de Hond" tot alias-naam voert, dat schaadt zijne natuurlijke aardrijkskundige benaming niet in het minst;

de andere arm, veel zwakker wel is waar, zoekt zijn weg naar de zilte wateren regts van Bath, tusschen Tholen, Duiveland en Noordbeveland en heet dan »Oosterschelde», wat kunnen wij meer vergen? Wel zouden wij op de baan der volmaaktheid nog de voorkeur geven aan »Noorder- en Zuider-schelde», doch zoo als het nu is zijn wij genoeg bevredigd om bij die rivier niet langer stil te staan.

Zijn evenwel ook rivieren te noemen die inheemsche wateren, soms tot de grenzen van eene enkele provincie, ja van een district beperkt, die dikwijls in een poel hunnen oorsprong nemen en niet zelden bij hunne uitmonding tegen een koppel spuideuren stuitend, dan voorwaar ontbreekt het ons niet aan een' langen catalogus van rivieren; wij hebben dan nog Vechten, Amstels, Spaarnes, Lienes, Rottes, Schies, Diezes, Dommels en Aas in soorten, we zwijgen van de rest, want alle doen zoo weinig af vóór of tegen het vraagstuk dat wij behandelen, dat wij ze enkel voor memorie aanstippen.

Het stroomwater dan, dat geheel Nederland, naar ons gevoelen, en met alle respect voor de Maas, domineert, is vader Rijn! Die ontzag inboezemende oude reus, houdt meestal alleen, maar soms in bondgenootschap met zijne even verraderlijke fransche zuster, het gansche centrum van ons land omklemd, tot onder Lobith toe komt hij als een autocraat met het tribuut van Neckar en Mein, Lahn en Moezel in volle kracht, onverdeeld en onverdoopt onze grenspalen over en naauwelijks op ons gebied, of de schrik voor zijn naam, zou men zeggen, doet ons dien voor twee derden van zijn watermassa in dien van Waal veranderen; terwijl het overige, zeker nog aanzienlijke, derde part tot onder Westervoort den vaderlijken titel behouden mag, maar tot dat punt gekomen, wordt hij wederom van de groote helft van hetgeen hem overbleef door den gelderschen IJsel beroofd en gaat die even grillige als stoute en gevaarlijke roover in de zonderlingste krommingen langs Doesburg, Zutphen, Deventer en Kampen naar de Zuiderzee, terwijl de arme, ergerlijk uitgeplunderde titularis, een' ouden edelman gelijk, met zijnen adellijke perkamenten en naauwelijks een zesde gedeelte van zijn patrimonium, bij gewonen waterstand, Arnheim voorbij sukkelt, om wat verder op meer en meer van kwaad tot erger te vervallen, immers ja onder Wageningen, de Greb, Rhenen, tot onder den rook van Wijk bij Duurstede laat men hem nog zijn doorluchtigen naam behouden, maar daar gekomen stuit hij in 't einde tegen eene indringster, die zich de Lek noemt en voorgeeft door de Carolingers te zijn gegraven en gedoopt, om onder dat protest den ziekelijken reus van

naam en goed voor altoos te berooven! En ware dan de gevallen vorst der stroomen dood, ware hij met gebroken wapenschild begraven gelijk de laatste overblijver van een' adellijken stam; maar neen, naauwelijks is de Lek, waaruit geen spoelkom Lekwater te halen zoude zijn, tot onder Vianen genaderd, of er opent zich te Vreeswijk eene sluis en het vocht dat zij inneemt vormt dan een soort van gracht of sloot dat men »sans rime ni raison» den Vaartschen Rijn noemt! De reus is dus niet begraven, hij spookt en het treurige drama verandert in eene klucht! geen schemerschijn is er meer van den duit-schen Rijn te onderkennen, en is het te gelooven? nu begint alles Rijn te heeten. Maak een triangel van Haarlem, Leiden en Utrecht en met ons zult gij duizelig worden van dat eeuwige spookwoord: dorpen, wateren, straten, grachten, poelen, corporatiën, individuen, alles ontleent er derisoir zijn' naam van iets, waar het in de verste verte niets mede te stellen heeft! Beurtelings heet het spook de Vaartsche Rijn als boven, de Rijnkade te Utrecht, de oude Rijn te Bodegraven, Rijsaterwoude, de Rijn onder een wipbrup op de haagschen Wagenweg, de Rijn als stadsgracht te Leiden, de Rijn bij Katwijk, waar dat poelwater (des zomers lieflijk genoeg met waterleliën omzoomd), magteloos tegen een paar enorme sluisdeuren aankabbelt en doodloopt. Voorts Rijnlands boezem, Rijnlands boezemwater, oorspronkelijk poel- moeras- kwel- en poldernat, waaruit die landstreek grootendeels bestaat, en waarmede de Lurleyfelser geweldenaar niet in de minste connexie staat, — eindelijk Rijnland als wetgevende corporatie, en als zoodanig het gevleeschde beeld van stelselmatige oppositie in en tegen alles wat niet Rijnland is of wat van dien verouderden maar helaas nog niet verroesten ijzeren band ontslagen en iets anders wenschte te worden. En alsof onze lijst nog niet lang genoeg ware tot toegift: Rijnlandsch huis te Leiden, te Houtrijk (zonder een enkelen boom) en Polanen en waar niet al? Dijkgraaf, hoogheemraden, opzigters en ingelanden van Rijnland, Rijnland hier, Rijnland daar, Rijnland tot boos wordens toe! En is het dan onder zulke omstandigheden, wij vragen het, zulk een dwaasdenkbeeld, om den vorst der europische stroomen bij ons te lande in zijn verloren eer te herstellen? zoude het nutteloos, kinderachtig of ondoenlijk zijn om aan het Lobith aan den Rijn te vragen: waar stroomt gij heen? waar stuwt gij uwe wateren in de Noordzee, ô beheerscher van het westelijk Europa? is het door hetgeen onze voorouders gemeend hebben de Waal, de Merwede, de Noord en de oude Maas te noemen? of verliest gij u reeds door den Biesbosch in het Hollandsche diep?

of anders is het dan de Nieuwe Maas die u opvangt en u naam en goed ontsteelt, of hebt gij uwe grootste krachten aan Lek en Goudschen IJssel verspild? De ontzagelijke watermassaas van uwe lievelingsspruit de Waal moeten toch ergens heen! Want al opent gij bij wijlen in uwe grillige boosheid een waard- of polderader en overstroomt halve provinciën met menschen, have en vee, het zal u niet armer maken en den schat uwer wateren bewaart gij voor de zee! Maar waar bereikt gij haar? Zeg het ons en wij zullen dien waterweg den naam hergeven, dien gij zoo ongerept van het zwitserse gebergte tot aan ons tolkantoor bewaard hebt; wij zullen de namen van Waal, van Merwede, van Noord, van Kil, van Oude of Nieuwe Maas, al naar gelang der bevinding opheffen en u onder den titel van Nieuwen Rijn, Gelderschen Rijn, Zuider Rijn, of Nederlandschen Rijn rehabiliteren en de zeetoegangen naar Rotterdam de monden van den Rijn noemen, terwijl wij uwen mishandelden en verarmden arnhemschen tweelingsbroeder, uit eerbied voor zijn' ouden roem en overleefde grootheid, nog den naam van Ouden of Noorder Rijn zullen laten, al moet hij dan ook onder Kuilenburg, verzwakt en overwonnen als hij is, naam en goed afstaan aan het raadselachtige binnenwater, waarvan kop en staart, oorsprong en monding wel bestaan, maar niet bepaald aangegeven kunnen worden.

Hebben wij met den Rijn naar gelang van ons gevoel en onzen wrevel afgedaan? volstrekt niet! Dan wij meenen genoeg bezwaren aangegeven te hebben om eene gewenschte teregtwijzing uit te lokken, en daarenboven rest ons met de Maas, die pretentieuse mededingster van haren vorstelijken broeder, onze rekening af te doen.

Wij noodigen de lezers uit, die eenig belang in het onderwerp stellen, om de kaart van Zuidholland voor zich te leggen en visie te nemen van de belangrijke rol die het woord Maas op die kaart speelt: Oude Maas, Nieuwe Maas, Maasdam, Maasland, Maaslandssluis en wat niet al meer? Waterplassen, zeeën, gelijk om Dordt, om Beijerland, om Rozenburg, om Overflakkée, geven voor maaswater te zijn of eigenen er zich ten minsten den naam van toe! Wel zoo bespottelijk niet als wij in Noordholland met het woord Rijn omspringen, maar niettemin met eene verregaande en onzes bedunkens door niets gewettigde profusie, immers wat zijn Rijn en Maas op die punten, waar zij wezenlijk rivieren, geen delta's of lagunen zijn? Nemen wij met een liniaal over de kaart den Rijn te Ruhrort, de Maas te Venlo — daar beneden worden die rivieren door geen affluents meer bijgesprongen en stroomen ze, trots op hare zelfstandigheid voort — peilen wij daar dus die

beide wateren, meten wij ze met het oog bij normalen waterstand en zullen wij dan niet bevinden, dat de oude deutsche reus viermalen meer teerlingellen water voortstuwt dan zijne fransche zuster? (Wij blijven het onderwerp liefst altijd vragenderwijze behandelen, omdat onze gegevens noch technisch, noch wetenschappelijk, maar enkel de vrucht van oppervlakkige beschouwingen zijn.) En kan het wel anders? De Rijn voert de zwitserse sneeuw en het regenwater van geheel westelijk Duitschland naar ons toe, terwijl het kind der Vogesen schraler en stiefmoederlijk gevoed door de Sambre, de Ourthe en de limburgsche Roer, zuidwaarts van Venlo als een meestal onbevaarbaar water moet aangemerkt worden, waarop zich, ja! een halgeladen aak of spitsbek met wat worstelens langzaam bewegen kan, waarop een schroefboot niet dan onder horten en stooten voortsukkelt, en reizigers en schippers juichtoonen aanheffen, wanneer ze slechts een paar uren later dan de berekening ter bestemde plaats aankomen. Of hebben wij in onze jeugd niet meermalen te Blerick (over Venlo) eene ossendrift op de vreedzaamste en gemakkelijkste wijze de rivier zien doorwaden? En dat onbevaarbare vaarwater, die quasi-rivier zou de toongeeffster zijn, omdat zij zich eerst te Schans Andries en dan nog eens onder Loevestein van het waalwater (dat is het rijwater, en niets dan het rijwater) meester maakt, dan voor een poos met haar geroofden buit, als ware het door schaamte gedreven, den naam van Merwede aanneemt en kort daarna, brutaler zoo mogelijk dan te voren, de Lek (die andere uitschudster van den noordelijken Rijn) inslokkend, onder den zwierigen naam van »de monden van de Maas,” als ware zij den Ganges gelijk, zich eindelijk met de zilte plassen vermengt, zonder veel meer ten offer te brengen dan kwaad verkregen goed, versneden, het kan waar zijn, met een weinig waters van het luttele, dat de limburgsche Maas met alle hare affluents regtens toebehoort!

Nogmaals, slechts één waterstroom, het is de majestueuse Rijn, beheerscht ons vaderland. Hij alleen is beurtelings onze schrik en de trechter onzer volkswelvaart; van zijn goed of kwaad humeur zijn wij ten eenemaal afhankelijk. Vriendelijk en innemend als hij diepgaande vrachtvaarders met schatten beladen, slepers en passagiersbooten in talloze menigte vrolijk zijne golven doorlieven laat; woedend en verwoestend, wanneer hij in onbedwingbare gramschap zijne vreeselijke ijsschotsen door en over onze wankelende dijken jaagt, kan en mag deze Titan zijn laatste vocht niet in ons binnenduin verliezen, kan en mag hij op onzen bodem niet sterven! Het is eene geographische ano-

malie, die wij wenschen hersteld te zien. Wij gunnen der Maas geen kwaad, zij behoude haren naam en uitwatering langs de Werendammer killen en noeme den Biesbosch hare monding; maar voor en boven alles geve men den Rijn zijnen koningsstaf terug en voere hem in triomf naar de Noordzee, waarmede hij, en hij alleen, waardig is te huwen.

MARS.

Het vinken, t. w. het vangen van vinken met slagnetten. Het is iederen liefhebber van het vinken bekend, hoe veel tijd men heeft om over verschillende onderwerpen na te denken, wanneer men eenen dag met weinig of geen zoogenaamde vlugt aan het vinkentouw is gezeten. Dit is mij ook meermalen gebeurd en dan mijne gedachten over de mij omringende voorwerpen latende gaan, deed ik mij eens de volgende vragen:

1. Wie zoude wel de eerste vinker geweest zijn en het eerst op de gedachte gekomen zijn om die lieve diertjes op zulk een listige wijze te vangen, en zoude men uit de haarlemsche vinken-annalen niet te weten kunnen komen in welk jaar men het eerst van het vinken melding vindt gemaakt?

2. Heeft het vinken alleen in ons land plaats of ook in andere landen?

3. Waar komen die duizenden vogeltjes toch van daan; tot hoe verre trekken zij naar het zuiden voort en welke zijn de landen die zij op hunnen togt bezoeken?

4. Komen alle die verschillende soorten van vogels, die in het najaar en voorjaar ons land overtrekken, uit dezelfde landstreken, of komen zij uit verschillende oorden in het noorden?

5. Hoe komt het dat in het vinken, dat toch een wreed vermaak is, zooveel geleerden en groote geesten genoeg scheppen, daar ik professoren, beroemde advocaten, ja zelfs ministers gekend heb, die daarvan groote liefhebbers en toch zeer zachtzinnige menschen waren, ja dat juist regtsgeleerden bijzondere minnaars daarvan zijn?

Hoe lang ik ook over deze vragen nadacht, zoo kon ik mij de twee eerste vragen in het geheel niet en de derde en vierde slechts gedeeltelijk beantwoorden.

Het was mij duidelijk, dat alle die vogels min of meer uit het *noorden*, uit koudere landstreken kwamen om warmer landen te bereiken, waar zij voedsel konden vinden, en oorden verlieten waar hun dit niet meer mogelijk was. Maar welke zijn die landen? De meeste dezer vogels, zoo niet alle, trekken schuin of regt tegen wind op, en komen bij ons met zuiden of zuidoosten en zuidwesten wind. Zij kwamen derhalve uit IJsland en Engeland of uit Zweden en Noorwegen en het noorden van Rusland, maar dan bleef het

mij nog duister van wat voedsel zij daar leefden, daar het meest alle zaadetende vogels zijn, en in de meeste dier landen weinig zaad wordt gevonden, althans vóór den tijd dat zij die landen verlaten; want het sparrenzaad in de bosschen van het noorden schijnt hun voedsel niet te zijn, daar zij bij ons in de dennebosschen weinig worden aangetroffen maar wel op de bebouwde akkers. Wel was mij eens verhaald, dat zij uit Noordamerika kwamen en het dikwijls gebeurde, dat zij met storm, bij honderden, door honger en vermoeidheid uitgeput, op het dek der schepen nedervielen, maar meer is mij hiervan niet bekend en ik kan toch niet gelooven dat zij den ganschen oceaan zouden oversteken om warmer landen te zoeken, daar zij dit doel, door in Amerika zelve zuidelijker zich te begeven, veel gemakkelijker konden bereiken, zoodat ik eerder geneigd zou zijn te gelooven, dat zij uit het noorden van Rusland komen, waar toch veel zaad van daan komt.

Onder de eigenlijke schildvinken, die het talrijkst zijn, komen ook *keepen* voor, die meestal in afzonderlijke troepen, meer uit eene oostelijke rigting bij ons overkomen, ofschoon althans een gedeelte van hen in dezelfde landstreken genesteld moet hebben, daar ik meermalen basterdvinken heb gevangen, die uit *schildvinken* en *keepen* waren voortgekomen. De houtsnippen, lijsters, leeuwrikken, bonte kraaien, etc., komen ook, ofschoon niet tot het vinkengeslacht behorende, uit het noordoosten, zoodat, als men de millioenen nagaat die jaarlijks alleen bij ons overkomen, men zich die landen als eene volière kan voorstellen.

Maar nu de vraag, hoeverre trekken deze vogels zuidwaarts? Hiervan is mij ook niets bekend, dan alleen dat ik weet dat de lijsters laat in het najaar veel in de wijnbergen worden gevonden, en dat onze spreuwen bij duizenden op de eilanden van den Rijn worden gevangen; maar waar de vinken, leeuwrikken, etc., 's winters blijven, heb ik niet kunnen te weten komen. Dat CICERO zich op zijn landgoed met vinken vermaakte, heb ik in mijn jeugd ergens in zijne werken gelezen, maar of dit inlandsche vogels of onze vinken zijn geweest is mij onbekend.

De vijfde vraag die zoo zonderling bij mij opkwam, viel mij nog moeilijker te beantwoorden, daar regtsgeleerden en advocaten, op eenige uitzonderingen na, de ongelukkigen die in de mazen der maatschappij verward raken, daar wel zoeken uit te redden, maar ze er niet trachten in te wikkelen, en regters toch wel geen strafvonnis zullen willen uitspreken over diertjes, die hun niets kwaads hebben gedaan en, door honger gedreven, door valsche middelen in het net worden gelokt.

Veel is er derhalve in deze vragen dat ik niet heb kunnen beantwoorden: ook dit nog, waarom die vogels in het voorjaar niet zoo talrijk in koppels bij ons overkomen als in het najaar, en het is daarom dat ik HH. natuuronderzoekers onder de lezers van dit tijdschrift verzoek, mij hierin te willen voorlichten, om zoo doende aan mijne pijnlijke overdenkingen op de vinkenbaan een einde te maken.

HARLEMENSIS.

Maanden van 42 dagen. In de *Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden* (Xide of Iste dl.), bl. 110, waar gesproken wordt over de nederlandsche krijgsmagt, leest men: »Een Ritmeester trekt twee honderd en vijftig guldens ter maand van twee en veertig dagen, enz.» Van waar die telling van twee en veertig dagen? Komt zij behalve bij de berekening der wedden van het krijgsvolk meer voor?

[†. vergelijkte *Nav.* VI. bl. 102 en 317. Zijne vraag zelve evenwel wordt daar niet beantwoord.]

Winmoede. In eene notariële akte van 1342, voorkomende onder de *Vetera aliquot testamenta*, uitgegeven door ANT. MATTHAEUS, achter ANDR. ALCIATI *Epistola contra vitam monasticam*; L. B. 1695, in 8°. p. 557 (vg. p. 550, 553 et 558), wordt de plaats, waar de verlijding plaats had, genaamd: Wermoede (ook Winmoede, Wermoede en Wermonde). Zij schijnt gelegen te hebben in de omstreken van Rijswijk of Oestgeest, en maakte een ambacht met eene kerkelijke gemeente uit. Waar lag die plaats, en wat is daarvan meer aanwijsbaar?

H. R.

[Is het misschien Warmond?]

Goudsteentjes in de Noordpoollanden. Wat waren toch de goudsteentjes, die door de maats van WILLEM BARENTSZ. met zooveel graagte werden gezocht?

J. H. VAN LENNEP.

Goud en zilver als standaard. Zoude iemand ook kunnen opgeven wie de som van het goud en zilver als standaard heeft vastgesteld?

Te vergeefs zijn mijne onderzoekingen daaromtrent geweest.

V. B.

Een wonderman. Volgens J. J. BJÖRNSTÄHL'S *Reize*, dl. I. bl. 347, september 1771, hadden de koninklijke pagies (in Napels), die van de voornaamste huizen in het rijk zijn, hunne bijzondere akademie met hunne hoogleraars. De schrijver zegt daarvan: »Onder dezen is de bekende PAOLO MOCCIA, die de natuurlijke eigenschap heeft, dat hij in het water zwemt en niet naar den grond gaat, zonder de kunst van het zwemmen te verstaan. Het is hetzelfde verschijnsel, dat den akade-

miën der wetenschappen te Parijs en te Londen zo veel te doen gegeven heeft: zommigen schrijven het aan zijne vetheid en vetbuik toe, anderen aan zijne groote long, anderen weêr aan zijne beenderen, die men zegt, dat kleiner en ligter zijn, dan de overige deelen, en dezelve niet kunnen overwegen. Hij heeft de goedheid gehad, ons deze proef te tonen. Hij gaat in de zee, even als over straat, en heeft mij gezegd, dat het hem veel minder moeite is. Hij staat, zit, ligt, bukt zig, enz. zonder hand of voet te bewegen, gelijk de zwemmers doen, om zig in het water over-eind te houden, en evenwel zinkt hij niet verder dan tot aan den hals; hij kan zich op het hoofd krabben, zelfs, als hij wil, in het water eten. Het schijnt, alsof hij in een leuningstoel of in een bed zit. Het hoofd kan hij niet onder water brengen, dan wanneer hij beide armen in de lugt omhoog strekt, alsdan zinkt hij naar onder, doch maar even met het hoofd onder water, en zó, dat de beide armen volkomen in de hoogte staan; het is opmerklijk dat hij altijd bevreesd voor het water is geweest, en niet eens in een boot heeft willen varen, tot dat hij bij geval in het bad ontdekte, dat hij een halfslagtige is. Hij is omtrent 58 jaar oud, tamelijk vet, en van middenmatige grootte. Doch zo oppervlakkig als hij in het water is, zo diep ligt hij in het Grieksch en Latijn. Hij is hoogleeraar der welsprekendheid voor de pagiën, en heeft fraaije latijnsche brieven uitgegeven.»

Paarlen. »Deze verliezen somtijds haren glans door den langdurigen invloed van het licht, en sterke zuren hebben het vermogen haar op te lossen; maar voor dat oplossen is eene zekere maat van tijd gesteld, en eene parel oogenblikkelijk door zuren op te lossen is tot nog toe onmogelijk, zoodat het bekende verhaal omtrent CLEOPATRA, die op een maaltijd in gezelschap van ANTONIUS, een harer kostbaarste paarlen in azijn oploste en opdronk, met zoovele andere sterke gevallen uit de wereldgeschiedenis, tot de categorie der logens wordt gedegradeerd.» Zoo leest men in den *Nederl. Spectator* van 7 april, 1860, N°. 14. Intusschen heeft een deskundige mij verzekerd, dat paarlen wél in korten tijd smelten, en heb ik kleine paarlen alzoo zien oplossen. Welk scheikundige wil zich verledigen, dit punt nader ter toetse te brengen?

H. R.

Cornelis Danckerts de Ry. In de XVIIde eeuw woonde te Amsterdam een *landmeter* CORNELIS DANCKERTS DE RY; ik bezit een kaartje of bestek door hem in 1661 geteekend en onderteekend. Is er meer van hem bekend?

C+C+C.

GESCHIEDENIS.

Czaar Peter in Holland. Eerlang zal te Parijs verkocht worden een brief van BAYLE aan den abt DE BOS, gedagteekend 18 november 1697, waarin de volgende zinsnede voorkomt, welke, mijns inziens, niet onwaardig is in dit tijdschrift vermeld te worden.

„M. HARTLOEKER” — de beroemde en bekende HARTSOEKER; het schijnt toen reeds bij de Franschen eene gewoonte te zijn geweest onze hollandsche eigennamen te radbraken — M. HARTLOEKER qui est parti d'ici pour Paris, depuis 4 ou 5 jours, et qui reviendra dans un mois ou deux, s'instruira à fond du dessin de l'abbé de HAUTEFEUILLE, car il entend bien ce qui concerne les télescopes. Il a regalé le grand-duc de Moscovie (PETER I) à Amsterdam de la vue de la lune et de Jupiter. Il y (BAYLE schrijft hier vrij slordig) porta ses deux télescopes (waarschijnlijk naar het observatorium, dat de stad Amsterdam ten dienste van den czaar had laten bouwen) fit dresser un mâit dans un un jardin..... (wat volgt is mij niet verder bekend). Ce prince a assés de génie pour les mathématiques, et goûta beaucoup l'opération astronomique de M. HARTLOEKER, mais du reste quel travers d'esprit, il ne se plaît guere qu'à charpenter, et il passe des jours entiers à travailler comme un ouvrier à la construction des vaisseaux. On le voit aux ateliers comme le plus vil manoeuvre.”

Het verblijf van PETER den groote in ons vaderland wordt doorgaans uit een geheel ander oogpunt beschouwd.

Paaschtafel (vgl. XI. bl. 104, 161). Vóór eenige weinige dagen ben ik in de gelegenheid gekomen om mijne eigene vraag te beantwoorden; maar vermits die vraag openlijk gedaan is, acht ik het niet meer dan betamelijk, ook mijn antwoord openlijk te geven. Ik ben namelijk in het bezit geraakt van dr. J. P. KULIK, *die Jahresformen der christlichen Zeitrechnung*, 3te verbess. Aufl. Prag. 1861. Dit geschrift, dat voor rekening der *königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* is uitgegeven, telt 44 bladz. in 4°. en is een uittreksel uit des schrijvers *Tausendjähriger Kalender*. Prag. 1834; maar verrijkt met een *Alphabetisches Verzeichniss aller unbeweglichen Fest- und Heiligtage*, voor zooverre de heiligen tot in 1603 bekend waren, en met *Urkundendaten aus dem Mittelalter*. De hier voorkomende *Ostertafel* loopt van 800 tot 1940; wijst van 1583 af zoowel ouden als nieuwen stijl aan; en stemt voor al de jaren die ik tot vergelijking opgaf, volkomen met mijne opgave overeen. Ik geloof dus op de naauwkeurigheid van KULIKS athen. REEKS, Dl. I.

beid vertrouwen te mogen stellen en dien ten gebruike te mogen aanbevelen.

Ook met de bijvoegsels zal men gaarne kennis maken. Wat de *Urkundendaten* betreft moet ik echter opmerken, dat die lijst, schoon zij ons weinig minder dan drie kolommen aanbiedt, niet volledig is, en hier en daar niet al te zuiver schijnt. Tot proeve geef ik de geheele *Pentecoste* of *Quinquagesima paschalis*, uit de alphabetische naamlijst naar tijdsorde uitgetrokken. De tusschen [] staande benamingen, die bij KULIK niet voorkomen, heb ik er bijgevoegd. Waar ik twijfel koester heb ik bij zijne opgave een ? geplaatst.

Pentecoste: Zeit zwischen Ostern und Pfing.

Pascha primum: 22 März.

Anastasimus: Osterfest der Griechen.

Dies Dominicus: } Ostersonntag.
— magnus: }

Pascha medium: 1. Mittwoch nach Ostern.
[Septimana in albis: Osterwoche.]

Pascha clausum [beloken paschen]
[— annotinum.]

Dominica nova.

— in albis.

[— post albas.]

[— apostolorum.]

[— quasi modo geniti.]

Dies neophytorum.

Octava infantium.

Missae Domini.

Festum coronae: Freitag nach der Ostern-oktave.

Hebdomada diacaenesima; 1. Woche nach Ostern.

Antipascha:

Dominica mapparum:

— mediana ?

[— misericordiae.]

Pastor bonus:

Dominica paralitici.)

[— mediana:]

[— jubilate:]

Cantate Domino: } 3. Sonntag nach

Dominica misericordiae? } Ostern.

Dominica ante litanias:

— coeci nati:

— rogationum:

[— vocem jucunditatis.]

[— rogate:]

[Dies adscensionis.]

[Dominica exaudi] 6. Sonntag

[— infra octavam adscen- } nach

sionis } Ostern.]

[Hebdomas exspectationis. 6. Woche nach Ostern.]

[Pentecoste]
[Dies Spiritus sancti.] } Pfinstsonntag.
Pascha rosarum . . . }

S. J.

Lijsten van officieren (vgl. A. R., XI. bl. 72 en 133). In de hoop dat anderen mede aan de uitnodigingen van MARS zullen voldoen, waag ik een paar proeven.

J. C. VAN HASSELT, als kapitein bij het 2de bataljon infanterie, op de lijst, bl. 73, vermeld, was JOHAN COENRAAD VAN HASSELT, zoon van MR. JOHAN COENRAAD VAN HASSELT, burgemeester te Zutphen, en van ARNOLDINA LUCRETIA WENTHOLT. Hij werd geboren in genoemde stad den 12den julij 1754. Zijn levensloop is vermeld in het *Woordenboek* van K. J. R. VAN HARDERWIJK, waar echter alleen berigt wordt, dat hij een zoon naliet, terwijl hij ook eene dochter bij zijne eerste echtgenoot had verwekt, welke dochter in 1839 de echtgenoot werd van BALTHAZAR RUTGER DE BRUYN, destijds 1ste luitenant bij de jagers en in 1854 overleden als kapitein bij de grenadiers. Genoemde JOHAN COENRAAD VAN HASSELT, die, als gepensioneerd generaal-majoor, den 9den november 1829 op den huize Nieuwvoorde te Rijswijk overleed, wordt tweemaal met lof vermeld in de *Documens historiques* de LOUIS NAPOLEON, en wel tome II. p. 110 en tome III. p. 131.

C. J. VAN PERSIJN, als kapitein bij het 1ste bataljon infanterie op de lijst, bl. 73, voorkomende, was, zoo ik mij niet vergis, CORNELIS JACOB VAN PERSIJN, zoon van NICOLAAS VAN PERSIJN, kolonel van de infanterie en kapitein in het regiment hollandsche gardes te voet, en van JOHANNA PETRONELLA CAMPER. Indien dit zoo is, werd hij geboren den 8sten augustus 1752 en gedoopt te 's Gravenhage, en stierf hij te Leiden den 12den julij 1803. Zijne echtgenoot was alsdan JOHANNA ELISABETH CHREYGTON. Een zijner zonen, NICOLAAS, sneuvelde in den veldtocht naar Rusland in 1812, en eene dochter, GEERTRUY, vond haren dood bij de ramp van Leiden in 1807, op 14jarigen ouderdom. Een andere zoon, JOHANNES, geboren te Leiden den 4den januarij 1790, is getrouwd met CATHARINA SARA JACOBA HOYNCK VAN PAPENDRECHT, en heeft kinderen verwekt, waarvan er nog in leven zijn. (Vgl. *Nav.* X. bl. 270 en 271.)

E. J. SCHADDE VAN WESTRUM, als 2de luitenant bij de cavallerie, jagers te paard, op de lijst voorkomende, zal wel SCHADE VAN WESTRUM moeten zijn, even als de 1ste luitenant bij het 1ste bataljon infanterie A. DE WOLF VAN WELTARUDE, wel A. DE WOLF VAN WESTERODE zal wezen. C/4.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105). Omtrent het gebruik van den naam van *Monsieur*, ook te-

gen personen van rang, in de XVIIde en XVIIde eeuw verwijs ik nog naar de *Bijvoegsels en Aanmerkingen* van VAN WIJN op de *Vaderl. Historie* van WAGENAAR, dl. X. bl. 105. †.

Heerlijkheid Oudijk (vgl. XI. bl. 105 en 161). Odiijk, vroeger Odewijk, niet Oudijk, behoorde sedert onheugelijke jaren aan de bezitters van het oudadellijk goed Beverwaard, en kwam alzoo in 1465 aan JAN VAN BOUCHOLT, die er, ten behoeve van zijne vrouw JOHANNA VAN VIANEN, mede beleend werd. In 1564 kwamen deze heerlijkheden aan FILIPS WILLEM VAN NASSAU, graaf van Buren, door den dood van zijne grootmoeder MARIA VAN BOUCHOLT. Door het huis van Vianen was Odiijk daaraan leenroerig, maar dat huis hield het weder ter leen van het hertogdom Gelre. SAXO SYLVIUS.

Gouverneurs van Ceylon (vgl. A. R., XI. bl. 82). Is de op 7 junij 1736 voorkomende JAN MACCARA dezelfde persoon als JOHANNES gezegd JAN MACARÉ, geboren 11 julij 1786, zoon van PEETER MACARÉ de jonge (in 1702 naar Ceylon vertrokken)? J. MACARÉ overleed op 8 jan. 1742 te Batavia, op het buiten van zijn broeder, als extraordinaris raad van Ned. Indië. Is hier aan eene schrijffout te denken? D. te D.

Tunnel onder den Euphraat (vgl. XI. bl. 106). DIODORUS SICULUS, L. II. c. 7, eene beschrijving gevende van de verbazende werken en de wonderen der stad Babylon, en van de wijze waarop de roem- en bouwlustige SEMIRAMIS die zou hebben ten uitvoer doen leggen, verhaalt ons ook, dat deze oostersche amazone twee prachtige paleizen op de beide oevers van den Eufraat, die de stad van het noorden naar het zuiden doorsneed, liet bouwen en ze op de volgende wijze met elkander verbond. Nadat zij in de lagere gedeelten bij de stad een vierkant meer had laten graven, waarvan elke zijde, uit gebakken steen en jodenlijm zaamgesteld, 300 stadiën lang was, terwijl het geheel 35 voet diepte had, leidde zij daarin de rivier af. Dit verrigt zijnde, liet zij binnen den ongeloofelijken tijd van weinige weken eenen gang in het bed der rivier bouwen, mede van gebakken steen en met jodenlijm van buiten bestreken; de wijde van den gang was van twintig tighelsteenen; de hoogte vijftien voet buiten het gewelf. Na de voltooiing des werks liet men de rivier weder haren vorigen loop, en deze vloeide nu over den tunnel, door welchen de fiere koningin hare beide paleizen zonder brug kon bezoeken. Ook van die paleizen geeft de grieksche schrijver ons eene beschrijving, die onze verbazing wekt.

Zou de wijze, waarop die gang werd gebouwd, CYRUS ook aanleiding hebben kunnen geven, om op gelijke wijze, misschien wel langs denzelfden weg, de rivier af te leiden, waardoor hij meester van de stad is geworden?

SAXO SYLVIVS.

Nederlandsche ontdekkingen. Ieder weet, hoezeer vreemden de verdiensten der nederlandsche zeevaarders, ten opzichte der ontdekkingen, trachten te verkleinen en miskennen. Soms geschiedt dit ook uit onkunde. In de *Neue Geogr. Mittheilungen von* JUSTUS PERTHES, Gotha 1859, blijkt dit nog bij Americaansch Polynésie.

Ik heb getracht, ook na BENNET en VAN WIJK, daaromtrent tot nog meer zekerheid te geraken, door het raadplegen van honderden kaarten en ben tot een vrij goed resultaat gekomen; het volgende ontbreekt mij:

Aardenburger kanaal (Maldiven). Waar is de ontdekking beschreven?

Amsterdam (eil. ten oosten der Liakhof- (Lienkieu-), eil.). Wanneer en door wien ontdekt?

Bontekoe-eil. (Groenland). Wie was BONTKOE? de schipper?

Dina (en Maarseveen), eil. in den Indischen Oceaan, nooit gevonden; doch op onderscheidene kaarten voorkomende. Waar vindt men van deze eilanden de eerste melding?

Groen (verté), eil. (N. Ierland). Wie ontdekte het?

Holland (Nieuw-), Australië. Heette het jacht Duifjen, Duifken of Duifhen?

Nuijs (Gerrit de), Nieuw-Guinea. Op vreemde kaarten Gerdenijs; op de kaart van HAWKESWORTH, behoorende tot de door BANKS verzamelde reizen, Paris 1774, Ger Dennis. Hoe was de naam DE NEIJS of DE NUIJS? Wie droeg dien?

Ruijsch (Gerrit, ook wel Broer) land (Groenland). Wanneer ontdekt?

Wijbe Janswater (Spitsbergen). Wanneer ontdekt?

Hoe kan de hoogleeraar G. J. MEIJER, in zijne bekende voorlezing *Over de vorderingen der aardrijkskunde*, het volgende stellen: »Twee jaren na hem (HARTOG) landt ZECHAEEN van Arnheim aan de noordkust?» (van Nieuw Holland). Is het eene verwarring met den Zeehaan, een der schepen van TASMAN?

Hoe komt genoemde hoogleeraar nog te stellen, dat ROGGEWIJN (sic) onder anderen de Verraders-eil. en een zoogenaamd »Herschepingsland» ontdekte en BOUGAINVILLE de Gevaarlijke en Schippers-eil., welke laatste geene andere zijn dan de Boumans-eilanden van ROGGEVEEN, aldus naar CORNELIS BOUMAN genoemd?

Hierbij zij nog aangeteekend, dat in genoemd werk van HAWKESWORTH eene kaart

voorkomt van: »Isle des Cocos appelée Boscawen, par le Capitaine WALLIS en Isle des Traitres appelée Keppel, par le Capitaine WALLIS.»

BENNET en VAN WIJK ROELANDSZ. zeggen, dat de Engelschen kaap Maria van Diemen (N. Zeeland) kaap North genoemd hebben. Is dit juist, of zijn het niet twee onderscheidene kapen ten noorden van N. Zeeland, waarvan kaap Maria (van Diemen) de westelijke en North de oostelijke is?

Wie was de bevelhebber van de Geelvink in 1705?

Op welke kaart kan ik de eilanden Frederiksoord en Princes Marianne van WILLINCK vinden?

Het Nederlands eiland van COURTSEN en EEG komt genoeg voor onder den naam van Neederland, Niederländisch en Netherland.

Eindelijk: Wie was luitenant BALL, die in 1790 het eiland Willem Hendrik ontdekte? en waar ligt dat eiland?

G. P. ROOS.

Kluizenaars in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 83). Onlangs hoorde ik toevallig, dat de zoogenaamde kluizenaar in het Rijsenburger bosch eene mystificatie was. De man gaf zich uit voor eenen heremiet, maar ging 'snachts te Driebergen slapen.

CHR.

Cosmas en Damianus. Wie waren de heiligen COSMAS en DAMIANUS, aan wie een kapel te Wimmenum was toegewijd (*Tegenw. Staat van alle Volken*, dl. XVIII. bl. 362), en naar welke, zoo ik wel heb, eene geestelijke orde werd genoemd? — Waar kan ik iets omtrent hen lezen? En welke betrekking hadden zij op Kennemerland, of welke betrekking had Wimmenum tot hen?

†.

IJsschuitjes. PIETER JANSZ. TWISCK zegt in zijne *Chronick* op het jaar 1610, na gesproken te hebben van den zeilwagen van prins MAURITS: »Hier by moet ick noch ghedencen een ijsschuyt, by onse burgers gemaeckt, waer mede nae myn oordeel alsoo snel over ijs, als met dese wagen over lant can gheseylt worden. Jae dat meer is, met dese schuyt die op yzers staet, can soo veerdigh, 't welck swaerlyck te ghelooven is, in de wint op, over ende weer over laveerende, ghezeylt worden, tot groote verwonderinghe van een yder die het aenschouwen.» Het schijnt dus, dat omstreeks dezen tijd de ijsschuitjes uitgevonden zijn; maar zijn »onze burgers» bij PIETER JANSZ. nederlandsche burgers of burgers van Hoorn? Weet iemand ook iets naders omtrent die uitvinders mede te deelen? en staat deze uitvinding in verband met die van den zeilwagen?

Evert van Lennep (vgl. XI. bl. 36, 99). De Heer J. VAN LENNEP verwijst, met betrekking tot de vraag omtrent de aanstelling van EVERT VAN LENNEP tot kastelein van het slot te Muiden, naar het werk *Merkwaardige kasteelen in Nederland* en naar de aldaar aangehaalde plaats uit SLICHTENHORST, *Geldersche Geschiedenis*. — Wij merken al dadelijk op, dat SLICHTENHORST t. a. pl. den naam niet noemt van den slotvoogd, door wiens onachtzaamheid het Muiderslot zoo maar voetstoots in handen van KAREL VAN GELRE viel, en dat het alleen de schrijver van het artikel *het kasteel te Muiden* in het werk *Merkw. kasteelen* is, welke dien slotvoogd bepaaldelijk EVERT VAN LENNEP noemt. Een tijdgenoot, WILLEM HERMANZ., welke dien gelderschen oorlog opzettelijk heeft beschreven, en weinige dagen na de inneming van Weesp zich in die stad bevond, en dus geacht moet worden goed onderrigt te zijn, noemt dien slotvoogd niet EVERT maar JODOCUS, zonder vermelding van familienaam. Hij toch zegt in zijn *Hollandiae Gelriaeque bellum* (p. 335 van het eerste deel der *Analecta* van MATTHAEUS): »Capta urbe Muden ad arcem se vertit Gelrus. — — — Tunc ad colloquium — — — Praefectus arcis se dimittit. Dum colloquuntur CAROLUS et JODOCUS, hostes in arcem se conjiciunt.» — Daar nu JOOST VAN AMEYDE, volgens de lijst der slotvoogden van Muiden, te vinden bij JACOBUS KONING, *Geschiedenis* van dat slot, bl. 115, als in 1484 aangesteld, voorkomt en de naam JOOST vaak door JODOCUS wordt vertaald (*), meen ik te mogen onderstellen, dat het JOOST VAN AMEYDE zal zijn geweest, die nog in 1507 of 1508 slotvoogd was, en niet EVERT VAN LENNEP, die volgens gemelde lijst JOOST VAN AMEYDE opvolgde, en die, naar ik vermoed, in plaats van den ouden JOOST, die zulk eene gekke rol in de geschiedenis speelt, door hertog KAREL zal zijn benoemd. Het is toch hoogst onwaarschijnlijk, dat MAXIMILIAAN, gedurende zijn oorlog met KAREL VAN GELRE, de bewaring van een zoo belangrijk slot, als dat van Muiden in die dagen voor Holland en vooral voor Amsterdam was, zou hebben toevertrouwd aan een geldersch edelman, wiens bloedverwanten, zoo al niet hij zelf, tot de bevriende edelen, ja zoo ik mij niet vergis tot de leenmannen van hertog KAREL behoorden. Het is waar, JACOBUS KONING brengt op de meergemelde lijst de aanstelling van EVERT VAN LENNEP tot slotvoogd op den jare 1500, maar dit zal hoogstwaarschijnlijk een schrijff- of drukfout zijn en 1508 moeten wezen.

(*) Zoo was o. a. de doopnaam van den bekenden predikant en dichter JODOCUS VAN LODESTEIN eenvoudig JOOST, welke naam *more sui temporis* werd verlatiniseerd in JODOCUS toen hij predikant werd, of welligt reeds toen hij als academicburger werd ingeschreven.

Na EVERT VAN LENNEP werd in 1509 of 1510, dus kort nadat hertog KAREL, ten gevolge van den vrede van Kamerijk, Weesp en Muiden weêr had verlaten, de bewaring van het slot van laatstgemelde plaats toevertrouwd aan HEYMAN JACOBSZ., die geenszins een zoo gering persoon was, als men zou moeten opmaken uit hetgeen de schrijver van het boven aangehaald artikel *het kasteel te Muiden*, in het werk *Merkw. kasteelen* (tweede serie, II. bl. 75 en 76) van hem zegt. Deze toch noemt hem »een gewoon burger, die zelfs den alles behalve verheven naam van HEYMAN JACOBSZ. droeg.» Maar die HEYMAN JACOBSZ. had wel degelijk eenen familienaam, en dat wel eenen luisterrijken. Die naam was VAN OUDER-AMSTEL, een familie, die door sommigen wordt geacht een tak te zijn geweest van het geslacht VAN AMSTEL (zie *Nav.* X. bl. 142). — HEYMAN JACOBSZ. komt onder den naam VAN OUDER-AMSTEL (ook wel VAN DER OUDER-AMSTEL) niet slechts voor op de meergenoemde lijst der slotvoogden van Muiden, bij J. KONING, maar ook herhaalde malen op de lijst der regering van de stad Amsterdam. Van die stad toch was hij in 1508 schepen, in 1525 raad, in 1528 burgemeester en in 1534 schout (*). Namens die stad werd hij in 1529 ambachtsheer van Amstelveen, Sloten, Sloterdijk en Osdorp (zie WAGENAAR, *Amsterdam*, uitgave in 8°. dl. II. bl. 507, en dl. XIII. bl. 187, als ook *Nav.* XI. bl. 160). Zijne moeder was HAASJE RUYSCHE, dochter van HEYMAN JACOBSZ. RUYSCHE, in 1468 burgemeester van voornoemde stad, van welk geslacht het oude bij WAGENAAR (t. a. pl. XIII. bl. 161) vermeld versje, zinspelende op de drie kruisen in 't wapen van Amsterdam, aldus gewaagt: »De Waelen, de Zaelen, de Schaepen, de Ruyschen, Dat zyn de vier oudsten van de drie kruyschen.»

HEYMAN JACOBSZ. voerde dus zijn' voor-naam naar zijnen burgermeesterlijken grootvader. Een naam die niets gemeen had met het *heiblok*, waarop de schrijver van het voormeld artikel in de *Merkw. kasteelen* zinspeelt. HEYMAN is één met HEYMEN. Die namen werden in die dagen afwisselend gebruikt, zoodat men HEYMAN JACOBSZ. VAN OUDER-AMSTEL ook wel als HEYMEN JACOBSZ. vermeld vindt. Dat HEYMAN JACOBSZ. VAN OUDER-AMSTEL in het door den schrijver van meergemeld artikel, in de *Merkw. kasteelen* (t. a. pl.) overgenomen overeenkomst van 1510, tusschen hem en de Steede van Amsterdam aangegaan, zonder zijnen familienaam

(*) Onze ijverige medenavorscher V. D. N. zegt Xden jaargang, bl. 142, dat JACOB HEYMANSZ. VAN OUDER-AMSTEL, op de lijst der schouten van Amsterdam niet wordt vermeld. Hij zal hem als zoodanig vermeld vinden in het XIIde deel van WAGENAAR, bl. 53 en vergel. IIIde deel, bl. 24.

voorkomt, zal niemand verbazen, als hij ziet dat die HEYMAN hierin gelijk staat met al de in dat stuk genoemde personen. Den schout van Amsterdam noemt men eenvoudig SYMON CLAESZ., zijn naam echter was SYMON SILLEMOER CLAESZ SCHOL. De burgemeesteren komen er in voor als FLORIS JANS, ANDRIES BOELENZ. en CORNELIS JANSZ. De eerste echter was genaamd FLORIS JAN CLAESZ. OTTER en de laatste CORNELIS JANSZ. DE VLAMING VAN OUDSHOORN, van welke plaats hij, even als zijne voorouders, heer was. De schepenen noemen zich eenvoudig PETER HENDRYKSZ., in plaats van PIETER HENDRIKSZ. VERWER; WILLEM DUYN, in plaats van WILLEM DUYN PIETERSZ. DOOS en eindelijk LUYT JACOBS, in plaats van LUCAS JACOBSZ. VAN BEVERWAERDE gezegd PERSYN, bij VAN LEEUWEN, *Batav. Illustr.* p. 1048 vermeld. LUYT JACOBSZ. is ook waarlijk geen verheven naam, doch wordt door de bijvoeging van VAN BEVERWAERDE tamelijk fatsoenlijk. Maar het lag in de gewoonte van die dagen, de personen, al waren het ook magistraten, zelfs in authentieke acten, slechts bij hunnen voor-naam met bijvoeging van hunnen vadersnaam, aan te duiden. De heer VAN OUDSHOORN, uit een oud geslacht, ook bij VAN LEEUWEN, *Batav. Ill.* p. 1045, vermeld, noemde zich, zoo als wij zagen, in eene authentieke acte eenvoudig CORNELIS JANSZ., zonder meer. Zoo ook was het met HEYMAN JACOBSZ. VAN OUDER-AMSTEL, wiens benoeming tot bewaarder van het slot te Muiden, dus zoo niet in het gekke liep, als de schrijver in de *Merkw. kasteelen*, bl. 76, het doet voorkomen. — De opvolger van VAN OUDER-AMSTEL, als kastelein van het slot van Muiden, was in 1512 HENDRIK ACKERMAN, waarschijnlijk die HENDRIK JANSZ. ACKERMAN, die in 1470 schepenen en in 1492 raad der stad Amsterdam werd.

Maar om tot EVERT VAN LENNEP terug te komen. Het vermoeden van den schrijver van het aangehaalde artikel in de *Merkw. kasteelen* (t. a. pl. bl. 74), dat genoemde EVERT VAN LENNEP tot slotvoogd van Muiden door de abdisse van Elten zou zijn aangesteld, komt mij zeer onaannemelijk voor. Die abdisse bezat, voor zoover mij is gebleken, nooit enig regt op Muiden, wel op Naardingerland, later Gooiland genoemd. Maar reeds in de XIIIde eeuw (in 1280) had zij dat land, onder zeker voorbehoud, aan graaf FLORIS van Holland afgestaan, en het is niet waarschijnlijk, dat de opvolgers van dien graaf zouden hebben geduld, dat de abdisse van Elten, eenen Gelderschman, in die dagen even goed voor Holland een vreemdeling, als thans voor de Nederlanden een Pruis is, met eene zoo aanzienlijke betrekking bekleedde, en dat zij zich bemoeide met iets waarmede zij niets te maken had. — Nog in

1462 had KAREL VAN BOURGONDIE beloofd om o. a. het slot van Muiden »nimmermeer tot geenen dagen te sullen vervreemden noch verscheyden (afschieden) van der Graeffelickheyt van Hollant.” (*Hantvesten en Privilegien van Weesp*, enz. bl. 8.)

Ik houd alzoo de vraag van C/4., omtrent de aanstelling van EVERT VAN LENNEP tot slotvoogd van Muiden, voor als nog onbeantwoord. De archiven van Gelderland zouden welligt het antwoord kunnen geven.

C+C+C.

3.

Van Riebeeck (vgl. A. R., XI. bl. 134). In een ms. geslachtslijst vind ik ABRAHAM VAN RIEBEEK, gouverneur-generaal in Nederlandsch Indië. Hij sterft te Batavia den 17den november 1713; zijne huisvrouw, ELISABETH VAN OOSTEN, mede aldaar den 18den mei 1714.

C/4.

Willem de Blau (vgl. A. R., XI. bl. 67). Van dezen is reeds het een en ander medegedeeld in den *Navorscher*, dl. VII. bl. 87, op het artikel QUIRIJN of KRIJN DE BLAU, die zijn vader was; zie ook VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, in voce. Bij FERWERDA, *Genealogie DE BLAU*, 2de generatie, wordt over hem verwezen naar AITZEMA, *Saken van staat en oorlog*, bl. 173, uitgave in folio, en *Vaderl. Hist.*, bij TIRION, dl. X. bl. 470, en voorts gezegd dat hij reeds in 1630 moet overleden zijn.

V. D. N.

De knecht van Erasmus. In zijne *Colloquia* zien wij ERASMUS in zijne volle kracht. Hij stelt daar scherp en geestig de gebreken ten toon, welke hij in de wereld, waarin hij leeft, ontdekt. In den *Cyclops sive Evangelophorus* heeft hij het geladen op hen, die zich evangelischen noemden en zich verbitterde vijanden toonden van priesters en monniken, maar noch het evangelie kenden, noch er naar leefden. POLYPHEMUS, een der sprekers, een soldaat, woest en balddadig, zoo als de soldaten van dien tijd meestal waren, komt met een groot boek onder den arm den anderen spreker, CANNIUS, tegen. Deze verwondert zich hem met een boek te zien, en die verwondering stijgt, als hij hoort dat het een evangelie is en dat onze soldaat een groot voorstander en verdediger van het evangelie is. Hij vindt dat zeer goed, zegt hij, mits men dat evangelie ook in het harte draagt en er zijn leven naar rigt, en dit, zegt hij, is naar zijn oordeel met POLYPHEMUS het geval niet. »Hoe,” zegt deze, »meent gij dan dat ik niet zeer evangelisch leef?”

C. Dien knoop kan niemand beter doorhakken dan gij zelve.

P. Ten minste als het met den sabel geschieden moet.

C. Als iemand u in uw gezicht zei, dat gij een leugenaar of een deugniet waart, wat zoudt gij doen?

P. Wat ik doen zou? Ik zou hem mijne vuisten laten voelen.

C. En indien iemand u een klap gaf?

P. Die klap zou hem den hals kosten.

C. Maar uw evangelie leert u, dat gij voor een scheldwoord een vriendelijk woord moet teruggeven, en wie u op de regter wang slaat de linker toesteken.

P. Ja, dat heb ik gelezen, maar ik was het vergeten.

C. Gij bidt zeker dikwijls?

P. Dat is farizeeuwsch.

C. Farizeeuwsch is lang en geveinsd te bidden. Doch uw bijbel leert u altijd, maar van harte te bidden.

P. Maar somtijds bid ik toch.

C. Wanneer?

P. Als het mij in de gedachte komt, een of tweemaal in de week.

C. Wat bidt gij dan?

P. Het Onze Vader.

C. Hoe dikwijls?

P. Eenmaal. Want het evangelie verbiedt meermalen hetzelfde te bidden.

C. Kunt gij het Onze Vader met aandacht ten einde bidden?

P. Daar heb ik nooit de proef van genomen. Maar is het dan niet genoeg dat ik het uitspreek?

C. Ik weet het niet; maar dit weet ik wel, dat God alleen de stem van het harte hoort. Vast gij dikwijls?

P. Nooit.

C. Maar uw bijbel prijst het bidden en vasten.

P. Ik zou het ook prijzen; maar mijn buik denkt er anders over.

C. Maar PAULUS zegt dat zij geene dienaaren van JEZUS CHRISTUS zijn, die den buik dienen. Eet gij alle dagen vleesch?

P. Als ik het krijgen kan.

C. Zulk een kolossaal ligchaam als het uwe kon anders wel van hooi of boomschors leven.

P. Maar CHRISTUS heeft gezegd, dat wat den mond ingaat den mensch niet verontreinigt.

C. Ja wel, als het met mate geschiedt en zonder iemand ergernis te geven. Maar PAULUS, de leerling van CHRISTUS, wil liever van honger sterven dan door zijne spijs den zwakken broeder ergeren. En hij vermaant ons, naar zijn voorbeeld allen in alles behagelijk te zijn. Geeft gij gaarne aan de armen?

P. Ik heb niet te geven.

C. Maar dat zoudt gij hebben, indien gij matig leeftet en vlijtig arbeiddet.

P. De rust is zoet.

C. Houdt gij Gods geboden?

P. Dat is eene moeilijke zaak.

C. Doet gij boete voor uwe zonden?

P. CHRISTUS heeft voor ons voldaan.

C. Maar waardoor doet gij dan toch wel blijken dat gij het evangelie lief hebt?

P. Hoor! dat zal ik u zeggen. Daar was bij ons een franciscaan, die niet ophield van den preekstoel op het Nieuwe testament van ERASMUS te schimpen. Ik kreeg hem eens onder vier oogen, toen greep ik hem met mijne linkerhand bij het haar en sloeg met de regtervuist toe. Ik heb hem deerlijk toegetakeld, zijn heele gezicht was één buil. Toen heb ik hem absolutie gegeven van zijne zonden, met dezen zelfden bijbel dien ik hier bij mij heb sloeg ik hem driemaal op zijne kruin, dat er drie builen van kwamen, in nomine patris filii et spiritus sancti.

C. Dat is bijzonder evangelisch! 't Is zeker het evangelie met het evangelie verdedigen."

In de *Chronick* van PIETER JANSZ. TWISK (2de uitgave 1619), dl. II. bl. 943, lees ik het volgende: »ERASMUS hadde eenen dienaar genoemd POLYPHEMUS, die de waarheyt des Euangelii lief hadde, ende oock ernstelijck, na sijn vermoghen verdedichde. Het is eens gheschiedt dat desen POLYPHEMUS quam te disputeren met eenen hartneckighen mensche, den welcken hy met gheene ghenoechsame redenen en conde beweghen van sijn misverstant af te wijcken, 't welck hem seer verdrotten ende gespeten heeft, ende hy is boven maten zoo yverich geworden, dat hy den mensche daerhy mede disputeerde, met eenen Euangelie-boeck, die hy in de handt hadde, op den cop sloegh: twelc ERASMUS siende, soosprack hy al lacchende: »dit is wat vreemts, datmen het euangelie met het euangelie aldus verdedich."»

Heeft nu inderdaad ERASMUS het laatst vermelde gedeelte van zijne zamenspraak aan eene gebeurtenis ontleend? Of is men, omgekeerd, in lateren tijd eene door ERASMUS uitgedachte aardigheid voor eene gebeurtenis gaan houden? Het laatste acht ik meest waarschijnlijk. Er zijn meer voorbeelden van. Bovendien zou het mij zeer verwonderen, indien een knecht van ERASMUS den naam van POLYPHEMUS gedragen had.

Geboorteplaats van Jacob van Heemskerk. Ik vond ergens aangeteekend, dat de ouders van den admiraal VAN HEEMSKERK te Hoorn woonden, en dit gaf mij aanleiding om te vermoeden dat niet Amsterdam maar Hoorn zijn geboorteplaats was. Meer grond had ik voor die bewering niet. Zijn vader was te Delft geboren, doch zijne moeder vond ik AAGJE JACOBSdr. van Amsterdam genoemd. Welligt hebben zijne ouders ook eenigen tijd te Amsterdam gewoond. Welk beroep zijn vader uitoefende weet ik niet. 9 Januarij.

J. H. Appelius (vgl. A. R., XI. bl. 36). In antwoord op eene vraag in den vorigen jaargang van dit tijdschrift gedaan, kan ik berigten, dat er, voor zoover mij bekend is, geene volledige biographie van den heer APPELIUS bestaat. Echter zijn de meest gedenkwaardige gebeurtenissen van den levensloop van gemelden staatsman opgeteekend in het *Dagblad van 's Gravenhage* van den 14den april 1828, in den *Eclairer, journal politique, commercial et littéraire de Maestricht*, van denzelfden datum, in het *Biographisch woordenboek der Nederlanden* door A. J. VAN DER AA, en, naar ik meen, ook in de *Galerie Historique des contemporains*, uitgegeven te Brussel in 1819. Door den heer staatsraad H. VAN ROYEN is den 16den april 1828 eene lijkrede op hem gehouden, welke in druk is verschenen. Hierbij kan ik nog voegen, dat kort vóór zijnen dood de heer APPELIUS begonnen was gedenkschriften over zijn leven voor zijne kinderen te schrijven, doch dat hij, waarschijnlijk door zijne drukke bezigheden, verhinderd werd zijn plan ten uitvoer te brengen, hebbende hij slechts eenige bladzijden over zijne kinderjaren geschreven, waaruit echter blijkt, dat hij geboren is te Middelburg, den 30sten april 1767; niet, zoo als de *Eclairer* vermeldt, in 1765. Zijn verstand was reeds vroegtijdig zeer ontwikkeld; als knaap las hij bij voorkeur over de heldendaden van Grieken en Romeinen, welke zulk eenen indruk op hem maakten, dat hij volstrekt de militaire loopbaan wilde betreden, en daarvan slechts met moeite door zijne ouders en door het besef dat hij hun door in zijn voornemen te volharden groot verdriet zoude aandoen, werd teruggebracht.

In 1801 is te Leiden bij DU MORTIER EN ZOON verschenen een werk, getiteld: *De staatsomwenteling van 1795, in haren aard, loop en gevolgen beschouwd*, zonder naam van den schrijver. Aan schriftelijke aantekeningen op gemeld werk, door APPELIUS zelven in 1824 of 1825 gehouden, ontleen ik dat hij de schrijver is en dat hij van plan was eene tweede omgewerkte uitgave er van te bezorgen; echter loopen zijne zeer belangrijke aantekeningen, helaas, niet verder dan over de eerste 25 bladzijden. — Weet iemand of er nog andere werken bestaan door den heer APPELIUS geschreven? R. C. N.

Voorspelling aangaande het stadhuis van Amsterdam. De ridder W. TEMPLE in zijne *Historische Gedenkschriften*, dl. I. p. 162, over het stadhuis te Amsterdam sprekende, schrijft dat het bouwen daarvan al willens dralende gehouden is, zonder eenige bepaling van tijd of onkosten, ten deele omdat men de naastigheid en kloekheid van zoovele navolgende magistraatpersonen mogt gebruiken tot het

verzamelen van alles wat men dienstig kon achten tot sieraad en verheerlijking van dat gebouw, » en oock lichtelyck om wat achter te doen blyven d' ondervindinge van eene loopende prognosticatie, als dat de negotie der stad, in hetselfde jaar als het Stadhuis voltoijt was, te gronde soude gaan, gelijk het met Antwerpen was gegaan." Wat is er van deze prognosticatie? WAGENAAR spreekt wel van eene vertraging in den bouw door de omstandigheden des tijds, die aannemelijk is, maar zwijgt van de door TEMPLE aangevoerde redenen, trouwens dat hij de voorspelling niet aanhaalt is van den verlichtten man en den stadshistorieschrijver te verwachten. Maar van waar dan TEMPLE schrijven? Is er werkelijk eene dergelijke profetie gedaan; een volkspraatje, zoo als er meer zijn, er over in omloop geweest? Heeft TEMPLE het enkel van »hooren zeggen", of wel is zijn beweren gegrond op eenig destijds uitgekomen pamflet? H.

[Eene vraag over hetzelfde onderwerp is reeds *Nav. II. bl. 314* gedaan. Wij plaatsen evenwel ook die van H. omdat zij het een en ander bevat daar niet vermeld.]

Vrede met Engeland gesloten in 1674. JOH. WOLFSEN die van 1671—1674 secretaris was van den heer VAN HAREN extr. ambassadeur aan de hoven van Zweden en Denemarken, schrijft in zijn »*Journal*":

$\frac{5}{15}$ april" (1674) » op Sond: hebbe ick op expres aenschrijven van Haer Ho: Mo: eenige vreughde-teecken en betoont over de jongst geslotene vrede met Engelandt, hebbende alle de glazen van het gansche huys vol kaersen geset, dat niet qualyck en toonde, en boven de deur het wapen van de generaliteyt, daer van het velt met orange appelen besaeyt en daeromme dese letteren sijnde alle doorschijnende *In memoriam pacis feliciter restauratae inter Angliam et Unitam Belgiam* en voorts eenige vrinden, die my besochten getracteert en met een goet glas wijn beschonken." D. te D.

De heeren van Schagen en van Asperen. Wat is er bekend omtrent den afloop van de weinig passende gedragingen van de heeren VAN SCHAGHEN en VAN ASPEREN, na de aanhouding van 's lands advocaat VAN OLDENBARNEVELT in 1618, waarvan VAN WIJN melding maakt in zijne *Bijvoegsels en aantekeningen* op WAGENAAR, dl. X. bl. 129? †.

Slijmgasten. Ten tijde van onze republikeinsche woelingen bestond er een partij die men »de slijmgasten" noemde: welke staatkundige kleur vertegenwoordigden zij, of hadden zij er in 't geheel geen? MARS.

Overicheyt en Landtraedt aen dese zijde der Mase. Ik bezit een ms. brief, geteekend te Leeuwarden den 11den november 1581 door J. STRICK, ter ordonnantie van de *Overicheyt en Landtraedt aen dese zijde der Mase*. Wat was dat voor een collegie? Noemde zich ook soms zoo het collegie der nadere unie? Maar hoe kwam het te Leeuwarden? Uit het stuk blijkt dat o. a. leden waren de heeren VALCKE en ROORDA. Vermoedelijk JACOB VALCKE en KAREL ROORDA. C/4.

Voorval te Leiden 3 october 1784. Onder een (zeer ordinaire) kopergravure van de vorige eeuw leest men: »*Gesicht van het oproer in de Maarekerk te Leyden, door de Lector J. LE FRANCO VAN BERKHEY op den 3de October A°. 1784.*» Tot nog toe heb ik vergeefs getracht iets naders omtrent deze gebeurtenis te vernemen. Zoude ook een der bezitters van het *Vervolg op WAGENAAR* of van de *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* zoo goed willen zijn mij hieromtrent in te lichten? CHR.

Mr. Jan Cornets de Groot. Ik bezit een keurig gegraveerd portret van mr. JAN CORNETS DE GROOT, raad in de vroedschap der stad Rotterdam, bewindheer der oostind. compagnie, hem voorstellende op 42jarigen leeftijd en alzo vervaardigd in 1787, daar hij den 3den maart 1745 was geboren. Het is omringd met verschillende ornamenten en emblemata. Onderaan is een vers van den bekenden J. LE FRANCO VAN BERKHEY, dus luidende:

»Roemt Rotterdam, met eer op DESIDEER's Metaal,
Den Schrik van 't Vatikan; uit Maeslands Schoot gebooren;

Nu Laet heur *Stads Herault* by Byl en Bandel prael
Op FREDRIKS Heirbazuin den Burg'ren Juichstem hooren.

Kastin *Oranje-Goud* ons dierbaar Stadskleinood
De Zuil van Land en Kerk, dit *Beeldnis* van DE GROOT.»

Wat had die JAN CORNETS DE GROOT voor uitstekends gedaan, om zulken hoogdravenden, hoezeer nog al onverstaanbaren, lof te verdienen en stads kleinood te worden genoemd? Wat beteekent FREDRIKS heirbazuin? Gemelde JAN CORNETS DE GROOT, zoon van HUGO PIETERSZ. DE GROOT en van JOBA ELISABETH NOORTHEY, DANIELSDR., stierf heel in het laatst van de vorige of het begin van deze eeuw, ongetrouwd. C/4.

De hond van Aubry. In het eerste gedeelte dezer eeuw, in de dagen toen ons publiek zich verlustigde in de drama's van KOTZEBUE en niet zat werd van ze te genieten en te bewonderen, waren er ook nog andere stukken die gedurig ten tooneele gebragt en altijd met belangstelling gezien werden. *Hondentrouw* behoorde daartoe wel in de eerste plaats.

Vele lezers zullen zich nog herinneren hoe veel toeschouwers het langen tijd lokte, en hoe het, toen het op het Leidscheplein afgedaan had, nog verscheidene jaren lang tot het repertoire van JAN GRAS in de Elandsstraat en de reizende kermistropen bleef behooren. De hond was gewoonlijk de meest bewonderde acteur; speelde hij zijne rol goed, dan was het publiek voldaan. Toch was het niet de viervoetige tooneelspeler alleen, die het flauwe stuk zooveel opgang deed maken. Het verhaal, dat er aan te gronde ligt, is zoo geschikt om belangstelling te wekken, dat het ook in den gebrekkigen vorm, waarin het hier voorgesteld werd, aan het publiek behaagde. Reeds eeuwen lang had men er met genoegen naar geluisterd, eer men op de gedachte kwam het voor het tooneel te bewerken, het beurtelings voor waarheid of voor verbeelding houdende.

Wat van die beide is het? Of de kunstenaar die de frescoschilderij op het kasteel te Montargis vervaardigde, waarop dit voorval is afgebeeld (*), en die, zoo het schijnt, in de XIVde eeuw leefde, er inderdaad een historisch feit in heeft gezien, valt moeilijk te beslissen. Maar zeker is het, dat zijn kunstwerk menigeen tot dat gevoelen heeft gebragt. Reeds OLIVIER DE LA MARCHE dacht er zoo over, en nog in het begin van deze eeuw ging AUBRY'S hond voor een historisch persoon door. Gewoonlijk meende men, dat het onder de regering van KAREL V van Frankrijk had plaats gehad, ofschoon anderen het tot den tijd van PHILIPPUS AUGUSTUS of LODEWIJK VII bragten. Men is er evenwel in lateren tijd anders over beginnen te denken en met regt. Want men heeft het gevonden in den roman van *Koningin Sybilla*, en het is gebleken dat die zeer oud is. Ik verwacht, dat velen gaarne het verhaal zullen kennen in den oudsten vorm waarin wij het bezitten, en ik laat daarom den inhoud van het eerste gedeelte van den roman van *Koningin Sybilla* volgen.

Koning KAREL de groote vierde met zijne vrouw koningin SYBILLA en vele zijner vassallen een groot feest in het klooster van St. Denis. Daar verscheen voor hem een ridder, een zeer leelijke dwerg, die den koning en der koningin zijne diensten aanbood. De koning vond behagen in hem, nam zijn aanbod aan en liet hem, na afloop van het feest, naar Parijs medegaan.

Eens begaf zich de koning des morgens zeer vroeg, terwijl zijne vrouw nog sliep, ter jacht. De dwerg maakt van deze gelegenheid gebruik en begeeft zich in het slaapvertrek der koningin. Toen hij tot haar genaderd is,

(*) Eene gravure naar deze schilderij vindt men bij MONTFAUCON, *Monumens de la Monarchie française*, vol. III.

ontwaakt zij, en zoo weinig is zij genegen aan zijnen wensch te voldoen, dat zij hem de vuisten laat voelen en hem drie tanden uit den mond slaat. Hij vlucht nu, maar is bedacht op wraak. De koning, van de jagt teruggekeerd, mist bij den maaltijd zijnen dwerg: hij wordt ontboden en komt met bloedenden mond. Op de vraag van den koning, wie hem zoo toegetakeld heeft, antwoordt hij, dat het een gevolg is van eenen val dien hij gedaan heeft. Hij geeft echter zijn plan niet op, en wil nog dienzelfden nacht voldoening van zijne begeerte en van zijne wraakzucht erlangen. Hij sluipt het slaapvertrek binnen en houdt zich achter de bedgordijnen verborgen, totdat des morgens vroeg de koning zich naar de mis begeven heeft. Nu legt de dwerg zich in zijne plaats, maar de vrees die het gebeurde van den vorigen morgen heeft doen ontstaan, maakt dat hij zoo lang blijft twijfelen wat hij doen zal, dat hij eindelijk in slaap valt. De koning komt terug en met verbazing vindt hij den dwerg naast zijne vrouw slapende. Woedend gaat hij zijne vassallen roepen, opdat zij met eigene oogen het bewijs der gepleegde misdaad mogen zien. Onder deze bevinden zich ook de verraders GANELON en de zijnen, onder anderen MACAYRE. Deze stelt zich zeer bedroefd en vertontwaardigd aan over dezen hoon den koning aangedaan en raadt hem, de koningin, die op heeter daad betrapt is, terstond als echtbreukster te laten verbranden. Zijne bloedverwanten denken er evenzoo over, en de koning geeft bevel om buiten de stad Parijs den brandstapel op te rigten. MACAIRE en de zijnen zullen aan de koningin en den dwerg het vonnis volvoeren. Zij doen het zonder dralen, en reeds is de brandstapel aangestoken en hebben zij de koningin gegrepen om haar in de vlammen te werpen. Vergeefs beweert zij hare onschuld, zij smeekt den koning medelijden met haar te hebben, is het niet om haar zelve, dan om het kind dat zij draagt, al wordt haar ook slechts vergund te leven tot dat dit geboren is. Maar de koning is onverbiddelijk, en hoewel allen die het zien medelijden hebben met SYBILLA, durft niemand voor haar spreken. Maar gelukkig komen juist op dat oogenblik NAYMES van Beieren, WILHELM van Schotland en AYMER van Narbonne, werpen zich voor 's konings voeten, bidden hem genade voor regt te laten gelden en stellen hem voor, welk eene onherstelbare schade zijn rijk lijden zou door het verlies van het kind dat de koningin draagt, hoe men hem en zijne raadslieden misschien later om deze zaak partijdige regters heeten zou, en raden hem zich met de verbanning der koningin te vreden te stellen. Dit maakt indruk op den koning: hij besluit nu, de zaak eerst naauwkeuriger te onderzoeken en laat daartoe den dwerg voor zich brengen. Doch de verraders, die zich iedere gelegenheid ten nutte maakten om 's konings geslacht, dat zij haatten, te schaden, hadden, door den dwerg groote schatten te beloven, hem overreed om vol te houden, dat hij, ondanks zijn tegenstreven, genoodzaakt geweest was den wil der koningin te doen. De koning hierdoor op nieuw in toorn ontstoken, laat terstond den dwerg in de vlammen werpen en beveelt de koningin, op straffe des doods, te zorgen dat zij binnen vier en twintig uren over de grenzen is. Hij beveelt den ridder AUBRY DE MONTDIDIER, eenen zijner vassallen, haar tot aan het einde van het woud te geleiden, zij zou dan verder naar Rome reizen, aan den paus hare zonden belijden en daarvoor boete doen.

SYBILLA wordt nu op eenen muilezel gezet en verlaat zoo het hof des konings, die zelve zijne tranen niet weerhouden kan; naast haar rijdt AUBRY DE MONTDIDIER, wien de trouwe jagthond, die zijnen meester nooit verliet, volgt. Reeds waren zij vier mijlen van Parijs af, toen de verrader MACAIRE in groote haast hen achterna komt. Hij was in stilte van 's konings tafel weggegaan en had zich goed gewapend, ten einde AUBRY, indien hij weerstand bood, te verslaan en de koningin te dwingen hem te wille te zijn. Als hij ze ziet roept hij hun toe, dat zij stil moeten houden, en AUBRY doet het in de meening dat hij overbrenger is van een bevel des konings. Nu gebiedt hem MACAIRE heen te gaan en hem de koningin over te laten: doet hij het niet, dan zal het hem het leven kosten. AUBRY verzekert, dat hij met zijn laatsten droppel bloeds de eer der koningin verdedigen zal: ook zij smeekt hem, haar niet in de magt van den verrader te laten. MACAIRE heft nu zijne speer op en valt op hem aan. AUBRY, die geen ander wapen heeft dan zijn zwaard, houdt er de speer van zijnen vijand meê door, maar deze trekt nu zijn zwaard en slaat er den ridder eene diepe wonde meê. AUBRY verdedigt zich nog dapper en spoort zijnen hond aan om hem te helpen, maar het baat niet, want zijn vijand is van het hoofd tot de voeten gewapend, hij in het geheel niet. Hij sneuvelt; de hond redt zich in het bosch, waar de verrader vergeefs tracht hem te vinden. Deze heeft echter een vruchteloos strijd aangevangen, want de koningin heeft, zoodra zij zag dat haar beschermer den strijd verliezen moest, zich uit de voeten gemaakt. Hij zocht het bosch door in alle rigtingen, maar zonder haar spoor te ontdekken en woedend over het mislukken zijner onderneming, keert hij terug en tracht, door niemand gezien, Parijs weder te bereiken.

De roman verhaalt nu, hoe het de koningin op hare vlucht ging. Wij zullen evenwel dat

gedeelte maar overslaan en op het volgende overspringen, waar de schrijver weder van onzen viervoetigen vriend, den hond van ridder AUBRY, begint te spreken. Toen het dier zag, dat zijn vijand hem niet meer vervolgde, keerde hij voorzigtig naar de plek terug waar de strijd had plaats gehad en waar hij zijnen meester dacht weêr te vinden; maar hij vond er slechts zijn lijk: het dier begon te huilen, likte de nog bloedende wonden, en toen hij zag dat er geen leven meer in was, krabde hij met zijne pooten eenen kuil in den grond, trok er het lijk van zijnen meester in en ging er op liggen om er de vogels en roofdieren van af te houden. Zoo bleef hij er vier dagen en vier nachten, tot dat in het einde de honger hem van daar dreef. Hij liep nu naar Parijs en wel naar 's konings paleis, waar hij gewoon was met zijnen meester te zijn. Juist zat de koning met zijne vassallen aan den maaltijd. Maar het trouwe dier vergeet zijnen honger als hij aan 's konings zijde den moordenaar zijns meesters ontdekt. Hij vliegt op hem toe, pakt hem in den regter schouder en zet hem de tanden zoo diep in het vleesch, dat de verader schreeuwt van pijn. De koning en zijne gasten verschrikt en verwonderd springen op, eenigen slaan den hond met stokken of smijten hem met steenen, met dat gevolg dat hij zijne prooi los laat. De koning zag, dat het AUBRY'S hond was, en buitendien reeds ongerust over het lang wegblijven van den ridder, verdiepte hij zich in allerlei gissingen. Maar de wijze hertog NAYMES stelde hem gerust: juist door dien hond, zeide hij, zou wel aan den dag komen wat van AUBRY geworden was. De hond, op zoo onzachte wijze uit het paleis weggejaagd, was naar het graf van zijnen meester teruggekeerd, maar de kracht der gewoonte dreef hem den volgenden morgen toch weder naar 's konings paleis. MACAIRE herkent hem en maakt zich uit de voeten: maar zijne bloedverwanten vallen op den hond aan en willen hem doodslaan. Maar de hertog NAYMES grijpt den hond bij den halsband en geeft hem, wat MACAIRE'S vrienden er tegen zeggen, ter bewaking aan eenige ridders, die zijn komen toelopen en bij wie de hond zich rustig en bedaard houdt. Deze allen gaan met hem naar den koning en de hertog doet dezen opmerken, dat de hond, wiens gehechtheid aan AUBRY zij allen kennen, niemand van allen die aan het hof zijn het minste leed gedaan heeft behalve juist MACAIRE, dat de hond zijnen heer, die hem altijd bij zich had, ook gevolgd was toen hij de koningin wegleidde; van beide had men sedert dien tijd niets te weten kunnen komen; hij stelde dus voor dat de koning zelve met eenige uitgelezene ridders te paard zou stijgen en den hond narijden waar hij heen

liep, dan zouden zij AUBRY zeker op het spoor komen, wiens wegblijven MACAIRE in zoo hevige verdenking bragt; hij althans meende hem voor den moordenaar van AUBRY te moeten houden.

MACAIRE blijft het hardnekkig ontkennen: met de grootste onbeschaamdheid werpt hij de beschuldiging des hertogs van zich af en dreigt hem met zijne wraak; maar hij acht het toch beter te huis te blijven, als de koning den raad des hertogs volgt en met dezen en vele anderen te paard stijgt om den hond in het woud achterna te gaan. Deze brengt hem naar de plaats waar hij het ligchaam zijns meesters in den grond bedolven heeft, dat hij tot verbazing en droefheid van allen er nu weder uitkrabt. Allen herkennen in den verslagenen AUBRY en beklagen zijn lot. De koning zweert niet te zullen rusten eer hij den moordenaar van zijnen wakkeren vassal ontdekt heeft en hem te laten ophangen, al was het ook zijn gunsteling MACAIRE zelve.

Het lijk van AUBRY laat de koning naar Parijs brengen en met groote eere in gewijde aarde begraven; zijnen hond neemt hij tot zich en beveelt hem wel te verzorgen en te bewaken. Ook den ridder MACAIRE laat hij in verzekerde bewaring brengen. Daarna roept hij alle zijne vassallen bijeen, stelt hun voor wat met AUBRY en zijnen hond geschied is, en hoe daardoor groote verdenking tegen MACAIRE ontstaan is, en verlangt dat zij hierover regt spreken. Nu vergaderen op voorstel van den hertog NAYMES de twaalf pairs en eenige andere der aanzienlijksten onder eenen boom om daarover te beraadslagen. GANELON spreekt het eerst, hij tracht alle vermoedens die er tegen MACAIRE bestaan weg te nemen, en de anderen door bedreigingen vrees aan te jagen. Er is ook niemand, die het waagt hem tegen te spreken; maar nu neemt de wijze hertog NAYMES het woord, verwijt GANELON zijne booze plannen en de overigen hunne lafhartigheid: vervolgens zoekt hij hun te bewijzen, hoe gewigtig de getuigenis van den hond en hoe groot de trouw van zulk een dier jegens zijnen meester is, daarbij het voorbeeld aanhalende van den beroemden MERLYN, die eens door den keizer uit de gevangenis ontslagen werd, onder voorwaarde dat hij zijnen vijand, zijnen vriend en zijnen speelman aan het hof bragt, en die toen zijnen hond als zijnen besten vriend aan den keizer voorstelde. De handelwijze van den hond jegens MACAIRE, meent hij, mag voor eene aanklagt gelden, die op dezen eene zware verdenking doet rusten, zoolang hij zijne onschuld niet voldoende bewezen heeft. Als het beste middel om in deze duistere zaak tot de waarheid te komen, slaat de hertog daarom het godsoordeel door middel van tweegevecht voor.

Daar echter tegen den gevreesden MACAIRE zich niet ligt iemand als kampvechter aanbieden zal, moet de aanklager zelve, de getrouwe hond, de waarheid zijner beschuldiging staande houden, en opdat de kamp niet al te ongelijk zij, moet MACAIRE alleen met een schild en eenen stok van eenen arm lang gewapend zijn en te voet strijden. Verslaat dan MACAIRE den hond, zoo zal hij van alle verdenking vrijgesproken worden, maar wordt hij overwonnen, dan zal hij de verdienste straf, welke de koning over hem als aan den moord schuldig zal uitspreken, ondergaan. De overigen keuren dit voorstel van den hertog goed: ook de koning, nadat het hem bekend gemaakt is, bekrachtigt deze uitspraak zijner pairs. Hij laat MACAIRE voor zich verschijnen en deelt hem de voorwaarden van den kamp mede, waaraan de verrader zich tracht te onttrekken, doch vruchteloos.

Nog eer de strijd begint spreekt MACAIRE met zijne bloedverwanten af, dat zij zich welgewapend op de kampplaats zullen bevinden, ten einde hem, indien de hond hem in levensgevaar bracht, te hulp te komen, ja een hunner stelt hem voor, deze gelegenheid zich ten nutte te maken, om koning KAREL te vermoorden en zich zelven op den troon van Frankrijk te zetten, welk voorstel MACAIRES volkomene goedkeuring wegdraagt. Maar het is reeds geen tijd meer van overleggen, de beslissende ure nadert.

Koning KAREL komt met zijn gevolg op het kampveld en beveelt MACAIRE, nadat eenige zijner verwanten zich met lijf en goed voor hem borg gesteld hebben, in het krijt te treden. OGIER is er reeds met den hond, wien hij bij den halsband vast houdt, terwijl hij op strenge straffe iedereen verbiedt, met woord of daad zich in den strijd te mengen. Een bisschop komt met de reliquien van ST. EUSTACHIUS en vermaant MACAIRE die te kussen en zich in de bescherming van God en den heilige te bevelen; maar hij antwoordt, »hij heeft noch Gods, noch des heiligen hulp van noode in eenen kamp tegen eenen hond,» waarop onder gemompel en verwenschingen van de toeschouwers tegen den goddeloozen trotschaard, de bisschop zich met de reliquien weder verwijdert. MACAIRE zegt, men late nu den hond maar los en hij beroemt zich dat hij hem met den eersten slag zal doodslaan. Maar naauwelijks is het woord van zijne tong, naauwelijks heeft de hond hem gezien en herkend of hij vliegt met eene vaart op den verrader los, en grijpt hem met zijne scherpe tanden bij de keel, eer hij nog in staat is zich te verdedigen. Vergeefs geeft MACAIRE hem eenige slagen zoo hevig dat hij bloedend neêrvalt, hij laat zijnen vijand niet los, rukt hem met zich op den grond en geeft hem beet op beet in het aangezicht. MACAIRE in

zijnen angst roept zijne bloedverwanten te hulp; alle echter verschrikt door des konings bedreiging, dat hij ieder die zich met den kamp inlaat, op staanden voet zal doen ophangen, houden zich bedaard, GANELON alleen niet, hij hoopt den koning door rijke geschenken te kunnen verzoenen. IJlings laat hij zich wapenen, geeft zijn paard de sporen en door de menigte van toeschouwers heendringende, valt hij met het zwaard in de hand op den hond aan, die het gevaar ziende aankomen, zich zoo spoedig als hij kan uit het krijt pakt en zich onder de toeschouwers verbergt. De koning in toorn ontstoken over die onbeschaamde overtreding van zijn gebod, roept zijne mannen en alle aanwezigen toe, dat zij den verrader GANELON grijpen, wie hem voor hem brengt zal honderd pond zilvers ontvangen. Allen, wapen knechten, burgers, tot boeren toe, komen op den gehaten GANELON af, die zich vruchteloos verdedigt en vruchteloos tracht te ontkomen: aan alle kanten wordt de weg hem versperd: eindelijk slaat een boer hem met eenen knepel van het paard, en men sleept hem voor den koning, die er rijkelijk voor beloont. Zijne verwanten zoeken hem te verontschuldigen en den koning met vriendelijke woorden en beloften tot bedaren te brengen; hij is onverbiddelijk, laat GANELON in verzekering brengen en beveelt dat de kamp voortgezet wordt. Deze eindigt met de volkomene overwinning van den hond, die den moordenaar naar de keel vliegt en hem op den grond sleept en onder houdt. MACAIRE smeekt den koning om genade en om bescherming tegen het woedende dier. Terstond komen verscheidene ridders er op toe en bevrijden hem niet zonder moeite van den hond. Maar de koning wil niets van genade hooren: en als MACAIRE nu ziet, dat hij den dood niet ontgaan kan, bekent hij zijne misdaad en verhaalt hoe alles zich heeft toegedragen.

Op 's konings bevel werden MACAIRE en GANELON ieder aan den staart van een paard gebonden en door heel Parijs rondgesleept. De trouwe hond, nadat hij zijnen heer dus gewroken had, begaf zich naar zijn graf, ging daar liggen en stierf door velen beweend. De koning liet hem bij het graf waar zijn heer lag begraven.

De roman van koningin SYBILLA is zeer oud. ALBERICUS *Trium fontium*, die in de eerste helft der XIIIde eeuw zijne kronijk schreef, maakt er reeds melding van. Sprekende van de eerste vrouw van KAREL den grooten, eene dochter van den koning der Longobarden DESIDERIUS, naderhand door hem verstooten, zegt hij; »Super repudiatione praedictae reginae, quae dicta est SIBILLA a cantoribus gallicis, pulcherrima contexta est fabula; de quodam nano turpissimo, cujus oc-

cassione dicta regina fuit expulsa; de ALBERICO milite Montis-Desiderii, qui eam debuit conducere, a MACHARIO proditore occiso; de cane venatico ejusdem ALBERICI, qui dictum MACHARIUM in praesentia KAROLI Parisiis duello mirabili devicit. De GALLERANO, de BACHARE et eodem MACHARIO tractis turpiter et patibulo affixis etc. — et caetera isti fabulae annexa ex parte magna falssissima. Quae omnia, quamvis delectent et ad risum moveant auditores vel etiam ad lacrimas, tamen a veritate historica comprobantur nimis recedere, luci gratia ita composita." d. i. »Aangaande het verstooten van voornoemde koningin, die door de fransche zangers SIBILLA genoemd wordt, is een zeer schoon verhaal verlicht: van eenen zeer leelijken dwerg, die aanleiding gaf dat de genoemde koningin verbannen werd: van den ridder AUBRY van Montdidier, die haar moest geleiden en door den verrader MACAIRE verslagen werd: van den jagthond van denzelfden AUBRY, die te Parijs in KARELS tegenwoordigheid den genoemden MACAIRE in eenen wonderlijken kamp overwon, van GALERAN, van BACHARES en denzelfden MACAIRE met schandte rondgesleept en aan de galg gehangen, enz. — en andere dingen aan dat verhaal toegevoegd, die voor een groot gedeelte geheel onwaar zijn. Al hetwelk, hoewel het vermaakt en de hoorders tot lagchen of ook tot tranen beweegt, nogtans blijkt al te verre

van de historische waarheid af te wijken, zijnde om des voordeels wille zoo verdicht.

Reeds in de XIIIde eeuw schijnt men dus het verhaal van den hond van AUBRY voor verdicht gehouden te hebben. Men heeft dit later als eene ware gebeurtenis beschouwd, omdat men den roman van *Koningin Sybilla* niet kende. Want deze is wel, even als zoo vele andere in proza omgezet en zoo volkslectuur geworden; maar schijnt toch weinig gelezen te zijn. Van den franschen prozaroman (die toch zeer waarschijnlijk bestaan heeft) is tot nog toe geen spoor ontdekt, de spaansche is zeer zeldzaam, de hollandsche wordt nergens, ook niet in het censuuredict van 16 april 1621 vermeld, en er schijnt nog slechts één exemplaar van te zijn overgebleven.

Een bewijs hoeveel smaak men reeds vroeg in deze vertelling vond, bevat de roman van *Miles et Amis*, waar een aap nagenoeg dezelfde rol speelt als hier AUBRYS jagthond. Z. GRAESSE, *Die grossen Sagenkreise des Mittelalters*, S. 352, DUNLOP, *Geschichte der Prosa-dichtungen*, S. 134—137.

Over den roman van *Koningin Sybilla* zie men FERD. WOLF, *Die neuesten Leistungen der Franzosen en Ueber die beiden wieder aufgefundenen Nederl. Volksbücher v. d. Koningin Sibille und von Huon v. Bordeaux*.

P. L. Wz.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Porcelein (vgl. A. R., XI. bl. 6, 147). Dat de vraag of de Nederlanders bij hunne aankomst in China het porcelein aldaar vonden als artikel van consumtie en uitvoer, bevestigend moet beantwoord worden, en dat het porcelein behoort onder de eerste artikelen, die door de Hollanders uit de Oost werden aangevoerd, blijkt o. a. uit PONTANUS, *Beschrijving van Amsterdam*, in welk werk, dat maar een jaar of tien na de oprigting der oostindische compagnie uitkwam, reeds gezegd wordt, dat de »overvloed" der porceleinen »daghelicx meer ende meer aanwast," zoodat ze toen »tot het ghebruick des gemeinen volcks ghemeijn gheworden" waren. Uit dit laatste blijkt, dat het porcelein reeds bekend was vóórdat de Hollanders het uit Oostindië haalden, doch als zeldzaamheid. Voorts deelt PONTANUS aangaande de fabriekade mede, dat de porceleinen, volgens v. LINSCHOTEN, gemaakt worden: »wt een secker besondere aerde, dewelcke seer hard ende vast is; dewelcke in brocken ende seer dunne stucken gestooten, daarna met water in sekere backen, wt steen ghehouwen, geveijckt ende ghekneedt wordt: ende als zij

genoech gheweijckt is ende dikwils in het water gekneedt ende ghewendt dat [dan] wt de stoffe die aldernaest boven swemt de subtiële vaten ghemaect werden," (deze fijne soorten die »van soo wtnemende ende ghesuijverde substantie ende stoffe zijn dat se alle Christalinen te boven gaan," werden volgens v. LINSCHOTEN niet uitgevoerd, hoewel PONTANUS zegt, dat hij er te Amsterdam een monster van gezien heeft). »Wt de reste die sinckt" worden »deghene die min subtiël en fijn zijn" gemaakt (dit zijn de »Porcelleijnen van grove stoffe," die »tot die van Indien op verscheijden plaetsen, Spaenjaerden, Portegysen, ende andere gevoert worden"). Eindelijk »dat se terstont also geformeert met schilderijen verciert worden ende ten leste in den oven tot die hardicheyt die wij sien ghebacken werden."

Wat de kleur betreft, schrijft PONTANUS, dat de porceleinen zijns wetens alleen »blau met wit daertusschen gemengt hebben." Rood porcelein was alzoo toen nog niet bekend.

Het is ook aangaande het onderwerp van porcelein niet onbelangrijk te vermelden,

dat de oostindische compagnie aan koning FREDERIK AUGUSTUS de porceleinverzameling heeft geleverd van het »Hollandsch-Japansch museum» te Dresden, waarvan de waarde op ettelijke miljoenen wordt geschat.

CHR.

Prijspenning van een landbouwkundig genootschap (vgl. A. R., XI. bl. 148). Volgens het t. l. a. pl. gestelde zoude dit genootschap zijn opgericht in 1773; in den *Catalogus* van het penning- en muntkabinet van wijlen den heer J. VAN DAM DWZ., Nov. 1858, bl. 125 komt voor, onder N°. 3581, *Prijsp. van de Maatsch. van Landbouw, in dit jaar (1776) te Amsterdam opgericht*. Wie heeft gelijk? Voor de plaatsing in het *Vervolg* op VAN LOON kan dit niet onverschillig zijn.

V. D. N.

[Zou dit niet een andere penning zijn dan die waar J. D. naar vraagde?]

L.

Joannes Buijesius (vgl. A. R. en XI. bl. 2). Mr. JOHAN BUIJES, van wien het vermelde portret door DELFF naar RAVESTEIJN, met zijne spreuk *post nubila phoebus* en een latijnsch vers van GROTIUS, waarvan de vertaling voorkomt bij H. MEIJER, *Korte Beschr. der stad Monnikendam*, werd in die stad geboren, was eerst lid van het bestuur aldaar en is daarna gecommiteerd raad van wege de staten geworden. Hij deed als raad in het hof van Holland, Zeeland en Friesland den eed, 12 Jan. 1602, en bleef die waardigheid bekleeden tot aan zijn dood. — Hij had gehuwd JACOBA PIETERS, die overleed 11 april 1590 en begraven werd in het choor der St. Jacobskerk te 's Gravenhage; zoo ook hij in 1614; beide met een grafschrift. Hunne dochter JACOBA BUIJES heeft gehuwd in 1616 den hoogleeraar THOMAS ERPENIUS, terwijl het graf van deze beide met een grafschrift voorzien is in de St. Pieterskerk te Leiden. Zie TIMARETEN, *Collectio Monumentorum*, Amst. 1684, p. 91, 92, ook MIERIS, *Beschr. v. Leyden*, dl. I. bl. 52; nog H. MEIJER, *Beschr. van Monnikendam*, 2de druk, 1767; VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, p. 1473, en P. TIMARETEN, *Verzam. v. Gedenkstukken*, dl. II. 52, 's Gravenhage.

V. D. N.

G. van der Voort (vgl. A. R.). Mr. GERRIT of GERARDUS VAN DER VOORT werd in 1790 tot hoogleeraar in de wijsbegeerte te Groningen beroepen, en hield aldaar zijne inwijdingsredevoering den 10den oct. van genoemd jaar, *De Epicureorum doctrina morali, magis magisque se in hominum animos insinuante et mores corrumpente*. Doch slechts korte jaren bekleedde hij die betrekking, daar hij reeds den 28sten september 1793 te Amsterdam overleden is, aan eene borstkwaal in den

ouderdom van maar 28 jaren, 10 maanden en 5 dagen. Hij werd bij de vermelding hiervan gezegd te zijn *A. L. M. J. U. et Phil. Doct.*, hoogl. in de reden- en overnatuurkunde, alsmede in de zedelijke wijsbegeerte, aan de hoogeschool van Stad en Lande, lid van de holl. maatsch. der wetensch. te Haarlem en van het prov. utrecht'sch genootschap, in de *Verslagen* van welke maatschappijen ongetwijfeld meer over hem zal te vinden zijn. Zie *Konst- en Letterb.*, 1790 en 1793.

V. D. N.

Jo. Frid. Helvetius. In het verslag der Maatschappij d. Nederl. Letterk. te Leiden over 1861 wordt gezegd: »In de vergadering van maart toonde hij (P. O. VAN DER CHIGS) een' zilveren gedenkpenning ter gedachtenis van JO. FRID. HELVETIUS, 's lands docter, den 29sten aug. 1709, 80 jaren oud, te 's Hage overleden, over wien de nederlandse bronnen niets aan de hand geven.» En later op bl. 64: »In de bijeenkomsten van maart en april deelde hij (BODEL NIJENHUIS) eenige bijzonderheden mede, zoo door prof. DE WAL, als door hem opgespoord over den persoon van JO. FRID. HELVETIUS uit MÖHSEN, *Bildnisse berühmter Aertze* (Berlin 1771) uit JÖCHER en uit ADELUNG, *Gelehrten-Lexicon*.»

De bedoelde penning zal waarschijnlijk die zijn, welke C. A. RUDOLPHI in zijn werkje: *Recentioris aevi Numismata virorum de rebus medicis et Physicis meritorum memoriam servantia*. Berol. 1829. 8°. op bl. 72, n°. CLXIX vermeldt. Omtrent HELVETIUS vond ik aangeeteekend, dat hij te Anhalt-Cothen in 1625 geboren was, de scheikunde en vooral de geneeskunde beoefende, zich in 1649 naar Holland begaf, waar hij zich te 's Gravenhage nederzette, 's lands doctor en doctor van den prins van Oranje werd. Voorts dat hij grootvader is geweest van den franschen filosoof C. A. HELVETIUS. De vele geschriften van J. F. vindt men in de *Diction. Médicale, Biographie Médicale*, t. V. p. 154: BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.*, X. bl. 243. In zijn' tijd vond hij lezers voor zijn boek *Vitulus aureus quem mundus adoratur et orat, in quo tractatur de rarissimo naturae miraculo transmutandi metalla nempe quomodo tota plumbi substantia vel intra momentum ex quavis minima lapidis veri philosophici particula in aurum commutata fuerit*. H. C. et Amst. 1667. 8°. ibid. 1702, 1705; in het hoogduitsch vertaald, Nürnberg. 1675, 1688, Francf. 1705, 1726: herdrukt in het *Museum hermeticum* en in de *Biblioth. Chimique de MAUGET*. Het zoude mij aangenaam zijn deze weinige bijzonderheden aangaande HELVETIUS aangevuld te zien, hetzij uit de in den beginne genoemde, of uit andere bronnen.

D. te D.

Gedenkpenning op het gevangen nemen te?
en in vrijheid stellen van? (vgl. XI. bl.
 149.) De gedenkpenning, waarnaar J. D.
L.

vraagt, is ongetwijfeld een curieus stuk; moge het dan niet om de groote zeldzaamheid zijn, waarmede hij voorkomt, dan toch om de reden der vervaardiging. Het kon wel niet anders, op de figuren en omschriften afgaande, of men moest er een beteekenis aan hechten, die er geheel vreemd aan is, en geen wonder daarom, dat de in het werk gestelde nasporingen tot geenerlei resultaat geleid hebben. Gelukkig, dat men den held van den penning te »fatsoenlijk» heeft aangezien en het daarom niet zoo grif aangenomen heeft, om hem tot den hoofdpersoon van een diefstal te maken, waarvoor, naar we uit de mededeling opmaken, eenige kans bestond en dat, gedachtig aan het spreekwoord, dat kleëren den man niet maken, — wanneer er eens geen nader licht over dien penning geworpen werd, wel, als vermoeden zou aangenomen hebben kunnen zijn, om later voor waarheid door te gaan. Daarentegen kan eene enkele vraag, waar ze nu gedaan is, vele moeite voorkomen en terstond de beteekenis van dien penning doen kennen. 't Is mij aangenaam daardoor het bewijs te mogen leveren, dat onze *Navorscher* toch zoo nutteloos niet is, als we wel eens hebben hooren beweren. Maar ter zake.

In het bezit van mijn vader is mede een exemplaar van dien »fraai gegraveerden zilveren penning.» Als een erfstuk is hij in ons geslacht van vader tot zoon overgegaan, daar een der mannen, op den penning voorgesteld, door aanhuwelijking tot onze familie behoorde. Bij dien penning ligt de volgende verklaring of »uitlegging», door een hand van dien tijd geschreven.

»*Voorzijde.* De akelige omstandigheden van JACOB CARDINAAL in een besloten plaatse, welke omringt is met zware donkere wolken en onweersbuijen, zoodat hij geene uitkomst ziet te wachten.

»*Keerzijde.* Het ontslag van dezelve JACOB CARDINAAL; verder ziet men hem in vrijheid, die door de heeren SEM en CORVER is uitgevoerd, voor welke vrijheid hij hun een dankbaar hart toedraagt; zijnde het eenige dat hij hun kan schenken.»

Dankbaarheid schijnt dus den penning te hebben doen graveren. Zeker is het van de zijde van den bewelddigde geschied, want, hadden anderen het feit willen vereeuwigen, de penning zou niet zeldzaam geweest zijn. Uit dankbaarheid alzo zal CARDINAAL dien penning aan zijne redders geschonken hebben. Door een dezer, CLAES SEM, is hij in onze familie gekomen, en ik geloof te mogen beweren, dat er niet meer dan twee exempla-

ren vervaardigd zijn. Ik meen dit te kunnen afleiden uit de zeldzaamheid, die mijn grootvader, welke een aardig kabinetje gedenkpenningen verzameld had, er altijd aan toeschreef; wijders mijn grijze vriend VAN ORDEN bezat hem niet, en de vraag, thans door J. D.

L. gedaan, is er mij wel het overtuigendste bewijs voor.

Maar wie was nu JACOB CARDINAAL? Waarom zat hij gevangen? De overlevering noemde hem een koopman te Zaandam, die, door de onbarmhartigheid van een zijner crediteuren, om schuld gegijzeld, maar door de bemoeiingen der mede daar woonachtige kooplieden SEM en CORVER in vrijheid gesteld werd. Bijzonderheden daaromtrent schenen door niemand gekend te zijn. Bij het schrijven mijner *Geschiedenis der Zaanlanden* en het navorschen van datgene, wat tot de Zaan in betrekking stond, kon die penning mijne aandacht niet ontgaan, en gaarne zag ik de overlevering bevestigd of aangevuld. Maar mijn verlangen werd niet vervuld, tot voor eenigen tijd, toen ik in een der brieven, door een koopman te Zaandam aan zijnen broeder, die op Ceilon in dienst der oostind. compagnie was, geschreven, het volgende las:

»De scheepsbouw vervalt al te maal. De beroemde en vermaarde JACOB CARDINAAL, getrouwd met de eenigste dochter van DIRK LIJNSZ. ROGGE, heeft zijne rekening mede niet goed gemaakt en is door een zijner crediteuren, MARTEN MUL, in appréhensie genomen en zoo ver gebragt, dat hij is getransporteerd op den Gevangen poort in den Haag. Zijn staat komt 4000 à 5000 gulden te kort. Liefde en vrede verdwijnt, hoog- en armoede vermeerderd en als de een den andere burger zoo maar opvatten en wegbrengen kan, weet ik niet wat het einde zijn zal.»

Dat liefde niet aan de Zaan verdwenen was, gelijk onze briefschrijver zich uitdrukt, is door de heeren SEM en CORVER schitterend weêrlegd. Zij toch schijnen de middelen gevonden of den boedel, die toch zooveel niet te kort kwam, dat de hardheid van dien crediteur er door geregtvaardigd werd, tot eene gewenschte liquidatie gebragt te hebben, waardoor »die beroemde en vermaarde JACOB CARDINAAL» in vrijheid gesteld werd.

CARDINAAL was dus scheepsbouwmeester, die zijne zaken in het groot schijnt gedreven te hebben. En dit kon hij daar dit bedrijf erfelijk in zijn geslacht en hij door zijn huwelijk vermaagschapt was aan een der eerste familiën van de Zaan. Waardoor CARDINAAL nu eigenlijk zijn boedel te kort zag komen, daarnaar zouden wij raden, maar niets zekers zeggen kunnen; doch, naar den penning te oordeelen, moet zijn ongeluk buiten zijne schuld geweest zijn; anders zou hij toch zoo-

veel hulpvaardigheid niet ondervonden hebben. CARDINAAL moet, ondanks die hulp, zijn bedrijf niet weder voortgezet hebben, daar ik aangeteekend gevonden heb, dat in 1778 de werven van TEWIS LIJSZ. ROGGE en JACOB CARDINAAL publiek verkocht zijn. Van dien tijd af dagteekent het verval van den hier eens zoo bloeienden scheepsbouw, die langzaam verminderende, eindelijk geheel ophield. H—g.

Gedenkpenning ter eere van Jan Ingenhousz (vgl. XI. bl. 149). In het penning- en muntkabinet van wijlen den heer JAN VAN DAM dwz. te Rotterdam was een gedenkpenningplaat met het borstbeeld van INGENHOUSZ (zie den catalogus der verzameling, verkocht in november 1858 te Amsterdam, blz. 126, N°. 3609), en is aldaar gesteld op het jaar 1779. De heer G. THEOD. BOM was kooper en is welligt in staat, aan te wijzen bij wien die plaat thans berust. Over INGENHOUSZ zie men den *Noordbrabandschen Volksalmanak*, 1sten jaarg. 1843, bl. 41; VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, in voce, alwaar verzuimd is zijne spreuk *utinam citius* te vermelden, zie *Konst- en Letterbode*, 1844, N°. 18, blz. 281. V. D. N.

Hendrik Bernard Martini (vgl. XI. bl. 149). Deze was mr. in de regten, overleed 1776; zijn wapen gekwartierd: 1 en 4 van zilver, beladen met een klimmenden leeuw van keel; 2 en 3 van keel beladen met een vogel, naar het schijnt een meeuw, van zilver, zie *Wapenkaart* van 's Hertogenbosch.

V. D. N.

Hendrik Bernard Martini. $\frac{J. D.}{L.}$ kan het antwoord op zijne vraag omtrent het wapen van de familie MARTINI vinden bij WELEVELD, *Handboek van den Nederl. adel*, bl. 102, waar men leest, dat het geslachtswapen die familie is. »Ecartelé, het eerste en vierde van zilver beladen met eenen leeuw van keel, het tweede en derde van azuur, beladen met eene duif van zilver, gebekt en gepoot van keel.» Meer bijzonderheden omtrent HENDRIK BERNARD MARTINI zal de vrager vermoedelijk kunnen bekomen bij jonkhr. mr. M. H. B. MARTINI VAN GEFFEN, kantonregter te Boxtel.

†.

[Ook MENNO zond ons eene beschrijving van het wapen, overeenstemmende met die welke †. geeft.]

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Brieven van Abelard en Heloise (vgl. XI. bl. 110). De vroegere uitgaven der werken van ABELARD zijn zeldzaam. Van de brieven is eene te Londen uitgekomen in 1718 in 8°, onder den volgenden titel: PETRI ABELARDI, abbatis Ruyensis, et HELOISSAE, abbatisae Paracletensis *Epistolae, a prioris editionis erroribus purgatae et cum cod. MS. collatae, cura RICARDI RAWLINSON*. In 1836 werden *Les ouvrages inédits d'ABELARD* op hoog gezag te Parijs uitgegeven, waarvan een exemplaar is te vinden in de boekerij van het voormalig Koninkl. nederl. instituut. Over ABELARD en HELOÏSE zie men onder anderen BAYLES *Dictionnaire*. SAXO SYLVIVS.

[De laatste uitgave van ABELARDS werken is: P. ABELARDI *Opera colleg. recens. cet. v. COUSIN et all.* Paris, vol. I. 1849, vol. II. 1859, 4°.]

Jan van der Veen (vgl. A. R., XI. bl. 44). Uit hetgeen de heer J. C. K. t. l. a. p. mededeelt, blijkt mij dat hij zich vergiste, toen hij op bl. 379 van den VIIden jaargang zeide, dat »alleen de laatste stukjes» (en niet de *Raadselen*), welke in het boekje, getiteld: JAN VAN DER VEENS *Raadtzelen uytgebeelt met zinrijke uytleggingen*, voorkomen, in zijn *Adamsappel* zijn opgenomen. Zoo als ik dacht, zijn de raadselen (160 in getal, behalve de *Toegift*) met voorrede en titel, in de uitgave

Amst. 1703 opgenomen. Slechts twee raadselen zijn er dus (om welke reden?) uitgelaaten. D. te D.

Wijnoldus Munniks (vgl. XI. bl. 11). Het verwondert mij, dat de uitvoerige en naauwkeurige levensschets van dezen welbekenden geleerde, te vinden in het *Woordenboek* van NIEUWENHUIS, de aandacht onzer medewerkers is ontsnapt. SAXO SYLVIVS.

Simon Tyssot (lees Tissot) de Patot (vgl. XI. bl. 113 en 167. Ik zoude $\frac{J. D.}{L.}$ korthedshalve kunnen verwijzen naar het *Tweede eeuwfeest van Deventers Athenaeum*, door VAN ECK en BOSSCHA, maar dewijl dit werk mischien hem niet bekend zal zijn, zoo wil ik hem mededeelen wat daarin over dien man te vinden is, verbeterd en vermeerderd uit later ontdekte bronnen. Als refugie van eenigen naam schijnt de regering van Deventer hem in 1691 benoemd te hebben tot buitengewoon hoogleeraar in de mathesis, en heeft hij waarschijnlijk bij die gelegenheid eene rede gehouden, waarvan de titel aldus wordt opgegeven: *Oratio sive disputatio, qua s. TISSOT DE PATOT, matheseos professor, mathematice demonstrare contendit, qua propter fieri nequaquam possit, ut homo eodem temporis puncto*

pluribus quam uno suorum sensium utatur aequè perfecte ac natura illos concedere potest. Het is opmerkelijk, dat in het actenboek der professoren met geen enkel woord van PATOT melding wordt gemaakt, en men komt op het vermoeden, dat zij hem niet als ambtgenoot hebben willen erkennen: ja zelfs blijkt uit eene briefwisseling van een hunner, dat men niet veel met hem op had wegens zijne onbeschaamdheid, die zoo ver ging, dat hij in het Nederlandsch, dat hij niet verstond, eene rede wilde houden ter eere van de komst van koning WILLEM hier te lande: de schrijver noemt hem een *circulator*, welke benaming door het medegedeelde van den vrager wel wordt geregtvaardigd. Voorts was hij schrijver van een berucht werk: *Voyages et aventures de JACQUES MASSE*, dat volgens eene schriftelijke aantekening op VOGTII *Catal. libr. rar.*, p. 446, te Bordeaux in 1704 het licht zag, aldaar en te Keulen in 1710 en te Rouaan in 1734 herdrukt werd en door J. F. REIMANNUS in *Hist. Univ. Atheismi*, p. 558, genoemd wordt *liber atheisticus et scandalosus*, als bevattende de schandelijkste spotterijen met de leer van het evangelie. Zie BARBIER, *Diction. des Anonymes* n°. 19457. In 1727 verschenen zijne *Lettres choisies*, welk werk door de regering der stad zoo hoog werd opgenomen, dat hij, op aanzetten van den kerkeraad, van zijnen post werd ontzet zoo lang hij zijne stellingen niet zou hebben herroepen. Zie hierover XPEY en DERMOUT, *Gesch. der Herv. Kerk*, dl. III. bl. 349, en de daar aangehaalde werken. De familie TISSOT DE PATOT is nog in ons land aanwezig.

SAXO SYLVIVS.

Gedichten van H. W. en P. de Groot (vgl. XI. bl. 153). De titel van deze verzameling is niet zoo als JANUS dien opgeeft, maar *Overgebleven Rijmstukken van en op JAN, HUYG, PIETER en WILLEM DE GROOT*. De eerste druk zag, zoo als het bestuur te regt vermeent, in 1722 het licht en wel te Delft. Men zie WITSEN GEYSBEEK, *Woordenboek*, dl. II. bl. 427.

C/4.

Gedichten van H. W. en P. de Groot. Een exemplaar van deze gedichten bij mij voorhanden, is uitgegeven te Delft bij ANDRIES VOORSTAD, 1722, mede te bekomen bij PHIL. LOZEL, te Rotterdam, in 8°.

In dezen bundel komen voor onderscheiden gedichten van F. J. V. O. d. i.: FRANCOIS JACOB VAN OVERSCHIE, bekend door zijn rijmwerk *Ouwé Niws*, of *Volbragte belofte*; men weet dat de moeder van HUGO DE GROOT was ALIDA VAN OVERSCHIE. Of deze OVERSCHIE, wiens werk in 1735 verscheen, dan wel VOORSTAD de uitgave bezorgd heeft, schijnt onzeker. Zie over de *Rijmstukken* der

familie DE GROOT: WITSEN GEYSBEEK, *B. C. Woordenboek*, dl. II. bl. 427—438.

V. D. N.

Adr. Havermans (vgl. XI. bl. 50 en 152). ADRIAEN HAVERMANS, regtsgeleerde, uit een oud brabandsch edel geslacht gesproten, werd in 1637 griffier der stad Breda, heeft zich door zijne groote geleerdheid en voornamelijk door zijne uitnemende kennis der brabandsche oudheden, welke hij met veel moeite en naauwkeurigheid had verzameld, zeer vermaard gemaakt. Hij is te Breda in 1653 gestorven, nadat hij in het licht had gegeven *Kort begrip en bericht van de historie van Brabant*, Leiden 1652, in 4°.

Zie T. E. VAN GOOR, *Beschr. der Stad en Lande van Breda*, 1744, bl. 305.

V. D. N.

Adam Huygen (vgl. XI. bl. 50 en 152). Deze was de zoon van HERMAN HUYGEN, in leven burgemeester van Doesburg, en van vrouwe AGATHA KALDENBACH; hij was een sieraad der oude en beroemde stad. Zijne bekwaamheden deden hem eerst tot geheim-schrijver en later tot burgemeester binnen die stad verkiezen, ook bekleedde hij het ambt van raadsheer bij den vorst van Nassau-Siegen, en was mede drossaard van de hoogheid Wisch. Dat hij een kundig regtsgeleerde was blijkt uit zijne *Raadgevingen (Advisen)*, in deze en gene verzameling te vinden. Van hem bestond ook een handschrift, waarin de landregten der graafschap Zutphen worden opgehelderd. Andere bijzonderheden, zijn persoon of levenswijze betreffende, en ook de tijd van zijn overlijden, waren aan den heer mr. C. W. VONCK, den uitgever van zijne *Beschrijving van Doesburg*, niet bekend; hij moet echter in den jare 1681 nog geleefd hebben. Zie de *Beschrijving van het begin, opkomst en aanwas der stad Doesburg*, enz. in de *Voorrede door den uitgever*, bl. xcvi—xcix. Meer zal waarschijnlijk van HUYGEN niet te vinden zijn, tenzij welligt in het archief van Doesburg.

V. D. N.

Vreet, vogel of sterf (vgl. XI. bl. 90, 114). Ik bezit eene vertaling van dat werk, dat tot titel heeft: *»Vreet Vogel ofte sterf. Dat is: Dringende Hoofd-vragen over de waare Kerk, aan alle Predikanten ter beantwoording overgegeven. Eerste Boek behelzende eene zeer wydropige, dog merkwaardige, voorreden, waarin de aart en oogmerk van de zogenaamde laatste Kerk-Hervormers, en hunne navolgers, uit hunne eige boekken wort aangetoont, dienende voor inleidinge tot de bovengemelde Hoofdvragen Door den Heer J. N. WEISLINGER, Priester en Pastoor. Uit het Hoogh-Duits vertaalt door een Rooms-Katholyk Priester. T^e Antwerpen, By*

JACOBUS BERNARDUS JOURET, *Boek-drukker ende Boek-verkooper in de Korte nieuwstraat in 't gulde Vlies*, 1741."

Voor het tweede boek bevindt zich gelijke titel, doch na het woord »overgegeven" volgt daar: »*Tweede Boek, waarin zy door de H. Schrift en Agustinus en de Onkatholyke Schriften zelf gedrongen worden te bekennen, ofte dat Christus een leugenaar en valsche Messias is, ofte dat de Rooms-Katholyke Kerke de waare Kerke is. Door den Heer J. N. WEISLINGER, Priester en Pastoor. T^e Antwerpen, By JACOBUS BERNARDUS JOURET, Boek-drukker ende Boeck-Vercooper in de Corte Nieuw-straat, in 't gulde Vlies*, 1741." 1e b. voorwerk 31, voorrede 443 bl. 2e boek 587 bl. behalve de bladwijzer.

Ook dit werk is in klein octavo. In het voorwerk komt ook de opdracht aan ARMAND DE GASTON, gedateerd Straatsburg 1 Maart 1722, voor, doch niet diens beeldtenis, noch het privilege van 9 februarij 1727, wel eene *Approbatio Censoris*, Augustae, 22 dec. 1727, eene *Approbatio Theologorum*, Spirae, 16 nov. 1719 en de *Protestatie* van den schrijver, Drusenheim, 1 bloeiimaand, 1719. Verder: *Het privilege*, Brussel, 7 augustus 1741 en de *Approbatie*, Antwerpen, 1 Augustus 1741. Ook bij deze vertaling is eene titelplaat, voorstellende een vertrek, waarin ter rechterzijde eene tafel met een kleed, waarop de *Biblia sacra, opera d. Aug., opera Luth.* en *Conf. Aug.* liggen. Voor deze ligt eenig aas op de tafel, waarbij een pikkende raaf en langs den voorkant der tafel de woorden: *Vreet vogel ofte sterf*. Bij die tafel staat een jongeling. Achter de *Biblia sacra* staat eene brandende kaars en daarachter ziet men eene kerk op eene rots. In den linkerbovenhoek een landschapje, waarin SIMON de tovenaer, en daaronder *Non praevallebunt adversus eam*, Matth. 26, v. 18. Hieronder staan de afbeeldingen, zoo als zij gewoonlijk afgebeeld worden ten voeten uit, van WICKLEF, HUS, LUTHERUS, ZWINGEL, CALVINUS, MELANCHTON, BUCERUS en BEZA, bl. 571, § IX. De zes op bl. 114, door I. A. N. vermelde plaatjes vindt men hier ook. I. A. N. zegt: 3. LUTHER in het midden van zijne familie (vrouw en zes kinderen). Op de plaat in mijne vertaling is er nog een persoon, die de deur open doet, in de kamer ziet en zegt: »Ik ben Andriesje." Men zie 2de boek, bl. 76. Het door I. A. N. opgegeven werk is de tweede druk, want wij lezen 2e boek, bl. 248, § XXVI, dat toen de eerste druk uitgekomen was, men den *Vreetvogel* zoude wederleggen onder den titel: *Vreet hond, wat gy gebraakt hebt*; of *Vreet hond wat gy gesch.... hebt*; doch dat de *Vreet-hond* niet openlijk verschenen is. Bl. 546, vindt men: »Een kort aanhangzel en nodig bericht aangaande dezen nieuwen druk."

N. REEKS, Dl. I.

Daarin verdedigt zich de schrijver ten aanzien van hetgeen omtrent den eersten druk verspreid is en zegt, dat het boek zeer goeden aftrek had, en zoo als men hem verzekerd had, op verscheidene plaatsen van Duitschland, tot vier en vijf malen is nagedrukt geworden; dat hij goedgevonden had het boek nogmaals onder handen te nemen en te verbeteren en, met vele nieuwe merkwaaardige zaken en aanmerkingen vermeerderd, op nieuw uit te geven. T. a. p. vindt men ook een kronijkvaarsje, luidende:

ITO SATAN RETRO; VICTRIX TANDEM. BONA CAUSA!
FINIS ADEST, TA CEAS! SIN, NON EST CREDITO, FINIS.

en daarbij eene noot, waarin gezegd wordt, dat het voorz. kronijkvaarsje uitdrukt het jaar van den eersten druk van dat boek.

D. H. H.

[De rekening komt niet uit: wij zullen dus aan dit versje onder de mislukte aardigheden eene plaats moeten geven.]

Cornelis Wiggertz (vgl. XI. bl. 153). Deze ook VICHERI, WIGERI, WIGERIUS genoemd, was een Fries, uit het pausdom, bij de schaarschheid van leeraars tot den kerken dienst aangenomen, beroepen te Bolsward, den 26sten febr. 1582. In 1583 was CORNELIUS van Harlingen lid der synode te Franeker; in 1585 wordt CORNELIUS VICHERI in de acten der synode vermeld en den 27sten juni 1588 werd in de synodale bijeenkomst besloten, dat hij bij die van Harlingen in zijn dienst zal blijven, tot dat men hem een ander beroep in Friesland bestelle; in 1590 werd hij te Hoorn beroepen, doch door order van hh. staten in 1596 van zijn dienst ontslagen. Ook wordt vermeld CORNELIUS WIGGERT als predikant te Oudkarspel en Noordscharwoude 1587, die welligt dezelfde als CORNELIS WIGGERTSZ zal geweest zijn. Zie voorts over dezen: BAUDARTIUS, *Nederl. Geschied.*, dl. I. boek 1, bl. 1 en 2. TRIGLAND, *Kerkel. Hist.*, bl. 233 tot 265 en ook de *Naamljsten* van de predikanten der classis van Bolsward en Workum, van Franeker, van Noordholland. — Nog vind ik opgeteekend, dat WIGERUS in 156. pastoor, ook predikant van Schalsum onder de classis van Franeker genoemd wordt.

V. D. N.

C. Nozeman (vgl. XI. bl. 152). Deze zal geen ander geweest zijn dan de remonstrantsche predikant te Rotterdam, die in 1789 overleden is. De stukken, voorkomende in het genoemde deel der *Verhandelingen van de Maatsch. der Nederl. Letterk. te Leyden*, uitgegeven 1814, zijn veelal van vroegeren tijd; als van 1790, 1806, voor zooverre zij gedagteekend zijn; andere, gelijk dat van NOZEMAN, hebben geen jaartal, het is dus onzeker van wanneer zij zijn. NOZEMAN de vader be-

hoorde tot de geleerden van zijnen tijd. De heer TIDEMAN in de *Remonstr. Broederschap*; 1847, bl. 55 zegt, dat hij voor het professoraat in aanmerking kwam. V. D. N.

Stukken in Chambers' Miscellany (vgl. A. R.). Op eene vraag, door mij ten dezen opzichte aan den boekhandelaar WILLIAM CHAMBERS gerigt, heb ik tot antwoord bekomen, dat noch hij, noch iemand der in zijne zaak betrokkenen zich de namen der stellers van de bedoelde stukken herinneren kon.

J. H. VAN LENNEP.

Bernard Busschop (vgl. XI. bl. 153 en 170). Over diens geschrift en de tegenschriften kan worden opgeslagen Uitenbogaart, *Bericht op het nader Advys*, 1615, bl. 33, en *Het Antidotum*, 1615, bl. 23, nog *Aanm. op Busschops Lofzang*, 1620; ook BRANDT, *Hist. der Reform.*, dl. II. bl. 321 en 322. Deze laatste schijnt meestal gevolgd te zijn, zoowel door GLASIUS, *Godgel. Nederl.*, als door SCHOTTEL, *Kerkel. Dordrecht*, dl. I. bl. 305, 306.

BUSSCHOPS gedicht over de *praedestinatie* schijnt ook in zijn bundel *Nieuwe Lofzangen*, enz., waarvan een zesde druk verscheen, opgenomen te zijn. Andere gedichten, doch ook uit dien bundel, vindt men achter het *Dordtsche Passieboekje* van 1764. V. D. N.

Fransche boeken in Holland gedrukt. AEGIDIUS MENAGE gaf in 1687 bij HENDRIK WETSTEIN zijne *Poëmata* (octava editio) uit. Daar de voorrede gedagteekend is: Lutetiae Paris. pridie Non. April. CIOIOCLII, is dit zeker geschied ten-gevolge van den roem, dien de hollandsche drukkerijen toen genoten, welke roem, zoo als blijkt uit het nette boekje, zoo goed als die der hedendaagsche stereotypen wel verdiend is. Het bevat niet minder dan een latijnschen, een griekschen, een franschen en een italiaanschen bundel.

Maar wie was Monsieur PALAPRAT, die in 1698 te 's Gravenhage bij JACOB ELLINKHUYSEN en ten deele bij JACOB DE HONDT aldaar twee bundeltjes (kl. 8°.) *Tooneelpoëzy* uitgaf? En wie was Mons. PASSERAT (FRANCOIS), die aldaar bij HENRY VAN BULDEREN in 't wapen van Mezeray, in 1695 zijne *Oeuvres* uitgaf? 't Is mede kl. 8°. en opgedragen aan den keurvorst van Beieren. Het boekje bevat mede tooneelpoëzij, benevens *le Bel Anglois*, *Nouvelle Galante* en *Recueil de Poesies Diverses*. Deze werkjes zijn in- en uitwendig niet zoo fraai ('t laatste heeft leelijke prenten), als die van MENAGE. G. P. ROOS.

Egesippus. Wie was EGESIPPUS, die het vervolg op FLAVIUS JOSEPHUS vervaardigde, en in welken tijd heeft hij geleefd?

†.

Moffeschans. Achter den "*Hymnus van Bacchus*," door DANIEL HEINS, staat een 12-regelig versje, "ter eeren van de *Moffeschans* ende den Auteur van deselve". Waarop doelen die regelen? — Ik meen ook elders dat woord vermeld te hebben gevonden. †.

[De *Moffeschans* is een gedicht van P. HONDIUS.]

Brief aan J. W. te Water, geschreven door C. A. H. Op den catalogus der in februarij 11. te Leiden verkochte bibliotheek van wijlen prof. KIST, bl. 135, wordt de *Brief aan J. W. te Water*, betreffende — *deszelfs verhaal van de voor- en tegenspoedige lotgevallen der Leydsche Academie in de XVIIIde eeuw* —, geschreven door C. A. H. Amsterd. en elders, 1802, toegekend aan C. A. H. (ERWERDEN); maar op den Catal. van de Bibl. der Maatsch. van Nederl. Letterk., II. bl. 194 (lees 192) wordt als schrijver van den brief opgegeven mr. F. W. BOERS. Wie kan uitmaken welke opgave de juiste is? En is genoemde HERWERDEN iemand, die zich door het een of ander heeft bekend gemaakt?

Guilielmus Twissius. Wie was GUILIELMUS TWISS of TWISSIUS, die omstreeks 1650 zich als schrijver deed kennen? En wat schreef hij? C^s.

Examen van 't ontwerp van Tolerantie, enz. Wie was de schrijver van zeker *Examen van 't ontwerp van tolerantie van de leer in de Dordrechtsche Synode van 1619 met de leer der Remonstranten te vereenigen*? Het moet omstreeks 1750 het licht gezien hebben. Misschien is een der lezers van den *Navorscher* in het bezit van dat boek. Ik zocht het nog altijd te vergeefs. FRISIUS.

C. Danckerts Historia ecclesiastica. Is de *Historia ecclesiastica* van CASPARUS DANKERTS, waarvan V. D. AA gewag maakt in *Biogr. Woordenboek der Nederl.* dl. IV. bl. 52, werkelijk nooit in het licht verschenen?

J. P.

Pieter Adriaan Verwer. Wie was PIETER ADRIAAN VERWER, die onder anderen de lijkrede van WETSTEIN op DRIEBERGE vertaalde? Misschien schreef hij ook nog meer.

FRISIUS.

Verhandelingen over den kinderdoop. Wie schreef omstreeks 1741 *Verhandelingen over den kinderdoop*, waartegen de doopsgez. predikant JACOBUS VAN ZANTEN uitgaf: *Aanmerkingen over den kinderdoop* door ds. JOHN GALE? Waar en wanneer verschenen die verhandelingen?

FRISIUS.

Van Hemerts vertaling van Starcks Gesch. van het Arianisme. P. v. HEMERT heeft uitgegeven de *Proeve eener Gesch. van het Arianisme* door JOHAN AUGUST STARCK. Heeft hij die vertaling voltooid? En waar en wanneer verscheen het oorspronkelijke?

FRISIUS.

Predikatiën van J. Trigland. Bestaan er ook predikatiën van J. TRIGLAND in druk? Zoo ja, waar en wanneer zijn ze uitgegeven?

En is daarbij ook eene predikatie over 1 Petr. III. vs. 3 en 4?

FRISIUS.

Geschriften van Alewijn tegen van Hemert. Ik meende zeker te weten, dat ZACH. HENDR. ALEWIJN nog al een en ander geschreven heeft tegen PAUL VAN HEMERT. Doch het *Biogr. Woordenb.* van A. J. v. D. AA opslaande, vond ik daarvan niets. Heb ik mij vergist?

FRISIUS.

T A A L K U N D E.

Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen (Zvl.) en op den grens (Zvl. gr.) of bepaald in 't land van Cadzand (C.) in gebruik (vgl. XI. bl. 177). (De niet geteekende zijn Zvl.).

Af en toe gaan. Heen en weêr gaan. Ook: bij tusschenpoozen gaan.

Aftluken. Digtluiken.

Ageschiter. (Haagschijter.) Bastaardnachtegaal.

(H)Akkelen. Stamelen.

Alaam, alm. Gereedschap der timmerlieden, enz.

Amper (amper an). Naauwelijks, even toereikend.

Appelaar. Zvl. grens. Appelboom.

Avegeer of Avegaar. Eene boor met kruk, waarmede men heen en weder bewegend gaten maakt. Is het eene groote boor voor wagenraddussen of pompen, dan noemt men die *Schaeper*.

Bakkeruut (Bakkers-ruit). Primula veris.

Bedeernen. Met een, dadelijk.

Beite of leeg schaap. Schaap, niet meer bestemd om van te kweken, maar voor deslagt.

Bemullen. Vuil maken.

Berg. Gesneden mannetjesvarken.

Berm. Lage dijk of smalle strook grond tusschen twee wateren.

Beuzelen. Liegen; 'n beuzel, een leugen.

Blisse. Een paard met een witte vlek voor den kop.

Boële. Vrouwelijke eend.

Boffen. Pogchen.

Bommelskonten (Naur). Zie *Nav.* IV. bl. 384.

Brimstig. Tochtig; wordt gezegd van de zeug.

Broesem. Schuim op den mond bij toevallen.

Brouwer. Sperwer.

Commere. Kwaadspreekster, klappei, fr. *commère*.

Driepikkel. Drievoet.

Drillen. Een gat boren in metalen.

Druvelaar. Wijnstok.

Dubben. Melancholisch peinen.

Dukelhoen. Duiker (een vogel), ook een soort van watertor.

Duts. Sukkelaar. *Verdutsen.* Op den hol helpen, slecht behandelen.

Dwarken. Tegenspreken, tegenwerken. »t Gat tegen de kribbe zetten," zegt men in Zvl. van een onhandelbaar paard en, overdragtelijk, van een onhandelbaar mensch.

Elder. Eier der dieren.

Flusen. Speelkaarten zonder waarde.

Fransche zonneblommen. Asters.

Fruten. Koken. *Gefruut,* gekookt.

Gelande. Ingelande in een polder, onderscheiden in stemmende en smalle (niet stemmende) gelanden.

Ghemet (44, 2368 □ roeden). Meerv. *gemeten.* Westzvl. uitsluitend de brugsche landmaat. Onder Oudenaarden hoorde ik voor landmaat een *dagwand* noemen.

Glui. Gezuiverd stroo.

Hakke (spreek uit: *akke*). Hiel.

Havenen (spr. *avenen*). Verfrommelen, kreukken, plukken.

Hebbelik (spr. *ebbelik*). Geducht, veel, zeer, enz.

Heim (spr. *eim*). Woonstede, huis.

Heule (spr. *eule*). Smalle steenen brug van één boog.

Hoir (Zvl. gr. spr. uit oor). Erfgenaam.

Hout-vimme. Hoophout, stapel hout. *Houtmijte* komt ook voor op de Zvl. grens.

Huisalaam (*Uusalaam*). Huisraad.

Inborst. Aard, gesteltenis.

Insnakken. Inzwelgen. Van *snakken*, gulzig happen of bijten.

Janken. Huilen.

Kalle. Kalkoensche hen.

Kallenane. Kalkoensche haan.

Karsousen. Groote of dubbele madelieven.

Kernoffels. Anjelieren.

Ketsen. Het paard voor de trekschuit drijven.

Ketzer. Jager.

Keuvel ende. Het smalle einde eener schuur. *Afkeuvelen.* Bouwen met een afgeknotten spitsen gevel.

Kieter. Kuit, het tegenovergestelde noemen wij *melker* (hom).

Kissevissen. Fluisteren.

Klok uus (klokhuis). Binnenste van een appel en de amandels der keel, »toen ADAM van

den appel at, bleef 't klokhuis hem in de keel steken."

Kodde. De staart van het varken.

Koenkelen. Knoeien.

Kokkemullen. Liefkozen.

Kokkenane en koekenoene (*Kokkenhaan en koekenhoen*). Kleinkinderenbenaming voor haan en hen, fr. *Cog*.

Kokkerullen kokkerulletjes. Gedurig liefkozenden.

Konvent. Zvl. gr. Dienstbodenkamer of verblijf.

Kordeel. Touw waarmede het bijdehandsche paard aan den disselboom vast is.

Kotje (spr. uit *ko-tje*). In 't honderd, door elkander, in de war.

Kreke. Wat men in Holland noemt plas.

Krunagels. Seringen (naar den vorm).

Kuieren. Wandelen.

Kumen. Zuchten.

Kusen. Kuischen, zuiveren.

Kute. Kuiltje bij het knikerspel der kinderen.

Kwel. Wel, bronwel.

Laaien. Gloeien.

Lavei steken. Patseling ophouden van werken, door werkvolk endg.

Laweit. Geschreeuw, leven, rumoer.

Leebreken. Bij ziekte niet te bed willen gaan, maar op den grond of op stoelen liggen.

Leuren. Marsdrager, venter.

Lochtienk. Tuin. Zvl. gr.

Loeng-er. Long.

Lomperik. Lompert, stommerik.

Marolle. Meerkoet. In Vl. *Marollen*, zekere geestelijke orde. *Marollegat*, kreek in Zuidbeveland.

Miezelen. Motregen. Eng.: to misel.

Mikke. Vork om het roer in te leggen en te mikken.

Mite. Zvl. gr. stapel, hoop.

Mons gemeens (mondsgemeene), in onderling gesprek.

Moëre. Zvl. gr. waterketel.

Morgensprake. »Maak ma geen morgensprake." Spreek er maar niet veel over.

Morre. Modder.

Mun joenghen (mijn jongen), vertrouwelijk gezegde, iemand aansprekende in zuidwestel. Zeeuwschvlaanderen.

Mun ouwen (mijn oudje) of *Pere* (vader). 't Zelfde in Cadzand. De Cadzandtenaars noemen wij *Peren* (niet naar de vrucht) maar van 't fr. *Père*.

Musterd. Mutzaard, takkebos.

Muulbakkes. (Muilbakhuis.) Masker.

Muusontje. (Muishondje.) Wezel.

Neemaar (bij verwondering over iets). *Ja maar.* 't Nederlandsche maar. »Neemaar da's aardig, maar 't za veel moeite ên. — Ja maar da's niks!" (Neen) maar dat is wonderlijk, maar 't zal veel moeite hebben (kosten); ja, maar dat is niets!

Neutelaar. (Zvl. gr.) notenboom.

Nis. Nis ei. (Zvl. gr.) zacht ei.

Noes en nês. Door elkander.

Ouwe. Korenaar.

Peerelaar. Zvl. gr. peereboom.

Pelle (*Pel*). Schors, schil, bast, dop.

Pensen. Dingen, bieden.

Pêrdewachtertje. Kwikstaart.

Pêrdeussel. Horzel.

Peuke. Vod, lomp.

Plamooten. In de klei spelen, met slik spelen, eten met de handen door elkander werken der kinderen.

Plattezeuge. Stijve handborstel om hout en steen te schuren (van zeug, varken? (*))

Plume. Veer, pluim.

Poelepentane. Perelhoen, guineesch hoen, fr. *Poule pintade*.

Poelje. Jong hoen, fr. *poule*.

Poffen. Borgen, in den winkel zich laten borgen. »Op de pof kopen."

Prumelaar. Pruimenboom.

Puie. Ruimte tusschen »den tas" (zie tas) en den dorschvloer in de schuur.

Reep. Lang touw van zekere dikte, dunner is het *line* (lijn).

Reesem. Rist.

Reeuwsch. Rinsch.

Riek. Drietandige vork met omgebogen (haaksche) tanden.

Rive. Hark. *Riven.* Harken.

Ronselen. Triviaal voor ruilen, mangelen. Ruilen is hier steeds *mangelen*.

Schabbe. Kiel.

Schabouwelik. (b. v. er schabouwelijk uitzien.) Gescheurd, vuil, onoogelijk, enz.

Schaper. Schaapherder.

Scheuken. Schuren, wrijven bij jeukte.

Scheulen. Peulen der peulvruchten.

Schrikkelen. Overstappen.

Schufelen. Een deuntje fluiten.

Seffens. Dadelijk, aanstonds.

Seffens. Tevens.

Spinde. Etenskast.

Stekveugel. (Steekvogel.) Naam van den koekoek in den winter. Tot zijne legende hier behoort dat hij in 't voorjaar koekoek, overigens stekveugel is.

Sterliënghs. Met starende oogen.

Stite. Stuit, staartbeen.

Strabant. »I moe strabant werken." Hij moet extra vagant of extra abundant? werken.

Strange. Strand. C.

Subbelen. Duizelig worden.

Taalsman. Tolk, die voor een ander het woord doet, procureur, redenaar, voorspraak.

Takkeliënghen. Snoeilingen, kleine takken.

Talen. In de spreekwijze »talen noch tekenen," taal noch tekenen van zich geven, niet van zich laten hooren.

(*) Ja. Te Utrecht heet de borstel *het varken*.

Talen. Trachten, hunkeren.
Tas. (*Den*) Het opeengetaste koren in de schuur.

Tassen. Stapelen.
Tate. Slag voor 't aangezicht.
Taten. Wauwelen, veel praten.
Tēze. Schotel, aarden vat. fr. *Platel.* Zvl. gr. *Plateele.*

Teuteren. Beuzelen, beuzelachtig werk doen.

Tiinghels. Brandnetels, ook smalle reepen hout ter bedekking van zolderreten, endg. Werkw. *betiinghelen* en *tiinghelen*.

Timmer (*Den*). De gebouwen eener hofstede.

Toög. Toonbank.
Toogen. Aantoonen. Zvl. gr.
Top. Tol.

Touteren. Schommelen, schoppen.
Tragel (in Holland ka-dijk?). Smalle dijk, langs kleine wateren.

Troënke. Knotwilg, soms ook knotpopulier.
Trompe. Een soort van mondharp.
Trosblommen. Duizendschoonen.

Un keer, 'n keer. Eens. *Oorde keer*, hoor eens! *n'keer* is ook een beetje; *wacht te keer*, *kijk ten keer*, *ga den keer*, wacht eens, kijk eens, ga eens.

Urtien. Trachten iets geheims te weten te komen. In Vlaanderen: hooren. *Urtekeer*, hoor eens.

Uitdoenders. Doperwten, die uitgedaan worden.

Uutkant, ten uutkante. Men moet van Aardenburg niet naar Amsterdam gaan over Bergen op Zoom, want Bergen ligt »heel ten uutkante.»

Uutregten. Doen.
Uutvaart. De begrafenisplegtigheid der R. C. Wordt de lijkdienst niet dadelijk bij het begraven gedaan, dan heet ter aarde bestellen *ziinken* (zinken).

Vaak. Trek tot slapen.
Vakerig. Slaperig.
Velliinghe. Velg.
Verabbezakken. Minachten, te kort doen, mishandelen.

Verbeest. Verzuimd, verkwist.
Verdonderen. Bedriegen. Dit woord hebben we van de N. Ned. soldaten *gorven* (geërfd).

Verkoenkelen (zie koenkelen).
Verleesten. Bezorgen.
Vermossen. Vermorsen.

Verontrampeneren. Verwoesten, vernielen, fr. *ramponner*.

Verve koe. Var.
Verzanden. Met zand mengen of bestrooien.

Verzeeren. Bezeeren. Spreekwijze: »verzeer je niet», tegen iemand die om een bagatel schreit of boos wordt.

Vest. Buis. Het Holl. vest noemen wij: *ondervest*.

Viertuut. Kracht, fr. *vertu*, deugd.

Viggen. Big. *Viggenen*, biggen werpen. Weér een voorbeeld der veelvuldige verwisseling van b. en v.

Vlui. Dorschvlegel.

Voeren. De paarden mennen. *Mennen* in Zvl. is voeren, wagenvrachten vruchten van 't land halen.

Voute. Kamertje boven den kelder, fr. *voûte*.

Vuulte. (Vuilheid.) Onkruid, vuil.

Wagewiid. Wagenwijd, »de deur (eigenlijk de schuurdeur) staat wagenwijd open.»

Wak. *Wak weder*, zacht, voohtig, los weder.

Walle. Te Aardenburg gebruikt men *walle* in eene nieuwe beteekenis, namelijk tuin, omdat de stadswallen meest in moestuinen herschapen zijn.

Weeg. Lange zijde eener schuur, schutsel, luik.

Weérshoofd. Soort van hoos. (MARTINET heeft men ik *houmouw*.)

Weiblommetje. Enkele madelief.

Westel. Woerd, mannetjes eend.

Wete, (zie mare).

Widouwissen. Soort van wilgen teenen.

Wiggelen. Iets verplaatsen door heen en weér duwen, ook door behulp van weggen of wiggen (Zvl. *keggen*).

Wisse, teen.

Zeere. (Zeer.) Spoedig, gaauw.

Zeeuwen. Akkeren, land op akkers leggen, droogleggen zonder huizen.

Zeule en zaad. De pas gezaaide granen. In boedels overgenomen voor de waarde van 't zaad en werk.

Zoetelingen. C. Leverantie van appelen, peren, boter en melk der landlieden aan de eigenaars.

Zwér. *Regtswérts.* (Regtszweer). Broeders en zusters kinderen, beider afstammelingen: anders *zwérs*.

Spreekwoorden, spreekwijzen, gezegden, enz.

Liggen en leggen. Den hollandschen warwinkel van *liggen* en *leggen* kennen de Zvl. niet, het hoen *legt* bij ons een ei, de zieke *ligt* te bed, de kraamvrouw is niet bevallen, maar *gelegen*, en de *gelegendheid* maakt bij ons den dief.

Kool en kool. De houtskoöl is zwart, de bloemkoöl is wit.

Het hulpwerkwoord *zijn* is regelmatigiger dan elders, alzoo men evenzeer zegt *ik ziin* (ik zijn) als *ik bin* (ben). Wij *bennen* of *binnen* wordt nooit gezegd: maar *wulder* of *mun ziin*; 3e pers. enk. is: *i is* of *i is i*.

Opmerkelijk is de verdubbeling der persoonlijke voornaamwoorden:

Ik binne 'k ik.	Ik ben.
Ik ade 'k ik.	Ik had.
Ge zi gulder.	Gij zijt.
Ze ziin zulder.	Zij zijn.
Zèn zulder ghad.	Zij hebben gehad.
'k Zalle 'k ik ên, enz.	Ik zal hebben, enz.
'n treuze neuze.	»I gaf z' un goed weg voor 'n treuze neuze».

Hij gaf zijn goed weg voor

een bagatel, ook wel » voor 'n babiole, voor 'n appel en 'n ei."

» Meenen is verre van Kortrijk," (hoewel 't niet waar is) wil zeggen, men moet niets meenen maar zeker weten.

» 't Was 'n heel akkefietje" » 't was 'n heele toer" (tour). Het kostte moeite.

» Mun kunnen ni al geliik praten, ma wè ziinghen, a la dan, wiis vo beurte." Wij kunnen niet allen te gelijk spreken maar wel zingen (alons donc) nu dan beurtswijze.

» Het pèrt gaf van de la tèt." Het paard liep hard (ventre a terre) of het paard gaf » van de kittel" kreeg van de kittel (ing) met de spoor en liep dus hard.

De kinders spelen » dukertje de weg" wegduikertje, schuilewinkeltje.

Duiken is goed Neerl.: » de XVI Brughe-lingen, die in ostage gevanghen waren, ontspronghen over de tunen over de ghelinden ende over de grachten, ende liepen *duken* in bosschen ende in haghén." NEELEMANS, *Geschiedenis van Eecloo*. Eecloo 1859.

» I loopt achter hagen en kanten" (om zich te verbergen) is op onze grens veel in gebruik. Kanten, kanthagen, elskanten, zijn rijen hakhout, letterlijk akkermaals, dat is op de boorden der akkers geplant. Bij ons in den Biezenpolder (Eede) komende, zou men zich zeer goed kunnen voorstellen, hoe een haag de hagepreekers kon verbergen.

» Ze waren der zulder allemale bi opgewêrt den ousten" en dergelijke gezegden voor: zij waren er allen bij, uitgenomen de oudste. Voor dit *opgewêrt* soms *utgewêrt*.

» De XVI Notabelen van Ghend quamen up *denzelven* Zaterdagh, te Brugghe met al den Brugghe-lingen die te Eecloo *ghezijn hadden* toet die van Ghend, *gheweert* de XVI Brugghe-lingen die te Eecloo in ostage bleven." (*Geschiedenis van Eecloo* voornoemd.)

Deze aanhaling geeft aanleiding om nog het volgende op te merken: *denzelven* wordt nog in Zvl. geschreven voor *dezelfde*; *ghezijn hadden*, daarvoor zeggen wij: gewist waren of gewist adden (geweest hadden.)

Voornoemd Vl. en Zvl. schrijfwijze voor hiervoren genoemd, bovengemeld, enz. even-zoo *voormeld*.

» Da neemt uut" of » da neemt er van uut" » d'a dis mooi!" » d'as aardig!" Uitroepen van verwondering bij iets wat schoon is of bewonderenswaardig.

In Zvl. is: schoon = rein, zuiver.

mooi = schoon, fraai.

aardig = raar, zonderling.

» D'as van degen", dat is ter deeg.

» 't Ziin al konten", 't zijn al contes (vertelsels, prullen).

» Kontje keer aafs." Glad verkeerd, 't on-derste boven. Men begrijpt dat dit kontje, 't pars posterior is. Aafsch was oudtijds alge-

meen in gebruik voor verkeerd, zoo dat het Zvl. » Averechts verkeerd," een pleonas-me is.

» Loopt, loopt, meê eel den sinte patiek." Loop heen met al de sympathie of volgens anderen met heel den santen boutique, sinten winkel, santenkraam.

Om de zwarte kunst te kennen behoeft men » poejer van sinte patie" (sympathie) zegt het volk.

Un ameritje wachten. (Een Ave Maria.)

Un ommezientje. (Een omzien.)

Un letje (Zvl. gr.). (Een oogenblik.)

Ommende weêr. (Om ende weder.) Even, effentjes.

Un hanengescrei. (Zvl. gr.)

'n puppe smoores (id.). Een pijp rookens.

'n boogscheute (id.). Een boogshot.

'n steenworpe verre (id.). Een steenworp ver.

Deze laatste acht spreekwijzen zijn zoovele bepalingen van afstand, tijd en plaats.

De teekens hier gebezigd zijn het fransche scherplang, — lang, 3 kort: de *gh* bezige men als ééne letter, in 't verhemelte zaam-vloeiend.

G. P. ROOS.

Woorden en spreekwijzen uitsluitend op de zeeuwsch-belgische grens in gebruik, grooten-deels uit het fransch overgenomen.

'n *Aande*. Eendvogel.

Ameldonk. Stijfsel.

'n *g'Ampleeerdén*. Een commies, douanier.

'n *Attakke*, 'n attakke van beroerte, 'n appopleksie. Eene beroerte.

Avus, raad. Ten avusze gaan, raad vragen, fr. *Avis*.

Bamesse, S. Bavomis, S. Bavodag, speelt even als Sinte Merten (St. Maarten) en Sint Catharinadag, Mei en Allerheiligen eene groote rol in de zeeuwsch-vlaamsche over-eenkomsten.

Bér. Secreetmest.

Better (bitter). Schoorsteenroet.

Bibelkundig. Belesen, regtskundig. Ik trachtte bij een *bibelkundig* boer, achter den oorsprong van dit woord te komen, hij gaf mij naief ten antwoord, »den bibel is 'nen grooten boek."

Cadaver. Ligchaam, doch steeds in triviale zin: »'k Zal je op je kadaver geven."

Caritate. Liefdedaad; »'n caritate doen," liefdadigheid uitoefenen.

Cave. Schoorsteen.

Citerne. Regenbak.

Drapo. Vlag, vaandel, fr. *Drapeau*.

Fleresun, (flerecijn). Jicht. Voor voeteuvel gebruikt men *keziehtjes* en voor jicht zegt men ook: 't *Sjateca*.

Foersette. Vork.

Foëre. Kermis.

Fusique. Geweer.

't *Huszekes*. 't Huisje (gemak).
Kappe. Dak van een gebouw en bonte vrouwemuts.
Kapper. Klein glas (half pint), uitsluitend voor bier of water.
Karillon houwen. Carillon (klokkenspel) houden. Leven maken.
Kavane. Weder een wisseling van b en v. Herdershut, fr. *Cabane*.
Keun. Konijn.
Kiekens. Alle soorten van hoenders.
Koeijer. Koewachter, koeherder.
Kouë. Zwarte kraai.
Legaat. Panharing.
Lezen. Bidden.
Lieklakens. Bloedzuigers.
Lollepot. Aarden pot met ooren, waarover de vrouwen zich warmen (lollen?). Wie zit en lolt of zit en vryt, zegt CATS.
Lugt van de lante (De). Het licht van de lamp.
Mermite. Groote koperen ketel.
Mërrelaar. Meerle.
Moôre. Theeketel.
Moôr (moord). »De moôr steken" of »kapot gaan," sterven. Een dier sterft in Zvl. nooit, het gaat *kapot*.
Mulder. Molenaar.
Passevant. Gelebiljet voor accijnsgoed. (Passe en avant?)
Pataters, *Patatten*. Aardappelen.
Peizen. Denken.
Plavuze. Vloertegel.
Poelfisters. Poelvijsers, voetzoekers.
Roobeeten (Rode bieten) of *Betteraven*.
Mangelwortelen.
Schaverdinen, z. n. w. Schaatsen, werkw. schaatsenrijden.
Schéze. Scheermes.
Schés. De spie die een bout vasthoudt.
Scheutelvleis. Spek in vierkante stukken, (schotels).
Schof. Lade, sluisvaldeur.
Schuftet. Pans- of sijrinksfluit, veldfluit, rietfluit, schalmel.
Smooren. Tabak rooken.
Smoor. Mist, nevel.
Steke (de). Het broodpas.
Stikken. (Stukken). Akkers.
Stove. Kagchel.
Taljooren. Tafelborden.
Uitsteekberd. (Uitsteekbord). Uithangbord.
Vallinghe (valling). Verkoudheid.
'n Vallinghe krüggen. Kou vatten. De kou, zegt men, valt op 't hoofd.
Vuszen, afgeleid van 't fr. voix (stem), dus voijzen. Overdragtelijk zegt men 't ook voor betalen, 't welk schertsend ook biechten heet.
Wegelingske. (Kleine weg, wegje), voetpad.
Wezen. Gelaat.
Geslacht- en bloedverwantschap.
'n Manmeinsch en 'n vrommeinsch. (Man-

mensch en vrouwmensch). Man en vrouw *Kunders* of *Joeng-ers*. (Jongens). Kinderen.
Peerke, *Père* of vader. *Meerke*, *mère*. Moeder.

De Vijnt. (Vent). De man. 't *Wuf*. De vrouw.
Vidua (soms *weve*). Weduwe.
Weewaare. Weduwnaar.
Noencie (oncle), oom. *Tante*, moei. *Cosijn*, neef. *Nichte*, nicht.

Tijd en tijdsverdeeling.

Noene, voor-noene, na-noene. Middag, voor- en namiddag.

's *Nuchtienks*. 's Morgens.

Maanden.

1. Nieuwe jaars maand.
2. Korte maand.
3. Maarte.
4. De maand voor de meimaand.
5. De meimaand.
6. Den eersten maand achter meimaand, 's juni.
7. De maand voor oestmaand, 's juli.
8. De oestmaand.
9. De maand achter de oestmaand.
10. De 2de m. achter de oestmaand.
11. Aldereiligen maand.
12. De maand achter aldereiligen (leste maand).

De volgende drie woorden versta ik niet:

Fato of *fatoôr*. Een werktuig om granen te zuiveren, een bak met een raam van koperdraad er over.

Goezemoese. Eene fijnbladerige, lichtgroene plant, veel in de tuinen voorkomende, met kleine witte bloempjes, en zeer zacht.

Sensioen. Dito met kleine rode bloempjes. Beide worden onder 't onkruid gerekend.

G. P. ROOS.

Woorden aan het Maleisch ontleend. In de *Hist. Beschrijving der Reizen* enz. Amst. bij COLLIN 1619, vindt men bij de beschrijving van den togt van WARWICK en VAN NECK gewag gemaakt van zekere moluksche voorvechters, *bakeleijers* genoemd. Volgens het *Maleisch Woordenboek* van dr. ROORDA VAN EYSINGA beteekent *bakalâhi* een tweegevecht, plukharen, vechten. Zoodat wij onze bekende uitdrukking *bakkeleien* uit Indië hebben overgenomen. Zijn er meer dergelijke woorden? $\varphi^2 - \varphi$.

[Men vindt o. a. eenige vermeld en verklaard in DE JAGERS Magazijn, dl. II. bl. 446—449.]

Nederlandsche woorden door de Franschen overgenomen (vlg. A. R.). Volgens »*Des Nibelungen Saga Mérovingiana, de la Néerlande, par LOUIS DE BAECKER*. Parijs, Brussel en Leipzig. 1853.

Patois te Rijssel.

Frisquette. Frischheid.

Loss. Loos.

Mande. Mand.
Malette. Maal.
Quenne. Kan (Litre).
Hars. Hard.
Crant of recrant. Krank.
Dringuelle. Drinkgeld.
Pacus. Pakhuis.
Crolle. Krullen.
 Il y en a *fellement* (veel (lijk)), voor Il y en a beaucoup.
 I est mol comme *dadel*, voor Il est mou comme datte.
Artois.
Capelle. Kapel.
Cat. Kat.
Catelain. Kastelein.
Cateau. Kasteel.
Cataigne. Kastanje.
Capon. Kapoen.
Candelier. Kandelaar.
Capiteau. Kapiteel.
Picardië.
Broute. Brood.
Cameau. Kemel.
Capel. Kapel. (Dus noemden de merovingische koningen het kamertje waar men de mantels borg.)
Car. Kar.
Castel. Katteelen, katheilen, huisraad.
Clok. Klok.
Clocceman. Klokluider.
Corman. Man van de wet (keurman van keure).
Crêke. Kriek.
Écliver. Klieven, kloven.
Escraigne. Schrijn (koffer).
Étouper. Stoppen.
Eule. Olie.
Fringotter. Springen.
Godard. Goedaard, goed man.
Ham (hameau) woonplaats (hem of heim).
Héring. Haring.
Lippe. Lip.
Mekine. Mesken, meisje.
Planke. Plank.
Polake. Polak (Pool).
Sarken. Zerk.
Soudart. Soldaat.
Wère. Weer (oorlog).
Fransche taal.
Almanach. Al monath.
Austrazie. Oost-rijk.
Beaupré. Boegspriet.
Bélandre. Bijlander, kustvaarder.
Bière. Bier.
Bivouak. Bijwacht.
Blason. Van blazen.
 "Que plust a Dieu, petit Belon,
 Que j' eusse l'esprit assez bon,
 De pouvoir en quelque beau style
 Blasonner ta grâce gentille."
Bleu. Blauw.

Blocus. Blokhuis.
Bouc. Buk, bok.
Boulevard. Bolwerk.
Bouquin. Boekje.
Bref du Pape. Brief(?).
Brigand. Bergganger.
Butin. Buit.
Canif. Knijf.
Chaloupe. Sloep.
Châsser. Katsen, ketsen.
Chat. Kat.
Clôche. Klok.
Colzat (Navette). Koolzaad, Raapzaad.
Digue. Dijk.
Etendart. Standaert.
Flatter. oud-holl. Fletten (?).
France. Vrank (vrij).
Grincer. Grijzen.
Havre sak. Haver zak (Randsel).
Neustrie. Westrijk.
Potasse. Potasch.
Renard. Reinaard (de vos).
Riche. Rijk. (rike. Zvl.)
 De schrijver had er kunnen bijvoegen:
Bourgmestre. Burgemeester.
Coquemar. Groote ketel (kook maar).
Glace. Glas. (Spiegel?)
Grief. Grieve.
Latte. Sabel, door de holl. kavalleristen lat (plat stuk hout) en door E. SUE, *Myst. de P.*, lattes genoemd.
Mannequin. Ledepop, manneken.
Poldre. Polder.
Vasistas. Wat is dat of was ist das (koetsglazen).
Ouatergan. (Watergang), in holl. wetering.
Babard en Stribord. Bakboord en stuurboord,
 en verscheidene andere scheepstermen.
 [Waarschijnlijk komt het bestuur later op dit artikel terug. Het doet echter de lezers van den *Navorscher* reeds nu opmerken, dat hier nog al iets gezegd is wat moeilijk te bewijzen zou zijn.]

Namen van houtsoorten. Populier. Men heeft in Zeeuwschvlaanderen, in plaats van onze vroegere beste houtsoorten, legio populieren (schertsend negen weken genoemd, naar eene aardappelsoort, spoedig rijp en groen). Men onderscheidt hier:
 De lombardische of italiaansche populier, de bekende slanke.
 De canadasche, rond getopt, ligt groen blad.
 De amerikaansche, rond getopt, donkerder groen blad.
 De blekker (van het werkwoord blikkeren, flikkeren der boven olijf-, beneden witachtige bladeren). 't Is de abeel, *populus alba*, het fr. heeft aubeau en tremble. Welke dezer soorten is de katoenboom, in de amerikaan-

sche reisbeschrijvingen vaak als onbruikbaar vermeld?

Ahorn. Is dit de *Platanus* der Latijnen? Dezelfde, alhier plataan genoemd, met drietandig, groot, geribd, sterk blad en zaad in stekeligen bolster, veel van schors verwisselend, soms wit, soms wit en groen van stam? KILIAEN heeft masthoutboom fr. *erable*.

Esdoorn. Is dit de ahorn? Welk verschil is er tusschen den amerikaanschen suiker-ahorn en suikeressdoorn?

Olm. Is de iep, wat men hier noemt den harden olm, witter van bast, doch overigens gelijk aan den gewonen olm?

Ief. Wat is een ief? KILIAAN heeft ieven, iben, taxis, if: gelijkt hij naar de cederen of levensboomen onzer tuinen? Men glimlagche niet om wat men misschien domme vragen acht: de vragen worden gedaan met het oog op 't zeeuwschvlaamsch spraakgebruik. Duitzen inwoners dezer strek kennen b. v. de spelt niet en de gierst alleen onder den naam van trosjes-zaad.

G. P. ROOS.

Kreperen (vgl. XI. bl. 158). De heer J. H. VAN LENNEP vraagt: *Kreperen* voor doodgaan: van waar dit woord?

Over deze vraag nadenkende, kwam mij de fabel van LA FONTAINE, *La Grenouille qui se veut faire aussi grosse que le boeuf*, voor den geest, eindigende met de bekende woorden: *La chétive pécure s'enfla si bien qu'elle creva*.

Het daarin voorkomende woord *creva*, van het werkwoord *crever* (bersten, en bij analogie ook *doodgaan*) zou men zeer goed in het hollandsch met *krepeerde* kunnen vertalen, als juist den zin van ons *kreperen* (*doodgaan*) uitdrukkende. En heeft men daar niets tegen, dan opper ik de opinie, of niet ons *kreperen* van het fr. *crèver*, in den zin, dien het in gemelde fabel heeft, afstamt. De letterverwisseling van *v* in *p* in dit woord voorkomende, kan daartegen niet pleiten, dewijl deze zoo dikwerf in woorden uit vreemde talen afgeleid plaats heeft; mij althans komt het zeer waarschijnlijk voor. In alle geval echter ruil ik gaarne mijne gissing tegen eene betere in.

J. H. P.

Kreperen. Zal dat niet hierop neêrkomen: Fransch *crèver* bersten — een' geweldigen Latijn *crepare* } dood sterven?

Crèpe in 't fransch voor duisternis, nacht, en dood in figuurlijken zin.

Het zal overigens niet noodig zijn, den vrager te herinneren, dat *creperen* in eenen anderen zin aan de dames-kaptafel thuis behoort.

MARS.

[Ook CHR. leidt *kreperen* en hoogd. *krepiren* van *crèver* af. De *v* gaat evenwel niet zoo gemakkelijk in *p* N. REEKS, DI. I.

over als J. H. P. meent, en wij zouden daarom eerder vermoeden dat, indien de eerste beteekenis van *kreperen* inderdaad die is welke onze medewerkers er aan toekennen, wij het woord van onze hoogduitsche naburen hebben overgenomen, die dan hun *krepiren* van het latijnsche *crepare* gemaakt hebben.]

Tuischen, bartasaan, enz. (vgl. XI. bl. 117 en 183). *Gommelak* zal gomlak zijn, thans nog een voornaam handelsartikel, dat door de beide indische schiereilanden geproduceerd wordt; het is eene soort van hars, die door een insect, dat zich op sommige boomsoorten vastzet, daaruit gezogen en uit het ligchaam van het diertje met verwstof wordt vermengd. Het *lac-lac*, de *lac-dye* en andere verwwaren worden uit het gomlak gefabriceerd, dat tevens de voornaamste grondstof is van ons zegellak. Het komt in Europa, zoowel in den oorspronkelijken toestand als in dien van schellak of shellak (fr. *laque* en *écailles*, mogelijk is dit het in de vraag voorkomende *Caiolak*).

Een *lorredraaijer* is een smokkelaarsvaartuig.

Door *maldivie* zal men misschien de *cauris* hebben te verstaan; althans deze worden ook wel *maldivisch goud* genoemd, omdat ze, even als op de kust van Guinea, ook op de Maldivische eilanden als geld gebruikt worden. Mogelijk waren deze hoorntjes in vroeger tijd ook een handelsartikel; ten minsten de Portugezen schijnen bij de ontdekking der Maldivische eilanden in 1572 er van te hebben uitgevoerd. CHR.

Scheg. JAN DE REGT zegt ergens: »Die 't vaartuig stuurt in 't riet, wijt zulks aan roer of *scheg*».

Wat is dat *scheg*?

†.

[«Getimmerte, dat voor den voorstevén uitspringt, en tot steunpilaar strekt voor de waterstags en de woeling van den boegspriet.» VAN LENNEP, *Zeemans Woordenboek*, o. h. w.]

Achterbroeders en zusters. DE GROOT verzoekt op 3 juni 1619, »dat haere Ho. Mo. gelieve zyne naeste vrunden tot *achterbroeders* ende *susters* acces by zyne persoon te verleenen.» (Zie *Broeders Gevangnisse, Dagboek van WM. DE GROOT*, uitgegeven door mr. H. VOLLENHOVEN, bl. 183.) Bedoelde hij met die *achterbroeders* ende *susters*, de kinderen van zijne broeders en zusters, zijne *neveus* en *nièces*? zijne oomzeggers en -zegsters? Of wel de kinderen van zijne ooms en tantes, zijne *cousins* en *cousines*? Ik vermoed het laatste, want zijn broeder WILLEM was in 1619 nog niet getrouwd en het oudste kind van zijne zuster ADRIANA en haren echtgenoot FREDERIK VAN LOSECAET slechts 4 jaren oud. Maar dan was het verzoek nog al uitgestrekt.

C/4.

Spanjaard of spek. Ons volk, dat gaarne bijnamen gaf, was er vooral niet karig mede ten opzichte van de gehate Spanjaarden. In de *Sinnebeelden* van VAN DER VEEN, 1642, leest men:

Siet den getaanden Spek, Jan Dwarsvoet, den sinjoor,
Don pok mok, den Maraan, den half gewasschen Moor.

Al deze namen zijn te verklaren; ongelukkig genoeg Don Pok mok ook, maar wat beteekende *getaande spek*? Zou het om de kleur van de huid geweest zijn dat men de „geele dwergen” dien bijnaam gaf?

φ²—φ.

Hanze. MEIJERS woordenschat met het Zeeuwschvlaamsch vergelijkende, tref ik in dat werk het woord *Hanze* aan, en daarbij: *Hans*, gezelschap, makker, ambtgenoot; *Hanze*, maatschappij.

De kanunik J. O. ANDREAS in zijne *Recherches Historiques sur les voyes d'Ecoulement des Eaux de la Flandre*, Brugge, FELIX DE PACHTERE, 1838, zegt: „C'était, en effet, le port du Sud (Zwin) pour les villes anséatiques (aen de zee steden), qui le fréquentaient le plus.” Wie heeft gelijk? G. P. ROOS.

[De laatstvermelde afleiding doet aan BECANUS denken. In het goth. en oudhoogd. is *hansa* menigte. Vandaar de naam van het bekende koopliedenverbond. Men moet dus spreken van de *hanze*, niet van het *hanzeverbond* zoo als wij dikwijls geschreven vinden, en van *hanzesteden* niet *hanzeesteden*, welke laatste spelling en uitspraak het leelijke fransche bijvoegelijk naamwoord *anséatique*, zoo niet veroorzaakt, dan zeker bevorderd heeft.]

Spaansche klinken. JAN DE REGT in zijnen niet onaardigen *Sinterklaas-zang* aan *Fillis* zegt:

„Doe 'k was een kind, scheen hy mijn vriend,
En gaf my Spaansche klinken, Spaansche klinken,
Met nieuwe klootjes, schaats en lint:
Een prikslee om te prikken:

Maar nu ryd hy my,
Fillis, Fillis,

Maar nu ryd hy my, gestaag voorby.”

Wat bedoelde hij met *Spaansche klinken*? Toch geen spaansche matten? JAN DE REGT leefde in het laatst der XVIIde en in het begin der XVIIIde eeuw, en stierf in 1715.

†.

Spreekwijzen. „*Envoyer promener quelqu'un.*” Komt deze spreekwijze, ten naasten bij gelijk staande met ons „*rond laten loopen*,” van het volgende voorval, dat ik door den ridder W. TEMPLE in zijne *Brieven* (ned. vert. bl. 348) vind geboekstaafd?

„De Ambassadeur van Frankrijk is zeer misnoegd wegens de zwaarigheid, die men hier maakt ter oorzaak van den brievenpost, dien de Franschen hebben tot stand gebracht door het midden van Vlaanderen, en zij zijn tot zoover gekomen, dat sedert vijftien dagen

geen één brief van hier naar Frankrijk, of van Frankrijk herwaarts is gekomen, als door een *expresse*. 't Is waar, dat hetgeen te dezer zake is voorgevallen al zeer vernakelijk is. De heer DE LOUVOIS heeft laatst een accoord gemaakt met den grave TAXIS [wiens geslacht van keizer KAREL V het brievenvervoerrecht heeft verkregen en dit nog ten huidigen dage voor een deel in Duitschland bezit]. Deze overeenkomst hield in, dat al de brieven van Frankrijk over Rijsel zouden gaan, in plaats van over Brussel, en dat die, welke naar deze landen overgebracht moesten worden, door fransche posten zouden worden vervoerd, tweemaal in de week. DE LOUVOIS nu had dit accoord gesloten, zonder den Hollanders iets daarvan te zeggen, vóórdat alles goed en wel was beklonken. Hierna zond hij een zeker heer naar den Haag, die der nederlandsche regering mededeelde „dat de heer DE LOUVOIS hem had afgezonden om de staten te verwittigen, en hun te zeggen, dat hij eene schikking met den grave TAXIS had getroffen, waar zij geen nadeel van zouden lijden. De staten verzonden daarop de zaak aan den heer VAN BEUNINGEN en eenige andere gemagtigden, die daarop drie of vier dagen na een door den voornoemden gezant werden lastig gevallen, met de vertooning van de noodzakelijkheid om hem weer aanstonds met hun antwoord af te vaardigen, „want dat de heer DE LOUVOIS hem gelast had, zich zoozeer te haasten, als immers mogelijk was.” De heer VAN BEUNINGEN schepte hem echter af met het bescheid, dat zij hadden gezonden om de kooplieden over deze aangelegenheid te polsen, en zulke gezegden meer. Maar toen eindelijk de afgezant de onzen toch niet met vrede wilde laten en steeds dringender aanhield om een antwoord te ontvangen, zoo vroeg hem de heer VAN BEUNINGEN: „Mijnheer, is dit de eerste maal, dat gij in Holland zijt?” — De Franschman antwoordde van „ja!” „Zeer wel,” zei de heer VAN BEUNINGEN daarop, „dit is een zeer schoon land: de vreemdelingen komen het dagelijks uit nieuwsgierigheid bezigtigen. Onze steden zijn schoon, en digt bij elkander gelegen: gij zult des wel doen om eens acht of tien dagen uit wandelen te gaan, want in dien tijd kunt gij alles bezigtigen, en wij zullen ligtelijk in dien tijd over uwe aangelegenheid berigt ontvangen.” De Franschman maakte een kort compliment, en vertrok, zeggende tegen zijne vrienden, dat de heer VAN BEUNINGEN hem had verzonden om uit wandelen te gaan, hetgeen hij ook nu van zins was te doen; en zoo zij hunne brieven wilden hebben, dan mogten ze die zelf gaan halen: en daarop vertrok hij.”

J. H. VAN LENNEP.

Van Babo naar Bibo. Wat zou de beteekenis van de in westelijk Zeeuwschvlaanderen gebruikelijke spreekwijze: *hij loopt van Babo naar Bibo*, kunnen zijn? Is het van bakboord naar stuurboord? »Hij loopt van PONTIUS naar PILATUS,» komt er nagenoeg mede overeen.

G. P. ROOS.

Hunne of Hare Hoog Mogenden. Sommige schrijvers zeggen, van de heeren leden der staten-generaal onder de republiek spreken-de, altijd *Hunne Hoog Mogenden*, andere *Hare Hoog Mogenden*. Wat is het meest aanbevelenswaardig?

†.

Psalm XXII: 17. Is de vertaling »zij hebben mijne handen en voeten doorgraven,» taalkundig juist, en geeft zij den zin, dien men bij een eersten oogopslag aan het oorspronkelijke hechten zou, volkomen weder? De *joodsche* vertaling des *Ouden Testaments*, onder hoofdleiding van dr. ZUNZ heeft het gansche vers aldus:

Denn mich umringen Hunde, der Bösewichter Rotte umkreiset mich, gleich Löwen, an Händen und Füßen.»

Is die overzetting eerlijk? Is de onze het?

J. H. VAN LENNEP.

Schijnbare germanismen in den statenbijbel. *Shikken* van zenden, *Exod. IX: 27* (niet vermeld in DE LIEFDES *Nederl. concordantie des Bijbels* van TROMMIUS, op het woord); *Ezra IV: 18*; *Jeremia XLIX: 14*; *Obadja vs. 1*. *Verzoeken*, voor *beproeven*, *proberen*, *Deuter. IV: 34*; *XXVIII: 56*; *Rigter. VI: 39*; *1 Sam. XVII: 39*; *Pred. VII: 23*; *Hebr. XI: 29*.

J. H. VAN LENNEP.

Taalregeling in het begin der XVIIde eeuw. VONDEL zegt in de voorrede van zijnen *Palamedes*: »Maar wij vallen mogelijk den lezer verdrietig met al te lang eene voorrede, en seggen noch om kort te maken, dat indien hier in yet vreemds of ongerijmts voorkomt, die sal weten dat wij ons daer in gedraegen hebben na het letterkunstig besluit, daer van wettelijk t'Amsterdam by eenige dichters gemaect.» Dat *letterkunst* hier betrekking heeft op de taal, niet op hetgeen wij gewoon zijn letterkunde te noemen, blijkt uit hetgeen VONDEL wat verder zegt, waar hij, over de spelling handelende, spreekt van »t geschild van de Z, die bij sommige so veel doet als *duplex sigma*, het welc sy meenen met de Griecsche *letterkunst* te kunnen verdedigen.» — Vrage: wie waren die dichters en wat weet men van hun »letterkunstig besluit.»

Stijl, taal en spelling van het Nederlandsch nog in het begin dezer eeuw in authentieke stuk-

ken. Ik bezit een gedrukt verlofbriefje om huwelijksgeboden te doen afkondigen, afgegeven door het committé van justitie te Amsterdam in den jare 1800, luidende:

VRYHEID. GELYKHEID.

BROEDERSCHAP.

Ik Ondergesz. Lid van 't Committé van Justitie der stad Amsterdam hebbe aan

N. N. in den Haag

en N. N. Alhier

haare Drie weeklyksche Huwlyks geboden ingewilligt, met belasting, de Geboden in den Haag

meede te laten gaan, en daar van wettelyk betoog weder in te brengen.

Actum Amsterdam den 21 Maart 1800, het 6de jaar der Bataafsche Vryheid.

Wij zullen hier niet eens aanmerking maken op de woorden *ondergesz.*, *hebbe*, *haare*, *ingewilligt*, *meede*, maar vestigen de aandacht op *belasting* en *wettelyk betoog*. *Belasting* beteekent hier *last*, *bevel* en *wettelyk betoog*, *wettig bewijs*. En dit fraaie stuk is nog wel onder-teekend door een beroemd man, gedurende vele jaren een sieraad der amsterdamsche pleitzaal.

V.....t.

Het is in de es, het is in den haak, het is al-les in de pee (vgl. A. R.). Van de eerste dezer drie spreekwijzen heeft men in den *Navorscher* reeds meer dan ééne verklaring beproefd. De vrager noemde ook de tweede, en dit misschien is oorzaak geweest, dat alle vier de antwoorden die ingezonden en *Nav. IV. bl. 301* geplaatst zijn, hierin overeenstemmen, dat *es* en *haak* hetzelfde voorwerp beteekenen, ofschoon de eene aan den haak denkt, dien men nog wel in onze dorpsheer-bergen aantreft, waar een ring, die wat verder aan een lang koord hangt, in geslingerd moet worden, de andere aan den *es* vormigen haak die in winkels of werkplaatsen gebruikt wordt om voorwerpen aan op te hangen, de derde aan den haak van dezelfde gedaante waaraan de balans hangt. Deze verklaring is niet zeer aannemelijk. De haak in het haakspel had, waar ik dien aantrof, eenen anderen vorm dan dien van de es. Van een voorwerp, dat in winkel of werkplaats wordt opgehangen, zegt men, wanneer het blijft hangen, niet, het is *in*, maar het is *aan* den *haak*: ook heb ik zulk eenen haak nooit eene *s* hooren noemen. Hoe de haak waar de balans aan hangt hier in het spel komt, begrijp ik niet regt. Bij het wegen is de zaak in orde, wanneer de evenaar in het huisje is; maar wanneer de balans in den haak hangt is er eigenlijk nog niets gebeurd, de zaak waar het op aan komt moet dan nog eerst beginnen.

Eene betere verklaring heeft reeds de vrager aangewezen. Onder twee of drie gissingen die hij maakt is ook deze: »behoort het

tot het latijnsche *esse*, wezen, zijn?" Zoo is het: in vroegeren tijd schreef men ook niet *in de es*, maar *in esse*. Aldus geschreven komt het voor in een stuk, in een der laatste deelen van den *Navorscher* opgenomen. Ik heb echter verzuimd het aan te teekenen, en herinner mij nu niet, waar het te vinden is. Een ander voorbeeld trof ik aan in de *Chroniik van der ondergangh der tyrannen* van PIETER JANSZ. TWISCK, dl. II. bl. 939 op het jaar 1510: »Op dit jaer is tusschen JOANNEM REUCHLINUM ende sommige monniken van Colen een groote twist ende oneenicheit ontresen, overmits hy, in 't ondersoecken vande schriften der Joden ofte Rabbinen daar toe vanden keyser MAXIMILIANO gecommiteerd zijnde, gheoordeelt hadde, dat eenige van de selve weerdigh waren *in esse* te blijven."

In esse is dus *in wezen*. Later echter zijn beide, de vorm en de beteekenis dezer woorden, eenigzins gewijzigd geworden, en wij kunnen ligt begrijpen hoe. Het grootste deel des volks kent geen Latijn. Een latijnsch woord wordt door dezulken alligt onzuiver uitgesproken. Heeft het zoo uitgesproken iets van een hollandsch woord, dan ziet men het er wel eens voor aan, inzonderheid in eene spreekwijze. Hier meenden zij, die niet wisten dat *in esse* latijn was, eene beeldspraak aan te treffen, dachten aan eenen Svormigen haak of iets anders en maakten er van *in de es*. Dat de beteekenis van de spreekwijze, die men niet verstond, eene kleine verandering onderging, is niet vreemd. Eene kleine verandering, zeg ik, want tusschen »het blijft in wezen," wat *het blijft in esse* vroeger beteekende, en »het blijft in orde" of »in zijn geheel," wat *het blijft in de es* nu beteekent, is het verschil zeker niet zeer groot.

Maar *het is niet in den haak*, — ziet dit niet op den haak waaraan iets gehangen wordt, het moge dan de haak van den balans of die van het haakspel zijn? Ik geloof het niet. Merken wij eerst op, dat de beteekenis niet is »het is niet geraakt, niet getroffen, het is mislukt," maar »het is niet zoo als het wezen moet, niet zuiver, niet pluis." De verklaring dezer spreekwijze zullen wij dus niet in de komenij of de dorpsherberg moeten zoeken, maar in den timmermanswinkel. De haak die ons hier te pas komt is de winkelhaak, het werktuig dat de timmerman gebruikt om loodlijnen en rechte hoeken te beschrijven, en om te onderzoeken of een vlak loodregt staat op het grondvlak of met het daaraan gevoegde vlak een regten hoek maakt, met andere woorden of iets *in den haak is*. Een muur b. v., die met den daarnevens staanden muur juist een regten hoek maakt, is *haaksch* of *in den haak*, maar is de hoek iets scherper of stomper, dan is het *niet in den haak*.

In den *Navorscher* is vroeger ook gehan-

deld over de spreekwijze: »het is alles in de pee." Ik vermoed, dat deze op de volgende wijze zal moeten worden verklaard. Zij behoort tot eenen lateren tijd, tot den tijd namelijk toen men reeds zeide, het is in de es. Waren er, die in deze es eenen haak zagen, er waren er ook die haar voor de letter *s* hielden. De es in deze spreekwijze genoemd, meenden zij, was de beginletter van het woord, dat behoorde uitgesproken te worden, maar waarvan men, om welke reden dan ook, alleen de beginletter liet hooren. Maar welk woord? Een woord met *s* beginnende dat hier paste lag niet voor de hand. Er was daarentegen een woord met *p* aanvangende, dat hier uitmuntend te pas kwam. Daarom liet men hier de *p* de plaats der *s* innemen, en zeide *het is alles in de p*, dat is *in de perfectie*.

P. LEENDERTZ, WSZ.

Grietje en bovengrietje (vgl. A. R.). *Namen van personen op voorwerpen overgebracht*. Men weet dat het bovenkruiszeil op onze schepen den naam draagt van *Grietje van Dijk*, of bij verkorting *Grietje*. In den *Navorscher*, dl. V. bl. 153, zegt Z—n, dat de oorsprong daarvan deze is. GRIETJE, huisvrouw van den scheepskapitein VAN DIJK, zou, volgens de overlevering, haren echtgenoot het eerst aangespoord hebben om boven dit kruiszeil nog een zeil te hijschen, en dit zeil zou te harer eere den naam van *Grietje van Dijk* of enkel *Grietje* bekomen hebben. Anders verklaart het mr. J. VAN LENNEP in zijn *Zeemans Woordenboek*, o. h. w. Hij zegt: »Volgens de overlevering werd op zeker schip *den Eik*, een der scheepsjongens, die met het los- en vastmaken van het bovenkruiszeil belast was, veroordeeld om met de knuttels te worden gestraft: dan toen men hieraan zou beginnen, ontdekte men dat de bovenkruisraasgast een meisje was, GRIETJE VAN DIJK genoemd. Haar naam werd sedert aan dat zeil gegeven. Oude zeelieden herinneren zich nog fragmenten uit een zeeliedtjen, dat door Janmaat op lamentabelen toon werd opgedreund:

Op 't schip den Eik, bequaeme
MARGRIET was haer naeme

Sla mij met dagjens op den hufd,
Maar trek mijn kleeren toch niet uit,
'k Ben vrouwspersoon, wil weten,
MARGRIET ben ik geheeten."

Wie nu der beide heeren gelijk moge hebben, zeker is het, zij stemmen daarin overeen, dat de naam van een vrouw of meisje op het bovenkruiszeil is overgegaan. Ik vraag zijn van zoo iets in onze taal meer voorbeelden? Hebben wij meer namen van voorwerpen, die oorspronkelijk persoonsnamen zijn?

X. X. X.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Namen van heerlijkheden als familienamen (vgl. A. R.). Vele onzer medearbeiders hebben aan de beantwoording dezer vraag deel genomen. Dezer dagen kwam mij onder de oogen eene circulaire van den minister van justitie van den 15den febr. 1859, geplaatst in het *Weekblad van het Regt*, van den 3den maart van dat jaar, n°. 2039, kol. 4, en vermoedelijk in al de provinciale bladen van dien tijd opgenomen. In die circulaire, gericht aan de officieren van justitie bij de arrondissements-regtbanken, en tevens bestemd om ter kennis te worden gebragt van alle ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz. wordt o. a. gewaarschuwd tegen het toekennen van adellijke titels aan personen die daarop geene aanspraak hebben, maar tevens gewezen op een ander misbruik, namelijk het voeren van den naam van eenige heerlijkheid of van eenig landgoed achter den familienaam. »Zoo lang,» zegt de minister, »men eigenaar van zulk een goed is, bestaat daartegen geen bepaald bezwaar, ofschoon zoodanige toevoeging, alleen aanduidende, dat men heer of eigenaar is van het bedoeld goed, dan toch nooit en in geen geval kan geacht worden één geheel met den geslachtsnaam uit te maken; — doch meermalen is het voorgekomen, dat allengskens zulk een naam als het ware als geslachtsnaam is aangenomen, en ook aan de afstammelingen van zulk eenen eigenaar in de acten, waarin zij voorkwamen, dergelijke toenaam is toegevoegd.»

»Bij de instelling van den burgerlijken stand zijn dergelijke toevoegingen, welke in vroegere tijden tot onderscheiding van verschillende takken van één geslacht misschien haar nut konden hebben, niet alleen overbodig geworden, maar zouden inderdaad — daar de eigendom van landgoederen tegenwoordig telkens van het ééne geslacht op het andere overgaat — door het op bedoelde wijze in onderscheidene familiën vermenigvuldigen van denzelfden geslachtsnaam, ligtelijk verwarring kunnen stichten.»

»Zoo iets kan dan ook geenszins worden goedgekeurd, en het komt mij voor,» zoo vervolgt de minister, »dat art. 63 van het burgerlijk wetboek dergelijke willekeurige naamtoevoeging bepaaldelijk verbiedt, terwijl bij art. 27 van dat wetboek tegen de overtreding dier verbodsbepaling straf wordt bedreigd.»

Deze circulaire stemt geheel overeen met hetgeen onze medearbeider S. S. S. (X. bl. 172) in het midden bragt.

9 Januarij.

Geslacht Spiegel (vgl. A. R., XI. bl. 120 en 160). De kinderen van JAN LAURENSZ. SPIEGEL, broeder van den dichter HENDRIK LAURENSZ. SPIEGEL, waren genaamd: 1. ANNA, geb. 1573, de echtgenoot van ANTHONY OETGENS VAN WAVEREN; 2. LAURENS, geb. 1575, in 1597 getrouwd met NELLETJE OUDEROGH; 3. BREGJE; 4. MARIA; en 5. PIETER. De geboortedagen van 3, 4 en 5 zijn mij onbekend, als ook de sterfdagen van allen. C/4.

[BRECHJE stierf den 15den januarij 1605. Door C/4. wordt niet vermeld eene dochter, welker voornaam met eene A begon, en die ongehuwd gestorven is tusschen den 15den februarij en den 31sten juli 1607. Weet men van deze ook iets meer?]

Geslacht Keldermans (vgl. A. R.). Hoe meer blijkt, dat we hier waarlijk op een *geslacht* van bouwmeesters opmerkzaam worden gemaakt, waarvan onderscheidene leden in bekwaamheid hebben uitgemunt, des te meer moge het worden nagespoord. Van de reeds genoemden vind ik:

ANTONIE KELDERMAN, nog in 1515 te Mechelen als maître des ouvrages pour le duché de Brabant et les pays d'outre-Meuse; en

ROMBOUT KELDERMAN, in 1527 aldaar als maître architecte de l'empereur CHARLES V. (*Messager des sciences et des arts de la Belgique*, 1836, p. 135; 1858, p. 379).

Er doen zich in den laatstgenoemden jaargang echter nog twee anderen op, met name:

MATTHEUS KELDERMAN, in 1507 reeds stadsbouwmeester te Leuven, waar hij JAN DE MESSEMAKERE in dien post opvolgde; in 1517 en 1519 voorkomt in betrekking tot de St. Sulpiciuskerk te Diest, en in 1526 nog genoemd wordt als bouwmeester van den toren der kerk te Anderlecht (1858, p. 37, 38, 41, 43 en 379), en

LAURENS KELDERMAN, architect te Antwerpen, aan wien in 1531 en 1532 het onderzoek van 't werk van den gemelden diester toren, en het maken van patronen voor verder werk werd opgedragen (1858, p. 53, 56).

België zal ons dus met dit geslacht nader bekend dienen te maken. Ik twijfel er echter aan, of de stamvader, die in 1454 den torenbouw der St. Lievens-monsterkerk te Ziekersee op zich nam, wel een *Duitscher* zij geweest. Hij zal een *dietsche* bouwkundige, een echte *Vlaming* geweest zijn. Op de aangehaalde plaatsen toch heet ANTONIE van Mansdaele en ROMBOUT van Gansdaele. In eene van beide benamingen schuilt eene fout. Ik weet die echter, uit onbekendheid met menigen belgischen plaatsnaam, noch aan te wijzen, noch te verbeteren. S. J.

Geslacht Ormea. Wat is er bekend van de familie ORMEA hier te lande, waartoe behoort de ABRAHAM ORMEA, heer van 's Gravesloot en Batestein, wiens dochter LUCRETIA in 1678 huwde met mr. BERNARDUS COTTERUS? (Zie VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*.)

Zij voerden tot wapen een schild van goud met een boom (sinopel) en en *chef* lazuur met drie sterren van goud.

Is dit hetzelfde als dat van den marquis d'ORMEA, eersten minister van koning VICTOR EMANUEL?

Behoorden daartoe ook de schilders MARCUS en WILLEM ORMEA, die in 1621 en 1638 geleefd hebben. Zie *Levens der schilders* door IMMERZEEL, dl. II. bl. 203. B. D.

Focke Ukena van Brockum (vgl. XI. bl. 122). Zie omtrent hem en zijne familie o. a. J. I. HARKENROTH, *Oostfriesche oorspronkelijkheden*. Groningen bij JURJEN SPANDAW, 1731, 2de druk, bl. 401 seqq.

UKO FOKKEN van Edermoer (of Neermoer) trouwde AMKE VAN LENGEN, bij wie

FOKKO UKENA, hoofdling te Leer, overl. den 29sten augustus 1435 op het slot Dijkhuizen, begraven te Appingadam, in de oude kloosterkerk, trouwde

a. THEDA VAN REIDE, bij wie

1. AMKE, trouwde 1426 jonker SIBET van Rustringen, zijnde weduwnaar van TETTO TEN BROECK, overl. in den slag bij Luitsborg 1433, anderen zeggen 1432, en BENINGA, *Historie van Oostfriesland*, bij Farmsum 1434, onzes inziens ten onregte.

2. UDO, overl. in den slag bij Luitsborg 1433, trouwde 1421 HIMA, dochter van EVERARDUS ITZINGA (IDSINGA), hoofdling te Norden, en van vrouwe SIBBE, overl. 1439. (*Nobiliarium* van COENDERS, gen. BENINGA, overl. 1442.) Beiden begraven in het oude klooster te Norden.

3. UKO, overl. 1432 in den slag bij Suirhuizen, begraven te Emden, in het koor van de Gasthuiskerk, trouwde 1425 HEBE van Dornum, dochter van LUTET ALTENA en van OKKA van Broekmerland, bij wie

THEDA, trouwde 1454 ULRIK SIRKSENA, van Greetzyl, weduwnaar van FOLKE, WIPLETSdr., te Esens, met dispensatie van den paus. Zij werden den 21sten december 1464 door een keizerlijken afgezant te Emden openlijk verklaard te zijn de eerste graaf en gravin van Oostfriesland. Diens oudere broeder en vader hadden wel den titel van graaf, doch voerden dien alleen in het buitenland. In Oostfriesland noemden zij zich nog altijd hoofdelingen.

HEBE van Dornum trouwde later HAYKE van Windenham uit Reiderland, overl. den 23sten januarij 1449 en begraven te Hinte.

b. 1411. HIDE RIPERDA van Dijkhuizen

bij Appingadam (het *Nobliarium* van COENDERS, gen. BENINGA, noemt haar JEKE en te Oterdum geboren, en voegt er bij dat zij haren man, FOKKO UKENA, met een dronk bier zoude vergeven hebben), bij wie

4. ULSKE, trouwde na haars vaders dood UNICO HAYES RIPPERDA, van Farmsum, bij wien drie zonen en eene dochter.

D. H. H.

Magdalena van Erp. WAGENAAR zegt in zijne *Geschiedenis van Amsterdam*, st. XI. bl. 391, dat de moeder van LAURENS BAKE, MAGDALENA VAN ERP, eene zuster van de eerste vrouw van den ridder PIETER KORNELISZ. HOOFT, CHRISTINA VAN ERP, is geweest. Wordt dit van elders bevestigd? †.

[Van de zusters van CHRISTINA VAN ERP, vrouw van PIETER KORNELISZ. HOOFT, was GEERTRUID getrouwd met NICOLAAS HASSELAAR, MARIA met VAN UFFELEN, JACOBA met GULIELMO BARTELOTTI VAN DEN HEUVEL en MAGDALENA met JOOST BAAK. Bewijs voor het laatste kan †. onder anderen vinden in HOOFTS talrijke brieven aan BAAK, waarin deze gewoonlijk als monsieur et frère wordt aangesproken en in VONDELS woordspeling op het trouwen van Joffrou MAGDALENA VAN ERP met JUSTUS BAEK:

Veel Baeken staen ten toon voor u en ieder een,
Maer deeze BAEK is nu voor u, o MAEGD, ALLEEN.]

Familiewapen (vgl. A. R., XI. bl. 121, 184). De gissing van MENNO, dat het beschreven wapen in de hervormde kerk te Sas van Gent aan een engelsch geslacht behoort, kan wel tot zekerheid worden; ik heb, hoewel nog niet zeker wetende wie het wapen daar heeft opgehangen, toch reeds gevonden in een begraafregister alhier:

»Begraefen in de kereke 25 hpril (april) ROBERT GORDON, Engels Edelman, doot 21 hpril 1768.... ontvang 3 £ 10 schell. vlaems," en in een ander stuk dat hij was »Colonel onder het heerste (eerste) bataillon van Nijvenheim (Nieuwenheim)."

Komt nu het wapen van het engelsche geslacht GORDON met het vroeger beschrevene overeen, dan is de vraag opgelost, en behoort de het in de kerk hangende wapen zonder twijfel aan den kolonel ROBERT GORDON, den 21sten april 1768 te Sas van Gent overleden.

F. CALAND.

Wapens van nederlandsche zeehelden. Wie kan mij naauwkeurig opgeven, liefst met vermelding van bronnen, de kleuren en metalen der navolgende door zeehelden gevoerde wapens?

WITTE CORNELISZ. DE WITT; drie vogels geplaatst 2 en 1.

PIETER FLORISZ. DE WITT; doorsneden: I. gedeeld, a. eene zwaan, b. eene zee met een oorlogschip; II. drie zwanen (rangés en fasce). De zwanen zijn zonder pooten.

EGBERT MEEUWSZ. CORTENAER; doorsne-

den: I. een boom, waartegen aan weërszijden een vos(?) opspringt; II. een kruisboog, waarover twee langwerpige figuren (pijlen of degens?) liggen en sautoir.

VOLKERT SCHRAM; doorsneden: I. een kanon, waarnaast een klimmende aanziende leeuw, die met den regterpoot het stuk afvuurt en in den linker een bundel pijlen houdt; II. eene zee met een oorlogschip. Tot helmteeken een geharnaste arm met een zwaard.

ABRAHAM VAN DER HULST; een keper, beladen met vijf langwerpige uitgetande bladen (hulstbladeren?) en vergezeld van drie vogels (2 en chef en 1 en pointe).

WILLEM VAN DER ZAAK; een steigerend paard op een terras.

J. C. MEPPÉL; gevierendeeld: I. een stengel waaraan drie goudsbloemen; II. een schildje waarop een jagthoorn. Dit schildje wordt vastgehouden door een zittenden (acculé, zie RIETSTAP, bl. 278) aanzienden éénhoorn, die zich van achteren er boven verheft; III. doorsneden: a. gevierendeeld, 1 en 4 een

leeuw, 2 en 3 een leeuw, b. een paal (wapen van Rotterdam?); IV. een oorlogschip op eene zee. Helmteeken: de goudsbloemen van 't eerste kwartier.

J. A. ZOUTMAN; eene fasce vergezeld en chef van eene roos en en pointe van twee bollen of kogels.

Deze wapens, zonder aanwijzing van kleuren, vindt men deels op de portretten dezer admiralen, deels op de afbeeldingen hunner praalgraven in BIZOT, *Medalische historie van Holland*.

In de tweede plaats wenschte ik gaarne de wapens te leeren kennen der navolgende zeeoversten, voor zoo verre zij er een gevoerd hebben.

CORNELIS JANSZ., gezegd 't Haantje, AERT VANNES, AUKE STELLINGWERF, DAVID VLUGH, TIERK HIDDÉ DE VRIES, GILLIS SCHEIJ, WILLEM BASTIAANSZ. SCHEPERS, PHILIPS VAN ALMONDE, CORNELIS SCHRIJVER, GERARD OORTHUIS, J. H. VAN KINSBERGEN, J. W. DE WINTER. S. V. G.

MENGELINGEN.

Oude kaarten. Ik bezit eene verzameling landkaarten in drie seriën, namelijk Europae, tab. I—X. Asiae I—XII. Africae, I—IV, met appendix (de Delta). Aan de 1ste serie ontbreekt tab. VIII. Is het werk overigens compleet? Europa begint met Grootbrittanje en Ierland en is werkelijk curieus voor de aardrijkskunde vóór MERCATOR, BLAEUW, enz. Van de kaart Asiae tab. XII, Taprobanam (Ceylon) repraesentans, schrijf ik het volgende af:

»Ante Taprobanam multitudo insularum jacet, quas dicunt esse 1378 numero, quarum autem nomina traduntur hic circumscripte sunt.» Hebben deze kaarten waarde?

G. P. ROOS.

Het eiland St. Lorenzo (vgl. A. R.). Ontrent het *Nav.* IX. bl. 220 door mij gestelde teeken ik aan uit de kaart van Afrika (*Atlas* MERCATOR — HONDIUS, Amst. 1619, 4de dr.), hetgeen te lezen staat onder het eiland Madagascar: Hec insula que ab incolis Madagascar id est insula lune, a nostris St. Laurençij vocatur, PLINIO, lib. 6, cap. 31, videtur esse Cerne PTOL. est Menuthias.

G. P. ROOS.

Het eiland St. Borondon (ook *St. Brandan en St. Brandain*) (vgl. XI. bl. 127 en 186) komt reeds voor op de kaarten in den 4den druk van den *Atlas* van MERCATOR en HONDIUS, in 1619 te Amsterdam uitgegeven, en wel westwaarts van de Hebriden. In de ruimte tusschen IJsland, Amerika, de Azo-

ren en de Bermudas vindt men de vooronderstelde eilanden Frisland en Drogeo, westwaarts van IJsland; de eilanden der Demonen, voor den St. Laurens; St. Brandon, westwaarts van de Hebriden; Vlaenderen westwaarts van de Sorlings; en ten westen der Azoren, Garca, Yan Estevens, Juan de Samp, Santana en der Zeven steden (Sept Citez). Aangaande het Frisland en de Zeven steden is mij genoeg bekend; over St. Brandan vindt men in het Vde deel der *Levens en reizen van COLUMBUS*, naar WASHINGTON IRVING (Haarlem, wed. A. LOOSJES, pz. 1829), het XXIste stuk der ophelderingen van bl. 228—240, een uitgebreid verslag. De Zeven steden komen mede in die afdeeling voor; maar wie deelt nu iets mede van de Demonen en Drogeo? De overige door mij geciteerde houd ik voor onjuiste aanwijzingen van sommige afrikaansche eilanden. Vlaenderen heet ook Flandria Insula al J. das Maidas.

G. P. ROOS.

Werking van zout water op ijzer. Onlangs las ik in het *Stuivers-Magazijn* het volgende: »Als gegoten ijzer lang in zout water gelegen heeft en dan aan de lucht wordt blootgesteld, wordt het plotseling rood gloeiend. Zoo werden in 1836 eenige kanonkogels uit het zeestrand opgedolven, die eens op het schip *Maria Rosa*, dat bij een zeegevecht in Julij 1545, dus bijna 300 jaren geleden, tegenover het eiland Wight in den grond geboord was, gelegen hadden. Nadat deze kogels eenigen tijd aan de lucht waren blootgesteld, werden

zij rood gloeiend en vielen in stukken. Het hoepelwerk van gegoten ijzer om de porterbieren in de groote bierbrouwerijen te Londen wordt heet, nadat het bier uit de vaten getapt is." Hoe is dit te verklaren?

G. v. S.

Dobbelen op leven en dood. Onder den titel van *De worp op leven en dood* verhaalt het *Familie-magazijn* (ik meen van 1859) de wonderbare redding van twee soldaten, die, op maraude betrap, waren verwezen om te dobbelen wien het doodvonnis treffen zou. Waar vindt men deze gebeurtenis het eerst opgeteekend?

J. H. VAN LENNEP.

Ratten die eene commissie opaten. In de *Stads-Rekening van Middelburg* van 1492 komt de volgende curieuse post voor:

»Betaelt Mr. JACOB, over dat hij gesonde is tot Mechelen op den 28sten dag van December om te verwerven eene nieuwe Commissij voor mijn Heere VAN BEVERE, alsoe die eerste Commissij op den stadhuise van die ratten gegeten was, welke Commissij inhoudende was dat d'Heer VAN BEVERE, als Admiraal t'bewijnt zoude hebben omme den stroom te verleggen met vier luyden uit Brabant, vier uit Holland en vier uit Zeeland — en hy was uit 7 dagen ad 4 sch. daags maakt $\text{f} 1 - 8 - -$ ».

Deze admiraal was PHILIPS VAN BOURGONDIE, heer van Beveren, Vlissingen, enz. ridder van het gulden vlies. $\varphi^2 - \varphi$.

Een heer van 120 jaren. Te 's Gravenhage overleed op den 2den februarij 1774, in den ouderdom van 120 jaren, de heer DE LA HAYE. Hij was in Frankrijk geboren en heeft de inneming van Utrecht in 1672 en den slag bij Malplaquet bijgewoond. Vervolgens heeft hij eene reis over land naar Egypte, Persië, Indië en China gedaan. In zijn zeventigste jaar trouwde hij en heeft vijf kinderen verwekt. Tot het einde van zijn leven heeft hij het gebruik van geheugen en zintuigen behouden. Dit verhaalt de *Nederl. Mercurius*, en indien het waar is, zouden nu nog levende menschen een man hebben kunnen kennen, die een tijdgenoot van DE RUYTER was geweest. Is er van dien heer DE LA HAYE nog meer bekend? $\varphi^2 - \varphi$.

Woonplaats van Pieter Cornelisz. Hooft. In welk jaar is PIETER CORNELISZ. HOOFT op de Keizersgracht over de Groenlandsche pakhuizen gaan wonen? In 1627, toen hij met HELEONORA HELLEMANS hertrouwde, schijnt hij gewoond te hebben op den Cingel over de *Jan-Roon-Poortstoren*. Zie *Broeders gevangenis*, *Dagboek van W. DE GROOT*, bl. 63.

C/4.

De Witts huis. De ridder W. TEMPLE schrijft in zijne *Brieven* (*Ned. Vert.* bl. 231), onder dagteekening uit 's Gravenhage, den 3den mei 1669, N. S.:

»Onder alle deze bedenkingen is er nog een, waarvan de heer DE WITT nooit gesproken heeft, en die toch volgens mij van eenig belang is, dat hij namelijk bezig is met den opbouw van een treffelijk huis, 't geen hij verleden zomer al begonnen heeft en in dezen meent te voltooijen. Hij laat daar met ijver aan arbeiden.»

Waar staat dit huis?

J. H. VAN LENNEP.

Vermoedelijke luchtsteen in de zuidamerikaansche provincie Chaco. Op een los blad scheurpapier, vermoedelijk afkomstig uit een fransch tijdschrift van 40 jaren geleden (vol. X. N°. II. p. 125) vind ik onder het hoofd »*Notes du Baron DE ZACH à l'Article de Buenos-Ayres*» het volgende opgeteekend:

»Daar wij nu toch eenmaal over luchtverschijnselen aan 't spreken zijn, zullen wij hier nog van een grooten luchtsteen gewagen, dien men in 't voornoemde land, in de provincie Chaco, gevonden heeft, en waarvan niet slechts AZARA melding maakt, maar die ook reeds vroeger op bl. 149 des vijfden deels van het *Journal de Chimie* is besproken geworden. Wij noemen den steen een *luchtsteen*, ofschoon niemand hem uit den hemel heeft zien vallen, en er zelfs geene overlevering bestaat, die dit beweert; maar hoe zal men een steen anders noemen, die 8 voet 2 duim lengte, 5 voet 2 duim breedte en 3 voet 10 duim hoogte heeft, en niettemin gelegen is in eene landstreek en op een plek, waar men, op verscheidene mijlen in den omtrek, geen enkele kei zoude kunnen vinden van de grootte van eene hazelnoot? Twee spaansche natuurkenners, don MIGUEL RUBIN DE CELIS en don PEDRO CERVINO hebben hem in 1783 op de plek zelve onderzocht en bevonden, dat deze groote massa uit gesmolten ijzer bestond, waaronder veel zink. Hoe zal men het daarzijn van dat ijzerblok daar ter plaatse anders verklaren, dan door zijnen val uit den hemel te veronderstellen? Vulkanen vindt men slechts op 300 mijlen afstands van daar.»

Ik acht het bovenstaande te merkwaardiger, omdat VON HUMBOLDT, die over de Aëroliethen zoo uitvoerig is en er eene gansche literatuur over heeft bijeengebragt, van dezen luchtsteen niet spreekt, en bij de acht metalen, ijzer, nickel, kobalt, mangaan, chroom, koper, arsenicum en tin, waaruit volgens hem de meteor-massaas zijn zamengesteld, als negende geen zink heeft opgenomen. Zie den *Kosmos*, naar de vertaling van dr. E. M. BEIMA, I. bl. 136.

J. H. VAN LENNEP.

GESCHIEDENIS.

Generaals van de republiek der Vereenigde Nederlanden (vgl. XI. bl. 37 en 133). Volgens het *Naemregister der Heeren Militaire Officiëren* enz. van het jaar 1761, was de prins van Nassau-Usingen toen, sedert den 26sten julij 1756, kolonel der infanterie en bezitter of titulaire chef van het regiment, dat zijn naam droeg, 2 bataljons of 14 compagnien sterk was en te Venlo in garnizoen lag. Mr. WILLEM BILDERDIJK zegt van hem (*Gesch. des vaderl.*, dl. XII. bl. 22), dat, vermits hij een klein onaanzienlijk mannetje was, weinig geschikt om eene vrouw te bekoren, prinses CAROLINA (*), zuster van WILLEM V, toen hij naar hare hand dong, de voorkeur gaf aan den

prins van Nassau-Weilburg, wiens voornamen verdienste in een welgemaakt en innemend uiterlijk bestond. Hoe ongelukkig dat huwelijk ook, volgens BILDERDIJK, uitviel, mogen wij CAROLINA toch niet hard vallen, dat zij onder het aanzienlijke getal prinsjes en vorsten, die van over den Rijn bij de staven van ons leger aanwezig waren, nu juist het kleinste en leelijkste exemplaar niet uitkoos. Immers het is te vooronderstellen, dat de prinses iets anders en iets beters kon vinden uit het volgende lijstje (voor zoo ver die heeren niet reeds te oud of gehuwd waren) van doorluchtigheden, die anno 1761 in onze soldij stonden.

1. De hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel (LODEWIJK).	2 nov. 1750, generaal-veldmaarschalk.
2. " prins " Nassau-Weilburg (KAREL CHRISTIAAN).	16 febr. 1760, generaal der infanterie.
3. " " " Baden-Baden	24 " 1748, luitenant-generaal " "
4. " " " Holstein-Gottorp	2 nov. " " " "
5. " markgraaf " Baden-Durlach (C. F.).	1 sept. 1751, " " "
6. " prins " Stolberg	16 mei 1747, generaal-majoor " "
7. " erfprins " Baden-Durlach	" " " " "
8. " prins " Solms	5 aug. " kolonel " "
9. " " " Anhalt-Schaumburg (CAREL LUDWIG)	23 " " " "
10. " hertog " Saksen-Gotha	29 julij 1749, " " "
11. " prins " Nassau-Usingen (KAREL WILLEM)	26 " 1756, " " "
12. " graaf " Hohenlowe	13 " 1751, luitenant-kolonel " "
13. " prins " Solms (welke?)	5 " 1747, kapitein " "
14. " " " Anhalt-Bernburg	10 sept. " " "
15. " " " Saksen-Gotha (ERNST LUDWIG)	8 aug. 1745, " " "
16. " " " Anhalt-Schaumburg	4 febr. 1748, " " "
17. " graaf " Waldeck (FR. L.).	10 nov. 1758, " " "
18. " prins " Hessen-Philpsthall (ADOLF)	22 maart 1759, vaandrig " "
19. " " " Hessen-Philpsthall (welke?)	6 julij 1749, luitenant-kolonel " cavallerie.
20. " " " Hessen-Philpsthall (welke?)	12 maart 1754, majoor " "
21. " " " Hessen-Philpsthall, (CAREL WILHELM)	15 junij 1761, ridmeester " "

Behalve dit reeds zoo merkwaardig getal van vorsten, vorstenzonen en neefjes, waren de cadavers onzer krijgsmagt te lande nog opgevuld met een veel grooter aantal graven en baronnen van het heilige roomsche rijk, zoodat men zich af te vragen heeft, of ons land, precies eene eeuw geleden, »het land van Cocagne» was, en Duitschland daarentegen een oord, waarin zelfs voor de notabelsten weinig of niets te halen was.

Zal het herinnering behoeven, dat de sub n°. 1 op ons lijstje voorkomende, hertog van Brunswijk dezelfde is, van wien BILDERDIJK aan zijne hoorders en lezers eene tamelijk dubbelzinnige levensschets gegeven heeft, in, dunkt ons, wel wat extra populairen stijl. Immers nu eens zegt hij, dat de hertog geen ander genoegen dan de staatzucht kende, gelijk zulks met eunuchen altijd (!?) het geval is, of hij laat hem met VAN BLEISWIJK geene gelegenheid voorbijgaan om den prins (WILLEM V) te bezuipen; maar later, en als of hij berouw had van zijne wat al te krasse kleu-

ren, voegt hij er matigend bij: »niet ligt is iemand meer verguisd en smadelijk beschimpd dan deze dikke Hertog,» die, toen zijne rol te 's Gravenhage uitgespeeld was, naar 's Hertogenbosch vertrok, waarvan hij gouverneur was, om ook daar allerlei ongenoemens en mishandelingen te ondervinden, tot dat hij zich vervolgens naar het Brunswijksche begaf, waar hij na weinig tijds op het slot te Vechelen overleed.

De n°. 2 van onze lijst is de behuwdbroeder van WILLEM V, van wien wij reeds hier boven gesproken hebben, en over wien BILDERDIJK nog mededeelt, dat men hem de betrekking van generaal der infanterie gaf om hem afhankelijk te maken, dat hij te weinig verstand had en CAROLINA te groote pretensien, en dat hij, na zich in Holland uitgeput te hebben, naar zijne staten trok, waar de prinses een ongelukkig leven leidde.

De n°. 5, Baden-Durlach (C. F.), is, dunkt ons, niemand anders dan de aangetrouwde oom van WILLEM V, als gehuwd zijnde met ANNA CHARLOTTA AMELIA, dochter van JOAN WILLEM FRISO en zuster van WILLEM IV.

(*) Geboren den 28sten februarij 1748, overleden den 6den mei 1787.

De n°. 11 is het kleine onaanzienlijke mannetje van BILDERDIJK.

Maar ook de zeventien overige prinsjes, die op onze lijst voorkomen en van wie wij de filiatie voor het oogenblik niet kunnen aanwijzen, waren, wij twijfelen er niet aan, toch alle in meer of minder verwijderden graad aan onze stadhouderlijke familie geparenteerd, schier al die namen komen in de genealogie van het huis van NASSAU voor.

De groote profusie van vreemdelingen in de staven onzer legercorpsen laat zich wel eenigermate verklaren door onze toenmalige

politieke stelling, waardoor aan ons de zorg van het bezetten der barrière-vestingen opgedragen of gelaten was, en waardoor ons leger dan ook meer het karakter van eene bondsarmee dan van eene nationale had, maar ook dan toch blijft het opmerkelijk, hoe eene kleine, reeds ten val neigende republiek van naauwelijks twee millioenen inwoners, eene krijgsmagt van Hollanders, Duitschers, Zwitsers en Schotten op de been kon houden, die, met onze tegenwoordige vergeleken, inderdaad belangrijk te noemen is. Wij laten de vergelijkende cijfers volgen.

1761.		
Infanterie	39 regim.	544 komp.
Kavallerie	13 " "	78 " "
Artillerie	1 " "	15 " "

Totaal 53 regim. 637 komp.

Onze bevolking is in die eeuw vrij net verdubbeld en ons krijgswezen tot op meer dan de helft terug gezet: waarlijk eene verblijdende uitkomst voor alle liefhebbers van rust en spaarzaamheid! Maar wat in het vergelijkende staatje aan ieder, die niet geheel vreemd is in de militaire huishouding, in 't oog moet springen, is het geringe cijfer, waarmee het wapen der artillerie in 1761 in ons leger vertegenwoordigd werd. Het »Naamregister», dat wij in dezen raadplegen, geeft niets anders dan »Artillerie van Creutznach», drie bataljons, elk van vijf kompagnien, zonder de minste aanwijzing of er

1861.		
Infanterie	9 regim.	204 komp.
Kavallerie	5 " "	42 " "
Artillerie	5 " "	68 " "

Totaal 19 regim. 314 komp.

vesting-, veld- of rijdende artillerie bedoeld wordt, en alhoewel er nu in dien tijd wel geen sprake was van de laatste soort, zoo moet er toch veldgeschut aanwezig en bediend zijn geweest; maar ook wanneer dat onwaar kon zijn, dan nog zijn 15 kompagnien vestingartillerie zoo veel als niets om het materiëel te beheeren, laat staan casu quo in werking te brengen, dat de republiek in hare normale en anormale groote en kleine vestingen voorhanden had. Zie hier, om het bewijs te leveren, in welke steden, vestingen, forten enz. wij er toenmaals gouverneurs, commandeurs en grootmajors op na hielden.

A. Barrière-vestingen.

1. De stad Namen.	4. De stad Yperen.	6. De stad Warneton.
2. Het kasteel van Namen.	5. Het fort de Knokke.	7. De stad Veurne.
3. De stad Doornik.		

B. De Generaliteit.

1. De stad Maastricht.	14. De Juffrouwschans.	27. 't fort St. Anthonie.
2. " " 's Hertogenbosch.	15. Philippine "	28. De stad Hulst.
3. 't fort Isabelle.	16. De stad Coevorden.	29. De Moerschans.
4. " " Crevecoeur.	17. De Ommerschans.	30. Stevenswaerdt.
5. De stad Breda.	18. 't fort Bourtange.	31. Steenberg.
6. " " Bergen op Zoom.	19. De Bellingwolderschans.	32. 't fort Henricus.
7. 't fort Rovere.	20. " Langerakkerschans.	33. " " Lillo.
8. " " Pinsen.	21. " Willemstad.	34. " " Liefkenshoek.
9. " " Moermont.	22. " Klundert.	35. De Kruisschans.
10. De Waterschans.	23. " stad Grave.	36. 't fort Fredrik Hendrik.
11. De stad Sluis.	24. " " Venlo (*).	37. Axel.
12. 't fort St. Donaes.	25. 't fort St. Michel.	
13. De stad IJzendijke.	26. Sas van Gend.	

C. De zeven provinciën.

1. De stad Doesburg.	7. De stad Zutphen.	13. De stad Geertruidenberg.
2. " " Brevoort.	8. " " Arnhem.	14. " " Naarden.
3. 't fort St. Andries.	9. " " Dordrecht.	15. 't fort Loevestein.
4. De stad Nijmegen.	10. " " Heusden.	16. De stad Gorinchem.
5. " " Tiel.	11. " " Workum.	17. " " Brielle.
6. " " Bommel.	12. 't fort Hemert.	18. " " Schoonhoven.

(*) Nog 't fort Ginkel?

19. De stad Nieuwpoort.	25. De stad ter Veere.	31. De stad Deventer.
20. " " Oudewater.	26. " " Tholen.	32. " " Zwolle.
21. " " Hellevoetsluis.	27. " " Utrecht.	33. " " Hasselt.
22. " " Woerden.	28. " " Leeuwarden.	34. " " Groningen.
23. " " Vlissingen.	29. " " Harlingen.	35. " " Delfzijl.
24. 't fort Rammekens.	30. " " Kampen.	36. De Uitermeersche Schans.

En derhalve, te zamen gevat, niet minder dan 80 localiteiten, waar vuurmonden in positie stonden of waar geschut en projectilen in conservatie of bewaring lagen, terwijl wij thans slechts 31 zoodanige plaatsen tellen, waartoe 39 kompagnien vestingartillerie vereischt worden! Hebben wij nu onder onze medewerkers heeren militairen, die de geschiedenis en de huishouding van hun vak in alle takken genoegzaam meester zijn om ons dat raadsel op te lossen, dan houden wij ons daarvoor zeer aanbevolen, vermits we, ondanks onzen naam, niet in het geringste contact met BELLONA zijn. Intusschen zullen wij toch, zonder de verlangde explicatiën te willen vooruit loopen, onze onderstelling in het midden brengen, dat de barrièrevestingen door oostenrijksche artilleristen bezet waren, gelijk gemengde garnizoenen, even als nu te Mentz, in die dagen niet vreemd waren. Immers leest men: »Haar hoogmogende

hebben mede ingevolge het tractaat van barrière 't regt van het halve Guarnisoen te leggen in Dendermonde, doch werd d'état-major aldaar aangesteld door het huis van Oostenrijk." Op deze wijze zoude dan de geringheid van het toenmalige kanonnierspersoneel voor een gedeelte opgelost zijn, al is het dat wij er dan nog geene redelijke verhouding in kunnen vinden en tot de sterkte der andere wapencorpsen van dat tijdvak en tot de belangrijke en meer wetenschappelijke uitbreiding, die de artillerie in onze dagen verkregen heeft en die haar schier tot het eerste en meest beslissende wapen der europische krijgslegers verheven heeft.

Niet zoo karig bedeed, als naar ons oppervlakkig oordeel de artillerie in 1771, was het corps generaals en hoofd- en stafofficieren; wij kunnen er den vergelijkenden staat van aanbieden.

1761.	
Kaptein-generaal (WILLEM V)	1.
Generaal-veldmaarschalk	1.
Generaals der infanterie	4.
Generaals der cavallerie	2.
Luitenant-generaals van alle wapenen .	24.
Generaal-majors van alle wapenen . .	51.
Kolonels van alle wapenen	114.
Luitenant-kolonels van alle wapenen .	133.
Majors van alle wapenen	100.

Totaal 430.

Ons dunkt dat er hier groote vooruitgang op den weg der vereenvoudiging is, en toch hebben wij in 's lands vergaderzalen nog wel eens over profusie hooren klagen. Wat daar intusschen van zij, het verschil in de gegeven cijfers blijft toch al te groot om niet te vooronderstellen, dat de officierstractementen in het midden der XVIIIde eeuw merklijk geringer waren dan in onzen tijd, en waardoor het dan ook alleen mogelijk kan geweest zijn, zulk een' overtalrijken staf te onderhouden, die, volgens onze tegenwoordige berekening, op plus minus anderhalf miljoen guldens zou te staan komen, terwijl ons in rang gelijkstaand personeel niet veel meer dan een derde van die som vorderen kan.

De prins van Nassau-Usingen heeft ons wel wat ver (welligt te ver) gevoerd. Wij eindigen dan ook in de hoop, dat een onzer medewerkers ons wel eene lijst der militaire tractementen en soldijen uit den tijd van WILLEM IV of van WILLEM V zal willen ge-

1861.	
Opperbevelhebber (WILLEM III)	1.
Veldmaarschalk (prins FREDERIK)	1.
Generaals der infanterie	geen.
Generaals der cavallerie	geen.
Luitenant-generaals van alle wapenen .	5.
Generaal-majors van alle wapenen . .	18.
Kolonels van alle wapenen	25.
Luitenant-kolonels van alle wapenen .	29.
Majors van alle wapenen	66.

Totaal 145.

ven, om daardoor de zaak wat duidelijker te maken.

MARS.

Descartes. »Combien d'attaques ont été dirigées contre notre DESCARTES?... Les théologiens protestants de Frise demandèrent aux Etats d'ordonner *qu'aucun maître ne fit mention de sa philosophie, en tout ou en partie, verbalement ou par écrit, à moins que ce ne fut pour la réfuter,*» zoo schrijft JOSEPH DROZ in zijn schoon werkje: *Applications de la morale à la politique*, Louvain, 1830, p. 63. Wanneer had het vermeldde plaats?

J. D.

L.

De benaming onderdaan (vgl. XI. bl. 162). De naam van onderdaan heeft er bij den vrij geboren Nederlander nooit regt in gewild.

Het verwonderde mij telkens, als ik bij gevierde schrijvers deze benaming aantrof, b. v. (om éénen te noemen) bij VAN EFFEN in zijn *Holl. Spectator*, dl. I. bl. 40 en 75. Mr.

BILDERDIJK scheen mij toe deze benaming ook niet te lieven, als hij zingt:

„Gedwee zijn onder 't juk, de roem van Onderdanen.”

Dat burgers eertijds uit eerbied en ontzag zich de onderdanen hunner regenten noemden, moet zoozeer niet bevreemden, als wij hen hierin door hunne aanzienlijken zien voorgedaan. De wijze en staatkundige **HOOFD** teekende zich den *getrouwsten Onderdaan* van den stadhouder **FREDRIK HENDRIK**, en werd hierover gegispt in de *Hedend. Hist. of Tegenw. Staat*, Amst. 1739, dl. XI. bl. 413, aant. 10. L. D. R.

H. van Straalen (vgl. XI. bl. 4). **HENDRIK VAN STRAALEN** was geb. oct. 1751 te Hoorn. Na verscheidene betrekkingen aldaar en te Enkhuizen en elders in Noordholland bekleed te hebben, werd hij in 1787 gecommitteerd raad voor dat gewest, doch in 1795 van zijne plaats vervallen, leefde hij ambteloos tot in 1802, wanneer hij de hem aangeboden betrekking van lid der gedeputeerde staten van de provincie Holland aanvaardde. In 1804 lid van den raad van Indië zijnde, werd hij door den raadpensionaris in 1805 aangesteld tot minister van binnenlandsche zaken, waterstaat en eeredienst. Onder koning **LODEWIJK** was hij lid van het wetgevend ligchaam. In 1813 bij de omwenteling werd hij door het provisioneel gouvernement weder met de binnenlandsche zaken belast tot in 1814, wanneer hij door **WILLEM I** eerst tot lid van het wetgevend ligchaam en later tot lid van de eerste kamer is benoemd geworden. Hij bleef zulks tot aan zijn overlijden den 6den nov. 1822, te 's Gravenhage. Zie een kort levensbericht van hem in de *Galerie Historique des Contemporains*, 1827, tom. VIII, 1830 suppl. tom. II. V. D. N.

Verzorging der weezen in godshuizen (vgl. A. R., XI. bl. 84, 164). Wegens de verzorging der weezen in de middeleeuwen, verwijzen wij **MARS** vooreerst naar de l. 32. *Cod. de Episc. et Cler.*, en het plakkaat van **KAREL V** disponerende jegens de bedelarijen ende ordre stellende op het onderhoud van den armen, van 7 oct. 1531, art. 15, 20, 21. (Zie *Groot Placaetboek*, I. bl. 472); *Octrooi tot het oprigten van een weeshuis aan die van den oude Zijpe* (*Groot Placaetboek*, VI. bl. 494). **ZURCK**, *Codex Bat. voce Godshuizen*.

Onder de oudste weeshuizen hier te lande, mij bekend, kan men noemen die te Nijmegen en te 's Gravenhage. Van het eerste is, zoo ik meen, door den heer **GUYOT** een geschiedkundig verslag vervaardigd. Over het andere zie men **DE RIEMER**, *Beschr. van 's Gravenhage*, alwaar men evenwel I. bl. 461, noot a, van een ouder weeshuis gewag gemaakt vindt.

Indien **MARS** nog over het een of ander de godshuizen betreffende wil corresponderen, ben ik tot zijnen dienst. E.

Belasting op het haarpoeder. Wij hebben eene belastings-quitantie voor ons liggen van den navolgenden inhoud:

N°. 1809. 1811.

Patent tot het draagen van Hairpoeder, voor **NICOLAAS S.**..... om gedurende den loop van dit jaar Hairpoeder te dragen; zijnde 's lands en stads recht, benevens de kosten door denzelfden voldaan.

Amsterdam, den 1sten van Louw-
maand 1811.

VAN GELDER DE NEUFVILLE,
Kommissaris.

Solvit zegel .. f 5: 1: —

Stadsbelasting » 3: 10: —

Leges » -: 9: —

f 9: —: —

Bovenaan twee zegelafdrukken, de eene met omschrift **KLEIN ZEGEL 1807**, in den anderen *Vernieuwd A^o. 1810*.

Wie weet ons nu te zeggen of deze belasting voor alle haarpoederdragende ingezetenen der goede gemeente — burgers en notabelen — dezelfde was, en zoo ja, hoe groot het totaal der opbrengst buiten zegel en leges jaarlijks bevonden wierd. Wij zouden er uit kunnen opmaken, hoeveel inwoners der hoofdstad zich in die jaren van verval en druk de luxe van dat even zonderlinge als lastige kapsel nog konden permitteren.

MARS.

Omkoopings. Ik vind in **FRYXELLS Berättelser ur Svenska Historien**, dl. XII. S. 91, dat **KAREL X GUSTAAF** aan den zweedschen gezant te 's Gravenhage 22000 rijksdaalders zond, ten einde de personen, die den meesten invloed hadden in het land, om te koopen, dat hem de handen mogten vrijgelaten worden bij zijne plannen tegenover Denemarken in 1657. Heeft de gezant van dat geld gebruik gemaakt, en zoo ja, bij wie? **Dr. RÖMER**.

Zilvermijnen in Noordamerika. Copie uit de „*Courante uyt Italien, Duytslandt ende Nederlandt*.” Tot Delft, gedrukt by **JAN ANDRIESZ**, aent Marctveld in 't Guldē A. B. C. den 16 February. 1627. — Een blad in folio.

„Die van de Noordsche Compagnie van Rotterdam ende Delfs-havē, hebben dit jaer een Reise na Fretum Davids gedaen, om de gevonden Silver Myne voords te ontdekken, ende de profyten daer af te genieten, mede nemende gravers van Luyc ende eenige Assajeurs, om te beproeven hoe veel Silvers de Minerale aerde hielt, daer van sy nu een schip met 365 Tonnē Mineralen mede bren-

gen, wegende yder Ton vyf honderdt ponden, ghevende yder pont ontrent een Rycx-daelder aen Silver: Als sy van daer quamē, liepen sy ontrent Hitland, alwaer sy vonden een Engelsch Schip, twelc haer tot Liedt in Schotland brengen soude, om dat sy verstonden datter veel Duynkerckers in Zee waren en peryckel mochten loopen om gevangen te worden, willende tot Liedt een vande Heeren Staten Oorlogschepen verwachtē: Midlertyd wierden de Engelschē gewaer datter een Schat van seshien tonnen Gouds in soude wesen, haer beschuldigende voor Vrybuyters, maer t'selve onwaerachtigh bevonden zynde, wierde alles aen dē Coning gereserveert, die, de saecke wel verstaende, heeft haer laten naer huys varen, ende zyn soo geconvoyeert met een Oorlogh-schip de Mase ingecomen, met hoope hare Reeders goede proffyte ghedaen te hebben." — Wat is er meer van deze mijnexploitatie bekend?

L. D. R.

Feestviering van het Oranjeboven te Londen. In den Catalogus van platen, verkocht onder directie van den kunsthandelaar A. G. DE VISSER te 's Gravenhage, op 30 april 1861, komt voor onder N°. 368 de navolgende plaat:

Plegtige viering van het ORANJE-BOVEN door een feestmaaltijd te Londen, 14 December 1813. — T. ROWLANDSON en J. SHEPHERD p. R. REEVES sc. met engelsch en hollandsch onderschrift en adres van ACKERMANN te Londen, br. fol. — Voortreffelijke en merkwaardige gravure in kleuren.

Wie kan omtrent die feestviering en omtrent die vereeniging iets mededeelen? Door het verschaffen van eenige inlichtingen omtrent deze feestviering, zal waarschijnlijk ook meer licht kunnen verspreid worden over de oorzaak van het bestaan van twee gedenk- of draagpenningen, waaromtrent ik op bl. 149 van dezen jaargang inlichtingen vroeg.

J. H. VAN GEUNS.

Vonnis uit de 15de eeuw. »Overmits dat PIET' CLAESZ. die harensmaker eenigē vā onsē poirte'n veele oredelycke en ontamelyke partylyke woirde gegevē heeft bovē dat verbot van mynē genadiche he'n mandamenten die hier mitter clocken op gelesen siin, en heeft geseit, god geve alle die gaperts sinte Jans evel, en zeide tegens enigen onsen poirte'n, hebt gy een gaperts hert in uwen buyck, en stont daer mit enen getogē mes en hielt hem dat starc voir sinē buyck en zeide, an dit mes sal ic noch een gapert rygē, daer hy wel of betuycht is en voir dese misdaet zeit hem de hē en die stede over dat hy tuschē dit en die clock een slach sal gaen wt der stede vā schoenhovē en baeliuscepe vā schoenh. en op

een myle na de stede van schoenhovē niet te comē, hy en heeft eerst een bedevaert gedaen tot onsz. vrouwe then ezael en daer goet be-
thoen of te brengē dat hy aldaer geweest heeft en nochtans daer en teynde binnen der baeliuscepe en stede van schoenhovē niet te comē ten zy by den he' en by der stede op die verbuernisse van siin rechtehant. Dit geschiede a^o. lxix xiiij dagē in decembri".

Dr. RÖMER.

Brandmerk op de wang (vgl. A. R., XI. bl. 162). In het *Edictum Carisiacence* van het jaar 861, komt reeds eene dergelijke straf, maar op het voorhoofd, voor, en wel met eenen *denarius* of penning, wanneer iemand weigerde zulk een geldstuk, van goede gehalte en gewigt, te ontvangen. MULLER, in zijne *Deutsche Münzgeschichte*, I. S. 114, berigt dit aldus: »Und wenn nach diesem gegenwärtigen Gesetze jemand, obwohl auf einem solchen Vergehen ertappt, nicht gezüchtigt befunden wird, so soll in Bezug hierauf der Landbote in der Städter und Märkten einen *Dener nehmen, denselben glühend machen und damit den Ergriffenen auf der Stirn mit Schöpfung der Adern so brennen, dass der Mensch selbst gezüchtigt und den übrigen zum abschreckenden Beispiele werde, indem er sichtbar das Zeichen der Strafe weist.*»

J. D.

L.

Amsterdam. »Boogen van de stad (vgl. XI. bl. 34). Ter aangehaalde plaatse vond ik, in 't verhaal uit WASSENAER, bij »de boogen van de stad, daar de armen toen hunne zitplaats om Gods wil vergund werd," een vraagteeken. Dit scheen dus opheldering te behoeven.

De muur van Amsterdam had in de XVIde eeuw, aan de binnenzijde »verwelfde Bogen," zoo als men duidelijk op de schilderij en op de kaart van CORNELIS ANTHONISZ. zien kan. Die boogen dienden tot woningen der armen. Soms werden ze van stadswege om niet aan de behoeftigen begeben; maar ook werden ze door vermogende en weldadige lieden van de stad gehuurd, om er arme huisgezinnen »om Gods wil" te huisvesten.

Zoo zegt DOMSELAER, boek III. bl. 245: »Dese muuren (in wiens verwelfde Bogen veel arme Luyden om Gods wil woonden)," en BREËRO spreekt in zijn *Spaanschen Brabander* van »ANNE KLAES in de drie testen," die op die wijze aan vele armen wel deed.

»Gy wetet niet, hoe veel booghjes dat se 'sjaers wel huurt."

Dit heeft stand gehouden tot aan 't afbreken der muren in den aanvang der XVIIde eeuw.

J. TER GOUW.

Opene zee aan den noordpool, door een Nederlander ontdekt (vgl. A. R.). Onlangs MÜLLER'S *Bloeyende Opkomst der Aloude en Hedendaagsche Groenlandsche Visschery* doorbladerende, vond ik aldaar op bl. 107:

»Daar wordt verhaald van een Stuurman, die, ten tijde van de Compagnie, wat later dan de Groenlandsvaarders uit Holland vertrekken, naar Groenland was gevaren, om de gekookte traan der Compagnie aan Smeerenburg in te laden, en ze dan vroegtijdig, vóór de thuiskomst der vloot, aan de markt te brengen, gelijkwerijs de vischjagers onder de buizen doen. Doch toen hij te Smeerenburg aankwam, was er nog weinig gevangen, en dus geen traan genoeg gekookt om hem af te laden. Dies zeilde hij middelerwijl, op order van de Groenlandsche maatschappij, naar de Noordpool, stevende twee graden daaromheen, en vond er noch land, noch ijs, maar alleen een klare zee en zoodanig een warmte als in den zomer te Amsterdam. Deze stuurman, vervolgens van zijn reistogt te Amsterdam teruggekomen, zou dit in een herberg aan den haard zittende verhaald hebben, en, toen aan zijn verhaal geen geloof gegeven wierd, tot verzekering er bijgevoegd, dat het schip, waarmede hij de bedoelde reis voor stuurman had gedaan, te Amsterdam voor de palen lag, en dat vele daar nog op zijnde matrozen het feit nevens hem zouden betuigen.»

Zoo verwijst ons SIMON DE VRIES, in zijn wijlduftig betitelde *Wonderen soo aen als in en Wondergevalen op en ontrent de Zeeën*, op de door hem vertaalde en doorgaans vermeerderde *Noordsche Weereld*, van bl. 130 tot 140, om onder anderen na te zien: »Hoe eenen JOHAN BEN in 't jaar 1668 uit Japan noordelijk op naar Holland gezeild en daar aangekomen is.»

Het ware wel de moeite waardig hier de *Noordsche Weereld* eens op na te slaan, doch ik bezit dit werk niet. Wie verschaft den *Navorser* een afschrift van wat daarin omtrent dien JOHAN BEN vermeld staat?

J. H. VAN LENNEP.

Koning Ezelsoor. De *Cronike of historie van Hollant, van Zeelant ende Vrieslant* verhaalt het volgende: »Daer nae doe die Vriesen mitten Slaven weder wt Enghelant quamen ende niet en wisten wat si doen souden, doe toghen si mit malcander in dat wilde wout sonder ghenaden, ende verdreven daer die wilde beesten ende makeden enen burch daer nu Leyden staet ende sette(n) daer een casteleyn op mit veel volcs om dat wout te bewaren. Ende van desen casteleyn soe quamen veel kinder ende enen soen die LEM hiet ende was alten vroemen man soe dat die Wilten hem coren tot eenen heer van Wiltenburch. Dese heer

LEM die wan een soen die DIBBOUT hiet. Dese DIBBOUT wort daer na coninc van Vrieslant ende hadde een wijf die een ruesinne was daer hi veel kinder aen wan ende oec eenen soen die LEM hiet. Dese LEM wort ridder ende stichtede die stede van Haerlem ende hietse na hem selven *Heerlems stat*. Ende van desen heer LEM soe wort gheboren die machtige coninc ESELLOOR. Dese coninc ESELLOOR was dus gheheten om dat zijn oren soe lanc waren oft een esel hadde geweest. Oic soe was hy seer groot. Ende hadde een wijf die oic een ruesinne was, daer hi veel kinderen aen wan ende een dochter die daer na coninginne van Vrieslant was. Dese coninc ESELLOOR was coninc vanden Slaven dat nu Hollanders sijn. Dese coninc ESELLOOR dede maken bi Voerburch een alten groten casteel soe datmen sijns gelijc niet en wiste van groetheit noch van hoecheit. Dese coninc ESELLOOR die levede zeer langhe ende van hem quam een bastert die VALC hiet. Dese was dus gheheten om dat zijn oghen soe ront ende soe claer waren oft een valc hadde geweest. Dese VALC stichte een groot casteel an die noortside van den bosch ende dedet hieten Valkenburch.»

Aan de overlevering ligt gewoonlijk iets waars ten grondslag. Zij is gegrond hetzij op eene gebeurtenis, hetzij op een gebouw, een monument, een wapen, eenen naam of wat het ook anders zij.

Twee personen van de familie, waar onze kronijkschrijver van spreekt, hebben wij te danken aan plaatsnamen. Het volk, uitgaande van de zeer juiste opmerking, dat de meeste steden en dorpen naar personen genoemd zijn, heeft eenen heer LEM tot stichter van Haarlem, eenen VALC tot stichter van Valkenburg gemaakt. Maar hoe komen wij aan koning EZELSOOR?

LAMED.

Kruizen aan de poorten bij kermis. Zoodra de kermis te Doesborg is ingeluid, worden aan de uitgangen der stad, waar vroeger de poorten stonden, houten kruizen opgehangen van ongeveer drie palmen hoogte. Bestaat die oude gewoonte ook nog elders in ons vaderland? en waaraan heeft die haren oorsprong te danken? om de booze geesten te bezweren, zich niet onder de vreemdelingen te mengen, die bij die gelegenheid gewoon waren in grooten getale de stad te bezoeken, of wel om de elders wonende armen ten teeken te zijn dat zij zich gedurende dien tijd vrijelijk aldaar mogten bewegen?

In den laatsten zin wordt het meestal nu opgevat.

P. C.

Historische nalatenschap van Jacob Marcus. JACOB MARCUS, de uitgever van de *Sententien en Indagingen van den Hertog van Alba* (Amst.

1735), beloofde te zullen uitgeven eene *Historie van de beroerten in de Nederlanden*, voornamelijk van het jaar 1567 tot 1573, waartoe hij vele echte en nog ongedrukte stukken van dien tijd bezat, en bijzonderlijk een oorspronkelijk stuk, behelzende een verhaal der beroerten van dien tijd, geschreven door een ooggetuige. Waar zijn die stukken gebleven? TE WATER heeft er in zijne *Historie van het Verbond der Edelen*, st. IV. bl. 380, te vergeefs naar gevraagd. — Ik vermoed dat JACOB MARCUS is geweest een zoon van JAN MARCUS en ANNA VAN NOORDEN. Dit zoo zijnde, had hij ten minste eenen zoon, JACOB FREDRIK SEBA MARCUS, die in der tijd apothecar in de Kalverstraat te Amsterdam was, doch wiens afstammelingen of erfgenamen mij onbekend zijn. — JACOB MARCUS, de uitgever der *Sententien*, was koopman te Amsterdam. C/4.

Vonnissen (criminele) ten tijde van Alva in de Nederlanden geweest. J. W. TE WATER zegt in zijne *Historie van het Verbond der Edelen*, IVde st. bl. 381: »Er is naauwlijks aan te twijfelen, of in de criminele Registers van verscheiden Nederlandsche Steden zullen nog vele vonnissen, ten tijde van ALVA geslagen, en nooit door den druk algemeen gemaakt, te vinden zijn. In die van Middelburg, Vlissingen en Vere, heb ik, naar mij voorstaat, over dertig jaaren ook eenige ongedrukte Sententien van den Bloedraad aangetroffen.» TE WATER schreef dit in 1796, er zijn dus sedert dien tijd 65 jaaren verlopen. Wat is er gedurende dien tijd omtrent die vonnissen aan 't licht gebracht? In 1735 verscheen het werk van JACOB MARCUS, *Sententien en Indagingen van den Hertog van Alba, uitgesproken en geslagen in zijnen bloedraad*, en mr. G. VAN HASSELT gaf in 1792, in het eerste en tweede deel van zijne *Stukken voor de Vaderlandsche Historie*, een groot aantal vonnissen van ALVA en den bloedraad, tegen inwoners van Gelderland geweest. — Het onderwerp verdient wel de aandacht der heeren archivariissen en der bewaarders van vroegere regterlijke uitspraken. C/4.

Claes Gerritsz Compaan. Is van dezen »fameusen Zeeroover» ook iets meer bekend dan voorkomt in het stukje: *'t Begin, Midden en Eynde der Zeerooverijen van den Alderfameusten Zeeroover KLAAS G. COMPAAN, van Oostzaanen in Kennemerland*, etc. Te Amsterdam bij de Erve wed. J. VAN EGMONT, (meest getrokken uit WASSENAARS *Historisch Verhael* en SOETEBOOM, *Zaaml. Arkadia*) en de latere werken, *Compans leven* in het *Leven en daden der Nederl. Zeehelden* en HONIG, *Geschiedenis der Zaanlanden*? — Wanneer iemand in de gelegenheid mogt zijn eenige aantekening-

gen, bijzonderheden, bescheiden of iets wat tot dezen merkwaardigen man in betrekking staat, aan steller dezes mede te deelen, zou hij hem bijzonderen dienst doen. Tevens wenschte hij gaarne te weten of van het eerstgemelde werkje nog andere uitgaven verschenen zijn, zoo ja, bij wien.

H—g.

[Van 't *Begin, midden en einde van Claas Compaan* hebben wij een paar jaren geleden eene uitgave gezien, Amst. Erve H. V. DE PUTTE en B. BOEKHOUT, 1781. Het exemplaar was toen in bezit van den heer FRED. MULLER.]

Eeuwfeest van Heemskerks overwinning bij Gibraltar. Onder den titel van *Iets aanmerkelijks uit den Haag*, komt in de *Staatk. historie van Holland, benevens de Maandel. Nederl. Mercurius* het volgende voor: »Een der aldaar residerende vreemde Ministers, welke door huwelijk vermaagschap is aan eene afstammeling van het oud ridderlijk Hollandsch en tot den Rijksgravenstand verheven geslacht van HEEMSKERCK, heeft op den 7den dezer (Mei 1807), het genoegen gehad om in eenen kring van naastbestaanden het tweehonderdjarige eeuwfeest te vieren van den roemrijken zeeslag in de baai van Gibraltar voorgevallen, alwaar de Admiraal JACOB VAN HEEMSKERCK, het bevel voerende over de *Hollandsche vloot* den 7den Mei 1607, een volkomen en roemvolle overwinning behaalde op de vijandelijke Spaansche vloot; doch waarbij ongelukkig die held in dienst van zijn vaderland het leven liet; — en bij die gelegenheid te vertoonen, zoowel de oude eere-teekens betrekking hebbende op die gebeurtenis, en waarvan hij de tijdelijke bezitter is, als wel de ter dezer viering gemaakte gedichten, welke daad alreeds op het monument in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, op 's lands kosten opgericht, aldus beschreven staat:» waarna het bekende 2regelig versje volgt.

Wie was die vreemde minister? Ziet dat tijdelijk bezitter der eere-teekenen etc. op de feestelijke gelegenheid, of gingen deze bij versterf over aan andere leden van het geslacht? Is er iets meer van dat eeuwfeest en de gedichten er op bekend en zijn die eere-teekenen, waarvan hier sprake schijnt, in ons land bewaard gebleven? H—g.

Onderhoud van eenen franschen sous-préfet met professor van der Palm, tusschen de jaren 1811 en 1813. Er was, gelijk destijds meermalen plaats moest hebben, eene openbare hulde aan den franschen keizer na deze of gene overwinning (?) gebragt.

De préfet van het departement der monden van de Maas, waaronder Leiden behoorde, DE STASSART, had de hulde uit 's keizers naam moeten ontvangen. Hij was verhin-

derd, en nu had de sous-préfet (jhr. GEVERS VAN ENDEGEEST (*)) zijne plaats vervuld. Prof. VAN DER PALM had er uit naam der hoogeschool het woord gevoerd.

De sous-préfet kort daarna met V. D. PALM in een vertrouwlijk (?) gesprek, een gehoor veellicht, zijnde, liet zich over 't gesprokene aldus tegen hem uit.

Sous-préfet. Mijnheer, gij hebt zeer onvoorzigtig gesproken en — ook niets gezegd van zijne keizerlijke majesteit.

VAN DER PALM. Wat het laatste betreft, de prefect was niet verschenen: en 't geen men zeggen wilde, hing dermate daarmede zamen, dat het toen moest vervallen.... Kan men hier *vrij* spreken?

Sous-préfet. Men kan niet te vrij spreken voor de policie.

VAN DER PALM. Had ik uit hartsovertuiging gesproken, geestdrift kon mij niet bezielen, sprekende over keizer NAPOLEON, *die ons had ingelijfd*. — En had ik daarentegen 's keizers lof ten hemel verheven, geheel het auditorium zou mij den rug toegekeerd hebben.

Sous-préfet. Dit was een auditorium niet mogelijk dat u hoorde spreken....

Het gesprek nam een einde.

E. Bekker voor het schrikbewind (vgl. A. R.). Onder de vragen in ons tijdschrift, welke nog altijd op een antwoord wachten, komt deze over E. BEKKER, dl. II. bl. 316, voor. Jammer is het, dat niemand zich opgewekt heeft gevoeld »eenig licht te laten schijnen» over hetgeen de heer J. C. K. aldaar vroeg; de vraag verdient toch wel eenige belangstelling, en eene levensschets van de beroemdste schrijfter in die jaren van haar veelbewogen leven kan niet onbelangrijk zijn. Mogt, kort na haar overlijden, daartegen eenig bezwaar bestaan hebben, thans, na een ruim tijdsverloop, zal dat wel weggevallen zijn. De vraag, door J. C. K. gedaan, kwam mij weder in de gedachte, toen ik dezer dagen bladerde in de *Verzameling van authentieke stukken, kunnende dienen tot bijlaagen voor de nieuwspapieren van het jaar 1794*. Ik bezit slechts een paar deelen dier verzameling, die met het doel uitgegeven werden, om de courantlezers »tot een volkomen verstand der zaaken te leiden en hun niet meer te vrede te doen houden met uittreksels en fragmenten, die dan eens *wel*, dan eens *kwalijk*, dan eens *ter goeder*, dan eens *ter kwader trouw* gekozen zijn.» — In n°. 2 van het IIIde deel komt iets voor betrekkelijk E. BEKKERS verblijf in Frankrijk. In VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, vinden wij de aanleiding tot de vraag van J. C. K.

(*) Vader van den tegenwoordigen oud-minister, den curator der leidsche hoogeschool.

mede vermeld, en wij lezen daar verder, dat de vernuftige vrouw ook de echtgenoot van hare vriendin RENAULD, die mede als een offer van het schrikbewind in den kerker zuchtte, hielp bevrijden. Inmiddels had een trouwlooze vriend in Holland, wien zij haar eigen vrij aanzienlijk vermogen en de tot geld gemaakte bezittingen harer vriendin DEKEN bij hare uitwijking had toevertrouwd, dit ontvreemd, waardoor de vriendinnen behoeftig en verlaten waren. De erkentelijke RENAULD echter nam de zorg voor beider onderhoud welwillend op zich, zoodat zij ten minsten voor gebrek beveiligd waren.

Het »authentieke stuk», waarvan ik sprak, bevestigt, als men zien zal, het gebrek der vrouwen, doch geeft eene andere reden daarvoor aan. Heeft die »ontvreemding» nu werkelijk plaats gehad of niet? Is dit bericht soms voortgekomen uit bronnen waartegen de verzamelaars waarschuwen? Ik weet het niet, maar het »authentieke stuk» doet zien, dat REGNAULT niet lang voor de vriendinnen behoefte te zorgen, ten zij, en dan kon de »ontvreemding» wel eens waar zijn, de petitie vóór dien tijd ingediend is geworden.

Het bedoelde stuk, dat ook uit een ander oogpunt merkwaardig is, alzoo het ons leert hoe men de begaafde vrouw in Frankrijk beschouwde, luidt als volgt:

Petitie van ELISABETH BEKKER, wed. WOLFF, Hollandsche Burgeres, thands woonende te Trevoux, in 't Departement l'Ain, in de Zitting der Conventie van 22 Nivose (11 januarij 1794) voorgedragen door den Burger MERLIN van Douay, om een onderstand bij wijze van leening te verzoeken, gedurende den tijd, dat volgens het genoomen Decreet de Hollandsche Wissels in Parijs geprotesteerd worden; waarop de Nationale Thesauriegelastis, haar 1200 livres voor te schieten, welke zij gehouden zal zijn terug te geven, zoodra de omstandigheden haar zullen toelaten over de fondsen, welke zij in Holland heeft, te beschikken.

»Burgers! ik kom U, in naam van uw Comité van Publieken Onderstand spreken ten behoeve van eene vreemde Republicaine, die, vóór de Revolutie en onder de Regering van het gruwelijkste Despotismus, de zaak des volks heeft durven verdedigen door haare geschriften en daaden, en die thands, door de uitwerking eener noodzakelijke wet, in het geval zoude zijn van door gebrek te vergaan in de bakermat der vrijheid, indien gij haar niet te hulpe kwaamt.»

»ELISABETH BEKKER, geboortig uit Vlissingen in Holland, was de eerste Apostel der Vrijheid, toen deze Godheid, zweevende over Europa om haar begunstigd volk uit te kiezen, het oog sloeg op Holland; straks toonde de Burgeres BEKKER aan het volk dier ge-

westen deszelfs rechten, deszelfs verdrukking en deszelfs ketenen; zij besteedde haare levensdagen, haare aanzienlijke goederen, haaren vlijt, kortom alles tot de opbouw van eenen der Vrijheid waardigen Tempel. Dan zij kon dien niet dan in Frankrijk vinden. Onder den Tyran WILLEM moest zij gebannen worden, en zij wierdt het. Zij verliet welhaast het Climaat dat haare weldaaden onwaardig was, om dezelve over ons te komen uit te storten, en BEKKER trok uit haar Vaderland om het doel van haaren Godsdienst te bereiken."

"In de maand van Maart 1788 verlaat ELISABETH BEKKER, wed. WOLFF, haar onwaardig Vaderland, dat haar verjoeg, haar van haar Fortuin beroofde, en zij komt zich nederzetten op het Territoir van Trevoux: aldaar bewerkstelligt zij, hetgeen zij in haar Land, door het voorstaan van de zaak der vrijheid, beproefd hadt; zij verlichte het volk; zij koesterde in deszelfs boezem de liefde tot zijne Rechten, de Vrijheid en de Gelijkheid; zij verspreidde zich overal om de waarheid te verkondigen, en er die Classe van Burgers van te overreden, wier goed geloof door meerdere valstrikken omringd was; naauwelijks trok zij uit haar Land genoeg tot haar onderhoud en tot het onderhoud van haare Medgezellinne, en echter vond zij nog middel om het Patriotismus te beloonen."

"Welnu! deeze Republicaine, wier recht, om iets van het Vaderland te vorderen, ik U opengelegd heb, heeft thands gebrek aan den striksten nooddrift, door de wijze wet die tegen de Vreemdelingen gegeven is: men protesteert te Parijs de Wisselbrieven, welke zij uit Holland ontvangt tot jaarlijksche inkomsten der kleine Fondsen, welke zij zich aldaar bespaard heeft, en deeze maatregel beneemt haar te gelijk het Brood dat zij noodig heeft en de hulpmiddelen, welke zij aan de armoede toereikt."

"Ingevolge heeft zij U voor eenigen tijd haare Petitie gepresenteerd om U te verzoeken, dat in aanmerking van haar erkend Patriotismus, bekrachtigd door alle de gezaghebbende Sans-culottes van het Departement van l'Ain, en van een volstandig zesjaargig verblijf op den grond der Republiek en in deszelfde Commune, zij niet begreepen worde in de Wet tegen de Vreemdelingen, als beroovende die Wet haar van alle middelen van bestaan. Haare Petitie aan het Comité van Algemeen Welzijn gerenvoijerd zijnde, heeft dat Comité geoordeeld dat de exceptie welke de citoyenne BEKKER begeerde, indien dezelve geaccordeerd wierdt, een gevaarlijk misbruik konde na zich slepen; doch tevens begrijpende hoe haar noodzaaklijk hulp verleend moest worden, heeft dat Comité haar verzonden aan Uw Comité van N. REEKS, Dl. I.

Onderstand, hetwelk in overweeging genomen hebbende wat deze Burgeres voor de Vrijheid gedaan heeft en den droevigen toestand waarin zij zich bevindt, en overwegende dat het nooit de meening van de Conventie kan wezen, dat de behoeftige Patriot gebrek hebbe aan middelen om zijn nuttig aanwezen te onderhouden, niet geschroomd heeft U, door mijne stem, het voorstel te doen, van deeze citoyenne te hulp te komen, bij wijze van opschieting."

Mogt het mededeelen dezer "petitie" de aandacht weder vestigen op de vóór jaren gedane vraag, en leiden tot het mededeelen van andere min- of onbekende bijzonderheden, ELIZABETH BEKKER betreffende, om zoo doende bouwstoffen aan te brengen voor eene levensschets dezer begaafde vrouw, uitvoeriger en belangrijker dan onze letterkunde tot heden bezit!

H—g.

Freule Johanna Magdalena Catharina Judith van Dorth. Zij werd in 1799 te Winterswijk om hare orangistische gevoelens gegrepen, bij vonnis van de revolutionaire regtbank aldaar veroordeeld en in eene kist liggende doodgeschoten.

Ik vond onlangs onder oude papieren een onuitgegeven brief, destijds mede door eenen Orangist aan zijne gelijkgezinde bloedverwanten geschreven, waarin men letterlijk 't navolgende leest. De briefschrijver was een man die zeer naauwgezet was, en bij mij alle geloof verdiende.

"29 Novembre 1799. Cette freule DE DORTH, qui a été fusillée, nous est très connue. Quoique le malheur, qui lui est arrivé, est bien propre à inspirer de la compassion, il est certain néanmoins qu'on doit reconnaître dans sa fin une direction juste de la Providence, qui a puni ses crimes, son père étant un scélérat profond et barbare, qui étoit soupçonné avec beaucoup de raison d'avoir tiré sur des enfans de paysans de ses vassaux, qui approchaient de son château. Son fils et sa fille ont été les instrumens dont Dieu s'est servi pour le punir, puisqu'ils l'ont souvent non seulement maltraité, mais même été quelquefois sur le point de le tuer. Après qu'il est mort de chagrin, ces deux enfans ont vécu au château de Herreveld, tantôt en inimitié ouverte, et souvent sur le point de s'entreégorger, tantôt au contraire dans une intimité, qu'on disoit outrepasser les bornes de la pudeur. — Mais tout cela ne peut pas entrer en ligne de compte, dans le procès extraordinaire qu'on lui a fait." Herreveld was de vaderlijke havezathe der Dorths, gemeente Lichtevoorde.

Vrije (allodiale (?)) ridderhofsteden in de provincie Utrecht. Op de lijsten van de hui-

zen, die door de staten van den lande van Utrecht in den jare 1536 en in eenige volgende jaren voor *ridderhofsteden* zijn erkend (*Groot Utrechts Placaatboek*, I. bl. 278 en volg.), komen slechts vier voor, die *vrij-eigen goed* worden genoemd, al de overige waren leenroerig, hetzij aan het sticht van Utrecht zelve, hetzij aan het graafschap Holland of Zutphen, of aan andere heerlijkheden. Als *vrije* komen op die lijsten alleen voor, Zuylenborg, het huys te Zeyst, Rynenborch en Kersbergen. Waarin verschilden die vrije riddersloten, met de leenroerige in politike, (niet in financiële) betrekking tot het algemeen bestuur van het voormalig bisdom? Voerden de eigenaren van die vrije huizen immer den titel van *baron*? C/4.

Bever in Nederland (vgl. XI. bl. 162). †. leidt uit plaatsnamen, als Beverwijk enz., af, dat er eenmaal in de Nederlanden vele bevers waren. BUTTMAN in zijn werkje: *Die deutschen Ortsnamen* u. s. w. zegt, na Beverloo genoemd te hebben: »mehrere in Holland, von Bever, welches ein niederdeutscher Ausdruck für Bach, Fluss gewesen sein muss, denn vier kleine Flüsse in Hannover und Westfalen heissen noch so und viele Ortschaften haben davon den Namen, wie Bevern, Beverungen, Beverförde, Beverstedt, Beverwyk" (S. 14). Wat is er van de zaak? Dr. RÖMER.

Bever in Nederland. De gevolgtrekking van †. uit de door hem opgegevene namen is m. i. onjuist. Beverwijk is vrij zeker Bedevaartswijk, wijk der bedevaartgangers naar de vermaarde St. Agatha-kerk; Beverweerd heeft zijnen naam naar een adellijk geslacht, dat reeds in de dertiende eeuw bekend was, en den zijnen waarschijnlijk niet van de bedoelde dieren zal ontleend hebben; Castricum heet mede naar de oude heeren van dien naam. En of in het algemeen de naam Bever... in plaatselijke benamingen uit het aldaar wonen van bevers zij af te leiden, valt voor 't minst te betwijfelen.

Dat in de eeuwen toen Nederland nog niet of weinig bewoond was, zich langs onze rivieren bevers hebben opgehouden, is wel mogelijk; maar juist daarom moet het uit den aard der zaak aan antwoorden op de vraag ontbreken. Enkele voorbeelden van bevers,

in later tijd hier te lande gezien, vermeldt MARTINET, *Catechismus der Natuur*, dl. II. bl. 143. v. O.

[Beverwaard en Castricum hebben hunnen naam zeker niet ontleend aan geslachten die zoo heetten. De namen op *waard* en *um* (dat is *heim*) zijn oorspronkelijk plaatsnamen. Personen die heeren van zoodanige plaatsen of daar geboren waren, hebben ze later dikwijls tot geslachtsnaam gemaakt, hetzij met, hetzij zonder voorvoeging van het woordje *van*. Dat Castricum, zoo als de vragers schijnt te meenen, naar *castor*, den latijnschen naam der bevers, zoo geheeten is, is niet waarschijnlijk.]

Bever in Nederland. In vroegere tijden waren deze dieren op onze rivieren zeer talrijk. De heer P. C. MOLHUYSEN gaf in den *Overijsselschen Almanak voor Oudh. en Lett.* 1840, Deventer 1839, bl. 95, een bericht over hun vroeger menigvuldig voorkomen in deze provincie.

De *Nieuwe Rott. Courant* van vrijdag 2 sept. 1859, N°. 241 meldde, dat, bij het graven van het kanaal van Coevorden, dezer dagen de kop van een bever gevonden is en voegt er min juist bij, dat de laatste bever hier te lande in 1770 op de Maas in den Bommelerwaard geschoten is. Het was in december van 1799 dat de laatste bever op den IJssel, een half uur van Deventer, gevangen werd. Hij gaf aanleiding tot de bekende ontleding van den bever door ANDR. CONR. BONN, *Anatomie castoris*, Lugd. Bat. 1806, in 4°. Zie van die *Verh.* bl. 7 en den aangeh. *Overijss. Alm.* bl. 96. L. D. R.

Cosmas en Damianus (vgl. XI. bl. 195). Van eene geestelijke orde, naar hen genoemd, is mij niets bekend. Het *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, den naam eener verbeterde uitgave van NIEUWENHUIS dragende, maar in wezenlijkheid een geheel nieuw werk, is te bekend, dan dat ik zou behoeven te verwijzen naar hetgeen ik er in schreef over dat broederpaar, dl. II. bl. 364. Ten gevalle van †. herhaal ik echter de verwijzingen naar *Acta Sanctorum ad 27 Sept.*; SURIUS, *de prob. Sanct. vitis* (Leiden 1718), III. 280; *Hist. eccl. Magdeb. Cent.* IV. c. 12; BECKII *Martyrol. Eccl.* c. VIII. § 9; ZUINGERI *Theatr. vit. hum.* X, IV. 2451; THUMMIUS, *De fest. Christ.*, p. 167. Voeg er bij: HOOGSTRATEN, *Woordenb.* op het w. H. M. C. v. O.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Beker van duc d'Alfs uitluiding (vgl. XI. bl. 165) in 1781 bij den apotheker VAN REES te Franeker. φ²—φ. kan voorzeker informatie daarover bekomen bij den kleinzoon, ook apotheker aldaar.

Gedenkpenningen op het tweede eeuwfeest der akademie te Leiden 1775. Onderscheidene gedenkpenningen werden bij gelegenheid van het tweede eeuwfeest der akademie te Leiden geslagen, als:

1, Penning met het Minervahoofd en *Ludi Seculares*. *Vervolg* VAN LOON, N°. 498.

2. Die met MINERVA bij den boom. Ald. N°. 499.

3. Dezelfde, kleiner. Ald. N°. 500.

4. De grootere penning met *Constantia consecutum*, en in de afsnede der keerzijde: *Celebrato VI Idib.* Ald. N°. 501. *Feb. MDCCLXXV.*

5. Dezelfde, veel kleiner, ook met *VI Idib(us)*, even als de groote. Ald. N°. 502. *A.*

6. Dezelfde, de kleinere, maar met *Celeb: VIII Feb.* (Ald. N°. 502. *B.*) *MDCCLXXV.*

7. Hiervan nog een andere stempel, vooral kenbaar daaraan dat op de eene voorzijde *Consecutum* dus wordt afgebroken: *Consecutum*.

Men vraagt, of er van den onder N°. 4 vermelden grooteren penning ook niet nog een andere stempel bestaat met *Celeb. VIII Feb.* zoo als N°. 6 en 7. Zoo ja, dan zal eene spocdige toezending welkom zijn aan

J. D.
L.

Utrechtsche penningen. Welke waarde had in de XIIIde eeuw een pond gangbare utrechtsche penningen?

†.

Gedenkpenning op het overlijden van Joost von Hemert (vgl. XI. bl. 150). JOOST VON en niet VAN HEMERT, staatsraad, overleed te Kopenhagen den 15den junij 1775, oud 80 jaren. Hij was gehuwd met vrouwe PETRONELLA ELISABETH MESTEKER. Hij heeft zeven kinderen gehad:

1. PETER, staatsraad, gehuwd met de dochter van den admiraal VON HOOGLANT, genaamd AGATHA.

(Bij gelegenheid van het 25jarige huwelijksfeest (1767—1792) van PETER VON HEMERT en AGATHA VON HOOGLANT werd ook een zilveren gedenkpenning geslagen, waarvan een exemplaar in mijn bezit is.)

Uit dit huwelijk vier dochters en een zoon.

2. JOOST JOHAN VON HEMERT, gehuwd met SUSANNA D'EGMONT, van Bordeaux, gevestigd te Bordeaux, consul-generaal van Denemarken, handelende onder de heden nog bestaande firma VON HEMERT D'EGMONT & Co., overgrootvader van den ondergeteekende.

Uit dit huwelijk vier zoons en eene dochter.

3. SUSANNE MARIE VON HEMERT, gehuwd te Kopenhagen met den admiraal DE FONTENAY.

Uit dit huwelijk een zoon en eene dochter.

4. GILBERT VON HEMERT, overleden zonder kinderen en ongehuwd (voor zoo verre mij bekend is).

5. JOHANNES VON HEMERT, gehuwd te Amsterdam met HENRIETTE LEMMERS, gevestigd te Amsterdam en handelende op zijnen naam of wel onder de firma JOHANNES V. HEMERT & Co.

Uit dit huwelijk eene dochter, die in 1837 ongehuwd overleden is.

Deze familie is hier steeds VAN HEMERT genoemd geworden.

6. FRIEDRICH LOUIS VON HEMERT, in jeugdigen leeftijd overleden.

7. ELISABETH VON HEMERT, gehuwd met den staatsraad ABRAHAM SCHNEIDER, te Kopenhagen.

Uit dit huwelijk twee dochters en een zoon.

Een van de zonen van n°. 2, JOOST JOHAN, genaamd PIERRE THÉODORE VON HEMERT, heeft zich in Amsterdam gevestigd en zich in 1795 met den toen reeds onder de firma ALSTORPHIUS & Co. handelenden heer JAN ALSTORPHIUS geassocieerd; de firma werd toen veranderd in die van ALSTORPHIUS & VON HEMERT, waarvan de ondergeteekende thans de chef is.

De gedenkpenning, waarover in den *Navorscher* wordt aangevraagd, is nog ten getale van eenige stukken aanwezig bij de verschillende leden van des ondergeteekenden familie; eene schriftelijke explicatie der beelden van den penning is daarbij aanwezig. Het geslachtswapen rust tegen het op den penning afgebeelde monument: het is geëcarteleerd: de kleuren zijn op den penning vrij goed en zeer juist aangeduid.

Het eerste en vierde kwartier bestaat uit het eigenlijke wapen der familie VON en ook dat der familie VAN HEMERT, zijnde van keel beladen met drie pals vairés, het chef van goud met eenen leeuw naissant van sabel, getongd en genageld van keel, de staart fourchue, terwijl het tweede en derde kwartier, in afwijking met het wapen van de familie JUNIUS VON HEMERT, maar daarentegen geheel in overeenstemming met dat van de familie VAN HEMERT, vrijheeren van Ethen en Meeuwen, waarvan een der voorouders in het jaar 1749 raad en burgemeester der stad Gorinchem was, bestaat uit een veld van zilver, beladen met eenen gekroonden leeuw van sabel, getongd en genageld van keel.

Tot cimiers: op den helm à dextre, voorzien van een kroontje met vier fleurons, een vrouwebeeldje, in hare linkerhand houdende een zilveren klokje uit de pals vairés, van het eerste kwartier: op den helm à senestre, voorzien met eenen korf, de leeuw naissant van sabel uit het chef van het eerste kwartier.

Tot supports twee gekroonde leeuwen au naturel.

Tot spreuk *Sola Virtus Nobilitat.*

Tenzelfden tijde (1740—1770) bestond te Londen een handelshuis onder de firma JAN en WOLFERT VAN HEMERT & Co., op wier brieven (in mijn bezit) nog te vinden is de afdruk in lak van het geslachtswapen, alleen bestaande uit het eerste kwartier van dat van de geslachten VAN en VON HEMERT. In welke betrekking die te Londen gevestigde heeren VAN HEMERT tot de overige in

Denemarken, Bordeaux en hier staan, is den ondergeteekende geheel onbekend.

Ongetwijfeld was de aangevraagde JOOST VON HEMERT te Kopenhagen Nederlander, zoo niet van geboorte, dan toch van oorsprong; op welken tijd deze tak van de familie VAN HEMERT zich naar Denemarken begeven heeft en wie de vader van JOOST VON HEMERT was, is den ondergeteekende mede onbekend.

Verschillende van zijne afstammelingen, klein- en achterkleinkinderen, uit de families DE FONTENAY, SCHNEIDER, LARPENT, RÖMELING, ROMEIS en BERTOUCH, zijn nog in leven in Denemarken.

C. A. VON HEMERT.

Porselein (vgl. A. R., XI. bl. 6, 147, 204). Het zal MARS en anderen welligt niet geheel onbelangrijk voorkomen, dat de chinesche jonken in het laatst der 16de en het begin der 17de eeuw te Bantam, onder andere artikelen, ook porselein invoerden, hetwelk, gekocht zoodra die schepen binnen waren, 1000 *caza's* dat is nog geen *negentien cents*, de vijf of zes schotels van beide soorten gold. Zie mijn *Boek voor den Zeeman*, II. bl. 144. Er wordt niet vermeld wat men onder de »beide soorten» verstond, en of de bedoelde schotels zoogenaamde *oliekoekenschotels* waren of andere.

J. H. VAN LENNEP.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Anna Radcliffe enz. (vgl. A. R.). Deze vernaamde engelsche romanschrijfster is in 1823 te Londen overleden. Van haar is uitgegeven *Journey by An. Radcliffe made in the summer of 1794, through Holland, and the western frontiers.... of Germany*, etc. Lond. 1794, in 4°., in het *Fransch* vertaald door CANTWEL, Paris 1799, 2 vol in 8°., waaruit de schrijver in het *Magasin Pittoresque* het zal ontleend hebben.

V. D. N.

Charles Burney (vgl. A. R., XI. bl. 166). Deze muzikgeleerde, geboren in 1726, ontving in 1761 den graad van doctor in de muziek aan de universiteit te Oxford; hij stierf in 1814. Zijn werk *The present state of Music in Germania* etc. in 1773 uitgegeven in 3 vol. in 8°., zal ongetwijfeld in Engeland nog wel te verkrijgen zijn.

V. D. N.

J. Larenus (vgl. XI. bl. 153). De gevraagde volledige titel is deze: *Grallator (*) furens, de novo in scenam productus cum pantomimo suo, Bombomachide Vlissingano seu Responsio ad Epistolas GULIELMI APOLLONII mystae Mittelburgensis et JODOCI LARENI Ecclesiastae Vlissingani, quas in lucem dedere adversus Grallarum authorem*. Franekerae, Anno 1647, 12°., 251 pag. Hiermede is de 2de vraag van H. C. R. beantwoord. De eerste vraag is, of J. LARENUS werkelijk de schrijver der *Grallae* en van den *Grallator* is geweest? Wij gelooven van neen: de *Franeker* (?) schrijver van beide schreef toch tegen G. APOLLONIUS en zijn werk *Jus majestatis de Grallae* en tegen APOLLONIUS en zijnen verdediger JODOCUS LARENUS den *Grallator*.

LARENUS' werkje of *Epistola* was nog al eens uit Franeker beantwoord, althans voor mij ligt eene *Bombomachia Vlissingana Wa-*

lachro-Papistica discussa seu reponsio ad Epistolam JODOCI LARENI Mystae Vlissingani, quam nuperrime in lucem dedit ad solandum GULIELMUM APOLLONII, Grallatorem Vereanum Walachro-Papistam. Franekerae, Anno 1647.

Tot dezen vinnigen op stelten gestreden kerkelijken strijd behooren nog: *Colos (*) Vlissing-anvs seu anilis strenua quam nuper Classi Walachrae obtulit JODOCUS LARENUS Mystes, pro furoribus, mendacis, et ineptis Walachris*. Traj. ad Rhen. 1648, 149 pag. 12°. en *Kauterium (†) Frisium adversus deleterium Walachrum hoc est Responsio ad JODOCI LARENI polymachiam pro novo apparatu Zelandico*. Traj. ad Rhen. 1650, 199 pag. 12°. Al deze werken met de *Grallae* zijn ter dispositie van H. C. R. in de boekerij van het Friesch Genootschap te Leeuwarden. Adres bij den heer W. EEKHOF aldaar.

J. D.

L.

Daniel Tilenus (vgl. XI. bl. 172). Deze is geb. 4 feb. 1563 in Silezië en gest. 1 aug. 1633 te Parijs, werd prof. te Sedan 1614, doch van zijne bediening ontzet 1619, met bevel om te vertrekken. Ook in Engeland werd hem de voet dwars gezet, en hij leefde sedert ambteloos te Parijs, gezien en geacht, ook bij H. DE GROOT. Vroeger tegen de leer van ARMINIUS geschreven hebbende, werd hij door het antwoord van CORVINUS tot het bestreden gevoelen overgehaald, gaf de *Canons* van Dordrecht met aantekeningen uit en liet in 1633 aan de Remonstranten een trefelijk legaat tot onderhoud van studenten. Onderscheidene zoo latijnsche als fransche schriften zijn door hem uitgegeven, waarvan sommige in het Nederlandsch zijn vertaald. Te Sedan zijnde had hij verschil met mr. DU MOULIN. Tot de bronnen over hem behooren

(*) Spinrokken.

(†) Brandijzer.

(*) Steltendanser.

BRANDT, *Reform.*, dl. II. en IV; UYTENBOGAART, *Kerk. Hist.*, bl. 709; BRANDT, *Leven van de Groot*, bl. 51; A. CATTENBURCH, *Bibl. Remonstr.*, p. 130—133; *Synodes Nationaux des Eglises Reformées de France*, 2 vol. La Haye 1710, 4°.; REGENBOOG, *Historie der Remonstr.*, dl. II. 208, noot (a); *Archief voor Kerk. Gesch. in Ned.*, dl. IV. 131, 191, 199, 218, dl. X. 393; *Biographie Universelle*; nog TIDEMAN, *de Remonstr. Broederschap*, bl. 4. Hij schreef in het album van SAMUEL NAERANUS in 1606 te Sedan. HOOGSTRATEN, *Algem. Woordenb.* op het art. verwijst naar SPONADUS op het jaar, denklijk SPONADUS, *Annales Ecclesiastici*, Paris 1660 et Lugd. 1686 fol., JÖCHER, *Allgem. Gelehrt. Lexicon* in voce TILÉNUS (DANIEL), verwijst naar WITTE, *Diarium*, HOFFMANNI *Lexicon* en BENTHEM *Englischer Kirchenstaat*.

V. D. N.

Daniel Tilenus. Over dezen man kan C³. onder anderen nazien: UYTENBOGAERT, *Kerkelieke Historie*, bl. 578 vlg.; TRIGLAND, *Kerkelieke Geschiedenissen*, bl. 612; BRANDT *Historie der Reformatie*, dl. II. bl. 230 vlg. eld. BAYLE maakt van hem in zijn *Dictionnaire historique et critique* gewag onder *Cameron* en *Milletiere*.

Dr. RÖMER.

Bijlage tot de Vaderl. Hist. door J. Wagenaar (vgl. A. R.). Dit boekje wordt ook vermeld door BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderlands*, dl. XII. bl. 149, die den titel echter niet naauwkeurig kon opgeven, daar hij het niet bij de hand had; hij zegt dan ook daarover niets meer. In den *Catalogus* van M. NIJHOFF, 's Gravenhage 1855, 3de lijst N°. 806, wordt het *zeldzaam voorkomende* genoemd; doch hetgeen nog minder bekend schijnt, is, dat daarvan bestaat een *tweede* deel, volgens de voor het overige gelijke titelplaat, met het jaartal 1780, maar op den omslag staat 1786. Dit deel begint met eene *Toewijzing aan Willem de Vde*, daarna een *plaat* voorstellende den oranjeboom met het opschrift op den stam: *Ten dage als gij daarvan eet*, enz. Voorts zeven zangen op rijm, geteekend VRANK DE VRY, waarachter *de Advocaat van Frank de Vrij*, *schrijver der Orangeboomen voor de Vierschaar der rede*, *pleidooi van antwoord*; nog *Aanspraak aan Willem de Vde*, door HARMODIUS FRISO, geschreven te Harlingen uit mijn boekvertrek, den 10den julij. BILDERDIJK t. a. p. bl. 193, in de noot, zegt, dat P. VREEDE zich beroemd heeft de dichter daarvan te zijn. Kan nu zulks soms op het spoor brengen wie door de letters H. A. voor het *eerste* deel wordt bedoeld, waarnaar wel te gissen valt, maar het boekje is te vuilaardig, om zonder zekerheid daarvoor namen te noemen.

V. D. N.

Simon Tissot de Patot (vgl. XI. bl. 113, 167 en 207). Te Maarsen woont de notaris F. L. TISSOT VAN PATOT, die welligt meer inlichtingen omtrent het gevraagde zou kunnen geven.

C/4.

Adam Westerman (vgl. A. R.). Tot zijne levensgeschiedenis behoort dat hij den 25sten aug. 1600 tot predikant is beroepen te Gaast en Ferwolde en vandaar vertrokken 28 sept. 1602 naar Stavoren, voorts 13 mei 1616 naar Oosterlittens, en daarna in 1619 naar Workum, alle onder de classis van Bolswert en Workum in Friesland. Hij is te Workum overleden, vermoedelijk in 1635. Zie H. GREVENSTEIN, *Naamlijst van vorengenoemde Classis* 1751.

Van zijn *Christelijke Zeevaart* bestaan ook uitgaven te Amst. in 1727, in 8°. twee diverse; voorts worden van hem genoemd: *Vrije Jaarmarkt voor den volke Zions*, Amst. 1628, 8°.; *Spiegel der Geestelijke Krancken* in 4°.; *Wandelwegh*, 8°.; *Bergh Zions*, 8°.; *Geestelijke Prognosticatie*, 12°. Zie VAN ABCOUDE, *Naamregister van Boeken, Aanhangel* 1743—45. Zijne *Beschrijving van Stavoren* ook in 1613 en 1684, beide te Amst. in 8°. uitgekomen, schijnt almede met de *Christelijke Zeevaart* te zamen uitgegeven te Amst. 1630, 8°. Zie *Vriend des Vaderlands*, dl. IV. N°. 4, 1830 en dl. V. N°. 3, 1831.

V. D. N.

Frans Baltens (vgl. A. R., XI. bl. 170). In de *Vaderl. Letteroeff.* van decemb. 1835 heeft de heer SCHOTEL mededeelingen gedaan van zijne aantek. uit de *Notulen van den Kerkenr. te Dordt*, waarbij hij zegt: »dat FRANS BALTENS reeds vroeger door eenige kleine, bij hem uitgegeven *schriften* bekend, in 1635 liet drukken een boekje van zijn eigen opstel, getiteld *Gulden kleinoodt*, strekkende tot verclaringhe van het 13de Capittel des Euangeliums JOHANNIS, bij NICOLAAS CENTEN, waarvan de exemplaren werden opgehaald, en door de Regering de uitgave zijner overige *schriften* verboden, om redenen daarbij vermeld.»

V. D. N.

Pieter van Bleiswijk (vgl. A. R., XI. bl. 87, 151 en 169). De ijverige medewerker V. D. N. ontvange mijnen dank voor het gegeven antwoord. Maar nu is nog niet beantwoord de vraag waar de *manuscripten*, die in de verzameling van VAN BLEISWIJK voorhanden waren, thans berusten. Zij blijken thans, zoo als ik wel vermoedde, hoogst belangrijk te zijn of te zijn geweest. Kan de heer V. D. N. of een ander lezer van den *Navorscher* die vraag ook geheel of gedeeltelijk beantwoorden?

S. S. S.

J. A. Werdenhagen (vgl. A. R., XI. bl. 45). Tot de schriften, die JOHANNIS ANGELIUS WERDENHAGEN gedurende zijn verblijf te Leiden heeft opgesteld, behoorden zijn *Poematum Juveniliūm*, 8 partes, te Leiden uitgegeven bij ABRAHAM COMMELIN in 1629 in 12°. een zeer volumineus boekje, doch zonder paginering, maar waaruit nog wel wat te leeren is, vooral betreffende personen en gebeurtenissen door hem bezongen. Hij is vermeld geworden in ARNOLDS *Kirchenhistorie* en MÖLLER, *Cimbria litterata*. V. D. N.

Mijnheer van Soll (vgl. A. R., XI. bl. 170). In mijn jeugd zongen wij op kinderpartijtjes:

Mijnheer VAN SON, die brave kapitein,
Regeert zijn volkje groot en klein.

terwijl wij statig in een kring rondstapten.

C/4.

François Valentijn (vgl. XI. bl. 173). Om trent hem komt het een en ander voor in *Bijzonderheden de familie HEMSTERHUIS betreffende*, door mr. J. W. DE CRANE, bl. 40 en 118 in not. (28), waar hij o. a. gezegd wordt geboren te zijn te Dordrecht, gedoopt d. 22 april 1666. Voorts in G. D. J. SCHOTELS *Kerkelijk Dordrecht*, II. bl. 7 en not. (1), die verwijst naar een uitvoerig levensbericht in de *Boekzaal der geleerde wereld*, nov. 1727, bl. 613.

In 1714 voor de 2de maal van Amboina voor goed in 't vaderland teruggekeerd, is hij aldaar waarschijnlijk overleden in 1726 of 1727. Het art. in 't *Woordenb. der Zamenleving*, bl. 4004, zal wel ontleend zijn uit de *Biographie Universelle*. J. C. K.

François Valentijn. Deze, geb. april 1666 te Dordrecht, was een zoon van ABRAHAM en van MARIA RIJSBERGEN. Zijn vader was conrector der latijnsche school. In 1705 hield hij eene afscheidsreden aldaar. Behalve de *Biogr. Universelle* kan men hem, of zijn werk vermeld vinden o. a. bij ABCOUDE, *Naamregister*, bl. 374, en 35; *Boekzaal*, nov. 1727, bl. 613; VAN DEN BROUCKE, *Poemata*, p. 25; DE CRANE, *Familie Hemsterhuis*, bl. 40, 118; D'ESCURY, *Holl. Roem*, dl. I. aant. bl. 14, dl. VII. bl. 318; SCHOTEL, *Kerk. Dordrecht*, dl. II. bl. 7 noot; F. MULLER, *Catal. van Portretten*, N°. 5563, 5564 en 5565. Hij stierf denkelijk na 1727 of welligt in dat jaar, hetgeen de *Boekzaal* zal kunnen uitwijzen. V. D. N.

Daniel Wijttenbach (vgl. XI. bl. 173). DANIEL WIJTTENBACH, uitstekend hollandsch humanist, zoon van den als theologisch schrijver met roem bekenden DANIEL WIJTTENBACH, als professor te Marburg gestorven in het jaar 1779.

DANIEL WIJTTENBACH (de zoon, welken Tr. waarschijnlijk bedoelt) werd in 1746 te Bern geboren, studeerde te Marburg, Göttingen en

Leiden, voornamelijk in laatstgenoemde stad bij RHUNKENIUS in de philologie, en werd reeds in 1771 professor der grieksche taal en filosofie aan het seminarium der Remonstranten te Amsterdam. In het jaar 1799 kreeg hij het professoraat der filosofie aan het atheneum aldaar, werd echter in 1779 als professor der rhetorica naar Leiden beroepen. In 1816 keerde hij in het privaatlven terug, woonde eenigen tijd te Heidelberg, keerde echter spoedig weder naar Leiden terug, en stierf, blind geworden zijnde, den 17den januarij 1820 te Oegstgeest. Zijne vrouw JOHANNA, geboren GALLIEN, uit Hannau, met welke hij eerst in 1817 op 72jarigen ouderdom trouwde, was eene zeer wetenschappelijk gevormde vrouw. Zij woonde na den dood van haren man te Parijs, werd in 1827 door de philosophische faculteit der universiteit van Marburg tot doctor benoemd en stierf in 1830 op een landgoed nabij Leiden. M. K.

[M. K. vergist zich. De vraag betreft niet den algemeen bekenden leidschen hoogleeraar, maar zijnen vader. De jaargetallen wijzen het uit.]

J. L. Frey (vgl. XI. bl. 174). JOH. LUDOV. FREY, theologus Calvinus, philosophus et philologus Academ. Basileensis Nat. 1682 ob. 1759. Zie over hem SAXE, *Onom. Liter.* t. V. p. 509, alwaar zijne *Dissert. de naturis mentis humanae* wordt vermeld, en voorts eenige auteurs genoemd, bij wie over hem te vinden is, als ook de *Oratio Funebris*, door BECKIUS over hem uitgesproken, en gedrukt te Basel in 1760 in 4°. V. D. N.

Jean Louis Frey. J. L. FREY, geboren te Bazel 1682, en aldaar overleden 1754. Hij schreef verscheidene dissertatiën over theologische en geschiedkundige onderwerpen, als ook *Les épîtres de Clement, Ignace et Polycarpe*. Hij heeft ook vele bijdragen geleverd tot den *Dictionnaire historique et géographique*, uitgegeven te Bazel in 1742 (6 vol. in folio). M. K.

Pour un point Martin perdait son ame (perdit son asne) (vgl. XI. bl. 174). De verklaring en oorsprong van dit gezegde vindt men in *Les Proverbes historiques ou Recueil de diverses questions curieuses*, etc. à Lyon 1664, in 12°. p. 120. Daar ik twijfel, of dit boekje wel in veler handen is, wil ik het daar vermelde uitschrijven.

»L'abbé MARTIN, au rapport de CARDAN, avoit fait escrire en gros caracteres sur le portail de son Abbaye d'Azello cette devise latine: *Porta patens esto, nulli claudaris honesto*. L'Ouurier qui avoit escrit le vers, par mesgarde ou par ignorance avoit transposé le point, au lieu de le mettre deuant le mot *nulli*, il l'auoit mis après en cette sorte: *Porta*

patens esto nulli, claudaris honesto. La transposition de ce point changeoit le sens de la devise, et luy donnoit vne intelligence contraire: car le point estant marqué en son lieu, et le vers entendu selon l'intention de l'Abbé, signifioit: *Portail sois ouuert à tous, ne sois fermé à aucun honneste homme*; mais si le point est posé après le mot *nulli*, comme cy-dessus, il a vn sens contraire, et signifie: *Portail ne sois ouuert à aucun, et sois fermé à tout honneste homme.* Le Pape passant vn iour par là, et lisant cette devise, ainsi mal ponctuée, taxa l'Abbé du lieu d'inciuité, de deshonesteté, et d'impiété. Il le demit de sa dignité, comme inciuit et impie, et pourneut vn autre de son Abbaye, lequel aussitost qu'il fut installé, fit transporter le point qui auoit fait donner de la casse à son deuan-cier, apres le mot *esto*, en cette sorte: *Porta patens esto, Nulli claudaris honesto.*

En memoire de quoy quelqu'un adjousta depuis ce second vers au precedent:

Pro solo puncto caruit MARTINUS [Asello.]

C'est à dire, que *pour un seul point MARTIN perdit son Asne*: Il faut remarquer pour bien entendre l'etymologie du Prouerbe, que le mot Italien *Asello*, qui est le nom de l'Abbaye de MARTIN, signifie un Asne en langue Francoise; et ainsi quand on dit que *pour un point MARTIN perdit son Asne*, c'est à dire qu'il perdit son Abbaye d'*Asello*: mais despuis on a approprié cela à toutes les rencontres, où l'on pert pour vn point. Et vn Auteur recent l'appliquant au point du vain honneur pour lequel les gentils-hommes prodiguent si imprudemment le salut de leur Ame, avecque leur sang et leur vie, a dit aussi sagement qu'elegamment:

*Si pour un petit point, MARTIN perdit son Asne:
Pour un plus petit point, le Noble pert son Ame."*

L. D. R.

Mémoires van lord Byron. In het *Journal de la Haye* van den 18den april 1846 las men den volgende brief:

A l'heure qu'il est, tous les salons de Londres sont en émoi; on y a appris dernièrement, par les feuilles françaises, la mort du fils de THOMAS MOORE. Ce jeune homme, qu'une galante aventure avait contraint de s'exiler de son pays, servait avec distinction en Afrique, dans la légion étrangère.... Or, on sait que lord BYRON avait légué au fils du poète irlandais, de celui qu'il appelait ANACRÉON, la publication de ses fameux *mémoires*, gros de révélations et d'anecdotes.

THOMAS MOORE n'attendit pas la majorité de son fils; il publia, sous le titre de *Mémoires de lord BYRON*, quelques extraits adoucis, mais les vrais *mémoires* ne virent jamais le jour. A sa majorité, le fils du poète irlandais eut avec son père une explication à

ce sujet. Il lui demanda ce qu'était devenu le manuscrit. Mais, dit THOMAS MOORE, si je l'avais anéanti? — C'est impossible, répondit le fils, vous n'en aviez pas le droit.

Et, en effet, le manuscrit était intact; mais le jeune homme, par des considérations d'entourage, ne pouvait le faire paraître qu'après la mort de son père. Aujourd'hui, le fils vient de mourir, que fera le père? THOMAS MOORE, qui n'était engagé qu'envers son fils, anéantira-t-il ces *mémoires*, maintenant que l'engagement n'existe plus? Voilà ce que l'on demande.

Certaines familles de l'aristocratie britannique voient toujours cette terrible publication suspendue sur leur tête comme une épée de Damoclès. D'un autre côté, l'Angleterre, l'Europe entière, ont bien le droit de demander aussi ce que deviendra cet ouvrage inédit de l'un des plus beaux génies de l'époque moderne. La mort de M. MOORE, mort officier au service de France, a causé presque partout une pénible émotion; car on connaissait sa ferme résolution de publier, à la mort de son père, ces *mémoires* dont on a tant parlé, et qui, par une inexplicable fatalité, semblent destinés à ne jamais paraître."

Twee vragen liggen hier voor de hand:

1. Leeft THOMAS MOORE nog?

2. Is er reeds eenig gevolg gegeven aan het voornemen van den overleden zoon van MOORE om de hier bedoelde *Mémoires*, *gros de révélations et d'anecdotes* van lord BYRON, door den druk bekend te maken?

Jhr. M. SALVADOR.

Pantaleon enz. P. J. TWISCK, *Chroniik van den ondergang der tyrannen*, haalt, dl. II. bl. 980, op het jaar 1519 aan PANTAL., CASTR., *Chron. MICH.* De eerste van de drie heet PANTALEON, zoo als blijkt uit de naamlijst der auteurs vóór het werk. Wie zijn die drie schrijvers en in welke bibliotheek kan ik hunne geschriften vinden?

Souter liedekens. WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, heer van Bergambacht en Aertsberge, wordt door sommigen gehouden voor den verzamelaar van de eerste nederl. psalmberijming, onder den naam van *Souter-liedekens*; door anderen voor den opsteller. Misschien ligt de waarheid in het midden, dat eenige van zijne hand zijn, en andere door de rederijkers geleverd, die toenmaals vrij talrijk waren. Ze zijn door hem, volgens de Prologhe (vóór den druk van 1613), *met groote neersticheijt vergadert*, en gesteld op de wijze van bekende *weerlijcke liedekens*, opdat ze door de *jonger jeucht* zouden gezongen worden, in plaats van *sotte vleeschelijcke liedekens*, in welke den *eerweerdigen naem Gods so dickmaels lichtveerdiglijk ontheijliget ende*

misbruijckt wordt. Zoo kan o. a. de eerste psalm gezongen worden op de wijze: »*Het was een Clercxken dat ginck ter scholen.*» De IIIde: »*Het regende seer end' ick wert nadt.*» De IVde: »*Het daget in den oosten, het lichtet overal.*» De XIIde: »*Ick had een boelken wtvercoren.*» De XIVde: »*Een Ridder en een meijksen jonck op een rivierken dat se saten.*» De XVde: »*Die mij morghen wecken sal, dat sal doen die nachtegale.*» De XIXde: »*Ick had een boelken wtvercoren, die ick met herten minne.*» De XXIVste: »*Ick weet een vrouken amoreus, sij heeft mijn herte bevaen.*» De XXXste: »*Waer machse sijn die liefste mijn, die ick met oogen oyt aensach.*» De XLIVste: »*De vogelkens in der muijen die singen haren sanck.*» De LXXIIIste: »*Die Meij staet vrolijck in sijnen tijdt, met loverkens omhangen.*» De CLste: »*De bruijt en wou niet te bedde, was dat,*» enz. enz. Behalve het bekende »*Het daget in den oosten,*» zijn er welligt meer liedjes onder, die nog niet in 't vergeetboek zijn geraakt. Het zou, dunkt mij, van belang zijn, dat zulks door een' deskundige naauwkeurig onderzocht werd. Dat de psalmen bij onderscheidene vermakelijkheden op liedjeswijzen aan 't fransche hof gezongen werden, toen de psalmberijming van CLÉMENT MAROT het licht zag, ontdekte ik onlangs in zijne levensschets, voorkomende in den *Dictionnaire des portraits historiques, etc.* vol. II. p. 497 enz. »FLORIMOND DE RÉMOND parle ainsi du goût des courtisans et des princes pour ces pseumes. Le roi (FRANÇOIS I) dit il, prit pour le sien le pseume: *Comme on oit le cerf braire, lequel il chantoit à la chasse.* Madame de Valentinnois qu'il aimoit, prit pour elle: *Du fond de ma pensée, qu'elle chantoit en dansant la volte.* La reine avoit choisi: *Ne veuillez, ô Sire! sur l'air de la chanson des bouffons.* Le roi de Navarre, ANTOINE, prit: *Revanche moi, prends ma querelle,* qu'il chantoit en dansant le branle du Poitou; ainsi les autres.» De Sorbonne was er niet door gesticht, maar zij keurde ze naderhand goed onder KAREL IX, en de paus verklaarde ze overeenkomstig met den hebreuwschen tekst. (NB.!)

C. MAROT was geboren te Cahors in 1495 en is gestorven te Turin in 1544, hij wordt genoemd *Valet de chambre de FRANÇOIS I* (*).

Dit kan VAN NYEVELT wel aanleiding gegeven hebben, om zijne *Souterliedekens* op de wijzen van straatliedjes te stellen. Hij leefde in dat tijdvak en stierf in 1543. Zijn geboortjaar hebben wij niet kunnen opsporen, evenmin eenige van zijne levensbijzonderheden. De eerste uitgave van zijn werk teekent zich 1540, te Antwerpen bij SIMON COCK, onder den titel van *Souterliedekens, gemaect*

ter eeren Gods, op alle die Psalmen van DAVID, tot stichtinge ende een gheestelijke vermakinghe van alle Christen Menschen. Het werd dikwijls herdrukt, vijf malen tusschen 1558 en 1566, en nog vijf malen, zoo ver wij weten, tusschen 1584 en 1613. Deze laatstgenoemde uitgave ligt voor mij, en verscheen te Amsterdam bij CLAES JACOBSZ. PAETS, met zangnoten op 't eerste vers, in 8°.

Berigten hieromtrent vindt men bij J. W. TE WATER, *Verbond der edelen*, dl. III. bl. 187, dl. IV. bl. 309, 447; J. VAN IPEREN, *Hist. van 't Psalmgezag*, dl. I. bl. 97; WITSEN GEIJSBEEK, *Biogr. dichtk. Woordenboek in voce; Hollands roem*, dl. IV. (2) bl. 416; IJPEY en DERMOUT, *Kerkel. Gesch.*, dl. I. bl. 543 en *Aanteekeningen*; GLASIUS, *Godgel. Nederland*, dl. II. bl. 592. J. C. K.

Reize en werken van Albrecht Durer. Een der grootmeesters van de duitsche kunst, ALBRECHT DURER, deed in de jaren 1519 en 1521 een reize naar Holland, alwaar hij met eere ontvangen werd. Waar vindt men eenigzins uitvoerige bijzonderheden aangaande die reis, en heeft dat verblijf alhier ook sporen nagelaten in schilder-, teeken-, snij- of graveerwerk.

DURERS werken over mathesis en vestingbouw zagen in 1603 te Arnhem het licht. Zoo die werken bijzonderheden bevatten aangaande DURERS leven, of slechts voldoende konden ophelderen, waarom ze juist te Arnhem verschenen zijn, zou de inzage of het bezit zeer welkom zijn aan P. N.

A. B. STRABBE (vgl. XI. bl. 166). Wij betuigen J. H. P. onzen dank voor zijne in het werk gestelde nasporingen aangaande de wetenschappelijke verdiensten van dezen werkzamen wiskundige. Kon men nu nog te weten komen de plaats waar en den tijd wanneer hij geboren en gestorven is, dan zou de hiervoren bedoelde opgave daarbij veel winnen. STRABBE was in 1807 nog in leven, zoo als blijkt uit een in dat jaar te Amsterdam door hem uitgegeven werkje, getiteld: *Grondbeginselen der driehoeksmeting en toepassing op alle gevallen der platte driehoeken.* Behalve dit geschrift en de werken door J. H. P. vermeld, vinden wij nog van hem:

a. *Gronden der meetkunst*, vrij gevolgd naar SIMPSON, Amsterdam 1770, 2de druk 1790.

b. *Toepassing van de algebra op de hoogere meetkunde*, 2 deelen, Amsterdam 1782.

c. *Mathematische uitspanningen of examen gedaan bij de beroeping van een stads-schoolhouder te Purmerend den 7den April 1786*, Amsterdam 1787.

d. *Eerste beginselen der fluxie-rekening*, Amsterdam 1799.

e. De vertaling van MONTUCLA's *Histoire*

(*) Anderen meenen dat hij aan 't fransche hof voor hofnar speelde.

des mathématiques, onder den titel: *Historie der wiskunde met eenige bijvoegselen en ophelderende aanmerkingen vermeerderd*, 4 deelen, Amsterdam 1782—1804.

f. De vertaling van LA LANDES *Astronomie*, onder den titel: *Astronomia of sterrekunde*, naar den tweeden, verbeterden en vermeerderden druk uit het fransch vertaald, 5 deelen, Amsterdam 1773—1780.

g. In de bibliotheek van het Wiskundig genootschap te Amsterdam wordt onder n°. 130 een manuscript van hem bewaard, dat getiteld is: *Verhandeling over de kwadratuur van den cirkel*, uitgesproken op de 13de algemeene vergadering van het wiskundig genootschap, onder de spreuk: *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven*.

J. H. P. merkt aan, dat STRABBE o. a. ook eene vertaling heeft bezorgd van de *Elements d'algèbre* van CLAIRAUT, die in 1760 te Amsterdam bij JAN MORTERRE in het licht verscheen. Het zou ons niet verwonderen, of STRABBE heeft insgelijks de *Elements de géométrie* van dienzelfden schrijver in onze taal overgebracht, want in datzelfde jaar (1760) verscheen bij denzelfden uitgever een werkje, ten titel hebbende: *Beginzelen der geometrie*, door den heer CLAIRAUT, uit het fransch vertaald en met eene korte trigonometrie, meendeels gevolgt naar het werkje van den heer SIMPSON, vermeerderd door.....

S. F. K.

De boekzaal der geleerde wereld. De boekzaal der geleerde wereld is een onuitputtelijke bron niet slechts voor de geschiedenis der hervormde kerk, maar ook voor de geschiedenis van bijzondere geslachten. Niet altijd, niet overal en niet gemakkelijk kan men haar raadplegen. Het werk is te volumineus voor de meeste bijzondere boekverzamelingen. Het is dus belangrijk te weten, in welke openbare bibliotheek een compleet exemplaar voorhanden is, ten einde bij voorkomende gelegenheden zich derwaarts te wenden. Wie onzer medewerkers kan die bibliotheken opgeven?

C/4.

Augustinus van Teylingen, Opkomst der Nederlandsche Beroerten. TE WATER spreekt (*Historie van het verbond der Edelen*, st. IV. bl. 389) van een werkje, getiteld: *Opkomst der Nederlandsche Beroerten, door een Liefhebber der waarheid*, waarvan schrijver zou zijn AUGUSTINUS VAN TEYLINGEN, jezuïet te Haarlem. Is dit werkje in eenige bibliotheek aanwezig, en zoo ja, waar?

C/4.

Freschot. Wie was FRESCHOT, van wien in 1713 te Utrecht in het licht kwam *Histoire Abregée de la ville et province d'Utrecht*, en welk werk hij aan den graaf DE TAROUCA, afgevaardigde van Portugal bij de vredes-N. REEKS, Dl. I.

onderhandelingen te Utrecht opdroeg? Wat is er meer van hem bekend? Hij belooft in de voorrede van genoemd werkje een grooter werk over de geschiedenis van Utrecht, in verband tot die der overige nederlandsche gewesten. Hij was geen Franschman, immers hij betuigt in gemelde voorrede: *Je n'ai jamais fait une étude particulière de la langue dans laquelle j'écris.* C/4

[Vgl. Nav. V. bl. 133, VII. bl. 148.]

Kaart van de wildbaan te Dieren. Ik heb voor mij liggen een kaartje (zonder naam van teekenaar of graveur) van de wildbaan te Dieren, breed 34 en hoog 25 nederl. duimen. In den bovenhoek regts staat:

»Syn Hoocheyts Wiltbaen tot Dyren is A^o. 1648 ende 49 meest gemaect ende bestaat uyt 7 Bossen ende is in den omganck 3½ uyr gaens.»

Uit die teekening blijkt, dat de wildbaan geheel was afgesloten door eene »Heyningh oft planketsel rontom die Wiltbaen,» en de volgende bosschen omvatte: 't Ellekomse bos, 't Dyrense bos, 't Nesper bos, 't Onsallige bos, en gedeelten van 't Asselse bos, 't Rheder bos, en 't Middachter bos.

De rigting der afsluiting was van het huis te Dieren zuidwestwaarts, tot achter Rhederoord, en van daar noordwestwaarts (de Rouwenberg ingesloten) tot het zoogenaamde Wobbeveen, dan noordwaarts tot boven het Nesper bosch en van daar met een bijna regten hoek (waarnaar de heuvel aldaar waarschijnlijk als »Hoeckbergh» is aangeduid) weer in de rigting van het huis te Dieren.

Op den Rouwenberg stond nog een *Lusthuys*. In de rigting van Ellecom naar Spankeren loopt nog door de wildbaan eene *Affsnydinghe*, A^o. 1652.

Weet iemand mij ook te zeggen tot welk werk dit kaartje behoort?

P. C.

Jan van der Veen (vgl. A. R., XI. bl. 44 en 207). Ook in de uitgave van 1669, te Amsterdam bij M. DE GROOT, vindt men, ook op den titel vermeld, de *Raetselen, uytgebeelt met zinnrijcke Uytleggingen*. De raadselen zijn mede 160 in getal, zij hebben eene nieuwe paginering en worden gevolgd door eene *Toegift*. Indien de voor mij liggende uitgave echter naar waarheid op den titel heet: »Noyt voor desen soo gedrukt,» dan kan J. C. K. met regt zeggen, dat die van 1653 de raadsels niet bevat.

H. M. C. v. O.

Bernard Busschop (vgl. XI. bl. 153, 170 en 210). BERNARD BUSSCHOP was ook een jaar lang predikant te Zoelen en wel in 1617, van waar hij in het volgende jaar naar Utrecht werd beroepen. Hij was reeds in 1613 als proponent te Oijen bevestigd. Daar nu volgens onzen medenavorscher JANUS (bl. 153), de

bekende *Lofzang des Heeren*, of wilt ge, het *gedicht over de verkiezing* in het licht kwam, toen BUSSCHOF nog te Oijen stond, moet die uitgave vóór 1617 hebben plaats gehad, en wordt hierdoor de opgave van BRANDT, die het jaar 1615 noemt, versterkt. Ik vind bij mij aangeteekend, dat BERNARD BUSSCHOF in de jaren 1629 en 1630 geleend predikant te 's Hertogenbosch is geweest, en dat zijn zoon HERMANUS BUSSCHOF in 1642 als proponent te Zoelen werd bevestigd, in 1653 predikant te Kulenburg werd, doch reeds in 1654 in die betrekking naar Oostindië vertrok, alwaar hij in 1674 overleed. — Wie kan mij zeggen of BERNARD een zoon is geweest van dien HERMANUS BUSSCHOF, die in 1598 als proponent te Holten werd bevestigd, in 1599 predikant te Olst werd en in 1600 te Wesep, alwaar hij in 1617 stierf? — In 1710 werd JOHANNES BUSSCHOF te Nijmegen bevestigd, na bevorens te Ankeren en te Breukelen den dienst te hebben waargenomen. Behalve voornoemde vier predikanten van dien naam waren er nog drie anderen: FRANCISCUS BUSCHOF in 1696 te Jutfaas, HARMANUS in 1652 te Baarn en HELMICHUS in 1610 te Altfort. De onderlinge bloedverwantschap dier zeven predikanten is mij onbekend.

C/4.

Egesippus (vgl. XI. bl. 210). Deze man schijnt niet bestaan te hebben en zijn naam verdicht en geen andere te zijn dan JOSEPHUS of JOSIPPUS, waaruit EGESIPPUS gesmeed is. Zijn werk is een ontrouwe verkorting of overzetting van de werken van JOZEFUS, wier auteur geacht wordt AMBROSIVS, bisschop van Milaan, geweest te zijn. Zoo oordeelt de schrijver van de voorrede voor de werken van FLAVIUS JOSEPHUS, geplaatst voor de folio-uitgave bij J. OOSTERWIJK te Amsterdam 1722, waarmede overeenstemt A. A. VAN DER MEERSCH in zijne aantekening op de *Kerkelijke geschiedenissen van EUSEBIUS*, bl. 177, die daar aanhaalt FABRICIUS, *Bibl. Graeca*, tom. III. p. 231, tom. V. p. 189.

E. A. P.

Examen van 't Ontwerp van Tolerantie, enz. (vgl. XI. bl. 210). De schrijver van dit boek, in 1753 in het licht verschenen, was NICOLAAS HOLTIVS, pred. te Koudekerk, waarbij hem ALEXANDER COMRIE, pred. te Woubrugge, ter zijde stond. Het zoogenoemde ontwerp van tolerantie was een verdichtsel, uitgedacht, om vooral eenige voor dien tijd meer liberale godgeleerden, zoo als ALBERTI, J. J. SCHULTENS en anderen als ketters ten toon te stellen. Men vindt hierover meer bij YPEIJ, *Gesch. der Christ. Kerk in de 18de eeuw*, VII. 162, YPEIJ en DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. kerk*, III. 489 vv. met de aant., GLASIUS, *Godg. Nederland* op N. HOLTIVS. Het

boek bestaat uit zamenspraken, waarin men onder verbloemde namen bepaalde personen onder het oog had. HOLTIVS draagt den naam Orthodoxus of regtzinnige, COMRIE heet Philalethes of waarheidlievende, ALBERTI komt voor onder den naam van Euruodius, dat is, den breeden weg houdende. Naar YPEIJ en DERMOUT wordt J. J. SCHULTENS geheeten Pantanechomenus, dat is alverdragende, en een onbekend edelman Adiaphorus, dat is onverschillige. Dien laatsten naam geeft GLASIUS aan J. J. SCHULTENS, en zwijgt van Pantanechomenus. Daar ik het boek niet bezit, weet ik niet, wie ten dien aanzien de naauwkeurigste is.

E. A. P.

Geschriften van Alewijn tegen van Hemert (vgl. XI. bl. 211). ALEWIJN gaf in het jaar 1786 in het licht: *Een handvol aantekeningen op den tweeden brief van P. VAN HEMERT aan G. BONNET*. Toen VAN HEMERT die beantwoordde onder den titel: *Een handvol aantekeningen teruggekaatst of de spotter ten toon gesteld*, verschenen van ALEWIJN *Dertien brieven aan een vriend* over dat geschrift van VAN HEMERT. Hierop volgden *brieven van VAN HEMERT aan een vriend* in 1788, en hiermede liep het twistgeschrift ten einde. Zie YPEIJ, *Gesch. der Christel. Kerk in de 18de eeuw*, VII. bl. 459.

E. A. P.

Gedichten van H., W. en P. de Groot (vgl. XI. bl. 153 en 208). Bij naauwkeuriger doorzien van het boek is het mij gebleken, dat niet A. VOORSTAD, maar F. J. VAN OVERSCHIE er de uitgever van geweest is. De eerste druk kwam, zoo als V. D. N. bl. 208 vermeldde, bij VOORSTAD uit, van daar het titelvignet met omschrift, op zijnen naam zinspelende. Maar op bl. 165 vinden wij het volgende, dat de zaak duidelijk maakt.

BEGUNSTIGERS ALLER DEESER RIJM-STOFFEN.

Wy dagten naar gewoonte in onrym UE. alhier iet ter berigtinge te zeggen, maar, dewyl 't volgende onverwagt in den zin quam, viel 't dus kort in Rym uyt de pen, zynde niet min voeglyk als anders, na ons oordeel.

Dit 's Leezer, nog het werk van Vaader, Zoons en Neeven,
Die God op d'aarde schiep, en weeder tot zig nam,
Op een na, welk' hij ook van zynen geest wou geeven,
Hoewel wat staam'rend spreekt, en is van gang wat stram.

Nu dagten wy alhier het bondeltjen t'omwinden,
Of toe te sluyten dees' aldus voltrokken Rol;
Maar d'een en d'ander, (beeter eerder) zien we, vinden
Nog meer in hoeken, zoo dat 't Boek raakt meer als vol:
En, wijl 't an 't voorigen derhalven nu moet volgen,
(Of blyven agter weg, ten minsten voor een tyd:
Onwis, hoe lang missechien?) verzoeken, niet verbolgen
Desweegen zyn wilt, zoo die 't drukt als nytgeeft, beyd',
Tot stigting en vermaak gebruyk het een en 't andren,
En 't best' van ons, en ook dees' Schryveren gevoel',
Na regt en reeden Gods; zo bouwen wy elkand'ren
Ter heerlykheid en deugd', dus treft men liefdes doel.

De dichter van dit kunstjuweel maakt het ons mogelijk uit de eerste letters van de woorden, *Feyl Ik? Vry Oordeel*, die hij er onder plaatst, zijnen naam te raden. Reeds de inhoud leert ons dat hij de uitgever van dit boek is, en zoo die inhoud het niet deed, zou eene vergelijking van dit vers met de voorrede het ons leeren. Daar toch vinden wij, al *viel* zij bij ongeluk niet *in rijm uit de pen*, denzelfden duidelijken en vloeienden stijl, die op sommige plaatsen inderdaad aan FRANS BALTENSZ denken doet. Men oordeele!

„D'uytgever heeft om verscheide reedenen (onnoodig der meedeeling aan u, Lezer) hier en daar iet van het zijne ook agter aan voor eenige door anderen ten slot ingevoegt (met orde nogtans, zo veel in deeze mogelijk is geweest,) waar onder jong-jaarige herssenvrugtjes, des te meer verschooning omtrent haar onvolmaaktheid verdienende, alleen zal ik maar zegge, dat zo' er geen vervolg was te hoopen, en dit werkje geen verzameling van mengelstof aan en van verscheide Persoonen, veele dingen zouden 'er niet ingekoomen hebben.”

Ik zou onze lezers van deze wartaal verschoond hebben, zoo er een nieuw bewijs in gevonden werd dat niet VOORSTAD, maar VAN OVERSCHIE de uitgever van dit bundeltje is geweest. Van den eersten toch vindt men geen ander gedicht dan het lofdicht dat op de voorrede volgt, van den laatsten daarentegen een groot aantal. Het zijn, behalve het medegedeelde, de volgende:

- Bl. 78. De Send-brief des Apostels JUDAS.
— 90. Reysleering.
— 117. Ter verjaaring van Juffr. ANNA DE GROOT.
— 154. Drie invallen.
— 168. Gedachten voor, onder en naa den H. Maaltyd.
— 171. Herhaalde gedachten enz.
— 233. Herdenking des 27 Hoofdst. van MATTHEUS Evangelium.
— 239. Navolging van *Psalm* 1, 2, 23.
— 247. Eens Christens Vreugds-Uytschietinge, met nog twee dergelijke.
— 257. Stil gepeyns enz.
— 259. Raat voor de onbekeerden.
— 260. Eenzame gedagten eener Boet-vaardige.
— 263. Hetzelfde onderwerp.
— 265. De bekeerde ziel tot God.
— 270. Gedagten enz.
— 273. Zeekere vraag beantwoord.
— 274. Kragt des Wijngaards.
— 290. Op d'Afbeelding van A. VAN LEEUWENHOEK.

Al deze stukken zijn onderteekend met de voorletters van zijnen naam of met eene spreuk, uit woorden bestaande met de letters F. J. V. O. aanvangende, of op het re-

gister als de zijne aangeduid. Het boekje bevat echter nog een aantal verzen, die zoo veel onzin inhouden en in een zoo verwarden stijl geschreven zijn, dat zij niemand anders dan VAN OVERSCHIE tot maker kunnen hebben, deze namelijk:

- Bl. 72. Springende vierlingen op mijn val in een sloot.
— 82. Opwekking bij vervolging.
— 85. Opspooring tot meerder ernst enz.
— 87. De blydschap eener geloovige ziel.
— 89. 't Regte en beste nieuws.
— 91. By 't opwinden van een uurwerk.
— 92. Aan zeker liefdeloosen.
— 93. Hels- en heemels-plaats.
— 146. Liefdes Voogel-vang.
— 149. Liefdes Visch-vangst.
— 152. Liefdes jagt.
— 155. Twee aan N. N.
— 156. Tegen eenige eygen-wyze sterke geesten.
— 158. Inval by het pen-vermaken.
— 159. Afscheids-groet.
— 184. Leerzame gedagten.
— 186. Stigtelyke aanmerkingen oover een huysvrouw.
— 243—246. *Psalm* 67, 70, 100, 117, 123, 130, 131, Lofzang der Engelen, Lofzang van SIMEON.
— 258. Gebed om vergeeving der zonden.
— 268. Aan een Christen-geworden Jood.
— 269. Christelyke liefden-groet.
— 272. De waardigheid des tyds.
— 274. Idelheide der aarde.
— 275. Inval by stormwind.
— — Op 't Stille des storms.
— — Op d'idelheide van 's menschen gemoed.
— 276. 't Aards- en hemels-goed.
— — Aan eyge wyse twist-zoekers.
— — Vertaaling.
— 277. Stadhuys binnen Delft tweemaal gebrandt.
— — Opschrift van 't stadhuys te Delft.
— — Waater en vuur.
— 278. Een glas met wijn.
— — Drie grafschriften.
— 291. Op VOLLENHOVE.
— — Op D. KLINQUANT.
— 292. Op J. KRAAMER.

Voorts vinden wij hier van JAN DE GROOT, vader van HUGO:

- Bl. 1. Overdenking van *Rom.* XII.
— 94. Verjaar-gedagten.
— 95. Verjaarvers voor P. F. VAN OVERSCHIE.
— 166. Bereyde toegang ter Taafel des Heeren.

Van HUGO DE GROOT:

- Bl. 4. JEZUS CHRISTUS Zalig-spreeking.
Van WILLEM DE GROOT, broeder van HUGO.

- Bl. 13. Herders-lied.
 — 15. Paasch-lied.
 — 17. De Val en weder Opregtig van PETRUS.
 — 30. Noodinge tot het heylig avondmaal.
 — FRANÇOISE DE GROOT, aan wie dit stuk gerigt is en die daarin »Myn kind, de jongste van de ses» genoemd wordt, was eene dochter van W. DE GROOT.
 — 31. Bewys der Opstanding van JESUS CHRISTUS. — De eerste regel is: »Koom Broeder die wel eer op Paasche zijt geboren.» Men weet dat HUGO DE GROOT geboren werd op den 10den april 1583, op welchen dag het Paschen was en dat hij gewoon was niet op den 10den april maar op Paschen zijnen verjaardag te vieren.
 — 42. SALOMONS gebed.
 — 96. Vreugd-spooring.
 — 100 en 101. Verjaarswensen aan ALITHA GRASWINKEL. — ALITHA GRASWINKEL was de vrouw van W. DE GROOT.
 — 102 en 104. Op zijnen geboortedag den 10den februarij 1644. — W. DE GROOT was geboren den 10den februarij 1597.
 — 105. Erinnerung op het 50ste jaargety enz.
 — 106. Aanspraak aan de Vrienden.
 — 107. Op de geboortedag van ALITHA GRASWINKEL.
 — 108. Aan WILLEM VAN HEEMSKERK. — De dichter noemt W. VAN HEEMSKERK, zijn genan, en is dus WILLEM DE GROOT.
 — 123. Dootkrans voor J. KATS.
 — 127. 's Leevens-loop.
 — 161. Aan een boezem-vriend.
 — 195. De laatste week onzes Heeren. — De spreuken waarmede dit en het vorige geteekend zijn wijzen W. DE GROOT als den dichter aan.
 De gedichten op bl. 13, 15, 17, 42, 96, 123 en 127 zijn onderteekend of in het register als het werk van WILLEM DE GROOT aangewezen.
 Waarschijnlijk nog:
 Bl. 99. Geboorteverz voor Mr. JAN DE GROOT. — Het moet of van hem of van zijnen broeder HUGO zijn, doch deze laatste zou, dunkt mij, iets beters geleverd hebben.
 — 125. Saamenspraak tusschen een dooden en levenden.
 Van PIETER DE GROOT, zoon van HUGO:
 Bl. 44. By geleegentheyd van 1 Johan. 2 vs. 16.
 — 50. Over het begeeren van een Koning by Israel.
 — 52. Overdenking.
 Alle drie onderteekend.

- Bl. 57. Psalm 1 tot 10.
 — 73. Opmerkinge van een geloovige ziele. — Volgens den inhoud.
 — 109. Aan Mr. WILLEM DE GROOT. — Onderteekend.
 — 110. Op ALIDA DE GROOT. — Volgens inhoud. ALIDA DE GROOT was de vrouw van P. DE GROOT.
 — 111. Aan juffr. FRANÇOISE DE GROOT, verjarende 1674. — Het kan niet anders dan van P. DE GROOT zijn: want HUGO en WILLEM waren in 1674 reeds overleden en voor een stuk van OVERSCHIE is het te goed.
 — 113. Eyge jaar-gety 28 Maart 1675 van P. DE GROOT.
 — 114. Geboorte-dag van myn huysvrouw ALITHA DE GROOT.
 — 116. Hetzelfde onderwerp.
 — 121. Nieuwe-jaars-gift aan A. D. G. — Onderteekend.
 — 122. Bruyds-cieraat. — Onderteekend.
 — 162. Zeegen-wensch aan de loffel. regeerders en stad van Amsterdam. — Onderteekend.
 — 163. Redelyk bestier ontrent geselschappen. — Geteekend Proef Deugds Goud, d. i. PIETER DE GROOT.
 Het gedicht bl. 55, Gebed voor een kranke huys-moeder, moet van W. of P. DE GROOT zijn. Ik houd het voor een werk van den laatstgenoemden.
 Van CORNELIA DE GROOT (HUGO had eene dochter die zoo heette, is het van deze?) vindt men bl. 90 een gedicht op het afsterven van PIETER DE GROOT.
 Van wien der genoemde DE GROOTS de volgende gedichten zijn, kan ik niet beslissen. Ik vermoed echter dat de meeste W. DE GROOT, enkele VAN OVERSCHIE tot maker zullen hebben.
 Bl. 21. Treurlied over den doot van JESUS CHRISTUS.
 — 25. Het wesen van het heylig avondmaal.
 — 28. Vrugten van het heylig avondmaal.
 — 36. Hemelvaarts-lied.
 — 39. Gedagten op den pinxter-dag.
 — 77. Vertaling uit het latyn.
 — 119. Verjaar-wensch aan K. P. L.
 — 120. Aan N. N.
 — 128. Vertaalde aanspraak van H. DE GROOT aan zijn koffer.
 — 129. Hetzelfde onderwerp.
 — 130. Versoek-schrift van MARIA VAN REYGERSBERG.
 — 134. Aan WILLEM VAN SCHAAGEN.
 — 136. Op het Oovertaaren naa Engeland van KAREL den II^{en}.
 — 137. Op twee oorlog-schepen aan Scheveling gestrandt.
 — 141. Geneesing der tandpyn enz.

Bl. 141. Op het opwerpen en vangen van N. N. in een deeken,

— 142. Leerzame gelykenis van de liefden met den lught.

Eindelijk vindt men hier nog gedichten op de DE GROOTS van S. V. N., bl. 279; van VONDEL, bl. 281 en 283; van F. RABUS, bl. 283; van V. O. R. G., bl. 284; van WESTERBAEN, bl. 285 en 286; van W. VAN HEEMSKERK, bl. 287 en 289; van W. VAN DEN VELDE, bl. 288, en van ongenoemden bl. 280 en 283. Een paar leelijke verzen, aan hem en zijnen vader gerigt, heeft de uitgever op bl. 267 en 268 laten drukken.

Het boek heeft waarschijnlijk zijn ontstaan te danken aan de begeerte van F. J. VAN OVERSCHIE, om zijne ellendige verzen gedrukt te zien. Om er eenen drukker voor te vinden, wat hem anders zeer waarschijnlijk niet gelukt zou zijn, heeft hij er gedichten bijgevoegd of liever op de slordigste wijze door heen gemengd van de DE GROOTS, aan wie hij door ALIDA VAN OVERSCHIE, vrouw van JAN DE GROOT, verwant was.

P. L. Wz.

De trouwste vriend. In den roman van *Koningin Sybilla* wordt melding gemaakt van een verhaal, dat MERLIJN den keizer deed (zie *Nav.* XI. bl. 202). Dit verhaal was in de middeleeuwen zeer bekend. In onze taal heb ik het tweemaal aangetroffen, namelijk in de stukken uit JAN VAN BOENDALES nog onuitgegevene *Teesteye*, door dr. VERWIJS in het 2de stuk zijner *Bloemlezing* medegedeeld en in de vertaling der *Gesta Romanorum*, cap. 124. Uit dit laatste werk deel ik het hier mede, omdat het daar beter verteld is dan in BOENDALES gedicht.

»Het was een zeer edel geboertich (1) ridder, die den coninck zeer vertoornt hadde, daer hy sijn leengoet onder hadde. Dese ridder sende ander ridders aen den coninck, om dat si voer hem bidden souden ende die paeys maken. Sy hebben hem vrede ghecregen mit vele smekens ende biddens anden coninc behoudens dies, dat dye ridder soude te hove comen te paerde ende te voet tsamen, dat is half rydende ende half gaende, ende dat hi met hem brengen soude een die alre troutste (sic) vrient, een die alre beste speelman of gokelaer ende een den alre wreetsten valschen of bedriechsten vyant. Dese ridder was zeer droevich ende overdocht hoe dat hi dit soude moghen volbrengen. Op een nacht, als hy een pellegrym geherbercht had, so sprac hi heimelic tot sijn wijf aldus. Ic weet wel, dat die pellegrym reet (2) ghelt met hem draghen. Daer om, ist dat ghi my dat raet, soe

wil ick den pellegrym nu als hy slapet doot slaen ende wy sellen sijn ghelt behouden. Si antwoerde, het is goeden raet, dat dunct mi goet. Doe si alle die in den huysen waren sliepen, voer den dach, soe stont dese ridder op ende weete desen pellegrym ende hi hyet (1) hem dat hi soude wech gaen, ende hi dode een van sijn calven ende smeet (2) dat aen stucken ende stact in enen sack. Daer na verweete (3) hy sijn wijf ende gaf haer den sack om te hemelen (4) in enen hoeck of hore van den huse ende hi seyde tot haer: Ic hebbe alleen dat hoeft metten benen ende armen inden sack ghesteken; mer sijn lichaem hebbe ick inden stal begraven. Doe hi dat haer gheseyt hadde alsoe toende hi haer een deel ghelts, recht of hi dat van den doden pellegrym ghecreghen hadde. Alst dach geworden was ende die tijt quam, dat dese ridder hem presenteren moste den coninc, soe nam hi met hem aen die rechterhant enen hont, an die luffer (5) side sijn wijf ende in sinen schoot sijn kynt ende alsoe reysde hi tottet slot des conincx. Ende als hi biden hove of slote des conincx was, so sette hi sijn rechter voet op den honts rugge, alleens of hi ghereden hadde, ende mit sijn ander been hippelde hi vast aen ende alsoe rydende ende gaende quam hi in des conincx slot. Als dit die coninc sach, so verwonderde hi zeer ende oic alle die bi hem waren. Die coninc vraechde hem, waer is u alre troutste vrient? Die ridder tooch ter stont sijn swaert wt ende wonde den hont: die hont iancte ende huylde ende liep met smerten wech. Doe riep of loete dese ridder den hont wederom tot hem, ende die hont quam weder wepelstarten (6) ende smeken (7). Siet, sprack doe die ridder totten coninck, dit is een alre troutste vrient. Die coninck seyde, ghi segt waer; maer waer is nu die alre beste speelman? Die ridder antwoerde: dit, mijn cleynt kynt, want alst voer my speelt soe hebbe ick die alre meeste ghenoechte. Die coninck vraechde: waer is dan u alre meeste vyant? De ridder gaf ter stont sijn wijf een kinnebackslach ende hi seyde tot haer: waer omme siedt soe onstadelijcken (8) op mynen heer den coninck? Si antwoerde ter stont, zeer toernich wesende: ghi vermaledide moerdenaer, waer om soe slady my? Hebdi niet in u eyghen huys soe iammerlijcken moort ghedaen ende om een weynich ghelts den pellegrym ghedoot? Dye ridder smeetse (9) weer om haer kinnebacken ende seyde: ghi vermaledide wive, waer om en scaemdi u niet u kint te bemalen ende te blancketten? Sy wert ontsteken met toern

(1) Van hooge geboorte. (2) Gereed.

(1) Gebood. (2) Sloeg. (3) Maakte wakker.
(4) Verbergen. (5) Linker. (6) Kwispestaarten.
(7) Vleien. (8) Onbetamelijk, onfatsoenlijk.
(9) Sloeg haar.

als een verwoet dol wijf ende seyde: coemt, here coninc ende ghi heren te samen, ic sal u den sack toenen ende wijsen, daer hi den pellegrym die hi vermoert hadde sijn hooft, armen ende beenen in ghesteken heeft ende oec den stal, daer (hi) dat lichaem ghedolven heeft. Als sy daer quamen ende lieten hem wysen den sack ende die plaets, sie groven, besagen ende vonden, dattet gheen pellegrym noch gheen mensch en was, mer een calf datter ghedoot was, ende si verwonderden zeer van dese grote subtile wijsheyt, die dese ridder in dit gheheel stuc ghepleghet had,

ende hi wert zeer daer in van den coninc ende van alle den heren ghepresen, ende hi wert ende bleef daer na met sonderlinghe liefden verbonden metten coninck."

FERD. WOLFF (*Neueste Leistungen*, s. 133) zegt, dat deze vertelling in den roman van MERLIJN niet voorkomt. Wordt zij misschien ook gevonden in eene bewerking daarvan, die hij niet kende, b. v. in het nog onuitgegevene nederlandsche gedicht dat op naam van Jacob de Coster van Maerlant gaat?

P. L. Wsz.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Cornelis Danckerts de Rij (vgl. XI. bl. 192). Over de bouwmeesters DANCKERTS, vader en zoon, sla men op de artikels over hem bij C. KRAMM, *Levens en Werken der Holl. en Vl. Schilders*, zoowel op DANCKERTS als op RIJ, welke laatste slechts een bijnaam geweest is naar aanleiding van het gebruik der *roei* of *rij* als stadsbouwmeester, wordende daarmede tevens het bericht over hen, door IMMERZEEL geleverd, verbeterd en voorts verwezen naar het werk *Architectura moderna* enz., bevattende de werken van H. DE KEYSER in 1631 in f^o. uitgegeven, en ook nog naar DE BIE, *Gulden Cabinet*, alwaar het portret en de verrigte arbeid uitvoerig wordt vermeld. Dat deze nu ook *bestekken* of *kaarten* zullen geteekend hebben laat zich begrijpen, zonder dat zij daarom *landmeters* behoeven geweest te zijn, waarvan t. a. p. geen melding wordt gemaakt.

V. D. N.

Cornelis Danckerts de Rij. Ik vermoed dat hij zal geweest zijn die CORNELIS DANCKERTS DE RIJ, die een zoon was van CORNELIS DANCKERTS DE RIJ en CORNELIA JACOBSdr. LOOTSMAN. Indien dat vermoeden juist is, dan was hij bij zijne echtgenoot GEERTRUY DAVIDS DE WILDE, vader van ds. CORNELIS DANCKERTS, die, te Amsterdam geboren, in 1667 van Gorcum naar Amsterdam tot predikant werd beroepen en aldaar den 27sten januarij 1693 overleed. Deze ds. CORNELIS DANCKERTS was vader van mr. FREDRICK DANCKERTS, in 1686 schepen te Amsterdam, die tot echtgenoot had PETRONELLA BORS VAN WAVEREN, bij welke hij vier dochters verwekte.

C/4.

Hersteld-Luthersche kerk te Amsterdam. Bestaat er eene afbeelding van dit gebouw van binnen?

CHR.

Portretten van minder bekende personen (vgl. XI. bl. 175). Slechts omtrent één kan ik eenige aanwijzing doen. Er bestaat van J. C.

STHALSCHMIDT een werk, getiteld *Pelgrims reis te water en te lande of merkwaard. levensbijzonderheden van een Godvreezend Kristen*. Uit 't hoogd. Amst. bij w. VAN VLIET, 1803, gr. 8°. met zijn portret, en (zoo ik niet mis heb) met eene aanprijzende voorrede van JUNG, genoemd STILLING. Het werk riekt sterk naar *mysticismus*.

J. C. K.

Portret van Witte Cz. de With. Zoude men weten op te geven, waar het portret te vinden is van den vice-admiraal WITTE CORNELISZ. DE WITH, hetwelk plag toe te behooren aan den heer DANIEL RADERMACHER van Nieuwerkerk. Daar ik van hem vinde aangegeekend in de familiepapieren: »In de maand November 1786 was ten mynen huysen te Middelburg P. VAN DER HEIM, Secretaris van de admiralityd op den Maas, die genegen scheen een copie te willen hebben van het portret (ten mijne huize berustende), van de Vice-Admiraal WITTE CORN. DE WITH, om hetzelfde te plaatsen voor de admiralityd te Rotterdam, heb ik op mijne eigen kosten de copie laten vervaardigen van het origineel portret, van mijne grootmoeders grootvader paternel de Heer Vice-Admiraal WITTE CZ. DE WITH Ridder, wel eer beschreven bij het Collegie, en begraven te Rotterdam."

Bestaat die copie daar nog of waar is die ook te vinden? Volgens het portret in de *Vaderlandsche historie* is dat geschilderd door A. SCHOUMAN, het origineel door H. SORCH. — Het is den vrager onbekend hoe het uit de familie RADERMACHER verdwenen is, en daarom wordt het met belangstelling onderzocht.

V. A. H.

Twee schilderijen van van de Velde. Ik vind door den heer DANIEL RADERMACHER, heer van Nieuwerkerk, het volgende aangeteekend: »Ik heb aan de stad en regering van Vlissingen den 25 oct. 1786 laten aanprenteren, mijne fraaijen kunst-schilderstukken, ieder breed 6 en hoog 4 voet in vergulden

lijsten, verbeeldende Nederlands expeditie op de rivier van Londen 23 Juny 1667 te Chattam, en de terugkeer der vloot op de rhede te Vlissingen. Den 24 November wierd ik onderrigt dat de regering genegen was de zelve te accepteren. — Den 5 December heb ik de zelve verzonden, benevens een doos waarin 500 gedrukte uittreksels uit het leven van de Heer Admiraal DE RUYTER pag. 567 seqq." &c. Verder staat er: »die bijde schilderijen, door VAN DE VELDE geschilderd, ten stadhuis geconserveerd en geplaatst in de ordinaires raadkamer." Weet men op te geven of de stukken nog bestaan, of wat hun lot geworden is na het bombardement van Vlissingen, daar voornamelijk het eerstgenoemde zooveel gerucht gemaakt heeft, en de afbeelding in de *Vaderl. Historie* van WAGENAAR naar die schilderij gemaakt is? — Te Arnhem bestaat nog een copie in kleiner formaat, welligt ook na bovengemelde schil-

derij afgeteekend bij den heer MULLER MASIJS, doch zonder naam van den schilder.

V. A. H.

Rombertus Ulenborgh (vgl. XI. bl. 55 en 146). Daar het rapport van dezen burgemeester MARS zulk een hard oordeel doet vellen over onze voorouders in de XVIde eeuw in het algemeen, acht ik mij verplicht met de meest mogelijke bescheidenheid den hooggeachten anonymus in bedenking te geven, of de schijnbare koelheid van ULENBORCH mogelijk ook daaraan moet worden toegeschreven, dat hij hier spreekt in een officieel rapport, waarin toch gewoonlijk geene aan de zaak vreemde weeklagten of wanhoopskreten voorkomen, en of ULENBORCH daarom niet zoo veel smart als iemand over den schrikkelijken dood van den edelen vorst kan hebben gevoeld.

CHR.

T A A L K U N D E.

Namen van personen op voorwerpen overgebracht (vgl. XI. bl. 220). Behalve GRIETJE VAN DIJK zijn er verscheidene andere personen geweest, die in eenig voorwerp hunnen naam vereeuwigd hebben. Laat ik er eenen enkelen van vermelden.

Te Utrecht was in het begin dezer eeuw geen ander rijtuig te huur te krijgen dan eene koets. De utrechtsche burgerman moest dus, wanneer hij eens uit rijden wilde gaan, of wanneer, wat toch ook wel eens gebeurde, de noodzakelijkheid hem dwong te rijden in de deftige koets met twee paarden bespannen gaan zitten, waar dan de burens vreemd van opkeken en wel eens vrij wat over te zeggen hadden. Maar omstreeks 1813, misschien een jaar vroeger of later, werd dat anders. In de Heerestraat woonde een stalhouder, BROM geheeten. Deze kocht bij zekere gelegenheid eene oude koets. Het onderstel daarvan was niet meer te gebruiken. Nu zette BROM den bak op rollen; in plaats van op den bok, die zoo het schijnt ook niet meer deugde, zat de voerman voor op het onderstel. Dit zonderlinge rijtuig, dat voor eenen schelling te huur was, noemde men het koetsje van BROM. Later werd het verbeterd en verfraaid, de rollen werden door zeer lage wielen vervangen, en eene behoorlijke zitplaats voor den koetsier er aan gevoegd. Nu voldeed het zoo goed, dat er veel gebruik van gemaakt werd. Niet alleen te Utrecht maar ook te Amsterdam zag men welhaast *brommetjes* in menigte. Zij zijn later door de vigilanten verdrongen. Het is misschien acht of tien jaren geleden, dat te Amsterdam de laatste *brommetjes* gesloopt zijn. Het ondankbare

nageslacht had toen echter de verdiensten van den grooten BROM reeds lang vergeten. Zijne uitvinding werd nog wel dikwijls *brom*, maar toch meestal *brommert* of *brommertje* geheeten, en men meende dat de naam ontleend was aan het *brommend* geluid dat het koetsje onder het rijden maakte. Ik heb evenwel nooit kunnen bemerken dat het meer gebrom gaf dan andere rijtuigen.

P. L., Wz.

Weglating der t van den tweeden persoon voor je. Waarom zegt men vragenderwijze *ken je? geloof je? vrees je?* enz. daar men zegt *kent gij? gelooft gij? vreest gij?* — en ook *je kent, je gelooft, je vreest*, enz. — Zoo zal men b. v. zeggen, *immers ken je N.?* maar daarentegen, *je kent immers N.?* †.

't Bord van Frank van Borselen (vgl. XI. bl. 183). Onder het fraai portret van den graaf van Oostervant, geschilderd door JAN MOSTERT, geteekend door TACO JELGERSMA, met bijwerk, gegraveerd door JAC. FOLKEMA, 1753, ziet men in eene gevangenis onzen FRANK, zittende op een' stoel, met gekluisterde beenen en spelende op het schaakbord met den bevelhebber van Rupelmonde, terwijl dezen door den scherprechter een brief wordt ter hand gesteld, bevattende het doodvonnis van zijnen gevangene. Dit kan welligt iets bijdragen om de gissing van H. K. te bevestigen.

J. C. K.

Loeren (vgl. XI. bl. 184). »*Het weér staat op de loer!*» zegt men in sommige streken van Gelderland, als men aan de lucht niet

zien kan of het natten of droogen wil, zoo ook niet des winters of het vriezen of dooien zal.

J. C. K.

Hybridisch (vgl. XI. bl. 61 en 158). Het antwoord op de vraag aangaande dit woord noopte mij daarbij eene enkele aanmerking te voegen. Dat antwoord toch, hoe juist in andere opzigten, gaat uit van de onderstelling, dat het bewuste woord van onzen tijd is, terwijl het echter eene zeer oude herkomst heeft. In de oude romeinsche republiek heetten de afstammelingen van Romeinen en vreemde vrouwen, gelijk ook omgekeerd van vreemden en romeinsche vrouwen *Hybriden*, omdat hun huwelijk niet steunde op het romeinsche burgerregt en dus eigenlijk onwettig was. De politiek schijnt echter zoodanige huwelijken niet te hebben tegengegaan, omdat daardoor, vooral in de provinciën, de toenadering en onderwerping der overheerde volken werden bevorderd. Tot een bewijs daarvan moge dienen, dat eens een aantal van over de vierduizend van zulke *Hybriden* in Spanje zich tot den senaat te Rome vervoegde, om eene plaats te verzoeken waar zij zich konden nederzetten, met dat gunstig gevolg, dat hun de oude phenicische stad Karteja, niet verre van Kadix, ter woonplaats werd aangewezen, met de regten eener *Colonia Latina*. De oorsprong van het woord is overigens van ὕβρις (*weelderig, geil zijn*), en wordt zoowel van menschen, maleisch *mestischen*, als van dieren, *muilezels*, enz. gelijk mede van woorden uit verschillende talen zamengesteld gebruikt. In den laatsten tijd heeft men het op allerlei tweeslachtige zaken toegepast, zoo als *hybridische rozen*, die op eene andere soort zijn geënt: ja, zelfs heeft men al van een *hybridisch ministerie* gesproken. Trouwens het gebruik dat de ouden er van maakten, gaf er aanleiding toe. Zie b. v. *Horat. Serm.*, I. 7. 2.

SAXO SYLVIVS.

Majesteit (vgl. XI. bl. 159). Dit berigt stemt niet overeen met hetgeen wij lezen bij GAILLARD, *Geschiedenis van KAREL DEN GROOTEN*, 's Gravenhage 1786, dl. III. bl. 250, die KAREL DEN GROOTEN noemt als den eersten vorst, die met den titel van *majesteit* is vereerd geworden.

L. D. R.

Troef (vgl. XI. bl. 183). Ik zie in *troef* — met allen eerbied voor BILDERDIJK, die 't van *trouwer* afleidt — gelijk in 't Engelsche *trump*, niet anders dan een verkorting of verbastering van *triumf*. KILIAEN vertaalt *troef* met *triumphus ludi*. Het kaartspel heette oudtijds in 't Fransch *jeu de triomfe* en in 't Spaansch *trionfo*, en de *troef* is dus niet anders dan de "winnende, zegevierende kaart." De vraag

is, omgekeerd: zouden de Franschen hun *taroc* ook van ons *trek*, 't Engelsche *trick*, ontleend hebben?

J. VAN LENNEP.

Overname, inname, enz. Vroeger vond men bij goede schrijvers altoos *»deelneming* in iemands verlies, *overneming* eener winkelaffectie, *inneming* van den Briel door de Watergeuzen, *opneming* van een kranke in een gasthuis, *aanneming* van eenig aanbod, *afneming* van krachten." Tegenwoordig zie ik niet zelden daarvoor *deelname, overname, inname, opname, aanname* en *afname* gebruiken. Is dit goed? Ware het afkeurenswaard, dan zou een degelijk antwoord in dien zin, in dit maandwerk gegeven, zeer veel kunnen toebrengen om deze nieuwigheid tegen te gaan.

A. ORCHARD.

Na en naar. Wanneer is men bij ons begonnen de woordjes *na* en *naar* te onderscheiden, het eerste gewoonlijk voor het latijnsche *post*, en het laatste voor *ad* te gebruiken, zoodat men b. v. thans zegt en schrijft *ik kwam na hem*, als men later dan een ander komt, en *ik kwam naar hem*, als men tot iemand is gegaan? In de XVIIde eeuw was dit onderscheid nog niet bekend. WILLEM DE GROOT zegt in zijne inleiding tot het *Bewijs van den waren godsdienst* van zijnen broeder HUGO:

"Ghelyck de rouwe maets ghestelt om te bestieren
Een wel beseyde kiel, die door de zee komt swieren
En 't Indiaens ghewas de Spaensche kust verby
Voert nae de rycke Maes of nae het rycker Y."

Ook thans nog heeft men dat onderscheid van *na* en *naar* in vele zamengestelde woorden niet kunnen volhouden. Het klinkt dan ook soms al heel *naar*. †.

Kalkoentje wijn. Wie kan mij zeggen, waarom in den regel deze naam wordt gegeven aan een $\frac{1}{4}$ flesch wijn? Een mijner kennissen deelde mij onlangs mede, dat hij wijlen mijn vader op de societeit meer dan eens had hooren zeggen: "JAN! geef mij nu nog een *kattenkop*!" waarmede hij de helft van een kalkoentje moet hebben bedoeld.

ALEXANDER.

Op zijn moder wijsen. In een oud stadskeurboek, zeer waarschijnlijk van het begin der XIVde eeuw, vond ik:

"Die den anderen op *zijn moder wijset*. Vort willen wy, wert dat iemantz den anderen wysede op *zijn moder* off op enen beest off desgelix, die brecke twee pont, also duck also dat geschiede."

Wat beteekent dit en vindt men dezelfde uitdrukking ook in andere stedelijke verordeningen van dien tijd?

P. N.

Anakreonische vragen. Ode 10. vs. 6. Reeds sedert een geruimen tijd (zie o. a. *Nav.* VII. bl. 331; coll. VIII. bl. 81) kwam ons dat Δωριάζων verdacht voor, en nog blijven we bij die meening volharden, en wel

1. omdat het onzes inziens niets ter wereld tot de zaak affdoet, of de verkooper in den dorischen, dan wel in een anderen tongval sprak.

2. Dewijl de dichter, als hij hem in 't bijzonder en om de eene of andere reden als Doriër had willen signaleren, zulks zeer gevoegelijk reeds bij den aanvang had kunnen doen, b. v. op de volgende wijze:

Ἐρωτα κήρινόν μὲν
τίς Δωριεύς ἐπώλει·

3. Omdat zelfs het antwoord des jongelings niet zuiver dorisch is, en men zijne woorden daartoe, ofschoon nog onvolledig en tegen de handschriftelijke lezing aan, in dien tongval heeft moeten vervormen.

Dit een en ander nu zaamgenomen, blijven we, als gezegd, bij ons vroeger geuit gevoelen, t. w. dat de tekst, met betrekking tot dit woord, gealtereerd is; zonder evenwel tot dusverre een ander te hebben gevonden, dat ons, als plaatsvervanger er van, heeft kunnen bevredigen: want, om op den voorgang van sommige geleerden, den geheelen zesden regel finaal uit te monteren, is toch wat kras en, zoo te zeggen, den gordiaanschen knoop maar doorhakken, tot groot nadeel van het tekstverband.

Het komt ons niet geheel onwaarschijnlijk voor, dat er oorspronkelijk een woord gestaan heeft, 't welk een zekere *onverschilligheid* of *wel eenigen wrevel* aanduidde; ook zou zoo iets niet kwalijk sluiten met wat er verder door den verkooper wordt gezegd. En aan deze gedachte toegevend, hebben wij ons eens laten verleiden om te lezen *ὑπιάζων*, d. i. *als een onbezonnen, onnadenkende, wufte, zorgeloze knaap zich gedragende en sprekende*. Doch we geven het niet hooger op dan als een inval of gissing; en daar *gissen* al dikwerf doet *missen*, zoo zij het aan een bevoegder en gelukkiger criticus verbleven, iets in de plaats te geven, dat deze *geewis bedorven* plaats formeel herstelt, en aan ieders redelijke eischen voldoet.

Overigens heeft dit kleine stukje, — 't zij dan dat het van ANAKREON zij, of wel, naar onze gedachte, te onregte zijn naam aan 't voorhoofd draagt, — op meer dan eene plaats geleiden, zoo als den deskundige, zonder verdere aanwijzing, wel zal in 't oog vallen; doch we zullen ons daarbij voor het tegenwoordige niet ophouden en de aandacht van den lezer nog maar alleen bepalen bij een paar versregels, die ongetwijfeld bedorven schijnen, doch welligt door eene kleine verandering en eene eenigzins gewijzigde in-

N. REEKS, DL. I.

terpunctie kunnen geholpen worden; deze nu zijn de verzen 12—15, die thans op de navolgende wijze worden gelezen:

Δὸς οὖν, δὸς αὐτὸν ἡμῖν
δραχμῆς καλὸν σύνευνον.
Ἐρως, σὺ δ' εὐθέως με
πύρωσον.

Wanneer men nu den 12den regel aldus leest, zoo zonder begeleiding van 't een of ander werkwoord, dan komt het ons te regt voor, dat hij als ware het in de lucht hangt en gewis al eene zeer misselijke figuur maakt. Welligt zoude men ter verschooning kunnen bijbrengen, dat de dichter zoo verrukt was over dezen zijnen koop, dat hij ook nu nog, daarvan gewagende, op een min of meer opgewonden toon en dus minder bedachtzaam spreekt: dit neemt echter niet weg, dat het vers een behoorlijken samenhang mist; terwijl daarenboven het ἡμῖν vrij overtollig voorkomt en daarenboven niet wel vereenigbaar is met het volgende με, maar in allen gevalle eene onverschoonlijke ἀνακολουθία oplevert.

Voorts ziet men, dat het καλὸν σύνευνον op den liefdegod te betrekken niet veel meer dan onzin mag heeten; en tevens dat πύρωσον op den dichter te doen slaan, niet veel beter is. Neen, naar het ons toeschijnt, personifieert de dichter hier het beeld van den minnegod, met andere woorden: hij stelt zich hem levend voor, en wel met het hem bij uitsluiting toebedeeld praerogatief, t. w. harten in liefde te doen ontgloeien, ofschoon geheel afkeerig zijnde van de min. En wanneer men nu bedenkt, hoe gevoelig ANAKREON op dat punt was (zie slechts *Ode 32*), zoo zal het ons in geen deele verwonderen, dat hij ook weder thans, naar de gunsten dingende van 't een of ander, dusverre vruchteloos bemind voorwerp, bij gevolg de goede diensten van EROS inroept, om hem ten dezen met zijn alvermogen te willen bijstaan.

Ik zou dus wel genegen zijn om de aangehaalde verzen aldus te lezen:

Δὸς οὖν, ἔφη, δὸς αὐτὸν
δραχμῆς. Καλὸν σύνευνον,
Ἐρως, σὺ δ' εὐθέως μοι
πύρωσον·

Judicium penes doctiores acutioresque esto!

Dr. J. TH. BÜSER.

Exodus XV. vs. 3 en 4 en 20 en 21 (vgl. *XI.* bl. 57, 154). Ofschoon S. J. in zijn uitvoerig tegenschrift op mijne aanmerkingen op *Lui seul vaut une armée* zegt: »de zaak aan het oordeel van anderen — dus niet meer aan mijn oordeel — over te geven,» en derhalve waarschijnlijk ook niet verwacht, dat ik daarop zal terugkomen, acht ik mij nogtans verplicht, andermaal daarover een woord in het

midden te brengen, ten einde tevens het bestuur op zijne noten te antwoorden.

De strijd, door mij eigenlijk met de *strijd-wagens*, מרכבה, tegen S. J. aangevangen, is thans op een ruimer veld door hem overgebracht; en, daar S. J. is begonnen met tegen mijne laatste bewering op te komen (nl. dat MIRJAM niet als de dichteres van het door MOZES en de kinderen Israels gezongen lied kan worden beschouwd), zal ik hem ook dáárop het eerst bescheid geven.

In weerwil dat S. J. het er nu zóó stellig voor houdt, dat MIRJAM de dichteres van het lied is geweest, dat hij daaraan zelfs den titel geeft van »MIRJAMS Verlossingslied,» blijf ik bij mijn reeds geuit gevoelen, dat dit niet het geval is, en dat het woord וְהָעֵן (1) juist het sprekendste bewijs levert, dat zij het lied alleen met een refrein beantwoordde, nadat MOZES en de kinderen Israels dit hadden vol-eindigd. Dit blijkt overigens ook genoegzaam uit de tijdveranderende 1, zoowel van וְהָעֵן als van וְהָעֵן zelf. Ik wilde niet zeggen, gelijk S. J. het doet voorkomen, dat MOZES en de Israëlieten gezamenlijk het lied hadden vervaardigd, maar veeleer, dat het door MOZES gemaakte lied door hem en de Israëlieten werd gezongen. Dat het gansche volk een lied kon zingen, vinden we immers ook in Num. XXI: 17.

Op het gevaar af nu, dat S. J. het nogmaals aan gemis van zelfstandigheid van mijnen kant zal toeschrijven, beroep ik mij ten dezen toch weder op hetgeen ik bij eenige schrijvers over het onderwerpelijke punt opgeteekend heb gevonden.

Ten eersten verwijs ik S. J. naar de beschrijving, die HESS (2) er van geeft, luidende aldus: »De lofzingerde schaaren der mannen werden door de reijen der vrouwen en maagden beantwoord. MIRJAM, zuster van ARON en MOZES, als eene godsdienstige zangeres (profeetes) bij de natie beroemd, nam eene adufe en zong onder de eenstemmige kooren en dansen van vrouwen en maagden, die hetzelfde herderlijke speeltuig gebruikten, ter beantwoording van het koor der mannen: »Ik zal den verheven God zingen enz.»

Voorts beroep ik mij op MAIZONNET (3), die van deze gebeurtenis op de volgende wijze

(1) Dat S. J., op grond van Job. III: 2, dit woord met *aanheffen* vertaalt, klinkt vreemd genoeg. Zelfs VAN DER PALM heeft daar ter plaatse *antwoorden*. — Niettemin heeft dit woord aldaar eene andere beteekenis, waarom ook de chaldeeuwsche vertaling luidt: וְהָעֵן אֵינוֹ: »JOB jammerde.» Volgens HEIDENHEIM is het woord פִּזְמוֹן, de titel van een gebed op vastendagen bij de Israëlieten, wellicht daarvan afgeleid. Vergl. BUXTORF, *Lex. Chald. et Rabb.* ad voc. פִּזְמוֹן.

(2) *Geschiedenis der Israëlieten*, dl. III. bl. 154.

(3) *Histoire du Peuple d'Israel*, tom. I. p. 327.

gewag maakt: — — — »Aussi les Israelites, frappés du miracle, qui les avait mis en suré-té, furent ils saisis de respect et de crainte pour leur céleste Libérateur. Ils adorèrent sa puissance et sa bonté, et donnèrent leur confiance au Chef, dont Dieu s'étoit servi pour les sauver. MOYSE les voyant pénétrés de gratitude et d'admiration comme il l'étoit lui-même, travailla à perpétuer dans leurs coeurs ces justes sentiments en leur dictant et en leur faisant chanter dans une fête solennelle, ce sublime cantique, où il célèbre avec tant de dignité et de feu la gloire des merveilles que Dieu venoit d'opérer en faveur de son Peuple etc.» (niets dus van MIRJAM).

Zelfs ROSENMULLER, die de redding der Israëlieten en het verdrinken der Egyptenaren zooveel mogelijk aan natuurlijke oorzaken wil toeschrijven en die zich, wel is waar, eene poos met MIRJAM bezig houdt, beschouwt haar niet als de dichteres van het lied, terwijl ook hij Exod. XV: 21 vertaalt met: »Doe antwoordde MIRJAM enz.» (1).

Ook JOST schijnt die meening toegedaan te zijn geweest, want hij zegt (2): »Deze bij uitstek merkwaardige gebeurtenis, wier verhaal in onze bronnen met een aan MOZES toegeschreven lied besloten wordt» enz.

S. J. houde het mij ten goede, zoo ik hem nog naar eenige joodsche bronnen verwijs, die, mijns inziens, wel op gezag aanspraak mogen maken en waar dit lied wordt besproken.

De Talmud (Tract. Sota, f. 9. bl. 2) zegt daarover:

• כִּיצַד אָמְרוּ שִׁירָה ? מֹשֶׁה אָמַר אֲשִׁירָה לָהּ
• וְיִשְׂרָאֵל אֹמְרִים אֲשִׁירָה לָהּ מֹשֶׁה אָמַר כִּי
• נָאֵה נָאֵה וְיִשְׂרָאֵל אֹמְרִים אֲשִׁירָה לָהּ ; ר'
• אֲלִיעֶזֶר בֶּנוֹ שֶׁל ר' יוֹסֵף הַגִּלְלִי אָמַר כִּקְטָן
• הַמִּקְרָה אֶת הַהֵלֶל, וְהֵם עֹנִים אַחֲרָיו מָה
• שֶׁהוּא אָמַר. מֹשֶׁה אָמַר אֲשִׁירָה לָהּ וְהֵם עֹנִים
• אַחֲרָיו אֲשִׁירָה לָהּ מֹשֶׁה אָמַר כִּי נָאֵה נָאֵה
• וְהֵם אֹמְרִים כִּי נָאֵה נָאֵה : »

JARCHI geeft op דָּהֵם מְרִים וְהָעֵן eenvoudiglijk de volgende verklaring:

• מֹשֶׁה אָמַר שִׁיר לַנָּשִׁים הִוא אָמַר וְהֵם כֹּנְנִים אַחֲרָיו וְהֵם
• אֲמָרָה שִׁירָה לַנָּשִׁים.

Rabbi SALOMO EPHRAÏM LUNTSCHÜTZ spreekt in zijn werk סֵפֶר כָּלִי יָקָר (Amsterdam A. M. 5525) bij וְהָעֵן מְרִים הַנְּבִיאָה er aldus over:

• עֲבָדָיו נִשְׁתִּית נְבִיאָה כִּי בְּחֶמְדָּה זֶה זָכוּ גַם הַנָּשִׁים לֵאמֹר פִּי
• הַשְׁכִּינָה עַד שֶׁאָמְרוּ כֻלָּם » זֶה אֵלֵינוּ », כִּאֲדָרְכָּא לִרְחֹמֶה שְׂחָה
• עַל הַיָּם מָה שֶׁלֹּא רָאָה יִחְזָקָל לֶכֶד נֶאֱמַר וְהָאֵן כָּל הַנָּשִׁים
• אַחֲרֶיהָ כִּי הִנֵּחָהּ הַתְּחִלָּה נְמִרִים וְכָל הַנָּשִׁים יָאָזוּ בְּעִקְבוֹתֶיהָ
• בְּחֶמְדָּה זֶה זָכוּ »

(1) *De Oosterlingen van vroegeren en lateren tijd*, dl. II. bl. 24.

(2) *Geschiedenis der Israëlieten*, dl. I. bl. 120.

Nergens dus, waar ik heb nagezocht, bij bijbelverklaarders, zoowel als bij de meeste bijbelvertalers, die ik heb kunnen raadplegen, vind ik eenigen grond voor S. J.'s bewering. Immers behalve bij LUTHER, die voor מרים והן להם מרים "MIRJAM sang ihnen vor" en MENDELSSOHN, die "MIRJAM sang ihnen entgegen" hebben, wordt overal en ook in verschillende talen gezegd: "MIRJAM antwoorde hun."

Ten overvloede kan aan S. J. uit het mannelijk voornaamwoord להם het bewijs worden geleverd, dat MIRJAM met haar kort gezang, of liever met het refrein, het lied der mannen heeft beantwoord.

Overigens doet de הנביאה ה' היריעה van DER PALM zij gezegd, dat ook hij niet met zekerheid, vooral niet uit het aangehaalde vers in MICHA, kon opmaken, dat MIRJAM de dichteres van het gansche lied is geweest.

Al te gewaagd is het nogtans van S. J., haar daárom de dichteres daarvan te noemen, omdat zij alleen hier ter plaats הנביאה wordt genoemd; want ging deze regel op, dan zou men ligtelijk kunnen zeggen, dat MOZES — de grootste aller profeten — volstrekt geen profeet is geweest; daar, ofschoon dit, des noodig, nog wel van ARON kan worden gezegd het geval te zijn geweest (zie Exod. VII: 1), MOZES in den ganschen Pentateuchus nimmer bij zijn leven profeet genoemd, en alleen na zijn dood van hem verhaald wordt:

לא קם נביא עוד כמשה:

Zonder nu verder tegen het door S. J. achter zijn repliek geplaatste en door hem zoogenaamde "MIRJAMS Verlossingslied," dat ik als zijn privaat eigendom beschouwende, eerbiedigen en dus met stilzwijgen voorbijgaan wil en tegen andere hem bijzonder eigene meeningen krijg te willen voeren, acht ik mij toch geroepen, mij nog eene wyl met S. J. bezig te houden, en wel om hem op enkele uitdrukkingen, meer bepaaldelijk tot mijzelven gerigt, te antwoorden.

Alvorens echter hiertoe over te gaan, voeg ik S. J. den wensch toe, dat hij bij een langdurig en rustig leven aan zijn voornemen, om zijne gedachten over het vormelijke der hebreuwsche poëzy in geschrift te brengen, gevolg zal kunnen geven, waardoor gewis (zij het ook dat belangrijke afwijkingen van den regel daarbij te gemoet kunnen worden gezien) de wetenschap met een vreemdsoortig werk zal worden verrijkt. Ik vrees echter, dat, indien S. J. daarbij op den thans ingeslagen weg voortgaat, hij wel altijd alleen zal blijven staan.

Doch ter zake. S. J. beschouwt mij als op een standpunt te verkeeren, waarop ik aan den masoretischen tekst, zoo als wij dien

nu (?) hebben, het gezag der feilloosheid toeken; ik moet hem onbewimpeld verklaren, dat hij in dit opzigt niet heeft misgetast. Ik houd nog vast aan de klank- en leestekens, die wij in de gedrukte exemplaren der H. S. (n. l. in תקון סופרים) aantreffen. Ik hecht daaraan; want, zou ik dulden dat men die naar willekeur zou kunnen verplaatsen, verminken of veranderen, de waarde van geheel de gewijde oorkonde zou voor mij verloren gaan.

Ik kan onmogelijk in onze dagen het dadelijk bewijs leveren (dit strekke mede tot antwoord op de noten van het bestuur), dat de schrijver van Exodus bij zijne letters vocalen schreef, en het gevoelen is ook algemeen, dat MOZES de wet zonder vocalen en zangteekens (ננינה) heeft geschreven, n. l. dat de geschrevene wet תורה שככתב, gelijk was aan de nog ten huidige dage in de synagogen gebruikt wordende wetsrollen. Ontegenzeggelijk echter moeten bij die geschrevene wet mondeling zijn overgeleverd zoowel de vocalen als de zangteekenen, gelijk wij die thans gedrukt vinden in alle getrouw nagedrukte hebreuwsche bijbels.

Het grootste bewijs, dat de vocalen bij den tekst des bijbels behooren, is ten eersten daárin gelegen, dat het onmogelijk is, ze zonder deze te lezen, en ten tweeden, dat die vocalen zooveel gezag hebben verkregen, dat (met uitzondering van de gebedenboeken der Israëlieten en de daarbij gebruikt wordende afzonderlijke boeken des bijbels) bijna alle hebreuwsche werken zonder vocalen zijn geschreven, waarvan de lezing geheel en al steunt op den tekst van den bijbel zelven, waaruit ook alleen de regelen der hebreuwsche taal geput zijn geworden. Dit zal S. J. toch met mij moeten instemmen, vooral als ik hem herinner, dat bij de beoefening der hebreuwsche taal de bijbel alleen als gezag kan worden erkend.

In mijn gevoelen, dat bij de geschrevene wet noodwendig mondeling de vocalen en hun gebruik door MOZES moeten zijn overgeleverd, word ik versterkt door hetgeen in de uitvoerige voorrede van MENDELSSOHN'S Pentateuchus daarover uit het boek Kosri § 3, C. 30 is overgenomen, hierop neêrkomende:

"ספר תורה שכתב משה לישראל אין שם בסיס ספר בשום מאין נקוד ועצמים כאשר אירחנו וזאים ספר חזרה היום וכו'."

en verder C. 31:

"חזלי ספק שהיה שמור בלגנות צפתחא והקצין והשגור והנעייה והשגור והעצמים בלג ההגים מחפי כרס לעצמה ולהורות את בני ישראל, ובלג המלבים מפני שלטנו והיתה עמו וקראו כל ימי חייו ובלג השופטים מפני כרס אליהם דריים ובלג הסנהדרין מפני כרס אליהם צמה שכתוב ושחרתם ועשיתם כי היא חמתכם וציתכם, ובלג החסידים כדי לקבל שם, ובלג ארשי הדין להתגורר בהם, ושמו שגור המלבים והעצמים אחרות לתבנות הכס אשר העתיקים בנזלגה חמשה ע"ל, enz."

Dat nu de verdeeling der hoofdstukken en verzen en de interpunctie der H. S., gelijk wij die thans nog bezitten, voor echt is erkend en op traditie steunt, vind ik bevestigd door hetgeen ik daaromtrent heb beschreven gevonden door prof. DE WETTE. Deze zegt (1): »Die Verse, so wie die Interpunction, sind im Hebräischen durch die Accente bestimmt, eine wahrscheinlich ursprünglich rythmische Bezeichnung, die aber auch auf die prosaische Bücher angewandt wurde, weil man diese auf ähnliche Weise recitirte.

»Aelter, als diese Bezeichnungsart, ist die Eintheilung selbst in gewisse Absätze, Verse und Halbverse, welche wahrscheinlich erst beim Vorlesen beobachtet, dann in Handschriften durch Ab- und Einrücken, und endlich durch schriftliche Zeichen bezeichnet, und somit auch erst fixirt worden.»

In eene noot t. a. p. citeert de schrijver de uitlegging, die de Talmud (Tract. *Megilla* f. 3, bl. 1 en *Nedarim* f. 37, bl. 2 (2) aan NEHEMIA VIII. 8 geeft (3):

מאי דכתיב ? ויקראו בספר תורת האלהים
מפורש ושום שכל ויכינו במקרא -
ויקראו בספר תורת האלהים : זה מקרא ;
מפורש : זה הרגום ; ושום שכל : אלו
הפסוקים ; ויכינו במקרא זה פסוקי טעמים.
(4)

Aangaande de traditie of *Masora* lezen wij bij denzelfden schrijver (5) in eene noot het volgende, getrokken uit de voorrede van *Masora Hammassora* van EL. LEVITA, § 3: — »Die Masora ist mundlich von einem Gelehrten zum andern übergeben worden bis auf den ESRA und seine Gehülfen, und von diesen an die Gelehrten zu Tiberias, welche sie aufgeschrieben und ihr den Namen *Masora* beigezetzt haben,» — en in § 67: »Und so ging es uns, bis die Punkte sind fest gesetzt worden; und die Zeit hat bis zu der Zeit, da der Talmud geschlossen worden, gedauert, das ist bis 3989 seit Erschaffung der Welt und 436 nach der zweiten Entführung.»

Onzes inziens zegt dan ook teregt dr. FREYTAG (6) — »Zu viel würde es aber sein wenn man deswegen behaupten wollte, die

ganze Aussprache des Bibeltekstes sey nur eine Erfindung und stutze auf kein sicheres Fundament. Hat gleich das Einzelne in derselben den Schein von Willkuhr, so hat doch auch das Ganze wieder Merkmale von Wahrheit, die hauptsächlich darin bestehen, dass bei dem Abweichen der Aussprache von der Aramaïschen und Arabischen das Allgemeine dem Character dieses Sprachstammes angemessen ist. Wäre es eine reine Erfindung, so würde sich eine noch grössere Regelmässigkeit in Einzelnen finden, und nicht so häufige Abweichungen u. s. w.»

Dat nu de vocalen alleen bij overlevering onmiddellijk tot ons zijn gekomen, kan dus aan geen twijfel worden onderworpen, en allen, die een eenigzins diepen blik hebben geworpen in de geschiedenis der Israelieten, zullen tot de overtuiging zijn gekomen, dat het voortdurend bestaan van dit volk geheel op traditiën steunt. Om slechts een voorbeeld uit velen te noemen, wil ik er op wijzen, hoe eeuwen lang de kerkelijke gezangen onder de Israelieten van geslacht tot geslacht zijn overgebracht, zoodanig zelfs, dat, waar men ter wereld een israelietisch bedehuis binnentreedt, men overal dezelfde melodiën zal kunnen hooren, die er ook vóór eeuwen gehoord hebben kunnen worden. De meeste dezer kerkgezangen, wier verscheidenheid bewondering mag verwekken, zijn door rabbi IZAAK LURIA gecomponeerd, zonder dat zij, ten minste in vroegere dagen, ooit op papier en noten zijn gebracht geworden.

Dat er hebreeuwsehe bijbels zonder punten bestaan (1), geeft nog aan niemand het regt, naar willekeur de klanken daarbij te voegen, de woorden te verplaatsen, de verzen te verkleinen of te vergrooten. In die bijbels zonder punten zijn immers de hoofdstukken en verzen mede aangewezen. Indien er nu zoodanige bijbels zijn gedrukt, waaraan ook beide laatsten ontbreken, kan dit ligtelijk daarom zijn geschied, opdat zij, die in de synagogen de wetsrol lezen, zich daarin zouden kunnen oefenen. Wat aangaat de bijbelvertalingen, er zullen ten allen tijde zoowel vertalers als uitleggers van den bijbel zijn aangetroffen, wier denkbeelden evenzeer uiteenliepen, als die van S. J. en de mijne.

Uit geen der door mij ingezijene hebreeuwsehe bijbels en bijbelvertalingen is mij echter gebleken, dat men het ooit heeft gewaagd, gelijk S. J. het doet voorkomen, een slotletter van een vroeger woord tot een later woord (zonder dat er een *makkaph* tusschen beide stond), het slotwoord van een vroeger

(1) *Lehrbuch der hist.-krit. Einl. in die kanon. u. apokryph. Bücher d. A. T.* § 77. S. 115.

(2) In § 89. s. 133 lezen wij hetgeen in Tract. *Nedarim* staat, n.l. יצחק מקרא מופרים ועטור. אמר ר' יצחק וקריין ולא כתיבן וכתבן ולא קריין הלכה למשה מסיני :

(3) Ook in de voorrede van MENDELSSOHN'S Pentateuchus vindt men dezelfde uitlegging van *Neh.* VIII. 8.

(4) Op dit laatste zegt JARCHI (*Nedarim* f. 37, bl. 1) פסוקי טעמים ספוקי הגניות אלו הקוד והטעמים.

(5) DE WETTE, § 90, S. 135.

(6) *Kurzgef. Gramm. der Hebr. Spr.*, bij zijne »Beurtheilung der Vocalisation und Aussprache der Hebr. Bibeltexte.» § 3. S. 49, 50.

(1) Ik bezit er zelf drie; waarvan twee in 12°, zijnde een te Leiden in 1610, bij FRANCISCUS REPHLANGIUS gedrukt, en de andere van JABLONSKI, Berlijn 1711; de derde is die van JOH. LEUSDEN, in 8°, Amsterdam en Utrecht 1701.

vers tot een later vers, gelijk S. J. met מרכבת deed, ja zelfs het slotvers van een vroeger hoofdstuk tot een later hoofdstuk te trekken. — Wil S. J. het nu als eene der feilen van de masoreten aanmerken, dat zij מרכבת hebben geplaatst, waar het moet staan, ik blijf bij hetgeen ik vroeger daarover heb gezegd, al heeft S. J. er zich op gezet om מרכבת te lezen. Dit

zal ik S. J. evenmin kunnen beletten, als ik het kon tegengaan, dat de drukker der in 1842 (op last van de Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden" enz.?) door REICHARDT uitgegeven Hebr. Nederd. bijbel, in Deuter. IV. 29, onder het woordje הָשָׁב, in plaats van een קמץ een †, zegge een kruisje, neerzette. Of dit of iets dergelijks in deze door de Israelieten vogelvrij verklaarde bijbels ook nog op andere plaatsen voorkomt, is mij onbekend.

Om evenwel weder eens op מרכבת terug te komen, wil ik tot verduidelijking of tot aanvulling van hetgeen ik reeds daarover heb gezegd, nog hierbij voegen: 1°. dat het woord ook dáárom op zijne plaats moet blijven, omdat het herhaaldelijk vroeger in denzelfden zin wordt gebezigd als daar, iets dat bij de lezing van Ex. XIV genoeg in het oog valt; 2°. dat HEIDENHEIM in zijne verklaring van Habakuk I, 8, voorkomende in zijn Machzor voor het Israel. Pinksterfeest, in tegenstelling met de aldaar vermelde zegewagens, de wagens van PHARO, die dezen tot onheil verstrekten, aanhaalt.

Dat S. J. mij in zijn repliek het »drie man en een roskam" voor de voeten werpt, zou ligt tot de gevolgtrekking kunnen leiden, dat S. J. eene volkssage op eene en dezelfde leest schoeit als den tekst der gewijde schrift, weshalve ik ook weder deze aanmerking stilzwijgend laat voorbijgaan.

Zoo S. J. evenwel, ten einde geene vijf toonslagen te hebben, ook daarom מרכבת wil vooruitschuiven, dan zal hij, wil hij consequent zijn, genoodzaakt wezen, om van מרכבת een woord af te nemen, en zorg te dragen dat bij ואנורו וזה אלי ונאמר ושמעו עמים ירגון bij ingelascht. S. J. schijnt nogtans te hebben vergeten, dat hij, indien hij מרכבת bij שמו voegt, zes toonslagen verkrijgt.

Omtrent mijne mededeeling, dat er zijn, die PHARO niet hebben willen laten verdrinken, wil ik S. J. nog verwijzen naar hetgeen wij bij het geschiedverhaal lezen, en waaruit nog ligtelijk grond voor zoodanige bewering zou kunnen worden gevonden. Er staat immers: וינער ה' את מצרים: »God liet de Egyptenaren verdrinken" en later פרעה כי בא סוס פרעה, »want het paard

van PHARO kwam met zijne wagens (de מרכבת) en met zijne ruiters in de zee enz.," waaruit kan worden afgeleid, dat de Egyptenaren wél verdrongen, dat het paard van PHARO, met zijne wagens en met zijne ruiters, wél in de zee gestort, doch hij zelf niet verdrongen, niet in de zee gestort is. Alleen dan kon met zekerheid worden gezegd, dat ook PHARO verdrongen was, als er, in plaats van כי בא סוס פרעה, stond: כי בא סוס פרעה.

Ik wist overigens niet, dat S. J., gelijk mozes, de magt bezat, het water te klieven, dit doet hij immers met מים נערמו. — Door tusschen het tweede מי במכה mede een Mak-kaph te plaatsen, waarbij de כ de רגש moet verliezen, geeft S. J. het bewijs van de Masora niets af te weten. Ook vergist S. J. zich deerlijk in de רגש van de ק in מקריש; daar volgens hem deze de ontbrekende נ van מקריש zou moeten vervangen. Dit is echter niet het geval; want die רגש in de ק is eenvoudig een דגש להפארת הקריאה (Dagesch euphonicum of Dagesch forte necessarium), die wij op vele plaatsen in de H. S. terug vinden; de מ van מקריש behoort tot de dienstbare letters האמכתי.

Daar ik S. J. niet op den voet in zijn tegenschrift heb gevolgd en geenszins voornemens ben mij langer met deze zaak bezig te houden, heb ik veel daarin onbeantwoord gelaten. Er blijft mij echter nog over S. J. te doen opmerken, dat, zoo hij mij beschuldigt, van steeds zeer weifelend te hebben gesproken, dit alleen is geschied, omdat ik — die ter naauwernood op den naam van dilettant in de hebreuwsche taalkennis durf aanspraak maken — bij een zoo teeder punt, mij steeds aan citaten vasthoudend, ongaarne mijne eigene zienswijze als gezag wilde laten gelden. Dat S. J. echter — en dit tot afscheidswoord — daarop onmiddellijk mijn schrijven »al te bescheiden" noemde, herinnerde mij de woorden, die SALADIN aan NATHAN der Weise toevoegde: »Nun der Bescheidenheit genug! Denn sie nur immerdar zu hören, wo man trockene Vernunft erwartet, ekelt.

ALEXANDER.

[Het bestuur achtte zich verplicht ALEXANDER de gelegenheid te geven om zijne stellingen te verdedigen, maar het acht zich ook verplicht op te merken, dat een strijd als deze tot geene resultaten leiden kan, eer men het eens geworden is over het gezag, dat aan de overlevering moet toegekend worden. ALEXANDER zal er wel zeer weinigen vinden die er over denken als hij. Het onveranderd bewaard blijven van den tekst des ouden testaments, wat hij meent dat geschied is, zou een psychologisch wonder zijn zonder weêrga. Het onderstelt een volmaakt getrouw geheugen en eene volmaakte naauwkeurigheid in een groot getal menschen; het onderstelt bovendien in hen die den tekst mondeling aan anderen mededeelden een zoo zuivere uitspraak, dat zij onmogelijk misverstaan konden worden, in de afschrijvers eene zoo vaste hand, dat geene letter, ja geene vocaal voor eene

andere aangezien kon worden, wat in het Hebreeuwsch nog al iets beteekent; het onderstelt dat de handschriften zoo onbeschadigd bewaard zijn gebleven, dat noch eene letter of een gedeelte daarvan, noch zelfs eene stip is weggesleten of door een vlek of op andere wijze onduidelijk geworden, ten gevolge waarvan eene vergissing mogelijk werd: het onderstelt — doch neen, laten wij niet voortgaan met onze onderstellingen, maar liever onzen medewerker ALEXANDER een verzoek doen, dit namelijk: indien hij voor zijn gevoelen duchtige bewijzen heeft, niet a priori, want als het pleit daarmee beslist moet worden, verliest hij het buiten allen twijfel, maar bewijzen a posteriori, die gewoonlijk meer afdoende zijn, dat hij zich dan ontferme over ons en over vele anderen, in wier schaduw wij, wat kennis van het Hebreeuwsch betreft, niet kunnen staan, en ons menige plaats van het oude testament verklare, waar wij volgens den gewonen tekst mede verlegen zitten en waar wij in onze eenvoudigheid eene fout in onderstellen, die verbeterd moet worden eer wij er een goeden zin in kunnen vinden.]

Deren (vgl. XI. bl. 119). De bedoeling der vraag is niet regt duidelijk; begeert Ø. te weten of *deren* de beteekenis heeft van *schade doen, benadeelen*, dan zie hij L. TEN KATE, *Aenl. tot de kennisse enz. der Nederd. Sprake*, eerste proeve, art. »*der, der, dere, deire, deer: damnum, injuria, laesio*, waarvan ons *deren*." WEILAND, *Taalk. woordenboek, »deren* (van het oude *deer, dere, schade, beleediging*), *schade doen*: dat kan hem niet *deren*. Waarschijnlijk is het grieksch *δερειν, δαρειν, slaan*, hiermede verwant." KONIJNENBURG, *Handwoor-*

denboek, »deer, dere (gr. *derein*) voor *lead of schade*."

Wat beduidt dit woord in »hij kwam ongedeed uit den strijd terug;» wat bedoelde DE RUYTER er mede op dien merkwaardigen 7den juni 1683, toen hij zeide: »Het is beter vrienden te helpen, dan vijanden te *deren*?» Immers niets anders dan *schaden, benadeelen*. De laatste uitdrukking wijst mij naar een ander art. in hetzelfde n°. van den *Nav. bl.* 103, dat echter te veel het karakter van eene recensie heeft, om in *dit* tijdschrift beantwoord te worden. C. H. W. VIERHOUT.

Grietje en bovengrietje (A. R., XI. bl. 220). Is GRIETJE VAN DIJK niet eenvoudig GRIETJE van »*d'Eik*?» Men denke slechts aan het ter laatst aangehaalde plaatse medegedeelde versje:

»Op 't schip *den Eik*, bequaeme
MARGRIET, dat was haer naeme."

J. H. VAN LENNEP.

Het is in de es, het is in den haak, het is alles in de pee (vgl. A. R., XI. bl. 219). In Zvl. heeft men: »*t is alles in o*. De verklaring van den heer LEENDERTZ van in de p. geeft mij den sleutel. O is dus de beginletter van *orde*, en onze zegswijze heeft eenen goeden zin: »*t is alles in orde*. G. P. ROOS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Heeckeren (vgl. A. R.). Over het geslacht VAN HEECKEREN is zeer breedvoerig gehandeld in het laatst door VAN HARDERWIJK bewerkt *Biogr. Woordenboek*, bekend onder den naam van A. J. VAN DER AA, waarin uit verschillende schrijvers, maar ook uit *familieaanteekeningen*, zoo veel is bijeengebragt, dat daaruit eene vrij volledige geslachtslijst ware op te maken, en de herkomst van den naam en de verwantschap met het geslacht VAN RECHTEREN eenigermate duidelijk is geworden. V. D. N.

Zegels en wapens van de familie van der Werf. Met den gedenkpenning op het ontzet van Leiden, 3 oct. 1574 (VAN LOON, dl. I. bl. 195) en eenen anderen, niet tot Leiden betrekkelijken penning, werden mij onlangs twee aan zilveren kettingjes hangende zilveren zegels ter bezigtiging aangeboden. Het oudste met het omschrift: S. HUYBERT JAN — SE: VAN D: WERF.

Het iets jongere met het omschrift: JAN HUYBERSE — VAN DER WERF.

Beide bevatten eenerlei wapen: het schild van zilver, doorsneden door eene liggende lijn; op het eene is de kleur daarvan onken-

baar; op het oudere, in strijd met den regel, geen metaal op metaal, van *goud*.

Het wapen is bij beide met een gesloten helm, vlugt en dekkleed versierd. Vraag: had de burgemeester VAN DER WERF niet een ander wapen? en komen er onder zijne nakomelingen wel HUYBERT en JAN voor?

J. D.

L.

Wapens van d'Orville en Schrijver. Het wapen van JOAN FREDRIK D'ORVILLE, in 1778 schepen van Amsterdam, was van.....? met een klimmenden leeuw van.....? vergezeld met vier kuipersmessen, boven, beneden, regts en links, van.....?

Dat van zijne vrouw MARIA PHILIPPINA SCHRIJVER, was van.....? geschuind met een dijk van.....? en met een.....? ster aan het hoofd links.

Men vraagt opgave der kleuren.

J. D.

L.

Van Berchem. Aangaande dit in de laatste jaren meer besproken geslacht kan ik aan hetgeen mr. L. C. D. VAN DIJK, *Zes jaren uit het leven van WEMMER VAN BERCHEM*, enz.

Amst. 1858, bij SCHELTEMA, op bl. 27 vermeld, het volgende toevoegen:

THOM. DE ROUCK geeft in zijne *Nederl. Herald.* Amst. 1645, den oorsprong van dit geslacht, bl. 283, aan. Hij noemt, bl. 202, COSTINUS DE BERCHEM *armiger, filius Domini JOANNIS DE BERCHEM militis, qui obiit 1370.*

Bij J. W. TE WATER, *Historie van het verbond der edelen.* Middelb. 1776, dl. I. bl. 260 en dl. III. bl. 439, vindt men aantekeningen over eenige leden van deze familie.

JEAN VAN BERCHEM, *voyageur brabançon du XVe siècle* komt voor in de *Messag. hist. de Gand* 1855, t. IV. p. 460.

Een heer VAN BERCHEM was in 1568 gouverneur van den koning te Breda (zie *Leven van WILLEM I*, door ***. Leiden en Middelb. 1732, dl. II. bl. 83), en in 1571 werd een heer VAN BERCHEM als gouverneur naar de stad Oranje gezonden. Ibid. bl. 222.

Als laatste schoolvoogd en schrijver in 's Hertogenbosch omstreeks 1601 wordt LAMBERTUS VAN BERCHEM door G. H. M. DELPRAT, *Verh. over de broederschap van G. GROOTE* (Arnhem 1856), bl. 130, aangegeven, en VAN SPAAN spreekt over WILLEM VAN BERCHEM als schrijver in *Int. hist. van Gelderland*, dl. III. bl. 141, 142, 149. L. D. R.

Wapen van M. A. de Ruyter (vgl. A. R., XI. bl. 121 en 185). MENNO zegt, dat er bij het wapen van DE RUYTER nog behoort een ruiter, die ter halve lijve uit den helm komt, met een zilveren zwaard met gouden gevest, hetwelk echter niet op zijn grafsteente voorkomt. Het komt ook voor in de *Levens der Nederl. Zeehelden*, echter zonder bijvoeging der kleuren. Zou het niet mogelijk zijn dat dit, toen DE RUYTER hertog werd, veranderd werd in een hertogskroon, daar men toch wel moet denken dat op zijn grafsteente het wapen juist is afgebeeld. Op een wapen van ENGEL DE RUYTER vind ik onder den helm nog een gouden baronnenkroon, benevens op den helm de hertogskroon. Op die plaat is mede, even als op het grafsteente, een hertogskroon op den helm. Hoe is de kleur van den helm, en hoe die van den ruiter, die er uit komt? Moet er een hertogskroon of een ruiter uit komen? M. N°. 2.

Wapen van M. A. de Ruyter. Ik heb dat wapen als *historisch wapen* reeds besproken in mijne verhandeling *Over wapens en wapenlegenden*, geplaatst in de *Dietsche Warande*, dl. V. bl. 453 en 454.

Het 1ste kwartier is de Danebrog, het 2de de ruiter met het opgeheven zwaard, het 3de het admiraalschip en het 4de het gouden kanon met de 3 kogels. De Danebrog is 't symbool van Denemarken, en duidelijker kon het niet worden afgebeeld dan hier in heraldieke

beelden: »Denemarken door DE RUYTER verdedigd ter zee en te land.»

En even duidelijk zeggen helm en cimier, dat DE RUYTER den adel had verworven door zijne dapperheid.

Over Danebrog zie dezelfde verhandeling, bl. 453, in de noot, en bl. 467 en 468.

Nadat het bovenstaande geschreven was, vind ik op bl. 185 weder iets van het wapen van DE RUYTER. Men moet niet te veel waarde hechten aan die uitdrukking: zijn *oude schild en geslachtwapen*, — 't was zoo'n formule in dien tijd, die in verband stond met een andere kunstgreep, om voor den nieuw geadelden tevens een' ouden stamboom op te duiken, zoodat hij meteen ook al van ouden adel was!!! Die heraldisten en genealogisten der oude school konden er wat mee! 't Viel een deensch genealogist niet moeilijk, een *zeer edel geslacht* REUTHER te ontdekken, en te gelooven of te beweren dat de moeder des admiraals eene spruit van dat geslacht was. Evenzoo wanneer de duitsche keizer soms — voor goede hollandsche dukaten — aan een' hollandschen patriciër een adellijk diploma verleende, dan had hij juist ontdekt, dat die hollandsche patriciër nog een afstammeling was uit een of ander adellijk huis in Zwaben of Tirol, — 't geen dan natuurlijk ieder gaarne geloofde, omdat het met keizerlijk zegel bekrachtigd was. Zoo b. v., toen keizer LEOPOLD in 1677 aan onzen amsterdamschen burgemeester mr. ANDRIES DE GRAEFF zulk een diploma deed uitreiken, heette het daarom ook dat zijne stamvaderen in Tirol onder den naam van VON GRABENGebloed hadden! J. TER GOUW.

Cornelis Vedaste de Ruyter (vgl. XI. bl. 121). Indien deze tot het geslacht van M. A. DE RUYTER behoort (hetgeen men uit het verband, waarin hij op bl. 121 voorkomt, zoude gissen), kan ik mij niet begrijpen wie hij is. Op de geslachtslijst van DE RUYTER, in BELINFANTE, *Leven van DE RUYTER* ('s Gravenhage bij LANGENHUIZEN, dl. II) komt hij niet voor.

Is het misschien ook CORNELIS DE WITTE DE RUYTER, die, na den dood van ENGEL DE RUYTER, met den titel van baron DE RUYTER en met het wapen van deze familie begiftigd werd? Volgens BRANDT en KOK kreeg de jongere broeder van CORNELIS DE WITTE, MICHEL genaamd, den naam en het wapen, benevens den titel van baron. Volgens BELINFANTE kregen zij het beide. Gemelde CORNELIS en MICHEL waren zoons van CORNELIA DE RUYTER, dochter van den admiraal, en JOHAN DE WITTE, kapitein van eene compagnie zeesoldaten. MICHEL kwam met zijnen vader om in eenen storm den 16den november 1683. CORNELIS stierf, volgens

BELINFANTE, den 4den mei 1689, maar ik vind ook dat hij begraven werd den 26sten december 1701. Zijne moeder werd begraven den 11 januarij 1725. Wie spoort al deze onzekere punten en onbepaalde datums op? S.....r.

De merken (vgl. A. R.). Ook in Engeland is hieromtrent veel nagevorsch. De volgende werken handelen er over.

Tradesman's tokens struck in London and its vicinity, from 1648 to 1671, described from to originals in the British Museum, etc. by J. Y. AKERMAN, 1843, 4°. — *List of tokens, issued by Wiltshire tradesman in the seventeenth century.* By J. Y. AKERMAN, 1846, 8°. — *Tokens issued in the seventeenth century in England, Wales and Ireland, by corporations, merchants, tradesmen, etc. Described and illustrated,* by W. BOYNE, 1858, 8°.

Afstammelingen van Claudius Civilis (vgl. XI. bl. 184). T. a. pl. vraagt H. R. welke adellijke geslachten beweerden van CLAUDIUS CIVILIS af te stammen.

Hij zegt te regt *beweerden*; want wij mogen toch gelooven, dat tegenwoordig wel niemand meer aan die beuzelingen van vijftiende- of zestiende-eeuwsche genealogisten en kronijkschrijvers eenige waarde hecht. Men kent

het hollandsch *brocardicum*: BREDERO de edelste, WASSENAAR de oudste, EGMOND de rijkste, ARKEL de stoutste. Welnu, dienovereenkomstig moet ook voor elk een stamvader gevonden worden. Zoo werd aan BREDERO de graaf DIRK II, aan WASSENAAR CLAUDIUS CIVILIS, aan EGMOND koning RADBOUD, en aan ARKEL een HERKULES tot stamvader gegeven. *C'est la mythologie du moyen age!*

J. TER GOUW.

Geslacht van Slingelandt en van Zuylen van Nyevelt (vgl. A. R.) M. A. v. D. K. zal in het IVde deel van TE WATERS *Verbond der Edelen*, bl. 307 en volgg. kunnen vinden *Bijzonderheden, betreffende den persoon en het geslacht van WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELT*. C/4.

Genealogie der familie van Borselen. W. TE WATER zegt in zijn voorberigt voor zijne vertaling van de latijnsche redevoering van J. W. TE WATER, over het *Geslacht van Borselen* (Middelburg 1755), dat hij voor de aantekeningen heeft gebruik gemaakt van eene naauwkeurige en kostbare *»Genealogie van den huize van BORSELEN, met derzelver wapens, konstig geteekend en afgezet met de eige koleuren.* Is dit handschrift nog voorhanden? Wie weet het? C/4.

MENGELINGEN.

Nederlandsche rivier-geographie (vgl. XI. bl. 188). Nadat onze gemotiveerde vraag over de juistheid onzer rivierbenamingen aan het bestuur van den *Navorscher* verzonden was, viel ons oog op eene noot in de *Gedenkschriften* van sir WILLIAM TEMPLE; het is eene latijnsche aanhaling uit TACITUS, die, dunkt ons, in substantie hierop nederkomt:

»Aan de grens van het land der Bataviëren wordt de Rijn als in twee stroomen verdeeld, breeder en stiller aan de zijde van Gallië noemen de oeverbewoners hem Waal. Spoedig wordt deze naam veranderd in Maas-stroom, waarmede hij zich door zijn breede monding in denzelfden oceaan uitstort enz.»

Wij zien hieruit dat reeds ten tijde der Romeinen de toenmalige bewoners van ons land den Rijn »sans rime ni raison» met verschillende namen herdoopt hadden, en vreezen maar al te zeer dat deze klassieke autoriteit als alles afdoende in de schaal zal worden gelegd in het zeer verlangde antwoord op onze gedane vraag, want wij zouden de kracht der overlevering niet als verschooning aannemen. Immers alles wat oud en deswegens eenigermate eerwaardig is, behoeft daarom niet voor juist en natuurlijk te worden aangenomen.

MARS.

Overleveringen omtrent den zondvloed (vgl. XI. bl. 187). De heer VAN LENNEP wenscht mededeeling van overleveringen betrekkelijk den zondvloed bij andere volkeren dan het hebreuwsche. Aan dat verlangen wordt eenigermate voldaan in het werk van MARCEL DE SERRES, *de la cosmogonie de Moïse, comparée aux faits géologiques*, T. I. p. 176 vlg. (ed. 2). Onder anderen spreekt hij van WISHNOU, die aan SATYAVATRA een schip zond, om zich daarin te begeven, welk schip door de wateren gedragen werd, nadat de aarde door deze zoo bedekt was geworden, dat alles ééne zee was, totdat zij geheel geweken waren en SATYAVATRA en wat met hem was er uit ging en WISHNOU aanbad, waarna BRAHMA de aarde op nieuw begon te bevolken. Volgens genoemden schrijver, dit ééne voeg ik nog bij het bovenstaande, gelooven de Siamezen aan eene overstrooming der geheele aarde door water, dat in groote hoeveelheid uit de haren van hunnen boozen geest THÉREAF voortkwam, en wisten de Celten van éénen man, DWIVAN en ééne vrouw, DWIVACH, die aan den vloed ontkwamen in een schip zonder zeilen, dat zij te voren vervaardigd hadden.

Dr. RÖMER.

GESCHIEDENIS.

Willem van Oranje en Elbertus Leoninus (*). In de *Bijdrage tot de levensgeschiedenis van ELB. LEONINUS*, medegedeeld door G. H. M. DELPRAT in NIJHOFFS *Bijdragen voor Vaderl. Geschied- en Oudheidkunde*, dl. VI. st. 3. bl. 162—180, komen eenige bijzonderheden voor aangaande den prins van Oranje, welke, als gevloeid uit de pen van iemand, die ze in zijn eigen levensbeschrijving heeft ingevlochten, te regt als eene kostbare getuigenis van den tijdgenoot en vriend worden gewaardeerd en juist daarom des te meer onze aandacht verdienen, omdat zij ons duidelijk doen zien, hoezeer ORANJE en LEONINUS ook in gevoelen overeenstemden ten opzichte van den *ἄριστος τῶνδε χρόνων*, gelijk PHILIPS door den prins genoemd wordt in den griekschen senarius, die op het oorspronkelijk portret van den grondlegger onzer vrijheid, door MIEREVELT geschilderd, te lezen staat. (Vgl. *Algem. Konst- en Letterbode* 1861, N°. 26.)

Na de geschiedenis van zijn leven (†) tot het jaar 1560 in 't kort verhaald te hebben, meldt LEONINUS, dat hij zeer in eere was bij alle aanzienlijken en overheidspersonen in de zuidelijke Nederlanden en daarenboven *gratus ducissae Parmensi, cardinali Granvellano, principi Auriaco*, etc. Weldra komt hij op den prins terug. »Ik ben» zoo gaat hij voort, »met WAMENUS (§) en scheepen HIERONYMUS VAN WINGEN buyten de stad Leuven gegaen, om van een verdrag te spreken: een weynig voortgegaen sijnde, soo ontmoet ons de Prince met een groote bende ruyteren van welke wij seer vriendelijk onthaeld wierden; en terstond beval hij zijn broeder graev HENDRIK, dat hij de stad niet verder bestormen zoude: en mij ter zijde getrokken hebbende, heeft hij gesproken van de reedenen, die hij bijzonderlijk had, die hij mij ook te voren had medegedeeld, alsmede aengaende de moord van Parijs, die soo even geschied was. Onder anderen vraagde mij ook de Prince, of hij zijn woord niet gehouden had, dat hij niet de eerste,

en niet als in de uiterste noodsaekelijkheid de wapenen soude opvatten tegen den Koning.»

Verder sprekende over zijne pogingen om de republiek tot rust en vrede te brengen, voegt LEONINUS er het volgende bij: »Dit mogte ik met soo veel te meer vertrouwen hoopen, omdat ik *ten vollen verseekerd was*, dat de Prince *ten eenemaal wilde toegeeven, en seer geneegen was tot ruste en eenigheyd*. Dit werk konde gemakkelijk een goede voortgang gehad hebben, en *alle volgende rampen en elenden* voorgekomen zijn, indien de Koning in de onderhandelingen met de baron van SELLES, en met de gedeputeerden van Don JAN van Oostenrijk gehouden sijnde, en die naderhand te Breda en te Keulen hervat zijn, *wat meer tot sagtheid en gematigdheid had kunnen gebracht worden*.” Later zegt hij nog: »Ik bekenne gaerne, dat ik tot op den tijd, in welke de onderhandelingen van Keulen zijn afgebroken, gemakkelijk tot eenige onderhandelinge van vrede (eenigsins overeenkomende met de toestand van de Republiek) soude hebben kunnen gebracht worden; indien ons naderhand maer eenige verseekeringe had kunnen gegeven worden. Maer *nue die tijd* heb ik alle hoope van versoeninge, die ik *te vooren* soo vast gesteld had, van mij weg geworpen. *Daerover* heb meenigmael geklaegd aen *mijne vrienden* (*); en het heeft mij ten uiterste verdrooten, dat *alle deese ongemakken den Koning overgekomen waren*, hoewel het *meest zijn eyge schuld geweest is*,” enz.

Ten slotte is het niet onbelangrijk het gevoelen van LEONINUS over de religie te vernemen, dat hij aldus uitdrukt: »Et quoniam religionis controversia totam Rempubl. perturbat, qui omnia scrutaretur, inextricabiles controversias susciperet. Ego simplicem religionem amplectendam semper praedicavi, et etiam nunc praedico, *proutus divina et humani ingenii captum excedentia divinitati et secreto Dei et Angelorum judicio relinquens, honorandam potius et admirandam divinitatem quam definiendam judicavi*.” Hetgeen in de nederduitsche vertaling aldus luidt: »Hoewel de verschillen en strijdende gevoelens van de Religie de geheele Republiek ten eenemaal ontrust hebben, en uyt deselven dikwijls onversoenlijk haet en twist zijn gereesen: soo heb ik altijd *de eenvoudigste en vreedsaemste wijze van Religie omhelsd en achtervolgd*, gelijk ik nog doe: *de saeken, die goddelijk zijn en 't*

(*) Zie over hem o. a. A. P. VAN CAFFELLE, *Lofrede op ELB. LEONINUS*, in de *Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlanden*, bl. 84. Deze vriend van den prins werd geboren te Bommel in 1519 of 1520. Eerst hoogleeraar te Leuven, werd hij daarna kanselier van Gelderland en Zutphen, in welke betrekking hij in 1598, op 79jarigen ouderdom, overleed.

(†) Dit vindt men in 't Latijn beschreven achter ANDREAE ALCIATI *Tractatus contra vitam monasticam*, Hag. Com. 1740, p. 322—326, uitgegeven door ANTON. MATTHAEUS. De *Nederduitsche vertaling*, door den heer DELPRAT ontdekt, bevat vele bijzonderheden uit het leven van den kanselier, die in MATTHAEUS' uitgave niet voorkomen.

(§) Beroemd hoogleeraar in de regten te Leuven en groot vriend van J. LIPSIVS.

N. REEKS, Dl. I.

(*) Boven had LEONINUS reeds gezegd, dat onder de verschillende oorzaken, welke hem hadden genoopt de zijde der staten te houden, ook behoorde: »*Quarto, quia propter nimiam benevolentiam et familiaritatem cum principe Auriaco in suspicionem veneram apud regios*,” etc.

begrijp van de menschen te boven gaen, ten eenemaal laetende aen het verborge oordeel Gods, en aen de beschouwingen van sijne heylige Engelen; oordeelende, dat het den mensche beter voegd, sig over de godheyl te verwonderen, en hem te vreesen, als hem te willen beschrijven en bepaelen" Mr. I. S.

Uitrusting van nederlandsche oorlogs- en koopvaardij-schepen in de XVIIde en XVIIIde eeuw (vgl. XI. bl. 5, 83 en 97). CAREL ALLARD, die, behalve andere prentwerken, ook een *Nieuwe Hollandse Scheepsbouw*, enz. Amst. 1695, 4°., publiceerte, geeft op bl. 54 van dit werk, na de vermelding der »Onkosten van een Pinas Oorlog-schip," ook een lijstje van de »Victalie voor 100 Man een Jaar lang," hetwelk ik, zonder mij te vleien den heer VAN LENNEP evenzeer te zullen verplichten als de vorige inzenders, voor ZED. hier afschrijf.

16 Vaten Vlees. 11 Vaten Spek. 13 Aam Spaanse Wyn. 4 Aam Franse Wyn. 6 Aam Brandewyn. 9 Oxhoofden Azyn. 4 Aam Oly. 1 Quarteel Traan. 7 Tonnen Zout. 80 Tonnen dun Bier. 4 Tonnen goed Bier. 150 Tonnen Water. 16 Hammen. 12 st. gerookt Vlees. 16 Gerookte Tongen. 10816 Pond hard Brood. 100 Zak Gort. 50 Zak witte en 25 Zak graauwe Erreten. 25 Zak Boonen. 4 Vaten Boter. 2704 Pond Stok-vis. 333 Pond Kaas. 12 Pond Kautert. 75½ Pond Was. 50 Pond Kaarsen en Smeer. En ieder Man een vaatje Brandewyn op zyn eigen kosten.

Daarop volgt, bl. 55, eene »Algemeene Lyst van de Lyf-tocht op een Lands Oorlog-Schip voor 100 Man ter Maand." Deze komt, op een paar afwijkingen na, overeen met die, welke MARS ons in de noot op bl. 98 gaf. Zoo luidt bij ALLARD de vierde post: »5 Tonnen Vlees. 1½ pond, *alle Maandagen* (schrijffout voor *alle man daags?* of is het *Nav.* bl. 98 mis?), en tweemaal 's weeks." Bier wordt er voor de *Cajuyt* niet vermeld. B.

Wolven in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 33, 84, 163). Den volgenden brief en antwoord leest men in mr. G. VAN HASSELT'S *Roozendaal*, enz. Arnh. bij J. H. MOELEMAN, JR. 1808, bl. 510 vlgg.

Wel Ed. Gestr. Heer!

Vermits sigh op Veluwen verscheydene Wolven vertonen, doende groote schade aan het Vee der goede Opgesetene, ben door den Heer Landdrost van Veluwe versogt, om een generale Jagt op deselve toe te rigten, gelijk daar toe den dag hebben gereguleert den 25 deses in Veluwen en Veluwenzoom te doen, met versoek, dat UWel Ed. Gestr. op dien selfden dag in desselfs aanbevolen Heerlykheid mede wilt laten geschieden, ten eynde

dat gedierte mogt worden vernielt en den Huysman van schade aan syn Vee voorgecomen; met aanbieding, om in diergelicke en andere gevallen reciproque te tonen, dat met agting ben

Arnhem den WelE. Gestr. Heer!
15 Mey 1745. UWEG. DW. Dienaar

C. VAN ESSEN,
Jagermeester op Veluwe.

(*'t Opschrift was*)

Wel Edelen Gestrengen Heer, myn Heer J. C. COPES VAN HASSELT, Richter der Hoge Heerlykheyl van Rosendaal tot Arnhem.

Hoogh Welgeboren Gestrengen Heer!

Ik heb de eere gehad huden morgen te ontfangen UHWGeb. Gest. Missive waarby UHWGeb. G. my van eene aanstaande Wolvejagt in Veluwen en Veluwenzoom, dewelke UHW. Geb. G. tegens den 25 deses hebt gefixeert, gelieft kennis te geven, met versoek dat sulks meede alsdan in myn aanbevolen Rigterampt moge geschieden. Voor welke Notificatie ik verder de eere hebbe UHWGeb. G. by deesen te bedanken, terwijl ik die ordre sal stellen dat op voorschreve tyt meede de Wolvejagt in de Heerlykheyl Rosendaal worde gehouden, en by alle gelegenheyl tonen de ware hoogachting, waar mede ik ben

Arnhem 15 Hoog Welgeb. Gestr. Heer!
May 1745. UHWG. G. Ootm. Dr.

(getek.) J. C. COPES VAN HASSELT.
Rigter der Hoge en Vrye
Heerlykheyl Rosendaal.

De uitslag dier wolvenjagt wordt niet vermeld; het doet er ook niets toe; wij zien ten minsten uit deze brieven, dat Gelderland ook nog in de XVIIIde eeuw van deze dieren niet weinig overlast had (vgl. *Nav.* X. bl. 135). B.

Generaals van de republiek der vereenigde Nederlanden (vgl. XI. bl. 37, 133, 225). YVES MARIE DESMARETS graaf DE MAILLEBOIS, zoon van JEAN BAPTISTE FRANCOIS, maarschalk van Frankrijk, geboren in augustus 1715, werd luit.-generaal en gouverneur van Douai, hij diende onder zijnen vader in den oorlog van Italië, en strekte dezen tot raad bij zijnen vermaarden terugtocht naar de Var; hij onderscheidde zich in 1748 bij het nemen van Port Mahon. Een gedenkschrift (memoire) in het licht gegeven hebbende, waarbij hij den maarschalk D'ESTRÉE de fouten verweet, die de overwinning van Hastenbeek hadden opgevolgd, werd hij van laster beschuldigd en in de citadel van Doullens gevangen gezet; in 1784 echter weder in activiteit ge-

steld, werd hij naar Holland gezonden om de volkspartij tegen de Pruisen te ondersteunen. In maart 1785 kwam hij daartoe in 's Gravenhage, werd aangesteld op een tractement van f 15/m. behalve vele andere geldelijke voordeelen en toezeggingen, en deed den 21sten maart den eed als generaal van het voetvolk van den staat. Later werd hij, op voordragt van den prins, benoemd tot gouverneur van Breda, voor welke betrekking hij in 1790 bedankte; in dat jaar werd hij aangeklaagd bij de nationale vergadering, als hebbende een plan van tegenomwenteling gevormd: er werd tot schuldigverklaring besloten, waarna hij zich naar de zuidelijke Nederlanden verwijderde en te Luik stierf den 14den december 1791.

V. D. N.

Doopschgezinden in dienst van Willem I en Maurits. In een tractaat van FRANÇOIS DE KNUYT (doopschgezind leeraar te Zierikzee) over het „*ampt der overhey*” lees ik bl. 88.... „alsoo heeft den prince van Oraengien (goeder ghedachtenisse) oock eenen Camerlinck ghehaadt, die met ons in 't gheloove stont, desghelijckx zijn Excellentie Graef MAURITS heeft teghenwoordigh oock eenighe dienaers die ons in 't gheloove toestaan.”

Wie was die doopschgezinde „Camerlinck” van prins WILLEM, en wie waren die „dienaers van Graef MAURITS”?

J. A. V.

Heerlijkheden Maarsbergen en Hoogland en de vijf Gerechten van Emmeclaar. Een vriend verzoekt mij de volgende vragen in dit tijdschrift ter beantwoording voor te stellen:

Welke soort van heerlijkheden zijn dit? Door wie gesticht? Welke zijn hare regten? Waar kan men meer over haar vinden, dan in VAN DER AA, *Woordenboek (Maarsbergen, dl. VII. Hoogland, dl. V. Emmeclaar, dl. IV.)*?

Van Hoogland en Emmeclaar wenschte men bovendien te weten welk wapen die heerlijkheid voert, en welke de vereischten zijn om heer van Hoogland en Emmeclaar te heeten.

Bt.

De boekdrukkunst te Dordrecht uitgevonden (vgl. XI. bl. 38). Ik herinner mij ergens (waar is mij ontschoten) gelezen te hebben, dat de raadpensionaris JOHAN DE WITT plag te verhalen, dat hij in de ouderlijke woning te Dordrecht dikwijls een te dier stede gedrukt getijboek gezien had van zoo hoogten ouderdom, dat hij met grond de stad Dordrecht als de bakermat der boekdrukkunst meende te kunnen aanmerken. Waar kan ik dit gelezen hebben?

Bt.

Het schaakspel in Nederland (vgl. XI. bl.

108). In een *Keurboek* der stad Delft, het oudste dat daar op het archief nog aanwezig is, zonder data, maar zeer waarschijnlijk van de eerste helft der XVde eeuw, lees ik, bl. 61, onder de rubriek: *Van geoirlofde ende verbooden speelen*, het volgende: „Schout Scepen ende Raide der steede van delft hebben by aduyse vanden burgemeesteren gekoert ende doen verbieden dat niemande eenich spul en sal moeten hantieren ofte pleegen daer alleen auontuere Inne geleegeen Is sonder subtilicheyt des verstants als dobbelen potreinen minquen (zie BLEYSWIJK, bl. 656, die *muquen* leest) quinque passen en diergelijke staende alleen Inden auontuere Maer wel daer verstant ende die sinne meede veele toe helpen als *scaecken* quaerten, trouuen, mit scyuen te verkeeren, ticketacken ende andere gelijcke speelen, zoe verre de selue speelen geschien byden gheenen die haer selfs goet hebben ende ome een maetich gelach te maicken nae conditie vanden speelres” enz. COLONNA vergelijke verder VAN WIJN, *Hist. Avondst.*, bl. 103 volg. en het artikel van den heer RAMMELMAN ELSEVIER, in den *Algem. Konst- en Letterbode* 1861, n°. 10, bl. 74 volg. op het einde, hetwelk echter op het buitenland betrekking heeft.

Mr. I. S.

Evert van Lennep en Heyman Jacobsz. (vgl. XI. bl. 36, 99 en 196). Ik geef gaarne aan $\frac{C+C+C}{3}$.

3.

de mogelijkheid toe, dat EVERT VAN LENNEP door den gelderschen hertog tot kastelein van 't slot te Muiden is aangesteld; doch niet, dat de abdis van Elten de benoeming niet zou hebben kunnen doen. De protestantsche BILDERDIJK had wel (als TEISTERBANT, naar hij beweerde) de kollatie van een kanonnikaat bij 't kapittel der hoofdkerk in 's Hertogenbosch; — en, vond zoo iets in onze dagen plaats, nu alle attributen van dien aart geregeld en afgebakend zijn, dan behoeft men zich niet te verwonderen, zoo in een eeuw, toen er nog groote verwarring bestond met betrekking tot eigendoms-, bezit- en benoemingsrecht, eene geestelijke vrouw van hoogen rang, in een, ja, haar thans vreemd geworden gebied, doch waarover hare voorgangsters q. q. de soeveriniteit bezeten hadden, een welligt gereserveerd, ofschoon dan ook verouderd en niet altijd erkend recht van aanstelling had doen gelden. Ik wil echter thands noch over de abdis, noch

$\frac{C+C+C}{3}$.

over EVERT VAN LENNEP met $\frac{C+C+C}{3}$ twisten, maar liever wachten of de tijd nader licht zal spreiden over een duister vraagpunt. Een woord echter over een ander punt. Ik heb gezegd, en zeg als nog, dat de opvolger van EVERT VAN LENNEP een gewoon burger

was, die den alles behalve verheven naam droeg van HEYMAN JACOBSZ. — Neen, zegt $\frac{C+C+C}{3}$.

3. hij had een *familienaam*, en dat wel een zeer luisterrijken: hij heette VAN OUDER-AMSTEL. — Ik moet hierop doen opmerken, vooreerst, dat men in die dagen nog van geen *familienamen* wist; ja, dat die eigenlijk eerst kunnen gezegd worden wettiglijk te bestaan sedert de invoering van den burgerlijken stand. Men had geen anderen naam dan den *doopnaam*: daar voegde men, ter onderscheiding, den naam van den vader bij en heette b. v. HEYMAN JACOBSZ. of JACOB HEYMANSZ. Doch dewijl ook anderen somtijds die zelfde namen droegen, nam men dan nog tot nadere aanduiding een *bijnaam*, of zelfs een *toenaam* aan, die wel later doorgaans eigen bleef aan het geslacht, doch ook niet zelden tegen een anderen verwisseld werd. — Zoodanigen bijnaam nu droeg de kastelein van Muiden ook: hij noemde zich HEYMAN (*) JACOBSZ. van Ouder-Amstel, en zulks waarschijnlijk naar het dorp van waar hij herkomstig was. Dat de OUDER-AMSTELS een tak van het geslacht der Heeren VAN AMSTEL zouden geweest zijn, moge beweerd zijn geworden, bewezen heeft men 't niet; doch al ware 't zoo, dan moet men ook nog aantoonen, dat onze HEYMAN tot dien adellijken tak behoord heeft. Ik twijfel er zeer aan, en evenzeeraan de verwantschap van LUYT JACOBSZ. VAN BEVERWAARDE met het geslacht van BEVERWEERT. Edellieden woonden niet in steden, dan veelal ten koste van hunne adellijke voorrechten, en werden er geen burgemeesters of schepens; wel werden daar-en-tegen enkele stedelingen in den adelstand verheven of tot Ridders geslagen, als b. v. de tijdgenoot der beide genoemde Overheidspersonen, de beroemde ANDRIES BOEL DIRCKSZ. (bij VONDEL *Ridder* BOELENZ genoemd, en de grootvader van alle deftige Amsterdamsche familiën), die MAXIMILIAAN met zijn geld had bijgestaan en daarvoor, behalve die belooning, nog de kroon op 't Stads wapen verwierf; — of hij zijn geld ooit terug kreeg, daar zou ik hard aan twijfelen.

Ik blijf dus bij mijn meening volharden, dat HEYMAN JACOBSZ., in tegenstelling van de overige kasteleins van Muiden, een gewoon burgerman was, en, spijt zijn stede-

(*) HEYMAN, zegt $\frac{C+C+C}{3}$, heeft niets met *heiblok* gemeen. HEYMAN zal toch wel van *heien* komen, of er althans verwant mede zijn, daar 't „geheide paal,” „slagboom,” „omheining” beteekent. Zie VONDEL, *Inwyding van 't stadhuis*, bl. 862.

*Terwijl 't geluck ons gunstigh,
De stad door haimans sterckt, zoo heerlijk als wis-
kunstigh.*
Zie KILIAEN en BILDERDIJK op *heim*.

lijke bedieningen in aangekochte of q. q. bezeten heerlijkheden, een *roturier*, even als zijn kollegaas in de vroed- en wethouderschap, even als de WAELLEN, de ZAELEN, de SCHAEPEEN, de RUYSCHEEN, en die andere oude Amsterdamsche familiën, die zich in 1578 meerendeels door vreemdelingen of *parvenus* uit het bewind lieten zetten, — waarover ik in mijn *Amsterdamsche Jongen* JACOB SAEL nog zoo bitter heb laten klagen. — Maar hun opvolgers overlegden 't beter, zij wisten zich, met CORNELIS PIETERSZON HOOFT aan 't hoofd (zonder woordspeling) van eenvoudige „bestuurders” tot „regeerders en soevereinen” te verheffen, en zoo was de zoon van gezegden HOOFT, toen hij drost te Muiden werd, ofschoon ambteloos burger, toch reeds geen *roturier* meer, maar een Patriciër, die met den adel op gelijken voet verkeerde. En toen, na hem, GERARD BICKER tot dezelfde waardigheid verheven werd, ging diens installatie niet alleen met plechtigheden vergezeld, hoedanige by de huldiging van vorsten plegen gevierd te worden, maar men vertoonde er zelfs op den schouwburg den volke — den onderdanen, als men toen zeide — eene nabootsing van. Men is nu, wat de attributen der overheidspersonen betreft, weder — en ik zal volstrekt niet beweren dat het kwaad is — tot de vijftiende eeuw terug gekeerd.

J. VAN LENNEP.

Graven van Oostervant. Dezen titel voerde veelal de oudste zoon van de graven van Henegouwen, doch hij werd in 1634 aan den echtgenoot van JACOB VAN BEIJEREN, FRANC VAN BORSELE, geschonken. Waar lag dat Oostervant en wat is er van dat graafschap in de geschiedenis bekend? †.

Naturalisatie ten tijde van de republiek der Vereenigde Nederlanden (vgl. XI. bl. 36). In *Proeve eener geschiedenis van de toelating en vestiging van vreemdelingen in Nederland tot het jaar 1795*, door S. J. VAN GEUNS. Schoonhoven, S. E. VAN NOOTEN, 1853, is waarschijnlijk en vooral op bl. 125, 169, 281, 290, wel het eene en andere omtrent de *Naturalisatie ten tijde van de republiek der Vereenigde Nederlanden*, te lezen.

J. H. VAN GEUNS.

Voorspelling aangaande het stadhuis van Amsterdam (vgl. XI. bl. 199). H. zal zijne vraag, of zoodanig praatje, als waarvan TEMPLE spreekt, in der daad bestond, beantwoord vinden bij VONDEL, *Inwijding van 't Stadhuis*, dl. VI. bl. 670 (mijner uitgave) vs. 321—323. Ik zou hier de regels zelve kunnen opnemen, maar doe dit niet, vooreerst, omdat zij, wil men ze goed verstaan, in verband met hetgeen voorafgaat en volgt dienen gelezen te

worden; ten andere, omdat ik er, voor min geoeffende lezers althands, hier ook de parafras zou dienen op te nemen, die ik er in een noot van geef, en ik niet gaarne mij zelve aanhaal; ten derde, om H. en de overige belangstellende lezers er toe te brengen, het schoone dichtstuk eens te herlezen. Waarom is H. niet begonnen bij VONDEL, den tijdgenoot, die omtrent den bouw van 't Stadhuis vrij wat uitvoeriger is dan WAGENAAR, te rade te gaan? Even als bij SHAKESPEARE, wanneer het Engelsche zeden of geschiedenis betreft, zoo vindt men, wanneer het de onze aangaat, bij VONDEL schier alles wat men weten wil, en de helft der vragen, in den *Navorscher* over personen of zaken uit de XVIde en XVIIde eeuw gedaan, zoude wegblijven, indien hij vlijtiger gelezen en beter gekend werd.

J. VAN LENNEP.

Johan van Diemen, Johan van Leeuwen en Bernard Busschoff. Onder de secretarissen der vesting Sas van Gend vind ik: JOHAN VAN DIEMEN, aangesteld den 13den maart 1661, doet vrijwillig afstand den 8sten september 1678, ten gunste van JOHAN VAN LEEUWEN, gehuwd met BIVOLJ CATEGORIS (?), die zulks bleef tot zijn overlijden in 1688 vóór den 2den oktober; BERNARD BUSSCHOFF, aangesteld den 2den oktober 1688, gehuwd met APOLONIA LE LION; hij werd in 1695 secretaris bij den heer ... VAN DEN BRANDE, heer van Kleverskerke, toen afgezant in Engeland, kwam terug in zijne bediening in 1702, werd in 1722 van zijnen post ontzet en stierf in 1723.

Elken navorscher noodig ik beleefd uit mij te willen melden of hem iets van deze drie personen bekend is. Misschien behoorde deze JOHAN VAN DIEMEN wel tot de bloedverwanten van den negenden gouverneur-generaal van Neêrlands Indiën, ANTONIE VAN DIEMEN (1636—1645), geboren te Kuilenburg.

F. CALAND.

Spelden en speldegeld (vgl. VIII. bl. 95; IX. bl. 294, en niet A. R., waar dit artikel onvermeld is gelaten). Dat de spelden in het laatst van de XVIde eeuw in Nederland alles behalve zeldzaam waren, ja, toen reeds, onder de snuisterijen of kramerijen gerekend werden, is blijkbaar uit de omstandigheid, dat de Hollanders onder MOLENAAR en HOUTMAN in 1596 levensvoorraad van de Madekassen inruilden tegen spiegeltjes, paternosters en spelden. Zie *Het boek voor den zeeman*, dl. II. bl. 33.

Het jaartal 1643, in den *Navorscher*, dl. IX. bl. 294, k. 1, r. 4 v. o., is natuurlijk eene schrijf- of drukfout voor 1543.

J. H. VAN LENNEP.

[De fout in het *Algemeen register* is eene andere dan de heer VAN LENNEP meent. Het artikel is daar vermeld op *Woorden afgeleid enz.*, maar het had daarenboven op *Spelden* moeten vermeld zijn, omdat in den *Navorscher* en over het woord en over de zaak wordt gehandeld. Het bestuur dankt den heer VAN LENNEP voor zijne opmerking en verzoekt hem en alle medewerkers en lezers de fouten, die zij in het *Algemeen register* mogten ontdekken, mede te deelen.]

De hond van Aubry (vgl. XI. bl. 200). Hetgeen van dezen hond verhaald wordt, is vroeger ook verrigt door een hond ten tijde van koning PYRRHUS, en beschreven bij PLUTARCHUS, *de Solertia animalium* (Ed. fol. Francof. 1599, vol. II. p. 969 c. d.).

PYRRHUS op marsch zijnde, ontmoette een hond, die het lijk eens verslagenen bewaakte, en vernemende dat die al drie dagen zonder eten daar lag en den doode niet verlaten had, liet hij het lijk begraven en nam den hond mede. Weinige dagen later werd er eene monsterring gehouden en defileerden de troepen voorbij den koning, terwijl de hond rustig bij hem zat. Maar zoodra deze de moordenaars van zijnen meester zag voorbijgaan, vloog hij met woede op hen toe, blafte hen aan en keek gedurig om naar PYRRHUS, zoodat niet alleen bij den koning, maar bij alle aanwezigen die mannen in verdenking kwamen. Zij werden daarom dadelijk gevat en verhoord, en toen er nog eenige bewijzen van elders bij kwamen, bekenden zij den moord en werden gestraft.

Hetzelfde (voegt PLUTARCHUS er bij) verhaalt men dat ook de hond van HESIODUS den wijze gedaan heeft, die aan het licht bragt dat HESIODUS vermoord was door de zonen van GANYCTOR van Naupactus.

J. G. OTTEMA.

Renico Fresinga, Snavel, H. Brumanus. Wat is er bekend van den burgemeester te Deventer, genaamd REINICO FRESINGA van Franeker 1583, SNAVEL en HENRICUS BRUMANUS, geboren te Zwolle 1600: alle drie vermeld bij DUMBAR, *Anal.*, III?

H. R.

[Over RENICO FRESINGA zie men A. R.]

Cosmas en Damianus (vgl. XI. bl. 195, 234). »De H. H. martelaren COSMAS en DAMIANUS waren twee gebroeders, van Arabiën, in de stad Egra geboren: zij zijn geweest uytnemende Medicijnmeesters, zo dat zij veel menschen genasen, welke ongeneeselijk scheenen te zijn, dog meer door Goddelijke dan menschelijke konsten. Dit verstaende de Borge-meester LYSIAS, heeft hen, met nog drie van haar broeders, zijnde mede Christenen, doen vangen, begerende dat zij alle de Afgoden zou offerhande doen: en haer daartoe niet konnende brengen, heeftse doen binden en wreedelijk geesselen, en in de zee geworpen, doch

wierden door een Engel verlost en ontbonden, en aan den oever der Zee gebragt. LYSIAS dit vernemende, meenende zulks tooverij te wesen, doetse alle in een groot vyer werpen, 't welk haar niet en beschadigde: hier over verbaast, maar niet verwonnen, heeftse zwaarlijk op de pijnbank doen tormenteren, doch haarlieden niet gehinderd, waarom hij se aan kruysen deed binden, om met steenen dood te werpen, maar de steenen keerden alle wederom, en quetsten die gene diese wierpen. Hieromme rasende van gramschap, doet se alle vijf onthoofden. Door dese dood hebben zij glorieuselijk haar leven voleynd."

Aldus verhaalt ROSWEIDUS, dien het zeker wel spijten moest, dat zijne helden, even als ACHILLES, toch ergens kwetsbaar waren.

Bij dit alles kan nog gevoegd worden, dat zij na den dood huns vaders door THEODOTES zijn opgevoed en dat hun marteldood tusschen 285 en 288 voorviel.

't Is niet te verwonderen dat de chirurgijngilden hier en elders de beide broeders tot hunne patroons verkoren. De stad Embden stond onder hunne bescherming en in de Mariakerk te Utrecht, de S. Bavo te Haarlem en de S. Laurens te Alkmaar vond men altaren, hun ter eere.

In wat betrekking zij stonden tot Wimmenum, kan eenigzins blijken uit het volgende »*Memorie Liedt van 't Capelleken van COSMAS en DAMIANUS, tot Bergen in Noordt-Wimmenum.*»

't Dorp Bergen leyt in Kennemerlant,
Sint COSMIS daer aen de duyckant,
Van Damiaten hyer ghebracht,
Van Ed. Luyden hoochgeacht.
Die hadden nimmermeer verliets,
Maer wonnen daer het gulde vlies,
Dat was een kettingh van root gout,
Daerop, vrymoedichlyck en stout,
Soo trocken sy ten stryde dan,
En hielden neder menich man.
Het beeldt van COSMIS, opgherecht
Tot Damiaten, so men seght,
Wiert van Graef WILLEM hyer ghebracht,
Als overwinnaer hoogh geacht.
Dat was aen synen croon een tack,
Als hij met 't schip de kettingh brack,
Dat Haerlem in syn waepen thoont,
Als helden, die met eer ghecroont,
Nu heerschen over haer vyant,
Hyen hebben de Banier gheplant.
Sint COSMIS voor de reysent man
Een hulpe moest verstrecken dan,
Die, van Egmonder clooster aen,
Langs dryncant wilde noortwaert gaen.
Die soude voor dit Beelt, wel let,
Vooreerst noch storten haer ghebedt.
Doen dit hyer eerst gheplant is, waer,
Doe schreef men elf hondert jaer.

Wimmenum behoorde reeds in de Xde eeuw tot de bezittingen der abdij van Egmond; de abt had dan ook het regt den kapellaan aan te stellen.

Na de reformatie is het gebouwtje, dat van 1360 dateert, in eene school met onderwijzerswoning veranderd en wordt nog heden daarvoor gebezigd; de muren zijn van 1½ tot 2voeten dik en vertoonen nog hieren daar den vorm der voormalige ramen.

Omstreeks de helft der XVIIIde eeuw werd de kapel nog dikwijls in stilte, vooral des nachts, door roomschgezinden van elders bezocht, om, door het doen van gebeden aldaar genezing van ziekten te verwerven, of zich door het medenemen van steentjes der muren voor zekere ligchaamskwaal te vrijwaren.

C. W. B.

Karel George August van Brunswijk Wolfenbützel. Gaarne vernam ik eenige levensbijzonderheden van dezen vorst, die in 1790 huwde met de oudste dochter van prins WILLEM V.

D. F.

De ridder Rodenburch als diplomaat (vgl. XI. bl. 162). Als zoodanig wordt hij bij de bekende geschiedschrijvers niet vermeld. Reeds klaagde LAMB. BIDLOO in het *Pan Poeticon Batavum*, bl. 252, in de noot, dat het hem leed deed, van RODENBURCH niet meer en netter onderrigt te kunnen geven, wat naarstigheid hij daartoe had ook aangewend; hij is overigens vrij breedvoerig over hem in zijn gedicht. Bij PAQUOT, *Memoires*, t. III, worden zijne uitgegevene werken opgenoemd, waaronder echter niet voorkomt zijn boek, getiteld *Eglentiers Poetens Borstweeringh*, Amst. 1619, in 4°, alwaar hij ridder van de *ordre van den huyze van Borgongien* genoemd wordt. In dit werk staan voornamelijk vele lofdichten op hem, en men leert daarin eenige zijner familiebetrekkingen kennen. Zijn portret, denklijk uit een zijner schriften, is in kl. 4°. Zie *Catalogus* MULLER, n°. 4529. De keten die hij om heeft is vierdubbel, en er hangt een medaillon aan, waarop eene beeldtenis; hij draagt fraaie hooge handschoenen en heeft een degen aan de zijde; zijne spreuk: *Chi sara sara* zal beteekenen, *die het zijn moet, zal het zijn*.

V. D. N.

Kruisen aan de poorten bij kermis (vgl. XI. bl. 230). Bij de vraag van P. C. voeg ik eene andere. Uit mijne jeugd herinner ik mij, dat in zekere kleine stad des zaturdags vóór de kermis, die op den daaropvolgenden maandag begon, de jongens met een stuk krijt elkanter kruisen op den rug teekenden. Is dit gebruik, misschien nog wel in zwang, van éenen oorsprong met dat te Doesburg?

Dr. RÖMER.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Gedenkpenning ter eere van J. Ingenhousz. (vgl. XI. bl. 149 en 207). Bij mij is voorhanden een fraai verzilverd pleister-medaillon, hoogstwaarschijnlijk afgegoten in het op bl. 149 van dezen jaargang bedoelde cliché.

Dit medaillon, circa een decimeter in middellijn, heeft tot omschrift, geplaatst om de buste van INGENHOUSZ: *J. Ingenhousz Cons. Aul. et Archiat. Cues. Reg. Sec. Lond. Socius MDCCCLXXIX.* De buste is en relief.

Wijlen mijn vader, de vriend van INGENHOUSZ en de vertaler en uitbreider zijner werken, heeft op de achterzijde geschreven:

Obiit in Anglia

7° Septembris

Aⁱ. 1799

Aetat. A^o. 69.

Het medaillon zal ik, wanneer zulks verlangd mogt worden, gaarne ter inspectie zenden.

VAN BREDA.

Gedenkpenning ter herinnering aan den slag bij Waterloo, door Pistrucci. Op bl. 323 der *Skizzen zur Kunstgeschichte der Modernen Medaillen-Arbeit* (1429—1840) von HEINRICH BOLZENTHAL, Berlin 1840, Verlag von CARL HEYMANN, lees ik het volgende:

»Alle (de graveurs in Engeland) wurden indessen von einem Römer B. PISTRUCCI übertroffen, der in London die Stelle eines ersten Münz-Medaillieurs bekleidet, und durch einige Werke sich viel Ruhm erworben hat; doch sieht man dem Hauptwerk von ihm noch entgegen; dasselbe besteht in einem, die gewöhnliche Medaillen-Grösse sehr überschreitenden Medaillon auf die Schlacht bei Waterloo, mit den Bildnissen der Monarchen von Oesterreich, Russland, Preussen und England, und reich mit Kampfscenen geziert, die der Künstler dem Alterthum entliehen, und ganz im Geiste desselben vorgestellt hat, wie kompetente Richter, die einen Abdruck von dem nunmehr bald vollendeten Medaillon zu sehen Gelegenheit hatten, versichern wollen.»

Is deze gedenkpenning verschenen? Zoo ja, waar is deze penning te vinden, of zoo niet, waar is een afdruk, waarvan in dit artikel gesproken wordt, te bekomen, om dit stuk te kunnen bewonderen? Bestaat er ook eene afbeelding van?

J. H. VAN GEUNS.

Grafzerk van Heinsius te Vianen (vgl. XI. bl. 165). Op eene grafzerk, liggende in het westelijk gedeelte van de kerk te Vianen, staat te lezen: N°. 469. DIRK HEINSIUS.

De verwantschap tot DANIEL HEINSIUS is mij onbekend, doch uit het *Algemeen Noodwendig Woordenboek der Zamenleving*, in 1836

uitgegeven bij de Gebr. DIEDERICHs te Amsterdam, ontwaar ik dat DANIEL HEINSIUS den 25sten februarij 1655 te Leiden is overleden, vermoedelijk is hij ook dáár begraven.

J. J. C.

[DANIEL HEINSIUS en zijn eenige zoon NICOLAAS, hoewel deze in de laatste jaren zijns levens te Vianen woonde en te 's Gravenhage, waar hij bij zijnen zwager GOESIUS gelogeerd was, overleed, zijn beide in de Pieterskerk te Leiden begraven, volgens BURMAN, *Vita Nicolai Heinsii*, p. 54. NICOLAAS HEINSIUS had twee zonen, DANIEL en NICOLAAS. Zie *Nav.* VII. bl. 193—195. De vrouw van DANIEL, ISABELLA MARIA VAN VEEN, is gestorven zonder kinderen na te laten: hij kan echter meer dan eens gehuwd zijn geweest. Dat zijn broeder NICOLAAS kinderen heeft gehad blijkt uit het door den heer ELSEVIER vermelde *Nav.* VII. bl. 294. Van een van beide stammen misschien de HEINSIUSSEN af, wier grafsteenen te Vianen gevonden worden. Want behalve den grafsteen, waar J. J. C. van spreekt, is er in de kerk te Vianen een halve zerk met den naam HEINSIUS. Zie *Nav.* VII. bl. 195. Wijlen mr. M. C. VAN HALL heeft die, verscheidene jaren geleden, daar gezien. Er zijn echter zoo vele verschillende familiën HEINSIUS, dat het ook wel mogelijk is, dat de te Vianen begravenen personen van dien naam geene afstammelingen zijn van den leidschen hoogleeraar. Dat zeker DANIEL HEINSIUS, die, volgens eene advertentie in de haarlemmer courant, voor eenige jaren te Kuik overleden is, er toe behoorde, doet de voorname vermoeden.]

Penning van Frans Canter en Geel van Humalda 1571. In het zeldzame(*) werk, getiteld: *Vrijmoedig beroep van S. H. VAN IDSINGA tegen het vrijmoedig beroep der volmagtten landsdage* enz. enz., meldt de schrijver bl. 36: »dat hij een zeer fraaie gouden penning bezit, welke in 't jaar 1571 is vervaardigd en op welks eene zijde de beeldtenis van FRANS CANTER, Burgemeester van Leeuwarden, is te vinden met het omschrift: FRANS CANTER Ae(tatis) S(uae) 41, en aan de andere zijde die van zijne toenmalige echtgenoot, met het omschrift: GEEL VAN HUMALDA, Ae(tatis) 38, beide geëtt, zoo als VAN IDSINGA erbij voegt. J. H. VAN IDSINGA overleed in 1779. Is deze penning nog aanwezig?

J. D.

L.

Prijspenuing (vgl. A. R., XI. bl. 148 en 205). V. D. N. vindt of vond reeds onze vraag door ons zelven opgelost in *Nav.* XI. bl. 148. De beide penningen zijn reeds als n°. 489 en en 506 op pl. XLIV en XLVI, op steen gebragt.

J. D.

L.

Jo. Frid. Helvetius (vgl. XI. bl. 205). D. te D. vraagt aanvulling van de door hem medegedeelde bijzonderheden over JO. FRID.

(*) Zie over deze zeldzaamheid de *Geschiedenis van het St. Annaleen te Leeuwarden* (1860, bl. 83), door den archivarius W. EEKHOF, wien wij ook deze mededeeling over den penning van F. CANTER danken.

HELVETIUS. Hij wende zich tot den heer CAMPBELL, adj. bibliothecaris van de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, die ze ten behoeve van wijlen zijnen schoonvader, den wethouder van 's Gravenhage, GUYOT, bezitter van dien penning ter eere van HELVETIUS (Cat. gebr. VAN CLEEF, den 19den november 1860, n°. 463) verzamelde.

J. D.
L.

Eene oude afbeelding. Het zal nu twee jaren geleden zijn, dat ik op eene verkooping eene oude plank of uithangbord kocht, waarop in sterk verheven, met bonte kleuren beschilderd beeldwerk, eene voorstelling te zien is, welke ik tot nog toe niet verklaren kan. Ik vermoed dat de plank gehangen heeft in de vergaderkamer van een visschersgilde te Veere, op welk bedrijf de voorstelling betrekking heeft.

In het midden ziet men op eene golvende zee eene groote, met twee masten voorziene vischschuit uit de XVde of XVIde eeuw. Op het schip zijn drie mannen, waarvan een bezig is om een net binnen te halen, terwijl de overige, ieder met een visch in de hand, op het dek staan en den blik gerigt houden op een persoon, die op eene rots midden in zee

nabij het schip staat. Deze man is in deftiger gewaad dan de visschers, hoewel ongeschoeid. Hij draagt een grooten nedergeslagen witten kraag met zwarte strikken bezet, waaronder een gele opgeschorte tabbaard en eene lange van onderen uitgetande blaauwe broek. In zijne naar de visschers uitgestrekte linkerhand houdt hij eene groote schenkan om hoog. Onder of naast het schip zwemt een groote slangvormige visch, die half uit het water steekt en den kop opheft naar den man op de rots. Links ziet men het wapen van Veere.

Wie verschafft mij eene verklaring van dit tafereel?

φ²—φ.

Steen te Kleverskerke (vgl. A. R.). In mijn antwoord aangaande den steen voor de pastorie te Kleverskerke deelde ik mede, dat het wapen, op dien steen gehouwen, waarschijnlijk dat van den veerschen burgemeester BOS was. Dit is echter het geval niet, want uit den *Beknopten Atlas*, in 1735 uitgegeven bij RATELBAND te Amsterdam, is mij gebleken dat de kruisen het wapen van Dantzig voorstellen, zijnde dit ook de naam van het huis.

φ²—φ.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Brieven van Abelard en Heloïse (vgl. XI. bl. 110 en 207). In 1777 is te Genève uitgegeven een tweede druk van *Les lettres et épîtres amoureuses d'HELOÏSE et d'ABELARD. Nouvelle édition.* Deze uitgave zal pp. niet bevredigen, die eene oorspronkelijke, niet vertaalde vraagt, maar zij zal hem eene zeer duidelijke en juiste geschiedenis geven van ABELARD en HELOÏSE. Vóór het eerste deel ziet men het portret van den abt van Ruys, met het volgende bijschrift:

„Si dans les livres Saints, où ma raison s'épuise,
Je jette mes regards je n'y vois qu' HELOÏSE
De la religion les pures vérités
Ne peuvent consoler mes esprits agités.”

Bij het portret van HELOÏSE, vóór het tweede deel, leest men:

„Dien cruel prends pitié du trouble où tu me vois,
A mes sens mutinés veuille imposer tes loix
Tu tires du cahos le monde et la lumière;
Hé bien il faut t'aimer de ta puissance entière
Il ne faut plus créer.... il faut plus en ce jour,
Il faut dans HELOÏSE anéantir l'amour.”

Deze portretten zijn zeer goed gegraveerd naar de oorspronkelijke schilderijen van den bekenden engelschen portretschilder GARDNER. De vertaling is van DE BUSSY RABUTIN. Het zij hier herinnerd dat de vermaarde MALHERBE in zijn grammaire deze vertaling

overdrukte, als voorbeeld van zuivere taal en stijl voor jonge lieden; ofschoon de inhoud eene weinig aan te bevelen lectuur voor jonge dames te noemen is.

Over deze brieven en over de uitgave daarvan sprekende, zij het vergund de volgende bijzonderheden nog mede te deelen, dat die brieven zoodanig in den smaak der vorige eeuw waren, dat de beroemde engelsche schrijver POPE een' brief geschreven heeft van HELOÏSE aan ABELARD, die een zeer grooten opgang gemaakt heeft, zoowel in Engeland als in Frankrijk; dat een zekere DE BEAUCHAMPS al de brieven berijmd heeft, en dat, in navolging van POPE, COLANDEAU, DORAT, FENTRY, MERCIER, SAURIN, enz. brieven meestal in versmaat maakten, die in de periodieke werken van dien tijd doorgingen als van HELOÏSE aan ABELARD en vice versa; al deze fraailheden worden in deze uitgave gevonden. Ten slotte een brief van VOLTATRE aan den onbekenden uitgever van deze brieven.

Monsieur!

Quoique j'avance, à pas de géant, à mon seizième lustre et que je sois presque aveugle, mon coeur ne vieillit point. Je l'ai senti s'émouvoir au récit des malheurs d'ABELARD et d'HELOÏSE, dont vous avez eu l'honnêteté de m'envoyer les lettres et les Epîtres, que je

connaissais déjà en partie. Le choix que vous en avez fait, et l'ordre que vous y avez donné, justifient votre goût pour la littérature..... Il serait à désirer que tous ceux qui exercent l'art typographique eussent vos talens; le siècle des ELZÉVIRS, des ESTIENNES, des FROBENS, des PLANTINS se renaittrait. Je ne le verrai point, mais je mourrai au moins avec cette espérance.

Je suis etc. Votre tres humble etc.
Du château de Ferney,
le 13 avril 1774.

Deze brief geeft nogmaals een bewijs hoe deze hooghartige grijsaard ongepast kon vleien, indien men zijne zwakke zijde aange-naam had weten te treffen. J. V.....t.

Vreet, vogel of sterf (vgl. XI. bl. 90, 114, 167 en 208). Ook bij mij is onder mijne *curiosa* een exemplaar van dit werk (straatsburgsche uitgave, bij DIETRICH LERSE, 1736) aanwezig. De titel komt naauwkeurig overeen met de opgave van I. A. N(IJHOFF?), maar de platen ontbreken, — vermoedelijk een gevolg van het vandalisme der liefhebbers van portretten en spotprenten.

Evenmin als I. A. N. gevoel ik mij opgewekt om den *vijf* bladzijden beslaanden »Inhalt dieses Buchs» mede te deelen. Ik wil echter den vrager, zoo hij zich den vroeger gegeven wenk niet ten nutte heeft kunnen maken en het hem niet uitsluitend om de platen te doen is, gaarne door vriendelijke tusschenkomst van het bestuur in de gelegenheid stellen om met het boek nader kennis te maken.

Het mislukte chronogram (zie boven bl. 209) moet, ook wat de interpunctie betreft, volgens mijn exemplaar, bl. 578, aldus gelezen worden:

Ito Satan retro, VICtrIX tanDeM bona CaVsa!
Finis adest, taceas! sin, non est, credito,
FINIS.

Dit laatste woord kondigt op de vroeger gebruikelijke wijze tevens het EINDE des werks aan. B^r.

Egesippus (vgl. XI. bl. 210, 242). De naam wordt ook HEGESIPPUS geschreven. Daar zijn er, zoover mij bekend is, in de kerkhistorie twee van dezen naam bekend, maar zij zijn van verschillenden leeftijd. De een was omstreeks het begin der tweede eeuw geboren, en was van oorsprong een jood, naderhand tot het geloof in CHRISTUS bekeerd, en was de eerste die de geschiedenis der christelijke kerk had begonnen te schrijven, nadat hij, tot het verzamelen van de noodige berigten, verschillende gewesten van het romeinsche rijk had doorgereisd. Van het jaar 170 p. C. n. tot de regering van keizer COMMODUS heeft hij zich te Rome, bij paus ANICETUS opgehouden. N. REEKS, Dl. I.

den gedurende den tijd van ruim 10 jaren, en is in het begin van COMMODUS' heerschappij gestorven. Hij heeft geschreven 5 boeken *Aanteekeningen van kerkelijke zaken* (ὑπομνήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων), waarvan niets is overgebleven dan enkele fragmenten, door EUSEBIUS ons bewaard in zijne *Kerkelijke Geschiedenis*, uit wien wij echter moeten opmaken, dat HEGESIPPUS zijne 5 boeken onder paus ELEUTHERIUS, die eenige jaren later regeerde, zou hebben opgesteld. Het vroegere bericht is van CAVE, *Hist. Liter.*, p. 44.

Doch deze is de HEGESIPPUS niet, die, zoo als f. zegt, het vervolg op FLAVIUS JOSEPHUS vervaardigde. Een vervolg is het ook eigenlijk niet. Het is waarschijnlijk eene vertaling van JOSEPHUS met eenige bijvoegselen vermeerderd, en behelst de geschiedenis der Joden van den tijd van ANTIOCHUS EPIPHANES, tot de verwoesting van Jerusalem door TITUS en staat achter de vertaling van JOSEPHUS' werken door W. SEWEL, nagezien door prof. SIG. HAVERKAMP. Zijn naam is eene verbas-tering van JOSEPHUS of JOSIPPUS, tenzij de schrijver van de vertaling zich heeft willen uitgeven voor den vroegeren HEGESIPPUS, om des te meer geloof te hebben bij zijne lezers. De eigenlijke schrijver was hoogstwaarschijnlijk een tijdgenoot van AMBROSIIUS en leefde in de 4de eeuw. AMBROSIIUS zelf wordt door sommigen gezegd het geschrift onder den naam van HEGESIPPUS te hebben opgesteld en uitgegeven. De geleerde lezer kan een uitvoeriger bericht vinden bij den reeds genoemden CAVE, l. I. p. 169, 170.

v. GR.

Verhandelingen over den kinderdoop (vgl. XI. bl. 210). FRISIUS vraagt: wie schreef omstreeks 1741 *Verhandelingen over den kinderdoop*, waartegen enz.?

De titel van het boek, in 1740 te Amsterdam uitgegeven, is: *Bedenkingen over den Christelijken Waterdoop. Waarby komen vijf verhandelingen over hetzelfde onderwerp in 't byzonder over den kinderdoop. Agter aan is gevoegd eene reedevoering over Numer. XX: 7—12.*

Volgens BLAUPOT TEN CATE (*Gesch. der Doopsg. in Holl.*, II. bl. 30), heeft KOENRAAD BREMER, remonstr. pred. te Amsterdam, dit werk van een zijner overleden ambtgenooten uitgegeven en de *vijf verhandelingen* er bijgevoegd.

Volgens de voorrede van het werk waren de *Bedenkingen* reeds in het jaar 1702 door een, ten tijde der uitgave, reeds overledene ontworpen, en nu vraag ik of deze overledene kan geweest zijn de remonstr. pred. te Amsterdam DE GOEDE. Want ik lees in de *Biblioth. raisonnée*, Juillet—Sept. 1740, p. 171: On attribue cet ouvrage à deux theologiens que l'on dit être Mrs. DE GOEDE et

BREMER dont le premier mourut il y a environ deux ans, pasteur parmi les remonstrans à Amsterd. et dont l'autre y exercee actuellement le St. Ministère.

WAGENAAR in zijn *Onderzoek*, enz. spreekt van iemand die zig niet ontzien heeft, in zekeren gedrukten brief, welke meer blijken van drift dan van oordeel geeft, den schrijver der vijf verhandelingen, met name te noemen. — Onder welken titel verscheen deze brief?

J. A. V.

Pieter Adriaan Verwer (vgl. XI. bl. 210). Waarschijnlijk was deze PIETER de zoon van ADRIAAN, die in 1707 in het licht heeft gegeven *Idea Linguae Belgicae Grammatica*, etc., en een vriend was van TEN KATE. P. AD. VERWER, want alzo teekende hij zich naar het schijnt, heeft nog uitgegeven:

Godgeleerde, Historische en Oordeelkundige Verhandeling over het Nieuwe Testament, met een kort begrip der Evangelische en Apostolische Geschiedenissen, uit het Fransch van BEAUSOBRE en L'ENFANT, door hem vertaald, Amst. 1749, 4°.

De verstandige Engelsche Leermeesters of Kweekschool van jonge Jufferen, enz. van DAVID SIMPLE, door hem vertaald, Haarl. 1750, 8°.

D. Wytttenbach (vgl. XI. bl. 173, 238), de vader van den beroemden philoloog, was tot 1756 predikant te Bern en werd vandaar als hoogleeraar in de godgeleerdheid naar Marburg beroepen, waar hij in 1779 overleed. Hij was gehuwd met zekere ROSINA LOMBACH, die hem elf kinderen schonk, van welke er echter bij zijn overlijden nog slechts vijf in leven waren. Deze bijzonderheden zijn ontleend aan prof. MAHNE'S *Vita Danielis Wytttenbachii* [fili], Gand. 1823. Meer zal TR. kunnen vinden in BANGII *Elogio Danielis Wytttenbachii patris* [Bern. 1781] en M. C. CURTII *Memoria Dan. Wytt. patris*, welke beide door prof. MAHNE geciteerde bronnen ik niet in de gelegenheid geweest ben te raadplegen.

De zoon ontving bij den doop de namen DANIEL ALBERTUS, gebruikte echter nimmer den laatsten, omdat, gelijk hij eens schertsende aan prof. MAHNE zeide, ALBERTUS hem te veel op het hoogd. albern geleek. Zie MAHNE, *Annot. ad pag. 4 Vit. Wytt.* Bt.

[Hiermede komt overeen het antwoord van V. D. N., die naar NIEUWENHUIS, *Algem. Woordenboek*, verwijst.]

D. Wijtttenbach. Het oude en aanzienlijke geslacht WIJTTEBACH behoort in Zwitserland thuis en werd reeds in de XVde en XVIde eeuw beroemd door den uitmunten godgeleerde THOMAS WIJTTEBACH, die in 1536 te Biel (Bienne) overleed. Zijne afstammelingen vestigden zich te Bern en waren er in groot aanzien; een hunner was DA-

NIEL WIJTTEBACH, vader van onzen leid-schen hoogleeraar, een man van uitstekende bekwaamheid. Hij was eerst hoogleeraar in de godgeleerdheid in zijne vaderstad Bern, later te Marburg, waar hij in 1779 is overleden. Zijn ambtgenoot BANGE heeft hem eene schoone hulde gebragt in het *Elogium* DAN. WIJTTEBACHII. Men raadplege verder G. L. MAHNE in het leven van onzen leidschen hoogleeraar, waarin vooral 's mans verdiensten worden geschetst ten aanzien van de opleiding zijner kinderen, wier getal elf beliep, van welke er bij zijnen dood nog slechts vijf in leven waren, daaronder zijnen naamgenoot DANIEL. SAXO SYLVIUS.

Turnbull de Mikker (vgl. XI. bl. 111) wordt vermeld door V. D. AA, *Nieuw Woordenboek v. Nederl. Dichters, Aanh. op WITSEN GEYSBEEK*, in voce TURNBUL DE MIKKER (W. P.), als hebbende uitgegeven in 1789 te 's Gravenhage een bundel zijner *Gezangen* en in 1790 een dito *Mengelpoezye*, zijnde vrij vloeiende rijmen, weinig getuigende van dichterslijke vlugt; nog verscheen in 1791 van hem *Feestzangen*. Uit alles blijkt, dat hij een groot voorstander der oranje partij was; de beschreven portretten worden in den *Catal.* van MULDER niet genoemd. V. D. N.

Werken over gekkenfeesten en gekkenorden (vgl. XI. bl. 12, 108). In het werk getiteld: *Curiosités de l'Histoire de France*, par P. L. JACOB, bibliophile, Paris, ADOLPHE DELAHAYS, 1858, vindt men eene verhandeling over *La fête des fous*, p. 9—40. Daarachter wordt eene bibliographie van het behandelde onderwerp opgegeven, die de werken van ten minsten vijftien schrijvers bevat, welke dit curieuse punt der interne kerkgeschiedenis onderzocht en beschreven hebben. De heer D. te D. zal er eene aanvulling vinden tot hetgeen hem reeds van elders bekend werd.

Mr. J. S.

Mr. A. Koerbagh (vgl. A. R., XI. bl. 111). Het door C. P. L. vermelde gedicht aan KOERBACH (zóó heet hij op den titel van zijn *Bloemhof* en in het *Nieuwe Hoornse Speelwerck*, niet KOERBACH), is ook door dr. A. DE JAGER geplaatst in het *Archief voor Nederl. Taalkunde*, dl. II. bl. 215 vlg. Ik acht deze mededeeling niet overbodig, daar niet ieder gelegenheid heeft het zeldzame *Speelwerck* op te slaan, en het dichtstukje zich vrij goed laat lezen. Bt.

Deurhoffs Job (vgl. XI. bl. 172). Een exemplaar van dit werk in 4°, gelijk er welligt geen tweede gevonden wordt, bevindt zich in de akademische bibliotheek te Utrecht. Vermoedende dat HORA RUIT voornemens is

dit werk en de zaak van DEURHOFF (in ons tijdschrift?) nader te bespreken, geloof ik hem geen ondiens te zullen doen met de korte opgave van hetgeen de inzage des boeks voor zijn doel dubbel wenschelijk maakt.

Behalve het dikwijls voorkomende 1ste deel en 240 bladz. van het 2de, vindt men hier nog:

1. De uiterst zeldzaam voorkomende bladz. 241—336 (zie VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, art. DEURHOFF);

2. negen met de pen geteekende platen, ter opheldering in den tekst van het 2de deel ingelascht (*);

3. de voortzetting in ms. der verklaring van de nog resterende verzen (32—35) des IXden hoofdstuks (bl. 337—364);

4. een' geschreven bladwijzer voor het 2de deel en een' dito voor de verklaarde schriftuurplaatsen, waarachter eene lijst van drukfouten;

5. eene *Narede* van JOHANNES MONNIKHOF (†), negen bladz. ms., belangrijk voor de kennis van den loop en afloop dezer zaak;

6. eene gedrukte »Troostende treurklagt over het beletten der drukking» enz., gedicht van C. MOMMAAL;

7. »Oordeel van de Lypsiger Geleerden, in hunne Handelingen van de Maand October 1742, in druk uitgegeeven, en nu uit het Latyn vertaald. Over het boek genoemd,» enz. Amst. 1743, 32 bladz.

Mogt HORA RUIT eenig afschrift, b. v. van MONNIKHOF'S *Narede*, verlangen, mijn dienst zij hem aangeboden. B.

De waarheit van den christelijken godsdienst van H. de Groot. Is van *De waarheit van den christelijken godsdienst van H. DE GROOT* niet in nog deze eeuw een herdruk verschenen? ☉.

[Ja! met de overige gedichten van H. DE GROOT, bezorgd door J. DE VRIES. Amst. R. STEMVERS, 1850. kl. 8°.]

Iets uit een ouden almanak. Dezer dagen kwam mij in handen een almanak van het jaar 1718, ten titel voerende: *Comptoir Almanach, op 't Jaer onses Heeren JESU CHRISTI, M.D.C.C.XVIII. Voorzien met alle de Jaer, Paerden, Beesten en Leer-marckten. Als mede de Vacantien, het varen der Treckschuyten en Beurt-Schepen, het Reyzen der Posten en Boodens, &c. Nevens de Maens Op en Ondergangh.* Door JAN ALBERTSZ. VAN DAM. Met Privilegie voor vyfthien Jaren. Tot Amsterdam, By d'Erfgen. van de Wed. CORNELIS STICHTER. Voor JACOB POOLSUM, Boek-verkooper, tot

(*) Het lot der oorspronkelijke koperen platen wordt vermeld in de *Narede* van JOH. MONNIKHOF.

(†) Is dit J. MONNIKHOF, schrijver van een *Ontleed-, heel- en werktuigkundige zamenstelling over de breuken*. Amst. J. HAZEU CZ., 1750; 2de dr. *ibid.* D. ONDER DE LINDEN, 1793?

Utrecht. 32 paginaas in 4°. Uit de copij van het privilege, verleend door de staten van Holland en Westvriesland, van den 22sten junij 1714, verneemt men o. a. dat, toen wijlen CORNELIS STICHTER, boekverkooper te Amsterdam, reeds in 1703 verlof had bekomen tot het drukken, uitgeven en verkoopen van de daarbij vermelde lijsten, enz. en onder deze een *nieuw-geinventeerde Berger-Almanach om haar wagten te vinden, 't zij datse waken om de 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 20 en 24 nagten; &c. mitsgaders het Regt en Figuren van een comptoir Almanach, in Quarto, Octavo en in Twaalve, by GILLIS JOOSTEN SAAGMAN geinventeert.* GILLIS JOOSTEN SAAGMAN was dus de uitvinder van den *Comptoir-Almanak*. Maar wat was de *Berger-Almanak* voor een boekje, dat de dagen aanwees waarop iemand waken moest? In den *Comptoir Almanach* staan o. a. aangeteekend de »vacantien voor 1. den hove van Holland, 2. voor de Eed. Heeren der Stadt Amsterdam, 3. van Rotterdam, 4. voor den Hove van Utrecht, en 5. voor den Hove van Vrieslandt.» De meeste dier collegiën hadden vijfmalen vacantie in het jaar, het hof van Vriesland zelfs zesmalen.

De eerste vacantie aldaar begon 22 februarij en eindigde 8 maart; de tweede duurde van 5 tot 26 april; de derde van 31 mei tot 21 junij; de vierde of groote vacantie begon 15 juli en eindigde 6 september; de vijfde duurde van 27 oktober tot 8 november, en de zesde of wintervacantie begon 20 december en eindigde 18 januarij van het volgende jaar. Wat zouden die heeren wel gezegd hebben van de onlangs goedgekeurde *Wet tot vaststelling eener regterlijke invrigting*, waarbij elke vacantie is uitgesloten?

Dat de heeren van het kantoor zich in die dagen met de keuken, immers met de tafel, bemoeiden, zou men moeten opmaken uit de vermelding, bij elke maansverandering, in den *Comptoir Almanach* van de juiste tijden waarop deze of gene spijs voor het best werd gehouden. Wij zullen voor de lekkerbekken van onzen tijd hier het volgende afschrijven.

»Januarius. 1. *Cabeljaeuw goet.* 9. *Heylboth goet.* 16. *Tarboth goet.* 23. *Sprot goet.*»

»Februarius. 8. *Vooren goet.* 15. *Mosselen goet.* 22. *Ael goet.*»

»Martius. 2. *Salm goet.* 16. *Braesem goet.* 23. *Both goet.*»

»Aprillis. 8. *Baers goet.* 15. *Kievits Eyren goet.* 22. *Steur goet.* 30. *Elft goet.*»

»Mayus. 7. *Baers goet.* 14. *Snoeck goet.* 22. *Tarboth goet.* 30. *Post goet.*»

»Junius. 5. *Salm goet.* 12. *Tongen goet.* 21. *Scharren goet* (*). 28. *Braesem goet.*»

(*) Men denke hier niet aan gedroogde, maar aan versche scharren.

»Julius. 5. *Grundels goet*. 12. *Pekelharingh goet*. 20. *Patrysen goet*. 27. *Conynen goet*."

»Augustus. 3. *Korhoenders goet*. 11. *Phy-santen goet*. 19. *Scharren goet*. 26. *Zeelt goet*."

»September. 1. *Wytingh goet*. 9. *Oesters goet*. 17. *Schelvis goet*. 24. *Gansen goet*."

»October. 1. *Entvogels goet*. 9. *Karper goet*. 17. *Spieringh goet*. 23. *Kreeften goet*. 31. *Snoeck goet*."

»November. 8. *Vincken goet*. 15. *Speck goet*. 22. *Peekel vlees goet*. 29. *Kemphanen goet*."

»December. 7. *Cabeljauw goet*. 14. *Oesters goet*. 21. *Eybocken goet*. 29. *Vuer (sic) goet*."

Opmerkelijk is het dat de *schol* niet vermeld wordt. De *braessem* daarentegen o. a. tweemaal.

Op 31 Januarius staat aangeteekend *De wolven komen*. Op 9 Martius *De ojevaers komen*, en op 31 dier maand *De zwaluwen komen*.

Was in die dagen, vóór nog geen 150 jaren, de komst der wolven hier te lande zoo gewoon, dat zij in den almanak werd aangekondigd? C/4.

Moffeschans (vgl. XI. bl. 210). Zie den *Navorscher*, dl. V. bl. 305, Vr. CXCIII en dl. VI. bl. 148, alwaar de beteekenis van de benaming *Moffeschans*, het landgoed door P. HONDIUS bewoond en bezongen, reeds genoegzaam is aangetoond. V. D. N.

Gedichten van H., W. en P. de Groot (vgl. XI. bl. 153, 208 en 242). F. J. VAN OVERSCHIE was niet slechts door ALIDA VAN OVERSCHIE, vrouw van JAN DE GROOT, verwant aan de familie DE GROOT, maar zijne moeder was MARIA DE GROOT, kleindochter van WILLEM DE GROOT, den broeder van HUGO. Zijn naam was FRANÇOIS JACOB VAN OVERSCHIE, j. u. dr., geboren den 1sten oktober 1680, in 1723 raad en in 1730 schepen der stad Delft. Zijn moederszuster, ALITHA DE GROOT, was de tweede vrouw van mr. PIETER HUGOSZ. DE GROOT, zoodat hij rondom aan de familie DE GROOT verwant was. C/4.

H. Montanus. Volgens DU BOIS (*Zekerheid van den kinderdoop*) was hij eerst predikant in de geref. gemeente te Loenen, daarna afgevallen tot de remonstranten en naderhand tot de wederdoopers. — Dit laatste komt mij zeer onwaarschijnlijk voor, daar SCHIJN en MAATSCHOEN er niets van vermelden. — Wie kan eenige nadere bijzonderheden aangaande 's mans leven mededeelen? J. A. V.

Jelle Hotzes (Gellius Snecanus) vgl. XI. bl. 153). FRISIUS zegt te weten wat GLASIUS, *Biogr. Woordenboek*, over dezen mededeelt; doch heeft hij ook gelezen het *Naschrift* waarmede GLASIUS dit zijn artikel dl. IV. bl.

658 aanvult? Behalve bij de schrijvers aldaar nog genoemd en het verder vermelde, zal er over hem elders weinig meer te vinden zijn.

In JÖCHER, *Gelehrt.-Lex.*, in voce GELLIUS, leest men dat hij schreef: *Tractatus de foedere Dei; de signis sacramentalibus; de baptismo; de disciplina ecclesiastica; de magistratu; Rationem interpretandi Scripturam Sacram; Commentarium in cap. IX epistolae Pauli ad Romanos*. — Het breedvoerigst wordt over hem gehandeld door A. GREYDANUS, *Naamlijst der Predikanten, Classis van Franeker*, vermeerderde uitgave door J. H(ERINGA), Leeuw. 1761, bl. 21—24, alwaar wordt weersproken hetgeen door M. LAURMAN, *Naamlijst der predikanten der stad en classis van Leeuwarden*, Leeuw. 1751, bl. 131, gezegd wordt, dat GELLIUS HOTSSENUS, Sneeker, waarschijnlijk te Oenkerk gestorven is in den jare 1600. GELLIUS, die aldaar priester schijnt geweest te zijn, was daarna buiten dienst geraakt en sedert daar niet meer geweest. — Ook prof. YPEIJ heeft zulks eigenhandig aangeteekend in een exemplaar van de voornoemde *Naamlijst* van LAURMAN, en verwijst aldaar almede naar de *Naamlijst* van GREYDANUS, waaruit blijkt, dat ook dien geleerde geen ander noch beter bericht over GELLIUS of JELLIUS HOTZENIUS bekend was. V. D. N.

E. W. Hight, over het kweesten (vgl. XI. bl. 152). SAXE, *Onom. Liter.* t. VI. 211, alwaar hij ERNESTUS GUILIELMUS HIGTIUS, dezen Fries, die rector der school te Alkmaar was, op het jaar 1758 vermeldt, schijnt het genoemde geschrift niet gekend te hebben; evenmin SCHELTEMA in zijn *Mengelwerk*, alwaar hij dit onderwerp behandelt; ook niet MARRON op het artikel *Hight* in de *Biblioth. Univ.*, zoodat C. W. B. gelieve mede te deelen, bij wien of waar hij die verhandeling heeft vermeld gevonden. V. D. N.

Bernard Busschhof (vgl. XI. bl. 153, 170, 210, 241). In antwoord aan C/4, of deze BUSCHOF een zoon was van HERMANUS, diene dat wijlen de hoogl. KIST, in het *Kerk. Hist. Archief*, dl. II. (1859), in zijn bericht over de hervormde gem. te Zoelen van hem zegt, dat hij geboortig was van Weesp, en dewijl HERMANUS BUSCHOF aldaar (*niet* te Wesepe) in 1599 predik. geworden, en in 1626 of 1627 gestorven is, is het meer dan waarschijnlijk dat hij zulks geweest is. BERNARD werd in maart 1610 op 17jarigen leeftijd als student te Leiden ingeschreven: alzoo moet hij geboren zijn in 1593, dat echter niet overeenkomt met de opgave zijner geboorte te Weesp, alwaar zijn vader niet voor 1599 gekomen was. — JOHANNES BUSCHOF was pred. te Ankeveen, (*niet* te Ankeren); FRANCISCUS BUSCHOF

werd 6 julij 1626 (niet 1696) bevestigd te Jutfaas, HERMANNUS BUSSCHOF *Francisc. fil.* te Baarn 1653. V. D. N.

Freschot (vgl. XI. bl. 241). CASIMIR FRESCHOT was, volgens de *Biographie Universelle*, tom. VIII. (1844), een Franschman, uit protestantsche ouders, die na het intrekken van het edict van Nantes naar Holland week, en zijn bestaan zocht in zijne pen. Behalve de *Histoire abrégée d'Utrecht*, heeft hij meer andere werken, veelal Utrecht betreffende, geschreven en in het licht gegeven, aan welke TE WATER, *Verb. d. Edelen*, dl. IV. 405, zegt, veel verschuldigd te zijn wat de geschiedenis van Utrecht betreft. VAN DER AA, *Biogr. Woordenb. der Nederlanden* in voce, geeft geene andere berigten over hem.

V. D. N.

Fransche boeken in Holland gedrukt (vgl. XI. bl. 210). *Palaprat*. Deze was JEAN PALAPRAT, seigneur de Bigot, geb. in mei 1650 te Toulouse. Hij onderscheidde zich reeds vroeg door zijn dichterlijk talent, waarmede hij vele prijzen bij de academie aldaar behaalde, en werd spoedig met vereerende betrekkingen bekleed; doch in 1686 reisde hij naar Rome, alwaar hij der koningin van Zweden het hof maakte, en vertrok van daar naar Parijs, alwaar hij zich vestigde en voor het tooneel werkte, eerst afzonderlijk, daarna met den abt BRUEYS. Hij stierf te Parijs den 23sten oct. 1721, oud 72 jaren. — Zie over hem MORERI, *Dict.* en de *Bibl. Universelle* voce PALAPRAT. Van FRANCOIS PASSERAT wordt melding gemaakt in de *Bibl. Universelle* aan het slot van het art. JEAN PASSERAT, en alleen gezegd dat van hem is uitgegeven een *Recueil d'Oeuvres dédiées à S. A. E. de Baviere*, la Haye, 1695, in 12°.

V. D. N.

Geschriften van Alewijn tegen van Hemert (vgl. XI. bl. 211, 242). De mededeeling van E. A. P., t. I. a. pl., zal FRISIUS hebben doen zien, dat hij zich niet vergist had, maar tevens, dat zijn »nog al een en ander» wat te ruim genomen was. Misschien is het onzen medewerker niet onaangenaam nog te vernemen, dat ALEWIJN in dezen strijd *anoniem* de pen voerde. Die anonymiteit werd door VAN HEMERT in de voorrede van zijn laatste tegen-geschrift opgeheven, waar hij zegt, dat hij bij de ontvangst van het 7de deel der werken van de Maatsch. van Ned. Letterk. de zekerheid verkregen had, dat de schrijver van de *Handvol* en de *XIII Brieven* niemand anders was, dan de heer mr. ZACHARIAS HENRIC ALEWIJN. 't Is mij echter duister, hoe hij dit te weten is gekomen. Dat 7de deel toch kon hem niets wijzer maken. Misschien de begeleidende brief?

Nog iets. Uit het slot des antwoords van E. A. P. zou men ligtelijk kunnen opmaken, dat v. HEMERT in dezen strijd overwinnaar is gebleven. Niet *hij*, maar de dood had ALEWIJN, den geleerden en godvruchtigen man, wiens welmeenende, rondborstige taal de bijtende scherts van zijnen geestigen tegenstander waarlijk niet verdiende, voor altijd het zwijgen opgelegd. VAN HEMERT zelve berigt zijnen lezers in bovengemelde voorrede, dat hij den 27sten april uit de hollandsche nieuwsbladen de tijding van ALEWIJNS overlijden vernomen had. Men zie ook den *Beschrijvingsbrief van den Secretaris der Maatsch. van Ned. Letterk. tot de algemeene jaarl. Vergadering*, 1788, bl. 3.

De volledige titels der wederzijdsche twist-schriften zijn als volgt:

ALEWIJN: *Een handvol aantekeningen op den tweeden brief van Paulus van Hemert aan G. Bonnet, over de rede en haar gezag in den Godsdienst*. Utr., A. VAN PADDENBURG, 1786, 8°.

v. HEMERT: *De Handvol aantekeningen teruggekaatst, of de Spotter ten toon gesteld in eenige brieven aan den zeer Eerwaarden, zeer Geleerden, zeer Godzaligen, zeer Regtzinnigen, zeer Heldhaftigen Heer Hans Judas Kakologus Misadelphus, Doctor in de Noematokata-scopologikunde en andere fraaije wetenschappen enz., enz., enz.*, Rott. A. vis, 1786, 8°.

ALEWIJN: *XIII Brieven aan een' Vriend over het geschrift van den Heer P. van Hemert genoemd: de Handvol aantekeningen teruggekaatst, of de Spotter ten toon gesteld, door den Schrijver van de Handvol*. Haarl., KORNELIS VAN DER AA, 1787, 8°.

v. HEMERT: *Brieven aan een' Vriend over het tweede geschrift of de dertien brieven van den Heer Mr. Z. H. Alewijn*. Rott., ARY vis, 1788, 8°. B^t.

De boekzaal der geleerde wereld (vgl. XI. bl. 241). Een compleet exemplaar van dit tijdschrift kan C/4. vinden in de academische bibliotheek te Utrecht, bovenste galerij van het nieuw aangebouwde gedeelte, rubriek *Miscellanea Doctrina*, oct. n°. 1264.

B^t.

Augustinus van Teylingen, Opkomst der Nederlandsche beroerten (vgl. XI. bl. 211). Dit werkje heeft tot volledige titel: *Op-comste der Neder-lantsche Beroerten*. (Zachar. 1. v. 12, Heere, enz.). — *Dit is nu het seventighste jaer. — Door eenen Liefhebber des Waerheydts ende der zielen saligheydt. Tot Munster, by CORNELIS DU JARDIN, anno 1642*, 12°. en is te vinden in de academische bibliotheek te Utrecht (*Hist. Gent.*, oct. n°. 1140). B^t.

Claas Gerritz Compaan (vgl. XI. bl. 231). Ik bezit nog eene andere uitgave dan de opgegevene van het *Begin, midden en einde der zeerooverijen van den allerfameusten zeeroover*

CLAAS G. COMPAAN, etc. *Te Amsterdam, by* GIJSBERT DE GROOT KEUR, *Boekverkooper op den nieuwen dijk in den Bijbel*, 1740.

φ²—φ.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Mr. Pieter van Veen (vgl. A. R. en XI. bl. 116). Over dezen pensionaris van den Haag, ook genoemd *Haagsch advocaat*, leest men bij DE RIEMER, *Beschr. van 's Gravenhage*, dl. III. bl. 185 noot (y), dat hij die betrekking in 1629 bekleedde; van zijn overlijden vind ik geene melding. — Behalve hetgeen VAN MANDER en IMMERZEEL gezegd hebben, dat hij een broeder van OCTAVIUS was, blijkt het dat hij een zoon was van CORNELIS VAN VEEN, die in 1565 burgemeester te Leiden geweest is, en zeer waarschijnlijk dezelfde persoon, van wien bij FERWERDA, *Adelijk enz. Wapenboek* in de genealogie van GROENESTEYN, 3de generatie gezegd wordt, dat hij in 1590 trouwde CORNELIA DIRKS VAN GROENESTEYN. V. D. N.

Portretten van minder bekende personen. Misbruikte portretten (vgl. XI. bl. 175). Onder de eerste wordt genoemd ANDREAS GREUHM. Deze was pharmacopoeus Argentinae (Straatsburg); er bestaat een fraai portret van hem J. A. SCUPEL del. et sculp. Zie LE LONG, *Biblioth. de France*, tom. IV. *Liste de portraits*, in voce GREUHM.

Mme. DE FOUGERET, vrij waarschijnlijk ANNE FRANCOISE D'OUTREMONT Mme. DE FOUGERET, die zich het lot der vondelingen zeer aantrok, tengevolge waarvan de instelling *de la charité maternelle* te Parijs werd opgericht, die echter door de revolutie weder vernietigd is. Zij zag haar echtgenoot, die ontvanger generaal geweest was, op het schavot sterven, verloor haar vermogen en stierf 13 nov. 1813, na evenwel hare instelling onder NAPOLEON hersteld te hebben gezien.

Wat de *misbruikte portretten* betreft, ik zou daaromtrent den vrager welligt te regt kunnen helpen, doch ik begrijp niet, ofschoon het werk van DE CLERCK, *Princelyck Cabinet*, voor mij ligt, hoe ik daarin de namen der nog ongekende portretten, zonder die *gezien* te hebben, zou kunnen vinden, want ook de *misbruiking* was mij onbekend en schijnt een *bijzonder* doel gehad te hebben. Zoo ver ik weet, zijn de in de vraag vermelde mij nooit voorgekomen. V. D. N.

Tafereelen van 't avondmaal met rookende discipelen. In eene *Stichtelycke predicatie*, gedrukt in 1637, lees ik: Desghelyckx oock door quade ghewoonten, nu in deze tyden, een nieu gevonden maniere, voortydts onbe-

kent, opgekomen is, die doch soo onmatelyck gebruyckt wert, namelyck: het *toeback drincken*. 't Is waer alle creatueren zijn reyn, den reynen diese tot nootdruft met danckbaerheyt ghebruycken, maer hier wert alsulcken onmaet in ghebruyckt, door quae gewoonten, datse d'ander dronckaerts in leelyckheyt te boven gaen, sy sitten int rond, blasen en poffen den stinckenden rook, uyt neus en mondt, sy quylen en quatten als onredelycke dieren, ende dese arme menschen werden soo aengevoert door die quade lusten ende gewoonten, datse des middernachts op staen om haer lusten te boeten. Och ofse met David opstonden om den Heere te dancken, ofte om haer sonden te boeten! maer lacy, 't is om die Godt der begheerten te eeren: somtydts siet men schilderijen daer in het Avontmael des Heeren staet, hoe hy met sijn jongeren ter Tafelen sit ende 't Paeslam at, maer dat het geschildert was, datse Toeback droncken; men soude met groote reden sulcken schilder moghen verfoeyen, ende segghen dat hy de Heere Jesus on-eere aen dede, also segge ick ist on-eerlyck ende schandelyck dat die geen die Christi naevolgers roemen, alsulcke gewoonte oeffenen, ende bevlecken haren goeden name: seght gy het is Medicyn, soo ghebruyckt het dan als Medicyn, ende niet tot wellust maer uyt noodt, ende tot niemandts aenstoot. Maer dus gaet het toe met den armen Mensche, men volgt des vlees begeerten so seer, dat het ten laetsten door die ghewoonten een tweede natuer werdt enz.

Bestaan er nog dergelijke voorstellingen van 't avondmaal? J. A. V.

Het verkeerbord. De volgende aanmerking van onzen penningkundigen VAN LOON wekt mij op iets mede te deelen, omtrent de als medaillons gemaakte schijven van het verkeerbord: »De latere of hedendaagsche penningen worden ook van verscheijdene muntstoffen, als van Goud, Zilver, Koper, Tin, Mengsel, Lood, Hout, ja zelf van Papier gemaakt. En wat de houten aangaat, ik heb een verkeerbord in 't geslacht der KNOTTERS gezien, wiens houte schijven alle penningen, en meest wegens de overwinningen door Keijzer LEOPOLD op de Turken in Hungarije bevochten, gemaakt waren.» (*)

In de rijke kunstverzameling van de jonk-

(*) *Hedendaagsche Penningkunde* in fol., bl. 271.

heeren VAN DEN BOGAERDE op het kasteel te Heeswijk is een prachtig verkeerbord bij wijze eener tafel, waarbij 17 zwarte en 17 lichtgele palmhouten schijven zijn. Daarenboven zijn er nog 16 zwarte en 16 witte schijven van beukenhout, als medaillons gemaakt. Zij zijn jonger dan waarvan VAN LOON in 1721 schreef, en verdienen om de groote zeldzaamheid en vrij goede bewerking eene nadere beschrijving.

Zwarte schijven.

Voorzijde: *Fridericus Borussorum rex.*

Geharnast borstbeeld.

Keerzijde: *Carolus XII D. G. Rex. suecor.,* om een medaillon door renommées in de hoogte gehouden.

Onder het medaillon een leeuw, die twee Turken en twee krijgslieden verslindt. Ter zijde: *Lacessor haud impune.* Vier stuks.

Voorzijde: *Carol. VI Rom. et Hung. R.*

Portret in een medaillon.

Elis. Chris. Caroli. Con.

Portret in een medaillon.

Een engel tilt de beide medaillons in de hoogte, welke een man en eene vrouw onderschragen.

Keerzijde: *Die Stadt Prag.*

Gezigt op de stad. Vier stuks.

Voorzijde: *Auff Kriegen volgt Sigen.*

Ruitergevecht.

Keerzijde: *Dantzig gebombardeerd.*

Gezigt op de stad. Vier stuks.

Voorzijde: *Die Kinder wieg ich gern,
Wans nur die meinen wern.*

Een deftig gekleed man met een kind in den arm, en een ander aan zijne knieën, wiegt een derde.

Keerzijde: *Ich waerme bald,
Der alt ist kald.*

Een jongman omarmt de vrouw, terwijl hij met de andere hand den man van zich afkeert, zoodat deze niet ziet wat er gebeurt. Vier stuks.

Witte schijven.

Voorzijde: *Carol. VI. D. G. Rom. Imp. et Elis. Chr. Aug. B. R.*

Borstbeelden van keizer en keizerin.

Keerzijde: *Wien.*

Gezigt op de stad. Acht stuks.

Voorzijde: *Franciscus I. D. G. Rom. Imp. Semp. Aug.*

Geharnast borstbeeld.

Keerzijde: *Maria Theresia Hungar. Bohem. Reg. Archid. Aust.*

Borstbeeld. Acht stuks.

Elk medaillon is 5.5 duim in doorsnede groot. De in het hout ingeperste penning is 4 duim groot en zit in een verheven rand, die zuiver om den penning sluit. Eenige exemplaren zijn scherp afgedrukt en fraai, andere daarentegen zijn nauwelijks kenbaar. In vroeger tijd was het verkeer spel

vrij algemeen in huisgezinnen en koffijhuizen; thans wordt het zeldzaam gespeeld. Volgens den *Dictionnaire de l'Académie Française* wordt het met 15 zwarte en 15 witte schijven gespeeld. Op art. *Trictrac* lees ik: »Espèce de jeu où l'on joue avec deux dés et trente dames, quinze d'une couleur, et quinze d'une autre, dans un tablier qui consiste en deux compartiments, chacun marqué par de petites flèches d'ivoire, qui sont alternativement de deux couleurs différentes, et sur lesquelles on place les dames conformément aux règles du jeu.»

Volgens het *Kunstwoordenboek* van WEILAND, wordt *trictrac* ook *tocadille*, *tiktakspel*, ital. *toccatogli*, in het Latijn *lusus latrunculorum* genoemd.

In hoeverre het latijnsche of romeinsche spel van ouden tijd met het verkeer spel overeenkomt of verschilt, wenschte ik te weten; ook verlang ik eene omschrijving van alle geperste schijven, die verschillen van de boven omschrevene. Wordt daarop de aandacht gevestigd, dan zullen zij bij de liefhebbers van kunstvoorwerpen meer en meer in aanmerking komen.

Nadat ik dit opstelletje ter opzending gereed had, viel het mij in het Alg. Reg. op den *Navorscher* na te slaan, en vond ik omtrent dit spel verschillende bijzonderheden, die mijn opstel echter niet geheel overbodig maken. Onder anderen zie ik dat de correspondenten C. G. B. en W. D. V. elk een stel gestempelde schijven bezitten (dl. II. bl. 211, 261). Zouden zij het niet belangrijk genoeg vinden eene omschrijving daarvan in den *Navorscher* mede te deelen?

C. R. HERMANS.

Portretten. Physionotrace (vgl. A. R.). Wie kan mij zeggen van wien het portret is, *dess. par Q. av. la phy. inv. p. Ch.*? Ik bezit er twee afdrukken van, elk aan de keerzijde beschreven (waarschijnlijk eigenhandig) met de volgende regels:

Pour moi-même, par moi-même.

*Voici les traits de lui, qui tantôt, comme un sage,
Voit indifféremment les choses sans jouir,
Et tantôt, entraîné par le feu de son âge,
Poursuit même ardemment la gaité, le plaisir.
Chérissant ses devoirs, connoissant ses faiblesses,
Respectant la vertu, adorant la beauté,
Se moquant d'un vain rang et l'éclat des richesses,
Son plus digne trésor est la douce amitié.*

1791.

Vlugtige vertaling van het fransche bijschrift:

Voor mijzelven, door mijzelven.

*Zie hier 't gelaat van hem, die, somtijds koel, de zaken
Als filosoof beschouwt, zelfs zonder 't minst genot;
En somtijds ook de vreugd, de jeugdige vermaken
Weër vlugtig najaagt als een zot.
Beminnaar van zijn pligt, zijn zwakheên zeer wel voelend;
Vereerder van de deugd en van het schoon geslacht;*

*Geen wifte pracht en praal, noch ijden rang bedoelend,
Is vriendschap d'eelste schat, daar zijne ziel naar tracht.*

Het portret is vervaardigd door middel van de *physionotrace*, waarvan in den *Navorscher* vroeger melding is gemaakt. De uitvinder er van was zekere CHRISTIN, maar andere kunstenaars te Parijs hebben er zich meester van gemaakt, evenwel zoo, dat elk eene bijzondere wijze van behandeling moet gehad hebben. Ik bezit nog twee portretten van dienzelfden tijd, met dat instrument vervaardigd, maar van verschillende hand en trant: het eene is mede van eenen ons onbekenden persoon, maar zeker eenen Nederlander, het andere is van mijnen oom, die zich toen in Parijs bevond: het gelijkt uitmuntend. Is deze kunst verloren, of waarom maakt men er geen gebruik meer van? Ik zou ze boven de fotografie verkiezen. SAXO SYLVIVS.

Portret van Adolf van Nassau. Mogt het te regt verwondering wekken, dat na het vertoog van den heer BODEL NIJENHUIS, in den *Konst- en Letterbode* van 18..., de uitgevers van de *Vaderl. Geschiedenis* van dr. AREND, nog het portret van JAN den middelsten voor dat van zijn vader geven (zie ook jaarg. VI. bl. 364), niet minder bevreemdde het mij bij het beschrijven van eene verzameling oranjeportretten eene dergelijke fout in hetzelfde werk aan te treffen. In dl. II. st. V, tegenover bl. 36 staat eene afbeelding, waaronder men leest ADOLF VAN NASSAU; en uit de plaats waar dat portret moet gebonden worden, blijkt dat men bedoeld heeft ADOLF, broeder van WILLEM I, gesneuveld bij Heiligerlee in 1568. En wel is het een ADOLF, doch een geheel andere dan deze. Deze staalgravure toch is eene getrouwe kopij van de prent, welke wij vinden op bl. 61 van den in 1616 te Leiden in 4°. uitgegeven *Geslachtboom* enz. door JAN ORLERS. Had men nu de moeite genomen den tekst, onder en op de keerzijde van het portret gedrukt, te lezen, dan had men bemerkt dat het daar geldt ADOLF, derden zoon van JAN den middelsten en MAGDALENA VAN WALDECK, geboren in 1586 te Dillenburg, en gesneuveld den 17den november 1608 bij Xanten. Een omstandig verhaal van dat sneuvelen vindt men op bl. 62—68 van het aangehaalde werk. Wat nu echte portretten van graaf ADOLF betreft, gegraveerde ken ik er geene, geschilderde twee: een onder de 40 portretten op 's rijks museum te Amsterdam, van het huis Honselaarsdijk afkomstig, en een ten voeten uit met zijne broeders JAN, HENDRIK en LODEWIJK, mede in die verzameling (N°. 403 van den nieuwen catalogus). D. F.

Portret van Hendrik, graaf van Brederode (vgl. XI. bl. 56). In de gelegenheid zijnde zelf mijne vraag te beantwoorden, deel ik hierbij mede dat de t. a. p. gevraagde persoon is HENDRIK, zoon van JAN WOLFERT, veldmaarschalk. Op zijn 14de jaar verkreeg hij het bevel over eene troep ruitery en in 1655, bij zijns vaders overlijden, 17 jaar oud zijnde, over diens regiment voetvolk. In 1657 naar Frankrijk getrokken om zich in den wapenhandel te oefenen, overleed hij in hetzelfde jaar ongehuwd.

Dat hij op het beschrevene portret eerder 30 dan 19 jaar schijnt te zijn, is wel voornamelijk toe te schrijven aan de kolossale pruik, waarmede hij beladen is. D. F.

Onderstaande lijst van werken, waarin platen van LUYKEN, is ons medegedeeld door den heer J. VAN DER VLUGT, te Haarlem, die zich, even als de heer GEISWEIT VAN DER NETTEN, te Zwolle, en de heer VAN DER KELLEN, te Utrecht, bezig houdt met het verzamelen van het etswerk van LUYKEN.

Hoewel wij weten, dat deze lijst nog voor veel uitbreiding vatbaar is, meenen wij toch den heeren verzamelaars van deze werken geen ondienst te doen met de plaatsing van deze opgave en stellen volgaarne ons tijdschrift open tot het ontvangen van nalezingen.

AALSTIUS, *Bespiegeling der Reden-leer*. Dordr. 1690, 8°.

Acta primorum Martyrum sincera et selecta opera et studio de TH. RUINART, ed. 2^a. 1713, 8°.

AMBROSIUS (J.), *Prima, media et ultima, ofte Eerste, middelste en laatste dingen*. Amst. 1688, 4°.

Anatomia practica rationalis, kl. 8°. (door BLANKAART?)

ARENTS (J.), *Het vernieuwde Paradijs-hofken*. Amst. 1691, kl. 8°.

Avonturier (Den vermakel.) of het leven van Mirandor. Amst. 1695, met pl. (door N. HEINSIUS.)

BAKKER (J. DE), *Kort onderwijs van de Christel. gebeden, waarachter de noodzakelijkheid der waterdoop en bekeering der moordenaars* (1685—95?). 8°.

BERNARD (R.), *Het menschen-eyland* (de 1e druk). De 2e druk uitgeg. te Amst. 1687.

BOCHARTI *Geographia antiqua sacra*. Leid. 1692, fol. (1e druk).

BRAGHT (T. J. VAN), *Martelaars-spiegel der Doopsgezinden*. 2e dr. Amst. 1685, fol. De 1e druk van 1660 is zonder platen.

BRAKEL (W. à), *Halelu-jah over het genaden-verbond*. Rott. (1696?) 8°.

BOUMAN, *De wereld vol strijd*. Amst. 1706, 8°.

BOYLE (R.), *Onderzoek wegens de eynd-oorzaaken der natuurlijke dingen*. Amst. 1688, 8°.

BUNJAN, *Eens Christens Reize*. Amst. 1683, hetz. 1685, hetz. 1687 (op de titelplaat van den 1en druk staat 1682).

——— *Komst en welkomst tot Christus*. Amst. 1689, 12°.

——— *Leven en sterven van Mr. Quaat, ofte eens Godlosen Reize*. Amst. 1683, 12°.

BURNET (G.), *Kort begriip van de historie der reformatie in Engeland*. Amst. 1689, 2 dn. met pl. 8°.

Caartboek van Voorne en Overflacqué. Amst. 1695, 32 bl. atl. form.

COUTEREELS, *Konstigh Cijfferboek*. Utr. 1690, 8°.

CUNEUS, *La Republique des Hebreux*. Amst. MORTIER, 1705, 3 tom. av. pl. 8°.

DAVIDS *harderstassche* (vóór 1693). 12°.

DEURHOFF (W.), *Grondvesten van de Christ. Godsdienst*. Amst. 1690, 8°.

——— *Voorlezingen van de Heilige Godgeleerdheid*. Amst. 1687, 8°.

DORP (FR. VAN), *Stichtelijke gedachten*. 's Gravenh. 1679, 4°.

DUIKERIUS (J.), *Voorbeeldsels der oude wijzen*. Amst. 1693, 8°.

EECKE (C. VAN), *Vale mundi ofte Noodinge tot de broederschap Christi*. Amst. 1684, 12°. obl.

Englands staatsveranderingen, vertoont in het leven van Jacobus II enz. Haarl. 1690, 8°.

ESPINE (DE L'), *Nieuw-Interestboek*. (1690) 8°.

Fondamentsteen d. huis der broederlijke liefde. (1680) 8°.

FRANKEN (H.), *Schriftmatige overweging van genade en waarheid*. Amst. 1706, 8°.

GABBEMA (S. A.), *De Friesche Lustgaarde*. Leeuw. 1686, 4°.

GUERRETS?? *Reizen* (vóór 1714). 4°. (J. E. REYNING, *Reizen?* 1697, 4°.)

HAKVOORD, *Het heylige Avondmaal van onsen Heere JESUS CHRISTUS*. Amst. 1691, 12°.

HALMAEL (J. VAN), *Ontleding over d' Amsterdamsche Apotheek*. (Amst. J. VAN HOORN, omstr. 1690) met pl. kl. 8°.

HEERMAN (F.), *Gulden annotatien*, 28e dr. Amst. 1685, 8°. Idem, 27e dr.

HEINSIUS (N.), *Naukeurige verhandeling van het podagra en de algemeene jigt*. Amst. 1698, 8°.

HELMONT (V.), *Elk zijn eigen*. Dortm. 1699, kl. 8°.

HOEK (KORNELIS V.), *De vernederde en verhoogde Kristus*. Rott. (vóór 1716), 8°.

HONERT (J. H. V. D.), *Paulus brief aan de Romeinen*. Fran. en Amst.? 1698, 4°.

HUIGEN (J.), *Beginnelsen van Gods Koningrijk in den mensch*. Amst. 1689, 8°.

HIPPOCRATES, *Aphorismen of Kortbondige spreuken*, door N. TULP. Amst. J. V. ROYEN in de Kalverstraat bij d'Ossenslujs (1680), 12°.

O. J. D. W. V. (OOM JACOB DIRKS V. WORN. REEKS, Dl. I.

MERVEER), *Beschrijving van het groote en magtige Koningrijk van Salam*. Amst. 1683, kl. 8°.

Konstspiegel der wereldlijke Vermaken, Amst., J. BOEKHOLT, 1687, m. pl. 8°.

Kruis-gezangen of hemelweg (vóór 1712), 4°. obl.

Landbeschrijving (Hist.) v. Groot-Brittanie, Rott. 1685.

LANGEDULT (P.), *Aanteek. over het Nieuwe Testament*. Amst. 1687, fol.

LEEUWAARDEN (N. S. V.), *De godvreezende Zeeman ofte de Nieuwe Christelijke Zeevacart* (vóór 1712), 1709? 8°.

LEMERY (N.), *Het filosofische laboratorium of des Schymisten stookhuis*. Amst. (1683?), 8°.

Leven (Het) v. J. B. Poquelin de Molière, beroemd tooneelspeler. Amst. 1705, 8°.

LIMBURG (PH. V.), *Christel. godgeleerdheid*. Amst. 1701, 4°.

LUCAS (D.), *Onderzoek v. 's Menschen gelukzaligheid*. Rott. 1697, 8°.

LUYKEN (J.), *Godelijke Liefdevlammen door 50 sinnebeelden afgebeeld*. (Amst.) 1691, 8°.

——— *Stichtelijke gezangen*. Amst. 1704.

MAGIRUS (A.), *De wonderlijke historie der menscheneeters*. Amst. 1696, 8°.

Mahomets Alkoran door GLAZEMAKER, Amst. 1696, m. pl. 8°.

MAIMBURG, *Histoire du Lutheranisme*. Par. 1681. Suiv. la copie, 12°.

Mercure Hollandais (Le) de l'an 1677-16..? Amst. 1679-16..? 12°.

MEY (J. DE), *Nederduitsche Wercken*, Midd. 1681, fol.

MEZERAY (DE), *Cronijk v. Frankrijk*. Amst. 1685, 4°.

MICHELANGE DE LA CHAUSSE, *Le grand cabinet Romain*. Amst. 1706, fol.

MOLINAEUS, *De wegh des levens door de overdenking des doods*, (1690?) kl. 8°.

——— *Sleutel des Hemels ofte Christelijk gebede-boek*, (uitgave vóór 1712, omstr. 1680-1690), m. pl. 8°.

——— *Voor-Bruyloft des lams ofte pligt des H. Avondmaals*. (1680?), 12°.

MORTON (Gravin v.), *Gebeden* (vóór 1709), kl. 8°.

Nieuw-licht der Apothekers met nooten van SILVIUS, WILLIS, BLANKAART, enz. 4e dr. — Hetz. 5e dr. Amst. 1683, 8°.

PALAFIX (J. DE), *De herder van de goede nacht*. Amst. 1684, 12°.

Persiaanschen bogaart (Den). Amst. 1688, 12°.

POIRET (P.), *De eruditione solidae superficiei vera et falsa*. Libr. III. Amst. apud WETSTENIUM (vóór 1700), kl. 8°.

Reys-boek door de Vereenigde Nederlanden en derzelver aangrenzende landschappen en koningrijken. Amst., JAN TEN HOORN, 8°.

- Romeynschen Adelaar (De)*. Utr. 1689, 3 dln. kl. 8°.
- RUPERTI *Hist. univers. etc.* Franeq. 1698, 8°.
- SANCTII (FR.), *Minerva*. Amst. (1704?) 8°.
- SCHEFFER enz., *Historie van Lapland en Finnen*. Amst. 1682.
- SCHABAELE (J. P.), *Lusthof des gemoeds* (vóór 1713), 8°.
- SELDENI (JOH.), *de Diis Syris*. Amst. 1681, 8°.
- SMALLEGANGE (M.), *Geslacht-rekening der Vorsten van Nassau* (1e dr., waarschijnlijk 1689 of 1690). De 2e dr. Amst. 1690, met pl., 8°.
- TAILOR (J.), *Het leven van den Zaligmaker Jesus Christus*. Utr. 1700, fol.
- TAVERNIERS *Reizen*. Amst. 1682, 4°.
- THEVENOT (DE), *Gedenkwaardige reysen*. Amst. 1681—1682, 4°.
- *Voyages*. Par. CH. ANGOT, 1689, 3 dln. 5 st. m. pl. 8°.

- Toneel-speelder (De schrandere)* door list. Bly-spel (1e dr. vóór 1702?) 8°.
- Uyterste wille van een moeder aan haar toekomende kind. 1e dr. — Hetz. 2e dr. Amst., J. V. NIEUWVEEN, z. j. (1700?).
- VORSTIUS, *De latinitate false ac merito suspecta*. Franeq. 1698.
- VOSSII, (M.), *Annales Holl. Zeland*. Amst. 1680, 4°.
- Vrankrijks staat-zucht, trouwloosheid en wreedheid. Amst. en Leeuw. 1690, 4°.
- VRIES (S. DE), *Goudene spreken der martelaren*, Amst. 1683, 8°.
- *Wonderen omtrent de Zeeën*. Amst. 1687, 4°.
- Wegh (De) des levens door de overdenkingen des doods, kl. 8°.
- WISSENBACHII (JOH. JAC.), *Commentarius ad Institutiones Justiniani*. Franeq. 1700, 4°.

T A A L K U N D E.

Nektar (vgl. A. R.). Op de korte latijnsche aantekening over dit woord (IX. bl. 348) heb ik de bescheidene aanmerking te maken, dat de afleiding, die zij geeft, aan de eischen der hedendaagsche etymologie niet voldoet. Vond zij vroeger, en nog in het begin dezer eeuw, hare voorstanders, het was omdat men toen nog de grieksche taal als eene geheel op zich zelven staande beschouwde en dus uit haar zelven de etyma van bijna alle grieksche (ja zelfs latijnsche) woorden trachtte op te sporen. Sedert echter mannen als BOPP, POTT, BENFEY en anderen optraden, om met behulp der achtbare *sanskrita* op het gebied der etymologie eene betere methode aan te wijzen, heeft eene omzigtige taalvergelijking meermalen, ook voor het Grieksch, de verrassendste resultaten opgeleverd. Maar ter zake.

De voorgestelde afleiding dan heeft tegen zich:

1. Het bezwaar, door TIB. HEMSTERHUIS (ad LENNEPII *Etym. Ling. Gr.*, ed. II. p. 448) aangevoerd. — Die plaats is, om nog andere daar voorkomende fantaisiën over *νέκταρ*, het naslaan waard.

2. Het gebrek aan bewijs voor 't bestaan eener particula negativa *νε*, verkort uit *νη*. — Over *νέπιδες* (buitendien het struikelblok der grammatici), waarin *ΑΠΙΟΝ* haar meende te herkennen, raadplege men de lexica van PASSOW en PAPE, en vergelijkte TH. BENFEY, *Gr. Wurzellex.*, II. 56, en G. CURTIUS, *Grundz. d. Gr. Etym.*, I. 232.

3. De beteekenis (*niet doodend*), welke de samenstelling uit het problematische *νε* en *κταίνω* oplevert. De bestemming van den

nektar was, zoo ik mij niet vergis, om den goden eene *eeuwige jeugd*, *onsterfelijkheid* te verleen. Volgens de voorgestelde afleiding kan *elke* drank (een *toxicum* uitgezonderd) den naam van *nektar* dragen.

De onmogelijkheid om het etymon in de grieksche taal zelve te vinden deed HEMSTERHUIS aan het einde zijner aantekening l. l. zeggen: »Videtur igitur vox peregrina et aliunde in linguam Graecam adscita.» En hij had gelijk. OPBENFEYS voorgang (a. a. O., S. 57 u. 258) aarzelen wij dan ook niet, de beide sanskritische vormen na₅, *omkomen*, en tár-aj (ook tár-aj) (*), *behoeden*, *afweren*, als de bestanddeelen van het woord in kwestie op te geven en gelooven, dat ons het Sanskrit beter dan het Grieksch bekend maakt met de bestemming van den nektar, — een' *doodafwerenden*, alleziens voor goden geschikten drank.

Opmerkelijk is het dat ook de Indiërs hunne a-mr-ta-m (*onsterfelijk makende* godenspijs) hadden, uit welk woord het grieksche *ἀμβροσία* ontstaan is; — *hoe*, verlangt de vragger niet te weten, en wij kunnen het dus bij de losse vermelding laten. B'.

Spreekwoord. Juegü el sol, etc. (vgl. XI. bl. 183). Die eene fraaie verzameling van geestige spaansche spreekwoorden wenscht te kennen, kan te regt komen bij onzen CONSTANTIJN HUYGENS, die er in het elfde boek zijner gedichten een 1300tal heeft gegeven met de vertolking. SAXO SYLVIUS.

(*) Zie voor de klankverwisseling de lijst bij CURTIUS, *Grundz.*, tegenover bl. 98.

Troef (vgl. XI. bl. 183, 248). Ik gis, dat dit woord eene verbastering is van *triomf*. De Spanjaarden noemden het kaartspel *triomfo*, de Franschen *jeu de triomphe*. Bij ons noemde men eertijds een spel kaarten *een troefboek*. Men ziet hieruit, waarom het *atout*, 't welk het geheele spel beheerscht, bij ons *troef* (*triomf*) heet: het is de uitroep van den overwinnaar.

SAXO SYLVIUS.

Anakreontische vragen. — Ode 51.

Wanneer wij deze Ode met eenige aandacht lezen, en zoowel de vinding en conceptie als de bewerking er van overwegen, zoo zullen we ons al spoedig overtuigen, dat zij verre afwijkt van den gewonen, eenvoudigen dichttrant van ANAKREON, en het zal ons tevens voorkomen, dat men hier te doen heeft met het werk van eenen of anderen lateren Griek, die den zanger van Teos heeft getracht na te volgen en op zijne wijze ook eens wat willen anakreontizeren.

Dit neemt echter niet weg, dat er veel schoons in het stukje is; dat wij het met genoegen kunnen lezen, ja zelfs noode uit den liederenbundel zouden missen.

Intusschen, men moet het bekennen, komen er verscheidene regels in voor, die ons hinderen van wege het gebrekkige er in, veroorzaakt 't zij door de foutive mondelinge overlevering, of wel door slordigheid der kopiisten; want we willen toch liever de schuld er van aan deze geven, dan wel aan den dichter zelve, die, bij al het onvolkomene van zijn kunst- of knutselwerk, toch bezwaarlijk aansprakelijk mag gesteld worden voor uitdrukkingen en gezegden, voorzeker niet aldus door hem geschreven.

We zullen den smaakvollen lezer op eenige dier leemten wijzen en ze tevens naar vermogen trachten weg te nemen; of het ons mogte gelukken, daarin meer of min te slagen: en dus ter zake.

Het driewerf herhaalde *ἄρα τις*, bij den aanvang van het lied, getuigt van des dichters hooge bewondering van en zijne levendige belangstelling in het voorwerp, dat hij aanschouwt en 'twelk het onderwerp zijns gezangs zal worden.

We hebben op de drie eerste versregels geene aanmerking dan alleen deze, dat wij den zin er van liefst met het *δίσκω* zouden sluiten en dus achter dat woord een vraagteeken stellen. — Wat echter de 5 naastvolgende verzen betreft, deze willen ons, zoo als ze nu in de vulgaat voorkomen, om vele redenen niet behagen; ook schijnen ze hier en daar min of meer bedorven. Welligt echter, dat het gebrekkige er van door eenige kleine veranderingen en vooral door de verschikking van sommige woorden en regels zou kunnen verholpen worden. We verbeelden

ons namelijk, dat er aldus *kan* gestaan hebben:

*ἄρα τις, νόον ἀερθεῖς
ἐς θεούς, δὲ ὑπερλευκάν
χ' ἀπαλάν χάραξ· Κύπριν,
μακάρων φύσιος ἀρχάν,
ἐπὶ νότα τῆς θαλάττης;*

Overgaande tot de beschouwing van het elfde vers, moeten we bekennen, dat ook ons het *μόνα*, 't zij men het doe terugslaan op *ὅσα*, of wel met *κύμα* vereenige, in geenen deele wil bevallen. We gelooven, dat de afschrijver hier gefaald heeft, en zouden, als verbetering, wel de volgende lezing voorstellen:

κύμα δ' ὄμμασιν κἀλύπτει

of *κύματ' ὄμμασιν* —

dat stellig een beteren zin oplevert dan de vulgaat.

Voorts schuilt er in vs. 19 ook al weder eene fout, zoodat we, even als sommige vroegere commentatoren het *μέγα κύμα*, in verband beschouwd met het *ἀπαλοχρόους γαλήνας* in den 14den regel misplaatst keuren, en daarenboven met het *πρώτα*, dat onmiddellijk volgt, geen weg weten. Wanneer we echter dezen regel veranderen in

μέλαν κύμα πόντου τέμνει.

zoo verkrijgen we een vrij goeden en passenden zin: het *μέλαν* toch zal den naauwgezetten en keurigen lezer wel niet hinderen, daar, zoo als bekend is, dit woord juist niet altoos *zwart*, *koolzwart* behoeft te beteekenen, maar, even als het latijnsche *caeruleus*, ook *donkerkleurig* ja *grauw* aanduidt en, als epitheton van de zee, zeer goed door *donker-* of *waterblauw* kan terug gegeven worden.

En zoo zijn we als van lieverlede gekomen tot een viertal verzen, nl. 23 — 26, waarover reeds veel is geschreven en die op verschillende wijzen zijn opgevat en verklaard. — We zullen van een en ander hier geene dorre en onvruchtbare opgave doen, daar men, des verkiezende, zulks kan vermeld vinden bijv. in de uitgave van FISCHER; en er alleen dit van zeggen, dat de zaak dusverre nog niet tot klaarheid schijnt gebragt te zijn, en de bedoelde verzen altijd op de verbeterende hand blijven wachten. Wat ons betreft, we zouden onder opneming van de door DE PAUW in het 23ste vers voorgeslagen conjectuur *ἀλμυρῶ*, wel haast de volgende verandering durven voordragen, t. w.:

*ὑπὲρ ἀλμυρῶ τοῦ πόντου,
ἐπὶ δελφίσιν χορευταῖς
Ἔρος, Ἰμερος δ' ὀχοῦνται,
δολερῶ νόον γελώντες.*

Eindelijk komt het ons voor, dat ook de twee laatste verzen noodzakelijk eenige verandering behoeven, zullen ze een geregelde en toepasselijken zin bekomen en het geheel behoorlijk sluiten. Daartoe dragen wij de volgende conjectuur voor:

Παρίης ὑπ' ὄμμα παιζει
ἡ δὲ νύχεται γελῶσα.

En hiermede dit opstelletje eindigende, laten wij den geleerde gaarne vrij, onze gissingen en bedenkingen te toetsen, te wederleggen, ja zelfs te verwerpen; mits in het laatste geval iets beters in de plaats gevende dan het ons gelukt mogt wezen te vinden.

Dr. J. TH. BÜSER.

Woorden in Zeeuwschvlaanderen in gebruik (vgl. A. R., XI. bl. 177 en 211). In 't junijsnummer van den *Gids* dezes jaars las ik met genoegen het opstel van den heer J. H. HALBERTSMA, over »Die Nordfriesische Sprache, enz. Ik wenschte wel dat boven mijne vorige en latere mededeelingen zijne woorden geschreven stonden: — »dat de Germaansche talen met onze gewone A. B. letters konden geschreven worden, zonder die met allerlei bijteekens te beladen of met ongehoorde koppelingen te verbinden, — maar als gij ten dien einde het alleruiterste beproefd hebt, zijn wij nog genoodzaakt om eenen inboorling te betalen, die ons met de levende stem de ware uitspraak leert.»

Wij Zeeuwschvl. weten dit bij ondervinding, als sprekende met drieërlei oo: kolen, koölen en koölen; tweeërlei oe: boören en boöle (eend); tweeërlei eu = zeümer (zomer) en treurig enz.

Onze groote hinderpaal ligt echter in de woorden met *g* eindigende, waarachter wij, even als vroeger de ouden, eene *e* voegen: *lang, lange* bij ons *langhe: bang, bange, banghe*. De *gh* heeft iets van de fransche en nederlandsche *g* en van de *k*.

Ik teeken uit de opmerkingen van den beoordeelaar eenige woorden aan, die in Zvl. dezelfde beteekenis en uitspraak hebben.

Lfr. (landfriesch), Kùch, drooge hoest. Zvl. Kuch, meerv. kugchen.

Bar-biaum. (Oostfr.) Beziënboom. = Zvl. Beijer-boom = kruisbessen- (Beijers) boom.

Bedstéz. Lfr. Bedstêe, vierkant om in te slapen. Zvl. bedsté (bedstede). Zoo hebben wij ook zitsté, eene zitplaats van hout, rondom de wanden van zeer ouderwetsche boerenwoningen.

Kribbebiter (letterlijk als in Zvl.). Lfr. Kraebe-biter. Een kribbebijter, paard dat aan zijne krib knabbelt. In Zvl. overdragtelijk een kniesoor, in vele gevallen ook iemand wien alles tegenloopt, een sjouwer, een ongelukkige in handel en bedrijf, enz.

Lfr. *Lepelrek*. Zvl. lepelrek, een plat bord met houtjes er op, waarin gaten ter plaatsing der lepels. Zvl. grens. lepelberd (*).

De heer HALBERTSMA zegt t. a. p., bl. 878:

(*) *Kuch*, *bedstede*, *lepelrek* en *kribbebijter* in de oorspronkelijke beteekenis en die van *kniesoor* zijn ook in Holland in gebruik.

»Het onderscheid tusschen masc. en fem. heeft toch eenmaal in beide die talen (Nederl. en Landfr.) bestaan, en het bestaat nog in de geslachtlijsten en in de boekentaal; doch *het is in den mond des volks zoo volkomen gestorven, dat ik nog nimmer eenen pédant gekend heb, pédantisch genoeg om in de dagelijksche zamensprekingen het onderscheid van vrouwelijk en mannelijk door het artikel te doen uitkomen.*» Ik moet, versta ik hem wel, daartegen opkomen. In Zvl. doet dit ieder die nog de oude cadzandsche en verwante dialecten gebruikt. Wij zeggen: dn rooien leeuw, dn beer, de vrouw, de zonne, dn meulen, de druive (druif), dn ezel, enz. enz. (dn nagenoeg als dun, doch de u zeer kort, voor den). Wij zeggen dit in den eersten naamval enkelvoud, even als in de buigingen met behulp der voortzetsels: van, aan, endg. Men zal mij tegenwerpen, dat we dus geen onderscheid tusschen den mannelijken eersten en vierden naamval maken, even als de Vlamingen, dit is zoo; doch wij duiden daartegen het geslachtsonderscheid aan.

Bij de vroeger medegedeelde woorden voegen men nog:

Jenievers en beijers. Aalbessen en kruisbessen.

Kumen is niet alleen zuchten, maar vooral prullen, mokken.

Mite (Zvl. grens). Mijt, kleinigheid, klein geldstuk.

Miter. Mijt, kaaswormpje, endg. *Meelmiter*, meelworm.

Pissebed, triviaal *beddezeeker*, gewoonlijk *melkwiit* (melk-wijt), *paardebloem*.

Schoeperen en geschoeperd. Schroeijen, verschroeid of geschroeid.

Slunse. Lor, oude lap, overdragtelijk vuile meid, slons.

Wuitenk (wuiting), windzak, *beslagmaker* (Zvl.). Wuitink is waarschijnlijk vlaamsch, misschien van *laweit* en *laweitmaker*, levenmaker.

G. P. ROOS.

Woorden in Zeeuwschvlaanderen in gebruik. De volgende woorden, in de lijst bl. 177 opgegeven, zijn ook op Schouwen in gebruik. *Astrant*, *bekaid*, *garre*, *gesmieë* (op Schouwen *smie*), *kruik* en *pulle*, *kumen*, *rek*, *slieren* (van daar ook *slier-asperges*, elders *sleeper-asperges*), *tuusliggers*, *verdijsen*, *aar* (tegenover *hietou*), *aeren*, *as ter toe*, *bagge*, *balje* (eigenlijk *baalje*), voor *bedreef*: *gedoentetje*, *benne*, *biezen* (ook van menschen), *blokkeelhout*, *bogt* (ook bank in de kerk), *boord*, *dreeve*, *dulve* (sloot), *falie*, *foije* (schoorsteenmantel), *gruus*, *keuren*, *keuze*, *kokkienen* niet, maar *babbelaars* (*),

(*) In Zuidholland insgelijks *babbelaar*, te Amsterdam *baljetje*, te Utrecht *suikerbal*, in Waterland en Zaanland *taai*, in Friesland op verschillende plaatsen verschillende namen, *kokintje* (Sneek), *kussentje* (Leeuwarden), *slak* (de Joure en Balk), *steek* (Woudsend). BESTUUR.

koppespin, *korrewaegen*, *langen*, *likebidder*, *maljenier*, *missand*, *murpel*, *muten*, *opperen*, *opreeën*, *poskop* (doch op Schouwen wordt de kop niet gehakt, alleen gesneden en met peper en zout er tusschen geperst), *puut* (kin-derhand, het woord op zich zelf), *sampetter*, *schadeloos*, *schaalje* en *schaliebiter*, *schanstlooper*, *schobberdebonk*, *schumen* (in de beteekenis van rondloopen tot het navorschen van iets), *solfer*, *stik sta vast* (van vlas), *stremien*, *tote*, *twien*, *verweeren*, *smoutetol*, *achterbacs*, *baken-spek*, *kativig* (ziekelyk), *lanken*, *line*, *pine*, *ric*, *stik*, *swaarde* (alleen van een varken), *tas*, *tuun*, *twint* (inmiddels), *pisel*, *rocht*.

In Schouwen zijn van de op bl. 211 genoemde, in dezelfde beteekenis in gebruik: *Akkelen*, *amper*, *avegaar*, *bakkeruut*, *berg*, *berm*, *beuzelen*, *brinstig*, *broesem*, *elder*, *gemet* (Schou-wensch 41, 68 □ r. Blooisch 39, 24 □ r.), *glui*, *hakke*, *heule*, *karsousen* (Curagaotjes?), *kieter*, *kreke*, *kuieren*, *kumen*, *kute*, *laaien*, *laweit*, *leebreken*, *leuren* (werkw.), *ommende-weer*, *peuke*, *poelepentane*, *schabouwvelik*, *stra-bant* (meer: brutaal), *tas*, *teele*, *timmer*, *toog*, *touteren*, *trompe* (de zaak verouderd), *verabbe-zakken*, *vlui* (vluier), *mennen* (bij voeren), *vuul-te*, *wagewiid*, *weeg*, *weerschoofd*, *weren*, *nieuw-jaarsmaand*, *kortemaand*.

In de Meierij van 's Hertogenbosch ge-bruikt men in denzelfden zin als t. a. p. *Moô-re*, *jonk* (zie *mun joenghen*), *seffens*, *taalsman*, *bamesse*, *foersette*, *kapper*, *mulder*, *plavuze*.

Te Antwerpen: *Pataten*, *peizen*, *smoren*, *stove*, *taljooren*, *noende* en de overige daar ge-noemde.

H. M. C. v. O.

Woorden in Zeeuwschvlaanderen in gebruik. *Kruik* en *pulle*. Pullen wordt ook in Holland gezegd van zeker soort van kruiken, vooral van porselein. Onze grootmoeders hadden *pullen*, groote en kleine, op kabinetten en kasten.

Verdijen wordt in Holland ook gebruikt voor *verzeggen*. *Men zou het verdijen iemand weer een dienst te doen*, zegt men als men met ondank wordt beloond. En daarom hoort men dat woord bijna dagelijks. C/4.

Kreperen (vgl. XI. bl. 158, 217). Dit woord is mij onder 't aantekenen mijner zvl. woorden ontsnapt. Wij zeggen: *Creveren* voor *sterven van erremoe* en *kativigheid* (gebrek, enz.), 't is niets anders dan 't fr. *Créver*.

G. P. ROOS.

Nederlandsche woorden door de Franschen overgenomen (vgl. A. R., XI. bl. 215). Onder de t. a. p. woorden zijn eenige in Picardië gebruikelijk, en ook bij ons in zwang. Wij voegen daar nog eenige bij, ontleend aan een stukje getiteld: *Des rébus de Picardie*, ge-plaatst achter het werk: *Monnaies inconnues*

des évêques des innocens, des fous etc., par M. J. R. (IGOLLOT) d'Amiens, avec des notes etc. par M. E. F. (EBER), Paris 1837.

Wij lezen aldaar p. 193: »On parlait en France trois principaux dialectes, au midi la langue d'oc, au centre la langue d'oïl ou française et au nord la langue picarde.» Geen wonder dus dat vele *picardische* woorden met de nederlandsche overeenkomen of aldaar ook in gebruik zijn.

Haple, haspel. *Mesle*, mispel. *Signet*, bague avec un chaton ou pierre. *Cabus*, kabuiskool. *Tette*, sein de femme. *Tit*, tepel. J. D.

L.

[Onder de fransche woorden door den heer DE BAECKER opgegeven als uit onze taal overgenomen, zijn er verscheidene die de Franschen van eene andere zijde ontvan-gen hebben. Als in Artois gebruikelijk worden genoemd, *capelle*, *cat*, *catelain*, *cateau*, *cataigne*, *capon*, *candeli-er* en *capiteau*. Al die woorden vindt men en in het Fransch en in onze taal. Oorspronkelijk behooren zij tot het Latijn. Uit deze taal zijn zij, hetzij regstreeks, hetzij door middel van het Fransch of Italiaansch in de onze overgegaan. Dat de heer DE BAECKERE meent dat het artesische dialect ze aan het Nederlandsch ontleend heeft, komt waarschijnlijk hier van daan, dat men daar de eer-ste letter niet gelijk in het Fransch als *ch* maar als *k* uit-spreekt. Dit heeft echter eene andere oorzaak. De *c* aan het begin van latijnsche woorden, werd, wanneer er eene *a* op volgde, door de Franschen doorgaans als *ch* uitgesproken, *castellum*, *cantare*, *castanea*, *camelus*, *campus*, *calceus*, *calefacere*, werden: *château*, *chanter*, *châtaigne*, *chameau*, *champ*, *chausse*, *chauffer*. Had de tweede let-tergreep eene *i*, dan had bovendien plaats wat de Duit-schers *umlaut* noemen, dat is de *a* veranderde in *e*, b. v. in *chef*, *chemise*, *chetif*, *chemin*, *cheveu*, van *caput* (ablat. *capite*), *camisia*, *captivus*, *camino* (Ital.), *capillus*. Som-tijds ook vindt men deze verandering van *a* in *e*, waar de volgende lettergreep geene *i* heeft b. v. in *cheval*, *cher*, *chèvre*, van *caballus*, *carus*, *capra*. De Artesiers echter behielden de oorspronkelijke uitspraak; maar de woorden zelve hebben zij zoowel als de overige fransche uit het Latijn, niet uit het Nederlandsch overgenomen. — *Es-craigne*, *eule*, *bref* en *chat* komen zeker overeen met ons *schrijn*, *olie*, *brief* en *kat*, maar beide volken Nederlan-ders en Franschen, hebben ze aan het Latijn te danken. In die taal luiden zij *scrinium*, *oleum*, *breve*, *cattus*. Voor *dadel* zeggen de Franschen *datte*, beide van het lat. *dac-tylus*. Hier hebben misschien de Picarden den nederland-schen vorm van het woord overgenomen. — *Almanak* is uit het Arabisch. — De fransche woorden *bière* en *bleu* zijn zonder eenigen twijfel van duitschen oorsprong; maar zij komen in alle duitsche talen voor. Er is dus geene reden om aan te nemen dat zij juist uit het Nederlandsch in het Fransch zijn overgegaan. — De *bok* draagt dezen naam niet alleen in duitsche maar ook in keltische talen: waar-schijnlijk hebben dus de bewoners van Frankrijk het dier reeds zoo geheeten eer zij met duitsche volken in aan-ra-king kwamen. — De naam *renard* voor den vos is aan den roman van *Reinaert* ontleend, die van duitschen oor-sprong is. Maar in welke taal was het verhaal van *Reinaert* geschreven, dat het eerst in Frankrijk bekend werd, in het Latijn of in eene duitsche taal?]

Meermin (vgl. XI. bl. 21). De heer J. H. VAN LENNEP stelt vast, dat meermin het vrouwe-lijk zou zijn van meerman, doch het bewijs? Men treft immers reeds meerminnen, zelfs meerwijven aan vóór men nog meermannen kende? Ik stel dus, dat meerman eene later

uitgevondene tegenstelling van de meermin is. Zou meermin niet zeebemindster, beminnares van de zee moeten zijn? De meerminnen zijn immers de sirenen der Ouden?

G. P. ROOS.

[De deutsche meerminnen hebben zeker haren oorsprong te danken aan de sirenen der ouden. De meerminnen zijn van lateren tijd. Meermin (*merimann*) komt echter reeds in een oud hoogduitsch stuk van de XIde eeuw voor. Zie GRAFF, *Sprachsch.*, II. 753.]

Lorredraaijer (vgl. XI. bl. 117 en 217) is een smokkelvaartuig, doch in Zeeuwsch-vlaanderen ook een sluiker. Het sluiken zelf noemt men hier ook *smokkelen*, *blouwen* en *lollen*. Opmerkelijk is dezer dagen het lorredraaien. Honderden kinderen en vrouwen passeren dagelijks de grenzen, terwijl zij lorren (lommen) sluiken.

Wij hebben ook de spreekwijze: een loer draaien, voor iemand eene leelijke pots spelen, of als onzichtbaar een pak slaag, eene wonde, enz. toebrengen, opligten endg. Staat dat met lorredraaijer in verband?

G. P. ROOS.

[Over de spreekwijze *een loer draaien*, is Nav. VIII. bl. 125 gehandeld.]

Ploegrister (vgl. XI. bl. 183). *Rister* is een vlaamsch woord. Bij KILIAEN, PLANTIEN en TEN KATE vinden wij het volgende omtrent de beteekenis en afleiding.

KILIAEN. *Riester* / *rijster*. *Fland.* Rulla. Verder *Rijster* / *regster* / *ploegh-schuerder*. Rulla.

PLANTIEN. *Riester* / voyez *Rijster*, welk woord niet opgenomen is, wel: *Rijster* / oft *regster* / *ploeghschuerer*. L'aureille de la charue, fer qui separe et rejete la terre de la charue. *Rulla*, *rallum*. — Id. *ploeghschuerer*. Un fer à nettoyer la charrue.

TEN KATE, *Aenl.*, II. bl. 338, brengt het tot den stam RYZ of RYS, van waar RYS, *surculus*; RYSEL, RISSEL, *fascis*, *surculorum*, welker roering een zagt gerissel maekt, waarvan ons RYSELEN, RISSELEN, *strepere*, *stridere strepitu levi*, *surculorum instar moveri*; en daer van weder, als ziende op 't rissel-geluid in 't schueren van den ploeg, mogelijk hier toe het vlaamsche RYSTER, RIESTER, en ook uit het *praet*: REISTER, rulla. B¹.

Ploegrister. In Zeeuwschvlaanderen zegt men riister. Alle dergelijke woorden vorderen in het Nederlandsch *ij*, dus rijster (boek-wiit alleen uitgezonderd, dit is boekweit). De ploeg heeft eerst een kouter of schijf, die eene snede in den grond maakt; dan komt de schaar (hier scharre), welke een deel gronds van onderen opneemt; hierop volgt onmiddellijk de riister, die het afgesneden deel gronds los rijt en, als zijnde met de schaar van schuinen vorm, omkeert. Ik denk dus dat het rijter

is. Keerde de riister den grond alleen om, ik zou bij boven vermelde verklaring aarzelen, doch de riister kan zonder de schaar, waarmede hij een schuin en hol vlak vormt, deze omkeering niet bewerken, zoo dus kouter en schaar snijden, riister rijt los en *riister en schaar* keeren samen om. G. P. ROOS.

[Uit de aangehaalde plaats van KILIAEN blijkt dat reeds in zijnen tijd dit woord op verschillende wijze uitgesproken werd. Het behoort uitgesproken en geschreven te worden *riester*. Het angels. *reost* en oudhoogd. *riostar* en *riostra* bewijzen het.]

Spaansche klinken (vgl. XI. bl. 218). Kousen? uit de opklimming zou ik 't haast opmaken. G. P. ROOS.

[Eene kous is geen klink, al zijn er kousen die klinken hebben. Er schijnt in de aangehaalde regels van JAN DE REGT eene drukfout te zijn. Voor *klinken* zullen wij moeten lezen *klikken*: het rijm vordert dit. *Klikken* nu of *klikkers* zijn muilen, zoo genoemd naar het onaangename geklik dat zij geven zoo dikwijls hij of zij die ze draagt den voet verzet.]

Deren (vgl. XI. bl. 119 en 254). De vraag over het woord *deren* schijnt den beantwoorder te hebben *gedeed* (*leed gedaan*), wij hopen dat die vraag hem niet zal *deren* (*schade doen*). Maar wij meenen hem toch den raad te moeten geven, om in boeken voor de jeugd zoo min mogelijk verouderde woorden te gebruiken. Hoe goed hij zich ook met het gezag van L. TEN KATE, van WEILAND, van KONIJNENBURG (en hij had er vele andere autoriteiten kunnen bijvoegen), heeft verantwoord, houden wij echter het gebruik van het woord *deren*, in de door ons op bl. 119 aangehaalde plaats, voor onjuist, immers voor zeer dubbelzinnig, en zoo iets moet vooral in een schoolboek vermeden worden. ©.

[Het bestuur acht zich niet geroepen te beslissen of het woord *deren* op de bedoelde plaats goed gebruikt is of niet. Het doet alleen opmerken dat *deren* noch in de eene, noch in de andere beteekenis tot de verouderde woorden behoort. Noch WEILAND, noch KONIJNENBURG, noch andere autoriteiten behoeven wij om het te bewijzen, want niet alleen in de schrijftaal, maar ook in de spreektaal is *deren* en voor *leed* doen en voor *schade* doen nog in gebruik.]

Werken over Bargoensch of zoogenaamde dieventaal (vgl. XI. bl. 159). Van het laatste door V. te U. opgenoemde werkje bevindt zich een exemplaar in de bibliotheek der maatschappij der nederl. letterkunde te Leiden. 't Is de uitgave van 1649. Dr. A. DE JAGER bezit die van 1688, met de woorden *haer tael* op den titel. Zie *Verbeteringen en aanvullingen op den Catalogus der maatschappij* enz., 1847, achter het *Bijvoegsel over de jaren* 1848—1852.

Ook in LANGENDYKS blijspel: *De bedriegerij van CARTOUCHE, of de fransche roovers*, komen eenige bargoensche woorden voor. Zie bovengenoemden catalogus, dl. I. bl. 149.

B¹.

Psalm XXII: 17 (vgl. XI. bl. 219). Wat de heer J. H. VAN LENNEP onder eene „joodsche“ bijbeloverzetting verstaat en waarom hij de overzetting van het Oude Testament door H. ARNHEIM, dr. J. FÜRST en M. SACHS, Israëlitën, onder de hoofdleiding van dr. L. ZUNZ, mede Israëliet, dus noemt, weet ik niet. Ieder deskundige toch, hij moge vaak in linguistische, grammatische en exegetische opvatting met deze bijbelvertaling verschillen, zal toestemmen de waarheid van hetgeen in het *Vorwort* vóór genoemde overzetting wordt beweerd: dat „die Uebersetzer bei *strenger* (*wij* onderstrepen) Anschliessung an Masora und Accentsystem, es sich zur Aufgabe stellten, den ermittelten richtigen Sinn *treu* (*wij* onderstrepen weder) wiederzugeben.“ Geen spoor van polemische strekking in hunne overzetting evenmin als van eene joodsch-traditionele interpretatie. Niet t. a. plaatse alleen, maar op zoovele andere plaatsen, zal de heer v. LENNEP menige uitdrukking anders vertaald vinden dan bij de staten-overzetting, zonder dat men aan *oneerlijkheid* mag denken: wij bedoelen inzonderheid die plaatsen waaraan de christelijke kerk eene voorspellende of dogmatische betekenis heeft gehecht.

Wat nu de besprokene uitdrukking betreft, waren en de genoemde overzetters en de statenvertaling even „eerlijk;“ zij is eene der vele moeilijke uit het Oude Testament. 't Zij ons vergund hier aan te voeren wat een christen-exegeet, dr. JUSTUS OLSHAUSEN, op bl. 124 van zijne verklaring der Psalmen (*Die Psalmen erklärt*, Lpz. 1853), op het geciteerde vers aanteekeent: „ Keinem Menschen würde es einfallen, *הַקִּיפוֹנִי* durch »hat mich umklammert“ (v. LENG. u. A.A.) zu übersetzen, wenn nicht die im Zusammenhange sehr störenden Worte folgten: *כָּאֲרִי יָדַי וְרַגְלֵי*. Es ist zwar jetzt ziemlich allgemein anerkannt, dass dieselben, wie sie im masorethischen Texte dastehn und punctirt sind, nichts Anderes heissen können, als: *wie der Löwe meine Hände und Füße*; da sich dieser Sinn aber an dass Vorhergehende nicht bequem anschliesst, so ist eine Menge gezwungener Erklärungen und unwahrscheinlicher Versuche zur Aenderung des Textes oder der Punkte erwachsen, deren Entstehung schon in früher Zeit durch die Heftigkeit jüdisch-christlicher Polemik, die sich an die Stelle knüpfte, begünstigt wurde. Am besonnensten äussert sich DE WETTE (4e Aufl.), wenn er unter Hervorhebung der Schwierigkeit einer passenden Anknüpfung an das Vorhergehende zu dem Schlusse kommt, dass vielleicht etwas der Art zu ergänzen sei, wie der *Chaldäer* ausdrückt: *beissend* wie der Löwe u. s. w., oder auch ein Zeugma anzunehmen sei, wie ebenfalls GSENIUS will (*lex. man.*: *sicut leones*

inhiant s. imminent manibus pedibusque meis“); obwohl beides aus dem Grunde geringe Wahrscheinlichkeit hat, weil der Löwe sich nicht vorzugsweise mit Händen und Füßen seiner Beute zu schaffen macht. Dasselbe gilt, ausser andern Gründen, gegen HITZIG's Uebersetzung: eine Rotte Frevler machte sich um mich her, wie ein Löw', um meine Hände und Füße,“ sowie gegen das Umklammern der Hände und Füße bei KÖSTER, v. LENG. Früher glaubte man *כָּאֲרִי* den alten Versionen zu gefallen, die dafür *ein Verbum* ausdrücken, als ein unregelmässig gebildetes Part. von *כָּרַר* mit der ungewöhnlichen Pluralendung auf *-י* für *-וּ* nemen zu dürfen, in dem Sinne von *durchbohrend* (meine Hände u. Füße); *solche Annahme ist völlig grundlos* (*wij* onderstrepen). Das allein Wahre dürfte sein, dass die Worte gar nicht in den Text gehören, sondern sich vom Rande her eingeschlichen haben. Die Veranlassung zur Bezeichnung von Randbemerkungen wie *כָּאֲרִי* und *יָדַי וְרַגְלֵי* findet sich zwar allem Anscheine nach nicht in der allernächsten Umgebung; denn zu dem 1 Gl. des folg. Verses kann *יָדַי וְרַגְלֵי* unmöglich als Erläuterung dienen, da dort Niemand jemals unter dem Ausdrucke *כָּל-עַצְמוֹתַי* die Hände und Füße verstanden haben wird. Wohl aber kommen in einiger Entfernung solche Ausdrücke vor, zu denen grade die hier überflüssigen Worte als Randerklärung vorzugsweise passen: *כָּאֲרִי* erläutert oder vielmehr verbessert richtig das nicht durchaus angemessen gebrauchte *אֲרִי* V. 14, und *יָדַי וְרַגְלֵי* erklärt richtig das *כָּל-עַצְמוֹתַי* V. 15, und wenn man an der verhältnissmässig grossen Entfernung Anstoss nimmt, so darf man nicht vergessen, dass solche Bemerkungen, wenn am Rande *neben* dem Texte vielleicht kein Platz vorhanden war, auch sehr füglich auf den *untern* Rand geschrieben werden konnten, wodurch sie bei späterer Einschiebung in den Text, nicht nur leicht ziemlich weit von den erläuterten Worten entfernt werden konnten, sondern zugleich unmittelbar an einander gerückt wurden, obwohl sie zu verschiedenen Versen gehören. Anderweitige Aenderungen sei es der Consonanten des Textes, sei es bloss der Vocale, haben wohl hauptsächlich, wenn auch nicht ausschliesslich, die alten Versionen hervorgerufen, ohne dass dadurch ein recht befriedigendes Resultat gewonnen wäre. Hieher gehören namentlich die in einigen Handschriften vorkommenden Lesarten *כָּאֲרִי*, *כָּאֲרִי* und *כָּרִי*, über welche DE ROSSI ausführlich handelt, und ausserdem besonders HITZIG zu der St. zu vergleichen ist. Sie alle sind meistens benutzt worden, um das von den LXX ausgedrückte *ἄρξεν* (*Vulg.*: *foderunt*; ähnlich der *Syr.*) zu gewinnen.

AQUILA übersetzt in der ersten Ausg.: ἄσχυαν *foedarunt*; in der 2. drückt er mit SYMM. und HIER. den Sinn des *Bindens*, *Fesseln* aus, welchen auch EWALD mit der Lesart אֲשַׁר־ אוֹדֵר oder auch mit der Punctuation אֲשַׁר־אֲנִי annimmt. Doch ist diese Bdtg. völlig unerweislich, und dass nichts Anderes hierher passt, kann theils nicht zugegeben werden und ist andernteils kein genügender Grund um die Sprache zu bereichern."

Wij hebben dezen bijbelverklaarder te eerder geciteerd, omdat het bij hem in de *Vorrede* luidt: „Zuvörderst muss ich hervorheben, dass ich nicht, wie so zu sagen alle übrigen Ausleger der Psalmen, Theolog bin und deshalb das Verhältniss worin die sich mir aufdrängenden exegetischen Resultate zu den verschiedenen Ansichten der Theologen von den gegenseitigen Beziehungen des Alten und

Neuen Test. stehn, unberührt gelassen habe. Mir kam es lediglich darauf an, wo möglich einen Beitrag zur Gewinnung einer correcteren philologischen Grundlage für das Verständniss der Psalmen zu liefern; die Benutzung desselben für die Theologie muss ich den Theologen anheimgeben, an deren Zwistigkeiten Theil zu nehmen nicht meines Berufes ist" enz.

Ten slotte willen wij den heer v. LENNEP nog mededeelen, dat een Israëliet, een der medewerkers aan de bovengenoemde „*jood-sche*” overzetting, dr. JULIUS FÜRST, in zijn *Hebr. u. Chald. Handwörterbuch*, Bd. I. (Lpz. 1857), S. 568 aan het woord אֲשַׁר־אֲנִי in het aangevoerde vers de beteekenis „*durchbohren*” geeft, hoewel, m. i., ten onrechte en gezocht.

MEM.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Capelle en van Capellen (vgl. het artikel *A. R. Falck* op bl. 13 van dezen jaargang).

In dat artikel wordt gezegd: „De familie van den admiraal schrijft VAN CAPELLE.” — Ik zoude dit betwijfelen. Ik vind den naam van den admiraal als VAN CAPELLEN in v. D. AA., *Biographisch Woordenboek* en in het *Conversations-Lexicon* van BROCKHAUS, 10 Auflage; als VAN DE CAPELLEN in NIEUWENHUIS, *Woordenboek* (nieuwe uitgave), en in de *Biographie des hommes vivants*, Paris 1817.

In den *Staats-Almanak voor het Koninkrijk der Nederlanden voor 1860* vind ik in de *Lijst van geslachten en personen, behoorende tot den nederlandschen adel en binnen het Rijk of zijne overzeesche bezittingen gevestigd*, den naam van den admiraal als THEODORUS FREDERIK VAN CAPELLEN vermeld. — Dit zal wel de regte spelling zijn.

J. H. VAN GEUNS.

Lotgevallen der familie Muilman in Engeland.

„In 't jaar 1770 verscheen te Chelmsford in 't graafschap Essex een werk in 6 octavo deelen, betiteld „*The History of Essex by a Gentleman*.” Er is oorzaak om te gelooven, dat PIETER MUILMAN daarvan zoo niet de zamensteller, althans de blijkbare ontwerper zij geweest, daar zijn naam in de voorrede wordt gevonden. En dit gissen wij, ofschoon de man zelf eerlijk verklaart, dat hij tot het opstellen van het handschrift slechts zeer weinig heeft bijgedragen, met uitzondering alleen van die bladzijden, welke betrekking hadden op de gedeelten van 't graafschap, die hij zelf in eigendom bezat. De bewerker, die het boek met eene opdragt voorziet aan „PETER MUILMAN Esq.”, heeft mede goedgevonden zijn naam te

verbergen, ofschoon hij toch van de *History* wel het voornaamste deel geleverd heeft. Ondertusschen blijft het opmerkenswaardig, dat een vreemdeling tot de bearbeiding van de geschiedenis eens engelschen graafschaps heeft bijgedragen, en nog merkwaardiger is het, dat, behalve eene korte schets van MUILMANS leven in het *Gentlemen's Magazine*, er nergens eenige bijzonderheden over onzen engelschen Hollander worden aangetroffen.

„PIETER MUILMAN derhalve, de geschiedvorscher, kwam op zijn veertiende jaar, en wel in de maand februarij 1722, uit Holland over. Hij was de derde der vijf zoons van den koopman PIETER SCHOUT MUILMAN, en diens vrouw MARIA MEULENAER. Oorspronkelijk was de familie van den edelen stam der graven van Berenger [Beringen?] in het hertogdom Brabant [Limburg?], waarvan zich de jongere tak, door de spaansche vervolging verjaagd, uit zijne oude geboorteplaats ter woon begaf naar 't graafschap Zutphen, en zich nabij Deventer nederzette op een goed *Muyl* geheeten, alwaar het geslacht nagenoeg drie eeuwen zijn zetel had. Het was ook van dit erf, dat zij den naam van MUILMAN erlangden. Uit de graafschap verhuisden enkele leden der familie naar Amsterdam. Nu had de bovengenoemde PIETER SCHOUT MUILMAN vijf zoons, die alle het vaderlijke beroep van koopman als kostwinning kozen, zoodat hun vader, in de meening, dat dit wat te veel was voor ééne plek, het besluit nam van twee zijner zoons in Engeland te plaatsen, waar de wederzijdsche briefwisselingen en verbindingen nog tot gemeenschappelijk voordeel konden uitloopen. Derhalve stak in 't jaar 1715, HENDRIK, de oudste, en in 1722 PIETER, de

derde zoon naar Engeland over, waarna door de twee broeders eene vennootschap werd aangegaan. De oudste, HENDRIK, trad in 't huwelijk met ANN, de dochter van Sir JOHN DARNEL (van het gerechtshof te Marshalsea, en overleed plotseling op zijn stoel den 4den mei 1772, nalatende eene eenige dochter. PIETER huwde in april 1734 MARY, eene dochter van RICHARD CHISWELL, Esq., eens het parlamentslid voor de stad Calne, in 't graafschap Wiltshire. Bij den dood van zijns vrouws broeder zonder uitersten wil, op den 3den juli 1773, kwam deze dame in het bezit van een vermogen van 120,000 pond sterling (£ 1,240,000), dat echter door PIETER MUILMAN, die den last niet wilde hebben van dit kolossale fortuin te bestieren, terstond werd afgestaan aan zijn zoon RICHARD, een Londensch koopman, welke te dier oorzaak de namen TRENCH CHISWELL bij den zijne voegde. Uit zijn eigen vermogen, van zijn Hollandschen vader, kocht PIETER MUILMAN zijne landgoederen van Great en Little Yeldham en Kirby Hall in Essex. Hij stierf in zijn gewone verblijf te Marylebone op den 4den februari 1790, oud 77 jaren, nalatende 350,000 pond sterling (£ 3,700,000). Deze MUILMAN was lid geweest van het oudheidkundig genootschap (*Society of Antiquaries*), maar had, om een of anderen twist met dit geleerde ligchaam, zijn lidmaatschap moeten verliezen. MORANT erkent zijne verplichtingen aan MUILMAN in zijne *History of Essex*. [PIETER'S Zoon]? HENRY MUILMAN was door 't huwelijk verbonden met CONSTANTIA TERESA PHILLIPS, wier romantische geschiedenis men leze in hare *Apology*. RICHARD MUILMAN TRENCH CHISWELL was niet gelukkig met het afgestane fortuin, waarmede hij onvoorspoedige waagstukken deed, en hij kwam aan een ontijdig einde. Het grootste gedeelte van de familie MUILMAN, dat in Nederland was gebleven, hield zich trouw aan den handel, met uitzondering van éenen tak, die zich der godgeleerdheid wijdde: zoodat er zelfs op één tijd een vader met vier of vijf zoons, in den Haag en elders, predikanten waren. — *Notes and Queries*, 2nd S., vol. XI. p. 324.

Ik dacht het bovenstaande belangrijk genoeg om er hier eene plaats voor te vragen. De beweerde afstamming der MUILMANNEN uit een gravengeslacht, en hun verblijf te Muyl bij Deventer, dat hierboven gewis veel te ruim op bijna drie eeuwen wordt geschat, veroorzaken welligt nog belangrijke redewisselingen in den *Navorscher*.

J. H. VAN LENNEP.

D'Egmond te Bourdeaux. De heer C. A. VON HEMERT maakt, bl. 235, gewag van de familie D'EGMONT te Bourdeaux. Dit herinnert mij, N. REEKS, Dl. I.

dat ik, nu welligt een 40 jaren geleden, een brief in handen heb gehad uit Bourdeaux, ondertekend D'EGMONT, en gezegeld met het bekende wapen der familie EGMOND. Welk verband bestaat er tusschen die D'EGMONTs te Bourdeaux, en de oude nederlandsche familie VAN EGMOND? C/4.

Wapens van nederlandsche zeehelden (vgl. XI. bl. 222). STELLINGWERF heeft *coupé d'azur à 3 glands mal-ordonnés d'or, et d'argent à 3 feuilles de trèfle de sinople*, 2 et 1. Eene nicht van den admiraal was met een der voorvaderen van den ondergeteekende gehuwd, zoodat het wapen hem daardoor bekend is.

Van de andere gevraagde wapens zijn verscheidene in het *Armorial* van den heer RIETSTAP te vinden; dat van ALMONDE is zeer bekend. F.

Zegels en wapens der familie van der Werf (vgl. XI. bl. 254). Het wapen van PIETER ADRIAENZ. VAN DER WERFF, burgemeester te Leiden, is van lazuur, met een uit een wolk uitkomenden arm, van zilver, in de hand dragende een sleutel van goud. Het wapen op de *zilveren zegels* is waarschijnlijk van de familie VAN DE WERVE, waarvan één van zilver met een dwarsbalk van keel, en één van sinopel met een dwarsbalk van zilver, wordt vermeld. V. D. N.

Zegels en wapens van de familie van der Werf. Op de *Wapenkaart van H.H. Veertigen der stad Leyden*, door G. VAN RIJCKHUYSEN, komt voor als wapen van PIETER ADRIAENZ. VAN DE WERFF, den bekenden burgemeester: een blaauw veld, waarin een zilveren ontbloote regterarm een gouden antieken sleutel vasthoudt. De arm gaat uit van een zilveren wolk aan den linker schildrand.

De namen HUIBERT en JAN worden in VAN DER WERFFS geslacht niet gevonden; in zijne genealogie, althans in het *Vaderl. Woordenboek* van KOK, dl. XXXI. bl. 23, zoekt men ze te vergeefs.

Hij is driemaal gehuwd geweest: 1. met EVA LAURENS; 2. met YDA VAN TOL, HENDRIKSDR.; 3. met MARIA DUYST VAN VOORHOUT.

Bij zijne eerste vrouw heeft hij gehad drie kinderen: DIRK en ELISABETH, beide jong gestorven, en ADRIAAN, die anno 1604 in Leiden schepen was en gehuwd geweest is met DUIFJE OLIVIERSDOCHTER. Van de 12 kinderen, welke deze naliet, zijn zes ongehuwd overleden, terwijl van de zes overige, één zoon en vijf dochters, genoegzame aanteeeningen ontbreken.

Uit het tweede huwelijk zijn geene kinderen geboren, terwijl zijne derde vrouw hem vijf kinderen schonk: 1. FRANS PIETERSZ.

DUIJST VAN DER WERFF, overleden zonder kinderen na te laten. 2. ADRIAAN PIETER PIETERSZ. VAN DER WERFF, ongehuwd overleden. 3. GEERTRUID PIETERSdr. VAN DER WERFF, overleden zonder kinderen na te laten. 4. BARBARA PIETERSdr. VAN DER WERFF, ongehuwd overleden. 5. CLARA PIETERSdr. VAN DER WERFF, gehuwd met BARTHOLOMEUS JANSZ. VAN ASSENDELFT, heeft nagelaten JAN PIETER en ADRIAAN.

S. V. G.

Wapens van d'Orville en Schrijver (vgl. XI. bl. 254). Het wapen van d'ORVILLE was van sabel, met een klimmenden leeuw van zilver, vergezeld door vier figuren, mij niet bekend, in het vierkant gesteld, almede van zilver; dat van SCHRIJVER was dat van den luitenant-admiraal CORNELIS SCHRIJVER, van wien de vrouw van d'ORVILLE de eenige dochter geweest is.

V. D. N.

Genealogie der familie van Borselen (vgl. XI. bl. 254). De bedoelde genealogie zal waarschijnlijk dezelfde zijn als waarvan W. TE WATER spreekt in de voorrede van zijn *Hoog Adelijk Zeeland*, Middelb. 1761, bl. 14 en 25—28, zijnde afkomstig van zekeren hem onbekenden heer RUISCH DE BRUIN, schrijver der genealogie van den huize VAN BORSELEN en van anderen, die later met de wapens, in levendige kleuren geschilderd, is vermeerderd, en aan TE WATER gegeven was door wijlen den heer burgemeester W. VAN CITTERS; zij zal alzoo, indien zij nog bestaat, in de eerste plaats moeten worden gezocht of in het geslacht van CITTERS of in dat van TE WATER zelve.

V. D. N.

Genealogie der familie van Borselen. De bedoelde genealogie is waarschijnlijk het fraaie handschrift, berustende in de bibliotheek van het zeeuwsch genootschap der wetenschappen. Deze foliant, met honderde gekleurde wapens versierd, heeft tot titel: *Genealogiae van den Huyse van BORSELE in Zeeland; noch eene deductie raekende de Ridderschap en de Edelen van t'graefschap van Zeeland en derselver voorrechten onder de graeven tot den jaere 1572 genoten*.

Verder verwijst ik naar het opstel van W. TE WATER, over de *Zeeuwsche edelen door geleerdheid lofw aardig*, in 1859 door het zeeuwsch genootschap voor het eerst uitgegeven in het *Archief* enz. N°. IV.

p²—p.

Gestacht Kelderman (vgl. A. R., XI. bl. 221). Ik kan thans met meer zekerheid dan in mijne vorige mededeeling (dl. X. bl. 1) opgeven, dat de bouwmeesters van het prachtige stadhuis te Middelburg waren ANTHONIS KELDERMAN, woonachtig te Mechelen, met ROMBOUT en ANTHONIS *de jonge*, waarschijnlijk zijne twee zonen, benevens JOOS KELDERMAN. Enkele posten, die ten dien opzichte in de *Stedelijke rekeningen van Middelburg* voorkomen, zijn misschien belangrijk genoeg om meer bekend te worden.

1482. Bet. meester ANDRIES (?) KELDERMAN met zijn zonen en ANTHONIS *die brusselaer* om dat hi hier kwam om t'werck van der stadhuys op te maken tot 2 reysen en voor dat patroen te maecken van deselve werck.
£ 2 — 15 — 2.

1492. Bet. ANTHONIS KELDERMAN, beldermaker (?) die alhier om gesien heeft t'werck en der steenen van der stadhuys voer sijn arbeit en moeyensse. £ — 2 —

1494. Bet. Meester MATHEUS KELDERMAN by ordonn. van de wet over de volle bet. van de reste van de puije staande voor het stadhuys £ 7 — 10.

1495. Bet. meester MATHEUS KELDERMAN over die beelden die hy geleverd heeft die voor der stadhuys staen £ 5 — 11.

1512. Bet. meester ANTHONIS KELDERMAN, over sijn moenesse en arbeit die hy gehad en gehouden heeft, so in het maken van de patronen dienende aen den gevel van het stadhuys ende oock van diverse barderen die hy tot behoef van de stad gemaect heeft tot St. Jacobsdag 1512. £ 1 — 12 —

1512. Bet. ROMBOUT KELDERMAN van Mechelen omdat hij met ANTHONIS sijn vader verbugeert (?) heeft in t'maeken van diverse barderen. £ 16 — 8 —

1513. Bet. GILLIS OILAERTS over dat hij gereist heeft als quartiermeester tot Mechelen omme te spreken met den jongen meester ANTHONIS KELDERMAN om dat werck van den gevel te hebben also de werckluyden daerna wachten en was uit 6 dagen tot 2 sch. 8 daags. — 16 sch.

1513. Bet m^r ROMBOUT KELDERMAN over de reste en volle bet. van diverse steenen werken die hy geleverd heeft in t'maken van 't stadhuys. £ 70 — 16 —

1513. Bet JOOS KELDERMAN over seker werck dat hy aangenomen heeft an der stadhuys, dienende dit tot volle betalinge.

£ 28 — 12 — 8.

p²—p.

MENGELINGEN.

Zegelwas (vgl. XI. bl. 128). Als eenige toelichting deel ik op dit artikel mede:

Onder de Aardenburger pergamenten vindt men er nog menig een van het prachtige zegel of zegelfragment voorzien.

De roode zijn stellig met metaalverw gekleurd. Zij laten rood stof afvallen.

De bruine en gele laten geen stof afvallen. De gele kleur komt mij voor, naar de tint te oordeelen, gutta gummi te zijn, althans het was is er geheel mede doortrokken en als mede vereenzelvigd. De zegels der abten, kloosters en gemeenten zijn zwart met inwendig groene tint (*sepia*?), en mede geheel doortrokken.

Drie donkergele zegels aan gemengd bruine en gele strengen zijde, versieren nog, uitnemend bewaard, een groot charter van ROBERT VAN BETHUNE. G. P. ROOS.

Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam (vgl. A. R.). In den VIIden jaargang, bl. 66 wenscht een AMSTERDAMMER hieromtrent inlichting te ontvangen. Verscheidene buurten, grachten en straten, zegt hij, hebben in den mond des volks andere namen dan op de bordjes aan de hoekhuizen. Hij verlangt nu eene complete lijst van die bijnamen en de verklaring daarvan. Ik kan zijne weergierigheid niet ten vollen bevredigen, maar wil toch mededeelen wat ik weet, in de hoop dat andere medewerkers er het ontbrekende mogen bijvoegen.

Die bijnamen, de AMSTERDAMMER heeft het zeer juist opgemerkt, betreffen somtijds geheele buurten. Laat ik hier in de eerste plaats noemen den *Jodenhoek*. Dezen naam draagt in den mond des volks het gedeelte der stad waar vroeger bijna alleen Joden woonden. Vond men hier en daar soms een huis door eenen Christen bewoond, buiten den *Jodenhoek* zou men niet ligt de woning van eenen Jood vinden. De naam is evenwel eenigzins onbepaald. Er behooren toe de St. Anthoniesbreestraat, Zwanenburgwal, Zwanenburgerstraat en het laatste gedeelte van de Amstelstraat, met alles wat tusschen deze vier in ligt, de Heeren-, Keizers- en Prinsegracht aan de oostzijde van den Amstel en voorts alles wat tusschen de Muiderstraat, St. Anthoniesbreestraat, Oudeschans, Buitenkant en Heerengracht in ligt.

Binnen dezen laatsten omtrek vindt men de Rapenburgerstraat, die het volk de *Vinkebuurt* noemt; waarom, weet ik niet.

De Heeren-, Keizers- en Prinsegracht, voor zooverre die binnen de beschrevene grenzen liggen, heeten Jodenheeren-. —keizers- en —prinsegracht.

Laten wij van hier eens verder wandelen. Gaan wij, van de Jodenprinsegracht komende, den Amstel verder langs, dan draagt de eerstvolgende straat de naam van Korte Amstelstraat. Zij is eene voortzetting van de Achtergracht aan de overkant van den Amstel gelegen, al is zij ook door geen brug daarmede verbonden, en niet lang duurt het, slechts weinige huizen hebben wij voorbij te stappen of zij gaat weder in eene gracht over, op welks hoekhuis gij Achtergracht leest. Deze straat en gracht, misschien ook nog het daarop uitkomende grachtje, dat spoedig dood loopt en dat ons het naambord als Onbekende gracht aanduidt, heet bij het volk de *Komkommerbuurt*. Waaraan heeft het dien naam te danken? Dat er vroeger in dien omtrek komkommers gebouwd zijn, of dat er eene markt geweest is waar deze te koop aangeboden werden, beide is mogelijk, maar ik heb er toch nooit eenig bewijs voor gevonden.

Maar wij willen den Amstel ten einde wandelen en de *Hoogsluis* overgaan. Is dat ook wel een officiële naam? Zeker hij is echt amsterdamsch, want nergens anders zal men, zoo als hier, een steenen brug *sluis* heeten. Wij gaan het Amstelgrachtje langs en aan het einde daarvan loopt eene straat naar de Achtergracht. Nieuwe Amstelstraat heet zij. Maar vraagt toch, bid ik u, geen amsterdammer naar eene Nieuwe Amstelstraat, want niemand zal u dan weten te regt te helpen of het mogt de aanspreker zijn, die den naam op zijne ceelen vindt. Maar vraagt gij naar het *Varkensstraatje* — onder dien naam is het bekend. De naam is ook eigenaardig, men ziet er misschien evenveel varkens als menschen; iederen dag althans kunnen de bewoners achter de houten schutting, die hun horizon vormt, het gegil en geknor hooren van een viervoetig koor.

Wij volgen de Achtergracht tot aan de Reguliersgracht. De buurt die vandaar tot aan de Spiegelgracht achter de Prinsengracht ligt heet het *Noordsche bosch*. Ook deze naam is mij niet duidelijk. Zeker staat hij in verband met dien van de Noorderstraat, welke een groot gedeelte der gemelde buurt uitmaakt.

Aan de andere zijde der Spiegelgracht erlangt de Lijnbaansgracht, door de Amsterdammers altijd bij verkorting Baangracht genoemd, eene meer dan gewone breedte door het bijna op hetzelfde punt uitloopen van de Spiegelgracht en Lange Leidsche dwarsstraat. Die verbreding van de anders ellendig smalle Baangracht is zoo in het oog loopend, dat dit gedeelte den weidschen naam van *Spiegelpleintje* bekomen heeft. De buurt die

hier begint en achter de Prinsengracht tot aan de Leidsche gracht voortloopt, heet *Leidsche buurt*. Zij bestaat ook uit den omtrek der Leidsche poort en bevat een deel der Leidsche straat, de Leidsche dwarsstraten en Leidsche Kruisstraat.

Van de Leidsche gracht tot den Haarlemmerdijk toe vindt men een lange reeks van grachten en straten, doorsneden met dwarsstraten en voorzien van een onnoemelijk aantal gangen en sloppen. Dit geheele deel der stad heet de *Jordaan*. Men is het niet eens over den oorsprong van dezen naam. Sommigen zeggen, dat fransche refugiés, die zich bij voorkeur in dit gedeelte der stad neerzetten, of liever in deze streek nabij de stad, want de Jordaan is er eerst bij de derde vergrooing bij ingetrokken, daar bloemkwekerijen aanlegden en zoo doende aanleiding gaven, dat het volk deze buurt *Jardin*, of plat amsterdamsch *Jordaan* noemde; anderen ontkennen het. Ik geloof evenwel, dat men althans dit voor waar moet houden, dat Franschen daar gewoond hebben, en *Jordaan* niets anders dan het fransche *jardin* is. De dus genoemde streek begint — want of de Raamstraat er toe behoort is de vraag, zelfs zou ik deze liever nog tot de Leidsche buurt rekenen, omdat daarin en wel aan de zijde die naar den Jordaan toegekeerd is, het Leidsche kerkhof gevonden wordt, — de Jordaan, zeg ik, begint met de *Passeerdergracht*, weér eene wonderlijke verdraaiing, want eigenlijk heet die *Parfumeerdersgracht*. Mij dunkt deze naam doet reeds vanzelf aan Franschen denken. Op de *Passeerdergracht* en —straat volgt een minder welriekende naam, de *Looiersgracht* en —straat, daarop de *Elandsgracht* en —straat, waarop weder de *Hazen-* en *Konijnenstraat* uitloopen, die eveneens aan het looiersberoep doen denken. Maar dan krijgt men eene menigte straten en grachten, die alle haren naam aan bloemen, heesters of boomen ontleenen, de *Laurier-*, *Rozen-*, *Bloem-*, *Egelantiers-*, *Anjeliers-*, *Linden-*, *Goudsbloem-* en *Palmgracht* en —straat. Verder de *Lelie-*, *Tuin-* en *Boomstraat* en onder de dwarsstraten nog de *Acoleien-*, *Madelieven-* en *Violettenstraat*. Het zijn alle namen aan den tuin ontleend, en wat ook de historische oorsprong van den naam *Jordaan* zij, de voortbrengsels van den tuin, waar bijna al zijne deelen naar heeten, bewijzen dat hij van het fransche *jardin* is afgeleid. Van zijne twee laatste grachten heeft het volk nog eigene namen. De Goudsbloemgracht — of neen het is nu de Willemstraat, want de flauwe liefhebberij om zonder noodzakelijkheid plaatsnamen te veranderen is ook al uit Frankrijk hierheen overgewaaid — noemt het volk *het Fransche pad*. In den *Navorscher* is vroeger (VII. bl. 383) naar den oorsprong

hiervan gevraagd, en daarbij naar eene gissing verwezen, in het *Bijblad* van 1853, bl. v te vinden. Deze gissing bestaat hierin, dat *fransche* zou verbasterd wezen uit *voor de handsche*. Maar behoeven wij wel zoo ver te zoeken? Is de Jordaan (le Jardin) het verblijf van Franschen geweest, welnu, dan zal ook het Fransche pad wel het pad zijn aan het einde van den Jordaan gelegen, waar Franschen woonden. Op het Fransche pad volgt de Palmstraat en eindelijk de Palmgracht, of zoo als de Amsterdammer die noemt *de Braak*. Het woord *braak* beteekent een kolk door dijkbreuk veroorzaakt, eene plaats waar de dijk doorgebroken is: waarschijnlijk zal dit in vroegeren tijd eens met den Haarlemmerdijk waar de Palmgracht zeer dicht bij ligt, geschied zijn en deze van daar zijnen aliasnaam ontvangen hebben.

Wij zijn aan het einde van den Jordaan en na zoolang dat doolhof van naauwe vunjige straten en stilstaande grachten doorkruist te hebben, verlangen wij eene frisschere lucht in te ademen en spoeden ons langs den naasten weg naar het IJ. De geheele streek der stad langs dat water gelegen, de Texelsche kaai, de Oude Teertuinen, het Kamperhoofd, de Buitenkant van het Nieuwe Waalseiland en de IJgracht, men noemt het alles de *Buitenkant*, aldus den naam van een gedeelte op het geheel overbrengende. Het tweede gedeelte, de Oude Teertuinen was vóór twintig of dertig jaren vooral kenbaar aan eene verzameling van molen- en slijpsteen, die men daar zag liggen, een artikel dat de eigenaar daar ook gerust kon laten zonder vrees voor dieven. Vandaar dat men ook zelden hoorde zeggen, hij woont in de Oude Teertuinen, maar meestal hij woont aan de *Slijpsteen*.

Wanneer wij aan het begin van den *Buitenkant*, (of om de taal der boeken, dat is hier van de naambordjes, te spreken de Texelsche kaai) zijwaards afgaan, brengt de korte Martelaarsgracht ons op den Nieuwezijds Achterburgwal. Het eerste gedeelte daarvan heeft ook weder zijnen bijnaam, dien van *Hekelveld* namelijk. Wij gaan hier eene steeg door, en komen op den Voorburgwal. Het gedeelte daarvan dat wij aan onze linkerzijde hebben, loopt dood: wie aan het einde is heeft slechts de keuze van zwemmen of terugkeeren. Men begrijpt ligt waarom de Amsterdammers dat streekje het *Endje van de wereld* heeten.

Willen wij echter wat langer genot hebben van de ijlucht, dan kunnen wij de Geldersche kaai langs de stad weder ingaan, die ons over de Nieuwmarkt op den Kloveniers burgwal brengt, ook wel *Trippenburgwal* geheeten, naar het prachtige huis, daar door burgemeester *TRIP* gesticht, of wij kunnen den Oudezijds voorburgwal kiezen. Aan de laatste

steeg, waardoor deze met zijnen Achterburgwal verbonden is, de Vredenburgsteeg, geeft het volk den minder liefelijken naam van *Rottenest*. De Voorburgwal zelve, zijne oostzijde namelijk, heet ook *Fluweelen burgwal*. Een gedeelte van de westzijde tusschen het Oudekerksplein en de St. Jansstraat gelegen, wordt gemeenlijk *Bierkaai* genoemd.

Aan het einde van den *Trippenburgwal* gekomen, brengt de Halvemaansbrug ons weder op den Amstel, die echter hier weder bij het volk onder andere namen bekend is. Het gedeelte dat aan onze linkerzijde ligt, eene lange bogtige gracht, noemt men de *Erwtenmarkt*. De markt van dit product wordt nog op deze plaats gehouden: de naam is derhalve duidelijk. De gracht, die aan onze linkerzijde ligt, onderscheidt zich door de houten loodsen, die, de eene naast de andere, aan den waterkant zijn opgeslagen. Het zijn de werkplaatsen van timmerlieden, die zich evenwel inzonderheid met de vervaardiging van één artikel bezig houden, van kisten namelijk, voornamelijk doodkisten: vandaar dat deze gracht, in weerwil van alle naambordjes, niet anders genoemd wordt dan *Doodkistenmakersgracht*.

Laten wij beide, *Erwtenmarkt* en *Doodkistenmakersgracht*, ter zijde liggen, dan doorwandelen wij eerst de Halvemaansteeg, vervolgens eene rij van poffertjeskramen, en vinden aan het einde daarvan — REMBRANDTS beeld! Waarlijk, men heeft voor den genialen schilder al eene zonderlinge plaats uitgekozen. Tegenover hem het geschagcher in den honden- en kippenhoek, ter linkerzijde de tenten, waaruit de poffertjes- en plaatkoekenwalm naar het standbeeld opstijgt, ter regterzijde de drukte van den kaashandel. Want op de Gedempte Reguliersgracht of het Reguliersplein wordt de kaasmarkt gehouden, en daarom kent men het ook alleen onder den naam van *Kaaspleintje*. In de daaraan grenzende Reguliers dwarsstraat en de daarachter gelegene Reguliers breestraat komen eenige stegen uit, die met dwarsstegen aan elkander verbonden zijn en te zamen bekend zijn onder den naam van de *Duivelshoek*. Waarschijnlijk stond, in den tijd dat die ontstaan is, de bevolking dezer buurt in geen bijzonder gunstig gerucht, en heeft men daarom dezen doolhof dus geheeten.

Ik heb hier eenige bijnamen van grachten en straten te Amsterdam vermeld, zoo vele als er mij in de gedachten kwamen. Er zullen er mogelijk nog wel meer zijn. Wie mijne opgave kan aanvullen, en tevens verklaren wat ik onverklaard heb moeten laten, zal ook mij veel genoegen doen. X. X. X.

Stalen pennen (vgl. A. R., XI. bl. 187). De door LABORANTER vermelde *coopere schrijff-*

pen had waarschijnlijk niets gemeen met onze tegenwoordige stalen pennen, en was ten eenemale ongeschikt om mede te schrijven. Het was vermoedelijk een koperen instrument of koker, zoo als in mijne jeugd veel werd gebruikt, waarin men een stukje krijt, potlood, roodaard, enz. stak, om er mede te teekenen of te schrijven. C/4.

Katersteeg te Amsterdam (vgl. XI. bl. 188). De vrager heeft zich niet zeer duidelijk uitgedrukt, en had ook wel de *kaart*, die hij gebruikte, mogen noemen. Er zijn zoo veel platte gronden van Amsterdam in de wereld, dat het waarlijk geen overtollige moeite is, te zeggen welke men bedoelt; — en er zijn bovendien op zoo veel van die platte gronden fouten en foutjes te ontdekken, dat het waarlijk geen wonder is, als EEN AMSTERDAMMER op de zijne ook eene fout gevonden heeft.

Er kan slechts van ééne Katersteeg sprake zijn; dezelfde die nog heden dien naam op haar bordje ten toon draagt. En die naam had zij reeds vóór meer dan 200 jaren. In de »Aenwysinge der Burghwallen, Grachten, Straten en Stegen, in de Stadt Amsterdam bekend, tot den jare 1658,» van DOMSELAER, vindt men St. Jorisstraat, Katersteeghe, Beulinghstraat.

Mogt men nu welligt vragen, waar hier het Koningsplein gebleven is, dat tusschen de St. Jorisstraat en de Katersteeg zou moeten voorkomen? — Er was toen geen Koningsplein, maar een grachtje; — juist zulk een grachtje als tegenwoordig nog de Blaauwburgwal is, — en het komt op de lijst der Burghwallen en Grachten voor onder den naam van »Heyligewegh-burghwal.»

J. TER GOUW.

Oudezijds narren te Amsterdam (vgl. XI. bl. 128). Het antwoord op de t. a. p. gestelde vraag staat te lezen in mijn *Amsterdam, afleiding der namen*, enz. 1ste dr. bl. 101, 2de dr. bl. 111, 't geen ik niet zal behoeven uit te schrijven.

J. TER GOUW.

Maanden van 42 dagen (vgl. XI. bl. 192). Het verheugde mij, deze vraag in den *Navorscher* te ontmoeten. Ook ik heb dit economisch verschijnsel dikwerf waargenomen, zonder het met zekerheid te kunnen verklaren. In de resolutie der staten van Holland en Westfriesland van den 14den junij 1576, waarin sprake is van eene »reductie» of vermindering der sterkte van de vendelen voetknechten, wordt tevens voorgesteld de »militie om de 40 dagen of zes weken over [voor] eene maand te betalen, mits eene gratuiteit aan de Capiteinen.» Waaruit men zou kunnen afleiden dat de betalingstermijn, — bij het in dienst nemen van het krijgsvolk, in de »be-

stellingsbrieven" of voorwaarden van aan-neming, op eene maand gesteld, — en deze maanden hadden, iedereen weet het, hetzelfde getal dagen als nu, — eigendunkelijk door 's lands regering tot 32 (zie b. v. *Staat van Oorlog*, 1598), 40, 42 en zelf tot 48 dagen (*Staat van Oorlog* 1595) werd uitgerekt, waardoor deze financiële tijdvakken, niet oneigen-aardig, den naam »heeren maanden" ontvin-gen. Bij het afdanken van het krijgsvolk werd het achterstallige gewoonlijk afgere-kend.

Is deze meening juist? Wanneer is men met deze financiële operatie begonnen en wan-neer geëindigd? Majoor K.

Symboliek der kleuren (vgl. A. R.). Het door D. te D. (dl. IX. bl. 322) bedoelde werkje is getiteld: *Langage et emblème des fleurs, leur histoire et origine mythologique, ainsi que les plus jolis vers composés à ce sujet; par AIMÉ MARTIN*. Paris 1838. Het *quinzième édition* op den titel zal bij een boekje van dezen aard niemand verwondering baren. Of echter de hollandsche vertaling, te Groningen, bij A. VAN DER MAST, z. j. verschenen, een even ruim debiet gehad heeft, zou ik niet durven verzekeren.

De behandeling der *kleurenspraak* is hier verre van *volledig*; slechts acht kleuren wor-den er (p. 146 suivv.) besproken. Deze zijn:

Blanc = bonne foi, candeur, pureté, inno-cence. Rouge = pudeur, amour, ardeur. Jaune = gloire, chez les anciens; infidélité, chez les modernes. Bleu = pureté de senti-ments, élévation d'âme, sagesse, pitié. Noir = tristesse, deuil, mort. Pourpre = puissance suprême. Rose = jeunesse, amour, ten-dresse. Vert = espérance.

Kortheidshalve onthoud ik mij van de me-dedeeling der bij deze kleuren gevoegde aan-teekeningen nopens hare toepassing bij oude en nieuwe volken, en verwijs daarvoor den lezer naar het boekje zelf.

ANDREA ALCIATI heeft van zijne *emblemata* het CXVIIde aan de kleuren gewijd. Wij laten (wederom kortheidshalve) het gedicht op zijne plaats en vergenoegen ons met de opgave der voorkomende kleuren met hare beteekenis.

Zwart = droefheid. Wit = opregtheid, onschuld. Groen = hoop. Geel = begeerte. Rood = schaamte; ook de kleur van den ge-wapenden ruiter. Blaauw draagt de zeeman en de priester. Isabelle en lichtrood de man uit nederigen stand. Donkergeel, de bekom-merde en jaloersche. Violet, hij, die tevre-den is met zijn lot en gelaten in tegenspoed.

B.

Eene merkwaardige schaakpartij (vgl. XI. bl. 128). Het spel, waarin SELENE bij den

bekwamen HERMES zoozeer te kort schoot, wordt door PLUTARCHUS, *de Is. et Osir.*, cap. XII (p. 355 XYL.), bij wien men ter markt geweest is, *πέντια παίζειν* genoemd. Heeft nu de schrijver hiermee de grieksche *πέντια* op het oog, — een spel, dat op een bord met 36 ruiten gespeeld werd en waarvan de loop wel eenige overeenkomst had met dien van ons schaakspel (men zie slechts PLAT., *Eryx.*, p. 395 B), — dan is TERWENS zonde (*), als hij SELENE aan HERMES eene partij schaak doet verliezen, zoo heel groot niet. Ik geloof echter, dat PLUTARCHUS met zijne *πέντια* een ander spel bedoelt, nl. *τὴν (πέντιαν) τοῦ λεγομέ-νου πέντεστηρίου*, gelijk EUSTATHIUS, ad HOM. *Od.* p. 1397, het noemt, dat vrij wat meer hoofdbrekens kostte dan de gewone *πέντια*. Het was eene egyptische uitvinding, berustte geheel op wis- en sterrekundige berekenin-gen en werd gespeeld op een bord met 12 lij-nen, die den loop van zon en maan door de 12 teekenen van den dierenriem aanduidden. Mag nu een spelletje op dat bord geene *schaakpartij* heeten, en wil men het er voor houden, dat HERMES en SELENE op het *zon-en-manebord* gespeeld hebben, ook goed, — per me licet.

Men moet het overigens bij PLUTARCHUS, als hij eenvoudig van *πέντια παίζειν* spreekt, met zijne nomenclatuur zoo naauw niet nemen. De scherpe lijnen, die het onderscheid in godsdienst, taal en zeden tusschen het eene en andere volk dikwijls zoo duidelijk doen uitkomen, werden door de Grieken veelal niet opgemerkt. Vandaar ook de doorlopende verwisseling van grieksche met egyptische godennamen in PLUTARCHUS bovengenoemde verhandeling. B.

Oude kaarten (vgl. XI. bl. 223). De oude kaarten waaromtrent de heer G. P. ROOS in-lichting verlangt, zijn waarschijnlijk die, welke behooren in de zeer zeldzame latijn-sche uitgave van CL. PTOLOMAEI *Geographia*, BILIBALDO PIRCHEYMERI *interprete cum an-not.* JOHANNIS DE REGIOMONTE, waarvan de voorrede geteekend is Norimbergae kalendis Septembris, anno salutis nostrae 1524. Aan het einde staat: Argentoragi (sic) JOHANNES GRIENINGERUS, communibus JOHANNIS KÖBERGER impensis excudebat anno a Christi nativitate 1525, tertio Kal. Apriles.

De kaart van Europa N°. 8, die den heer ROOS ontbreekt, zal wezen die van Sarmatia en Chersonnesus Taurica.

Behalve de 26 kaarten voor de oude geo-graphie, bevat mijn exemplaar nog 1 kaart oude wereld en 23 kaarten voor de nieuwe; de laatste is geteekend in 1522 door L. F.

(*) Of die van MINCKWITZ; het oorspronkelijke werk bezit ik niet.

De eerste dezer kaarten vertoont hetgeen toen van Amerika bekend was: *Tabula oceanii occidentalis seu terrae novae*. Op de kaart staat: haec terra cum adjacentibus insulis inventa est per CRISTOFERUM COLUMBUM Januensem ex mandato regis Castellae.

Ook leest men daar: *Reperitur hic animal habens reservaculum quo suos pullos secum portat et eos non nisi lactandi tempore emit-tit. Tale regi Hispanie Granate oblatum est.*

Bij *Spagnolia* staat aangeeteekend: *Accole loco panis vescuntur serpentibus maximis et radicibus dulcibus saporem castaneorum praeferebantibus.*

Ook op andere kaarten komen gansch kurieuse annotaties voor.

J. G. OTTEMA.

Helenopolis. Onder in het latijn overgebrachte namen van staten, steden, enz. in Duitschland, komt voor *Helenopolis*. Is dit Lunenburg? Ja, zegt de een; neen, zegt de ander, het is Lauenburg. Heeft de eerste geen gelijk?

Nalezing van dl. VIII en IX. Onder dezen titel ontving het bestuur van eenen der medewerkers vooreerst een aantal toelichtingen, vragen betreffende die in de genoemde twee deelen voorkomen, ten anderen de opmerkingen die wij hier laten volgen. De toelichtingen bijeen te voegen laat de inrigting van dit tijdschrift niet toe. Het bestuur heeft ze dus gescheiden. Eenige daarvan zijn reeds geplaatst, de overige zullen binnen kort geplaatst worden.

„Onderscheidene vragers zouden wel doen in meer bijzonderheden te treden omtrent hunne bronnen, dewijl daardoor nasporing kan bevorderd worden. Hiertoe behooren, wat jaargang VIII betreft:

Genootschap te Utrecht: tendimus ad idem (Vr. 44).

Education morale (Vr. 70). Door wien wordt dit werk aan F. HEMSTERHUIS toegeschreven.

Maurits 1629 (Vr. 104).

Schimpdicht op E. O. M. (Vr. 130).

Broederschap van St. Peter (Vr. 191).

Northampton, Thannet en Stanhope (Vr. 205).

Minnares van Philips den Schoone (Vr. 476).

Wat jaargang IX aangaat:

Eene watermachine (Vr. 34).

St. Stevens rijden (Vr. 94). Waar bleek of blijkt van het gebruik?

Ooit, immer; Nooit, nimmer (Vr. 163). *Nimmer* is kennelijk: *nie(t) meer*.

Verwanten van Rombout Hoogerbeets en Jan Beets (Vr. 170).

Elisabeth van Overvelt; nakomelingen van Duifhuis (Vr. 173).

Schlaffius of Slaaffius (Vr. 175). De lijst bij KOK, op het woord „academie”, geeft geen licht genoeg.

J. L. van Laar Mahuet (Vr. 207).

Wit metaal op Macassar (Vr. 219). Welke resolutiën? (*)

Gezant te Constantinopel (Vr. 240).

De boekdrukkers Craesbeeck te Lissabon (Vr. 265). Titels der boekwerken (†).

Regten der O. I. Compagnie (Vr. 266).

Zelfmoord in 1809 (Vr. 269). Ook namen der personen te geven (§).

De ridder du Vial (Vr. 340). Hierbij valt echter op te merken, dat de archiven van het hoog militair gerechtshof een schat van wetenschap bevatten, die men voor de geschiedenis ongebruikt laat beschimmelen.

A. F. Wille (Vr. 347). Waaruit blijkt van 'smans leven op het einde der XVIde eeuw, en van zijn geschrift.

Een Aërolieth (Vr. 351). Waar te Amsterdam staat dat huis en vanwaar zijn de feiten bekend?

Gerardus en Idzardus Nicolai (Vr. 360). Titels der geschriften te geven.

Het graf van Homerus (Vr. 404). Waar staat de aangehaalde zinsnede?

Barnevelt (Vr. 406). Waaruit blijkt dat het stuk in 1753 vertoond is?

Togten naar het noorden (Vr. 407).

Sinternant (Vr. 485).

(*) In deze vraag is blijkbaar eene drukfout. Er zal gelezen moeten worden: Resolutie van de 17en van den 12den april 1657.

BESTUUR.

(†) O. a. *Rimas de Luis de Camoës*. Lisb. ANTONIO CRAESBEECK DE MELLO, part. 1. 1666, part. 3. 1668. *Obras de Luis de Camoës* (Lusiadas), bij denzelfden, 1669.

BESTUUR.

(§) Misschien heeft de vrager die namen met opzet weggelaten. Openbare vermelding daarvan zou aan sommigen onaangenaam kunnen zijn en zeker voor niemand eenig nut hebben.

BESTUUR.

AANKONDIGING VAN BOEKEN.

Het is niet alleen het standbeeld te Damme opgerigt, dat bewijst hoezeer in Zuidnederland JACOB VAN MAERLANT de aandacht trekt. De vlijt en de zorg die men besteedt aan het uitgeven zijner werken zijn er een niet minder krachtig bewijs van. De uitgave van den

Spiegel historiael, door de heeren DE VRIES en VERWIJS, is reeds verre gevorderd. In België zagen van den *Rijmbijbel* en de *Wrake* de geheele tekst, van den *Alexander* en der *Natuere bloeme*, het eerste deel het licht en de tijd is niet verre meer, waarin wij al de werken,

die ons van den grooten man zijn overgebleven, in druk zullen bezitten. Een overzicht van zijn leven en zijne geschriften geeft ons de heer KAREL VERSNAEYEN in zijn onlangs uitgegeven geschrift *Jacob van Maerlant en zijne werken*, te Gent bij W. ROGGHÉ en te 's Gravenhage bij M. NIJHOFF. In het eerste gedeelte *Over Jacob van Maerlant's geboorteplaats, zijn vlamingschap, zijnen stand in de maatschappij* enz. komen een aantal betwiste punten ter sprake. Er is in het leven van MAERLANT veel onzekers. De man die eene belangrijke, ja eene eenige plaats bekleedt in de geschiedenis van het nederlandsche volk, met wien een nieuw tijdperk van die geschiedenis aanvangt, werd gedurende zijn leven weinig opgemerkt. Het jaar zijner geboorte, men kent het niet. De plaats waar hij geboren werd, de eene zoekt die in Vlaanderen, de andere in Zeeland, de derde in Zuidholland. Zijne woonplaats, ook omtrent de ligging van deze is men het niet eens. Volgens den schrijver was JACOB in Westvlaanderen geboren omtrent het jaar 1220. Voor *Brurambacht*, zoo als in den *Alexander* des dichters geboorteplaats heet, wil hij lezen *Brucambacht*, en verstaat er onder *Bruggerambacht*. Hij wijst de meening dat MAERLANT koster zou geweest zijn af, door de eenvoudige maar juiste opmerking, dat in die dagen de koster geestelijken waren, terwijl uit des dichters geschriften duidelijk blijkt dat hij een leek geweest is. Hij vermoedt dat MAERLANT, eer hij als griffier te Damme werd aangesteld, beambte geweest is van den raad of de kanselarij van graaf FLORIS V. Na de plaats aangewezen te hebben die MAERLANT in de geschiedenis der letterkunde bekleedt, beschouwt de schrijver elk zijner werken afzonderlijk. Ook het *Boec van den houte* neemt hij daaronder op, ofschoon hij de echtheid of onechtheid daarvan onbeslist laat. *Der natueren bloeme* houdt hij voor ouder dan den *Rijmbijbel*. Van den *Spiegel historiael*, zegt hij, berust de tweede partje, die in het eenig bekende handschrift ontbreekt, zoo hij zich niet bedriegt, in de verzameling van prof. SERURE. Zeer waarschijnlijk bedriegt hij zich daarin, althans tot heden toe hebben wij daarvan nog nooit iets gehoord. — Als werken, aan MAERLANT verkeerdelijk toegeschreven, worden vervolgens genoemd en behandeld de *Merlijn* en *Voorzeggingen der lotgevallen van Vlaanderen*. Vroeger op bl. 81, te gelijk met den *Rijmbijbel*, wordt over den *Prozabijbel* gesproken, voor welks schrijver sommigen MAERLANT houden. De heer VERSNAEYEN schijnt dezen prozabijbel echter te verwarren met eenen anderen. Immers in geen der drie handschriften van den aan MAERLANT toegekenden en met zijnen naam voorzienen bijbel staat eene voorrede, en de schrij-

ver was geen Vlaming maar een Hollander. Het laatste hoofdstuk van dit werk spreekt over MAERLANT *als dichter, taalkenner, wijsgeer, geschiedkundige, beschaver*, enz.

Een van de merkwaardigste feesten onzer nederlandsche rederijkers is het landjuweel geweest, in 1561 te Antwerpen gehouden, niet zoozeer om de pracht en weelde, die er meer nog dan op andere dergelijke feesten werden ten toon gespreid, maar vooral om den tijd waarin het gevierd werd en de mannen die er deel aan namen. »Het was aangelegd geworden om de natie meer algemeen op te wekken tot geestesoefening en haar de volkstaal als een onontbeerlijk beginsel van beschaving te doen aanwenden,» zegt de heer VAN EVEN. Het was aangelegd, mogen wij er bijvoegen, om het volk krachtig te herinneren dat zij vrije Nederlanders waren, geene onderdanen van eenen koning van Spanje. Dat was althans de bedoeling van sommige der aanleggers, eene bedoeling, die het scherpeziende oog van GRANVELLE niet ontging. Nu er juist driehonderd jaren sedert die beroemde zamenkomst verstreken waren, besloot de heer ED. VAN EVEN, archivaris van Leuven, de herinnering daarvan te verlevendigen, door het uitgeven van een prachtwerk: *Het landjuweel van Antwerpen in 1561, eene verhandeling over dezen wedstrijd tusschen de rederijkkamers van Brabant, bewerkt naar eventijdsge oorkonden en versierd met 35 platen, naar teekeningen van FRANS FLORIS en andere meesters uit de XVIde eeuw*. Deze titel geeft den inhoud vrij duidelijk te kennen. De tekst is belangrijk, meest naar onuitgegevene stukken bewerkt, waarvan sommige er zijn bijgevoegd. Het is eene nieuwe bijdrage tot de geschiedenis der rederijkers, waarvoor wij reeds zoo veel bouwstoffen bezitten, maar die nog ongeordend door elkander liggen. De platen zijn uitmuntend uitgevoerd. Voor het grootste gedeelte stellen zij de blazoenen voor van de antwerpsche kamer, die het feest uitschreef en van de verschillende kamers die er aan kwamen deelnemen.

Alkmaar in 1560. Voorlezing, gehouden in een der volksvergaderingen van het departement Alkmaar der maatschappij Tot nut van 't algemeen, in den winter van 1860—1861, door C. W. BRUINVIS. Alkmaar, HERM. COSTER en Zoon. In aangenamen vorm wordt ons hier eene zeer duidelijke voorstelling gegeven van de stad Alkmaar, gelijk zij in het genoemde jaar was, en de oorsprong van menig gedeelte daarvan, menig gebouw, menigen naam opgehelderd. De voorlezing bevat in weinig bladzijden vele zaken. Zij is te Alkmaar zonder twijfel met belangstelling gehoord, maar zeker zal zij ook elders door velen met genoegen gelezen worden.

GESCHIEDENIS.

Geschenken aan regters.

Extract uit het 1^e. Memoriaal-boek van HH. Burgemeesteren van Delft.

„Op huyden den 26^{en} Aprilis is by mijn Heeren de burghem^{en} deser stede naer voorgaende deliberatie geconcludeert, dat alsoe alle andere steden gewoonlijk sijn eenighe *schenkagie*, *propyne* (*) ofte *gratuiteyt* te doen mijn Heeren vanden Rade inden Hage, ten eynde sy mede enighe *Vrunden* in den voorsz Rade souden mogen hebben, die sy ouermits de veelheyt van Processen die sy legenwoordig hebben en daghelycx nog souden mogen vercrijgen, midtsgaders in veel andere saeken notelyck van doen hebben, en niet ontberen en moeghen, dat van nu voortan in *Danckbaerheyt van die goede expeditie van justitie* vande voorsz. vanden Rade eenighe van hemluyden byde voorsz. stede eenighe *gratuiteyt* en *propine* jaerlycx gedaen sal werden ende namentlyck voer desen jegenwoordigen jaere: mijn Heere den President *twee halve vaetgens goede Botters*, te weten een in de maent van Mey, en een tot Bammisse naestcomende, mijn Heeren m^{rs} ARENT SASBOUT, DOMINICUS BOOT, QUINTIJN NOIJTS, CAREL SUNTERE, Raden 's Hoofs van Holland, en mr. JACOB VANDEN EYNDE, aduocaet van tgemeen land van Holland, *elcx een half vat*, twelck hemluyden gegeuen sal worden inde maent van Mey naestcomende, en voortan van jaere te jaere tot Discretie en electie van mijn Heeren de Burghem^{en}, die als dan ter tijt wesen sullen, dewelcke de voorsz propyne ofte gratuiteyt doen sullen aen dengenen en aldaer sy verstaen sullen naer haerluyder aduys de stadt oirbaerlycx en profijtelycx te sijn.”

Mr. J. S.

[Vgl. het volgende artikel, waaruit blijkt dat dit besluit genomen is in het jaar 1568.]

Extracten uit de stads-rekening van 1568. (Archief van Delft.)

Pag. 56 seqq. „Den naestlesten octobris a^o. voorsz. betaelt DIRCK DE BIJE JORISS die somme van hondert Lxxxiiij £ xv sc. vij d. ende dat van diuersche *halve vaten botters* by sijn huysfrouwe voorde stede ghecoft omme *eenighe ghoede heeren te schencken* bij quitantie compt. . . . Jclxxxiiij £. xv sc. vij d.

(*) *Propina*, eigenlijk een *drinkpenning*, *fooi*, *pot-de-vin*, noemde men te Rome een zeker *regt*, dat aan een kardinaal, als *protector*, voor de verkregen *beneficia* wel betaald werd. De boter werd hier zeer toepasselijk gebruikt *pour graisser la patte* der Heeren 's Hoofs van Holland. Zij kostte toen 2½ st. 't pond. In 1556 had men „mijn Heer den Stedehouder en eenige goede Heeren van Bruyssele met hem wesende binnen Hantwerpen” geschonken „seeckere xxvij gerooete weren *billitgens*, tegen vij £ xliij st. van xl groten 't pont.” — Dit waren *gerookte schapen* of *lamisboutjes*. *Weer* = hamel.

N. REEKS, Dl. I.

Den xxiiij^{en} Decembris betaelt broeder DAUIDT CLAESS Religieuse der predicker oorden Inden hage ses ponden by burghem^{en} hem toegeleyt tot camer huijer *als hij sijn termijn tot delft predictie* vij £.

Den v^{en} Januarij a^o. xvc^lxviiij stilo Delphico betaelt ANTHONIS BOM JACOBS die somme van achtiën ponden x sc. vij d. van verterde kosten by CORNELIS VANDER WOLFF, Commissaris der Co. Mai. tot *visitatie vander kercken geordonneert off die bequaem waren den dienst godts daer Inne te doen*. xviiij £.

x sc. vij d.

Den xix^{en} Aprilis a^o. voorsz. betaelt JAN JORISS goudtsmit drie en veertich ponden van een *siluere schael* wegende xxij onsen by burghem^{en} *geschoncken* m^y heere den pastoir van doude kercke tot een gratuiteyt van dat hij die stadt *gedidiceert* heeft een *boucxken vande hardoperie* en voir andere diensten die stadt gedaen Int reysen tot Loeuen om te voorsien van een *goet Catholyck Rectoer* . . . xliij £.

Den xix^{en} Septembr. a^o. voorsz. betaelt SASBOUT CORNELISS, burghem^r die somme van hondert drie ende twintich pont drie schell. van seekere oncosten gedaen met mr. WILLEM VAN CRYP ende m^r MAERTIJN DUNCKANUS, pastoir van doude kercke opte Reyse tot Louen om aldair aentenemen een *Rectoer van groote schole* ende sijn deselue SASBOUT CORNELISS. ende mr. WILLEM VAN CRYP gereyst tot Loeuen op bruyssel en tot mechelen om te vernemen nae seekere processen Jegen die van Berghen en sijn wtgeweest xvj daghen.

Cxxiiij £ iij sc.

Den iiij^{en} maert a^o. voorsz. betaelt CORN JANSS boode van seekere *knapkouchen* tot Bruyssel aen *President* (*) gebracht thebben.

x sc.”

Mr. J. S.

Extracten uit de stads-rekening van 1571. (Archief van Delft.)

Pag. 68 seqq. „Noch ghesconcken Mr. WILLEM VAN TETROEDE (†) *beeldesnijder* ten tijde hy het *hooch outaer* In doude kercke *ghemaect* ende tzelue byden Kerckmeesters op ghenomen werden vij stede *canne wijns* beloopende vij £ iij sc.

Noch gheschoncken Mr. GILLIS walsche schoolm^r. ende Mr. HENNRICK JUNIUS ten tijde zyluyden Inde *vastelauont* eenighe *speelen* ageren waren elcx. zes stede *canne wijns* belopende ts^m. xiiij £ vij sc.

Betaelt het Conuent van Sint Aechten bin-

(*) VIGLIUS. Hij kreeg ook 2 halve vaten *delflandsche boter* van burgemeesteren ten geschenke, de graaf van bossu 3 halve vaten. De *knapkoecken* waren waarschijnlijk *delfsche jaapmaatjes*.

(†) Zie BLEYSWIJK, p. 168 seqq.

nen deser stede van een *maeltijt* ende *wijn* aldaer gehouden ende geleyt by mijn Heeren den burgemⁿ ten tijde als mijn Heer den Commissaris QUESNOY hier binnen was omme te hoeren die *hooft Ingelanden van Delffland* Als den *Abt van Egmond*, den *Commanduyen in Maeslandt*, die *proost van Conincxvelt*, mijn *vrouwe van Aerenberghe*, die *hooghe Heemraden van Delffland* ende andere Heeren die aldaer *ter requisitie* van mijn Heeren *gheghe-* *ten* ende *gheteert* hebben die *maeltijt* ende *wijn* gheschonken, Ende aldaer an te coste gehadt blijckende byde handt van Mr. CORN. MUXS (*) *pater* vant zelue conuent die somme van xxv £ x sc."

Pag. 79. »Betaelt CORN. JACOBSSOON *visch-* *cooper* die somme van *negentien ponden* munte voorscreuen van een *steur* ten tijde Mr. ARNOULT ZASBOUT cancellier van Gelre alhier Int conuent van s^{te} Aechten by mijn Heeren den burgemⁿ met eenighe andere Heeren aldaer ghenoot was In *recōpense* van *zeeckere goeden diensten* deser stede *ghedaen* ende *bewesen* blijckende by quitantie xix £."

Pag. 80. »Betaelt HEYNRICK SCHUYFF, IAN JANS, HANS VANDER LINDEN ende DANIEL WOUTERSS alle *speelluyden* vuyt *zaecke* dat zij luyden tot vier verscheyden reysen *voorde processie* op *scharmeyen* (schalmeien) mitsgaders ten tijde als men *tperdon* (†) publiceerden *ghespeelt* hebben blijckende by quitantie. xxiiij £."

Pag. 82 seqq. »Betaelt Mr. CHRISTIAEN VANDER GOES schout deser stede dsomme van acht ponden twaelf scellinghen munte deser Reeckeninghe by hem verleyt ende verschooten an seeckere acht *procureurs dienaers* Die welcke by mijn Heeren tot assistentie vande Iustitie gheordonneert waeren ten tijde als men MAERTEN JANS Corendrager en IAN HENRICKSS stierman beyde *hardoopers metten viere* den v februarij *gheexecuteert* heeft by quitantie dus hier die voorsz. vij £ xij sc."

»Den eersten Martij als mijn Eer. heer LUCAS DE ARREVALO den *biechtvader* vanden Hartoge van *Alua* alhier ghecome was met mijn Heer de Commissaris Meester JAN FONCK zijn aduocaet hebben mijn Heeren den burgemⁿ mitsgaders eenighe andere Heeren als mijn Heer den pastoir DUNCANUS, den Pater van Ste Aechten ende Barbara conuent, Int conuent van minnebroeders met henluyden gegheeten die *maeltijt* betaelt ende daeran te coste gehadt, zoo an *broot zee visch* ende *reuiet visch*, mitsgaders *suycker*, *cruyt*, *resijnen* ende andere dingen tot de *maeltijt* dienende blijckende by quitantie van GEERTGEN WILLEMS-dr. dsomme van xx £ vij sc."

»Gesconcken een *zeecker heer en groot per-*

sonagie van qualiteyt van diuersche ende menichfuldige goede diensten deser stede in *zeecker* affairen gedaen ende bewesen *twee heynstpaerden*, daer vooren betaelt ij^ciiij £."

Pag. 137 seqq. »Den vij^{en} Nouemb. betaelt GRIJETGEN CORNⁿ.dr. ouer vyff weecken huysluiers daer de *lichte vrouwen* van *spaensche soldaten* Inne ghewoont hebben xv st. ende noch xxx st. van tghundt zyluyden *vernijelt* ende *verbrant* hebben comt ts^m. ij £ v st."

»Betaelt de *Kerckmeesters* van nieuwe kerck ouer xxvij weecken huysluijer geocupeert byde *spaensche lichte vrouwen* tot x st. ter weecke comt xij £ x st."

»Den xxij^{en} Julij Anno lxxi es de voorⁿ burgemⁿ HUYCH JANS (*) met JAN JANS ZASBOUT gereyst tot Antwerpen an Don FREDERICO om *ontlast* te worden vande *spaensche soldaten* Ende hebben verreyt ver-teert met het boodeloon ende *bellechier* (†), ende noch *hondert coninx croonen* die den *secretaris* van Don FREDERICO gesconcken zijn om de *zaeck* te *recommanderen* blijckē by Declaratie dsomme van ij^clxxvij £ vj st."

Mr. J. S.

Cosmus en Damianus (vgl. XI. bl. 195, 234, 261). COSMUS en DAMIANUS zijn de beschermheiligen der chirurgijns en barbiers. Zoo vermeldt F. DE VIGNE in zijn werk: *Moeurs et usages des corporations de métiers de la Belgique*. Gand. 1851, p. 133, pl. 29, n°. 2, een zegel van de chirurgijns-barbiers van Oudenaarden: »On y a représenté les deux patrons de la confrérie, tenant chacun un vase, autour: *Societas S. S. Cosmi et Damiani Aldenar*." Op het zegel der barbiers van Brussel, l. l. p. 135, pl. 30, n°. 4, vindt men ze mede: »l'un tenant un mortier et le pilon, l'autre une fiole." Ook bezit ik een gildepennig van Maastricht, waarop deze beide heiligen zijn afgebeeld, in de linker of rechter hand een geopend boek en te zamen een vijfpuntige ster vasthoudende. Het omschrift is: *S. Cosmus et Damianus*. J. D.

L.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105). In het 29ste vertoog (1 febr. 1732) van den *Hollandschen Spectator* spreekt VAN EFFEN over de titels en zegt: »In mijn levenstijd, die niet van de uitgestrekte is, is in die zaak reeds eene wonderlijke verandering voorgevallen. Wanneer men iets te zeggen of te vragen had aan onbekende handwerkslieden gebruikte men de burgerlijke doch liefelijke namen *vriend*, *vader*, *broertje*, *mantje*, betrof het vrouws-personen, t' was *kind*, *vrijster*, *jonge dochter*, *zusje*, *vrouwtje*, *moedertje*; schreef men aan een dienstmaagd, t' opschrift was: *Aan de*

(*) Zie BLEYSWIJK, p. 776 seqq.

(†) Zie o. a. MOTLEY, II. p. 265 seqq. (Holl. vert.)

(*) Zie BLEYSWIJK, p. 446 seqq. en BOITET, p. 83.

(†) *Belle chère*, goede cier.

Eerzame deugdrijke jonge dochter, maar nu eerzame deugdrijke wat schaars onder dat slag van jonge dochters begint te vallen, heeft men goed gevonden een *juffrouw* op diergelijke missiven te plakken. Eertijds had men drie onderscheidene namen om fatsoenlijke ingezetenen volgens hun staat te behandelen. *Monsieur* werd toegepast aan winkeliers, chirurgijns, schilders, horologiemakers en andere kunstwerkers, notarissen en zelfs procureurs. *Seigneur* was voor de kooplieden en weinig bekend als in de koopsteden. *Mijnheer* daalde neder van den Adel en Regenten van het Land tot op de kapiteins en advocaten en ging geen haarbreed verder. De andere sexe werd ook met drie namen, doch die met meer spaarzaamheid gebruikt werden, onderscheiden. *Vrouw* beantwoorde *monsieur* en *juffrouw*, *Seigneur*; doch die laatste vrouwelijke eernaam spreidde zich uit tot practiserende Advocaatsvrouwen, tenzij eene bijzondere luister aan der gemalen geboorte gehecht was. *Mevrouw* was alleen verkocht aan den Adel en de aanzienlijkste staats- en stadsbedieningen en waardigheden der mannen, zonder dat in die betrekking rijkdom en pracht 't minste voorregt genoten. In sommige provinciën daar zwier en mode niet zoo zeer bekend waren, ging het nog zoo ver niet en vrouwen van Regenten belgden zich niet van adellijke dames begroet te worden met den naam van *vrouw* gevoegd bij haren familienaam. Wie zou gelooven dat reeds in dien tijd de oude lieden klaagden over het verbasterd gebruik van eernamen. 't is echter waar, toen ik een kind was, heeft mijne moeder mij meermalen verhaald, dat in haar jeugd de vrouwen van de eerste geboorte alleen den titel van *mevrouw* maar bezaten en dat burgemeestersvrouwen van de aanzienlijkste burgerafkomst met den naam van *meujtje* wonder wel te vreden waren."

In het *Tytelboekken*, gevoegd achter D. MOSTARTS *Nederduytsche secretaris* enz. Amst. 1637, worden de titels van alle potentaten, collegiën en personen naauwkeurig opgegeven. Langzamerhand is het gebruik vermindert en de geestige *Baronesse* DE LANNOY heeft in het gedicht *Aan Avitus, over het gebruik der tytelen in onze brieven*, deze stijlbedervende dwaasheid scherp gehekeld.

Moge men op den goeden weg blijven voortgaan, dan zal er misschien spoedig een tijd komen waarin het laatste overblijfsel, dat in het onzinnige *Hoog en Hoog Welgeboren* nog in gebruik is gebleven, op eene officiële wijs wordt ter zijde gezet.

Slijmgasten (vgl. XI. bl. 199). Den naam van *slijmgasten* gaf men ten tijde van de omwenteling van 1795 aan de zoodanigen, die niet deelden in den heeten ijver der ultrare-

volutionairen. De scheldnaam, waarvan de afleiding voor de hand ligt, was eigenlijk een eertitel.

Slijmgasten. Ik geloof dat men zoo noemde de onzijdigen, de stillen in den lande, die verstandig genoeg waren zich niet te bemoeien met regeringszaken, waar ze geen verstand van hadden, of wie het onverschillig was welke partij aan het roer zat, mits zij maar rust hadden.

CHR.

Freule van Dorth (vgl. XI. bl. 233). Gaarne zou ik eenige bijzonderheden weten aangaande den moord, want het fusileren eener vrouw zal dien naam wel verdienen, op last eener revolutionaire regtbank in 1799 te Winterswijk gepleegd. Ik hoop dat daaruit zal blijken, dat deze dame niet alleen om hare staatkundige gevoelens of handelingen veroordeeld geworden is; want dat zou al te afschuwelijk zijn. En in dat geval mag men wel vragen, wie waren hare regters?

φ²—φ.

Napoleon te Breda (vgl. A. R.). In de *Revue des Deux Mondes* van 15 juni 1861, komt een belangrijk artikel voor van den heer DE VIEL-CASTEL, naar aanleiding der *Mémoires et Correspondance politique et militaire du prince EUGÈNE* (DE BEAUHARNAIS). Daarin wordt onder anderen gewag gemaakt van een brief over den paus, door NAPOLEON aan den toenmaligen onderkoning van Italië geschreven; een stuk volgens den schrijver in de *Revue* «aussi dépourvue de dignité que de logique et qui semble l'oeuvre d'un enfant irrité." Opmerkelijk is de overeenkomst van dit fraaie schrijven met de onbeschofte toespraak van den dwingeland tot de R. C. geestelijkheid te Breda en hierop wilde ik de aandacht vestigen (vgl. *Nav.* IV. bl. 177).

In den brief leest men: «Il ne restera plus au saint Père qu'à me faire couper les cheveux et m'enfermer dans un monastère. Me prend-il pour LOUIS le Débonnaire?"

«Ignorans!" scheldt hij te Breda, «si cela ne dépendait que de vous, vous me couperiez le nez, vous me couperiez les cheveux, vous me tondriez, vous me jetteriez dans un couvent comme LOUIS le débonnaire."

«Pourquoi le pape ne veut-il pas rendre à César, ce qui est à César," vraagt hij aan EUGÈNE. — «Est il sur la terre plus que Jesus Christ?"

«Connaissez-vous bien les principes de l'Evangile. C'est de rendre à César ce qui appartient à César. Jesus Christ lui même n'a-t-il pas dit, mon regne n'est pas de ce monde," klonk het bij de audientie.

Genoeg reeds om eene overeenkomst aan te wijzen, die bij eene geheele vergelijking der beide stukken nog meer in het oog valt,

en die wij belangrijk achten, omdat zij den dwingeland kenmerken. Langzamerhand zal de sluier wel wegvallen, waarachter de sluwe Italiaan (vgl. *Nav.* VI. bl. 373) een groot man schijnt, en het is reeds veel gewonnen dat de schrijver in de *Revue* getuigen durft: »Le sentiment intime du bien et du mal, par conséquent celui du droit, le respect de la vérité, l'instinct de l'humanité manquaient à NAPOLEON." $\varphi^2 - \varphi$.

Belasting op het haarpoeder (vgl. XI. bl. 228). In de 4de afdeeling van de ordonnantie op het *Recht van patent op allen handel, neringen, beroepen en bedrijven en eenige andere objecten van weelde of vermaak*, dd. 2 dec. 1805, om met 1 januarij 1806 in werking te treden, werd de belasting geregeld op het dragen van haarpoeder, hetzij met rond of gekapt haar, parukken, tourtjes of wat dies meer was, zonder eenige exceptiën, waartoe eene acte van consent vereischt werd, geschreven op zegels van vijf gulden, alleen goed voor het loopende jaar, welke acte men verkreeg op een daartoe gedaan verzoek aan het gemeentebestuur.

Ook vreemdelingen, langer dan eene maand hier te lande verblijf houdende en niet binnen dit gemeenebest gedomiciliëerd, waren gehouden, dadelijk na hun arrivement, zich van zoodanige acte te voorzien, geschreven op een zegel van vijftig stuivers.

Deze vreemde belasting ging eindelijk als ware het van zelve te niet, toen poeder en parukken uit de mode raakten. Zie mr. P. H. ENGELS, *Geschiedenis der Belastingen in Nederland*, 1848, bl. 197. $\varphi^2 - \varphi$.

Belasting op het haarpoeder. Als eene bijdrage tot het door MARS medegedeelde kan dienen, dat ik in het bezit ben van een consent tot het dragen van haarpoeder, voor een thans overleden lid mijner familie, in 1807 door den magistraat der stad Nijmegen afgegeven en tamelijk gelijk aan het vermelde, als:

N°. 55. Patent tot het dragen van hairpoeder.

Departement Stad en Schependom
Gelderland. van Nijmegen.

Consent aan den Heere J. B. om gedurende den loop van dit jaar Hairpoeder te dragen, zijnde 's Lands en Stads recht benevens de kosten door denzelfden voldaan.

Gegeven te Nijmegen den 2 Januarij 1800 zeven.

Op last van den Magistraat,
(w. g.) M. V. D. WAARDEN.

Zegel f 5: 1:—
Stadsbelasting " 1:—:—
Leges " —: 6:—
f 6: 7:—

Uit deze twee consenten blijkt, dat de landsbelasting op het haarpoeder en het zegel, natuurlijk overal hetzelfde, maar de stedelijke te Nijmegen vrij wat minder was dan te Amsterdam. — Verder meen ik te weten, dat dit consent, ofschoon het zelden geweigerd werd, toch alleen aan notabelen werd verleend, en het geenzins iedereen gegeven was om haarpoeder te dragen. Deze belasting had dit voor, dat zij op de weelde drukte en dat er niet mede gefraudeerd kon worden.

Hoeveel de opbrengst nu voor Amsterdam bedragen heeft, en hoeveel inwoners der hoofdstad zich deze luxe nog konden permitteeren, deze vragen van MARS schijnen mij moeilijker te beantwoorden, daar ook de buitenlui, zoo als men te Amsterdam de bewoners der kleinere steden van ons vaderland pleegt te noemen, zich de luxe van het haarpoeder in die drukkende tijden nog veroorloofden. S—s.

Belasting op het haarpoeder. Reeds in 1806 bestond deze belasting. Voor mij ligt een patent van dat jaar met het nommer 5609, »gegeven te Amsterdam den 17 Febr. 1806."

(get.) PAETS V. TROOSTWIJK,

Commissaris uit den raad over den Ophet van het Patentrecht.

De stadsbelasting was toen nog niet zoo hoog, zoo als blijkt uit de navolgende nota aan den voet van het biljet.

Solvit zegel... f 5:—:—
Stadsbelasting " 1: 5:—
Leges " —: 7:—
f 6:12:—

Ik geloof niet, dat ten opzichte dezer belasting, de ingezetenen anders onderscheiden werden dan in gepoederden en ongepoederden; want, had men eene classificatie naar den maatschappelijken stand der belastingsschuldigen aangenomen, dan moest dit m. i. uit de patenten zelve blijken. CHR.

Koning Ezelsoor (vgl. XI. bl. 230). De vraag van LAMED: »Hoe komen wij aan koning EZELSOOR?" wordt door LUD. SMIDS (*Schatkamer der Ned. Oudheden*, bl. 368) beantwoord, »door het uitgesletene muntje" (te Voorburg gevonden) »van Keizer AURELIAAN, waarin de goê liên de punten van de lauwerkrans voor ooren aansien; droomende dus van ELINUS of EISELINUS, AURINDULUS of ESELOOR, quansuis de stichter van deese burg, wiens naam sij op gemelde Munte, meenen te kunnen leesen.

Dus siet onse oudheid zich omringen
Van honderd malle beuselingen!"

Ook A. MATTHEUS, SCRIVERIUS, V. LEEUWEN enz. beschouwen het bestaan van koning EZELSOOR als een verlichtsel. Bij nieu-

were geschiedschrijvers vindt hij meer genade (zie L. G. VISSCHER, *Leiddraad*, I. bl. 20).

CHR.

[Wanneer is die munt te Voorburg gevonden? Reeds in de 15e eeuw? Is zij eerst later voor den dag gekomen, dan kan zij geene aanleiding gegeven hebben tot het verhaal van koning EZEELSOOR. Want de kronijk, waarin de op bl. 230 aangehaalde plaats voorkomt, is volgens den heer J. W. HOLTRUP omstreeks 1483 gedrukt. In een handschrift van dezelfde kronijk, in de laatste helft der 15e eeuw geschreven, dat binnen kort door onzen uitgever geveild zal worden, wordt die plaats ook gevonden.]

Kruisen aan de poorten bij kermis (vgl. XI. bl. 230, 262). Waarschijnlijk is dit gebruik nog een overblijfsel uit de middeleeuwen, toen men op de markten kruisen plaatste, ten einde ze aan te duiden als door de geestelijke en wereldlijke overheid beschermde vrijplaatsen, waar niemand een' ander' overlast of geweld mogt aandoen. CHR.

Kruisen aan de poorten bij kermis. P. C. kan eene goede beantwoording van de door hem gestelde vraag vinden in HOFDIJK, *Ons voor-gesticht*, deel III. bl. 24. A. G. D.

Generaals van de republiek der Vereenigde Nederlanden (vgl. XI. bl. 37, 138, 225, 258). In het midden der vorige eeuw bedroeg de sterkte van ons leger in vreedestijd:

55 comp. cavallerie.	2886 man
24 " dragonders	
(te paard en te voet die-nende)	1176 "
	4062 man.

Voetvolk:

459 comp. nationalen	
en Schotten.	26292 man
68 " Zwitsers.	7200 "
15 " artillerie	1875 "
4 " mineurs en	
sapeurs . .	208 "

Garnizoen van Amster-dam (*)	400 "
In de Westindiën. . .	200 "
Het corps ingenieurs. .	65 "
	36240 "

Bedragende alzoo de sterkte van het geheele leger. . . 40302 man, staande onder het bevel van den veldmaarschalk, die den persoon van den kapitein-generaal (den erfstadhouder) vertegenwoordigde. Zijn tractement was f 20,000. Voorts waren er in het leger 2 generaals van de ca-

(*) Dit was nog altijd hetzelfde corps, over welks af-danken of in dienst houden gedurende de onderhandelingen over de toetreding der stad tot de satisfactie van Gent in 1577 en 1578, zoo veel te doen viel. Zij deden den eed aan de stad, die ook de officieren aanstelde, maar werden bezoldigd door de staten (staande ter repartitie van 't Noorderkwartier).

vallerie, 2 van de infanterie, 9 luit.-generaals van de cavallerie, 29 van de infanterie, 13 generaal-majors van de cavallerie en 41 van de infanterie.

Er werd echter slechts aan 10 luitenant-generaals en 8 generaal-majors tractement uitbetaald, en wel respectivelijk f 4800 en f 2400. Het generaalstractement was f 10,000 — alles jaarlijks. De kolonels trokken f 200, de luitenant-kolonels f 80, de majors f 60 in de maand. Voorts waren de tractementen van:

Een ridmeester van de garde	f 325
benevens voor drie paar-den à f 25.	" 75
Een ridmeester der ordin.	
cavallerie.	" 250
en voor drie paarden . .	" 75
Een dragonderkapitein . .	" 212
voor twee paarden . . .	" 50
Een kapitein der infanterie .	" 158
Een luitenant van de gardes	" 105
en voor twee paarden . .	" 50
Id. van de ordin. cavallerie .	" 80
en twee paarden	" 50
Id. van de dragonders met	
paard	" 111
Id. van de grenadiers. . .	" 83
Id. van de infanterie . . .	" 53
Souslieutenant en cornet van	
de garde met 2 paarden . .	" 140
Id. idem van de gewone ca-vallerie	" 120
Souslieutenant en vaandrig	
van de dragonders	" 106
Id. idem van de infanterie .	" 48 (*)

Het budget van oorlog bedroeg toen ter tijd globaal:

De ruitery	f 963,000
De dragonders	" 325,500
De infanterie	" 3,860,000
De Zwitsers	" 1,458,000
De artillerie	" 321,000
De mineurs	" 38,000
't Garnizoen van Amsterdam .	" 47,000
Idem van Suriname enz. . .	" 38,500
Het corps ingenieurs . . .	" 77,000

De hoofdtractementen (t. w. die der stafofficiëren en der gou-verneurs van Maastricht, Breda en Sluis (elk f 3000), den Bosch (f 2400), Bergen op Zoom (f 1600) en de Wil-lemstad (f 600)).

Totaal. . . f 7,841,000

CHR.

(*) De wedde der gemeene soldaten bedroeg f 12,25 per 42 dagen, en die der ruiters f 28, waarvoor zij hun paard moesten onderhouden, gelijk ook van alle tractementen de kosten der toerusting werden ingehouden (*Tegenw. Staat van alle Volken*, XI. bl. 110).

Alles per »maand van twee en veertig dagen" en in tijd van vrede.

Descartes (vgl. XI. bl. 227). Het door J. D.
L.

besprokene feit had plaats in of omstreeks het jaar 1668. Het voorstel ging uit van de classis van Leeuwarden, om ingediend te worden bij de synode, die in 1668 te Leeuwarden zoude plaats hebben. Zie *Balthazar Bekker in Franeker* (door E. J. DIEST LORGION). Groningen, H. R. ROELFSEMA, 1848, blz. 53, 55, 57, 86 en 90 en het artikel BALTHAZAR BEKKER van het *Biographisch Woordenb. der Nederlanden* van A. J. VAN DER AA.

J. H. VAN GEUNS.

Bastaarden van Nassau (vgl. A. R., XI. bl. 101). Zoude D. te D. nu ook niet zoo vriendelijk willen zijn van ons nog mede te deelen:

a. De genealogie der afstammelingen van den heer van Odijk.

b. Het antwoord op de vraag: hoe »MAURITS LODEWIJK III, heer van Laleck" (kan dit ook moeten zijn: »MAURITS LODEWIJK, derde heer van Laleck?") aan den stamvader LODEWIJK van Nassau-Beverweert bestond.

c. De filiatie der graven van Nassau-Woudenberg en Nassau-Bergen van laatsgemelden LODEWIJK tot op WIGBOLT ADRIAAN.

Dit een en ander te vernemen zou bijzonder aangenaam zijn aan

CHR.

Casanova in Holland (vgl. XI. bl. 37). De prins van LIGNE spreekt in zijne bekende gedenkschriften, vreemd genoeg, met eenigen lof over CASANOVA, althans niet met zooveel afkeer als deze beruchte lichtmis wel blijken heeft gegeven te verdienen. De onderlinge kennismaking dezer twee evenwel nog al verschillende autobiographen geschiedde te Dux, op het kasteel van graaf WALDSTEIN (neef van LIGNE), die CASANOVA onder den titel van bibliothecaris het genadebrood gaf. Het was bij die gelegenheid, dat de prins complaisant genoeg was om zich een deel der gedenkschriften van den avonturier te laten voorlezen, waaruit hij later in zijn eigen werk fragmenten heeft medegedeeld, die ons leeren, voor zoo ver we er nieuwsgierig naar zijn, dat CASANOVAAS avontuur met het amsterdamsche meisje van goeden huize, door hem mademoiselle d'O. genoemd, plaats had met de dochter van den bankier HOPE. Wat de lichtmis nog achter eene enkele letter wilde verbergen heeft de hoveling in strijd met alle kieschheid aan 't licht gebragt. Dit weinige zij den vrager genoeg, want wij geven hem in ernstige bedenking, gelijk wij het ook aan het bestuur van dit tijdschrift doen, of de *Navorscher* zich niet vernedert en bevlekt met de werken van geheel verdierlijke schrijvers in ernstige behandeling te nemen.

MARS.

R. Ulenburgh (vgl. XI. bl. 55, 146 en 247). Indien de door ons besproken burgervader in zijn officiëel rapport over het algemeen zoo kort en laconiek ware geweest, als in dat gedeelte van het curieuse stuk, waarin hij de catastrofe zoo mager mogelijk vermeldt, dan zou de bedenking van CHR. inderdaad niet te verwerpen zijn, want werkelijk regeringsstukken waren nooit toonbeelden van overgevoeligheid en zijn het ook nog niet. ULENBURGH of UYLENBURGH evenwel is als verslaggever te veel tot details afgedaald over *zijne herberge* en het *gedwongen zitten over en het lastige aandringen van zijne F. excell. enz.*, om in ons oog eenige verschooning te vinden voor zijn ijskoud doodberigt. Wij, wat al te aantrekkelijk 't kan waar zijn, zouden meer en andere woorden vinden bij het zien dollen en nederploffen van een os, dan hij er vond helaas! bij het vallen van den edelen WILLEM, al was deze ook de eenige geweest, die onzen schromelijk verwarden politieken toestand door zijn beleid en taai geduld nog wat dragende gehouden had. Neen, hoe ook geneigd om in elk pleit verzachtende omstandigheden als welkome gasten met gretigheid op te nemen, bij ROMBERTUS ULENBURCH onderkennen en erkennen wij ze niet! We gaan verder en gelooven, dat hij, hoe weinig schriksch voor het overige ook, met een overgroot getal zijner medemagistraten den schrik had voor een opdoemend centralisatiestelsel, en dat hij misschien daarom niet zonder eenige genoegdoening door den rookwalm heen van het afgegane schot, een schemerschijn meende te ontwaren van hersteld en geijkt »self-government" voor de geringste localiteiten of stedekens, zoo als het onzen voorouders in het overdrevene, welligt in het bespottelijke dierbaar was.

MARS.

Balthazar van Bijma (vgl. A. R., XI. bl. 2, 66). »Een edelman geboren uyt d'Omlanden: Desen sich eenigen tijdt in de wapenen hebbende geoeffent, heeft van den jare 1629, tot in den jare 34, de hoogste militaire Chergien in Brasil bedient, en veele lofflicke exploiten, tot sonderlinghe profijt en contentement der West-Indische Compagnie, aldaer verricht: Is daer nae hier te Lande van zijn Hoogheydt in verscheydene occasien en qualiteten geïmplojeert, en in den jare 46. geworden Colonel en Gouverneur tot Covorden. Desen is overleden tot Groningen, Anno 1658. den 16. July."

Aldus dr. PICARDT in zijn *Korte Beschryvinge van eenige vergeten en verborgene Antiquteten* enz., 4to editie, bl. 301, 302.

A. L. LESTURGEON.

De buffelschedel als zinnebeeld. In Ten Thousand Wonderful Things (London, WARD

and LOCK), Afd. I, bl. 244, lees ik het volgende:

„Voor eenige jaren ontdekte men eens, als bij toeval, dat een buffelschedel door de inwoners van Java met zekere bijgeloovigheid van de eene plaats naar de andere werd vervoerd. Het voornaamste vereischte daarbij scheen wel te zijn, dat dit voorwerp nimmer stil mogt liggen, maar steeds in voorwaartsche beweging moest blijven. Men droeg het in een mandje, en zoodra was niet de eene overbrenger van zijne vracht bevrijd, of de andere moest haar overnemen en er zich meê voortspoeden, wegens de schrikkelijke vervloeking, uitgesproken over dengenen, die den schedel ook een oogenblik had laten rusten. Op deze wijze werd dit zinnebeeld van het eene residentschap in het andere heengespoed, totdat het, na verscheidene honderden van mijlen te hebben doorloopen, eindelijk de stad Samarang had bereikt, waar de resident er zich meester van maakte en het in zee wierp. Zoo was de keten der overbrenging verbroken. De Javanen, zonderling genoeg, schenen er niet eens boos over te zijn, en er werd later van deze onverklaarbare handeling niets meer gehoord. Niemand wist waar zij haren oorsprong genomen had.”

Zoo verhaalt de zendeling (?) CRAWFURD. Het zal wel niet noodig zijn den lezer te herinneren, dat vóór den opstand in Britsch Indië, en onder het oog en met het medeweten van het engelsche gezag, eene soortgelijke geheimzinnige oproeping of waarschuwing door de inlanders werd rondgedragen. Vraag: Is het boven medegedeelde waar, en, zoo ja, wanneer heeft het plaats gegrepen?

J. H. VAN LENNEP.

Eginhard en Emma. Hunne geschiedenis is algemeen bekend en door verscheidene dichters, onder anderen door CATS in zijne *Mandragende maecht* bewerkt. Maar is het inderdaad een werkelijk gebeurd voorval of behoort het tot de fabelachtige vertellingen, die in groot getal aangaande keizer KAREL en zijn hof in omloop zijn?

T. W. en J. van Doeveren. In de XVIIIde eeuw treft men in Staatsvlaanderen eene betrekking aan, bekend onder den naam van *Opzigter generaal van 's lands zeewerken in Staatsvlaanderen*.

De eerste, die, zoo ver ik weet, deze betrekking bekleedde, was TEUNIS WOUTERSZON VAN DOEVEREN, geboren den 23sten februarij 1690 (waar?), gehuwd te Philippine, 1°. met PIETERNELLA JACOBSdr. DE HAAS, kinderen:

1. WOUTER, ged. den 26sten sept. 1723, jong overleden.
2. WOUTER, ged. den 19den nov. 1730,

overl. te Leiden den 31sten dec. 1783 als hoogleeraar, na die betrekking ook te Groningen bekleed te hebben.

3. MATHEUS, ged. den 28sten febr. 1734.

4. ANTONIE, ged. den 2den april 1736, notaris, en meermalen burgemeester van Sas van Gend, aldaar den 20sten mei 1785 als adjunctsecretaris en ontvanger overleden.

TEUNIS W. VAN DOEVEREN huwde den 7den nov. 1752 ten tweedenmaal met JOHANNA VAN BOCKHORST, begraven te Philippine den 22sten sept. 1775, wed. van P. VAN BOCKREN. Kinderen:

1. ELIZABETH, ged. den 20sten oct. 1754, en gehuwd den 1sten nov. 1774 met ERICUS DE LANGE, weduwnaar (van wie?), geb. te Sprang, med. doct. te Middelburg. Kinderen:

1. PIETERNELLA JOHANNA DE LANGE.

TEUNIS W. VAN DOEVEREN moet echter ook weduwnaar geweest zijn, toen hij te Philippine huwde met P. J. DE HAAS, want hij had eene dochter ANTONIA VAN DOEVEREN, geb. te Hardingsveld, gehuwd den 9den dec. 1742 met SAMUEL FRANÇOIS MORAAZ, pred. te Rozendaal, geboren te Dordrecht. Kinderen:

SAMUEL ANTONIJ MORAAZ, ged. den 26sten december 1743.

TEUNIS WOUTERSZON VAN DOEVEREN, van 1737 tot 1753 meermalen burgemeester van Philippine, overleed te Sas van Gend den 6den juni 1776, en werd te Philippine in den tuin der kerk begraven, waar zijn steen nog te zien is.

Hij werd in 1770 reeds opgevolgd door zijn broeder JACOB VAN DOEVEREN, luitenant kolonel der infanterie, gehuwd met 1. ANNA CRENA, overleden in het kinderbed den 12den augustus 1758 te Sas van Gend. 2. Den 14den augustus 1761 met jonkv. MARIA FAAS, geboren te Groede, overleden te Sas van Gend, den 5den januarij 1775. 3. Den 31sten augustus 1777 met MARIA HARDUS, wed. van WILLEM HARDUS, wonende te Dordrecht.

Deze JACOB VAN DOEVEREN werd lid van het zeeuwsch genootschap van kunsten en wetenschappen in 1776, overleed vóór of in 1784, en werd opgevolgd door JAN WORMERUS RAVEN, geboren te Delft, kweekeling van het gesticht der jonkvrouw van Renswoude.

Hij was gehuwd 1. met ROULANDA BRUIN, overleden den 15den april 1789, waarvan twee kinderen, en 2. den 21sten december 1789 te Hulst met ANNA WILHELMINA HATTINGA, dochter van den ingenieur D. W. COUNTRY HATTINGA en CHRISTINA SUZANNA GAILLARD.

JAN WORMERUS RAVEN is burgemeester geweest van Sas van Gend in 1787, 1789 en denkelijk nog later, en aldaar overleden den 4den november 1815.

Ziedaar wat te mijner kennis gekomen is aangaande de drie personen, die deze aan-

zienlijke betrekking in dit land bekleed hebben; dewijl ik echter gaarne van hen iets meer zou weten, zoo roep ik, door middel van dit tijdschrift, de hulp in van hen, die mij meer inlichtingen zouden kunnen en willen verschaffen.

F. CALAND.

Pieter van den Bosch. Waar en wanneer werd PIETER VAN DEN BOSCH geboren, die in de omwenteling van 1787 te Soetermeer zoo treurig aan zijn einde kwam? Wie waren zijne ouders? Wie was zijne vrouw? En heeft hij ook kinderen gehad? v. D. AA geeft dit in zijn *Biogr. Woordenb. der Nederl.* niet op.

FRISIUS.

Adriaan van Dorp (vgl. A. R.). Het vertoonen van overtuigingstukken, het mogen bloedige doeken geweest zijn of iets anders, is zeker zoo oud als de misdrijfvervolgingen, en men ziet niet dat de predikant *in casu* als politiedienaar gebruikt werd. Het onderzoek herinnert de voormalige »stille waarheden.»

D. W. C. Hattinga (vgl. A. R., X. bl. 123, 188). Hij heette DAVID WILLEM COUTRY (niet CAREL) HATTINGA. Niet alleen is mij dit verzekerd door twee bejaarde personen die hem goed gekend hebben, maar ook in de *Resolutieboeken* van Sas van Gend, waar hij veel mat en veel verpachtingen hield, staat altijd voluit DAVID WILLEM COUTRY HATTINGA. Mijn vermoeden dat zijne dochter ANNA WILHELMINA gehuwd is met J. W. RAVEN is bevestigend: in de *Resolutieboeken* heb ik gevonden »Burgem^r. RAVEN geeft de vergadering te kennen, dat zijn schoonvader D. W. COUTRY HATTINGA te Hulst is overleden.» — Zonderling, dat ik te Hulst zijn geboortejaar niet heb kunnen vinden; doch het kan zijn dat hij te Lillo geboren is; van ANTONIE HATTINGA vind ik er niets hoegenaamd. Van

grootmoederszijde (VAN DER GUCHT) zijn de HATTINGAAS van Sas van Gend afkomstig. De vrouw van ds. DAVID COUTRY heette ANNA MARIA VAN DER GUCHT, en was de dochter van CAREL VAN DER GUCHT (schepen van Sas van Gend 1668, 1669, 1670, 1671) en MARIA VAN GENE (GENEE of GEENE). KAREL VAN DER GUCHT was zooh van ... VAN DER GUCHT en SARA TROMP.

F. CALAND.

»Mijn hart is Roomsch, maar mijn zwaard is Geus.» Uit MARTINETS *Zeemans Handboek*, bl. 137, zoude men kunnen afleiden, dat dit gezegde van onzen vaderlandschen zeekapitein THOMAS TOBIAS afkomstig was. Is dit zoo, of is het van iemand anders?

J. H. VAN LENNEP.

Gesloten poorten. GERRIT VAN ESSEN gaende bade, mit enen brief aen de heren van Eymerick omme toe vernemen, hoe die wijn aldaer gesat was; 3 daech gewacht nae sijn antwoordt, want die paerten toegesloten waren omme te suecken enen misdediger.

geg. 1 gl. 13 st.

(Uit eene nijmeegsche rekening van 1554).

P. N.

Claes Gerritsz Compaaen (vgl. XI. bl. 231). Het voor mij liggende exemplaar van 't *Begin, Midden en Eynde* enz. heeft tot adres: t'Amsterdam bij MICHEL DE GROOT, 1662. 't Zal de eerste uitgave wel zijn, daar het toch bekend is, dat COMPAAEN in 1655 nog leefde en van de diaconie ondersteuning kreeg.

Met de opgave dezer editie vervalt tevens de aanmerking, voorkomende in het *Biogr. Woordenb. der Nederl.* in voce, als zoude 't *Begin, Midden* enz. niet door een' tijdgenoot van COMPAAEN geschreven kunnen zijn. De steller van dat art. kende slechts de uitgave van 1756.

B.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Presentiepenning (?) voor de leden der *Staten-Generaal*. Waartoe heeft de volgende penning gediend?

Voorzijde: Borstbeeld van WILLEM I, naar de linkerzijde gekeerd; op den rand van den nek, MICHAUT; omschrift, WILH. NASS. BELG.—REX. LUXEMB. M: DUX. Deze voorzijde is dezelfde als die van den gewonen prijspenning van WILLEM I door MICHAUT, 3de grootte (middellijn 41 ned. strepen).

Keerzijde: In het midden, een ledig veld; bovenaan, ETATS GENEREAUX.; Onderaan, OCTOBRE. M.DCCC.XIX. Verder bovenaan, eene hand gereed tot eene eedsaflegging; terzijde, een scheepje; aan de an-

dere zijde een korenhalm; en onderaan een boek, op welks rug het woord GRONDWET, liggende op een kussen.

Deze penning kwam voor in brons en tin op de verkooping van het kabinet van mr. le comte RENESSE BREIDBACH..... II volume..... Anvers..... 1836 n°. 16115 en n°. 16116; ook weder in tin kwam deze penning voor als n°. 3866 op den catalogus MUNNICKS VAN CLEEFF, Amsterdam, Februarij 1861. Een kort bericht van de vervaardiging van dezen penning (médaille destinée à nos députés) vind ik in de *Mercurie Belge*..... Tome VIII. Bruxelles..... WEISSENBRUCH 1819, op pag. 110 en 111.

Is deze penning voor presentiepenning gebruikt of voor andere doeleinden? Bestaan er ook exemplaren in zilver? Bestaat er ook een koninklijk besluit of iets dergelijks, dat de vervaardiging van dezen penning gelast? En waarom op die penning de woorden OCTOBRE MDCCCXIX; kan toen de instelling er van plaats gehad hebben?

J. H. VAN GEUNS.

Apameesch muntstuk (vgl. A. R., XI. bl. 86 en 148). Ik kan den heer VAN LENNEP verzekeren, dat de echtheid der bedoelde zeven of acht apamesche munten (*diluvii testes* noemt ECKHEL ze, *Doct. Num. Vet.*, III. p. 132) nog door geen numismaticus betwijfeld is. Zie PH. BUTTMANN, *Mythologus*, Th. I. S. 193. (*) Er bestaan evenwel ook vijf onechte, welke door ECKHEL, op. cit. p. 134, worden opgegeven.

De lezing NΩE als opschrift op de kist is een *foetus* der verbeelding van vroegere geleerden, wier gezag »the Saturday Magazine» gevolgd is. ECKHEL's kritische blik heeft echter op drie exx. slechts de letters NΩ gezien, op de andere alleen de letter N, op één zelfs *niets*. En zoo valt dan ook FALCONERIUS' NHTΩN (†) (naar een *stlechten* afdruk van een ex. in het *Musée Royal* te Parijs), VAILLANTS ΝΕΩΚόρων (*Num. Graec. Imp.*), enz. van zelf in het water.

Wie hier op den penning wordt voorgesteld, NOACH of DEUCALION? De waarheid ligt m. i. in het midden. Het zou op mythologische en historische gronden niet moeielijk te bewijzen zijn, dat hier aan eene ineensmelting van beide mythen (sit venia verbo, NOACHE!) te denken valt.

Het door N. (bl. 87) vermelde omschrift moet met geringe wijziging aldus gelezen worden:

ΕΠΙ . ΑΓΩΝΟΘΕΤΟΥ . ΑΡΤΕΜΑ . Γ.

B¹.

Chineesch porselein (vgl. A. R., XI. bl. 6, 147, 204, 236). Niet altijd is onze *Navorscher* in een kwade luim; nu en dan heeft hij ook zijn goede buien. Ons althans heeft hij op eene even aangename als verrassende wijze bevredigd in een artikel van LABORANTER (zie bl. 147) over het onderwerp waarmede wij ons vele maanden geleden in een lang, alligt langwijlig stuk bezig hielden, zonder er iets in den geheelen afgeloopen tienden jaargang over te hebben teruggevonden, immers iets wat ons eenigermate van dienst

(*) In dit werk worden de verschillende *overleveringen omtrent den zondvloed* vermeld. Het is ter dispositie van den heer VAN LENNEP.

(†) Zie zijne *Dissertatio de numo Apamensi Deucalionis diluvii typum exhibente*, opgenomen in GRONOVII *Thes. Ant. Graec.*, tom. X.

N. REEKS, Dl. I.

kon zijn, terwijl LABORANTERS kostelijke bijdrage ons in eens de drie voornaamste onderdeelen der questie op de meest afdoende manier is komen oplossen, te weten:

1°. Dat werkelijk niet alleen de bestellingen van Nederland uitgingen, maar dat ook de modellen uit het vaderland naar de chinesche fabrieken gezonden werden; dat die fabrieken haren grootsten bloei verschuldigd waren aan buitenlandsche orders, vermits de landzaat geene de minste behoefte had noch aan de veelvuldige vormen en fatsoenen, noch aan de ontzaggelijke hoeveelheid van het aardewerk, dat de westersche weelde in hare toenemende grilligheid bij halve scheepsloadingen uit het hemelsche rijk liet overkomen; dat eindelijk van den engelschen oorlog af tot op de vernietiging onzer oostind. compagnie of liever ten gevolge daarvan de bestellingen geheel hebbende opgehouden, de chinesche fabrieken moesten gaan kwijnen, zoo niet geheel te gronde gaan, gelijk ze dan ook in onzen tijd, in hetgeen ze produceren, niet het minste spoor meer overlaten van hetgeen ze vroeger in heerlijke qualiteit en zeker tot billijke prijzen konden opleveren.

2°. Dat niet de XVIIde maar de XVIIIde eeuw de tijd van den grootsten aanvoer geweest is en dat mitsdien de ouderdom van hetgeen ons nog van oostind. porseleinen overblijft, gemiddeld op eene eeuw moet worden geschat.

3°. Dat het japansche porselein altijd in veel geringer hoeveelheid is ingevoerd, maar dat onze voorouders er wel honderd jaren vroeger kennis mede hebben gemaakt, waardoor het meer curiositeit en voorwerp van weelde was (*), dan wel het chinesche, dat bepaald tot gewoon huiselijk gebruik besteld en aan de markt gebragt is.

Met deze données ontbreekt er slechts weinig om tot een goed geheel te geraken. Het zou er nu op aan komen om het cijfer van den verkoopbrengrst van het aardewerk, door de schepen *Leyduin* en *Voorduin* in 1734 aangevoerd, te leeren kennen, maar ook hiermede zullen wij denklijk voortgeholpen worden. De inkoop- en verkooprekeningen van die cargaas zijn ons door eene vriendelijke hand toegezegd, wanneer, wel te verstaan, die stukken in het oostind. archief terug te vinden zijn. Gelukt ons dat, want cijfergetallen

(*) Dit is zoo, maar het gebrek aan porselein of aardewerk voor huiselijk gebruik is tegenwoordig in Japan zoo groot, dat ons europsch fabricaat tot een der meest gewilde artikelen behoort. Een onzer vrienden, niet ver van Jeddo zijn verblijf houdende, schreef ons onlangs: »wij hebben uitmuntende koks, een keuken, LUCOLLUS waardig, maar geen vaatwerk, zend mij zoo spoedig doenlijk een tafelservies.» Zulk een order uit een rijk, dat vroeger geheel Europa van de heerlijkste breekbare waar voorzag, schijnt ongelooflijk.

zijn in handels- en nijverheidsvraagstukken meer afdoende dan al het overige, dan kunnen wij ons zelve helpen en het onderwerp, in dank voor de gegevens van LABORANTER

en eenige andere onzer medewerkers, als genoegzaam toegelicht beschouwen.

MARS.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Examen van 't Ontwerp van Tolerantie, enz. (vgl. XI. bl. 210, 242). FRISIUS had in YPEIJ en DERMOUTS *Geschied. der Herv. kerk in Nederland*, dl. III. het een en ander aangaande het genoemde twistschrift kunnen vinden, zoowel als wie de schrijvers van dit werk waren, NICOLAAS HOLTJUS, predikant te Koudekerk, en ALEXANDER COMRIE, predikant te Woubrugge. Het eerste deel is uitgegeven in 1752, het tweede in 1754, en het derde in 1757. Het is geschreven in zamen spraken tusschen vijf personen, die allen worden opgenoemd door YPEIJ en DERMOUT, dl. III. aant. bl. 231. Ik geloof niet dat het *Examen* enz. zoo bijzonder zeldzaam is. Het is uitgegeven bij NICOLAAS BIJL, boekverkooper te Amsterdam, en is van bijzonder belang voor de kennis van den toestand der hervormde kerk in Nederland.

V. GR.

Rippertus Sixtus. RIPPERTUS SIXTUS was, zoo als het randschrift van zijn portret te kennen geeft, Franeq. Frisius, Ecclesiae Christi pastor insignis in patriae metropoli Leoverdia. Aetat. A°. XLVII. salut. CIO.IO.C.XXXI. Naar M. HARINGS, door W. DELFF. Onder het portret 't volgende vers van E. NEUHUSIUS:

Sic oculos, sic fert vultum RIPPERTUS: at intus
Enthea vis, labris suada diserta sedet.
Parte sui in scriptis superest; viget integra virtus,
Cum sacra doctiloqua mystica voce sonat.

En een curieus nederlandsch bijschrift van C. FONTEYNE:

RIPPERTE! Sondaers-hulp! Troost-schrijver! Boetpreker!
Ziel-weckend-heijl-Bazuijn! Traen-tappend'-Herte-breker!
Dit's wel u *Lichaems* beeldt; maer niemant siet u *Geest*,
Eer hij u *woorden* hoort; off uwe *schriften* leest.

Tot nog toe heb ik vruchteloos gezocht naar eenige levensbijzonderheden van hem. GLASIUS heeft hem niet. Welligt kan een of ander der lezers van den *Navorscher* mij te hulp komen.

J. C. K.

Verhandeling over den kinderdoop (vgl. XI. bl. 210, 265). In 1740 verscheen een werkje, getiteld: *Bedenkingen en verhandelingen over den kristelijken waterdoopt*, bijzonderlijk over den kinderdoop. De *Bedenkingen* waren van een toen reeds overledenen, doch de *Verhandelingen* door den toenmaligen remonstrant-

schen predikant KOENRAAD BREMER, waartegen een geschrift verscheen, waarvan later bleek schrijver te zijn J. WAGENAAR, getiteld: *Oudheid en schriftmatigheid van den kinderdoop onderzocht*, waarop verscheen eene *Verdediging der verhandeling*, welke weder kortelijk beantwoord werd in een *Brief aan N. N.*, Amst. 31 dec. 1741, doch nu geteekend door J. W. Zie *Het Leeven van JAN WAGENAAR* (door HUISINGA BAKKER), Amst. 1776, bl. 22—25, en WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, dl. IV, 1802, fol.

V. D. N.

Freschot (vgl. XI. bl. 241, 269). CASIMIR FRESCHOT, geboren te Morteau in Franche-Comté 1639, was benedictijner monnik, eerst te Saint-Vannes en vervolgens in de beroemde abdij Monte-Cassino, in het voormalig koninkrijk der beide Siciliën. In het jaar 1704 deed hij uit Italië eene reis naar Holland, die hij in een werkje, getiteld: *Remarques Historiques et Critiques, faites dans un voyage d'Italie en Hollande*, Cologne, JACQUES LE SINCÈRE (Amsterdam, JACQUES DESBORDES?) 1705, 2 vol. in 8°. in 13 brieven beschreef. De verdeeldheden, die destijds onder de roomsch-katholijken in Nederland heerschten, warden in de twee laatste brieven zeer uitvoerig besproken en vooral de onwettige wijze aange- toond, waarop de paus den aartsbisschop van Utrecht, PIETER CONDE (l'archevêque de Sebaste) in 1702 van zijne waardigheid had ontzet. FRESCHOT klaagt verder zeer over het dure leven in Holland en hangt ook van de roomsche geestelijkheid geen al te verblijdend tafereel op, doch de netheid der roomsche kerken (te Amsterdam waren er 30 naar zijne opgave) en vooral van die der Jezuïten wordt zeer door hem geprezen.

FRESCHOT schijnt zich vervolgens in Duitschland en Italië te hebben opgehouden, doch keerde in 1713 in Holland terug en vestigde zich te Utrecht. Hier bleef hij gedurende de vredesonderhandelingen en schreef er zijne *Histoire abrégée de la ville et province d'Utrecht*, eene schets voor een grooter werk, dat evenwel nooit het licht heeft gezien. De *Histoire abrégée* kwam te Utrecht in 1713 in 8°, van den naam des schrijvers voorzien, uit, en bevat slechts een zeer oppervlakkig overzicht der bisschoppelijke regering en eene vrij onvolledige verhandeling over den utrecht- schen adel.

Een ander werkje, door FRESCHOT te Utrecht geschreven, is het beruchte boekje: *Histoire amoureuse et badine du Congrès de la ville d'Utrecht en plusieurs lettres écrites par le domestique d'un des plenipotentiaires à ses amis*. Liège, JACQUES LE DOUX, pet. in 12°, waarin verschillende personen, waaronder vele der ambassadeurs, aangeduid door de cijfers 1 tot 45, over het algemeen niet zeer fraaie rollen spelen. Een sleutel op dit werkje, getiteld: *Lettre écrite par un Gascon à un religieux de ses amis en France pour servir de véritable clef et de critique à l'histoire amoureuse etc.*, Brunswic 1714, en een ander stukje: *Le Moine defroqué lettre première pour servir de Clef et de Supplément à l'histoire Amoureuse etc.* stellen FRESCHOT en als mensch en als schrijver in een niet zeer gunstig licht en trekken de geloofwaardigheid van vele zijner verhalen in twijfel. Tegen de vrede gesloten was vertrok FRESCHOT waarschijnlijk weder naar Frankrijk, hij overleed ten minsten in de abdij van Luxeuil (departement Haute Saône) den 20sten october 1720. De lijst zijner werken vindt men bij QUÉRARD, *France littér.*, tom. III. p. 211. Zie verder ook BARBIER, *Dictionnaire des Ouvrages anonymes*, tom. II. N°. 7295. 2.

Boekzaal der geleerde wereld (vgl. XI. bl. 241, 269). Van dit werk is een bijna volledig exemplaar op de academische bibliotheek te Groningen. T. A. R.

Daniel Tilenus (vgl. XI. bl. 172, 237). TILLENUS, godgeleerde, nam een sterk aandeel aan de geschillen, welke in het begin der 17e eeuw de eenigheid der hervormde kerkleer verstoorden. Hij was in Silezië in 1563 geboren, doch ging naar Frankrijk, waar hij onder den hertog van Bouillon, te Sedan, een professoraat bekleed heeft. Onder de buitenlanders was hij de eerste, die tegen het gevoelen van den leidschen hoogleraar ARMINIUS schreef. Vervolgens had hij hevige oneenigheden en verscheidene conferentiën daarover met den vermaarden PIERRE DUMOULIN, waarbij deze twee geweldige kampvechters met theologische zachtzinnigheid elkander de hevigste beschuldigingen toewierpen, en die het gevolg hadden, dat TILLENUS in 1619 of 1620 van zijn ambt ontzet en DUMOULIN er toe beroepen werd. — Hierop vertrok TILLENUS naar Parijs, leefde aldaar van zijn vermogen, en hield ook, op een bij Orleans gelegen landgoed, met JOH. CAMERON eene disputatie, die vijf dagen duurde; het verhandelde daarbij is later in druk gekomen. Toen hij nu hierna eenen zendbrief aan de Schotten liet uitgaan, waarin hij de Presbyterianen verweet, dat zij ten aanzien van het kerkbestuur eene te verre gaande

verandering hadden ingevoerd, en daarentegen de in Engeland behouden episcopale hiërarchie goedkeurde, beviel deze lofspraak zoo zeer aan koning JACOB I, dat hij niet alleen haar in druk deed uitgeven, maar deze vorst hem ook uitnoodigde, om naar Engeland over te komen, in welk geval hij er hem een jaargeld aanbood. TILLENUS nam het aanbod aan, reisde er heen, en keerde slechts naar Frankrijk terug om er zijne zaken te regelen. Inmiddels was er in Engeland zulk een verketterend geschreeuw tegen hem opgegaan, dat zulks hem van besluit deed veranderen, waardoor hij in Frankrijk bleef en te Parijs in 1663 stierf. Hij heeft eene menigte strijdschriften nagelaten, zoo in het Latijn als in het Fransch. K. v. S. N°. 2.

Reize en werken van Albrecht Durer (vgl. XI. bl. 240). Dat er van DURERS reis speciaal naar de noordnederlandsche gewesten een dagboek of reisverhaal bestaat, kan waar zijn, maar of het in 't Nederlandsch is uitgegeven, meenen wij te moeten betwijfelen. Wij bezitten evenwel een zeer merkwaardig in 1810 bij P. W. VAN STOCKUM, voor weinige stuivers uitgegeven werkje, getiteld: ALBERT DURERS *Dayverhaal zijner Nederlandsche reize in de jaren 1520 en 1521*, met belangrijke aantekeningen opgehelderd.

Indien dat boekje den vrager onbekend is, zal hij met het zich aan te schaffen, DURER zelf hooren spreken en hem in al zijne naïviteit leeren kennen, maar het dan veellicht met ons betreuren, dat groote mannen tegelijk zulke groote kinderen kunnen zijn, want ja, ALBERT spreekt wel over kunst en kunstenaars, maar zoo oppervlakkig, met zooveel retenue, dat er van vergelijkende kritiek bij hem geen sprake is, en hoezeer 's mans uitstekend talent en zijne wereldvermaardheid daardoor niets te lijden hebben, moet men erkennen, dat zijn reisjournaal meer dat van eene goede huishoudster, dan dat van eenen alom gevierden kunstenaar is. Dat voor het overige zijn verblijf in Zuidnederland allereerste sporen heeft nagelaten van zijn schilder-, teeken-, snij- en graveerwerk, daaraan behoeft niet getwijfeld te worden, want in elke stad en met elken persoon, met wien hij in aanraking komt, kwanselt en ruilt hij zijne kunst tegen die van anderen, of maakt er portretten in 't oneindige, alles helaas zonder groot voordeel, want toen hij de Nederlanden wilde verlaten, moest hij om naar Neurenberg terug te keeren, bij ALEXANDER IMHOF te Antwerpen honderd goudguldens opnemen, »daarom,» zegt hij, »heb ik hem (IMHOF) gegeven mijn verzegeld handschrift, opdat hij het mij te Neurenberg vertoonen laat, dan wil ik ze hem weder in dank betalen.»

MARS.

Reize en werken van A. Durer. In 1840 verscheen te 's Gravenhage ter drukkerij van A. D. SCHINKEL: ALBERT DURERS *Dagverhaal zijner Nederlandsche reize in de jaren 1520 en 1521*, met belangrijke aantekeningen opgehelderd. — Deze reis bepaalde zich tot eenige zuidnederlandsche steden, met zijne vrouw en dienstmeisken SUSANNA. Welligt dat hij vroeger ook Holland heeft bezocht. Het boekje ligt ter inzage voor P. N.; over DURERS gedrukte werken echter verspreidt het geen licht. J. C. K.

Frans Baltensz. (vgl. XI. bl. 170). De *Samaritane* is slechts een gering deel van 's mans *opera omnia*, want in hetzelfde jaar 1648 heeft hij nog 315 paginas kl. 8°. van dezelfde gekheid doen drukken, over de kapitels van JOHANNES 1, 2, 13, 3, 5, 6, 7, 8 en 9, dus aftobende wartaal genoeg. Maar nu een onzer vroegere navorschers ons in een der vorige jaargangen van dit tijdschrift berigt heeft (zie A. R.), dat FRANS BALTENSZ in eene vlag van kwaadaardigheid over de miskenning zijner misselijke theologie, een overgroot getal woorden uit zijn geschrift knipte, die toen in een zak goed dooreen schudde en ze pélemêle wederom in zijn manuscript plakte, en dat zoo aan de drukpers overgaf, nu wij dus op de hoogte der flauwe en vermoeiende mystificatie zijn, dunkt ons, dat het werk gerust uit den ouden boekhandel, waarin het nog veel te dikwijls voorkomt, verdwijnen kon, daar die dwaasheid zelfs als curiositeit slechts eene twijfelachtige waarde heeft.

MARS.

[Dit nitknippen en door elkander schudden der woorden is eene overlevering, die niet het minste geloof verdient. Ieder die de moeite neemt eenige regels in het boek te lezen, zal terstond zien dat het daarvoor niet verward genoeg is.]

Hollandsche boeken vertaald (vgl. A. R.).

Ueber Alterthümer des ostindischen Archipels, insbesondere die Hindu-Alterthümer u. Tempelruinen auf Java, Madura u. Bali, von BRUMUND u. VAN HOEVELL. — Aus dem Holländ. bearbeit. v. J. MÜLLER. Berlin 1859.

In de Kaapstad komt eene engelsche vertaling uit van dr. E. J. DIEST LORGION, *De predikant van Vliethuizen*, — in Londen eene dergelijke van dr. LINDO CLEMENTINE en L. MULDER *Jan Faessen*.

ABR. ROGERIUS, predikant te Paliacatte in O. I., schreef een boek over de Brahma-godsdienst, getiteld: *Geopende deur tot de kennis des verborgen Heidendoms*, dat eerst na zijn dood, in 1651, 't licht zag. 't Werd in 't Fransch, Hoogduitsch en Latijn vertaald.

Van 't boekje: *Bekeering van Dr. A. CAPADOSE, Portugeesch Israëliet*, verscheen te Berlin eene hoogduitsche vertaling.

In 1797 verscheen te Frankfort, Leipzig en Elberfeld een »Neue verbesserte Auflage» van LAMBRECHT MYSERAS *Unterricht vom würdigen Gebrauch des h. Abendmahls, aus dem Holländischen übersetzt*.

Wederlegginge der Architectura Militaris enz., door VAN COEHOORN, (Leeuw. 1683), moet in het Fransch en in 't Hoogduitsch vertaald zijn.

Nieuwe Vestingbouw (in fol. te Leeuwarden in 1685), 't werk, zegt VAN SYPESTEYN (*Leven van MENNO baron VAN COEHOORN*, bl. 232), waardoor VAN COEHOORN zich bij alle ingenieurs een onsterfelijken naam heeft gemaakt, werd in 't Fransch vertaald (driemaal uitgegeven: te 's Gravenhage in 1741, te Utrecht in 1791, te Wezel in 1706), — ook in 't Hoogduitsch, te Wezel bij JAC. VON WESEL in 1708, en eindelijk ook in 't Russisch (volg. SCHELTEMA, *Russl. en de Ned.*, III. bl. 394), en in 't Engelsch (vgl. LUSCIUS, *Woordenb.*, in voce).

E. KIST, *Beknopte Beoefeningsleer*, is gedeeltelijk in 't Hoogduitsch vertaald o. d. t. van Christl. *Ascetik*, von Prof. v. D. KUHLEN zu Wallach (Wezel, 1827, 1828).

Van 't 1e dl. van v. D. PALM, *Bijbel voor de jeugd*, bestaat eene hoogduitsche vertaling, getiteld: *Ueber die Mosaische Erzählung von der Schöpfung der Welt u. s. w.*, durch A. v. D. KUHLEN (Wezel, 1830).

Journal van den predikant der nederlandsche factory te Dekka. De opsteller van het *Verhaal der vervaarlijke Schipbreuk van het O. I. jagt Terschelling* beroept zich op het journal van den predikant der nederlandsche factory te Dekka, gehouden onder den grooten Mogol AURUNG ZEB. Deze predikant was bij den oosterschen vorst zeer gezien, eene reden te meer, waarom ik vraag, schuilt dit *Dagverhaal* welligt nog hier of daar tusschen de papieren der oostindische compagnie? J. H. VAN LENNEP.

Vondels grafscript op Jan van Amstel (vgl. XI. bl. 173). Van eene zeer vereerde hand ontving ik de volgende teregtwijzing op mijne vraag:

»Waarom geeft gy in plaats van de *slechte* lezing van het bedoelde vaers een *even slechte*, in stede van eenvoudig die te raadplegen, welke in de vierde uitgave der *Poëzy* (dl. II. bl. 72) wordt gevonden? Viel het u niet in, dat *Brittenlant* en *Vaderlant* niet rijmen, en *street voor d'eer van 't Vaderlant*, een stoplap is? Er staat bij VONDEL:

»Zwaer gewont, op zee geslagen
Om de kroon van d'Overhant»

wat ten minste Vondeliaansch klinkt."

Ik moet bekennen, dat ik den dichter zelf niet bij de hand heb gehad tot vergelijking (en de jongste uitgave is — nu zij reeds zoover gevorderd is — mij thans wel wat duur). Doch mijne vraag, en mijne verwondering over de verschillende lezingen (bij MARTINET, VAN DER AA en te Schijndel), blijven ook na de teregtwijzing in haar volle kracht, ja, ik zoude haast zeggen, dat de laatste door het bovenmedegedeelde nog gestegen was. Hoe leest men op den grafsteen? Zijn de Schijndelaars werkelijk met den, huns inziens, ingetogenen lof, door VONDEL aan hun dorpsgenoot toegebracht, ontevreden geweest, en hebben zij daarom de door hen afgekeurde versregels met de afkeurenswaarde vervangen? Dit was, en dit is mijne vraag, een niet onbelangrijk letter- en (mag ik het zoo zeggen?) menschkundig vraagstuk. J. H. VAN LENNEP.

Floris ende Blancefloer. Vóór eenigen tijd dezen roman van DIEDERIC VAN ASSENEDE herlezende, bleef ik stilstaan voor een paar gebrekkige plaatsen, en wel bij vers 3742 enz. en vers 3825 enz. 't Kwam mij voor, dat de eerste gemakkelijk te herstellen ware, door op 't einde der geschonden regels te lezen *achter* en *lachter*, en dat de laatste eene korte zamenvatting vereischte van vroeger in 't breedte vermelde gebeurtenissen. Dien ten gevolge kwam ik tot de volgende lezing, die ik hiermede ten beste geef, en aan 't oordeel van anderen onderwerp, tot misschien vroeger of later, door eene nieuwe ontdekking, de juistheid of onjuistheid daarvan zal blijken.

Met siere haven, met sinen scatte
Vercreech hi an hem datte,
Dat menne met rosen in den corf droech.
Tierst dat hi des ghewoech,
Daden si twe — *cnapen ten torre hem draghen.*
Doe — *telde hi hoe si hem beide saghen,*
Ende — *hoe hi daer bleef so menigen dach,*
Ende hoe — *hi bi Blancefloere lach*
Toter wile dat — *dammirael hem vant,*
Ende tswaert over hem hilt in die hant.

S. J.

De Opuscula van Daniel Levi (Miguel) de Barrios. In de betrekkelijk kleine, maar hoogstbelangrijke verzameling van hebreuwsche, spaansche en portugese boeken en hss., nagelaten door wijlen mr. I. DA COSTA, welke den 29sten october aanstaande door den heer FRED. MULLER geveild zullen worden, komen onder N°. 2580 en 2581 twee banden voor, waarin de kleinere schriften en gedichten van DANIEL LEVI (MIGUEL) DE BARRIOS (*) bijeenverzameld zijn. Van den eenen

(*) Zie over hem en zijne werken uitvoerig gehandeld in KAISERLING, *Sephardim. Romanische Poesien d. Juden in Spanien*. Lpz. 1859. 8°. Daar hij echter vele der kleinere geschriften van DE BARRIOS niet kende, valt in 'tgeen hij omtrent hem mededeelt nog al het een en ander te verbeteren.

lijvigen band bestaan, om het zoo eens te noemen, twee verschillende editiën, waarvan de eene, b. v. die van wijlen den heer DA COSTA, vollediger is dan de andere, hoewel men in de laatste enkele stukken vindt, welke in de eerste niet gevonden worden, zoo als straks nader zal blijken. Doorgaans zijn de exemplaren van beide editiën in hoornen band gebonden, doch de eene tevens verguld op sneê, de andere niet. Dr. F. L. HOFFMANN te Hamburg vermoedt (zie STEINSCHNEIDER, *Hebr. Bibliogr.* 1858, S. 71), dat de exemplaren met goud op sneê gediend zullen hebben tot present-exemplaren. — De geschriften van DE BARRIOS zijn over het algemeen zeer zeldzaam en nog zeldzamer zijne *Opuscula*. De stadsbibliotheek te Hamburg bezit er een verguld op sneê, naar het schijnt gelijk aan dat van wijlen den heer DA COSTA, dat wij B zullen noemen. Het exemplaar, dat wij A zullen noemen, in 't bezit van een geacht ingezeten hier ter stede en ons welwillend ter vergelijking afgestaan, heeft geen goud op sneê; een dergelijk exemplaar schijnt in 't bezit van dr. STEINSCHNEIDER te Berlijn te zijn. Volgens mededeeling van den heer J. ZEDNER, scriptor aan het British Museum, wordt in de boekerij dezer instelling insgelijks een ex. aangetroffen; van welke editie is mij echter onbekend. De heer mr. A. DA COSTA liet mij een exemplaar van een zijner vrienden in den Haag zien, waaraan zeer veel ontbrak, doch dat hier en daar bijgeschreven was.

Hetgeen wij tot dusver schreven, heeft betrekking tot den eersten door ons bedoelden band, welke 800 bladzijden bevat. Wat echter den tweeden, 168 blz. omvattenden band betreft, hiervan zijn de meeste stukken geheel onbekend, en vonden wij daarvan, ondanks alle mogelijke nasporingen, nergens eenige melding gemaakt, zoodat zij als ware het als *uniek* te beschouwen zijn.

Waarom wij hier van deze verzameling melding maken, is wegens de zonderlinge wijze waarop de verschillende stukken gedrukt en bijeengevoegd zijn. Wij twijfelen of de geschiedenis der typographie daarvan een tweede voorbeeld weet aan te wijzen. Het best zal dit blijken uit de beschrijving, die wij nu laten volgen. KAYSERLING (*l. c.*) heeft getracht dit verschijnsel te verklaren, doch zijne verklaring heeft ons niet bevredigd, en blijft ons de reden van deze zonderlinge typogr. uitvoering nog een raadsel.

Band I. Exemplaar A.

1. *Triumpho del Gobierno Popular, y de la Antigüedad Holandesa. Dedicado en el Año de 5443(1683). DANIEL LEVI DE BARRIOS. A los... Señores etc.* Met den titel 4 onpagin. blz. en 56 blz. genomerd 3—58. Signatuur, beginnende blz. 9: B, B2, C—C4, B5, D, D2, E,

E2, F, F2, G. — Bladz. 58 is onderaan beplakt met een strookje papier, waarop een vignet en daaronder het woord *Amsterdam*.

2. *Tabla De las Sacras Hermandades del Kahal Kados Amstelodamo, Que describe DANIEL LEVI DE BARRIOS. Deuidelas en dos partes, una, de Hermandades Academicas, y otra, de Academias Caritativas. La primera, consta de cinco Yesibot, con los titulos siguientes. 1. Keter Torà... 2. Torà Hor... 3. Yesibà de los Pintos... 4. Tipheret Bajurim... 5. Meirat Henaim... La segunda, contiene estaz diez Academias. 1. Abi Yetumim... 2. Guemilut Jaçadim... 3. Temime Dareh... 4. Jonen Dalim... 5. Masquil El Dal, Ros R. DANIEL BELILLOS. 6. Masquil El Dal, Ros R. DANIEL YESURUN. 7. Sahare Zedek... 8. Keter Sem Tob... 9. Resit Joamà... 10. Bahalé Tesubà...*

Deze *Tabla* beslaat 2 ongenummerde blz., is zonder signatuur en wordt besloten door een 10regelig *Proemio*.

Nu volgt:

a. *Corona de Ley*. Bladz. 1—16. Signat. A, A2, B, B2. — Blz. 16 sluit met het woord *Finis*.

b. *Tora Hor*. Bladz. 17—52. Sign. B—B3, C, C2, D—D3, E—E3, F.

c. *Insigne Yesibà ó Academia de los... Senores* (sic)... DE PINTO. 4 ongenummerde blz. Signat. D3, D3.

d. Volgens de *Tabla* moest nu volgen *Tipheret Bajurim*, men vindt echter nu *Meirat Henaim* (1). Bladz. 57—96. Sign. I (blz. 57), I (blz. 65), K, C2, K3, L, L2, M—M3. Bladz. 96 eindigt met het woord *Fin*.

e. *Carça de Mosseh. Dirigela al Sr. Dios de Israel*. 2 blz. genummerd 1 en 2 en met sign. D. — Bladz. 2 bevat de volgende *Indice*:

1. Hermandad de las Huerfanas.
2. Hermosura de Moços y teatro de Apariciones.

3. Diez Yesibot o Academias Caritativas.

4. Poesias varias a diferentes sugetos.

5. Luzes y flores de la Ley Divina en el triumpho del Gobierno Popular; en la Casa de Jacob; en la Hermandad de Bikur Xolim; en la Vida del Jaxam Ishac Huziel; en la Historia Universal Judayca; en el Gobierno Popular; en la explicacion del Cap.7. de Daniel; en el Arbol de las Vidas; en luzes de la Ley; en el triumphal Carro de la Mayor Perfeccion con ruedas cabalisticas y exe de la Divina Ley, y en la Eternidad de la Ley.

6. Estatua de Nabuchodonosor.

7. Divinas Alabanças.

f. *Hermandad de las Huerfanas del Kahal Kados Amstelodamo*. 4 ongenomm. blz. Sign.

(1) Het opschrift boven aan de bladz. luidt *Meyrat Henaym*, soms vervangen (blz. 68, 76, 82, 92) door *Meyret Henaym*.

G. — De 4de blz. heeft aan het einde: *Impresso en Casa de YAHACOB DE CORDOVA*.

g. *Hermosura de Moços*. 2 blz. genummerd 15 en 16. Zond. signatuur. Dit is de Akademie, welke op de *Tabla* (zie onder 2) voorkomt als *Tipheret Bajurim*, van welke hebreuwsche woorden het hier voorkomende opschrift de spaansche vertaling is.

h. *Abi Yetomim Yesibà Primera Caritativa* met *Oracion Panegirica* als bovenschrijft der bladzijden. 16 bladz. genummerd 17—32, signat. E—E3, F.

i. *Abi Yetomim*, zonder eenig bovenschrijft aan 't hoofd der bladzijden. 4 ongen. blz. Sign. F. Na deze 4 blz., wier 4de met *Finis* sluit, heeft men *Abi Yetomim* Cap.2—6. Bovenschrijft der blz. *Abi Yetomim*, 16 bladz., genummerd 32—44, 47, 46, 45. Sign. E, F2, F.

j. *Gemilut Jassadim Yesibà Segunda Caritativa*. 24 blz., genummerd 49—63, 63(bis)—71. Sign. G—G5, H—H3.

k. *Temime Darex Academia Tercera Caritativa*. 16 ongen. blz. Sign. **, *2.

l. *Jonen Dalim Yesibà quarta Caritativa*. 32 blz., gen. 65—72, 71—94. Sign. H, I—I3, K—K3, †K, †K2.

m. *Maskil El Dal (Prologo)*. 4 blz., gen. 92—95, sign. K5.

n. *Maskil El Dal Academia Sexta Caritativa* 68 blz., waarvan de eerste niet genummerd is. Nu heeft men de nummering 97—111, 113—115, een ongen. blz. (2), 117—127, 1 ongen. blz. (3) 123—146, 8 ongen. blz. (4), 155—158. Sign. L—L5, M—M3, N, N(bis), M—M3, N—N3, O—O3, I, I2, Q. — Dat tusschen 111 en 113 niets ontbreekt bewijst de custode van blz. 111. — De eerste met 124 en 125 genomm. blz. hebben het bovenschrijft: *Laurel de la Riqueza* || *De D.L.d.B.*; terwijl het bij de overige is (vgl. echter noot (4)): *Maskil el Dal* (op elke blz.), of *Mashil el Dal* || *De D. L. d. B.*

o. *Sahare Sedek Academia Septima Caritativa*, 10 blz., waarvan de 4 eerste genummerd zijn 145—148, de overige zes ongenummerd. Sign. P, O.

p. *Introducion Ala Academia de Keter Sem Tob* (4 ongen. blz.) en *Keter Sem Tob... Academia Octava Caritativa*. 4 ongen. blz. en 8, genummerd 151—158. Sign. P, P2, P(bis), Q. — De bovenschrijften der blz. onderling verschillend.

q. *Resit Jokma, Yesibà 14. Caritativa en Baale Yesuba, Yesibà 15*. 2 blz., gen. 159, 160. Sign. R.

(2) Bij B genummerd 116.

(3) Deze twee laatste bladz. bevatten een *Epistola Al...* Doctor AARON MENDES HENRIQUES, in dichtmaat, en komen in 't exempl. B niet voor.

(4) Deze 8 ongen. blz. bevatten een *Lamentacion funebre En la muerte de mi Padre YAHACOB LEVI DE BARRIOS* (alias Don SIMON DE BARRIOS). Het bovenschrijft der bladz. luidt: *Lamentacion funebre*.

3. *Sentimiento funebre, En la muerte del...* Señor MOSSEH MOCATA etc., 4 blz., genom. 161—164. Sign. R2.

4. *Decimas A la... Familia del...* Sr. MOSSEH DE MEDINA, 2 blz., gen. 165 en 166. Zonder signatuur.

5. *La Mayor perfeccion la Ley Sanctissima Ofrecela A la... Señora Doña HESTER CENIOR TEIXEYRA (... consorte del... Señor YSHAK CENIOR TEIXEYRA Residente etc.).* — Het woord *Residente* is op een strookje papier gedrukt en alzo opgeplakt; bij het exempl. B 23 vindt men een met *Resid* bedrukt strookje, zich aansluitende aan *ente*, dat reeds op de bladz. zelve gedrukt was. — 4 ongen. blz. Sign. C*.

Op blz. 4 bevindt zich onder den versregel *à toda criatura excede* een strookje opgeplakt, bedrukt met: »En Amsterdam à 8. de Tebet de 5443. pide Dios guarde la vida de V. m. d. en segura felezidad desando su mano.»

»DANIEL LEVI DE BARRIOS.» In het exempl. B is het een strookje, bedrukt met eene houtsnede, voorstellende de worsteling van JACOB met den engel, en daaronder de woorden: *al worstelende*.

6. *Aumento de Ysrael*, 6 ongen. blz. Signatuur C.

Onder dit opschrift is een met 4 regels bedrukt strookje opgeplakt, wier eerste luidt: »Luchò Jacob con el Angel,» zinspelende op het vignet, dat, als gezegd, niet hier maar bij B voorkomt.

7. *Epistola al... Señor JACOB PEREIRA*. 4 blz., waarvan de eerste twee ongen., de volgende genom. 55 en 56. Sign. L. Het bovenschrift der 2de ongen. blz. is: *Triumphal Carro*; die van blz. 56: *Casa de Iacob*. — Op de 2de ongen. blz. is onder den versregel »y Dios tendrá» etc. een met 3 regels bedrukt strookje opgeplakt, beginnende: »Campea la nobleza» etc., welke regels zich aansluiten aan blz. 55. Het exempl. B 22 heeft dat strookje evenmin als de blz. 55 en 56, maar leest men ter plaatse, waar het exempl. A beplakt is, het volgende: »Besa la mano de V. M. con humildad en Amsterdam a 15 de Tisri de 5443 Años.»

»DANIEL LEVI DE BARRIOS.»

Vgl. echter B 39.

8. *Espada, y Silla* etc. 2 ongen. blz. en zonder signatuur.

9. *Lamentacion funebre...* Por... ISHAK PENSO. 4 ongen. blz. en zonder signatuur.

10. *Elogio Harmonico Al... Señor ABRAHAM DE MORA, de Liorne*. 2 ongen. blz. en zonder signatuur.

11. *Muchos Amanes, Antiochos, y Eraclios* etc. 4 blz. gen. 17—20. Zonder signatuur. Bovenschrift: *Aumento de Ysrael || en luzes de la Ley divina*.

12. *Al... Gobierno del Kahal Kados de*

Londres. Epistola. 4 blz., gen. 21—24. Zonder sign.

13. *Epistola Aun (sic) mal encaminado*. 4 blz. gen. 25—28. Sign. *E.

14. *Casa de los vivos El entierro Judaico* etc. 2 ongen. blz. en zond. sign.

15. *Epistola Al... Señor GABRIEL ARIAS, de Liorne*. 2 blz., de eerste gen. 29, de andere ongenommerd. Sign. *F.

16. *Epistola Harmonica Al... Señor DANIEL ABENSUR en Funebre Memoria Del malogrado SEBASTIAN FRANCISCO DE PINA*. 2 blz., gen. 31 en 32. Zond. sign.

17. *Epitalamio Harmonico Delos (sic) Señores IACOB HUZIEL DE ABILAR, y Doña RAQUEL ESPINOSA*. 2 blz., gen. 33 en 34. Sign. G.

18. 2 ongen. blz. en zonder sign., bedrukt met a. sonet *A mi sobrino ABRAHAM VAEZ* etc. b. *Triumpho epitalamico De los... Señores ABRAHAM SUASO y de Dona SARA SUASO*, en c. *Aplauso armonico A SALOMON JUDÁ LEON* etc.

19. 2 blz., gen. 37 en 38, zonder signat. bevattende: a. *Sonoro Aplauso Al... MANUEL LEVI* etc., b. 3 *Dezimas* aan MOSSEH DE IOSEPH MOCATA.

20. 2 blz., gen. 35 en 36, zond. sign. bevattende: a. *Epitalamio Harmonico A los Señores... Don RAPHAEL DEL CASTILLO y Doña GRACIA DE SOTO*, en b. *Dezima En nombre de mi cuñado SEMUEL DE ROSA*.

De bladzijden van 17—20 hebben weder tot bovenschrift *Aumento de Israel* etc.

21. 4 blz., gen. 37—40, sign. G, bevatteu: a. *Al... Doctor ISHAC DE ROCAMORA, Aplauso harmonico en b. een Dezima Al... DAVID SALOM MORENO*.

22. 4 ongen. blz., zond. sign. bevattende: a. een gedicht *A mi hermana JUDITH en la muerte de su esposo FRANCISCO LOPEZ PUERTO, alias IACOB LOPEZ PORTO*; b. een *A SAMUEL VENVENISTE*; c. *Soneto Al dialogo de los siete Montes* etc., en d. een gedicht *Al... Señor DAVID BUENO DE MESQUITA*.

23. *Luzes, y Flores de la Ley Divina*, 10 ongen. blz. Sign. 12, 12(bis), K*. — Het bovenschrift der 2e en 3e blz. is *Flores y luzes... || De D. L. d. B.*, terwijl de volgende blz. hebben *Triumphal Carro || De D. L. d. B.*

24. *Gobierno politico Judayco. En Amsterdam año de 5444*. 4 ongen. blz., sign. *. Op de 2de blz. is de voornaam SAMUEL van SAMUEL ALVAREZ (bij B 20) beplakt met een strookje, waarop MOSEH gedrukt is.

25. *Triumpho del Gobierno Popular en la Casa de Iacob*. 26 blz., genomerd 1—5, 9, 9(bis)—12, 67—70, 17—20, 73—76, 21—26. Sign. A, A2, B, C, C2, I, C3, D. — De opschriften der bladz. luiden afwisselend, nu eens *Triumpho* etc., dan *Casa de Jacob* etc. — De laatste regel van blz. 76 is bijna geheel met een strookje wit papier overplakt.

26. *Aebra de Bikur Jolim*. 8 blz., gen. 27,

28, 83, 84, 31—34. Sign. D2. — Op blz. 84 is het bovenschrijft *Triumpho* etc., op de overige *Xebra* etc.

27. *Vida de ISHAC HUZIEL*. 20 blz., gen. 33—52. Sign. C, D, E, E2.

28. *Historia Universal Judayca* 22 blz., genummerd 1—22. Sign. A—A3, R, B2, B3, C, D.

29. *Panegirico harmonico A los seis... Varones* etc. 2 ongen. blz. zond. signatuur.

30. *Aplauso Harmonico Al... Señor Don JOSEPH TOLEDANO*. 4 blz., de eerste ongen. de 3 overige gen. 24—26. Sign. E. — Bovenschrijft van 24—26: *Hist. Univ. Iud.* etc.

31. *Gobierno Popular Judayco*. 36 bladz., waarvan de 28 eerste genummerd zijn 23, 24, 61—64, 27—48, de overige ongen. Sign. D, D2, C—C3, D—D3, E, H2, H3, I. — De opschriften der bladz. 23 en 24, 61, 27—48 luidt: *Gobierno Popular Judayco* || de *D. L. d. B.*, van blz. 62—64: *Triumpho del Gobierno Popular* || de *D. L. d. B.*; van de 7 eerste ongen. blz.: *Triumphal Carro* || de la *Mayor Perfeccion*; van de laatste: *Flores, y luzes de la Ley Divina*.

32. *Luzes de la Ley Divina*. 20 blz. De 10 eerste gen. 1—10, dan 2 ongenummerde, de overige genummerd 11—14, 13—16. sign. D, D2, A4, A5, D3. Op blz. 14(bis) volgt op den 10den regel van boven een met 4 regels bedrukt en opgeplakt strookje, welks eerste regel luidt:

„Hizo en la Ley una, y buena” etc.

B 26 heeft dat strookje niet.

Van blz. 1—6 is het bovenschrijft *Luzes* etc. van 1—10, als ook van 12—14, 13—16 *Alabanza* || a la *Ley*; van de 2de ongen. blz. en blz. 11: *Luzes* || de las *Ley Divina*. — Vgl. voorts B 4.

33. *Hes Jaim Arbol de las Vidas*. 42 blz. gen. 61—102. sign. G, G2, H—H3, G—G3, H—H3, I—I3, K.

34. *Triumphal carro de la Perfeccion* etc. 46 blz., als: 2 ongen. blz., blz. 1—8, 4 ongen. blz., blz. 9—16, 18 ongen. blz., blz. 35—37, 39, 37 en 38. Sign. D, E—E4, E5, E, F—F3, G—G3, *G, H. — De bovenschrijften der blz. zijn niet overal dezelfde. — De onderste regel benevens custode op blz. 8 bevinden zich op een opgeplakt strookje. — De 4 ongen. blz. tusschen blz. 8 en 9 bestaan uit aan elkander gehechte helften, waarvan de tweede echter averegts verkeerd is aangehecht. In het exempl. B 15 is die zamenvoeging goed geschied. — Blz. 14 der 18 tusschen blz. 16 en 35 ongen. blz. heeft de custode *deren*, in plaats van *dentre*, zoo als het exempl. B 15 die terecht heeft.

35. *Eternidad de la Ley de Mossch*. 50 blz., als: bl. 39—56, 5 en 6, 59—88. Sign. H2, I—I3, K, K2, A3, K—K3, L, †L, L2, †L3, M—M3, N, N2. — Blz. 56 heeft de

custode *nin-*, waarmede de volgende blz. 5 niet begint. — De 6de quatrain van blz. 6 wordt gevolgd door een 7de, op een opgeplakt strookje, beginnende: „Q de (met de pen bijgeschreven) incomprehensible Sol” etc., welk strookje en dus ook het quatrain het exempl. B 16 niet heeft. Daarentegen heeft het laatste exempl. een opgeplakt wit strookje, waarmede eene custode bedekt schijnt. — De bovenschrijften zijn nu eens *Eternidad de la Ley Divina* etc., dan *Eternidad de la Ley Mosayca* of *Mosaica*, eens, blz. 5 en 6, a la *Ley Alabanza*.

36. *Estatua de Nabucho Donosor*. 4 blz., gen. 89—92. Sign. O. — In het exempl. B 14 volgen nog 2 blz. 93 en 94, welke zich aan de voorgaande aansluiten; daarentegen zijn de drie onderste regels op blz. 92 van 't exempl. B: „Preinta y sies” etc. benevens de custode *con* bij A beplakt met een strookje, waarop *Keter Tora* (in 't hebr.) *Corona de Ley*.

37. *Pregon Harmonico A los... Iuezes* etc. 2 ongen. blz., zonder sign. De custode *Meduidt* aan dat zij tot de *Mediar Estremos* van DE BARRIOS behooren. Het exempl. B heeft deze 2 blz. niet. Vgl. overigens KAYSERLING in STEINSCHNEIDERS *Hebr. Bibliogr.* 1861, S. 101.

38. *Regoxico harmonico Por el... Señor JOSEPH MOCATA* etc. en *Maravilla de Beresit* etc. 2 blz., gen. 65 en 96. Sign. G.

39. *Alabanzas al Criador*. 12 blz., gen. 97—108. Sign. G2, H, H2.

Band I. Exemplaar B.

1. = A1. Ook hier is blz. 58 onderaan met een vignet beplakt, doch het is kleiner dan dat bij A en heeft niet het woord *Amsterdam*.

2. = A2. Behalve het aangeteekende in noot (2) en (3). — De blz. 121 en 122 ontbreken.

3. *Mediar Estremos*. 10 blz., gen. 71, 72, 71(bis), 74—80. Sign. I (opgeplakt), E5, E5 (bis en grootere letters dan de voorgaande), K, K2. — Blz. 71 van boven beplakt met een strookje, waarop DANIEL LEVI DE BARRIOS, waar dezelfde blz. in de *Mediar Estremos* (Amst. JACOB VAN VELSEN, 5437[1677]) heeft: *Decada I. Roshasana. Voz X.* — Blz. 80 is onder den regel „Valeroso” etc. met een strook wit papier beplakt. — Bovenschrijft van blz. *De Daniel Levi de Barrios*; van blz. 78 en 79: *Triumpho del Gobierno Popular* || De *D. L. de B.*; van blz. 80: *Triumpho* etc. — Voor de overige afwijkingen, waarin deze druk der 10 blz. met dien van dezelfde blz. in de *Mediar Estremos* verschilt, zie men KAYSERLING, l. c. S. 102.

4. 2 blz., gen. 3 en 4 = aan dezelfde dus genummerde blz. A 32, met dat verschil, dat de 11 regels van blz. 3 uit A, beginnende: „que con Angeles” etc. hier bij B beplakt

zijn met een strook, waarop 12 regels, beginnende: »la angustia que a su esposo" etc.

5. = A 23.

6-8 = A 25-27.

9. *Relucion de los Poetas y Escritores Españoles de la Nacion Judadayca* (sic) *Amsteldama*. 8 blz., gen. 53-60. Sign. F, F 2.

10 = A 28.

11 = A 30.

12 = A 29.

13 = A 31 tot en met bl. 42. Dan echter volgen 4 blz., gen. 43-46, sign. D*, D*2, welke de stof, behandeld op blz. 43 en 44 (zonder sign.) van het exempl. A uitvoeriger bewerken. De dan volgende blz. 45 (bis) enz. zijn weder = A 31, blz. 45 volgg.

14 = A 33.

15 = A 34. Vgl. het daarbij aangeteekende.

16 = A 35. Vgl. echter het daarbij aangeteekende.

17. Zie bij A 36.

18 en 19 = A 38 en 39.

20 = A 24. Vgl. het daarbij opgemerkte.

21. 4 ongen. blz. zonder sign., bevattende: a. *Panegirico Al...* JUAN III. *Rey de Polonia* etc., en b. *Panigirico Al...* JUAN Tercero... *sobre la plausible* etc.

22. 2 ongen. blz., sign. L. *Epistola Al...* Señor JACOB PEREIRA. Vgl. A 7.

23. Zie het aangeteekende bij A 5.

24 = A 8.

25 = A 6.

26 heeft van A 32 alleen de blz. 5-10, de 2 ongen. blz. en blz. 11-14, 13-16. Vgl. verder het daar opgemerkte.

27-29 = A 11-13.

30 en 31 = A 15 en 16.

32 = A 18.

33 = A 9.

34 = A 19.

35. 2 ongen. blz., sign. K 2. *Argumento. Los Imperios del Empedernido Barro* etc. en *Argumento. La ultima noche* etc. — Boven-schrift der eerste blz. *De la Mayor Perfeccion*, der tweede: *Triumphal Carro*.

36 = A 21.

37. 2 ongen. blz., zonder sign., bevattende 4 gedichten, waaronder een *Al...* Señor ABRAHAM BELMONTE, en een op den dood van ISHAC DE ROCAMORA.

38. *Alegre Desposorio De los...* Senores MOSSEH DE PINTO y Doña ELISEBA SUASA. 4 blz., gen. 29-32, sign. F.

39-41 = A 7-9.

42 = A 14.

43 en 44 = A 3 en 4.

45. 4 ongen. blz. zonder sign., bevattende 4 gedichten, waarvan a-c = A 22 a-c; d = A 10.

46. 4 ongen. blz., sign. Q. *Panegirico. Al...* JUAN Tercero, *Rey de Polonia* etc. *Dirigelo Al...* Señor Don FRANCISCO MOLO.

N. REEKS, Dl. I.

47. 2 ongen. blz., zonder sign., bevattende 4 *Dezimas*: a. *Al Doctor ABRAHAM GUTIERREZ*; b. *A ISHAC BARUX* etc.; c. *Alos* (sic) *insignes en la flauta y la pluma ABRAHAM MACHORRO* etc.; en d. *A MANUEL DE LARA* etc.

48 = A 22 d.

Band II.

1. *Estrella de Jacob Sobre Flores de Lis. Dirigida A las dos... niños JACOB, y RAQUEL, hijo y hija del...* Señor ABRAHAM LOPEZ BERAHHEL (lees BARAHHEL) (alias) Don FRANCISCO DE LIS etc. *Imprimiose en Amsterdam, año de 1686*. 4 ongen. blz., zonder sign. — Op blz. 4 een *Elogio Al...* Señor JACOB NUÑEZ ENRIQUEZ etc. en een *Al...* Señor DAVID FRANCO MENDEZ.

2. *Endecha En la muerte de la... Señora Doña RIBCA CURIEL, Esposa del...* Señor MOSSEH CURIEL (alias) GERONIMO NUNEZ DE ACOSTA) *Agente del Rey de Portugal en los Estados de las Provincias Unidas*. — 4 ongen. blz., sign. A.

3. *Cypres harmonico. En la muerte del...* MANUEL VILLAREAL a 14. *De Diciembre de 1686. Años. Al...* Señor ISHAC LEVI XIMENES. — 6 ongen. blz., sign. B.

4. *Embiad Cordero al Dominador de la Tierra. Isaías 16. Explicacion A la Inclita Magestad CARLOS Segundo Rey de la Gran Bretaña*. 4 blz. gen. 15-18, sign. D, N.

5. *Espejo de la Opulenta y Arqueada Amsterdam*. 6 blz. gen. 19-24, sign. N 2.

6 en 7 = Band I, exempl. A 18 en 19.

8. *La Memoria renueva el dolor*. Gedicht op het overlijden van zijne vrouw, met vermelding van verscheidene familiebijzonderheden. Zij overleed 17 (lees: 27) Tebet 5546 = 23 Januarij 1686. — 4 blz. gen. 29-32, sign. F. — Blz. 32 bevat bovendien 2 *dezimas al...* Señor ABRAHAM YESURUN HENRIQUEZ.

9. *Realce funebre Al...* Sr. MENASSEH GAÓN, en el... *trancito de su...* Consorte Doña RIBCA GAÓN, y de su hijo JOSEPH GAÓN. 2 blz., gen. 3 en 4, zonder sign.

10. *Providencia de Dios sobre Israel dedicala alos...* Señores ISHAC DE MESA... y JEHOSUA DEL PRADO. 2 ongen. blz., zonder signatuur.

11. *Dias penitenciales Dirigelos a la Divina Magestad*. 24 blz., gen. 37-60, sign. G, G 2, H, H 2, I, I 2, K. — Blz. 60 heeft onderaan het woord *finis*.

12. *Academia de los Floridos Memoria Plausible De sus Juezes, y Academicos*. 4 blz., gen. 61-64, sign. G.

13. *Acto 7 de Contricion*, voortzetting van de *Dias Penitenciales*. 4 blz., gen. 61-64, sign. L.

14. *Providencia particular de Dios sobre el Pueblo de Israel*. 14 blz., als: 2 ongen., 8 gen. 71-78, 1 ongen. en 3 gen. 80-82, sign. M, M 2, N.

15 = Band I, exempl. A 14.

16. *Realse de la Prophezia Y Caida del Atheismo* (proza). 24 blz., gen. 85—108, sign. O, O2, P, Q—Q3, R, R2. — Blz. 108 bevat een gedicht: *Corona de la Prophezia Mosayca*.

17. *Epytalamio Al... Sr. IACOB DE ISHAC BUENO DE MESQUITA en su dichoso casamiento con la... Senora Doña Iael LOPEZ PELLAS*. 4 ongen. blz., sign. S*.

18. *Concierto epytalamico. De los... Señores MOSSEH OROVIO DE CASTRO, y Doña SARA ABÁS*. 4 blz., gen. 113—116, sign. XX, XX2.

19 en 20. Band I, exempl. A 11 en 12. Het laatste bis.

21. *Alegria epithalamica De los... Sres DAVID DE LIMA (hijo de... SANSON, y Doña ESTHER DE LIMA) y Doña SIMXA ENRIQUES PHARO, (hija de... ISHAC, y Doña RIBCA ENRIQUES PHARO)*. 4 ongen. blz. en zonder sign.

22 = Band I, exempl. A 22.

23. *Funebre Poesia Por el Fallecimiento de la... Señora Doña RIBCA CAHANET buida (sic) del glorioso Varon ABRAHAM COEN. a. 28. de Agosto de 1685 años*. 4 blz., gen. 53—56, sign. L, L2. — Blz. 56 bevat: *Exsultation gloriosa De los... Señores ABRAHAM COEN, y Doña RIBCA CAHANET, y luto de su... hijo... JACOB COEN, Agente y Contador Mayor de su Alteza... Principe MAURICIO DE NASSAU*.

24 = Band I, exempl. A 21.

25. *Al... Gobierno del Kahal Kados de Londres. Epistola Segunda [y] Tercero*. 4 blz. gen. 41—44, sign. H, H2. Deze brieven, waarvan de 2de in proza, zijn gedateerd 29 dec. 1684 en 28 febr. 1685.

26. *Peña de Mosseh. Imprimiose en Amsterdam, año de 1686*. Met het titelblad 4 ongen. blz., sign. E.

27. *Vega de la Ley Divina Dirigela A la... Señora Doña BLANCA DE SILVA*. 4 ongen. blz., sign. K.

28. *Epytalamio De los... Sres JOSEPH FRANCO DE SILVA y Doña RAQUEL DE PINTO*. 4 ongen. blz., sign. A.

29. *Tumula honorifico De la... Señora Doña SARA DE PINTO, que falleció biuda del .. Señor ABRAHAM DE PINTO, el Miercoles en 14. de Noviembre de 1685 años*. 8 blz., als: 4 gen. 57—60, 2 ongen., 1 gen. 63 en 1 ongen., sign. M, M2.

30. *Enigma del Principio* (proza en poezy). 8 blz., als: 1 ongen., de overige gen. 62—68, sign. L, L2.

Deze beschrijving is zoo beknopt mogelijk. Er ware nog veel op te merken geweest aangaande den samenhang en het verband van sommige der daarin voorkomende stukken onderling, doch tijds- en plaatsgebrek gedoogden zulks niet, evenmin als stil te staan bij den rijken en vooral voor de letterkundige geschiedenis der spaansche Israëlitin in Nederland zoo belangrijken inhoud dezer twee verzamelingen.

M. ROEST, MZ.

Souter liedekens (vgl. A. R., XI. bl. 239). Reeds in het eerste deel van den *Navorscher* is de vraag gedaan »welke der liedekens op de lijst van den Souter aangehaald, zijn voor de vergetelheid bewaard gebleven?» en zij werd onlangs door J. C. K. t. l. a. pl. herhaald. Het is geene loutere nieuwsgierigheid, die deze vraag deed ontstaan, al meent menig een dit misschien, en zegt, waarom zouden die liederen, meer dan andere die in denzelfden tijd in omloop waren, onze opmerkzaamheid verdienen? Men herinnere zich slechts, wat VAN ZUYLEN VAN NYEVELT in zijne voorrede zegt: »Wantmen nu dagelijcx siet en hoort (God betert den eerwaardigen naem Gods misbruycken, so sijn dese Souter liedekens met grooter neersticheyt vergadert, om dit quaet te verhoeden (so veel alst mogelijk zijn sal) ende der jonger jeucht een oorsaeck te geven in de plaetse van sotte vleeschelijcke liedekens wat goets te singen, daer Godt deur geeert endesy gesticht mochten worden. Gemerekt dan dat DAVID de godtlijke Propheet so rijke materien in zijnen Souter daer toe ons gelaten heeft, so sijn hier (so ghy siet) op elcken Psalm sonderlinge wijsen van Weerlijcke Liedekens geapliceert ende op noten gestelt, op dat de ghene die de Musijcke niet en verstaen die selve wyse mogen leeren van den genen diese connen.» Mag men hieruit niet opmaken, dat hij zijne zangwijzen zoo veel mogelijk ontleend heeft aan liederen die in zijnen tijd algemeen bekend waren, zelfs bij voorkeur aan de allerbekendste? Kent men dus de liederen, wier zangwijzen VAN ZUYLEN op zijne psalmen heeft toegepast, dan heeft men eene verzameling van de voornaamste volksliederen dier dagen. En om een volk te kennen is het in de eerste plaats noodig te weten, wat het leest en wat het zingt. Eene verzameling van die liederen zou dus eene uitnemende bijdrage zijn tot de kennis van ons volk in de eerste helft der XVIde eeuw.

Of het mogelijk zal zijn al die liederen weêr te vinden, weet ik niet; maar ik twijfel toch niet of een groot gedeelte er van zal men nog wel kunnen opsporen. Ik zal beginnen met de mij bekende aan te wijzen, in de hoop dat andere medewerkers daardoor opgewekt mogen worden hetzelfde te doen.

De zangwijzen zijn 166 in getal. Want aan de psalmen zijn nog eenige lofzangen toegevoegd en psalm CXVIII (nu CXIX) in vier afdeelingen verdeeld, die elk eene bijzondere zangwijze hebben, terwijl somtijds nevens de eerste regel van een hollandsch lied ook nog die van een fransch genoemd wordt dat op dezelfde wijze gaat.

Vijf zangwijzen zijn die van latijnsche kerkliederen, die alle bekend zijn, namelijk:

Benedicamus domino.

Conditor alme siderum.

Christe qui lux es et dies.
Dies est laetitiae.
Jesu salvator saeculi.
Elf zangwijzen zijn van fransche liederen
genomen, en deze zijn misschien niet gemak-
kelijk te vinden, namelijk:

D'ou vient cela.
De ma tristesse et de mon playsir.
Je my mon cœur.
Il me souffit de tous mes malz.
L'amour de moy.
Languir me fault.
Le bergier et la bergiere sont à lumbre
dung huisson.

Ma damme la Regente ce nest pas la fachon.
Pour avoir my.
Que mauldiet soyt ce faulx viellart.
Sur le pont d'Avignon.

Er blijven dus 150 zangwijzen over, van
nederlandsche liederen overgenomen. Wij
kunnen verwachten verscheidene daarvan te
zullen vinden in eene verzameling van liede-
ren in 1544, dus vier jaren na de *Souter liede-
kens*, in dezelfde stad gedrukt. De titel is:
*Een schoon liedekens Boeck inden welcken ghy
in (sic) vinden sult Veelderhande liedekens.
Oude ende nyeuwe om droefheyte ende melancolie
te verdrijven. Item hier sijn noch toe gedaen Meer
dan veertichderhande nyeuwe liedekens die in
gheen ander liedekens boecken en staen.* Het is
uitgegeven te Antwerpen bij JAN ROULANS.
Nog slechts één exemplaar is er van bekend,
dat in de Wolfenbuttelsche bibliotheek ge-
vonden wordt. HOFFMANN VON FALLERSLE-
BEN echter heeft er eenen herdruk van gege-
ven in het 11e stuk zijner *Horae Belgicae*. De
volgende liederen, naar wier zangwijzen VAN
ZUYLEN VAN NYEVELT zijne psalmen berijmd
heeft, treft men er in aan.

Als alle cruydekens spruyten.
Aenhoort al mijn gheclach, ghy ruyter-
kens fraey van sinnen.

Alle mijn ghepeyns doet my soo wee.
Comt voort, comt voort, sonder verdrach.
Dat ic om een schoon beeldeken soet.
Den dach wil niet verborghen sijn.
Die my eens te drincken gave.
Die winter is een onweert gast.
Die vogelkens in der muyten.
Een boerman had een dommen sin.
Een nieu liet heb ic gedicht.

Een ridder en een meysken jonck Op een
rivierken dat si saten.

Een schoon jonghe maecht, Heeft my ghe-
daecht.

Een out man sprac een jonck meysken aen.
Fortuyne wat hebdy ghebrouwen.
Ghepeys, ghepeys vol van envyen.
Het daghet in den oosten.
Het waren twee ghespeelkens goet.
Het regende seer ende ick wert nat.
Het quam een ruyterken wt Bischaeyen.

Het voer een maechdelijn over Rijn.
Hoe luyde sanck die leeraer opter tinnen.
Het vlooch een cleyn wilt vogelkijn.
Het is goet peys en vrede in al mijns heeren
landen.

In Oostlant wil ic varen.
Ic arm schaepken aen die groen heyden.
Ick ginck noch gister avont soo heymelijc
eenen ganck.

Ick had een boelken wtvercooren.
Ick weet een vrouwen amoreus Zij heeft
mijn herte bevaen.

Ick had een ghestadich minnekijn.
Ick hebbe om vrouwen wille Gereden zoo
menigen dach.

Ick wil my gaen verheugen, Verblijden
mijnen moet.

Ick quam gereden in een dal.
Ick segadieu, wy twee wy moeten scheyden.
Mijn sinnekens sijn my ontogen.

Met lusten willen wy singen Ende loven
dat Roomsche rijck.

O lustelijcke Mey Ghy staet in saysoene
schoon.

Op eenen morghen stont zoo ist dat ick be-
ginne.

Rijck God, hoe is mijn boel dus wilt.
Rijck God geeft my goed avontuer, Sprack
daar een frisch jonghelinck.

Rijck God wien sal ick claghen Dat hey-
melijck lijden mijn.

Rijck God hoe mach dat wesen Dat ick dus
treurich ben.

Rosina hoe is u gestelt.
Tyrannich werck vol erch gedrongen.
Treuren so moet ick nacht ende dach.

Wie wil hooren een nieuw liet, Dat t' Ant-
werpen is geschiet.

In het *Haerlems Oudt Liedt-boeck*, 27ste
druk, Amsterdam bij de Wed. GYSS. DE
GROOT, 1716, een zeer zeldzaam boekje,
waarvan het eenige mij bekende exemplaar
vroeger het eigendom was van wijlen mijnen
vriend J. J. NIEUWENHUIJZEN, thans, meen
ik, van Dr. SNELLAERT te Gent, vindt men:

Doe Hanselijn over der heiden reet.
Bij WILLEMS, *Oude Vlaemsche liederen*.
Gequest ben ick van binnen.

Het was een clercken dat ginck ter scho-
len.

In Oostenrijc daer leyt een stat.

P. L. Wz.

Souter liedekens. Hetgeen J. C. K. alhier
herinnert naar aanleiding van hetgeen in den
Dictionnaire des portraits historiques, art. C.
MAROT, voorkomt over het zingen der psal-
men bij vermakelijkheden op liedjeswijzen,
is reeds door BAYLE, *Dict. Hist.*, art. MAROT
en REMOND vermeld, en van daar overgeno-
men door VAN IPEREN, *Psalmgezang*, dl. I. bl.
104 en verv. Dat de in Frankrijk gebruike-
lijke wijze van zingen der berijming van MA-

ROT aan VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, den verzamelaar der *Souterliedekens*, aanleiding kan gegeven hebben tot navolging, is zeer ligt mogelijk; doch hij had dan toch waarschijnlijk niet hetzelfde doel, om ze tot vermaak te doen strekken. Ofschoon in de *Prologhe* van zijne verzameling, die in alle de mij bekende uitgaven, zoo wel die van 1540 als die van 1613, van denzelfden inhoud is, deswegen niets gezegd wordt, zoo dunkt mij dat nog altijd mag verondersteld worden, gelijk door sommige schrijvers over dit onderwerp geschiedt, dat het doel daarmede hier te lande zal geweest zijn, eensdeels die gezangen bij de menigte gemakkelijk ingang te doen vinden en in het geheugen te doen blijven, zoo dat er van gezegd kan worden wat de man op de markt te Gouda bij het verbranden der boeken zeide terwijl hij in de asschedanste, *het is te laat, zij kennen 't al van buiten*; maar ook anderdeels de geloofsgeenoten te kunnen dienen in hunne sluipvergaderingen, ten einde zoo min mogelijk door de vijanden ontdekt te worden.

Dat de eerste uitgave, niettegenstaande het zeggen van VAN IPEREN t. a. p., die van 1540 is met het privilege van KAREL V van den 15den sept. 1539, en dat die zeer gretig ontvangen werd, kan blijken inzonderheid uit de *Biblioth. selectiss.*, van IS. LE LONG, Amst. 1744, alwaar onder de *Libri in 8°. et minori forma*, bl. 97 en 98, n°. 1173—1178 voorkomen, zes drukken en uitgaven van 1540, voorts van n°. 1179—1188 tien uitgaven, als ééne te Antwerpen 1559, twee aldaar van 1564, ééne ibidem 1584, ééne te Utrecht 1598, ééne ibidem bij HERMAN VAN BORCULO, onder den Domsthoren, 1613, ééne hetzelfde jaar te Amsterdam, bij CLAAS JACOBS PAETS, ééne zonder jaar en zonder latijnschen tekst te Campen bij STEVEN JOESSEN, deze alle in 8°., ééne als voren, na de copie van S. COCK, buiten Ceulen, 1566, in 12°. en ééne als voren te Antwerpen, bij JAN VAN WAESBERGHE, 1565, in 16°., welke laatstgenoemde uitgave aan den heer LEDEBOER, volgens zijn werk over *Het geslacht van WAESBERGHE* niet bekend schijnt. Wat van den misslag van VAN IPEREN en anderen, dat er eene uitgave dezer psalmen van 1539 bestaan zoude, zeer waarschijnlijk de aanleidende oorzaak is, vindt men vermeld bij J. TE WATER, *Verbond*, dl. IV. bl. 447, namelijk dat in dat jaar, bij denzelfden drukker der *Souterliedekens*, SIMON COCK, een geestelijk gezangboek gedrukt is, waarin het eerste vers van elk lied, eveneens als in de *Souterliedekens*, van zangnoten is voorzien. Van WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELT weet men, dat hij was de vader van den bondgenoot, en door sommigen verkeerdelijk met dezen verward is. Hij werd waarschijnlijk geboren in het begin

der 16de eeuw. Zijne ouders, FREDRIK VAN ZUYLEN VAN NYEVELT en STEFANIA DE GRUITER, waren gehuwd in 1502: hij was gehuwd in 1532 met AGNES FOEYT, en stierf in 1543. De lijst der auteurs, door J. C. K. aangegeven, kan worden aangevuld uit de opgaven daarvan in den *Navorscher*, dl. I. bl. 80 en 139.

V. D. N.

Souterliedekens. Sommigen meenen dat VAN ZUYLEN de psalmen op de wijzen van toenmalige straatliedjes heeft berijmd, om daardoor gelegenheid te geven psalmen te zingen zonder dat het den aanhangers der oude kerk in het oog liep, en tevens om hen die een psalm wenschten te zingen, niet te noodzaken vooraf de wijze te leeren.

Daar J. C. K. niet zeker schijnt te zijn wie CLEMENT MAROT eigenlijk was, zal het hem misschien niet onaangenaam zijn zich te zien verwezen naar ENGELBERTS GERRITS, *Biogr. Handwoordenboek*, dl. II. bl. 219. MAROTS naam werd in de vorige eeuw hier te lande nog wel als titel voor anecdoten-verzamelingen gebruikt.

CHR.

Puntlied op paus Innocentius VIII (vgl. A. R.). Het epigram luidt in zijn geheel aldus:

*Octo Nocens pueros genuit, totidemque puellas;
Hunc merito poteris dicere, Roma, patrem.*

Maker er van was zekere MARULLUS. Zóó althans lees ik in de *Comoedia Vetus of Bootsmanpraatje* van W. MEERMAN, in den 2den druk (van 1732), op bl. 24.

A. L. L.

V.

[Er zijn verschillende lezingen van dit puntlied. Een onzer medewerkers (*Nav. Bijbl.* 1855, bl. cxix) geeft het op volgens THEINER, *Ueber die Ehelosigkeit*, waarin het uit MARULLI *Hymni et epigrammata*, Florent. 1497, 4°. overgenomen heet te zijn. Voor *poteris* in den tweeden regel wordt daar gelezen *poterit*, en deze twee regels er bijgevoegd:

*Spurcities, gula, avaritia, atque ignavia deses
Hoc, Octave, jacent, quo tegeris tumulo.*

Een ander (*Nav.* IV. bl. 105) geeft het uit BOWER, *Hist. der pausen*, dus weder:

*Quid quaeris testes, sit mas an femina CIBO?
Respice natorum, pignora certa, gregem.
Octo nocens pueros genuit totidemque puellas;
Hunc merito poterit dicere Roma patrem.*

In eene uitgave eindelijk van MARULLUS, ANGERIANUS en JOAN. SECUNDUS, Spira Nemetum, 1595, 12°., wordt op p. 84, onder het opschrift: *Epitaph Innocentii Octavi*, alleen het distichon *Spurcities, gula*, etc. gevonden, en ook BROEKHUIZEN, in zijne aantekeningen op SANNAZARIUS (*SANNAZARII Opera*, Amst. 1728, 8°.) p. 202, geeft alleen dit distichon. — Dat de uit THEINER overgenomen lezing niet deugt, ziet ieder die begrijpt wat een epigram is. Het distichon *Spurcities* enz. staat op zich zelve en is een grafscript op INNOCENTIVS. Het distichon *Octo nocens* enz. is een ander epigram (geen grafscript). Behoort het derde distichon *Quid quaeris* enz. oorspronkelijk daarbij of is het er later voorgevoegd? En wie is de dichter of wie zijn de dichters dezer vier regels?]

Index van verboden boeken (vgl. A. R.). In 1569 verscheen de index op last van ALVA, opgemaakt onder dezen titel: *Index, librorum prohibitorum cum Regulis, Confectis per patres a Tridentina Synodo delectos, autoritate Sanctis. D. N. PII IIII, Pont. Max. comprobatus. Una cum iis qui Mandato Regiae Catholicae Maiestatis, et Illustriss. Ducis Albani,*

Consiliisque Regii Decreto, prohibentur, suo quaque loco et ordine repositis. Leodii. Impensis HENRICI HOVII, 1569. Exemplaren daarvan zijn er bijna niet meer over. Maar bestaat er ook eene latere uitgave, en zoo ja, wie weet er mij een exemplaar van aan te wijzen?

KUNSTGESCHIEDENIS.

F. a Sambix. In 't randschrift van het fraai portret van FELIX A SAMBIX, naar M. J. MIERVELT, door W. J. DELFF, kl. f^o., volgt op den naam: *Antverpiensis, juventutis moderator vigilantissimus. Docuit annos L. Antverpiae XVI. Delphis Batav. XXXIV. Aetatis LXVI. An. MVI-XIX.* Met het bovenschrift: *Nil penna sed usus.* Onder: *Deo soli gloria.* Dan volgt:

Aspice quem vivum est comitata modestia, nec non
Religionis amor, sanctaque simplicitas;
Quemque decus calami, celebrant laudata per orbem
AUREA victrici PRAEMIA parta manu.
Talis erat vultu FELIX, quem splendida jaecat
ANTURIPIS, natum nobiliore loco.
His igitur FELIX natalibus, at mage Foelix
Patria, quod tanto gaudeat illa viro,

J. V. SAMBIX scripsit. JAC. CRUCIUS compos.
In adversis Foelix.

C. KRAMM, in de *Levens en werken der hollandsche en vlaamsche dichters*, dl. V. bl. 1439, meldt, dat onder een portret van ds. JAC. ROLANDUS, door W. DELFF naar C. VAN DER VOORT, bij het sierlijk letterschrift te lezen staat: F. VAN SAMBRIX (sic) sculpsit (*) aetatis suae 80, dat hij dus hier veel ouder is voorgesteld dan DELFF. Hij is van meening dat SAMBRIX nog wel ander graveerwerk zal vervaardigd hebben.

F. MULLER noemt hem in zijne *Catal. van portretten*, in voce, schoonschrijver en schoolmeester, volgens 't rand- en onderschrift van zijn portret. Nadere en uitvoeriger berigten omtrent SAMBIX zouden ons welkom zijn.

J. C. K.

[Men vergel. *Nav.* VI. bl. 241 en 273.]

Gibbons, een hollandsch schilder (vgl. XI. bl. 175). Een hollandsch schilder van dien naam is mij onbekend; wel ken ik GRINLIN GIBBONS, een antwerpschen beeldhouwer, die in 1690 te Londen bleide, en aldaar den 3den augustus 1721 overleden is. Zijn lijk werd op het kerkhof van St. Paul ter aarde besteld.

Zie omtrent zijne werken IMMERZEEL, *De levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders* enz. K. v. S. N°. 2.

(*) Onder hetzelfde portret in mijne verzameling staat scripsit. F. A SAMBIX etc.

Christoffel van Siche. Heeft CHRISTOFFEL VAN SICHEM, die den bijbel van MOERENTORF (PAETS) zoo heerlijk! in houtsneê geïllustreerd heeft, ook in 't koper gewerkt, wanneer en waar overleed hij, onder welke soort van kunstenaars (?) is hij te rangschikken en welke zijn zijne andere bekende prenten?

MARS.

Uitgave van J. de la Fontaines fabelen. Wie onzer medewerkers kan iets berigten omtrent de uitgave van bovengenoemd werk bij J. VAN GULIK te Amsterdam, 1802?

Telkens wanneer wij dat boek uit onze kast te voorschijn halen, valt ons oog op de zonderlingste anachronismen, die ons, zoo lang wij niet te regt gewezen worden, aan eene weinig prijzenswaardige boekverkoopersspeculatie zullen doen denken.

Een even smakeloos als mager titelblad (A. VISSER fec.) van 1802, zoo als het diepe verval der kunst in die ongelukkige dagen ze aan de publieke onverschilligheid ten beste gaf, wordt voorafgegaan door LAFONTAINES fraai portret van HIJACINTE RIGAULT, door B. PICART in 1727 gegraveerd, en door eene allegorische voorstelling, naar de teekening van J. B. OUDRIJ in 1787 door REINIER VINKELES in 't koper gebragt — dus reeds vijf verschillende kunstenaars en vijf verschillende jaartallen op de drie eerste blaadjes van het werk! terwijl de prenten die respectivelijk al de fabelen der zes deelen opluisteren, van 1758 tot 1781 gaan. Die der twee eerste deelen zijn geteekend:

J. PUNT del et sculps van 1758—1762.

Daaronder evenwel vier stuks, get. A. DELFOS.

Die van de overige vier deelen zijn alle geteekend VINKELES, en gaan van 1762 tot 1781. Nu vragen wij, hoe is al dat verschillende graveerwerk in een boek terecht gekomen, waarvan de titel het jaartal 1802 draagt? in een boek, waarvan voor het overige ook letter en druk ten minsten vijftig jaren ouder schijnen en denkelijk ook wel zijn, vermits het voorberigt van den uitgever op elke andere editie slaat, dan die welke VAN GULIK pretendeert te geven. Zamenflansingen van oud graveerwerk bij nieuwen tekst, en van

ouden tekst bij nieuw, maar daarom niet beter graveerwerk, zijn in de geschiedenis van onzen boekhandel alles behalve zeldzaam, maar zoo erg als het hier met de *Fables choisies, mises en vers* par J. DE LA FONTAINE, bij J. VAN GULIK, gegaan is, hebben wij het niet dikwijls ontmoet: immers in die apocryphe uitgave is de verwarring van jaartallen, uitgevers, berigten, druk- en graveerwerk zoo groot, dat wij niet eens kans zien onze bevinding eenigzins duidelijk te maken. Wie helpt ons en zegt ons dan tevens, of werkelijk JAN PUNT en REINIER VINKELES de scheppers, de primitive teekenaars waren van al die lieve, geestige, dikwijls geniale prentjes, waaronder zoo stout weg hun »del. et sculps.» te lezen staat, en of niet liever aan OUDRIJ en COCHIN, LA FONTAINES tijdgenooten, de eer der eerste vinding of compositie toekomt. Wel zullen wij ons niet vermeten een peremtoir advies in zake van graveerkunst uit te brengen en nog minder willen wij de verdiensten onzer beide vaderlandsche graveurs verkleinen; maar wij blijven het steeds betwijfelen, of de illustraties van DE LA FONTAINES fabelen wel van hunne vinding, en niet eerder door hen, met wat speling veelligt, nagebootst zijn. Immers VAN EIJNDEN en VAN DER WILLIGEN, die over PUNT en VINKELES niet kort zijn en veel van hun werk omschrijven, gewagen niet van hun arbeid voor de uitgave van den onvergelykelijken fabeldichter, waarin evenwel niet minder dan ongeveer 250 prentverbeeldingen voorkomen.

Ten slotte vragen wij aan meer geoefende kunstkenner, of het ons, oppervlakkige bekijkers, wel mogelijk is, om bij voorbeeld in het titelvignet van VAN EIJNDEN en VAN DER WILLIGEN werk, en in een voetstoots genomen prentje uit DE LA FONTAINE, beide VINKELES gemerkt, denzelfden teekenaar te onderkennen, ook dan, wanneer men weet dat het eerste kort voor 's mans dood en het tweede in den bloeitijd van zijn kunstaalent gemaakt is.

MARS.

Portretten van minder bekende personen (vgl. XI. bl. 175, 246, 270). Van STAHLSCHMIDT ligt een portret voor mij, waaronder geschreven staat: »JOHN. CHRIST. STAHLSCHMIDT, Geboren te Freudenberg, in het vorstendom Nassau-Siegen, den 3 Maart 1740 en overleden te Saarn, bij Mulheim aan den Roer, den 1 Julij 1826, in den Ouderdom van 86 Jaren en 3 Maanden.»

CHR.

Werken met prenten van Jan of Casper Luyken.

De lijst van werken waarin prenten van J. LUYKEN, die in ons vorig N^o. geplaatst is, was niet van den heer VAN DER VLUGT te Haarlem, maar van een ander liefhebber van

LUYKEN afkomstig, en wij laten daarom gaarne de onderstaande lijst, ons door ZEd. medegedeeld, nu volgen:

FOLIO.

AFBEELDINGEN der merkwaardigste geschiedenissen van het O. en N. Testament, 1729.

ALKEMADE (V.) en VAN DER SCHELLING, *Beschrijving van den Briel*, Rott. 1729. fol.

ALTING *Descriptio secundum Antiquos Agri Batav. et Frisorum*. 1701.

ARNOLD (G.), *Waare afbeelding der eerste Christenen*. Amst. 1701. 2 dln.

BASNAGE, *Vervolg op FLAVIUS JOSEPHUS Algemeene Historie der Joodsche Natie*. Amst. 1726. 2 dln.

BASNAGE en ALEWIJN, *Groot Waereld-Tafereel*. Amst. 1701.

BENOIT (E.), *Historie der Gereformeerde kerken van Frankrijk, bevattende het begin en den voortgang der reformatie, begonnen met het jaar 1517 en bijzonderlijk de Historie sedert het verleenen van 't Edict van Nantes*. 2 dln. 1696.

BOCHARTI (S.), *Opera Omnia*. L. B. 1712. 3 tom.

BRACHT (T. V.), *Bloedig tooneel of martelaren Spiegel der Doopsgezinde Christenen*. Amst. 1685. De eerste uitgave van 1660 is zonder platen.

BRUYN (C. DE), *Reizen over Moskovië door Persië en Indië, verrijkt met 300 platen*. Amst. 1696 en 1714.

——— *Reizen door Klein Asie, de eilanden Scio, Rhodus en Cyprus*, Amst. 1711.

BIJBEL (*Luthersche*), Amst. J. LINDENBERG, met portretten van LUTHER en anderen, benevens prenten van DE HOOGHE en LUYKEN, 2 dln., 1704.

Caartboek van alle dorpen en polders, gelegen in de lande van O. en W. Voorne, volgens ordre v. d. 7 Junij 1695. 32 bl. gr. fol. De zinnebeeldige figuren hierop zijn geëst door J. L.

CAVE (W.), *Apostolische oudheden of het leven, de daden en martelaryen der Heylige Apostelen, Evangelisten en oude Vaders*, 2 dln., Utr. 1698.

CLERC (J. LE), *Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden*. 3 dln., Amst. 1730.

COMMELIN (C.), *Beschrijving van Amsterdam tot den jare 1691*. 2 dln., Amst. 1694.

EIJK (C. VAN), *De Nederlandsche Scheepsbouwkunst*, 1697.

GOEREE (W.), *Mosaise Historie der Hebreuwsche Kerke*. 4 dln., Utr. 1700.

——— *Voorbereidselen tot de Bijbelsche Wijsheid en gebruik der Heilige en Kerkelijke Historien*, 2 dln., Utr. 1690.

GOTTFRIED (J. F.), *Historische Kronyck; met vervolg door S. DE VRIES*. Amst. 4 dln., 1702.

GOTTFRIED (J. F.), *De aenmerkenswaardige Voyagien door Francoisen, Italiaanen,*

Deenen, *Hoogduitsers en andere vreemde volkeren gedaan naar Oost- en West-Indiën*. 8 dln., Leyd. 1708.

GROOT (HUGO DE), *Nederlandsche Jaarboeken*, 1681.

Historiae celebriores Novi Testamenti.

Historie des O. en N. Testament, verrijkt met meer dan 400 afbeeldingen. 3 dln. 1700.

Historien des Ouden en Nieuwen Testaments. 1722.

HOOFD (P. C.), *Nederlandsche Historien sedert de overdracht der heerschappye op Koning PHILIPS tot het einde der Landvoogdye des Graven van Leicester*. 2 dln., Amst. 1703.

JOSEPHUS (FLAVIUS), *Alle de Werken en Joodsche Historiën*, vert. door W. SEWEL. Amst. 1732.

————— *Historie des Juifs, Traduction d'Andilly*. 1700.

LANGEDULT (P.), *Aanteekeningen of Verklaring over het geheele Nieuwe Testament*, Amst. 1687.

LUDOLF (J.), *Allgemeine Schaubühne der Welt, oder Beschreibung der vornehmsten Weltgeschichten*. 5 dln. 1731.

MENNO (SYMONS), *Alle de Godtgeleerde Werken*, Amst. 1681.

MEY (J. DE), *Alle de voortreffelijke en geroemde werken*. 2 dln., 1706.

SANSON, *Atlas de la Geographie ancienne et Sacrée, ecclesiastique et profane, corrigé par LE CLERQ.*

SMALLEGANGE, *Nieuwe Cronijk van Zee-land*, 1696.

STEDEBOEK (*Nieuw vermeerderd en verbeterd groot*) van Italië. 4 dln., 's Gravenhage, N. C. ALBERTS, 1724.

TAYLOR (J.), *Historie van 't leven en de dood van JEZUS CHRISTUS*. 1700.

VOOGT (C. J.) en VAN KEULEN, *De nieuwe groote lichtende Zee-fakkel*, met vignetten van LUYKEN. 6 dln., Amst. 1715.

WEIGEL (N.), *Nutz und Lustbringende Gedächtniskunst der merkwürdigste Weltgeschichten*. 1698.

IJK (C. VAN), *De Nederlandsche Scheepsbouwmeester opengesteld*. 1697.

KWARTO.

AMBROSIOUS (L.), *Het sien op Jezus*. 1683.

AYSMA (J.), *Het rijck der Goden onder den Eenigen waren God*.

AUNOY (MEVR. D'), *Reize door Spaignien, neffens memorien van deszelfs Hof*. 1695.

BENNET, *De godsdienstige Christen in zijn binnenkamer*. 1748.

BERKEL (A. VAN), *Amerikaansche Voyagien, behelzende eene reis na Rio de Berbice en een andere na de Colon'e van Suriname*. 1695.

Beschryving en Lof der stad Haarlem.

BLASIVS (G.), *Anatomia animalium*. 1681.

BOGAART (A.), *Historische Keizen door Azië*. 1711.

BOGAERT (A.), *De Roomsche Monarchy ver- toont in de muntbeelden der Keizeren*. 1697.

BRANDT (G.), *Dagwijzer der geschiedenissen*. 1689.

BROWN (E.), *Naauwkeurige en gedenkwaardige Reysen*. Amst. 1696.

CHAUMONT (DE), *Reis naar Siam*. 1687.

CLERC (J. LE), *Overeenstemming der Evangelisten*. (De hierin voorkomende platen komen ook voor in LUIKENS *Schriftuurlyke Geschiedenis*. 2 dln. in 4°. Amst. 1712.)

CRETSER (DE), *Beschrijving van 's Gravenhage*. Amst. 1729.

CURCELLAEUS (S.), *Zedelijke werken, behelzende den Zedespiegel der Deugden*.

DAMPIER (W.), *Nieuwe reystogt rondom de Wereld*. 1698.

DAN (P.), *Historie van Barbarijen en deszelfs Zeeroovers*, vertaald door S. DE VRIES. 1684.

DECKER (J. DE), *Alle de Rijmoefeningen*, 2 dln. 1726.

DORP (F. VAN), *Stichtelijke Gedichten en VONDELS Treurspelen*.

DUMONT, *Nieuwe Reyse naa de Levant of het Oosten gedaan in 1689—1693*. 1695.

Engeland beroerd onder de regering van Jacobus II en hersteld door Willem en Maria, Prins en Princesse van Orangie. 1689.

Ethicae Naturalis documenta moralia. Zeldzame voor Duitschland gemaakte uitgave.

EUSEBIUS, *Kerkelijke geschiedenissen tot den volkomen bloeistand van 't Kristendom*. 1749.

FLAVIUS JOSEPHUS, *Geschiedenis der Joden*, vertaald door SEWEL en HAVERCAMP. 2 dln. Haarl. (1760).

FLORI (L. A.), *Historia Romana*. 1690.

HALMA (F.), *Bijbelsche mengelzangen*. 1718.

Heerlijckheit (De) der Heyligen op Aerde. 1682.

HENNEPIN (L.), *Aanmerkelyke Voyagie naar een Gedeelte van Noord-America*. 1704.

HENNEPIN (L.), *Beschrijving van Louisiana*. 1688.

H. A., *Menschelijke Bedrijf*. 1694.

HONERT (T. H. VAN DEN), *Voorbereiding tot de rechte meening van Paulus in zijnen sendbrief aan de Romeinen*. 1698.

Yerlant verlost en hersteld door den onvermoeiden en victorieuzen Willem III. 1690.

KATE (L. TEN), *Het Leven van Jezus Christus*. 1732.

KNOX (R.), *'t Eyland Ceylon*, vertaald door S. DE VRIES. 2 dln. Utr. 1692.

Kruisgezangen of Hemelweg. 1745.

Leeven en daaden der doorluchtigste Zeehelden, beginnende met de tocht na Damiate tot aan M. A. de Ruyter. 1683. (vroeger 1676.)

LECOMTE (L.), *Beschrijvinge van het mach- tigs keysserryk China*. 's Hage. 1698.

Leven en bedrijf van C. Tromp en M. H. Tromp. 1692.

Leven en dood van Maria Stuart, koningin van Groot-Brittannië. 1695.

Leven van Jacobus de II, koning van Engeland. 1690.

Leven en bedrijf van Willem III, Koning van Grootbrittannië. 2 dln. 1694.

LIMBURGH (P. VAN), *Christelijke Godgeleerdheid.* 1701.

LINDE (V. D.), *Leeven en daaden van Johannes Sobietzki de III, koning van Polen.* Amst. 1685.

LUYKEN (J.), *De Schrifstuurlijke geschiedenissen en gelijkenissen van het oude en nieuwe Verbond.* 2 dln. Amst. 1712.

MAIMBURG (L.), *Historie der Kruisvaarders tot de verlossing van 't Heilig land.* 1683.

————— *Historie van de kettery der beeldstormers.* 1685.

MARTENS (F.), *De Noordsche Wereld.* Vert. door S. DE VRIES. 1685.

MELTON (E.), *Zeldzame en gedenkwaardige Zee- en Landreizen.* Amst. 1702.

MEZERAY (DE), *Chronijk van Frankrijk.* 2 dln. 1685.

NEUVILLE (DE LA), *Historie van Holland.* 2 dln. 1725.

OSTERVALD (J. F.), *De sleutel des Bijbels.* 1770.

PONTANUS, *Veertig bedenkingen over verscheidene stoffen van het oude Verbond.* 1702.

RUARUS (D.), *Des Waerelds ondergang.* 1717.

SCHAEFFER (J.), *Waarachtige en aenmerkenswaardige Historie van Lapland.* Amst. 1682.

SCHREVELIUS (T.), *Eerste stichting der stad Haarlem.* Haarl. 1754.

————— *Spiegel der Sibyllen, van vierderley vertooningen.* 1685.

SPON (J.), *Voyage door Italien, Dalmatien, Griekenland en de Levant in 1675 en 1676.* 1689.

STAVAREN (VAN), *De huyshoudinge Gods en zijn Kerke na de Sundvloed tot aan de geboorte van Isaak.* 1694.

TAVERNIER (J. B.), *De zes reizen in Turkeje, Persië en Indië.* 2 dln. Amst. 1682.

THEVENOT (M.), *Gedenkwaardige en zeer naauwkeurige Reizen.* 3 dln. Amst. 1682.

VOSSIUS (M.), *Annales Hollundiae Zelandicae.* Amst. 1680.

VOSSIUS (M.), *Historische Jaerboeken van Holland en Zeeland.* Gork. 1677.

VRIES (S. DE), *Wonderen soo aen als in en wondergevallen soo op als omtrent de Zeeën.* 1687.

VRIES (S. DE), *Treurtoneel der doorluchtige mannen en vrouwen, of op- en ondergang der grooten,* 4 dln. 1698.

————— *Reyzen naar en door verschillende Gewesten naar Oost-Indië.* 1705.

WEIGEL (V.), *Abbildung der nutzlichen Hauptstände Kunstler und Händwercker.* 1698.

WISSENBACH (J. J.), *Disputat. ad Instituta Imperiales.* Fran. 1700.

GROOT EN KLEIN OCTAVO EN DUODECIMO.

Aanteekeningen van merkwaardige voorvallen en het leven van de kluyzenaar GENUWIT, 1701.

AMARILLIS, *Bly eindend Treurspel,* 1693.

Arbeid (Den) van Mars of nieuwe Vestingbouw. 3 dln. 1672.

ARENTS (J.), *Het vernieuwde Paradys-Hofken,* 1700.

BAERLE (VAN), *Oratien en blyde inkomst van Maria de Medicis.*

BAKKER (DE), *Kort onderwijs van de Christelyke gebeden,* 1707.

BARBETTE (P.), *Medicinale werken,* 1723.

BARKLAY, *Argenis,* vert. 2 dln. 1680.

Beknopte beschrijving van Italië, 1703.

BERNARD, *Het menseken Eyland,* 1687.

BERONICIUS, *Boeren en overheids strijd.*

Beschrijving der Republiek der Venetianen. 1703.

BLANKAART (S.), *Collectanea medico-physica ofte Hollands Jaarregister der genees- en natuurkundige aanmerkingen van gansch Europa.* 1680.

————— *Schouburg der rupsen, wormen, maden en vliegende dierkens, daaruit voorkomende,* 1788. (?)

BLANKAART, *De Nederlandsche Herbarius ofte Kruidboek,* 1698 en 1714.

BOKKALINI, *Secretaire of schrijftafel van Apollo,* 1697.

BOUMAN (H.), *De wereld vol strijd.* 1706.

BOXHORN (VAN), *Nederlandschen Historien,* met BASELIUS, *Nederlandschen Sulpicius.* 1700.

BOXHORN (M. Z. V.), *Nederlandsche Historien.* 1739.

BOYLE (R.), *Pyrotechnia ofte Vuur-Stookkunde.* 1687.

BROEKHUYZEN (VAN), *De tien geboden des Heeren,* 1685.

BRUIN (C.), *40 Zamenspraken des nieuwen Verbonds.* 1729 en 1744.

BUNJAN, *Een Christens reize na de eeuwigheyt,* 1682, 1685 en 1687.

BUNYAN (J.), *Den heyligen Oorlog.* 1685.

BURGER V. SCHOORL (D.), *Chronyck van Schagen.* 1710.

BURNET, *Kort begrip der Historie van de Reformatie in Engeland,* 1690.

Bijbelsche tafereelen in een dramatischen stijl. 1793.

CANDISH (TH.), *Twee vermaarde Scheepstogten.* 1706.

CAVE (W.), *Het eerste Christendom of de Godsdienst der oude Christenen.* 1698 en 1711.

Christus lijdende en verheerlijkt, 1684.

Clarazel de Gontarnos (Don) of den buitensporigen doolenden Ridder, 1712.

- COETS, *De ses eerste boeken der beginselen van Euclides*, 1702.
- COMMELIN, *Oeffening van Vruchtboomen*. 1687.
- CORNARO, *Schat der gezondheid*. 1651.
- COUTEREELS (J.), *Konstigh Cyferboek*. 1690.
- CUNAEUS, *De republiek der Hebreën*, 4 dln. 1683 en 1700.
- CURTIUS (QUINTUS), *Historie van Alexander den Grooten*, 1663.
- DAVIDS *Psalmen*, *nieuwelyks op rym-maat gesteld*, 1684 en 1727.
- DECKER (J. DE), *Rijmoefeningen*, 1702.
- DICTYS de Cretenzer, *Trojaansche oorlog*, vertaald door SEWEL. 1688.
- DIGBY, *Theatrum Chemicum ofte de geopen-de deure der Chymische Verborgenheden*, 1693.
- *Theatrum Sympateticum ofte Won-dertooneel der verborgenheden*, 1727 en 1681.
- DIJK (VAN), *Osteologia of naauwkeurige ge-raamtschrijving van verscheijde dieren*. 1680.
- DIKERIUS, *Voorbeeldsels der oude Wij-zen*. 1714 en 1724.
- DUMOULIN, *Verhandeling van den vrede der ziele*, 1680.
- EEKE (C. VAN), *Vale Mundo ofte noodinge tot de broederschap Christi*. 1684.
- EGESIPPUS *Verstooringe der heerlyke en machtige stad Jeruzalem*, vert. door S. DE VRIES. 1698.
- ESPINE (L'), *Nieuw Interestboek*. 1692 en 1702.
- EVERHARDT, *De Schatkamer des Evange-liums*, 1688.
- FLAVIUS JOSEPHUS, *Historie der Jooden*, 6 dln. 1737.
- *Joodsche Historiën*. 1698.
- FONTENELLE, *Historie der Ouden*. 1701.
- *Entretiens sur la pluralité des mondes*. 1701.
- FRANKEN, *Schriftmaatige overweeginge van genade en waarheid*. 1706.
- GODART, *Kerkzeeden en gewoonten der Joo-den*.
- GOEREE (W.), *Natuurlijk en schilder-kunstig onderwijs der menschkunde*. 1704.
- *Algemeene bouwkunde*, 1681.
- GOODWIN, *Moses en Aaron of Burgerlijke en Kerkelijke Gewoonten der Jooden*. 1686.
- *Romeynsche oudheden*. 1679.
- GRATHWAIT, *Historie des levens en stervens van Jesu Christi*.
- GROENEWEGEN, *Catechisatie of onderling gesprek*. 1689.
- HAKVOORD, *Het rechte gebruik van des Heeren avontmaal*. 1709.
- HEERMAN (FRANC.), *Guldene annotatien*. 1699.
- *Hemellings (Een) voortganch wyt de Werelt na den Hemel*. 1702.
- HESZ, *Het leven, de leer en 't lijden van den Saligmaker*. 1812.
- N. REEKS, DI. I.
- HILDEBRAND, *Antiquitates Romanae*. 1700.
- Histoire de Constantinople*.
- HOUSSAYE, *Histoire du Gouvernement de Venise*, 1693.
- HUYGEN, *De beginselen van Gods koningrijk in den mensch*, 1740.
- *Stichtelyke Rijmen*, 1733.
- KAMPHUYZEN, *Stichtelyke rymen*. 1693 en later.
- *Kort vertoog van Hollands bloedige oorlogen*. 1689.
- LANGEDULT, *Christus lijdende en verheerlijkt*. 1684.
- LANGENDIJK (P.), *Levensloop der Aartsva-deren*. 1760.
- LEEUWAAARDEN (N. S. VAN), *De Godvree-zende Zeeman ofte de Nieuwe Christelyke Zee-vaart*, 1709.
- LEMERY (N.), *Het philosophische Labora-torium of der Chymisten Stookhuys*, 1725.
- LETI (G.), *Leven van Sixtus den Vde paus van Rome*.
- *Leven van Philips II, Koning van Spanje*, 2 dln. 1697.
- *Het leven van Elisabeth van En-geland*, 2 dln. 1698.
- *Leven van den Hertog van Alba*, 2 dln., 1701.
- *Leven van O. Cromwell*, 2 dln. 1734.
- LINTZ (A. VAN), *Ware weg ter zaligheid*, 1678.
- LUIKEN (J.), *Spiegel van het mensche-lijk bedrijf*. (Hiervan zijn copijen.)
- *Geestelyke brieven*.
- *Vonken der liefde Jezus*.
- *Jezus en de Ziel*.
- *Het overvloedig herte of nagelatene Verzen, met 1 pl. van C. V. NOORDE*.
- *Zedelyke en Stichtelyke Gezangen*.
- *Des menschen begin, mid-den en einde*.
- *Jezus en de Ziel*. 1692.
- *De onwaardige wereld, ver-toond in vijftig zinnebeelden*. 1710.
- *Beschouwing der wereld*. 1708.
- *Duytse Lier*, 1682.
- *Jezus en de ziel*, 1729.
- *Vonken der liefde van Jezus*. 1727.
- *Het leerzaam huisraad*. 1731.
- *De bykorf des gemoeds*. 1735.
- LUCAS, *Onderzoek van 's menschen gelukza-lighejd*. 1697.
- MAGYRUS, *De wonderlyke Historie der men-scheneters*. 1696.
- MAHOMET'S *Alkoraan en leven*. 1697 en 1707.
- MAURICIUS, *Kruishistorie van den lijdenden Heiland*, 1714.
- MEBIUS, *De heylige orakelen*. 1691.
- Mercure (Le) Hollandais*, 10 vol. 1677.

- Merg van de Historien der martelaren*, (door J. B.) 1736.
- MIRANDOR, *Den vermakelijken avonturier*, (door N. HEINSIUS), 1695.
- MOLINAEUS, *Voorbruyloft des Lams ofte de plicht des H. Avontmaals*, 1735.
- MONTANUS (A.), *Leven en bedrijf van Willem III*, 2 dln., 1703.
- MORT (J. LE), *Chymia medico physica*. 1696.
- NEYN (P. DE), *Lusthof der huwlijken*. 1681.
- Onpartydig Chronycxken* 1600—1700. 1730.
- OSTERVALD, *Stigtelyke bedenkingen over de vier Evangelisten en Handel. der Apostelen*.
- PALAFIX (J. V.), *De harder van den goeden nacht*. 1684.
- PERS (D. P.), *De Romeynsche adelaar*, met vervolg. 1665.
- Phaetri fabulae Aesopicae*. 1684.
- PHALMANAZAR, *Beschrijving van het eyland Formosa*, 1705.
- Pharmacopea Londinensis of Londensche Apotheeke*. 1696.
- QUEVEDO (FR. DE), *Volgeestige werken*.
- RABUS (P.), *Grieksche, Latijnsche en Nederlandsche Vermaken der Taalkunde*, 1688.
- RAY, *De Werelt van haar begin tot haar einde*. 1694.
- Reisboek door de vereenigde Nederlandsche provincien*. 1700.
- Relation nouvelle d'un Voyage de Constantinople*. 1681.
- RIPA, *Iconologia of uitbeelding des verstands*. 1699.
- RUSTING (S. VAN), *Nieuwe Veld-medicine en Chirurgie*. 1732.
- SCHABAELE (J. P.), *Vermeerderde lusthof des gemoeds*, 1706.
- SELDENUS (J.), *De diis Syris*. 1680.
- SADI, *De Persiaansche boogaard beplant met zeer uitgelezen spruiten der historien*. 1688.
- SANCTII, *Minerva, Clavis Linguae Latinae*. Amst. 1714.
- SEWEL (W.), *Onderzoek wegens de eyndoorzaken der natuurlijke dingen*. 1688.
- SLUITERS, *Buyten, Eensaem, 't Huis, Somer en Winterleven*, 1716.
- SMIDS (L.), *De Roomsche Keizers*. 1687.
- *Poesie*, 1694.
- *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden*, 1711.
- STALPART VAN DER WIEL (C.), *Honderd Genees-, Heel- en Snijkunstige Aanmerkingen*. ————— *Observationes rariores*. 4 vol.
- SUETONIUS TRANQ., *Opera* ed. S. PITISCO, 2 vol. Leov. 1690.
- TAVERNIER, *Receuil de plusieurs relations et voyages etc.* 1679.
- Testament. (Het Nieuwe)* 1702.
- Testament (Het Nieuwe)*, met aantek. van R. ROOLEEUW.
- Textboekje waerin alle de texten der Heilige Schriftuur*. 1737.
- THEVENOT (M.), *Voyages*, 4 vol. 1689.
- THOMAS VAN KEMPEN, *Navolging van Jezus Christus*, 1687 en 1716.
- Triumpf (De koninklijke) voor alle Eerpoorten ter Eere van Willem III*, 1691.
- Uiterste wille van een moeder aan haar toekomende kind*. 1748.
- VALLEMONT, *Historieaal der geheele wereld*. 1708.
- VERDUE, *Het Parijsche Verbandhuis*. 1691.
- VERLOVE, *Stefanus, eerste kristenbloedgetuige. Treurspel*. 1688.
- VORSTIUS, *De Latinitate falso suspecta*, 1698.
- VRIES (S. DE), *Goudene Spreucken der Godsaelige martelaren en getrouwe helden Gods*. 1683.
- WALL, *Niemandt dan Christus*. 1724.
- WATTS (J.), *Kort begrip der geheele Schriftuurlyke Historie*, 1742 en 1746.
- WHEELER, *Voyage de Dalmatie, de Grece et du Levant*. 3 vol. 1723.
- *Voyage en Italie, etc.* 1724.
- WITGEEST, *Het verbeterd Tooverboek*.
- WORMERVEER (O. J. D. v.), *Allegoris Historis verhaal van het edel en machtig Koningrijk van Salem*. 1683.
- Zedige bedenkingen over het lijden van Jezus Christus*. 1744.
- Zeldzame (De) en nooit gehoorde Walvischvangst bij St. Annaland*.
- Wij geven deze lijst, na eenige noodige verbeteringen, gelijk wij die ontvangen hebben, en zijn overtuigd dat dit slechts eene eerste schrede is op den weg om tot eene goede lijst der platen van LUIKEN te geraken. Daartoe behoort eene naauwkeurige opgave van het getal der platen in ieder werk, van hunne verschillende staten of afdrukken, van de teekenen, waaraan zij te kennen zijn, enz. Daar nu het getal der platen, door LUIKEN vervaardigd, naar onze meening meer dan 4000 is, zoo wanhopen wij bijna dit ooit te bezitten, ofschoon in Duitschland dit werk volbragt is voor de even talrijke platen, door den grooten W. HOLLAR gegraveerd. — Dat anderen ons volgen, is onze hartelijke wensch.

T A A L K U N D E.

Psalm XXII vs. 17 (vgl. XI. bl. 219, 279). Het spijt mij, dat MEM. in mijne vraag iets anders heeft gezien, dan eene poging om ach-

ter de waarheid te komen. Ik heb de woorden *njoodsche vertaling* slechts gebruikt om daarmee te kennen te geven, dat die verta-

ling was uitgegaan van mannen, wier streven het moet geweest zijn om overal, waar de bijbeltekst voor tweederlei uitlegging vatbaar was (de ééne ten gunste van onze overtuiging als Christenen), aan die overzetting de voorkeur te schenken, welke het joodsche ongeloof op dat stuk bevestigde — of anders heb ik het standpunt des heeren ZUNZ niet regt begrepen. Ik mag zeggen, dat ik uit eigen ondervinding afkeerig ben van die haatelijkheid, die persoonlijkheden mengt, zelfs in de behandeling van onderwerpen, welke tot persoonlijkheden niet de verste aanleiding geven: en wie in mijne vraag een wrevelmoedigen geest tegen de Joden zoekt, kent mij al zeer weinig. Ik wil meer zeggen — uit een spraakkunstig oogpunt bewonder ik de vertaling des heeren ZUNZ ten hoogsten, en ten bewijze, dat ik daarin regt heb, haal ik slechts de prachtige alliterative overbrenging aan van *Jesaja XXIV*, vs. 17:

„Grauen und Grube und Garn über dich, Bewohner des Landes.“

Waar nu een Jood (en ik zie in dien naam geen scheldwoord) de deutsche taal zóó magtig is, daar mag men met des te meer regt vertrouwen, dat hij zijn Hebreeuwsch nog beter meester is, en dáárom heeft zijne opvatting van het door de vraag bedoelde vers mij twijfel ingeboezemd omtrent de onze. Anders niet.

J. H. VAN LENNEP.

Psalms XXII: 17. In antwoord op de door den heer J. H. VAN LENNEP gedane vraag, of de overzetting van: „Zij hebben mijne handen en voeten doorgraven,” dan wel die (onder hoofdleiding van dr. ZUNZ) van: „Gleich Löwen an Händen und Füßen” eerlijk is, zeg ik, dat eerstgemelde vertaling volstrekt niet taalkundig juist zijn en den waren zin ook niet teruggeven kan, omdat bij geene mogelijkheid het woord כָּאֵרִי van כָּרָה (graven, doorboren) kan worden afgeleid. Behalve nu alle joodsche, hebben ook vele christen-overzetzters, als BUXTORF, PAGNINI en anderen hier teregt כָּאֵרִי vertaald met „gelijk een leeuw.”

En hoewel ik ligt kan bevroeden, waarom men, naar het voorbeeld van LUTHER, zoo gaarne hier het woord „doorboord” heeft willen nemen, zijn er nogtans, zoo als VAN DER PALM, die „gekneusd” hebben overgezet.

Opmerkelijk is het, dat LEUSDEN en J. H. MICHAELIS *doorgraven* en *leeuw* beiden hebben, terwijl ik bij laatstgenoemden vind opgeteekend, dat er zijn, die voor het woord כָּאֵרִי hebben willen lezen. Doch in dit geval zou men den radix כָּרָה evenmin verkrijgen: want hoe dikwijls de א ook overtollig voorkomt, is er echter geen voorbeeld, dat hij als zoodanig, gelijk hier, tusschen de 1e en 2e

letter van het wortelwoord wordt ingelascht.

Er is voor het overige niets bijzonders in gelegen, dat het woord הִלְכֹנִי, ofschoon een half rustpunt hebbende, op de drie laatste woorden van het vers terugslaat; en dit wel te eerder, omdat in het eerste gedeelte van het vers van *honden* (waarmede de zanger zijne lasteraars bedoelt) sprake is, en hij een „rot van boosdoeners” afschildert, als een leeuw, die zijne handen en voeten omsingelt. (Vgl. *Jesaja XXXVIII*: 13).

De vertaling onder hoofdleiding van dr. ZUNZ, mag dus hier als de echte worde beschouwd, en behalve dat hier *leeuw* in het meervoud wordt gebezigd, is deze overzetting, mijns inziens, naauwkeuriger, dan die van MENDELSSOHN, welke de twee laatste woorden van vers 17 met vers 18 in overeenstemming tracht te brengen.

ALEXANDER.

Venedie (vgl. XI. bl. 183). 't Kan volstrekt geen verwondering baren, dat eertijds, toen Venetie de eigenlijke wereldstad was en vele artikelen, om gezocht te zijn, van daar moesten komen of ten minsten naar de schoone adriatische genoemd worden, onze wakkere voorouders, bij de vergroting hunner bloeiende steden, vooral als eene nieuwe wijk of straat voorafaan het water ontwoekerd moest worden, daaraan den naam van het beroemde, evenzeer op de wateren zwevende Venetie gaven. Zoo heeft men te Hoorn en Alkmaar sints eeuwen het Fnidsen (verbastering van Venetie), en toen te Alkmaar, nog in het begin der XVIIde eeuw, een stuk land uit den Voormeer opgehaald en met huizen bebouwd werd, kreeg het den wel wat langen naam van Venetiaansch eiland.

Sucríoen. Men weet dat vader CATS, gedurende zijn verblijf in Zeeland ten tijde van het twaalfjarig bestand, in gemeenschap met zijnen broeder, verscheidene polders bij Biervliet, die sedert 30 jaren onder water gestaan hadden, liet droog maken en bedijken. Hij zegt er van in zijn *Twee en tachtig jaerig leven*, (bl. 246, uitg. van FEITH).

Dat mij meest voordeel gaf, dat quam mij van het dijken,
Als wij den souten stroom bedwongen om te wijken:

Hier koft ick schorren toe, of lang verdroncken lant
Dat ick dien eijgen tijt genoeg te kopen vant, enz.

En verder bl. 250:

Maer was de winter scherp, en dat de jonge spruijten
Bevroosen op het velt te midden in de kluijten,
Dan ging men met het lant een ander voordeel doen,
Men saeij'd'er wintergarst, of Vlaemsche *sucríoen* enz.

Wat is *sucríoen*? Zou *zomergarst* niet voordeeliger geweest zijn? J. C. K.

Woorden aan het Maleisch ontleend (vgl. XI. bl. 215). Ik lees t. a. pl. een verzoek om mededeeling van woorden in onze taal gebruikt, doch aan 't Maleisch ontleend, waarbij medegedeeld wordt dat men eenige diergelijke woorden vermeld vindt in DE JAGERS *Magazijn*.

Tot mijn leedwezen ken ik DE JAGERS *Magazijn* niet, anders zoude ik spoedig weten of ik de onderstaande woorden daarin wellicht zoude kunnen vinden.

Ik herinner mij vooral bij ons nederlandsch zeewezen ontmoet te hebben de woorden *brani* voor iemand die durft, *malenger* voor iemand die den tijd verbeuzelt, en *kras* voor iets dat of iemand die sterk is.

Brani beteekent moed en *orang* mensch, dus *orang brani* een moedig mensch of voorvechter.

Malenger (dagdief) acht ik afkomstig van 't woord *maling*, dief.

Kras zegt men van spijzen die *sterk* gekruid zijn; het woord *sterk*, waarmede lichaamskracht bedoeld wordt, is in 't maleisch *koewat*, uitgesproken *kwat*. S—A.

Scarpelier, *poke*, *nagele*. In een boekje uit de XVde eeuw, met zamenspraken in hollandsch en fransch, gedrukt in HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, *Horae Belgicae*, p. IX, leest men:

Die ingelsche brenghen goede wöllen
Les engles amainent boines laines
van inghelant unde die vercoopt men bi
dengletere et lez vent on par
sacken, bi scarpelieren, bi poken, bi waghén,
sacs, par escarpelliers, par pokes, par poises,
bi naglen unde bi ponden.
par claus et par livres.

Wat *zakken*, *wagen* en *ponden* zijn is bekend; maar wat zijn *scarpelieren*, *poken* en *naglen*?

Dimanche. Bekend zijn de afleidingen van de fransche namen der dagen:

Lundi = dies Lunae. Mardi = dies Martis. Mercredi = dies Mercurii. Jeudi = dies Jovis. Vendredi = dies Veneris. Samedi = dies Saturni.

Maar van waar de naam *Dimanche* met i vooraan?

De verandering van *dies dominica* schijnt wat groot te zijn.

[Al de andere fransche namen van de dagen der week zijn uit het latijn genomen. Dit doet vermoeden, dat hetzelfde het geval zal zijn met den naam van den zondag. De vrager schijnt de eerste lettergreep *di* voor het latijnsche *dies* te houden, dat in *lundi* enz. achteraan komt: *dimanche* zou dan *dies dominica* zijn, waaruit bij het op elkander volgen der twee *d*'s, de tweede met de vocaal *o* weggelaten was. Voor deze afleiding pleit dat de *i* reeds in de XIIIde eeuw in het woord gevonden wordt (*dymence*, *dimenche*) en dat in dien zelfden tijd voor *mardi* wel eens

demars voorkomt. Nemen wij echter in aanmerking, dat de gewone vorm van dit laatste woord toch *mardi* is, dat het dus vreemd zou zijn dat alleen *dimanche* het *di* aan het begin zou hebben, terwijl het bij al de andere namen van de dagen der week aan het einde staat, verder dat in het latijn der middeleeuwen die dagen *dies lunae*, *dies martis* enz. heetten, maar de zondag doorgaans *dominica* (zonder *dies*) genoemd werd, en dat men ten gevolge daarvan in het italiaansch zegt *lunedì*, *martedì*, enz. maar *domenica* (zonder *di*), dan houden wij *dimanche* liever voor *dominica* dan voor *dies dominica*. — *Samedi* zal wel niet uit *dies Saturni* ontstaan zijn. Is het niet *sabbathi dies*?] —

Sinternant (vgl. IX. bl. 361, XI. bl. 287). Zoo ter laatst aangehaalde plaatse de vrager niet zelf op dit artikel met deel en bladzijde verwezen had, hadde ik het niet dan met groote moeite kunnen terug vinden, want het is én in het register op ons negende deel, én in het algemeen register onvermeld gelaten. Het bestuur denke nu niet, dat ik mij, wegens *zijn* verwijt van niet-verwijzing naar *mijne* bron, heb willen wreken. Ik meen (zoo dit eene verontschuldiging is) dat ik, toen ik het artikel over *Sinternant* opstelde, de koorts had. De veroordeeling, waarin het woord *sinternant* voorkomt, staat in een *Hollandschen* (?) *Mercurius*, uit de eerste helft der vorige eeuw, dien ik ter leen heb gehad.

J. H. VAN LENNEP.

[*Sinternant* komt in beide registers voor onder *Woorden afgeleid, verklaard of beoordeeld*. De maker van het *Algemeen Register* had zeker het voorbeeld kunnen volgen in het register op het eerste deel van den *Navorscher* gegeven, waar alle *spreekwoorden* en *spreekwijzen* enz. bij elkander op dit woord en nog eens ieder afzonderlijk vermeld zijn. Het *Algem. Register* zou daardoor, naar ons oordeel, met omtrent duizend artikelen, te zamen een vel druks beslaande, vermeerderd, en wel omslagtiger en duurder, maar, naar ons gevoelen, niet bruikbaarder geworden zijn. Daar de *woorden* en *spreekwoorden* en *spreekwijzen* alphabetisch gerangschikt zijn, vindt men ze even gemakkelijk als wanneer zij ieder afzonderlijk waren aangeteekend. De *Nalezing*, in het vorige nummer geplaatst, is niet van het bestuur, maar door eenen onzer medewerkers ingezonden.]

Loo (vgl. A. R.). Toen de ondergeteekende voor eenige jaren door een onbekenden boschman wegens zijne *loo*-verklaring werd aangevallen (*Navorscher* IV. bl. 71), noodigde hij den aanvaller uit, zijn masker af te werpen en de zaak met elkander *schriftelijk* te behandelen, ten einde het resultaat daarvan later aan den *Navorscher* mede te deelen (zie *Nav. Bijbl.* 1855, bl. xxxii). Dat resultaat nu zou den lezers van dit tijdschrift voor lang reeds bekend zijn geworden, wanneer niet de toenmalige redactie had goedgevonden de plaatsing van het stuk te weigeren en het bijna *een jaar lang* onder zich te houden (*Nav.* VII. bl. 202). Het verscheen daarna in zijn geheel onder den titel *Mededeeling aan de Navorscher over de Loo-en* enz. te Gorinchem, bij VAN DER MAST, overgedrukt uit

mijn *Archief, Gesch. en Letterk. Mengelwerk*, ald. 1859. Bij dit *status quo* bleef de zaak toen berusten; doch zoowel ter voldoening aan de, door de redactie van den *Navorscher* overgenomen belofte, als omdat ik op mijne *Wandelingen door de Betuwe* (1854—1860), veelvuldige gelegenheid vond de loo- en *in loco* te leeren kennen, en mijne water-verklaring in tegenoverstelling der *bosch*-verklaring mijner tegenstanders te staven, — behandelde ik dat onderwerp nog eens opzettelijk in genoemde *Wandelingen* enz. bl. 79—101, en daaruit overgedrukt onder den titel: *De Lookwestie, nieuwe mededeelingen aan de Navorscher*. Tiel, bij de wed. WERMESKEREN 1861. De medewerkers en lezers van dit tijdschrift »die belang stellen in het onderwerp», kunnen daarvan op *franco*-aanvraag een exemplaar van den ondergeteekende bekomen, voor zoo verre zijn voorraad strekt.

D. BUDDINGH.

[De bestuurders van den *Navorscher* in 1857 herinneren zich niet meer, hoe het komt dat de heer BUDDINGH eerst na verloop van een jaar zijn stuk terug ontvangen heeft, maar wel dat zij het niet geplaatst hebben vooral omdat de heer BUDDINGH daarin niet alleen handelde over het woord *loo*, maar ook verhaalde wat er voorgevallen was tusschen hem en den schrijver van eenige artikelen over hetzelfde onderwerp in den *Navorscher*, en zich over dien schrijver somtijds op niet zeer vriendelijke wijze uitliet. De *Navorscher* stelt zijne medewerkers en lezers de gelegenheid open om elkander te helpen, voor te lichten en met welwillendheid te regt te wijzen, maar wie kibbel en wil klopt vergeefs bij hem aan.]

Spreekwijzen voor bedriegen. In Zeeuwsch-Vlaanderen heeft men om bedriegen, foppen, oplichten enz. aan te duiden, de volgende zegswijzen, die ik geloof dat wel verklaring waard zijn:

'n loer draaien.

Beet nemen, bi't liif ên (bij het lijf hebben).

In de kleeren steken.

Biden buk doen (bij den bok doen) Zvl.grens.

In den eed nemen.

In 't ootje nemen.

Bi de neuze ên (bij den neus hebben).

Kullen.

Verdôenkeremanen (verdonkeremanen).

G. P. ROOS.

[Een paar zegswijzen, door den vrager zelven *zeer gemeen* genoemd, hebben wij weggelaten. *Kullen* behoort daar ook toe, hoewel men doorgaans de oorspronkelijke beteekenis niet meer kent. Zie *Nav.* VII. bl. 280. Over *een loer draaien* vgl. men VIII. bl. 6 en 125.]

Grasduinen, graasduinen. *Grasduinen* of *graasduinen* zegt men van met schraapzuchtige handen in iets grabbelen, rondtasten, enz. Van waar dan *duinen*? †.

[Vroeger zeide men *in grasduinen gaan*.]

Spreekwoorden. »Hij heeft er het hachtje bij

ingeschoten." Wat is hier *hachtje*, of zoo als men het gemeenlijk uitsprekt *hachje*? Niet »een groot stuk" zoo als de woordenboeken zeggen, en de meening is in de spreekwoorden »Laat liggen dat hachtje" en »Uit ander lieden vleesch is het goed hachten snijden." Het woord komt ook voor in »Dat gaat om zijn hachtje", »Het hachtje is op." In het bedoelde spreekwoord is »hij heeft er het hachtje bij ingeschoten", gelijkbetekenend met »hij heeft er het leven bij verspeeld."

J. H. VAN LENNEP.

Woordvoeging. Is het spraakkundig juist, wanneer men zegt:

»Geene ruigte, mest, vuilnis, puin of eenig ander voorwerp, hinderlijk aan den doortogt of nadeelig voor den weg, mag »daarop" geworpen worden?" Immers, valt de tusschenzin weg, die tot nadere verklaring dienen moet, dan is de bedoeling van den wetgever onverstaanbaar. Had men niet moeten schrijven:

»Op den weg mag geen ruigte, mest, vuilnis, puin of eenig ander daarvoor nadeelig of belemmerend voorwerp geworpen worden?"

Na en naar (vgl. XI. bl. 248). 't Is niet voor het eerst, dat er over de tegenwoordige onderscheiding tusschen deze beide woordjes klagten worden aangeheven. Reeds BILDERDIJK (*Aant. op Hooft*, dl. III. bl. 22) was er niet bijster meê ingenomen en beweerde terecht, dat er geen verschil van beteekenis bestaat.

Ook HALBERTSMA (*Aant. op het IVde Deel van MAERLANTS Spieg. Hist.*, bl. 254) spreekt over dit hersenschimmige onderscheid een afkeurend »heel naar" uit (quem vide).

De *halfkundige* (zie BILD. t. a. p.), die het eerst met dit onderscheid »op de proppen" gekomen is, zonder evenwel zijne stelling te bewijzen, is, geloof ik, B. HUYDECOPER (zie: *Proeve van Taal- en Dichtk.*, dl. I. bl. 29). In vroegere taalkundige werken herinner ik mij niet dienaangaande iets gelezen te hebben.

HUYDECOPERS commentator, F. VAN LELYVELD, maakt t. a. p. de juiste opmerking, dat bij al onze oude schrijvers *na* en *naar* door elkander gebruikt worden en dat daarin alleen welluidendheid of dialect gevolgd werd. Niet zoo juist komt mij voor wat hij verder zegt, dat nl. VONDEL de eerste schijnt geweest te zijn, die dit onderscheid doorgaans in acht genomen heeft. Zou niet ook hem de welluidendheid nu eens *na*, dan weder *naar* in de pen gegeven hebben? Tal van voorbeelden kunnen, meen ik, ten bewijze hiervan worden aangevoerd.

B.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Zegels en wapens der familie van der Werf
(vgl. XI. bl. 254, 281). $\frac{J.D.}{L.}$ vraagt naar het

wapen der familie van den leidschen burgemeester VAN DER WERF. Oorspronkelijk zal die familie geen wapen gevoerd hebben. Zijn vader, ADRIAAN MAARTENSZON VERMEER, was een niet onbemiddeld zeemtuwer, in welk bedrijf zijn zoon PIETER hem opvolgde.

Hiervoor, zoo min als in hoedanigheid van burgemeester, behoefde vader noch zoon een wapen. Maar toen PIETER na het beleg door de vroedschap als schepen verkozen werd en aan de overdragsbrieven van vaste goederen, kustingen enz. voor schepenen gepasseerd, zijn zegel moest hechten (afgedrukt in groene was) werd het bezit van een wapen onvermijdelijk. Hij heeft toen aangenomen een *blauw schild*, waarop een arm uit eene wolk voortkomende, houdende een opgeheven sleutel, binnen het randschrift: PIETER ADRIAENZ

VAN DE WERF. Bij de erven van den heer mr. GERARD VAN ROIJEN, in leven schepen van Delft, berust nog de gouden zegelring van burgemeester P. A. VAN DE WERF, waarop hetzelfde wapenteeken voorkomt.

Zijn zoon, ADRIAEN PIETERSZON VAN DE WERF, voerde hetzelfde wapen.

Doch zijn andere zoon FRANS PIETERSZ. DUYST VAN DE WERF voerde een wapenschild, voor de eene helft als van zijn vader, doch voor de andere helft drie zwanenhalzen op een zwart schild.

Zie ook de *Wapenkaart der veertigen van de stad Leyden*, door RIJKHUIJZEN, pl. 2, reg. 9, en pl. 3, reg. 2 en 3.

Dit wapen is ook overgenomen in het wapenschild van de familiën HOOGEVEEN en ASSENDELFT, doch na 1688 ontdekt men hetzelfde op die wapenkaart niet meer.

S. P. L.

MENGELINGEN.

Helenopolis (vgl. XI. bl. 287). In *Orbis latinus oder Verzeichniss der lateinischen Benennungen der bekanntesten Städte etc., Meere, Seen, Berge und Flüsse in allen Theilen der Erde, nebst einem deutsch-lateinischen Register derselben; ein Supplement zu jedem geographischen Wörterbuche*, von dr. J. G. TH. GRAESSE, ... Dresden 1861, G. SCHÖNFELD'S Buchhandlung Utrecht, KEMINK en Zoon, vind ik *Helenopolis* in het latijnsch-duitsch gedeelte vertaald als *Frankfort am Main*.

In de voorrede van dit werk zegt de schrijver, dat hij in het latijnsch-duitsch gedeelte ook eene menigte *offenbar falsch gebildeten Namen* heeft opgenomen, hetgeen hij moest doen, daar die namen *einmal eingebürgert* zijn en in gedrukte werken voorkomen. Daarentegen heeft hij in het duitsch-latijnsch gedeelte alleen die namen opgenomen, welke hij oordeelt, dat de ware zijn. Daarin vindt men Frankfurt am Main vertaald als Francofurtum ad Moenum, terwijl Lauenburger als Leobergum en Lunenburg (duitsch Lüneburg) als Luneburgum voorkomt. Waar heeft de vrager, die omtrent de beteekenis van *Helenopolis* iets wenschte te vernemen, gevonden, dat daarmede Lauenburg of Lunenburg zoude bedoeld zijn?

J. H. VAN GEUNS.

[Hetzelfde berichtte ons onze geachte medewerker Bt., met aanhaling van hetzelfde werk. Luneburg, zegt hij, wordt ook wel Selenopolis geheeten, wat ligt met Helenopolis verward worden kan.]

Steen voor het huis van de Ruyter. Moge 't ook ietwat zonderling schijnen, wanneer men zelf iets gelezen heeft, aan een ander te vragen waar men 't gelezen heeft, — op 't voorbeeld van heeren navorschers waag ik het ook met zulk een vraag voor den dag te komen.

Voor drie of vier jaren geleden heb ik ergens gelezen *wanneer* en *door wien* de steen met de beeldtenis van den admiraal DE RUYTER in den gevel van het huis op den Buitenkant geplaatst is; — nu kan ik het nergens terug vinden. Welligt dat een der navorschers het mij zoude kunnen zeggen.

J. TER GOUW.

Katersteeg te Amsterdam (vgl. XI. bl. 188, 285). Dat de bewuste stegen altijd dezelfde namen gedragen hebben als thans, blijkt o. i. genoegzaam uit het volgende:

PONTANUS (1614) en FOKKENS (1662) geven geen lijsten van de straten en stegen, maar door FIL. VON ZESEN wordt in zijne, in 1664 uitgekomene duitsche beschrijving der stad Amsterdam, aan de steeg tusschen de Beulingsloot en Heisteeg, die thans nog de Dubbeleworststeeg heet, tweemaal die naam gegeven, als bl. 352: »Doplenwurst steglein" en bl. 354: »Duppelwurst steg"; de Katersteeg noemt hij niet (wel de »Böhlings oder Wurstgasse"), die was trouwens in zijn' tijd ook nog maar een slop dat aan den stadswal uitkwam.

DAPPER (1663), daarin door DOMPSELAER gevolgd, in zijne optelling der straten en ste-

gen aan het Singel, van de zuidoostzij beginnende, noemt eerst het »Katersteegje," dan de Beulingstraat, dan de »Haysteegh;" van de Dubbeleworststeeg zwijgt hij.

In de oude beschrijvingen van Amsterdam vindt men alzoo voor de naamsverwisseling op de »kaart van dezen tijd" geen grond.

CHR.

Oudezijds Narrem te Amsterdam (vgl. XI. bl. 128, 285). Dat de »Oudezijds narrem" niets anders is dan de O. Z. Armsteeg is o. i. aan geen twijfel onderhevig. Even als de Armsteeg heeft ook de Egelantiersgracht in het volksdialect eene *n* voor haren naam gekregen, die haar niet toekomt, waarom WAGENAAR op zijn alphabetische lijst der straten en grachten zoowel Negelantiersgracht als Egelantiersgracht heeft vermeld.

Onlangs werd in 't *Leeskabinet*, in eene recensie van TER GOUWS *Gijsbrecht van Amstel*, (en dan NB. nog wel om te bewijzen dat de heer TER GOUW in de naamsafleidingen »te kort schoot") den volke verkondigd, dat het woord *Warmoesstraat* van Armstraat of Narremstraat zou zijn afgeleid! Wij durven waarlijk geene ruimte in dit tijdschrift vorderen, om deze fraaie naamsafleiding te weerleggen.

CHR.

Een huis in de Kalverstraat te Amsterdam. Op een huis in de Kalverstraat, nu bewoond door de heer JOHANNES MÜLLER, staat boven de onderpui in steen uitgehouwen een borstbeeld, waar boven »*Hugo Grotius*." Heeft dit ook iets gemeen met dien grooten man of wel met boekhandelaars van dien naam, welke vroeger in dat huis woonden? Waren laatstgenoemden ook familie of afstammelingen van HUGO DE GROOT? Zoo ja, in welke betrekking stonden zij met hem?

V. H.

[Het beeld duidt niet aan, dat de bewoners van dit huis met DE GROOT in betrekking stonden. In de dagen van CLEMENT DE JONGE, den beroemden plaatsnijder noch in die van WETSTEIN, die beide hier gewoond hebben, stond het er; maar het is er gekomen toen TIRION de bekende uitgever o. a. van den *Tegenwoordigen Staat*, dit huis betrok. Hij had vroeger gewoond op den Nienwendijk, het derde huis van den Dam. Daar had hij GROTIUS in den gevel gehad. Dit kenteeken van zijne vroegere woning bragt hij naar de latere over en DEN HENGST en MULLER lieten het blijven.]

Bijnamen van grachten en straten in Amsterdam (vgl. A. R., XI. bl. 283). De *Trechtersstraat*, waar is die? TER GOUW weet het niet, en DE AMSTERDAMMER en de Amsterdammers weten het welligt ook niet. Het is de straat, gevormd door het paleis en de huizen om den hoek van de Kalverstraat.

J. H. VAN LENNEP.

De mol (vgl. A. R., XI. bl. 96). In het *Album der natuur* van 1859, bl. 283—290, vindt men een lezenswaardig stuk over *de mol en zijn onderaardsch huis*. Daaruit neem ik ter beantwoording der vraag van den heer J. H. VAN LENNEP, eenige volzinnen over.

Bl. 286. »Gewoonlijk bezoekt de mol zijn jagtveld driemaal op eenen dag, 's morgens vroeg, 's middags en 's avonds. Hij moet dus, daar hij telkens na geëindigde jagt weder naar zijn leger terugkeert, zesmaal 's daags door den loopgang heengaan."

Bl. 288. »Zoodra de mol verzadigd is, legt hij zich in zijn hol te slapen neder, doch zelden duurt het langer dan zes uren, of hij is al weer op de jagt om zijn' honger te bevredigen."

J. H. VAN GEUNS.

De ridder Melton (vgl. A. R., XI. bl. 125). Bij J. J. ROUSSEAU in zijn *Contrat Social*, II. 1, 1762, wordt een soortgelijke goocheltoer als de hiervoor bedoelde, aldus vermeld: »*Les charlatans du Japon dépècent, dit-on, un enfant aux yeux des spectateurs; puis jettant en l'air tous ses membres l'un après l'autre, ils font retomber l'enfant vivant et tout rassemblé. Tels sont à peu près les tours de gobelet de nos politiques*," etc. etc.

De plaats wordt ook vermeld bij mr. GROEN VAN PRINSTERER, »*Ongeloof en Revolutie*," bl. 216. Bij KAEMPFER in zijne *Amoen.*, zoowel als in zijne *Beschrijving van Japan*, heb ik te vergeefs gezocht, of de bijzonderheid aldaar breder mogt vermeld zijn; intusschen kan het er toch instaan en vrage ik: 1°. aan welk werk mag JEAN JACQUES dit voorbeeld van de *magie blanche* der Japannezen ontleend hebben; 2°. vindt men meer berigten daaromtrent in de latere werken over Japan?

H. R.

De ridder Melton. Indien ik tijd had ter vertaling, zoude ik H. R. en medeongeloofigen een soortgelijk verhaal als het betwijfelde kunnen opdisschen, uit het alles behalve ligtgeloovige tijdschrift van CHAMBERS (*Edinburgh Journal*, N. S., vol. XI. p. 33). Daarin komt, onder den titel van *Gipsy Sorceries in the Deccan*, het verslag van een ooggetuige voor omtrent Zigeuner-tooverijen in deze eeuw, die, uitgenomen het klimmen in de lucht langs een opgeworpen touw, voor hetgeen de ridder MELTON in Batavia zag in geen deele behoeven onder te doen. Ligt vindt iemand van meer belezenheid dan ik nog sterkere voorbeelden. Mijn boek is te leen voor ieder, die het vraagt.

J. H. VAN LENNEP.

Bocken bloet. TESSELSCHADE zegt in haar antwoord op het gedicht van den minnaar van juffrouw STEENHUIJSEN:

„Een Diamant ontladt niet dan in Bocken-bloed.”

Wat is er van dat ontladen (week worden, smelten) van den diamant in bokkenbloed? Is er iets van aan? Zoo ja, welke zijn de chemische bestanddeelen van bokkenbloed, waardoor het zich van andere bloedsoorten onderscheidt?

†.

Voeden van paarden. Welke is de oorsprong van het volksbijgeloof, dat men de parels met rijst moet bergen, om ze te voeden?

J. H. VAN LENNEP.

Buitengewone vruchtbaarheid (vgl. A. R., XI. bl. 186). Bij het bladeren in HOOGSTRATEN'S *Algemeen Woordenboek* vind ik een voorbeeld dat, voor zoo ver ik weet, nog niet is opgehaald. Men leest aldaar, dat de vrouw van CHRISTIAAN KLAASZE, een boer te Lekkerkerk, den 21sten juni 1686 van een zoon in de kraam kwam, die bijna twee maanden leefde; na verloop van zeventien uren baarde zij een tweeden zoon, die dood ter wereld kwam; vier en twintig uren daarna kwam er een derde zoon, die twee uren leefde, en weder vier en twintig uren later een vierde zoon, maar ook dood, en toen zij eindelijk kort daarna eenen vijfden baarde, gaf zij zelve den geest.

‡—‡.

Rijden met stoom. Het volgende berigt is ontleend aan de *Literary Gazette* voor den 2den februarij 1822, p. 71:

»REIZEN MET STOOM.

Wij vernemen, dat de mogelijkheid om te reizen en goed te vervoeren in wagens, bewogen door stoom, spoedig zal worden beproefd op eene zeer uitgebreide schaal, en, zoozeer vertrouwen de ontwerpers op een goeden uitslag, dat zij, niet tevreden met hun vervoermiddel in Engeland door patent te verzekeren, zich het burgerregt hebben verkregen van Nederland en Frankrijk, en zoodanige maatregelen getroffen in Duitschland, als hen in staat zullen stellen om hunne proef te gelijk over half Europa te nemen. Men heeft ons geene bijzonderheden medegedeeld omtrent deze uitvinding, of, laat ons liever zeggen, toepassing van ontdekte werktuigkundige wetten en van 't gebruik der magtige werkkraft, stoom: maar mannen van kennis in zulke zaken spreken in hoopvolle woorden van het ontwerp.”

J. H. VAN LENNEP.

Levensbeschrijvingen. Hoe weinig men daarop vertrouwen kan bleek ook weder in een artikel van de *Allg. deutsche Real Encyclop.* (Conversations lex.), Xde uitgave, bij BROCKHAUS, 1855, waar het heet, dat de heer THORBECKE, na zijn ontslag als minister in 1853, weder als professor te Leiden werk-

zaam is. Schuilen er niet meer dwalingen in deze biographie?

H. R.

Bullebakken (vgl. A. R.). Aan het slot van de *Nav.* X. bl. 283 aangehaalde dichtregelen wordt gevraagd, wie er de maker van was? Ik weet er niets anders van, dan dat ze voorkomen in het zeldzame gedicht: *De bespookte waereld ontspookt, de duivel geroskamt, en het evangelie van den spinnerok weêrlegt, zijnde een satyrische droom, van de droomerijën der Duivelen, Geesten, Spooken en Menschen, waarin de Droes ontmaskerd, het geheimenis-gordijn van Inbeelding, en Geestverschijning, opgeschooven, en 't Bijgeloof dier grollen en bedriegerijën, aangetoond wordt, tegens alle voorstanders van spooken, en de spookonderstellingen van de Wel-Eerwaarden Heer PETRUS NIEUWLAND, zeer geëcht Leeraar der Hervormden in 's Hage. Weêrsproken door het beredeneerde Vertoog van PROBUS, bewijzende dat 'er geen spooken zijn, noch zijn kunnen, enz.* (zonder jaartal) bl. 30 en 31. De auteur verschuilt zich onder het pseudoniem PAULATINUS. Herinner ik 't mij wel, dan is in een der vorige jaargangen van den *Navorscher* reeds naar dezen auteur gevraagd.

A. L. LESTURGE.

[De vraag PAULATINUS betreffende, is *Nav.* VI. 237 gedaan, maar onbeantwoord gebleven.]

Een aërolieth of luchtsteen in den zomer van 1853 (vgl. A. R., XI. bl. 287). Het is waar, ik had wel wat naauwkeuriger mogen zijn, doch ik dacht dat het vallen van een luchtsteen bij het treffen van den bliksem een feit was, voor de onderzoekers van dergelijke zaken zóó buitengemeen en zóó merkwaardig, dat de herinnering daarvan, zonder nadere bepaling, reeds genoeg was om het straks in het geheugen terug te roepen. Want men weet, dat het bestaan van donderkeilen (geen *silicaten* of *fulguriten* in den grond) als gezellen van den bliksem door de geleerden geloofchend wordt, ofschoon ik erken, dat het vallen van een luchtsteen bij een onweder nog niet bewijst, dat deze door een onweder ontstaan zij. De zaak heeft, geloof ik, in de *Haarlemsche* of *Amsterdamsche Courant* van juni, juli of augustus (ik denk eene van de twee laatstgenoemde maanden) vermeld gestaan.

J. H. VAN LENNEP.

Utrecht, de school des satans (vgl. A. R.). Het blijkt niet dat juist de genoemde stad de gemelde school was; de parenthesis kan veeleer toegepast worden op het woord patriotismus, dat onmiddellijk voorafgaat.

[Het is niet duidelijk; maar wij zouden toch de woorden *de school des satans* liever met den vrager op *Utrecht* dan op *patriotismus* toepassen.]

GESCHIEDENIS.

Elisabeth Bekker voor het schrikbewind (vgl. A. R., XI. bl. 232). Het is zoo als H—g. zegt, 't is te bejammeren, dat er nog niemand gevonden is die ons een goed en volledig levensberigt en getrouwe karakterschets van E. BEKKER, geb. WOLFF, heeft gegeven en al de diensten uit een gezet, die zij haar volk heeft bewezen in het opwekken van den slaperigen geest, in het bestrijden van vooroordeelen, in het bekelen van ingewortelde gebreken en dwaasheden, in het verbeteren van den smaak des volks. De lofredenen van mr. M. C. VAN HALL en anderen bij haren dood in 1804 waren wel weidsch en wijdloftig, maar zij gaven het beeld niet terug van de vrouw, die men zoo gaarne van meer nabij wenschte te kennen. Was men bevreesd van tijden en zaken te spreken, die nog zoo versch in het geheugen lagen en die men liever niet wilde aanroeren? Want E. BEKKER had in de twee revolutiën, die van vóór 1787 en 1795, eene zeer werkzame rol gespeeld, en met haar levendig karakter was zij wel eens even over de grens der bezadigdheid, vooral voor eene vrouw, heengestapt. De latere levensberigten, voor zoo verre ik ze ken, zijn hoogst onvolledig en dikwijls onjuist, en ik vrees haast dat ze niet meer aan te vullen zijn, daar er zeker zeer weinige harer tijdgenooten leven, die van hare vroegere lotgevallen eene naauwkeurige kennis dragen: ik betwijfel zelfs, of wel ergens eene volledige verzameling van hare geschriften zal te vinden zijn, waaruit althans eenig meerder licht over haar leven zou opgaan, en ik zou alle belangstellenden wel willen opgewekt hebben, mede te werken tot het verkrijgen eener naauwkeurige lijst dier schriften, vooral uit die vroegere periode. Daaruit zou misschien kunnen blijken, of er eene bepaalde aanleiding, een bepaald feit is geweest, ten gevolge waarvan zij in 1788 het vaderland heeft verlaten, en of dit vrijwillig of gedwongen geweest is. Ik bezit slechts hare *Wandelingen door Bourgogne*, in 1789 bij IS. VAN CLEEF te 's Gravenhage uitgegeven, maar daaruit valt ten dezen niets te leeren, terwijl zelfs geene voorrede ons eenig licht verschaft. Iets meer geven ons de *Gedichten en liedjes voor het vaderland; benevens eene aanspraak aan het Bataafsche volk*, door ELISABETH BEKKER, weduwe A. WOLFF en AGATHA DEKEN, 1789 bij denzelfden uitgever. Uit dezen bundel spreken hare vrijheidlievende gevoelens en hare ingenomenheid met de fransche natie zeer sterk, *mais il faut juger les écrits par leur date*, en dat zij niet blind was voor de gevaren, waaraan men toen bloot stond, getuigt de volgende zinsnede uit de aanspraak aan het bataafsche N. REEKS, Dl. I.

volk, waarop juist mijn oog valt: »Hoe onverantwoordelijk zou het des niet weezen, zo *gij* u liet bedotten door schalken en windbuilen; terwijl zij u des te meer zouden uitlagchen, naarmate zij het zig tot eer rekenen, verstandige menschen aan hun snoer te krijgen! — o neen! laten wij, onzen overheerscher hebbende doen vlugten, ons niet buigen onder het juk van weinigen — mijn langdurig verblijf in Frankrijk gaf mij gelegenheid om meer van nabij zekere wezens te leeren kennen, die zig volksleiders noemen; en moet bekennen, dat hunne grootste verdiensten bestonden in eene onbeschaamde tronie en eene *Mirabausche long*: — wat zoude het mij leed doen, indien het goede volk van Nederland..... maar dat wil ik niet gelooven.»

Doch om nu te komen op de eigenlijke vraag in den *Navorscher*, die mij de pen deed opnemen, in dienzelfden bundel vind ik de volkomene bevestiging omtrent de schandelijke ontvreemding van haar goed gedurende hare ballingschap. In eene *Toeëigening aan den burger JAN POPPO ANDRÉ VAN CANTER, Secretaris te Wolvega*, leest men onder andere de twee volgende coupletten:

„Aan u, een vriend op wien wij mogen roemen
Als onzen vriend, den vriend van onze ziel;
Die (waarom zou de erkentnis dit verbloemen?)
Ons vrijheid geeft u met dien naam te noemen,
Toen ons bezit in roofzuchts handen viel:
Aan u, die ons, toen 't hart zoo vurig haakte
Naar ons bemind, ons dierbaar vaderland,
Dat nu 't genot der lieve vrijheid smaakte;
Behoeftigheid die reis onmogelijk maakte,
Zo edelmoedig hielpt door milden onderstand.”

In een vrij uitvoerig gedicht: *Aan onze teder geliefde vriendin de burgeresse CLAUDINE RENAULD, geboren RENAULD*, geeft zij eene beschrijving van de laatste dagen van haar verblijf in Frankrijk op het landhuis van hare vrienden RENAULD, van de gulle gastvrijheid daar genoten en van het aandoenlijk afscheid van eene familie, waaraan zij door de teederste banden van dankbaarheid en vriendschap zoo innig gehecht was. Dan haalt zij de herinnering op van dien angstigen tijd, toen ook die familie aan het schrikkelijkt lot bloot stond:

„Bemindste der vrouwen,
Nooit is uwe vriendschap,
Uw teder vertrouwen
Ons klaarder gebleken,
Dan toen ge uit uwe armen
Uw lieven CAMILLE (*)
Helaas, voeldet scheuren
Zo woest, zo baldadig!
Toen hij werd gevangen,

(*) CAMILLE RENAULD, haar echtgenoot, die toen weder op vrije voeten was. Maar wie weet te zeggen, bij welke gelegenheid hij vastgezeten heeft?

Die altoos der vrijheid
Getrouw was gebleven;

Maar kwistig weldadig
Ten dienste der vrijheid
Zijn schatten uitstortte.

Toen vloogt ge om vertroosting
Tot ons, uw vriendinnen.
Gij weendet uw traanen,
Die traanen der liefde,
Van angst, van vertwijfeling,
Bij ons, uw vriendinnen.
Wat konden wij spreken
Ter uwer vertroosting?
Wij zweegen, wij zuchtten,
Wij weenden te zamen!
Dat was de vertroosting;
Wij hadden geene andre.

Wat zworven wij dikwijls
Langs moeilijke paden,
In brandende hitte,
In guur weêr, in regen
Ter plaats waar CAMILLE
Zo lang zat gevangen.
Dan stegen wij klimmend
Met onvaste voeten
Langs wijkende steenen
Dier oude ruïne,
Die daar op de hoogte
Verstrooid blijft gelegen;
Op hoop dat CAMILLE
Zijne oogen zou wenden
Ter plaats waar wij dwaalden,
En wij ons verstoutten
In spijt zijner wachten,
In spijt der verspieters
Een teeken te geeven;
Nu eens door ons roepen:
Kom hier dan Diane!
Dat beest, dat zijn meester
Zo trouw ging bezoeken,
En soms heele dagen
Lag onder den voormuur,
Die hem hield gevangen.

.
Vergeten wij immer
Dien dag, onzen feestdag!
Den dag, dat CAMILLE
In vrijheid gesteld werd?
'k Zie nog hoe hij voortvliegt
Van 't hooge gebergte
En valt in uwe armen.

.
Nu waart gij gelukkig
o Beste der vrouwen!
Voor ons, uw vriendinnen,
Was niets meer te wenschen.
Nu sleten wij zamen
In landlijk genoegten
In stilte onze dagen.

.
Wij dachten niet langer
Naar Holland te keeren:
De hoop was verdwenen,
Dat immer de vrijheid
Haar heilige wetten
Daar weêr zoude geeven.
Wij hadden besloten
Onze overige jaren
Bij u te verslijten.

Maar wat is bestendig
In 't wisselend leven?
Uw helden verwonnen,
De vrijheid werd weder
Geplaatst in haar zetel;
Zij geeft den Bataven
Haar heilzame wetten:
Zij eischt dat haar vrienden
Met haar wederkeeren.
En zoudt gij ons laken?"

Nu volgt het afscheid, hetwelk met dankbare herinnering aan de vele bewijzen van liefde en warme vriendschap wordt vermeld. Ziedaar eene kleine bijdrage tot nadere toelichting van den levensloop eener nog niet genoeg gewaardeerde vrouw. Mogt zij anderen opwekken, om nog andere bronnen op te sporen, ten einde zij eenmaal in hare volle waarde gekend worde. SAXO SYLVIVS.

Elisabeth Bekker voor het schrikbewind. Het deed mij groot genoegten, dat mijne vraag in den *Navorscher*, dl. II. bl. 316, omtrent ELISABETH WOLFF, geb. BEKKER, den heer H—g. aanleiding heeft gegeven, om over hare wederwaardigheden en die van hare vriendin AGATHA DEKEN te Trevoux, eenig licht te verspreiden, al is er dan ook daardoor nog geen licht opgegaan over de wijze waarop mevr. WOLFF zelve zich zoo vrijmoedig en boertend heeft verdedigd voor den bloedraad te Trevoux; waardoor mijne anecdotenverzameling met eene treffende bijdrage zou vermeerderd zijn, en waar ik nog reikhalzend naar uitzie.

Mogt de heer H—g. en anderen zich opgewekt gevoelen, om verder na te vorschen wat er, behalve het reeds gegevene, hier of daar te vinden is, waardoor de levensbeschrijving van deze zoo geestige dame kon aangevuld worden!

Hij die in de gelegenheid is hare dichtwerken op te slaan en naauwkeurig te lezen, — ofschoon geene gemakkelijke taak, — zou voorzeker wel het een of ander kunnen ontdekken wat daartoe zou kunnen dienstig zijn.

Ik heb er de ondervinding van. Toen ik nog in het bezit was van haar dichtstuk, *Walcheren in 4 zangen*, 2de druk (de 1ste druk is van 1769), heb ik uit de belangrijke voorrede het volgende opgeteekend. Zij is wel eens zeer bitter en scherp, als zij de leeraars der toenmaals heerschende kerk ten toon stelt. „Dat bitter vernuft,” zegt zij bl. 8, „is een vreemd gewas, door toevalligheden bij haar overgeplant.” — „Als men weet dat men mij om het schrijven eener voorrede — — bitterheden heeft aangedaan, die ik onmogelijk der geheele geestelijkheid van de publieke kerk, waarvan ik toen lid was, kan wijten, doch die evenwel uit den kerkelijken hoek op mij nederschooten” enz. bl. 9. Deze regels haalt ook L. VAN OLLEFEN aan in *Het*

riete kluisje van Mej. ELIZABETH WOLFF, geb. BEKKER, op Lommerlust in de Beverwijk, het verblijf dier dichteresse en van hare vriendinne enz. bl. 20 in de aant. Zij betuigt verder bl. 15: „Ik heb mijn afscheid van eene kerk-gemeenschap genomen, toen men mij durfde vergen, indien ik voortaan geliefde ten avond-maal te gaan, mij te menageeren van het veelvuldig gaan naar de Doopsgezinde kerk. Die eisch kwam mij én te bespottelijk én te onbeschaamd voor, om mij toen nog langer te houden daar ik was.”

Haar werk *Over den staat der rechtheid, den val en den gevallen mensch* (1763?) noemt zij, bl. 19, „Een jeugdig stuk — — — een misselijk olipodrigo dat haar als lood op het hart woog en dat zij gaarne aan den uitgever zou ontkarpt hebben.”

Zeër naïf schetst zij zich zelve in eenige verzen, om den kunstenaar, die haar wilde afbeelden, te leeren wat in haar *miniatur* al of niet behoorde te spreken:

„'k Heb op zijn best een dagelijksch wezen;
Bruin hair, zeer weinig kleur, zoo wat Egyptisch blond;
Een neus, niet naar mijn zin; — een fijnen kleinen mond,
En oogen, magtig groot, daar elk wat uit wil lezen,
Die 't al vertellen wat ik denk, bepeins, gevoel.
Ik teeken altijd sterk, 't zij ik met ernst, iets koel
Bedaardijk overdenk, of deel neem in gesprekken,
Die vriendschap of die vrengd verwekken.
'k Ben teér, niet groot, zoodat 'k beduid helaas! niet veel,
'k Heb niets pedants, niets stroefs, niets héél;
Ik kenmerk dan ook niets dat aandacht trekken zou,
Maar ben een alledaagsche vrouw.”

(Hare *Mengelpoëzy*, dl. I. bl. 169. Amst. 1785.)

Onder haar portret, met dat van A. DEKEN op ééne plaat, naar W. HEERING ad vivum door A. CARDON, plaatste zij deze regels:

„Natuur plaatst onzen geest als 't waare in 'taangezicht;
Zij doet der menschen ziel door zijne oogen spreken;
Wie onze werken leest herkent des ook zeer ligt
Uit beider Beeltenis, wie BEKKER zij, wie DEKEN.”

Men behoeft waarlijk geen LAVATER te zijn om beide van elkander te scheiden.

J. C. K.

Overicheyt en Landraedt aan dese zijde der Mase (vgl. XI. bl. 200). Over dit collegie zie de vrager SCHWARZENBERG, *Charterboek*, dl. IV. fol. 110, 131, 279, 354; WAGENAAR, dl. VII, bl. 18, 25, 409, 415. Uit *Charterboek* IV. bl. 354 blijkt, dat het in 1583 te Utrecht zitting hield, doch bl. 280 geeft aanleiding om te denken dat het in 1581 te Leeuwarden vergaderd was.

[Naar mededeelingen van den heer W. BECKHOFF aan het bestuur van den *Navorscher*.]

Graven van Oostervant (vgl. XI. bl. 260). *Ostervang*, *Oostervang*, *Ostrevandt* of *Osterbandt*, in het Latijn *Austerbatium*, vindt men in meest alle geographische en historische woordenboeken vermeld. Het is een streek

lands in het graafschap Henegouwen, gelegen tusschen de Schelde, de Scarpe en de Seuset, waarvan de hoofdstad is Bouchain. Daar-in ligt St. Amand, waarnaar deze streek door sommigen het eiland van St. Amand wordt genoemd. Het jaar wanneer dit graafschap aan VAN BORSELEN geschonken werd, zal 1436, niet 1634 moeten zijn. De geschiedenis zal voor het overige met die van het graafschap Henegouwen in verband moeten worden gebragt. Men leze o. a. VAN METE-REN, *Hist. van de oorlogen*, dl. III. bl. 371, 8ste uitgave, 1750. V. D. N.

Stads heerlijkheid van Woerden. Is de woor-delijke inhoud ook bekend van de volmagt, door MARIA VAN NASSAU, douarière VAN HOHENLO, aan jhr. PHILIPS VAN STEELANDT, in het jaar 1610 gegeven, om, in haren naam, van de grafelijkheid van Holland, de stads heerlijkheid van Woerden in pandschap te nemen? De *Resol. van Holland* en BOR kan ik op dit oogenblik niet raadplegen.

J. L. A. I.

Dirk Uyttenbrouck (vgl. A. R.). Hij was kapitein bij de hellebardiers der garde van prins WILLEM I. Zijn portret, in krijgsmans-gewaad, is gegraveerd door J. H. WIERIX, waarvan het stedelijk bestuur der stad Delft in dit jaar, op de verkooping van den boek-handelaar MOONE aldaar, eenen afdruk heeft aangekocht op satijn.

J. L. A. I.

Belasting op het haarpoeder (vgl. XI. bl. 228, 292). Eene der vragen van MARS, of deze belasting voor alle haarpoederdragende ingezetenen der goede gemeente — burgers en notabelen — dezelfde was, meen ik bevestigend te kunnen beantwoorden, daar ik eene dergelijke quitantie, afgegeven aan een' der voornaamste ingezetenen, weleer secretaris der stad Amsterdam, onder mij heb berusten.

A. G. D.

Heerlijkheden Maarsbergen en Hoogland en de vijf Gerechten van Emmeclaar (vgl. XI. bl. 259). De vriend van Bt. zal het grootste gedeelte van zijne vraag beantwoord vinden in den *Tegenw. staat der vereenigde Nederlanden*, dl. XII (Utrecht), waar bl. 243 wordt gehandeld over de heerlijkheid van 't Hoogland, bl. 246 over de heerlijkheid Emmeklaar, en bl. 288 en vooral bl. 448 over de heerlijkheid Maarsbergen. Een lid van den hoogen raad van adel zal den vrager de wapens dier heerlijkheden wel kunnen opgeven, anders de burgemeesters der gemeenten, waartoe die heerlijkheden behooren.

C/4.

Maria van Hongarijen. Den 19den junij 1546 schrijft de landvoogdesse aan MAXIMI-41 *

LIAAN VRN BUUREN: »aen te nemen ende onthouden zekere getal van Ruyteren ende knechten om die te gebruyckene tot bewaernisse ende bescermenisse van vruyden(?) ende andere Key. M^t. onss heeren ende bruders goede en getrouwe landen ende ondersaten van de wertsonner," omdat zij tijdingen had, dat in de *Orteren van de wertsonner* zich knechten en oorlogsvolk verzamelden. Door wie werden die knechten en dat oorlogsvolk aangevoerd, en wat is er het gevolg van geweest?

J. L. A. I.

Philips van Hohenlo. Welk ongeluk is PHILIPS VAN HOHENLO in het jaar 1600 overkomen, zoodat FLORIS II VAN PALLANDT hem zijn hofmeester toezond om daarnaar onderzoek te doen?

J. L. A. I.

Amalia van Solms (vgl. A. R.). Tot de literatuur van AMALIA VAN SOLMS behoort mede: *Laurierkroon gevlochten voor H. H. Princesse AMALIA VAN SOLMS, gemalinne van S. H. Pr. FRED. HENDRIK, ofte waerachtigh verhael van hare afkomst, familie, enz. Uit het Hoogduitsch vertaelt*. z. p. 1677, 4°.

J. L. A. I.

Kruisen aan de poorten bij kermis (vgl. XI. bl. 230 en 262). In de middeleeuwen werd en bij de inwijding der cathedralen, en bij het vieren van den jaarlijkschen gedenkdag aflat van 10—40 dagen verleend aan den genen, die het feest der inwijding zou bijwonen. Men plaatste dan in de kerk vóór het hooge koor een rood houten kruis, als zinnebeeld van de vrijmaking des menschedoms door CHRISTUS, terwijl statige ommegangen den luister van het feest verhoogden. Het is te begrijpen, dat bij dergelijke gelegenheden eene talloze menigte van alle kanten zamenstroomde, zoo uit nieuwsgierigheid als om van de opgelegde kerkelijke boetedoeningen ontheven te worden.

De stedelijke overheden gaven dan insgelijks aan hen, die wegens burgerlijke wanbedrijven verbannen of om schulden voortvlugtig waren, *vrijheid* om het kerkelijke feest te komen bijwonen, en stelden mede, ten teeken dier vergunning, kruisen aan de stadspoorten. Hieruit laat zich gereedelijk verklaren, waarom de kermissen (bastaarddochters der oorspronkelijke *kerkmissen*) later den naam van *vrije jaarmarkten* verkregen hebben.

Breedvoeriger kan C. P. dit een en ander uiteengezet vinden bij G. VAN LOON, *Beknopte verhandeling der week- en jaarmarkten, mitsgaders van de kermissen in Holland*. Leiden 1743. Vgl. ook dr. NOORDEWIER, *Nederd. regtsoudheden*, bl. 46.

Niet ongelukkig is de gissing van dr. RÖMER (zie boven bl. 262), dat de herinnering

aan deze oude gewoonte misschien nog voortleeft bij de straatjeugd van zeker stedeke. 't Was me puero ook in mijne geboorteplaats zaturdags vóór de kermis groot feest onder het aankomende geslacht. De meester gaf dien morgen vrijaf, en allerwege, vooral op het marktplein, zag men jongens met een stuk krijt in de hand en eerbare burgers met een kruis op den rug. De politie liet de bengels ongemoeid, die hunne decoratiën ook wel in den vorm eener *muis* uitdeelden. Een in de verte op dat dier gelijkend lapje laken werd daartoe aan een plankje gehecht en met krijt bestreken.

Is het toeval, of heeft het misschien eenige beteekenis, dat die feestdag in den jongens-almanak *vrijmart* heet?

Bt.

Bevolking van Amsterdam (vgl. XI. bl. 161). Volgens WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, fol. dl. I. bl. 50 en 51, schijnt deze vraag niet wel te beantwoorden. Alleen was hem bekend de telling van het jaar 1622, wanneer het getal der ingezetenen, zoo in de stad als in de voorstad, te zamen bedroeg 104,961. Sedert was er tot zijnen tijd, zoo verre hem bekend was, geene telling geschied; meer weet hij te vermelden over het aantal haardsteden en huizen op verschillende tijden, waarnaar dan toch het getal inwoners eenigermate zoude te berekenen zijn.

V. D. N.

Hendrik Nobbe (vgl. XI. bl. 165). Hij en ABRAHAM VALENTIJN waren de aanvoerders der patriotten, die op den 30sten mei 1787 Kattenburg vermeesterden.

J. L. A. I.

Opene zee aan de noordpool, door een Nederlander ontdekt (vgl. A. R., XI. bl. 230). In 1674 verscheen in Engeland een boek, getiteld: *A brief discourse of a passage by the Nordpole to Japan, China, etc. By JOSEPH MOXON, at the Atlas on Ludgate hill*. Uit dat werk, welks schrijver zich ten doel stelt te bewijzen, dat er, ten minsten in den zomer, eene vrije en opene zee aan den noordpool is, geeft SIMON DE VRIES (*Noordsche Weereld*, bl. 133 volg.) zijnen lezers een kort uittreksel, waarin, behalve het bij MOUBACH opgeteekende en eigenlijk aan MOXON zelven te Amsterdam in eene herberg medegedeelde feit, ook nog het verhaal voorkomt »van JOHAN BEN, wiens vader noch voor vijf jaeren in 't Kroonen-hof, inde Russel-stræet, inde Clooster-gaerde heeft geleefd; en hy selven nu in Wappingh noch in levenden lijve is."

»Deese BEN," dus gaat de schrijver voort, »seyde met een Hollander voor Scheeps-Timmerman nae Japan; en heeft my geseght, dat hy in 't jaer 1668, uyt Japan weer t'huys quam. 'k Vraeghde hem, hoe langh hy van daer onderweegen was geweest? Hy ant-

woordede: Sulcks niet wel te kunnen seggen. Want alsse van *Japan* afvoeren, had de Hoofdman de Stierman bevoelen, recht nae 't Noorden te seylen. Daer op waerense van daer by de vier-hondert *Duytsche* Mijlen gevaren; 't welck by de seven-en-twintigh *Graeden* nae 't Noorden is. Wederom vraeghe ick hem, ofse noch Land noch Eylanden hadden gesien; gelijk ick te vooren den *Hollandschen* nae *Groenland* vaerenden Stierman oock had gevraeghd? Hy antwoorde neen; maer dat 'er, soo verr' alsse geseyld hadden, een vrye opene Zee was geweest, sonder eenige vertooningh van Land. 'k Hervraeghde: Waerom sy soo verr' nae 't Noorden waeren gegaen? En kreeg tot antwoord: Hy kon niet anders seggen, als dat de Hoofdman sulcks had bevoelen. Mijn vermoeden is, dat d'*Oost-Indische* Maetschappy deesen *Capitain* had geboden, meer Landen t'ontdecken, om daer door haren Handel te vergrooten; of dat hy uyt eygene nieuwsgierigheyt heeft willen ondersoecken, of daer een opene Zee moght zijn; om, indien 't geraedsaem gevonden wierd, tusschen *Holland* en dese Plaetsen de Reys dies te bequaemer te kunnen voortsetten. 'k Deed by hem soo veel ondersoek als my mogelijk was, wyl ick, tsedert de vertellingh des gedaghten *Groenlandschen* Stiermans, altijd mijne gedachten had laeten gaen op den Wegh door de Noord-pool nae *Japan*, *China*, en soo al verder. En 't schijnd uyt deese beyde berigten, dat 'er vermoedelijk dien wegh is: Datmen oock by Somertijd deselve wel sou kunnen bevaeren."

Tot dusverre de schrijver, en de afschrijver heeft er niets bij te voegen. B.

Proces van Claes Adriaenssen Meerlandt. In het jaar 1601 is door CLAES ADRIAENSSEN MEERLANDT een proces gevoerd contra drossaart en schepenen van IJsselstein. De eischer had tot advocaat zekeren DETTEN, terwijl de drossaart, GERRIT PIJNSEN VAN DER AA, de tusschenkomst van zijn collega PHILIPS VAN STEELANDT, drossaart van Buuren, inriep, opdat het door den eischer ingediend request, dat door VAN DE SANDE aan die van IJsselstein ter consideratie en advies was gezonden, en waarvan zij wenschten verschoond te blijven, weder aan VAN DE SANDE mogt worden gerenvoyeerd.

Dat proces schijnt nog al gerucht te hebben gemaakt, daar de drossaart zegt, dat de schepenen in het request werden gescholden en hij met logens gecalumnieerd. De vraag is of van dat proces en van G. VAN PIJNSEN VAN DER AA, later lid van de staten van Holland, ook iets bijzonders bekend is. J. L. A. I.

Oswald van den Berg. Hij was ook heer van Bijlandt, Wysch, enz. en neef van MAXI-

MILIAAN VAN BUUREN, die hem, zoo als mij uit een autograaf blijkt, in 1542, een paard, destijds een vorstelijk geschenk, vereerde. Wat is er belangrijks van dien OSWALD bekend, en met wie was hij gehuwd? J. L. A. I.

Wolven in Nederland (vgl. A. R., XI. bl. 33, 84, 163, 258). Wolvega, in de XIIIde eeuw (1218) als landstreek, *ga* of *go*, welligt ook reeds als dorp Wolwagha in de *Gesta Fresonum* (*Werken Friesch Gen.*, dl. II. bl. 142, 4°.) vermeld, ontleende waarschijnlijk zijn naam van de zich in de heide en struiken ten zuiden daarvan ophoudende wolven. Nog den 28sten april 1712 werd in de nabuurschap van Wolvega een wolf geschoten, die lang in de rigtkamer aldaar ten toon hing en nog voorhanden is. Zie (s. f. KLIJNSMA) *Geschiedk. herinneringen uit de voormalige Grietenijen Oost- en Weststellingwerf*, enz. Meppel 1861, bl. 10—11. J. D.

L.

[Het is niet zeker of Wolvega naar de wolven of naar eenen persoon, WOLF geheeten, zoo genoemd is. Het laatste is niet onwaarschijnlijk. Men vergelijke *Minnerts-ga*, *Idsega*, *Brongerga* enz.]

Oranje boven in Engeland (vgl. XI. bl. 229). Omtrent de vreugde over de omwenteling hier te lande in 1813 door de Engelschen aan den dag gelegd, ben ik in staat een officieel bericht mede te deelen van eenen ooggetuige, die uit belangelooze vaderlandsliefde tweemaal in dat jaar naar Engeland reisde, om zooveel mogelijk de overkomst van den prins en gewapende hulp van daar te bevorderen. Het is hier de plaats niet de verdiensten van dien man jegens jegens het vaderland uitvoerig te vermelden, waartoe ik hoop elders gelegenheid te geven, maar ik wil ter beantwoording van bovenstaande vraag het volgende afschrijven uit een eigenhandig bericht omtrent de tweede van gemelde reizen: »Ik arriveerde dan zondag (21 nov.) onder den Engelschen wal, meenende naar Harwich op te zeilen, dan daar ik bevond dat de wind niet gunstig was, rigtte ik mijn voornemen op niets anders, dan om de eerste plaats de beste aan te doen. Door den tegenwind dus afgedreven zijnde, bevond ik mij niet verre van Yarmouth: er waren op dat tijdstip verscheiden lootsbooten in zee, waarvan er terstond op ons afkwamen en eindelijk een ons bereikte. Het scheepsvolk van mijn vaartuig waren allen met oranjecocardes versierd en, zoo als natuurlijk was, zeer opgemonderd, hetwelk dan ook niet weinig verwondering baarde aan die lootsen, welke mij kwamen afhalen, daar zoo iets sedert 20 jaren noch gebeurd, noch door hen gezien was. Hierop seinden zij dadelijk naar den wal, dat er een courier uit Holland gearriveerd was, groote

tijdingen van dat land medebrengende. Dit wierd, door het ophalen der vlaggen, van de landzijde beantwoord, terwijl al de inwoners van Southwal om het zeerst zich beijverden aan strand te loopen, om toch maar te vernemen, welke de tijdingen waren, die ik zou kunnen medebrengen. Zoodra ik daarop den wezenlijken staat der zaken in Holland bekend maakte en dat de omwenteling werkelijk daar ware, was het *hoezee!* algemeen en de vreugde onbeschrijfelijk. Ik vroeg alhier terstond naar den heer ROBINSON, een mijner correspondenten en die tevens Pruisisch consul is, en vond ook hem onder de menigte, die toegevloeid was, tegenwoordig. Dadelijk bragt deze heer mij naar zijne woning en bezorgde mij terstond eene postchais met vier paarden bespannen, ten einde zoo veel maar mogelijk mijne reize naar Londen te verhaasten. Ik was inderdaad niet weinig verwonderd, toen ik onder eene ontelbare menigte van menschen deze postchais, versierd met drie groote vlaggen — de Engelsche — oud Hollandsche en Oranjevlag —, de postillons met groote oranjecocardes, alsmede de hoofdstellen der paarden met linten zag voor den dag komen, en dat alles onder een aanhoudend blazen van den hoorn van *God save the king*, en wel van post- tot poststation: overal had ik dezelfde ontmoeting, tot dat het avond werd en te Colchester arriveerde, alwaar ik vernam, dat er door de telegraaf tijding was gekomen van de omwenteling in Holland, welke tijding door twee gedeputeerden, die zondag om elf uren te Londen waren gekomen, was aangebragt: dit waren de heeren FAGEL en FERPONCHER. Toen ik te Londen kwam was het reeds laat, doch ik vernam, dat denzelfden dag en in Londen en door geheel Engeland in het vervolg de vreugde ten eenemale algemeen en met het grootste enthousiasmus was aan den dag gelegd, gepaard gaande aan honderden van maaltijden in alle publieke plaatsen. Ik heb den koffijhuismeester van het Londenkoffijhuis hooren zeggen, dat hij in geen drie jaren tijds zoo veel wijn uitgeschonken had, als op dien eenen dag, waarop de omwenteling in Holland bekend werd: en inderdaad, ik onderzocht des maandags in alle plaatsen, waar ik kwam, zulk eene onbegrijpelijke vreugde, dat men ooggetuige moet geweest zijn, om zulks recht te bevestigen, terwijl er naar mijne gedachte nimmer eenige natie zou kunnen gevonden worden, die grooter deelneming in de verlossing van Holland zoude kunnen betoonen, dan de Engelschen gedaan hebben.

Dienzelfden avond nog verliet ik Londen, na alvorens met drie of vier mijner beste vrienden, die ik ontboden had, in het Londenkoffijhuis gedineerd te hebben, van waar

ik met de bovengemelde postchais, door eene talrijke menigte opgewacht en onder het gestadig geroep van *hoezee!* en *God save the king and Holland!* vertrok. Deze vrolijkheid heeft nog eenige dagen geduurd, terwijl bijna iedereen, vooral zij, die betrekking op de commercie hadden, met oranje versierd waren."

De man, die dit in 1815 schreef en voor de goede zaak zich zoo beijverde en zich zulke groote opofferingen getroostte, was de heer P. C. GEVERS VAN ENDEGEEST, van wien ik niet weet of zijne daden door het vaderland op den regten prijs zijn gewaardeerd en dien ik gaarne bij deze gelegenheid mijne opregte hulde toebreng.

SAXO SYLVIUS.

Koning Ezelsoor (vgl. XI. bl. 230, 292). Het *Oude Goudtsche Kronijcxken* vermeldt bl. 7 bijna woordelijk wat LAMED ons uit de *Cronike of Historie van Hollant, van Zeelant ende Vrieslant* afschreef, en SCRIVERIUS weet er in zijn *Toetssteen*, bl. 204, 205 en 206, het zijne van te zeggen. Nu, geen oordeelkundig lezer, die weet,

— — — quid distent aera lupinis, zal aan dergelijke beuzelpraatjes historisch gezag toekennen, — maar ook evenmin bepaald ontzeggen. Sapiienti sat. De verdere verdediging dier oude verhalen en kronijken is meesterlijk geschied door mr. J. VAN LENNÉP in NIJHOFFS *Bijdragen*, dl. I. bl. 221—234.

"Maar hoe komen wij aan koning EZELSOOR?" vraagt LAMED. — In HAMCONIUS *Verthoninghe der Coninghen, Bisschoppen enz. van Vrieslant*, op nieuw uitgegeven onder toezigt van jhr. mr. M. DE HAAN HETTEMA, in *de Vrije Fries*, dl. III. bl. 332—410, lees ik, bl. 370: »RIDSARDUS ELINUS, ofte AURINDULIUS. Dese heeft veel kinderen gheteelt, waer af alleen een, met namen FALCO bekend is." Hier hebben we dus FALCOS vader, — maar nu de *ezelsooren*? — De oude hollandsche kronijk. uitg. 1517, bl. 49, zegt: »Heer LEM, voerseyt, hadde enen Soen, genoemd AURINDULIUS, ende was Coninc van Vrieslant; den welcken die leke luden noemen EZEL-OIR, omdat hi so lange oren hadde gelyck een Eezel; mer dit is al versierde logentaal; want hi genoemd was AURINDULIUS, of EZELINUS, ende comt sere mitten Latyn overeen; want AURIS is een *Oer*, mer dat hi lange oren hadde, en is so niet," enz.

En zoo zijn wij aan koning EZELSOOR gekomen.

Bt.

[AURINDULIUS of EZELINUS zal wel een even fabelachtig wezen zijn als heer LEM. Is het nu te bewijzen dat de overlevering dezen persoon vroeger als EZELINUS kende dan als EZELSOOR, dan is de zaak duidelijk. De kronijk in de vraag vermeld is dezelfde als het *Goudtsche Kronijcxken*.]

Koning Ezelsoor. Hoe men aan dien naam kwam, verklaren J. FENACOLIUS in zijne *Vert. van Cajus, Corn. Tacitus.* Amst. bij JOOST HARTGERSZ, 1645, bl. 710, en G. DE CRETSEER, *Beschrijvinge van 's Gravenhage*, 2de druk. Amst. 1729, bl. 122.

Mr. GERARD VAN LOON spreekt er in zijne *Aloude Reg. van Holland*, Leiden 1744, dl. I. bl. 260, ook van als van een verlichtsel, in eene aantekening aldaar de bekende plaats uit J. à LEIDIS aanhalende.

De heer D. BUDDINGH, in zijne *Verh. over het Westland*, Leiden 1844, geeft bl. 74 en 92 in de aantekening eene bijzondere opvatting van den naam ESELOOR.

L. D. R.

Generaals van de republiek der Vereenigde Nederlanden (vgl. XI. bl. 37, 133, 225, 258,

293). De vrede, den 18den oktober 1748 te Aken gesloten, had eene »reform» der troepen ten gevolge, waartoe door den stadhouder prins WILLEM V en na zijn dood (22 oct. 1751) door zijne weduwe, prinses ANNA, die als voogdes over hunnen minderjarigen zoon, met den titel van gouvernante, hem in het bewind was opgevolgd, plannen aan de staten-generaal zijn ingediend, welke eindelijk den 2den maart 1752 aangenomen werden en gedurende een veertigtal jaren stand hielden. De bij deze gelegenheid herziene en vastgestelde tractementen der generaals en overige hoofdofficieren, die ook nog in 1761 op denzelfden voet werden uitbetaald, bedroegen, in vergelijking gebragt met die welke in den tegenwoordigen tijd aan de overeenkomstige rangen en betrekkingen zijn verbonden, als volgt:

	in 1761.	in 1861.
Capitein-generaal (Opperbevelhebber)	f 120000.	?
Veldmaarschalk	» 20000.	f 20000.
Generaal	» 10000.	» 10000.
Luitenant-generaal (infanterie en cavallerie)	» 4800.	» 8000.
Generaal-majoor (infanterie, cavallerie en artillerie)	» 2400.	» 5500.
Kolonel { der infanterie	» 2400.	» 4000.
» cavallerie	» 2400.	» 4500.
» artillerie	» 2400.	» 4500.
Luitenant-kolonel { der infanterie	» 960.	» 3500 en 3000.
» cavallerie	» 960.	» 3900 en 3400.
» artillerie	» 960.	» 3400.
Sergeant-majoor (majoor) { der infanterie	» 720.	» 2600 en 2200.
» cavallerie	» 720.	» 3000.
» artillerie	» 720.	» 3000.
1 Adjudant-generaal van zijne Hoogheid 1.	» 3600.	
1 " " " " 2.	» 2500.	
1 " " " " 2.	» 1800.	

Tegenwoordig genieten de adjudanten bij den koning en bij de prinsen van den bloede, de tractementen volgens hunnen rang met eene toelage van f 1200 in het jaar.

Bij het beoordeelen van dezen vergelijken staat dient men indachtig te zijn dat de toenmalige veldmaarschalk, de hertog LODEWIJK van Brunswijk, nog genoot het tractement als »collonel van de guardes du corps» gedurende de minderjarigheid van z. h. den heere erfstadhouder, ad f 3600 in het jaar; en als »collonel van 't regiment guardes te voet» f 4800 in het jaar.

De officieren der »guardes» hadden aanmerkelijk hogere tractementen dan die van de overige troepen.

De meeste generaals waren, in die dagen, tevens kolonel van een regiment, en werden ook nog in die betrekking bezoldigd, zoodat ook de generaalmajoor DE CREUTZNACH, die in dien rang f 2400 bekam, nog eens die som als kolonel en chef der artillerie in het jaar ontving. Buitendien genoten de meeste hoofdofficieren nog het tractement als kapi-

tein van de compagnie die zij beheerden, zoodat na eene eenvoudige optelling dezer voordeelen, het verschil in de bovenstaande opgave weldra aanmerkelijk vermindert, hoewel dat voor de luitenant-kolonels en majoors nog vrij groot blijft. De betrekkingen aan die rangen verbonden, zijn echter aanmerkelijk gewijzigd, veel zelfstandiger en meer omvattend geworden.

Zie HARDENBERG, *Overzicht der voornaamste bepalingen betreffende de sterkte enz. van het Nederlandsche leger sedert den vrede van Utrecht in 1713*, 1ste gedeelte, 's Gravenhage 1858, en KESMAN, *Klapper* (bewerkt door HARDENBERG) *op de bestaande kriegsregeling der landmagt*, 4de druk, 's Gravenhage 1854.

Majoor K.

Evert van Lennep (vgl. XI. bl. 36, 99, 196 en 259). De heer J. VAN LENNEP zegt bl. 259, dat »de protestantsche BILDERDIJK (als TEISTERBANT, naar hij beweerde), de collatie bezat van een kanonikaat bij het kapittel der hoofdkerk in 's Hertogenbosch.» Over het be-

weren van BILDERDIJK dat hij van de graven van TEISTERBANT stamde, dat stokpaardje van den beroemden dichter, zullen wij thans niet spreken, maar wij ontkennen dat BILDERDIJK de collatie bezat van een kanonikaat bij 't kapittel der hoofdkerk te 's Hertogenbosch. Ja wij gelooven gerust te kunnen beweren, dat nooit eenig particulier, hij mogt protestantsch of roomsch zijn, het regt heeft bezeten een *kanonikaat* te begeben, dat is een *kanunnik* aan te stellen. De aanstellingen der kanunniken geschieden door de kapittels, of door het gezag dat dit ligchaam verving.

Maar wat was er van de zaak? Een eigenhandig door BILDERDIJK geschreven stuk, een door hem ondertekend request, dat voor mij ligt, zal het antwoord geven.

BILDERDIJK was, bij erfopvolging, patroon of wil men, collator van twee beneficiën of kapellaniën, »gefundeerd (het zijn zijne eigene woorden) door GIJSBERT BACK, in leven Kanunnik in Sint Jans Evangelistenkerk te 's Hertogenbosch, op zekeren Autaar, staande in de kapelle of choor van dezelve kerk, van ouds genaamd het Baks Choor,» waarvan de begeving stond aan hem als patroon, doch de agreatie aan het publiek gezag, als na de reformatie representerende den deken en het kapittel van St. Jan.

BILDERDIJK deed in 1803, toen hij te Bruns- wijk zijn verblijf hield, afstand van de inkomsten van een dier kapellaniën, welke afstand door het *Staatsbewind der Bataafsche republiek*, bij besluit van 30 augustus van voornoemd jaar, werd geaccepteerd.

Het voornoemde stuk is ondertekend WILLEM VAN TEISTERBAND, genaamd BILDERDIJK.

Onze dichter bezat alzoo *niet* de collatie van een geestelijk of kerkelijk ambt of bediening, maar hij was patroon van een *beneficium*, en wel van een geldelijk *beneficium*, afkomstig van eene fundatie, weleer op een altaar in de kerk van St. Jan gevestigd, doch waarmede de kerk of de roomsche geestelijkheid niets meer te maken had. De kerkelijke goederen en inkomsten kwamen hier te lande, na de reformatie, onder het beheer van het publiek gezag en de kerk van St. Jan te 's Hertogenbosch was in 1639 aan de Hervormden afgestaan en werd eerst in 1810 aan de Roomschen terug gegeven.

Er bestonden vroeger hier te lande, en bestaan nog, verscheidene soortgelijke fundatiën, veelal vicarijen genoemd, als die waarvan BILDERDIJK het patronaat bezat. De administratie over diergelijke instellingen, meestal familiefondsen, werd bij besluit van den souverainen vorst der Vereenigde Nederlanden van den 8sten mei 1814, n°. 147, opgedragen aan den minister van binnenlandsche zaken, om »te worden beheerd op dezelfde

wijze als dat van ouds heeft plaats gehad.» Men zou derhalve bij het ministerie van binnenlandsche zaken wellicht inlichtingen kunnen bekomen omtrent de door BILDERDIJK bezetene beneficiën.

Het genot der praebenden van de vijf kapittels te Utrecht ging na de reformatie ook, hoewel op eene andere wijze, aan wereldlijke personen over. Men zie den *Tegenwoordigen Staat van Utrecht*, dl. I. bl. 164 en volg.

Maar hoe kwam BILDERDIJK aan het patronaat dier beneficiën? — Wij kunnen het uit genealogische aantekeningen mededeelen. BILDERDIJK kwam er niet aan door afstamming van de graven van TEISTERBAND, maar als afstammeling van eene zuster van den fundateur.

GIJSBERT BACK HENDRICKSZ., kanunnik van de kerk van St. Jan te 's Hertogenbosch, alsmede (zoo luidt de aantekening) van St. Pieterskerk te Beek, stichtte in 1455 het Baks Choorken te 's Hertogenbosch en twee cantoryen te Beek. Hij had vijf zusters, van welke de oudste ALLJD genaamd, huwde aan LAURENS VAN NIJN. Uit dit huwelijk stamde BILDERDIJK op de volgende wijze:

LAURENS VAN NIJN en ALLJD BACK, voornd. waren ouders o. a. van

LAURENS VAN NIJN gez. BACK, tr. CATHARINA BACK.

ALEJJD VAN NIJN, tr. WILLEM SCHEYMAKERS, gen. VAN DEN EYNDE.

CATHARINA VAN DEN EYNDE, tr. HENRICH PELGROM.

LAURENS PELGROM, tr. JUDITH VAN VEEN.

PIETER PELGROM, tr. ANNA OLYSLAGERS.

LAURENS PELGROM, tr. MACHTELD PRICK.

HENRICH PELGROM, tr. MARIA RODENBURCH.

EMANUEL PELGROM, tr. FEMMETJE DUYZENDDAALERS.

EMANUEL PELGROM DE BIE, tr. SIBILLA VAN ALSTEE.

ISABELLA PELGROM DE BIE, tr. WILLEM DUYZENDDAALERS.

SIBILLA DUYZENDDAALERS, tr. dr. IZAAK BILDERDIJK.

Uit welk huwelijk onze dichter den 7den september 1756 geboren werd.

WILLEM BILDERDIJK stamde dus in den 12den graad af van eene zuster van den fundateur der beneficiën, waarvan hij alzoo bij erfopvolging het patronaat bezat.

W. J. C. v. H.

Evert van Lennep en Heyman Jacobs. Ik wil thans met den heer J. VAN LENNEP niet bespreken zijne beweringen omtrent den oorsprong en aanvang der familienamen, omtrent HEYMAN JACOBSZ., omtrent de verwantschap van den voor- of doopnaam HEYMAN (HEYMEN) met het *heiblok*, omtrent het niet bekleeden van stedelijke bedieningen door edellieden, enz. enz. Welligt kom ik op die beweringen, die mij alle voor wederlegging vatbaar schijnen, nog wel eens, *si tanti*, terug. Nu bepaal ik mij er bij, hem te vragen, waar hij het bewijs heeft gevonden, dat de abdissen van Elten ooit, zoo als hij bepaaldelijk beweert, de *souvereiniteit* over Muiden of over het slot aldaar, het zij dan slechts q.q., hebben bezeten? — Over Naardingerland is iets anders. Dit is bekend. Maar Muiden behoorde, voor zoo ver ons bekend is, nimmer tot Naardingerland.

C+C+C

3.

Evert van Lennep en Heyman Jacobsz. De heer J. VAN LENNEP noemt bl. 260 ANDRIES BOEL DIRCKSZ., „den grootvader van alle deftige amsterdamsche familien.” Wat meent hij hiermede? — Om elkander goed te verstaan, dient men over de beteekenis der woorden, die men gebruikt, het wel eens te wezen. *Grootvader* zal hier wel *voorvader* beteekenen. Maar wat zijn volgens den heer VAN LENNEP *amsterdamsche familien*? — Hoe vele jaren moet eene familie in Amsterdam hebben gewoond om als *amsterdamsche familie* te worden beschouwd? — 200, 300, 500 jaren? Zijn het ook soms, volgens hem, alleen de afstammelingen van de visschers, die het dorp, later Amsterdam genoemd, bewoonden? De *aborigines*? Sluit hij ook soms de familien uit, die zich eerst na de reformatie (1578) te Amsterdam hebben gevestigd? Wat zijn, volgens hem, *deftige familien*? Toch wel niet alleen de vroegere zoogenaamde *patricische*? — De heer VAN LENNEP zegt zoo *apodictisch*, dat alle deftige amsterdamsche familien ANDRIES BOEL DIRCKSZ. tot voorvader hebben, dat men er niet aan mag twijfelen, zoodat elke *amsterdamsche familie*, die het geluk niet heeft dien BOEL (zonder woordspeling) onder zijne voorvaders te tellen, gerust hare rekening kan opmaken en nederig uit de rij der *deftige familien* terugtreden. — Gelukkig zoo men in onze dagen, wat de attributen der overheidspersonen betreft, gelijk de heer VAN LENNEP, aan het slot van zijn artikel of spottend? of schalksch? beweert, tot de vijftiende eeuw was terug gekeerd, en zoo men bij de benoeming van iemand tot eenige lands- of stadsbetrekking niet meer vroeg of hij van ANDRIES BOEL DIRCKSZ., of wel van JACOB CLAASZ. BOEL gezegd DUIVEL, afstamt, maar wel of hij voor de te vervullen betrekking geschikt is. De heer VAN LENNEP zou menig-

N. REEKS, Dl. I.

een verplichten, door de lijst der afstammelingen van ANDRIES BOEL DIRCKSZ. publiek te maken, opdat men met hem zou kunnen weten, wie alzoo tot de *deftige amsterdamsche familien* behooren en wie niet.

EEN OUD AMSTERDAMMER DIEN NIET WEET OF HIJ VAN ANDRIES BOEL DIRCKSZ. AFSTAMT, MAAR HET NIET GELOOFT.

Evert van Lennep. Dat de leden der familie VAN LENNEP dienstmannen van hertog KAREL van Gelre waren, blijkt ond. and. hieruit, dat JORIEN VAN LENNEP in 1507 voorkomt als hoofdman of ridmeester in dienst van genoemen hertog. Men zie I. A. NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderl.*, dl. VI. st. I. bl. 392 *der verzameling van oorkonden*, aant. 1. — ROELOF VAN LENNEP was hofmeester van dienzelven hertog en drost van Middelaar. Zie *Geldersche Arkadia*, bl. 5, en *Wandelingen in de omstreken der stad Arnhem*, bl. 126. C+C+C had dus bl. 196

3.

van dit maandschrift geen ongelijk met te beweren, dat het hoogst onwaarschijnlijk is dat MAXIMILIAAN, gedurende zijnen oorlog met den hertog van Gelre, zijnen aartsvijand, de bewaring van een zoo belangrijk slot, als dat van Muiden in die dagen voor Holland en vooral voor Amsterdam was, zou hebben toevertrouwd aan een geldersch edelman, wiens bloedverwanten tot de bevriende edelen, ja tot de dienstmannen van hertog KAREL behoorden. □.

[Van dienzelven medewerker ontving het bestuur later nog het volgende artikel.]

Evert van Lennep en Heyman Jacobsz. De heer VAN LENNEP zegt bl. 260: „Edellieden woonden (in de XVde en XVIde eeuw, waarover dit artikel loopt) niet in de steden, dan ten koste van hunne adellijke voorrechten, en werden er geen burgemeesters of schepens.” Wij weten niet, of die heer hiermede alleen Holland op het oog heeft, maar zoo als het daar staat is het ook op andere gewesten toepasselijk. Zoodanige gezegden van een gezaghebbend man, zoo als de heer VAN LENNEP is, worden ligt nagepraat of nageschreven. Wij zullen ons thans met Holland niet bemoeien, maar ons bij de stad Utrecht bepalen. In het *Groot Placaatboek van Utrecht*, uitgegeven door J. VAN DE WATER, vindt men in het IIIde deel, van bl. 101—145, eene lijst van heeren borgemeesteren, schepenen, raden, enz. der stad Utrecht van het jaar 1402 tot 1528. — Wij vinden op die lijst onophoudelijk de namen VAN OUDAEN, VAN AMERONGEN, VAN ZUILEN, VAN DRAKENBORGH, VAN HAMERSTEYN, VAN LANTSCROON, VAN LICHTENBERG, VAN LOCKHORST, VAN ALENDORP, VAN HARDENBROEC, DE VOOGHT VAN RYNEVELD, VAN RAEPHORST, VAN TEYLINGEN, VAN OOSTRUM, de ridder VAN ZANDENBURCH VAN

42

NYVELT, VAN BRIENEN, VAN BRAKEL, UYTEN ENG, VAN WEEDE, enz. enz. Maar eens toegegeven, dat al die personen wel namen droegen, die ook adellijke geslachten voerden, maar zelve niet tot die geslachten behoorden, dan treffen wij op die lijst toch aan: WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYVELT, burgem. 1416, STEVEN VAN ZUYLEN VAN NYVELT, schepen 1438, JAN VAN ZUYLEN VAN AMERONGEN, raad 1452, JAN BORRE VAN AMERONGEN, schepen 1457, DIRCK BORRE VAN AMERONGEN, schepen 1471, JAN TAETS VAN AMERONGEN, schepen 1475, heer DIRCK VAN ZUYLEN, ridder, schepen 1482, JAN VAN RENNESSE VAN WULVE, schepen 1489, ERNST TAETS VAN AMERONGEN, schepen 1524, GJSBERT VAN ZUYLEN VAN DER HAER, schepen 1527, heer JAN VAN HUCHTENBROEK, ridder, schepen 1528 enz. enz. In 1311 vindt men als schepen vermeld heer JACOB VAN LICHTENBERCH, ridder, en die personen zal men toch wel als edellieden willen aamerken. — Dat zij door hunne inwoning, en zij moesten, om regeringsleden te zijn, binnen de stad wonen, hunne adellijke voorregten zouden hebben verloren, is ons niet gebleken. De ridders behielden ten minsten hunnen titel van ridder, hetgeen in die dagen niet, zoo als in de onze, bestond in het dragen van een kruisje of sterretje aan een lintje, maar een stand uitdrukte. Het gezegde van den heer VAN LENNEP, dat edellieden geen burgemeesteren of schepenen werden, dient alzoo met eenig voorbehoud te worden opgevat. □.

Evert van Lennep en Heyman Jacobsz. Bij al wat er over dit onderwerp reeds gezegd is, moet ik toch ook nog iets voegen. Het betreft den naam HEIMAN. Met volle regt verwerpt onze medewerker $\frac{C+C+C}{3}$ de meening, dat

deze met het heiblok in verband zou staan. Ware het een familienaam, dan was het mogelijk: familienamen aan dergelijke voorwerpen ontleend zijn er in menigte. Maar het is een voornaam. Voornamen zijn bij de duitse volken veel vroeger ontstaan dan familienamen, langen tijd was wat nu voornaam is de eenige naam dien iemand had. De familienamen zijn oorspronkelijk geen hoofd- maar bijnamen, gegeven of aangenomen om verwarring van gelijknamige personen te voorkomen. Men gaf er dus weinig om wat die naam beteekende, zelfs nam menig een zijnen scheldnaam of dien van zijnen vader als familienaam aan. En nog is het ons vrij onverschillig, of wij JANSEN of PIETERSEN, DE BOER of DE KEIZER, VAN DER ZEE of VAN DER SLOOT of hoe ook anders heeten, indien onze naam maar niet of iets slechts of verachtelijks beteekent of iets bespottelijks heeft. De oude duitse volken echter waren kiescher op dat punt. In den tijd toen men zijn kind nog

niet naar eenen der naaste bloedverwanten noemde, maar er eenen naam voor uitkoos of uitdacht, moest dat een schoone naam wezen, een naam die iets loffelijks, iets uitstekends te kennen gaf, wat men in dat kind, wanneer het tot man gerijpt zou zijn, hoopte te vinden. WIGOLF, *krijgsheld*, SIGIERI, *overwinnaar*, MAHALRICH, *maytig in de volksvergadering*, zie daar een paar voorbeelden uit vele duizenden. Niet alleen namen die iets slechts, maar ook die iets dat goed noch kwaad is, beteekenen, vindt men onder de oude duitse volken niet. Alle spreken zij uit wat de vader voor zijn kind wenschte, zijn het profetiën van eene schoone toekomst.

Die namen, bijna alle zamengestelde woorden, werden later dikwijls verkort of verkleind. Zulk eene verkorting of verkleining (met zekerheid durf ik niet beslissen wat van beide het is, noch van welken naam) is ook HEIO. Onder de oudhoogduitsche namen wordt hij reeds door GRAFF, IV. 710, opgegeven. In Friesland komt hij voor in 1328 (zie SCHWARZENBERG, *Charterboek*, I. 181) en later niet zelden.

Ieder weet, dat sommige ouders van den naam van hun kind eenen hupokoristischen vorm maken, door bijvoeging van *man*. JAN wordt JANNEMAN, HEIN wordt HEINEMAN enz. Deze gewoonte is reeds oud. Een gevolg er van was, dat sommige personen, in hunne jeugd zoo genoemd, ook in latere jaren zoo bleven heeten, en dat op hunne afstammelingen of bloedverwanten hun naam in dien vorm overging. ENZIMAN, GEZAMAN, PEZOMAN, verkorte namen met toevoeging van *man*, vinden wij reeds bij GRAFF. Friesche namen van dezelfde soort zijn HEDMAN, TADMAN, TEDMAN, TIEDEMAN, TIELEMAN en HEIMAN (van HEIO, HEIE), welke laatste dus noch aan het heiblok ontleend, noch daarmede van éenen oorsprong is. P. LEENDERTZ WZ.

Reiskosten in de XVIde eeuw. »Donderdag den 27 Iunij 1588 ARENDT GERRYDTSZ. gereist in deputatio naeden Haeghe, medt een dienaar, om te bewaruen, dattet venlin van Hopman MEYERINCK wtt onser stadt muchte gelichtet worden, daeruan die onkosten zijn-
nen als volgt.

HERMAN SNIJRDTS (*) soen my gefuert medten waeghen op Genemuiden, en van daer op Campen, alwaer wy benachtet, den welcken yder dagh te loene gegheuen — 1 gg. facit voer 2 daghen 2 gg.

Te Genemuiden voer 2 kannen byers oncoste gehadt 4 sbr. (†)

Tot ALBERT RUSSINGHES huis benachtet en aldaer verteert medten dienaar en voerman, in maeltijden en gedrenckte, oock hae-

(*) STURDTS? BESTUUR.

(†) Stuver brabantse?

uer en hoey voer die peerde en mede voer
Prouiande int karuiel medegenoemen fac.

5 gg. 6 sbr.

Drinckgeldt voer tghesin tot RUSSINGHS
huis 4 $\frac{1}{2}$ sbr.

Vrijdaeghen morghen den 28 Iuny. Om in-
der ijll aeuwer te coemen, voer mij allenighen
van Campen een karuiel schip affgehuirt/
Alsoe ten seluen daeghe ghien ordinaris veer-
schip te Campen aff en voer. Den schipper
IOHAN BRUININCK voer t ordinaris gesadte
veer betaelt 12 keysg. d. facit. 8 gg. 16 sbr.

Opt voerss. schip noch gehuirt een Piloete
tot meerder befryonghe van ons wesende van
cleynen getalle/ en mede dattet een groot on-
weder was, denwelcken te loene gegheuen
30 sbr. facit. 1 gg. 2 sbr.

Saterdaghen myddagh den 29 Iuny t Am-
sterdam aengecoemen, ende des schyppers
knecht toe drynckghelde gegheuen . 4 sbr.

Wt t karuiel aen Landt te setten eenen
schuitman betaelt 3 sbr.

t Amsterdam voer den Poerten om nae Haer-
lem te vaeren oncoste gehadt . 10 $\frac{1}{2}$ sbr.

Van Amsterdam op Haerlem verfaeren
14 sbr.

Den Armen en voer onse goet te draghen
1 $\frac{1}{2}$ sbr.

Bynnen Haerlem verteert . 3 gg. 16 sbr.

Op den waeghen van Haerlem op den Haeg-
he verfaeren 26 sbr.

Sondagh den 30 Iuny inden Haghe aen-
gecoemen en desen dagh ter seluer plaetsen
t oncoste gehadt 1 gg. 13 sbr.

Lateris 24 gg. 8 $\frac{1}{2}$ sbr.

Myns G. heeren Stadtholders Secretaris
voer mijn briue toe expedieren geschenckt
30 sbr. facit 1 gg. 2 sbr.

Aen twee halue ducaten verlies gehadt
5 sbr.

Drinckgheldt voer die familie in Haeghe
5 sbr.

Voer onse goet aen den waeghen te drae-
ghen 1 $\frac{1}{2}$ sbr.

Op Sondagh voerss. des auonds medt eenen
waeghen vanden Haeghe op Haerlem verfae-
ren 30 sbr. is 1 gg. 2 sbr.

Voer onse goet te draeghen en den Armen
gegheuen 2 sbr.

Den 1 Iuly maendaghen merghen te Haer-
lem gecoemen ende denseluen dagh aldaer
verteert 2 gg. 23 sbr.

Aen eenen vlaemschen noebel, soe ick van
mijn gheldt mede genoemen verlies gehadt
2 sbr.

Van Haerlem op Amsterdam medten wae-
ghen verfaeren 18 sbr.

Voer onse goet te draeghen . . . 1 sbr.

Ten huise van Mr. WILLEM GHIJSEN mijn
weert in Amsterdam toncost gehadt aen
maeltyden en die mande en vlesche op die
reijssse te vullen facit . . . 2 gg. 4 sbr.

Den 1 Iuly maendaeghen auonds t Am-
sterdam te schepe gaende van onse goet te
draeghen en aen boert te vaeren . . 3 sbr.

Betaelt aen schipper IAN SCHELLE t veer
loen van Amsterdam op Zwolle voer mij en
den dienaar 14 sbr. Item voer eenighe cost
en byer, midts wij 2 nachten opt waeter ge-
legghen aen voern. schipper betaelt 10 sbr.
Ende des schippers knechten toe drinckghel-
de gegheuen 3 $\frac{1}{4}$ sbr., facit . . 27 $\frac{1}{4}$ sbr.

Te Genemuiden mij medt een schuit aen
Landt doen setten cost 2 $\frac{1}{4}$ sbr.

Den Armen in reditis gegheuen 2 $\frac{3}{4}$ sbr.

Gehuirt eenen waeghen van Genemuiden
op Zwolle voer 18 sbr.

Mijn salaris een Taecke van . . 10 sbr.

Die reysse heeft geduirt van Donderdagh
tot op eenen wonsdag incluis, zynnen 7 dae-
ghen, het salaris vanden dienaar is daeruan
des daeghs 2 sbr., facit. 14 sbr.

Lateris 13 gg. 1 blanck.

Op die weercompst verdroncken 3 qrt.
wijns facit 1 gg. 14 sbr.

Lateris fac. 1 gg. 14 sbr.

Totalis 38 gg. 23 $\frac{1}{4}$ sbr.

Hyr moeten affghaen en my aen voern.
somma gecortet worden zekere 30 hoysr.
g. (*) t stücke tot 20 sbr., die welcke Camera-
rius WAEIJER my op myn reyse behandelt en
medegedaen, facit. 21 gg. 12 sbr.

Gecompensiert, compt my ARENDT GHER-
RYDTSSN als verschaeten gheldt, van stad
weer toe ontfanghen, facit 17 gg. 11 $\frac{1}{4}$ sbr.

(wg.) ARENDT GERRIJDTSS.

Uit het archief van Zwolle.

Majoor K.

Raadsklokje te Utrecht. In de XVIde eeuw
schijnen de leden van den raad der stad
Utrecht niet bij convocatiebriefjes, maar bij
klokgelui ter vergadering te zijn opgeroepen.
In het *Groot Placcaatboek* toch van Utrecht
leest men dl. III. bl. 144:

»1525. Dese nabeschreve XLII Meente-
mannen zyn gestelt in stede van den Oude
Rade, ende hebben hoeren eede gedaen, als
hier na beschreven staet, ende zullen mede te
Rade komen, als men die Raitclock luyt.»

S. S. S.

Nederl. porseleinfabrieken (vgl. A. R.). De
vrager in de *Notes and Queries*, vol. V. p. 343,
kan zynen weetlust voldoen in het onlangs
bij RENOARD te Parijs verschenen werkje
Guide de l'amateur de faïences et porcelaines
par AUGUST DEMMIN.

B. J. A. M.

Een schoon zinnebeeld voor Oranje. Tot vie-
ring der overwinningen, door zynen meester,
WILLEM III, koning van Engeland, in Ierland

(*) Hoornsche guldens.

behaald, rigtte de buitengewone britsche gezant aan het keizerlijke hof, lord PAGET, op den 17den september 1691 vóór zijn huis een zinnebeeldig vreugdeteecken op, dat, nevens andere beelden, ook het volgende vertoonde:

Aan de eene zijde een gansch gewapend man, in 't goud, hebbende een vergulden oranje-appel in de hand, met dit opschrift:

AUREUS AMICIS

[Van goud voor de vrienden]:

en aan de andere almede een man in volle wapenrusting, van ijzer, houdende eene ijzeren bom, met de woorden:

ET FERREUS HOSTI

[en den vijand van ijzer].

J. H. VAN LENNEP.

Nicolaas Witsen. *Laudatur ab his culpatur ab illis* kan men van den bekenden amsterdamschen burgemeester NICOLAAS WITSEN te regt zeggen. Terwijl o. a. JACOBUS SCHELTEMA, in zijn *Staatkundig Nederland*, hoog van WITSEN opgeeft en verklaart »dat eene goede en volledige levensbeschrijving van

dezen beroemden Nederlander een dierbaar geschenk zou zijn voor elken vriend van deugd, geleerdheid en het vaderland,” verzekeren anderen dat zijne bekwaamheden als staatsman ten onregte worden geroemd (zie o. a. het *Academisch proefschrift* van mr. N. J. DEN TEX, *Jacob Hop*, bl. 18). Als geleerde heeft de heer mr. J. T. BODEL NIJENHUIS WITSEN gehandhaafd in het Xde deel van NIJHOFFS *Bijdragen*.

Het ware te wenschen, dat iemand een nader onderzoek omtrent WITSEN als staatsman instelde, even als mr. N. J. DEN TEX het omtrent HOP deed.

In wiens bezit zijn de verballen en aantekeningen van WITSEN, welke laatste door SCHELTEMA als zoo naauwkeurig worden vermeld?

In het archief van Amsterdam is een band met missives van WITSEN, als ambassadeur in Engeland, van den 16den januarij 1689 tot den 8sten februarij 1690 voorhanden.

C/4.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Grafzerk van Heinsius te Vianen (vgl. XI. bl. 165 en 263). In de aantekening van het bestuur op het antwoord van J. J. C. op de vraag naar de grafzerk van HEINSIUS te Vianen, wordt het artikel van den heer ELSEVIER, geplaatst in *Nav.* VII. bl. 291 (niet 294, zoo als in die aantekening staat) aangehaald. Dit bragt mij er toe om laatstgemeld artikel nog eens op te slaan. Ik herlas het met belangstelling; het slot zou echter aanleiding kunnen geven, dat men tot de veronderstelling kwam, dat dr. NICOLAAS HEINSIUS te Vianen niet zou kunnen gestorven zijn. De heer ELSEVIER toch, na te hebben medegedeeld, dat dr. NICOLAAS HEINSIUS zich in 1707 tot de staten van Holland had gewend, met verzoek om weder in het land te mogen komen, waaruit hij in 1678 (?) door het hof van Holland was gebannen, en na te hebben gezegd dat in het register van het hof (pardonnen enz.) van 1701—1707 en later geene melding wordt gemaakt van eene gunstige beschikking op dat verzoek, eindigt zijn artikel met de woorden: »zoodat hieruit het vermoeden ontstaat, dat hij (dr. NICOLAAS HEINSIUS) *buitens lands* is overleden.” Maar dat *buitens lands* had in 1707 eene geheel andere beteekenis dan thans. Vianen was destijds met betrekking tot Holland even goed *buitens lands* als thans b. v. Berlijn of eenige andere plaats buiten de grenzen van het koninkrijk der Nederlanden gelegen. Die uit Holland was gebannen mogt vrijelijk te Vianen, even als in elke andere der geunieerde pro-

vinciën, zijn verblijf houden. — Vianen toch was tot 1725 eene heerlijkheid, geheel onafhankelijk van Holland. Ja die heerlijkheid was aan niemand *leenroerig*, zoodat de heeren van BREDERODE verklaarden, dat zij die »*alleen hielden van den God van Hemelryk, Zonne en Maan.*” (Zie *Tegenw. Staat van Holland*, dl. VIII. bl. 513.) Vianen bezat dan ook een eigen gerechtshof, eene zoogenaamde hoogkamer of hof van justitie, »zonder dat”, zoo als P. VOET in den *Oorspronk enz. der Heeren van Brederode*, zegt, »van dezelve ooit aan den Hoogen Raad tot Mechelen of aan den Hove van Holland, te appelleren, toegelaten is.” Het bezat eene eigene leenkamer, eene eigene munt en al de attributen eener onafhankelijke soevereiniteit. Nadat de staten van Holland in 1725 de heerlijkheid Vianen voor eene som van f 898,200 van den toenmaligen eigenaar hadden gekocht, noemden zij zich sedert, in zake van de leenen: »*De Staten van Holland en Westfriesland, Souvereinen van Vianen, Ameide en onderhoorige Domeinen.*” Zie *Tegenw. Staat van Holland*, t. a. pl. bl. 516. — Dr. NICOLAAS HEINSIUS kon derhalve zeer goed te Vianen zijn gestorven en toch gezegd worden *buitens lands* te zijn overleden. Maar ik vermoed dat Vianen zijne sterfplaats niet is geweest, maar veeleer Cuilenburg, waar hij zich in 1695 als geneesheer had nedergezet. Cuilenburg was ook met betrekking tot Holland even goed *buitens lands* als Vianen. Het vinden van eene grafzerk in de kerk van laatstgemelde plaats met den

naam van HEINSIUS, heeft waarschijnlijk aanleiding gegeven tot het vermoeden, dat dr. NICOLAAS HEINSIUS daar ter plaatse zou zijn begraven, voor welk vermoeden van elders geen grond bestaat. De bewering van mr. w. J. VAN HARN, *Een vlugtige blik op Vianen*, bl. 31, dat de hoogleeraar DANIEL HEINSIUS in de kerk aldaar is begraven, is van allen grond onthloot. De heer J. J. C. leert ons thans, dat er eene zerk in gemelde kerk voorhanden is, waarop te lezen staat: DIRK HEINSIUS. Welligt was die zerk dezelfde als die, welke wijlen mr. M. C. VAN HALL verklaarde aldaar voor jaren te hebben gezien. Het is waar, deze sprak van eene halve zerk, doch J. J. C. zegt niet, dat de aanwezige eene heele is. Dit zou nader kunnen worden onderzocht.

DIRK HEINSIUS kan zeer gemakkelijk tot

een ander geslacht, dan waaruit de hoogleeraar DANIEL HEINSIUS stamde, hebben behoord. HEINSIUS toch is niet anders dan eene verlatinisering (het woord is er uit!) van den naam HEINS, HEINSZ.: eene gewoonte in de XVIde en XVIIde eeuw zeer gebruikelijk, ja voor geleerden bijna onvermijdelijk. Er behoefde slechts een HEINS of HEINSZ. predikant, ja zelfs alleen academieburger te worden, en hij werd onmiddellijk HEINSIUS genoemd. Daar nu HEINS, HEINSZ. niet anders is dan zoon van HEIN, en de voornaam HEIN nog al veel voorkomt, is het niet te verwonderen, dat er verschillende familiën HEINSIUS bestaan. In Amsterdam ken ik er tegenwoordig twee, waarvan de eene zich HEYNSIUS, de andere zich HEINSIUS noemt.

W. J. C. v. H.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Iets uit een ouden almanak (vgl. XI. bl. 267). C/4. deelt t. a. p. een en ander mede uit een *Erven Stichters Comptoir-Almanach* van 1718; ik bezit er een van 1743, en waarschijnlijk zullen er nog wel verscheidene, van allerlei jaren, hier en daar bewaard worden. Ik wil daarom over den inhoud niet breder uitweiden, maar slechts een paar punten aanroeren, door C/4. besproken.

Vooreerst spreekt C/4. van een *nieuw geinventeerde Berger-Almanach om haar wagten te vinden* enz. en vraagt, wat was de *Berger-Almanak* voor een boekje? In mijn almanak lees ik duidelijk *Borger-Almanach*, dat is burger-almanak = schutters-almanak. En deze komt ook achteraan onder afzonderlijken titel voor: »Anno 1743. *Schutters-Wagt-Almanach, aanwijzende wat Compagnien, en op wat Nagt zij te zamen waken moeten, om de vijftiende Nagt. Nevens een Ordre wat Posten ijder heeft te besetten. Onder de E. E. Heeren Colonellen JAN VAN LOON en HARMAN HENR. VAN DE POLL. t'Amsteldam, bij d'Erfgen: van de Wed. c. STICHTER, op 't Rokkin, in d'Oude Berg Calvarien. Met Privilegie.*»

In dezen *Borger-Almanach* vindt men:

1°. Een aanwijzing van de hoofdwachten en verschillende posten.

Aan het slot daarvan leest men: »*Op alle deser Stede poorten sal gevonden werden een Kist met Kruyt, Scharp en Lont, om sich in cas van noot daervan te kunnen bedienen.*» De sleutel van die kist werd 's avonds door den provoost overgeleverd aan den kapitein van de hoofdwacht, die 's morgens door een tamboer dien sleutel weêr liet terug brengen bij den provoost, die daarvan aan den tamboer moest afgeven »behoorlicke recipisse.»

2°. Een extract uit de resolutie van den

krijgsraad, wegens het brengen van de sleutels der poorten op 't stadhuis.

3°. De schutters-eed.

4°. »Onderwijsinge van het wagt A. B.,» waarbij den »Manhafte Schutters», onder de letters van A tot P, voor elken dag van 't jaar hunne wachtbeurten worden aangewezen. Elken nacht waakten 4 compagnien, zoodat elke compagnie om den vijftienden nacht de wacht had.

Ten tweeden, merkt C/4. op, dat »de heeren van 't kantoor zich in die dagen met de keuken, immers met de tafel, bemoeiden,» en maakt dit op uit de vermelding van spijzen bij elke maansverandering. Die »heeren van 't kantoor» zullen toch wel *alle dagen* gegeten hebben, en niet alleen bij *maansverandering*,—zoo ver ging immers de oud-hollandsche zuinigheid niet! Ik geloof dat men die opgave van visch enz. niet te beschouwen heeft in verband met het woord »Comptoir» op den titel, maar met de opgave (zij 't dan ook profetischer wijze) der *weërgesteldheid*, die er telkens vlak naast staat, b. v.:

3 Januarius. *Kout. Spiering goet.*

10 id. *Vorst. Bokken* (bokking) *goet.*

17 id. *Sneeuw. Sprot goet.*

25 id. *Dooi weer. Cabeljaauw goet.* enz.

Ook vind ik in mijn almanak: 28 Julius. *Gematigt. Hooy goet.* »De heeren van 't kantoor» zullen toch toen wel geen *hooi* gegeten hebben, evenmin als de »*lekkerbekken*,» voor wie C/4. de lijst afschreef, er mede gediend zouden zijn.

De opmerking, dat die aanwijzing in verband beschouwd moet worden met de opgave der *weërgesteldheid*, verklaart tevens, waarom men in den almanak van 1718, op 29 december leest: »*Vuer goet*,» waarbij C/4. een

sic plaatste, doch waarbij de almanak waarschijnlijk *zeer kout* of *harde vorst* of iets dergelijks zal opgegeven hebben, waarvoor het *vuur goed* was.

Schol komt in mijn almanak voor op 25 maart, bij *Wint. Knorhanen* op 11 september bij *Wint met regen*. Van de komst der *wolven* vind ik in mijn almanak geen melding; maar daarentegen op elke maand eene *Prognosticatie*, *gepractiseert door don Antonio Magino, Professor en Mathematicus der stad Bononia in Lombardijen*. Die op februarij luidt:

„Jupiter en Luna in een zesde aspect. Een groote Krijgsraad werd aangelegt; de Italiaanse Prinsen hebben toe te zien. De Min heeft in zeker landschap haar zeetel geplant. Nieuwe wetten in zekere Landen vereysen omzigtigheyt; die de Padden treed schrikt altijd voor fenijn.” — Zij geven ons juist geen groot idee van dien »Professor en Mathematicus,” of liever van den geestigen sinjeur die 't op zijn naam »gepractiseert” heeft.

De almanak van 1743, die voor mij ligt, is in quarto, en gebonden in perkament, dat op de voor- en rugzijde rijk met wapens en figuren versierd is. Op de voorzijde staat in 't midden de nederlandsche maagd met bijbel en vrijheidsspeer. Boven haar de wapens der zeven provinciën. Regts: de wapens van 10 hollandsche steden, hangende aan eene kolom; eerst de zeven groote steden van 't zuiderkwartier: Amsterdam in 't midden, daar boven Dordrecht en Delft, regts en links Leiden en Haerlem, onder Gouda en Rotterdam. Beneden aan de kolom hangen de wapens der drie hoofdsteden van 't noorderkwartier, Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen. Links van de maagd aan een andere kolom hangen de wapens van 10 steden der zes andere gewesten, Middelburg, Vlissingen, Arnhem, Nijmegen, Amersfoort, Leeuwarden, Franeker, Zwolle, Deventer en Groningen. Daarbij is echter eene fout op te merken. Het wapen der stad Groningen staat op de plaats der provincie Groningen en dat der provincie op de plaats der stad. Onderaan ziet men regts en links eene wapentrofee, en daartusschen een profilgezicht der stad Amsterdam.

Op de rugzijde vindt men dit alles nog eens terug, met uitzondering der nederlandsche maagd, in welker plaats hier *drie tamboers* staan.

Van binnen is de almanak versierd met houtsnedes. Op den titel een sfeer tusschen een Saturnus en een Hercules, met het devies *Indefessus agendo*. Voorts bij elke maand eene toepasselijke voorstelling, die nagenoeg het halve blad inneemt, en de duidelijke bewijzen vertoont van reeds sedert vele jaren gebruikt te zijn. De beeldjes op de houtsneê-

prenten voorkomende, zijn uit het midden der XVIIde eeuw; de drie tamboers op den perkamenten omslag zijn ook zeventiende-eeuwens. Het profilgezicht van Amsterdam is van vóór 1658. En de houtsnede bij december vertoont ons het ijsvermaak op den Amstel, waar, op den achtergrond, zich de twee blokhuizen vertoonen, die gestaan hebben, van 1651 tot 1654, ter plaatse waar tegenwoordig onze zoogenaamde *Hoogesluis* ligt.

't Schijnt dus dat de uitgave van den *Erven Stichters-Almanak* dagteekent van de helft der XVIIde eeuw; althans zijn de prenten en stempels uit dien tijd; — niet onmogelijk echter is het, dat de almanak zelf nog ouder is, en al vroeger zonder of met andere prentjes en anderen omslag is uitgegeven.

J. TER GOUW.

Anagrammen (vgl. A. R., XI. bl. 110).

CORNELIS DE WIT

Dits uwé Cornel.

Zwart toneel-gordijn, dl. I. bl. 70. ROELANDT VAN LEUVEN, volgens eene letterverzetting op hem gemaakt, *rol dan van het veulen*. P. NIEUWLAND, *Gedichten*, bl. 118.

J. L. A. I.

Predikatiën van J. Trigland (vgl. XI. bl. 211). Zie *Naam-rol der godgeleerde schrijvers*, door GERRIT NOORDBEEK en BERNARDUS MOURIK, 4de druk. Amst., in voce. Eene predikatie over 1 Petr. III: 3, 4 vind ik niet aangegeven.

L. D. R.

Augustinus van Teylingen (vgl. A. R., XI. bl. 241, 269). Zie over dit boekje en zijnen uitgever mr. S. DE WIND, *Bibl. der Nederl. Geschiedenis*, bl. 592. Hij noemt eene munstersche, eene luiksche en eene keulsche uitgave. Ik voeg hierbij eene uitgave zonder het lied: Tot Ceulen 1673, in 12°.

L. D. R.

Augustinus van Teylingen. VONDEL schreef een lijdicht op hem, te vinden dl. XII. bl. 273, der uitgave bij WESTERMAN.

Augustinus van Teylingen. Het boekje is voorhanden en te zien bij

BODEL NYENHUIS.

Geschriften over Catharina II van Rusland (vgl. A. R.). D'HARMSSEN schreef haar *Eloge*, in 1804 te Parijs gedrukt.

J. L. A. I.

Souter liedekens (vgl. A. R., XI. bl. 239, 306). Ik lees in de *Verh. der 2de klasse van het Instituut*, dl. VI. st. 2. bl. 14, dat wijlen de baron VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT in het jaar 1838 eenen druk der *Souter liedekens* had aangekocht, gedrukt en uitgegeven in hetzelfde jaar 1839, waarin het privilege aan den drukker is verleend geworden, waar-

door bewezen is, dat de druk van 1539, als de *editio princeps*, en die van 1540 als *tweede* druk moet worden beschouwd.

J. L. A. I.

Guilielmus Twissius (vgl. XI. bl. 210). Eene korte levensschets van dezen engelschen godgeleerde, geb. 1574, gest. 1645, is te lezen in het *Algem. noodw. woordenboek der zamenleving*. Van zijne geschriften is mij alleen bekend *Vindiciae gratiae, potestatis ac providentiae Dei*. Amst. J. JONSSON, 1632, fol. B.

Guilielmus Twissius. Deze, ook TWISSE en TWISSUS genoemd, was een engelsch godgeleerde, van Duitschen oorsprong, geboren in Speenhamland, niet verre van Newbury, in Berckshire. Hij studeerde eerst in het Winchester collegie, later te Oxford in het nieuwe collegie, alwaar hij in 1598 als lid werd opgenomen. In 1614 verkreeg hij den graad van doctor, en vervolgens begeleidde hij prinses ELISABETH, dochter van JACOBUS I, als haar prediker naar Duitschland. Terug gekeerd, werd hij predikant te Newbury; men bood hem daarna onderscheidene betrekkingen aan, ook het hoogleeraarschap in de godgeleerdheid te Franeker, dat hij echter afsloeg. In 1641 en 1642 bij de inwendige onlusten voegde hij zich bij de Presbyterianen; hij behoorde daarna ook tot de voorlezers in de Andreaskerk te Holbury bij Londen, in welke stad hij den 24sten juli 1645 in den ouderdom van 71 jaren is overleden. Onderscheidene, veelal godgeleerde, twist-schriften zijn er van hem, die alle te zamen te Amsterdam in 1648 in fol. zijn uitgegeven; andere kwamen daar in 1649 in het licht. Zie WOOD, *Athenae Oxonienses* en *Historia Universitatis Oxoniensis*. V. D. N.

R. Fresinga, Snavel en Brumanus (vgl. XI. bl. 261). Zoo als reeds is aangemerkt over FRESINGA, zie men den *Navorscher*, inzonderheid dl. II. bl. 131, alwaar alles is medegedeeld hetgeen hem kan leeren kennen.

HENRICUS BRUMANUS was rector der latijnsche school te Zwolle en vertaalde eene *Kronijk*, oorspronkelijk in het Nederlandsch geschreven, in het Latijn, ten titel voerende *Bellum inter Transisalanos et Gelros*, uitgegeven door G. DUMBAR, in zijne *Analecta*, loopende over de jaren 1520—1524. Zie mr. s. DE WIND, *Bibliotheek der Nederl. Geschiedschrijvers*, bl. 166. V. D. N.

Mirabeau aux Bataves (vgl. A. R.). P. H. MARROX heb ik wel eens hooren noemen als tot MIRABEAUS werk de *belangrijke noten* te hebben geleverd. Dan, wie er ook de schrijver van moge zijn geweest, ongetwijfeld zijn ze uit eene deskundige nederlandsche pen gevloeid.

J. L. A. I.

Brieven van Gomar (vgl. A. R.). R. heeft van GOMARUS brieven nooit eenen en J. C. D. slechts een enkelen in druk ontmoet. Het is mij daarom aangenaam het volgende te kunnen mededeelen.

Den 5den april 1602 werd aan FRANCISCUS GOMARUS, voor zijne opdracht van zijn *Spiegel van de waere kerk Christi*, geschreven tegen den jezuïet FRANCISCUS COSTERUS, een zilveren vergulde beker, van omtrent vijftig daalders, vereerd. GOMARUS had dit werk aan den magistraat opgedragen tot erkenenis voor het beroep van hem herwaarts, juist nadat hij eenige dagen te voren het beroep van Leiden ontvangen en aangenomen had. En deze beker werd hem in 't volgende jaar door burgemeester JOHAN DE VOOCHT overgebracht, en hij daarvoor met een latijnschen brief, geschreven uit Leiden den 10den februari 1603, bedankt, te vinden in G. VAN HASSELT, *Kronijk van Arnhem*, bl. 252 en 253.

J. L. A. I.

Jan Jansz. Starter (vgl. A. R.). In zijnen bundel *Friesche Lust-hof*, t' Amstel. 1621, 1e uitgave, komt een gedicht voor *Tot den goedgunstigen Leser*, hetwelk alleen in deze uitgave te vinden is, waaruit ik het volgende afschrijf;

„Comt slaet u oogen op dit Lust-Hof door mijn hand,
Tot vreughd van uwe Geest, beschreven en beplant
Met Liedjes
Die ick met vrye wil nu yeder een aanbied,
Niet tegens mynen danck, als 't eertyds is geschied
Doen u van Vtrecht quam een voddery te voren
By een geschraeyt door een, die (soo ick acht) verloren
Heeft red'lyckheid en schaemt; Want d Eer-dief van
mijn Lof,
Nam tegens mynen wil die Bloemen uyt mijn Hof,
En heeft nu syn vernuft en beestigheyl haer bladen
Met vleecken, grof en veel belemmert en beladen,
En soo ten thoon gesteld; dat ick my daervan schaem,
Jae dat noch 't snoodts is, die bekleed met mynen naem
En beeltenis; als of ick daertoe had geseten
En tot zyn brodery, geleent had met myn weten.”

In welk jaar en bij wien is de hier besprokene uitgave verschenen? in welk formaat is zij in het licht gekomen? Wat is er omtrent het daarin voorkomende portret opmerkenswaard? Is er een exemplaar van te vinden in eene onzer openbare boekerijen.

VERSCHOOR.

Kaart van de wildbaan te Dieren (vgl. XI. bl. 241). Deze kaart van de Wildbaan te Dieren is te vinden in A. VAN SLICHTENHORST, *Geldersse Geschiedenissen*, 1e boek, bl. 78, fol.-uitgave bij JACOB VAN BIEZEN gedrukt. In de *Korte onderrigtinge om de kaarten etc. op zijne regte plaats te vinden* zie ik, dat die kaarten geteekend zijn door NICOLAAS VAN GEELKERKEN, landmeter des vorstendoms Gelder en graafschaps Zutphen.

B. J. D.

[Van het hier vermelde verschilt het ons door den medewerker B.N. medegedeelde alleen hierin, dat volgens den laatsten de kaart door N. VAN GEELKERKEN gesneden is.]

Gedrukte afluatsbrieven (vgl. A.R.). De eerste gedrukte afluatsbrieven, en tevens het oudste bekende voortbrengsel der boekdrukkunst met een jaartal voorzien, en waarvan men in steendruk een facsimile vindt in de *Nouv. Mém. de l'Academ. de Bruxelles*, t. V, en gegraveerd in de *Verh. van prof. NEYERUP*, Kopenhagen, 1820, zijn in 1454 afgegeven door PAULINUS CHAPPE, afgezant van den koning van Cyprus, op last van paus NICOLAAS V. Zie KIST en ROYAARDS, *Archief*, 3e dl. blz. 443—444. J. L. A. I.

Jo. Frid. Helvetius (vgl. XI. bl. 205 en 263). Over het geslacht HELVETIUS en ook over JOH. FRED. HELVETIUS heb ik in het *Letterkundig Magazijn van Wetenschappen en Smaak voor het jaar 1823* een uitvoerig stukje geplaatst. Ik bezit er noch afdruk, noch afschrift van en herinner het mij alleen uit eene door mij gehoudene aanteekening. Gaarne bezat ik zelfs een exemplaar van het nummer van genoemd maandschrift waarin dat stukje voorkomt. — Eene geslachtlijst der familie HELVETIUS is echter onder mij berustende, en ik ben bereid om daaruit aan de belanghebbenden inlichtingen te geven.

W. J. C. VAN HASSELT.

Het handschrift van den gewaanden Klaas Kolijn (vgl. A. R.). Welligt is het hs., dat aan H. VAN WIJN heeft toebehoord, ouder dan dat hetwelk in 1848 te Amsterdam is verkocht. Ik vind het aldus beschreven: *Chronijk van NIKLAES KOLIJN van Egmond, op papier, 37 bladzijden, waarschijnlijk geschreven in het laatst der 17de eeuw, met wit papier doorschoten, groot 1202 verzen, en gebonden in een hoornen band.*

Dit handschrift begint aldus:

»Dat *Geschiede Historiaal-Rijm der Graeven van broeder NIKLAES KOLIJN van Egmond.*

»'s Lans geschichten wil ix oironden
Zoo ix heb gescrivan vonden,
In den kloester te Hegmanden.» enz.

De laatste woorden zijn:

»Hieronder stond *Cseptū ē p manum NICOLAI COLINI in Hegmont.*

Dit handschrift werd in den jare 1782 door den heer VAN WIJN gekocht uit de nagelatene boeken van den hoogleeraar BURMAN, en is hoogstwaarschijnlijk het beruchte stuk, of, zoo als de hoogleeraar KLUIT zulks noemde, het *corpus delicti*, waarover REGNERUS DE GRAAFF reeds in 1699 met ALKEMADE in onderhandeling is geweest, en hetwelk later door hem bij gedeelten aan dien geleerde ter afschrijving gezonden werd. WAGENAAR

heeft dit handschrift aangehaald en beschreven in zijn *Toets der Rijmkronijk van Klaas Kolijn*, bl. 215 en 216. VAN WIJN geeft in zijne *Historische en Letterk. Avondstonden*, dl. I. bl. 167, daarvan eene meer volledige beschrijving; terwijl de hoogleeraar KLUIT in zijnen brief aan deh heer VAN WIJN, *Huisz. Leven*, 1e dl. 2e st. bl. 196—214, daarover nader handelt. Vóór dit handschrift komen aanteekeningen voor van WAGENAAR en VAN WIJN, een dichtstukje van de hand van HUYDECOOPEREN een proefdruk der afbeelding van HENRIK LAURENSZ. SPIEGEL. J. L. A. I.

Lijkrede op Lodewijk van Nassau. Deze, zoon van graaf JAN VAN NASSAU den ouden, stierf in 1604 in 't leger voor Sluis. Hij werd te Arnhem in de groote kerk begraven, en zijn wapen aldaar met de vier kwartieren opgehangen; terwijl op den dag zijner begrafenis, 19 nov. 1604, den jongens en ander geboefte, bij publicatie werd bevolen, uit de kerk te blijven, om de *Lijkpredicatie* niet te stooren. Wie hield deze lijkpredicatie, en is ze in druk uitgegeven? J. L. A. I.

Oude zangwijzen. Wel eens ontstaat de vraag, wanneer *dit* of *dat* liedje reeds in zwang was. Het volgende register zal ons tachtig liedjes, die in 1787 reeds bij onze zanglustige voorouders in gebruik waren, leeren kennen. Het stukje wordt gevonden in den *Nieuwen Vaderlandschen Almanak* voor gemeld jaar, uitgegeven bij den bekenden AREND FOKKE SIMONZ. Elke regel duidt den eersten regel, of de zoogenaamde wijze van een destijds bekend liedje aan. Het luidt:

NIEUW REGISTER LIED

op de wijze *Pantolon door kunst verheven.*
of, *Je ne suis qu'une Bergere.*

1.

Geef een aelmoes aan den blinden.
Wanneer de zon zijn Paarden ment.
Philidaatje mijn beminde.
'k Weet een meisje pertinent.
Wat wordt ons al vreugd gegeven.
Als ik mijn Phyllis kussen mag.
Cloris liev mijn lust mijn leeven.
Aurora brengt den klaren dag.

2.

Lieve vrijheid zoet van 't leeven.
Wat is het Boeren leeven zoet.
En Jupiter is verheeven.
Voor de deur van mijn gemoed.
Toen ik laatst mijn geitjes wijde.
Trijn mijn Engel! mijn Godin!
Ik ging mij lestmaal vermijden.
Alcione! o Koningin.

3.

Eenzaam bosje aanhoord mijn klagten.
Men zag Dametas langen tijd.
Wel wat heeft de liefde kragten.
Liefhebbers van de vrolijkheid.

Polifemus aan de stranden.
Phyllis sprak eens haar Damon aan.
In Babilon met onverstande.
Mietje wilje mee naar de Molen gaan.

4.

Malbroek gaat ten oorlog vaaren.
o Holland schoon gij leeft in vree.
Daar was een meisje jong van jaaren.
Al mijn rijkdom is mijn vee.
Roosje koningin der bloemen.
Gij die thans gaat met mij ter jagt.
Men hoort steeds Floraas gunsten roemen.
Ik ging laatstmaal in een duistre nagt.

5.

Phyllis vol aanminnigheden.
Eenzaam leeven is mijn zin.
't Is nu ruim vijf jaar geleeden.
Trijntje mijn zoete Engelin!
Waar zal ik mijn klagt volènden.
Toen Pierlala nog was een kind.
Hier leg ik wreed in dees Ellenden.
o! Wat is de Liefde blind!

6.

Ik ben in den tijd van negen dagen.
Wie heeft ooit grooter gek gezien.
Ik heb reeden om te klaagen.
Ik heb mijn duitjes overzien.
Damon meende nooit te trouwen.
Laatstmaal eenen kluizenaar.
Daar was een Maagetje vol benouwen.
Kermis komt maar eens in 't jaar.

7.

Pantalon door kunst verheeven.
Daar komt Prins Eneas aan.
Zoet vermaaklijk buitenleeven.
Vrienden hoort dit lied eens aan.
Dat een wijs man soldaat kan wezen.
Afkeerig van vrede bemin ik den krijg.
Phyllida mijn nitgelezen.
Zuija, zuija kindje zwijg.

8.

Hoor Annaatje ik zal verhaalen.
Zonder liefde, zonder wijn.
Schöner augen, schöner Strahlen.
Een kuiper vol jaloerse pijn.
Waarom zouden wij niet drinken?
't Huwlijk is als een meloen.
Joris moet gij steeds rinkinken?
En schoon dat ik onder 't groen.

9.

Lison dormait dans un bocage.
Wanneer de zon in 't morgenrood.
Quand j'étois dans mon jeune age.
Neerlands volk gaat naar de vloot.
Ziet hoe helder schijnt 't maantje.
Je le compare avec Louis.
Ben ik niet een kittig haantje.
La garde passe la nuit.

10.

Astrea waarom gaat gij vlagten.
Laatst verzogt mij Rozemond.
In de min vondt ik genugten.
o Zielverrukkende Avondstond.
Trijn, ke daar, hoe zal 't nu wezen?
't Was in de zoete maand van Mey.
Wilt nu vrienden, vrolijk wezen.
Zingt voor 't laatst Eykokerij.

N. REEKS, Dl. I.

Welk een *pot-pourri*, die een FRANS BAL-
TENSZ op rijm ons aanbiedt. De meeste der
vermelde liedjes, van welke de eerste regel
hier wordt gegeven, zijn thans onbekend.
Eenige weinige herinneren wij ouden van
dagen ons nog, ja sommige zijn nog niet ge-
heel en al vergeten. Wie hoorde nooit de
liedjes: *Wat wordt ons al vreugd gegeven.* —
Gij die thans gaat met mij ter jagt. — *Toen*
Pierlala nog was een kind. — *Ik ben in den*
tijd van negen dagen enz.? En wie kent niet
Malbroek gaat t'oorlog varen? Nog voor wei-
nige jaren werd in den *Navorscher* een on-
derzoek naar het liedje *La garde passe il est*
minuit ingesteld. C/A.

[Dit registerlied treft men ook in sommige liedeboe-
ken aan. In den *Vrolijken muzikant*, Amst. s. en w.
KOENE, 1816, staat het op bl. 51, maar het 8ste couplet
ontbreekt er aan. De liederen, uit welker eerste regels
het zamengesteld is, zijn voor het grootste gedeelte niet
ouder dan de XVIIIde eeuw.]

*De prozabijbel aan Jacob van Maerlant toe-
geschreven.* In 1831 gaf J. VAN HARDERWIJK
een werkje uit, *Verslag van een handschrift*,
bevattende JACOB VAN MAERLANTS *nederduit-
sche prozaische bijbelvertaling*. Dat men er in
dien tijd niet veel acht op sloeg is niet vreemd.
Van onze middeleeuwsche geschriften was
het meeste nog slechts bij name bekend: ont-
brak het ook niet aan liefhebbers met opper-
vlakke kennis te vreden, mannen die zich
met ernst op de studie van onze oude taal en
letterkunde toelegden, waren er bijna niet,
en ook de aandacht van deze werd door de
belangrijke gebeurtenissen van die dagen te
veel getrokken om van eene oude bijbelver-
taling veel werks te maken. Daarbij heeft
men in deze eeuw nog al veel geschreven over
de geschiedenis onzer letterkunde, doch door-
gaans het meest gelet op de poëzy. Onze pro-
zaliteratuur is gewoonlijk zeer stiefmoeder-
lijk behandeld. Terwijl menig poëstaster, die,
leefde hij in onzen tijd, naauwelijks eenen
almanak zou vinden die zijne verzen opnam,
vrij algemeen bekend is, althans in weinig
werken over de geschiedenis onzer letter-
kunde onvermeld is gebleven, bestaan er
niet onbelangrijke prozawerken die bijna ge-
heel vergeten zijn. Zelfs zijn geheele vakken
onzer prozaliteratuur nog nooit aangeroerd.
Waar b. v. vindt men iets over den neder-
landschen roman van de helft der XVIIde
tot de helft der XVIIIde eeuw? Ook met
onze prozaschrijvers uit de middeleeuwen
heeft men zich zeer weinig bemoeid. Hoeveel
poëzy uit die dagen is in de laatste vijf en
twintig jaren uitgegeven, hoe weinig proza,
en terwijl HOFFMANN, MONE en JONCKBLOET
zich beijverd hebben, ons een naauwkeurig
en volledig overzicht of eene geschiedenis on-
zer oude poëzy te schenken, moeten wij ons
voor het proza met VISSCHERS *Beknopte ge-*

schiedenis der nederl. letterkunde behelpen. Uit dit alles te zamen laat het zich verklaren, dat men het vrij onverschillig achtte of MAERLANT inderdaad de auteur van VAN HARDERWIJKS handschrift was. Meestal vergenoegde men zich met er aan te twijfelen of het voor onwaarschijnlijk te houden, maar niemand, voor zoo verre ik weet, heeft zich de moeite getroost de zaak naauwkeurig te onderzoeken. Zij verdient het echter alleziens. Want is de *Prozabijbel* MAERLANTS werk, dan is hij van weinig minder belang dan zijn met regt hoog geschatte *Rijmbijbel*. En of hij MAERLANTS werk is — de lezing van HARDERWIJKS boekje is niet voldoende om daarover te oordeelen; een naauwkeurig onderzoek van het werk zelve wordt daartoe vereischt.

Ik ben daartoe in de gelegenheid geweest. Ik heb het door VAN HARDERWIJK beschrevene en bovendien nog twee andere handschriften van den *Prozabijbel* met aandacht onderzocht. Ik zal beginnen met aangaande die handschriften iets mede te deelen.

Dat van VAN HARDERWIJK (A) is een fraai perkamenten handschrift in folio. Het bestaat uit twee deelen, in eenen ouden bruinlederen band bij een gebonden. De bladen (van twee bladzijden) zijn genummerd. Het eerste deel bevat er 108, het tweede 137. Het eerste deel begint met blad 2, waarschijnlijk heeft men het schutblad medegeteld, want er ontbreekt niets. Het heeft op elke bladzijde twee kolommen, meestal van 40 regels, en is met eene goede, zeer duidelijke hand geschreven. Boven elk hoofdstuk staat de inhoud met rooden inkt. Aan het begin van ieder boek vindt men eene met lofwerk versierde voorletter, en op f°. 91 v°. eene gekleurde teekening, die de geheele bladzijde beslaat en boven SIMSON voorstelt, de poorten van Gaza op den berg dragende, beneden denzelfden den leeuw verscheurende. Het handschrift is geheel compleet en in zeer goeden staat. Onder aan de laatste bladzijde en gedeeltelijk aan de keerzijde daarvan leest men: »Hier eyndet dat oude testament ende wort begonnen op sinte gertrude dach in yn (sic) die vasten Int jaer ons heren MCCC ende lviii ende heb het voort daer na geeynt op sinte victors avont.» Of deze aanteekening van de hand des afschrijvers is of van eene andere, waag ik niet te beslissen.

Het tweede handschrift (B) is insgelijks in folio in twee kolommen beschreven, maar op papier. Vele bladzijden ontbreken en ook de overgeblevene bewijzen dat er slordig mede geleefd is. Het onderscheidt zich hierdoor van de twee andere, dat het een register heeft, hetwelk verscheidene bladzijden beslaat. Ook dit is het eigendom van VAN HARDERWIJK geweest, zoo als uit den catalogus zijner in verkoop gebragte boeken en handschriften

blijkt. Bij de uitgave van zijn boekje echter kende hij het nog niet. Het komt voor op de verkooping van handschriften, die dezer dagen door den heer FRED. MULLER gehouden wordt.

Het derde handschrift (C) werd verleden jaar onder de nalatenschap van VAN OOSTEN DE BRUIJN verkocht, en is nu het eigendom der Maatschappij van letterkunde. Het is op papier, goed geschreven, zindelijk bewaard en geheel compleet. Zoowel B als C is niet gelijk A in twee deelen gescheiden, maar heeft doorlopende paginering.

Geen der drie handschriften is naare een der twee andere afgeschreven. Het schrift van C schijnt mij toe van lateren tijd te zijn, dan dat van A en B. Ik weet echter, hoe zeer men zich daarin bedriegen kan, hoe zeer zelfs mannen, die dagelijks met oude handschriften omgaan, daarin somtijds mistasten. Een zekerder bewijs dat A en B geene afschriften zijn van C, vinden wij in een stuk, nagenoeg eene halve kolom groot, dat A (fol. 122, r. a) en B hebben, maar dat in C uitgelaten is.

Wanneer een handschrift op verscheidene plaatsen eenige woorden heeft, die tot den tekst behooren, maar toch zeer goed gemist kunnen worden, en een ander handschrift heeft die niet, dan blijkt daaruit dat het eerstgenoemde handschrift geen afschrift van het laatste is. Nu lezen wij in A, dl. II. fol. 95. v^o. a. en C, van RAGUEL en zijne vrouw, dat zij hunne dochter bevalen »dat si eren soude haer sweger ende haren sweer ende haren man minnen ende haer gesin regieren ende wel beleiden ende haer huys wel regieren ende behoeden ende haer selven wachten van voel woerden ende van onhoeschen daet» enz. De woorden »ende wel beleiden ende haer huys wel regieren» ontbreken in B. — In A, dl. II. fol. 102. b. en C lezen wij: »Ic wil weten waer dat die spijs blijft, die gi segt dat Belonse God et. Con gi dat bewisen datse Bel et, soe moet DANYEL sterven.» De woorden »datse Bel et» zijn in B uitgelaten. Het blijkt dus dat noch A noch C afschrift van B is.

Daarentegen wordt in A, dl. I. bl. 56, r. a, gelezen: »Mer ist dat gi mi niet hoert ende mijn wet versmeet,» waar B en C, in plaats van »mijne wet», hebben »mijn geboden ende mijn wet.» (*Vulg. Levit. 26. 14.* Quod si non audieritis me nec feceritis omnia mandata mea, si spreveritis leges meas.) Nog grootere uitlating vinden wij in hetzelfde hs. I. bl. 61, r. a. »JOSUE en CALEF die sneden een druve van enen wijngaert ende hingen die an een grendel op haer scueren ende brochten die also dragen voer MOYSES (ende die ander brochten appelen van gernaten ende vigen ende ander vruchten ende si quamen doe voir MOYSES) ende voir al dat ander volc ende openbaerden hem die vruchten.» Maar al

wat ik in () geplaatst heb wordt alleen in B en C gevonden. Zoo zien wij dat ook B en C niet naar A afgeschreven kunnen zijn.

Dat JACOB VAN MAERLANT de auteur zou zijn van dit werk, beweerde VAN HARDERWIJK vooral op grond van eene aantekening die er in gevonden wordt. Aan het einde van het 4de boek der Koningen namelijk lezen wij, nadat eerst in het Latijn de waarde van een talent vermeld, daarna weder in het hollandsch eene overlevering aangaande ZEDEKIA verhaald is, het volgende:

»Hier an soude[n] volgen die twee boken paralipomenom (sic) Mer want die hystorie meest den syn (l. die sin ende die hystorie meest) in die voirs. boken geruert sijn, daer om laet ic die after te scriven. Want die namen ende die toenames van ADAM tot den geslachte (B dat geslacht, l. tot dattet geslacht) van Ysrahel te niet gaet daer in bescreven sijn ende tot onser leren niet voel dienen. Daer om laet icse after.

Ende daer an soude(n) comen die twee boken ESDRAS. Ende want den sin ende die hystorie meest inder coningen boken voir geruert ende gescreven is so laet ict oec after te scriven.

Ende daer an soude comen dat boec van NEMYE, ende want den sin ende die hystorie meest (B en C eens deels) in der coningen boec bescreven is, so laet ict oec after.

Ende want die guede Joden mit die quade gevangen worden, so gedenct men der gueder (C. den gueden) haer werken ende haer leven inder heiliger schrift. Mer die quade sijn vergeten ende gedaen uut den boec des levens.

Eerst selmen (C. Ende daer om so wi eerst) seggen van THOBIAS die mede gevangen was mit die van Ysrahel van SALMANASAR den coninc van Assyrien. Dat selmen nu hier (B. hier na) bescriuen. Ghelijc alst JHERONIMUS bescreven heeft uut den caldeuschen int latijn. Ende MAERLANT (B. JACOB VAN MAERLANT) heeftet geset uutten latijn in dietscher (B. duutscher) talen."

Eer wij de vraag behandelen of MAERLANT inderdaad de schrijver van dit werk is, zal het noodig zijn kennis te nemen van den inhoud. De prozabijbel dan is niet wat wij onder eene bijbelvertaling verstaan. *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, *Deuteronomium*, *Josua*, *de Rigteren*, *Ruth*, 1, 2, 3 en 4 *Koningen* maken den inhoud van het eerste gedeelte uit. Zij zijn vertaald naar de *Vulgata*, hier en daar echter wat vrij. Sommige gedeelten zijn verkort, andere weggelaten, vooral is dit in *Leviticus* het geval. Veel van de wetten, gebruiken enz. die daar vermeld worden, hadden voor zijne lezers geen nut, meende de schrijver, daarom behoefde hij er niet van te spreken. Zoo zegt hij b. v. aan het einde van *Exod. XXI*: »Oec geboet God voel vreemde dingen vander Joden wet die al

niet en dienen. Daerom laet icse after bliuen." Uit de boeken der *Chronyken* neemt hij alleen over wat in die der *Koningen* niet gevonden wordt, en voegt het in waar het behoort. Maar voor die uitlatingen geeft hij zijnen lezers ruime vergoeding in een aantal bijvoegsels aan de *Historia Scholastica* van PETRUS COMESTOR ontleend, zoo als blijkt uit het »*Scholastica* seit," waar zij mede beginnen. Vele vindt men in het boek der *Koningen*, de meeste in het boek *Genesis*. Zij bevatten enkele malen verklaringen of stichtelijke opmerkingen, doch voor het grootste gedeelte verhalen en overleveringen, die in de boeken des bijbels niet gevonden worden. Er zijn er ook waarbij niet naar *Scholastica* verwezen wordt. Sommige van deze zijn insgelijks uit het werk van PETRUS COMESTOR genomen; andere evenwel heeft hij van elders.

Het tweede gedeelte van den *Prozabijbel* bevat *Thobias*, *Godolyas* (dat is *Jerem. 44* met eenige bijvoegsels), meest volgens de *Vulgata*; *Daniel* bevattende de historische hoofdstukken van dat boek, de historie van *Susanna*, van *Bel* en den *Draak*, den *Lofzang der drie jongelingen in den oven*, de geschiedenis van den koning *ELMERADACH* (*EVILMERODACH*) en van *ASTYAGES*, daarna de geschiedenis van *DARIUS* en *CYRUS*, alles zoo het schijnt meest naar de *Historia Scholastica*. Daarna *Judith*, *Esdra* en *Esther* volgens dezelfde bron. Eindelijk »Hoe groet *ALEXANDER* geboren wort ende voert regneerde. Vanden coningen van *Egipten* ende vanden biscoppen van *Jhrlm*. Van *MATATYAS* ende van *JUDAS MACHABEUS* mit sinen broederen. Van *TRIFOEN*. Vanden biscop *JAN* die *YRCANUS* genoemd wort. Van die coninc ende biscop die quade *ALEXANDER*. Van *JOACHIM* ende *ANNA* ende hoe *ANNA* geboetscapt wort dat si *MARIA* ontfinc. Van *ANTIPATER* die rechter van *Jhrlm* *HERODES ASCOLONITEN* vader. Van *JULIUS CHESER*. Van *OCTAVIANUS* den keyser." Het boek bevat dus het historische gedeelte van de boeken des ouden testaments, aangevuld en voortgezet tot daar, waar de historische boeken des nieuwen testaments eenen aanvang nemen.

In het handschrift zelve staat MAERLANTS naam vermeld. Dit was, meende VAN HARDERWIJK, reden genoeg om hem voor den schrijver te houden. Hij achtte het daarom overtoollig er meer bewijzen voor te zoeken. Wij treffen die ook in zijn werkje niet aan. Alleen wijst hij in het voorbijgaan op de in het oog loopende overeenkomst tusschen dit boek en den *Rijmbijbel*. Het mag vreemd schijnen, maar toch is het waar, dat het juist vooral de *Rijmbijbel* is, die maakt dat ik MAERLANT niet voor den schrijver van den *Prozabijbel* houden kan.

Slaan wij den *Rijmbijbel* op! De dichter

begint met eene aanroeping van Vader, Zoon en heiligen Geest, en daarna van MARIA, om hem in den arbeid dien hij onderneemt bij te staan.

Menig boek uit de middeleeuwen vangt op die wijze aan. Maar het is hier geen volgen van eene gewoonte: wij behoeven de woorden slechts te lezen om overtuigd te zijn dat zij MAERLANT uit het harte kwamen. Hij gevoelt dat hij een belangrijk werk begint, wat hij zijne lezers gaat mededeelen is heilige en onbetwistbare waarheid, het boek dat hij gaat schrijven zal hun niet alleen tijdverdrijf, maar ook nuttige leering geven. Doch er is meer wat hem hier met hoogen ernst doet spreken. De oogenblikken waarin hij deze *prologe* schrijft, zijn merkwaardige oogenblikken in zijn leven. Vroeger heeft hij ook voor het volk geschreven, maar wat? Zijn *Alexander*, zijn *Boek van Troje*, leugenachtige vertelsels die geen nut aanbrengen, ijdele dwaasheden. Nu berouwt het hem dat hij ze schreef; hoort hoe hij zijne lezers aanspreekt:

Maer nu suldi sonder vorsten
Gode met mi bidden mede,
Dat hi mi, dor dese waerhede
Die ic dichte van siere wet,
Vergheve, dat ic mi besmet
Ebbe in loghenliken saken,
Die mi die lichtheit dede maken
Vander herten ende vanden zinne
Ende vander wereliker minne.

Niet alleen stelt ons deze geheele *prologe* den schrijver voor, die met dit werk een nieuw tijdvak zijns levens aanvangt; maar de aangehaalde regels geven ook duidelijk te kennen, dat hij met dit gedicht boete wil doen voor hetgeen hij met zijne romans misdreven heeft. De *Rijmbijbel* moet dus het eerste werk van MAERLANT zijn na zijne romans, en heeft hij ook nog eenen *Prozabijbel* geschreven, dan is deze van lateren tijd.

Maar wat zou hem kunnen bewogen hebben zijn gedicht later in proza om te werken, of althans een boek te schrijven van geheel gelijksoortigen inhoud? Was het een boekje van weinig bladzijden geweest, dan mogt men het niet waarschijnlijk achten, maar men zou toch de mogelijkheid kunnen aannemen. Maar dat een man uit de XIVde eeuw, en wel een man als MAERLANT, 489 foliobladzijden in proza zou volschrijven met dezelfde zaken die hij reeds in rijm beschreven had, dat hij, die zoo vurig begeerde nuttig te zijn voor zijn volk en wist dat hij er toe in staat was, met een zoo weinig nuttigen arbeid een groot deel van zijn leven zou doorbrengen, eindelijk, dat hij, na de onaangenaamheden die zijn *Rijmbijbel* hem berokkend had, zich nog opgewekt zou gevoelen om eenen *prozabijbel* te schrijven, wie kan het gelooven?

De inhoud van beide werken komt vrij wel overeen, en dit moet wel het geval zijn, omdat het onderwerp hetzelfde is en voor een gedeelte dezelfde bronnen gebruikt zijn. Het verdient evenwel opmerking dat de geschiedenis van RUTH, in den *Prozabijbel* volgens de *Vulgata* vertaald, in den *Rijmbijbel* met geen enkel woord aangeroerd is. MAERLANT moet eene bepaalde reden gehad hebben waarom hij deze overgeslagen heeft. Ook de historie van ALEXANDER (die in hs. A niet minder dan 19 bladzijden inneemt) en van JOACHIM en ANNA ontbreken in den *Rijmbijbel*. Wat omtrent de twee laatste onderwerpen in den *Spiegel Historiae* gevonden wordt, heeft, zoo als VAN HARDERWIJK met regt opmerkte, groote overeenkomst met deze hoofdstukken uit den *Prozabijbel*. Beide schrijvers hebben, zoo het schijnt, uit dezelfde bronnen geput. Bij die overeenkomst is er toch ook nog al verschil.

VAN HARDERWIJK heeft in zijn *Verslag*, bijlage A, eenige plaatsen uit den *Rijm-* en uit den *Prozabijbel* nevens elkander laten drukken. Hij heeft er een vrij onnut werk mede verricht. Want dat op die plaatsen hetzelfde gezegd wordt bewijst niets; beide schrijvers toch verhaalden dezelfde gebeurtenis en moesten dus hetzelfde zeggen. In de wijze waarop het gezegd wordt, is zooveel overeenkomst als men verwachten kan van schrijvers die hetzelfde werk vertalen: want MAERLANT volgde wel in den *Rijmbijbel* PETRUS COMESTOR, maar deze werkte weder naar de *Vulgata*. Grootere overeenkomst echter is er niet. Maar er is integendeel op verscheidene plaatsen een verschil op te merken, zoo groot, dat het als bewijs tegen MAERLANTS auteurschap mag gelden. Dat verschil bestaat niet in de woorden die in de twee werken gebruikt worden, maar in de zaken zelve die men er verhaald vindt. Ik zal er eenige voorbeelden van geven.

Ik maak hier geene melding van verschil in getallen. Anders zou ik kunnen wijzen op hetgeen omtrent TOBIAS vermeld wordt. Volgens de *Hist. Scholast.* en den *Rijmbijbel*, vs. 15909 en verv. werd hij blind op zijn 56ste, weder ziende op 60ste jaar en leefde daarna nog 52 jaren. Volgens de *Vulgata*, *Tob. XIV.* 1—3, was hij 56 toen hij blind, 60 toen hij weder ziende werd en leefde nog 42, dus in het geheel 112 jaren. De *Prozabijbel* (*) II. fol. 97, r. b, laat hem van zijn 61ste tot zijn 67ste jaar blind zijn en nog 42 jaren na dien tijd leven. Dit evenwel bewijst alleen hoe weinig in middeleeuwsche werken op cijfers staat te maken is.

Een verschil van meer belang vinden wij

(*) De hier en later vermelde bladzijden van den *Prozabijbel* zijn die van hs. A.

in de historie van GIDEON. De *Prozabijbel* heeft daar, I. fol. 95, v^o. a.: »Alle die dat water slabben als die honden laet die weder thuys gaen. Mer die knyelen ende sceppent mitter hant hout die bi u.» Blijkbaar verstond de schrijver niet wat hij in de *Vulgata las*, *Jud.* VII: 5.: »Qui lingua lambuerint aquas, sicut solent canes lambere, separabis eos seorsum; qui autem curvatis genibus biberint in altera parte erunt.» Hij zegt juist het omgekeerde van hetgeen daar gelezen wordt. MAERLANT (of ligt de fout reeds bij PETRUS COMESTOR?) verstond het ook niet, hij vertaalde het ook verkeerd, maar maakte er weder geheel iets anders van. Hij zegt, *Rijmbijbel* vs. 7549:

Die twater lapen als die hont
Of metter hant werpen in den mont,
Hout die metti, die sijn coene.

Iets verder, vs. 7587, verhaalt MAERLANT:

In drien scaerde hise te hant,
Ende ghaf hem in die rechter hant
Buzinen ende el negheen swaert;
Die luchter hant was bewaert
Met laghelen, ende daer in lecht.
Hoort hier wonderlic ghevecht.
Gedeon sprac: »Doet alle met mi.»
Te middernachte so ghingen si
Te drien steden in tghetelt.
Die laghele braken si met ghewelt;
Doe bleef hem in die hant dat lecht,
Daer toe bliesen si lude echt.

Maar in den *Prozab.* lezen wij I. f. 95 v°. b.: »Ende GEDEON die deelde die CCC mannen in drien scaren ende elc hadde een basuyn ende een lantaren mit enen licht in die hant ende hi seide, wat gi mi siet doen dat doet mede ende roept, die hulpe Gods ende GEDEONS swaert. Doe ghinc GEDEON mit sinen volc tot drien steden in dat heer omtrent middernacht ende si bliesen die trompetten ende riefen" enz.

De onbedrevenheid in het Latijn van onzen vertaler (wij zullen daar meer blijken van ontdekken) maakte, dat hij het latijnsche *lagenae* (door MAERLANT *laghele* vertaald) niet verstond. Eene *lagenae vacua ac lampas in medio lagenae*, *Jud.* VII. vs. 16, dacht hij, was een lantaren met een endje kaars er in. Wat na het in stukken slaan der lantarens GIDEONS krijgslieden met die kaarsen verrigten moesten, begreep hij niet en achtte het daarom het verstandigste later maar van die *lagenae* te zwijgen.

In ABIMELECHS dagen, verhaalt hij I. f. 97, r. a., »wort Troeyen gedestruueert ende verbarnt ende verraden van enen hiet ULICXES ende coninc PRIAM verslegen mit sinen kinderen" enz. Hij verwacht hier twee gebeurtenissen, die in den *Rijmbijbel* behoorlijk uiteen gehouden zijn. MAERLANT zegt daar vs. 7773, dat in dien tijd Troje door HERCULES verwonnen en LAOMEDON verslagen werd, en

eerst later vs. 7923 verhaalt hij, dat in het derde jaar van den rigter ABDON Troje »verloren was."

Dat dl. II. fol. 108 r. a. gelezen wordt, »Doe was daer een heer in Judeen, die hiet ARFAXAD, die maecte een stede vast, hiet Yegbatanis ende woude coninc van Judeen wesen," waar *Judeen* zijn moet *Medien*, gelijk de *Rijmb.* vs. 17468 heeft, kan eene vergissing van eenen afschrijver zijn. Dezen lasten moeten wij er misschien gedeeltelijk ook de schuld van geven, dat II. f. 105, r. b. geschreven staat: »Doe sende hi [t. w. ASTYAGES] DARIUS sijns wijfs brueder, des conincs soen van Assyrien ten stride jegen Tyrus (*) ende jegen die van Persen." Er zal oorspronkelijk gestaan hebben »ASSUERUS soen", zoo als *Rijmb.* vs. 17297. De afschrijver meende dat er »Assyrien" stond, maakte er »des conincs soen van Assyrien" van. Hem zal het echter wel niet te wijten zijn dat die DARIUS de broeder der vrouw van ASTYAGES genoemd wordt. PETRUS COMESTOR noemt hem *conso-brinum*, wat in den *Rijmb.* vs. 17298 door *maech* vertaald wordt.

De weg waaraan, volgens de *Vulgata* 1 *Reg.* IV, vs. 13 en *Rijmb.* vs. 8550, ELI zat, naar tijding van het gevecht uitziende, is in den *Prozab.* tot eenen »berch" verhoogd, en het »calvekijn" dat (*Rijmb.* vs. 9082) SAMUEL te Bethlehem offerde tot »een groten os" aange-groeid. Dat het den Israëlieten verboden was eenen os te offeren, wist de schrijver niet en daarin komt hij overeen met MAERLANT, die sprekende van den os dien men bij den evangelist LUCAS afbeeldt, zegt (*Rijmb.* vs. 21018 volg.

Die plachmen in doude wet te slane;
Ende daer af plagen, na doude wet,
Alse van Moyses was gheset,
Die papen up ons heren outaer
Offrande te doene, wet voor waer.

Wij kunnen dat evenwel bij hem gemakkelijker door de vingers zien, dan bij de Statenvertalers van den bijbel, die de Israëlieten gedurig ossen laten offeren (zie *Exod.* XXIV. 5, *Lev.* IV. 10, IX. 4, 18, *Deut.* XVII. 1, XVIII. 3, 2 *Sam.* VI. 13, 1 *Kon.* I. 19, 25, *Ps.* LXIX. 32, *Hos.* XII. 12,) die hen in de woestijn eenen os laten aanbidden, (*Ps.* CVI. 20), die niet alleen van de stieren (ταύρους staat er *Hand.* XIV. 13) die men te Lystre aan Jupiter wil offeren, ook al ossen maken, maar ons zelfs (*Deut.* XV. 19, XXXIII. 17) van den »eerstgeborenen van eenen os" weten te spreken.

PHARAOOS dochter, bij JOSEPHUS THERMUTHIS, in den *Rijmb.* vs. 3463 TERMIT genoemd, heet in den *Prozab.* VERTERMET. Hier is echter geen verschil. De schrijver heeft

(*) Zoo wordt overal in alle drie de handschriften gelezen in plaats van *Cyrus*.

vermoedelijk geschreven »ver (d. i. vrouwe) Termet», welke twee woorden een afschrijver voor één heeft aangezien.

Maar ik zal mij bij dergelijke plaatsen niet langer ophouden, en er nog slechts eenige aanwijzen waar tusschen den *Rijmbijbel* en den *Prozabijbel* inderdaad verschil bestaat.

De *Historia Scholastica* zegt van POTIFAR »Tradunt Hebraei quod videns JOSEPH elegantem, emit ut misceretur ei. Dominus autem custodiens JOSEPH, illum adeo in frigidavit, ut deinceps impotens fuit coire, et tanquam eunuchus esset.» MAERLANT geeft dit op deze wijze weer, *Rijmb.* vs. 2905:

Joseph, als ict hebbe gheseit,
Was dus vercocht omme nidiheid
So dattene Futifar ghewan.
Dat was een onghenatuurt man,
Want dat hine so seone tien stonden
Sach, cochtine doer sine vule sonden.
Maer God vercoude sine nature,
Dat hi also, na die ure
Leefde als 1 ghevurt man.

Doch onze prozavertaler, die de laatste woorden van COMESTOR niet juist begrepen had, verhaalt I. f. 24. r. b. »Ende die Madyaniten die vercoften JOSEPH in Egypten enen genoemd PUTIFER ende was coninc PHARO meesten ridder ende hi was gelubbet.»

MAERLANT vervolgt:

Futifar daer na beval
Josepphe sine rijkheid al.
Hine at anders niet dan broot.
Sine scoenheid was so groot
Dattene verminde sijns heren wijf, enz.

d. i. POTIFARS vrouw, want nadat de dichter de bekende geschiedenis verder verhaald heeft, zegt hij:

En hi [Josephs heer] gelovets hare [zijne vrouw] saen
Ende dede Josepphe te hant vaen
Ende ints conincs carcer doen.

Hier is het dus POTIFAR, die JOSEPH over al zijne »rijkheit» stelt en zijne vrouw die dezen tracht te verleiden. Maar in den *Prozabijbel* is het anders. Want (I. f. 25. r. a.) POTIFAR »settede hem te dienen in des conincs hof. — Ende JOSEPH die creech graci voir den coninc ende hi sette hem al sijn huse te regieren. — Ende daer na doe sach die coninginne op JOSEPH ende seide, slaept bi my.»

Van SUZANNA verhaalt MAERLANT *Rijmb.* 16982:

Doe menze leedde ter pinen waerd
Quam die helighe gheest ter vaerd
In dien prophete Daniel,
Die de .II. oude papen fel
Den enen vanden anderen sciet,
Ende hine vraegdem anders niet
Dan, onder wat bome elc sach
Dat bi hare die jongelinc lach.
So dat deen enen boom noemt
Ende dander enen andren, dus sijn verdoemt
Die .II. papen, alst wel scheen,
Want sine luudden niet over een.

De eene noemde dezen, de andere dien boom, derhalve hunne getuigenissen kwamen niet overeen en daaruit bleek dat hunne beschuldiging valsch was. Hetzelfde vinden wij in de *Vulgata*. Doch in den *Prozab.* zegt DANIEL: »Gi liecht in uwen hoofde,» want, voegt de schrijver er bij, »dier gelijke bomen en waren in dien boemgaert niet.»

In het boek *Esther* wordt gesproken van twee kamerlingen, die ASSUERUS wilden vermoorden en door MORDECHAI beluisterd en verklaagd werden. Ook COMESTOR zegt eenvoudig: »Eo tempore irati sunt regi duo eunuchi janitores et machinabantur ut occiderent regem.» MAERLANT geeft terug wat hij daar vond, *Rijmb.* 18135 en vlgg. zegt hij:

Mardocheus was bider nichten.
So dat hi hem twee horde dichten,
Die moeghende waren ende heren groot,
Om te slane den coninc doot,
Sier nichten dede hijt verstaen,
Die totten coninc es ghegaen
Ende hem ghene moort orconde
Ute Mardocheus monde.
Men besocht ende vant waer,
Ende men hincse doe beide daer.

Maar onze prozavertaler weet er meer van. Bij hem vinden wij II. f. 113. r. a. »Ende die coninghinne VASTA die hadde nijt op den coninc ASSUERUS. Ende si overdroech mit twee van des conincs camerlingen dat si hem bi nacht in sijn bedde doden soudent.»

Bij zoo veel en zoo groot verschil valt het moeilijk te gelooven, dat de *Rijmbijbel* en de *Prozabijbel* van ééne hand zijn.

Het is reeds gebleken, dat de schrijver van onzen *Prozabijbel* het Latijn, dat hij voor zich had, hier en daar niet goed verstond. Ik moet daar meer proeven van geven. Op ééne plaats heeft hij eene fout gemaakt die wij in den *Rijmbijbel* insgelijks vinden. In dit laatste werk namelijk, vs. 8618 en verv. zeggen de philistijnsche priesters:

Gi doet quaet.
Wildi doen als Pharao dede?
Send die arke weder te haerre stede
Ende ooc sonder ghifte niet.
Lechter bi, of ghijt ghebiet,
Van goude .V. vingerline
Ende .V. muse van goude fine,
Te boeten over onse .V. steden.

En in den *Prozab.* II. f. 3. v. b. »Voer onse vijf steden so selgi hem senden vijf gulden vingerlingen.» Maar in de *Vulgata* I *Reg.* VI. 5 staat »quinque anos aureos faciatis.» Beide schrijvers hebben dit *anos* niet verstaan en waarschijnlijk gegist dat het wel hetzelfde zou beteekenen als *annulos*, omdat ringen toch tot de meest gewone gouden sieraden behooren.

Verscheidene andere plaatsen echter, verkeerd vertaald ten gevolge van het niet goed verstaan van een latijnsch woord, treffen wij wel in den *Prozab.* maar niet in de *Rijmbijb.*

aan. Zoo lezen wij I. f. 65. r. a. »Ende hi sende die heren mit giften tot den propheet Balam Beor Ariolus soen,» dat is: »Misit ergo nuntios ad Balaam filium Beor ariolum» (*Vulg. Num. XXII. 5*). Dat MAERLANT het woord *ariolum* beter begrepen heeft, blijkt uit *Rijmb.* vs. 6042, waar van BALAAM gezegd wordt:

Het was .I. *wikelare*, .I. *quaet man*.

I. f. 89. r. a. wordt gezegd: »Dit is het getal vanden steden die JUDAS geslacht besaten int gebercht, XXXIX steden ende dorpen. Int lant van Campester XIII steden ende dorpen.» Ook hier heeft de vertaler een appellativum voor eenen eigenaam aangezien, want in de *Vulg.* staat *Jos. XV. 32*, »in campestribus vero» etc. De *Rijmb.* zegt wel vs. 6879:

Judas gheslachte ghaf hi tlant
In tgeberchte ter zunder hant.

maar zwijgt van hetgeen aan dien stam in de vlakke ten deel viel.

De prozavertaler verhaalt II. f. 16. r. a. »Doe toech DAVID in den woestinen van Siph.» Maar als hij een paar regels later in zijn voorbeeld van *Ziphaei* leest, houdt hij dit woord voor den naam van eenen persoon en zegt »ende SYPHEY die vermaledide hem ende seide dat hi inder woestinen was.» — »Doe ghinc SYPHEY tot SAUL in Gabaa,» zelfs »Doe seide SYPHEY, hi is in die woestinen van Siph.» De *Rijmb.* is hier zeer kort en noemt noch den naam der landstreek, noch dien der bewoners. Zonder twijfel evenwel zou MAERLANT uit de pluralia *adscenderunt* en *venerunt* begrepen hebben, dat hier van meer dan eenen gesproken wordt.

De Crethi en Plethi zijn insgelijks tot twee personen ingekrompen. »Mer NATHAN, BANANYAS, SADOCH, SEMEX, CRETHY, FELETY ende SALOMON sijn brueder die en bat hi niet ter maeltijt,» wordt II. f. 41. v. a. van ADONIA gezegd. Iets later, »Doe ghingen die overste van DAVIDS gesin, als SADOCH den priester, NATHAN die propheet, BANANYAS, CRETHY ende FELETY ende si setteden SALOMON op des conincs myl.» — De *Rijmbijbel* spreekt van de Crethi en Plethi niet.

In de *Vulg. 4 Reg. III. 15* las onze vertaler »Nunc adducite mihi psaltem. Cumque caneret psaltes facta est super eum manus domini.» Het woord *psaltes* was hem vreemd. Hij hield het daarom maar voor synoniem met dat van de hem bekende woorden wat er naast bijkwam en gaf er deze zonderlinge vertaling van (II. f. 67. v. b.) »Men doet my comen een souter. Doe sanc HELYZEUS die psalmen. Doe quam die hant Gods op hem.» Ook hier is geene vergelijking met den *Rijmb.* mogelijk, evenmin als bij »*funes inferni circumdederunt me*» (2 *Reg. XXII. 6*.) waar *funes* voor *funera* genomen en vertaald wordt

»die doden der helle ommebevingen mi» (II. f. 37. v. a.).

Het woord *prophetis* daarentegen, dat de prozavertaler voor *propheta* aanzag, verstond de schrijver van den *Rijmbijbel* wel. »Ad HOLLANDAM prophetidem» (4 *Reg. XXII. 14*) wordt door den eersten, II. f. 86. r. a., »tot HELDAN, den propheet,» maar door den laatsten, vs. 14601, »An OLDA die prophetesse» vertaald.

Het blijkt dus, dat de schrijver van den *Prozabijbel* minder bedreven was in het Latijn dan de schrijver van den *Rijmbijbel*, dat in den eersten plaatsen verkeerd vertaald zijn, die wij in den laatsten goed vertaald vinden. Daar nu iemand die aanhoudend boeken in eene vreemde taal leest en zulke boeken vertaalt (wij weten dat dit met MAERLANT het geval was), in de kennis van die taal niet achteruit maar vooruit gaat, volgt hieruit, dat MAERLANT, indien hij de schrijver van den *Prozabijbel* is, dezen niet na maar vóór den *Rijmbijbel* moet geschreven hebben.

Maar uit de *prologe* van den *Rijmbijbel* is ons gebleken, dat deze het eerste werk van dergelijken inhoud is, door MAERLANT geschreven.

Derhalve kan MAERLANT de schrijver van de *Prozabijbel* niet zijn.

Nog één bewijs kan ik er bijvoegen. MAERLANT was een Vlaming — en de taal van onzen *Prozabijbel* is geen Vlaamsch maar Hollandsch. In plaats van de geslotene *e* waar die door *r* gevolgd wordt, vindt men in vele woorden *o*, b. v. *dorde*, *dortich*, *norgent*, *wor-scap*, *vorwe*, *worpt*, *porste*, *morch*, *vorsch*. In plaats van de opene *a* eene *e*, b. v. *dregen*, *ge-slegen*, *hegelen*. Ik wil dit echter nog niet voor bewijs laten gelden, want hoewel ik bij onderscheidene andere hollandsche schrijvers hetzelfde heb aangetroffen, ben ik toch niet zeker of men misschien niet in een enkel ander gedeelte van Nederland ook zoo sprak en schreef. Maar zonder twijfel hollandsch is de geslotene *u* voor *e*, in *silver* (de *Prozab.* heeft echter nu en dan ook *silver*) *put*, *overspul*, *de ie* voor *ein swiep* en *lieten*, waarvan men zelfs een praeteritum *hietede* meer dan eens aantreft, de *oe* in *voel* voor *veel*, *roese* voor *rese*. Waarschijnlijk behooren hiertoe ook *rijp* (pruina) *rales* (aenigma) en *aelmis* (eleemosyna), ik heb ze althans nooit anders dan bij hollandsche schrijvers ontmoet; MAERLANT zegt *rime*, *raetsel*, *aelmoesene*. Maar *hoeneer*, *wrecken* en *rechtevoort* zijn stellig hollandsch: buiten Holland zeide men daarvoor *wanneer*, *wecken*, *te hant*.

Is dus de *Prozabijbel* MAERLANTS werk niet, hoe komt het dan, dat zijn naam er in vermeld wordt? Wij kunnen ons gemakke-lijk voorstellen, hoe een afschrijver er toe kwam het aan den beroemden dichter toe te kennen. Hij schreef een werk over, waarin

de naam van den auteur niet vermeld werd. Van allen die dergelijke werken geschreven hadden, was niemand zoo beroemd als JACOB VAN MAERLANT. Misschien wist onze afschrijver, dat deze eenen nederlandsche bijbel geschreven had, maar had dien nooit gezien, en nu vermoedde hij dat het een exemplaar van dien bijbel was wat hij voor zich had om af te schrijven. Of kende hij den *Rijmbijbel*, dan kan de overeenkomst daarvan met dit werk hem bewogen hebben om het eene zoo wel als het andere aan MAERLANT toe te kennen. Mij is die overeenkomst juist een bewijs voor het tegendeel. Maar niet ieder oordeelt zoo. LE LONG b. v. zegt, van eenen anderen prozabijbel sprekende (*Boekzaal der Nederd. Bijbel*, bl. 229): »De Naame van den Oversetter, die 't eerste ondernomen heeft om de Bijbel uyt het Latijn in Prosa in 't Nederduytsche te vertaalen, is tot nog onbekend; dog blijkt uyt alle omstandigheden, dat hy een Particulier en soogenaamde Leek geweest zal zijn. Indien ons ooyt eenige Schriften van JACOB VAN MAERLANT in Prosa waren voorgekomen, soo soudē wy niet vreemd daarvan geweest zijn, om hem desen Arbeidt meede toe te schrijven; dog nu blijft het onseker.»

Het is evenwel ook mogelijk, dat hetzij de schrijver, hetzij een afschrijver met opzet zijne lezers heeft trachten te bedriegen en tegen beter weten aan dit werk aan MAERLANT toegedicht. Zijn naam gaf aan een boek hooger achting, grooter waarde. Kan het ons dan bevreemden, dat schrijvers, die vreesden dat hun papierē kind hen anders niet lang overleven zou, aan MAERLANT het vaderschap daarvan overdroegen, of dat afschrijvers in hunne copiēn den naam van den beroemden dichter inschoven, ten einde ze gemakkelijker aan den man te brengen of er hooger prijs voor te maken? Van het eerste vinden wij een voorbeeld in het gedicht van MERLIJN, dat den lezer aangeboden wordt als het werk van

Jacob de Coster van Merlant
Den gy te voren hebbet bekant
In des Konings Alexanders jeesten,

van het laatste in het *Boec vanden houte*, waarvan een oude druk met MAERLANTS naam bestaat.

Wat nu hier het geval geweest is, wie MAERLANTS naam het eerst in dit werk geschreven en om welke reden hij het gedaan heeft, is moeielijk uit te maken. Waarschijnlijk komt het mij voor dat het eerste gedeelte der aantekening van den vertaler zelven is, maar de woorden »Ende JACOB VAN MAERLANT heeft geset uuten latijn in dietscher talen» door eenen afschrijver zijn bijgevoegd. Want nadat er eerst gezegd is »eerst sel men seggen van TOBIAS» en »dat sel men nu hier bescriven», komen de laatste woorden,

waarin de naam van den schrijver, zoo het heet, vermeld wordt, wat vreemd achteraan. Dat alle drie onze hss. afschriften zijn, en geen van drieën naar een der twee andere afgeschreven, blijkt uit de door mij aangehaalde plaatsen. Dat ze afschriften zijn van het eigen handschrift des vertalers, geloof ik ook niet. Omtrent A en C is het te bewijzen. Immers wanneer twee handschriften op meer dan eene plaats dezelfde fout hebben, dan mogen wij het er voor houden dat beide afstammen van een hs. waarin die fouten reeds aanwezig waren. Zoo is het met A en C. Wij lezen in A, I. fol. 15 v. b. »Ende hi stroeyde voer die camelen stro ende hoey ende hi nam water ende wies der kemelen voeten die met hem gecomen waren.» Even zoo in C. Maar voor »der kemelen voeten» heeft B »der kemelen voeten ende ook der mannen voeten.» Dat de schrijver van het hs., waaruit A en C nageschreven zijn of van een nog ouder door het tweemaal zeer na bij elkander voorkomende woord *voeten* in de war gebragt, heeft uitgelaten hetgeen daar tusschen stond, blijkt uit *Gen. XXIV: 32*, waarvan het de vertaling is: »Et introduxit eum in hospitium et destravit camelos, deditque paleas et foenum et aquam ad lavandos pedes ejus et virorum qui venerant cum eo.» De overgrootte beleefdheid van LABAN, die den kameelen de voeten wascht, komt voor rekening van den vertaler, die *ejus* voor *eorum* heeft aangezien. — Eene andere fout, welke A en C gemeen hebben, is deze. Voor *Judic. I. 4*, »et percusserunt in Bezece decem millia virorum», geven zij »ende si slogen int besit (C. int beset) X^m mannen» (*). Een vroeger afschrijver, die hier iets anders dan eenen eigennaam meende te vinden, heeft beide van het spoor gebragt. Eene derde fout meen ik te vinden in de reeds meermalen genoemde aantekening. In B wordt daar gesproken van JACOB VAN MAERLANT. In A en C echter heet hij enkel MAERLANT. Ik twijfel zeer, of men hem in de XIVde en XVde eeuw zoo genoemd heeft. VAN MAERLANT toch was geen familienaam. Onzen dichter had er geen, hij heette eenvoudig JACOB. Maar om hem te onderscheiden van vele anderen, die insgelijks JACOB heetten, voegde men, wanneer men van hem sprak, er de naam bij van de plaats waar hij woonde. Er waren er wel in dien tijd die eenen familienaam hadden, maar ik geloof niet dat men zelfs deze door nederlandsche schrijvers alleen bij hunnen familienaam genoemd zal vinden. Men noemde of den geheelen naam of alleen den voornaam. DIRC POTTER b. v. wordt in de grafelijke rekeningen, wanneer

(*) Het blad waarop deze plaats gestaan heeft ontbreekt in B.

zijn naam niet voluit geschreven wordt, niet POTTER, maar DIRC geheeten. Nog veel meer was dit het geval met hen die den naam van hunne geboorte- of woonplaats, niet als familienaam, maar als bijnaam, bij den hunnen voegden. Ik besluit hieruit, dat MAERLANT, in plaats van JACOB VAN MAERLANT, eene fout is, en dat het voorkomen van die fout in A en C een bewijs is dat die twee hss. afstammen van een hs., waarin dezelfde fout reeds gevonden werd. Het is daarom nog niet bewezen, dat zij naar hetzelfde hs. afgeschreven zijn. Het tegendeel doet de menigte van verschillende lezingen vermoeden. Ook B houd ik niet voor een afschrift van des vertalers autograaf. Al heeft het op verscheidene plaatsen, die in A en C niet geheel zuiver zijn, eene betere lezing, het is toch ook niet vrij van fouten. Het heeft er, die ook in de beide andere gevonden worden, b. v. *Tyrus* voor *Cyrus*, *Thus* voor *Chus* (*Gen. X: 6*), *Septabanus* voor *Nectanabus*, overal: in *Leviticus* lezen wij in alle drie, »Ende brenet dat wijf een meystgin ter werelt so sel hi xiiii dagen wesen sonder geselschap.» en in *Alexander*, »Weet gi niet dat die honden die alre meest bassen lichtelic verjagen (l. versagen) ende minst biten?» Fouten die C insgelijks, maar A niet heeft, komen ook voor, b. v. in *Alexander*: »PENSARIUS die verwachte die tijt ende doet tijt docht doe sloech hi den coninc ende wonde hem seer,» voor »doet hem tijt docht,» zoo als A heeft; een paar bladzijden verder, »al die sulveren vaten diemen hem voirset die sien sijn,» waar A beter leest »die sijn sijn.» Deze laatste zijn fouten die terstond in het oog vallen; zij schijnen reeds gemaakt te zijn in een handschrift, waar alle drie de onze van afstammen. In B en C zijn zij overgenomen, maar de afschrijver van A of een zijner voorgangers heeft ze verbeterd. Nu is het zeker *mogelijk*, dat de vertaler zelve al die fouten gemaakt heeft, maar waarschijnlijk dunkt het mij toch niet. Is dit vermoeden juist, dan moeten wij tusschen het oorspronkelijke hs. en ons hs. B ten minsten één, tusschen het oorspronkelijke en A en C, ten minsten twee andere hss. aannemen. Zij het er niet meer dan twee, dan acht ik het niet onwaarschijnlijk, dat de eerste afschrijver het werk aan den vlaamschen dichter toegeschreven, de tweede JACOB VAN MAERLANT in MAERLANT veranderd heeft.

De *Prozabijbel*, al is hij niet van MAERLANT, blijft niettemin een zeer belangrijk werk. Ik heb hierniet zoo zeer het oog op de bijdragen die hij levert tot de kennis onzer oude taal, hoewel ik daar opmerkelijke proeven van zou kunnen geven; maar vooral op den inhoud. Het is eene der oudste bewerkingen van den bijbel in proza, die wij in onze taal

N. REEKS, Dl. I.

bezitten. Of het de oudste van alle is, dit kan ik niet beslissen, omdat ik niet in de gelegenheid ben andere prozabijbels te vergelijken. LELONG noemt er enkele. Die waarvan hij op bl. 22 spreekt, verschilt van den onzen. Hij heeft eenige boeken die in den onzen ontbreken, maar ook het eene en andere wat in den onzen voorkomt. Wat den inhoud betreft komt het handschrift, toen aan JACOB MARCUS toebehoorende, dat LELONG bl. 254 beschrijft, geheel met den onzen overeen; alleen schijnt het dat onze *Prozabijbel* aan het einde iets meer bevat (*). Misschien bestaan er nog wel meer. Het zou van belang zijn de prozabijbels uit de XIVde en XVde eeuw, zoovele er nog aanwezig zijn, te onderzoeken en met elkander te vergelijken. Dit onderzoek zou voor de geschiedenis van het nederlandsche volk niet zonder vrucht zijn.

Eindelijk maak ik nog opmerkzaam op de toevoegsels tot de bijbelsche verhalen in onze hss. opgenomen. De meeste zijn aan de *Historia scholastica* ontleend, doch niet alle. Inzonderheid is de geschiedenis van ALEXANDER merkwaardig. Zij komt in vele opzigten overeen met hetgeen men in de talrijke langere of kortere Alexanderromans vindt, het meest met hetgeen MAERLANT in zijnen *Spiegel Historiae* omtrent ALEXANDER verhaalt, maar onze prozaschrijver is veel duidelijker, en sommige zaken, door hem vermeld, zal men bij MAERLANT vergeefs zoeken. Veel minder overeenkomst heeft zijn verhaal met het middenhoogduitsche gedicht. Eene vergelijking met MAERLANTS *Alexander* zal eerst mogelijk zijn wanneer dat werk in zijn geheel het licht zal zien. Het gedeelte daarvan, dat gedrukt is, bevat veel wat de *Prozabijbel* niet heeft; of het omgekeerde ook somtijds het geval is zal later moeten blijken. Waar beide hetzelfde verhalen valt de vergelijking niet altijd ten gunste van MAERLANT uit. Gewoonlijk althans is de prozavertaler duidelijker en zijn verhaal kan somtijds dienen om dat van MAERLANT op te helderen.

Wie hij was is onbekend en zal waarschijnlijk wel onbekend blijven. Zijn werk is eene vertaling en kan derhalve hierover niet veel licht verspreiden. Wij hebben reeds gezien, dat hij een Hollander was en dat hij op sommige plaatsen het Latijn dat hij voor zich had niet goed begreep. Vergeten wij evenwel niet, dat hetzelfde met bijna alle vertalers uit de middeleeuwen in meerdere of mindere mate het geval was. Het kon ook bijna niet anders zijn. Woordenboeken bezat men niet en wie had het in het Latijn zoo verre gebragt, dat hij de beteekenis van alle woorden kende? Dat hij eenen afschuw had van tooverij,

(*) Dat het niet een van onze drie hss. is, blijkt uit LELONGS beschrijving.

waarzeggerij en dergelijke duivelskunsten, leert ons wat hij aan het einde van het 1ste boek der *Koningen* zegt: »SAUL wort beroeft van zijn lijf ende van zijn conincric om dat hi van God sciet ende geloefde die waersagers. Also worden si beroeft van die vroechede des ewigen levens die nu geloven in waersagers in segenen ende dier gelijc. Dat hevet die heilige kerc al verboden. SAUL diende in zijn begin Gode. Mer na doe diende hi den duvel. Ende hi was coninc over die kinder van Ysrahel XX jaer lanc." Eene waarschuwing, gedeeltelijk van denzelfden inhoud, staat aan het einde van ALEXANDERS historie. Zij wordt echter alleen in B, niet in A en C gevonden en het is daarom onzeker, of zij van den vertaler of van eenen afschrijver afkomstig is. Het is deze: »Daer om o kersten mensche laet di dit een leer wesen ende en anbeet ymmer geen afgoden. Ende en doet geen toverye noch wigelye als die meeste heren van alder werelt deden inden ouden testament, daer si alle mede verdoemt bleven." Het geheele werk wordt aldus besloten: »Dat is dat eynde van dat oude testament. Daer om laet u dat oude testament een leer wesen. Ende denc dat al die in Noen tijt waren verdrencten om der sonden wille jegen natueren. Ende denct hoe dat God die Joden plaechde als si die afgoden anbeden. Ende denc dat al die heydenen die afgoden anbaden (C anbeden) in den geloven niet gerekent en zijn dan honden. Daer om wacht hem een ygelic kersten men-

sche, dat hi geen afgoden aen en bede, noch dat hi niet en gelove in segenen, in meten noch in tovernye. Want wat daer of gesciet dat doet die duvel. Daer om heefvet God verboden op die ewige verdomenisse. Daer om sie een ygelic kersten mensch dat hi hem daer voer wacht."

Een paar proeven van woordafleiding komen in het werk voor, die wij vermoedelijk ook aan den vertaler te danken hebben en die ons eenig denkbeeld kunnen geven van zijne bekwaamheid in dit opzigt. De eene vinden wij I. f. 19. v. b. »Ende doe dat kint geboren wort, doe seide RACHEL: God heeft mijn stemme gehoert, *dans michi filium*, ende heeft mi enen soen gegeven. Daer om noemden si hem DAN." De andere betreft het woord *dansen*. Nadat onze vertaler gezegd heeft dat MOSES den Leviten beval allen die in de woestijn om het gouden kalf gedanst hadden te dooden, gaat hij dus voort (I. f. 49. v. b.): »Doe ghinc dat gheslacht van LEVY ende dede als hem MOYSES beval. Ende daer worter doot geslegen XXXIII^m die beteykent waren mit dat gout van dat calf. Ende die waren meest al van DANS geslacht. Daer om heeft noch dat springen den naem van DAN een van JACOBS kinderen."

Andere bijvoegsels van eenig belang herinner ik mij niet in den *Prozabijbel* te hebben aangetroffen, die van den vertaler zelven afkomstig zijn.

P. LEENDERTZ WZ.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Het verkeerbord (vgl. XI, bl. 270). Gaarne willende voldoen aan het verlangen van den heer HERMANS, volgt hierbij eene opgave en beschrijving van het stel gestempelde houten schijven, in mijn bezit. Het bestaat in 33 stuks, zijnde 15 wit en 18 zwart, alle van beukenhout, en mede ruim 5 nederl. duimen in doorsnede; de schijven zijn meestal scherp afgedrukt, zoo dat zoowel de figuren als de omschriften zeer duidelijk zijn.

Ik heb bij mijne beschrijving elke der onderling verschillende schijven door een volgnummer aangeduid, zijnde van de onder n°. 1, 2, 3 en 4 vermeldte elk 3 stuks, en van n°. 5, 6, 7, 8, 9, 10 en 11 elk 2 stuks aanwezig; terwijl ik van n°. 12, 13, 14, 15, 16, 17 en 18 slecht één exemplaar bezit. Teekening en gravure zijn over het algemeen zeer goed.

N°. 1. *Voorzijde: Joannes III D. G. Rex Poloniarum.* De buste van dien koning, geharnast, met kroon en mantel.

Keerzijde: Vivat Augustus II Rex Polonia. Afsnede: *Coronatus 15 Sept: A^o MDCIIIC* (1697). Twee bisschoppen plaatsden de kroon op 't hoofd van den geknield liggenden koning.

N°. 2. *Voorzijde: Kehrt die augen ab ihr alten, hier die keusheit bad will halten.* SUZANNA in 't bad door de twee boeven bespied.

Keerzijde: Tria rara adolescentiae ornamenta. Drie vrouwen elk eene kroon brengende aan een voor haar geknield jongeling.

N°. 3. *Voorzijde: Ah quam vilis, amor senilis.* Venus en Cupido in een landschap, op eenigen afstand nadert een grijsaard.

Keerzijde: fac lateas et tutus eris. Baden-
de nymphen.

N°. 4. *Voorzijde: Amasia cur ingemescit quia nescit dum venter crescit.* Een heer te paard, waarvan de toom door eene bijstaande vrouw wordt vastgehouden.

Keerzijde: Virginibus prodest, cui pondus inest. Cupido biedt eener welgekleede dame eenen schotel aan waarop eenige geldbeurzen liggen.

N°. 5. *Voorzijde: Aspera mitescant constanti saecula pace.* Afsnede: *His tutelaribus doctor, mercator, artifex omnes vigent.* De gerechtigheid en de vrede met de gewone zinnebeelden, verder handelsvoorwerpen enz.

Keerzijde: Sub aquila Romanae alis quies-

co. Een gezigt op de stad Neuremberg. Afsnede: *Noriberga urbium regina*.

Nº. 6. Voorzijde: *Vulva dolet, urina docet*. Eene zieke vrouw te bed liggende, terwijl de doctor den pols voelt en een urinaal bezigtigt.

Keerzijde: *Chara! doles pedibus: sive vulnus altius*. Eene vrouw met ontbloot been, 't welk een chirurgijn verbindt of examineert.

Nº. 7. Voorzijde: *Carolus XII dei gratia Rex Sueciae*. Het gelauwerd borstbeeld van dien koning in 't harnas.

Keerzijde: *Frid Aug. d. g. dux Sax. elect.* Zijn borstbeeld in 't harnas.

Nº. 8. Voorzijde: *Max Eman: d g u ba. e. p. s. d. c p. r. s. r. i. ar. e. elec.* De keurvorst te paard met den kommandeursstaf in de hand.

Keerzijde: *descenderunt velut lapis. Exod: 15. 5.* Afsnede: *Victoria ad Tibiscum 1 Sept: 1697*. Een veldslag; op den voorgrond de keurvorst te paard.

Nº. 9. Voorzijde: *o quam rari: amici chari. DAVID en JONATHAN*.

Keerzijde: *quod deus decrevit: in nobis implevit*. Een bruidegom voor het altaar, zijne bruid den huwelijksring aanbiedende.

Nº. 10. Voorzijde: *Anna d. g. mag. br: fr: et hib: regina*. Het borstbeeld der koningin.

Keerzijde: *Wilhelm: et Maria d. g. ang: sco: fr: et hi: rex et regina*. Beider gekroonde borstbeelden, elkander aanziende; de koning geharnast.

Nº. 11. Voorzijde: *Innocentius XI pont: maximus*. Het borstbeeld van dien paus, de tiara op 't hoofd en omhangen met de kasuifel.

Keerzijde: *fidem transvexit at indus*. Een geestelijke predikt met het crucifix in de hand. Indianen schijnen aandachtig te hooren. Het schip dat hem aangebragt schijnt te hebben ligt in 't verschiet.

Nº. 12. Voorzijde: *Ambæ unum, et tam parvum quale mirum*. Eene zeer galante voorstelling, zijnde een zot met bellenkap, tusschen twee vrouwen geheel in paradijcostuum.

Keerzijde: *pascua amoris osculatoris*. Een gepruikt heer omarmt en kust eene herderin; in 't verschiet schapen.

Nº. 13. Voorzijde: *Eugenius Franc: dux sab: cæs: exer: gener: comm:* Zijn borstbeeld, geharnast en omhangen met de vliesorde.

Keerzijde: *Joh: d. Marleburg angl: ex capit: gen:* Zijn borstbeeld geharnast.

Nº. 14. Voorzijde: *Rex Guillelmus justus sic florebit recuperator aug: triumphator maximus*. Een palmboom, waarboven drie kroonen, tegen den boom eene harp en rondom oorlogstuig.

Keerzijde: *Ah fortuna bona me condona*. De fortuin, zwevende op een gevleugelden bol, wordt door een geestelijk en een wereldlijk persoon nedergehaald.

Nº. 15. Voorzijde: *Mater dei coeli rosa, semper et miraculosa*. In een ovaal lijstje of tulpenrand: MARIA gekroond en door een nimbus omgeven, hebbende een palmtak in de hand en het kind JESUS op den arm.

Keerzijde: *benedicta salutatur a salute quæ amatur*. De engel GABRIEL de boodschap aan MARIA verkondigende, omhoog de duif in wolken en stralen als zinnebeeld van den h. geest.

Nº. 16. Voorzijde: *Venite heus: habetis juvenes et senes*. Cupido slijpt pijlen, een oud man wil hem eenen pijl ter hand stellen.

Keerzijde: Een gelagkamer met rookers en drinkers. *macht selbst die zechg.*

Nº. 17. *Impotens, inertis*. Een krijgsman versierd met twee hertshoornen op zijn hoed, rijdende op een haan; in 't verschiet veel diergelijke ruiters.

Keerzijde: *venite heus etc.* als Nº. 16. Zoo ook de beelden.

Nº. 18. Voorzijde: *Carolus VI d. g. rom. imp. s. a. g. h. h. b. r.* Zijn borstbeeld, geharnast en behangen met de vliesorde.

Keerzijde: Geen legende, in 't midden in een medaillon keizer JOSEPHUS, met omschrift: *Jos. d. g. rex et rex*. Dit medaillon, omgeven door zeven kleinere, houdende de borstbeelden der zeven keurvorsten en de onderscheidene omschriften: *Anselm elec mog, Jo: Cl: el: col:, Joh: ev: el: trevi, Max: e: el: bav, Joh: Geo: elec: Sax, fre: III el: bran: Phi: w. el. p. reni.*

W. D. V.

Het Verkeerbord. Door de welwillendheid van den eigenaar, den heer A. P. ARRIENS te Doesborgh, ben ik in de gelegenheid eene beschrijving te geven van een fraai stel schijven voor het verkeerbord, zoo als die door den heer C. R. HERMANS op blz. 271 bedoeld worden. Ze zijn van gelijke grootte en soort als de door hem aldaar beschrevene, doch de verscheidenheid is veel grooter. De verzameling bestaat uit 15 zwarte en 15 witte schijven. Op een der laatste (Nº. 3) komt het jaartal 1679 voor, dat op het medaillon zelf geene betrekking schijnt te hebben, en dus welligt het tijdstip aanduidt waarop die vervaardigd is. Andere zijn blijkbaar van lateren datum. Uiterlijk schijnen echter alle van denzelfden tijd te zijn. Zie hier eene korte beschrijving.

Zwarte schijven.

Nº. 1. Voorzijde: *Die kinder wieg ich gern enz.*, geheel als die door den heer HERMANS is beschreven.

Nº. 2. Voorzijde: Het beleg van Namen. Opschrift: *Namuram a foederat viexp XXX Sept.*

Keerzijde: Portret van EUGENIUS van Savoye op voetstuk, waarop staat: *Eugenius Dux Sabaudiae*. Omschrift: *Tot Victoris Quot Proeliis*.

N°. 3. *Voorzijde*: Een welgekleed heer, geknield voor eene herderin, waarbij een amorbeeldje en een schaap. Omschrift: *Fecit Amor Pro Principe Servum*.

Keerzijde: Eene dansende, deftig gekleede vrouw en man met den rug naar elkander gekeerd, elkander de opgeheven hand gevende. Twee muzikanten met harp en bas. Der vrouw ontvalt de rok, waardoor een gescheurd hemd zichtbaar wordt. Omschrift: *Aussen beglissen innen beschmissen*.

N°. 4. *Voorzijde*: Karikatuur van eenen postbode met grooten neus en bogchel, eenen brief in de hand houdende. Daarboven: *Per Posto*.

Keerzijde: Een jager en twee honden een hert vervolgende. Omschrift in een bloemrand: *Mich nicht verweil der Hirsch ereil*.

N°. 5. *Voorzijde*: Een schip in nood. De touwen worden gekapt en de lading over boord geworpen. In de golven koopmansgoederen. Omschrift: *Minus Eligendum*.

Keerzijde: Eene meermin door vier honden aangeblaft. Omschrift: *Incidit in Scyllam*.

N°. 6. *Voorzijde*: Een hond de maan aanbaffende. Omschrift: *Invideat et Videat*.

Keerzijde: Eene gevleugelde vrouw geeselt een ontkleed persoon. Omschrift: *Perfer et Obdura*.

N°. 7. *Voorzijde*: Beleg van Neuhuesel. Opschrift: *Nuhusium Conditum A 1581. Amisum A. 1663. A Leopoldo I Expugnatum 9 Aug A. 1685*.

Keerzijde: Portret in medaillon van LODEWIJK XV. Omschrift: *Lud XV D. G. Rex. D. Franc*. Onder het portret het fransche wapen met de leliën, waaromheen: *Lilia Galli Sic Surgunt*.

N°. 8. *Voorzijde*: Een engeltje voor een opene en gevulde geldkist. Omschrift: *Sat Loculo Haut Oculo*.

Keerzijde: Man en vrouw aan het verkeerbord. De laatste staande, met de armen in de hoogte. Omschrift: *Ars Sortem Corrigat Astu*. Van deze zijn twee stuks.

N°. 9. *Voorzijde*: Bacchus met een Minervabeeld in de regter- en den beker in de linkerhand. Omschrift: *Vino Prudentia Constat*.

Keerzijde: Een beschonken persoon. Omschrift: *Bacchari Prudentia nescit*.

N°. 10. *Voorzijde*: De stad Dantzig. *Keerzijde*: *Carolus XII D. G. Rex. Suecor*. geheel overeenkomende met die door den heer HERMANS beschreven.

N°. 11. *Voorzijde*: Een renbaan met twee ongezadelde paarden. Omschrift: *Praevenire Melius*.

Keerzijde: Een vaas of buidel in een bloemrand. Omschrift: *Animum Laxare Licebit*.

N°. 12. *Voorzijde*: Portret met omschrift: *Fred: Wilh: D. G. Rex. Borus. El. Br*.

Keerzijde: De vrede en de gerechtigheid. Omschrift: *Gluck sich find wo wir sind*.

N°. 13. *Voorzijde*: Een gedrochtelijke man viool spelende. Omschrift: *Ut forma decora*.

Keerzijde: Eene even gedrochtelijke vrouw met de lier. Omschrift: *Sic lira sonora*.

N°. 14. *Voorzijde*: Een liggende leeuw, omringd door vijf konijnen. Omschrift: *Societas Dispar*.

Keerzijde: Een adelaar en eene bij. Omschrift: *Temnere. Parvos*.

De witte schijven zijn niet alle zoo duidelijk. Zooveel mogelijk vermeld ik ze hier:

N°. 1 even als N°. 12 der zwarte, hiervoor beschreven.

N°. 2. *Voorzijde*: De fortuin met groote haarvlecht, aangeroepen door een geknield persoon. Omschrift: *Post. Haec. Occasio. Calva*.

Keerzijde: De vlugtende fortuin door een man bij de haren vast gehouden. Omschrift: *Fronte. Capillata. Est*.

N°. 3. *Voorzijde*: De liefde voorgesteld als eene zittende vrouw, met kind aan de borst en drie andere kinderen nevens haar, waarvan een met een hond. Omschrift: *Charitas Omnia Suffert*.

Keerzijde: Drie personen, waarvan een een zwaard schijnt te slijpen en een ander een hoen, aan een zwaard geregen, boven een vuur te braden. Boven hen op een boontak een haan met twee kippen. Omschrift: *Sic prosunt damnosa*. Onder staat het jaartal 1679.

N°. 4. *Voorzijde*: Het portret van EUGENIUS, even als bij N°. 2 der zwarte schijven is vermeld.

Keerzijde: Twee portretten in een medaillon. Van het omschrift is slechts te lezen: *Carl. VI. D. G. Rom. Imp*. De overige letters nagenoeg weggesleten.

N°. 5. *Voorzijde*: Een ridder met een draak en vruchtboom in een bloemrand. Zonder op- of omschrift.

Keerzijde: Een gelauwerd krijgsmansportret. Omschrift: *Stanislaus. D. G. Rex. Pol. M. Dux LDB M. M*.

N°. 6. *Voorzijde*: Een geblinddoekt beeldje. Verdere voorwerpen niet zichtbaar. Omschrift: *Sic Cæcus. Oberrat*.

Keerzijde: Twee aan elkander verbonden aangezigten, het eene met eene vlam boven het hoofd, het andere met een knijpbril op den neus. Omschrift: *Provide et Prudenter*.

N°. 7. *Voorzijde*: Een beeldje met den linkervoet op een bal, den regtervoet opgeheven, een koren- of riethalm in de hand, en halve maan op het hoofd. Omschrift: *Constans. in. Levitate*.

Keerzijde: Eene staande vrouw met banden (waarschijnlijk teugels) in de hand. Omschrift: *Nec. Verb. Nec. Laedere*.

N°. 8. *Voorzijde*: De stad Nurnberg. *Keerzijde*: Twee portretten, elk in een medaillon door eene geknield vrouw gedragen.

Boven door een engeltje vereenigd en door de zon verlicht. Rondom het mansportret staat: *Carol. VI Rom. et. Hung. R.* Het omschrift van het vrouwenportret is onleesbaar.

N°. 9. *Voorzijde*: Eene buste van een krijgsman op voetstuk. De andere voorwerpen zijn onzichtbaar geworden. Omschrift: *Virtus. Contraria. Fato.*

Keerzijde: Een vrouwenbeeld een wagenrad drijvende. Omschrift: *Volvitur. Huc. Illuc.*

N°. 10. *Voorzijde*: Een trommel waarop twee dobbelsteen. Daarboven hangt een dolk. Omschrift: *Sis. Memor. Adversi.*

Keerzijde: Een wereldbol, waarop drie dobbelsteen. Omschr.: *Luditur. In. Cunctis.*

N°. 11. *Voorzijde*: Eene tafel waarop een bloemkrans ligt. Daarboven een mercurius-hoed, gekroond door een dobbelsteen. Omschrift: *Fert. Praemia. Fausta.*

Keerzijde: Eene hand die een buidel omgekeerd boven het verkeerbord houdt. Omschrift: *Frequens. Tibi Dissipat Aurum.*

N°. 12. *Voorzijde*: Een beeldje, de regter wijsvinger op den mond gelegd. In de linkerhand is een visch. Omschr.: *Conticuisse Decet.*

Keerzijde: Een beeldje voor een vrijstaande zwaan. In de regterhand een zingende vogel. Omschrift: *Garrula Lingua Nocet.*

N°. 13. *Voorzijde*: Eene welgekleede dame wordt adergelaten door een heer aan de binnenzijde der regterdij. Een bijstaand Amortje houdt het bekken vast. Omschrift: *Venam Instigabis Aut.*

Keerzijde: Eene dame wordt aan het tot boven de knie ontbloote been een schoen aangemeten. Omschr.: *Ne Sutor Ultra Crepidam.*

N°. 14. *Voorzijde*: Een kalkoensche haan. Omschrift: *Monstrant Incendia Cristae.*

Keerzijde: Een hardlopend persoon met een dolk en een stok of fakkel in elke hand. Omschrift: *Ira furor Brevis Est.*

N°. 15. *Voorzijde*: Beleg van Buda, waarboven een adelaar met kroon en zwaard. Omschrift: *Pannoniae Totam Dat Buda Coronam.* Onder staat nog (voor zooveel leesbaar) LVX ALTERA SEPTA MERIS BVDA FVNE STA LEX., het jaar 1687 aanduidende, waarin KAREL van Lotharingen door de verovering van Buda, de bevrijding van Hongarije voltooide.

Keerzijde: Een krijgstrophee, waarboven staat: *Et Motu.*

Ik vereenig mij met den wensch van den heer HERMANS, dat zij, die omtrent dat onderwerp meer weten, het door mededeeling in den *Navorscher* bekend maken. Vooral vernam ik gaarne, wanneer, waar en door wien schijven als hiervoor zijn beschreven, gemaakt zijn.

P. C.

Nederlandsche muzikale litteratuur der XVIIde en XVIIIde eeuw. Waar vindt men de bouwstoffen voor de nederlandsche muzikale litteratuur van de twee laatstverloopen eeuwen? Deze vraag mag wel vele malen gedaan zijn door hen die, terwijl zij het nieuwe om zich heen zagen voortkomen, bij eene ten minste oppervlakkige kennis van het oudere, niet gedachteloos voortleefden, maar ook wel eens nadachten over den schakel der geschiedenis die het eene aan het andere verbond. En er is grond voor die vraag. Ten opzichte der fransche, duitsche en italiaansche kunst van dien tijd, mag men het eene werk niet even gemakkelijk kunnen bekomen of te zien krijgen als het andere, — van tijd tot tijd vindt men er den weg toe, en men kan ten minste in biographische handboeken en geschiedkundige beschouwingen vele narigten bekomen over de verschillende componisten en wat ze hebben geleverd; maar de nederlandsche school (strikt genomen de vlaamsche) eindigt bij KIESEWETTER en FÉTIS (1) met de XVde eeuw, terwijl zij nog slechts een uitstap in de XVIde eeuw doen; men kan nu bij GERBER (2) nog enkele mededeelingen opdoen, bij BURNEY (3) nog een paar *subjective* op- en aanmerkingen lezen, nog eenige verspreide aantekeningen, daarop betrekking hebbende in de werken van SCHOTEL, KONING (4) en dergelijke vinden, eindelijk eenige namen in de gedichten van VONDEL, POOT enz. opduiken, en daarmee is dan ook de gelegenheid tot nasporing gesloten, — maar het verlangen en de behoefte niet voldaan.

En de werken zelve, waar zijn die te vinden?

Hebben wij zoo even gezegd, dat het onder de werken van buitenlandsche afkomst meer moeite kostte, het eene dan het andere te bekomen, met de nederlandsche is het erger: ze zijn er in het geheel niet, d. i. niet te verkrijgen; want ofschoon de werken nog wel (ten minste voor een gedeelte) bestaan, de gelegenheid ter verkrijging is zoo zeldzaam, dat het voor het hier beoogde doel nogtans op hetzelfde nederkomt alsof ze er niet waren. De redenen hiervoor zijn, althans voor het grootste gedeelte, wel na te gaan, maar te dezer gelegenheid niet belangrijk genoeg om daarvoor plaats in beslag te nemen. Vermelden wij slechts, zoo ver het voor ons onderwerp dienstig is, dat de wijze van uitgave,

(1) *Verhandeling* van KIESEWETTER en FÉTIS. Amst. 1829.

(2) *Hist. Biogr. Lexicon* van E. L. GERBER. Leipz. 1790.

(3) BURNEY, *Tagebuch seiner Reisen. Geschichte der Musik.* Zie Nav. XI. bl. 166.

(4) *Letter- en Oudheidk. Avondstonden*, door SCHOTEL. Dordr. 1841. *Geschiedenis van het slot te Muiden*, door J. KONING. Amst. 1827.

naar het ons voorkomt, daartoe voor een gedeelte aanleiding heeft gegeven. De muzikale compositie der XVIIde eeuw was, in ons land, zeker voor het grootste gedeelte *kamermusiek*, en werd — ook de *instrumentale* — veelal in gebonden boekjes uitgegeven. Ten minsten wat wij er van ontdekten, komt op die wijze voor. Welligt oefenden de *liederenboekjes* op dezen vorm zoowel als op het formaat, in engeren zin, veel invloed uit; de vlaamsche uitgaven voor zang of luit of beide te zamen, komen veelal *in folio* voor; de hollandsche in gedichtenverzamelingen *in quarto* of *oblongo*, dit laatste nu tot dit, dan tot dat formaat behorende, en dus van zeer verschillende grootte. Die boekjes dan vindt men niet anders dan als curiositeiten — en bijna altijd in losse deelen of partijen — in de handen van verzamelaars, en men kan dus geen overzicht verkrijgen over hetgeen dat tijdvak opgeleverd heeft, zonder de welwillende mededeeling dier bezitters. En ofschoon wij tot nog toe ruimschoots reden hebben om met dankbaren lof te spreken van de welwillendheid dergenen, bij wie wij dergelijke werken aantreffen, zoo weet men toch genoeg hoe vele bezwaren hier kunnen in den weg staan, als gebrek aan bekendheid en betrekking tusschen onderzoeker en bezitter, en wat dies meer zij. En om nu het bewijs te leveren, van hoeveel gewigt de kennismaking met zulke werken voor het hier beoogde doel is, willen wij hier de beschrijving doen volgen van een zeer zeldzaam werkje of liever *bandje*, ons van twee verschillende zijden met de grootste bereidwilligheid daartoe afgestaan.

Wij spraken van een *bandje* niet alleen, omdat hier juist het boven gezegde in allen opzichte plaats vindt (*), maar ook omdat daarin *twee onderscheidene werkjes* voorkomen, en wel *in beide exemplaren dezelfde werkjes*, hoewel van een van beide (werkjes) verschillende uitgaven. In den eenen band staat het eene, in den anderen het andere dezer werkjes vooraan. Onder deze omstandigheden is die zamenvoeging voorzeker opmerkelijk, en willen wij die in onze beschouwing ook niet verbreken. Bezien wij het eerst het werkje, waarvan tweeërlei uitgave voor ons ligt. De titel is: *Der Fluyten Lusthof | Beplant met Psalmen, Pavanen, Allmanden, Couranten, Balletten, Airs, &c. | Ende nieuwste voizen, konstig en lieflijk gefigureert, met veel veranderingen. | Door den Ed. Jr. JACOB VAN EIJCK, Musicijn en Directeur van de Klokwercken tot Uitrecht, &c. | Dienstigh, voor alle Konstlieders tot de Fluit, Blaas en allerlei Speel-*

(*) Volgens de loffelijke, stevige gewoonte dier tijden is het bandje uit perkament vervaardigd; het oblong-formaat is ongeveer 11 bij 20 duimen nederl.

tuigh. | Tweede O Deel. | 't Amsterdam, bij PAULUS MATHIJSZ. in de Stoofsteeg in de Boekdrukkerij gedrukt, 1646.

Deze titel is afwisselend in zwart en rood gedrukt. Door den cirkel wordt de plaats aangeduid van het titelvignet, dat men op de uitgaven van PAULUS MATHIJSZ gewoonlijk vindt; een engeltje (zwevende) met een muziekboekje in de handen. Door de strepen hebben wij de verschillende regels aangeduid. Zeer jammer is het, dat de beide exemplaren ook deze overeenstemming hebben, dat op beide gevonden wordt »Tweede Deel». En dit is op de beide werkjes, in het bandje voorkomende, toepasselijk. Daar nu beide de boven- of boven- en middenpartij der compositiën bevatten, zoo brengt ons dit tot de vooronderstelling — hoe vreemd die ook schijnen moge — dat het »Eerste Deel» de onderste stem (of partij) bevat. Anders zoude men moeten aannemen, dat er nog een *eerste deel* (afdeeling) van beide werken bestond, en men hier juist toevallig *in het bezit van twee verschillende personen*, de eerste of bovenpartijen van het tweede deel vinden zoude.

Welke veronderstelling is de ware? Wie ze toelichten kan, wordt daartoe dringend uitgenoodigd; hij zal een eersten steen bijdragen tot het gebouw dat wij hopen te zien verrijzen.

Wat het verschil der uitgaven aangaat, dit heeft alleen betrekking op titels en inhoudsopgaven, terwijl de inhoud zelf geheel gelijk is.

Op den titel der uitgave van 1654 vindt men het volgende verschil:

1°. De verdeling van rooden en zwarten druk der woorden en regels verschilt.

2°. Almanden is met één *l* geschreven.

3°. Boven het engeltje is een lint geslingerd, waarop geplaatst is de spreuk: *Musica dis curae est.*

4°. De uitgever schijnt in dien tusschentijd een uithangschild te hebben aangenomen, ten minste in plaats van »in de Boekdrukkerij», vindt men op dit exemplaar »in 't Musijcboek».

In de tweede titels is groot verschil. Op dien van 1646 komt, in een rand van lofwerk, ongeveer hetzelfde voor als op den eersten titel, in het opene bovengedeelte van den rand hangt het lint met de spreuk, en op dat lint staat het engeltje met het boekje, terwijl de latere uitgave op den tweeden titel slechts heeft: *Der | Fluyten Lusthof | van J. JACOB VAN EIJCK*, zonder eenige illustratie.

Op het register der uitgave van 1646 komt steeds voor, hoe veel *veranderingen* (variatiën) er bij een stuk gegeven zijn, op dat der latere uitgave niet.

Niet alleen wgens de aanleiding tot na-

sparing die zij geven, maar ook uit een letterkundig oogpunt, kan het van belang zijn, in den *Navorscher* de opdracht en het lofdicht mede te deelen. Zij volgen hier.

Aan den Wel Edelen, Hooggeleerden, ende zeer vermaarden Heere | CONSTANTIJN HUIJGENS, | Ridder, Heere van Zuijlichem, Secretaris van Zijn Hoogheijt, | den Prince van Orangien. | Mijn Heere, | De Oorzaaken die mij bewoghen hebben, om mijn eerste werck op den naem van *Euterpe*, of *Speelgoddin*, onder u Ed. luyster ende bescherminge de werelt te doen passeeren, de zelve verbinden mij sterkelijk, om dit mijn tweede werk op den titel van der *Fluijten Lusthof*, niemant anders als Uwe Ed. op te draghen: met hoope ende vertrouwen dat het van uwe Ed. en van alle konstlievende Geesten, met gelijke aangenamenheit zal ontfangen werden. Waar-door ik op nieuw zal verplicht worden om mijn leven langh u Ed. grootdadigheyt en gunst te roemen, en te blijven | Uwer Ed. onderdanighe Dienaar | JACOB VAN EIJCK. (*)

Aan den Ed: | Jr. JACOB VAN EIJCK |
Op het deftigh uijtbeelden van zijn
Fluijten Lusthof.

Zieltjes, die 't gehoor verplicht,
Aan de galmen der Simbaalen;
Hoor VAN EIJCK die lokt in 't Sticht
Bosschen dicht vol Nachtegaalen,
Dien hij op het zoet geluit
Van zijn Klok en Orgelpijpen
Lockt, dat hij ze schier zouw grijpen.
Kroon, aij kroont zijn zoete Fluijt
Met gewijde laauwre kranssen,
Op het maatigh vingre danssen.
Konnen d'Eedle ooghen zien,
Dubb'le deuntjes zou hij speelen
Op Euterpes loftoneelen:
Maar nu dat de Goën verbiën,
Rijst hij zienloos op de Vloogh'len
Als een Phenix van de Voogh'len,
Hooger als er iemant magh,
Dubb'le Orpheus, zoo hij zagh.

ASSELIJN.

En nu het werk zelve. Ja, daarvan kunnen wij niet veel zeggen, indien wij ons plan niet willen vooruitloopen, gelijk dit aan het einde van ons art. blijken zal. Wij moeten ons derhalve tot de volgende opgave bepalen. Op 127 bladz. bevat het werk 58 stukken, waaronder vele met 2—5 »veranderingen.» Daaronder 1 praeludium, 2 phantasiën, 9 psalmen en verder liederen en dansen. Zonderlinge titels zijn voorzeker: *Bocxvoetje, Lickepotje, Tweede Lickepotje*, enz.

Meer zullen wij op te merken vinden in het andere werkje. Daar hebben wij met een tal van schrijvers te doen, en de belangrijkheid

(*) Men ziet hieruit dat er een vroeger werk van VAN EIJCK bestaat. De bezitters van den VIIIsten jaargang van den *Navorscher* kunnen op bl. 366 eene bewering van den heer KRAMM over hem naslaan.

der kennismaking blijkt dus te duidelijker. De titel is:

'T *Uitnemend* | *Kabinet* | vol *Pavanen, Almanden, Sarbanden, Couranten, Balletten, Intraden, Airs &c.* | *En de nieuwste Voizen, om met 2 en 3 Fioolen, of anders Speel-tuigh te gebruiken.* | *Van d'Alder-konstighste Speelmeeesters (dezer tijd) gestelt.* | *Wij zullen om ons Kabinet te beter op te pronken, Jaertijx al't geen wij uit de nieuwe | Vermaekelijkheden kunnen bekomen, aan de Konst-lievers mededeelen.* | *Ook eenige stukken voor 2 Fioolen de Gamba, met eene korte Onderwijzinge op de Hand-fluit.* | *Tweede O Deel.* | 't *Amsterdam, bij PAULUS MATTHIJSZ. in de Stoofsteeg in 't Muzijkboek, gedrukt 1649.*

Even als het andere werkje is de titel afwisselend zwart en rood gedrukt; de 6de en 7de regel zijn in bijzonder kleine letter gezet. Het vignet is hier: een zeer gezond engeltje met sterken haargroei, zittende op een schild (?), met een draad of koord (een snaar?) in de handen, en een viool (de gamba?) op den schoot. Wij laten het lofdicht en de opdracht volgen.

HET BOEK SPREEKT.

Het oogh behaagt zich zelf, wanneer het komt t'aanschouwen
Of Bosschen, groen van loof of statige gebouwen:
Maar dat 's alleen voor haar, al is ze dan verheugt,
Geen ander deel van 't lijf heeft deel aan die geneught.
Maar gaat het oor te feest, dan zal, door zang en snaren,
De ziel als opgewekt tot in den hemel varen.
Hij neem mij in zijn hand die daartoe is gezint
En ik bedrieg mij zelf zoo hij 't zoo niet bevindt.

Une me tire.

Aan d'E. konstrijkke | Juffr. ADRIANA VAN DEN BERGH. Mijn Drukpers altijd be-lust om de Konstlievende te vermaken, heeft voor dezen de vrijmoedigheijt durven nemen, om Uw E. het Speelboek der *Goden-Fluit-Hemel* op te offeren, en dat met den glans van Uw E. naam haar konst te verheerlijken; en bevond dat zij d'eere heeft genoten, niet alleen van Uw E. geest te verheugen, maar ook andere door Uw E. geestigheid zoo zoet te onderhouden, dat die fraeije Speelstukken haar volmaakteit scheenen 'tontfangen door den schoonen toon daarmede Uw E. dezelve heeft opgeheven. Zoo helder klonk in dien tijdt Uw E. Fluijt, daar al de wereld met verwondering lof van spreekt; En gelijk Uw E. de natuure te baat heeft, en d'aartigheid van handelingh Uw E. kloek vernuft niet ontvalt, zoo hoort men als op-getogen, de zoete snaaren van Uw E. *Fiool de Gamba* door haar zuiver geluid de keurighe ooren der Speelmeesteren vernoegen, die van Uw E. (als een der *Zangh- en Speel-Godinnen, van den Bergh Parnassus*) hun beste stukken wenschen te laten goet keuren, en daarin zich gelukkig achten, dat zij Uw E. behaagen moghen. Derhalven zal het Uw. E. gelieven

niet ongerijmt te vinden, dat ik op 't oordeel van zoo veele Konstlievende vertrouwende, wederom koom openen dien *Vernieuwden Hemel*, vervult met Klancken uit het Hoogekoor der vermaarde Meesters, die naar den aart der edele zielen, alleen gunst zoeken bij zulk een uit-geleerde Meestersse, aan wien ik ten hoogsten verplicht ben te blijven | Uw E. | *Dienstwilligste Dienaar* | PAULUS MATTHIJSZ.

De tweede titel is van dezelfde illustratiën voorzien als de tweede dito van der *Fluyten-Lusthof*. De bladwijzer heeft dit opmerkelijke, dat er bijgevoegd is: »Tot 't Hoogste geluid." De stukken zijn onderscheiden in de volgende afdeelingen: »Met 2 Hooge en 1 Laeghste geluid." — »Met 1 Hoog en 1 Laeghste geluid." — »Met 2 Hooge geluiden." — In zang zoude men dit kunnen aanduiden: voor sopraan, alt en bas, — voor sopraan en bas, — voor sopraan en alt. — Van de driestemmige stukken, 15 in getal, bevat dit werkje de twee hoogste partijen; de tweestemmige zijn 63 in getal. De »korte onderwijzinge op de Hantfluit" heb ik niet kunnen vinden, maar er volgen nog 5 stukken, die op eenstemmigheid berekend schijnen. Dit alles komt voor op 75 bladzijden, waarbij de getallen der folios op het laatst zeer verward zijn.

Ofschoon hier evenmin uit muzikaal oogpunt over den inhoud willende uitweiden, vinden wij toch, gelijk reeds gezegd is, belangrijke stof ter behandeling, zoo als uit het volgende blijken zal.

N°. 1 is een voorspel van HELMBRECKER, — de 3 courantes, die volgen, zijn van J. FOU-CART, — daarna komen 4 allemandes van CONSTANTIJN »te Paris", later voorkomende als mr. CONSTANTIJN, — de 6 volgende allemandes zijn van J. SCHOP, — de letters J. H. zijn geplaatst bij het navolgende »Hane en Henne gekray". — Na eenige N^{os}. zonder naam vinden wij een »Brandes" van mr. PRIMROSE (of dit echter de naam van den componist is bleek ons niet; de naam is niet, als de overigen, cursijf gezet), — verderop ontmoeten wij bij het vierde der N^{os}. het opschrift: *Carileen*, door »C. KIST", — bij 3 later volgende liedjes vinden wij den naam P. D. PERS, — dan een »Ballet" door B. F. DE BRUIN, — daarna een »Concerto" van CHRISTIAAN HERVRIJCH (dit is eene grootere compositie dan al de vorige, die meestal maar enkele regels beslaan); van SCHOP volgen nu 2 grootere, waarvan de 2de zes bladz. beslaat, (eene zeldzaamheid), — eene nu volgende compositie, »Fantasia" is »gemaakt ter eeren de E. E. Juffrouw ADRIANA VAN DEN BERGH", door P. D. PERS (ook van anderen, als CONSTANTIJN en SCHOP, vonden wij nog verscheidene stukken, die wij, om de herhaling voor

te komen, niet vermelden), — volgt: »Petite Branles, gebroocken (gevarieerd) van J. VAN NOORDT" (drie volgende N^{os}. zijn van denzelfden), terwijl het hek sluit J. DIX, met »Courante la Royale" en »Frans air", beide met 3 variatiën.

En zoo komen wij tot het einde van ons uitvoerig artikel. Wat wilden wij? — Wij zochten aan te toonen, dat er een veld in de kunstgeschiedenis van ons vaderland braak ligt. En in dit thema ligt veel voor de beschouwing van ons onderwerp opgesloten. De grond moet ontgonnen, er moet graan ter bezaaiing vergaderd worden, daarna moet er gewied worden, en — of de bouw van edelen aard zal zijn? Men moet het afwachten. In ieder geval kan men over de opbrengst van een enkelen akker niet oordeelen, — daarom heb ik mij van de beoordeeling uit het oogpunt van kunst bij de beschouwing dezer werkjes gestrengelijk onthouden. Men moet drieërlei arbeid doen om tot het doel te geraken: opsporen wat er nog is, — verzamelen zoo veel mogelijk *in natura*, en het overige in copij of beschrijving, — en eindelijk de vergaderde bouwstoffen beoordeelen, d. i. eene aesthetische beschouwing van dat tijdvak in de kunst leveren. Wij bepalen ons tot het eerste en, zoo veel mogelijk, tot het tweede gedeelte, en is ons de vereischte levensduur of gezondheid tot het derde niet gegeven, dan hebben wij, zoo ver ons mogelijk was, er den weg toe gebaad of helpen banen. Wie helpt nu?

Moge het ieder doen die daartoe in de gelegenheid is! — Kunstkennis is er niet toe noodig, wanneer men ons in de gelegenheid wil stellen, wat in onze collectie voorkomt, *in natura* te vermeerderen, of door leening gelegenheid tot copie geven. Wie echter hiertoe niet kan besluiten, verzoeken wij dringend, in het belang der zaak, beschrijvingen van het in zijn bezit zijnde (of anders van het hun bekend zijnde) te willen inzenden, onder het opschrift: *Muz. liter.* $\frac{16}{17}$ E.

Ten slotte. Uit het vorenstaande vloeien de navolgende vragen voort: α . Wat bestaat er meer van het *Uitnemend Kabinet* en *Der Fluyten Lusthof* (dat er van het eerste meer bestaat, is mij in een der exemplaren gebleken). β . Van wien was de spreuk *Une me tire*? γ . Wat weet men van die jufvr. A. VAN DEN BERGH? δ . Wat van de overige bovengemelde auteurs? (Kan mr. CONSTANTIJN ook CONSTANTIJN HUIJGENS zijn? Zie KONING, *Slot te Muijden*, bl. 130 verv.) ϵ . Wie en wat was P. LUDENS, van wien wij bij een stuk (eene »Capritic" van hem zelven) vinden: *P. Ludens lusit*? ζ . Wat was een (of eene?) »Carileen"? W. J. F.

GESCHIEDENIS.

Generaals van de republiek der Vereenigde Nederlanden (vgl. XI. bl. 37, 138, 225, 258, 293, 327). In N°. 8 van dezen jaargang heeft MARS ons een lijstje medegedeeld van generaals der republiek in 1761, alle herkomstig uit de duitsche vorstenhuizen. Uit de *Vervolgen* op HUBNERS *Genealogische tafelen*, door de koningin LOUISE van Denemarken (waarschijnlijk niet algemeen bekend, althans niet verspreid), zou men dit lijstje verder kunnen uitbreiden.

Zie hier welke leden van duitsche vorstenhuizen daar worden gemeld, als in onzen dienst geweest te zijn, gedurende het tijdvak van 1740 tot aan de omwenteling. Meereendeels worden zij in die tafelen generaals genoemd.

In hoeverre dit juist is kan ik niet beslissen; doch het groot aantal generaals, dat wij in dienst hadden, in aanmerking genomen, is dit zeer wel mogelijk.

ANTON GUNTHER, prins van Holstein-Sonderburg-Beck, geb. 1666, † 1 sept. 1744, luitenant-generaal en gouverneur van 's Hertogenbosch, zoon van AUGUST PHILIPS, hertog van Holstein-Sonderburg-Beck († 1675), en MARIA SIBYLLA († 1675), dochter van WILLEM LODEWIJK, graaf van Nassau-Saarbrück. Hij † ongehuwd.

ERNST LODEWIJK, hertog van Saksen-Gotha (geen regerend hertog), geb. 29 dec. 1707, † 13 aug. 1763, ongehuwd, generaal-majoor, later in keur-saksischen dienst, zoon van FREDERIK II, regerend hertog van Saksen-Gotha († 1732), en MAGDALENA, prinses van Anhalt-Zerbst († 1740).

AUGUST, hertog van Saksen-Gotha, ongehuwd, neef van den vorigen, geb. 14 aug. 1747, † 28 sept. 1806, in dienst der republiek tot aan de omwenteling van 1795, zoon van FREDERIK III, regerend hertog van Saksen-Gotha († 1772), en LOUISE DOROTHEA, prinses van Saksen-Meiningen.

LODEWIJK FREDERIK, hertog van Saksen-Hilburghausen, geb. 11 sept. 1710, † 10 junij 1759, generaal en gouverneur van Nijmegen, vroeger was hij in keizerlijken dienst, zoon van ERNST FREDERIK, regerend hertog van Saksen-Hilburghausen († 1724), en SOPHIA ALBERTINE, geboren gravin van Erbach († 1727), geh. met CHRISTINE LOUISE, prinses van Holstein-Plön († 1778).

LODEWIJK ERNST, hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel, ongehuwd, generaal-veldmaarschalk en voogd van den stadhouder WILLEM V gedurende diens minderjarigheid, zoon van FERDINAND ALBRECHT, regerend hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel († 1735), en ANTOINETTE AMALIA, prinses van Brunswijk-N. REEKS, Dl. I.

Luneburg. LODEWIJK ERNST was geboren 25 sept. 1718, † 12 mei 1788.

WILLEM, landgraaf van Hessen-Kassel, geb. 10 maart 1682, † 1 febr. 1760, generaal in dienst der republiek tot 1751, toen hij door den dood zijns broeders FREDERIK I, landgraaf van Hessen-Kassel en koning van Zweden, dezen als landgraaf, onder den naam van WILLEM VIII, opvolgde, zoon van KAREL, regerend landgraaf van Hessen-Kassel († 1730), en MARIA AMALIA, prinses van Koerland († 1711), gehuwd met DOROTHEA WILHELMINA, prinses van Saksen-Zeitz († 1743). Hij was de zwager van JAN WILLEM FRISO, prins van Oranje-Nassau.

FREDERIK, landgraaf van Hessen-Kassel, geb. 11 sept. 1747, † 20 mei 1837, generaal-gouverneur van Maastricht. Na de omwenteling gaat hij in deenschen dienst over. Zoon van FREDERIK II, regerend landgraaf van Hessen-Kassel († 1785), en MARIA van Engeland († 1772), gehuwd met CAROLINE POLIXENE, prinses van Nassau-Usingen († 1823).

WILLEM, landgraaf van Hessen-Philipssthal, geb. 29 aug. 1726, † 8 aug. 1810, generaal, zoon van KAREL, landgraaf van Hessen-Philipssthal († 1770), en CAROLINE CHRISTINE, prinses van Saksen-Eisenach, gehuwd met ULRIKE ELEONORE, prinses van Hessen-Philipssthal-Barchfeldt († 1795).

FREDERIK, prins van Hessen-Philipssthal, geb. 4 sept. 1764, † 16 junij 1794, ten gevolge van bekomen wonden in den veldtocht van dat jaar, kolonel in dienst der republiek, zoon van den vorigen, ongehuwd.

WILLEM, landgraaf van Hessen-Philipssthal-Barchfeldt, geb. 2 april 1692, † 13 mei 1761, generaal, zoon van PHILIPS, landgraaf van Hessen-Philipssthal († 1721), en CATHARINA AMALIA, prinses van Solms († 1736), gehuwd met CHARLOTTE, prinses van Anhalt-Bernburg († 1766).

FREDERIK, prins van Hessen-Philipssthal-Barchfeldt, geb. 13 febr. 1727, † 15 nov. 1777, kolonel, zoon van den vorigen, gehuwd met SOPHIEHENRIETTE, dochter van den wild- en rijngraaf KAREL te Grumbach († 1800).

KAREL, prins van Hessen-Philipssthal-Barchfeldt, geb. 7 febr. 1731, † 2 febr. 1764, officier (welken rang?), broeder van den vorigen, ongehuwd.

CHRISTIAAN LODEWIJK, prins van Hessen-Darmstadt, geb. 25 nov. 1763, † ?, officier in dienst der republiek, ging later in oostenrijkschen dienst over, zoon van LODEWIJK IX, landgraaf van Hessen-Darmstadt († 1790), en HENRIETTE CAROLINE, prinses van Paltz-Tweebruggen, ongehuwd.

GEORGE KAREL, prins van Hessen-Darm-

stadt, geb. 14 juni 1754, †?, generaal, zoon van GEORGE WILLEM, prins van Hessen-Darmstadt († 1782), en MARIA LOUISE ALBERTINA, gravin van Leiningen-Heidesheim († 1818), ongehuwd.

WILLEM LODEWIJK, markgraaf van Baden-Durlach, geb. 14 jan. 1732, † 17 dec. 1783, luitenant-generaal, gouverneur van Arnhem, zoon van FREDERIK, erfprins van Baden-Durlach († 26 maart 1732), en ANNA CHARLOTTE AMALIA LOUISE († 17 sept. 1777), dochter van JAN WILLEM FRISO, prins van Oranje-Nassau, ongehuwd.

FREDERIK, markgraaf van Baden-Durlach, geb. 29 aug. 1756, † 28 mei 1817, luitenant-generaal, zoon van KAREL FREDERIK, regerend markgraaf van Baden-Durlach († 1811), en CAROLINE LOUISE, prinses van Hessen-Darmstadt († 1783), gehuwd met CHRISTINE LOUISE, prinses van Nassau-Usingen.

KAREL LODEWIJK, prins van Anhalt-Bernburg-Schaumburg, geb. 16 mei 1723, † 20 aug. 1806, wordt regerend vorst 1772, generaal in dienst der republiek, zoon van VICTOR AMEDEUS ADOLPH, vorst van Anhalt-Bernburg-Schaumburg († 1772), en CHARLOTTE LOUISE, prinses van Isenburg-Birstein († 1739).

VICTOR KAREL FREDERIK, prins van Anhalt-Bernburg-Schaumburg, geb. 2 nov. 1767, † 22 april 1812, officier in dienst der republiek, werd regerend vorst in 1806, zoon van den vorigen, gehuwd met AMALIA CHARLOTTE WILHELMINE LOUISE, prinses van Nassau-Weilburg.

KAREL WILLEM, hertog van Nassau-Usingen en Saarbrück, geb. 9 nov. 1735, † 17 mei 1803, generaal, werd regerend vorst 1775, zoon van KAREL, hertog van Nassau-Usingen († 1775), en CHRISTINE WILHELMINE, prinses van Saksen-Eisenach († 1740), gehuwd met CAROLINE FELICITÉ, prinses van Leiningen.

KAREL, hertog van Nassau-Weilburg, geb. 16 jan. 1735, † 28 nov. 1788, generaal en gouverneur van Maastricht, werd regerend vorst van Nassau-Weilburg 9 nov. 1753, zoon van KAREL AUGUST, hertog van Nassau-Weilburg († 1753), en AUGUSTE FREDERIKE WILHELMINE, prinses van Nassau-Idstein († 1750), gehuwd 5 maart 1760 met CAROLINE, dochter van den stadhouder WILLEM IV (geb. 28 febr. 1743, † 6 mei 1787).

FREDERIK WILLEM, hertog van Nassau-Weilburg, geb. 25 oct. 1768, † 5 febr. 1816, was in dienst der republiek toen hij erfprins was, tot 28 nov. 1788 toen hij zijn vader in de regering opvolgde, zoon van den vorigen, gehuwd met LOUISE ISABELLE, gravin van Sayn-Kirchberg. Hij is de grootvader van den tegenwoordigen hertog ADOLF van Nassau. Cz.

Arondeaux (vgl. A. R.). In de notulen van den middelburgschen kerkeraad van den 5den december 1648 leest men:

»Besloten den wederdooper JOOST ISEMBAART te spreken en onderzoek te doen naar de verleiding des zoons van ARONDEAUX door den vermaner in de Drie spuiten.»

q²—p.

Freule van Dorth (vgl. XI. bl. 233, 291). De krijgsraad, op last van den franschen generaal GEROD zamengesteld, bestond uit de volgende leden:

WILLEM PASCHEN, regter-commissaris.

G. BOM, auditeur-militair.

SCHAAPS, kapitein-kommandant van het utrechtsche vrijkorps.

JAN VAN REYSEN, luitenant.

PEYPERS, luitenant.

P. VERBURG, sergeant-majoor.

T. VAN BERGEN, sergeant.

Alle van zeer lage afkomst en bekende vijanden der freule.

Zij werd ter dood veroordeeld op grond dat zij, ten tijde van den inval der uitgewekene oranjegezinden, een oranjevlag van haar kasteel Harreveld had laten waaien; maar voornamelijk uit wrok dat zij de municipaliteit van Lichtevoorde en hare regters, als onwettig aangesteld, niet wilde erkennen.

Den 24sten november 1799 werd zij uit de gevangenis op een ongeverwden boerenwagen naar het jodenkerkhof buiten Winterswijk gebragt, waar het vonnis zou voltrokken worden. Er was een aardhoop aan gebragt, waarachter een open graf en een lijkst.

Zij zelve gaf het sein aan de soldaten om te vuren. Zes schoten zochten den weg naar haar hart, doch toen men het ligchaam in de kist wilde leggen, bleek het dat zij nog niet doodelijk getroffen was. Nogmaals werden de musketten afgevuurd en nu zoo nabij, dat de kleederen der ongelukkige in brand vlogen. De soldaten vulden hunne chacots met water en bluschten op die wijze de vlam, waarna de half verkoolde kist in het graf werd gelaten.

Eerst later werd het lijk aan den baron VAN DORTH, broeder der freule, afgestaan, die het in het familiegraf liet bijzetten.

FRISIUS SECUNDUS.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105 en 290). Dat men in de helft der XVIIde eeuw de echtgenoot van eenen burgemeester van Delft, die tevens bewindhebber der O. I. compagnie was, nog slechts *jufvrouw* noemde, blijkt uit authentieke stukken, opgenomen in het werkje, getiteld *Agatha Welhoek*, onlangs uitgegeven door ds. H. DE VEER, bl. 40 en 52. Delft was nog wel eene stemhebbende stad

en hare regenten mede souverainen van Holland. Het is waar, burgemeester WELHOEK schijnt ongegradueerd geweest te zijn, en dat maakte in die dagen onderscheid.

9 Januarij.

Titulaturen. Kan iemand mij misschien ook zeggen, hoe het komt, dat ik vóór den geslachtsnaam van eene patricische (niet adellijke) familie in Zeeland, niet alleen in vele andere stukken, maar ook in eene notariële akte den titel van jonkheer vermeld vind? Die stukken zijn van het midden der vorige eeuw en van 1787. Ofschoon ik eerst meende, dat dit woord bij aanzienlijke familiën in plaats van jongeheer in gebruik was, ben ik ik echter van gevoelen veranderd, daar de genoemde personen reeds den ouderdom van vijf en twintig jaren hadden bereikt. Welligt kan φ^2 — φ . mij zulks oplossen? CONCHA.

Leven van Oldenbarneveld. De geleerde en in de geschiedenis van ons vaderland door en door ervaren mr. J. D. MEIJER beklaagt zich in de verhandeling, na zijn overlijden in de openbare vergadering van de 2de klasse van het koninkl. nederl. instituut in 1835 voorgedragen, de bijzondere geschiedenis van den beroemden landsadvokaat niet te kennen. Wat is er sedert 1835, behalve de *Verhooren*, door prof. SIEGENBEEK en door het historisch genootschap te Utrecht uitgegeven, en de *Vaderl. Geschiedenis* van BILDERDIJK, in het licht verschenen om die kennis te vermeerderen?

S. S. S.

Roman, Sandra. Kan iemand mij zeggen of PIETER ROOMAN te Haarlem den 27sten juli 1614 of daaromtrent geboren is, en of MARGRIETA SANDRA, de heldin van Aardenburg in 1672, mede eene haarlemsche en dus eene tweede KENAU is, dan wel of zij uit Schoonhoven is en daar in de Loopersstraat woonde?

G. P. ROOS.

Ingekomen burgers te Vlissingen in de XVIde eeuw. Uit een *Alphabetisch register der ingekomen burgers te Vlissingen van 1500—1600 uit het poorterboek overgenomen*, welk register ik van den eigenaar ter inzage kreeg, deel ik de volgende namen mede, die, voor zoo ver zij niet in den *Navorscher* besproken zijn, zoo als BASELIS, BART, DEYNOOT, VALOIS, enz., echter wel bekend klinken en misschien den een of ander van dienst kunnen zijn.

THOMAS ALLEMAN van Dieppe, 15 nov. 1569.

MICHIËL ADRIAENSEN van Duinkerke, 3 jan. 1585.

MICHIËL ADRIAENSEN van Bassevelde, 16 sept. 1598.

ADRIAEN BASELIS, 23 sept. 1532.

MAARTEN BAANE, 29 juli 1534.

JAN BOREEL, 18 maart 1538.

HUIBERT PIETERSE BANE uit Breskens, 20 sept. 1556.

JACOB JANSEN BART uit Sluis, 27 juni 1559.

GILLIS JANSE BART uit Sluis, 13 nov. 1569.

JAN BART van Iperen, 13 febr. 1580.

JAN DE BUISSON van Warwick, 22 nov. 1593.

JAN BART van Duynkerke, 7 febr. 1597.

MAARTEN CORNELIS CROEF, 16 oct. 1537.

LAMBRECHT AARSE COOLE van Oudenbosch, 20 juni 1568.

ZACHARIAS CALAND van Deynse, 31 nov. 1574.

ELIAS CALAND van Deynse, 12 juni 1576.

ENOCH CALAND van Deynse, 23 jan. 1579.

OLIVIER DEYNOOT MLZoon van Gent, 16 maart 1557.

ANDRIES DEYNOOT van Gent, 26 sept. 1574.

LEIN JANSE van Zoutelande, 21 oct. 1570.

LEIN JASPERSE van Zoutelande, 21 juni 1591.

JAN LAMPSSENS van Oostende, 26 juni 1597.

ADRIAEN MICHELSEN van Westkapelle, 19 april 1574.

ADRIAAN DE MANMAKER van Oudenarde, 28 juni 1575.

LIEVEN MACHIELSEN van Bergen, 5 nov. 1585.

CHRISTOFFEL DE RUITER van Woudergem, 14 mei 1546.

ARNOUD CORNELIS DE RUYTER, 28 jan. 1549.

ADRIAAN PIETERSE SLAMPAMPER, 20 nov. 1538.

JACOB PZ. SLAMPAMPER van Bouchoute, 27 mei 1549.

CHRISTOFFEL DE VALOIS van Brugge, 12 april 1529.

RUTGER VAN DE VIVERE, 28 nov. 1592.

Daar er geen ADRIAAN MICHELSEN uit Bergen vermeld wordt, zou men vermoeden, dat de vader van den admiraal DE RUYTER misschien eerst te Westkapelle is gevestigd geweest en pas later te Vlissingen is gaan wonen. φ^2 — φ .

Paulus Wirts.

Grafschrift op PAULUS WIRTS, veldmaarschalk der staten-generaal. Gestorven te Hamburg den 5den april 1676 en begraven te Amsterdam den 24sten oktober 1679.

WIRTS was een krijgshelt, wijs en trouw; 't Keijzersrijk en Stettijn, Krakouw, Gorkum, Hollant, Zeclant, oog-getuijgen zijn: 't Lijf en ziel (door Prekers nijd t'Hamburg d'Aard ge-weijgert.)

Zijn t'Amsterdam, de Geest is d'Hemel ingesteejgert.

HEND VERDUIJN, Advoc. en Med. doctor.

Uit de *Koddige Opschriften enz.*, dl. II. bl. 31, uitg. van 1732: wel is waar een vuile hoop, maar waarin hier en daar eene parel schuilt. Ze zijn bijeen gebragt door den be-

kenden dichter HIERONYMUS SWEERTS, boekverkooper te Amsterdam, op raad van zijn arts ter verpoozing van meer ernstige bezigheden. Zijn familiewapen staat op de titelplaat van het 2de deel, uitgave van 1732; de eerste is van 1683. Hij werd daarin trouw geholpen door zijn vriend D. SCHELTE, den woordspelingen-dichter. Het is hier de vraag, of het op waarheid steunt, dat P. WIRTS (ook wel WURTZ genoemd) gestorven is te Hamburg den 5den april 1676 (op zijn monument in de Oude Kerk te Amsterdam staat 23sten maart), en dat zijn lijk eerst te Amsterdam is begraven den 24sten oktober 1679; waarom de predikanten of geestelijken nijdig om hem waren en weigerden dat hij in gewijde aarde werd bijgezet. In de *Levensbeschrijving der Nederl. vorsten en helden*, enz. dl. II. bl. 350, wordt berigt: »Na dat de vrede in 1674 getroffen was, ging onze WIRTZ naar Hamburg om eenige huisselijke zaken te reguleeren, en bleef aldaar. Vervolgens den Staat en den prins van Oranje door een brief van daar bedankt hebbende, verliet hij zijnen dienst en stierf te Hamburg in 't jaar 1679, en werd den 24sten Oct. van daar overgebracht zijnde, te Amsterdam in de Oude Kerk plechtig begraven.» Misschien is er hieromtrent eenig licht te scheppen uit *Het leven van JAC. SCHELTEMA*, bl. 65. Een beter graf-schrift dan het bovenstaande en waarvan ik den dichter wel zou willen kennen, staat in de gemelde *Levensbeschrijving der Nederl. vorsten*, enz. dl. II. bl. 351.

»De veldheer WIRTZ, wel eer der Staten oog en hand,
De luister, roem en schrik van Christen Generaalen,
Die door zijn krijs-fortuin stut Vrankrijks zegepraalen;
Wiens arm, in Zweedschen dienst, de Polen overmamt,
Legt hier, der Elv' ten trots, tot Amstels eer, begraven:
Dus leeft de Duitsche Mars, gezien bij Scepter-staven.»

J. C. K.

Grafelijke Rekeningen. Zijn de *Grafelijke Thesoriërs Rekeningen* ooit uitgegeven? Mr. VAN WIJN zegt er van in *Hist. en Letterk. Avondstonden*, IIde boek, bl. 77, dat zij een schat van zeldzaamheden bevatten, voor de landshistorie en het huiselijk leven. Zoo deze stukken nooit in het licht verschenen zijn, zou een dergelijk werk in dezen tijd waarschijnlijk wel toejuiching vinden; de histoire bataille raakt gelukkig wat op den achtergrond en men ziet meer en meer in, dat men om de acteurs op het wereldtooneel goed te beoordeelen, achter de coulissen moet kunnen zien. Zoolang de schijnbaar onbeteekenende zaken van het dagelijksch leven verborgen zijn, zal het openbare leven moeilijk begrepen kunnen worden. Men denke slechts aan het bekende woord »Wie der Mensch iszt so ist er, und wohnt er freundlich, so ist er auch freundlich.»

φ²—φ.

Joseph en Apis. JACOBUS TRIGLAND, kleinzoon van den bekenden hoogleeraar van dien naam, geb. in 1652, † 1705, beweert in zijn werk: *De Josepho patriarcha in sacri bovis hieroglyphico ab Aegyptiis adorato*, dat de Egyptenaars in den gewijden stier den aartsvader JOZEF zouden aanbeden hebben. Wij kennen de bewijzen niet welke hij daarvoor aanvoert, maar zouden wel willen weten of ze gegrond zijn.

J. C. K.

Laharpe en de psalmen. Mr. H. J. KOENEN maakt in zijn *Levensbericht van M. C. VAN HALL* (uit de *Handel. van de maatschappij der Nederl. Letterkunde* overgedrukt), bl. 39, gewag »van den invloed der Psalmen op eenen LAHARPE, zoowel in een godsdienstig als letterkundig opzicht, te midden van de afgrijseligheden der kerkers van het parijsche schrikbewind.» — Wie kan daar de bijzonderheden van mededeelen?

J. C. K.

Carolus Clusius of l'Ecluse. Deze kreeg in 1593 het opzicht over den academischen kruidhof te Leiden, onder den titel van professor honorarius. Hij was de eerste die de *hyacint van Peru* en de *corona imperialis* in ons vaderland bragt, met vele andere rare planten. De eerstgenoemde verkocht hij voor f 40, de andere voor 7 fl , *rarum carum*, dat niemand had was voor geld te koop. Ook was hij zoo duur met zijne *tulpen*, dat bijna niemand ze verkrijgen kon. Dit had ten gevolge dat de schoonste en de meeste hem des nachts ontstolen werden, waardoor hem de moed en de lust om ze voort te teelen ontnomen werd. — Hierdoor werden ze echter door vlijt en zaaijing zóó vermenigvuldigd, dat de 17 provinciën van Nederland er vol van raakten, en er zulke verscheidene kleuren van God aan verleend zijn, die ook om de zeldzaamheid door de gansche wereld gezonden werden. — Dit berigt vond ik in N. A. WASSENAERS *Historisch verhael*, enz. IX. 10^a, waarin vele bijzonderheden omtrent de *tulpen* voorkomen, welke ik aan desbegeerende gaarne wil mededeelen. Is de *hyacint van Peru* de bekende *hyacinthus orientalis*?

J. C. K.

Torrentius. In het *Leyds Veerschuyts praetgen*, dat in 1628 te Amsterdam het licht zag (*Bibl. van Nederl. pamfl.*, N°. 2241), wordt van oneenigheden tusschen TORRENTIUS en den haarlemschen magistraat gesproken. Wie was deze TORRENTIUS? Waar kan ik iets naders omtrent die oneenigheden vinden?

FRISIUS.

Een rijke Jood. In *Le Curieux antiquaire ou recueil Hist. et Geograph. par BERKEMEIJER*, Leiden 1729, wordt van de Joden te Amsterdam gezegd: »Un de cette nation a fait batir

une maison où l'or et l'argent, l'azur et le marbre éclatent de tous cotés; il y a même dans ce palais une salle pavée de ducats d'argent." Dit verhaal zal wel een sprookje zijn van gelijke gehalte als het vertelsel van den schrijver, dat er destijds te Breda een paard was met den staart en de pooten van een hert en dat zoo snel loopen kon, dat het op één dag heen en weer van Breda naar Brussel liep.

Misschien ook meende men een dergelijken zilveren vloer te moeten zoeken in de met kostelijk huisraad gevulde woning op de St. Anthonies Breestraat te Amsterdam, van den heer PINTO, in de wandeling de »rijke jood" genoemd, welk gebouw bij het zoogenoemde aansprekersoproer in 1696 geheel geplunderd werd (*Staatk. Hist.*, dl. LXXVII, bl. 174). Het boekje dat ik aanhaal is niet onbelangrijk om te doen zien, hoe men in 1727 over de aardrijkskunde schreef.

72—7.

Mr. J. H. Swildens (vgl. A. R.). Naar aanleiding van het verslag van SWILDENS A. B.-Boek (Nav. VII. bl. 73), door C. & A. gegeven, en zijne latere vraag, wat er meer van hem bekend is, breng ik ter zijner kennis, dat ik in de gelegenheid ben geweest onder het oog te krijgen een breedvoerigen franschen brief, in geestig wijsgeerigen stijl door SWILDENS, den 9den Aug. 1771, uit Groningen geschreven aan EISINGA, een Fries, die te Langweer zijn verblijf hield.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Eginhard en Emma (vgl. XI. bl. 295). Na genoeg hetzelfde wordt verhaald, als gebeurd ten tijde van den hollandschen graaf DIRK V, in het handschrift der *Kronyk van Holland, Zeeland en Friesland*, (*Goudsch Kronijcke*) dat het eigendom geweest is van wijlen mijnen vriend J. J. NIEUWENHUIJZEN. Noch in de uitgave van 1483 noch in die van SCRIVERIUS wordt het gevonden.

»Het gheboerde in dese graef DIRCX tiden voirs., dat een keyser die HEYNRIJC hiet die lach te velde in eenen harden winter, so dat hi in zijn gheselschap hadde een sijnre suster, die een nonne was, dair een canonic grote minne aen leyde, die hi mit subtijlen smekende woirden dair toe brochte dat si hem oirloefde bi hair te comen in der doncker nacht. Ende als si twee al heymeliken te samen sliepen so viel dair een sonderlinghe groet snee, dat dat morghenscijn begonde die donckerheyte der nacht te verdriven, Waer om die canonic in groten sorghen was hoe hi tot sinen pauwelionen soude comen op dat men biden voetsporen sine misdaet niet en vername. Dair wort eenen corten raet ghenomen ende die voirseide nonne nam den voirseide

den canonic op hair scouderen ende droech hem tot sinen pauwelione ende ghinc al rugghelinghe achterwaert op datmen int ofgaen ende int wederkeren mer eens menschen voetspoer en mochte bekenen. Op die selve ure was die rijcke keyser allene vroece op gestaen overmits sorghe die hi in zijn harte hadde, hoe hi dat begonne oirloghe wijse-lijken eynden mochte. Ende sach doir een veynster van sinen tabernakel van verre dit vreemde ghesicht ende lachede goedertierlike in hem selven. Dair na als die sonne was op ghegaen bat desen rijcke keyser desen voirseiden canonic dat hi dyaken ware in die misse ende die ewangeli lase. Die canonic die sine consciencie wroeghede en meende dat in gheenre wijs te doene wat die keyser badt of smekele of dreyghede, hi en mochts niet beweyken. Ende alse die keyser sach des canonic ontsiende consciencie doe liet hi af mit goeder harten die begonnen hardichede. Doe gheschiedet dat dair verschene een dekenye ende een abdye ende behoerde beyde den keyser te geven. Doe dede di keyser voir hem comen die [l. den] canonic ende die nonne sijn suster. Ende sprac aldus: dese dekenye die ons verschenen is te geven die gheven wy di ende wes voert meer een reyne man ende ic beghere van di dattu di niet meer en onderwins nonnen te risen [l. riden]. Doe sprac hi tot sijnre suster: wes voertan eene reyne wijf ende dese abdie die dair verschenen is ende die sorghe van den deernen Gods gheven wy di. Ende ghebieden di dattu di niet meer en laten riden van eenen canonic. Ende alse hi dit ghesproken hadde ontsaghen si elc anderen ende scaemden hem. Mit deser lichter correctie sijn si gheleert dat si die verleden misdaet beterden mit ewigher reynicheit."

P. L. Wz.

Bastaarden van Nassau (vgl. A. R., XI. bl. 101, 294). Aan het verzoek van den heer CHR. zal voldaan worden, zoodra tijd en gelegenheid mij zulks vergunnen. D. te D.

Houding van Rotterdam in Mei en Junij 1672 (vgl. A. R.). V. D. N. zegt, dat het *Waaragtig Verhaal van de Muiterij binnen de stad Rotterdam tegen de Regeering*, enz. in 1787 gedrukt, wordt toegeschreven aan mr. WILLEBORT VROEZEN, secretaris van Rotterdam; doch, bij gelegenheid dat de heer C. FLAMENT, in leven bibliothecaris der koninkl. bibliotheek, in publieke veiling een handschrift van het *Verhaal* aankocht, heb ik dien geleerde PIETER DE GROOT als schrijver daarvan hooren noemen.

J. L. A. I.

Slijmgasten (vgl. XI. bl. 199, 291). Zij, die men ten tijde van onze republikeinsche woelingen »de slijmgasten" noemde, vertegen-

woordigden of hadden, naar mijn gevoelen, geene staatkundige kleur; maar zagen het revolutiewerk met onverschillig oog en onpartijdig oordeel aan, zeilden door de woelingen midden door, tot zij eindelijk huilden met de wolven waarmede zij in 't bosch waren.

J. L. A. I.

Reglement van het Bogt () in de Gasthuiskerk binnen Middelburg, genaamt Klein Vivat Rex.*

Naamen der Heeren, welke hunne zitplaatsen hebben op het Bogt in de *Gasthuiskerk* der stad Middelburg, staande boven het portaal aan de West-zijde tegen de glaazen, genaamt *Klein Vivat Rex*. Volgens rang der Jaaren dat hunE daar in possessie zijn gekomen, te weeten:

Ingekomen.	De Heer DAVID FIERs, bij zijnE leven aan zijn zoon gecedeert.
	" PHILIP ERASMI.
	" ANTHONIJ WIJBO.
	" PIETER VAN HOORN.
April 1715.	" DAVID SANDRA.
	" JACOB MUNNINK.
Aug. 1721.	" PIETER KAPPEIJNE, Muntmeester.

Resolutie bij vernieuwing vastgesteld, door de Ondergeschreven alle Eigenaars van de zes zitplaatsen op het Bogt in de *Gasthuiskerk* der Stad Middelburg, staande boven het portaal aan de West-zijde tegen de glaazen, genaamt *Klein Vivat Rex*.

Art. 1.

Dat er twee nieuwe boekkasjes, een nieuwe ladder, en twee zaten zullen werden gemaakt, de oude kussens wat gerepareert, en zes nieuwe Bibels gekogt, mitsgaders het Bogt wat gerepareert zal worden.

Art. 2.

Dat ider zijn plaats zal bezitten volgens den rang; te weeten: de drie Heeren die langst een plaats op het Bogt gehad hebben, zullen hun zitplaats houden in de voorste bank, en de drie volgende in de middelste, en laater inkomenden in de agterste Bank; en zullen die welk in de twee laatstgemelde Banken hunE plaats hebben, niet vermogen voor te gaan zitten, dan, na dat den laatsten Psalm voor de predicatie zal ge-eindigt zijn, op verbeurte van zes Stuivers, te betaalen in handen van den Boekhouder van dit Bogt.

(*) *Bogt*, wordt *Nav. X. bl. 252* gezegd, is *bank in eene kerk*. In dit stuk wordt echter, zoo het schijnt, gesproken van een gestoelte in eene kerk uit verscheidene banken bestaande. Wij verzoeken onze zeeuwsche medewerkers ons te willen mededeelen, welke de juiste beteekenis is van het woord en of het altijd, zoo als hier, onzijdig gebruikt wordt.

BESTUUR.

Art. 3.

Niemand zal vermogen een ander die geen plaats heeft met zich boven te brengen of te roepen, voor dat den laatsten Psalm als voren gemeld zal ge-eindigt zijn, op de boete van zes stuivers.

Art. 4.

Niemand zal vermogen zijn Sleutel te geven, als maar alleen aan fatsoenelijke luiden, en zal wel moeten zorg dragen, dat geen Sleutel van de deur nagemaakt werde, op de boete van tien Schellingen, en zal bovendien gehoude wezen, om Slot en Sleutels ten zijnen koste te laten vermaaken.

Art. 5.

Wanneer iemand van de bezitters of eigenaars van het Bogt is overleden, zoo zal den Boekhouder gehouden wezen, om de Sleutel van den overledenen te laten afhaalen, ten waare zijnE een zoon naliet, die in de possessie zal Succedeeren, en zal moeten (als de laatst ingekomene) in de tweede of middelste bank zitten, dog geen Zoon nalatende, zal de Vacant geworden Zitplaats aan de Eigenaars van het Bogt vervallen, om daarover bij meerderheid van Stemmen te worden gedisponeert.

Art. 6.

Indien het komt te gebeuren dat een Vreemde met de vacante plaats des overledenen word gebeneficeert, zal den Successeur daar voor aan den Boekhouder moeten betaalen een Somme van Zeventien Schellingen vlaams waar van zelf geen kinderen zullen vrij zijn, en al eer zijnE possessie neemt de Eigenaars opeen pijpje verzoeken: en bovendien nog aan de erfgenaamen van den overledenen moeten goed doen twee Rijksdaalders voor de boeken en Kussens.

Art. 7.

Niemand zal in zijn leven aan een ander van zijn zitplaats mogen disponeren, het zij bij reuiling of onder de hand, dan met meerderheid van Stemmen, en dan evenwel gehouden zijn, het voorschreven geld in 't 6 art. gemeld, aan den Boekhouder te betaalen.

Art. 8.

Iemand van de Eigenaars der voorste bank overleden zijnde, zal die, welke het langst zijn plaats in de middelste gehad heeft, zijn Zitplaats in de voorste nemen.

Art. 9.

Die opkomt of laats afgaat, zal de deur behoorlijk moeten sluiten, of anders zes Stuivers verbeuren.

Art. 10.

De Geintresseerden van dit Bogt, zullen Jaarlijks in Ianuarij, aan den Boekhouder moeten betaalen ieder Elf Schellingen vlaams,

waar uit door gem: Boekhouder, aan den Koster de betaling zal werden gedaan voor alle de plaatsen, en (des nodig zijnde) zal het overige geld, tot onderhoud van het Bogt gebruikt worden: en blijft den Boekhouder geblijgeert, eens 's Jaars in de maand Mai, en als hij afgaat, daarvan Rekening te doen, en de te kort komende penningen, door den aankomenden Boekhouder uitgekeert, of het goed Slot van Rekening aan hem te overhandigen.

Art. 11.

Imand van de Eigenaars in gebreke blijvende voor primo Februarij, aan den Boekhouder zijn geld, zelfs of te laten brengen, zal verbeuren Vijf Schellingen vlaams zonder tegenspraak.

Art. 12.

Is met eenparigheid van stemmen tot Boekhouder van voorgem^e. Bogt aangesteld DAVID SANDRA, voor den tijd van twee agterevolvende Jaaren, zullende den zelven geblijgeert zijn, de boeten prompt in te vorderen; en in gebreke blijvende van zijn Rekening volgens het 10e art. te doen, verbeuren Vijf Schellingen vlaams, ten profijte als voren: en imand van de Eigenaars weigerig zijnde de boeten, als anders te betalen, zal Hij dezelve daar over voor Commissarissen van Kleine Zaaken mogen betrekken.

Art. 13.

Den genen die na dato dezès uit krachte van erfenisse of gunst der ge-intresseerden van dit Bogt met een plaats werd gebeneficeert, zal gehouden wezen na de bovenschreven artikelen zich stiptelijk te reguleeren en mede te onderteekenen, en onderhouden op verbeurte van zijn plaats.

Art. 14.

Alzoo d' Heer ANTHONIJ WIJBO als een van de drie oudste Possesseurs zijnde, en uit dien hoofde deszelfs plaats in de voorste bank is, zoo heeft denzelven uit eige bewilging en beleeftheid voor de Heer PIETER VAN HOORN van zijn recht om in de voorste bank te zitten gedesisteert, nemende zijn plaats in de middelste bank, tot tijd en wijle dat een der oudste Eigenaars koomt te sterven, als wanneer gem: Heer WIJBO het recht zal hebben, om wederom zijn plaats in de voorste bank te nemen.

Art. 15.

Een kind de plaats van zijn Vader komende bezitten, zal niet vermogen imand boven te brengen, veel min naar 't zingen van den laatsten Psalm boven te roepen, op verbeurte van twee Schellingen vlaams, en de Ouders met hun kind of kinderen te gelijk boven komende, zullen dezelve kinderen hun plaats in de agterste bank moeten nemen, Waar toe dezelve is gerepareert, en kussens voor dezelve

leggen, of zoo zij een ander plaats nemen zullen de Ouders voor dezelve Een Schelling vlaams verbeuren, ten profijte van 't Bogt.

Aldus deze Resolutie met eenparigheid genomen, volgens de Articulen hier voren gemeldt, verbindende ons aan dezelve te gedraagen, en dus bij ons ondertekent binnen Middelburg den 25. Maart A^o. 1721.

(Was getekent)

JACOB MUNNINK.	PHILIP ERASMI.
ANTHONIJ WIJBO.	P. VAN HOORN.
DAVID SANDRA.	P. KAPPEIJNE.

In de plaats van DAVID FIERS.

Comparitie gehouden den 14 Januarij 1744.

Is geresolveerd door de Heeren hieronder genoemd, alzoo door de Heer DAVID SANDRA, in veel Jaaren geen rekening van het voren genoemde Bogt in de Gasthuiskerk was gedaan, nog door Hem eenige aantekening van Ontfang of Uitgaaf was gehouden, dat men aan ZijnE erfgenamen zoude betaalen eens voor al, eene Somme van Acht ponden & 10 ſ vlaams en dat den rang van de zitplaatsen zoude zijn als volgt:

De Heeren

PIETER KAPPEIJNE.
M ^r . JOHAN ASSUERUS SCHORER.
PIETER VAN HOORN.
DAVID PIETER ERASMI.

Hopman Proes. Hij was in 1536 hopman onder BATENBURRG. Wat is er van hem bekend, en vooral heeft hij als krijgsman uitgemaakt?

J. L. A. I.

Maximiliaan van Buuren. Waar vindt men de levensbijzonderheden van MAXIMILIAAN VAN BUUREN het uitvoerigst geboekt, en bestaat er eene afzonderlijke levensbeschrijving van dien onverschrokken krijgsheld?

J. L. A. I.

Cornelis van Bergen of de Berghes, oom van MAXIMILIAAN VAN BUUREN en bisschop van Luik. Onder twee zijner bij mij bekende eigenhandige brieven, waarvan de eene *de notre palais de Liège*, en de andere uit Heeswijk is gedagteekend, onderteekende hij zich enkel BOUILLON.

Gaarne vernam ik de titels die aan zijne bisschoppelijke waardigheid verbonden zijn geweest; hoe lang hij staf en mijter droeg; of hij ook geteld werd onder de ridders van 't gulden vlies, en, eindelijk, of zijne geestelijke bestiering zich ook gekenmerkt heeft door een of ander merkwaardig feit, wat de waarde zijner autographen, welke *zeer zeldzaam* zijn, nog in prijs zoude kunnen doen stijgen.

J. L. A. I.

Henricus van Beijeren. De geschiedschrijvers hebben geboekt, dat in het jaar 1528 de stad Utrecht door WILLEM TURK, den Gelderschen bij verrassing wederom ontveldigd en drie dagen lang ter plundering aan zijn krijgsvolk overgegeven werd, waarop HENRICUS VAN BEIJEREN, de 58ste bisschop van Utrecht, en *de laatste met wereldlijk gezag bekleed*, zich terstond derwaarts vervoegde, en grootendeels uit verbittering tegen de aanhangers der Gelderschen, die een jaar vroeger (1527) hem den toegang tot de stad belet hadden, verscheidene aanzienlijke lieden hetzij onthalzen, hetzij in eenen zak steken en in den Lekstroom verdrinken liet. Zijn de namen der aanzienlijken bekend wien dat lot te beurt viel, en waar vindt men het karakter en de handelingen van dien heerschzuchtigen en wraakgierigen kerkvoogd het best gekarakteriseerd en beschreven?

J. L. A. I.

Ranst. SMALLEGANGE, in zijn *Cronyk van Zeeland*, bl. 719, verhaalt, dat »JACOB VAN RANST was getrouwt met JOHANNA VAN LANDEGHEM, daer hij bij teelde WILLEM VAN RANST, die het aensien niet konnende lijden van degene die door lankduurige en moeilijke processen de heerlijke besittingen van zijn Vader, verdacht van de Gereformeerde Religie aan te hangen, hadden weten te rooven: noch ook de strengheit die men tegen deselfde gebruikte, in 't jaer 1587, na de Vereenigde Nederlanden week, waar hij uit sijne Vrouw CATHARINA COLUE vele treffelijke nakomelingen heeft nagelaten.»

Welke waren die processen? Wie waren de roovers? Zou men zulks ook kunnen vinden in de lijsten van hen die na 1587 als leden der ridderschap van Brabant voorkomen?

CONCHA.

Geheimzinnige waarschuwing aan Lodewijk XIV. Aan den *Europischen Mercurius* (achtste stuk, eerste deel) van 1697 ontleenen wij het volgende:

»Men sprak toen ter tijd (April 1697) van bijna niets anders als van een zekeren Smid uit Châlon, een stadje bij Aix in Provence, alwaar ook het graf van den vermaarden NOSTRADAMUS is. Deze Smid, PIERRE MICHEL genaamd, verhaalde, dat, op een avond naar huis gaande, hij ontmoet was geworden door een spook of geest, die hem echter gezegd zoude hebben, dat hij niet moest vreezen, doch hem tevens bevolen had naar Parijs te gaan, onder het dreigement, dat hij, indien hij niet gehoorzaamde, zou sterven. De verschijning had er bijgevoegd, dat zoodra MICHEL zich een mijl van Versailles bevinden zou, zij verder aan hem zou openbaren wat hij aan Zijne Majesteit had bekend te maken: dat

MICHEL zich te dien einde moest rigten tot den Intendant der Provincie, die de noodzakelijke orders tot zijne reis zou geven, enz.

»De Intendant bekreunde zich in 't eerst niet om het verzoek van den Smid: doch toen hem vervolgens door den Magistraat van Châlon, wien hij begrepen had over den man te moeten raadplegen, niet als goede getuigenissen en gunstige bijzonderheden omtrent MICHEL waren medegedeeld, begon hij beter zorg voor hem te dragen, en stelde hem in handen van een Officier, die een Recruit naar Parijs overbragt. MICHEL vertrok derhalve van Châlon op den 25sten Februarij, doch bereikte de Hoofdstad eerst in 't begin van April. Eenige dagen na zijne komst deed men het gerucht loopen, dat de Smid reeds een uur lang met den Koning gesproken had, en Z. M. hiermede zeer voldaan was geweest: doch de waarheid was, dat MICHEL, te Versailles aangekomen, een gehoor van twee uur had gehad bij den Markies DE BARBÉSIEUX, bij wien hij te dier gelegenheid geweldig aangehouden had om den Koning zelf te mogen spreken. Hierop had de Markies hem teergeld gegeven, en hem gezegd, dat hij na eenige dagen weêrom moest komen, hetwelk geschiedde. En toen de Smid nu verstaan had, dat de Koning hem niet wilde spreken, doch hem beval aan den Markies toe te vertrouwen wat hij aan Z. M. mogt te zeggen hebben, had de geestenziener aan DE BARBÉSIEUX een geschrift ter hand gesteld, en er met een op aangedrongen, dat men hem toch vergunnen zou den Koning althans te zien, eer hij weder naar zijn land moest. Nu, dit gebeurde dan ook, en MICHEL zag den Koning, zooals Z. M. in de koets trad om uit te rijden. Men gaf hem eene somme gelds tot zijne terugreis, en eene order voor nog meer als hij te huis was gekomen, benevens een vrijbrief van schatting en huisvesting van krijgsvolk, of inkwartiering. De Prinses van Savooijen en verscheidene andere Prinsen en Prinsessen hadden de nieuwsgierigheid van hem te zien, en betoonden hem groote mildheden: doch het voornaamste oogmerk van zijne reis bleef hij voor immer in zijn binnenste verborgen houden.

»Zietdaar hetgeen er eigenlijk van de zaak was: doch om er een omstandiger verhaal van te leveren, zullen wij den lezer een brief voorleggen van een persoon, die zelf met den Smid heeft gesproken.

»»k Heb geloofd, Mijnheer! dat het u niet onaangenaam zou wezen te verstaan, dat ik zelf den man van Provence heb gesproken, en vind mij verplicht u een verslag van ons onderhoud mede te deelen. Ik vraagde hem dan vooreerst, of het waar was, dat de Intendant van Provence, gelijk de spraak gegaan was, gestorven was, omdat deze hem het geld tot

zijne reis had geweigerd? Hij antwoordde mij van »Nee!» 2. Of hij omtrent Parijs eenige teekenen van het spook, dat hem vroeger was verschenen, had vernomen, gelijk het hem beloofd had drie musketschoten van de stad te zullen doen? »Ja, Mijnheer (zei de Smid), en toen ik dicht bij de stad was, voelde ik een zeer zwaar gewigt, 't geen mij ter aarde smiet, en mij twee kneuzingen veroorzaakte, welke mij nog op de schouderen gebleven zijn, ter plaatse, waar het mij aangreep.» MICHEL wilde ons de lidteekenen toonen, doch wij vergenoegden ons met hem te gelooven. 3. Of het waar was, dat er vier anderen vóór hem gestorven waren, om dat zij den last van het spooksel niet hadden willen gehoorzamen? Hij antwoordde »Ja!» en dat hij de verklaringen daaromtrent had medegebragt. 4. En toen wij den geestenziener daarop gevraagd hadden »op wat wijze hem deze verschijning was geschied?» verklaarde hij ons in weinige woorden, dat hij, op een woensdag zijne godsdienst verrigt hebbende, des morgens ten zes uur naar de stad Châlon was gegaan, ten einde eene van zijne twee zusters, een paar mijlen van daar, te bezoeken. Dat hij in 't wederkeeren de Litanieën der H. Maagd had gemompeld, en, aan een kapelletje gekomen, was nedergeknield om zijn gebed aan haar te doen. Dat hij (daarna op willende staan) een schrikkelijk gewigt op zijne schouders had gevoeld, 't geen hem had belet zich op te beuren, en hem bezwijmd ter aarde had doen vallen. Dat hij, een oogenblik daarop, eene hand was gewaar geworden, die hem een zoo aangenaam vocht in den mond had gegoten, dat hij eensslags weder tot zichzelf was gekomen: maar dat, zoo als hij gemeend had weder voort te gaan, hij stokstijf had moeten blijven staan. Dat het spook hem alstoen had toegeroepen, en tegen hem gezegd »PIERRE MICHEL, kom hier, en vrees niet!» Dat hij, zich daarop omgedraaid hebbende, de verschijning had gezien, en er op was toegelopen. Dat de geest alsnu tot

hem gezegd had »Gij zult naar uwen Koning gaan, en hem zeggen, dat tot teeken der waarheid van dit gezicht, hij zich te binnen brenge het toeval, dat hem voor twee-en-twintig jaren in het Bosch van St. Germain is overkomen, en 't welk hij nooit aan iemand heeft willen openbaren. Dit zal u gehoor doen erlangen, en tegen den Koning, uw Meester, doen spreken.» Dat het spook hem toen vier personen had genoemd, die gestorven waren omdat zij zijnen last niet volvoerd hadden: en hem met hetzelfde lot had bedreigd, indien ook hij in gebreke bleef. Eindelijk, dat het hem gezegd had, 't geen hij aan den Koning of (indien hij dezen niet te spreken kon krijgen) aan diens Ministers had te openbaren. 5. Ik vraagde den verhaler of hij zijn boodschap aan Monsieur DE BARBÉSIEUX had medegedeeld, en of de berigten een goeden inhoud hadden gehad? Hij antwoordde van »Ja!» en dat hij liever had willen sterven, gelijk de anderen, dan kwade berigten te brengen. 6. Waarop ik hem wijders vraagde, of hij het spook had erkend? »Nee!» gaf hij ten antwoord, »maar het gelastte mij het sterk aan te zien, en het aan den Koning af te schilderen, die het weldra zou kennen.» MICHEL voegde daar ook nog bij, dat de vrees voor zoodanig een gezicht hem acht dagen in het bed had gehouden, en dat zijn gantsche ligchaam met groote blaren, vol water, was opgelopen geweest. 't Is een kloek man, welgemaakt, doch een weinigje vooroverbukkende: wijders zeer wel bij zijne zinnen, sprekende met nederigheid en opregtheid, en steeds een grooten weerzin beuigende van wegens een zoodanigen last verkozen te zijn; voor het overige geweldig digt omtrent de dingen, welke hij voorgeeft te hebben moeten openbaren, enz."

Het voorval, dat aan den koning in herinnering moest gebragt worden, doet denken aan eene soortgelijke verschijning als die in het woud van Mans aan een zijner voorzaten.

J. H. VAN LENNEP.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Gedenkpenning ter herinnering van den slag van Waterloo, door Pistrucci (vgl. XI. bl. 263). Den heer J. H. VAN GEUNS kan ik hieromtrent eenige inlichting geven. In 1836 en 1837 heb ik B. PISTRUCCI te Londen zeer dikwerf ontmoet in de woning van eene met hem, even als met mij, zeer bevriende engelsche familie (TH. BRUGEN, Esq.) en bij den beroemden W. HAMILTON, den ijverigen en krachtigen beschermmer van PISTRUCCI tegen de partij die, misschien uit overnationalisme, tegen de Italianen ingenomen waren. Ik zou menige niet onaardige bijdrage tot de geschiedenis van PISTRUCCI kunnen leveren.

N. REEKS, Dl. I.

De Waterloomedaille zelve heb ik niet gezien; telkens ontbrak mij de tijd om mij daartoe naar het muntgebouw te begeven. Maar toen was dit stuk nog niet afgeleverd of in het algemeen verkrijgbaar gesteld. Wat H. BOLTZENTHAL van een *afdruk* zegt, kan doelen op een afgietsel in gips of zwavel, genomen naar een of ander proefexemplaar.

Wanneer de heer VAN GEUNS nadere berigten verlangt, zou hij zich *als door mij daartoe aanbevolen* kunnen rigten tot den heer J. YOUNG AKERMAN Esq., *Secret. of the Royal Soc. of Antiquaries of London*, Somerset House, Londen. Die heer zal, naar ik mij over-

tuigd houd, gaarne alle verlangde inlichtingen geven. Leeft de heer DOUBLEDAY nog (bij het Britsche Museum belast met het maken van *casts* in zwavel van penningen, zegels, etc.), dan zou tegen billijken prijs van dien kunstenaar een afgietsel van PISTRUCCIS Waterloo-medaille wel te verkrijgen zijn.

C. LEEMANS.

Begravenispenningen (vgl. A. R., XI. bl. 7). 1680. Op den lijkpenning van BARTHA WIRTZ

vervaardigde GERARD BRANDT een bijschrift.
J. L. A. I.

Huwelijkspenningen (vgl. A. R., XI. bl. 85). 1675. Gedenkpenning der gulden bruiloft van WILLEM VAN BORSELEN en ZOETJE SPIERING.

1676. 9 Sept. Gedenkpenning der gulden bruiloft van JAKOB VEEN.

Op beide vervaardigde GERARD BRANDT een bijschrift.
J. L. A. I.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Corn. Gijsb. Plem. Wien is omtrent CORNELIS GIJSBERTSZ PLEMP meer bekend dan te vinden is in WAGENAARS *Amsterdam?* Wanneer is hij getrouwd met GEERTRUID DOBBES? Het moet tusschen 1610 en 1615 gebeurd zijn. PLEMP was roomschgezind en woonde te Amsterdam. Waarschijnlijk zal dus in de pui boeken van die stad de aantekening van zijn huwelijk te vinden zijn.

P. LEENDERTZ WZ.

Lied: Phillide mia se di beltà sei vaga. Wie kent het lied dat zoo begint en den dichter daarvan? Het kan niet jonger zijn dan het begin der 17e eeuw.

P. LEENDERTZ WZ.

Lied: Où luis-tu soleil de mon ame. Waar is dit lied te vinden, waarvan HOOFT eene vertaling gegeven heeft onder den titel: *Klaght van Koning Henrik de Groote over 't afwezen van Charlotte Margriete van Mommorency Prinsesse van Condé*, dl. II. bl. 73 der uitgave van BILDERDIJK?

P. L. Wz.

Rippertus Sixtus (vgl. XI. bl. 298). In afwachting dat anderen uit BRANDT, UYTENBOGAERT, TRIGLAND en andere bronnen levensbijzonderheden van dezen predikant zullen mededeelen, waartoe mij op dit oogenblik de tijd ontbreekt, wil ik J. C. K. een drietal werken opgeven, die op de boekerij der remonstr. kerk te Amsterdam aanwezig zijn, en zullen voorkomen op den *Beschrijvenden Catalogus der pamflettenverzam.*, stuk II, onder de contraremonstrantsche geschriften.

Bespreck ofte onderhandelinge.... over.... kerck. verschillen.... tusschen D. SAPMA pred.... tot Hoorn ende RIPP. SIXTI, bedien. des h. euang. in de ware gheref. gem. Chr., die oock binnen Hoorn vergadert in de Ramen. Waer voorts nu oock byghecomen is: de noodtwendigher verantwoordinghe RIPPERTI.... waer inne.... de rechtghesinde schriftmaticheyt der ghemeener leere der kercken, daer aen hem RIPPERTUS houdt, verdedicht wordt.... Enchuysen, by J. L. MEYN, 1617, 4°.

Claer verdoogh van thien.... redenen, waeromme de geref. kercken.... gheensins vermoghen eenige remonstrants-gesinde personen.... tot ghemeenschap van de geref. kercke.... aen te nemen.... Door R(IPP.) S(IXTI) F(raneg.) F(risium), Hoorn, voor M. GERBRANTSZ, 1627, 4°.

Van dit geschrift verscheen in 1650 bij denzelfden uitgever: *De vierde editie, van nieuws oversien ende verbeterd.* Kan iemand mij ook zeggen, wanneer de 2de en 3de uitgaven het licht zagen, en waar ik die zou kunnen vinden?

Troost-rijcke fonteyne der zalicheyt.... Eerst.... voor-ghestelt in openbare predicatie over den eersten vraghe ende antwoorde onses catechismi.... Nu wijdtloopich.... uyt-ghebreydet.... Door R. SIXTUM, bed. d. h. euang.... tot Leeuw. Leeuw., by CL. FONTEYNE, 1644, 4°.

H. C. R.

Index van verboden boeken (vgl. XI. bl. 309). In de biblioth. van de vereeniging tot bevordering van de belangen des boekhandels, komt onder N°. 150 voor:

Philippi II, regis catholici, edictum de librorum prohibitorum catalogo observando. Antv., CHR. PLANTINUS, 1570, 8°.

Index librorum prohibitorum, cum Regulis confectis per Patres a Trident. synodo delectos, cum appendice in Belgio confecta. Antv., CHR. PLANTINUS, 1570, 8°.

Beide werkjes zijn ook op de amsterdamse bibliotheek (*Catalogus* 1856, I. p. 15).

In de bibliotheek v. VOORST (*Catal.* III. 1. pag. 25), komen nog de volgende lijsten van verboden boeken voor:

Index et catal. libr. prohib. Madrid, 1583, in 4°.

Index libr. expurgatorum. Salmuri, 1601, 8°.

Index libr. prohib. et expurgand. Madriti, 1667, fol.

Index libr. prohib. Innoc. XI iussu. Romae, 1704, 8°.

Index libr. prohib. Benedicti XIV iussu recogn. Romae, 1770, 8°.

FRISIUS SECUNDUS.

Reize en werken van Albrecht Durer (vgl. XI. bl. 240 en 299). Ik heb voor mij liggen *Dagverhaal van ALBERT DURERS Nederl. Reize in de jaaren 1520 en 1521 gedaan; door hem zelve beschreven, onlangs uit zijn handschrift door den Heer C. G. VAN MURR uitgegeven en thans op verzoek van en ten dienste der Liefhebbers van deezee beroemden kunstenaar in 't nederduitsch overgebracht*. Amst. bij W. HOLTROP 1780, gr. 8°. 65 blz. Deze reis is echter volgens het medegedeelde op bl. 33 door den Heer VAN MURR zeer verkort. Dit blijkt vooral uit een artikel, voorkomende in *The Edinburgh Review* van juli 1861, getiteld: *Literary Remains of ALBRECHT DURER*, waarin, naar aanleiding van verschillende werken, vele belangrijke bijzonderheden over den grooten schilder worden verhaald. Wat er aldaar van zijne reis naar Zeeland, die mij vooral interesseerde, wordt gezegd, deel ik hier vertaald mede, in de hoop dat de eene of andere navorscher mij ten opzichte der mij onverklaarbare plaatsnamen, die er door den engelschen vertaler wel niet op verbeterd zullen zijn, kan inlichten.

»Op St. Barbaraas avond reed ik van Antwerpen naar Bergen op Zoom; betaalde voor huur van het paard 12 stuivers en voor onzen leeftocht 1 gl. 6 stuivers. Te Bergen kocht ik voor mijne vrouw een stuk fijn vlaamsch linnen, dat mij 1 gl. 7 stuivers kostte; tevens drie paren schoenen 6 st., een bril 1 stuiver, een ivoren gesp 6 st. en aan fooien aan de bedienden 2 st. Ik vervaardigde het portret van JAN DE HAAS, van zijne vrouw en twee dochters, alle in krijt, welke afbeeldingen in mijn klein boekje voorkomen, ook maakte ik een schets van de dienstmeid en van eene oude vrouw. In Bergen zijn de huizen meestal net, hoog en welgebouwd en des zomers moet het een aangenaam verblijf zijn; jaarlijks worden er twee druk bezochte kermissen gehouden. Op den avond van Vrouwendag ging ik met de leerlingen naar Zeeland en SEBASTIAAN IMHOFF leende vijf guldens voor de reis. Den eersten nacht ankerden wij in zee. Het was zeer koud en wij hadden niets om te eten of te drinken. Des zaturdags kwamen wij te Grës (Goes), waar ik een meisje om hare bevallige houding schetste. Van hier vertrokken wij naar Erma (?) en voor zonsondergang kwamen wij aan het eiland Walcheren, en zagen de daken en huizen boven het water uitsteken. Wij bereikten een stadje in een ander nabijgelegen eiland. Er zijn zeven eilanden, en Ernig (?), waarop wij den nacht doorbragten, is het grootste. Den volgenden dag gingen wij naar Middelburg, waar in de abdij JAN MABUSE zijn groot stuk geschilderd heeft. Dit schilderij is, naar het mij voorkomt, minder uitstekend in de tekening der hoofden dan wel in de kleuren. Om tot Middelburg terug te keeren, het is eene fraaie

stad met een prachtig stadhuis (vgl. *Nav.* XI. bl. 282) en een uitnemend schoonen toren. Er zijn vele zeldzame kunstwerken in deze stad. Bijzonder schoon zijn de woningen in de abdij met hare steenen galerij (poort). Er is ook eene fraaie parochiekerk en vele andere zaken die goed om te schetsen zouden zijn. Zeeland zelf is vreemd en wonderbaar om te zien, daar de waterspiegel overal hooger dan de grond is. Ik maakte het portret van mijn hospes te Ernii (?).

Maandag morgen gingen wij weder scheep en kwamen te Bergen. Ik betaalde 2 gl. voor reis- en verblijfkosten; 2 gl. voor eenen grooten overjas; 4 stuivers voor eene vijgenkaas (fig cheese) en verloor 6 stuivers met spelen; bovendien gaf ik 10 st. voor eene kam.

Ik maakte het portret van SCHNABHANNEN en een van CLAUS (KLAAS), den schoonzoon van mijn hospes; ook een van den kleinen BERNARD van Breslen, van G. KOTZLER en van den franschman, die alle hier in Bergen één gulden hebben betaald. De schoonzoon van JAN DE HAAS gaf mij eene kroon, het krijt en een gulden voor zijn portret. Ik kocht twee teekeningen voor 2 gl. 10 stuivers het paar en schilderde NICOLAAS SOILER. Sints mijn vertrek uit Zeeland gebruikte ik negen keeren het middagmaal te Bergen en verteerde 4 st. Den stuurman gaf ik 3 stuivers en kwam op vrijdag na St. Luciaas dag weder te Antwerpen.

Ik vermoed dat er misschien nog wel een uitvoeriger verslag van dit uitstapje naar Zeeland bestaat, daar onder anderen de zinsnede over de wereldberoemde schilderij van JAN VAN MAUBEUGE te kort schijnt, dan dat de schrijver er op zou kunnen laten volgen: »Om tot Middelburg terug te keeren.»

¶²—¶.

Apologie pour le synode de Dordrecht. Is aan iemand ook de schrijver bekend van het volgende geschrift: *Apologie pour le synode de Dordrecht, ou refutation du livre intitulé l'Impiété de la morale des Calvinistes*. Geneve 1679, 8°. Wanneer was dat boek *l'Impiété* etc. in het licht gegeven? En wie was de schrijver?

H. C. R.

Het leven van Bernard de Palissy, door hemzelven beschreven. Zoo ik mij niet bedrieg heeft deze groote man zijne eigene levensbeschrijving gegeven. Is dit zoo, en (zoo ja) bestaat zij dan afzonderlijk of slechts als een gedeelte zijner *Oeuvres Complètes*?

J. H. VAN LENNEP.

Christiaan Heeren. Wie was CHRISTIAEN HEEREN, die in 1643 uitgaf *Schriftuyrlicke waerderingh van den Catechismus*, in 4°?

FRISIUS.

[Vgl. de volgende vraag.]

Pseudonymen van remonstrantsche godgeleerden uit de XVIIde eeuw. Onlangs vond ik in een pamflet een papier, waarop te lezen staat: »Deze godgeleerden schreven onder de volgende verdichte namen:

S. EPISCOPIUS, onder den naam van MINUTIUS AQUILOVICANUS FRISIUS.

C. NIELLIUS, onder den naam van TIMOTHEUS PHILOPATRUS.

J. BASELIER, onder den naam van CHRISTIAAN HEEREN.

PASCHIER DE FIJNE, onder den naam van PETRUS BONTEMPS.

J. UITENBOGERD, onder den naam van CHRISTIANUS PHILOPATRIUS.

S. TAURINUS, onder den naam van GERARD VAN VRYBURG."

Is deze opgave juist? Zoo ja, wat hebben de bovengenoemde godgeleerden dan onder die verdichte namen uitgegeven? C³.

Specimen, tum inscitiae, tum malitiae detectum. Gaarne ontving ik eenige nadere ophelderingen omtrent zeker boekje, waarvan mij deze titel bekend is: »*Specimen, tum inscitiae tum malitiae, detectae, in calumniis et mendaciis, partim STEVARTII furibundi, partim REVII iracundi per PHILAETIUM ELEUTHERIUM Atheniensem, Dicaeopoli apud VERINUM CANDIDUM et JUSTUM PACIUM socios* 1648. C³.

David Lommelin. Wie was DAVID LOMMELIN, die in 1628 als student te 's Gravenhage uitgaf *Doorluchtige morgensterre ofte den opganck uit de hoochte*, gedeeltelijk op rijm, met een plaat? C³.

David Willemsz. Camerlinck. Is er ook iets van dezen CAMERLINCK bekend? Hij gaf in 1618 te Gouda eene vertaling in het licht van SEBASTIAAN FRANCK'S *Krijgh-boek des vredes*. C³.

P. Rabus. Waar kan ik iets vinden omtrent P. RABUS, die enkele gedichten in het licht schijnt gegeven te hebben? C³.

[Bij J. DE VRIES, *Gesch. der Nederd. Dichtkunde*, dl. II. bl. 67, en WITSEN GEIJSBEEK, *Biogr. Woordenboek*, dl. V. bl. 146.]

Ludovicus Junius. Onder de strijdschriften over de haarlemsche kerkelijke geschillen, gedurende de jaren 1617 en 1618, is er ook een *Tsamen-sprekinghe* van zekeren LUDOVICUS JUNIUS, die zich toen »S. S. theol. studios." noemde (zie F. MULLER, *Biblioth. van pamfletten*, n°. 1385). Is er van dezen JUNIUS iets meer bekend? Hij werd in VAN DER AAS *Biogr. Woordenboek* niet opgenomen.

H. C. R.

Martinus Borrheus en Honoricus Macherius. In 1613 werd te Haarlem bij P. ARENTZ uit-

gegeven door zekeren HONORICUS MACHERIUS de *Wederlegginghe CASTELLIONIS teghen een boeckken van de predest.*, in latijn beschreven door MARTINUM BORRHEUM. Wie was deze BORRHEUS? Wanneer en onder welken titel gaf hij zijn geschrift over de predestinatie in het licht? En is HON. MACHERIUS een pseudoniem of de naam van een bekend persoon? H. C. R.

Pieter Jacobsz. Semmes van Suijderwoude. Zijn er ook eenige levensbijzonderheden bekend van den predikant PIETER JACOBZ. SEMMES van Suijderwoude, die zich meestal teekende P. J. AUSTROSYLVIUS en in het begin der XVIIde eeuw verschillende godgeleerde werkjes vertaalde? H. C. R.

Geschriften van den amsterdamschen predikant Hanecop. Het *Biogr. Woordenboek* van VAN DER AA vermeldt van den predikant HANECOP maar één geschrift. Welke zijn echter de blaauwboekjes, die bedoeld worden in het pamflet, *Openinge van de bedriegelijckheden van HANECOPS schriften, die van synentwegen uytgestroyt zijn, zedert het laetste van December 1626?* (Vgl. F. MULLER, *Bibl. van Pamfletten*, n°. 2181.) R.

Franciscus Raarda. Wie was FRANCISCUS (sic) RAARDA, die een boekje uitgaf, getiteld *Het gheestelijck-kindtschap* (1659), en dat aan de remonstrantsche predikanten van Leiden A. SCHOTEN en J. BRAKEL opdroeg? H.

Adrianus Hofferus. Wie was ADRIANUS HOFFERUS, die in 1621 te Middelburg uitgaf *Een ghebed tot JEZUS CHRISTUS, voor den vrede der kercke. Uyt den latijne?* H.

[Waarschijnlijk dezelfde, die zich op den titel zijner *Nederduytsche Poëmata* noemt: »Zirizaeus, Rentmeester Generael over de Graeffelijke Domeynen van Zeeland Beooster Schelde."]

Assuerus van de Pol (Verhorst). Van dezen man, die als remonstrantsch predikant van Sluipwijk in 1618 werd afgezet en, na gedurende 22 jaren het evangelie bij de remonstrantsche broederschap verkondigd te hebben, tot de gereformeerde kerk overging, worden eenige levensbijzonderheden gevraagd. Bekend is hetgeen aangaande hem in TIDEMANS *Remonstr. Broederschap* wordt gevonden. H.

George Spindler. Zijn er in den aanvang der XVIIde eeuw in ons vaderland ook vertalingen verschenen der godgeleerde werken van GEORGE SPINDLER? Zoo ja, welke dan? FRISIUS.

Oorloghs-Memory. In het bekende pamflet van 1683, *Het vierdaeghsche licht van Febru-*

ary (*Biblioth. van nederl. pamfl.*, n°. 2002) wordt gesproken van een »boecxken, getiteld *Oorloghs-Memory*." Wanneer verscheen dit geschrift? Welke is de volledige titel en de inhoud er van? FRISIUS.

Adriaen Paets en Joannes Naeranus. Gaarne vernam ik eenige bijzonderheden uit het leven van ADRIAEN PAETS, die nog al wat geschreven heeft, en den boekverkooper te Rotterdam JOANNES NAERANUS. Was de laatste ook een broeder van den remonstrantschen predikant van denzelfden naam? FRISIUS.

Remy Bastien. Zekere REMY BASTIEN gaf in 1618 eenige fransche gedichten uit onder den titel *Representation touchant les differens survenuz entre plusieurs* etc. Zie in de *Bibl. van nederl. pamfletten*, op n°. 1359. Is er van dezen dichter ook nog iets meer bekend? FRISIUS.

Geeraert Aertz. Is zekere GEERAERT AERTZ ook van elders bekend, die de *Kleyn goudt balans* in 1618 uitgaf? Zie in de *Bibl. van nederl. pamfletten* op n°. 1367. FRISIUS.

Thomas Tuke. Waar kan ik iets vinden omtrent den engelschen godgeleerde THOMAS TUKE, uit de XVIIde eeuw? FRISIUS.

Joh. Ens. Welke was de zonderlinge en ongeregelde leefwijze van den theol. professor JOH. ENS, te Utrecht, die, volgens B. GLASIUS, in zijn *Godgel. Nederland*, dl. I. bl. 422, zijn leven schijnt verkort te hebben? J. C. K.

De sterke helper. Ik bezit een werkje, getiteld *De sterke helper*. Het voorwerk en een blad echter ontbreken.

De sterke helper beslaat het grootste gedeelte. 48 paginaas missen de paginatuur, deze begint met 49 en eindigt met 399. Het is een godsdienstig verhoog. Hierop volgen eenige *Discoursen, Tusschen een Remonstrant en Contraremonstrant* (2 disc.). Het tweede discours eindigt met het volgende

CLINCK-DICHT.

Een seer groote blijdschap heb ik ontfaen.
Eer dit werck was ghedruckt en al volstaen,
Wt den Haghe quam mij een blijde tijding aen.
Van dat wij 't saem, onder een overheyt sulle staen,
Daer Godt in den Hemel seer hooch ghepresen,
Alleen de Hoochste overheer van sal wesen.

Op 't volgende blad komt een gedicht van 6 coupletten voor, zonder opschrift, op de wijze: *O, schoonste boven al de kinderen der menschen*, geteekend REIJNIER TELLE. De

volgende discoursen zijn tusschen een gereformeerde en een dooper (2 disc.).

Hierop volgt *Een kort verhael, om ras te sien watter in dat boecxken al bewesen is*.

Hierop volgt een geheel ongepagineerd werkje, getiteld: *Fama fraternitatis, oft ontdekkinge van de broederschap des loflijcken Ordens des Roosen-Cruijces* enz. *Met een discours van de alghemeyne reformatie des ganschen wereldts. Overgheset uyt den Hoohduyt-sche in onse Nederlandtsche Tale*. Gedrukt na de Copije van JAN BERNER, tot Franckfort, Anno 1615.

Eindelijk komt daarin voor een *Reijs-boecxken, ofte Gemeen onderwijs in de Christelijke Apostolische leere*, enz. Gedrukt ter Goude, bij JASPER TOURNAY, 1616.

Op bl. 20 daarvan staat: *Een Christelijke oratie, ofte een heilige belijdinghe der waerheyt*.

In deze oratie leest men van den orateur: »Ick kenne en belijde, voor God en deze vergaderinghe, dat ick in omtrent achtthien Jare herwaerts, gheen ander sin noch conversatie, Godes te wesen verstaen, noch vergheselschap en hebbe (in aensie dies betrouwens) dan dese: ofte dier genen die men nu ten tijde de *Arent Barentsche* noemt (?).» De orateur teekent zich: »UE. medeghenoot in den Heere MENNO PIETERS: wat ick wederom vermagh t uwen besten altijt bereyt.»

Den 26 May Anno 1616 stilo novo, schreef M. P. een brief aan Mr. JAN (?), ook omdat hij gehoord had de krankheid van J. V. W. (?).

Het komt mij voor, dat het boekske slordig dooreengebonden is en eene verzameling van tractaten bevat van een omstreeks 1616 ontstane partij (van doopschgezinden of remonstranten?). Ik zeg slordig ingebonden, want niettegenstaande het Finis op het laatste blad, staat er het begin: *Reijs-*.

En toch was het in dien toestand den 14den julij 1781, toen W. WAGE op dat laatste blad aantekende, dat hij het des morgens om 8 uren had »klaer gekreghen met uijtlesen.» Wie geeft antwoord op mijne ??? Vgl. *Nav.* IV. bl. 126, 382; *Bijbl.* 1855, bl. cxi; VIII. bl. 187. G. P. ROOS.

[Over REINIER TELLE zie de vrager *Nav.* VIII. bl. 343.]

Johannes Latius (vgl. A. R.). Naar dezen schrijver is gevraagd door C^s, dl. IX. bl. 300. Het antwoord, door QUIESCENDO gegeven, dl. X. bl. 49, is niet bevredigend. Althans hij betwijfelt zelf, of JOHANNES LATIUS wel dezelfde is als de Antwerpenaar JOANNES DE LAET. Ik wensch op nieuw de aandacht hierop te vestigen, door den titel van het zeker door C^s bedoelde werk af te schrijven. JOHANNIS LATII, *vir doctiss., de Pelagianis et Semipelagianis, commentariorum, ex veterum patrum scriptis, libri duo. Hodiernis controver-*

sijs diringendis peropportuni ac perquam necessary. Accesserunt Vadiani et Cassandri quaedam de eodem argumento. Harderv., ex off. THOMAE HENRICI, imp. JOAN. JANSONII, 1617. Het werk is door den schrijver opgedragen aan den harderwijkschen hoogleeraar THYSIUS.

Brieven van Lodewijk XIV (vgl. XI. bl. 90). „Men plag,” zegt H. R., „tot een spreekwoord te zeggen, dat LODEWIJK XIV nooit beter sprak, dan wanneer ROSE voorzeide, en nooit beter schreef, dan wanneer ROSE de pen voerde. De brieven zijn meesterstukken van stijl enz.” Het volgende als toelichting, getrokken uit de *Dict. histor.* Paris 1826. „TOUSSAINT ROSE, d'abord secrét. particulier de MAZARIN, puis secrét. du cabinet de LOUIS XIV et président à la chambre des comptes de Paris en 1661, m. en 1701 à 90 ans, membre de l'academie française, n'était pas sans esprit, et avait surtout, à un haut degré, le talent de se rendre agréable au monarque, qu'il savait flatter habilement. Il imitait parfaitement son écriture, et parmi les lettres qui passent pour être de la main du grand roi, plusieurs ne sont en réalité que l'ouvrage du secrétaire.”

J. L. A. I.

Philippus Lassonius (vgl. A. R.). In dl. IX. bl. 300 is gevraagd naar zekeren P. LASSONIUS, rector in den Briel. V. D. N. heeft daarop in dl. X. bl. 115 melding gemaakt van PETRUS en JACOB LASSON. Doch voor mij ligt het geschrift, waarop C^s. heeft gewezen; het is eene *Korte ende eenv. verklaringhe des 1^{en} en 2^{en} veers in den 140 psalm*, door PHILIPPUM LASSONIUM. Tot Rotterdam, by J. VAN WAESBERGHE, 1606. De vraag is dus nog altijd onbeantwoord. Kan de rector van den Briel aldaar ook tevens predikant zijn geweest?

R.

Augustinus van Teylingen (vgl. XI. bl. 241, 269, 334). Reeds in den IVden jaargang, bl. 369, van dit tijdschrift werd het een en ander aangehaald uit VAN TEYLINGENS boekje. Het zal dus wel in het bezit zijn van een der medewerkers van den *Navorscher*.

D. te D.

[Een exemplaar wordt aangewezen op bl. 269, een ander op bl. 334.]

Werken over gekkenfeesten en gekkenorden (vgl. XI. bl. 12, 108, 266). Vele bijzonderheden zijn hierover bijeengebragt door FR. NIEK, in het 2de deeltje zijner *Hof- und Volks-Narren*, in dit jaar te Stuttgart uitgegeven. Toen ik mijne vraag deed, was dit boekje nog niet in het licht; mijne begeerte, om met de jongste litteratuur over de zaak bekend te worden, is hierdoor geheel bevredigd.

D. te D.

Schrijvers der bijvoegsels op Wagenaar (vgl. A. R.). De hoogleeraar J. W. TE WATER had als medeschrijver der *Bijvoegsels op WAGENAAR* ook wel genoemd mogen worden.

J. L. A. I.

Jan Adolfs (vgl. XI. bl. 50). JAN ADOLFS is het pseudoniem van BALTHAZAR BEKKER, waaronder hij de *Waare oorspronk des Satans*, den voorlooper der *Betooverde wereld*, uitgaf.

J. L. A. I.

J. L. Frey (vgl. XI. bl. 174, 238). Behalve de door V. D. N. en M. K. aangegevene werken, heeft JOH. LUDOV. FREY nog uitgegeven *De conjugendo studio linguarum orientalium cum studio linguae graecae*, Basil. 1705, en eene verbeterde en vermeerderde uitgave van den *Thesaurus ecclesiasticus* van SUICERUS, Amst. 1728, 2 dln. in f^o.

J. L. A. I.

Barbeyrac (vgl. A. R.). »JEAN BARBEYRAC naquit à Béziers le 15 mars 1674. Sorti de France à cause de ses croyances religieuses à l'époque de la révocation de l'édit de Nantes, il professa les belles lettres au collège français de Berlin, le droit public à Groningue, et mourut en 1729 membre de la société royale de Prusse. BARBEYRAC était savant et laborieux; mais les incorrections, surtout l'aridité de son style, rendent la lecture de tous ses ouvrages également fastidieuse. Il a laissé une *Traduction du droit de la nature et des gens; des droits de l'homme et du citoyen* de PUFFENDORFF. Amst. 1734, 2 vol. in-4°; *l'Hist. des anciens traités*, 1739, in-f^o; *Traité du droit de la guerre et de la paix*, trad. de GROTIUS, Amst. 1729, 2 vol. in-4°; *Traité du jeu*, 3 vol. in-8°; *Traité de la morale des Pères*, 1728, in-4°; une *Version* du traité latin de CUMBERLAND sur le droit naturel, Amst. 1744, in-4°. Il fut un des coopérateurs de la *Biblioth. raisonnée des ouv. des savans de l'Europe*, pub. à Amsterdam de 1728 à 1753, 52 vol. in-12°.”

J. L. A. I.

Verzameling van Triglands geschriften (vgl. A. R.). Dezer dagen is de boekerij der remonstrantsche kerk te Amsterdam in het bezit gekomen van TRIGLANDS werken, drie deelen in f^o. Amst. 1639—1640. Naar ik meen is deze uitgave zeer zeldzaam, hetgeen reeds genoeg hieruit blijken kan, dat C^s. tot heden te vergeefs op antwoord heeft gewacht. Nog zeldzamer is *Opus J. TRIGLANDII, d. i. de boecken of tractaten, beschreven door J. TRIGLANDIUM*, Amst. 1628, 4°, waarvan echter maar één deel in het licht schijnt verschenen te zijn. En allerzeldzaamst is zeker *Opuscula J. TRIGLANDII, dat is verscheyden boecken en*

tractaten door J. TRIGLANDIUM. t'Amst. 1640, 4°. Dit staat als opschrift op een geïllustreerd titelblad, hetwelk TRIGLAND in de uitgave zijner geschriften in f^o. geplaatst zou hebben, bijaldien het hem niet afgeraden ware. Achter dit titelblad volgt de opdracht van TRIGLAND aan de gereformeerde gemeente te Amsterdam, benevens zijne voorrede tegen de voorrede van den remonstrantschen catechismus, die zeker niet voorkomen in het exemplaar der f^o.-uitgave dat C³. bezit, aangezien dat met het tweede titelblad, *Het eerste deel vervattende* enz. schijnt aan te vangen, terwijl de algemeene titel is *Opuscula J. TRIGLANDII..... ten dienste des christ. lesers by een versamelt, ende in drie stucken ordentlijk verdeelt*. Tusschen dezen titel en het tweede titelblad zijn, behalve het genoemde, ook nog eenige gedichten en een portret van TRIGLAND opgenomen. Nog merken wij op, dat TRIGLAND in 1642 op één blad f^o. eene *Waar-schouwinge tegen eenen valschen titel van syne Opuscula* heeft doen drukken. Een en ander zal door mij nader worden vermeld in de *Bibliotheek van gereformeerde* (hoofdzakelijk contraremonstrantsche) *geschriften*, die in het volgend jaar zal worden uitgegeven, als de *Biblioth. der remonstr. geschriften* in het licht verschenen zal zijn. Daarin zal C³. al zijne vragen beantwoord vinden. Voor het tegenwoordige zal het wel voldoende zijn, indien ik mededeel, dat *Het tweede deel van de wercken..... J. TRIGLANDII, in dewelcke bewezen..... wort, dat de leere der geref. kercke.... de leere der waerheydt is* enz. t'Amst. 1639, behalve de stukken die in MULLERS *Biblioth. van nederl. pamfletten*, onder n°. 2499 en 2518 voorkomen, ook nog bevat *De kracht der godtsaligheyt in christel. meditatiën* (tegen POPPIUS *Enge poorte*); *Christ. afscheydt van de gem. binnen Amstelr.* (over 2 Cor. XIII: 13) en *Twee Oratiën van de ware religie*. Of de beide laatste stukken vroeger afzonderlijk het licht zagen, weet ik niet. Van *De kracht der godtsaligheyt* is dit zeker, doch het is mij onbekend wanneer die predikatiën het eerst in 4°. zijn uitgegeven.

H. C. ROGGE.

Den roomschen Uylenspiegel (vgl. A. R.). V. D. N. heeft, door de vermelding van PHILOGRAMMATOS, met juistheid aangewezen dat van JACOBUS LYDIUS, *Roomschen Uylenspiegel*, te Dordrecht en te Rotterdam in 1671 gelijktijdig eene uitgave is verschenen; maar niet dat beide wel degelijk verschillen, daar de dordrechtsche de eerste of oorspronkelijke druk, en de amsterdamsche een her- of nadruk is. Men ziet het aan de platen, die in deze *à rebours* of *contre sens* (omgekeerd) zijn afgedrukt.

J. L. A. I.

Nederduitsche gedichten in onderscheidene talen overgezet (vgl. III. bl. 117; Bijbl. 1855, bl. cvi en VI. bl. 337). Toevallig valt mij de jaargang 1830 van het destijds door CHARLES DURAND geredigeerde tijdschrift *le Journal de la Haye* in handen, waarin ik, in het nummer van 30 october, lees: »Mr. IMMERZEEL, non moins connu pour son patriotisme, que par son talent poétique, a donné une nouvelle preuve de son attachement à la cause de la patrie, en publiant son Ode: *Onze eed* (notre serment), dont nous devons à un Flamand réfugié à la Haye la traduction. Les nobles sentimens, qui respirent dans cette belle pièce, paraissent héréditaires dans la famille de ce littérateur distingué. Ses trois fils se sont rangés déjà sous le drapeau de nos volontaires chasseurs.»

H. C. STRIK VAN WIJK.

Leven van Descartes. Wie was de fransche schrijver van het leven van den heer DESCARTES, door G. VAN BROEKHUIZEN vertaald en in 1700 bij WILLEM DE COUP te Amsterdam uitgegeven? In eenig verband met *Nav. XI*. bl. 227, teeken ik er uit aan, dat den 16den maart 1642 cartesiaansche werken van REGIUS door den schout van Utrecht, op aanzetten van VOET, in beslag genomen werden, omdat ze als een libel waren gedrukt door eenen katholieken drukker en verkocht door eenen remonstrantschen boekverkooper, tegen de eer van den rector, van de gansche universiteit en zelfs van den protestantschen godsdienst.

G. P. ROOS.

Genootschap Natura et Arte (vgl. A. R.). In de *Gedichten* van JACOB TARGIER, te Delft 1737, vindt men (bl. 226—230) een gedicht aan A. VAN DER VLIET, *den jongen*, tot dank-erkenntenis voor het vereeren der *Bijbelsche Keurstoffen*, waaruit blijkt dat deze een der dichterlijke leden van dat genootschap was.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Gedichten van H., W. en P. de Groot (vgl. XI. bl. 153, 208 en 242). Indien de gedichten van JAN, HUGO, PIETER en WILLEM DE GROOT te vinden in de overgebleven *Rijm-stukken*, door FRANCOIS JACOB VAN OVERSCHIE uitgegeven en te Delft in 1722 door A. VOORSTAD gedrukt, niet vroeger afzonderlijk het licht zagen, of in bloemlezingen zijn opgenomen, dan vermoed ik, dat zij door VAN OVERSCHIE aan VOORSTAD zijn verstrekt geworden uit de verzameling van originele geschriften betreffende HUGO DE GROOT, waarvan mr. J. SOUTENDAM, archivaris der stad Delft, die in dit tijdschrift reeds zoo menig belangrijk document uit het delfsch archief heeft medegedeeld, een gedrukt verslag heeft gegeven. Van deze verzameling die met de *echte* kist van HUGO DE GROOT (*Nav.*

VI. bl. 317) en andere tot hem betrekkelijke voorwerpen, onder mevr. GRASWINKEL DES VILLATTES te Rotterdam berust heeft of thans nog berust, heeft VAN OVERSCHIE ongetwijfeld inzage gehad, toen hij de *Rijmstukken* uitgaf; dat ook eenigzins is af te leiden uit de regels van het berigt aan de *Begunstigers aller deeser rijm-stoffen*:

„Maar d'een en ander, (beeter eerder) zien we, vinden
Nog meer in hoeken, zoo dat 't Boek raakt meer als vol.”

P. L. Wz. acht het waarschijnlijk, dat het boek zijn ontstaan te danken heeft aan de begeerte van FRANÇOIS JACOB VAN OVERSCHIE om zijne ellendige verzen gedrukt te zien. Welligt is het P. L. Wz. niet bekend, dat ofschoon VAN OVERSCHIE rijmde à la FRANS BALTENSZ, hij echter in Delft met de burgemeesterlijke waardigheid bekleed en voorstad aldaar slechts boekverkooper of boekdrukker was. Ergo! en dat in die tijden!

J. L. A. I.

[Is dat verslag van mr. J. SOUTENDAM afzonderlijk uitgegeven of komt het in het eene of andere tijdschrift voor?]

Deurhofs Job (vgl. XI. bl. 172, 266). Indien het gevolg der inbeslagneming van DEURHOF'S *Job* en het pleidooi van mr. NOORDKERK, volgens bescheiden, die, meerendeels in hs., weinig bekend schijnen, nader wordt besproken, dan maak ik HORA RUIT opmerkzaam op den *Korten inhoud der redevoering door Mr. HERMANUS NOORDKERK, Advocaat, uitgesproken voor de Regtbank van de Schepenen tot Amsterdam, op den 14den Mei 1743, bij replycq in cas van Reauditie gewezen ter veroordeeling van JAN VAN DEN VELDE, over het uytgeven van WILLEM DEURHOF'S Uytlegging over 't boek Jobs*. Aldus uyt het geheugen en eenige aantekeningen sommiger Toehoorders opgesteld. Ms. 12 blz. in fol., in het bezit van den advocaat LEVYSSOHN te 's Gravenhage. Uit dit stuk blijkt, dat de vervolging in regten, noch tegen den *schrijver*, noch tegen den *drukker*, maar tegen den *uitgever* JAN VAN DER VELDE was ingesteld.

J. L. A. I.

Justus Lipsius. Bestaat er eene hollandsche vertaling van JUSTUS LIPSIUS *Monit. & Exempl. Politic*?
J. L. A. I.

Schleiermacher, Over het vertalen. SCHLEIERMACHER spreekt in zijne brieven van juni 1813 van eene verhandeling over het vertalen, in dien tijd door hem gemaakt en voorlezen. Is dat stuk gedrukt?

ALIQUIS.

Sebastiaen Danckaerts. In 1621 verscheen te 's Gravenhage *Historisch ende grondich verhael van den standt des Christendoms int quartier van Amboina*. Ghestelt door SEB. DANCKAERTS, *pred. aldaer*, 4°. — Wat is er verder van dezen predikant bekend? Schreef hij nog meer?

R.

Everard van Someren. Ik bezit eene *Predicatie over Daniel II vs. 44 en 45*, door EVERARD VAN SOMEREN. Te Rott. 1674, 4°. — Gaarne zou ik vernemen waar deze predikant achtereenvolgens heeft gestaan.

R.

Jacobus Stermont. Men vraagt eenige levensbijzonderheden van dezen man, die zich als predikant te 's Gravenhage omstreeks 1651 nog al door enkele geschriften heeft doen kennen?

R.

Philippus Lodovicus. Wie kan mij de vroegere en latere standplaatsen melden van PHILIPPUS LODOVICUS, predikant te Maastricht? Hij gaf te Dordr. in 1638 in het licht: *Cort vertoogh van de uitkomst enz. tusschen de predic. van de geref. kercke tot Maestricht ende de conspirateurs tegens de selve stadt*.

R.

Caspar Caprarius. Wat is er bekend van CASPAR CAPRARIUS, die in 1614 predikant te Pernis was, en toen een *Cort ende grondich bericht* (MULLER, *Bibl. v. pamfl.*, N°. 1117) uitgaf? In het *Biogr. Woordenb.* van v. d. AA. komt hij niet voor.

R.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Tafereelen van 't avondmaal met rookende discipelen (vgl. XI. bl. 270). J. A. V. leze de door hem aangehaalde plaats uit de *Stichtelijke predicatie* nog eens aandachtig over, en ik geloof dat hij tot de overtuiging zal komen, dat hij dwaalde, door te vooronderstellen dat de *Stichtelijke predikant* beweerde dat er schilderijen bestonden, het avondmaal voorstellende met de discipelen des Heeren, een pijp rookende; neen, naar mijn inzien

zegt de predikant, „dat er schilderijen bestaan, het avondmaal des Heeren voorstellende, waarop CHRISTUS is afgebeeld met zijne jongeren aan tafel zittende,” en nu voegt hij er *hypothetisch* bij, dat indien die jongeren met pijpen in den mond waren afgebeeld, men den schilder met regt zou verfoeien, en hij voegt er niet zeer logisch bij, dat, omdat de discipelen geen tabak gebruikten, het voor een navolger van CHRISTUS schandelijk is

een pijp te rooken; op even goeden grond zou men thans kunnen zeggen, dat het gebruik der spoorwegen schandelijk voor een christen is, daar de apostelen er geen gebruik van maakten.

De vraag of er nog voorstellingen van 't avondmaal met rookende discipelen bestaan, of liever of zij in 1637, toen de *Stichtelijke predicatie* het licht zag, bestonden, geloof ik dat gerust ontkennend kan worden beantwoord. De vraag is alleen ontstaan uit eene verkeerde opvatting der aangehaalde plaats door den vrager. C/4.

Portret van Jan van Brakel. R. VINKELES leverde van hem eene afbeelding in 8°, in koper gesneden, naar de tekening van J. BUIJS. Wat oorspronkelijk der XVIIde eeuw mag hij voor zich gehad hebben? B. N.

Portret van Joos de Moor. Er is door HOUBRAGEN eene gravure in 8°, geleverd van dezen zeeuwschen vlootvoogd. Waarnaar is deze genomen? Had HOUBRAGEN eene oude tekening of grootere plaat voor zich?

Het n°. 3721 van den catalogus van F. MULLER kan het niet geweest zijn; dat was eene andere kleeding. B. N.

Prentenboek met apen. Dezer dagen is mij ter bezigtiging gegeven een klein quarto-boek, met in koper gegraveerde platen, 16 in getal, waaronder staat M. POOL, Exc. Amsterdam, op de *Leise Graft by de Heerengraft*, voorstellende verschillende tafereelen, waarvan apen de hoofdpersonen uitmaken. Onder elk tafereel vindt men tweeregelige fransche en hollandsche rijmen.

N°. 1 stelt voor *gekostumeerde apen, op zee in verschillende schepen varende*, waaronder staat:

*Singe de batelier gouverne ton bateau,
Tes grimaces font voir que tu n'es qu'un nigau.*

N°. 2. *Apen in eene kraamkamer.*

N°. 3. *Apen op het land koeien melkende.*

N°. 4. *Apen op eene dorpskermis.*

N°. 5. *Apen op de koord dansende.*

N°. 6. *Apen koffij drinkende bij Keesje d'aapjes vrind.*

N°. 7. *Apen varkens kelende.*

N°. 8. *Apen in eene apotheek.*

N°. 9 stelt eene zaal voor waarin gordijnen hangen, op welke men leest: A°. 1720. *Quincampoix*. Voorts ziet men verscheidene apen met papieren in de hand zitten, waarop de woorden: *Bombardio de Mississipi, prime de cacau, contract op de Banc* geschreven zijn, terwijl twee apen zeepbeilen opblazen, waarvan de eene een papier in de hand houdt, waarop *Inteekening op SVY* staat.

N°. 10. *Apen als schoenmakers.*

N°. 11. *Apen als kleedermakers.*

N. REEKS, Dl. I.

N°. 12. *Apen als vischverkoopers aan de vischbank.*

N°. 13. *Een ijsvermaak met apen.*

N°. 14 en 15. *Tooneelen van galante apen.*

N°. 16. *Apen in eene broodbakkerij.*

Kan men mij ook zeggen of dit *Prentenboek met apen* meer voorkomt, en welke zijne bedoeling is? Zou het ook een *persiflage* op den actienhandel van JOHN LAW kunnen zijn? N°. 9 doet het vermoeden, op welk tafereel het jaartal 1720 vermeld staat.

J. H. P.

Misbruikte portretten (vgl. XI. bl. 175, 270). Ook bij mij, even als bij den heer B—s., is een boekdeel *misbruikte portretten*, doch dat sommige andere bevat dan hij opgeeft. Ik zal er eene beschrijving van geven, *si tanti*. Blijkbaar is het doel geweest om de portretten nog eens aan den man te brengen.

B. N.

Eene oude afbeelding (vgl. XI. bl. 264). In die oude afbeelding doelt, mijns inziens, de groote schenkkant des mans op de rots op het wapen van Vlissingen (eene *kan*). De slangvormige visch is de *dolfin*, die het oude wapen van Walcheren was.

B. N.

Willem van Deynum. De naam van dezen schilder kwam ons dezer dagen het eerst onder de oogen in den *Messenger des sciences historiques* 1861, 2e livr. p. 166. Hij werd door ALBERTUS en ISABELLA den 20sten mei 1614 in dienst genomen als *verlichter* (enlumineur), dat is versierder van handschriften enz. met hoofdletters, miniaturen en teekeningen. Hij woonde toen te Brussel. Toen hij eenige jaren later ook voor particulieren begon te werken, beschuldigden hem die van het schildersgilde deswegens, wat ten gevolge had dat de dekens van dat gild hem in boete besloegen. Door tusschenkomst evenwel van de aartshertogen kwam hij daarvan vrij. Wie weet iets meer aangaande dezen schilder? Was hij een Fries uit het dorp Deinum?

LAMED.

Afbeeldingen der hollandsche graven. De haarlemsche afbeeldingen, zoowel die van ALKEMADE als van VOSMEER, worden door VAN WIJN veroordeeld (*Hist. avondst.*, dl. II. bl. 114). Met meer lof spreekt hij in het bijvoegsel van het aangehaalde boek met een enkel woord van de teekeningen, die C. PLOOS VAN AMSTEL heeft doen vervaardigen naar de houten of metalen beeldtenissen, bewaard op het raadhuis te Amsterdam.

Indien ik mij niet bedrieg, heeft de heer dr. P. SCHELTEMA over laatstgenoemde beelden geschreven, doch ik heb zijn werk niet onder mijn bereik en daarom moge hier de

vraag niet vreemd klinken, of er afbeeldingen bestaan der hollandsche graven, die ten opzichte van het kostuum onberispelijk en, wat de gelijkenis betreft, waarschijnlijk zijn en die dus als voorbeeld kunnen strekken bij eene beschrijving of afbeelding onzer oude vorsten.

Een schijndode. Onlangs zag ik eene plaat (nabootsing van glasschildering), voorstellende eene familie of verzameling van erfgenamen, in een sterfhuis kaart spelende, doch verschrikt oprijzende of andere gebaren van angst makende, daar de kamerdeur opengaat en een lijk binnentreedt, in zijne doodwade gehuld: in de deur achter den doode komt een spottend hoofd binnen kijken.

Onder de plaat staat gedrukt:
So while intend alone on means to thrive
We al to overreach [our] Neighbours strive.
(a)

Death steals upon us tho this Tricks but
 Scoury.
 Spoils all our schemes, and turns us topsy-
 turvy.

(a) Tusschen deze regels met groote druk-letters: The Cook in the White Sheet or the Pantry Apparition.

Daaronder: Printed for CARING BOWLES,
Map & Printseller, N°. 69 in Sint Pauls
Church Yard. London. Published 2 May
1721.

Is deze prent historisch? G. P. ROOS.

Portret van Witte Cornelisz. de With (vgl. XI. bl. 246). Indien ik mij niet vergis is het bedoelde portret tegenwoordig in het bezit van mr. P. N. SCHÖRER te Middelburg, bij wien ook portretten der familie RADERMACHER, met welke hij door huwelijk verbonden is, hangen. CONCHA.

Onbekende schilderij (vgl. XI. bl. 56). Dat een onzer voormalige schilders der beroemde hollandsche school het onderwerp van DEMOCRIET en HERACLIET heeft behandeld, blijkt uit het bijschrift van GERARD BRANDT

Op een schilderij van

DEMOKRIJT *en* HERAKLIJT.

Ondankbre werelt, die genoote dienst vergeet,
Die d'onbevleete deugt verstoot, verjaagt, vertreet,
Wij zien uw valschen schijn, en vleende ijdelheit,
Van Demokrijt belacht, van Heraklijt beschreit.

1675.

Welligt heeft GERARD BRANDT de schilderij, waarover in de vraag gesproken wordt, voor oogen gehad; terwijl het jaartal 1675 M. O. Z. verder op het spoor kan brengen om den naam van den schilder na te vorschcn.

J. L. A. I.

J. L. A. I.

Cornelis Troost. Voor mij liggen vijf uitmunten teekeningen in kleuren van den beroemden CORNELIS TROOST, voorstellende standen van lieden die in de wapenkunst worden geoefend. Daarbij schijnt een gedicht te behooren: *Op de Afbeeldinge van de Wapenkunst-oeffeninge. In het Tekenkunst-Kabinet.* Is dat gedicht bekend, en welk *Tekenkunst-Kabinet* wordt bedoeld?

L. J. A. I.

Gibbons, een hollandsch schilder (vgl. XI. bl. 175, 309). Zonder zijne geboorteplaats aan te geven, vermeldt de *Dict. histor.*, Paris 1836. »GRINLING GIBBONS, sculpteur et statuaire anglais, mort à Londres en 1721, avait été chargé par CHARLES II des ornemens de sculpture de la chapelle de Windsor, et d'autres ouvrages d'embellissement dans l'église de St. Paul de Londres, ainsi que dans les palais de Burleigh, de Chatsworth, etc. On lui attribue la statue en bronze de JACQUES II dans *Privy garden*. J. L. A. I.

J. L. A. I.

Portret van koning Willem I (vgl. XI. bl. 174). Meer bijzonderheden omtrent het *portret van koning WILLEM I, met den mantel*, dan die door den heer C. KRAMM te Utrecht aan J. C. K. vermeld, kan ik, bij overlevering, mededeelen.

Het portret is vervaardigd voor rekening van den edelen vaderlander GIJSBERT KAREL graaf VAN HOGENDORP, met het doel om het algemeen te verspreiden, waaraan echter geen gevolg kon worden gegeven. De afdrucken, *met en zonder bijschrift*, door den graaf aan oranjegezinden, *niet* als ware 't onderhands *geleverd*, maar, *sous le manteau*, *vereerd*, komen zeldzaam voor; aangezien de verdere aanzienlijke oplage onder de familie van genoemden graaf berust heeft of nog berust.

Zou de verreziende staatsman **GIJSBERT KAREL** graaf van HOGENDORP in 1808 reeds vermoed hebben, dat **WILLEM FREDERIK**, toen erfprins van *Oranje*, later den koninklijken scepter zoude voeren?

Wat nu den maker van het bijschrift betreft, dat men onder sommige exemplaren leest, heb ik, mede bij overlevering, dat het aan **GIJSBERT KAREL graaf van HOGENDORP** wordt toegeschreven; terwijl ik **J. C. K.** in bedenking geef, of het niet meer dan waarschijnlijk is, dat de schilderij of teekening, waarnaar **W. VAN SENS** de gravure heeft gevolgd, in Engeland vervaardigd, en mede bij genoemde familie aanwezig zal zijn.

J. L. A. I.

Portret van Rombertus Ulenburgh (vgl. XI. bl. 55, 247). MARS is de eenige niet, wiens nieuwsgierigheid naar de gelaatstreken van dien »voorvader" in hooge mate is opgewekt,

vóóral na de lezing der schilderachtige en karakterkundige bijdrage „was WILLEM VAN NASSAU een zwijger, of was hij het niet?” door zijne welversnedene pen in dit tijdschrift geleverd. Elke bijdrage, hoe oogenschijnlijk gering dan ook, die strekken kan om ons het portret van ROMBERTUS ULENBURGH of UYLENBURGH te doen ontdekken of zelfs datgene na te vorschen, wat eenigzins tot hem in betrekking kan staan, moet iederen hoogschatter van geschiedenis en kunst niet dan welkom zijn, en daarom vermeet ik mij het volgende mede te deelen.

REMBRAND, die in 1634 huwde met SASKIA UYLENBURGH, heeft menig portret, bij voorkeur van hoog bejaarde mannelijke personen geschilderd of geëetst, wier namen tot dus verre onbekend zijn gebleven. Was het nu op te sporen, of tusschen SASKIA UYLENBURGH, van gegoeden stand en wonende op 't Bil tot St. Annenkerck, en ROMBERTUS UYLENBURGH of UYLENBURGH, burgemeester van Leeuwarden, aanverwantschap heeft bestaan — dat op zich zelve reeds eene merkwaardigheid zoude zijn — en genomen dat ULENBURGH een hoogen ouderdom mogt bereikt, en REMBRAND zoo men wil, reeds in 1617 zou geschilderd hebben, dan behoort het geene ongegronde gissing genoemd of onder de onmogelijkheden gesteld te worden, dat onder de onbekende portretten van REMBRAND, door hem geschilderd of geëetst of door in- en buitenlanders naar zijne oorspronkelijken gegraveerd, welligt het portret van ULENBURGH schuilt; doch indien eene gelukkige ontdekking daaraan leidde, dat MARS en anderen het merkwaardige exemplaar van zenuwsterkte eens onder 't oog kregen, dan twijfel ik echter zeer, of het door REMBRANDS penseel gewrocht figuur eruit zou zien als uit steen gebeiteld en uit ijzerhout gesneden.

J. L. A. I.

Cornelia Kalf (vgl. A. R.). Aangaande deze schoonschrijfster kan ik den vrager het volgende mededeelen. JACOB VAN DER BURG spreekt in zijne brieven aan HUYGENS, door dr. VAN VLOTEN in de *Dietsche Warande* geplaatst, van zekere juffrouw te Amsterdam, die hij CLEONIRA VITELLI noemt, „die onder andere ongemeene gaven, die sy in stilte en onbekent besit, soo verre in de schrijfkunst ervaren is, dat sy, indien niet beter, ten minste het cieraet des schrifts wel soo natuurlyk uyt de gront van de letteren doet vloeien, als COPL (de beroemde LIEVE VAN COPPENOL), dan dit gelooft sy selver niet — voor 't overige is sy, van geest en inborst, d' onnozele en geestige TESSELSCHADE niet ongelijk.” Een lofdicht op haar van VAN DER BURG vindt men in *Apollo's Harp*. Zij was getrouwd en haar man schilder. Dat zij het is, naar wie J. L. A. I. vraagt lijdt geen twijfel: CLEONIRA is anagram van CORNELIA en VITELLI vertaling van KALF. Toen HUYGENS zijn bekend gedicht op het nieuwe raadhuis te Amsterdam gemaakt had, liet hij het door CORN. KALF schrijven en zoo door VAN DER BURG aan burgemeesteren aanbieden. Het werd in de burgemeesterskamer opgehangen. Bestaat het nog?

P. L. Wz.

Werken met prenten van Jan of Casparus Luyken (vgl. XI. bl. 272 en 310). Op de lijst van bovengenoemde werken komt voor in 4°. s. DE VRIES, *Treurtoneel der Doorl. Mannen*, enz. 4 dln. 1698. — De schrijver van dat werk echter is: LAMBERTUS VAN DEN BOSCH.

Is het ook wel zeker dat er in L. SMIDS, *Schatkamer d. Ned. Oudh.* 1711, platen of prenten van LUYKEN voorkomen? Op alle toch vind ik den naam van J. SCHIJVOET of diens initialen.

H. C. STRIK VAN WIJK.

T A A L K U N D E.

Papegaai. Is dit *gaai* van den *paap*, of is 't van *papar* eten, en *gayo* een *gaai*? Het *papegaai*- of *gaaischieten* is bij ons zeer oud en de vogel, waarop geschoten werd, heette ook in 't engelsch *popinjay*.

J. H. VAN LENNEP.

Gaai, papegaai. *Gaai*, *gaei*, *gaaiken*, *gade*, zal wel 't zelfde als echtgenoot beteekenen. Doch wat is nu *papegaai*? Wat is vlaamsche *gaai*?

Wat is de *gaai* in 't vogelschieten, in Vlaanderen en Zeeuwschvlaanderen *gaaischieten* genoemd?

De vlaamsche *gaai* is een fraaie vogel,

zwaarder dan een ekster; met zwarten in bruin overgaanden kop, bruine en blaauwe borst, zwarte staartveeren en rug en op de vlerken fraai hemelsblauw met witte oogen. Het is een erge kwaaddoener in de tuinen, maar die tam gemaakt zeer goed leert klappen.

G. P. ROOS.

[Voor den *gaai* van den *paap* werd de *papegaai* reeds door BECANUS gebonden. Zie KILIAAN o. h. w. Volgens GÉNIN, *Recreat. Philolog.*, t. I. p. 438, „le papegault, comme on appela d'abord le perroquet a certainement reçu ce nom de ce qu'il *pape*, c'est à dire mâche les branches de la forêt, du *gault*. Plus tard on a dit *papegay*; c'est une altération probablement suggérée par le plumage verd *gay* du perroquet; mais la traduction latine *papa-gallus* prouve que la forme primitive était *papegault*.”

Anderen leiden het af van het arabische *babbagha*. De laatsten zullen wel het naast aan de waarheid zijn. Het dier komt uit het oosten en zal van daar zijnen naam hebben meêgebragt. Het spaansche en portug. *papagayo*, ons *papegaai* en hoogd. *papagey* verschillen weinig van *babbagha*. Het ital. *papagallo*, fr. *papegault* en eng. *popinjay* komen er minder mede overeen. Zijn het misschien alle drie verbasteringen, ontstaan toen het volk in de eerste lettergrepen het woord *pape*, *paap* meende te zien? Het verschil van vormen, en vooral het engelsche *popinjay* doet dit vermoeden. Men zag het dus voor eene samenstelling aan en elk volk maakte van het laatste deel wat het er best van maken kon, de Italiaan *papagallo*, de Engelschman *popinjay*. Maar vanwaar *papegault*? Verstond het fransche volk het woord even als *génin*?

De vogel, waarop bij oefeningen of wedstrijden geschoten wordt, heet gewoonlijk *gaai*, somtijds *papegaai*, bij de Franschen *papegay*, bij de Engelschen *popinjay*. *PLANTJEN* kent *gaai* alleen in de beteekenis van *papegaai*. Hij zegt «Gacy oft papegay, Un gay ou paroquet, Psittacus.» *KILIAEN* daarentegen zegt «Gay, vetus. Pica glandaria, graculus, monedula et Psittacus. Gall. gaey, geay.» Slaan wij nu bij beide woordenboekschrijvers het woord *kauwe*, *kae* op, dan zegt de eene er van «Un chuca, monedula,» de andere «monedula, graculus. Ger. Sax. kaycke; Gal. gay; Picard. caue; Hisp. graia; Ang. ka, kaddovv, chovvgh.» Neemt men daarbij in aanmerking dat in het oud-fransch de *gaai* ook *grole* (waarsch. van *graculus*) heet, dus dat hij in alle drie de talen, Nederlandsch, Fransch en Engelsch, ook nog eenen anderen naam had, dan zou men uit dit alles bijna opmaken, dat *gaai* niets anders was dan eene verkorting van *papegaai*, later toegepast op den inlandschen vogel, die met den vreemden zooveel overeenkomst had en die vroeger *ka*, *kauwe* heette (*). Want dat *KILIAEN* *gaai* een verouderd woord noemt, is blijkbaar verkeerd; het is het zelfs nu nog niet. Hebben twee dier volken *gaai* in de beteekenis van *graculus*, *monedula*, van het derde overgenomen, dan is het wel mogelijk. Maar anders is het niet waarschijnlijk: men kan zich toch moeilijk voorstellen dat drie verschillende volken den naam van den *papegaai* verkort en dien aan eenen daarmede in sommige opzichten overeenkomenden vogel gegeven zullen hebben.]

Meten. Dit woord komt voor in eene plaats uit den *Prozabijbel*, *Nav. XI. bl. 346* aangehaald. Het is duidelijk dat het daar eene soort van tooverij of waarzeggerij beteekent. Maar welke? P. L. Wz.

Baerle. In mijn *Register op de Aardenburger Pergamenten*, n°. 41 (oud n°. 89) vind ik: *CLAIS VAN DER BAERLE*, in aanmerking nemende het verval, de armoede en de zware schuld van de stad Aardenburg, belooft, zich zijne jaarlijksche lijffrente te zullen laten betalen met 13 sch. 4 d. per *fv*l., terwijl hij het achterstallige schenkt. 17 augustus 1396.

En n°. 110 (oud n°. 6): *PHILIPS VAN MERODE*, gr. van Middelburg in Vl., bekent ontvangen te hebben een geschrift van *JACOB PUENBROUCK*, filius *MAERTINS*, poorter in Brugge, betreffende het indijken van diens leen van 28 m. lands, aan de noordzijde der stad, in de parochie van Sint Baefs, geheeten het *Groot ter Baerle*. 27 november 1618.

Op eene kaart van »de Noordpolder» vind

(*) Ook *grol*. Zie *KIL.* o. h. w.

ik ook een perceel van die grootte, met bij-schrift: »*het Hof ter Baerle*,» en op eene kaart van Beooster Eede, eene »kreke van den *Baerle Wegh*,» doch juist ten zuiden der stad. Er schijnt dus bij Aardenburg een hof, heerlijkheid of zoo iets »*ter Baerle*» bestaan te hebben, en ook een geslacht *VAN BAERLE*. Nu vindt men in Noordbrabant *Baerle-Nassau*, *Baerle-Hertog*, en in Frankrijk *Bar-le-Duc*. Wat beteekent dit *Baerle*? Is er eenige Zusammenhang tusschen *Baerle-Hertog* en *Bar-le-Duc*. Ook onze *CASPER VAN BAERLE* (geb. den 12den febr. 1584 te Antwerpen) was een Vlaming: kan ook hij met een of ander in betrekking staan?

G. P. ROOS.

[Behalve de familie *VAN BAERLE*, waartoe de amsterdamsche hoogleeraar behoorde, bestond er terzelfder tijd nog eene andere van dien naam, waaruit o. a. *SUSANNA VAN BAERLE*, de vrouw van *CONST. HUYGHENS* stamde.]

Vlootje (vgl. *A. R.*, XI. bl. 15). *Vlootje* of *vlotje* is een plat houten tobbetje, waarin de werklieden hunne boter bergen: overdragtelijk wordt nu ook het steenen of porseleinen vat *vlootje* genoemd. G. P. ROOS.

Zijn haring braadt daar niet (vgl. *A. R.*). »Haringen toch worden niet gebraden,» zegt de heer v. O., »maar bokkings wel.» Nu heerscht hier te Aardenburg en omstreken de gewoonte om een gebraden bokking als een soort van tractatie te beschouwen, waarop men een gemeenzamen vriend mag vergasten, terwijl men een onwelkomen gast daarop niet onthaalt, vandaar de spreekwijze, ook gebezigd in den zin door den heer v. O. aangegeven. *Bokking* kent men hier niet, men zegt, ter onderscheiding van *pekelharing*, droogen *hërrinc*. G. P. ROOS.

Noes en nés. Deze spreekwijze is in Zeeuwschvlaanderen, vooral in Kadzand, veel in gebruik voor onregelmatig, ongeregeld, van het liggen en leggen van voorwerpen op rijen, enz. Een landman vertelde mij, dat de varkens des winters twee aan twee, *noés* en *nés*, op den mestput, onder het stroo en de droogere mestdeelen voor de koude schuilen. *Nav. XI. bl. 107* (oude spelen, waaronder, »in passant gezegd», hier nog vele in gebruik zijnde, voorkomen) lees ik sub n°. 134, van *neus* in *aars*. En inderdaad zoo liggen de varkens, de kop des eenen tegen de achterdeelen van 't andere.

Op den Vl. grens zag ik ook eenige knapen een spel spelen: zij lagen voorover in het zand, op de ellebogen steunende, met het hoofd tusschen de beenen, terwijl zij op commando kopje buitelden en zoo *noes* en *nés* door elkander tuimelden. G. P. ROOS.

[*Noesch* = obliquus. *KIL.*]

Taalregeling in het begin der 17de eeuw. De dichters die te Amsterdam bijeenkomsten hielden om zich in taalkennis te oefenen en de taalregelen vast te stellen, waren HOOFT, REAEL en DE HUBERT. HOOFT noemt ze in den 157sten van zijne *Brieven* (uitg. VAN VLOTTEN). VONDEL, hoewel hij daar niet vermeld wordt, schijnt er ook deel aan genomen te hebben, immers in de opdracht zijner *Hecuba* aan DE HUBERT, spreekt hij van „onze letterkunstighe vergaderinghe.” Die bijeenkomsten schijnen vooral in het jaar 1623 te hebben plaats gehad. VONDEL spreekt van deze bijeenkomsten in het voorwerk van den *Palamedes* en de *Hecuba*, beide in 1625 voor het eerst uitgegeven. DE HUBERT gaf in 1624 zijne *Psalmen* in het licht met eene voorrede, waarin hij over het gebruik van het voor-naamwoord *der* spreekt, en een vrij uitvoerige *Noodige waarschouwinge aan alle liefhebbers der Nederduijtsche tale*, waarin verscheidene andere punten behandeld worden. HOOFT stelde reeds vroeg veel belang in zijne moedertaal. Zijne werken, voor zoo verre die nog in handschrift bestaan, bewijzen dat hij er over nadacht. Wij zien dan ook dat hij van tijd tot tijd in zijne taal en spelling veranderingen maakte. De meeste dier veranderingen vallen in het jaar 1623, waarschijnlijk ten gevolge zijner gedachtewisseling over die onderwerpen met zijne amsterdamsche vrienden. De wijze waarop VONDEL over dat „letterkustig besluit” spreekt, geeft aanleiding om te meenen, dat HOOFT en zijne vrienden daar taalwetten maakten, waaraan ieder lid van het gezelschap, voor het gezag der meerderheid buigende, verplicht was zich in het vervolg te houden. Maar zoo pedant was men daar niet: men liet ieder vrijheid om zijne overtuiging te volgen. Wij zien dit uit het niet geringe verschil in spelling en in andere opzigten, dat wij nog na dien tijd onder de leden van dien kring aantreffen. Om er slechts één voorbeeld van te geven, in DE HUBERTS *Psalmen* vinden wij overal de *aa*, terwijl HOOFT eerst zeventien jaren later zoo begint te schrijven. Nog in zijne gedichten op de afbeelding van VOSSIUS van den 13den april 1641 en ook nog in dat op VAN BAERLES afbeelding, dat jonger moet zijn, vinden wij *ae*. De *aa* gebruikt hij voor het eerst in het versje aan TRAJ. OGEL, den 2den oktober 1641.

P. L. Wz.

Spaansche klinken (vgl. XI. bl. 218, 278). Het bestuur vermoedt, dat *klinken* bij JAN DE REGT een drukfout zou zijn, en dat er zou moeten worden gelezen *spaansche klikken*. Om het rijm zou ik dat vermoeden deelen. Maar wat zijn *spaansche klikken*? Want dat *klikken* hier *muilen* zou moeten beteekenen, kan ik moeielijk gelooven. Was het een meisje

die zich beroemde dat *St. Nicolaas* haar vroeger muilen medebragt, ik zou er vrede mede hebben. Maar dat een jongen zich bij zijn meisje beklagt, dat hij geen muilen meer krijgt, al waren die in die dagen een dragt voor mannen, is wat heel plat.

†.
[Hij zegt alleen wat Sinterklaas hem gaf toen hij een kind was, maar begeert niet dat deze hem nu juist dat zelfde geven zal.]

Geboren worden in de volkstaal (vgl. A. R.). Te Ruinen (Runen), provincie Drenthe, heb ik wel eens uit de potsloot gehaald hooren bezigen.
J. L. A. I.

Over het taaleigen en de eigenaardige woorden in Zuidbeveland (vgl. A. R.). Bij het weder aanbieden van eenige eigenaardige woorden in Zuidbeveland, wordt nog het volgende nopens het taaleigen in deze streek gevoegd, alsmede eene enkele opmerking naar aanleiding van het geschrevene op bl. 252 en 318 van het tiende, en bl. 177—180 van dit deel van den *Navorscher*.

In dl. X. bl. 377 van den *Navorscher* heb ik gezegd, dat men voor mensch in sommige beteekenissen zegt *mense* (de mense is ziek); doch ik heb vergeten er bij te voegen, dat men *mense* soms met het lidwoord *het* bezigt, en het dan op vrouwen toepast. Men zegt b. v.: het ouwe mense is gevaarlijk ziek (de oude vrouw is gevaarlijk ziek).

Brussel, Axel en Hein hebben steeds eene *e* aan het einde: *Brusselse*, *Axele*, *Heine*. Verder verschillen de Goesenaars daarin van de overige Zeeuwen, dat zij nooit de *n* in het meervoud en aan het einde der onbepaalde wijze der werkwoorden doen hooren.

Zoo als bekend is, wordt de *ij* hier uitsluitend als *i* uitgesproken: *kiken*, *spit*, *rik*, voor kijken, spijt, rijk. Hiervan zijn echter uitgezonderd de woorden *blijven*, *pijp*, *vijs*, *wijf*; hiervoor gebruikt men *bluven*, *pup*, *vuf*, *wuf* (1), niet *bliven*, *pip*, *vif*, *wif*, zoo als men wel eens den Hollander hoort zeggen, die zeeuwsch spreken wil. Men hoort de *i* in *spit*, *rik* in haren natuurlijke klank, even als in de fransche woorden *pic* (houweel), *vis* (schroef).

Deze klank, zoo de lettergreep op eenen medeklinker stuit, is in het nederlandsch moeielijk aan te duiden. Mijns bedunkens geschiedt zulks het best, wanneer men zich achter zulk een woord eene stomme *e* voorstelt, dit aanduidende met een afkappingsteeken, zoo als ik ook bevorens gedaan heb (2). De heeren DE MACCABEËR en ROOS (3) schijnen van een ander gevoelen te wezen: zij schrijven *tied*, *spiet*; doch dit geeft het ware denk-

(1) Dit is algemeen in Zeeland en Westvlaanderen.

(2) *Nieuw Nederl. Taalmagazijn* 1855, bl. 220; *Nav.* X. bl. 318.

(3) *Nav.* X. bl. 252; XI. bl. 177.

beeld der uitspraak niet, men verlengt deze en maakt er den geheel anderen tweeklank *ie van*. Is er dan geen onderscheid tusschen *win'* (wijn) en *wien*; *gripen* (grijpen) en *griepen* (mestgaffels); tusschen *rimen* (verzen maken) en *riemen* (werktuigen waarmede men roeit)?

Een mijner vrienden, voornaam taalkenner, zou den korten *i*-klank der Zeeuwen en Westvlamingen, als er een medeklinker achter komt, liefst door verdubbeling aanduiden, zoo als oudtijds geschiedde, b. v. *tiid*, *spiit* enz. Doch daardoor krijgt men nimmer den bedoelden korten maar wel langen *i*-klank (1).

De tweeklank *ui* klinkt hier, behoudens eenige uitzonderingen (*fluit*, *buit* en de meeste woorden, welke eene *t* achter *ui* hebben, behalve *uit*, *kluit*, houden den gewonen klank), *u*: *mus'* (muis), *hus'* (huis), *zugen* (zuigen). De *u* houdt haren natuurlijken klank.

Om dezen klank goed aan te duiden, heb ik als bij de *i*, waar de lettergreep op eenen medeklinker stuit, mede gebruik gemaakt van het afkappingsteeken, opdat men zich eene stomme *e* voorstelle. In mijne vorige bijdragen heb ik dit mede gedaan (2), *gus'* (kinderen), *hus'* (huis). De heeren DE MACCABEËR en ROOS doen echter anders: zij schrijven *guus*, *huus*, maar dit duidt den klank dezer woorden niet aan; de klank is kort als in het fransche *but* (doelwit), terwijl in *guus*, *huus*, door de verlenging der *u*, deze lang wordt (3).

DE MACCABEËR zegt, dat men in Zuidbeveland voor aker het woord *putketel* gebruikt. Het zij mij veroorloofd hier op te merken, dat hij zich in dezen vergist. De Zuidbevelander zegt *pitketel*: altijd zegt hij voor *put*, *pit* (4).

Genooten wordt op dit eiland als zachtlang uitgesproken, *K*. (5)

Menig, *menigvuldig* en de verdere met dit woord zamen gestelde woorden, worden hier als scherplang gebezigd, *K*.

Begeeren als zachtlang.

Ten opzigte der zuidbevelandsche woorden, wordt hier in het midden gebragt, dat onderscheidene woorden, door DEN MACCABEËR opgegeven, reeds lang door mij vóór hem

(1) Wordt de *i* in *tijd*, *spijt* en dergelijke woorden, die toch buiten allen twijfel lang is, in Zeeland inderdaad als eene korte *i* uitgesproken? BESTUUR.

(2) Zie het aangehaalde *Taalmagazijn* en den *Navorscher*.

(3) Wij vragen hier alweder: wordt die *u* inderdaad kort uitgesproken? BESTUUR.

(4) Ook in Westvlaanderen en Walcheren zegt men regelmatig *pit* voor *put* (oudtijds was dit algemeen), en in westelijk Zeeuwschvlaanderen zegt men het nog enkel, doch men spreekt algemeen van het *pit van den winter*, het diepste, middelste des winters.

(5) *K*. beteekent dat dit ook in Kadzand in gebruik is, waar ik onder verstaan wil het voormalig vierde district van Zeeland, het westelijk Zeeuwschvlaanderen.

zijn geplaatst geworden. De prioriteit komt derhalve mij toe. Deze zijn: *Aar* en *Ut'hou*, *Assie*, *Bagge*, *Beestachtig*, *Bemes*, *Beuk*, *Bitter*, *Blok*, *Keelhout*, *Bogt*, *Boord*, *Bots*, *Busse*, *Daken*, *Dreve*, *Elder*, *Genan*, *Gerridon*, *Glad*, *Grus'*, *Gus'*, *Jong zijn* ergens, *Julen*, *Kagchel*, *Kappe*, *Kappot*, *Keus*, *Klep*, *Khis*, *Korrewaige*, *Kortemaand*, *Kosmis*, *Kosse*, *Kuieren*, *Kust*, *Labisje*, *Langen*, *Luzeknipperswinkel*, *Mennen*, *Murpels*, *Nikstaart*, *Okke*, *Ouwe moeijen*, *Perebi*, *Peremuts*, *Petaten*, *Pitketel*, *Platen*, *Pomporanje*, *Poozen*, *Priem*, *Prollen*, *Prut*, *Pud'*, *Pud'jes*, *Pup'hus'*, *Rik*, *Rive*, *Roojonk*, *Schoenlapper*, *Schouwe*, *Spiën*, *Staisen*, *Stekelbeijers*, *Stikker*, *Stremin*, *Stute*, *Temes*, *'t Joekjes*, *Top*, *Tote*, *Tun'*, *Tunhoed*, *Twin'*, *Ut'doenders*, *Vate*, *Vele*, *Wezen*, *Winbeijers*, *Zwelm* (1).

Behalve enkele, zijn, volgens den heer roos, alle de door mij in *Nav. X.* bl. 377—380 opgegevene woorden in het westelijk Zeeuwschvlaanderen, of op zijn grens in gebruik. Ik wist niet dat ik mij te dien opzigte zoozeer vergist had. Die heer zou mij een dienst bewijzen, indien hij ook die eens naging, welke in het *Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn* van 1855 voorkomen. Welligt zijn er vele in, welke in dat deel van Vlaanderen of op de grens gebezigd worden, en door mij niet als zoodanig zijn opgegeven.

De heer roos maakt gewag in *Nav. X.* bl. 186 van woorden in het glossarium op *Reinaert de Vos*, door J. F. WILLEMS, 2en druk, Gent, F. en E. GYSELIJNK 1850, als verouderd opgegeven, maar nog in gebruik in het westelijk Zeeuwschvlaanderen, of aldaar langs de vlaamsche grens. Van deze bezigt de Zuidbevelander: *Achterbacs*, *Bake*, *Balch*, *Bedocht*, *Beseken* (hier scherplang), *Din'ken*, *Dossen* (enkel voor dorschen), *Dou*, *Geducht*, *achter d'age loopen*, *Castiën*, *Lanc*, *Lanken*, *Line*, *Muten*, *da's de pine weerd*, *Rik*, *Stik*, *Tas*, *Tee*, *Tun'* (alleen in beteekenis van tuin of planken omheining der tuinen), *Verbi*, *Wet* (hier het gemeentebestuur, doch ongetwijfeld daaruit voortspuitende, dat dit oudtijds gewoonlijk regt deed).

Aandoenlijk. Ziekelijk.

Achtermiddagtid', *K*. Namiddag.

Afbrassen. Wegsluipen bij het aanroeren eener onaangename zaak.

Afin' (*Van voren*). Van voren af aan.

Akelik. Akelig.

Alvelink' (2). Bijna.

Angel. Ketting in den schoorsteen waaraan men den ketel hangt.

Angestoken (3). Verkracht.

An 't zie. Aan den kant.

(1) Zie het aangehaalde *Taalmagazijn*.

(2) *K*. *Alvelings'*.

(3) In *K*. gebruikelijk voor zwanger en voor besmet door eene schandelijke ziekte; gebezigd door onbeschaafden.

Applesina, K. Chinaasappel.
Asem. Wasem.
Bakker an. Dit zegt men wanneer iemand eene zaak niet meer kan laten varen.
Bamisje (1). De maand oktober.
Begaan, K. Bewogen.
Begost. Begonnen.
Benaauwelijk. Benaauwd.
Beslegen, K. Bekwaam, geleerd.
Beuren. Begluren.
Bismak. Bijnaam.
Blus, K. Die al zijn geld opgemaakt heeft.
Boffen, K. Pogchen.
Bolleket, K. Stuiter.
Bolsterig. Gezwollen in het aangezicht.
Braaf. Zeer.
Breem (zachtlang). Rijm.
Brimse, K. Paardevlieg.
Broesem, K. Schuim op den mond.
Daar effent (2). Daar zoo even.
Daddig. Niet goed gerezen (brood), tets.
Danig. Geweldig.
Dege (*Van of ter*). In orde.
Deur gaan, K. Op hol gaan. Men zegt ook: *hij gaat er van deur*, hij zal het eens wagen, hij gaat vertrekken.
Diersterig. Betrokken (lucht).
Dingen (*Geen*) in iets hebben. Geen genoeg, ook geen erg in iets hebben.
Doodgeestig, K. Dit zegt men, wanneer men ziek liggende voor alles onverschillig is.
Driesen (*Ten*) (3). Land dat onbebouwd en ongezuiverd blijft liggen.
Droelen. Zich telkens in het bed omleggen en niet kunnen slapen.
Drust. Driftig.
Duizen, K. Achteruit doen gaan (de paarden).
Duts, K. Ziekelijk, niet zeer snedig (van een kind).
Duzig. Duizelig.
Ende (*t*) worden. Zich niet weten te red- den, geen raad meer weten.
Eierdezijs. Eierkoek.
Fenin (4), K. Insecten die het vee steken.
Ferceelhout (5). Vaamhout.

(1) Naar h. Bavo, gevierd op den 1sten oktober in de roomsche kerk, op welken dag alzoo de misse van h. Bavo invalt, waarnaar de geheele maand bamisje, bavo of bamesje, K. genoemd wordt.

(2) K. *Daar effen*, met de gebruikelijke verwisseling van *effen* voor *even*, zoo als ook in Zuidbeveland plaats heeft.

(3) In Vlaanderen spreekt men nog van *driesschen* voor weiden. KILIAEN heeft *dries*, *driesch*, *driesland*, *dres*, *dresland*, *ager novalis*, *ager pascuus* et *fland. pas-uum publicum*, *pratum non oclusum*. Het is dus, vol- gens dezen schrijver, land waarop gras groeit, zoo als het in Zuidbeveland gebruikt wordt.

(4) Venijn, vergif, zoo genoemd naar de venijnige, vergiftige beten dezer insecten.

(5) In K. *fascelhout* van het fr. *faisceau*, las. *fasci- culus*, een bos, bundel, omdat dit hout in bossen voor- komt. Hier bedoelt men er echter vaamhout mede, doch oneigenaardig. De benaming schijnt in onze streek ook

Financie zoeken. Raad schaffen.
Flokker. Lapje gevuld met iets zoets, om de kinderen aan te laten zuigen.
Flokkeren. Zuigen aan zulk een voor- werp.
Fortgang maken (1). Vorderen.
Fournieren (2). Raad schaffen.
Gaaf, K. Geheel. B. v. de broek is gaaf (geheel) versleten.
Galen. Gehaald.
Gebroel maken. Leven maken.
Geeren (*Achter de*) *zitten*, K. Aansporen.
Gejogen. Dit zegt men van de koe wanneer zij bij den stier is geweest.
Geklummend. Geklemd.
Gerij, K. Rijtuig en paard of paarden.
Gesnaard, K. Geholpen. B. v. bij het krij- gen van iets om een kleedingsstuk te lappen, zegt men daarmede gesnaard te zijn.
Gesprong. Galop.
Gewente, K. Gewoonte.
Gilsig. Lijmerig.
GINNES (*'t Is*). 't Is zoo niet.
Glad en gaar, K. Geheel.
Goren. Gehoord.
Graauwrok. Haas.
Gragen. Hongerig maken.
Grilling. Rilling.
Gruif (3). Eendenkroos.
Gusje. Holle beitel der timmerlieden.
(4) Handzaam weer. Goed weder.
Hard gort. Geparelde gort.
Harnas (5). Gareel.
Hemstrok (6). Borstrok.
Hoekje (*In 't*) *moeten*. In de kraam moeten.
Hoener (scherplang), K. Wanneer.
Homper kaponkel. Hobbelig.
Humig. Garstig.
Husje (7), K. Sekreet.
Iederendeen, K. Iedereen.
Infrommelen. Iets ongeordend ergens in- steken.
Inpompelen. Op eene ruwe wijze iets er- gens insteken.
Inzwart ook invuil. Zeer zwart zeer vuil, tot in het binnenste toe.
Jai me, jai 'k, jai 's, jai 't. Ja wij, ja ik, ja zij, ja het (8).
Jakkeren. Aansporen.
Joeken. Jeuken.

van hout in bossen af te stammen; doch daar dit hout hier niet meer voorkomt, heeft men deze op vaamhout toege- past.

(1) Verbastering van *voortgang*.

(2) Fr. *fournir*. Verschaffen.

(3) In K. zegt men *ruit*, ook wel gruit.

(4) In geen dezer woorden de *h* uit te spreken.

(5) In K. het dwarshout waaraan de trekstrengen der paarden gehecht zijn.

(6) In K. *hemdrok*.

(7) Oudtijds *huseken*.

(8) Deze vier woorden worden gebruikt als bevestigende antwoorden, aan welke men eenigen nadruk wil ge- ven. B. v. heeft het kind goed gegeten? Jai't (Ja het).

Jorten (Bi). Bij tusschenpoozen.
Kandelaren (1). Het afhakken van de kroonen en zijtakken der boomen, welke dan den vorm van een kandelaar hebben, om daarna weder uit te schieten.
Kant win', brood enz., K. Overschot van wijn, brood enz.
Kappen (2). Bedillen.
Ken (*Ik*) *er geen*. Ik heb er geen.
Ken (*Ik*) *hem niet gezien*. Ik heb hem niet gezien.
Kleskopjes. Rond gebak op een zeer hoofd gelijkende.
Kletig. Tetsig.
Klikjes, ook *klitjes*, K. Overschot van eten.
Klisnat, K. Doornat.
Konkelefoese (3). Ruggespraak, in 't geheim besproken.
Konsus. Kwansuis.
Lid vleesch. Vierde gedeelte van een geslagt dier.
Lever. Lever.
Likenen. *Nie en likent*. Er is geen voorbeeld, geen weêrga van.
Lings en glad doornat. Doornat.
Linken, K. Striemen in de huid door verbanden of iets anders veroorzaakt.
Liwaat (4). Lijnwaad.
Longer. Long.
Luchten. Rijzen (van brood of gebak).
Luuwvegoed (5). Zeker nat schuurgoed.
Manëlen (6). Ruilen.
Mee, K. Meekrap.
Mipsel. Mispel.
Moelik. Moeielijk.
Moord steken (7). Sterven, van een dier sprekende.
Nachtid'. Nacht.
Naersgat (8). Onderste gedeelte van een gevelden boom.
Namiddagtid'. Namiddag.
Nutje (9). Laatste gedeelte van eene kaars niet bruikbaar dan op een luchter.
Om en nabi. Ten naasten bij.
Omedeweer (10). Oogenblik.

(1) In K. geschiedt dit voornamelijk bij populieren.
(2) Op iets kappen, hakken, geweld doen; van daar bedillen.
(3) Elders het werkw. konkelfoesen.
(4) K. *Liwaat*.
(5) Goed voor luie wijven, omdat men er zoo goed en gemakkelijk mede schuurt, dat men er weinig moeite bij behoeft te doen.
(6) In K. *mangelen*, verwisselen: zoo geschiedt het ook als de mangel heen en weder gaat.
(7) De moord steken zegt men ook in K. en vooral in Vlaanderen.
(8) In K. zegt men *aesgat*; aars, het achterste op een boom toegepast. In Zuidbeveland zegt men voor aars *naers*.
(9) In K. *nutje*; beteekent eigenlijk een oud zuinig vrouwtje, omdat deze zelfs geen endje kaars laat verloren gaan. KILLAEN heeft neutken, neutelersken, oud neutken, *anicula curax, multae sedulitatis anus*.
(10) Eene schielijke om-en-weder-beweging.

Ommederwil. Onderwijl.
Ouwe. Oude, ook houweel (scherplang).
Over hoek en naaije. Regt uit, naar hemelsbreedte (ergens op af gaan).
Overlooper (1), (Walcheren). Veldboek der landerijen.
Padoog. Een zweertje op de oogscheel, gerstekorrel (*hordeolum*).
Penteren. Wachten.
Peperbolle, K. Pepernoot.
Pernel. Slecht.
Plage (*De*) *halen*. Ziek worden.
Plammootelen, K. Plammoten.
Poeul. Steenuil.
Poke, K. Buik der dieren.
Pompelen. Sjouwen.
Preel (scherplang). Plaats.
Preeuwen. Zich iets toeëigenen.
Principaal. Mooi.
Rafelen. Dobbelen.
Rammelaar. Mannetje van het konijn.
Reekam. Haarkam.
Reglet, K. Liniaal.
Rogvleisch. Gerookt vleesch.
Roos. Klaproos.
Ruilbuit. Opkooper, vooral in ruil.
Rund. Hokkeling.
Rut, K. Die al zijn geld door het spel kwijt is.
Schamelend. Armoedig.
Scheerlings (scherplang), K. Schrijlings.
Scheul, K. Peul.
Schie. Streep van bebouwd land.
Schottig. Spoedig.
Schouwen. Pijnlijk worden van eene wonde of zweer door onvoorzigtig aftrekken van pluksel of pleister.
Schreeuwen, K. Schreien.
Schromig, K. Schromelijk.
Schuven. Slibberen.
See. Riet.
Seulen. Wegdragen.
Sichtens (2), K. Sedert.
Stuur in blijven, K. Iets niet afdoen.
Spa loopen (3). Verkeerd uitkomen.
Stappenspeerd (scherplang). Stapvoets.
Steunen. 't *Steunt er aan*, ook wel 't *Steunt* (Walcheren). Het gaat niet gemakkelijk.
Stopgaarn. Saaiet.
Storrelij. Onvergenoegd.
Strabant. Sterk. *Strabant innemen* (medicijnen). Sterk innemen. Ook onbeschaamd.
Strekken. Ringen der ooren.
Strobbel. Hinderpaal.
Talie, K. Zestiende gedeelte van een oude el.
Te na komen. Overspel bedrijven.
Tier (4). Moed.

(1) In K. *ommelooper*.
(2) Oudtijds *sichtend*.
(3) Elders *spaa loopen*.
(4) Verwant aan tieren.

Toetertje. Lief kind.
Tuntelkot. Tonderdoos.
Uteren. Uitspreken. B. v. Ik kan het niet *uteren* van vreugde of droefheid, ik kan het niet uitspreken van vreugde of droefheid.
Ut'fisselen. Uitvezelen.
Ut'geweerd (scherplang). Uitgenomen.
Ut'reeën. Haar uitkammen.
U'tspannen, K. Wanneer een boer om de eene of andere reden van zijne boerderij afstand doet, meest gedwongen.
U'tsplitsen, K. Ergens tijd voor hebben.
Vart. Wrät.
Vazze. Graszone.
Vergaun. Afgelopen.
Vergaauweloozen (1). Verwaarloozen.
Vermaken. Verbinden.
Vermorsen. Vermorsen.
Vertier. Vermaak.
Vervordering (2). Vordering.
Vetbollen. Koeken in vet van rundvee gebakken.
Verzetten, K. Aan den man brengen.
Verzij (*Van zen*), K. Buiten kennis.
Vierkeije, K. Vuursteen.
Voorschote. Voorkeur.
Vrochten (3). Hard werken.
Vrouwluachtig. Vrouwen minnende.
Wagewid, K. Geheel open. Toepasselijk op eene deur welke geheel open staat.
Waschte, K. Wasch.
Weert (scherplang). Wrät.
Weroms! Wel!
Wissen, K. Teenen.
Zakgoed. Zakken met graan gevuld.
Zavelachtig. Droog.
Zeug. Hoogte welke men maakt, zoo het water uit modder geloopt is, om deze te laten droogen ten gebruike voor bouwland en tuinen.
Zinnigheid hebben in. Zin hebben in.
Zootje. Wijfje van het konijn.
Zwagerman. Zwager.

Dr. G. T. CALLENFELS.

Zuidbevelandsche woorden, welke ook elders doch niet algemeen in gebruik zijn (4).

Averklap, K. Nietigheid: hij doet het om een *averklap* (om eene nietigheid).

Botje bi botje leggen. Zamen doen in geld om iets te koopen.

Enkeld. Zeldzaam.

Ermvader. Armmeester.

Fisselen. Fluisteren.

(1) Men zegt in Zuidbeveland ook *gaauweloos*, onachtzaam. KILIAEN heeft *gaauweloos*, *fland. negligens, socors*; *gaauw-loosheid, socordia*; *gaauw-looslich, fland. negligentier*.

(2) Vervorderen was oudtijds zeer in gebruik.

(3) Ook in K., doch algemeen in Vlaanderen in gebruik.

(4) Sommige dezer zijn mede in Kadzand in gebruik, andermaal door eene K aangeduid wordende.

N. REEKS, DI. I.

Fleer (scherplang). Klap.
Fleeren. Ongeordend en slecht wrijven bij het schoonmaken.

Ginegappen. Zonder reden over alles lagchen.

Kattebelletje. Klein briefje.

Klaar spelen. Gedaan krijgen.

Kleskop. Zeer hoofd.

Kranselink. Gebak dat men bij aardbeziën gebruikt.

Kreunen. Zacht schreien der kleine kinderen.

Magt. Veel. B. v. *Magt* van volk (veel volks).

Me deene, K. Zoo aanstonds.

Met den eersten. Ten spoedigste.

Modderen ('t *Zal wel*). 't *Zal wel* schicken.

Onderlest. Laatst.

Pluren. Wanneer onder het naaien een klein gedeelte van de stoffaadje los gaat als fijn pluksel.

Princesseboonen. Suikerboonen.

Schaapwachter. Schaapherder.

Scholpje. Kleine teug vochts.

Schorten. Schelen (haperen).

Schutteleten. Eten dat gekookt of gebraden opgedischt wordt.

Smeuren. Plekken.

Smoor. Stofregen.

Spint. Achtste gedeelte van een goessche zakmaat.

Steertje (scherplang). Het restje van een drank.

Suzebollen. Duizelen.

Tenden zijn. Radeloos zijn.

Tette. Vrouwe borst.

Trek, K. Togt.

Trekken. Togten.

Trekkig. Togtig.

Ut'proesen van lagchen (1). Uitschateren.

Verzetten (*Veel werk*). Veel werken.

Vracht. Groote hoeveelheid. B. v. *Vracht* van volk (groote hoeveelheid volks), *vracht* van vleesch (groote hoeveelheid vleesch).

Wegfoeselen. Wegsteken.

Wel te pas. Gezond.

Wertel, K. Mannetje van den eend.

Westen (*Buiten*). Buiten kennis.

Worst (2). Wreeg van den voet.

Woudduif. Boschduif.

Wouwvel. Babbelaar.

Wouwelen. Babbelen.

Wouwelaar. Babbelaar.

Zojen. Koken.

Zootje, K. Een klein gedeelte groente of visch.

Zwichten. Niet ophouden pogingen te doen om iets te erlangen.

Dr. G. T. CALLENFELS.

(1) K. *Ut'proesten*.

(2) K. *Vost*.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Genealogie. Wie geeft mij de namen en titulaturen op van de echtgenooten van MARGRITTE VAN ARKEL, 1527; JACQUELYNE DE CROY, 1542; MARGRIET VAN BREDEROEDE, 1546; FRANÇOISE DE LANNOY, zoo mede de titulaturen niet alleen, maar bovendien eenige biographische bijzonderheden omtrent AELBERT VAN EGMONT, 1482, LENART DE ZEVENBERGHES (BERGES), Escuier, 1514, JEHAN DE BERGES, chevalier de l'ordre de la Toison d'or, etc., 1517, ANTHONIE DE BERGES, chevalier, seigneur de Walhain, etc., 1527, PHILIPPE DE BEURES, heer van Fontes, 1542, ERNST VAN AMERONGEN, baillieu van St. Martensdijk, 1534, WILLEM VAN IJSSELSTIJN en wie hunne echtgenooten waren?

De jaartallen achter hunne namen gesteld, zijn die der stukken, welke zij door hunne handteekeningen hebben bekrachtigd.

J. L. A. I.

Geslacht Ormea (vgl. XI. bl. 222). Dit geslacht heeft gebloeid en was in aanzien in het Sticht van Utrecht. Zeer denkelijk dat de schilders MARCUS en WILLEM, door IMMERZEEL en nu laatst door KRAMM vermeld, tot de voorouders behoorden.

MR. JUSTUS ORMEA werd raad in de vroedschap te Utrecht 1708.

JAN SCIPIO ORMEA werd 1730 raadsheer in het provinciaal hof van Utrecht. Het wapen vindt men dan ook op de meeste wapenkaarten van het Sticht.

Gravesloot en Batestein zijn beide in die provincie gelegen, waarvan het laatstgenoemde gekomen is aan mr. B. COSTERUS (niet COTTERUS), die de dochter van ABR. ORMEA huwde.

V. D. N.

Geslacht Duyvel (vgl. A. R.). Aangaande dit geslacht, in vroegere eeuwen te Amsterdam bekend en gevestigd geweest, vind ik in mijn geslachtregister aangeteekend.

HARMAN VAN DE POLL, gehuwd met RIJNEVISCH (*) DUYVEL, alias DELL.

JAN VAN DE POLL, geh. met DUIJFJE VAN GERWEN.

HARMEN VAN DE POLL, geh. met BRECHJE HOOFD.

DUIJFJE VAN DE POLL, geh. met JACOB LOTEN JEANZOON.

BRECHJE LOTEN, geh. met mr. DIRCK ALEWIJN DKZ., mijne overgrootouders.

MR. D. ALEWIJN, geb. te Amsterdam, 6 mei 1682, regent van het St. Jorisgasthuis en kerkmeester van de Walenkerk 1713, com-

missaris 1713, schepen 1720, dijkgraaf van de Beemster 1721, dijkgraaf van de Starmeer, raad en vroedschap te Amsterdam 1735, sterft 13 oktober 1742; was getrouwd 7 maart 1717 met BR. LOTEN, geb. 26 februari 1692, overleden 15 aug. 1760.

P. o. A.

Geslacht Schimmelpenninck. Wat is bekend van de genealogie der voorvaderen van den raadpensionaris R. J. SCHIMMELPENNINCK?

A.

Geslachten Schimmelpenninck en Schimmelpenninck van der Oije. Heeft de bewering van sommigen, dat de familie SCHIMMELPENNINCK vermaagschapt zoude zijn aan het adellijk geslacht SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, grond van waarheid?

A.

Wapen van Serooskerke. SMALLEGANGE geeft onder de wapens der landen en heerlijkheden bewester Schelde, ook dat van Serooskerke als van azuur, beladen met drie hondekoppen van zilver (2 en 1), en zegt verder op bl. 667, dat in 1684 mr. ABRAHAM BISCOP daarmede beleend werd. Nu heeft diens wapen in de kerk te Serooskerke gehangen met Serooskerke tot surtout, maar dat was een geheel ander wapen, hetwelk na hem ook de verschillende heeren van Serooskerke aldus gevoerd hebben, namelijk: van azuur, beladen met eene kerk van keel en drie rozen van goud, 2 en 1, waarvan twee boven de kerk en een er onder, terwijl nog eene gouden wassende maan boven den kerktoeren geplaatst is. Heeft SMALLEGANGE zich vergist?

CONCHA.

Wapens van Nederl. zeehelden (vgl. XI. bl. 222, 281). WITTE CORN. DE WITTH voerde van keel beladen, met drie zilveren vogels (mussen), volgens het wapenbord, dat in de oude kerk te Middelburg onder de 8 kwartieren van SAMUEL RADERMACHER, heer van Nieuwerkerk enz., gehangen heeft.

CONCHA.

Afkomst van Jan van Oldenbarneveld (vgl. A. R.). Behoudens vergelijking van personen en karakters, maar alleen om meer voorbeelden aan te wijzen, dat beroemde staatsmannen door partijzucht aan kleinachting hunner afkomst ten doel stonden, vestig ik de aandacht op die van den kardinaal GRANVELLE, wiens vader, zoo men wil, van eene lage geboorte en de zoon van een' smid zou zijn geweest.

J. L. A. I.

(*) Zal wel RIJMERICH moeten zijn. Vgl. X. bl. 341. BESTUUR.

MENGELINGEN.

Oude waarnemingen van zonnevlekken en kometen. Het is voldoende bekend, hoe hier te lande ten allen tijde groote ijver voor de beoefening der wis- en natuurkundige wetenschappen geheerscht heeft, hoe bedreven dikwijls én de staatsman én zelfs de eenvoudige werkman in de kennis dier vakken was. Het is zeker dat velen zich met de theoretische kennis niet vergenoegd, maar zelf waarnemingen op de verschijnselen der natuur gedaan hebben; en in het bijzonder betrof die belangstelling de verschijnselen aan den hemel. Waarschijnlijk schuilen hier en daar nog manuscripten met zulke waarnemingen, b. v. met opteekening van de vlekken die de zon iederen dag vertoonde, of met opteekening van de plaats die de kometen aan den hemel innamen.

De kennis van zulke waarnemingen kan in sommige gevallen van hoog belang zijn. De hoogleeraar WOLF te Zurich heeft mij verzocht, naar waarnemingen van zonnevlekken in Nederland openlijk navraag te doen. Ik zelf wensch zeer omtrent verscheidene kometen der 16e, 17e en zelfs nog der 18e eeuw, nadere berigten te hebben.

Indien derhalve een mijner lezers in het bezit mogt zijn van zulke waarnemingen, hetzij gedrukte, ongedrukte, binnenlandsche of buitenlandsche, dan zou hij mij met een voorloopig bericht zeer verplichten. Ik zou dan met hem in briefwisseling kunnen treden over de voorwaarden, waarop hij geneigd zou zijn ze mij voor eenigen tijd ter inzage af te staan.

M. HOEK.

De Clementiner Broederschap. Waar is deze broederschap gevestigd? Waartoe is zij opgericht? Was of is het een schippersgildebroederschap? Aanleiding tot deze vraag geeft mij een mij dezer dagen ter bezigtiging aangeboden verguld zilveren (?) groote sleutel. Op het oog daarvan is een platte knoop geplaatst, voorzien van dit gegraveerde opschrift:

Ter gedagtenis
van den 50jarigen
dienst van den Heer
S. M. SWARTTE bij de
Clementiner
Broederschap.

In het oog een ovaal plaatje, waarvan de voorzijde en relief een zeilenden driemaster tusschen de letters S. A. vertoont; op de keerzijde zijn twee schildjes met twee kruiselings geplaatste ankers en twee even zoo geplaatste haken gegraveerd, beide tusschen de inscriptie: { 1824.
d. 18 Dec.

Op de zeskantige stift van den sleutel leest men gegraveerd:

Van de thans dienende medeleden.

G. L. WIARDA, Ouderman.

R. METGER, Schatter.

G. H. BAUERMAN, Schatter.

E. VAN GEEST, Schatter.

H. WIJCHERS, Schatter.

Onder het blad van den sleutel het ingeslagen merk W. & v. H.

De begiftigde was zekerlijk de sleuteldrager of thesaurier van de broederschap. J. D.

L.

Beweegbare letters. Ik verkeerde vroeger in het denkbeeld dat de wijze, om door middel van *beweegbare letters* de kinderen het lezen te leeren, was uitgevonden door den verdienstelijken directeur van 's rijks kweekschool voor onderwijzers te Haarlem, P. J. PRINSEN. Maar ik ben daarvan teruggekeomen door hetgeen ik onlangs las in *Das Leben des D. ERASMUS etc. Aus dem Französischen des Herrn VON BURIGNY etc. Mit Berichtigungen und Zusätzen von Dr. H. P. C. HENKE Theol. Prof. zu Helmstädt*, I. p. 566 enz. — »QUINTILIANUS heeft gezegd, dat het eene bekende kunstgreep is, om kinderen met letters van ivoor te laten spelen, en den raad gegeven om, als zij beginnen te schrijven, — zoo goed men kan — alle letters op eene *Platte stechen zu lassen*. — ERASMUS geeft dien ten gevolge in zijn werk *De recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione* 1528, den raad, ivooren letters te laten maken, waardoor het kennen der letters en het lezen slechts een spel voor de kinders zijn zou.» — »Dit is,» zegt de vertaler, »bijna hetzelfde denkbeeld van het in onzen tijd uitgevonden *typographische Kästchen*, 't welk ERASMUS zeker zou goedgekeurd hebben, zoolang men zich daarvan slechts bediende, om kinderen lezen te leeren.» — Heeft dat *typographisch Kästchen* overeenkomst met PRINSENS *letterkast*? Is de plaats uit QUINTILIANUS, *Inst Orat.*, L. I. 21, goed vertaald? J. C. K.

Vreemdelingen-statistiek van Londen in 1567. Uit eene verklaring van den bisschop van Londen in 1567 blijkt, dat zich toen in die stad en hare onmiddellijke nabijheid, die plaatsen medegerekend, welke thans in het ééne woord Londen zijn opgenomen, aanwezig waren 3838 Dutchmen (dat is waarschijnlijk Hoog- en Nederduitschers), 720 Franschen, 137 Italianen, 14 Venetianen, 56 Spanjaarden, 25 Portugezen, 2 Grieken, 2 zwarten, 1 Deen en slechts 58 Schotten, makende een geheel van 4853 vreemdelingen.

J. H. VAN LENNEP.

48 *

Ongeluksdagen.

	Tavel der Ongeluks Daagen.
January	1. 2. 4. 6. 11. 12. 20.
February	1. 17. 18.
Maart	14. 16.
April	10. 17. 18.
Mei	7. 8.
Juny	17.
July	17. 21.
Augustus	20. 21.
September	10. 18.
October	6.
November	6. 10.
December	6. 11. 15.

Kan de *Navorscher* ons ook eenige opheldering geven aangaande een tafeltje, waarvan het bovenstaande eene copij is, gevonden onder oude papieren en gevat in een lijstje, dat bijna eene eeuw oud schijnt te zijn. Ook het papier waarop het is geschreven, is van ouden datum. M. en R.

Bedriegsteenen. Bekend is het vaderlandsche verhaal der ontdekking van den grooten steen, die het uitlokkende opschrift droeg van

„WONDER BOVEN WONDER
ZOO GIJ MIJ ZAAGT VAN ONDER,”

en, door de grootste inspanning der vinders omgekeerd, aan de toeschouwers niets anders te zien gaf dan een tweede opschrift, luidende

„EI, WAT BEN IK BLIJ
DAT IK LEG OP MIJN ANDERE ZIJ.”

Doch is dit verhaal waar? Welke bron heeft men daarvoor aan te wijzen? Ik vraag dit, omdat er twee andere soortgelijke verhalen zijn, het eene in Lancashire, en het andere in Rusland. Ik begin met het engelsche.

„Terwijl koning JACOBUS I op weg was naar Preston, werd zijne opmerkzaamheid getrokken door een kolossalen rolsteen aan een der zijden van de heirbaan (nog een eeuw geleden daar aanwezig). „Wel weergaasch,” zei de vorst, die niet zeer verfijnd was in zijne uitdrukkingen, „dat zou een goed hakblok zijn voor onzen Lord Provoost! Maar wacht even, daar staat wat op: laat reis kijken.” Verscheidene gediensstige stemmen lazen daarop het opschrift voor als volgt:

„WAT MART GIJ, KEER MIJ OM, EN 'K LEG WAT BLOOT.”

„Noû, keer-'em dan om!” sprak de koning, en na een langen en moeielijken arbeid bragt de onderkant van den steen de volgende verkwikkende waarheid aan 't licht:

„DOOR HEETE PAP TE GIETEN OP HARD BROOD
BEWAART EEN OUD GEBIT ZICH STEEDS VOOR NOOD.
NU WEET-JE 'T, MAN, KEER OM, EN HOU-JE GROOT.”

Noû, weet je wat,” riep JACOBUS, „laat de steen maar weêr omdraaien: die boeren maggen het raadsel niet weten, zonder er de moeite voor te doen.”

In het russische vertelsel luidt het:

„Op den oever der Wolga, nabij het eiland Kostowenta, vindt men in een naburigen berg een rots, waar de Russen eene menigte zout uit halen. Daar zag men weleer in een heuvel, niet verre van de plaats verwijderd, een steen van omtrent vijf schreden in omtrek, waar deze woorden op uitgebeiteld stonden: „*Budeschima debrotabo budet,*” 't geen op zijn hollandsch te zeggen is: „*Zoo gij mij oplicht, zult gij niets verliezen.*” Nu kwamen eens een veertigtal Russen daar door tegenwind te landen, en, dat schrift gelezen hebbende, tot het besluit, om den steen op te beuren, in de hoop van daaronder eenigen schat te ontdekken. Na veel moeite vonden zij echter op de onderzijde niets anders dan deze woorden: „*Thto ishes net sebot poloschen,*” d. i. „*Te vergeefs zoekt gij hier, wat hier niet gelegd is.*”

J. H. VAN LENNEP.

Vader Cats en zijn warm brood (vgl. XI. bl. 127). Wat de eerste aldaar voorgestelde vraag aanbelangt, herinner ik mij zeer goed in mijne jeugd, toen men nog geene stoombooten kende, een engelsch heer ten huize mijns vaders te hebben hooren zeggen, hoe hij zoo pas uit Londen in 24 uren tijds tot ons overgekomen was. De *Nieuwe Rotterd. Courant* van den 15den aug. 1861 bevat onder zijne scheepstijdingen mede een voorbeeld eener spoedige reize. Het engelsche schip *Jane & Elisabeth*, kapt. MORRIE, vertrok des morgens ten zes ure op den 12den aug. van Taversham aan den Theems en kwam in den avond van dienzelfden dag op de Brielbaan en in den morgen van den 13den ten acht ure voor Rotterdam aan. Volgens MOTLEY, *De opkomst van de nederl. republiek*, dl. II. 2de afd., bl. 53, stak de engelsche gezant DAVISON in 1586 in een enkelen nacht van den Briel naar Margate over. L. D. R.

Onderaardsche brand te Aarlanderveen. In het *Handelsblad* voor 1858 komen een paar berigten voor, die ik hier laat volgen:

„Aarlanderveen, den 1sten januarij. Gisteren openbaarde zich in den ringdijk van den Aarlanderveenschen polder een natuurverschijnsel, dat tot nu toe nog niet is opgelost. Door eene spleet zag men aanhoudend rook opgaan en bij nader onderzoek bleek, dat de grond heet was en die, hoe dieper men kwam, al heeter werd; de rook verdubbelde, en verspreidde eenen onaangename reuk, die veel salpeter in zich bevatte. Heden is de damp niet verminderd; morgen zal er een onderzoek plaats hebben.”

„Nieuwveen, den 6den januarij. Ten ver-
volg op ons vorig berigt aangaande het zon-
derlinge verschijnsel, vermelden wij op gezag
van een ooggetuige, dat zich de damp of rook
het eerst openbaarde uit een gewonen mols-
hoop, en dat de grond niet, bij de plaats gehad
hebbende boringen, gelijk dit altijd het geval
is, wanneer men op zekere diepte komt, hee-
ter werd, maar integendeel telkens meer be-
koelde. De ons vertoonde grond was uit de
diepte opgegraven, volstrekt niet rul of poe-
derachtig, maar hard, vast en bezaaid met
witte stippen. Het rooken of dampen is niet
beter te vergelijken, dan bij een broeiende
mestvaalt of hooiberg; tot nog toe heeft zich
evenwel, wat algemeen gevreesd werd, geen
vuur vertoond. Sommigen willen het ver-
schijnsel als een gevolg van de verbazende
hitte van den zomer beschouwen, anderen
meenende, dat een onderaardsche veenbrand,
in deze veenstreken, hiervan oorzaak is, ter-
wijl weder anderen het aan een ondergrond-
sche wel toeschrijven, wier heete damp zich
door den dijk heen een uitweg gebaad heeft.
De laatste meening behoort echter op natuur-
kundige gronden tot de onaannemelijkste.
Men verzekert, dat eene commissie van na-
tuuronderzoekers over een en ander zal ge-
raadpleegd worden.”

Vraag: Hoe lang heeft dit onderaardsche
smeulvuur doorgebrand, en heeft het bedoel-
de natuuronderzoek werkelijk plaats gehad;
zoo ja, met welke uitkomsten?

J. H. VAN LENNEP.

C. Hagenbach. Wie was C. HAGENBACH, op
wien het volgende grafschrift gemaakt is?
Ik weet niet door wien.

Hier leit begraven in een kist,
Het lichaam van een Algemist, (sic)
En die zijn jaren heeft versleten
Verholten wetenschap te weten.
Hij ging uit PARACELsus boeken
De steen der Philosophen zoeken;
Dan kreeg op 't lest de steen gewis:
Want hij daarvan gestorven is.

J. C. K.

Hooi- en graanmijten. Meermalen reeds
heeft het mij getroffen, dat ieder land, ja, som-
wijlen iedere streek, een eigenaardigen vorm
van hooi- en graanmijten had. Deze bijzon-
dere vorm heeft zich voorzeker, met de kleine
veranderingen, welke de ondervinding voor-
schreef, op elke bebouwde plek der beschaaf-
de aarde sedert tijden buiten de herinnering
voortgezet van vader op zoon. Het zoude
echter mogelijk zijn, dat b. v. in het door af-
stammelingen van kolonisten uit de Rijnstre-
ken bewoonde Zevenbergen of Transsylva-
nië, niet de eigenlijke inlandsche vorm, maar
die in het oorspronkelijke vaderland der volk-
planters in gebruik, de gewone was. Deze

onderstelling doet mij de vraag opperen: zou-
de niet welligt de manier, waarop de land-
bouwers in verschillende gedeelten van Eu-
ropa hun hooi en koren in de opene lucht
tegen wind en weder vrijwaren, een middel
aan de hand kunnen doen om de geschiedkun-
dige herkomst der inlanders aan te wijzen?
De navorscher, die op een voetreisje (dat voor
navorschers toch niet anders dan gezond kan
zijn) zich de moeite wou geven om, te begin-
nen met ons vaderland, de verscheidene ge-
daanten der hooi- en graanmijten af te tee-
kenen, zou — dunkt mij — geen geheel nut-
teloos werk doen. Eene afbeelding van de
kenmerkende bouworde der boerenhofsteden
in de verschillende provinciën van Neder-
land zou daaraan geene onaardige afwisse-
ling bijzetten, en een tweede rigtsnoer aan-
bieden, waarlangs de geschiedvorschier zich
tot den oorsprong der volken (hier althans
van ons volk) zou kunnen laten voortleiden.
Het geldt hier maar een begin te maken.

J. H. VAN LENNEP.

Woonhuis van Daniel Raap te Amsterdam.
In welk huis (in de Warmoesstraat bij den
Vijgendam?) woonde DANIEL RAAP, bij wiens
overlijden in 1754 eene zoo groote opschud-
ding voorviel? †.

Zeeziekte bij dieren (vgl. A. R., XI. bl. 186):
Een poosje geleden las ik in den *Navorscher*
een voorbeeld als bewijs aangevoerd, dat
honden ook zeeziek worden kunnen.

Ik heb een keer of wat de groote plas, Oee-
aan genoemd, overgesukkeld. Altijd waren er
honden (*) aan boord. Ik heb dus gelegenheid
gehad op hen te letten. Dat heb ik ook ge-
daan. Maar van wat men zeeziekte noemt
zag ik nooit iets. Wel heb ik vele honden, zoo
men meende, dol zien worden en sterven
d. w. z. over boord smijten. De zeeman komt
nog gemakkelijker tot die meening dan zijn
voorgeslacht in dat vak tot het geloof aan
den »vliegende Hollander» geraakte, en dat
gebeurde al heel ligt. Die ik aan den moord
wist te onttrekken, kwamen alle tot hunnen
normalen toestand terug door begieting met
koud water. Dit tot geruststelling van wie
verplicht mogt zijn op zee te gaan.

Ook heb ik vele van die dieren op zee
langzaam zien wegwijnen. Dat schreef ik
toe aan belette darmontlasting. Daar lijdende
de meeste reizigers op zee aan.

Nog heb ik er gezien, die tijdelijk den lust
tot eten en zich te bewegen verloren. Hun
vloeiende eene ruime hoeveelheid vocht (slijm)
uit den bek.

In den regel openbaarden die ongesteldhe-

(*) Soms zelfs *zeventig*, die eenen tijger tot voedsel
moesten dienen.

den bij dieren zich eerst binnen de keerkringen.

Braking zag ik nooit van hen. Nu wil ik daarom toch nog niet betwisten, dat een hond zeeziek kan worden.

Waarschijnlijk acht ik het niet. Met zekerheid het te zeggen, dat kan niemand, omdat het dier tot objectieve waarneming zich slecht leent, en zijne subjectieve gewaarwording ons bijna gansch onbekend blijft.

Nu zal men denken, dat het op dienzelfden grond even moeilijk is het voorkomen van die ziekte te ontkennen als te bevestigen. Maar ik zoek geene bloote ontkening.

Volgens de thans aangenomene beteekenis van zeeziekte is braking slechts een verschijnsel daarbij; dus niet de ziekte zelve.

De primitieve grond der ziekte moet gezocht worden in het zenuwleven en de terugwerking hiervan op den bloedsomloop en, meer bepaald, op het middelpunt van dezen, het hart.

Men zal zeggen: »een hond heeft toch ook een hart.» Ongetwijfeld. Soms zelfs een beter dan menig mensch. Doch hij heeft geen hart, dat het bloed tegen de eigene zwaarte er van behoeft op te voeren, zoo als wel het geval is met het hart van den mensch, als noodwendig gevolg van diens opgerigten stand. Uit dien stand volgt, dat het bloed *opwaarts* naar de hersenen, die er geen oogenblik van kunnen verstoken blijven, moet gestuwd worden.

Hoeveel gemakkelijker geschiedt zulks bij den hond. Bij hem behoeft het hart den bloedstroom slechts *voorwaarts* te stuwten.

Bij beide is het eene zelfde kracht, waardoor dit plaats heeft; namelijk hoofdzakelijk de spierwerking van het hart.

Zoo veel ligter het bloed bij den mensch die deelen bereikt, die lager dan het hart liggen, zooveel gemakkelijker geraakt het bloed bij den hond dan bij den eersten tot de hersenen. Natuurlijk omdat de stand van dit dier in verhouding tot dien van den mensch horizontaal is.

In normalen toestand is het hart van den eenen even goed voor zijne taak berekend, als dat van den anderen. Maar onderhevig aan eenigen invloed, die de werking, d. i. de zamentrekkingskracht van het hart belemmert, dan moet het effect dier belemmering, verminderde aanvoer van bloed naar de hersenen, noodwendig veel moeilijker tot stand komen bij den hond, die in vergelijking van den mensch, eene liggende houding heeft.

Neemt de mensch, aan zeeziekte lijdende, eene liggende positie aan, komt zijn stand alzo met dien van den hond overeen, dan zal hij zich in den regel — *geen enkele* exceptie heb ik waargenomen — oogenblikkelijk ook veel beter gevoelen.

Op dien grond zou men het er voor kunnen

houden, dat het voldoende zou zijn te gaan liggen om te beletten, dat men zeeziek worde, en dat men, om te weten of een hond verschijnselen van zeeziekte kan krijgen, aan dit dier eigenlijk een stand zou moeten geven met dien van den mensch overeenkomende.

Gesteld dat die toepassing gelukt, dan kan men daaruit wel het besluit trekken, dat liggen als zoodanig een geschikt middel tegen zeeziekte is; maar men zou in aanmerking hebben te nemen, dat de stelling, waarin de hond bij de bedoelde proef gebragt werd, eene voor zijn organisme volstrekt abnormale is, en de uitkomst daarom inderdaad gelijk nul zou zijn.

Ik weet zeer goed, dat de vraag hiermede nog niet beslist is. Het stond ook niet, om wel te begrijpen redenen, in mijne magt haar te beslissen; ook heb ik zoo iets hier niet beloofd. Ik wilde hoofdzakelijk hiermede slechts opmerkzaam maken, dat hetgeen soms schijn van waarheid heeft, immers even dikwijls de waarheid zelve nog niet is. Toch wordt zij door velen als zoodanig niet zelden voetstoots aangenomen. Dat moet niet zoo zijn, al geldt het ook iets, dat schijnbaar van gering gewigt is.

NEPTUNUS.

Bijnamen van grachten en straten in Amsterdam (vgl. A. R., XI. bl. 283, 319). Met een weinigje verwondering las ik, XI. bl. 319, dat ik niet weet waar de *Trechtersstraat* te vinden is; — en met groote verwondering, dat al de Amsterdammers dit niet zouden weten. Het zij mij vergund integendeel te gelooven, dat de meeste Amsterdammers den heer J. H. VAN LENNEP wel de opmerking zouden kunnen maken, dat hij den naam niet eens goed opgeeft, — 't is niet *Trechtersstraat*, maar de *Trechter*.

Hoeveel duizendmalen heb ik sedert veertig en meer jaren dien naam door oude en jonge Amsterdammers wel hooren uitspreken!

Ja, 't was weleer bijna tot een spreekwoord geworden, als 't wat hard woei: »Je kan in den Trechter op je beenen niet staan!»

En de oorsprong van dien naam is ook voor niemand een raadsel; — wie er slechts eenmaal doorgewandeld is, heeft ook den trechtervorm opgemerkt.

En waarom zou ik dien naam niet geweten hebben? Omdat hij niet voorkomt in het boekje waarin men dien gezocht heeft? — Welnu, daar zijn nog een aantal namen, die ik wel weet, maar niet in dat boekje opgenomen heb, om de eenvoudige reden die te lezen staat op bl. 16, r. 12 en verv. (2de druk).

Daar nu evenwel de *Trechter* ter sprake gebragt is, wil ik mededeelen, dat die straat nog een anderen bijnaam heeft, t. w. de *Windhoek*. Die naam staat te lezen op een geteekenden plattegrond van den Dam met de om-

ringende straten, van vóór anderhalve eeuw, berustende in de met roem bekende verzameling van den heer LOUIS SPLITGERBER.

J. TER GOUW.

Grafschrift: Hier ligt een zoon met zijne moeder (vgl. A. R.). In *Le curieux antiquaire ou recueil géographique et historique* par BERKEMEIJER. Leide 1729, leest men:

A Alicourt pres de Paris on voit un tombeau ou sont ensevelis la mère, le fils et la fille qui ont donné lieu à l'építaphe qui suit.

Ci git le fils, ci git la mère
Ci git le fille avec le père.
Ci git la soeur, ci git le frère.
Ci git la femme et le mari
Et il n'y a que trois corps ici.

Daar de *Wegh-Wijzer door Vrankrijk* van Escovy spreekt, schijnen er meer gelijklopende grafschriften te hebben bestaan.

φ²—φ.

De honden en de maan (vgl. A. R.). Ik bezit een werkje getiteld (volgens een opschrift boven Chapitre I, want het geheele voorwerk ontbreekt): *Suite des Illustres Proverbes Historiques: ou recueil de diverses questions curieuses, pour se divertir agreablement dans les Compagnies*. Achter den inhoud vindt men 't extract privilege, waaruit blijkt, dat de druk (door NICOLAS PEPINGUE en RENÉ GUIGNARD te Parijs), den 20sten december 1664, voor de eerste maal gereed was. Daarachter is een tooneelstuk gevoegd, geheel uit spreekwoorden zamengesteld, getiteld: *La Comedie des Proverbes. Piece Comique*. Nouvelle Edition. A Paris chez RENÉ GUIGNARD, au premier pilier de la grande Salle du Palais, au sacrifice d'Abel. M.DC.LXV. Avec Privilege Du Roy.—Bl. 149 leest men: »Ceux que vous nommés superbes mangeurs de charettes ferrées, ne sont pas tousiours les plus assurez, et bien souuent l'assurance du Coeur ne répond pas a celle de la bouche. C'est pourquoy vous auez bien raison de dire en vous gaussant de leurs brauades: *Dieu garde la Lune des Loups*. On dit que les chiens et les loups, qui sont chiens sauvages, aboyent contre la lune, parceque la lumiere, ou plus-tost son aspect leur offence le Ceruau, les fait aboyer et heurler, quoy qu'ils ne la puissent happer, faisant cōparaison de ceux qui font les fierabras ou les rôdomos avec ces Loups qui aboyent apres la Lune pour monstrier qu'on n'a pas peur de leurs rodомontades; parcequ'on ne croit pas qu'ils ayent la puissance, ni mesme le Courage d'executer ce dont ils se vantent, on leur jette ce sobriquet au nez par forme de mépris et de raillerie.»

G. P. ROOS.

A. E. I. O. U. (vgl. A. R.). Behalve de opgegevene beteekenis van de vijf klinkers als omschrift van den oostenrijkschen adelaar vind ik vermeld *Aquila Electa Juste Omnia Vincit*.

Deze vijf letters, zoo als is opgemerkt in het devies van keizer FREDERIK III, waren in de voorgaande eeuw te zien op den sluitsteen des gewelfs van de poort van het keizerlijke paleis te Weenen. Zie *Nouvelle bibliothèque de littérature, d'histoire etc. ou choix des meilleurs morceaux tirés des Ana*, par M.. G. Lille et Paris 1765.

φ²—φ

Olie gevende bronnen in Zuidamerika. Kan iemand mij iets meer uitvoerigs mededeelen, betrekkelijk de, zoo het schijnt, eerst in den jongsten tijd ontdekte olie gevende bronnen in Amerika?

NEPTUNUS.

LIJST VAN VRAGEN UIT DEN XDEN JAARGANG, WAAROP GEEN ANTWOORD IS INGEKOMEN.

Vr.

2. Gezant te Petersburg in 1762.
9. Malabaarsche olla in 't museum van 't zeeuwsch genootschap.
10. CROMWELL en de aap.
11. Zelfontbranding van boomen.
21. Onuitgegeven geschrift van Geraard BRANDT.
22. J. ARMINII anecdota.
23. Schutterij te Dordrecht in 1577.
25. De ridder DE LA ROCHE GIRAULT.
26. Het koffijdrinken verboden.
27. Inrigting van het kompas.
31. Plan van constitutie opgesteld in 1782.
38. STUART «de mensch».
41. Toast van BLÜCHER.
44. Portret van A. DE WICQUEFORT.
50. Legpenning van 1604.
51. JOHAN DE BYE.
52. Predikanten die tegelijk een ander beroep uitoefenden.
53. Familie VAN KEVERWIJCK.
57. Dordsch melkmeisje.
58. L. J. FERRIER.
59. Ets van REMBRANDT.
60. De naam Alkmaar in Indië.
61. Vertalingen door MARTEN SCHAGEN.
62. Frankforter volhouders.
63. Vreemdsoortig schip.
68. Zwolsche perzik.
70. Anonyme werken.
72. Teekening van BILDERDIJK.
73. Terugkomst van WILLEM II.
76. Centen in de vorige eeuw.
85. Schrikkenborger, witte.
87. EDZARD.
89. Verspreide gedichten van H. A. MEIJER.
91. Vertaling van GRIMMS Märchen.
92. ELISABETH MORALES.
99. Het storten van olie in zeegevaar.
100. Geslacht VIJGH.
106. Grafschrift van SUSANNA VAN RHEMEN.
107. Gouden penning.
112. Leengoederen.
116. ARNOLDUS VINNIUS.
118. Wapen met liggende wilgenstronk.
120. Ritter VON LANG.
121. Schaakspel.

Vr.

122. Chanter pour le roi de Prusse.
123. Der blaue Montag.
125. Een premie van 1000 dukaten.
127. De heerlijkheid Isselt.
128. WILLEM MEESTERS
134. Verwisseling van enkel- en meervoud in oostersche talen.
137. Hij is goed voor Nimwegen om planken te dragen.
139. Sagar.
140. Gedenkpenning op de reformatie van Amsterdam.
143. NICOLAAS BODEGHEER.
146. Kijker te Parijs.
149. Prijs van Mgr. BELGRADO.
150. MARTINUS VAN BUREN.
152. Inval der hollanders in het overkwartier van Roermond.
153. S. B. en G. J. JANTZON.
155. Heerlijkheid Berkel bij Rotterdam.
157. Volkslied.
258. Verboden pamflet van 1748.
159. Meester JACOB VAN LEIDEN in 1489.
162. Volksnamen voor de herfsttijdeloos en de saffraanplant.
163. Levensverzekering- en ziekenfondsen.
164. Afstammelingen van VONDEL.
165. Fragmenten van een oud handschrift en van oude drukken.
172. Kornetten.
173. ATTILA.
177. Schouten van den dom te Utrecht.
179. Heer JAN van Ostende in 1428.
184. Vrijen en dienstbaren in 1772.
185. Gravure van eenen zeeslag.
186. Gewaarwordingen gedurende eenen schijndood.
189. Gouverneur van St. George d'Elmina.
189. Velousche alarm.
191. Theatrum principum.
192. DE VLAMING VAN OUTSHOORN.
199. AFRA BEHU.
200. De hertogin van Newcastle.
204. Graftchrift van JACOBA VAN BEIJEREN.
205. ADRIAAN ANTHONISZ VAN ALKMAAR.
208. Aanslag op Zuidholland in 1592.
208. Omschrijvende substantiva.
215. Pijpjes bijbrengen.
216. Holevoet.
217. Kerkelijke maaltijden te Doesborgh.
218. Tractement.
224. Groene pluym-geway.
225. Haarlemsche roode letters.
226. Tien schepen in een draaikolk gesmoord.
227. De Orantes in de catacomben van Rome.
228. Het kruisvertreden in Japan.
229. Anakreontische vragen.
234. Wisseldag of wisscheldag.
238. Baron VAN WITTENHORST.
232. F. HOLBARENT.
240. Teef.
241. CHRISTIAAN VAN DEN BROUCKE en mr. HERRY.
243. Adel in Friesland.
245. Uitgave van BUNYANS Pelgrimsreis.
247. Zeeuwsche uitgaven van HUYGENS gedichten.
249. MRS. BROWNRIGG.
251. Rothnac.
252. Twee oudgrieksche menschenbeelden.
253. Eene obsceniteit.
255. Magni tumulus.
257. Legaat van MARTEN VAN HEEMSKERK.
259. Munt van Sedan.
266. H. VAN DER CEEL.
270. Al te met.
272. Joffrou-rack.
273. Aardbeving van Lissabon.
274. Onderaardsche gang van Rijsburg naar Katwijk.

Vr.

276. KÄMPFER, beschrijving van Japan.
475. Anakreontische vragen.
478. Kibbelen, hakteeren.
482. Bloedverwanten van ENNO DOEDES.
483. Over-land-reize naar Indië 1611—1612.
484. JOAN BLAEU en ROGGEVEEN.
485. Gebruik van fransch papier door vroegere nederlandsche drukkers.
487. Beschimmeld.
488. GEORGIUS MERULA.
489. El, uitgang van plaatsnamen.
490. De lichtmis.
491. Breesaap.
492. Persona.
494. De vicomte van Axminster, Terwill en Cleveland.
496. Hertogdom Bouillon.
497. Bodegem.
498. Oude nederlandsche romans.
499. THUCYDIDES.
502. DE BUCQUOY, lector in de mathesis te Leiden.
505. ELLISON.
506. ALBERT CORNELISZ. RUIL.
508. Het nieuw Maas Sluysche hoekertje.
510. De mémoires van prins WILLEM I.
511. Genootschap van Waterloo.
512. JOHAN HERMAN SCHUYMER.
514. Moei, meuje, meui.
515. ERASMUS en zijn A, B, C.
517. Schilderstuk van ERASMUS.
518. MA-ETHO.
519. DIRK DE JONGE, nederlandsch opperhoofd in Siam.
521. MACHTELD BOSSIER en ANNA VOLLENHOVE.
526. De zeelt.
528. Cadix-ridder.
529. Bergenvaarderskamer te Amsterdam.
531. Tabakskervens.
533. ANNA VAN EGMONT.
541. Wapenschilden der zeven noordhollandsche steden.
543. Kerk te Charlois.
544. Geneal geschiedenis der utrechtsche adellijke geslachten.
545. Zeeslagen.
548. TOZEN, Staatskunde van Europa.
551. Politycke kuyper onses tijds enz.
552. De graaf MEDINI.
553. Schedeldoekshaven.
554. LOUISE DE COLIGNY en OLDENBARNEVELD.
556. Opperbarbier van KAREL V.
558. Belooningspenning voor den tuinbouwer.
559. Amsterdamsche couranten.
560. BICKERS in 1650.
561. Penning van 1588.
563. Dr. GUEST.
564. Monument van VONDEL, eenvoudigheid in de kunst.
565. CATS emblemata en hunne oorspronkelijkheid.
566. WALICH SIEUWERTS of SIJVAARTSZOON.
572. Verboden pamflet in 1674.
573. Mémoires d'une contemporaine.
574. VAN DE POLL.
577. Oud rijtuig.
580. A. RAGUENEAU.
581. Edelen in Friesland.
583. Hoofdlingen.
584. Inhuldiging van den bisschop van Utrecht als heer van Drenthe te Havelthe.
585. Een almanak in 1496.
586. Vlengels in plaats van helmen.
587. Versterfregt te Oudewater en Woerden.
583. Doe wel aan iedereen, al was het ook een Fries.
591. Vadergeld.
593. Anakreontische vragen.
595. Haagsche Mercurius.
596. Haneboek.

B L A D W I J Z E R.

A.

Aa (P. v. d.), Verzam. der aanmerkelijkste Reys-togten, 90, 170.
 Aanbalingen en gezegden. Wie de adeldom der menschheid huldt, 152. — Mijn hart is roomsch, maar mijn zwaard is geus, 296.
 Aankondiging van boeken, 63, 287.
 Abelard en Heloise (Brieven van), 110, 170, 207, 264.
 Adel (Regten v. d.) in het graafschap Zutphen, 42.
 Adolfs (Jan), 50, 366.
 A, e, i, o, u, 383.
 Aerssen (Fr. v.), 102.
 Aertz (G.), 365.
 Afbeelding (Oude), 264, 369.
 Afbeeldingen der hollandsche graven, 369.
 Aflaatbrieven (Gedrukte), 336.
 Afstammelingen van Claudius Civilis, 184, 256.
 Akersloot (Een natuuronderzoeker te), 161.
 Alciati (A.), 26.
 Alewijn (Geschr. van) tegen van Hemert, 211, 242, 269.
 Alkmaar (Belegering van), 137, — (Slooping van koning Willem's huis te), 7.
 Almanak (Iets uit een ouden), 267, 333.
 Amsterdam (Huizen in de Tichelstraat te), 127. — (Oudezijds narm te), 128, 285, 319. — (Bevolking van), 161, 324. — (Katersteeg te), 188, 285, 318. — (Boogen van de stad), 229. — (Herseld-luthersche kerk te), 246. — (Bijnamen van grachten en straten te), 283, 319, 382. — (Een huis in de Kalverstraat te), 319.
 Anagrammen, 110, 334.
 Anakreontische vragen, 249, 275.
 Apologie pour le synode de Dordrecht, 363.
 Appellius (J. H.), 36, 199.
 Architecten (Nederl. stads-), 177.
 Arondeaux, 354.
 Avondmaal (Tafereelen van 't) met rookende discipelen, 270, 368.

B.

Baane (Franc.), 50, 109.
 Babioles littéraires et critiques, 45.
 Baltensz (Frans), 170, 237, 300.
 Balthazar Gerards, 4.
 Barbeyrac, 366.
 N. REEKS, Dl. I.

Bargoensch (Werken over), 159, 278.
 Barrios (Opuscula van Daniel Levi [Miguel] de), 301.
 Bart (Jan), 134.
 Bastien (R.), 365.
 Bedriegsteenen, 380.
 Beijeren (Henricus van), 360.
 Beker van Dudaals uitluiding, 165, 234.
 Bekker (E.) voor het schrikbewind, 232, 321.
 Bellamy, Roosje, 50.
 Bensadde (J.), 173.
 Berg (Oswald v. d.), 325.
 Berges (Cornelis de), 359.
 Bevers in Nederland, 162, 234.
 Bianchi (F. L.), 11.
 Bibliotheek van Karel den Grooten, 152.
 Biche (Graafschap), 124.
 Bing (Admiraal), 78, 164.
 Binkes (Jacob), 103.
 Byron (Mémoires van lord), 239.
 Björnstaals (J. J.) reizen, 49, 88.
 Blau (W. de), 67, 197.
 Bleiswijk (P. v.), 87, 151, 169, 237.
 Blijdensinne (A. J. v.), 114.
 Boeken (Fransche) in Holland gedrukt, 210, 269.
 Boekdrukkunst (De) te Dordrecht uitgevonden, 38, 259.
 Boekzaal der geleerde wereld (De), 241, 269, 299.
 Bogaert (C. A.), 173.
 Bois (M. du), 153.
 Bokkenbloed, 319.
 Bontekoe (W. IJ.), 71, 133.
 Borchheus (M.), 364.
 Borondon (Eiland St.), 127, 186, 223.
 Bosch (P. v. d.), 296.
 Bouckhorst (A. v. d.), 103.
 Brand (Onderaardsche) te Aarlanderveen, 380.
 Brandmerk op de wang, 162, 229.
 Brandt (Fransche vert. der Historie der reformatie van G.), 114. — (Leven van Vondel door G.), 174.
 Breda (Doopvont in de hoofdkerk te), 105.
 Briefaan J. W. te Water, 210.
 Brikkenaar (J. B.), 172.
 Brumanus (H.), 261, 335.
 Brunswijk-Wolfenbittel (K. G. A. van), 262.
 Buffelschedel als zinnebeeld, 294.
 Buyesius (J.), 2, 205.
 Bullebakken, 320.
 Buren (Maximiliaan van), 359.
 Burney (Ch.), 166, 236.

Busschof (B.), 153, 170, 210, 241, 268.
 Busschoff (B.), 261.
 Buvry (J. de), 2, 66.
 Bijbelplaatsen verklaard, Gal. VI: vs. 11, 116. — Exod. XV: vs. 3, 4, 57, 154, 249. — Ps. XXII: vs. 17, 219, 279, 314.
 Bijma (Balth. van), 2, 66, 294.
 Bijkershoek (Mr. C. van), 88.

C.

(C=K. Zie K.)

Ceylon (Gouverneurs v.), 82, 194.
 Chambers Miscellany (Stukken in), 210.
 Chirurgijn (Zonderlinge toelating tot het beroep van), 106.
 Chves (A. R. de), 55.
 Cyclici en logographen, 90.

D.

D. (J.), 173.
 Dagbladen (Nederl.), 8, 89.
 Danckaerts (S.), 368.
 Danckerts, 37.
 Danckerts (C.), Hist. ecclesiasticae, 210.
 Danckerts de Rij (Corn.), 192, 246.
 David Joris (Verdediging v.), 153.
 Deynum (Willem van), 369.
 Delft (Een schepen van) in 1299, 35. — (Stichting der h. kruis-kapel te), 40.
 Descartes, 227, 294. — (Leven v.), 367.
 Deurhofs Job, 172, 266, 368.
 Dialect in het land van Kuik, 13.
 Diamantslijperijen te Amsterdam, 138.
 Diemen (J. v.), 261.
 Dieren (Wilde) in Nederland, 33.
 Dobbelen op leven en dood, 224.
 Dodaars (De), 95.
 Does (D. v. d.), 66.
 Doeveren (T. W. en J. van), 295.
 Doopboeken, 105.
 Doopschgezinden in dienst van Willem I en Maurits, 259.
 Dorp (Adr. van), 296.
 Dorth (Freule J. M. C. J. van), 233, 291, 354.
 Douwe Auckes, 1.
 Duivel (Ziel en ligchaam verkocht aan den), 38.
 Duyveveld (J. P. of J. B.), 55.
 Duier (Reize en werken van Alb.), 240, 299, 363.

E.

Edelen (Nederl.) onthoofd, 68. — (Nieuwe holl.) in 1619, 102, 161.
Eenvoud onzer voorouders, 33.
Egesippus, 210, 242, 265.
Eginhard en Emma, 295, 357.
Eloge historique de J. le Clerc, 153.
Emmerik (Rassemblement te) in 1795, 38.
Ens (Joh.), 365.
Erasmus (De knecht van), 197.
Erp (Magd. v.), 222.
Etrurische athleet, 116.
Ewaldussen (De twee), 1, 99.
Examen van 't ontwerp van tolerantie, 210, 242, 298.
Ezelsoor (Koning), 230, 292, 326.

F. PH.

Facies batava, 85.
Falck (A. R.), 13.
Physionotrace, 271.
Floris ende Blancefloer, 301.
Fontaine (Uitgave der fabelen van J. de la), 309.
Phosphorus Austriacus, 114.
Frank de Vrij, 87.
Fransche overheersching (Staaltjes van gedwongen trouw gedurende de), 137.
Frederik (Keizer) te Maintz in 1182, 106.
Frey (J. L.), 173, 238, 366.
Freschot, 241, 269, 298.
Fresinga (R.), 261, 335.

G.

G. (H. v.) en Chr. Tomas, 114.
Galeye (Des gemenen lants), 5.
Gedenkschriften v. Frank Florisz. v. Arkel, 8, 166.
Gedichten (Nederl.) in onderscheidene talen overgezet, 367.
Geeselen, 5.
Geest van Jan Tamboer (De), 170.
Gekkenfeesten en gekkenorden (Werken over), 12, 108, 266, 366.
Gellius Suetonius. Z. Jelle Hotzes.
Genealogie, 378.
Genealogie der fam. v. Borselen, 256, 282.
Genocraals van de republiek der Vereen. Nederl. in 1789, 37, 133, 225, 258, 293, 327, 353.
Genootschap Natura et Arte, 367.
Germain (Le comte de St.), 164.
Geslacht v. Altena, 119. — v. Berchem, 254. — Duysendaalder, 120. — Duyvel, 378. — d'Egmont te Bordeaux, 281. — Hagen, 120. — v. Heeckeren, 254. — Hogendorp, 122. — v. Capelle en v. Capellen, 280. — Keldermans, 221, 282. — Klopstok, 120. — Craeyvanger, 122. — Mulman in Engeland, 280. — Oldenbarnevelt, 122. — Ormea, 222, 378. — Ouder-Amstel, 160. — Pauw, 119, 160. — de Peyster, 122. — Schimmelpenninck, 378. — Schimmelpenninck en Schim-

melpenninck v. d. Oye, 378. — Schuyt, 119. — v. Slingelandt en v. Zuylen v. Nyevelt, 256. — Sommelsdijk, 160. — Spiegel, 120, 160, 221. — Ukena, 122.
Geslacht van het woord tijdstip, 61.
Gezanten (Fransche), bij de Bataafsche Republiek, 37, 129.
Gibbons, 175, 309, 370.
Gildekleeften, 85.
Gomarus (Brieven v.), 335.
Gomme (Sir Bern. de), 138.
Gorrevod (L. v.), heer van Montennai, 4.
Goud en zilver als standaard, 192.
Goudsteentjes in de Noordpoollanden, 192.
Grafscript, hier ligt een zoon, 383.
's Gravenhage (Blijnagel op het Buitenhof te), 187. — (Het oude hof te), 84.
Groot (H. de), 112. — Waarheyd v. d. christel. godsdienst, 267.
Groot (Gedichten van H. W. en P. de), 153, 208, 242, 268, 367.
Groot (Mr. J. Cornets de), 200.

H.

Haarpoeier (Belasting op het), 228, 292, 323.
Hagenbach, 381.
Hanecop (Geschriften v.), 364.
Hattinga (D. W. C.), 296.
Havermans (Adr.), 50, 152, 208.
Hazen-aas, 85.
Heemskerk (Geboorteplaats v. Jacob v.), 147, 198. — (Eeuwfeest der overwinning van) bij Gibraltar, 231.
Heer (Een) van 120 jaren, 224.
Heeren (Chr.), 363.
Heerlijkheden (Hooge of vrije), 137.
Heidens in Nederland, 34.
Heyman Jacobsz. van Ouderamstel, 36, 99, 196, 259.
Heinsius (Grafzerk van) te Vianen, 165, 263, 332.
Heinsius (Verspreide gedichten v. D.), 51.
Heijuck (Barend), 71.
Helenopolis, 287, 318.
Helvetius (J. F.), 205, 263, 336.
Hemert (v.) vertaling van Starcks geschiedenis van het arianisme, 211.
Hessel Gerritsz., 152.
Hight (E. v.), Over het kweesten, 152, 268.
Hildernisse (J.), 112, 169.
Hobbema (M.), 54.
Hofferus (A.), 364.
Hohenlo (Phil. v.), 324.
Hollandsche boeken vertaald, 44, 300.
Hond (De) van Aubry, 200, 261.
Honden (De) en de maan, 383.
Hondeslager, 162.
Hoofd (Woonplaats v. P. Cz.), 224.
Hooghe (Romein de), 174.
Hoogleeraar (Een urechtsche), 113, 169.
Hoogleeraren (Naamlijst van nederl.), 152.
Hooi- en graanmijten, 381.

Hopperus, 44.
Hubrechtsdag, 186.
Huygen (Adr.), 50, 152, 208.
Huldtooneel in Noordholland, 36.

I.

Index van verboden boeken, 309, 362.
Innocentius VIII (Punticht op), 308.

J.

Jans (S) heeren in de Nederl., 33.
Jelle Hotzes, 153, 268.
Jolle (P. le), 44.
Jonker Franssen oorlog, 99.
Jood (Een rijke), 356.
Joseph en Apis, 356.
Journaal van de onderneming tegen Tunis, 9, 87. — van den predikant der nederl. factory te Dekka, 300.
Junius (L.), 364.

K.

Kaart van de wildbaan bij Dieren, 241, 335.
Kaarten (Oude), 223, 286.
Kalf (Cornelia), 371.
Camerlinck (D. W.), 364.
Kamphuyzen (Schedel van), 122.
Caprarius (C.), 368.
Casanova in Holland, 37, 294.
Catharina II van Rusland (Geschriften over), 334.
Cats (Vader) en zijn warm roggebroom, 126, 380.
Cattenburgh (Anecdota van A. v.), 151.
Kemp (Abr.), 50.
Kemp (D. A.), 111, 166.
Clementiner broederschap, 379.
Kleverskerke (Steen te), 264.
Klokgelui, 125.
Cloppenburch, 124.
Kluizenars in Nederland, 83, 195.
Clusius (Car.), 356.
Koerbach (Mr. A.), 111, 266.
Cohorne of Cohorte (J.), 103.
Kolijn (Handschr. van den gewaanden Klaas), 336.
Kometen (Dubbele), 128.
Compaa (Claes G.), 231, 270, 296.
Compagnie (Uitgaande manifesten der O. I.), 79, 134.
Kompas (Indeeling van 't), 42.
Compère Matthieu (Le), 46.
Coningsby, 89.
Kooien van posten, 5.
Coornhert (Verantwoording v. D.) 1583, 50. — Geschriften, vermoedelijk van), 110.
Kooten (P. A. v.), 10.
Cornelis Wiggertz, 153, 209.
Kortenhoeft, 114, 169.
Cosmus en Damianus, 195, 234, 261, 290.
Cruyck (Kapitein), 138.
Cruys (C.), 37, 103, 161.
Kruistogtenbul, 87.
Kruizen aan de poorten bij kermis, 230, 262, 293, 324.

Cuno (J. C.), 45, 109.
Curcellaeus (Anecdota van Steph.), 113.

L.

Laharpe en de psalmen, 356.
Land (Een) vloeiende van melk en honig, 187.
Larenus (J.), 153, 236.
Lassonius (Ph.), 366.
Latius (J.), 365.
Laurens Bartelsz, 4.
Leeuwen (J. v.), 261.
Legaat van P. Mogge, 5.
Leger (Kosten van het) 1761, 43.
Leiden (Bursalen aan de academie te), 12. — (Universiteit van), 13. — (Voorval te) 3 oct. 1784, 200.
Lennep (E. v.), 36, 99, 196, 259, 327.
Letters (Beweegbare), 379.
Leven van Esopus, 110.
Levensbeschrijvingen, 320.
Lied (Glossen-) op het Ave Maria, 112. — Phillide mia sei di belta si vaga, 362. — Oh luis-tu so-leil de mon ame, 362.
Limborch (Anecdota van Ph. a), 151.
Lipsius (J.), 368.
Lodewijk (Koning) en zijn hond, 161.
Lodewijk XIV (Brieven v.), 90, 366. — (Geheimzinnige waarschuwing aan), 360.
Lommelin (D.), 364.
Lorenzo (Eiland St.), 223.
Luchtsteen in de zuidamerik. provincie Chaco, 224. — in den zomer van 1853, 287, 320.
Ludovicus (Ph.), 368.
Luyken (Werken met platen van J. en C.), 272, 310, 371.
Lijkrede op Lodewijk v. Nassau, 336.
Lijnslager (H.), 2, 34.

M.

Maanden van 42 dagen, 192, 285.
Maerlant (De Proza bijbel toegeschreven aan Jacob van), 337.
Maarsbergen, Hoogland en Emmelaar (Heerlijkheden), 259, 323.
Macherius (Hon.), 364.
Magito, 127.
Manuscripten (Onderdom v.), 111.
Maria v. Hongarijen, 323.
Marcus (Historische nalatenschap v. J.), 230.
Martini (H. B.), 149, 207.
Maurits (Prins) aan de academie te Leiden, 13.
Meerlandt (Proces v. Claes Adr.), 325.
Meerman (W.), 48.
Melton (De ridder), 125, 319.
Merken (De), 256.
Mercurius (Haagsche), 88, 170.
Middelburg (Reglement van een bogt in de Gasthuiskerk te), 358.
Minot (Laur.), The seafight in the Zwin, 13.
Mirabeau aux Bataves, 335.
Mnemotechnie, 125.
Moffeschans, 210, 268.

Mogge (Legaat v. P.), 5.
Mol (De), 96, 319.
Moniteur 1813, 42.
Montanus (H.), 268.
Munniks (Prof. W.), 11, 207.
Munt (Eigenaardige) of gedenkpenning, 86, 148. — Apameesche, 86, 148, 297. — Vaantje, 165.
Muzikale literatuur (Nederl.) in de 17e en 18e eeuw, 349.

N.

Naeranus (J.), 365.
Nalezing van dl. VIII. en IX., 287.
Namen van houtsoorten, 216. — van personen op voorwerpen overgebracht, 220, 247. — van heerlijkheden als familienamen, 221.
Napoleon I in Holland, 69. — te Breda, 291.
Nassau (Jan v.), 3, 65. — (Bastaarden v.), 101, 294, 357. — (Dochters v. Willem v.), 102.
Naturalisatie ten tijde der republiek, 36, 260.
Nobbe (H.), 165, 324.
Noordpool (Opene zee aan den), 230, 324.
Nozeman (C.), 152, 209.

O.

Officiëren (Lijsten v.), 72, 133, 194.
Oculist (Een) in 1538, 128.
Oldenbarneveld (Leven van), 355. — (Afkoms van), 378.
Olie gevende bronnen in Zuidamerika, 383.
Omkoop, 228.
Omlandsreisje, 49.
Omwenteling v. 1813, 42.
Onderdaan (De naam) gedurende de republiek, 162, 227.
Onderwater, 37, 104.
Ongeluksdagen, 380.
Ontdekkingen (Nederlandsche), 195.
Ooievaar (De), 26.
Oorloghs-memory, 364.
Oostervant (Graven v.), 260, 323.
Oproeren in 1678, 1.
Oranje boven, 104, 161.
Oranjeboven (Feestviering v. h.) te Londen, 229, 325.
Oranjeklant (Een) op den Haarlemmerdijk, 72, 134.
Orde v. den Olifant (Ridders der) in Nederl., 104.
Orlers, Beschr. van Leiden (Eerste druk v.), 44.
Ostende (Heer Jan v.), 67.
Oude van den Binnenamstel (De), 87.
Oudheden (Utrechtsche), 6.
Oudijk (Heerlijkh.), 105, 161, 194.
Overicheyt en landraedt aen dese zijde der Mase, 200, 323.

P.

Paarlen, 192.
Paaschtafel, 104, 161, 193.
Paets (A.), 365.
Palissy (Leven v. B. de), 363.
Palm (Van der), 12. — en de fransche sous-préfet, 231.

Paludanus, 67.
Pantaleon, 239.
Pasch von Krinen (H. L.), 72.
Penning op het beleg van Thienen 1646, 7. — (Prijs-) van een landbouwk. genootschap, 148, 205, 263. — (Gedenk-) op het gevangennemen van ?, 149, 206. — (Gedenk-) voor J. Ingenhousz, 149, 207, 263. — (Papieren gedenk-) voor P. A. v. d. Werff, 150. — (Beloonings-) der staten van Drenthe, 150. — (Gedenk-) op het overlijden v. J. v. Hemert, 150, 235. — (Gedenk-) op het 2de eeuwfeest der academie te Leiden, 234. — (Gedenk-) van Waterloo, 263, 361. — van F. Cantier en G. v. Humalda, 263. — (Presentie-) voor de leden der staten-generaal, 296.
Penningen (Begravenis-), 7, 362. — (Huwelijks-) 85, 362. — (Beloonings-) van Breda, 86, 148. — van 1813, 149. — (Raadselachtige fransche leg-), 165.
Penningen (Utrechtsche), 235.
Persijn (R.), 115, 176.
Pest te Zeist, 23.
Peter (Czaar) in Holland, 193.
Pierre (A. J. la), 33.
Pinto (De) en Willem III, 66.
Pitt, 133.
Plomp (C. G.), 362.
Pol (A. v. d.), 364.
Polityck handboekken, 9.
Pontanus (L.), 153.
Poorten (Gesloten), 296.
Porselein (Chineesch), 6, 147, 204, 236, 297.
Porseleinfabrieken (Nederl.), 331.
Portret v. Fr. v. Aersen, 174. — v. J. v. Brakel, 369. — van Hend. graaf van Brederode, 56, 272. — van P. Dathenus, 55. — v. Anna v. Egmont, 54. — v. G. Geldenhauer, 55, 174. — van Joos de Moor, 369. — van Adolf v. Nassau, 272. — van R. Ulenborgh, 55, 370. — van C. Vredenberg, 174. — van koning Willem I, 174, 370. — van Witte Cz. de With, 246, 370. — door C. Bisschop, 115. — (Onbekend) door Houbraken, 55, 116.
Portretten, 271.
Portretten van minder bekende personen, 175, 246, 270, 310. — (Misbruikte), 175, 270, 369.
Predikamt (Langdurige bediening van het) door eene familie, 128.
Predikant belet te Delfshaven te preeken, 37.
Prentenboek met apen, 369.
Prins (H. J.), 112.
Proes (Hopman), 359.
Pseudonymen van remonstrantsche godgeleerden, 364.

R.

Raads klokje te Utrecht, 331.
Raap (Woonhuis van D.), 381.
Raarda (F.), 364.
Rabus (P.), 364.

Radcliffe (A.), 236.
 Ranst, 360.
 Ratten die eene commissie opaten, 224.
 Regters (Geschenken aan), 289.
 Reiniersz (Carel), 67.
 Reiskosten in de 16de eeuw, 330.
 Reizen (Nederl. westindische), 13.
 Rekeningen der stad Delft (Extracten uit de), 289. — (Grafelijke), 356.
 Ridderhofsteden (Vrije) in de prov. Utrecht, 233.
 Riebeek (v.), 134, 197.
 Rietveld (Een geadelde), 185.
 Riviergeographie (Ned.), 188, 256.
 Robles (Gaspar de), 92, 161.
 Rodenburch als diplomaat, 162, 262.
 Roman, 355.
 Roomschen Uylenspiegel (Den), 367.
 Roos (Broederschap van de), 42.
 Rotterdam (Houding v.) in 1672, 357.
 Rue (Brief van P. de la), 11.
 Ruyter (Zusters en broeders v. de), 185. — (Corn. Vedaste de), 255.
 — (Steen van het huis v. de), 318.

S.

Sambix (F. a), 309.
 Sandra, 355.
 Schaakpartij (Merkwaardige), 128, 286.
 Schaakspel (Werken over het), 26.
 — (Het) in Nederland, 108, 259.
 Schaakspeler (De automaat), 186.
 Scabaelje (J. Ph.), 151.
 Schagen en v. Asperen (De heeren van), 199.
 Schepen (Uitrusting v. Nederl.) in de 17e en 18e eeuw, 5, 83, 97, 258.
 Schilderij (Onbekende), 56, 370.
 Schleiermacher over het vertalen, 368.
 Schrijver (Onbekend hollandsch), 89.
 Schijndoode (Een), 370.
 Semmes (P. J.), 364.
 Sibille (J.), 54.
 Sichein (Christ. van), 309.
 Sigaren, 163.
 Symboliek der kleuren, 286.
 Sixtus (Rippertus), 298, 362.
 Slenner-Hincke (Historie van), 173.
 Slijmgasten, 199, 291, 357.
 Snavel, 261.
 Solesme (A. de), 151.
 Soll (Mijnheer van), 170, 238.
 Solms (Amalia v.), 324.
 Someren (E. v.), 368.
 Son (S. v.), 55.
 Sonhoven (van), 46.
 Souter liedekens, 239, 306, 334.
 Specimen tum inscitiae, etc., 364.
 Spelen (Oude), 38, 106.
 Spelden en speldegeld, 261.
 Spelling, e en ee, o en oo, 61, 118.
 — fabrikant, 62, 118.
 Spiegel (Elis.), 120.
 Spindler (G.), 364.
 Spreekwoorden en spreekwijzen. Geboren worden in de volkstaal, 373. — Spreekw. voor een slecht

uurwerk in gebruik, 19, 116. — voor bedriegen, 317. — Bezaanschoot aan, 58, 182. — Van babo naar bibo, 219. — Hij gaat naar Brummen om raadzaad te halen, 20. — Het is de es, in den haak, in de pee, 219, 254. — Zijn haring braadt daar niet, 372. — Onder jan, 116, 182. — Kind noch kraai, 14. — Drie man en een roskam, 90. — Opsijn moder wijsen, 248. — Het lijkt hier wel een poolsche rijksdag, 21. — Op de proppen komen, 183. — Aan lager wal, 184. — Splice the main brace, 58, 182. — Envoyer promener quelqu'un, 218. — Pour un point Martin perdit son asne, 174, 238. — Juega el sol antes que amanezca, 183, 274.

Stalen pennen, 187, 285.
 Starter (J. J.), 335.
 Steenen (De) onzer heidevelden, 186.
 Sterke helper (De), 365.
 Stermont (J.), 368.
 Stoom (Rijden met), 320.
 Straalen (H. v.), 4, 223.
 Strabbe (A. B.), 111, 166, 240.
 Stres-o's derde bericht (Wederlegging van), 153.
 Strikland (Memoriën van), 103.
 Stijl, taal en spelling in het begin dezer eeuw, 219.
 Swildens (Mr. J. H.), 357.

T.

Taalregeling in het begin der XVIIIde eeuw, 219, 373.
 Taalzuivering, 21.
 Taurinus (J.), 35.
 Teylingen (A. v.), 241, 269, 334, 366.
 Theologische curiositeiten, 173.
 Thilenus (Ds.), 162.
 Thule (Ultima), 26.
 Tilenus (D.), 172, 236, 299.
 Tyssot de Patot (S.), 113, 167, 207, 237.
 Titsingh (Abr.), 44, 110.
 Titulaturen, 103, 194, 290, 354.
 Tolerantie (Verhand. over de), 152.
 Tomas (Chr.), 114.
 Torrentius, 356.
 Treurwilg (De), 25.
 Trigland (Predikatiën van), 211, 334. — (Verzameling der geschriften van), 366.
 Tromp (Zakuurwerk van), 6.
 Troost (Corn.), 370.
 Trouwste vriend (De), 245.
 Tuke (Th.), 365.
 Tunnel onder den Euphraat, 106, 194.
 Turnbull de Mikker, 111, 266.
 Twissius (G.), 210, 335.

U.

Udemans (G.), 10.
 Ukena (Focke), v. Brockum, 222.
 Uyttenbogaert (Hs. v. Joh.), 50.
 Uyttenbrouck (D.), 323.
 Ulenborgh (R.), 55, 146, 247, 294.
 Utrecht de school des satans, 320.
 Uurwerk (Zak-) v. M. H. Tromp, 6.

V.

Valentijn (F.), 173, 238.
 Veen (P. v.), 116, 270.
 Veen (J. v. d.), 44, 207, 241.
 Velde (Twee schilderijen van v. d.), 246.
 Verhand. over den kinderdoop, 210, 265, 298.
 Verheyden (J.), 102.
 Verkeerbord (Het), 270, 346.
 Verkeerde wereld (De), 108.
 Verwer (P. A.), 210, 266.
 Verzen (Tautogrammatische), 110.
 Veth (Juffr.), 162.
 Vincent (Kors), 33.
 Vinci (Gravure v. Leon. da), 55.
 Vindiciae contra tyrannos, 111.
 Vinken (Het), 191.
 Vlierboom (De) een behoedmiddel tegen den duivel, 26.
 Vlissingen (Ingekomen burgers te) in de 16e eeuw, 355.
 Volksgeloof. De zeelt, 127. — De druiven en de maan, 127. — De salamander, 127.
 Vondel, Gradschrift op J. v. Amstel, 173, 300.
 Vonnis uit de 15e eeuw, 229.
 Vonnissen (Opmerkelijke) te Leiden, 75. — ten tijde v. Alva geweest, 231.
 Voornaamwoorden. Hunne of hare hoogmogenden, 219.
 Voorspelling aangaande het stadshuis v. Amsterdam, 199, 260.
 Voort (G. v. d.), 205.
 Vorstius (Uitgaven der werken v. C.), 111.
 Vrede met Engeland in 1674, 199.
 Vreet vogel of sterf, 90, 114, 167, 208, 265.
 Vreemdelingen-statistiek van Londen, 379.
 Vruchtbaarheid (Buitengewone), 25, 186, 320.
 Vuurverkrijging bij vroegere volken, 188.

W.

Waeijen (Ds. v. d.), 162.
 Wagenaar (Woonhuis v.), 128. — (Misvatting v.), 111. — (Bijlage tot de vaderl. geschied. v.), 237. — (Schrijvers der bijvoegsels op), 366.
 Wapen v. Oost- en Weststellingwerf, 184. — v. Serooskerke, 378. — v. van der Dussen, 120. — v., Kortebant, 111. — v. d'Orville en Schrijver, 254, 282. — v. M. A. de Ruyter, 121, 185, 255. — v. van der Werff, 254, 281, 318.
 Wapens (De halve arend in friesche geslacht-), 120. — v. nederl. zeehelden, 222, 231, 378.
 Wapenspreuk: Ce sera moi Nassau, 186.
 Warmond (Heer v.), 33.
 Waterloo (Strijders bij), 134.
 Wees (A. de), 173.
 Weezen (Verzorging v.), bij de ouders, 84, 164, 228.

Weglatting der t van den 2en
persoon achter je, 247.
Werdenhagen (J. A.), 45, 238.
Westerman (A.), 237.
Westrheenen, 128.
Whist, 108.
Willem I (Een soldaat v.), 4. — en
E. Leoninus, 257.
Willem III (Nalatenschap v.), 3, 65.
Winmoede, 192.
Wirts (P.), 355.
Wiskundigen (Nederlandsche), 112,
169.
Wis-, natuur- en sterrekundigen
vóór Chr. geboorte, 151.
Witsen (Nic.), 332.
Witt (J. de), *Elementa curv. line-
arum*, 90. — (Huis van J. de),
224.
Woerden (Stads heerlijkheid van),
323.
Wolven in Nederland, 33, 84, 163,
258, 325.
Wonderman (Een), 192.
Woorden in Zuidbeveland in ge-
bruik, 15, 59, 373, 377. — in de
Meierei van den Bosch in gebruik,
20. — in Zeeuwsch-Vlaanderen in
gebruik, 177, 211, 276. — op de
zeeuwsch-belgische grens in ge-
bruik, 214. — aan het Maleisch
ontleend, 215, 316. — (Nederl.)
door de Franschen overgenomen,
215, 277. — schijnbare germanis-
men in den statenbijbel, 219.
Woorden afgeleid, verklaard of be-
oordeeld. — Academie, universi-
teit, 60. — Achterbroeders en zus-
ters, 217. — running-a-muck, 184.
— Baerle, 372. — bord, 183, 247.
— bullik, rivisk, 159. — chiltern

hundreds, 59. — Delft, 61. — deren,
119, 254, 278. — dgiezak, 20,
183. — dimanche, 316. — duk-
dalf, 13, 92. — echtsijver, 21. —
emperië, 118. — fabriek en tra-
fijk, 17. — fluijne, 21, 182. —
oude geuzen, 63. — grasduinen,
317. — grietje en bovengrietje,
220, 254. — hanze, 218. — hy-
bridisch, 61, 158, 248. — hoiemen,
14. — hurrah, 63. — calembourg,
21. — kalkoentje wijn, 248. —
canard, 13. — kapot, 58. — kat-
tegat, 117. — klinken (klikken),
218, 278, 373. — congres, 159.
— koning, 158. — koopman, han-
delaar, 19, 157. — kop, 58, 158.
— cordelière, 59. — kreperen.
158, 217, 277. — liplap, liflaf,
21. — loeren, 184, 247. — loo,
316. — danse macabre, 56. —
majesteit, 159, 248. — meermin,
21, 277. — meester, 60, 92. —
meten, 372. — na en naar, 248,
317. — nektar, 274. — noes en
nês, 372. — nuf, 119. — oijen
(uitgang), 15. — orberen, 118. —
overname, enz., 248. — papegaai,
371. — pink, 117. — platje, 158.
— ploegristen, 183, 278. — que-
kenoot, 93. — rens, steggelen,
21. — Saksen, 62. — scarpelier,
poke, nagele, 316. — scharbier,
62. — scheg, 217. — Schevenin-
gen, 20. — sinternant, 316. —
sleepruim, 20. — Spek (= Span-
jaard), 218. — spiesglans, anti-
moine, 15. — sprunking glass,
118. — stamboek, 118. — strom-
pelingen, besynnen, 19, 158, 182.
— sucroen, 315. — talon rouge,

92. — troef, 183, 248, 275. —
tuischen, bartasaen, enz., 117,
183, 217, 278. — Venedie, 183,
315. — verhandeling, 158. —
vlootje, 15, 372. — te voetelinge,
157. — vuisten, fusten, 21. —
wrocht, 159. — zoet, 159.
Woordvoeging, 317.
Wurffbain (Reize v. J.), 110.
Wijtenbach (D.), 173, 238, 266.

IJ.

IJsschuitjes, 195.

Z.

Zalmvisscherij, 6, 84, 163.
Zangwijzen (Oude), 336.
Zeehelden (Nederl.), 71.
Zeeziekte bij dieren, 186, 381.
Zegels (Kerk-) van buitenl. geref.
gemeenten, 96. — der familie v.
d. Werff, 254, 318.
Zegelwas, 128, 283.
Zilvermijnen in Noordamerika, 228.
Zinnebeeld (Schoon) voor Oranje,
331.
Zondvloed, (Overleveringen omtrent
den), 187, 256.
Zonneboog, 188.
Zonnevlekken en kometen (Onde
waarnemingen van), 379.
Zout water (Werking v.) op ijzer,
223.
Zouter (D. de), 88.
Zwarte verw een behoedmiddel te-
gen koude, 187.
Zwijger, bijnaam v. Willem I,
66, 138.

M E D E W E R K E R S.

A.

A., Gesl. Schimmelpenninck, 378.
— Gesl. Schimmelpenninck en
Schimmelpenninck v. d. Oye,
378.
A. (C. A.), Geboorteplaats v. J. v.
Heemskerk, 147.
A. (F.), Portret door C. Bisschop,
115.
A. (J. G. J.), Onbekend portret
door Houbraken, 116. — Mijn-
heer van Soll, 170. — Familie-
wapen, 184.
A. (P. O.), Gesl. Duyvel, 378.
A. H. (v.), Portret van Witte Cz.
de With, 246. — Twee schilde-
rijen van v. d. Velde, 246.
Alexander, Exod. XV. vs. 3 en 4,
57, 249. — Drie man en een ros-
kam, 90. — Kalkoentje wijn, 248.
— Psalm XXII. vs. 17, 315.
Aliquis, Oude spelen, 106. — Be-
snynen, 118. — Gesl. Spiegel, 160.
— De geest van Jan Tamboer,

170. — Schleiermacher, over het
vertalen, 368.
A. L. T. A., *Facies Batava*, 85. —
Gesl. van Altena, 119.
Amsterdammer (Een), Katersteeg
te Amsterdam, 188.
Amsterdammer (Een oud) enz.,
Evert v. Lennep, 329.

B, J.

B., Balth. v. Bijma, 2. — J. Tau-
rinus, 36. — J. H. Appellius, 36.
— Opmerkelijke vonnissen te Lei-
den, 75. — A. de Wees, 173.
J., Generaals v. d. republiek der
Vereen. Nederlanden, 133. —
Freschot, 298.
B. (C. G.), Gedenkschriften van
Frank Florisz. v. Arkel, 166.
B. (C. W.), W. IJ. Bontekoe, 133.
— Belegering v. Alkmaar, 137.
— Gedwongen trouw gedurende
de Fransche overheersching, 137.
— J. Ph. Scaballe, 151. — E. W.

Hight over het kweesten, 152. —
Een natuuronderzoeker te Aker-
sloot, 161. — J. B. Brikkenaar,
172. — Buitengewone vrucht-
baarheid, 186. — Cosmus en Da-
mianus, 261.
B. (J.), Vader Cats en zijn warm
roggebrood, 126.
B. (J.) en J. S., Deridder Melton,
125.
B. (V.), Goud en zilver als stand-
aard, 192.
B. A. (J. H.), Douwe Auckes, 1.
B. N., J. de Buvry, 2, 66. — On-
bekend portret v. Houbraken,
55. — B. v. Bijma, 66. — Cuno,
109. — Portret v. J. v. Brakel,
369. — Portret v. Joos de Moor,
369. — Misbruikte portretten,
369. — Eene oude afbeelding, 369.
Bodel Nijenhuis, Aug. v. Teylin-
gen, 334.
Boonders (H.), Bezaanschoot aan,
58.
Bouman (J.), J. Buyesius, 2. —

Strompelingen en besuynen, 19.
— De mol, 96.
Breda (Van), Gedenkp. voor J. Ingenhousz, 263.
Bruinvis (C. W.), Slooping van koning Willems huis, 7.
B—s, Wolven in Nederland, 163.
— Portretten v. minder bekende personen, 175. — Misbruikte portretten, 175.
Bt., Uitrusting v. nederl. schepen in de XVIIde en XVIIIde eeuw, 258. — Wolven in Nederland, 258. — Heerlijkh. Maarsbergen, Hoogland en Emmeclaar, 259. — De boekdrukunst te Dordrecht uitgevonden, 259. — Vreet vogel of sterf, 265. — D. Wijtenbach, 266. — Mr. A. Koerbagh, 266. — Deurhoffs Job, 266. — Geschr. v. Alewijn tegen v. Hemert, 269. — De boekzaal der geleerde wereld, 269. — A. v. Teylingen, 269. — Nektar, 274. — Rister, 278. — Werken over Bargoensch, 278. — Symboliek der kleuren, 286. — Een merkwaardige schaakpartij, 286. — Cl. G. Compaan, 296. — Apameesch muntstuk, 297. — Na een naar, 317. — Kruisen aan de poorten bij kermis, 324. — Opene zee aan den Noordpool, 324. — Koning Ezelsoor, 326.
Buddingh (D.), Loo, 316.
Büser (Dr. J. Th.), Anacreontische vragen, 249, 275.

C.

C. (D. J.), Hopperus, 44.
C. (J. J.), Grafzerk v. Heinsius te Vianen, 263.
C. (P.), Kruisen aan de poorten bij kermis, 230. — Kaart van de wildbaan bij Dieren, 241. — Het verkeerbord, 347.
C/4, Pest te Zeist, 33. — Eenvoud onze voorouders, 33. — Evert v. Lennep, 36. — Scharbier, 62. — Gesl. Pauw, 119, 160. — Verhandeligen, 158. — Grafzerk van Heinsius te Vianen, 165. — Besuynen, 182. — De Ruyters zusters en broeders, 185. — Lijsten v. officieren, 194. — v. Riebeek, 197. — Overicheyt en landraedt aen dese zijde der Mase, 200. — Mr. J. Cornets de Groot, 200. — Gedichten van H. W. en P. de Groot, 208, 268. — Achterbroeders en -zusters, 217. — Geslacht Spiegel, 221. — Woonplaats van P. C. Hooft, 224. — Hist. nalatenschap van J. Marcus, 230. — Vonnissen ten tijde v. Alva, 231. — Vrijerridderhofsteden in Utrecht 233. — S. Tyssot de Patot, 237. — Mijnheer van Soll, 238. — De boekzaal der geleerde wereld, 241. — A. v. Teylingen, Opkomst der Nederl. beroerten, 241. — Freschot, 241. — B. Busschhof, 241. — Corn. Danckerts de Rij, 246. — Gesl. v. Slingeland en v. Zuy-

len v. Nyevelt, 256. — Genealogie der familie v. Borselen, 256. — Iets uit een ouden almanak, 267. — Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 277. — d'Egmond te Bordeaux, 281. — Stalen pennen, 285. — Heerlijkh. Maarsbergen, Hoogland en Emmeclaar, 323. — N. Witsen, 332. — Oude zangwijzen, 336. — Tafereelen van het avondmaal met rookende discipelen, 368.
C^s, Isaac Pontanus, 153. — D. Tilenus, 172. — Guil. Twissius, 210. — Pseudonymen v. Remonstranten, 364. — Specimen tum inscitiae etc., 364. — D. Lomelin, 364. — D. W. Camerlinck, 364. — P. Rabus, 364.
C+C+C, Abr. Titsingh, 44, 110. — P. le Jolle, 44. — Zonderl. toelating tot de uitoeff. der chirurgie, 106. — W. Duysendaelder, 120. — Joh. Klopstok, 120. — Oude zijds narrem te Amsterdam, 128. — Corn. Danckerts de Rij, 192. — Evert v. Lennep en Heyman Jacobsz., 329.
C+C+C, Woorden in Zuidbeveland in gebruik, 59. — Ned. dagbladen, 89. — J. Benckes, 103. — West-rheenen, 128. — Hooge of vrije heerlijkheden, 137. — De naam onderdaan gedurende de republiek, 162. — E. van Lennep, 196.
Caland (F.), Familiewapen, 222. — J. v. Diemen, J. v. Leeuwen, B. Busschhoff, 261. — T. W. en J. v. Doeveren, 295. — D. W. C. Hattinga, 296.
Callenfels (Dr. G. T.), Taaleigen van Zuidbeveland, 373, 377.
Castro Mz. (D. H. de), Kapot, 58.
Chr., Oproeren in 1678, 1. — Apameesch muntstuk, 86. — A. Havermans en A. Huygen, 152. — Kluizenars in Nederl., 195. — Voorval te Leiden, 3 Oct. 1784, 200. — Porcelain, 204. — Tuischen enz., 217. — Hersteld-luthersche kerk te Amst., 246. — R. Ulenborgh, 247. — Slijmgasten, 291. — Belasting op het haarpoeder, 292. — Koning Ezelsoor, 292. — Generaals v. d. republ. der Vereen. Nederl., 293. — Bastaarden v. Nassau, 294. — Souter liedekens, 308. — Portretten v. minder bekende personen, 310. — Katersteeg te Amsterdam, 318. — Oude zijds narrem te Amsterdam, 319.
C. J., De Pinto en Willem III, 66. — S. Tyssot de Patot, 168. — Nederl. wiskundigen, 169.
Concha, Titulaturen, 355. — Ranst, 360. — Portret v. Witte Cz. de With, 370.
Cz., Generaals van de republiek der Vereen. Nederl., 353.

D.

D. te D., Werken over gekkenfeesten en gekkenorden, 12, 108, 366. — Babioles littéraires, 45. — Bastaarden v. Nassau, 101, 357. — Dochters v. Willem v. Nassau, 102. — Gouverneurs v. Ceylon, 194. — Vrede met Engeland gesloten in 1674, 199. — J. F. Helvetius, 205. — J. v. d. Veen, 207. — A. v. Teylingen, 366.
D. (B.), Gesl. Ormea, 222.
D. (B. J.), Kaart van de wildbaan te Dieren, 335.
D. (J.), De mol, 96. — Werken over gekkenfeesten en gekkenorden, 108. — S. Tyssot de Patot, 113. — Porcelain, 147. — Een eigenaardig munt- of gedenkstuk, 148. — Belooningsmedaille van Breda, 148. — Prijspenning van een landbouwk. genootschap, 148, 263. — H. B. Martini, 149. — Gedenkp. op het gevangennemen van? in 1776, 149. — Gedenkp. van J. Ingenhousz, 149. — Papieren gedenkp. v. P. A. v. d. Werff, 150. — Belooningspenning der Staten v. Drenthe, 150. — Gedenkp. op het overlijden van Joost v. Hemert, 150. — Raadselachtige fransche legpenningen, 165. — Juego el sol antes que amanezca, 183. — Descartes, 227. — Brandmerk op de wang, 229. — Gedenkp. op het 2e eeuw. feest der akademie te Leiden, 234. — J. Larenus, 236. — Zegels en wapens v. v. d. Werff, 254. — Wapens v. d'Orville en Schrijver, 254. — Penning v. F. Canter en G. v. Humalda, 263. — J. F. Helvetius, 263. — Nederl. woorden door de Franschen overgenomen, 277. — Cosmus en Damianus, 290. — Wolven in Nederland, 325. — De Clementiner broederschap, 379.
D., J. P. Duyveveld, 55. — Zwarte C., verw. een behoedmiddel tegen koude, 187.
D. N. (V.), P. A. v. Kooten, 10. — Vlootje, 15. — M. Hobbema, 54. — Gesl. v. Altena, 119. — Wapen van v. d. Dussen, 120. — Vreet vogel of sterf, 167. — P. v. Bleiswijk, 169. — Haagsche Mercurius, 170. — Op de proppen komen, 183. — Een geadelde Rietveld, 185. — W. de Blau, 197. — Prijspenning, 205. — J. Buyesius, 205. — G. v. d. Voort, 205. — Gedenkpenn. voor J. Ingenhousz, 207. — H. B. Martini, 207. — Gedichten van H. W. en P. de Groot, 208. — A. Havermans, 208. — A. Huygen, 208. — Cornelis Wiggertz, 209. — C. Nozeman, 209. — B. Busschhof, 210, 268. — H. v. Straalen, 228. — A. Radcliffe, 236. — Ch. Bur-

ney, 236. — D. Tilenus, 236. — Bijlage tot de vaderl. gesch. door J. Wagenaar, 237. — A. Westerman, 237. — F. Baltens, 237. — J. A. Werdenhagen, 238. — F. Valentijn, 238. — J. L. Frey, 238. — C. Danckerts de Rij, 246. — v. Heeckeren, 254. — Generaals van de republiek der vereen. Nederl., 258. — Rodenburch als diplomaat, 262. — P. A. Verwer, 266. — Turnbull de Mikker, 266. — Jelle Hotzes, 268. — Hight over het kweesten, 268. — Freschot, 269. — Fransche boeken in Holland gedrukt, 269. — Mr. P. v. Veen, 270. — Portretten van minder bekende personen, 270. — Zegels en wapens der familie v. d. Werff, 281. — Wapens v. d'Orville en Schrijver, 282. — Genealogie der familie v. Borselen, 282. — Verhand. over den kinderdoop, 298. — Souterliedekens, 308. — Graven v. Oostervant, 323. — Bevolking v. Amsterdam, 324. — G. Twissius, 335. — R. Fresinga, 335. — Gesl. Ormea, 378. — Ds., Koning, 158.

E.

E., D. v. d. Does, 66. — Verzorger der weezen in godshuizen, 238. — E. A. P., A. la Pierre, 33. — Huizen in de Tichelstraat te Amst., 127. — Egesippus, 242. — Examen v. 't ontwerp v. tolerantie, 242. — Geschriften v. Alewijn tegen v. Hemert, 242. — Elsevier, Doodendans, 56. — Emde (v.), S. v. Son, 54.

F. PH. F.

F., Wapen v. nederl. zeehelden, 281. — F. (D.), Portret v. Hendrik graaf v. Brederode, 56, 272. — K. G. A. v. Brunswijk-Wolfenbützel, 262. — Portret v. Adolf v. Nassau, 272. — ² — H. Lijnslager, 2. — Legaats v. P. Mogge, 5. — Koopen van posten, 5. — G. Udemans, 10. — Brief v. P. de la Rue, 11. — Wapen v. de Ruyter, 121. — Graafsch. Biche, 124. — Een oculist in 1538, 128. — C. Cruys, 161. — v. d. Waeijen, Thilenus en Juff. Veth, 162. — Brandmerk op de wang, 162. — Beker van Ducdalfs uitleiding, 165. — I. Hildernisse, 169. — Een utrechtse hoogleeraar, 169. — Dgizak, 183. — Running-a-muck, 184. — Woorden aan het Maleisch ontleend, 215. — Spanjaard of spek, 218. — Ratten die eene commissie opaten, 224. — Eene oude afbeelding, 264. — Steen te Kleverskerke, 264. — Claas G. Compaa, 270. — Genealogie der familie van Borselen, 282. — Gesl. Kelderman, 282. — Titulaturen, 290. — Slijmgasten, 291. — Freule van Dorth, 291. — Napoleon te Breda,

291. — Belasting op het haarpoe-der, 292. — Buitengewone vruchtbaarheid, 320. — Arondeaux, 354. — Ingekomen burgers te Vlissingen, 355. — Grafelijke rekeningen, 356. — Een rijke Jood, 356. — Reize en werken v. A. Durer, 363. — Afbeeldingen der hollandsche graven, 369. — Grabschrift, hier ligt een zoon, 383. — A. E. I. O. U., 383.

Philogrammatos, Uitg. oijen, 15. — Tuischen enz., 183. — Eiland S. Borondon, 186.

Frisius, Fluijne, 21. — Turnbull de Mikker, 111. — Jelle Hotzes, 153. — Cornelis Wiggertz, 153. — Examen van 't ontwerp van tolerantie, 210. — P. A. Verwer, 210. — Verhand. over den kinderdoop, 210. — v. Hemerts vertaling v. Starck, 211. — Predikatiën v. Trigland, 211. — Geschriften v. Alewijn tegen v. Hemert, 211. — P. v. d. Bosch, 296. — Torrentius, 356. — Chr. Heeren, 363. — G. Spindler, 364. — Oorloghs-Memory, 364. — A. Faets en J. Naeranus, 365. — R. Bastien, 365. — G. Aertz, 365. — Th. Tuke, 365.

Frisius Secundus, Freule v. Dorth, 354. — Index v. verboden boeken, 362.

G.

G. (S. v.), Wapens v. nederl. zeehelden, 222. — Zegels en wapens der familie v. d. Werff, 281.

G. (W.) te D., Nalatenschap van Willem III, 65. — Doopvont te Breda, 105.

G. d. (a), Kruisen aan de poorten, 293. — Belasting op het haarpoe-der, 323.

Geen predikant, Langdurige bediening van het predikambt door eene familie, 128.

Geuns (J. H. van), Strijders bij Waterloo, 134. — Penningen van 1813, 149. — Feestviering v. het oranjeboven te Londen, 229. — Naturalisatie ten tijde van de rep. der Vereen. Nederl., 260. — Gedenkp. v. Waterloo, 263. — v. Capelle en v. Capellen, 280. — Descartes, 294. — Presentiepenning (?) voor de leden der staten generaal, 296. — Helenopolis, 318. — De mol, 319.

Gouw (J. ter), Amsterdam, boogen van de stad, 229. — Wapen van M. A. de Ruyter, 255. — Afstammelingen v. Claudius Civilis, 256. — Katersteeg te Amsterd., 285. — Oudezijds narrem te Amsterd., 285. — Steen voor het huis van de Ruyter, 318. — Iets uit een ouden almanak, 333. — Bijnamen van grachten en straten in Amsterdam, 382.

Gr. (v.), Egesippus, 265. — Examen van 't ontwerp van tolerantie, 298.

H.

H., Voorspelling aangaande het stadhuis te Amst., 199. — F. Raarda, 364. — A. Hofferus, 364. — A. v. d. Pol, 364.

H. (D.), Een oranjeklant op den Haarlemmerdijk, 134.

H. (V.), Een huis in de Kalverstraat te Amsterdam, 319.

H. (W. J. C. v.), Eerste druk van Orlers, 44. — Evert v. Lennep, 327. — Grafzerk van Heinsius te Vianen, 332.

Harlemensis, Het vinken, 191.

Hasselt (W. J. C. van), J. F. Helvetius, 336.

Hemert (C. A. von), Gedenkp. op het overlijden van Joost van Hemert, 235.

Hermans (C. R.), Het verkeerbord, 270.

Heuvel (B. L. C. van den), H. Lijns-
slager, 34.

H—g, Oproeren in 1678, 1. — Gedenkp. op het gevangen nemen enz., 206. — Claes G. Compaa, 231. — Eeuwfeest v. Heemskerks overwinning bij Gibraltar, 231. — E. Bekker voor het schrikbewind, 232.

H. H. (d.), Vreet vogel of sterf. 208. — Focke Ukena, 222.

Hoek (M.), Oude waarnemingen van zonnevlekken en kometen, 379.

Hora Ruit, Polityck handboekken, 9. — Paludanus, 67. — Napoleon I in Holland, 69. — Coningsby, 89. — Audenberrevelt, 122. — Deurhofs Job, 172.

H. R., Balthasar Gerards, 4. — Utrechtsche oudheden, 6. — Chineesch porselein, 6. — Canard, 13. — Casanova in Holland, 37. — Oude spelen, 38. — Björnstahts reizen, 49, 88. — Cordelière, 59. — H. L. Pasch von Krinen, 72. — Mr. C. v. Bijnkershoek, 88. — J. de Witt, Elementa curvarum linearum, 90. — Vreet vogel of sterf, 90. — Oranje boven, 104. — Tunnel onder den Eufraat, 106. — Hugo de Groot, 112. — Emperière, 118. — Merkwaardige schaakpartij, 123. — Naamlijst van nederl. hoogleeraren, 152. — Bullick en rivisk, 159. — Comte de S. Germain, 164. — F. Valentijn, 173. — J. Bensadde, 173. — Theologische curiositeiten, 173. — 't Bord van Frank v. Borselen, 183. — Afstammelingen van Claudius Civilis, 184. — Hubrechtsdag, 186. — Zonneboog, 188. — Winmoede, 192. — Paarden, 192. — R. Fresinga, Snavel, H. Brumanus, 261. — De ridder Melton, 319. — Levensbeschrijvingen, 320.

I.

I. (J. L. A.), Stads heerlijkheid v. Woerden, 323. — D. Uytten-

brouck, 323. — Maria van Hon-
garijen, 323. — Philips van Ho-
henlo, 324. — Amalia v. Solms,
324. — H. Nobbe, 324. — Proces
v. Claes Adriaenssen Meerlandt,
325. — Oswald v. d. Berg, 325.
— Anagrammen, 334. — Ge-
schriften over Catharina II, 334.
— Souter liedekens, 334. — Mi-
rabeau, aux Bataves, 335. —
Brieven van Gomar, 335. —
Gedrukte afaatsbrieven, 336. —
Handschr. v. Klaas Kolijn, 336.
— Lijkrede op Lodewijk v. Nas-
san, 336. — Houding van Rot-
terdam in 1672, 357. — Slijmgas-
ten, 357. — Hopman Proes, 359.
— Max v. Buuren, 359. — Corn.
v. Bergen, 359. — Henricus van
Beijeren, 360. — Begraafenspen-
ningen, 362. — Brieven van Lo-
dewijk XIV, 366. — Schrijvers
der bijvoegsels op Wagenaar,
366. — Jan Adolfs, 366. — J.
L. Frey, 366. — Barbeyrac, 366.
— Den roomschen Uylenspiegel,
367. — Gedichten van H., W. en
P. de Groot, 367. — Deurhofs
Job, 368. — J. Lipsius, 368. —
Onbekende schilderij, 370. —
Cornelis Troost, 370. — Gibbons,
370. — Portret van koning Wil-
lem I, 370. — Portret v. Romb.
Ulenburgh, 370. — Geboren wor-
den in de volkstaal, 373. — Ge-
nealogie, 378. — Afkomst van
J. van Oldenbarneveld, 378.

J.

J. (H. Q.) en J. H. v. D., Law-
rence Minot, 13.
J. (L.), Chiltern hundreds, 59. —
Academie, universiteit, 60. —
Mr. voor den naam van regtsdoc-
toren, 60. — De uitgaande mani-
festen der O. I. Comp., 79. —
Verzorging van weezen bij de
ouden, 84. — P. van Bleiswijk,
87. — Frank de Vrij, 87. —
Whist, 108.
Januarij (9), Geeselen, 5. — Fran-
sche gezanten bij de Bat. repu-
bliek, 37. — Woorden in Zuid-
beveland in gebruik, 59. — Delft,
61. — Wapen van M. A. de Ruy-
ter, 185. — Geboorteplaats van
Jac. v. Heemskerk, 198. — Na-
men van heerlijkheden als fami-
lienamen, 221. — Titulaturen,
354.
Janus, Verhandeling over de tole-
rantie, 152. — B. Busschhof, 153.
— Gedichten van H., W. en P.
de Groot, 153. — Eloge histori-
que de J. le Clercq, 153.

K.

K., Cuno, 45. — Willem I de zwij-
ger, 66.
K. (C.), Beleg van Thienen 1646,
7.
K. (J. C.), J. v. d. Veen, 44. —

Jan Adolfs, 50. — Franc. Baane,
50. — Bellamys Roosje, 50. —
Portret v. P. Dathenus, 55. —
Dukdalven, 92. — Een utrechtsche
hoogleraar, 113. — Gaspar Ro-
bles, 161. — S. Tyssot de Patot,
167. — Portret van Willem I,
174. — Portret v. G. Gelden-
hauer, 174. — Portret v. Vre-
denberg, 174. — Souter Lied-
kens, 239. — Portretten v. min-
der bekende personen, 246. —
't Bord van Frank v. Borselen,
247. — Loeren, 247. — Rippertus
Sixtus, 298. — Reize en werken
v. A. Durer, 300. — F. a Sam-
bix, 309. — Sucroen, 315. —
El. Bekker voor het schrikbe-
wind, 322. — Paulus Wirts, 355.
— Joseph en Apis, 356. — La-
harpe en de psalmen, 356. — Car.
Clusius, 356. — Joh. Ens, 365.
— Beweegbare letters, 379. —
C. Hagenbach, 381.
K. (M.), D. Wijtsenbach, 238. —
J. L. Frey, 238.
K. (S. F.), A. B. Strabbe, 111,
240. — Nederl. wiskundigen,
112. — Wapen v. O. en W. Stel-
lingwerf, 184.
K. (v.), Ned. edelen onthoofd, 68.
K. (M. A. v. d.), Gouverneurs v.
Ceylon, 82. — Het oude hof in
den Haag, 84.
K. (Majoor), Zegelwas, 128. —
Blynaghel op het Buitenhof te
's Gravenhage, 187. — Maanden
van 42 dagen, 285. — Generaals
van de republ. der Vereen. Ned-
erl., 327. — Reiskosten in de
XVIIde eeuw, 330.

Colonna, Het schaakspel in Neder-
land, 108.

Concha, Gesl. de Peyster, 122. —
Wapen v. Serooskerke, 378. —
Wapens van Nederl. zeehelden,
378.

K. v. S. (C.), Wilde dieren in Ne-
derland, 33. — Het rassemble-
ment te Varel en Emmerik, 38. —
Moniteur 1813, 42. — Omwen-
teling v. 1813, 42. — Magito, 127.
K. v. S. N°. 2, W. Munniks, 11. —
Scheveningen, 20. — Buitenge-
wone vruchtbaarheid, 25. —
Wolven in Nederland, 33. —
Heer v. Warmond, 33. — Kors
Vincent, 33. — Taurinus, 35. —
Huldtooneel, 36. — J. A. Wer-
denhagen, 45. — J. Sibille, 54. —
Anna v. Egmont, 54. — G. Gel-
denhauer, 55. — Gildekleden,
85. — Gesl. Schuyt, 119. —
Mnemotechnie, 125. — Nieuwe
holl. edelen, 161. — R. Persyn,
177. — D. Tilenus, 299. — Gib-
bons, 309.

L.

L. (A. L.), Puntdicht op Innocen-
tius VIII, 308.
L. (C. P.), De twee Ewaldussen,
99. — Anagrammen, 110. —

Tautogrammatiscbe verzen, 110.
— Leven van Esopus, 110. —
Vindiciae contra tyrannos, 111.
— Mr. A. Koerbach, 111. — Ou-
derdom v. manuscripten, 111. —
H. J. Prins, 112. — Glossenlied
op het Ave Maria, 112. — Phos-
phorus Austriacus, 114. — Bi-
bliothek v. Karel d. Groote, 152.
L. (S. P.), Zegels en wapens der
familie v. d. Werf, 318.

Laboranter, Laurens Bartelsz, 4. —
Nederl. zeehelden, 71. — Pitt,
133. — Jan Bart, 134. — v. Rie-
beek, 134. — Kapit. Cruyck,
138. — Sir Bern. de Gomme, 138.
— Porcelain, 147. — A. de So-
lesme, 151. — Hessel Gerritsz,
152. — R. de Hooghe, 174. —
Gibbons, 175. — Stalen pennen,
187.

Lamed, Koning Ezelsoor, 230. —
Willem v. Deynum, 369.

Leemans (C.), Gedenkpenn. van
Waterloo, 361.

Leendertz Wz. (P.), Eenscheper v.
Delft in 1299, 35. — Verspreide
gedichten v. D. Heinsius, 51. —
Quekenoot, 93. — B. Busschhof,
170. — De hond v. Aubry, 200.
— Het is in dees, 219. — Gedich-
ten v. H., W. en P. de Groot,
242. — De trouwste vriend, 245.
— Namen v. personen op voor-
werpen overgebracht, 247. — Sou-
terliedekens, 306. — Evert van
Lennep en Heyman Jacobz., 330.
— De Prozabijbel aan Jacob v.
Maerlant toegekend, 337. —
Eginhard en Emma, 357. — C. G.
Plomp, 362. — Phillide mia sei
di beltà si vaga, 362. — Oñ luis-
tu soleil de mon ame, 362. —
Cornelia Kalf, 371. — Meten, 372.
— Taalregeling in het begin der
17de eeuw, 373.

Lennep (J. v.), Evert van Lennep,
99, 259. — Troef, 248. — Voor-
spelling aangaande het stadhuis
te Amst., 260.

Lennep (J. H. van), Uitrusting van
nederl. schepen in de 17de en 18de
eeuw, 5. — Zakuurwerk v. M. H.
Tromp, 6. — Nederl. westindi-
sche reizen, 13. — Dukdalven,
13. — Kind noch kraai, 14. —
Dgiezak, 20. — Liplap, liflaf, 21.
— Vuisten, fusten, 21. — Het
lijkt hier wel een poolsche rijks-
dag, 21. — Calembourg, 21. —
Meermin, 21. — Detreuwilg, 25.
— C. Cruys, 37. — Indeeing
van 't kompas, 42. — Holl. boe-
ken vertaald, 44. — Hybridisch,
61. — Naam en wapen der Saksen,
62. — W. G. Bontekoe, 71. —
Hazen-aas, 85. — P. v. d. Aa,
Verh. v. Reys-togten, 90. — Dod-
aars, 95. — Galaten VI vs. 11,
116. — Pink, 117. — De druiven
en de maan, 127. — De salaman-
der in 't vuur, 127. — Het eiland
S. Borondon, 127. — Kreperen,
158. — Koning Lodewijk en zijn
hond, 161. — Sigaren, 163. —

Vondels grafscript op J. van Amstel, 173, 300. — Loeren, 184. — Een land vloeiende van melk en honig, 187. — Overleveringen omtrent den zondvloed, 187. — Gondsteentjes in de Noordpoollanden, 192. — Stukken in Chambers Miscellany, 210. — Envoyer promener quelqu'un, 218. — Psalm XXII. vs. 17, 219, 314. — Schijnbare germanismen in den Statenbijbel, 219. — De Witts huis, 224. — Luchtsteen in Chaco, 224. — Dobbelen op leven en dood, 224. — Opene zee aan den Noordpool door een Nederlander ontdekt, 230. — Porcelain, 236. — Grietje en bovengrietje, 254. — Spelden en speldegeld, 261. — Lotgevallen der familie Muilman in Engeland, 280. — De bufelschedel als zinnebeeld, 294. — Mijn hart is roomsch, maar mijn zwaard is geus, 296. — Journaal van den predikant der ned. factorij te Dekka, 300. — Sintermant, 316. — Hij heeft er het hachtje bij ingeschoten, 317. — Bijnamen van grachten en straten te Amst., 319. — De ridder Melton, 319. — Voeden v. paarlen, 320. — Rijden met stoom, 320. — Aërolieth in den zomer van 1853, 320. — Een schoon zinnebeeld voor Oranje, 331. — Geheimzinnige waarschuwing aan Lodewijk XIV, 360. — Leven van B. de Palissy, 363. — Papegaai, 371. — Vreemdelingen-statistiek van Londen, 379. — Bedriegsteenen, 380. — Onderaardsche brand te Aarlanderveen, 380. — Hooi- en graanmijten, 381. — Lesturgeon (A. L.), B. v. Bijma, 294. — Bullebakken, 320. — Levoir (Dr. L. C.), Vuurverkrigging bij vroegere volken, 188. — Lixa (Cornelius), D. de Zouter, 88. — Kerkzegels van buitenl. gereform. gemeenten, 96.

M.

M., Brieven van Abelard en Heloise, 170. — M. N°. 2., Wapen van M. A. de Ruyter, 255. — M. (B. J. M.), Spreekwoorden voor een slecht uurwerk, 19. — Nederl. porceleinfabrieken, 331. — M. (V.), Wiede adelom der menscheid huldigt, 152. — M. en R., Ongeluksdagen, 380. — Maccabeër (De), Woorden in Zuidbeveland in gebruik, 59. — Mars, Fabriek en trafijk, 17. — Onderwater, 37. — Kosten van het leger in 1761, 43. — Le compère Matthieu, 46. — Portret van Romb. Ulenburgh, 55. — Jan v. Nassau, 65. — Een oranjeklant op den Haarlemmerdijk, 72. — De mol, 96. — Uitrusting van nederl. schepen, 97. — Woonhuis van J. Wagenaar, 128. — Fransche gezanten bij de Bataafsche republiek, 129. — Lijsten van N. REEKS, Dl. I.

officiëren, 133. — Uitgaande manifesten der O. I. Comp., 134. — Was Willem van Nassau een zwijger, 138. — Koopman, handelaar, 157. — Hybridisch, 158. — Verzorging van weezen bij de ouden, 164. — Verzameling van reys-togten door P. van der Aa, 170. — Nederl. stadsarchitecten, 177. — Onder jan, 182. — Nederl. riviergeographie, 188, 256. — Slijmgasten, 199. — Kreperen, 217. — Generaals van de republiek der Vereenigde Nederlanden, 225. — Belasting op het haarpoeder, 228. — Casanova in Holland, 294. — R. Ulenburgh, 294. — Porcelain, 297. — Reize en werken van A. Durer, 299. — Frans Baltensz, 300. — Chr. van Sichem, 309. — Uitgave van Lafontaines fabelen, 309.

Mem, Psalm XXII: 17, 279.

Menno, De halve arend in friesche wapens, 120. — Wapen van de Ruyter, 121. — Familiewapen, 121.

M^o, Heer Jan van Ostende, 67. — Admiraal Bing, 78.

Molhuysen, Zalmvisserij, 84.

Molitor, Diamantslijperijen te Amsterdam, 138.

Mulder (S. I.), F. L. Bianchi, 11.

N.

N., De twee Ewaldussen, 1.

N. (I. A.), Vreet vogel of sterf, 114. — Paaschtafel, 161. — Heerlijkheid Oudijk, 161.

N. (P.), Reize en werken van Alb. Durer, 240. — Op zijn moder wijsen, 248. — Gesloten poorten, 296.

N. (R. C.), J. H. Appellius, 199.

Nauticus, De uitg. manifesten der O. I. Comp., 79. — Uitrusting van nederl. schepen, 83.

Neptunus, Bezaanschoot aan, 182. — Zeeziekte bij dieren, 381. — Olie gevende bronnen, 383.

N. T. A. (L. J.), Werken over het het schaakspel, 26.

O.

O. (v.), S. Jansheeren in de Nederlanden, 33. — Bevers in Nederland, 234.

O. (H. M. C. v.), Woorden in Zeeland in gebruik, 15. — Hij gaat naar Brummen enz., 20. — Woorden in de Meierij van den Bosch in gebruik, 20. — Cosmus en Damianus, 234. — J. v. d. Veen, 241. — Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 277.

Observator, Zeeziekte bij dieren, 186.

Oosterzee (H. M. C. v.), Dubbele kometen, 128.

Orchard (A.), Overname enz., 248.

Ottoma (J. G.), De hond van Aubry, 261. — Oude kaarten, 286.

P.

π., Belooningsmedaille van Breda, 86.

P. (C.), Kortenhoeff, 114. — R. Persyn, 115.

P. (J.), C. Danckerts, Hist. eccles., 210.

P. (J. H.), Francina Baane, 109. — A. B. Strabbe, 166. — Kreperen, 217. — Prentenboek met apen, 369.

Piet, D. A. Kemp, 111. — Fransche vert. v. Brandts Hist. d. Reform., 114. — H. v. G. en Ch. Tomas, 114. — C. Nozeman, 152.

pp., Gravure v. Leon. da Vinci, 55. — Cyclicien logographen, 90. — Kattegat, 117.

P. Q., Oudste dagbladen, 89. — Een onbekend hollandsch schrijver, 89.

Proes (L.), Schedel v. Kamphuyzen, 122. — Kortenhoeff, 169. — Een utrechtsch hoogleeraar, 169.

R.

R., Geschriften v. Hanecop, 364. — Ph. Lassonius, 366. — S. Danckaerts, 368. — Ev. v. Someren, 368. — J. Stermont, 368. — Ph. Lodovicus, 368. — C. Caprarius, 368.

R. (H. C.), Anecdota v. St. Curcellaeus, 113. — Anecdota v. Ph. v. Limborch en A. v. Cattenburgh, 151. — J. Larenus, 153. — M. du Bois, 153. — Wederlegging v. Streso's derde bericht, 153. — Verdediging v. David Joris, 153. — C. A. Bogaert, 173. — Rippertus Sixtus, 362. — Apologie pour le Synode de Dordrecht, 363. — Lud. Junius, 364. — M. Borchens en H. Macherius, 364. — P. J. Semmes, 364. — J. Lattius, 365.

R. (L. D.), Een soldaat v. Willem I, 4. — Journaal van de onderneeming tegen Tunis, 9, 87. — Spiesglas, 15. — B. Heynck, 71. — Haagsche Mercurius, 88. — Meester voor den naam v. regtsdoctoren, 92. — Spreekwijzen voor een slecht uurwerk, 116. — De benaming onderdaan, 227. — Zilvermijnen in N. Amerika, 228. — Bevers in Nederl. 234. — Pour un point Martin perdit son asne, 238. — Majesteit, 248. — v. Berchem, 254. — Koning Ezelsoor, 327. — Predikatiën v. J. Trigland, 334. — Aug. v. Teylingen, 334. — Vader Cats en zijn warm brood, 380.

R. (T. A.), Boekzaal der geleerde wereld, 299.

R. (J. v.), Nederl. dagbladen, 8.

R. A. O., El. Spiegel, 120.

Reiziger (Een), De ooielaar, 26.

R^o, Regten van den adel in het graafschap Zutphen, 42.

Roest Mz. (M.), AR. de Chves, 55. — Opuscula van Dan. Levi (Miguel) de Barrios, 301.

Rogge (H. C.), Handschr. van J. Uytenbogaert, 50. — Geschriften vermoedelijk v. Coornhert, 110. — Uitgave v. Vorstius werken,

111. — Verzam. v. Triglands geschriften, 366.
 Römer (Dr.), Dialect in het land van Kuik, 13. — Omkoopings, 228. — Vonnis uit de 15de eeuw, 229. — Bevers in Nederl., 234. — D. Tilenus, 237. — Overleveringen omtrent den zondvloed, 256. — Kruisen aan de poorten bij kermis, 262.
 Roos (G. P.), Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 177, 211, 276. — Flaijne, 182. — Nederl. ontdekkingen, 195. — Fransche boeken in Holland gedrukt, 210. — Woorden op de zeeuwsch-belgische grens in gebruik, 214. — Nederl. woorden door de Franschen overgenomen, 215. — Namen v. houtsoorten, 216. — Hante, 218. — Van babo naar bibo, 219. — Oude kaarten, 223. — Eiland S. Lorenzo, 223. — Eiland St. Borondon, 223. — Het is in de es, 254. — Kreperen, 277. — Meermin, 277. — Lorredraaien, 278. — Rister, 278. — Spaansche klinken, 278. — Zegelwas, 283. — Spreekwijzen voor bedriegen, 317. — Roman, Sandra, 355. — De sterke helper, 365. — Leven v. Descartes, 367. — Een schijndood, 370. — Gaai, papegai, 371. — Baerle, 372. — Vlootje, 372. — Zijn haring braadt daar niet, 372. — Noes en nês, 372. — De honden en de maan, 383.
 R. R. K., Broederschap v. d. roos in de Nederl., 42.
 S.
 S. (E.), v. d. Palm, 12. — Kind noch kraai, 14.
 S. (Mr. J.), Des gemenen lants galeye, 5. — De predikant van Pijnacker te Delfshaven belet te preken, 37. — Ziel en ligchaam aan den duivel verkocht, 33. — Stichting der H. Kruiskapel te Delft, 40. — Jonker Fransen oorlog, 99. — Willem v. Oranje en Elb. Leoninus, 257. — Het schaakspel in Nederland, 259. — Werken over gekkenfeesten en gekkenorden, 266. — Geschenken aan regters, 289. — Extracten uit de stadsrekeningen van Delft, 289.
 S. (J. B. J.), Kluizenaars in Nederland, 83.
 S. (G. v.), Venedie, 183. — Werking v. zout water op ijzer, 223.
 S. — A., Tuischen, enz., 117. — Woorden aan het Maleisch ontleend, 316.
 Salvador (Jhr. M.), Mémoires van lord Byron, 239.
 Saxo Sylvius, Nalatenschap van Willem III, 3. — F. L. Bianchi, 11. — A. Alciati, 26. — Heerlijkheid Oudijk, 194. — Tunnel onder den Euphraat, 194. — Brieven van Abelard en Heloise, 207. — W. Munniks, 207. — S. Tissot de Patot, 207. — Hybridisch, 248. — D. Wijtenbach, 266. — Portretten, physionotrace,

ce, 271. — Juega el sol etc., 274. — Troef, 275. — El. Bekker voor het schrikbewind, 321. — Oranje boven in Engeland, 325.
 Schotel (Dr.), De boekdrukkunst te Dordrecht uitgevonden, 38. — A. Kemp, 50. — A. Havermans en A. Haygen, 50.
 S. J., J. Verheyden, 102. — J. Cohorne, 103. — Paaschtafel, 104, 193. — Doopboeken, 105. — De verkeerde wereld, 108. — Exodus XV. vs. 3 en 4, 154. — Gesl. Keldermans, 221. — Floris ende Blancefloer, 301.
 S. F., Cloppenburch, 124.
 S. r, Corn. Vedaste de Ruyter, 255.
 S., Belasting op het haarpoeder, 292.
 S. S., Portret v. P. Dathenus, 55.
 S. S. S., H. v. Straalen, 4. — Danckerts, 37. — Woorden in Zuidbeveland in gebruik, 59. — Nieuwe hollandsche edelen in 1619, 102. — Fr. v. Aerssen, 102. — A. v. d. Bouchhorst, 103. — Memoriën v. Strikland, 103. — Ridders v. d. olifant in de Nederl., 104. — Mr. P. v. Bleiswijk, 151, 237. — Gesl. Ouder-Amstel, 160. — H. Nobbe, 165. — Raadsklokje te Utrecht, 331. — Leven v. Oldenbarneveld, 355.
 Strik van Wijk (H. C.), Mr. J. H. Swildens, 357. — Ned. gedichten in ondersch. talen overgezet, 367. — Genootsch. Natura et Arte, 367. — Werken met prenten van Luyken, 371.
 S. v. N. (J. A.), Huwelijkspenningen, 85.
 S. V. Pl., De vlierboom een voorbehoedmiddel tegen den duivel, 26.
 T.
 T. (R.), Begrafenispenningen, 8. — O., Oude geuzen, 63. — Keizer Frederik te Maintz, 106. — Deren, 119, 278. — H. de Groot, Waarheyt van den christelijken godsdienst, 267. — Evert v. Lennep, 329.
 Toulon v. d. Koog (L. J.), Huwelijkspenningen, 86.
 Tr., D. Wijtenbach, 173. — J. L. Frey, 173.
 V.
 V., Jan van Nassau, 3. — Gedenkschriften van Frank Florisz. v. Arkel, 8. — Onderwater, 104.
 V. te U., Werken over Bargoensch, 159.
 V. (C. J. J.), Spelling e en ee, o en oo, 61.
 V. (J. A.), Doopschgezinden in dienst van Willem I en Maurits, 259. — Verhandeling over den kinderdoop, 265. — H. Montanns, 268. — Tafereelen van 't avondmaal met rookende discipelen, 270.
 V. (W. d.), Het verkeerbord, 346.
 V. (J. v.), Onbekend portret door Houbraken, 116.

Verschoor, J. J. Starter, 335.
 Vierhout (C. H. W.), Deren, 254.
 Vloten (v.), Hoiemen geschot, 14. — Spelling e en ee, o en oo, 118. — Fabrikant, 118.
 Vlugt (J. v. d.), Lijst van boeken met prenten van J. en C. Luyken, 310.
 V. O., Orberen, 118.
 V. t, Stijl, taal en spelling in het begin dezer eeuw, 219.
 V. t (J.), Brieven van Abelard en Heloise, 264.

W.

W. J. F., Begrafenispenningen, 7. — Ch. Burney, 166. — Troef, tarokkaarten, 183. — Nederl. muzikale literatuur, 349.

X.

X., Focke Ukena, 122.
 X. X. X., Grietje en bovengrietje, 220. — Bijnamen van grachten en straten te Amsterdam, 283.

Z.

Z. (M. O.), Onbekende schilderij, 56. — Wilde dieren in Nederland 84. — Geslacht Hagen, 120. — Mnemotechnie, 125. — Te voetelinge, 157. — Hondenslager, 162. — De automaat schaakspeler, 186.
 ***. Wolven in Nederland, 84.
 ., Omlandsreisje, 49. — Klok-gelui, 125. — De zeelt, 127.
 †., L. von Gorrevod, heer v. Montennai, 4. — Sleepruim, 20. — Naturalisatie ten tijde van de republiek der Vereen. Nederl., 36. — Kop, 58. — Spreekwijzen voor een slecht uurwerk, 60. — Fabrikant, 62. — Zalmvisserij, 84. — Heerlijkheid Oudijk, 105. — Titulaturen, 105, 194. — Reis van J. S. Wurffbain, 110. — Platje, 158. — Congres, 159. — Zoet, 159. — Wrocht, 159. — Sommelsdijck, 160. — Bevolking van Amsterdam, 161. — Bevers in Nederland, 162. — Rodenburch als diplomaat, 162. — Admiraal Bing, 164. — Vaantje, 165. — Frans Baltensz., 170. — J. D., 173. — Historie v. Slenner-Hincke, 173. — Pour un point Martin perdit son asne, 174. — Leven v. Vondel door Brandt, 174. — Lager wal, 184. — Ce sera moi, Nassau, 186. — Corn. Danckerts de Rij, 192. — Cosmus en Damianus, 195. — De heeren v. Schagen en v. Asperen, 199. — H. B. Martini, 207. — Egesippus, 210. — Moffeschans, 210. — Scheg, 217. — Spaansche klinken, 218, 373. — Hunne of hare hoogmogenden, 219. — Magd. v. Erp, 222. — Utrechtsche penningen, 235. — Weglating der t van den 2en persoon voor je, 247. — Na en naar, 248. — Graven v. Oostervant, 260. — Grasduinen, 317. — Bokkenbloed, 319. — Woonhuis v. D. Raap, 381.

LEES-, SCHRIJF- en DRUKFOUTEN.

- Bl. 47, Kol. 2, r. 4 v. b. staat: *Pargantua*; lees: *Gargantua*.
 — 56, — 1, r. 10 en 11 v. b. staat: linkerhand.... regterarm; lees: regterhand.... linkerarm.
 — 56, — 1, r. 16 v. b. staat: regterhand; lees: linkerhand.
 — 56, — 1, r. 28 v. b. — psia; lees: pisa.
 — 84, — 2, r. 3 v. b. — boden; lees: dienstboden.
 — 93, — 2, r. 5 v. o. — *alacca*; lees: *alacer*.
 — 94, — 1, r. 17 v. b. — teruggeroepen; lees: terugroepen.
 — 94, — 1, r. 19 v. b. — uitwen; lees: witwen.
 — 94, — 1, r. 22 v. b. — Peter; lees: Peters.
 — 94, — 2, r. 17 v. b. — vertemelteletters; lees: tandletters.
 — 94, — 2, r. 18 v. b. — zeker; lees: zeer.
 — 95, — 1, r. 35 v. o. — dien; lees: dinen.
 — 95, — 1, r. 34 v. o. — het beteekent; lees: beteekent.
 — 95, — 1, r. 19 v. o. — PORTER; lees: POTTER.
 — 95, — 2, r. 28 v. o. — berichtet; lees: berichtet.
 — 95, — 2, r. 27 v. o. — ogenantem; lees: sogenantem.
 — 95, — 2, r. 9 v. o. — *vrouwenaem*; lees: *vrouwennaem*.
 — 102, — 1, r. 2 v. b. — Nassau; lees: Nassau-Laleck.
 — 102, — 1, r. 12 v. b. lees: LOUISE SUSANNA waar.... staat.
 — 102, — 1, r. 21 v. b. staat: VAN WRAECHT; lees: VAN WRAEKT.
 — 102, — 1, r. 19, 17, 14, 6 v. o. staat: Warlong; lees: Warcong.
 — 127, — 2, r. 9 v. o. staat: 1760; lees: 1790.
 — 131, — 2, r. 1 v. o. — iedere; lees: zekere.
 — 141, — 1, noot, r. 3 v. o. staat: Franschen; lees: menschen.
 — 143, — 1, r. 20 en 21 v. b. staat: Toch bewonderen wij; lees: Doch wij bewonderen.
 — 143, — 1, r. 21 v. b. — niet; lees: toch niet.
 — 144, — 2, r. 11 v. b. — of wel; lees: of wel hij is.
 — 144, — 2, r. 12 v. b. — is; dit moet wegvallen.
 — 146, — 2, r. 5 v. b. — maar; lees: waar.
 — 148, — 1, r. 18 v. o. — 87; lees: 86.
 — 156, — 1, r. 3 v. b. — den bestaanden; lees: de bestaande.
 — 157, — 1, r. 16 v. b. — תִּקְרֹשׁ; lees: מִקְרֹשׁ.
 — 157, — 1, r. 19 v. b. — hedt; lees: heeft.
 — 174, — 1, r. 8 v. b. — *Steuner-Hincke*; lees: *Slenner-Hincke*.
 — 186, — 1, r. 6 v. b. — staf; lees: star.
 — 207, — 2, r. 5 v. b. — 2 en 3 van keel; lees: 2 en 3 van lazuur.
 — 211, — 1, r. 29 v. b. — *Schaeper*; lees: *Schoeper*.
 — 211, — 1, r. 31 v. b. — *Bedeernen*; lees: *Bedeemen*.
 — 211, — 1, r. 11 v. o. — *Brouwer*; lees: *Brouwier*.
 — 251, — 1, r. 28 v. o. — לֵא; lees: וֹלֵא.
 — 251, — 2, r. 11 v. o. — סֶפֶק שָׂהִים; lees: סֶפֶק בָּקִים.
 — 251, — 2, r. 10 v. o. — וְטַעֲמִים; lees: וְטַעֲמִים.
 — 251, — 2, r. 8 v. o. — מַלְבֻּנִים; lees: מַלְבֻּנִים.
 — 251, — 2, r. 7 v. o. — תַּחֲסִי; lees: תַּחֲסִי.
 — 251, — 2, r. 5 v. o. — תַּחֲסִי; lees: תַּחֲסִי.

- Bl. 251, Kol. 2, r. 3 v. o. staat: ונזיתכס; lees: ונזיתכס.
- 251, — 2, r. 1 v. o. — העתיקוס נקבלס חמשה ע"ל; lees: העתיקוס נקבלס חמשה ע"ל.
- 252, — 1, r. 28 v. b. — במקרא: זה; lees: במקרא זה.
- 252, — 1, noot (2), r. 2 v. b. staat: מופרים; lees: מופרים.
- 253, — 1, r. 15 v. b. staat: מ'שם; lees: מ'שם.
- 253, — 2, r. 10 v. b. — פרעה כסיו; lees: פרעה כסיו.
- 253, — 2, r. 26 v. b. — האמנתיו; lees: האמנתיו.
- 260, — 2, r. 26 v. o. — 1634; lees: 1436.
- 263, — 2, r. 17 v. b. — 294; lees: 291.
- 266, — 1, onder r. 27 v. b. bij te voegen: V. D. N.
- 269, — 2, r. 9 v. o. staat: 211; lees: 241.
- 283, — 1, r. 21 v. b. — VIIden; lees: VIIIsten.
- 286, — 1, r. 24 v. b. — Groningen; lees: Gorinchem.
- 299, — 2, r. 15 v. b. — 1663; lees: 1633.
- 301, — 2, r. 27 v. b. — scriptor; lees: beampte.
- 302, — 1, r. 29 en 30 v. b. staat: Senores; lees: Scnores.
- 302, — 2, r. 15 v. o. staat: Mashil; lees: Maskil.
- 303, — 1, r. 21 v. b. — desando; lees: besando.
- 304, — 1, r. 20 v. b. — luidt; lees: luiden.
- 304, — 1, r. 36 v. b. — etc. van; lees: etc.; van.
- 304, — 1, r. 10 v. o. — averegts verkeerd; lees: met den buitenrand.
- 304, — 1, r. 4 v. o. — Mossch; lees: Mosseh.
- 316, — 2, r. 15 v. o. — IV; lees: III.
- 320, — 2, r. 4 v. b. — 283; lees: 233.
- 323, — 2, r. 13 v. b. — 8ste; lees: 8°.
- 328, — 2, r. 27 v. b. — ALIJD BACK; lees: ALIJD BACK.
- 329, — 2, r. 1 v. o. — de Ridder van ZANDENBURCH VAN NYVELT; lees: DE RIDDER VAN ZANDENBURCH VAN NYVELT.
- 346, — 2, r. 4 v. b. — heefvet; lees: heeftet.
- 347, — 2, r. 6 v. o. — foederat viexp; lees: foederat. vi exp.
- 374, — 1, r. 19 v. b. — u; lees: als u.
- 374, — 1, r. 11 v. o. — pit; lees: pitje.
- 376, — 1, r. 14 v. b. — kletig; lees: klitig.

